SYNTAXES
ARTIS MIRABILIS, IN LIBROS XL DIGESTAE,

Tomus Primus.

PER QVAS DE OMNI RE proposita, multis & propè infinitis rationibus disputari, aut tractari, omniumque summaria cognitio haberi potest.

Authore D. PETRO GREGORIO Tholosano I.V. Doctore, nunc in noua Academia Lotharingica Pontis Camassonij Professore publico.

Cum INDICIBVS locupletiss.

COLONIAE,
Impensis LAZARI ZETZNERI,
clɔ Iɔ c.

[illegible]
[illegible]
[illegible]

OMNIPOTENTI IMPERATORI VNIVERSI, ET IMPERATORVM DOMINO VNICO, & in Trinitate ineffabili, viuenti DEO suo liberalissimo, plus quàm Mecœnati,

PETRVS GREGORIVS.

PRaeterierunt aliquot anni, adorande DOMINE, quibus talentũ, quod nullis præcedentibus meritis largitus mihi es, oportuit me negotiationi commodæ concedere: requirebas vsuras & accessiones, si quas fecissem sorti. Non potui certè ratio-

nes Calendarij, tibi, qui omnia no sti, subtrahere: conscius mihi tamẽ, quòd nõ ea, qua decebat, diligentia, sim in eo negotiatus, ausus non fui statim vbi petijsti, exiguum illud, quod apud me erat, peculiolum promere, vix ad sortem exoluendam sufficiẽs. Verùm cogitanti mihi, & opes, quibus abũdas, cum ea, qua premor inopia conferenti, subit, te nõ tam lucrum quod postulas, quàm animum & laborem debentis perpendere. Quamobrem & ea spe firmatus, ad suspendendas initas iam rationes, proq́; interusurio, hoc Opusculum, breue quidem, sed ni fallor, perquàm reipub. vtile, Tuo nomini obtuli: reliqua omnia, si annuas redditurus.

CHRI-

CHRISTIANISSIMO REGI GALLIARVM ET *Poloniæ, Henrico III. P. Gregorius, Academiæ Cadurcensis, Professor publicus.*

DVo sunt, Christianissime Rex, quibus ciuilis societas stabilita, & semper conseruata est, ratio, & legitima coactio: illa leges peperit, ista leges conseruauit: vt contrà, parùm sit arma foris esse, nisi sit consilium domi, & quod ratio non suadet, vltio imperat. Atque & artes imperatoriæ, duæ, in legibus optimis condendis, & in armis legitimè pertractandis: vtraque pacem finem habet, & pacis quietisque desiderium reges constituit. Bella

ſuſcipiuntur,vt in pace viuatur: & leges in pace colimus, vt belli cauſas præſcindamus. Idcirco optimæ cuiuſque bene inſtitutæ reipublicæ olim, Imperatores & Principes,non ſolùm in pugnam educere acies, ſed & bonis probiſque diſciplinis inſtructi, exercitum continere, & regere nouerant: quibus eruditi, & æquiſſimis orationibus & legibus, concitabant, exacuebant, retrahebāt & continebant militum enſes,& animos ſubditorum, & hoſtium mentes: vt non tam vi armata, quàm iuſto & accommodo conſilio, oppida, ciuitates, prouincias, & regna ipſa ſubigerent. In hoc præſtabant cæteris Romani: hominumq; bene imperantium ſoli, laude vt plerunque digni habiti ſunt. Et quidem, vi vel robore exerci-

exercitus, hoſtem aggredi, brutorum ferocium moribus peculiare & proprium, quæ furore iræ in ipſo impetu concitantur: at cum hoſte, conſilio congredi, Vulcanijſque ſe tegere armis, expugnare & debellare ſuperbos, prudentiſſimi & abſolutæ virtutis principis eſt. Vt meritò gloria immortali donandi & celebrãdi ſint, qui regum ingenia humanioribus & iuris vtriuſque diſciplinis ab ineunte ætate imbuunt, & cũ Martis laboribus in illorum inſtitutione Palladis artes maritant & conferũt. Quæ omnia ſimul hæc Imperatori optimo neceſſaria: is enim qui ſolùm ſanguinolentas nouerit temerè inſtruere turmas & legiones, vix eſt, qui non in Phalaridis declinet crudelitatis infamiam: vt is, qui ſolùm ſtudijs li-

beralibus & legibus componendis omnem laborem impendit, rarum est, si non in Nini declinet otium: etsi, propter impiorum audaciam, quæ araneorum telas violant, ni compescantur, non imperio priuetur. Ex vtroque autem, admirandus & optimus nascitur, & desideratur à populis Princeps. Quo factum vt triplex ista tua Gallia, prudentissimo & magnanimo Principe, fratre tuo Rege Christianissimo orbata, tui desiderio qui aberas, aliquandiu ingemuerit: spem statam, in tam turbato statu, & incendio tam latè propagato seditionum, in te vno post Dei opem habens: tanquam in eo, qui disciplinæ suæ militaris, vsque adeò in antè actis iuuenilibus annis testimonium celebrē dederit: & qui vsque adeò bonos,

nos, peritos, & prudentes honorauerit, seseq; ita eruditū & probū exhibuerit, vt à Sarmatis siue Poloniensibus in comitijs multorum hominū, & tribuū milibus constipatis, solus electus dignúsque habitus sit, ad barbara & indomita vicina regna conculcanda. Cœperat quidem Polonia te hoc anno frui, & iam cogitabant hostes eius de pace & tributi oblatione: sed reuocauit te non minore cum tui laude regnum natale, quàm Polonia inde elegisset: potuit enim, vltra id quòd eras dignus eo regno, te regni splendor prouocare. Sed quòd in regnum natale redieris, eximium magis quippiam fecit: nō enim te reduxit viuendi in otio, vel splendore voluptas, sed afflictarum rerum commiseratio, patriæ pietas, &

proximorum labor immēſus: vt curares, cōponeres, & reſtitueres ea, quæ nō niſi à principe bonis legibus & diſciplinis, & militari arte inſtructo, curari, cōponi, & reſtitui queunt. Ades itaq; talis nobis, & talia nobis proximè futura ſperamus, & ꝓ ijs Deo gratias, & tibi agimus: te omnes, nō vt regē, ſolùm, ſed vt ſapientiſs. paſtorem populorum, afflicti expectabant: te, vt patrē, amplectuntur & venerātur, ſua tibi quotidie & magna certè, & quæ habent cuncta, offerunt, deuouēt, & conſecrant. Ego quoq; qui nō habeo, quo poſſim ad modulū lætitiæ animi mei gratulari, qui non eas opes, quas tibi reliqui offerūt, poſſideo, theſauri mei quaſdam primitias exhibeo: compēdium, in quā, cognitionis rerum vniuerſarum, per ſyntaxes compo-

compositum Cui accedet, Dei & tuis auspicijs, statim alia secunda pars, qua syntaxes omniũ artium, si Deus voluerit, & si vixero, producam cum commẽtarijs vtriusque partis, additaq; magna epitome iuris vtriusq;, in qua plusquã decem annos laboraui. Quæ, vt spero, poterũt rempubl. aliqua in parte iuuare: eruntq; tibi, & posteris testes locupletissimi otij nostri literarij, & quietis à lectionibus iuris ciuilis quotidianis impetratæ. omnia enim me vtilitati reip. & meipsum debere arbitror: vt si quando in tuo Comitatu Cadurcensi, & Academia eius, in qua publicus dictus sum Professor iuris Cæs. à prælectionibus vacare contingat aliqua iusta causa, tẽpus illud vacuum ab hoc labore nõ sit: eo semper viuẽs animo, vt vllam nõ sinam præterire occasionem,

ex qua putē meo labore vtilitatē cōmuni societati accessurā, quin si eam præstare possim, non experiar: sed eo libentiùs, q̄ sciam, certusq́; sim, nos ante oculos laborare principis & imperatoris optimi, qui merita cuiusq; distinguere nouit. Quamobrē Imp. Christianiss. interim hoc munusculū pro pignore mei obsequij erit & gratulationis, dū cætera parturio: ab eo, inquam, oblatū, qui certus est, principē omnibus instructū artibus imperatorijs, nō tantùm milites strenuos, sed & eos qui in pertractandis artibus & legibus versantur ad Reipubl. vtilitatem, habere. Deus, in cuius potestate cor Regum est, tuam Christianissime Princeps, mentē & manum ad promouendā suam gloriā, & imperij tui fœlicitatē dirigat. Lugduni pridie Non. Nouemb. 1574.

ELENCHVS SINGVLORVM LIBRORVM ET CAPITVM.

LIBER I.

LIBER II.

17. De

LIBER III.

LIBER IV.

LIBER V.

LIBER VI.

LIBER VII.

FINIS.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER PRIMVS.

De cognitionis distinctione.

CAPVT I.

VAE sunt cognoscendi species, quibus, veluti lumine quodam prælucente, abdita & incognita manifesta fiunt. Atque in summa, Omnis cognitio erit vel diuina, vel humana. Diuina est, quæ à diuino numine fluit vel mediatè, vel immediatè.

Mediatè illa est fluens, quæ est ad nos delata per Angelos siue bonos, seu malos: per Prophetas, per sacramenta, per reuelationes: quæ quidem fiunt per mysteria, insomnia, per visiones

Porrò visionum aliæ sunt sensibiles, aliæ imaginariæ, aliæ intellectuales.

Sensibiles sunt, quando aliquid videtur exteriùs, & intelligitur significatū eius: sicuti dum Daniel vidit inscribi parieti ab Angelo, Mane, Thetel, Phares, & mysterium intellexit. In prophetia Danielis.

Imaginariæ, quando in vi imaginatiua formatur imagines virtute diuina, ad aliquid significandum occultum: vt quando Daniel vidit quatuor animalia ascendētia de mari, & mysterium agnouit. Daniel. 7.

Intellectuales sunt, quando sine imaginibus & figuris visiones apparent.

Immediatè fluens à Deo cognitio, est illa quæ infunditur Angelis superioris ordinis, Prophetis: Lex à Deo Mosi in monte Sinai concessa: & Euangelium ab ore Dei Domini nostri IESV CHRISTI traditum. Potestq; huiusmodi dici, ratio & vis intelligendi insita animę: de qua scriptū, Signatū est super nos lumen vultus tui, Domine.

Humana aūt cognitio vel est Naturalis, vel Rationalis.

Naturalis illa, cuius & participia animalia bruta vel ex

insita vi vel ex sensuali notione. Nam insita, & veluti connata vi, omnia animalia ferè, sibi contraria, vtilia & propria norunt. Sensualisq; notio per sensus, & obiecta illis oblata, facilè accedit: vt per auditū, visum, gustum, odoratum, tactum.

Rationalis illa est, quæ solius est hominis. Et hæc nascitur, vel accedit aut ex propria vi intellectuali indita animali: vel ex discursu, & actione rationis: vel ex obseruatione, siue experientia, inquisitione & collatione rationabili rerum, causarum, temporū, actorum, vnde & præsagia, & alia: vel ex præceptis artificum: vel ex disciplina, & institutione peritorum.

De Methodo, & gradibus, quibus perficitur cognitio. CAP. II.

COgnitio diuinitus tradita, alia non eget arte ad certitudinis probationem, quàm sola fide: nec similiter naturalis, vel ex sensibus comparata. Rationalis sola probationes recipit: cuius sunt infantię & perfectionis gradus decem. in quibus, vsq; ad sextum, organa sensuum prosunt: in reliquis autem, anima hominis sola negotiatur, & cogitat.

Primus itaque gradus cognitionis statuitur in re ipsa, quæ cognoscenda: vt sit quod indagandum venit, materia exterior, Græcis ὑποκείμενον, subiectum vel obiectum nobis.

2 In medio, quo sensibus res iungitur, & quodammodo applicatur: non secus, quàm per lucem cognoscitur oculis, quod antea in tenebris latebat: & per verba mens defertur cognoscenda auribus, &c.

3 In organis sensuum, vel in sensibus bene dispositis exterioribus: qui quinque numerantur, auditus, visus, olfactus, gustus, tactus. Quorum instrumenta & organa totidem, aures, oculi, nares, palatum & lingua, totū corpus animale.

4 In sensu interiori, ad quem exteriores colliguntur, nisi aliena prohibeat passio: ad quem sensoria, vel organa sensuum, transferunt sensita, vt ad sedem communem: vnde & sensus dicitur communis, ea facultas. Atque hic incipit vis animalis operari.

5 In phantasia, vbi fiunt imagines rerum sensu comprehensarum. Hic etiam fit intellectualium rerum, intellectualis conceptio: cum res incorporales non habeant corporum dimensiones, quibus simulacra perficiuntur.

6. In-

6 In æſtimatione, & iudicio inferiori dicto: vbi iudicantur prædictæ comprehenſiones, quales ſint ſimpliciter, & citra diſcurſum vel ratiocinationem, diſtinctione facta tantùm reali. Et ad hunc vſque tantùm gradum cognitionis, animalium præſtantia aſcendit, non vltrà.
7 In cogitatione, διάνοια Græcis, iudicium ſuperius Latinis: quo comprehenſæ imagines, ad examen & iudicium reuocantur diſcurſus. Atq; hic, pro ſimulacrorum varietate, & ex nimium ſummaria rerum collatione, opiniones variæ naſcuntur.
8 In ratione, ſiue conſultatione ſeria, qua, plura ad vnũ ſtabiliendum colliguntur.
9 In intellectu, dum fit vera determinatio poſt ratiocinationem: idcirco ibi quies agitationis mentis, & ſcientia indubitata. Dicimus autem hunc intellectum, acquiſitum: diſtinctum ab infuſo, non via rationali vel humana, ſed diuinitus præter ordinem vulgarem contingente.
10 Gradus omnibus ſuperioribus communis ferè, in memoria conſtituitur: quæ eſt penus & cellarium imaginum, cogitationũ, rationum intellectus. Ibi etiam quies, nulla agitatio vel conflictus animæ: ibi & concurrentiũ ordinatio legitima per artem.

Erit autem anacephalæoſis horũ graduum decẽ, hæc: 1 Obiectum. 2. diaphanum. 3. ſenſualia. 4. ſenſus communis. 5. phantaſia. 6. æſtimatio. 7. cogitatio. 8. ratio, vel conſultatio. 9. intellectus. 10. memoria.

De præcautione obſeruanda in cognitione habenda, diſputatione inſtituenda, in quæſtionibus & earum ſolutionibus. CAP. III.

PRæcautio omnis conſiſtit in cura & conſideratione ſuiipſius, rei propoſitæ, perſonarum quærentium, & cauſarum aliquorum accidentium.

Cura ſuiipſius conſiſtit, vt primùm Dei opem in auxilium inuocemus vel palàm, vel apud nos: deinc vt à peccatis animam mundam, corpus ab impuris à contaminatis actionibus, quoad fieri poterit, liberum habeamus. Tertiò vt animæ robur ab alijs negotijs ad opus agendũ reuocemus, & in vnum quod proponitur intendamus eius omnes vires.

Cura rei propoſitæ verſatur, primùm, vt concipiamus eandem probè, interrogati, vel quæſtionis mẽtem & circunſtantias. Deinc vt conuenienter eligamus in ſpeculo

huius artis, cellulam in qua contineatur. Tertiò vt in dubijs vtranq; perpendamus partem.

Personarum quærentium obseruatio versatur in consideratione, num sint graues: vt tunc respondeatur paucis, & cum decenti decore, & cóclusione accommoda: Num pertinaces, quia pluribus tunc verbis respondendū: Num simplices, vel rusticæ, & parùm eruditæ, vt tunc simplici solutione cū ratione quadam ex natura deprompta, fiat satis: Num doctæ, & bonis disciplinis imbutæ, vt tunc maximè locis ab authoritate traductis, ornamentum sumat oratio.

In causis accidentalibus considera, an quod proponitur, sit iam satis cognitum, vel decisum: si vanum & futile: si parui momenti: si supra mentis humanę notionem. Nam in his sufficit simplici negatione, vel affirmatione respondere. Deinde considera causas & occasiones cur fiat, & tempus in quo fit inquisitio. Num quidem quis ad experiendas vires ingenij quærat: vt tunc totis neruis, qualis sis, doceas. An verò tantùm tua desideretur sententia: tunc enim breuiter, sed appositè & cum ratione, respondere melius, opinor, quæ sentis. Quòd si dubia, & vtrinque probabilis videatur res, vtranq; propones sententiam: demum quam eligas, rationibus firmabis, & aduersam refelles.

De generali rerum consideratione.

CAP. IV.

PRima & summa rerū consideratio est, vt omne quod fuit, est, vel erit, dicatur aut substantia, aut accidens.

Substantia est, id quod est per se, in se, non in alio: in qua accidentia recipiuntur, quæ ei inhærent.

Accidens est, id quod potest adesse & abesse substantiæ subiectæ, sine rei cui adhæret corruptione. Quamobrem accidens verè & propriè, est tantùm quatenus adhęret, nisi consideratione sola seorsum consideretur.

Diuiditur autem substantia, vt alia sit increata, creata alia, alia ex creata & increata constans.

Increata substantia, est immortalis & extra omnia accidentia, omnem mutationē vel alterationem respuens. Et hæc solius ipsius Dei est, qui omnium creator, causaq; est omnis essentiæ: quia entia, & non entia, ex Deo sunt.

Creata subdiuiditur in spiritualem siue incorpoream, corpoream, & ex vtraq; compositam substantiam.

Spiritualis vel incorporea rursum vel est viuens, vel sine vita:

ne vita: viuens, qualis Angeli vel spiritus, item animæ: siue vita substantiæ incorporales, possunt esse ideæ, & abstractiones quas animus facit: item prima materia secundùm philosophos.

Corporea denuò subdiuiditur in simplicem, & compositam. Simplex constituitur in æthere, & quatuor elementis. Aethere continentur decem cœli, empyreū, crystallinum, firmamentum vbi stellæ inerrantes, & septem Planetarum orbes: sunt & eius substātiæ ipsi septem Planetæ, Saturnus, Iupiter, Mars, Sol, Venus, Mercurius, Luna, & corpora stellarum fixarum.

Quatuor elementa, quę ab Aristotele dicūtur substantiæ naturales, sunt, Ignis, qualitatis calidæ & siccæ: Aer, qualitatis calidæ & humidæ: Aqua, qualitatis humidæ & frigidæ: Terra, qualitatis frigidæ & siccæ.

Composita autem substantia, vel est perfectè ex quatuor elementis composita, vel imperfectè. Ex perfecta compositione nata, quædam habent solam essentiam, alia cum essentia vitam.

Quæ solam essentiā habent, sunt, veluti lapides, gemmæ, vitrum, cadauera, excisa & arida lignā, metalla.

At quæ cum essentia habent vitā, ratione perfectionis vitę distinguntur: vt alia viuant vita plantæ, alia vita sensitiua, alia intellectiua. Vita plantæ vegetabilis dicitur: qualis in arboribus, fruticibus, herbis, oleribus, frumentis, leguminibus, & in horum & similiū partibus & productis, in floribus, folijs, fructibus, corticibus, siliquis, & alijs id genus.

Vita sensitiua irrationalis dicta, in animalibus substantiæ suæ vim exhibet, siue ea sint volantia, pennis vel mēbranis: siue gressilia, quadrupedia, vel bipedia, aut multipedia: siue reptilia, vel terrestria, vt serpentes, vel aquatilia, vt pisces. Vita intellectiua viuunt homines soli, constantes anima intellectuali, & corpore.

Imperfectè composita corporea substantia apparet in impressionibus aeris, quæ conspiciuntur ex imperfecta elementorū quatuor cōpositione, vel ignitæ, vel aqueæ, vel aereæ. Ignitæ impressiones oriuntur ex halitibus siccis, & oleagineis, & alijs: cuius mixtionis sunt stellæ cadentes, bolides, cometæ, & similia his: addunt circulum lacteum, dictum galactitem, vel galaxiā, & apparitiones radiorū solis, quales parelij, halon, virgæ solis. Ex aquea impressione nascuntur vapores, pluuia, nix, grando. Ex aerea venti, terræmotus, fontes, flumina, &c.

Substantia constans ex corporali & incorporali Homo est, cuius pars spiritualis anima, reliqua corpus.

Quæ verò ex increato & ereato substantia constat, est in solo domino nostro IESV CHRISTO, qui cùm verus Deus sit, & ita increatus, est & verus homo, sine diuisione hypostaseos, & sine confusione.

Axiomata Substantiæ.

1 Commune est omni substantię, in subiecto non esse.
2 Inest fecundis substantijs, id est vniuersalibus, & differentijs substantialibus, vniuocè prædicari.
3 Omnis substantia videtur hoc aliquid significare.
4 Inest substantijs, nihil esse contrarium.
5 Substantia non suscipit maius, vel minus.
6 Substantiæ sunt susceptibiles contrariorum, vnum & idem remanentes.

De Accidente generaliter. CAP. V.

ACcidens semper in alio est: vel per modum materiæ, vt est quantitas: vel per modum formæ, vt est qualitas: vel est ad aliud, & hoc respectū includit, & bifariā considerari potest: vel intrinsecus, quo casu facit prædicamentum Relationis: vel extrinsecus, quo modo alia sex constituit prædicamenta per denominationem extrinsecam. Eo modo fit per actionem, actio: per passionem, passio: per tempus, quādo: & per locum facta comparatione ad totum, vbi: per comparationē loci ad partes, situs vel positio: per ea quæ adiacent corpori hominum & brutorum, interdum & plerunq; fit habitus. De quibus postea proprio de accidentibus libello.

Omnium autem accidentium aliud separabile, aliud inseparabile: aliud commune, aliud proprium. Separabile à subiecto euelli potest facilè, vt sedere, ambulare. Inseparabile, vt nigredo in coruo, & Aethiope. Commune, quod pluribus, & diuersis subiectis, vel substantijs accidere potest: veluti calidum, humidum, siccum, frigidum, asperum, lene, bonitas, magnitudo, duratio, &c. vitia, virtutes, & his similia. Proprium, quod cōuertitur cum subiecto, & vni soli generi, vel speciei cōuenit. sine adiectione termini subiecti: qualis lux in sole, summè calidum in igne.

Axioma de Accidente.

Accidens, meliùs demonstrat substantiæ dotes, alioquin ferè inuisibiles, incomprehensibiles, & indistinguiles sensibus.

De

De secunda rerum consideratione per materiam, & formam. CAP. VI.

RES omnes creatæ & factæ habent materiam ad formam suscipiendam idoneam: & formam qua res distinguuntur, mutantur, declaratur materia, & nomina concipiuntur.

Cæterùm materia vel spiritualis, vel corporalis est.

Spiritualis intellectualis dicitur, eaq; bifariam intellectualis, inquã, creata simul cum sua forma, & consequenter immutabilis: quod pertinet ad essentiam materialem, cuiusmodi est ea quæ Angeli & animæ est. Alia autem est intellectualis, quæ per modum accidentis generatur in conceptione mentis, ex determinatione supposita pro subiecto disputationis. Sic materiæ in iuris Cæsarei & Pontificij explicatione, vt plerunque pro ipsa rerum tractatione.

Corporalis materia, vel prima, vel secunda est. Prima, illa est, quam dicunt informẽ Physici & inuisibilem: Moyses in mundi Genesi, vocat cœlum & terram. Secunda, ea quæ est ex priore & forma composita, & ex qua aliquid aliud fit, vel fieri potest: ita materia statuæ, & lignum, & æs, & simile vnde fit. Erit autem hæc materia vel simplex, vel composita, vel substãtialis, vel accidentalis. Simplex, velut quatuor elementa sunt pro simplici materia elemẽtatorum. Composita, vt lignum, æsue in statua. Substantialis, quæ & naturalis dici potest, veluti germen, auis est materia: semen, eorum quæ inde oriuntur. Accidentalis, quæ naturali & substantiali accidit non substantialiter.

Formarum etiam, alia spiritalis, alia corporalis.

Spiritalis rursum, substãtialis, vel accidentalis esse potest. Substantialis, per quam fit essentialis distinctio per propriam naturam concessam cuiq; Angelorum, vel animarum. Accidentalis ex accidentibus distinguit, veluti numero, ordine, bonitate, malitia, vitio, &c.

Forma corporalis, eodem modo, essentialis, aut accidentalis dicitur. Essentialis, vel substantialis illa est, quæ dat rei essentiã, qua perempta, vel imminuta, res ipsa quę erat, perire vel minui dicitur. Nascitur namq; ex certa determinatione, mixtione & compositione, cuius dissolutione dissoluitur essentia: veluti in homine, anima & corpus formam constituunt, hisq; distinctis nõ amplius homo, sed cadauer vel anima: ita lapides, plantæ, animaliaq; dum integra sunt, dum viuũt, ex tota substantia di-

cuntur habere certam essentiam, quam post dissolutionem amittunt: siue ex visibili, aut ab inuisibili oriatur forma. Quomodo autem hæc compositio misceatur & perficiatur, soli summo perfectoq; rerum artifici & creatori Deo relinquendum.

Accidentalis forma est, quę accedens subiecto vel materiæ, aut inde recedens, non corrumpit subiecti vel materiæ essentialem formam: siue accidentalis forma visibilis sit, vt color: siue inuisibilis, qualis est modus vtendi.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER SECVNDVS.

De artis Speculo. CAP. I.

EX generali rerum consideratione, ad singularia peruenié di facilis est via & methodus. Idcirco desideramus huius artis discipulũ, Epitomẽ sequentem, quam Speculum dicimus, accuratè præscire & memoria tenere; ibi enim rerum omnium ideas, & in speculo repræsentatas formas, momento temporis cõtemplabitur, & ordinem, & electionem substantiarum, & accidentium admirabitur, & annotabit.

Speculum artis huius, duas partes habet summas & præcipuas. Prior continet modum quærendi, examinandi & disputandi, & respõdendi: in hac disponitur animus & mens eius qui scire desiderat.

Altera continet classes & cellulas, ad quas proposita scienda, disputandáue referri debent: vnde duci & argumenta & rationes oportet.

Speculi prior pars quæstiones & comparationes exhibet.

1. QVAESTIONES 9.
2. 1 Vtrùm, vel an.
3. 2 Quid, quis, quæ, quod.
4. 3 Quotuplex.
5. 4 De quo.
6. 5 A` quo.

7. 6 Secun-

7. 6 Secundùm quid.
8. 7 Cuius.
9. 8 Propter quid.
10. 9 Quare.
11. COMPARATIONES, vel relationes ex trina triplicitate.
Prior Triplicitas. 12. 1.
12. 1 Differentia.
13. 2 Concordantia.
14. 3 Contrarietas.
2. Triplicitas.
15. 4 Principium.
16. 5 Medium.
17. 6 Finis.
3. Triplicitas.
18. 7 Maioritas.
19. 8 Aequalitas.
20. 9 Minoritas.

Quæ omnia in substantia, accidentibus, virtutibus, vitijs, prædicatis & subiectis, habent praxim.

Secunda speculi pars.

21. Classis communis prædicamentorum, substantiarum, accidentium, in abstracto & concreto. Dicunturq; huius ordinis res, Transcendentia, numero 9.
22. 1 Bonitas, bonum.
23. 2 Magnitudo, magnum.
24. 3 Duratio, perseuerans.
25. 4 Potestas, potens.
26. 5 Cognitio, scientia cognoscens.
27. 6 Voluntas, volens.
28. 7 Virtus, virtuosum.
29. 8 Veritas, verum.
30. 9 Gloria, gloriosum.
31. Classis accidentium, & prædicamentorum accidentalium, numero 9.
32. 1 Quantitas.
33. 2 Relatio.
34. 3 Actio.
35. 4 Passio.
36. 5 Vbi.
37. 6 Quando.

38. 7 Situs.
39. 8 Habitus.
40. 9 Qualitas.
41. Classis substantiæ, & prædicamentorum præcipuorum.
42. 1 Deus: Hic locus à Dei placitis.
43. 2 Angelus: locus ab Angelorũ vi, & reuelationibus.
44. 3 Cœlum, locus à vi, & effectu cœlestium.
45. 4 Homo, cum loco ab authoritate, & factis eius, & inuentis.
46. 5 Anima, cum ratione, & imaginatione: locus, à præstantia animæ.
47. 6 Vita sensualis, & bruta: locus ab animalium irrationalium substantia, factis, & naturis.
48. 7 Vita vegetatiua: locus à plantis, & earum virtute, & natura.
49. 8 Silentia corpora, sine vita, habentia essentiam compositam tantùm: locus à lapidibus, metallis & similibus elementatis.
50. 9 Corpora simplicia, elementa rerum, siue principia seorsum considerata: Hic locus à principijs, & elemẽtis rerum, scientiarum, & actionum.
51. Classis qualitatũ particulariũ virtutũ, & contrariorum.
52. 1 Iustitia: iniustitia.
53. 2 Prudentia: imprudentia.
54. 3 Fortitudo: timiditas.
55. 4 Temperantia: intemperantia.
56. 5 Fides: infidelitas.
57. 6 Spes: desperatio.
58. 7 Charitas, vel misericordia: sine charitate, immisericordia.
59. 8 Legum obseruatio: legum violatio.
60. 9 Pietas: impietas.
61. Classis qualitatum particularium vitiorum, & contrariorum.
62. 1 Superbia: humilitas.
63. 2 Auaritia: liberalitas.
64. 3 Luxuria: castitas.
65. 4 Inuidia: beneficentia.
66. 5 Gula: sobrietas, abstinentia.
67. 6 Ira: patientia.
68. 7 Acedia: strenuitas, diligentia.
69. 8 Fraus, dolus, calumnia: bona fides.
70. 9 Impudentia: verecundia.

De vsu

De vsu & praxi speculi. CAP. II.

IN hac arte hic ordo in dicendo, & cognoscēdi methodo seruetur, vt primùm cōsideremus rem propositam, cuius sit classis & numeri in speculo. Deinc obseruādæ sunt præcautiones, de quibus superiori libro egimus in cap. Tertiò, antequam rem seriò aggrediamur, exordio aliquo præludendum, vel præcognitione quadam summaria: & purè, & simpliciter res complectenda, vel explananda, de qua dicturi sumus. 4. ad examen quæstionū, vel ad topica ex quæstionibus elicita perueniendum. Postea 5. ad relationes triplices res cōferenda. 6. ex reliquis classibus serie continuata mutuandæ probationes simpliciter. 7. possunt ex mistione classium & cellularum aliæ penè infinitæ depromi rationes, ex quibus quilibet poterit eatenus haurire, quatenus sibi sufficere arbitrabit, omittendo ea, quæ non sibi plenè probare, vel satisfacere existimabit.

De Exordio. CAP. III.

EXordium mihi probatur, quod attentos, beneuolos, vel dociles reddit auditores. Attentos reddemus, si nos polliceamur de rebus magnis, nouis, difficilibus, & in vsu quotidiano, & vtili positis, dicturos. Beneuolos, occasione sumpta à reipsa, à ꝑsona vel nostra, vel auditorū, vel aduersarij, vel iudicis, vel aliorum. Dociles aūt, si per breues diuisiones, eligamus, & distinctè proponamus capita discenda, docenda, dicenda, disputanda. Conciliat etiam animos, & dociles facit, narratio negotij, si ea sit sine ambiguitate, sine repetitione: si fiat accommoda pronuntiatione, verbis vsitatis, & proprijs: si exprimantur circunstantiæ omnes.

Erit omne exordium in summa, breue, quia prolixum fastidiosum: & à re proposita non longè petitum: nō vulgare, non affectatum, non superfluens.

De tribus dicendi partibus. CAP. IV.

DOctrinæ dicendi partes tres, vis orationis, oratio ipsa, quæstio. Vis orationis consistit in rebus, & verbis. Hæc sunt inuenienda, disponenda, & rectè pronuntianda. Verba comitantur, vox, motus, vultus, actio: custos horum omnium memoria.

Oratio ipsa partes habet quatuor: duas quidem ad impellendos animos, principium & perorationē: duas autem ad docendum, nempe narrationem, & confirmatio-

nem.

nem. Quęstio duplex, infinita, & definita: infinita, consultatio est: definita, dicitur controuersia.

Constituuntur & tria orationum genera, iudiciale, deliberatiuum, & demonstratiuum. Iudiciale, quando coram iudice disceptatur, vt sequatur finis per sententiam iudicis, absolutionis, vel condemnationis. Deliberatiuũ, quod agitatur coram eo, qui consilium aceipit, vel in eo positum, de quo consulitur: cuius finis spes, aut suasio, aut deliberatio. Demonstratiuum, habet finem in exornatione.

De quæstione in genere. CAP. V.

QVæstio, est propositio dubitabilis, vel in dubitationem deducta: quæ apud iuris ciuilis, & pontificij interpretes, dicitur species facti, aut casus, vel hypothesis: apud oratores, causæ status.

Omnis quæstio, est vel rerum, vel dictorum, vel factorum, vel volũtatis. In rebus quęstio versatur vel circa substantiam, vel circa accidentia. Rursum quæstio aut simplex, aut composita: simplex est, quæ vnius subiecti, veluti, num mundus sit æternus: composita, num plures sint.

Diuersitas autem omnium quæstionũ nascitur ex quadruplici fonte: vel ex parte rerum in controuersiam deductarum, vel ex parte nominum, vel ex modo loquendi, vel ex diuersitate artium, ad quas quæsita pertinent. Rerum controuersarum duo maximè genera: vnum simplex, aliud compositum. Simplex, quod ex simpliei nascitur pronuntiato: cuius modi quærendi sunt, an sit, quid sit, num hoc sit illud, quomodo hoc sit illud, de quo, à quo, & sic de similibus. Compositum, quando copulatiuè, vel disiunctiuè fit quæstio. Copulatiuè, quando coniunctione duo vel plura iunguntur, vt, num terra stabilis sit, an cœlum moueatur? sunt autem dictiones Copulatiuæ, &, etiam, quoque, quæ, ac, simul, tum. Disiunctiuè, quando disiunctim quid proponitur: vt sit ne dies, aut nox: disiunctiuæ porrò dictiones, nec, neque, siue, seu, ve, vel. Quando ob nomina quæstio, animaduertendum est, nominum alia esse vniuoca, alia æquiuoca, vel homonyma, alia polyonyma, alia denominata, alia homogenea, id est, eiusdem generis, alia heterogenea, alia homoidea, vel communicantia in specie, alia heteroidea, quæ sunt diuersæ speciei. Vniuoca dicuntur, quibus nomen commune, & ratio substantię est eadem. Homonyma autem duplicia, vel

æqui

æquiuoca à casu, vel à consilio: quando existente nomine communi, ratio, & finitio substantiæ est diuersa. Polyonyma quando existente diuersitate nominum, vna & eadem est substantia.

In modo loquendi consideramus verba, & voluntatem, vel mentem.

In verbis consideramus, num quæstiones sint prædicatiuæ, aut conditionales, aut puræ, aut modales. Prædicatiuæ, veluti, num homo sit bipes, vbi homo subiectum, prædicatum bipes. Conditionales, vt, num si quis loquatur, expuat. Puræ, vt, num homo mortalis. Modales, si ex quatuor modis aliquem habeant, veluti, num possibile, num impossibile, num contingens, num necessarium.

De Quæstione vtrùm, vel an.

CAP. VI.

Quæstio an sit, reliquas necessariò præcedit, vel in confesso est, ne in cæteris perperam tempus conteratur.

Quæstio an sit, quærit, vel an sit simpliciter, vel conditionaliter: num per se sit: num sit in alio subiecto: sit'ne omnino vel pro parte, scilicet per compositionẽ, vel additionem: an hoc illud sit. adde & quatuor proximè citatos modos, num possibiliter, impossibiliter, contingenter, necessariò sit tale: vel purè, vel simpliciter, vel compositè. per quæ etiam pari modo respondetur: scilicet quia possibile, impossibile, contingenter, &c.

Huic etiam quæstioni fit satis generaliter, per dubitationem, affirmationem, negationem: & in his quæ facti sunt, per probationem. Dubitatio non improbabitur, si proponantur dubij rei effectus: si in alterutram partem producantur rationes: si probationes sibi inuicem fidem abrogantes, adferantur.

Affirmationem iuuant, exhibitio rei, effectus, causę demonstratio, rei necessitas, contingentia, authoritas asserentium.

Negationem firmamus impossibilitate, authoritate scribentium, ratione. Probationes autem facti, vel artificiales, vel inartificiales erunt, vel coniecturales: artificiales eliciuntur à iuris authoritate, & legibus, à ratione, à iudicatis, ab exemplis, à tortura. Inartificiales erunt, testes, instrumenta, scripturę aliæ, antiqua monumenta, vel cenotaphia, lapides antiqui cælati, vel sculpti. Coniecturæ ex vestigijs facti accipiuntur: sic probant necem, te-

lum,

lum, cruor, clamor editus, permutatio coloris, oratio inconstãs, ante & post factum dicta, facta, communicatave.

De quæstione quid, quis, quæ, quod sit.

CAP. VII.

Habita cognitione quòd res, vel negotium sit, rectè interrogatur quid sit illud.

Quæstio aũt quid, petit finitionẽ vel nominis, vel rei, siue substantiæ: vel personæ, per quis, quæ, quod, petit cognitionem. Estq; petitio de eo quod quid est, vel extrinsece, id est, prout apparet: vel intrinsecè, de non apparente: vel absolutè, sine expressione latentis, vel apparentis.

Petit & hæc quæstio, quid sit in se, quid in alio: quid in se, formaliter, id est, per formam: quid essentialiter, id est, quid in sua essentia, & substantia propria: quid coessentialiter, id est, quid sit cum alio. Item in alio, quid id agit, quid operatur, quid patitur in alio, vel per alium: sic in dominante, per quid, est dominatio: in imperante, subiectio in glorificante, glorificatio. Quærit & quid habeat in se, & in alio. Quid, inquam, habeat in se, continenter vel compositiuè. Continenter, vt totum habet partes, & anima cõtinent facultatem agendi, patiendi, vel propriè, vel appropriatè, & sic in alijs. Quid habeat compositiuè, id est, quam mixtionem ex materia, & forma. Quid autẽ in alio habeat, quærit quid agit in alio: vt omne agit in sua parte, forma in sua materia, virtus in potentia, causa in suo effectu, accidentia in subiecto.

Ex hac quæstione colliguntur rationes & argumenta à finitione nominis, rei vel substantiæ, status personæ vel conditionis. Itẽ ab apparentibus, ab intrinsecis: ab essentia propria, qualis in igne calor: ab appropriata, vt in sole est idem calor.

Modi essendi in alio, ex varijs authoribus in vnum schema ordinati. CAP. VIII.

Res est in aliquo sequentibus modis.

1 Genus in specie: vt animal est in finitione hominis, vt superius in inferiori.

2 Species in indiuiduo: vt homo in Petro, Ioanne, &c.

3 Species in genere: vt homo latet & comprehenditur sub animali.

4 Indiuiduum in specie: vt Petrus comprehenditur sub specie hominis.

5 Pars

5 Pars in toto integrali: vt digitus in manu, manus in carpo, carpus in brachio, caput, pedes, & manus in Socrate.
6 Totum in partibus. quia totum non est sine partibus, quamuis totum nō sint partes: veluti Socrates est in proprijs membris, capite, manibus, & brachijs.
7 Accidens in subiecto: vt album in pariete albo.
8 Forma in materia: vt sanitas in frigidis & calidis, humidis & siccis: forma statuæ in ære.
9 In causa efficiente & actiua: vt planta in semine, & sole, & imbribus: omnia in Deo: lectus in ligno: & homo in lumbis patris.
10 In finali causa: vt lectus in requie hominis, quia propter eius quietem fit. Sic dicimus, omnia in optimo & in fœlicitate esse constituenda, id est, prope finem illum, & ad illum consequendum.
11 In loco: vt sacerdos in templo, præses in senatu.
12 In tempore: vt Noe in diluuio, id est, in tempore diluuij: homo in disputatione, in eo scilicet tempore.
13 In vase: vt vinum in dolio, triticum in modio, & sic de alijs alibi conclusis.
14 In gubernatore & potente: vt administratio, imperium in magistratu & lege: nauta in naui.
15 Secundùm quandam præcellentiam, & eminentiā: vt calor in sole.
16 Forma naturalis, vt immortalitas in anima, ratio in homine, in igne calor: & proprium in re, vt grauitas in terra, fluiditas in aqua, &c.
17 In commixtione: vt in mulso vinum & mel.
18 Cognitum, in cognoscente.
19 Pictum, in pictura.
20 Deinde, non similiter omnia in omnibus intelligenda. Sed propriè se habet ad omnia vniuscuiusq; essentia: in intellectu quidem intellectualiter: in anima verò rationabiliter: in plantis seminariè: in corporibus imaginariè: in eo quod est eodem modò (quod his omnibus superius est) modo quodam intellectuali superessentiali.

Axioma.

Ex diuersitate essendi colliguntur distinctiones rerum, & sermonum: vitatur & confusio: & varietates.

De Finitione. CAP. IX.

QVia in quæstione quid est, respondetur per finitionem, notandum Finitionem, esse orationē quæ breuiter

breuiter demonstrat contenta vel in nomine, vel natura siue essentia, vel in accidente rei: non secus, ac in rerum corporalium certitudine termini & anguli res ad inuicẽ distingũt, & demõstrant. Cæterùm finitionum quatuordecim tradũtur species: quas ad octo reduximus, vel rei, vel nominis.

Definitiones rei, quinq;.

1 Essentialis, quæ complectitur omnem essentiam, & substantiam rei.

2 Per modum cognitionis, & descriptionis, eius quod res facit, vel habet: ex quibus intelligi potest definitum per qualitates expressas: vt beatus ita definitur, qui non abijt in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, &c.

3 Quando per comparationem, vel similitudinem rei magis cognitæ, id quod quæritur, quid est demõstratur.

4 A' forma sola ducitur.

5 A' materia.

Definitiones nominis, tres.

6 1 Quæ per solutionem, vel diuisionem compositionis nominis fit, vt testamentum, testatio mentis, dicitur notatio.

7 2 Quæ ab etymologia nominis, vt pertinacia definietur à pertendendo.

8 3 Secundum analogiã, vel similitudinem rationis, quæ latet in nomine: vt homo dicitur Deus similitudine, participatione, non natura.

Axiomata de definitione.

1 Omne æquiuocum, prius distinguendum, quàm definiendum.

2 Non est immorandum in finiendis perfectè rebus parui momenti.

3 Antequam perfectã essentialem dare possimus, probè, quamtúmve consequi poterimus, intelligere debemus rei naturam.

4 Perfecte omnia definiri nequeunt, eo quòd perfectè non possint cognosci, vt Deus: & ideo omnis finitio periculosa est.

5 Genera definiuntur per collectionem naturarum, & differentiarum specierum.

6 Species definiuntur per commemorationem generis, & propriarum differentiarũ, alia quibus ab alijs speciebus distinguantur

7 Indiui-

7 Indiuidua, adiectione speciei, & proprietatis cuiusdã, definiuntur.

8 Cui conuenit definitio, conuenit & natura finiti, & contrà.

9 Cui non conuenit finitio, nec natura finiti, & contrà.

10 Finitio perfecta non debet esse latior, vel angustior natura rei definitæ, sed debent hæc conuerti.

11 Concurrente notatione nominis, & substantiali finitione, sequenda substantialis.

De notis veræ & optimæ finitionis.

CAP. X.

EX igitur in optima definitione, vniuersale genus, species, differentiæ, proprium, accidens aliquando, indiuiduum.

Quippe quia omne quod cogitatur, quod est, quod dicitur, quod habetur, definiendum est, vel vt vniuersale, vel vt genus, vel vt species, vel vt indiuiduum: in quibus distinctiones aut differentiæ adhibentur, vel propriæ, vel accidentales, vel numerales.

De Genere.

Genus est, quod plures partes complectitur.

Vsurpatur autem vel propriè, vel impropriè. Propriè, tanquam vniuersale, quod est vnum indiuiduè plura cõtinens: vt vniuersitas. Apud dialecticos, quod habet sub se species, inter se, & cum alijs propriè differẽtes. Impropriè & metaphoncè genus dicitur: vt totum, omne, fons & origo & principium plurium: Stemmatis & generationis initium: locus multis communis vel habitatione, vel natiuitate: elementa, & principia: compositionis initia: & species specialissima, genus apud Iuriscõsultos interdum. Doctrinarum, vel sectarum nomina, quæ earum asseclæ distingunt: congregatio hominum, genus ciuile: res pluribus inseruiens actionibus, veluti medicamentũ pluribus morbis accommodũ, apud Medicos est genus.

Axiomata generis.

1 Ex singulis oritur ipsum vniuersale.

2 Singularia per sensum habere oportet, vniuersalia autem in sensu.

3 Indefinita æquipollet vniuersali, si nihil excipiatur.

4 Generaliter dictum, generaliter est intelligendum.

5 Qui omne vel totum dicit, nihil excludit.

6 Omnia verbo generali comprehendi debent.

7 In toto pars quoque continetur.

De Specie. CAP. XI.

Species, Cicero vocat formas: vt & Porphyrius vniuscuiusq; formam.

Porrò species, variè vsurpatur. Nam apud Grammaticos accipitur pro originali dictionis positione: sic species illis nominum primitiua, quando aliunde non deriuatur, vt Aeneas, cœlum: & deriuatiua, quando aliunde deriuatur. Apud Rhetoricos & Poetas pro forma & dispositione aspectus faciei: sic quis dicitur specie tristis, hilaris, criticus, &c.

Apud Physicos pro rei similitudine: sicuti dum dicit Aristoteles, speciē lapidis esse in intellectu. Et Metaphysicè species sumitur pro forma exemplari: hinc ideę, formę specificæ Platoni & Aristoteli. Communiter autem, & apud Iurisconsultorum interpretes, pro eo quod in indiuiduo proponitur: ita species illis facti: item pro pulchritudine, vt speciosus pro formoso & pulchro. Apud Logicos pro forma substantiali, & pro natura communicabili omnibus indiuiduis, species ponitur: quæ determinato & certo generi supponitur: vt homo species animalis, id est, res quæ sub genere ponitur, & de qua genus in eo quod quid est, prædicatur.

Axioma.

1 Generi per speciem derogatur.

De Differentijs. CAP. XII.

Obseruandum est pro distinctione & dissolutione argumentorum, differentiarum aliam esse accidentalem, aliam substantialem. Accidentalis facit alterum ab altero vel numero, vel communiter, vel propriè: numero, in his quæ differunt per multùm, magis, & minùs, quę in indiuiduis locum habent: cõmuniter autem, ex accidēte separabili: sicuti propriè ex accidente inseparabili, vt qui habet oculos cæsios differt à non habentibus.

Substantialis vel essentialis differentias magis propria, facit aliud ab alio: eaq; est vel generica, vel specifica. Generica est cùm subiecta sunt diuersi generis: vt equus & ficus habent diuersa genera, animal & plantam. Specifica est eorum quę proximo generi communicant: & hęc explicat qualitatem, quæ speciem ab specie facit differre.

In summa, differentia tria facit: primùm diuidit genus, & illud limitat per species. Secūdò constituit species sua distinctione. Tertiò facit differre species ab inuicem.

Reliqua

Reliqua quæ ad differentiam pertinent, videre oportet in relationibus post quæstiones.

De Proprio. CAP. XIII.

Proprium cuiq;, quod optimum est, apud Platonem. Vel secundùm Ciceronem, proprium cuiq;, quo quisq; vtitur vel fruitur. Proprium ideo, quia propiùs alicui potiùs, quàm alij accedat: non ita, nec æquè alijs, & vni commune.

Quatuor autem modis propriū dicitur: primùm quod alicui soli speciei competit, non omni tamen indiuiduo eius speciei: vt hominis proprium ratione vti, potentia quidem omni homini proprium, sed non actu. Secundò proprium, quod omni indiuiduo alicuius speciei conuenit, excepto casu & impedimento, veruntamen non tantùm ei soli speciei: vt quod homo bipes sit, hoc enim & cōmune auib. Tertiò propriū, quod alicui speciei, & eius omni indiuiduo cōpetit, sed nō semper, nec omni tēpore: veluti canescere homini, quod nō omnibus hominibus, sed senibus tantùm accidit, vel alia occasione pituitæ. Quartò propriū, quod omni indiuiduo conuenire potest eiusdem speciei, & semper quando voluerit: vt homini proprium esse risibile, hinnibile equo, crocitare coruo.

De Accidente. CAP. XIV.

Alius tertiusq; vniuersaliter distinguendi modus est per accidens in abstracto consideratum vniuersaliter, non in concreto: veluti consideratur aliter albedo, aliter album.

Accidens apud Aristotelem quatuor modis dicitur: primùm id quod est extra naturalem formam & rationem: huiusmodi sunt nominum impositiones. Secundò pro omni ente quod non est substantia: suntq; huiusmodi nouem, vt quantitas, qualitas, & alia prædicamenta. Tertiò pro casu & fortuna, seu pro eo quod præter spem aduenit. Dicuntur & apud Medicos accidentia, morborum symptomata, & morborum causæ, interdum & morbi ipsi. Quartò accidens vsurpatur pro omni eo, quod in sermone & prædicato appositum facit propositionē per accidens, cum prædicatum non est de essentia: vt homo est Ioannes, alba nix est.

Axiomata.

1 Accidens non potest esse sine subiecto vel existente, vel considerato.
2 Variatio accidentis non mutat substantiam.

De Indiuiduo. CAP. XV.

INdiuiduum id dicitur, quod per diuisionem tale quod esse desinit.

Indiuiduum vel ratione formæ substantialis est, vel ratione formæ figuræ externæ. Formæ substantialis indiuiduum in anima apparet, quæ vita in animas non diuiditur, sicut nec factum, nec per se solutio stata, neq; seruitus eundi, agendíve iumenta, &c. non iura apud Iurisperitos. Pari modo, ratione formæ figuram apparente adijcientis, indiuiduus erit Petrus, Ioannes, &c. quia in alios Petros ille, vel Ioannes diuidi, citra figuræ corruptionem, nequit, nec vna manus in plures: etsi ratione corporis secabilis, res per se, non contemplata figura, diuidua sit. Et hoc indiuiduum reale, vt prius legale dicunt Iurisconsulti.

Indiuiduum pro singulari acceptum, quadrifariam sumitur: vt aliud sit indiuiduum demonstratione, aliud terminatione, aliud vagum, aliud ex suppositione. Demonstratioue, quando sine appellatione res aliqua demonstratur. Determinatione, qualia sunt propria nomina, rebus ex placito imposita. Vagum, quando cum vniuersali adijcitur indefinita particularis dictio, quales, quidam, aliquis homo, item, quispiam, quodpiam, &c.

Ex suppositione, cùm ex his quæ dicuntur quoddam singulare intelligitur, vt filius Mariæ, pro Domino nostro IESV CHRISTO.

De tertia quæstione quotuplex, & de loco diuisionis. CAP. XVI.

PRoximum est, vt cùm quid sit vnumquodq; dixeris, deinde quotuplex sit ostendas: diuisiones enim nos scientiæ compotes reddunt.

Hic generaliter locus diuisionis, partitionis, & enumerationis constituitur: inter quæ hoc interest, quòd diuisio sit generis in species: partitio, totius cuiuslibet in partes & membra: enumeratio vel distinctio, vocis in significata distributio.

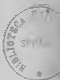
Vt autem diuidendi quisq; sibi comparet facilitatem, subijciemus typum diuisionum.

Diuisio itaq; fieri potest modis sequentibus.

1 Generis in species per differentias contrarias & oppositas: estq; hæc integra & perfecta diuisio.

2 Diui-

2 Diuisio fit in formas essentiales: vt, corpus aliud animatum, aliud inanimatum.
3 A' causa materiali vel à materia: vt, plantæ aliæ à semine, aliæ sine semine nascuntur.
4 Ab his quæ rebus adiacent: vt animalium aliud domesticum, aliud ferum.
5 Et adiacentia, prout in abstracto sumuntur, diuiduntur in ea quibus adiacent: vt feritas alia pardi, alia leonis, &c.
6 Sic ab actibus & ijs qui agunt, fit diuisio: vt hominū alij studiosi, alij segnes.
7. A' causis efficientibus: vt, animalium aliud generatur à putredine, propagatione aliud, aliud à sole cum alijs, &c.
8 A' variatione factorum: vt, animalium aliud parit fœtum, aliud vermem, aliud ouum, &c.
9 A' fine diuerso: vt, rerum aliæ ad voluptatem, aliæ ad necessitatem, aliæ ad bellum, aliæ ad pacem.
10 A' diuersis modis tendentibus ad vnum finem: vt, hominum alij ditescunt iustè, videlicet bonis artibus, alij iniustè ex rapina, furto, aliisve illicitis.
11 A' loci diuersitate: vt, animarum aliæ degunt in paludibus, quædam in aqua, quædam in syluis.
12 A' tempore: vt, florum alij æstiui, alij autumnales, alij verni, &c.
13 A' connexis: vt, hominum alij domini, alij serui, alij ingenui, alij libertini, &c.
14 A' contingentibus: veluti, musicorum alij literati, alij illiterati.
15 A' dictis: veluti, hominum alij laudati, alij opprobrio affecti.
16 A' partitione similium, vel dissimilium. Similium, inquam, facta diuisione in partes toto similes: & ita diuiduntur similares partes, vt, os, caro, neruus, in partes substantia similes. Dissimilium partitio fit de partibus dissimilaribus in partes dissimiles: veluti in capite, manu, & similibus, quæ non diuiduntur in capita, in manus, sed tantùm in alias dissimiles portiones.
17 A' sufficienti partium enumeratione.
18 Ab ordine & numero: vt dum partitio fit in primum, & secundum, &c.
19 Postremò ab omnibus classibus & cellulis speculi nostræ artis, diuisio sumi potest, & ab eorum contrarijs: de quibus loco proprio.

Axiomata.

1 In vera diuisione nullo modo consideratur natura prius, vel posterius.
2 Neq; maius, vel minus.
3 In partitionibus cuncta permissa.
4 Diuisa participant quidem in natura generis, verùmtamen naturas & proprietatem inter se non commiscent.
5 Quod dictum est de toto, habet locum in aliqua eius parte.
6 Qui totum dicit, & partes comprehendit.

De quarta quæstione, de quo, vel ex quo.
CAP. XVII.

IN hac quæstione cognoscitur basis, vel materia, ex qua aliquid fit.

Respondetur itaque ad quæstionem ex quo, vel de quo, tripliciter: vt sit nō ab aliquo, nec de aliquo, vt Deus: nō de aliquo, sed ab aliquo, vt creatum omne, Angelus, anima: vel sit de aliquo & ab aliquo, qualia sunt corporea generata, producta, facta, formata.

Fit autem aliquid ex alio, vel ex materia sensibili & corporali, vel ex materia spirituali. Ex materia sensibili, vel materialiter mutata forma, vt dum ex panno fit vestis: vel transmutatiuè, siue conuersiuè, vt dum cibus & potus mutantur in carnem & sanguinem, aliquod metallum in aliud, lapis in calcem: vel confusiuè per cōmixtionem, vt dum fit ex aqua & melle hydromel, ex aceto & melle oxymel: vel compositiuè, siue constitutiuè, vt dum ex cæmentis, lapidibus, & tignis fit domus, ex anima & corpore homo.

Ex materia spirituali fit aliquid ex alio, veluti quando de aliqua re instituitur tractatio: vel quādo imagines seu phantasmata, apprehensa, vel notiones rerū constituunt discursum, vel sermonem, vel consilium.

Repeto hic rursum, materiam duplicem esse, primam & secundam. Prima & remota, est id quod primum est, & & ad quod vltimum aliud reducitur, quóve corrupto vel dissipato non est materiatum. Secunda & proxima, est quæ ex alia vlteriùs materia, tanquam parte essentiali componitur: vt aurum & argentum in statua, materia statuæ est.

Axiomata quaestionis, de quo, & materia.

1 Materia non est separata à corporibus quia sine ea non sunt.

2 Qualis materia, tale materiatum.

De quinta quaestione, à quo, & per quem.

CAP. XVIII.

PEr hanc quaestionem, authorem, inuentorem, facientem, agentem, & originem, aliam tamen quàm materiae, quaerimus.

Fieri autem quid potest, & dicitur ab aliquo, vel per aliquē, tripliciter: vel constitutiuè, vel compositiuè, vel effectiuè: per instrumentum actionis, cognitionis, inuentionis, verbi. Instrumentum actionis, secundùm negotij vel artificij necessitatem, variat: velut instrumēta bellica, galea, lancea, clypeus, signa, & reliqua id genus, sunt diuersa ab instrumentis agriculturae, veluti à marra, rastro, aratro: vt sutorum, acus, filum, forfices diuersa. Dicitur & fieri quid pugno, manu, &c. Cognitionis instrumenta sunt, paedagogi, libri, documenta, praecepta, & alia similia. Inuentionis, ratio, casus, fortuna, experientia. Verbū, instrumentū Dei fuit in creatione: est & in homine, cum vi diuina, miraculorum, sanitatúmve instrumentū: fiuntque per verba, impressiones in animo ex auditis.

Axioma.

1 Omnis facultas quae alicuius causa agit, instrumenta quaerit ad opus apposita.

De sexta quaestione, iuxta, vel secundùm quid.

CAP. XIX.

HIc locus addit tractationi similitudinis considerationem. Et quaestio haec habet solutionem, vt sit vel secundùm conceptionem animi, vel praeter, vel cōtra: vel secundùm ideas exemplares, quas quis imitatur, vel praeter, vel cōtrà: vel secundùm ideas vel formas coelestes, ad quas inferiora referuntur, vel praeter, vel cōtrà: vel secundùm praecepta, leges, canones, mandata, &c. vel secundùm rationē temporis, locorū, occasionis, & similium. Conceptio animi habet exemplar, secundùm quod ex voluntate fit vel opus, vel oratio. opus autem vel per ichnographiā, leuem in quā, descriptionē: vel per orthographiam, id est, rectiorem delineationē: vel per scenographiam, id est, per magis politam operationem. Sumitur & exemplar ex protoplaste, pictura, scriptura, imagi-

ne. Oratio autē, ex conceptionibus vel dilucidis, vel confusis, vel ambiguis, veluti ad exemplar mētis, similis exeritur. Trahitur etiam exemplum iam iudicatum, & sufficienter per alia probatum: vt secundùm id, fieri quid dicatur bene, vel perperam.

De septima quæstione cuius. CAP. XX.

HAc quæstione, de possessione, detentione, dominio eorum quæ alterius iuris sunt, agitur.

Respondetur aūt ad quæstionem cuius, quòd sit aut posidentis, aut domini proprietarij, per modos acquirendi possessionem & dominiū, per cōtractus licitos, per vsucapionē ex possessione cum iusto titulo, & bona fide, & tempore legitimo habitā: vt titulo pro emptore, pro donato, pro suo, & sic de similibus. Item ad quæstionem cuius respondetur, quòd sit detinentis tantùm, vel vi, vel precario, vel clam, vel occupatione, vel custodia, vel ex commodato, vel deposito, vel ex locato. Accedit & accommodæ responsioni, si res dicatur eius, in cuius est potestate. In sua autem potestate habet pater filium, filiā nepotes: maritus vxorem: dominus seruum: tutor pupillos: abbas, prior, præpositus monachos: episcopus clerū: dux milites: superior inferiores: victor victos: Angelus sibi commissa. Sicuti ratione authoritatis, est potestas imperatoris in regulos: regis in subditos: magistratus in res & personas suæ iurisdictionis & territorij: patrisfamiliâs in domesticos: legis in subditos: cuiusque in ea, quæ sua sunt: Dæmonis in obsessos Dei permissione.

De quæstione octaua, propter quid.

CAP. XXI.

CVm Deus & natura, arsq́; quę imitatur perfecta, nihil faciant frustrà, finem meritò, & scopum rerum, & actionum inquirimus. Fines autem diuersi sunt pro rerum varietate, boni, vel mali.

Axiomata.

1 Semper deterius, melioris gratia est, siue sit secundùm artem, siue sit secundùm naturam.

2 Semper cuiq; expetendum est, cuius frui est summū.

De nona quæstione, quare. CAP. XXII.

QVia etiam proprium est hominis, nihil temerè, sed cum ratione agere vel dicere, cùm sit animal rationis particeps, in hac quæstione sit inquisitio rationis, vnde sit hinc transitus ad alias classes probationum.

SYNTA-

cto,vel rei,primùm contemplatur: cuiusmodi sunt essentialia, realia, accidentalia, primæ intentionis dicta, habita ratione nostræ cognitionis. Secundæ intentionis ea sunt, ad quę secundo loco consideratio nostra post priores intentiones attollitur: cuiusmodi sunt genera, species, numeri, siue indiuidua.

Latiùs & vberiùs, Differentia & concordantia vel est nominis, vel rei.

Nomen diducitur in incomplexum, significans, & complexum.

Incomplexum est, quod seorsum orationem non constituit.

Significans est, quod significat seu demonstrat aliquid vel propriè, vel vniuocè, vel æquiuocè, vel comparatiuè, vel communicatiuè, secundumq́ue vsum loquendi, vel translatiuè, seu metaphoricè. Propriè, quando nominis & substantiæ ratio est communis. Aequiuocè, cùm ratio substantiæ est diuersa, & nomen commune: siue sit æquiuocum à consilio, siue à casu, siue per analogiam. Est autem æquiuocum à consilio, quando vnum aliquod principaliter nomine illo significatur, & aliud minùs principaliter: à casu, quando significantur plura æquè principaliter: per analogiam autem, quando per similitudinem rationis. Sicuti & metaphoricè, seu translatiuè potest differentia, vel conuenientia elici per analogiam, similitudinem, oppositionem, varias suppositiones, per varias scientiarum acceptiones.

Complexum nomen, est illud quod orationis est constitutiuum. In oratione autem, differentia & concordantia consideratur subiecti & prædicati, & modus eorum: patientis & agentis, & quod vltra ea, variæ attributiones, variæ suppositiones, variæ applicationes.

Realis vel rerum differentia, ex diuisionibus facilè colligitur; vt quando fit diuisio totius generalis, integralis, accidentalis. generis in species: specierum in indiuidua: totius in partes: causæ in effectus: subiecti in accidentia: virtutis in operationes: substantiæ in suas potentias: absoluti in suâ comparata: vnius in attributiones varias, per modos existendi, vel essendi: mixti in ea ex quibus fit mixtio: compositi in ea ex quibus componitur: continui in continuantia: discernentis in discreta: suppositi vel subiecti in materiam & formam: termini in ea quæ ad eum concurrunt: stirpis seu prosapiæ in cognatos & affines, ascendentes, descendentes & collaterales:

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER TERTIVS.

De nomenclatura relationum distinguentium. CAP. I.

RES triades distinctionum sunt. Prior docet in quo res differant, conueniant, vel concordent, vel contrariæ sint inter se, cum alijs ratione accidentis vel substantiæ, seorsum vel simul. Secunda trias habet topica à principio, medio, fine rerum, & de illis agit. Tertia differentias venatur ab eo quod maius, quod æquale, quodque minus est. Et ita nouem sunt hic sedes argumentorum, à differentia, concordantia, contrarietate, principio, medio, fine, maiore, æquali, minore.

De differentia & concordantia. CAP. II.

QVæ dicentur de differentia, eadem dicta censeantur de concordantia, per contrarium.

Differentiarum & concordantiarum alia communis erit, alia propria, alia magis propria. Communis, quam facit quodlibet accidens separabile quod inest, ratione cuius quid & à seipso & ab alijs differt: hæcq; differentia est separabilis. Propria est, quam constituit omne accidens proprium & inseparabile, vt coruus differt à signo accidēte inseparabili, nigredine & albedine: hæcq; differentia est inseparabilis. Magis propria est, qua quid differt ab alio inseparabiliter: sic hæc differentia aliud ab alio facit.

Differentia esse potest dictorum, factorum, vel actionum & rerum, siue res inanimatæ sint, siue animatæ, siue corporales, siue spirituales.

Omnis differentia vel concordantia colligitur vel ex primis, vel secundis intentionibus. Primæ intentionis sunt, qua humana cognitio vt proximiora corpori subie-

laterales: artis & instrumenti in subiectas sibi materias, & partes.

Sic de concordantia, vt alia sit essentialis, integri, accidentis, specierum in genere: indiuiduorum in specie: partium in toto: effectuum in causa: accidentium in vno subiecto: operationum diuersarum in virtute vna: facultatum in communi substantia: comparatiuorum in absoluto & positiuo: attributionum variarum in vno, cui attributio: modorum essendi in essentia: mixtorum in mixtione: compositorum in composito: continuatorum in continuato: discretorum in discernente: materiæ & formæ in supposito: extremorum in medio: stemmatū, proximiorum, affinium in stipite vel stirpe: operationum vel actionum in operante, vel instrumento.

In summa etiam differentiæ & concordantiæ peti possunt à principijs & cellulis classium secundæ partis speculi artis.

Porrò vt faciliùs differentiarum & concordantiæ habeatur ratio, subijciam quædam, quæ se eas habere doceant.

Syntagma differentiarum.

Aliud.	Multiplex.
Alterum.	Multiplicatio.
Confusio ex pluribus.	Mixtura plurium.
Discordia.	Nomina, quia distinguunt propria, agnomina, cognomina, appellatum.
Discretio.	
Disparitas.	
Disproportio.	Non idem.
Distinctio.	Pluralitas.
Dissimilitudo.	Pronomina.
Dissonantia concentuum in harmonia.	Præpositiones omnes singulares, & demonstratiuæ.
Distantia.	
Diuersitas.	Remotio.
Diuisio.	Separatio.
Inæqualitas.	Temperatura, dissimilium partium penetratio.
Intercapedo.	
Longinquitas.	Varietas.

Istis opposita habent concordiam: & præter hæc adsunt adhuc alia, quæ concordiam indicant.

Amicitia.	Coniunctio.
Aequalitas.	Copula.
Communio.	Conuenientia omnis: vt

contractus

contractus, consensus, matrimonium, societas, pax, & similia.	Vnitas, siue ea sit totius, vt membrorum in corpore: vel conformitatis, vt dum dicitur vnus animus, vna volūtas, inéstque similitudo: vel attributionis, quando pluribus vnum tribuitur, vt dum vna fides dicitur.
Consonantia.	
Concentus.	
Continuum.	
Paritas.	
Proportio.	
Similitudo.	

Axiomata.

1 Pares cum paribus facilè congregantur.
2 Argumentum receptum est à simili affirmatiuè, à dissimilibus negatiuè.
3 Simile simili, in aliquo communicat.
4 Nullum simile est idem.

De contrarietate, vel contrario. CAP. III.

Hic contrarium, generaliter vsurpatur pro omni oppositione. Oppositio erit vel terminorum complexorum siue propositionum, vel terminorum incomplexorum, vel rerum.

Oppositio terminorum complexorum, siue propositionum est, quando propositiones pugnant inter se, vel quantitate, vel qualitate, veritate, aut falso. Propositio quanta, quadruplex est: vniuersalis, cuius signum est omnis, nullus: particularis, per quidam, aliquis, signata: indefinita, quæ effertur cum termino communi sine signo, vt animal est corpus: singularis, quæ fit cum communi termino, addita demonstratione, vt hic, ille, iste homo. Ad qualitatem propositionis pertinent, verum, falsum, affirmatio, & negatio.

Recipiunt autem hæ propositiones, oppositionem vel contrariam, aut subcontrariam, aut contradictoriam, aut subalternam. Contraria, est vniuersalis negatiua cum vnuersali affirmatiua, vt omnis, nullus. Subcontraria, dum vna propositionum est particularis vel indefinita affirmatiua, altera indefinita vel particularis negatiua. Contradictoria tum probè concepta est, quando fit oppositio affirmationis & negationis, quatuor vna concurrentibus: si de eodem secundùm rem & vocem, si referantur ad idem, vel sint secundùm idem, si teneantur similiter, & si eodem tempore. Subalterna est, dum altera propositionum oppositarum est vniuersalis affirmatiua,

altera particularis, vel singularis, vel indefinita.

Terminorum incomplexorum, quorum significata mutuò pugnant, oppositiones generaliter quatuor sunt: sic erit oppositio vel relatiuorum, vel contrariorum, vel priuantium, vel contradicentium. Relatiuorum, vt pater, filius, duplum & simplum ex collatione, Ciceroni: contrariorum, quæ aduersa vocat Cicero, vt album, nigrum: priuantium, vt nox, dies: contradicentium, vt albus est, albus non est.

Rerum oppositiones fiunt ratione localis situs: vt opposita dicuntur, sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum, antè, pòst, infrà, suprà.

Axiomata.

1 Vsque ad contrarietatem initia & sequentia differre non possunt.

2 Quorum esse contrarium, horū oratio & sermo contrarius, & proprietates.

3 Contraria sese inuicem fugant, & simile attrahit sibi simile.

4 Relatiuorum vno posito alterum per consequens ponitur.

5 Substantijs nihil est contrarium: sic substantia equi non est contraria substantiæ hominis, &c.

6 Quantitas non habet contrarium: sic cubitum tricubito non est contrarium.

7 Substantiæ susceptibiles sunt contrariorum, vnum & idem numero remanentes. Dico autem susceptibiles esse contrariorum, non autem suscipere contraria. nam possunt quidem succesiuè, vnū post aliud, in se contrarium suscipere, non autem ambo simul: vt nunc corpus friget, postea calet, sed non simul eodem momento.

8 Habitus non suscipit contrarietatem.

Contrarietatem vel oppositionem hæc referunt.

Abrogatio.
Accusatio.
Aemulatio, quæ contentionis genus.
Bellum.
Contentio.
Contrarium.
Contradictio.
Controuersia.
Corruptio.
Derogatio.
Demolitio.
Destructio.
Disiunctum.
Dissensus.
Diuortium.
Inimicitiæ.
Iniuria.

Ira

Ira.	Pugna.
Iurgium.	Pertinacia.
Lis.	Priuatio.
Negatio.	Præpositiones accusatiuo deseruiẽtes, vt aduersus, contra, &c.
Oppositiõ.	
Repudium.	
Repugnantia.	Zelotypia, discors animus.
Resistentia.	

De Principio. CAP. IIII.

DE principio disputatio latè patet, cũ nihil sine principio sit, præter Deum: qui cùm omnium principium sit, tamen principio caret & fine.

Principium est id, ex quo aliquid oritur, & in quod extremũ omnia recurrunt: vel id à quo aliquid procedit.

Principia omnia aut communia, aut propria sunt. Ea autem vel sunt, vel fiunt.

Sunt quidem à natura, seu substantia, vt homo hominis, planta plantæ principiũ: & in rebus immobilibus qualitatem dixit Aristoteles principium. Constituunt & naturale principium rerũ omnium Cahos: ex quo postea materia, forma, elementa, quibus & aliqui addunt atomos. Facit & Aristoteles priuationem principium.

Fiunt autem principia vel à causa efficiente, vel à casu, vel à fortuna, vel ab arte. Est & in homine solo principium actionum, quia is solus agere videtur. Sunt & cognitionis principia, vel elementa cuiusque artis & præcepta prima, vel demonstrationes, potissimùm in mathematicis.

Rursum significationis principium erit vel vniuersale, vel accidentale, vel instrumentale, vel originale, vel positionis seu termini à quo, vel ordinis, vel priuationis, vel operantis & agentis.

Vniuersalia principia sunt, veluti genus, species, differentia, prædicamenta.

Instrumentale est vel materiæ, vel figuræ seu formæ, vel doctrinæ, vel continentis: aut motus, qui quidem est principium vel generationis, vel corruptionis, vel alterationis, vel argumentationis, vel diminutionis.

In Ordinis principio prius multis modis dicitur, vel naturâ, vel ordine, vel situ, vel definitione, vel cognitione. Naturâ, vt minor numerus naturâ maiore prior, animal prius homine. Tempore, vt Abele prior Adam fuit, institutio substitutione. Ordine, vt in Grammatica literę priores

priores syllabis. Situ, vt ratione nostræ habitationis nobis prior sphæra Lunæ sphærá Mercurij, fundamenta super ædificatione priora. Definitione, vel determinatione, vt dum primum ex placito dicimus consensu: vt aliquis magistratus alio in honore prior. Cognitione, vt vniuersalia nobis priora ipsius particularib. & singularib⁹.

Priuationis principium, formæ sunt secundum Aristotelem.

Operātis & agentis principium, id per quod aliud fit: vt instrumentum prius eo, quod per instrumentum fit.

Axiomata.

1 Omne quod est, vel est principiū, vel est ex principijs.
2 In terminis prioris & posterioris, posterius sine priore esse nequit.
3 Lapsus ab initio in elemētis & principijs, postea cogitur multa falsa subijcere.
4 Principijs mutatis multa quæ hinc consequūtur mutari necesse est.
5 Negatis principijs quæ ex eis consequuntur negata videntur, sicut ex affirmatione eorundem admissa consequentia.
6 Principium rerum quę semper sunt, aut semper fiunt, nullum esse quærendum, non rectè asseritur.
7 Principia non recipiunt quæ rerum sempiternarum sunt.
8 Difficile est quæ malo inchoata sunt principio, bonum sortiri exitum, & contrà: quod si fiat, mutetur prinpium, & aliud fiat necesse est.
9 Potest aliquid esse principium, medium, & finis, sed diuersis respectibus, non eodem remanente modo.

Synopsis eorum, quæ quodammodo principium continent.

Agens.
Antecedens.
Authoritas.
Acquirendi omnes modi.
Causa.
Coactio.
Electio.
Genus.
Generatio.
Genera principia specierū.
Impresśio.
Influxus.
Ingressus omnis, & quę ingressum præbent primū, vt limen, ianua, &c.
Initium.
Mandatum.
Metus.
Nobilitas principiū splēdoris, dignitatis & generis.
Origo.

Origo.
Obligatio, principium debiti.
Præcedens.
Prius prior.
Prædicamenta omnia.
Priuatio, prout principium
Aristoteli.
Producens.
Proximus.
Præpositiones ablatiuo deseruientes.
Species respectu indiuiduorum.

De Causis. CAP. V.

SEd quia inter principia annumerantur causæ, tradémus etiam earum breue schema.

Causa itaq; diuidetur primùm in propriè causam, & in eam quæ impropriè, vel metaphoricè causa dicitur.

Rursum propriè causa erit vel diuina, vel humana.

Diuina, voluntas Dei est, omnium causa: in Deo quippe causæ causarum, & primordiales causæ: estque Deus omnium causa vel effectiuè, vel permissiuè.

Humana causa, vel efficiens, vel formalis, vel materialis, vel finalis, vel exemplaris est.

Efficiens est, ad cuius actionem sequitur effectus: veluti ignis calefaciendo aquam, eam reddit calidam. Ordo autem, quo causa efficiens facit, hic est, quia disponit, præparat, conciliat, perficit. Efficientium autem causarum quædam est antecedēs procatarctica, quædam coniuncta. Item alia totam producit rerum substantiam, (ea causa, solus Deus, qui creando totā producit.) alia producens secundùm partem: hæcque est agens creatum, quod solùm introducit formam in materia, verùm non producit materiam, saltem primam. Deinceps & efficientium alia vniuersalis, alia particularis. Vniuersalis causa efficiens, quæ potest effectus plures distinctos specie producere: talis Deus, qui propria virtute producit: sic etiam Sol, causa cum Planetis reliquis hæc inferiora producens. Particularis est causa efficiens, quæ vnum solum producit effectum: vt homo producit hominem, arbor quælibet proprium fructum. Postremò & causarum efficientium alia subordinata essentialiter, alia subordinata accidentaliter. Subordinata essentialiter est, quando vna causa sine alia agere nequit, veluti Luna sine alijs non operatur Planetis: sic in generatione homo & Sol causæ subordinantur. Subordinata causa accidentaliter est, veluti in motu lapidis per baculum, manus & baculus subordinantur accidentaliter.

Formalis causa est, quæ dat esse intrinsecè p se ipsam:

vt anima, rei animatæ causa. Dico intrinsecè, vt differat ab efficiente & finali, quę dant extrinsecè esse: dico etiam per se ipsam, vt differat ab efficiente, quæ actione sua dat causam. Porrò hæc formalis, vel idealis, vel essentialis est, vel accidentalis. Causa formalis duo potissimùm agit. primùm facit alium ab alio differre: secundò restringit materiam primam à potentia ad actum, vt calorem ad ignem, ad hominem, ad arborem, colorē ad rubrum, ad album, &c. & ita dat esse rei.

Materialis causa est, quæ recipit formam, & conseruat eam: quia præter animam rationalem, nulla res habet esse per se, sed in alio, scilicet in materia. Quamobrem separata à materia corrumpuntur, vt anima bruti corrumpitur mortuo corpore animali: habentque tandiu esse, quandiu in materia recepta sunt. Causa itaque conseruationis in esse, est materia: neque accidentaria sunt, vel conseruantur sine materia secunda, cui hærent: nec anima intellectiua actu est, nisi quandiu existit in corpore, velut in materia.

Finalis causa est, quæ incitat & mouet agentem ad agendum, nempe alicuius gratia: sic sanitas, medicinæ causa: æqualitas & bonum, causa finalis iudicij, & omnium magistratuum. Erit autem finalis, vel impulsiua, vel subordinata, vel vltima.

Exemplaris est idea secundùm Platonem.

IMPROPRIE & metaphoricè causa est dicta, primùm occasio, vnde quærere causam dicimus pro occasione. Deinc ratio, vt dicimus causam reddere. Item controuersia iudicialis, dicta Græcis δίκη: cuius genera tria sunt, nempe τὸ ἐπιδεικτικὸν εἶδος, id est, demonstratiuum genus: secundum τὸ συμβουλευτικόν, deliberatiuum: tertium τὸ δικαιολογικόν iudiciale: in quibus consideramus qualitates, si honestum, si admirabile, si humile, si anceps, si obscurum genus sit.

Alia causarum diuisio per modos quibus operantur.

Causæ à modis quibus operātur, diuiduntur in priores & posteriores, per se, per accidens: in simplicem & compositam: in eam quæ est in potentia, & quæ in actu: in extrinsecam & intrinsecam: in compositã & propriam. Priores causæ dicuntur & superiores, & mediatæ, & remotæ: vt Sol est causa remota generationis hominis. Posteriores causæ, vel proximæ, vel propinquæ dicuntur;

vt homo causa prima generationis hominis. Per se causa est, quæ propria virtute producit effectum. Per accidens autem, quæ non secundùm propriam virtutem producit effectum, sed in quantum coniungitur effectui per se, vel aliæ causæ p accidens. Prioris exemplũ est, vt q remouet columnã, cui innititur ædificium, causa est per accidens, iuncta effectui per se, cur ædificium collabatur. Secundi membri exemplum in hac propositione erit, Nobilis vir legit: nam quod quis sit nobilis, per accidẽs est, iunctum alteri accidenti, nempe lectioni. Cæterùm per accidens oriuntur causæ vel à casu, vel à consilio, vel à fortuna, vel ab occasione: à casu, veluti quando nihil agenti aliquid sine proposito accidit: à consilio, quando per inquisitionem ex proposito aliquid aduenit: à fortuna, dum ei qui agit, aliquid citra eius actionis propositum contingit: ab occasione, dum ex modico principio alia facilè sequuntur.

Simplex causa, sicuti dum perficiens vna absoluit causa: ibi enim adest quod perficit, estque hæc causa, prolata per terminum incomplexum.

Composita causa, quæ terminis complexis significatur, vt, homo hispidus perficiens perfecit: ibi enim causa per se, perficiens, per accidens autem hispidus.

In potentia causa esse dicitur, quæ actu non efficit, sed quæ potest efficere, vel causare: quæ exprimitur per nomen verbale, quale lector, auditor, creator, dominator, &c. quibus significantur, qui possunt legere, audire creare, dominari, &c. quanquam actu non id agant.

In actu causa est, quæ agit, vel effectum causat & producit: quæ exprimitur per participium præsentis temporis, vt, legens, audens, creans, dominans, &c. Reliquæ causæ per se satis patent. Si quis autem desideret cognoscere quę causæ sint in nostra potestate, quę ve extra nos, consulat diuisiones potestatis, de quibus in classe transcendentium dicitur.

De Medio. CAP. VI.

VIa qua peruenitur ad finem, Medium est, quod ab extremo vtroque æquè distat.

Medium autem vel rei solius, vel orationis solius, vel rei & orationis simul.

Medium rei, exempla plura habet & distinctiones: tale enim constituit commixtio, vnde vnum: coniunctio, cui extrema adhærent: mensura, inter inæquale & mensuratum,

ſuratum. Eiuſmodi, æquale, iuſtum ſine differentia, participatio, comprehenſio, duo vel plura continẽs: via per quam ab vno loco in alia æquali ſpatio itur: priuatio ab eo quod fuit ad id quod eſt tranſitus: deſtructio, qua ex vno aliud: conſtructio: his enim poſtremis medijs forma mutatur rerũ: medium & mediocritas: temperamentum: inſtrumenta, media operis & artis.

Orationis media, negatio & affirmatio: in quibus adhuc aliud medium, tacere. Illa autem media dicuntur ratione expreſſionis mentis & expreſſi. Est & orationis medium, problema: deſtructio propoſitionis: coniunctio verbalis, vt, vel, ve: item dictiones, inter, intra.

Ex quibus patebit, ſi coniungantur, quid ſit medium rei & orationis ſimul.

Axiomata.

1 Media, diuerſorum comparatione, & exuperare & deficere poſſunt, ſicut & æquale.

2 Quæ magis à medio abſunt, magis oppoſita exiſtimantur.

3 Medium in omnibus tenere, optimum.

Synopſis eorum quæ medium quodammodo continent.

Aequum, æquale.	Mediocritas.
Affirmatio.	Menſura.
Coniunctio.	Negatio mediũ ſolutionis.
Comprehenſio.	Participatio.
Conſtructio, medium collectionis.	Pecunia, medium commerciorum.
Deſtructio, medium diſſolutionis.	Priuatio.
Indifferens.	Proxeneta.
Inſtrumentum.	Tacere.
Iudex.	Virtus omnis, medium inter exuperantiam & defectum, in quibus vitia.
Magiſtratus.	

De Fine. CAP. VII.

Vetus adagium eſt, Non ſtatim cum initio finem ſperandum: ideò de medio anteà dictum.

Generaliter totmodis finis dicitur, quot principium, & medium, poſt quæ finis.

In ſumma, finis vel eſt priuationis, vel termini, vel conſummationis, vel conſumptionis, vel corruptionis, vel intentionis, vel extremi. Priuationis autem eſt, vel na-

turalis, vt mors, corruptio: vel moralis: vel artificialis, cùm artifex formam priorem tollit, vt dum fusione statuæ figuram elidit. Termini finis, exemplum habet limitem. Consummationis finis, in perfectione determinata est operis. Finis consumptionis, dum aliquid deficit: sic dicimus finē cibi, candelæ, materiæ, formæ, & dum quippiam desinit esse, operari, pati, dicere, credere, opinari, vel aliud facere. Finem corruptionis norunt omnes. Intentionis autem finis est, id, ad quod quippiam dirigitur, siue sit mens, siue actio. dicitur & scopus, & id cuius gratia aliquid fit: sic finis medicinæ, sanitas: finis iuris, iustitia. Finis extremi, est vel substantiæ, vel accidentis, vel temporis, vel loci, vel quantitatis, vel qualitatis.

Axiomata.

1 Omne quod nascitur, & finem habere necesse est.
2 Non omnes fines perfecti, sed ad aliud quiddam. & propter vnum quodque tale: & illud maius.
3 Ignorata finali causa, ignorantur & ea, quæ ad eum finem pertinent, & eius gratia sunt.
4 Omnia in natura, alicui⁹ finis gratia, nec temerè sunt.
5 Nullus in rebus creatis processus ad infinitum, quia creata determinata sunt.

Synopsis eorum quæ finem quodammodo continent.

Acceptilatio.	Nouatio.
Consummatio.	Obiectum.
Consumptio.	Perfectio.
Corruptio.	Portus.
Effectus.	Postremum.
Euentus.	Priuatio.
Exitus.	Putrefactio.
Extremum.	Propositum.
Iuramentum.	Quies.
Intentio.	Scopus.
Implementum.	Status.
Limes.	Sententia iudicialis.
Mors.	Solutio.

De Maiori, Minori, & Aequali. CAP. VIII.

Maiora alijs, excedunt: minora, ab alijs deficiunt: quæ sine excessu & defectu similia æqualiaque dicuntur.

Cæterùm maioritas (liceat vti verbo artis) & minoritas,

tas, atque æqualitas inter substātiam & accidens esse potest, ordinis, dignitatis, præstantiæ, numeri, qualitatum, ætatis, corporis, spiritus. Ordinis, vt maiores in stemmate antiquiores, & senatores maiores, minorümve gentium. Dignitatis, vt imperium, maius magistratu. Præstantiæ, vt in æstimatione negotiorum, & eorum consequentia. Numeri, maioris vel minoris partis, vel æqualis. Qualitatis, vt sanior, melior pars, &c. Aetatis, vt senis & iuuenis. Corporis vel molis, vel quę eorum sunt, vt procerus, pygmæus, &c. Spiritus, & quæ eius sunt.

Axiomata.

In eo quod plus est, & quod minus est continetur.

Synopsis eorum, quę maius & minus & æquale referre videntur, colligi potest ex principio magnitudinis in transcendentibus.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER QVARTVS.

Vbi de Transcendentibus.

De Bonitate. CAP. I.

Bonitas, quasi ens boni.

Itaque bonitas est ens, fons causaq; & origo boni totius, & essentiæ, & actuum, qui priuatione non superantur in eodem subiecto & tempore.

Omnia quæ sunt vel bona, vel mala, vel adiaphora sunt. Adiaphora, bona vel mala esse possunt, vti voluntas, otium, voluptas, & similia.

Diuisio bonorum.

Bonorum alia sunt bona finis, alia propter finem: & ideò rursum bona quædā secundùm quid, alia simpliciter. Secundùm quid, vel potentia naturæ, quæ adesse consueuit, vt pueris & furiosis inestpotentia bonum rationis: vel secundùm alterius, non præsentis considerationem. Simpliciter bona dicuntur, quatenus res tales sunt actu, potentia in actum deducta, siue sint morum, siue actionum, siue accidentium.

Tertiò, bonorum alia necessaria, alia non necessaria. Necessaria, veluti vita, pudicitia, libertas, liberi, coniu-

ges, cognati, parentes: per se eligibilia, vt virtutes, & similia. Non necessaria, quæ aut per se expetenda, vt munera, honores: vel ratione alterius optāda, quia aliquod adferāt commodum: qualis est mercatura, ratione lucri: victoria, ratione pacis: & vt alia nobis quæramus, opes.

Quarta bonorum diuisio, in eorum electione obseruanda: vt aliud bonum sit perfectè absolutum, aliud bonum secundùm quid, aliud imperfectum. Bonum perfectè absolutum, Deus solus, summum bonum. Bona perfecta secundùm quid, sunt aut ratione conuenientis naturæ propriæ, certę speciei, vel generis, vel determinationis: aut relatione ad aliud magis perfectū. Imperfectum bonum est, quod aliud desiderat.

Ista & alia bona rursum deducuntur in bona animi, corporis, externorum, siue fortunæ.

Colligi & aliæ bonorum possunt distinctiones, à substantijs & accidentibus.

Gradus autem bonorum, tres. Primus & supremus, supra ideas, in Deo, ens, genus ad omnes ideas, Deus ipse omnium creator. Secundus, inter ideas, his, quæ perfectiones rerum significant, sicuti dicimus ideam iusti iustum, honesti honestū: imparticipabile quippe est bonū, nisi sit in essentia: sic bona omnis essentia secundùm naturam, quia omnia esse appetunt.

Contrarium bonitati malum.

Synopsis eorum, quæ bonitatem referunt.	*His repugnant.*
Acceptabile.	Repudiandum.
Accommodum.	Incōmodū malè cōueniēs.
Actio.	Otium.
Aequum, iustum.	Iniquum.
Benemeritum.	Malemeritum.
Beatitudo.	Infœlicitas.
Benignum, & omne compositum ex bene, vt benedictio, &c.	Ferum, malignum, immite, omne compositū ex male, vt maleficium, maledictio.
Communicatio, vt liberalitas.	Restrictio, auarum, tenax.
Commodum.	Incommodum, damnum, damnosum.
Commodatum.	
Concessum precario.	
Congruum.	Incongruum, dispar.

Conueniens.	Inconueniens.
Constructio.	Destructio.
Dans fructum.	Sterile.
Debitum.	Indebitum.
Desiderabile.	Fugiendum.
Dei dona & facta.	Opera contra Dei mandata.
Dignũ, dignitas: vt honor, magistratus.	Indignum.
Diffusio.	Parcitas nimia.
Donatio.	
Esse, essentia.	Non esse.
Fœlicitas.	Infœlicitas.

Synopsis eorum quæ bonitatem referunt.	*His repugnant.*
Gratum.	Ingratum.
Honestũ, honestas, decus.	Inhonestum, turpe dedecus.
Mortis eorum quæ mortẽ sequuntur cogitatio.	Obliuio inconsiderata eorũ quæ mortis sunt.
Nobilitas, nobile, clarum.	Ignobile, rusticitas, rude, inciuile.
Pax.	Dissidium, dissentio.
Perfectio.	Imperfectio, imperfectum, mancum.
Pulchrum.	Turpe & deforme.
Ratio, rationabile.	Irrationale, temerarium.
Sanctum.	Pollutum.
Tranquillum.	Inquietum, turbidum.
Verum.	Mendacium, falsum.
Vtile, lucrum.	Iactura rerũ, sine vtilitate.

Bonitatis Axiomata.

1 Vna est bonitas naturâ & essentiâ, eaq; increata, Deus: reliqua, bona sunt participatione, aut per creationem.

2 Tot sunt species mali, quot & bona, & contrà: & quæ de vno affirmatiuè, eadem de contrario negatiuè dicta censentur, & contrà.

3 Bonitati inest bonum esse, & bonũ facere posse: consideratur & in eadem bonitate id quod bonũ fieri potest.

4 Bonum, mali est remedium: malum, velut morbus.

5 Bonum, dilatandum: malum, contrahendum.

6 * Bonum & studiosum fieri potest animal, naturâ, mo-

ribus vel consuetudine, ratione & doctrina: naturâ, cùm nascitur: moribus, cùm imitatur: ratione, cùm docetur & ratiocinatur.

Axiomata circa electionem boni.

1 Bonum melius, eligibilius. In malis duobus vtrunq; si fieri possit vitandum, saltem peius potiùs est fugiendum.
2 Melius dicitur, collatione alterius boni minoris, id est, quādo id quod melius dicitur, id quod minus est cōtinet, & aliud quippiam prætereà: malum maius, quod magis & plus admit ab eo quod bonum est, vel quod bono magis officit.
3 In bono finis vix erratur: facilè tamē decipimur in bonis ad finem tendentibus.
4 Præstantiora bona finis, bonis tendentibus ad finem.
5 In vnaquaq; arte licita bonum inuenitur secundùm artem, & melius.
6 Quantò finis præstantior, tantò melior.
7 In homine bona meliora animi, quàm corporis.
8 Bonum perfectum melius imperfecto.
9 Necessaria bona innecessarijs præponenda.
10 Et plura paucioribus.

De Magnitudine. CAP. II.

Magnitudo est extensio vel intensio cuiusq; rei, ex qua magna dicitur.

Magnitudinum alia increata, alia creata: alia in potētia, alia in actu: alia perfecta, alia imperfecta. Increata, est illa quæ immensa, indeficiens, infinita, supereſsentialis: Dei scilicet, & Deus ipse. Creata, vel spiritalis, vel corporalis est: spiritalis, est quæ intensionem non extensionem propriè habet, vt Angeli, & animæ magnitudo: corporalis, quę molem habet. In potentia illa est, quæ dicitur in fieri. In actu, in eo quod est. Imperfecta autem dicetur, ratione alterius corporis magis absoluti: sic linea, minor superficie, illa enim vnam, hæc aūt duas habet dimensiones. Perfecta dicetur corporū magnitudo, vt corporis, quę tribus constat dimensionibus, longitudine, latitudine, profunditate. Item perfecta erit, ratione destinationis seu determinationis factæ, aut ratione distributæ naturæ.

Dicetur & in homine magnitudo esse triplex, corporis, animę, externorum. Est in corpore magnitudo, proceritas, crassitudo, &c. In anima, magnanimitas, audacia, &c. Inter externa, opes, dominatio, imperium, &c.

Synopsis

Synopsis eorum quæ magnitudinem referunt.	*His repugnant.*
Abundantia.	Penuria.
Amplitudo.	Angustia
Adiunctio.	Diminutio.
Auctio.	Detractio.
Capacitas, comprehensio, continens.	Incapacitas.
Communio.	Partitio.
Copia.	Inopia.
Dignitas omnis, & maiestas.	Status priuatus.
Diuitiæ.	Paupertas.
Excellentia, excellens.	Vilitas.
Egregium.	Infimum.
Extensio.	Restrictio.
Essentia omnis.	Nihil.
Exuperantia.	Defectus.
Fœcunditas.	Infœcunditas.
Fertilitas.	Sterilitas.
Immensum.	Mensurabile & apprehēsibile.
Infinitum.	Finitum.
Inflatio, tumor.	Depressio.
Insigne.	Obscurum.
Intentio.	Remissio.
Liberalitas.	Auaritia.
Multitudo.	Pauci.
Sublime.	Infimum.
Sufficientia.	Insufficientia.
Vehementia.	Remissio.

Axiomata Magnitudinis.

1 Intensum, magnum, perfectius suo extenso: intensio in spiritualibus, extensio de incorporalibus dicitur.

2 Magnum & paruum contraria non sunt, sed dissimilia: referuntur enim ad aliquid.

3 Id quod magnum est, quatenus paruo opponitur, constituit tandiu, quandiu oppositio durat simul, quodammodo contrarium.

4 Nulla essentia magnitudinis spiritualis, quæ intensionem solam, non extensionem recipit, verè in partes diuidi potest: remitti tamen potest. Diuiduum quippe inte-

ntui obnoxium est, à quo spiritualis substantia aliena est.

Caroli Bouilly magnitudinis regulæ.

1 Omnis magnitudo, in eo quod est actu finita, continua est: & infinita diuisione, partibus.
2 Non contingit aliquando magnitudinem totam ac omnino esse diuisam.
3 Magnitudinis partes sunt potentia finitæ, actu verò infinitæ semper.
4 Impossibile est omnes magnitudinis partes assignari.
5 Magnitudo tota homogenea est, cuius qualibet pars est magnitudo: constat enim ex similaribus partibus, quę sunt eiusdem speciei, vt lineis pluribus.
6 Diuisa vtcunq; magnitudine, impossibile & terminos relinqui.
7 Impossibile est ex suis terminis magnitudinē cōstare.
8 Ex punctis nulla magnitudo crescit.
9 Magnitudines omnes ad tres reducuntur species, linearum, superficierum, & corporum. sola tertia perfecta est, tres terminos & interualla possidens: duæ reliquæ imperfectæ.

De Duratione vel perseuerantia.

CAP. III.

Duratio est colligatio temporis.

Duratio itaq;, id est, ratione cuius quid est etiam nunc, &, vt cum arte loquar, quod existentiam demonstrat, exhibetq; vel preteritum, vel præsens, vel futurum, vel vtrũq;. Et in summa quod perseuerat in eo quod est, durare dicitur: sic durum in corporibus, quod tactui non cedit.

Duratio alia extra omne tempus, alia in tempore, alia ex vtroq; mixta. Extra tempus omne est sempiternum, vnde (liceat delinare nomē demonstrationis gratia) sempiternitas, quæ solius Dei, sine initio & fine existens. Duratio temporanea, est generabilium & corruptibilium, quæ semper esse nequit, sed ad certum vsque tempus. Mixta duratio, æterna & æternitas dicta, quæ habuit quidem principium, sed habitura nequaquam est finem: & quæ in tempore existens, sine tempore futura & victura est. qualis duratio Angelis bonis & malis, & animæ, imò ipsi humano erit corpori post resurrectionem & anastasin generalem & vltimam.

Synopsis

Synopsis eorum quæ durationem referunt.	*His repugnant.*
Aeternitas.	Quæ hæc negant.
Aeuitemum.	
Aetas omnis.	Mors.
Antiquum.	Recens, nouum.
Constantia.	Inconstantia.
Contractuum, pactorum, iuramenti vis.	Rescisio contractuum.
Confidentia.	Diffidentia.
Consistentia.	Mobilitas.
Continentia.	Incontinentia.
Durities.	Mollities.
Existentia.	Priuatio, corruptio aliquãdo.
Firmitudo, vel firmum.	Infirmitas, debilitas.
Fidelitas, fides.	Infidelitas.
Immobile, pro temporis, & negotij definitione.	Mobile.
Insolubile. Immortale.	Dissolubile. Mortale.
Nobilitas.	Ignobile. nuperrima agnitio.
Nunc.	Præteritum, aliquando.
Patientia.	Impatientia.
Perpetuum.	Transitorium.
Permanens.	Fluxum.
Perseuerans.	Mutatio.
Præsens.	Aliquando.
Spes.	Desperatio.
Stabilitas.	Instabilitas.
Sanitas.	Morbus.
Temporis indicia: qualia, seculum, annus, mensis hebdomada, dies, hora, sextãtes: nã hęc se mutuò cõtinent succedunt sibi.	Quod nõ habet tempus durans, vt momentum, atomus.
Vita.	Mors.

Axiomata.

1 Omnis duratio diutius perseuerans, cæteris partibus perfectior.

2 In omni duratione considerari possunt quatuor, antè, nunc, postea, semper; quæ nunquam tamen simul in ali-

quo

quo sunt. Semper & nunc, tantùm in Deo. Antè & nunc, iu existentibus & deficientibus. Antè, & nunc, & postea, in anima & spiritu, & si qua sit materia incorruptibilis: hæc enim cùm creata sint, semper non fuerunt, & tamen habitura finem non sunt.

3 Vnaquæque res tantò diuturnior, quantò eius causa efficiens efficacior est.

De Potentia. CAP. IIII.

POtentia est ens, siue principium & virtus, aut transmutationis in altero, aut prout alterum est.

Potentia, aut infinita, aut finita est. Infinita, sine principio, sine medio & fine. Hæc in Deo solo est, imò Deus ipse ista potentia: quando nihil in Deo sit, quod non sit Deus, ex quo aliæ potentiæ omnes, vel permissiuè, vel effectiuè oriuntur.

Finita potentia duplex, actiua & passiua: vtraque, vel naturalis, vel extra naturam.

Naturalis rursum, vel ea rerum ipsarum natura est, vel ex alicuius legis aut consuetudinis constitutione.

Ex rerum ipsarum natura potestas, subdiuiditur in rationalem, & irrationalem. Rationalis, quæ in anima, & in Angelica dicitur esse natura. Irrationalis, & corporis, & externorum esse potest, interdum latens occultáve nobis, aliquando apparens.

Potestas ex legis vel consuetudinis constitutione procedens, est veluti ea quæ dignitatis, magistratus, principatus est. Eaque vel legitima, à Deo vel alia optima lege definita: vel illicita & vsurpata Deo permittente, qualis tyrannorum authoritas, Dæmonum obsessio, impiorum gubernatio.

Extra naturam potestas dicitur, vel quæ contra naturam, vel quæ præter ordinem naturæ, vel extra id quod natura licet. Contra naturam, veluti quando grauia, quæ natura deorsum vt ad centrum proprium tendunt, sursum potestate alia impelluntur. Tales sunt operationes aliquando miraculorum verorum, prodigia, & his similia. Præter ordinem naturæ potestas, casus est. Extra id quod natura licet, vis, abusus, &c.

Latiùs & significantiùs, potestas omnis oritur vel ex his quæ sunt extra nos, vel quæ sunt in nobis, vel ex mixtis ex illis. Quæ sunt extra nos, habere causam dicuntur à Deo, à necessitate, à fato, à natura, à fortuna, à casu, ab homine. A Deo, est substantia rerum & prouidentia earum.

rum. A necessitate, illa quæ ferè semper eodem modo contingunt. A fato, quæ ex destinatione Dei, quæ & necessitati subiacenr pro Dei nutu. A natura, generatio, auctio vel incrementum, corruptio, vnde plantæ, animalia, metalla, & similia ex causa determinata. A fortuna sunt, quæ rara sunt, & insperata seu non expectata agenti secundùm propositum, cùm aliud quàm inquiratur inquirenti euenit, & præter id quod euenire natum est, vel solet ex eo quod agitur: vt si quis effodiens sepulchrũ, thesaurum inueniat. A casu procedunt, quæ & inanimatis contingere possunt, neque ex determinatis, sed præter propositum adueniunt. Ab homine, vis & violentia: quæ vel impulsiua, vel expulsiua, vel turbans, vel inquietans, vel metus maior, scilicet mortis, infamiæ, morborum, turpitudinis, & similium, dicitur. Potestas quæ pendet ex his quæ in nobis sunt, est in voluntate, ex qua principia nostrorum operum, in quibus locum habet consultatio & electio, potissimùm in adiaphoris & contingentibus: vt & velle, & agere, & desiderare, num velimus artes addiscere, & his similia.

Potestas ex mixtione eorum quæ pendent ex nobis & aliunde, habet actiones, quæ quidem ex nostra fiunt voluntate, sed quæ vi impediuntur extrinseca. Potestas & alia mixta ex his quæ ex nobis non sunt, sed tamen habent occasiones ex his quæ ex nobis vel in nobis: quales sunt retributiones actionum nostrarum bonarum vel malarum, in hoc vel alio sæculo. Talis etiam corruptio, mórsque nobis contingens ex scelere à primo parente commisso.

Synopsis eorum quæ potentiam referunt.	*Repugnant his.*
Agere.	Succumbere.
Authoritas.	Sine authoritate.
Dignitas.	Priuatum.
Diuitiæ.	Paupertas.
Dominatio.	Obedire.
Facultas.	Prohibitio efficax, vel impedimentum.
Fortitudo.	Debilitas, timor.
Idoneum.	Non idoneum.
Iurisdictio.	Sine iurisdictione.
Libertas.	Seruitus.
Magistratus.	Sine magistratu.

Præci-

Præcipere.	Obtemperare.
Principatus.	Famulatus, subiectio.
Patrem esse.	Filius.
Potestas.	Impotentia.
Robur.	Infirmitas.
Vis, omnis virtus.	
Violentia, & ea omnia per quæ vis infertur, vt arma, lapides, coactio, &c.	Resistentia.

Axiomata potentiæ.

1 Omne sempiternum abstractum & necessarium, est actus, nec est in potentia passiua.

2 Potestatum aliæ considerantur veluti efficientes in effectu, sicuti intellectus in intelligibili: alia est in fieri, per quam aliquid fieri possit realiter.

3 Potentia quæ actum suum bonum assequitur, perfectior & melior, quàm cùm in fieri erat.

4 In malis actus malus, ideo & peior eius potentia.

5 Omnis potestas à Deo est vel effectiuè, vel permissiuè.

6 Potentiæ signum est, tendere vel progredi ad esse: in potentiæ autem, ad non esse.

7 Nulla est in natura potentia passiua, cui non respondeat vel adsit alia potestas actiua.

8 In potestate nostra legitima ea esse non censentur, quibus boni mores, lex, aut constitutio iusta, vel ius, vel æquitas firma & recepta repugnant.

9 Nihil potest esse simul in potentia formali, & in actu formali, respectu eiusdem: veluti nihil est eodem tempore & eodem modo, actu & potestate calidum. Potest tamen aliquid esse in actu, vt dicunt, virtuali, & in potentia formali simul.

10 Vnumquodque intelligitur in quãtum est actu, non inquantum est in potentia: quia intelligere, est actus. idcirco & id quod intelligitur debet esse in actu. Quod etiam ad veri & falsi intellectum referendum est.

11 Potentia naturalis, aptitudo, & impotentia, qualitatis sunt species.

12 Quæ impossibilia sunt factu, in eo ipso non admittunt obligationis vel iuris vinculum.

De Cognitione. CAP. V.

COgnitio, est rei latentis vel ignoratæ manifestatio vel declaratio. Cognoscimus coniectura, definitione, con-

nē, consecutione, & alijs modis, de quibus in primo lib.

Cognitio, alia creata, alia increata. Increata in Deo solo est, hæcque sola perfecta, ab vno rei extremo vsque ad aliud ex integro permeans.

Creata, vel acquisita, vel connata est. Acquiritur autem vel propria inquisitione, & proprio labore, vel aliorum ope. Connata illa est, quæ ex Dei constitutione cuique animalium naturæ indita est, vt ea vtatur quando organa ad eam erunt exerendam idonea.

Creata autem omnis in intellectualem, rationalem, æstimationem, sensualem, & instinctum diuidetur.

Intellectualis, est quæ formatur vnico actu, veluti vnico intuitu manifestans: qualis inuenitur in Angelis, & hominibus. Dicemus eius generis scientiam infusam, quando plurium cognitio simul & semel à Deo, notionis fit in mentem infusio: non secùs ac in arte typographica plures orationes & sententiæ simul & semel vna præli depresßione papyro excipiuntur: eo modo prophetia, & similia cognoscuntur.

Rationalis cognitio, vel opinio, vel scientia dicitur. Omnis autem scientia, vel speculatiua, vel practica est. Speculatiua scientia, vel realis, vel rationalis. Realis speculatiua triplex, metaphysica, physica, mathematica: prior de rebus supernaturalibus, secunda de naturalibus agit, tertia de quatuor demonstratiuis, de astrologia vel astronomia, de musica, de geometria, de arithmetica.

Rationales speculatiuæ scientiæ, grammatica, dialectica, rhetorica, poetica, historia. Addere licet iuris scientiam, & eius species nouem: nempe ius diuinum, naturale, gentium, pontificium, ciuile, ius consuetudinis, honestatis, necesßitatis, & aliud quod ius positiuum.

Practica scientia, vel actiua, vel factiua est. Inter actiuas erit politica quæ ad tractandas res ciuitatis, ethica quæ ad mores, œconomica quæ ad domestica pertinet. Factiua practica scientia continet mechanica, vt lanificium, militiam, nauigationem, agriculturam, medicinam, venationem, fabriles, & reliquas mechanicas artes.

Aestimatiua, est cognitio illa quæ generatur in parte capitis eius nominis, in æstimatiua, inquam, ex distinctione reali, & collatione eorum quæ sensibus comprehenduntur: & hæc adest quibusdam animalibus perfectionibus.

Sensualis cognitio est, quæ fit per sensus exteriores & interiores, ex propria obiecti apprehensione.

Instin-

Instinctus, est quædam species cognitionis in animalibus omnibus, & in plantis, & aliis inanimatis: per sympathias & antipathias manifesta.

Synopsis aliquorum quæ cognitionem referunt.	*Repugnant his.*
Ars omnis, liberalis, vel mechanica & arte facta.	Temerè & sine arte facta.
Certitudo.	Incertum.
Coniectura.	
Consilium.	Inconsultè factum.
Distinctio, separatio, diuisio.	Confusio.
Doctrina.	Incognitum. Ignorantia.
Experientia.	Inexperientia.
Fides.	Dubitatio.
Gradus omnes, quibus scientes ornantur insignibus: præceptoriatus, baccalaureatus, prolytatus vel licentiatura, magisterium, doctoratus.	
Industria.	Sine industria.
Intelligentia.	Ignorantia.
Iurisperitia.	
Lex.	Leleges.
Opinio.	Error.
Ordo.	Inordinatum.
Peritia.	Imperitia.
Prædestinatio.	
Prænotio.	Incognitum.
Præscientia.	Improuidentia.
Pronosticatio.	Mendacium.
Prudentia.	Imprudentia.
Ratio.	Irrationale.
Regulæ præscriptio.	Irregulatum.
Reprobatio.	
Sagacitas.	Stultitia.
Sapientia.	Insipientia.
Scientia.	Obliuio.

Axiomata cognitionis.

1 Principium scientiæ est, demere ex animo se aliquid scire opinionem.

2 Natu-

2 Naturalia non possunt exponi ab homine expositione perfecta: neque potest studio consequi homo, vt sciatur, inquiunt periti, pars principiorum suorum.
3 Naturalia sunt rationibus inuestiganda, moralia vsu comparanda, diuina verò per oracula sacra intelligenda.
4 Melioris conditionis non debent esse stulti peritis.
5 Cuilibet naturæ intellectuali proprium est, vt intelligat secundum modum suæ substantiæ.
6 Scienti, intelligenti, & volenti non fit iniuria.
7 Iurisconsulti in his quæ scientiam exigunt, paria existimant, scire, & nescire, si vtique scire quis debuisset & potuisset.

Subnectere & placet Pauli Riccij centum conclusiones scientiæ.

Conclusiones quibus resolutiuè modum sciendi assequimur.

Prima classis.

1 Omnes naturâ scire desiderant.
2 Qui naturâ scire desiderat, idipsum sine externo adminiculo assequi potest.
3 At quanquam id assequi natura posit, plurib. tamen, præsertim orbatis oculis, ars ipsa auxiliatur.
4 Ars, modúsque sciendi (non enim scientia) est ea facultas, quam logicam dicimus.
5 Logica quę modum tribuit sciendi, nihil aliud, quàm conceptus rationis moderari proponit.
6 Moderantur conceptus, si concipiendis rebus ab extrà conformes illis statuuntur.
7 Conformes fiunt conceptus, si eo pacto rem concipimus quo res ipsa est.
8 Est autem res quæq; concipienda per esse suæ causæ.
9 Per essentiæ causæ itaque conceptionem rem ipsam concipiamus oportet.
10 Quando per causam cognoscimus, demonstrationem appellamus.
11 Demonstratio ex ignotioribus ad notiora perducit.
12 Notiora sunt vel naturæ & nobis, vel naturæ & non nobis, vel nobis & non naturæ.
13 Quod naturæ notius est & nō nobis, nullam demonstrationem statuit.
14 Quod nobis & naturæ, demonstrationem facit, quę tamen vera demonstratio non est.
15 Quod autem naturæ & nobis, id in duplicem consi-

derationem cadit: nam aut idem eſt notius nobis & naturæ, non autem eodem modo, quia non ſecundùm habitudinem quam habet ad ignotius, aut ſicut idem, ſic & eodem modo.
16 Primum demonſtrationem dat propter quid: quia ſcio rem per cauſam, hanc autem eſſe rei cauſam ignoro.
17 Secundum demonſtrationem ſimpliciter conſtituit: rem enim ſcio per cauſam, & quoniam eſt cauſa.
18 Simpliciter demonſtratio, ipſum quod ſimpliciter eſt ſcire nobis largitur, qua humani generis perfectio tota conſiſtit.

Concluſiones quæ pertinent ad modum ordinandi reſolutiuè doctrinam quamlibet, & ad cuiuſuis libri quæſitúq; ſubiectum diſcernendum.

Secunda claſſis.

19. 1 Humanum genus perfectionem exoptat.
20. 2 Hanc aſſequitur dum ea poſsidet quæ ſua natura exoptat.
21. 3 Poſsidet hęc dum à ſuo principio ea ſuſcipit actu.
22. 4 Suſcipit dùm principio coniungitur.
23. 5 Coniungitur dum ei ſimile efficitur.
24. 6 Simile efficitur dum ſciendi actum exercet.
25. 7 Eundem exercet actum dum cauſam rerum intuetur.
26. 8 Intuetur dum eas quæſiuerit.
27. 9 Quærit cùm dubitat.
28. 10 Dubitat dum admiratur.
29. 11 Admiratur per animæ fugam à repugnante.
30. 12 Repugnat, quòd animæ perfectioni tam primæ quàm ſecundæ obſtat.
31. 13 Obſtat animæ perfectioni, (quia ipſa vna indiuiſibilis immobiliſq; exiſtens, vnum indiuiſibile
32. 14 ac immobile petit) multitudo, magnitudo motus.
33. 15 Ens in ſe plura complectitur.
34. 16 Plura ratio in ſimul quærere nequit.
35. 17 Inquirit primùm quod ſe admirabile priùs offert.
36. 18 Se priùs admirabile magiſque repugnans offert ens mobile.
37. 19 Mobile ens ex pluribus quæ ei inſunt conſiſtit.

38. 20 Secundùm plura in simul se nullum ens offert.
39. 21 Se offert primùm secundum id quod primum ei inest.
40. 22 Primum inest quod prioris causæ est opus.
41. 23 Prioris causæ opus est quod se latiùs communiúsve effundit.
42. 24 Se latiùs diffundit mobile simpliciter, quàm mobile loco, & quæ deinceps.

Conclusiones, quibus scientia de natura compositiuè progrediendo à parte in partem, iuxta executionem naturæ progredimur.

Tertia classis.

43. 1 Mobile est quod fit ex aliquo aliquid, nõ ex quolibet, sed ex apto nato.
44. 2 Ex apto nato duntaxat cùm rem fieri contingat, è nihilo fieri aliquid philosophantium tenuit dogma.
45. 3 Quum è nihilo res fieri nequeat, mobile ex tribus re ipsa distinctis principijs per se constare asserimus, priuatione, materia, forma.
46. 4 Priuatio, est non ens enti admixtum: materia, est admixtum non enti: forma, est ens omnis priuationis expers.
47. 5 Formæ vt bono materia adhærere exoptat.
48. 6 Hanc verò suam cupidinem materiæ cùm totam in simul explere nequeat, motus necessariò emergit.
49. 7 Motus, est perfectio entis in potentia secundùm huiusmodi.
50. 8 Ens in potentia mouetur ad actum ab alio.
51. 9 In his quæ mouent & quæ mouentur, dandum est primum.
52. 10 Primum mouens, nec corpus, nec virtus in corpore est, sed infinitum, vigore mouens, vt finis, efficiensque mobile primum.
53. 11 Mobile primum, est cœlum, ex anima (id est, Deo primo mouente sine commixtione cœli & sui) efficiente motum.
54. 12 Quod fertur in orbem, quatenus latione namque vniforme existit, eatenus sublunarem hãc materiam primæ vniformique caducorum formæ adaptat.
55. 13 Prima sublunarium communis substantialisque

forma est natura corporea, quam coæternam materiæ contendimus.

56. 14 Hac intercedẽte per varia cœli organa, nec non & per corruptibilium corporum discrimina, (quæ corruptibilia, inquam, corpora) non primariè, imò & minùs quàm instrumenta agere (vt 2. de genera. Aristoteles posuit) ad distinctas numero specie & genere formas, eadem materia disponitur.

57. 15 Terminant verò eam formis distinctis quidem genere leges, prima elementi, secunda imperfecti mixti, tertia mineralium, quarta vegetalium, quinta animaliũ quibus deest ratio, sexta in quam totius naturæ intentio vergit humana ratio.

58. 16 Hanc (rationem scilicet) materialem, potentialémve asserimus.

59. 17 Hanc etsi potentialis fuerit, nec materiã tamen, nec materiæ permixtam, sed substantiam abstractam ostendimus.

60. 18 Quæ quia abstracta, ideo & semper intelligens actu.

61. 19 Et quamuis suapte natura intelligat actu, humano tamen corpori formam tribuens, quandoque intelligit, quandoque verò minimè.

62. 20 Intelligit quando ei cogitatiua phantasma porrexerit: hoc cùm non porrigat, nequáquam.

63. 21 At phantasma cùm sua natura intelligibile non sit, virtus in nobis danda est agens, quæ & potentia actu intelligibile constituat.

64. 22 Intelligibilia actu cùm fuerint, materialis facultas adeptum intellectum parit.

65. 23 Adepto intellectu genito, ab eóq; phantasmatum appendicibus deletis, nobiscum agens intellectus iungitur, quo & abstracta cuncta prospicimus, adhæsionemq; altissimi Dei assequimur.

Conclusiones, quibus Methaphysicam sapientiam diffinitiuè à toto scilicet in partes incidendo assequimur.

Quarta classis.

66. 1 Dei adhæsionẽ assequimur si ipsum nouerimus.

67. 2 Nouimus si illinc entis attributorúm ve ambitũ passim dependère concipimus.

68. 3 De-

68. 3 Dependère concipimus, si entis partes attributaque inuicem attribuimus.

69. 4 Entis quadrifaria partitio est. Aut enim ortum habet in re, & in re ipsa consistit: aut oritur ab intellectu, in eodemq; sistit: aut à re ducit originem, in intellectu tamen reponitur: aut oritur ab intellectu, & sistit in re ipsa ab extrà.

70. 5 Quod oritur intus sistitq; ab extrà, artificialium, mortaliumq; cultor pertractat.

71. 6 Quod ortum habet in re extrà sistitq; intus, sunt intelligibilia, speciésve, quæ actu reflexo, per adeptum intellectum intuentur.

72. 7 Quod originem ducit intus, & intus reponitur, est ens rationis, quod logicus considerat.

73. 8 Quod verò in re extrà & oritur & consistit, alij scientiarum opifices, vt tale: Metaphysicus autem quatenus ens speculatur.

74. 9 Ens quatenus ens, est propria ratione aliquid quod omnibus analogicè inest.

75. 10 Huius si essentiam in se aspexeris vnum (veluti peculiarem eius passionem) ipsum scilicet ens perpendes comitari.

76. 11 Quod si ad aliud, ad id scilicet cui primùm ratio competit entis, ad intellectum, inquam, retuleris ipsum, verum ipsum sociari dices.

77. 12 Si verò ad voluntatem, quæ continuò intellectus comes est, idipsum conferas, bonum ei mox competere agnosces.

78. 13 Vnum igitur ens dicit indiuisum secundũ quod diuisum: verum vt intellectu apprehensum: bonum vt volitum.

79. 14 At quoniam volitum apprehensúmque esse, non ex absoluta, sed ex collatiua mentis ratione dependent, ideo partes disiunctaque attributa ens ipsum sortiuntur.

80. 15 Quatenus independens, substantia: quatenus dependens, accidens emergit.

81. 16 Rursum vt independens, vnum: quia depẽdens multùm.

82. 17 Hinc actus, illinc potentia.

83. 18 Hinc prius, illinc posterius.

84. 19 Hinc causa, illinc causatum.

85. 20 Hinc vniuersale, illinc particulare.

86. 21 Hinc infinitum, illinc finitum.

87. 22 Hinc necessarium, illinc contingens.

88. 23 Quæ singula enti vt modos attributáve, non vt partes competere dicimus.

89. 24 Partes verò primò contrahentes, ens (non modos) substantiam, & accidens asserimus.

90. 25 Substantiæ ratio est non inhærere, accidentis verò inhærere subiecto.

91. 26 Quum accidens inhæreat, substantia verò minimè, potior pars entis substantia.

92. 27 Substantia alia mobilis, alia immobilis est.

93. 28 Mobili substantiæ materiam cōtrarijs subiectam esse oportet.

Subiecta materia ens est, non actu, sed potentia: in æternis quidem ad vbi.

In generalibus ad formam.

94. 29 Quod in potentia est, mouente eget vniuoco quo ducatur in actum.

95. 30 Mouēs vniuocum quod sensu cernimus, quum perpetuò generationem & corruptionem subeat, aliud perpetuò mouens ad esse contendimus.

96. 31 Quod perpetuò mouet, nulla potentia ac materia commisceri contendimus.

97. 32 Quod nulla potentia inficitur actus est, se primùm & reliqua omnia secundò intelligens & curans, vita in summo delectabilis atque perfecta, vt appetibile & intelligibile mouens, à quo in esse & in moueri dependet atque natura.

98. 33 Cœlum à tali mouente veluti à causa effectus manat: quotq; eius sunt motus, tot erunt & motores.

99. 34 Motores, inquam, duplices: quorum vnum coniunctum, & animam: alterum re ipsa seiunctum, & intelligentiam decernimus.

100. 35 Et quanquam plures sint motores, hi tamen (quemadmodum & per se mota) ad inuicem ordinis vnitatem obtinent, & ab vno veluti exercitus à duce pendent, & ad vnum refluunt vniuersa.

De Appetitu & voluntate. CAP. VI.

Appetitus est incitatio vel impetus quidam, manans à naturali facultate: cuius vi vel per se, vel aliunde, res ad aliquid excitatur. Appetitus, vel rationalis, vel irrationalis est.

Rationalis, dicitur voluntas, quæ vel diuina, vel Angelica, vel humana. Diuina voluntas in se vna, sed secundùm

dùm nostrum intelligendi modum dicitur vel voluntas signi, vel beneplaciti apud Theologos: atque ea vel absoluta, vel conditionalis, vel permissiua. Humana & Angelica interdum simpliciter voluntas, interdum propositum dicitur.

Irrationalis appetitus, est vel naturalis, vel sensualis.

Naturalis, dicitur & facultas attractrix, retentrix, alteratrix, expultrix: item antipathia & sympathia.

Sensualis vel animalis duplex, concupiscibilis, & irascibilis. Concupiscibilis, vel bonus per se, vel malus: bonus p se, vt amor, desideriũ, gaudium: malus, vt odium, abominatio, tristitia. Inde & concupiscentia, vel sensualis, vel spiritualis. Sensualis, bona, mala, indifferens: bona, quæ est ordinata ad finem bonum: mala, ordinata ad malũ, vel inordinata absolutè concupiscentia: indifferẽs erit, naturalis passio & affectio. Sicut spiritalis concupiscentia, mala ad malum, bona ad bonum. Irascibilis, sensualis appetitus est: veluti spes, desperatio, timor, audacia, ira, impetus, furor, &c. Operum quæ motu voluntario fiunt, alia libera sunt, alia affectibus corporum seruiunt. Libera sunt, quæ à nobis absq; impedimẽto fiunt, vt ire ad aliquem, alium alloqui, capere quidpiam. Affectibus corporum seruiunt opera nõ perpetuò libera, sed in tempore & cum mensura, vt egerere, & meiere.

Synopsis eorum, quæ appetitum, &c. referunt.	*Hi repugnant.*
Amor.	Odium.
Amicitia.	Inimicitia.
Audacia.	Timor, metus, pauor.
Beneuolentia.	Maleuolentia.
Concupiscentia.	Nihil concupiscens.
Consuetudo.	Desuetudo.
Cupiditas.	Nihil cupiens.
Desiderium.	Nullum desiderium.
Dilectio.	Odium.
Gaudium.	Tristitia.
Interpretatio.	Dubium.
Libertas.	Seruitus.
Lex.	Sine lege, incertum.
Liberum arbitrium.	Coactio.
Licentia.	Nullus appetitus.
Permissio.	Prohibitio.

Spes. Desperatio.
Voluntas. Nolle.

Axiomata appetitus.

1 Appetitus regulam & efficacia interpretationum accipiunt, secundùm naturam propriam rerum, de quibus appetitus dicantur, & ita alius appetitus animalis, hominis, bruti, plantæ, &c.

2 Quo magis voluntas accedit ad maius bonum, eo præstantior.

3 In eo quod est concupiscibile, vel desiderabile, & qđ ex voluntate concupiscibile propter se, quia bonum: voluntas melior, perfectior, & præstatior, quàm in eo quod desideratur propter aliud.

4 Motus omnis corporis animalis, est per se voluntarius, in homine, quia voluntas ipsum excitare & sedare potest, eundo, sedendo, ambulando, &c.

5 Deus, & iudices, & quilibet, qualitatem actus boni vel mali ex voluntate potiùs, quàm ex ipso actu iudicăt.

6 Duo sunt quæ necessariò ad perficiĕdum actum desiderantur, voluntas & potestas simul.

De Virtute. CAP. VII.

VIrtus Aristoteli est facultas bonarum rerum conciliatrix, & conseruatrix, facultas benefica bonarum rerum, atque ideo omnium, & per omnia.

Virtus alia spiritus, alia corporis. Spiritus virtus multiplex, superintellectualis, intellectualis, rationalis, moralis, theologalis.

Superintellectualis illa est, quæ procedit ex Dei omnimoda & nobis incognita vi, qualis virtus miraculorũ, & eorum quæ Deus operatur supra causas per Angelos bonos, vel quæ permittit malos agere, qualia magica præstigia, sortilega.

Intellectuales virtutes sunt, sapientia, scientia, prudentia, quæ tamen propriè referuntur ad cognitionem.

Rationales virtutes, vel partis animæ sunt, vel totius. Partis animæ, vel partis cupidæ, qualis temperantia, continentia: vel partis animosæ, vt mansuetudo, fortitudo, iracundia. Totius autem animæ sunt, iustitia, & liberalitas.

Morales virtutes sunt, iustitia, fortitudo, temperantia, quæ non nascuntur, sed acquiruntur, & sunt, vt dicunt, ad extrà, discretiuæ actuum in proximum.

Theologales virtutes, fides, ſpes, charitas: dona quoque gratiæ diuinæ, quæ dirigunt ad Deum, & infunduntur, vt loquuntur claſsici ſacri interpretes, ad intrà. vnde ſunt diſcretiuæ virtutis actuum in Deum tendentium.

Corporis virtus, aut animalis, aut vegetalis, aut elementalis, aut cœleſtis.

Animalis rurſum, vel ſenſitiua, vel motiua, vel vitalis. Senſitiua item, exterior, aut interior. Exterior, quæ operatur per ſenſus exteriores circa obiectum particulare in loco & tempore: ſcilicet per viſum, auditum, olfactum, guſtum, tactum. Interior, quæ operatur per ſenſum communem, & per imaginationem, phantaſiam, opinionem, memoriam. Motiua animalis, aut naturalis, aut appetitiua eſt. Naturalis, vnde motus reſpirationis perfectorum animalium, pulſus, & motus vitalis ex corde. Appetitiua, eſt aut iraſcibilis, ſeu tranſibilis, aut concupiſcibilis. Iraſcibilis, circa ardua & difficilia. Concupiſcibilis, circa delectabilia & deſiderata. Vitalis motiua, eſt qua vita noſtra ſuſtinetur.

Vegetalis virtus, eſt quæ operatur, vel conſiſtit in generatione, auctione, & nutritione: quæ fiunt mediante virtute attractiua, retentiua, conçoctiua, vel digeſtiua, & expulſiua.

Elementalis illa eſt virtus, quæ ex mixtura oritur elementorum, aeris, ignis, aquæ, terræ: illaque vel ex motiua ſecundùm locum, vel naturalis.

Cœleſtis, quæ ex influxibus cœleſtium corporum, & eorum commixtionibus, coniunctionibus, oppoſitionibus, aſpectibus, &c. & ex motu & natura eorum.

Synopſis eorum, quæ ſub virtute continentur vltra diuiſiones.	*His repugnant.*
Actiuum.	Deficiens in actus.
Agere, quod agit.	Non valens agere.
Fortitudo.	Debilitas, Imbecillitas.
Generatio.	Corruptio.
Potentia omnis.	Impotentia.
Regulatio.	Irregulare.
Robur.	Infirmum.
Virilitas.	Mollities, ætas immatura.
Vis.	Defectus animi.
Virtus.	Vitia.

Axiomata.

1 Quælibet virtus ad ſuum obiectum principale ſecundùm æqualitatem proportionem vel comparationem accipit, cùm virtus rei ſecundùm obiecta menſuretur.

2 Virtus minor maiori cedit, cæteris paribus.

3 Virtus corporea ipſa corpora abſque corporis diſpoſiti beneficio nec exerere, neque operari valet. vt calor non extat, nec operatur niſi in corpore cui præſidet, & in igne: frigus pariter nec exiſtit, nec infrigidare poteſt, niſi terræ vel aquæ, vel alijs adſit eius vis prædominans: ſic viſiua virtus minimè in ſuas operationes tranſit, ſi oculum diſpoſitum, qui eius eſt inſtrumentum, non habeat. ita de audiendi virtute, indiſpoſita vel ſublata aure, & de alijs ſimilibus conijcere licet. Omnis denique virtus corporea ita ſe habet in corpore, ſicut in cera aut ære imago: ſiquidem dum cera vel æs diſſoluuntur, actutùm perit imago ipſa, & ſculptura.

4 Virtus vnita maior ſeipſa diſperſa.

De Veritate. CAP. VIII.

Veritas eſt cuiuſque rei, ſicuti eſt, exhibitio, vel intelligentia.

Veritas alia increata, alia creata. Increata veritas Deus, qui & veritatis totius fons & author, non ſecus ac Sol & lumen lucis fontes.

Creata veritas vel rei, vel intellectus, vel orationis eſt. Rei veritas, in eſſentia, moribus, & actionibus. Intellectus & orationis, quando res, ſicuti eſt, intelligentia & ſermone continetur.

Synopſis eorum, quæ veritatem referunt.

Adæquatio.
Approbatio.
Authoratio.
Confirmatio.
Eſſentia.
Fides.
Lex.
Prædeſtinatio.
Probationes omnes, vt teſtes, inſtrumenta, &c.
Quidditas.
Regiſtrum.
Verum.

His repugnant.

Adulatio.
Ambitio.
Arrogantia.
Calumnia.
Contingens.
Futurum.

Deceptio.

Deceptio.	Iactantia.
Dolus.	Ironia.
Error.	Mendacium.
Fabula.	Ostentatio.
Falsum.	Periurium.
Fallacia.	Proditio.
Fictio.	Susurratio.
Hypocrisis.	Simulatio.

Ad veritatem assequendam sequentia necessaria.

1 Acre & impigrum ingenium exigitur.
2 Educatio & exercitatio à puerili ætate in bonis disciplinis potissimùm in mathematicis.
3 Aures optimis quibuscunque eius temporis accommodare.
4 Laboribus non parcere circa meditationem rerum.
5 Veritatis amore, spretis proprijs & aliorum passionibus, capi.
6 Methodum quandam perscrutari, qua faciliùs verum à falso distinguatur, eamque in praxim deducere.
7 Impellit ad inquisitionem veritatis, cùm quis cupit magnus & sapiens præ cæteris haberi.
8 Iuuat maximè subtilitas animi in apprehendendo.
9 Vitare oportet in vero discutiendo, quæ solent aliò mentem deflectere, qualia arrogantia, iactantia, philautia, siue nimius sui amor, honorum atque bonorum immoderata libido, falsa persuasio sapientiæ, auaritia, ira, pertinacia, munera, & similia, quę animum à sua integritate & puritate auocant.
10 Cauenda similium confusio, & affinitas distinctionibus secernenda.
11 A' facilioribus & notioribus exordiendum.

Axiomata veritatis.

1 Veritas propter pugnantium argumẽtorum difficultatem reijcienda non est.
2 Veritas odium parit.
3 Veritas super omnia, omniaque tandem vincit aduersa.
4 Veritas non quærit angulos.
5 Veritas in omnibus quærenda.
6 Veritas simplicitatis amica.

De

De Gloria. CAP. IX.

GLoria est multorum bonorũ ore concelebrata laudatio, quando quis habet, vel existimatur habere quod plures, vel omnes probi expetunt. Aut dicetur claritas, vel splendor, vel lux cum laude, ratione cuius id quod anteà latebat apparet.

Gloria alia vera, alia falsa. Vera, aut perpetua, aut temporalis: perpetua, in seculo futuro & vita æterna beatis, & Angelis: temporalis, in hoc seculo mutationibus obnoxio, eaq; vel essentiæ, vel actuũ est. Falsa & inanis gloria est, vel ratione rei à qua sumitur, vel ratione eius qui gloriam dat, vel ratione eius qui eam sibi vsurpat. Inanis gloria ratione rei est, si ea non sit, si modica vel vilis, si ignominiosa & potiùs vituperio digna. Inanem & falsam dicimus ratione dantis, veluti si laudet Dęmon, mundus, impij homines. Ratione accipientis, si is qui laudatur sit indignus, si hypocrita, si eam sibi vsurpet immeritus, si eam ambit, si suis meritis, non Dei gratiæ, quæ concedit laudabilia agere, adscribat: si ea superbiat.

Synopsis eorum quæ gloriã veram, vel inanem referunt.	*His repugnant.*
Ambitio.	Infœlicitas.
Arrogantia.	Obscuritas.
Beatitudo.	Dedecus.
Celebritas.	Priuatio vitæ.
Decus.	Infamia.
Dignitas.	Memoriæ damnatio.
Fama.	Obliuio.
Festa	Damnatio.
Fœlicitas.	Tristitia.
Gaudium.	Inhonoratio.
Honor.	Iniuria.
Iactantia.	Calumnia.
Laus.	Contemptus.
Maiestas.	Vituperium.
Nobilitas.	Tenebræ.
Ornamentum.	Populare.
Pulchritudo omnis.	Ignobile.
Remuneratio.	Inornatum.

Splendor. Deforme.

Splendor.	Deforme.
Superbia.	Exilium.
Triumphus.	Pœna.

Axiomata Gloriæ.

1 Sequitur, vt vmbra corpus, semper virtutem gloria.
2 Gloria æmulationem Reipublicæ saluberrimã parit.
3 Gloriam consequi, omnium finis.
4 Gloria, quies operum est, & condimentum suauissimum laborum.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER QVINTVS.

In quo de accidentibus agitur.

De Accidentium summaria distinctione.

CAPVT I.

NOBIS, priusquam substantię cognitæ sint, sese offerunt accidentia sigillatim consideranda: à quibus ad substantias præparatur tractatio. Igitur generaliter consideratis transcendentibus, optima methodo ad singulares rerum apparentes peruenimus notas accidentales, antequam ad earum fundamentum & basim descendamus, ad substantiam scilicet. Vna substãtia: accidentia nouem, quæ à pluralitate ad vnum, tanquam ad subiectum reducuntur. Omnia autem hæc denario concluduntur numero, decemq; nominibus & essentijs, ad quas omnia reijciuntur, vnde & decem dicuntur prædicamenta: quorum naturam duobus versibus Murmellij exprimimus.

Versus continentes naturam prædicamentorum.	*Nomine decem prædicamentorũ, quorum primũ substantia, alia 9. accidentia.*
Arbor,	Substantia.
Sex,	Quantitas.
Seruos,	Relatio, vel ad aliquid.
Feruore,	Qualitas.
Refrigerat,	Actio.
Vstos,	Passio.
Ruri,	Vbi.
Cras,	Quando.
Stabo,	Situs.
Nec tunicatus ero.	Habitus.

SVNT tamen quædam extra prædicamenta, quę ad aliquod accidētium reduci nequeunt. Duobus etiam versibus expressa ad memoriam iuuandam.

Versus exceptorum à numero prædicamentorum.

Conceptum, id est, vox composita ex pluribus, vt homo iustus: nisi cōplexum, vnum significet, vt corpus animatum.

Consignificans, syncategorema, id est, nihil per se significans, & nisi cum alio, vt omnis, nullus. Quamobrem & ex octo partibus orationis, quatuor, categorijs continentur tantùm, nomē, participium, verbum, aduerbium.

Fictum, veluti Sirenes, Centauri.

Polysemum, id est, quod multa significat, nisi fiat distinctio.

Vox logica, Huiusmodi sunt termini dicti secundæ intentionis, quos dialectici aliarum rerum gratia vsurpant, vt nomen, verbum, oratio, propositio.

Deus, id est, omnia nomina infinita actu, vt Deus, creator, extra prędicamenta sunt: eo quòd prędicamenta omnia finita actu sunt.

Excedens, id est, id omne quod transcendens dicitur, vt vnũ, ens, aliquid: nobis, bonitas, magnitudo, duratio, &c.

Priuatio, hoc est, quæ priuationem significant, vt cæcitas, surditas, tenebræ, &c.

Parsq;, id est, vox partis principiúve materialis significatiua, vt forma, materia, &c.

Prædicamenta considerantur interdum in abstracto, interdum

interdum in concreto: in abstracto propriè, veluti substantia, quantitas, qualitas, &c.
In concreto, vt substantiuatum quantùm, quale.

De Quantitate. CAP. II.

QVia rudior & facilior rerum cognitio est illa, quæ per distinctionem numeralem fit, vt corpus hoc ab illo nemo differre nescit, vel ex eo quòd hoc & illud duo sunt, in quo quantitatis est obseruatio: idcirco priùs, vt à facilioribus, argumẽta ducimus post superiora à quantitate.

Quantitas omnis, vel non prædicamentalis, vel prædicamentalis est.

Non prædicamentalis, est distinctiua graduum perfectionis, virtutis & substantiæ, secundùm plus & minus: atq; hæc propriè dicitur magnitudo, quã enumerauimus inter genera metaphysica vel transcendentia: veluti dum dicimus magnum architectum, magnam & paruam substantiam, & maximam vim.

Prædicamentalis, est ens accidentale dimensionem faciens substantiæ, per quod quantus & quotus in ordine quis dicitur. Atq; hęc quãtitas, vel per se, vel p accidẽs est.

Per se, ea quæ propriè & essentialiter sine respectu ad alterum: quæ subdiuiditur in continuam & discretam.

Continua quantitas est ea, cuius partes copulantur in termino aliquo communi, aliter, coniuncta & cohærens dicta: qualis est in linea, superficie, corpore, loco, tempore. Linea est longitudo sola, ex fluxu puncti continuata: & terminus eius communis, punctũ. Superficies, est longitudo cum latitudine solùm: communis eius terminus, linea. Corpus, est latitudo cum profunditate: communis eius terminus, superficies. Locus, superficies est in qua aliquid: communis terminus, linea. Tempus, est solis & orbium conuolutio: communis eius terminus, cursus, consequentia & continuum.

Discreta quantitas est, cuius partes non copulantur ad vnum terminum communem. Atque hæc erit vel numerorum, vel mensuratum, vel orationis. Numerorũ quantitas, vt vnum (quod numeri principium, non numerus) duo, tres, &c. Numerus autem, est multitudo aggregata ex vnitatibus. Quantitas mensurarũ, vel est tẽporis, vel liquidorũ, vel aridorum, vel ponderũ, vel interualli. Temporis mensurã & quantitatẽ discretam referunt, atomus. 6.5.4.3.2. minuta, gradus, hora, dies, hebdomada, mensis, annus,

annus, olympias, lustrum, seculum, æuum, &c. Liquidorum mensura, cyathus, cochlear, culeus, metreta, &c. Aridorum, medimnus, chœnix, modius, saccus, &c. Ponderum quantitatem exprimunt, scrupulus, vncia, denarius, libra, talentum, &c. Interuallorum mensuræ; digitus, palmus, pes, passus vterque, pertica, funiculus, crassum, latum, altum, profundum, &c. Orationis discreta quantitas, est distinctio & mensura distincti soni, separatarumque syllabarum: & idcirco hæc discretio in duas scinditur partes, vt sit vel syllabarum, vel totius orationis. Syllabarum quantitas triplex, longa, breuis, anceps. Totius orationis quantitas, quando propositio dicitur vel vniuersalis, vel particularis, vel indefinita, vel singularis: de quibus & in superionbus egimus.

Per accidens quantitas est, quæ habet quidem quantùm, sed nō propriè, nec ex se, nec essentialiter tale quantum dicitur, & nisi respectu subiecti: veluti albedo magna vel parua habita ratione subiecti, quòd magnæ vel paruæ superficiei sit cui adiacet albedo: sic etiam deintentione albedinis vel remissione, quòd quippiam minus vel magis album sit. quæ potiùs ad prædicamentum ad aliquid referri oportet ob relationem, & propter repugnans secundùm quantitatis axioma.

Axiomata Quantitatis.

1 Quantitas quantitati contraria non est, vti bicubito, tricubito nihil contrarium, &c.
2 Quantitas non recipit magis nec minus.
3 Maximè proprium quantitati, quòd secundùm eam æquale vel inæquale quippiam dicatur, vt secundùm latitudinem aut longitudinem.
4 Rei magnitudo propriè molis, in qua magnū, paruū.
5 Multitudinem, quot, indicat.
6 Multiplicationem, quoties.
7 Distributionem, quotuplex.

De Relatione, vel ad aliquid.

Cap. III.

NAtum hoc accidens ex cōsequentia rerum, eo quòd res omnes à summa Dei sapientia eum in modum colligatæ sunt, similitudinis vel alterius cuiusdam participatione, vt vix res aliqua inueniatur, quæ si planè, vel aliqua exparte sit cognita, ad alterius cognitionem aditum non præbeat secundùm relationem ad aliud.

Relatio autem, vel realis, vel secundū modum dicendi. Rea-

di. Realis, absoluta est ratione essentiæ, vel substantiæ, vel alterius ad aliud: vt dupli & dimidij, patris & filij, totius & partis, actionis & passionis, & aliorum sequentium accidentium. Secundum modum dicendi, est relatio non absoluta, sed ratione alicuius qualitatis vel substantiæ: ratione qualitatis, vt dum opinio refert opinabile, scientia scibile, sensus sensibile: ratione substantiæ, vt si agatur de capite & manibus, relatio subintelligitur hominis, qui manus habet solus.

Cæterùm cuiuscunq; sit modi relatio, ea vel comparationis siue proportionis, aut suppositionis erit.

Comparatio seu proportio potest esse communionis, continuationis materiæ, vel alterius qualitatis. Communionis, veluti amicus alium amicum refert ratione communis amicitiæ, æqualis æqualem ratione æqualitatis communis: sic de ciuili, & alijs. Continuatio materiæ relationem facit, vt inter patrem, matrem, & filios inter auum & nepotes, fratres & sorores, proximos affines. Ratione alterius qualitatis relatio inuenietur, quia qualitates plures, multiplex, vt inter commensales, familiares, domesticos, argentarios, socios erga labores, &c. Fit & proportionis relatio, in dictionibus compositis ex vocula cog, vel con, vt in cognatus, consocius, conscius, consimilis, &c.

Suppositionis relatio, est ordinis aut naturalis, aut artificialis, aut contingentis, secundùm prædicationem seu enuntiationem maioris vel minoris, quia & plus & minus sunt ad aliquid: sic subordinantur minus dignum digniori, subditus imperanti, cliens patrono, inferior superiori, seruus domino, filius patri.

Axiomata relationis.

1 Relatio interdum contraria recipit, vt virtus refert vitium, scientia ignorantiam.

2 Relatio suscipit maius & minus ex intentione vel remissione rei: ita & similes & dissimiles magis & minùs res qualitate.

3 Omne relatiuum ad correlatiuum respicit, vel, vt tritum est, ad dependentiam aut conuertentiam alterius.

4 Relatiuorum altero posito alterum censetur etiam positum, altero sublato & alterum sublatum: quod intelligitur de positione & ademptione eius in quo fit relatio, non de essentia.

5 Cognito altero relatiuorum determinatè, cognosci-

tur & alterum in quo est relatio, non tamen in alijs.

6 Ideo pro conciliatione argumentorum considerandum est id in quo fit relatio.

De Actione. CAP. IIII.

Quia substantiæ non sunt perperam ad actionem & passionem rerum, ordo desiderat vt persequamur deinceps.

Idcirco actio, vel functio, vel operatio rerum, est motus actiuus, qui à facultate procedit, quæ Græcis ἐνέργεια. Vel breuius, actio est motus ex faciēte in patiens, vt passio est motus in patiente ex faciente in patiens.

ACTIONVM alia manens, alia transiens. Manens est ea, quæ remanet in agente, & perficit ipsum, est & subiectiuè in ipso. Huius generis sunt actiones animæ, velle, desiderare, intelligere, sentire, & aliæ morales actiones. Sed hæc actio vel passio prædicamentalis non est, & pertinet ad metaphysicum.

Transiens ea est actio, quæ causam accipit ab agente, & recipitur subiectiuè in patiente. sic agens, principium quidem est, recipiens autem subiectū: vt calefactio aquæ actiuè quidem est ab igne, sed calefactio in aqua passiuè. Et hoc genus constituit prædicamentum actionis & passionis.

Actio transiens rursum vel est actio ipsa, vel factio. Actio ipsa est, cùm non videtur effectus post actionem remanens, sed is cum actione ipsa transit: vt cantare, citharam pulsare, nauigare, ire, &c. Factio, est actio per quam producitur effectus, post actionem remanens: veluti post fabricationem, ædificationem, demolitionem remanet fabricatum, ædificatum, demolitum, &c. Et hæc generaliter de omnibus actionibus, & omnium rerum dicta sint.

ACTIO iterum vel ab incorporeo, vel à corpore procedit. Incorporea, sine corporis ministerio fit: qualis est Dei & Angelorum, & animæ, quæ tamen & per corpus operatur. Corporea, quæ fit mediante corpore, eaq; duplex, inconuersiua, & conuersiua. Inconuersiua, in qua agens in agendo nō repatitur. Conuersiua, in qua agens in agendo repatitur: quæ propriè generabilibus & corruptibilibus competit.

In humano corpore actio in summa duplex, animalis, & naturalis.

Animalis, voluntaria, à neruis & musculis procedens, quando

quando quiescit excitari potest, vt sedens postea mouere crura & pedes potest: excitata potest sedari, vt currens sedere potest si velit, vt actionis motus velocior vel tardior sit pro voluntate. Erit autem hæc animalis quadruplex actio, sentiendi, mouendi, regendi, respirandi. Actio sentiendi rursum quintuplex, audiendi, videndi, odorandi, gustandi, tangendi: quæ passiones etiam illis relatas constituunt, audiri, videri, odorari, gustari, tangi. Mouendi actio patet. At rectrix, actio princeps, quadruplex est, nempe imaginatio, cogitatio, ratiocinatio, memoria: vnde passiones totidem, imaginati, cogitati, examinati, memorati. Respirandi actio, planè animalis & voluntaria, habetq; passionem, pati respirationem, & respirationem. Obseruandum etiam est, actionum animalium voluntariarum alias absolutè liberas, alias non omnino liberas. Absolutè liberæ illæ sunt, quæ à nobis & à nostra pendent libera potestate, vt loqui, tacere, accipere, velle, nolle: quibus respõdent passiones, dictum, accipi, quod volumus, &c. Actiones non absolutè liberæ sunt, quæ corporeis affectibus seruiunt, quæ non perpetuò, sed in tempore quodam, & cum certa mensura sine impedimento fiunt, vt meiere, egerere: quæ nemo perpetuò, aliquando tamen agit. In respiratione idem recipitur.

Actio naturalis corporis humani volũtatis est expers, nec à voluntate, sed à vena & arteria procedens, spontè & naturaliter fit, nec pendet ab arbitrio vel electione: huiusmodi est alteratio, formatio, corruptio, ex quibus generatio, item nutritio, quæ est perfecta assimilatio ex agglutinatione & adhærentia: postquam enim succus à vasis excidit, dispersus per partes agglutinatur, & postea partibus assimilatur. Ad hanc etiam actionem naturalem pertinet attractio, retentio, concoctio, distributio, motus cordis, motus arteriarũ, id est, pulsus, auctio, quæ est incrementum in longum, latum & profundum permeans. Ex quibus passiuè fit alterari, formari, corumpi, nutriri, attrahi, retineri, coqui, distribui, moueri augeri.

Axiomata & media actionis in capite traduntur sequenti.

De Passione. CAP. V.

QVæ dicta sunt de actione, in passione passiuè tradita esse censeantur.

Annotandæ tamen seorsum adhuc passionis acceptiones sunt, vt hæc methodus sine cõfusione pcedat.

Paſsionis acceptiones.

1 Paſsio ſumitur pro propria qualitate fluente à principijs naturalibus, quæ conſtituunt ſpecificas differentias, vel paſsiones indiuiduorum: ciuſmodi eſt riſus in homine, hinnitus in equo, latratus in cane, & ſic de ſimilibus, quæ dicuntur paſsiones indiuiduorũ, & ſpecificæ.
2 Pro conceptione intellectus, cuius expreſsiones ſunt, ea quæ ſunt in voce notæ paſsionũ, quæ in anima degũt.
3 Pro motu appetitus ſenſitiui, in quo dicuntur eſſe animi paſsiones, quoniã excitantur cũ alteratione corporis.
4 Pro ſupplicio, vltione, & pœna, ſiue iuſtè, ſiue iniuſtè infligantur: hinc paſsionem dicimus Domini noſtri IESV CHRISTI, & martyrum eius, pro cruciatu.
5 Pro qualitate ſenſibili nõ firmata in ſubiecto, de qua in tertia ſpecie qualitatis agitur, cuius eſt ruboris, iræ, verecundiæ concitatio.
6 Pro eo quod ab agente, ſiue pro eo quod ab agente cauſa fluit: vt ab actione ignis & ſolis fit calidum & calefactio paſsiua. Et hoc ſexto modo conſtituitur prædicamentum paſsionis, prout fit relatio actionis.
7 Paſsio pro permiſsione eius qui aliquid fieri patitur & ſinit, ſumitur.

De medijs agendi & patiendi.

Actio agit, paſsióve patitur vel per medium cauſæ formalis, vel per medium inſtrumenti naturalis coniuncti cum agente, vel per mediũ inſtrumẽti ſeparati ab agente.

Medium cauſę formalis habet vel formam permanentem, vel formam fluentem. Forma permanẽs eſt, quæ agit per qualitatem ſibi intrinſecam & permanentem: vt ignis agit in aquam per calorem, ſol per lucem in hæc inferiora. Forma fluens, illa quæ agit per actionem, cuius principium ipſa eadem qualitas quæ ineſt agenti.

Per medium inſtrumenti naturalis coniuncti agenti actiones fiunt, vt per membra, & alia quæ natura generat & nutrit, per quæ ſuis fungitur actionibus.

Per medium inſtrumenti ſeparati ab agente actio vel paſsio fit, vt dum quis ſerra findit, ſecat ſecuri, dolabra polit, enſe necat.

Axiomata actionis & paſsionis.

1 Relatiuè ſeſe oſtendunt actio & paſsio, cùm altera ſola eſſe nequeat.
2 Agere & pati contrarium implicant in eodem, ſecundùm

dùm idem, & eodem tempore, propter contrarias qualitates quas recipere possunt.

3 Agere & pati magis & minus recipiunt.

4 Omnis instrumētaria causa, p se ipsam actionis est expers, neq; agit, nisi à supiore vel diuiniore causa excitet.

5 Omne simul actiuè & pasiuè mouens, physicè mobile existit.

De Vbi. Cap. VI.

Vbi esse in aliquo loco ostendit: aliud tamen locus, aliud vbi. Esse in loco idem est quod replere locum illum. Estq; relatio vbi ad locum pertinēs. Collocatio rei in loco, triplici modo est: vel circumscriptiuè, vel definitiuè, vel cōtentiuè. Circunscriptiuè, quando corpus in loco alio est circundatum: & eo modo nulla substantia incorporea est in loco, neq; illi cōuenit illud vbi circumscriptiuè, & ita circumscriptiuè vbi facit prædicamentū. Definitiuè vel cum determinatione in loco quid est, quādo virtus incorporei agentis est finita, & applicatur vni loco in quo operatur: quo tempore cùm incorporeum illud agens finitū sit, in alio loco non potest esse. Hoc modo Angelus est in vbi, & in loco definitiuè, non aūt priore modo, quoniam caret quantitate loci repletiua. Contentiuè siue repletiuè aliquid est in loco quando virtus agētis est infinita, & operatur & influit omni loco: & hoc modo solùm Deus est in loco, extra prædicamentū tamē.

Locus multiplex, communis, proprius, naturalis, violentus, superior, inferior, lateralis. Communis, est terminus qui plura immediatè continet. Proprius terminus corporis continentis, contento immediatus. Naturalis, in quo res naturales, natura quiescunt: in eo autem res natura quiescunt in quo conseruari possunt natura, vt terra locus grauiorum, aer leuium, &c. Violentus, in quo præter naturam res naturales quiescunt. Superior & inferior, situ distinguuntur. Lateralis autem est, dexter, sinister, anterior, posterior. Loci dimensiones sunt, longitudo, latitudo, profundum vel altitudo.

Axiomata de vbi.

1 Vbi contrarium non habet secundùm logicos.

2 Vbi non suscipit magis vel minus.

3 Per vbi interrogamus locum in quo.

4 Per vnde locum à quo.

5 Omnia mutabilia moueri necesse est, quia in loco sunt vniuersa.

6 Corporum vnumquodq; ſuapte natura aut ſurſum, aut deorſum tendit, aut ibi manet.
7 Quia loca finita ſunt, & quæ ibi continentur prædicamentaliter, finita eſſe neceſſe eſt.
8 Ex opportunitate loci & temporis ſecundùm Pythagoricos omnibus bonum adeſt.
9 Pro locorum varietate variæ fiunt qualitates rerum intrinſecæ vel extrinſecæ, vel ob naturam diuerſam ſoli, vel ob mores & vſum incolarum, & diuerſas functiones.

De Poſitione, vel ſitu. CAP. VII.

POſtquam nouimus locum in quo quid ſit, impellitur mens ad quæſtionem de ſitu & poſitione: quia verbi ſit relatio, & ratio habetur totius locati & totius loci, cum circumſcriptionis expreſsione: at per poſitionem exponitur ſitus partium locati in partibus loci, ſingulari & propria ſedis nota. Verumtamen poſitio tripliciter accipitur, pro propoſitione, ordine & prædicamento. Pro propoſitione vel θέσει quando proponitur axioma ſine medio. Pro ordine, quando partes ſupponuntur mutuò, vel dum habetur reſpectus ad totum, qua acceptione ad quantitatem reijcitur poſitio. Prout autem poſitio prædicamentum conſtituit, dicetur ordinatio, vel ſitus, vel diſpoſitio partium alicuius corporis poſiti in loco.

Omnis poſitio rerum, aut naturalis, aut voluntaria, vel caſualis. Naturalis poſitio, quando ordo naturæ ſeruatur: vt poſitio capitis in homine ſuperior, pedum inferior, manuum in lateribus, elementorum in proprijs locis. Voluntaria poſitio, quando pro arbitrio ea fit: vt ſi caput deijciatur, pes eleuetur, ſi ſedeamus, iaceamus, &c. huc pertinet ordinatio per artem, vt columnarum diſpoſitio, arborum in certum ordinem plantatio, &c. Caſualis, quando fit caſu vel fortuna præter naturam: veluti ſi contingat hominem capite prono, obuerſòve cadere, ſi præter ſpem aliquid accidat, vt in taxillis iactus, &c.

Poſitorum alia immobilia, alia mobilia. Immobilia, vt terra & agri, & quæ per ſe non mouentur. Mobilia, vt aer, ignis, aqua, animal, & ſimilia.

Repetantur hîc in ſumma modi ſitus & poſitionis, ſurſum, deorſum, dextrorſum, ſiniſtrorſum, antè, pòſt, retrò, ſtare, ſedere, iacere. Frequenſq; notatio ſitus apud mathematicos, aſtrologos, geometras, coſmographos, ruſticos, nautas, per ortum, occaſum, meridiem, ſeptentriones. Eſtq; Glareano poſitio, recta vel obliqua.

Axiomata positionis.

1 Positioni nihil est contrarium.
2 Positio non recipit magis vel minus.
3 Proprietas positionis, quòd substantiæ proximè adhæret, omnibus formis alijs prædicamentalibus, id est, accidentalibus præsuppositis, quæ præcedunt ipsam positionem.
4 Qui ignorat positionem partium corporis humani, facile ignorat earum vsum & actionem.
5 Qui propositioni seu thesi non credit, reprobare debet: & qui reprobare non valet, credere debet.

De Quando. CAP. VIII.

SVperioribus decursis, ad tempus conuertitur inquisitio circa rem eandem: subindicatq; quæstionis quando solutio, rem esse in tempore, non autem naturam ipsius temporis, quæ quidem quantitatis est, ideo non præsentis, sed alterius categoriæ vel prædicamenti.

Constituunt periti duplex quando: simplex, inquam, & compositum. Simplex, cùm res se habet ad tempus vt ad indiuisibile: tempus autem indiuisibile & à susceptione mensuræ semotum, est æternitas, sempiternum, nictus oculi, momentum, atomus. Compositum quando, dum se habet res temporalis vt ad diuisibile tempus, vt ad certum diem, annum, mensem, &c. diuisibile enim est tempus in partes successionis.

Tempus omne, ex motu vniuersi & numero constat.

At tempora considerantur vel vt naturalia, vel vt non naturalia. Naturalia, præterita, præsentia, futura, & ex illis nata, antiqua, recentia, instautia: & ea quæ naturam temporis exhibent, hyems, æstas, ver, autumnus: & anni tempora, vt hora, dies, hebdomada, menses, &c.

Non naturalia tempora, sacrificia, dies festi, nuptiæ, casu facta, euentus: consilio, imprudentia, errore, metu facta: feriæ repentinæ, indictæ, statæ.

Est & temporis, simul. Porrò simul, triplici modo. Primùm de his quæ sunt eiusdem temporis, vt simul nata, facta creata, id est, in eodem tempore. Secundò simul, ratione conuersionis, quæ simul incedunt, vel se referunt: vt duplum & dimidium, pater & filius. Tertiò simul, quæ sunt species eiusdem generis: vt homo & brutum, simul in genere animalis: equus, asinus, leo, simul in bruto.

Axiomata quando.

1 Quando nihil est contrarium.

2 Quando non suscipit maius & minus.
3 Quando habet proprium, esse in tempore, estq; respe ctus mensuræ inter tempus & rem temporalem.
4 Omnia tempus habent.
5 Quæ participant in tempore, & sunt in tempore, cum ipso ætatem agunt, & seipsis seniora & iuniora dicuntur.
6 Distingue tempora & multas cōciliabis antinomias.

De Habitu. CAP. IX.

Cognita distinctione temporali externa, alia rei scientia notior offertur ex habitu, Qui est medium quoddam inter corpora, & ea quæ corporibus adiacent: secundùm quod, hæc scilicet quæ adiacent, haberi, illa autem, nempe corpora, habere dicuntur. ita habitus, armatura, tunicatio, &c. Quamobrem & habitus ab habere differt, quòd habere possessionem quandam referat. Habitus itaque est adiacentia corporum, & eorum quæ circa corpus sunt: quæ in corpore humano, intelligunt esse in accidente mediante inter corpus hominis & vestimentum, vt non circūdationem ipsam, non vestem, non tempus ostendant, sed differat habitus à quando, ab vbi, & à situ.

Possumus tamen in hac arte, extra prædicamentorum naturam, hîc sedem constituere rationum ductarum ab omni ornamento, ab ornatu extrinseco adhærente, vel attributo. Sic in summa habitus continebit propriè vestitum, deinc generaliter omnem ornatum, possessionis vel quasi, modum habendi, item dominij titulum, atque habitum siue dispositionem rei: quæ tamen est qualitas propriè.

Axiomata habitus.

1 Habitus suscipit magis & minus.
2 Habitus non suscipit contrarium.
3 Talis quisq; esse præsumitur, quales sunt ij, quorum vtitur habitu.
4 Priuatio præsupponit habitum in possessione.

De Qualitate. CAP. X.

Accedit plus ad substantiam qualitas, quàm cætera prædicamenta, & idcirco postremam ex accidentibus constituimus, quo facilior esset transitus ad ea quæ substantiatum continent.

Est autem qualitas, forma accidentalis, incorporalis, secundùm quam quodlibet dicitur esse tale.

Qualitas

Qualitas in summa alia intrinseca, alia extrinseca. Intrinseca rursum vel habitus & dispositio, vel naturalis potētia. Dispositio, est quædam præparatio, qua quid postea facilè fieri potest: quamobrem ea dispositio, imperfectus habitus, & initium eius dici potest. Differuntque dispositio & habitus, quòd dispositio ita se ad habitum habet, vt ætas puerilis ad virilem. Atq; iterum dispositio, est assuefactio & promptitudo actibus pluribus comparata: verumtamen infirma, hoc est, qualitas insensibilis ex multis actibus vel vnico acquisita, sed non firmiter radices agens, & quæ à subiecto facilè amoueri possit.

Iterum habitus & dispositio, aut animæ, aut corporis. Animæ, cùm subiectum est in anima aut in eius intellectu, vel in voluntate. Ex habitu & dispositione intellectus oriuntur sapientia, intellectus, scientia, prudentia, ars, opinio. Ex voluntate habitus & dispositiones morales sunt virtutes iustitia, fortitudo, temperantia, item vitia. Corporis habitus & dispositiones, habent subiectum in corpore: atque in istis corporeis qualitatibus, vltra ea, quæ ars addit, aliquam membrorum exercitationem exigimus, veluti in habitu pila ludendi, scribendi, currendi, & similium.

NATVRALIS qualitas intrinseca, est potentia vel infirmitas naturalis, qualitas congenerata, cum naturali complexione temperamenti alicui indita, per quam aliquid naturaliter fit potens vel impotens ad agendum, obsistendum, vel non agendum. Ad eum modum naturaliter quidam sunt sani ex constitutione naturæ: alij naturaliter ægri: alij molles, duri ad pacem, ad arma sati. Huc pertinent omnes potentiæ naturales, tam animæ quàm corporis. Animæ, vt qualitas voluntatis, intellectiua, memoratiua: quæ quidem indigent corporeo instrumento, sed immediatè habent subiectum in anima. Naturales corporis potentiæ & qualitates, sunt facultates vegetatiuæ, vt attractrix, retentrix, qualitas, &c. Item sensitiuæ interiores & exteriores, & motiuæ secundùm locum.

EXTRINSECA qualitas, aut passio, aut figura esse potest.

Passio, est passibilis qualitas. Attamen differunt, quòd passio citò trāsit, nec fixa est, vt de dispositione dicimus: passibilis autem qualitas, diuturnior. Exempli causa, subitò irasci, passio est: radicata autem passio iracundiæ, passibilis est qualitas. Atque sub hoc genere comprehen

duntur omnia obiecta sensuum exteriorum, vt colores, lux, lumen, soni, voces, sapores, qualitates tangibiles, frigidum, humidum, calidum, siccum.

Figura, est qualitas formæ extrinsecæ, qualis figura angulı, quadranguli, & similes geometriæ. Item figura, pulchritudo rei cuiusque: item triste, benignum, lætum, & aliæ formæ vultus, & reliquæ notæ, characteres, & superficierum distinctiones vel naturales, vel artificiales rei cuiusque, vt domus, vestis, &c.

Cæterùm forma tripliciter vsurpatur. Primùm pro forma substantiali, qua compositum naturale constituitur, & habet essentiam actu: veluti per animam formam dantem homo dicitur, per animæ & vitæ alterius formam leo, &c. quæ forma non est in prædicamento qualitatis, quia est substantia. Secundò forma ponitur pro omni re quæ verè est accidēs, & dat esse accidentaliter, postquam subiectum constitutum est, vel dum constituitur per formam substantialem in esse accidentali: quæ forma inuenitur in nouem omnibus prædicamentis. Tertiò forma sumitur in specie, siue, vt dicunt, specificè, pro re accidentali, quæ procedit ex determinatione vel circumscriptione quantitatis cōclusæ lineis, aut aliqua superficie, prout quibusque rerum conuenit naturis.

Axiomata qualitatis.

1 Qualitas aliquando suscipit contraria, vt virtus, vitiū, album, nigrum: interdum non suscipit, vt apparet in coloribus medijs inter album & nigrum, nempe in rubro, pallido, & similibus.

2 Figuræ contrarium non admittunt.

3 Qualitas aliqua, non tamen omnis, suscipit maius & minus.

4 Magis & minus suscipiunt figuræ imperfectæ, quales sunt rectum, curuum, conuexum, concauum, & simile: quia potest esse rectior, magis incurua vel conuexa linea.

5 Magis & minus non suscipiunt perfectæ figuræ: quia illis nihil addi vel detrahi potest sine mutatione speciei. Talis figura est sphærica, cubica, pyramidalis, triangularis, quadrangularis, &c.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER SEXTVS.

Vbi agitur de prima cellula classis substantiarum, nempe de Deo & Theologia.

De ratione Methodi præsentis, & de classe substantiæ in vniuersum.

CAP. I.

Bsoluto cursu per accidētia instituto, ex quo rudior quædam uobis erit comparata cognitio, ad substantias rerum conuolandum ordine est, & à singulis eruenda & aduocanda auxilia, cognitio propria & singularis, rationes, probationes, & distinctiones. Hicque incipimus vela in altissimo profundoq; pelago nauigationi dare, & à præludijs ad rem ipsam deuenimus. Quamobrem qui hāc classem probè cognouerit, nihil ferè habebit eorum quæ sciri possunt incognitum. In primis etenim, rerum omnium, ex admirabili istius classis graduum ordinatione, apparet perfectionis distinctio, mutuaque connexio: deinde ex cuiusque gradus summaria anacephalæosi, naturâ præstantiora traduntur. Proinde annota, in supremo gradu Deum esse, & postea alios, eo minùs præstantes, quo magis recedunt ab eo · vt quātò magis ei vicini sunt, tantò sint inferioribus meliores: semper enim descendendo aliquid amittunt perfectionis maioris, & contrà ascendendo perfectionis adijciunt. Hinc & licet colligere, nihil verè perfectum infra Deum, nec quicquā Deo esse perfectius, quia vlteriùs gradus alius non inuenitur eo superior: sicut inferior, elemētorum simplicium est, vbi consideratio rerum simplicium, ex quibus artificis summi prudentia, ascendentiū graduum replentur distinctiones per colligationes & cōcathenationes implexas. Quas vt facilè concipias, constitue duplicem ordinem in hoc schemate rerū, vnum quo fit descēsus, el ongatio vel diminutio perfectionis, alium quo fiat ascensus à minus perfectis ad magis perfecta, & à simplicib. ad composita. Deinceps, vt perfectiora intelligas, à simplicioribus incipe.

Primus

Primus itaq; naturæ gradus & minor in simplicibus elementis rerum, scilicet ex principijs incompositis constituitur. Ex horum mixtione & compositione prima nascitur secundus gradus, qui res tantùm compositas, & maiorū rerum rudem materiam contineat: & ideò quia simplex est elementorum ibi compositio, inde generata vel facta, dicũtur elemẽtatã, & corpora silentia Hebræis, sine vita. Ex hoc tertius gradus alius accipit materiam, cui additur vitæ animalis rudimentum, nempe vita vegetans, qualis inest plantis. Quartò hic fit accessio sentiendi, & constituitur gradus alius vitæ sensualis, in quo sunt omnia genera & species brutorum animalium. Sextò Deus adhuc viuendi substantiam excellentiorem humano huic admirabiliq; opificio adiunxit, quæ non ex compositione elementali corporea penderet, & esset vitæ animali & vegetatiuæ superior: hanc animam diximus, quæ sine corpore esse potest, postquam scilicet à corpore seiungitur morte. Et septimò, quia anima simul, & semel, ac perfecta sunt eius organa in corpore hominis, creatur, & corpori infunditur, fit alius gradus vitæ hominis intellectualis, qui quidem habet omnes facultates vitæ vegetatiuæ, & sensitiuæ, quæ non ex ea animali, vel plantæ, inferiorive commixtione, sed ex animæ pendeat & regantur vi & potentia: hæcque anima supra corpoream est substantiam sibi subiectam, si suum tueatur gradum. Nam si ei corpus & vita sensualis imperet, tunc ad gradum inferiorem ex proprio decidit. Et quia vicinitas illa graduum bruti & rationis in anima, mouet pugnam in subiecto hominis, altior & præstãtior erit in cœlo gradus & in Angelo. In cœlo septimus, habita ratione corporis, quod liberum est, omnesque suas actiones secundùm legem à Deo præscriptam exerit sine pugna & impedimento aliquo. In Angelo autem octauus gradus, cò quòd & ipse non patiatur pugnam corporis, & sine corpore est, & præstantiùs anima nostra intelligit, efficaciùs operatur, gratia firmatur ne labatur, proximiùs Deo accedit, vnde omnia perficiuntur, vbi vltimus & summus gradus, perfectio ipsa aliorum, fons rerum omnium.

Graduum perfectionis natura Epitome.

Ordo, quo à	1 Deus.	9
Dei perfe-	2 Angelus.	8
ctione res de	3 Cœlum.	7
clinant.	4 Homo.	6
		5 Anima

5	Anima rationalis.	5	*Ordo, quo à*
6	Vita ſenſualis.	4	*ſimplicibus*
7	Vita vegetabilis.	3	*ad perfectio*
8	Elementata, vel ſilentia.	2	*ra fit aſcen-*
9	Elemēta, principia ſimplicia.	1	*ſus.*

De Dei nominibus. CAP. II.

DE Deo hîc, nō quidem de cognitione eſſentiæ eius perfecta, quia incomprehenſibilis eſt, ſed quatenus conceſſum eſt, agemus.

Nomina quæ Deum dicunt, vel ſignificant vniuerſaliter, vel per compoſitionem Cabaliſticam, vel per attributionem, vel metaphoricè, vel per relationem ad creata, vel ratione proprietatis.

Generaliter vt plerunque, omnibusque ferè orbis populis appellatio hæc numinis ſummi eſt quadrilitera. Apud Hebræos, אדנן adonai, יהוה Iehoua, אה'ה eheieh, qui eſt, &c. Aſſyrijs Adad, Perſis συρὴ, Aegyptijs θωυθ vel θεύθ, Magis ὀρσν, Arabibus ἀλλα, Græcis θεος, Turcis ἀγδι, Hetruſcis ἐσαρ, Latinis Deus, populis noui orbis Zimi.

Per compoſitionem cabaliſticam, ex ſacris literis Cabaliſtæ plura nobis tradunt nomina, vt ferunt, virtutis & efficaciæ admirabilis, cuiuſmodi nomē illud quod dicūt ſem hamephorah, quadraginta literarum: nomen agla, & ſimilia, de quibus, ſi Deus vitam largiatur, & velit, latiùs in iam præparatis dicemus commentarijs de Deo.

Per attributionem, nomina ſunt ſeptuaginta ſortitudinis, qualia benedictus, creatus, magnus, &c. Et totidem amoris, vt vir, iuſtus, &c. quibus ab iiſdem Cabaliſtis appellatur, quæ in commentarijs vtroque idiomate, & Hebræo & Latino, exhibebo.

Metaphoricè Deus, ſiue per translationē, dicitur Leo, aſtrum, paſtor, cuſtos, &c.

Per relationem ad creata, creator, dominus, ſanctificator, refugium, ſalus, &c.

Ratione proprietatis, Deus dupliciter dicitur, vel ratione proprietatis perſonalis, vel alterius. Perſonalis proprietas ſanctiſsimam trinitatem exprimit, in qua Pater generans, Filius naſcens, & Spiritus Sanctus procedens. Ratione alterius proprietatis, Deus dicitur bonitas, fons bonorum, ſapientia, vita, deitas, eſſentia, æternitas per ſe exiſtens, &c.

Nomina Dei & Domini noſtri IESV CHRISTI ſunt Chriſtus, Vnctus, Meſsiah, Emanuel, verbum Dei, vnigenitus

nitus

nitus Patris, primogenitus virginis Mariæ, α & ω, via, veritas, panis, vita, iustitia, semen iustum, filius hominis, vermis, &c.

Nomina Spiritus sancti, charismatum largitor, digitus Dei, columba, ventus occultè gratiam inspirãs, ignis, mel, ros, oleum animam impinguans, animumque exhilarans, paracletus, consolator.

De distinctione veri Dei ab idolis, & vnde idola. CAP. III.

Deus aut verus, aut fictus, seu idolum.

Deus verus, vnus est substantia. Malach. 2. cap. 1. Cor. 1. Sap. 12. Deus Deorum dominus. Psal. 49. In personarum trinitate, Pater, Filius, Spiritus sanctus. Sunt & Dij dicti participatione homines aliquãdo, vt ob creationem, filij excelsi omnes. Psal. 81. vel ob adoptionem, regenerati Christiani, Rom. 5. & 8. Ioan. cap. 1. vel participatione beatitudinis, & eius fruitione: vel ob ministerium Dei exequutum, vt Moses constitutus à Deo, Deus Pharaonis, Exodi cap. 7. & Angeli boni, dij, Iob. cap. 1. Quodque iudices Dei iudicium exerceant, dij dicti, Exodi 22. Psal. 46.

Falsi Dij, originem habuerunt ex Diaboli impietate, vel ex præsumptione & sui superbia, ex aliorum fictione, ex inani ratiocinatione, ex admiratione virtutis, ab euentibus, locis, regionibus, à metu & superstitione.

Diaboli impietas, vel suasio, potissima fuit idololatriæ causa, & seminarium falsorum deorum. Voluit ipse enim esse Deus, & similis fieri altissimo, Esai. 14. voluit & adorari ab ipso Deo dño nostro IESV CHRISTO, Matt. 4. sic dij gentium, dæmonia, Psal. 80. eaq; persuasione primos parentes aggressus est, Eritis sicut dij, Genes. 3.

Præsumptione aũt propria deos se dici voluerunt, & passi sunt superbia, vel rerũ placido successu, plures. Vt Rex Tyri, Ezech. 28. Herodes, Act. 12. Alexander, & alij.

Fecerunt aliqui sibi deos, & vnaquæque gens fabricata sibi est Deum suum, 4. Reg. 17. vt Sidonij, 3. Reg. 12. Ephesij, Act. 19. Adorauerunt & rectores orbis terrarum, Sap. 3. atque per adulationem Deum dixerunt Nabuchodonosor, Iudith. 5. Vt ob nimiam dilectionem aliquando filij parentes, & contrà patres filios post mortem venerati sunt, & dicarũt cultus diuini ergò statuas, Sap. 14. Sicut & ob virtutem insignem, & miracula, voluerunt Dei honores deferre Apostolis, Act. 14. Prisci, rerum inuentores,

vel

vel qui earum vsum docerent, pro dijs honorarunt. Lact. libro 1. cap. 18. eosque, qui eis aliquo modo profuissent. Hinc illa farrago idololatriæ, Cereris, Bacchi, Iouis, Herculis, & similium. Fuit & aliquando Dei delatus honor tyrannis, ad conciliandas sibi eorum mentes.

Ex inani ratiocinatione pertinaces in suis axiomatibus Philosophi, cùm nō possent ad supremū, primum, & præcipuum gradum conscendere principiorum, quæ sibi persuadebant esse principia priora, constituerūt deos. Sic Alcmæon deos dixit sydera, Alexander Milesius astra, Anaximenes Milesius quoque aërem, Aristoteles sed variè mundum & mentem, Brachmanes lumē rationis, Cleanthes Assius Stoicus æthera, Chrysippus diuinam necessitatem, Democritus pœnam & beneficium, Empedocles quatuor elemētorum naturas, Heraclitus Ephesius deos ex igne, Parmenides & Melissus coronam quandam fictitiam vniuersi, Prodicus Ceus quatuor elementa, Solem atque Lunam, Pythagoras Samius & M. Varro animam per vniuersum mundum meantem, Straton & Lucretius naturam, Stoici mundum, Speusippus vim naturalem, Theophrastus vnum & vniuersum, & omne, Zeno Citticus diuinam legem & æthera.

Ab admiratione virtutis, virtutes ipsas, & alia pro numine habuerunt, vt pudicitiam, concordiam, spem, honorem, clementiam, fidem. Sic de vitijs etiam aliquibus.

Ab euētibus, fortunā, victoriā & similia deas fecerūt.

A locis, plures ethnici, vt terrestres, cœlestes, inferi, palustres, montani, marini, fontales, fluuiales, manes, lares, &c.

A regionibus cœli & alios distinxerunt, de quibus ad fastidium vsque Cicero.

Metus & superstitio, eiusdem farinæ quoque deos fecit, serpentes, dracones, Pomonam, Floronam. Faciunt & Deum suum quidam ventrē, id est, voluptatem, vt 1. Cor. 6. ad Philip. 3.

De Theologia. CAP. IV.

QVia Theologia nihil aliud est, q̄ sermo de Deo, de ea disputandi conueniens sequitur occasio: hoc tamen præter morem in superioribus vsurpatum, eò quòd de rebus agatur arduis, probationes quasdam subnectemus dictis, ne dum commentaria in has Syntaxes expectantur, dubius remaneat, & ab authoritate diuinæ paginæ ieiunus & destitutus animus.

Bass

Basis itaque & fundamentum Theologiæ Deus.

At sermo de Deo, vel Theologia, docet in summa Deum cognoscere, eius mandata & Ecclesiæ vniuersalis seruare, mysteria & sacramenta Legis, fœlicitatem beatorum, pœnas & supplicia contumacium.

Theologia, alia vera, alia falsa.

Vera rursum triplex, mystica, symbolica, simplex. Mystica Theologia est, secretissima mentis cum Deo loquutio, diuinæ caliginis intuitio, & ad Deum per secretiora & admirabiliora scansio, qua per contemplationem quis erigitur vsque ad ipsam vnitatem, Deo magis appropinquãdo, relictis sensualibus & intellectualibus ipsis. Symbolica est, quæ per figuras & inuolucra quædam alia, diuina significantia, ea quæ Dei sunt, exhibet: quemadmodum Pythagoras olim suis dogmata tradidit: & dominus noster Iesvs Christvs parabolis, seu parœmijs vsus, symbolicas & Prophetarum aliquas visiones, & Angelorum apparitiones. Simplex Theologia est, quę ita simpliciter docet, ac tradit.

Falsa Theologia, est deorum falsorum, fictæque religionis, & hæreticorum.

Eusebius aliter Theologiam diuidit, in fabulosam, naturalem, & ciuilem. Fabulosa, quam & historicam dicunt, Poëtis maximè attributa. Naturalis & mystica, quã sapientes approbarunt. Ciuilis, quæ in singulis ciuitatibus consuetudine & legibus defenditur.

Theologia continetur in lege antiqui Testamenti, & noui: vtraque scripta & non scripta. Volumina rursum Testamenti antiqui diuidunt in legem, Prophetas, & hagiographa Hebræi.

Legem scriptam dicunt, הורה בכתב, cuius quinque libri, Genesis, habens 50. capita: Exodus habens capita 40. Numerorum, capitum 36. Deuteronomium cap. 34.

Prophetas, in maiores vel primos, & minores diuidunt. Maiores illis Iesaias, habens capita 66. Hieremias, habens capita 53. Ezechiel, habens capita 48. Connumerant inter primos Prophetas Thalmudistæ libros Iudicum, Iosue & Samuelis, id est, primum & secundum Regum, & Melachim, id est, tertium & quartum Regum, vt ait Galatinus lib. 1. aduersus Iudæos, cap. 1. Minores dicunt Prophetas, Oseam, Ioëlem, Amos, Abdiam, Micheã, Nahum, Abbacuch, & alios sequentes inter sacra Biblia.

Hagiographa Hebrei vocant כתובים, inter quę annumeramus libros Sapientiæ, Ecclesiastem, Ecclesiasticum,

cum,Psalmos,Prouerbiales : historiales, Iosue,Iudicum, Hester,Tobiam,Ruth,&c.

Notat Rabi Kimhi iu directorio viarum linguæ sanctæ, per versus apud Hebræos sacra Biblia fuisse scripta, atque in libris legis esse versus, 5845. Prophetarum omnium qui in Hebraico extarēt sermone; 9294. Hagiographorum, 8064. Quod non est referendum ad omuia volumina, quæ hodie extant Latinè excusa, quæ quamuis sint in canone Ecclesiastico, & meritò recepta, nō tamen sunt in canone Hebræorum.

Legem non scriptam Hebræorum, kabalam & traditionem dixerunt antiqui. Et Rabini eorum nominant תירה שבעל פה, id est, legem, quæ in ore scilicet Mosis, data est in monte Synai: quam ille tradidit Ieoscuæ, Ieoscuas autem Senioribus, Seniores Prophetis, & Prophetæ viris synagogæ magnæ, vt scribitur in libro qui פורקי אבות id est, capitula patrum. Per hanc intelligunt mysticam & spiritualem legem, publicata primùm à Mayr, qui ex Idumæo Necromantico factus Iudęorum proselytus, falsò interpretatus est legem diuinam & Prophetas, & legem illam contexuit & confinxit, quam dicunt Misna, id est, secundam legem, & multis voluminibus illustrauit & præscripsit Rabi Monoa, vt refert Iacobus de Valentia, in Psalmum 8.

Noui Testamenti lex etiam & scripta, & non scripta est. Scripta, habet Euangelia quatuor Sanctorum Matthæi, Marci, Lucæ, Ioannis: Continet & historiam Apostolorum, Epistolas eorundem, & prophetiam Apocalypseos. Non scripta, continetur traditionibus Apostolicis & Ecclesiasticis, vniuersalibus que synodis. Et in summa, in omnibus sacris voluminibus & constitutionibus, littera, gesta docet : quid credas, allegoria: moralis, quid agas: quò tendas, anagogia.

De Epitome totius Theologiæ. CAP. V.

Apostoli domini nostri IESV CHRISTI, pædagogi totius Ecclesiasticæ disciplinæ præstantissimi, omnem fidei & Theologiæ rationem in capita duodecim per compendium coniecerunt; singulis quid de ea sentirent exprimentibus : vnde epitome illa nobis Symbolum dicitur Apostolicum. Hocque Christianis vbique p orbem vniuersum pro tessera est, qua se internoscāt: & pro lapide Lydio, ad quem dicta factáve, & scripta nostra relata & collata, num Christiana sint, comprobentur. O-

portet autem credere antequã intelligamus, Esaiæ cap. 7. Quamobrem omnia capita fidei & symboli Apostolici, per verbum Credo incipiunt.

Symbolum Apostolicum.

SS. Apostolorum nomina. Articuli.

1 D. PETRVS. Credo in Deum, Patrem omnipotentẽ, creatorem cœli & terræ.
2 D. ANDREAS. Credo in IESVM CHRISTVM, filium eius vnigenitum.
3 D. IOANNES EVANGEL. Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine.
4 D. IACOBVS MAIOR. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus.
5 D. THOMAS. Descendit ad inferos, tertia die resurrexit à mortuis.
6 D. IACOBVS MINOR. Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei Patris.
7 D. PHILIPPVS. Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.
8 D. BARTHOLOMAEVS. Credo in Spiritũ sanctum
9 D. MATTHAEVS. Credo Ecclesiam catholicã, Sanctorum communionem.
10 D. SIMON. Remissionem peccatorum.
11 D. IVDAS. Carnis resurrectionem.
12 D. MATHIAS. Vitam æternam.

De Theologiæ vinculo, dilectione, & diuinis præceptis. CAP. VI.

EX dilectione pendent Lex & Prophetæ. Ea autem est, Dei, & proximi. Dilectio Dei, instituitur per tria priora præcepta primæ partis tabularum mandatorum diuinorum, sicuti reliqua Decalogi mandata actus nostros ad proximi dilectionem formant. Sunt & alia extra Decalogum, quæ & eodem referri par est. Decalogi præcepta decem sunt.

1. Non habebis deos alienos coram me. Exodi 20. Deuter. 6. & 5. Leuit. 26. Psal. 80. Iosue 24. 1. Cor. 6. & 10. Genes. 3. Hic cultus iniungitur diuinus. Dilectio Dei, est cordis, in fide, spe & charitate. Fidei diuinæ aduersantur vel repugnãt, omissio bonorum operum, infidelitas, dubitatio fidei, nimia scrutatio eiusdem, hæresis, fidei abrenunciatio,

nunciatio, magia, incãtatio, obseruatio sortium, dierum, & temporũ, & somniorũ vana, irreuerentia in Deum & eius sanctos, superstitio, idololatria, id est, deferre cultũ, qui soli Deo debetur, creaturis. Spei bonæ aduersatur excessus, nimia sui confidentia, nimia securitas, vel nimia præsumptio suorum meritorum: aduersatur & defectus, desperatio misericordiæ Dei. Repugnat & charitati dilectionis Dei, feruili timore & pœnæ formidine Deum colere, vel ob retributiones solas & res temporales, cumq; odio proximi: item anteponere diuinæ voluntati hominum iussa.

2 Non assumes nomen Dei tui in vanum. Exodi 20. Quo præcepto dilectio Dei in verbo mandatur. Cui repugnat periurium, blasphemia, hypocrisis, votum pro vanis & illicitis, voti culposa dilatio, & infractio, iuramentum temerarium, cuiusmodi illud est, quod non fit cum iudicio, vel discretione rerum, cum veritate, necessitate cogente, pro iustitia, & cum Dei reuerentia. Assumit & nomen Dei in vanum, qui sacris mysterijs, sacramentis, & gratia diuina abutitur.

3 Memẽto vt diem Sabbati sanctifices. Exodi 20. Hoc iubet & re ipsa Deum diligere. Cui repugnant excessus, & defectus. In excessu peccatur, festis diebus opus facere seruile, dare operam ludis, theatris, negotiationibus, irreuerenter vel superstitiosè sacros dies colere. Defectu committitur in illud præceptum, non omninò, vel malè, vel pro parte colere, omittere quæ diuini officij sunt, vel sacrarum cæremoniarum, non ieiunare, ieiunia temerè peruertere.

4 Honora patrem tuum & matrem tuam, vt sis longæuus super terram. Honor hic consistit in veneratione, obedientia, ope & auxilio spirituali & temporali. Pater propriè & mater ratione generationis dicitur. Patris nomen tamen hîc referri potest ad Deum ratione creationis & generationis, dignitatis, curæ & potestatis. Erit & pater ratione informati animi, & ingeneratæ doctrinæ discipulis præceptor, patrimus, q. cathechizat & instruit baptizatos, prælatus, magistratus, & ratione potestatis & solicitudinis paternæ, princeps, tutor, adoptans, & ratione ætatis, senior. Inhonorantur isti omnes ingratitudine, inobedientia, irreuerẽtia, contemptu, irrisione, contumelia, detractione: si percutiantur, si non alantur, si non iuuentur.

5 Non occides: scilicet neque te, neque alium, non

ore, non corde, non opere. Corde, qui odit fratrẽ suum, homicida est, 1. Ioan. 3. Ore, contumelia, detractione, & consilio necem quis inferre potest, saltem bonæ famæ interitum. vt iudices, sententia etiam innocenti possunt vitam impiè adimere. Opere, quis potest vel ansam exemplumque dare perditionis, vel manu propria; duello, aliove modo occidere, vel auxiliari, vel occasionem præbere, vt venenum, vel poculum subijcere. Licet tamen certis de causis interdum, non quidem propria, sed publica authoritate mortem inferre. Sic licet animalia ad vsum vitæ concessa, sine iniuria tamen alterius, necare: licet pœnas vltimi supplicij, lege iusta aliqua iubente, impijs irrogare: in bello indicto iusto hostes interimere. Se autem occidere vlla ex causa non licet: verùm oblatam mortem & illatam eligere potiùs, quàm aliquid scelestum committamus, æquo animo & alacriter ob Dei fidem, salutemque proximi, licet & decet. Sicuti sancti Dei Martyres post martyrũ omnium caput fecerũt.

6 Præceptum, Non mœchaberis. Exodi 20. Marci 10. ad Hebr. 13. Hoc præcepto sordes veneris illicitæ submouentur, & prohibentur: vt mollities, qua se quis voluntariè polluit, Corinth. 6. Genes. 38. infandum crimen Sodomiticum, ad Roman. 1. Genes. 19. Leuit. 20. concubitus cum brutis, Leuit. 20. prohibetur & cum mulieribus extra matrimonium. ideo damnata fornicatio dicta simplex, 1. Corinth. 6. ad Ephes. 5. non erit scortum. Deuter. 23. prohibetur adulterium, Leuit. cap. 20. Tobiæ 4. item stuprum vel cum virgine, vel vidua. Incestus cum consanguinea, vel affini. Sacrilega commixtio cum Moniali, Monacho, Presbytero, Diacono, Subdiacono. Raptus, contra voluntatem coniugum, vel parentum: vel ante nuptias coniunctio. Abusus vxoris in concubitu, & omnis illa turpissima sellatio & irrumatio.

7 Non furtum facies. Exodi 20. ad Ephes. 4. Marci 10. Hoc prohibetur iniuria à bonis proximi, sicuti superiori prohibebatur à persona.

Furtum est, inuito domino rem eius contrectare, illicitè retinendo, subtrahendo, latrocinando, prædando, per artes illicitas extorquendo: vt ludo, lenocinio, adulterio, vsuris, rapere: simoniacè adipisci beneficia: bona pauperum retinere: bonis à Deo concessis abuti: malè bona alterius dispensare.

8 Non loqueris contra proximum tuum falsum. Exodi 20. Deuter. 5. Leuit. 19. Hoc in iudicijs egemus, ne quis falsò

falsò deferat, accuset, testetur, iudicet: item in societate conseruanda hominum, ne falsum quis dictet, scribat, dicat, quod famam, amicitiam, veritatem, honorem alterius tollat, imminuátve: conuitiando, calumniando, ne quis mentiatur.

Mendaciorum D. Augustinus species constituit plures libro proprio: capitale, vt in religione: alicui nocens, & neminem iuuans: aliquem lædens, & neminē iuuans: aliquem iuuans, neminem lædens: in sola mentiendi fallendique libidine, placendi cupiditate dictum: quod nulli obest, & prodest alicui, obest tamē mentienti, qui nunquam propriam animæ salutem debet postponere vtilitati, vel bono alterius.

9 Non concupisces domum proximi tui, &c. Exodi 20. 1. Corinth. 10. ad Roman. 7. 1. Pet. 1. Hoc præcepto radix omnium delictorum exscinditur, nempe cupiditas. 1. Timoth. 6.

10. Eodem referri debet vltimum præceptum, Non desiderabis vxorem proximi. Deus enim maximè cor & voluntatem scrutatur, 1. Reg. 16. Sapient. 1. quia ex corde exeunt delicta & cogitationes prauæ, Matth. 15. b. & concupiscentia cùm conceperit, generat peccatum, ex euius consummatione mors, Iac. 1. b.

Reliqua de præceptis, & quædam axiomata de Deo & Theologia. CAP. VII.

VLtra Decalogi præcepta, alia dicuntur moralia, alia cæremonialia, alia iudicialia. Moralia, de moribus statuunt, quæ non fuerunt in lege Euangelica sublata, vtpotè quæ iuris naturalis & immutabilia sint. Cæremonialia, modum & formam colendi Dei præscribunt. Iudicialia, ad commercia humana & politiam pertinent: quorum, cæremonialium scilicet & iudicialium, species lege noua partim sublatæ, inquātum vmbras futurorum referebant: partim retentæ, & rursum institutæ. Omnia præcepta apud Hebræos vel affirmatiua numero 248. vel negatiua numero 365. erant. Reducuntur & illa ad alia præcepta Decalogi, vel tanquam conclusiones ex illis elicitę, vel tanquam principia, vel vt sepes & propugnacula eorum, qualia potissimùm cæremonialia.

Axiomata de Deo.

1 Nihil Deo quod non sit Deus.

2 Deus accidentia non recipit, quamuis enuntietur per attributas alijs proprietates.
3 Deus substantia incomprehensibilis, sicut & eius opera.
4 Cogita de Deo quicquid melius potes, de te quicquid deterius vales.
5 De Deo amplius credere debes, quàm scire possis.
6 Religio nobis à natura indita. modus autem colendi Deum, ex lege & more receptus.

Axiomata de Theologia.

1 Scripturæ sacræ authoritas suprema omnibus alijs est, quia à Sancto Spiritu dictata, subiectumque habet nobilius Deum, & finem præstantiorem vitę æternę beatitudinem.
2 Theologiæ studium bene ordinatum incipit ab articulis fidei, vt aliæ scientiæ à naturaliter notis principijs.

De Sacramentis. CAP. VIII.

Elegit Deus certam materiam, per quam addita forma ex sanctorum verborum conceptione, diuinam suo arbitrio distinctam hominibus exhiberet: non secùs ac potestate sua in creatione rerum singulis verbo suo concessit certas & efficaces naturas ex tota substantia pendentes. Sacramentum itaque & sacræ rei inuisibilis visibile erit signum, inquantum res videtur, sed ratione gratiæ oblatæ erit vltra signum res ipsa significata: vt signum est esse animam in corpore hominis, si corpus fungatur hominis actionibus, & tamen ibi vltra signum animæ, anima est ipsa efficax, sed indiuisibilis.

Sacramenta, alia legis diuinæ antiquæ, alia nouæ.

Antiquæ, erant cæremoniæ legales: potiùs tamen pura signa, quàm verè sacramenta, quòd tantùm futuram gratiam indicarent, non autem exhiberent. 1. Corinth. 10.b. ad Hebræos 8.9.10. Diuus Ambrosius in Psalmum septuagesimum tertium. Erat & Circumcisio sacramentum legis antiquæ, quæ delebat originale peccatum præputij minutione, in virtute & fide tamen futuri, non præsentis Mesiæ.

Nouæ legis, secundùm catholicam Ecclesiam sacramenta septem sunt, quibus Deus nos sibi consecrat, sanctificat, nos curat & conseruat.

Primum Baptismus Christi in remissionem peccatorum,

rum, de quo Iohan.3.ad Ephesios.5.1.Iohan.5. Actuum 2. Cyprian. lib.1. Epistola 12. alius à beati Iohannis Baptismo, qui in pœnitentiam erat institutus. Actuum 9. & in actis concilij Niceni. Hoc ianua aliorum sacramentorū. cap. fin. De cleri. non baptiza. ministran. in volumine Gregorij.

Secundum Confirmatio, de qua Actuum 19. in concilio Florentino, apud Cypri. De ablutio. ped. & lib.1. Epist. 12. in conci. Triden. decreto de confir. cap.1. August. contra Donat. c.20. Et contra literas Petillia cap.144.

Tertium Eucharistia, Iohan.6. concil. Florent. &c. vocat D. Dionysius Areopagita hoc sacramentum, consummationem aliorum sacramentorum, lib. de ecclesiast. hierarch. cap.4.

Quartum Pœnitentia. Actuum 8. Iohan.2. cuius partes contritio, confessio, satisfactio.

Quintum Extrema vnctio. Iacob.5. D. Chrysost. tracta. de Sacerdotio.

Sextum Matrimonium. Ad Ephes.5. Matth.19.

Septimum Sacer ordo, & potestas, ad tractanda & exhibenda sacrosancta fidei mysteria. 1. Timot.3. Constituitur autem hic ordo inter ecclesiasticas personas: quarum inferiores Ostiarij templi. 1. Paral.9.15. & 26. c. ostiarius.23. dist. in decreto magno Gratiani. Deinc Lectores, de quibus Actuum 15. Luc.4. Cypri. lib.3. Epist. .. & lib.2. Epist.5. Tertiò Exorcistæ, de quibus & Actuum 19. Ioseph. lib.8. antiqui. cap.2. Quartò Acolytæ, de quibus Cypr. lib. 2. Epist. Epist.8. cap. acolytis.23. dist. cap. cleros.21. dist. Quintò Subdiaconi, cap. subdiaconus.23. distin. Sextò Diaconi, Actuum 6. dicto cap. cleros. Septimò Presbyter. 1. Timoth.3.

Considerantur in sacramentis, Deus, qui gratiam largitur: materia, cui verba accedunt: forma in verbis, & alijs posita: minister & dispensator mysteriorum: gratia ipsa concessa, siue res sacramentalis: & character, in his potissimùm qui characterem imprimunt indelebilem, vt baptismus, confirmatio, ordo. Consideratur & modus exhibendi sacramenta: in quo quædam præcedunt, & quædam sequuntur obseruanda.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER SEPTIMVS.

In quo agitur de Angelis & Magia.

De Angelorum diuisione.

CAPVT I.

Ecundum locum post Deum inter substantias, Angeli habent in nostra arte: spiritus diuini ad ministerium Dei à Deo creati: hominibus eius voluntate ad salutem operandam etiam officiosi, nuncij, & legati Dei, vnde & ἄγγελοι dicti: incorporei, immateriales, impassibiles corporaliter, non mente, quia gaudere, contristari, amare, & metuere dicuntur.

Angeli omnes creatione & substantia boni sunt, electione aũt facta aliqui mali, distincti ideo ab ijs qui boni remanserunt. De bonis priùs agamus, de malis deinceps.

Bonorum Angelorum synonyma.

Angeli. Genes.32. Exod.14.
Angeli boni. eo.
Angeli Dei. eo.
Angeli Domini. Genes.16.
Angeli sancti. Lucæ.9.
Filij Dei. Iob.1.
Electi 1. ad Timot.5.
Reges, vel מלכים melachim.
Dij, vel אלהים elohim.
Vigiles. Daniel.9.

Angelorum bonorũ ordo, hierarchia dicitur cœlestis: est namq; triplex hierarchia, nempe supercœlestis, Deitatis solius: cœlestis, Angelorum: terrestris, militantis Ecclesiæ.

Hierarchiæ cœlestis ordines nouem secundùm Thalmudistas.

In 1. sunt חיות הקידש chaiothhakodesc: in quo constituunt Angelos, per quos Deus vitam largiatur.

In 2.

In 2. אופנים ophanim: in quo constituũt Angelos, per quos Deus chaos distinxit.

In 3. ארלים aralim, vbi sint, per quos iuncto nomine Dei היהוה haiehoua, Deus fluxibilem materiã largitur.

In 4. השמאלים haschemalim: per quos Deus corpora fabricatur.

In 5. שרפים Seraphim: per quos Deus elementa depromit.

In 6. מלכים Melachim: p quos Deus metalla ꝑducit.

In 7. אלהים Elohim: per quos Deus ꝑducit vegetabilia.

In 8. בני אלהים bene elohim: per quos Deus producit animalia.

In 9. כרובים Cherubim, per quos Deus producit homines.

Secundùm Christianos, ex D. Dionysio Areopagita, Hierarchia cœlestis tres classes & nouem ordines habebit huiusmodi.

Prima classis.

In 1. ordine & supremo viciniores Deo Angeli dicuntur שרפים Seraphim, id est, incendentes, & ardentes in illustratione diuinæ contemplationis. Esa. cap. 6.

In 2. כרובים Cherubim, id est, multitudo sciẽtiæ. Esai. 6. Ezechi el. 9. & 28. Psal. 79.

In 3. Throni, apud quos relucet iudicij diuini & voluntatis Dei rectitudo. meminit D. Paul. ad. Coloss. 1.

Secunda classis.

In 4. Dominationes: ex ijs legitima formula dominãdi, & imperiorum. Dio. Areopag. lib. de cœl. hier. c. 8.

In 5. Principatus: ex quibus ducendi, & regendi notio.

In 6. Potestas: ex quibus modi coactionis iusti & legitimi.

Tertia classis.

In 7. Virtutes.

In 8. Archangeli.

In 9. Angeli.

Ordines primæ & secundæ classis, in contemplatione & dispositione eorũ quę exequi alios oportet, consistere videntur. Tertia autẽ classis, in actione & exequutione.

De officijs bonorum Angelorum.

CAP. II.

OFficium bonorũ Angelorum, ministerium exhibet, vel Deo immediatè, vel hominibus, vel alijs rebus,

In Dei ministerio, contemplatio, & voluntatis eius exequutio.

Circa homines ministerium Angelorum, societates, prouincias, & respublicas, & imperia eorum solicitè curare: vel singulis adesse in illis custodiendis, conciliandis, defendendis, iuuandis, erudiendis, deducendis, sanandis.

Exhibent autem suam opem, vel inuisibiliter vt plerunq;, vel visibiliter ea forma quæ congruit mysterio, vel quæ concipi posit ab eo cui apparent: vt aliquando apparuerunt in forma rotę, animalium, hominis alati, iuuenis, pastoris, & alijs figuris, vt dicemus in commentarijs.

Circa res alias Angeli soliciti, cùm eas ex Dei lege disponunt, conseruant, tuentur aduersus dæmonũ, & aliorum vim: cùm tempestates fugant, vtilia promouent.

De Dæmonibus, siue Angelis malis, & nominibus eorum quibusdam.

CAP. III.

Angeli mali, dæmones sunt: quos tamen Ethnici & bonos & malos genios rati sunt esse.

Synonyma quibus generaliter omnes impij Spiritus appellantur.

Angeli mali, Psal. 77.	Volucres cœli Matth. 13. Mar. 4.
Diabolus, Matthæi 25.	Leo deuorans, rugiens, 1. Pet. ca. fi.
Dæmones, sæpe.	Leuiathan, Iob. 40.
Serpens, Genes. 3 Apoc. 12.	ἀπολλύων, Apoc. 15.
Draco, Apoc. 12.	Exterminator, eo.
Beemoth, Iob. 40.	Vectis, Esaiæ 25.
Principatus, ad Eph. ca. fi.	Serpens tortuosus, Iob. 25.
Potestates tenebrarum.	Tentator, Matth. 4.
Satan, calumniator, Luc. 10. Matth. 16. Apoc. 20.	Inimicus homo, Matth. 13.

De distinctione Dæmonum, & de quibusdam naturis eorum. CAP. IV.

Distinguuntur Dæmones vel ratione nominis suppositi, vel ratione locorũ in quibus degunt vel operantur. Nomina varia sunt, partim apud magos vanissima & cõficta, partim ex aliqua alia causa illis imposita, vt Beelzebub, Baal, Dagon, &c. A' locis dicti cœlestes, vel aerei, aquatiles, terrestres, subterranei, ignei, vagi.

Cœlestes

Cœlestes vocat aereas potestates. D. Ioannes Apoc. cap. 13. & D. Paul. potestates aeris huius, ad Ephes. 2. Dominus autem IESVS CHRISTVS, volucres cœli, quæ bonum semen in vtilitatem hominum sparsum deuorent. Matthæi 13. Marc. 4. Luc. 8. Istos dicunt negotiari in aere, & ex congregatione rerum alibi existentium confingere in co phantasmata varia, spectra, idola, acies, pugnas: concitare κνεφίας, τυφῶνας τέρατα, tonitrua, fulmina, pluuias quasdam, grandines, & ventos: corrumpere aeris puritatem, & morbos immittere. Subdiuidere autem cœlestes licet Dæmonas in æthereos, & aereos propriè. Aetherei erunt illi, qui & planetarij, qui vel circa planetas, vel ex planetis quasdam operationes perficiunt: totque erunt eorum species, quot planetæ, Saturnini, Iouiales, Martiales, Solares, qui ferè in forma apparent leonis: Venerei, qualis Comus apud Philostratum lib. 1. de iconibus: & Lunares, Aerei: reliqui sublunares sunt, regionibus distincti, vt alij orientales, alij occidentales, alij meridionales, alij septentrionales fiat, alij diurni, alij lucifugi, quales Telchines, laruæ.

Aquatiles dæmones, qui rebus & hominibus in aquis & per aquas insidiantur, moliunturq; submersiones.

Terrestres, qui super terram insidiantur, certis regionibus aliquando gaudentes, vt qui rogabant Dominum ne extra regionem illos mitteret. Matth. 5. Sic aliqui montani syluis gaudentes, vel ibi exorcismis morari coacti. qui quibusdam dicti sunt Syluani, Fauni, Satyri, quamuis & alioquin animalia videantur: Hebræis, pilosi שְׂעִירִים seegirim, Esaiæ 13. & 34. Leuit. 17. sunt & terrestrium numero dicti onoscelides, qui apparent forma crurium asini apud Sozomenū, lib. 8. cap. 6. Item aliud dæmouium sagarum & veneficarum, hirci forma. Sunt & terrestres empusi, vno pede incedentes, & δείκηλοι terrorem incutientes: penates, lates, lemures: genij mali, qualis is quem Brutus ante mortem conspexit, & Sylla, & dæmonium illud Socratis: tales Teranti, dissidia mouentes: Ternistratores, qui insidiātur verbo, cogitatione, opere, hominibus, animalibus, rebus. Item Spiritus fornicationis, apud Oseam cap. 6. Leuit. 20. Deuter. 18. & aliorum vitiorum suasores: de quibus Origen. homil. 15. in Iosue, & D. Hieronym. in c. 6. ad Ephes. tales ei incubi, succubi, quos vocabant Dusios Galli, de quibus & D. Aug. li. 51. de ciuit. cap. 23.

Subterranei dæmones, perniciosissimi, qui sępe apparent puteos & metalla effodientibus. Nominat duos Georgius

gius Agricola lib. de subterraneis animalibus, alterũ Annebergium, alterum Suebergium. Ij ruinas adstruunt, terram concutiunt.

Ignei, qui in igne, vel circà degunt, vel per ignem operantur. Vagi dæmones, miseri magis dicuntur, ab Empedocle errantes, quos impellat æther in pontum atrum, & inde pontus in continentem proijciat, tellus rursum agat in solem rapidum, qui postea implicet illos telluris vertigini, vt ait Plutarch. lib. non esse fœnerandum.

Dæmonum quorundam qui sibi Dei cultum vsurpauerant, nomenclatura.

CAP. V.

Adonis, Thumus Hebręis, id est, consumptus, siue incendium: idolum Syrorum. Ezechiel. cap. 8.

Adramelech, id est, pallium regis, vel magnitudo, vel potentia regis: idolum Sepharnaitarum. 4. Reg. 17.

Anamelech, id est, afflictio, vel responsio regis: etiam Sepharnaitarum idolum. 4. Reg. cap. 17.

Asima, id est, delictum. idolum virorum Emath.

Asthatte, à caule vel grege dicta Dea: idolum Sidoniorum. 3. Reg. 11. 4. Reg. 23.

Astaroth, idolum Palæstinorum. Ioseph. lib. 6. antiq. cap. 14. 1. Reg. 4. 7. & 4. Reg. 23.

Baal, id est, dominus, vel subijciens, aut posidens: idolum Sidoniorum, Samariæ & Moabitarum. Num. 22. Iudic. 6. ad Rom. 11. De hoc 3. Reg. 16. 18. 19. 22. & 4. Reg. 3. 10. 17. Hierem. cap. 2. 12. 23. 32. Oseæ cap. 2. 10. 13. Martem Græcis fuisse arbitratur Lactant. li. 2. de Orig. error. cap. 15.

De Baalim, Iudic. cap. 2. 3. 8. & 1. Reg. 7. 12. & 3. Reg. 8. & 2. Paralip. cap. 24. 28. 34.

Baalberith, fœdus Baal, phanum Baal. Iudic. cap. 9.

Beelzebub, id est, dominus, musca: idolum Accaronitarum. 4. Reg. 1. Matth. c. 10. 12. Marci 3. Lucæ 11. princeps dæmoniorum, vt Pluto apud Græcos.

Bel, id est, vetustas: idolum Babyloniorum, Hierem. 50. 51. Daniel 14. Esa. 46.

Belphegor, id est, dominus hians, vel aperiens, dominus nuditatis: idolum Moabitarum Oseæ cap. 9. 1. Numerorum 25. Deuter. 4.

Chamos, quasi palpans vel recedens, vel auferẽs: Moabitarum idolum. Num. 21. 3. Reg. 1. Paral. 20. Hierem. 48.

Dagon, id est, frumentum, vel dolor, vel piscis eorum: idolum Philistinorum. Iudic. 16. 1. Reg. 5. 1. Machab. 10.

Deumus, caco dæmō adoratus in Tamerani insula. Ludouicus Romanus Patricius lib.5. Nauigation. cap.2.

Melchon, rex, vel consiliator eorum, idolum filiorum Ammon. 4.Reg.23. 1.Paralip.20. Hierem.49.

Militia cœli, siue stellarum numen, Deuter.17. & 4.Regum 17.21. 2.Paralip.33. Hierem.19. Sophon.1.

Nergal, id est, explorans, vel lucerna: idolū Cuthæorū.

Nibhas, prophetans, vel visionem loquens: idolum Euæorum.

Regina cœli, Hierem.44. quo loco legūt Hebræi, opus cœli, vnde alij horoscopia, alij lunam intelligunt.

Phegor, hiatus, nuditas: Num.25. Deut.3.4. Iosue 22.

Remom; 4.Reg.5. id est, altitudo.

Remphas, exaltatio nihili. Actuum 7.

Serapis, idolum Aegyptiorum, Apis & Osiris dictum, quòd Porphyrius putat principem & imperatorem malorum dæmonum, & tesseram. Theodoretus lib.3. Græcar. affectio.

Succor Benoth, id est, tabernacula filiarum, idolum Babyloniorum.

Tarthar, concatenatus, idolum Heueorum. 4.Reg.17.

Vualdat, idolum etiam Babyloniorum. Abdias lib. 8. histor. Apostolicæ.

Obseruarunt & aliqui, illa nomina Iupiter, Mercurius, & aliorum idolorum, fuisse non hominum, sed dæmonū, vt Origenes contra Celsum. Euseb. lib. 4. Prep. Euang.

Alia distinctio dæmonum, & ex operibus eorum. CAP. VI.

Distinguuntur etiam dæmones à munerib. quæ exequuntur. Quamobrem aliqui vltores sunt scelerum, Ecclesi.39. & ita vsurpatur illud, Tradi satanæ & Angelis eius: talis potest esse qui dicitur Asmodeus, destructor, vel ignem mensurans. Tob.3. aliter dictus Samuel: talis & Abbadon, id est, perdēs. Alij præstigiatores & magici. Alij seminatores malorum, Apoc.7. Alij criminatores, exploratores. Apocal.9. Alij tentatores, quales παρεδροι assessores diaboli, ad vitæ tædium & desperationem impellentes. Alij insidiatores, &c.

Insinuant se, & hominibus apparent dæmones, istis de causis potissimùm:

1 Si inueniant eos vacuos bonis actionibus.
2 Si sæpe inuocentur, si se ipsis quis deuoueat.
3 Si curiosa quis sectetur.

4 Vel

4 Vel ardeat habendi desiderio.
5 Si impurus sit, non secùs ac beati mundi Deum videbunt.
6 Si nimio odio proximi vltionem perniciosissimè expetat.
7 Si nimia tristitia deijciatur.

De Magia vetita, & potestate dæmonum.

CAP. VII.

SVbiectum improbatæ magiæ & præstigiorum, in dæmonibus est, & in superstitione vana.

Exercent itaque potestatem suam dæmones in ea quæ animi, quæ corporis, quæ externa sunt.

In animum agunt, eundem de mente ac sanitate deturbantes, infatuantes, phantasmata porrigẽtes: sicuti dum Saul furebat, quãdo possidebatur ab spiritu malo, 1. Reg. 16. & lunatici apud D. Matth. 17. Agunt & persuadendo intrinsecus, mouẽtes voluntatem: incitant & eandem extrinsecus, cùm mouent corpus obiectis, philtris, veneficiis: cogunt autem nũquam. Perturbant & animum, dum Dei permissu inuadunt animam, vt apparet in energumenis: item dum imbuũt malis artibus & magicis aliquem.

Super corpora potestatem exerunt, vel transferendo corpora, sicut Matthæi 4. & vt ferunt fide digni authores, Simonem magum per aëra volasse, Hegesippus lib. 3. de excidio Hierosolym. D. Ambros. sermo. 66. & in cap 8. ad Romanos D. August. sermo. 3. de Petro & Paulo. Quod & bonos Angelos aliquãdo fecisse legimus: sic enim puto raptum Eliam, Abbacuc delatum in lacum Danielis. Daniel. 14. & D. Philippum translatũ in Azotum, Actuum 8. Operantur & magicè mutando corpora, si vera sunt quæ referunt, mutatos fuisse socios Vlysis à Circe in bestias, vt Plutarc. in Gryllo, Virgil. in Pharmaceutria, Homerus & alij scribunt. Item socios Diomedis in aues, apud Virgil. in 10. Aeneid. & Ouid. 4. Metamorph. Arcades traiecto stagno in lupos, apud Plinium lib. 8. cap. 22. Homines in iumenta, apud D. August. lib. 18. de Ciuit. & Pallad. in vita Macarij Alexandrini cap. 19. & 20. Sicuti & sacra pagina in exordio tradit virgas in colubros mutatas, aliaque magicis incantationibus à magis Pharaonis. Rursum & potestatem in corpora exerunt, occidendo Dei permissu, vt Iob. cap. 1. morbos inferendo, fascino, incantatione, mutatione & corruptione elemẽtatorum. Constringunt & concumbendi cum mulieribus potesta-

tem,can. Si persortiarias, ca.requisisti,33.qu.1.tit.de frig. & malefic. Quod operantur (secundum Palladium Hierosolymitanum Episcop.in 4. Senten.distinct.34.quæst.2. artic.5.)modis quinque:

1 Per interpositionem corporis.
2 Per refrigerationem virtutis generatiuæ.
3 Per detentionem membrorum genitalium.
4 Per occlusionem spirituum, quorum vi fit cõgressus.
5 Per speciem menti obiectam, quòd videatur mulier turpissima.

Dicunt in res externas dæmonum potestates apparuisse, in traductione facta aliò messium satarum, vt ait Virgil. in Phatmaceutria: dumque ait, 4.Aeneid. deduci montibus otnos, sicuti & Plin.lib.17.cap.23.tradit alia similiter iisdem incantationibus traduci. Operantur & mirificè in externa, subtiliter mouendo, tollendo, impellendo, & aliunde in vnum locum cogendo.

De definitione & distinctione Magiæ.

CAP. VIII.

MAgiæ nomen Persico idiomate tantùm exprimit sapientiã & apicem perfectioris philosophiæ: nam idem sunt magi apud Persas, ac apud Græcos philosophi, apud Indos Brachmanes & Gymnosophistæ, apud Gallos Druidæ, Bardi, & Semnothei, apud Siculos Galeotæ, apud Aegyptios sacerdotes, apud Italos Hetrusci haruspices, apud Latinos sapientes, apud Cabalistas prophetæ, apud Babylonios & Assyrios Chaldæi. Cæterùm cùm ferè cuncta saluberrimis orta initiis peruenerint ad nimium, degenerarunt & discipuli aliqui à magorum & sapientum puris putisque institutis, atq; aliquando prætet modum curiosi, vel affectata quadam sciendi superstitione, metas veræ sapientię transgredientes, prolapsi sunt in vanas illas magiæ improbatæ obsetuationes, & tam celebti magiæ nomine cõspurcato, in odium: appellatio antea honoris & præstãtiæ conuersa & in dedecus est, vt & docet Plin.lib.30.cap.1. & alibi.

Constat igitur ob abusum magiam exosam: at quatenus suis regulis continetur, cognitionem esse terum eximiarũ, diuinarum & humanarũ, siue naturalium: aliamq; probam, nempe naturalem, & diuinam: aliam improbã, nempe dæmonicã, natam ex abusu diuinæ sapiẽtiæ, & superstitiosam, natã ex eiusdem abusu & terum naturaliũ.

Naturalis magia est, quæ ex naturis rerum, non omni-

bus,

bus, sed doctioribus & peritioribus cognitis, pendentibus vel ex tota compositi substantia, vel certa aliorum mixtione effectus operatur mirabiles: estq; philosophiæ physicę consummatio, atque apud vulgus instar miraculi. Quare hæc accipit effectus à natura, & virtute cœlorum, stellarum, elementorum, animalium, metallorum, plantarum, lapidum: quorum scientia ex astrologia, metaphysica, physica, medicina, experiētia & obseruatione.

Siue sit diuinatrix, quæ futura & effectus ex causis naturalibus pendentes prædicat: siue operatrix, quæ mirabilia ignorantibus causas & vires rerum, exhibeat. Diuina sapientia vel magia, quæ in virtute, in nomine & potestate Dei, non rebus naturalibus consistit: veluti quando prophetæ ventura prædicunt, quando eo modo miracula Christiani perficiunt, vel fide, vel oratione: vnde vera Cabala, quæ est superstitione Rabinorum conspurcatá, fuit composita ex nominibus omnipotentis Dei vel expressis in sacra pagina, vel extractis arte aliqua, vel receptis per manus à viris sanctis.

Improba, dæmonica, vana & superstitiosa, est quæ Theurgia & γοητεία dicitur: illaque aut simplex, inuocatione & operatione constans dæmonum: aut composita, scilicet addito quodam fuco naturalis cuiusdam virtutis, vel veræ religionis interposito colore, vt incauti eius pretextu decipiantur: & plerunque illa composita, est specie recti decipiens.

Composita itaque magia, vanissima, vtitur inuocationibus dæmonū, vel tacitis cum isdem pactionibus, quæ maximè homini Christiano abominatio: & vt fraudes celet, addit ex quatuor elementis aliquid, vel terræ, vnde Geomantia, vel aquæ, vnde Hydromantia, vel aeris, vnde Aeromantia, vel ignis, vnde Pyromantia. Abutitur hominibus, olim eos sacrificare iubens, vt exta inspicerentur. Abutitur & hominibus, vt instrumentis suæ impietatis, per eos promente dæmone oracula per os, per pectus, per vmbilicum, per genitalia, vt scribit Plutar. de cessatio: oracu. Iamblicus de mysterijs Aegyptiorum, Origenes lib. 7. contra Celsum, Eustathius in 2. Iliad. D. Chrysost. homil. 9. in epist. ad Corinth. Cæl. Rhodig. lib. 4. c. 10. Scrutatur & magia in manu lineas, vnde nata χειρομαντία: vultus & faciei sectiones, & proportiones, (quæ tamen, si non excedant temperamenta corporea, non omnino improbantur) hanc dicunt Physiognomiam.

Abutitur etiam animalibus, dum ex auiū garritu persuadere

ſuadere futurorum nititur cognitionem: hanc dixêre Augurium, vt ait Cic. 2. de diuinat. vel dum diuinat per earundem inſpectionem, vnde Haruſpiciū, Auſpicium ſeu οἰωνοσκοπία. Tireſiæ inuentum, ſecūdum Plin. lib. 7. cap. 56. vel dum volatilium iubet paſtum, cantum, volatum obſeruare, ac ſi in illis eſſet diuinitas, aut futurorum nōtio, cùm tamē nec ſe, nec ſibi futura aues cognouerint. Quod & de alijs animalibus quæ obſeruantur, dictum velim.

Plantas item ſuæ inſaniæ accommodat, vt ait Plin. lib. 24. cap. 17. lapides, & metalla, vnde & λεκανομαντία, quæ fit peluibus aqua plenis dæmone inuocato: quam magiam apud Perſas ſeruari teſtatur Strabo in 15. Accedit κατοπτρομαντία. quæ per ſpecula fiat, & ἀξινομαντία. quæ per ſecures, & alia inſtrumenta ferrea, ſiue alligentur cribro, vnde κοσκινομαντία, ſiue clauis alligetur Pſalmis, ſiue quis alio modo metallis abutatur.

Horrenda & illa, quæ manes & mortuos putat ſe infeſtare & euocare, dicta νεκυομαντία quæ habet cum dæmonibus colloquia: ad quam vſus ſuperſtitioſus & vaniſſimus transfertur characterum, ſuffumigationum, eccleſiaſticarum orationum, & ſceleſtiſsimus fit ſacramentorum abuſus. Et in ſumma nihil ſanctum eſt, quod magus non vſurpet & polluat. Atque idcirco in magia frequens abuſus, non dicam vſum, dæmoniorum, veneficiorum, cōllyriorum, vnguentorum, potionum, philtrorum, alligationum, ſuſpenſionum, annulorum, imaginum, characterū, laminum, chartarum, certorum numerorum, ſonorum, ſacrificiorum, purificationum, ſolitudinum, ſortium, ligationum, faſcinationum, cogitationū ſeu imaginationum, animi exceſſus, incantationum, adiurationum, exorciſmorum, conſecrationum, deuotionum, ieiuniorum, ſomniorum, orationum, cæremoniarum, & coniunctionum cœleſtium.

Et hæc hactenus de Angelis bonis & malis dixiſſe ſufficiat. Supereſt vt de ijs quæ in claſſe ſubſtantiæ tradun-tur, dicamus, quæ alius tomus Syntaxeon proximè Deo fauente excudendus docebit, in quo breui compendio de mundo, de homine, & de eius omnibus artibus, & inuentis docebimus, & de reliquis quę in artis Speculo explicanda & percurrenda relinquuntur: nunc enim non datur otium, quia ad lectiones ordinarias proſequendas Cadurcum reuocor.

*

FINIS.

COMMENTARIA IN PROLEGOMENA SYNTAXEΩN MIRABILIS ARTIS,

Per quam de omnibus disputatur, habeturq; cognitio.

Authore D. Petro Gregorio Tholosano I. V. Doctore, nunc in noua Academia Lotharingica Pontus Camassonij Professore publico.

Cum Gratia & Priuilegio Cæs. Maiest.

COLONIAE.

IMPENSIS LAZARI ZETZNERI.

cIↃ. IↃC.

CLARISSIMO VIRO VNDIQVE ABSOLVTO,

Nicolao à Bauffremont, Baroni & domino à Senescey, Equiti Regio torquato, & à secretis Regis Consiliario dignissimo, magno Galliarum domusq; Regiæ Prætori, necnon Balisuo Cabillionensi, &c. P. Gregorius, nunc in noua Academia Lotharingica Pontis Camassonij Iuris Cæsarei publicus Professor.

S. D.

Vum typis excudi curarem Syntaxes Artis mirabilis, Illustriss. didici non tam ex relatione virorum doctiorum, quàm ex tuijpsius colloquio, inter proceres heroesq; aulicos, te singulari quadam Musarum familiaritate, & bonarum artium præstantia, vt luna pollet inter ignes minores, multis præclarissimis viris anteire. Mirum quidem primùm & ferè incredibile visum, hominem tot negotijs occupatum, curisq; grauioribus Reipubl. implicitum, literarum studijs & scientiarũ in labyrinthis vel aliquantulam, impendere posse operam: tandem tamen admonitus fui, quòd cum maiori admiratione admirationem sustulit, te quas genio cæteri dant horas, Musis & literis consecrasse, & à bellorum strepitu defessam mentem, solitum continuata lectione reficere: ad hæc tanto ingenij dotatum acumine, vt quæ alij, velut sortis dissimilis, seiũgunt ob laborem, qui seorsum totum videtur deuorare hominem, possis exiguo tempore, & leui molestia, vnà pertractare. Quamobrem cùm ob id, tum ob tuam in viros literatos humanitatem, qua etiam me dignatus es, decreui hosce primos in Artem nostram Commentarios, qui tunc

tunc cùm te noui etiam prælum expectabant, oculis tuĩ perpoliti ingenij subijcere: sperans, si tibi probentur, eo magis à cæteris eruditis probandos: neque parua laus mihi accedit, magnis placuisse viris. Vellem autem, eorum munus eo suscipias animo, quo is, qui tui est obseruantißimus, offert. Vale. Lugduni, Pridie Non. Nouemb. 1574.

Εἰς Μοῦσαν, περὶ λαμπροτάτου, καὶ ἐπισημονικωτάτου ἀνδρὸς, Πέτρου Γρηγορίου, ᾠδή.

Στροφή.

Μοῦσα παρνήσου τὸ ἄκρον
Ναιετῶσ' ὄρος, πνοῦσα
Ῥεῖθρα πηγῆς κασταλίης,
ἴθι δεῦρο, καὶ ἐμοὶ
Νῦν μέλος ἠδ' ὕλογον δὸς, κῦδος αἰνεῖν
ἕνεκα Γρηγορίου ἐσθλὸν δυναίμην.
Εργον ἐστὶν, οἶδα καλῶς,
Σφόδρα μὲν ἀργαλέον, τὸ σέλας
φῶς τε λαμπρὸν εὐρυχώρου
Γαλλίας, ὡς χρὴ ἐπαινεῖς.

Ἀντιστροφή.

Αξίως φαίνειν, ὅς ἐντι
Ταῖς ἐπισήμοις μέγιστος,
Ἠ' δὲ θαυμαστὸς τελέθει
Ξυνετοῖσι τοῖς βροτοῖς.
Τῶν νομικῶν δὲ κρατεῖ τῶν νῦν ἁπάντων
Ἠ' δὲ παλαιοτάτων, ὡς ἡλίοιο
Ἀ'στέρας φάος σκοτίζει.
Τίπτε ἀτὰρ γλυκύτητα λέγειν
Καὶ μεγίστην ἀγχίνοιαν
Λανθάνει αὐτοῦ τὸ ἔργον,

Ἐπῳδός.

Τοῦτο μὲν βάρος βαρειῶν
Λίαν, ἂν ἐμῇ
Ὠδῖνι οὐκ ἐπικρατεῖς:
Ταῦτ' ἐγὼ λίσσων τοῖς
φωνῆς ἀκοῦσαι παρθένου
Μούσης λεγούσης τόδε ῥῆμα.
Εἰ κενὸν βούλῃ ἐμεῖο
Τὴν βοήθειαν, μάτην
Τὸν Γρηγόριον κελαδεῖν,
Ὅδ' ἐν συντάγμασι
Γλῶσσα τε δόξης τυγχάνει σφόδρ' ἀσπέτων.

Πέτρος Γέραρδος Βάξις.

IN LIBRVM PETRI GREGORII, ERVDITISSIMI Iurisconsulti, Epigramma.

Gregorius miraclum orbis, lumenq; coruscum,
Maximus in sophia, iuris & arte virûm:
Gregorius, peperit quem clara Tholosa, Garumnæ
Os cuius famam lata fluenta tument:
Gregorius librum hunc nocturnis, atque diurnis
Perfecit studijs, tempore in exiguo.
Quo lumen iurique, alijs atque artibus adfert
Conspicuum ingenij dexteritate sui.
Qui cupis ergo aliquid non tritum addiscere, cultum
Et lepidum assiduo hunc volue labore librum:
Hic etenim veterum tibi erit vice, Lector, & instar
Illorum, quos nunc rumor ad astra vehit.

In eundem.

Phœbus vt exoriens, currusque à gurgite Atlantis
Extollens tenebras, lucidaque astra fugat:
Sic liber hic fulgore suo compluribus olim
Doctorum scriptis quæ viguêre, nocet.

Petrus Gerardus Vaxis Cadurcus.

PETRO

PETRO GREGORIO IVRIS PROFESSORI TVNC APVD Caduroos, nunc Lotharingos consultissimo.

Si cultura dedit Graiæ Latiæque camœnæ,
Vt veræ sophiæ dinumerentur opes:
Phœbe, lyræ pudeat, lauro nam cingere crines
Hæc tua Gregori pagina sola potest.
Hoc illo maior, diffundens vindice fato
Promerita ingenij flumina viua tui.

IOAN. BAPT. BELLAVDVS.

IOAN. MATTHAEVS TOSCAnus ad Lectorem.

Cùm iam Scæuola, cùm Papinianus,
Cùm Paulus, Iabolenus, & trecenti
Quos longum numerare sit, Quiritum
Euoluant referentque iura chartis,
Doctis scilicet, & laboriosis:
Quid nosse expediat nouum libellum,
Quæris, materia refertum eâdem?
Illud Gregorij docet libellus,
Quod non Scæuola, non Papinianus,
Non Paulus, Iabolenus, aut trecenti,
Qui doctum faciunt modò, & peritum
Iuris discipulum: pium, bonumque
Fingit Gregorius, Deoque gratum.
Quo plus est igitur pium, bonumque,
Quàm iuris vocitarier peritum,
Hoc plus Gregorij dabit libellus,
Quàm det Scæuola cum Papiniano,
Cum Paulo Iabolenus, ac trecenti.

באורך נר נר את־אור׃

ELENCHVS CAPITVM HORVM COMMENTARIORVM.

COMMEN-

COMMENTARIA IN PROLEGOMENA ΣΥΝΤΑΞΕΩΝ artis mirabilis.

De omnibus posse disputari, & omnium cognitionem quandam haberi.

Cap. I.

PRINCIPIORVM principio inuocato, atque artium, scientiæ, & bonorum omnium largitore placato Deo, suffragijs Deiparæ sanctissimæ, & aliorum piorum cœlitum accitis: moneri expedit, initio Deum Optimum Maximumque, creasse rerum thou & bahu, materiam scilicet & formam, ac vniuersi ornatum: vltimum autem creationis sex dierum opus fuisse hominem, vt omnium quæ in cœlo, quæ ve in terra, naturam, & vim, in vnam veluti epitomem referret eximiam: non secus ac periti artifices faciunt, qui totius operis molem priùs mente agitant, partibusque conuenientibus distinguunt, deinceps reipsa consummatum in lucem educunt opus. Vt non immeritò in hoc homine & cœlestia, inuisibilia, & terrena, & visibilia, quæ've ex his componuntur, quodammodo naturam propriam recognoscant, eiq; vt affini & cognato inseruiant, sicuti latiùs, cùm de homine tractabimus, Deo iuuante, explicabitur. Quod in primis persuadere potest, omnium rerum cognitionem homini esse necessariam: quin etiam illi fuit imperatum, seipsum nosse: & Moses olim quemque sæpe admonuit his verbis, Attende tibi. Quæ quidem sui notitia, est rerum omnium absolutissima disputatio, per quam paulatim & perfectiori certiorive ordinato tramite ad Dei notitiam perueniamus: etsi illa sit perdifficilis, quandiu corporis huius pondere & vinculis deprimitur. Corpus quippe, vt ait Salomon [a], quod corrumpitur, aggrauat animã: & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem: ex quo homo in turpe prolapsus delictum, contumax legi impositæ de nõ eden do fructu ligni vitæ, caliginem ignorantiæ subiuit, vt neç

a *Sap. 9. d.*

minimum quiduis planè cognoscat: & quod antea infusa cognitione perfectè nouisset, nunc non nisi summo cũ labore discere, idq; imperfectè & lippis oculis cernere potest. Proinde lucubrationes & vigiliæ, quæ in studia impenduntur, ab Ecclesiaste [b] dicuntur nomine occupationis pessimæ. Et proposui, inquit, in animo meo quærere & inuestigare sapienter de omnibus: hãc occupationem pessimam dedit Deus filijs hominum, vt occuparētur in ea. Additq;, q̃ in doctrina & sapientia, prudentia stultitiaq; dignoscēda nihil aliud versetur, q̃ labor & afflictio spiritus: atq; in multa sapientia maximam esse indignationem: & addentē scientiam, addere & laborem. Quamobrem in hac parte egemus necessariò arte aliqua & methodo: alioquin nõ possumus à tam implexo labyrintho nos explicare, nec quęstionem propositam D. Ioanni Baptistæ à Iudæis, dissoluere [c]. Tu quis es? Porrò si ignoras te, ô pulcherrima anima inter mulieres, hoc est, inter alia opera Dei, egredere & expergiscere à graui ignorantiæ somno, & abi post vestigia gregum tuorum, contemplare, inquam, ordinē rerum creatarum, in quibus disces rationem tuæ præstantiæ, admirabilem rerum nexum, altitudinem & profundum scientiæ & sapientiæ incomprehensibilis demiurgi & architecti omnium Dei, vt admonet Salomon [d]. Sic proprium dicitur hominis scire ꝑ causas: quas quidem probè cognoscemus, si nos ipsos perfectè cognouerimus. Quod vt assequamur, nobis explicanda multis antè seculis incognita ars, certis legib⁹ & præceptis concludenda erit. Verùm antè remouendus est vulgi erroris scrupulus, dum nonnulli putant, & ferè inauditum, artem & scientiam aliquã esse, qua in omnibus erudiamur, & per quam ratio de omnibus aliqua reddi possit. Cùm scriptum sit [e], Cunctæ res difficiles: non potest homo eas explicare sermone. Et rursum, Ego Ecclesiastes fui Rex in Hierusalem, & proposui in animo meo sapienter inuestigare de omnibus, quæ fiunt sub Sole, &c. Vidi cuncta quæ fiunt, & ecce vniuersa vanitas. Addit Plin. [f] omnium rerum posse afferre causas, non minùs mirum esse, quàm constare in aliquibus. Et Virgil. [g]

Quæ mortali spes est, quæ amentia maior,
In Iouis errantem regno perquirere velle.

Suffragatur Saluius Iulianus, cognomento Seuerus, Mediolanensis iuris peritissimus, Iaboleni discipulus, qui inter responsa, frequentatum illud edidit [h] tritum apud iuris vtriusque studiosos. Non omnium quę à maioribus nostris

b Eccles. 1.
c Ioan. 1.
d Cant. ca. 1.
e Eccles. c. 1.
f lib. 2. hist. nat. cap. 12.
g In carm. de Aetna.
h l non omnium. l 19. de legib. lib. 1. Pand. tit. 3.

nostris constituta sunt, rationem reddi posse. Sunt aliorum testimonia, qui subscribunt huic sententiæ, nõ tam excusandæ ignorantiæ gratia, q̃ quia ita rerum experientia cognouerint, seriò de rebus diuinis philosophati: docuerunt; mortalium cognitionem, ad illum conscendere gradum non posse, vt omnia Dei opera, imò nec minima, possit plenè indagare. Et tanquam curiosam & extra cancellos infirmitatis humanæ, discendi nimiam cupiditatem, potiùs mortalibus inutilem & noxiã, procul ablegauerunt. Suadet & ratio, quæ eũ qui non inuenerit omnium causam moneat, & cogitare debere se hominẽ esse, Deo ipso sine proportione inferiorem, Deique ad mensuram sapientiæ participem, non illi æqualem, non similem: tantoque Dei cognitione minorem, quanto excellentia naturæ eius vincitur: & limitatam cùm habeat & circumscriptam naturã, cognitionis infinitæ non esse capacem, vt doctè scribit D. Irenæus [i]. Accedit non tantùm vanum esse cognitioni rerum omnium se immiscere, sed & impium de aliquibus disputare velle: veluti de Dei essentia incomprehensibili dogmata velle ratione humana explicare: non aliter, quàm si quis vellet mare omne cribro includere, globum vniuersi pugno cõstringere. Cùm finiti ad infinitum nulla sit proportio. Stultè omninò hęc proculdubiò videtur quis moliri: stultius autem creaturam cum creatore de cognitionis similitudine certare, dignumque potiùs diuina animaduersione & vindictâ: scrutator enim diuinæ maiestatis opprimetur ab ea. Nec bonum est multum mel comedere: vt habetur in Prouerbijs hagiographis [k]: & omnis bestia quæ tetigerit montem, scilicet celsitudinem Dei, lapidabitur, vt ait Deus in Exodo [l]. Sed neque ratio reddi potest, nec expedit quidem, de omnibus mysterijs actibúsve diuinis. Incomprehensibilia enim sunt iudicia Dei: quod D. Paulus [m] admonuit, dum raptus ad tertium vsque cœlum ingenuè professus est, se ibi diuina & arcana audiuisse, quæ non liceret hominibus eloqui, vt multò magis non liceat de his rationem veluti de dubijs reddere: cùm diuina, veluti indubitata credi debeant, & non agitari. Ideò idem D. Paulus animo voluens supereminentẽ Dei essentiam, totus in admirationem raptus exclamat [n]. Altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, q̃ incomprehensibilia sunt iudicia, & inuestigabiles viæ eius: quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? Hoc & Moses iussu oraculi erigens tabernaculum Deo figuris inuolutè explica-

i *lib. 2. cõtra Hæret. c. 43.*

k *Prouerb. cap. 25. d.*

l *Exod. cap. 19. c.*

m *2. ad Cor. cap. 12. a.*

n *Ad Rom. cap. 11.*

explicauit[o], dum duos Cherubinos ad latera propitiatorij adiecit, qui expansis alis velabant oraculum: & Iesaias[p], Seraphim dixit in throno altissimi velare alis faciem & pedes Domini: indicantes per hæc adyta, incomprehensibilem Dei maiestatem esse. Diuus etiam Cyrillus Archiepiscopus Hierosol[q]. proprietates, inquit, Dei eloqui non licet, nec possumus: & in his quæ de Deo dicuntur hæc maxima scientia est, ignorantiam fateri. Magnus item ille Basilius Cæsariensis Episcopus,[r] docendo Dei proprietates, eas esse ait humano ingenio incomprehensibiles, & arrogantiam summam de illis disputare: quæ rursum alibi repetit[s], idq; ob nostræ mentis infirmitatem. Vnde & Dionysius Areopag. testatur[t], non esse possibile aliter illucere diuinum radium nobis, nisi per varietatem velaminum sacrorum anagogicè circumuelatum: & nisi priùs sit secundum nos, vt ait, hoc est accommodatè, prouidentia paterna connaturaliter & propriè præparatum. Additq;[u], idcirco in visionibus sacrosanctis Spirituum figuras effingi imagine boum, aquilarũ, rotarum, leonum, volatilium, & huiusmodi. Subscribit D. Ioan. Damascenus[x], ἄῤῥητον τὸ θεῖον ϗ ἀκατάληπτον: Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. id est, effari nequit vel comprehendi diuinitas: Deum namq; nemo vidit vnquam, eo quòd, vt ait D. Paulus[y], Deus inhabitat lucem inaccessibilem: & nubes, & caligo, vt Dauid[z], in circuitu eius. & rursum[a], caligo sub pedibus eius. Cum hac & apparuit Mosi[b]: & in horrore magno & tenebroso, Abrahamo, pactũ cum illo initurus[c]. Et quid diutius immorer in singulis persequẽdis, quæ sacrosanctæ narrant literæ, cùm nobiscum gentilium authores consentiant? Inter quos insignis antesignanus erit Corn. Tacitus[d]: Sanctius & reuerentius, inquit, visum est gentilitati, de actis Deorũ credere, quàm scire. Nemo autem dubitat, scire, dictis philosophantibus idem quod per causas cognoscere: & ideo scientiam repellendo, repulsam curiosam per rationes humanas, disquisitionem, non cognitionem fidelem. Nulla enim est similitudo perfecta Dei, quia non nisi vnus, quamuis sit trinus in persona: nulla causa originalis, à qua possit dici Deus, cùm sine principio: nullum accidens in Deo, neq; alia in eo sunt, quæ alij conueniant: vnde per alia, nec per rationes alias, quàm per seipsum, & à seipso perfectè cognosci & sciri possit. Itaq; Plato[e] audacter, sed verè dixit, fatendũ esse nos nihil de Deo cognoscere, neq; de ipso, neq; de illius nominibus, quibus seipsum vocat, quanquam

o Exod. 25. b.
p cap. 6. 1.
q Cathech. 1. illuminat.
r lib. 1. cõtra Eunomium, de quali. Spirit. san.
s Super Ps. 115. de substan.
t Lib. 1. de cœl. hierar. cap. 1.
u cap. 2.
x lib. 1. orthod. fid. capit. 1.
y 1. ad Tim. ca. 6.
z Psal. 96.
a Psal. 17. b. & 2. Reg. cap 5. d.
b Exo. 19 b.
c Genes. capit. 15.
d lib. de moribus German.
e In Cratilo.

quam constet eum seipsum vero nomine nuncupare: tractandumq; de ipso, prout in lege homines acceperunt. Quod de essentia Dei intelligendum est, vt nullis rationibus assequi illa possimus, nisi eatenus, quatenus nobis in lege & oraculis, & per ipsum Dominũ nostrũ IESVM CHRISTVM reuelatũ extitit. Consentit Proclus [f] dum ait, nos perfectè venari nō posse Dei cognitionē per sensibiles & compositas rationes. Quia si id fieri posset, accideret vt parem vim ingenij haberet homo ac Deus, imò maiorē, si ipsum vt est comprehenderet: latiùs enim patet continens contento, pro facultate & modo continendi: & ita animus qui comprehenderet Deum, qui spiritus immensus, & interminabilis, & infinitus est, infinitus esset, & maior infinito, si infinitum vt est continere & complecti posset, & ita maior Deo esset, & ipse Deus quoq;. Quod essari, etiam prętēr blasphemiam, quàm absurdum sit, nemo est qui non videat: quandoquidem nullo modo fieri possit vt infinitum, quod est Deus, contineatur & comprehendatur: nam tunc non esset infinitus, sed finitus, si esset comprehensibilis. Neq; fieri potest Deum esse comprehensibilem: nam si esset comprehensibilis, illud quod eum comprehenderet esset potius Deus, tanquam maius & precipuum & antiquius, & summum. Summum autem, & supremum quod est, quodq; per se est, & super essentiam, & ab alio non dependens, sed ex seipso, & in seipso, necesse est vt sit Deus. Quod & nouit Sibylla Erythrea [g] ἀλλὰ θεὸς μόνος εἷς πανυπέρτατος, Sed Deus vnus solus omniũ supremus: quod & citat D. Clemens [h]. Alphraganus etiã Arabs [i] voluit res diuinas, ac pura fide credibiles altioris esse ordinis, à quarũ comprehensione debilitentur rationes humanę, nec illas queas assequi. Itē Theophrastus [k] sic notat. μέχρι μὲν οὖν τινὸς δυνάμεθα δι' αἰτίου θεωρεῖν, ἀρχὰς ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων λαμβάνοντες. ὅταν δὲ ἐπ' αὐτὰ τὰ ἄκρα καὶ πρῶτα μεταβαίνωμεν, οὐκ ἔτι δυνάμεθα: εἴτε διὰ τὸ μὴ ἔχειν αἰτίαν, εἴτε διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν. quod est, hucusq; ad aliquid quidē possumus speculari per causas, primordia à sensibus sumentes: quando aũt ad ipsa extrema & prima trãsierimus, nō amplius possumus: siue eo quòd nō habeamus causam, vel propter nostram impotentiã, & mentis debilitatē. Nam eius rei, cuius nō est prius, demōstratio esse nō potest vlla: & cōsequenter nec à nobis explicatio ex nostris suscipe potest. Quod & nouit Plato [l]. Sed meliùs, atq; omnino expressè versib. quatuor expressit. Euripides [m], inducēs loquentē Hecabē his verbis.

Ω γῆς

[f] Loco quo tractat de inuentione patris.

[g] Libro 1. Χρησμῶν, i. oraculorũ.

[h] In protreptico.

[i] lib. quē de scientijs scripsit.

[k] In suis Metaph.

[l] In Craty.

[m] In Troad. actu 4. vers. 24.

Ὦ γῆς ὄχημα, κἀπὶ γῆς ἔχων ἕδραν,
ὅσις ποτ' εἶ σὺ δυσόχαστος εἰδέναι
Ζεὺς, εἴτ' ἀνάγκη φύσεως, εἴτε νοῦς βροτῶν
Βαίνων κέλευθον, ἐς δίκην τὰ θνητ' ἄγεις. id est,
O terræ vehiculum, & in terra sedem habens,
Quisquis tandem es, inaccesse nostris animis
Iupiter, siue naturæ ordo sic ferat, siue mens mortalium,
Te veneror: omnia enim secreta & sine strepitu
Qui facis incedere via, & iusto libramine mortalia & humana.

Quocirca cuiq; videri potest necessariò concludendū, artem generalem ad omnia enucleāda inutiliter & vanè nos polliceri: cùm nec omnia à mortali intelligi possint, sitq; id propriū Dei, omnia scire & omnia nosse, & extra illum neminem esse, qui id sibi attribuere possit. Et ita etiam testantur qui Deum verè non nouerant, vt & Sibylla Erythrea [n].

ἀθάνατος σωτὴρ πανεπίσκοπος. ὅς ῥ' ἐκέλευσεν ἀγγέλλειν ὑμῖν, ἵνα μὴ φρεσὶν ἐξαπολῆσθε. id est,

Omnia nanq; nouit
Immortalis saluator, qui omnia prouidet, & me iussit
Nunciare vobis, ne mente pereatis

Firmat Maximus Tyrius [o]. Et apud Homerū [p] Menelaus Idotheam filiam Prothei marini senis alloquens, pro Dea eam affatus sic ait: *ἀλλὰ σύ πέρ μοι εἰπὲ, θεοὶ δέ τε πάντα ἴσασιν*, sed tu dic mihi, Dei enim omnia norunt & sciunt. Quod certè & desæcatiùs cecinit Dauid [q]: Ecce Domine tu cognouisti omnia, nouissima, & antiqua. Salomon oratione sua ad Deum [r]: Tu nosti, inquit, solus cor omnium filiorum hominum quod etiam scribitur rursus alibi [s], ne quis putet ea dicta temerè: sed prouidè: atque Apostoli orantes repetunt, Tu Domine, inquiūt, qui corda nosti omnium, ostende quem elegeris [t]. Et Baruc, [u], Qui scit vniuersa, nouit eam sapientiā, & adinuenit eam prudentia sua. Et paulo pòst, Hic est Dominus noster, & nō æstimabitur alius aduersus eum. Iterumq; Salomon [x], Rerum sapientia tua, quæ nouit opera tua, quæ & adfuit tunc cùm orbem terrarum faceres. Nouit autem ille eo modo, vt omnia sciat & nouerit antequā fiant. Sic enim professa Susanna calumnijs impetita apud Danielem [y]: Deus, inquit, æterne, qui absconditorū es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant, tu scis quoniā falsum testimonium attulerunt cōtra me, & ecce morior, cùm nihil eorum fecerim, quæ isti malitiosè composuerunt contra me,

n Lib. 1. Sybyll. orac.
o Sermone 31. a
p Odyss. vers. 379.
q Psal. 138 a. vers. 4.
r 3. Regum, ca. 8. e. ver. 39.
s 2. Parali. c. 6. eo. vers. 30.
t Act 1. d. fol. 24.
u cap. 3. d. vers. 32.
x Sap. 9. b. vers. 9.
y cap. 13. a. vers. 42.

me, Neque quicquam simile de hominum aliquo quis, nisi fuerit amens, efferre vnquam audeat, vt cuncta nuda & aperta oculis mentis eius sint vt omnia nouerit. Imò contrà plures fuerunt, qui nec aliquid ab hominibus sciri posse dixerunt, nihil percipi, nihil cognosci, & angustos esse sensus, imbecilles animos, breuia curricula vitæ, & (vt ait Democritus) in profundo veritatem esse demersam, opinionibus omnia inuolui, nihil teneri, nihil veritati relinqui, & in summa omnia tenebris circunfusa. Itaque Archesilas negabat esse quicquam quod sciri posset, ne illud quidem ipsum, quod sibi Socrates reliquisset. Sic omnia Socrates & alij latere censebant in occulto, neque esse quod cerni aut intelligi posset. Quod & Carneades & Plato, & tota vetus philosophorum turba putauit, qui ideo omnia in vtramuis partem disputantes nihil certi reliquerūt, vt testis est Cicero [z]. Galenus etiam Pergamenus [a], Scientia, inquit, est cōueniens, firma, & nunquam à ratione declinans cognitio: eam autem neque apud Philosophos, præsertim dum rerum naturas perscrutantur, inuenias, multò sanè minùs in re medica: & vt breuiùs me expediam, nec ad homines quidem vnquam venit. Atq; idem [b] scientiam in dubium reuocat: nititurq; probare ex eo, quòd non omnibus idem videatur, neque honestum, neque sapiens esse, neq; verum: & inde necessariò existere contentionem. Nam etsi maximè fuerit ea definita, nō tamē ideo scio: sed est in omnibus opinio, ex qua par est nasci controuersia, vt sentiunt illi qui scientiā firmam esse & congruentē ducūt, sed nō facilè inueniri. Pindarus autem rationē mihi reddere eximiè videtur [c].

-ἀμφὶ δ' ἀνθρώπων φρεσὶν ἀμπλακίαι ἀναρίθμητοι κρέμανται. id est,	circa autem hominum mentes errores innumeri pendent.

Et Plato [d], nullum hominum omnia scire posse, contendit: vt Maximus Tyrius humanum animum ait mirum in modum imbecillem, facilemq; ratiocinationibus in omnem partem flecti: quòd videlicet in hac secunda [e] vita densissima caligine circundatus sit. Ideo & peritum etiam viatorem aliqua rupe, cœno, foueáue decipi: peritum nauitam nō semper ritè gubernare: medicum terreri etiam peritum ignotis, & probat Lactā [f]. Quæ certè omnia vera sunt, & quæ nos pollicemur nihilominus verissima: nempe artem esse, per quam de omnibus ratiocinari poterimus, omniáue cognoscere. Verùm hæc cognitio & ratiocinatio non transgreditur humanas vires, sed secundùm

z lib.3. Acad. quæst. in fine.
a tomo vlt. in Isago. lib. qui Medicus inscribitur.
b tom.4. & lib.3. de differ. puls. in initio.
c Olymp. ode 7. strophe 3.
d In Sophista, vel de ente.
e Serm. 26.
f li.3. in fine de fal. scien.

cundùm illas, quibus placuit Deo opt. maximo præditam fore hominis mentem, regitur. Quæ enim alterius cognitionis obiecta sunt, quæve alio modo, quàm ratiocinatione noscuntur, non veniunt in hanc tractationem, vt docebimus. Sic verissimum est, neq; pugnat quod scribitur g, Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris: sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper, & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus. Non est tibi necessarium ea, quæ abscondita sunt, videre tuis oculis. In supervacuis rebus noli scrutari multipliciter: &, In pluribus operibus eius non eris curiosus. plurima enim supra sensum hominum ostensa sunt tibi: multos enim supplantauit suspicio illorum, & in vanitate detinuit sensus illorum. Nos namq; quid sit substantia Dei, vel essentia, quæ sit eius perfectio, siue Angelorũ, siue cœlestium, siue reliquorum, perfectè, & vt sunt, inquirere non docemus: sed rationes & causas adferre, quare ita esse psuademus. Rationum quippe omnium cumulus eo pertinet, vt aliquid tale esse persuadeatur: atq; tandiu nostra ars locum habet, non vltra. vbi enim persuasum est, cessat ars, & remanet veritas, nota vel per se, vel firmiter credita, neque dubitatione ampliùs interpolata. Quin & rationes de diuinis, imò de inquisitione circa essentiam Dei traduntur; non quòd ostendant omnem essentiam, sed quia per cõsiderationem Deitatis expellant de essentia inquisitionẽ. Vt quia Deus est incõprehensibilis, immensus, infinitus, omnipotens, omnia in omnibus, & nihil eorũ, in quibus virtutem exercet: rationes quoq; sunt circa incomprehẽsibilitatem essentiæ, nõ tamẽ docentes essentiam, nisi per consequẽs, nempe incomprehensibilem, & ita Deũ. Quibus infinitè possunt addi per nostram artem probationes aliæ. Idem de secretis, admirabilibusq; Dei effectibus in creaturis, dicendum. Ex quibus etiam Dei cognitionem, & eius admirandæ maiestatis admiranda & inuincibilia colligimus contra incredulos argumenta: quæ ad cœlestia, inuisibilia, & immortalia certa arte nos deducunt, admirabili operum Dei connexu & catena: quà ordine per nostram artem, veluti filo Ariadnes Theseus, extra hæc caduca & inferiora tracti, ad superiora euehimur, vsque ad illud ineffabile primum, quod Deus est. Et ita loquitur Paulus h, Reuelatur ira Dei de cœlo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis reuela-

g Ecclesi. c. 2. c. vers. 22. 23. 24. 25. 26.

h ad Rom. cap. 1. c. ver. 18. 12. 19. 20.

nit: & inuisibilia ipsius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoq; eius virtus, & diuinitas, ita vt sint inexcusabiles: quia cùm cognouissent Deum, non tanquam Deum glorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est cor insipiens eorum: & quæ sequuntur. Et Iob [i], Interroga iumenta, & docebunt te: loquere terræ, respondebit, & narrabunt pisces maris: quis ignorat quòd manus domini hæc fecerit? Adde sacra oracula, Spiritus sancti reuelationes, sacras literas, quæ rationum nobis rerum diuinarum abundè suppedirant fontes: non quidem omnibus, sed ijs, qui animum adhibent & inquirunt, & in lege meditantur, prout iubetur libro Iosuæ [k]. Veluti terra non omnibus fructum producit, sed tantùm diligentibus agricolis, & assiduis cultoribus: sic enim homini, qui labori addictus est, Dei sententia comparatum est, vt nihil optimi vel excellentis citra sudorem consequatur. Nec quis nucleum edit, quin decorticet: auriq; venas non in præruptis montibus quisquam colligit, quin priùs immensis laboribus cuniculos duxerit omni ex parte per viscera terræ, donec ad venas per silices perueniat. Eo modo maximus labor certè in rerum veritate eruenda, inter tantas tamque densas hominum carnalium tenebras: & multas conuenit tentare vias, vt præcipitia falsitatis vitentur. Minor tamen labor itineris, si quis edoctus fuerit viam compendiariam, quæ, quò quis proficisci velit, & se & alios leui negotio deducat: quam nos docemus. Quænam illa quæris? rationis, inquam, est discursus, & causarum reseratio: quæ duo, nempe ratio & causæ, cùm aliæ sint & diuersæ à re ipsa, tamen ad rem ipsam viam sternunt facilem. Nihil enim in terra sine causa fit, vt scribit Iob [l]: & Arnobius [m], Quicquid geritur, inquit, debet habere causam sui, neque ita esse à ratione seiunctum, vt in operibus feratur cassis, & vacuis ludat inanitatis erroribus. Et rursus [n], Quæcũq; ab hominibus fiunt, maximeq; in re sacra, debent habere suas causas: neque sine ratione est quicquam in negotijs omnibus, atq; in omni administratione faciendum. Et laudatur Anton. Pius Cæsar, quòd omnium quæ gessit in senatu, per edicta rationem reddidit, vt scribit Iulius Capitolinus [o]. Et miserorum verè refugium est, imò certè alienum ab interiori homine qui ratione vtitur, non posse rerum discernere causam aliquam. Et quanquam nõ possit causam essentialem reddere, quę in omnibus à creatione Dei

i cap.12.a.b. vers 7.8.9.

k cap.1.b vers.8.

l cap.5.vers.6.

m lib.7.contra gentes.

n eod.lib.

o In eius vita.

virtute natiua consistit: brutum omnino est, si saltem vel quod ita placuit, vel vtile, vel honestum, vel conueniens sit, non ratiocinetur vel à fine, vel efficiente, vel ab aliis medijs, quæ nos trademus. Mouet nos ad id Dei illa prouidentia, qua quotidie audimus & experimur, nihil temerè, nihil sine ratione & causa, non fato, non casu in essentijs fieri. Excitat & nos particularis nostra prouidentia, quæ dicitur prudentia, nõ esse animalis ratione vtentis, res aliquas, negotia aggredi, nõ actiones aliquas tentandas, sine examine præponderantiũ rationum, in quibus consultatio difficilis, electio periculosa, cùm sit discretio bonorum à malis, & in bonis bono melius reperiri possit: & aliquando præsens bonum contemnere expediat, & à negotio rationabili ad rationabilius traduci. Nam, vt ait Achilles apud Euripidem, p.

p In Iphige. act. 4. versi. 209.

Ἄλλοι οἱ λόγοι κατεπαλαισιν λόγους,

Rationes antiquant rationes & tollunt.

In summa intelligere possumus, ab hominibus consultò omnia fieri debere, & rationem factorum esse debere animam. Quam si hic non adhibeamus dum viuimus, futurum est à nobis à Deo exquirendam iri, quare non adhibuerimus. Dixit enim Dominus noster IESVS CHRISTVS, q De omni verbo otioso, quod loquuti fuerint homines, reddent rationẽ in die iudicij: ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis.

q Matth. c. 12. c. vers 6. 53.

Esse debere aliquam artem generalem, adhuc docetur. CAP. II.

EO' ergo deducta est oratio, vt intelligamus, necessariò hominem scire & ratiocinari oportere: quod & latiùs, cùm se offeret locus, explicabitur. Et quia, vt ait Cicero, a οὐδὲν γλυκύτερον, ἢ πάντ' εἰδέναι, nihil est dulcius quàm omnia scire: cùmq; hoc non aduersetur humanæ conditioni, de omnibus, dummodo non transcendamus humanæ scientiæ limites, inquirere: præcepta particularia quædam distincta ab inuicem, vnica generali arte cõcludi posse, qua inter se communicent, possibile esse mihi persuasi: si attentiùs consideremus, in omnibus rebus vnum semper reperiri genus, in quo species omnes participent & concordent, quanquam quibusdam proprietatibus differant: & per consequens satis superq; constare, genere cognito plenè, & notionem specierum faciliùs se offerre, nõ secus, ac facilè fluminum sectiones in riuulos & partitiones cognouerimus, si à fonte ad loca separationis

a 4. Epist. ad Attic. H. e-pist. 10. ex Plat. is.

rationis sequentes aliunm peruenerimus. Sic & non inconueniens & impossibile quis reperiet, vnico instrumeto diuersa opera diuersarum artium perfici: quia vsus illius commodus diuersis. Sicut & ex quatuor elementis particularia corpora commiscentur, sed diuerso modo: vnica vegetandi vi omnes plantę, & animalia omnia participant, & crescunt: vnicoq; corpore sensus omnes continentur: vnica mente artes omnes, & inuentiones comprehensæ: vnico supposito res corporales & incorporales consentiunt in homine, qui constat spiritu & corpore: cœlum ipsum vltimum vno ambitu, motu, & influxu omnia inferiora naturaliter complectitur, agit, & mouet, & omnia in eo concordant. Et deniq; hæc omnia Dei vnico intellectu, & mente vna creata sunt, & reguntur: vt in sole omne lumen participat stellarum, in iustitia virtutes omnes in summa, in fœlicitate omnia cætera bona, in morte æterna omnis infœlicitas & mala vniuersa: Deus tandem & homo conueniūt, & simul resident in vna hypostasi, nępe CHRISTO domino nostro, qui & filius Dei & filius hominis, verus Deus & verus homo. Quæ cū ita se habeant, & cùm communia contineant particularia, (veluti qui ponit hominē, & statim ponere videatur particulares, & indiuidua, Socratē, Platonē, & alios, vt scribit Arist.[b]) proculdubio & mēs hominis & ratio ad omnes artes extendētur, si optima generali quadam sciendi & intelligendi methodo informentur, atq; facilè ad alias particulares peruenient cognitiones: veluti etiam in particularibus quibuscunq; disciplinis notiones sunt quædā præludia vniuersalia, ex quibus statim facilè ars conflatur, & peritia. Quæ per se certè arida & ieiuna, imò confictæ sunt interdū, vel eiusmodi videntur: exempli gratia, mens humana in geometricis lineas, puncta, circulos, parallelos, & figuras ex his compositas adfinxit demonstrationis gratia, vt aliud significaret ad perficiendam artem. Musica habet suas claues, notulas, lineas, spatia: & singulæ ferè artes quædam alia, quæ animum tantùm, veluti ratiocinationibus quibusdam, ad id quod intendunt præparant. Nonne etiam videmus, vsum literarum veluti quandam rerum omniū communem custodiam, & vocum, & conceptuum, & naturarum proprietatumq; rerum cœlestium, & supercœlestium, & terrestrium præteritorum, præsentium, & futurorum? Si quis autem literas nō norit, quæ tamē numero paucissimæ sunt, nec omnium quæ illis continentur sine interprete erit particeps.

b 4. de generat. ani. ca. 3.

Et si forsan aliqua illorũ sine his nouerit, cæteris erit priuatus, nõ alia ratione, quam quòd tam exigua, sed communia omnium elementa scripturarum, literas dico, non nouerit coniungere, & miscere. Latent & in mente scientiarum semina omnium, vt dicemus, & elementa. nam, vt scribit Alex. Aphrodisæus [c], substãtia, scientiæ, fortes vniuersæ, animo insita sunt, quemadmodum igni calor insitus est; vnde putauit Plato, animum nostrum reminisci, non discere. Sed non omnes norunt, nec ea miscere didicerunt. Quocirca nec omnes ratiocinari pariter possunt: non pueri, nec ij qui spiritalibus prætermissis, cutem curant, Epicuri de grege porci. Neq; hi similiter, qui duobus vel tribus verbis compositis & conceptis, statim se arcem sapiẽtiæ expugnasse, sibi persuadent, quive omne studium in ornatu verborum & quadam phrasi corrasa desudãt, vt queruli psittaci, & loquaces picæ, molæ ropalis circumquaq; agitatæ temerè, contempta rerum inquisitione. Qua in re Menedemi laudabo sententiam, qui vt Cicero scribit [d], illas nugas rhetorum, & exordiorum, & alia quæ pro nugis habebat, reijciebat ab arte bene dicẽdi, & bene de rep. consultandi: atq; vllam artem esse negabat, nisi quæ cognitis penitusq; perspectis, & in vnum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Qua opinione adductus idem Cicero, testatur sibi accidisse disertos cognosse nonnullos, eloquentem neminem. Eloquentem existimans eum, qui mirabiliùs & magnificentiùs augere posset, atq; ornare quæ vellet: omnesque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo & memoria contineret. Istud visus est idem Cicero sibi comparasse in libris eloquentiæ suæ. Tamen nec is, nec eius scholæ homines, vnquam, vt existimo, consequuti sunt. Quanquam enim ij vnam & eandem rem verbis pluribus variare potuerint, nõ equidem contingit verè dicere, sed multùm & variè dicere: potiùs eo ipso à republica explodendi, quàm in cætu hominum recipiendi, veluti impostores, fascinatores, vel interpolatores veritatis, vmbratilium orationum & spectrorum artifices, histriones & mimi nugiuenduli, omittentes veram & propriam materiam oratorum dicendi, quæ, vt etiam testatur P. Cornel. Tacitus [e], consistit in iudicijs, de æquitate, in deliberationibus de honestate, vel horum mixtione: de quibus, inquit, nemo variè, copiosè, & ornatè dicere potest, nisi qui cognouit naturam humanam, & vim virtutum, prauitatemq;

c lib. Probl. problem. 121.

d 1. de Oratore.

e Dialogo de Orat.

tatemque vitiorum, & intellectum eorum, quæ nec in virtutibus nec in vitijs numerantur. Olim pulsi vrbibus etiam meritò garruli & vaniloqui illi rhetores, & nostri Christianæ philosophiæ antistites, verborum solùm architectos explodunt. Inter antiquos D. Paulus [f], videte ne quis vos decipiat, per philosophiam, & inanem fallaciam. Nam in multiloquio non deest peccatum [g]. Et vir linguosus non dirigetur in terra [h]. Qui enim multis verbis vtitur, lædit animam suam, vt scribitur in Ecclesi. [i] id est, multiloquio falsum adumbrare nisus, seipsum perdit. Et ista est egestas præcipua, de qua loquitur sacra pagina [k]. Vbi sunt verba plurima, ibi frequenter egestas: & alibi, in Ecclesi. [l] stultus verba sua multiplicat. Multiplicat, inquam, quia quod falsum & per se inuisum est, multis verbis persuadetur. Vnde Paulus ab hoc crimine expressè se purgauit, ne mendaciorum videretur annunciator [m]. Et ego cùm venissem ad vos fratres veni, non in sublimitate sermonis aut sapientiæ, annuncians vobis testimonium Christi. Et postea [n], Et sermo meus & prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis; sed in ostensione spiritus & virtutis. Et ad Ephesios scribens [o], eos admonet dicens, nemo vos seducat inanibus verbis: propter hoc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Et rursum [p] discipulum admonet, formam eum habere sanorum verborum, quam ei tradiderat. Nam, vt scribit Iulius Rom. Pontifex ad Diaconum, Flacillum, Narcissum, & alios [q], in rebus Ecclesiasticis, non specimen eloquentiæ, sed canones Apostolici requirûtur, opera'q; dari solet, ne quis ex pusillis scandalizetur. Et D. Basilius magnus [r]: Sacra, inquit, schola præcepta rhetorum aut instituta non sequitur, nudam rerum expositionem pro encomijs habet, quam & nobis & sanctis satis esse existimamus. Rursumq; eidem [s]: non sectamur, inquit eloquentiam verborum, quæ apud vos suscipitur: neq; concinnæ verborum structuræ studemus. Apud nos enim non sunt qui verba tornando effingant, neque apud nos enræ est sonora vocum modulatio, sed vbique præfertur clara & expressa vocum significatio. D. quoq; Bernard. [t] apertiùs eloquentiæ nudæ à rerum cognitione corruptelam paucis explicat, dum ait, Verbosulum adolescentem & studentem eloquetiæ, cùm sapientiæ sit inanis, nihil aliud, quàm hostem iustitiæ reputes. Atq; vt manifestis doceam Christianos non tantùm verbis, sed etiam re ipsa istos psitacos, verbososq; iuuenes,

f Ad Col. c. 2.b. ver 8.
g Prouerb. cap. 10. vers. 19.
h Psal 139. c vers. 12.
i cap. 20. a. vers 8.
k Prou. cap. 14. vers. 23.
l cap. 10. ca. vers. 14.
m 1. ad Cor. 2. a. vers. 1.
n vers. 4.
o cap. 5. b. versi. 6.
p 2. Epist. ad Timot. c. 1. d. ver. 13.
q Epist. quæ legitur, in 2. Apol. D. Athanas.
r In Serm. in Gordia. mili. marty.
s Cæsar.
s lib. Examer. hom. 6.
t de consider. li. ad Eugenium Papam.

abhorruisse, non piget referre historiam quæ scribitur a. pud Cassiodorũ [u] ex Socratis historia ecclesiastica. narrat aũt Eudoxium Arrianum sub Valente Cæsare Orientis, creasse quendam Eunomium sophistam & dialecticũ arheum dictum, in Cyzico Episcopum & iussisse expellere Eleusinum. Illumq; cùm illuc venisset, vsum more solito dialectica, quasi peregrinum aliquid auditoribus inferret. Quamobrẽ Cyzici tumultus ortus cùm esset, eum vrbe ciues expulisse, cùm ferre non possent fastum verborum eius. Nos etiam vt cum tantis viris consentiamus, atque vt tempori parcamus, quod multum teritur in ampullatis, & tumescentibus orationibus, verba venari & effundere sine ratione non docebimus, sed verba rebus inseruire. Siquidem methodus artis nostræ, scopũ habet, vt res explicet, & artes. Artis autem omnis præcipuum est, vera cum ratione dicere. Quod & Aristot. scribit [x] τέχνη inquit, ἡ ἕξις τις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική ἐστι. ἡ δ' ἀτεχνία τοὐναντίον μετὰ λόγου ψευδοῦς ποιητικὴ ἕξις περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν. id est, ars est habitus faciendi vera cum ratione. Contrarium autem artis est, facere falsa cum ratione, circa id quod aliter se habere potest. Habitus autem & determinatio, in vnaquaque arte, veluti certorum præceptorum collectio, consideratur. Hæc non ad particularia, & indiuidua applicantur, sed ad vniuersalia. Sicuti, qui de medicinæ arte disputauerit & eius subiecto, non Petrum, non Ioannem considerat, sed tantùm corpus humanum. Nam de particularibus, sicut de infinitis, scientia nulla est, vt tradit idem Aristot.[y] Et artem, eadem ratione vniuersalium cognitionem ait: sicut experientiam, particularium. Et alibi,[z] in cunctis artibus, & scientijs, inquit, quæ non circa partem, sed circa genus aliquod perfecte existunt, satius est considerare, quid cuiq; conueniat generi. Suntnamque in singulis artibus & scientijs, quædam generalia & præcipua subiecta, quæ posteà calculo exactiori in partes distribuuntur. Subiecta illa sunt veluti limites, quibus transcensis, ab vna in aliam artem vel scientiam traducimus. Et arithmetices subiectum, numerus: astrologiæ, cœlum: geometriæ, passiones, & corporum magnitudines: iustitia, iuris ciuilis, & sic de similibus quæ hæc omnia in nostra arte rationes sibi comparare possunt: sicuti & Arist.[a] earum omnium effectricem rhetoricam ratus est, in qua facultas discutiendi quod in vnaquaque re, probabilius videatur. Nam quòd artes omnes communibus quibusdam inter se vtantur vinculis,

u lib.7 hist. trip. cap.15.

x 6. Ethic. cap. 4.

y lib.1. Rhetor. ad Theod. c.2.

z lib 1. Metaphys. c.1. & lib 4. Poster. cap.1.

a d. lib.1. ad Theod. c.2.

culis, vt idem Aristoteles tradit, & Cicero [b], videtur mihi causa vnica, communis mentis natura, quæ est omnibus hominibus, & oratio, qua quilibet homo insignitur. Et, si velis exemplo familiarius id discere, periculum licet facere in rusticis & imperitis alicuius artis: quibus si proponatur quæstio quædam artis ignotæ, conabuntur ex mentis notione communi hominibus, vtcumque ratiocinari: verùm confusè & impolitè & sine ordine, non tamen sine ratione. nam rerum experientia & animi exercitatio, superflua & incondita in animo disponit: vnde artes ortæ, vt non tamen mens ex arte, & ratio, sed tantùm rationis ordinatio fiat: veluti aurum, quod ab scorijs & fæcibus metallorum expurgatur, non accipit ab artificibus naturam & essentiam, sed candorem & superfluorum repurgationem. Vt simile quiddam accidat animo, qui cum multis passionibus & opinionum erroribus obtenebretur, veluti fæcibus extra naturam ascitis, Dei potissimum lumine, cuius vultus lumen super nos signatum est, artificio quodam, ad puritatem & lucem suæ præstantiæ educitur, & purgatur. Et Galenus [c] fatetur, quandam esse artem, quam tamen non docet, quæ & reliquas constituat. Et persuasum habent Philosophi, vt tradit Aristoteles, [d] omnis entis ad vnum aliquid & commune fieri reductionem. & docet longa oratione Galenus [e] alibi, scientias & artes alias alijs supponi. Legimus & apud iurisconsultos & alios iurisprudentiam complecti diuinarum & humanarum rerum scientiam: in his autem omnia. item Arist. [f] Intellectus, inquit, siue mens, rerum intelligibilium est: itaque rerum omnium notiones, naturalis vna tenebit. Et Plato [g], omnes scientias, sine dialectica cæcas dicit esse.

b *Arist. l. Ethic. c. 11. & Cic pro Arch. poeta.*

c *lib. de arte curat. ad Thrasybulum.*

d *Metap. II.*

e *ad Thrasyl. de arte*

f *lib. 1. de part. anim. cap. 1.*

g *libr. siue dial 7. de Rep. vel de iusto.*

Quid sit ars nostra magna. CAP. III.

Transacta enim & sopita controuersia, qua difficile, imò ferè impossibile esse de omnibus causas exhibere persuadebatur: cumque iam docuerimus posse nos de diuinis, & per diuinas rationes, determinare, per visibilia ad inuisibilia, veluti certis quibusdam ducibus peruenire. Reliquum est vt quę sit illa ars, aperiamus, per quam scandere per mirabiles illos gradus tutò & breuiter, compendio temporis valeamus: quæ per maximè iucunda & optata diu ab studiosis est: cùm vita sit breuis, ars longa: & non solùm in medicina, vt aiebat Hippocrates [a], experientia periculosa, sed etiam ferè in humanis

a *In princ. aphoris.*

omnibus actibus, quorum exigua experientia præcipiti volatu, caniciem cum periodo adijcit: vt fuerint plures, qui naturam, non ausi dicere Deum, incusauerint, quòd coruis diuturniorem & longiorem vitam, quàm hominibus dederit. Blasphemi certè, & nimium queruli: cùm hominis sufficiens sit ætas, quãtumuis breuis, pro necessarijs exequendis. Quam tamen plerique terunt, & ferè omnes, non in disquisitione veri, sed in contradictionib. vanis, & inutilibus sermonibus: alij voluptatibus, alij in paradis mammonæ miseræ aceruis, quibus quidem ætas breuis esset non solùm ceruorum vel coruorum, sed & totius æui & mundi vniuersi: insatiabilis enim est cupiditatis sitis. Vellent & ij lubentissimè corporis voluptatibus, & acquirendis diuitijs, & eorum curis, simulque & scientiæ parandæ, tempus ex animi sententia dari: cùm tamen fieri nequeat, vt qui implicitus est & irretitus numellis & retibus voluptatum, aut diuitiarum, bene vnquam philosophetur: vtque, qui animam habet his tumultibus conspurcatam & dementem, probè possit de eximijs & altioribus dijudicare. Quocirca primus huius artis gradus & basis est, animum ab his sordibus & extraneis passionibus repurgare, & Deo coniũgere, in quo vera scientia, quique dat omnibus affluenter, pro modo dispositionis & purgationis animæ. Non enim in maleuolam animam introibit sapientia, vt ait Salomon, nec in corpore subdito peccatis: & Plato c cuiq; etiam certi facultatem à Deo tribui, certi cuiusdam operis, iudicandi, testis est. Sequitur deinde illud quod est confusionis mentis, & indispositarum cogitationum coordinatio, in quo latet tota artis nostræ methodus: docet enim omnium præceptorum quæ diffunduntur per res, & scientias, artesque particulares, in certa capita reductionem ordinatam, ex cuius cognitione postea mens dispensat ordinatè & inconfusè propria vnicuique negotio oblato: disputando, tractando, consulendo, probando, vel refellendo, vel docendo, vel eligendo. hæc enim in omnibus locum habet. Ars quippe omnis, vt ait Plato d, dealiqua re persuadet, sed diuerso modo, causæ rerum diuersitate connectuntur & considerantur, veluti & vnum & eundem angulum rectũ faber, & geometra, diuerso modo tamen inquirunt: fines enim sunt diuersi, sed media ferè eadem: & ita de angulo tradit exemplum Arist e. Et Galenus f scribit, materiam non distinguere artes, quia & illa plerisque communis: sed fines, ad quos diriguntur præcepta

c lib. 14. qui Ion, vel de furore poetico inscribitur.

d lib. 24. in Gorgia.

e 1. Ethic. cap. 7.

f lib. ad Thrasibul. num ars tuendæ sanit. ad medicinam spectet. tom.

præcepta particularia, & interdum communia. Sic nostrum corpus quatenus naturale est, physicæ scietiæ subiectum esse quis dixerit: quatenus sanitatis, medicinæ: quatenus bono habitu præditum, exercitatoriæ. Ideo qui hæc separatim discutit, diuersos fines cognoscere debet, & sic præcepta particularia ad finem tendentia: & idem Galen. ferè eadem alibi g. Qua ratione & nos in hac arte magna ne quid deesset particularium finium, singularum scientiarum, veluti quoddam epitome contexuimus, vt Dei beneficio & nostro medio, quicunq; nostras habuerit lucubrationes, nullis alijs libris, vel certè paucissimis egeat ad scientiarum encyclopædiam addiscendam. Nam (quod verè admirandum est, & vnde ingentes gratiæ maioribus qui iter indicarunt artis, & ichnographiam tradiderunt, habende sunt) si bene animaduertas in hac quam tractamus arte, omnes scientiæ particulares, & earum præcepta sub generalibus continentur expressa: tractanturque in ea, physica, metaphysica, actiuæ, factiuæ & contemplatiuæ artes: vt merito ars magna, seminarium magnum, & scientiarum omnium directio & probatio nominanda sit, & lapis quidam Lydius, per quæ verum à falso dogmate separatur, vt illo aurum ab alijs distinguitur metallis. Qua melior certè nulla alia esse potest. Hinc procedit, singulorum intellecta distinctione, statim artium particularium distinctio. Siquidem cuiusque artis constitutio, ex discrimine propriorum à communibus oritur, vt ait Galenus h. Sic Plato i. quicquid, inquit, artificiosum est, mensuræ quodammodo particeps esse apparuit. Quoniam verò quidam considerare nequaquam per singula genera diuisione eundo solent, hæc tam longè inter se differentia, statim conferunt in vnum, similia iudicantes. Sed & contrarium huius faciunt, quæ diuersa sunt, per partes minimè distingunt: cùm oporteat, vbi quis primò multorum percipit communionem, non prius desistere, quàm differentias omnes, in ea quæ speciebus clauduntur, inspexerit: atq; iterum, quoties dissimilitudines plurimas in multitudine sentit, & ægrè sentit, non prius ab hac aspectus molestia desistere posse, quàm cuncta quæ cognata sunt, intra cognationem vnam proprietatemque concludens vnius generis essentia vestiat. Neque, vt scribit Maximus Tyrius, k aliud est scientia, quàm stabilitas rationis, iisdem semper vestigijs hærentis, captantis primò cognatas quodammodo res, pòst distinguentis quicquid in eis viderit dissimile. Ma-

g *In lib. Hippocrat. qui quæ in medica trina fiunt, inscribitur commuenter libro 1. tom. 6. & tom. 8. li. de medicæ artis constit.*

h *In comment. in lib. de victus ratio. in morbis acutis tomo 6.*

i *In lib. 16. vel ciuili, siue de regno.*

k *Serm. 40.*

teria itaque circa quam versatur nostra ars, erunt omnes res & scientiæ, de quibus disputandum erit, atque in his veluti artificium quodlibet in subiecta materia, operatur, continens certa generalia præcepta in se, quibus singularia disputantur, & distinguuntur à confusione. De quibus, Deo iuuante, in alio libro tractabimus.

De Potentia & actu. CAP. IV.

Repetamus interim, vt ordine viam ad grauiora sternamus, omnia potentiam & actum respicere, atque potentiam sine actu esse posse, actuum autem non item sine potentia præiacente. factum quippe nihil dicitur ab aliquo, nisi priùs qui fecit, potentiam, siue dispositionem quandam faciendi habuerit, quæ non fuerit semper actu, vt docet Aristoteles [a]. Sic principia substantiarum sunt semina, quæ se habent ad substantiam, sicuti potentia ad actum, vt scribit idem Aristoteles [b]. Non tamen actus potentia verè est, nisi solùm in potentia: veluti lignum, tripus, scapha & huiusmodi est, potentia, non tamen actu: quia actus vt lignum tripus fiat, vel scapha, medijs alijs, scilicet arte aliqua & instrumento fabrili, ex potentia ad actum ducitur. Aliud exemplum familiarius, homo potentia rationalis est, hoc est ratione omnes actus suos moderari potest, actu tamen & re ipsa, semper non moderatur: veluti si furiosus, si infans, si affectionibus illegitimis ducatur. potentia namque rationis non deducitur ad actum, hoc est, non moderatura-ctus. Et Galenus certè optimus philosophus [c] ait. Quod quale dicitur, tale autem nondum est, sed potest tale esse, id hoc esse potestate dicimus. hominem, verbi gratia, qui modo natus sit, rationalem, & auem volatilem, & canem venaticum, & equum celerem: scilicet, quòd eorum vnumquodque futurum omnino est, si nihil id extrinsecus impediat, hoc ceu iam id sit appellantes: vnde, arbitror, hæc esse potestate, non actu, dicimus. Perfectum namque est atque iam præsens, ipsa energia vel operatio, siue quod actu est: quod verò potestate est, imperfectum & adhuc futurum, atque vt fiat quidem, id quod dicitur. Sciendum tamen est, ex potentia deducta in actum, ex illo actu aliam potentiam oriri posse, sicuti docet Arist. [d] & tunc diuersa est potentia secunda à prima, sicuti & materia prima diuersa est à secunda: prima namque informis, secunda autem materia cum forma in aliam formam transit, retenta prima forma: veluti aurum

a *lib. 1. de Cælo, ca. fin.*

b *lib. 1. de part. anim. & earum causis. cap. 1.*

c *Tom. 1. li. 2. de temper.*

d *lib. 8. Physicor. cap. 4.*

aurum constat materia communi metallorum, & forma, quia aurum: ex illo tamen alia forma accedente fit statua, vel aliud quippiam: cuius tamen secunda semper materia formata, nempe aurum. Sed clariùs de potentiæ ortu ex actu agamus exemplo. Diuerso modo potentia, sciens est qui discit & qui iam scientiam habet, & non contemplatur. Cùm autem actiuum & passiuum sint simul in actu, qui patitur à potentia, & agit alia potentia, euadit interdum id quod est potentia, vt actu fit tale, vt id quod discit, & ex eo, quod est potentia, fit aliud potentia rursus. Quinamque scientiam habet & non contemplatur, est potentia quodammodo sciens, sed non vt erat, antea quàm didicisset. Atque cùm ita sese habet, nisi quid prohibeat, operatur ac contemplatur, vel in contradictione ignorantiaque erit. Est etiam quædam potentia, alia secundùm naturam, alia præter naturam. Secundùm naturam potentia est, cùm in seipso aliquid tale principium habet, & non per accidens. Præter naturam contrà, cùm per accidens, veluti ignis potentia mouetur sursum, & graue deorsum: per accidens autem, & vi exteriori, ignis deorsum, graue sursum. Mouentur itaque actu naturaliter, cùm sub potentia suos adactus mouentur. Has duas species potentiæ ponit Aristoteles. Galenus latiùs tres constituere videtur. Prima illa est, qua maximè propriè sola potestate esse dicimus, ea, in quibus natura ipsa suopte impetu ad absolutionem venit, vtique si extrinsecus nihil impedimento sit. Deinde materiæ continentes ea quæ facienda sunt, propinquè, facienda potestate sunt, sicuti cùm sanguinem potestate carnem appellas, quoniam minimam mutationem ad carnis generationem requirat. At non qui in ventriculo habetur concoctus cibus, carnis materia est, sed prius fit sanguis oportet. Longiùs etiam absunt maza & panis, quippe quæ, vt caro fiant, tres sui mutationes requirant: cæterùm hæc quoque omnia potestate, caro dicuntur. Etiam ante hæc aer, ignis, aqua, & terra, etiam horum ipsorum communis materia, atque hæc omnia, magis minusve abusiuè loquentibus, nobis dicuntur. Dicitur autem & tertio in loco, potestate esse aliquando, & quòd ei, quod ex accidenti esse dicitur, est ex aduerso positum: vt si carnosi quis iuuenis lauationem, corpus eius ex accidenti, non ex propria potestate calefacere dicat. Subiungam adhuc eius exempla: bitumen, resina, seuum, oleum, & pix, calida potestate sunt,

quòd

quòd vtique energia celerrimè calida fiunt, etenim celerrimè inflammantur: præterea cùm corporibus nostris admouentur, ea manifestissimè calefaciunt: ea autem non sunt actu calida, ideò tactu nō sentiuntur talia, & ita differunt & à Solis & ignis calore, quia illa actu calida, hæc tantùm potentia, eadem de frigidis potentia quis poterit colligere. Sed adhuc ἐμφατικώτερον de potentijs cum Aristotele [e] dicamus, ne posthac hæc omnia sint à nobis sæpiùs inculcanda. Potentiarum quædam nobis naturâ inditæ sunt, vt diximus, veluti sensuum: quædam consuetudine, vt tibijs canendi: quædam doctrina, vt artium. Nam idem Aristoteles ait [f] omnes artes, & factiuæ scientiæ, potentiæ esse. Item potentiæ aliæ rationales, aliæ irrationales: nam quædam cum ratione possunt mouere, quædam sine ratione. Rationales illas potentias necesse est in animato corpore esse, has autem in ambobus. Quæ cum ratione possunt mouere, & potentiæ sunt eorum rationales: quæ autem sunt irrationalia, horum & potentiæ irrationales. Et notandum est, potestatem, quæ cum ratione est, contrariorum esse posse diuerso modo effectricem: potestatem autem irrationalem, vnius, vt calidum ipsius calefaciendi sola potestas. Medicandi verò potestas infirmitatis & sanitatis causa est, quia scientia, scientiæ ratio: ratio autem eadem manifestat & rem, & priuationem, quanquam id non faciat similiter. Sic enim quodammodo amborum est, sed magis eius quod existit: quare cùm potentia sit faciendi vel patiendi in ratione vel voluntate principium, fit quid, vel patitur necessariò. Sed qualitates, quæ adduntur benè aut malè, nō necessariò, sed ipsius benefaciendi, vel malefaciendi potentiam sequitur solius agendi vel patiendi potentia. Potētia namque quædam est homini benefaciendi: nam si nō esset illi hæc potentia, impossibile esset homini vnquam benè agere: nam quod priuatur potentia, impossibile est fieri, quod impossibile fieri est, actu esse nequit. Cæterùm videmus & actus, & benè fieri, scilicet benè agere homines: ergo in illis potentia, & malè. Pariter ergo & potestas ab vno & eodem fonte voluntatis. Sicuti ex anima contrarij motus fiunt, quiescere & moueri, loqui, tacere, diuersis temporibus. Quoniam quod potest, aliquid potest, & aliquando, & aliquo modo, & necesse est esse quiddam quod dominetur, siue appetitū, siue electionem. Quę interdum ad actum peruenire prohibentur, vel intrinsecus aliquo prohibentur, vel modo non

[e] lib. 9. Metaph. cap. 5.

[f] eod. lib. 9. Metaph. c. 5.

non benè congruente & medio: ſicuti in potentia irrationali, ea ad actum non peruenit, ſi aliquo medio impediatur, vel medio, vel agente non benè diſpoſito. Quo fit, vt quia potentia non poteſt interdum omnino ſe explicare, propter reſiſtentiam mediam, qua ſublata poſſet, actus remaneat imperfectus neceſſe ſit. Ita ſemen interdum natura degenerat, & natura ex ſemine humano & animalium, monſtra producit, & animus intrinſecis, & vanis, & alienis à ratione occupatus, & obſeſſus, ſuo non fungitur officio. Et hæc hactenus de potentia prælibata, ſequentibus ſufficient: latiùs namque de ea poſteà cùm de principio poteſtatis tractabimus ſuo ordine libro 2.

Quo pacto in homine ſcientiæ generalis ſemina potentia inſita ſint, cùrve alij alijs doctiores: & vnde animalibus quædam cognitio. Cap. v.

Vtilitatem ex præcognitione illius potentię nunc accipe. Dicimus itaque in hominis dignitate, quod pertinet ad ſciendi & intelligendi ſagacitatem, conſiderari & aptitudinem ſiue potentiam naturalem, & pariter acquiſitiuam ex doctrina & meditatione artificiali, & labore expertium, & prudentiorum paratam, quámve potentiam diximus, quodammodo ex actu prioris potentiæ comparari. Hæc autem vnde originem habuerint, quáve ratione mentes hominũ vniuerſam ſcientiam perfectè per ſe nec explicitè omnia, nec omnes aliqua pariter nouerint, aut quare alij alijs magis minuſque ſcientes ſint, cùm tamen æquè homines ſint, narrare præſentis eſt inſtituti. Cumque illud dignum ſit, & iucundum, & vtile ſcitu, longior de eo non erit tædio narratio. Igitur in confeſſo omnibus ferè, & pro veriſsimo creditum; tum ab ijs, qui à ſana fide exules fuerunt, tum ab ijs, qui verum & vnicum venerati ſunt Deum, nullum animal naturâ immunem à cognitione eſſe. Videmus namque animalia recens nata, etiam priuſquam perficiantur particulæ, & inſtrumẽta ad ea quæ agere debent conceſſa, ea tamen agere conari: ſic vitulus cornibus petere tentat, cùm nulla tamen cornua appareant: pullum equi calcibus teneris calcitrantem videas, & aprum quendam puſillum genis ſeſe tueri conantem, magnos dentes nondum habentem: & catulum recenter natum, mordere affectantem

tem teneris adhuc dentibus. Vnde autem, nisi quadam indita facultate? omne enim animans suæ ipsius animæ facultates, ac in quos vsus partes suæ polleant maximè, nullo doctore præsentit, vt obseruauit Galenus [a], & Xenophon [b]: Animalia singula, inquit, norunt pugnam quandam, nec ab alio quopiam didicerũt, quàm ipsa natura: veluti bos cornu percutere, equus vngula, canis ore, aper dente: quæ quidē animalia etiam cauere sciunt, à quibus est cauendum, sine vllius prorsus doctoris præceptione. Addendus eiusdem sententiæ Horatius [c]:

a lib. de Vsu part. huma. corp. cap. 3. b lib. 1. Cyripædiæ. c lib. 2. Ser. Sat. 1. v. 50.

Vt quo quisque valet suspectos terreat, vtque
Imperet hoc natura potens, sic collige mecum.
Dente lupus, cornu taurus petit: vnde, nisi intus
Monstratum? —

d lib. Exhameron, homilia 9.

His adstipulatur & Basilius Magnus [d], docetq́; multis exemplis: aliique permulti authores confirmant, dicti quotidiana experientia. Ita agni internumerosum gregem, matris vbera recognoscunt: vrsa vulneribus saucia, verbasco sibi medetur: testudo viperæ veneno morsa, sibi contra venenum prouidet origani pastu: vulpes laricis lachryma, vulneribus se ipsam curat: anguis fœniculi pastu lippitudinem à se propellere nouit. Et vt absoluam cum Plinio [e], Pudendum rursus, feras magistras natura quotidie inuenire, siue semper scire iudicemus, & omnia animalia, quę sunt salutaria ipsis nosse, præter hominem. Aristoteles [f] etiam scribit, animalium munus esse, non solùm generare, quod commune omnium viuentium & plantarũ est, sed etiam cognitiones alicuius vnum quodque esse, aliud maioris, aliud minoris, aliud minimæ. Sensum enim habent: sensus autem cognitio quædam est. Et clarius alibi [g] statim à principio scribit, animantes habere vim quandam naturalem videri, in quauis animi affectione, hoc est, prudentia, stultitia, fortitudine, ignauia, clementia, acerbitate, & reliquis habitibus generis eiusdem. Constat autem & hæc ex morum varietate animalium, de quibus eximios composuit libros Aelianus, inscriptos de Natura animalium. Aliæ namq́;, vt ait Aristoteles [h], animantes mites, remissæ, non peruicaces, vt boues: aliæ animosæ, peruicaces, brutę omnino, vt sues syluestres: aliæ ingeniosæ ac timidæ, vt cerui, lepores, cuniculi: aliæ illiberales, perfidæ, insidiosæ, vt serpentes: aliæ liberales, fortes, & nobiles, vt leones: aliæ illiberales, feroces, insidiosæ, vt lupi: aliæ astutæ, malitiosæ, & callidæ, vt vulpes: aliæ animosæ, amatrices, assentatrices, vt canes:

e lib. 27. hist. natur. cap. 3. f lib. 1. de gener. animal. cap. fin. g lib. 9. de hist. animal. cap. 1. h lib. 1. de hist. animal.

nes: aliæ mites, & mansuetudini addictæ, vt elephantes: aliæ verecundæ & cautæ, vt anseres: aliæ inuidæ, & ornatus, & polituræ studiosæ, vt pauones. Sed q.d vltra? nonne omnes suis prouident natis, idque summa diligentia & solertia, vt scribit Cicero [i], natura docente? quin vtidem alibi [k], dedit eadem natura beluis & sensum, & appetitum, vt altero conatum haberēt ad naturales pastus capessendos, altero secernerent pestifera à salutaribus. Quis non astutiam pinnophylacis, & pastinacæ in quærendo cibo dixerit subtilem & scientificam cum Plinio [l]? Quis etiam cum Cicerone [m] plataleæ auis ingenium nō miretur, quæ astu & vi cibum ex rostris marinarū auium extorquet? Quis non eximios apud Aristotelem, Theophrastum, Aelianum, Plinium, animantium non videat mores sagaces, & doctrinam viuendi naturalem, medendi, fugiendi, cauendi, & huiusmodi peritiam? Imò & rerum futurarum & incertarum præscia esse eadem legimus & nouimus: vt hinc etiam homines non vereantur exempla & cautionem sibi, velut ex sacrario constanti naturæ vtilia depromere. Delphini tranquillo mari lasciuientes, flatum ex ea, qua veniunt parte, imminere designant: & turbato mare spargentes aquam, tranquillitatem. Loligo volitans, conchæ adhærescentes, echini sese affligentes, aut cum arena saburrantes, tempestatis signa sunt: ranæ quoque vltra solitum vocales: & fulicæ matutino clangere, item mergi anatesque pennas rostro purgantes, ventum cæteræque aquaticæ aues concursantes. Grues in mediterranea festinantes, mergi aut maria, aut stagna fugientes, grues silentio per sublime volantes, serenitatem, vt noctua in imbre garrula, aut sereno, tempestatem. Corui singultu quodam latrantes, seque concutientes, si perseuerent, ventos, vt si carptim vocem resorbebunt, ventosum imbrem. Graculi sero à pabulo recedentes, hyemem, & albæ aues cùm congregabuntur: & alia sunt huius præcognitionis exempla apud Plinium [n]. Nónne & Hieremias [o] testis etiam? Miluus in cœlo cognouit tempus suum, inquit, turtur & hirundo, & ciconia custodierunt tempus aduentus sui. Nónne etiam in vsus suos inuenta & edocta ab animalibus, transtulit homo? quis ignorat chelidoniam herbam, & ecius alexipharmacum, contra oculorum tenebras ab hirundinibus inuentā? Inuenerunt & canes caneriam, qua fastidium leuant. Ceruæ monstrauêre elaphoboscon, item seseli, enixæ à partu: & ad vulnera dictamnum, quo depasto

i 3. de finib.
k 2. de natu. deor.
l lib. 9. cap. 42.
m 2. de nat. deor.
n lib. 18. ca. fin.
o cap. 8. v. 2.

depasto à se excutiũt tela infixa, vt scribit idem Plinius [p], & plura Aristoteles [q]. Et alibi Plinius [r]. Nec referre opus est politiam & regnum apum, prouidentiam formicarum, aliaq; innumera doctrine naturalis exempla: cùm & scriptum de animalibus sit, aliqua & docibilia esse, & imitationem quandam virtutis habere. alia in quibus, vt scribit Cicero [s], non corporum solùm est similitudo, vt in suibus: sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus, veluti in leonibus, canibus, & equis, & huiusmodi, & disciplinæ plures animãtes capaces esse docuit Aristoteles [a]. Vrsę cùm fugiunt, suos catulos propellunt, susceptosq; portant: cùm ab insectante iam occupantur, arbores conscendunt. Herinaceus in cauernis habitans commutat sua cubilia, aquilonum & astrorum mutatione: hirundo confingit nidos implicito luto festucis, ad normam lutariæ paleationis, mira prouidentia natis impertit cibum, obseruans ne qui acceperit, bis accipiat: excremẽta pullorum foras parentes eijciunt, póstque adultiores iam natos circumagi, forasque illos eijcere edocent. Turtur non alium, quàm vnum marem superinducit, Aristotele teste [b]. Prudentiam gruum nemo ignorat, nec quis sit pudor elephantum, qui nunquam nisi in abdito coëunt, nec adulteria nouêre, vt notat Plinius [c], qui & huic generi animalium tribuit [d] cum humanis sensibus affinitatem, intellectum sermonis patrij, religionem, cultumque sy derum, Solis ac Lunæ venerationem, æquitatem, probitatem, obediẽtiam, & officiorum quæ didicêre memoriam: ad permulta namque officia eruditur, & intelligit. Id quoq; narrat Aristoteles [e]: cùm enim hæc bellua cæteris sit prudentior (vt ait Cicero [f]) illa visa est aliquando Romanis habere cum humano genere societatem, vt idem Cicero scribit [g]. Legimus etiam tanta puritate esse camelos, vt nunquam cum matribus coëant, & admissos in matres opertas, postquam velo sublato comperissent, conscientia admissi sceleris, camelarios occidisse, vt scribit Aristoteles [h]. Nemo non admirabitur artem scarabei lupillarij, dum ex fimo in orbiculos agitato & effosso, posteritatem profert: nemo non alias infinitas belluarum, tum delphinorum, remorum, polyporum astutias: nec non aliarum artes conspicuas, & ante oculos positas non fatebitur. Ex his omnia natura docuit singulis, & à natura potestatem hanc agendi ita connatam habent. Nec iurisperiti suis in responsis ab his abhorrent. Siquidem Domitius Vlp. Papinianæ do-

ctrinæ

p lib. 25. ca. 18.
q libro 9. de hist. animal. cap. 6.
r lib. 8. cap. 27.
s 5. de finib. bonor.
a 1. de gener. anim. & li. 1. Metaphys. cap. 1.
b li 9. de histor. anim. c. 6. & 7. & c. 10.
c lib. 8. ca. 5.
d lib. 8. c. 1.
e lib 9. de histor. anim. c. 46.
f 1. de natur. deor.
g ad Mariũ lib. 7. epist. fam. epist. 1.
h lib. 9. hist. anim. c. 47.

ctrinæ auditor, in Phœnicia prouincia natus, aliquando magister sacrorum scriniorum Alexandri Cæsaris [i], scribit, ius naturale extendi ad belluas, quadam, vt intelligendum est, participatione: Ius, inquit, naturale est, quod natura omnia animalia docuit: idque firmat exemplis. Hinc descendit maris & fœminæ coniunctio, quæ in coniunctionibus hominũ legitimis dicitur matrimonium: hinc liberorum procreatio, educatioq́; . Videmus enim istius iuris cætera animalia, peritia censeri, feras quoq; bestias. Hoc & postea qui anacephaleosim Iurisconsul. breuiùs contexuerunt, & institutiones iuris ciuilis collegerunt, iussu Iustiniani, nempe Tribonianus & socij, iisdem ferè verbis iusque exhibuerunt legum tyronibus [k]. Quid autem sit hęc natura, quę hæc docuit, Dei prouidentiam, qua singula sibi à Deo præscripta peragunt, existimo omnibus palàm esse. In genesi quippe vniuersali rerum rebus cunctis Deus propria distribuit, cùm quæ generationis sunt, tum ea quæ ad conseruationem geniti necessaria erant, quæ quanquam minima videantur, sunt tamen sapientissimæ & indeficientis prouidentiæ & generaliter & particulariter certissima argumenta: vt non tantùm rerum omnium generalis in Deo admiranda sit cura, sed & minimarum solicitudo, quæ, non secus ac malum granatum vno ambitu corticis, & omnia inclusa nutrit, & acinos etiam domunculis diuisos alit pari cura. Respicite, inquit Christus [l], volatilia cœli, quæ non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & Pater vester cœlestis nutrit ea. Et Dauid [m], Produxit iumentis fœnum, & herbam seruituti hominum, & saturabũtur ligna campi, & in cedris Libani quas plantauit, passeres nidificabunt: herodij domus dux est eorum: montes excelsi ceruis, petra refugium herinacijs: fecit Lunam in tempora, Sol cognouit occasum suum. Posuit tenebras, & facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestiæ syluæ, catuli rugientes, vt rapiant & quærant à Deo escam sibi. Et paulò pòst, Dante te illis, colligent: aperiente te manum tuam, omnia implebũtur bonitate. auertente autem te faciem, turbabuntur: auferes spiritum eorum, deficient, & in puluerem suum reuertentur. Et rursum [n], Oculi omnium in te sperant, Domine, & tu das escam illorum in tempore opportuno: aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione. Et vis adhuc vltra tibi probari naturæ animalium, vt reliquarũ rerum, authorem esse dominum Deum? Recordare literis consignatum, animalia verbo

i *in lib. qui est ordine 2. de iust. et iu. lib. 1. Pand. tit. 1. in §. ius natur.*

k *in §. 1. de iur. nat. gen. & ciuil. lib. 1. instit. iur. ciuil. tit. 2.*

l *Matt. 6. v. 26.*

m *Psal. 103. b. c.*

n *Psal. 144. c. v. 16. 17.*

Dei, tanquam ad Domini vocem obedisse, & naturam pro eius nutu temperasse, vel exuisse, & seruis eius peperisse. Intuere Danielem in lacum famelicorum leonum
o Daniel. 14.c. ferocissimorum depositũ, remansisse illæsum [o]. Et Ionam Prophetam è ventre piscis prægrandis, vbi tribus diebus & tribus noctibus manserat conclusus, viuum exeuntem, quando dixit pisci Deus, vt eum in littore de-
p Ionæ 2. poneret [p]. Contemplare omnia genera ferarum, etiam earum, quæ domari non possunt, iussu Dei cum Noacho
q Gene.7.c. in arca ferè per annum pacificè victitasse [q]: deinde [r] in
r Deuter.10. c.8. hæremo magna ac terribili, in qua erat serpens flatu adurens, scorpio, & dipsas, magnũ apparuit in virus eorum Dei imperium. Scimus & viperam, quæ inuasit manum Pauli in Mytilenæ insula, cõtra eius feræ naturam & bar-
s vt scribitur Act.cap. 28.a.v.3. barorum insulanorum expectationem, nihil nocuisse [s]. Scimus & asinam Balaami cõtra eius naturam, iussu Dei authoris naturæ, & dispensatiuè loquutam [t]. Omitto ple-
t Num.c.22. raque huiusmodi exempla ex historia Patrum Lausiana, Abdiæ & Theodoreti, Hieronymi & aliorum recensere, cùm indubitatum sit inter Christianos, potestatẽ datam à Deo hominibus in eius nomine conculcandi leones,
u Luc. c.10. c.v.19. dracones, serpentes, & superandi lethalia huiusmodi [u]: quam nemo dicet ab alio dari potuisse, q̃ ab eo, qui naturam singulorum in sua manu haberet. Nouerunt & E-
x li.25.hist. nat.cap.3. thnici, inter cæteros Plinius [x], dum ait, Hic est ille qui plurima in vita inuenit Deus, hoc habet nomẽ: per quem & intelligitur eadem & parens rerum omnium & magistra natura. Ideò respiciens ad authorẽ naturæ, sic rursus scri-
y lib.11. c.3. bit idem Plin. [y] Mihi contuẽti se persuasit rerum natura,
z lib.3. Offic. nihil incredibile existimare de ea. Et Cicero [z] naturæ ra-
a in dial. Lælij, vel de Senectute. tionem dixit diuinam legem. Et alibi [a] nos naturam optimam ducem, tanquamq; Deum testatur sequi debere, tanquam inquam Deum: non q̃ natura Deus sit, vt rati plerique antiquorũ sunt, sed quia natura nihil aliud est, quàm diuinæ prouidentiæ instrumẽtum, quæ vbi videtur prouidè incedere, non ducit seipsam ipsa, sed ab ipsa prouidentia ducitur, fines omnium ordinesque & in seipsa præscribente, & naturæ prout vult inscribente. Quocirca
b lib.15. in Sophista, vel de ente. Plato [b] ponit duas causas rerum omnium effectrices, diuinam & humanam: diuinam quidem naturæ omnium effectricem: humanam autem artificialium. His consentire videntur Epicurus & Lucretius: nisi quòd ipsi naturam ipsam diuinam putarunt, decepti quòd nescirent naturam tam certam & admirabilem esse, quòd à Deo regeretur.

geretur. Sic enim de Epicuro Lucretius testatur[c]: c lib.3. de re
Nam simul ac ratio tua (scilicet ô Epicure) cœpit vo- rum nat. v.
ciferari. 14.
Naturam rerum diuina mente coortam:
Diffugiunt animi terrores: mœnia mundi
Discedunt: totum video per inane geri res.
Apparet diuûm numen, sedesque quietæ.
Quas neque concutiunt venti, nec nubila nimbis
Aspergunt, nec nix acri concreta pruina
Cana cadens violat: semperque in nubibus æther
Integit, & largè diffuso lumine ridet.

Sunt & alia Philosophorum & Ethnicorum testimonia, qui causam & vim efficacem naturæ ex Deo pendere docuerunt. Cæterùm cùm & rerum omnium creatio ad Deum omnino certiùs nunc referatur, vt & forsan alias, si se offerat locus, dicemus, non egemus vt existimo pluribus testimonijs pro superiorum probatione. Ex quibus etiam & non obscurè ratio apparet, vnde & quare animalibus quædam doctrinæ naturalis inest capacitas & potentia, aliquibus tamen magis, alijs autem minùs, sicut Deo omnium opifici sapientissimo placuit. alia namque extra communem generis animantium potentiam, aliam habent potentiam præstantiorem, suntq; docibilia animalia, alia nequaquam arte hominum sicurari queunt: vt in volucribus hirundines sunt indociles, è terrestribus mures: cùm elephanti iussa faciant, leones iugum subeant, in mari vituli, totque piscium genera mitescant, vt notat Plinius[d], eo modo non solùm naturali, sed etiam acquisititia doctrina fiunt mirabiliora: d lib.10. ca. sicuti & videmus aues varij generis, arte plura, quàm natura doceat, potentia tamen præcurrente, addiscere: vt 45. psittacos, & picas, & coruos voces humanas imitari, ob linguæ crassitudinem, & continuam illarum in his, quæ docētur meditationem, siue consuetudinem. Quod industriæ hominis, vt sibi aliquid victus causa compararent, tribuit Persius[e]. e in prolog.
Quis expediuit, inquit, psittaco suum χαῖρε, Satyr. v.8.
Picasque docuit nostra verba conari?
Magister artis, ingeníque largitor
Venter, negatas artifex sequi voces.

Scribit & Plinius[f], carduelis, minimas omnium ferè f lib.10.cap. aues, imperata, nec voce tantùm, sed & pedibus pro manibus facere. & turdum Agrippinæ, coniugis Claudij 42. & 43. Cæsaris, imitari voces hominum: & habuisse Cæsares

ſturnum, & lucinias Latino & Græco ſermone dociles: Romæ etiam coruum viſum, nominatim ſalutantem Tiberium, & Germanicum, & Druſum, & populum. Nos quoque tales videmus Tholoſæ: quin & apud nos nutritæ duæ fuerunt aliquando auiculæ, quas vocant Græci ægiothos, Latini ſalutes, Galli *linotes*, quæ miras cantionum modulationes percurrebant, hinnitusque equorum, & ſi quid aliud audiebant, imitabantur, tantæ erant docilitatis. Sunt & in quadrupedibus quædam aliæ ſupra naturæ propriæ opera potentiæ: veluti traditur elephantes ad prælium edoceri, item funambulos alios factos. Et nos ſæpe vrſos vidimus ſaltare ad rhythmum tibiarum, haſtam erectos ad iuſſum hiſtrionis in humeros iactaſſe, deferre, & mouere: ſimias ludicra infinita mimorum voce adactas factitaſſe. Sunt & his pleraque ſimilia à multis viſa, quæ docilitatem & adeptam doctrinam animalium indicant, atque admirabilem naturæ, & per conſequens Dei authoris naturæ ſapientiam, vſque adeò præſtantem, vt plerique ex animantium ſingulorum collatione cum homine facta, reuocauerint in dubium, num bruta ratione vterentur: qualis extat docta certè & accurata controuerſia apud Plutarchum[g]. Quod & conſtat, vt hactenus docui, omne animal brutum natura à Deo optimo infuſa, ad certam doctrinæ ſpeciem potentiam accepiſſe: non abſurdum videri debet, per eandem naturam homini, qui cum animalibus participet, eandem cognoſcendi vim ac potentiam inditam: & quia etiam is ſupra animalium naturam præſtantior, aliquid maioris potentiæ & facultatis ei tributum eſſe à Deo. Sicuti enim, vt ſcribit Cicero[h], equus ad curſum, ad arandum bos, ad indagandum canis: ſic homo ad duas res, ad agendum, & intelligendum eſt natus: eſtque omnium animalium longè ſapientiſſimus, vt ait Ariſtoteles[i]. Et Iuuenalis[k] loquens de natura hominis, ait:

g Libel. qui inſcribitur, Num brutis ratio inter-ſit, inter Vlyſſem, Circem, & Gryllum.

h li.2. de fi. nib. bon. & mal.

i lib. de mundo.

k Sat. 15. v. 143.

——ſeparat hæc nos
A grege mutorum: atque ideo venerabile ſoli
Sortiti ingenium, diuinorumque capaces
Atque exercendis capiendisque artibus apti
Senſum à cœleſti demiſſum traximus arce,
Cuius egent prona, & terram ſpectantia.

Atque Claudius Aelianus Præneſtinus[l] his verbis à brutis hominem diſtinguit, ſcribitque, ἄνθρωπον μὲν εἶναι σοφὸν, καὶ δίκαιον, καὶ τῶν οἰκείων παίδων προμηθέστατον, καὶ τῶν γεγαμημένων

l in Prolog. lib. 1. de animalibus.

ναμμῶν ποιεῖσθαι τὴν προσήκουσαν φροντίδα καὶ τροφὴν ἑαυτῷ μαστεύειν, καὶ ἐπιβουλὰς φυλάττεσθαι, καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα αὐτῷ σύνεστι δῶρα φύσεως, παράδοξον ἴσως οὐδέν. ὁ γὰρ λόγου μετείληχεν ἄνθρωπος τοῦ πάντων τιμιωτάτου, ὁ λογισμοῦ ἠξίωται: ὥσπερ οὖν ἐπὶ πολιαρκέστατός τε, καὶ πολυωφελέστατος, ἀλλὰ ὁ θεὸς αὐθαί-σθαι οἶδε ὁ σέβειν. id est, Hominem quidem esse sapientem & iustum, propriorum liberorum prouidentem, & factorum gerere conuenientem curam, & sibi inquirere cibum, insidiasque cauere, & cætera in eo esse naturæ donà, non est valdè paradoxon: est enim rationis particeps factus homo, qui est omnium honorabilissima creatura, atque ratiocinatione digna habita: pluribus in rebus seipsum iuuare & promouere potest, & Deum venerari & colere. Aliorum hac de re etiam nobis suppetunt testimonia, quæ Deo fauente fusius proprio loco tractabimus: sufficiet autem in præsentiarum prosequi, vnde, & à quo sciendi vim natura hominis ortum habuerit. Qua in re contemplemur oportet, initio hominem à Deo creatum esse perfectum, & omni ex parte rerum omnium peritum: creatus namque est ad imaginem & similitudinem Dei, quod ad animæ pertinet præstantiam: siquidem ratione animæ, non corporis, imago [m] accipienda, vt errantes hæreticos quosdam declinemus, vt docet D. Chrysost. [n] Componitur etenim homo duabus partibus potioribus, corpore, inquam, & anima: primæ partes animi, secundæ corporis, vt ait Cicero [o], & Aristot.[p] Homo, vt animal constat anima, inquit, & corpore: quorum vnum imperat secundùm naturam, nempe anima: aliud paret, nempe corpus: quę & sequitur Plutar.[q] Quamobrem duæ in homine cognoscendæ naturæ, animæ vna, corporis altera: quas sola discernentes intelligentia, & distinguentes contemplatione subtilissima, velut etiam imaginatione animi continentes, non sequestramus adinuicem: nec eas reciproca virtute partimur, sed vnius esse prorsus animaduertimus: ita vt iam duæ nō amplius duæ sint, scilicet quòd vnaquæque secundùm se subsistat, quinimò vtraque vnum animal faciat, vt scribit D. Cyrillus Alexandrinus [r]. Sic anima rationalis & corpus vnus est homo, vt ait Athanasius [s]: & vtrumque Deus creauit in vno supposito iustissimis rationibus. Atque vt probat D. Grég. Nazianz.[t] homo & corpore & cœlesti spiritu compactus, vt quando propter imaginis formæq; præstantiam efferremur, luti, materiæque humilitate deprimeremur. Ex luto em̃ Deus creauit corpus [u], sed tan-

m *Genes.1.*
n *tom.1. ope. homil. 8. in Genes.*
o *2. & 5. lib. de fin. bon. & mal.*
p *lib. 1. Pol. cap.3.*
q *libello de virt. mor.*
r *epist. vl. ad Successum Episcopum.*
s *in symbol. fidei.*
t *oratione de pauperibus amandis.*
u *Genes.1.*

ta admirabiliq; præstantia, vt sapientiæ & scientiæ eius ex opificio perpetuò nobis relinquatur admiratio tam concinnæ compositionis, mirabilem Deum fuisse solùm opificem, vt latè docet D. Cyrillus Hierosolymitanus E-
x catech. 4. illum. piscopus [x]. Sunt enim in hominis corpore certè tam admirandæ partium connexiones, & vsus membrorum insignis diuersorũ subtilissima structuræ colligatio membrorum, vt scribit Irenæus [y], trecentorum viginti quatuor, vt non nisi supernaturalem artificem horum autho-
y lib. 1. con. tra hæreses, cap. 14. rem credere cogant. Iungitur huic thesaurus (anima scilicet) corporis infinitus, quę vasis fictilibus, vt ait Paulus [z],
z 2. Cor. cap. 4. c. v. 7. continetur. Hinc opus eximiè formatum & affabrè factum, miro decore & pulchritudine celebre, à Deo, qui quidem homine non indigebat, sed vt haberet in quem
a lib. 4. contra hæreses, cap. 28. conferret sua beneficia, vt scribit idem Irenæus [a]. Huius pars vna, nempe anima creata initium habuit, finem vitæ tamen habitura non est, quòd ad substantiam pertinet, immortalis: corporea autem altera pars hominis est mortalis, animata, & suffulta ex indita anima. Ideò eius pars nobilior hominis, anima, inquam, homo verè dicitur
b Vt scribitur Sap. cap. 15. v. 11. quoniam Deus inspirauit ei animam quæ operatur, & insufflauit ei spiritum vitalem [b]. Et rursum formauit Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spi-
c Genes. cap. 2. b. v. 7. raculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem [c]. Et inde pendet nobilitas illa hominis supra reliquas creaturas: planta siquidem cœlestis homo, quæ quantùm figura formaque corporis cæteris antecellit, tantùm dignitate animæ præstat. Hinc caput animalibus cunctis ad humum pronum ad ventrem respicit, voluptatē omnibus modis prosequitur: caput hominis sursum in cœlum exurgit, oculique supera non terrestria contemplari
d Homil. 9. lib. Hexame. accommodi, vt si quãdo aliquis carnis & corporis stimulis succumbat, ventrique & his quæ sunt sub ventre in-
e lib. de Ecclesi. dogm. c. 20. seruiat, comparabitur meritò iumẽtis insipientibus, quĭ similis factus est illis, vt magnificè scribit verè regius antistes Basilius M.[d] Et, vt ait D. August.[e] duæ substantię in
f libro 5. in Alcib. 2. siue de natur. hominis. homine quidem sunt, vna corporis cũ suis sensibilibus, alia animæ curatione: sed corpus nihil operatur sine anima, sine corpore aũt anima ratione sua agit. Quare & Plato [f] existimat nihil aliud esse hominẽ, q̃ animam: & ali-
g lib. 37. in Axiocho. bi [g] idem Plato ait, ἡμεῖς ἐσμὲν ψυχὴ ζῶον ἀθάνατον, ἐν θνητῷ καθειργμένον φρουρίῳ. i. nos sumus anima immortalis, quę
h lib. 2. contra gentes. inclusa est in mortali loco munito. Cui adstipulatur Arnobius [h], Quid, inquit, aliud sumus, q̃ animę corporibus inclusæ.

clusæ. Atq; etiam Hebræorū præcipui partē immortalem hominis, nempe animam, præcipuam verum esse hominem arbitrantur, corpus verò quasi hominis esse indumentum, vt scribit Eusebius Pamphil. [i] & Aristoteles [k]. Sed clarius sacræ literæ in homine duplicia considerant, id quòd externùs apparet, quod carnalem dicunt & exteriorem hominem: & quod interius est, nempe animam, quam vocant interiorem hominem. Ad imaginem Dei homo interior, nempe anima, creatus est, non homo exterior: cùm Deus sit spiritus, isque omni mole corporis careat in quantum Deus, vt notat D. Ambrosius [l]. Quanquam aliter alij, sed alieni ab ecclesia catholica pro hæreticis iudicati, senserint, corpus scilicet ad imaginem Dei creatum: quæ est Anthropomorphitarum hæresis, introducta ab Andeo quodam & genere & lingua Syro, vt scribit Nichepho. Calist. [m] Dixit porrò sacra scriptura cautè, ad imaginem Dei & similitudinem Dei factum hunc hominem, vt doceret non ex natura Dei illum esse, quia ad imaginē, hoc est, ad similitudinem imaginis Dei: imago autē Dei vera est filius Dei, Deus ipse, vt ait Paulus [n]. Nos autem non imago Dei, sed & imaginem & similitudinem Dei, facti & creati, non geniti. Anima nãq; à Deo facta nec ex substantia Dei est vel procedit, sed ex nihilo facta, vt latè docet D. August. [o] Et D. Ambrosius [p], Homo, inquit, nòn est imago Dei, sed ad similitudinem factus: alia autem est imago Dei inuisibilis primogenitus vniuersæ creaturæ, per quem facta sunt omnia. ille nō ad imaginem, sed imago: tu nō imago, sed ad imaginem. Habes ergo aliquid in tua substantia de imagine & similitudine Dei, quod sit diuinæ simile imagini. Audiamus & Athanasiū, qui ratione aliqua explicat faciliùs. Is enim ait, [q] Homo, scilicet purus, (de Christo namq; non loquitur, qui & verus Deus & verus homo est) in sua & vnica hypostasi & subiecto, ad similitudinē Dei factus est, non tamen est homo Deus: non enim quod alteri simile est, id idem est eum ipso cuius similitudinem gent: veluti simile est regnum cœlorum sagenæ & fermenti, nec tamen est quicquam eorum regnum cœlorum: sed similis Deo homo in aliquo. Quòd autem in aliquo factus sit similis, illud ex insufflatione quam Deus fecit in faciem hominis ortum est, illud adhuc est participatio Spiritus sancti: non tamen insufflatio illa anima est, sed id quod animæ præstantiā dedit. Et aliud est efficiens, aliud effectus, & quod patitur, vel in quo aliquid operatur. Docentq; nos id ver-

i lib. 2. de præpar. Euā gel. ca. 2.
k lib. 4. Polític. c. 5.
l tomo 1. lib. de Institut. virginis, capi. 2. & 3.
m lib. 11. ca. 14.
n ad Coloss. cap. 1. versi. 16.
o libro 1 de Orig. anima, ad Hieron. c. 28. & li. 1. b. de anima. ca 4 & lib. Soliloq. animæ. ca. 30.
p tom. 2 super Psal. 118. sermo 10.
q In refutat. contra hypocr. Memory, & Pau li Samosaten.

r ca. Gen. 2. ba[r] ca, Et insufflauit in faciem Adam Deus, & factus est homo in animam viuentem: non enim dixit, & facta est insufflatio anima viuens, sed factus est homo in animam viuentem. Et ne in ram seria re sine authore loqui videa-
s li. 4. Thess. contra hær. c. 1. to. 2. mur, erit sententiæ istius assertor eximius, Diuus Cyrillus Patriarcha Alexandri.[s] Non potuit, inquit, homo ad imaginē esse creatoris, nisi Spiritu sancto participaret: siquis
t ad Rom. ca. 8. ver. 9. enim, vt ait Paulus[t], Spiritum Christi non habet, hic ipsius Christi non est. Norandum itaq; illam Spiritus sancti participationē expressiorem Dei docere imaginē, quam tamen deturpamus peccato. Quod latiùs & meliùs idem
u li 13. Thesau. contra hæred. ca. 3. Cyrillus explicat[u] his verbis, Formato ex terra homine sufflasse in faciē ipsius Deum Moses ait spiritū vitæ, & factum hominem esse in animam viuentem: spiritum autem ita per sufflationem homini datum, nō dicimus animam esse hominis: esset enim immutabilis tanquā ex diuina progressus essentia: sed Spiritus sancti participationem animæ hominis impositam credimus. Creaturarum enim per Spiritū perfectio est. hinc ad imaginem Dei factum asserimus, quoniā participatione Spiritus sancti ad Deū formatus sit. Sed quē spiritū Moses per sufflationē datum homini asseruit, hunc rursus Deus per resurrectionem renouans in nobis insufflauit discipulis suis, dicens, accipite Spiritum sanctum: vt reformati ad pristinā imaginem, creatori conformaremur per participationē Spiritus sancti. Hactenus Cyrillus Alexandrinus Patriarcha. Mandarunt etiam literis Ethnicorum philosophi, animū hominis quiddā esse diuinum, in quo rerū penè infinita-
x lib. 2. de fin. bonor. aut malor. rū essent cognitiones, & diuinationes, vt scribit Cicero[x]. Tum Plato[y] voluit homini cum Deo esse appellationis
y In Timæo. parilitatem, consortiumq; naturæ: vt ob hanc participationem Dij homines in sacra scriptura dicti sint, participes eorum quæ Dei sunt, id est agentes quæ Deus agere solet, cùm tamē vnus sit Deus natura. Eadem & ferè censuit Apollon. Thyaneus,[z] vt scribit Philostratus: sic enim
z lib. 8. de eius vita ca 3. ait, quòd sit hominibus cum Deo quædam affinitas, per quam solum in animalibus Deū homo cognoscit, & de propria natura philosophatur, & in quo diuinitatis est particeps, formaq;, vt aiunt, Deo similis est: virtutesq; à Deo colligit hominibus prouenire. Hac nos imagine etiam capaces sumus scientiæ, imò scientes: & quantò quis puram nitidamq; hanc conseruat, tantò præstantius cognoscit, dijudicat, & altiora & secretiora penetrat, veluti quadam cum Deo omniscio, familiaritate consue-
scens,

scens, & ab illo hauriens: eo radiorum diuinitatis capacior, quo puritate Deo magis coniungitur, sicut in cœlesti illa hierarchia, teste diuo Dionysio Areopagita [a], proximiores ordines Dei contemplatione, Dei proximiores, secretiora à Deo veritatis, rerum speculo & prototypo perfecto, hauriunt & cognoscunt: quare & Deo viciniores, rursum Seraphim dicuntur, id est, scientes vel ardentes. Constat etiam antiquos, qui mundam & impollutã transegerunt vitam, nõ eguisse doctoribus vel literis, siue scientiarum scripturis: sed literarum loco gratia Spiritus sancti vsos. Nam & Noacho & Abrahæ, Iobo, & Mosi per semetipsum locutus Deus est, nõ per literas, quia scilicet munda eorum corda repererat: postquam autem populus Iudæorũ in vitiorum ima delapsus est, necessariò iam inde literæ datæ ac tabulæ, & ea, quæ per eas tradita est admonitio. Et hoc non tantùm probis viris prioris sacrosancti Testamenti, sed etiam noui, accidisse legimus. Siquidem nec Apostolis scriptũ aliquid tradidit dominus noster Iesus Christus, sed literarum loco Sancti spiritus gratiam se illis daturum repromisit. Ille, inquit, Spiritus paracletus, quem mittet pater, suggeret vobis omnia [b]. Et rursum, Ante reges & principes ducemini propter me in testimoniũ illis, & gentibus: cùm autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: non enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis, vt scribitur apud D. Matt. [c] & apud Lucã [d], Spiritus sanctus docebit vos, quid oporteat vos dicere. Quo modo aũt docuerit illos, habetur in historia Apost. [e] dũ in die Pentecostes repleti sunt discipuli & Apostoli domini nostri IESV CHRISTI Spiritu sancto, & cœperunt loqui varijs linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. Quocirca & D. Paul. [f] An experimentũ quæritis eius, ait, qui in me loquitur CHRISTVS. Et D. Lucas [g] scribit CHRISTVM aperuisse discipulis sensum, vt intelligerent scripturas: hæcq; lõgè antè facienda Deus pollicitus erat etiam. Is enim cùm parcere peccatis, & lapsum primi hominis reparare decreuisset, infirmitatem etiam imaginis stabilire decreuit, & obscuratum intellectum purificare, sua absque meritis nostris gratia. Sic enim scribit Hieremias [h], Hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: dabo legem meam in visceribus eorũ, & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non doce-

a *li de cæl. hierar. cap.* 7.

b *Ioan. cap.* 14 *d. versi.* 26.

c *cap.* 10. *b vers.* 18. 19. 20.

d *cap.* 12. *b. vers.* 12.

e *Act. cap.* 2. *a. ver.* 3.

f *2. ad Cor. epist. cap.* 13.

g *cap.* 24. *g. ver.* 45.

h *cap.* 31. *f. vers.* 33.

bit vltrà vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens, cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me, à minimo eorum vsq; ad maximum, ait Dominus: quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorũ non memorabor amplius. Quod & D. Paul. impletum testatur[i], Vos epistola estis CHRISTI ministrata à nobis & scripta, nõ atramento, sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Vidimus etiam Apostolos anteà piscatores, vel telonio, vel pellibus addictos, eo Spiritu repletos & edoctos, menteq; purgatos, supereminentis doctrinæ gratia faeundiáve repletos: atque tantæ doctrinæ præstantia omnium dogmatum errores, gentilium, Græcorum, Persarum, Chaldæorum, Indorúmve detexisse & perdidisse, arcanorumq; incognitorum adyta reserasse: & toto orbe terrarum breui tempore omnium philosophorum sectas superasse, & ad sanctissimam veramq; philosophiã calcatis erroribus impijs cælesti veritatis lumine illustratos adduxisse, ac simul & per vniuersa latissimi orbis loca doctrinam atque philosophiam veram suam firmis radicibus plantasse. Non alia ratione, quàm quòd semina doctrinæ illius ab illustrata mente & purgata recepta fuerint post missionem Spiritus sancti & reparationem imaginis per CHRISTI passionem, veritate ipsa ab ea eximia potentia hausta quæ verè per se apud omnes homines rationis capaces visa est eiusdem efficaciæ: veluti & quæ vera sunt apud omnes, non aliter quàm vt sunt se habere possunt. Quod non ante illud lumen Spiritus sancti receptum contigerat Apostolis nosse: quibus & CHRISTVS dixit[k], Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò: cum autem venerit Spiritus ille veritatis, docebit vos omnem veritatem. Vis autem scire hunc spiritum ex Dei imagine esse, audi quid his subiungatur[l], Non enim, inquit CHRISTVS Deus, loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet loquetur, & quæ ventura sunt annunciabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. omnia quæcunque habet pater, mea sunt. Propterea dixi vobis quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Et forsan hoc in loco non inutiliter D. Bernardus citabitur[m], Homo, inquit, ad imaginem Dei creatus est & similitudinem, hoc est, ad intellectum & meditationem filij, per quem intelligimus & cognoscimus patrem, & accessum habemus ad eum. Mens siquidem nostra eo ipso imago eius est, quo eius capax

i epist. 2. ad Cor. cap. 3. a. ver. 3.

k D. Ioan. Euang. cap. 16. B. vers. 12. & 13.

l in d. cap. 16. D. Ioan.

m in medit. suarũ princip.

capax est, particépsve esse potest. Nec tam simile est illi summæ sapientiæ, quàm mens rationalis, quæ per memoriam, intelligentiam, & voluntatem in illa trinitate ineffabili consistit. Ex quibus duo colliges, nostram imaginem esse ad intellectum & contemplationem filij: secundò Trinitatis sanctissimæ in nostra mente esse imaginem. Quid autem est, quæso, Dei contemplatio, & filij Dei, quam rerum omnium cum eius cognitione dilucida cognitio? omnia enim pater cum filio nobis donauit [n]. n *ad Roma. ca.8.*

Et in mente diuina & in Deo ipso omnes res, veluti in idearum omnium prototypo & authore, relucent vt in ipsissima veritate. Vnde qui Deum cognoscit cognoscere vere potest, qualis est nostra mens, statim in illo omnia perfectiùs, quàm ex qualibet alia arte cognoscet: & per consequens, veræ sapientiæ & scientiæ fundamentum est, Deum nosse. Et tunc non tantùm existentia, sed & non existentia, nempe præterita & futura assequetur: quia cognoscendo Deum, qui perfectè res nouit antequam sint, & illas etiam in eo vt splendido & nitidissimo speculo videbit. Quare aliquando Prophetæ vocabantur videntes [o], quòd Deum ita videntes ad consulta responderent. Et olim vnusquisque, inquit textus, in Israel sic loquebatur si consuleret Deum, Venite & eamus ad videntem: qui enim Propheta dicitur hodie dicebatur tunc videns, & prophetia visio, vt [p] visio Esaiæ prophetæ. Et rursum [q], Nunquid non populus à Domino requiret visionem? Et iterum [r], Prophetæ eius non inuenerunt visionem. Et alibi, quia locutus est Dominus in visione sanctis suis [s]. Nec reticenda præstantissimi viri sententia, qui expertus locutus est ferè omnino analphabetus, sed omnium rerum & futurorum apprimè scius. Is fuit beatus Antonius, summus vir & heremi cultor. Hic enim virtutem vllam non esse docuit futura prædicere, quòd è diuerso in vitio non sit positum futura non nosse, vt ob hanc rem quis pœnam metuat: cæterùm vnum illud beatitudinis verè existimabat, ritè Deum alere, legesq; eius & mandata inuiolata seruare: si cui autem amor futura cognoscendi incessat, puram, inquit, modò habeat animam, & futuri perspectio eum consequetur, Deo veluti per speculum aliquod cognitionem exhibente. Existimabatque vanum, quod in præsciendo ponebatur studium, cùm tamen ille valde ea prædictione polleret, vt etiam multò antè prædixerit Arrianorum persequutionem: vt hæc omnia de illo scribit

o *vt scribitur 1. Reg. ca.9. b. ver. 9.*
p *Esaiæ 1.*
q *cap.8.d. Iesa.*
r *Threnorū ca.2.c.ver.*
s *vt Psal. 88.d.*

Sozomenus, & posteà Niceph. Calist. [s] Cassiodorus [t]. Et meminit de eius prædictione D. Chrysost. [u] Itaq; puritas hæc mentis ad Dei cognitionem ex terræ fæcibus subleuata, prophetas & secretorum & futurorum scientes reddidit. Et Paulum plenè docuit: qui non ab hominibus, neque per hominem, sed per reuelationem IESV CHRISTI se accepisse testatur [a]. Notusque Saul & David ex pastoribus vates facti: cognoscitur Salomon, vnica infusione secreta omnium edoctus: agnoscuntur & reliqui, vates ex pastoribus & agricolis facti. Illustris David subitò incognitorum interpres. Nónne & primus homo Adam ante peccatum rerum omnium cognitionem habebat? Neque de eo quisquam dubitat: vel si illud nesciat, discat ex Genesi eius. Scribitur namque de eo [b], hominem creatum vt præesset: & dominaretur piscibus, & alijs rebus à Deo creatis: item rursus omnia ad Adamum, istius imperij confirmandi, & veluti obedientiæ præstandæ vel firmandæ causa, à Deo vel Angelis ducta, vt videret quomodo vocaret ea. Nomen namque rei cuiusque tale est, quale Adam imposuit. Quæ duo, nempe gubernare, imperareve, & nomina singulis imponere, non nisi eximiam & perfectam notionem demonstrant. Fuit autem concessa gubernatione & potestate necessarium, vt scientia gubernandi tribueretur. Nec enim aliter sine ca præesse bene potuisset, si quæ singulis expedirent non nosset: non enim eadem regula omnia reguntur, sed secundùm cuiusque naturam propria cuique applicantur & conuenientia. Denique nominum substantialis ratio haberi non potuit, sine cognitione substantiæ: alias enim temere, & extra vim nominis quod rem indicat, dicta nomina fuissent. Quod quidem longè abest à prisca primaque nominis impositione, quæ statim apud Hebræos naturam demonstrat: apud Hebræos dico, quia hi vtuntur idiomate, quo vsus creditur Adam: & ita probat Eusebius Pamphil. [c] Et hoc etiam nuncupandi more accommodato rebus vsi sunt posteri eius linguæ. Exempla penè infinita id nos docere possunt: ipse namque Adam, quia ex terra creatus, Adam dictus, quòd adama Hebræis significet terram rubram. Et prima fœmina, eo quòd mater sit omnium viuentium, Cheua dicta est, id est, vita [d]. Abel, qui occisus, luctum significat. Seth, quasi positus in locum Abel, quia Sathach id significat, dictus. Enos, quasi vir dictus. Nohah, quasi consolans, quia ipse consolatus est populum: id est, in diluuio per

s lib.8. Eccles. hist. c. 40.
t In histor. tripar. lib.1. c.12.
u tom.2. operum, homil 8. in Matth.
a Epist. ad Galat. c.1. vers.12.
b Gen. c.1. vers.28.
c lib.11. de præpar. Euang. c.4.
d Genes.1. & 2.

per illum genus humanum seruatum. Quid? nónne Abraham, pater gentium: Iacob, supplantator: Beniamin, filius dextræ: Iosue, saluator: Barionas, filius Ionæ: Cephas, petra vel Petrus: & alia huiusmodi in sacra pagina ostendunt? Hoc etiam obseruatum fuisse nemo ambigit ab alijs in linguarum idiomatibus, qui Hebræos imitati, vel rationem hominis, rebus nomina, secundùm idioma tum proprietates, pro cuiusque rei natura imposuerunt. Plato [e] id ostendit etiam, statimque ab initio ait, necessarium fuisse eum, qui rebus nomina imposuit, scientem fuisse quales res fuissent. Nam secundùm qualitates earum, nomina imposita multis exemplis demonstrat: quæ quisq; videre apud illum poterit, & apud D. Athanasium alia [f]. Ex quibus constat Adamum notitiam rerum omnium habuisse cumulatissimè, mente iam recenter edita, atque munda à Deo creata capaci omnium earum. Nec te moueat scriptum [g], Deum vetuisse Adamo ne de arbore ligni scientiæ boni & mali comederet: quod plerique ignorantiæ tutandæ gratia contorquent, vt auertant rerum cognitionem. Siquidem prohibebat mali actionem, non mali cautionem: mali autem actio scientia non est, imò ignorantia: nam si quis nosset malū quid sit, non declinaret à bono. Turpe enim est & odibile malum, & naturaliter à quolibet reijcitur, si illud prænoscat: sicuti bonum pulchrum est, & cùm agnoscitur, concupiscibile est. Quinimo & ex prædicta prohibitione ne ederet ex ligno scientiæ boni & mali, tantùm abest vt fateamur sublatam boni & mali cognitionem, quin potiùs vtriusque tunc cōcessam. Nam cùm datum esset liberum arbitrium Adamo edendi, & mortis pœna fuisset imposita si ederet, consequenter datam dicimus notitiam mali, (quia quòd mors sequeretur, sciret,) & boni, si obedisset præcepto, & non manducasset: neque aliter tam grauis pœnæ mortis reus, nisi id sciuisset, quia ignorāter facta, veniam vtcunque mererentur. Sed dicet aliquis, cur posteà peccato commisso cognouit se nudum, cùm anteà non ita nouisset: videtur namque accessio facta scientiæ, nec omnium notitiam habuisse Adamum anteà. Respondeo, illam cognitionem nuditatis, esse potiùs ignorantiam, ortam à peccati tempore: nam quòd tunc cognouit se nudum, certè crassa ignorantia est, quòd etiam ante à se nudum fuisse non recordaretur, si de corporis nuditate intelligamus. Sin autem de innocentiæ statu intelligamus, & eum eo se nudum esse dicamus cognouisse, ignorantiam

e *dialog. 13. in Cratylo.*

f *lib de definitio.*

g *Gen. c. 1.*

tiam certè ex peccato acquisitam & casum, & sic imperfectionem imaginis & denigrationem fateamur, expedit. Vt autem explicem supinam illam & rudem ignorantiam, quæ ei post contumaciam obtigit, considero pœnam impositam præcepto prohibitionis, & sententiæ executionem: dixerat namque Dominus, In quacunque hora comedetis, morte moriemini. Moriemini, priuationem vitæ indicat, separationem animæ & corporis, quibus constat homo: vita autem animæ est Deus: quia insufflauit, & participes facti sumus Spiritus Dei modo quo docuimus. Vnde & Paulus [h], Vita vestra abscondita est cum CHRISTO in Deo: cùm autem CHRISTVS apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Atque Deus vita dicitur: sic enim ipse de se testatur, Ego sum via, veritas, & vita. vitaque Deus omniū, quòd viuere omnes ab ipso accipiāt. Vita autem illa quæ eius, omni vita superior, est nullius indiga: nam & ipse vita dicitur, & super omnem vitam, vitæ author, excelsiorq; vita, vt ritè philosophatur D. Dionysius Areopag. [i] Et D. Ioannes in Euangelio [k], Quod factum est, in ipso vita erat, & vita erat lux hominum. Et rursum [l], Ego sum panis vitæ. Et iterum [m], Qui habet filium Dei habet vitam: qui non habet filium Dei, etiam vitam non habet. Sic Moses [n], Diligas dominum Deum tuum, atque obedias voci eius, & illi adhæreas: ipse enim est vita tua. Et alibi [o], in ipso, inquit Paulus viuimus, & mouemur. Quod ante ipsum vnus gentilium Aratus [p] dixerat. Et omnia quæcunque sunt viuunt, & Dei fulcimento, & præsidio eius q subsistunt. Cum spiritus Domini repleuerit orbem terrarum, & omnia in essentia contineat, sicuti dum aufert Deus rebus spiritum suum, omnia in puluerem suum & ad nihilum reuertuntur [a]. Eodem & spiritu verbi Domini, omnis virtus. replet namq; omnia [r]. Sic enim hymnographus, Quo ibo ab spiritu tuo? si ascendero in cœlum, tu illic es: si in infernum, ades. Et Virgilius [s],

Principiò cælum ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum, pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est ollis vigor, & cœlestis origo
Seminibus:

Quod & apud alios, qui aliquod numen venerati sunt, constat:

h ad Col 3. a. ver. 3. 4.
i lib. de diui nis nominib.
k cap. 1. 2. ver. 4.
l Iohan. 6.
m 1. Ioan. 5.
n Deut. 30. d. ver. 20.
o Act. 17. f.
p in Phænomenon princ.
q Psal. 33.
a Psal. 1. c. 3.
r vt Psal. 138.
s Aeneid. lib. 6. ver. 724.

constat: vt Platoni, & sequacibus, iisque potissimum, qui vitæ autorem norunt. Porrò non æqualiter vis diuina, nec pari modo omnibus inest, sed aliter rebus corporalibus non viuentibus, aliter plantis, aliter hominibus, aliter brutis: & alia præ alijs Dei maiore beneficio potiuntur, prout nobiliorē sortita sunt & capaciorem naturam, & vltra naturalem quandam & realem subsistentiam, egent ad illius naturæ perfectionem Dei adhuc continuo auxilio. Sic anima cùm immortalis substantiæ sit, tamen ad viuificandam & nutriendam illam substantiæ efficaciam, ad actus ad quos à Deo creata est, eget Dei perpetua gratia, vt eius ope actus exæquatur. Vt enim corpus quantumuis animatum sit, sine cibo non potest diu viuere corporali, eoque sublato obnoxium est interitui, neq; quicquam probi operari valet, macie, medullis, & corpore debilitatum, & sic non fungitur suis actionibus, pro mortuo habetur: sic anima, quanquam sua natura viuat, tamen nisi cibo spirituali, & veluti quadam Dei participatione vtatur, sterilis & obnoxia interitui ratione actionis & beatitudinis fit, priuatione cibi sui, & defectu luminis. Nec ex solo pane viuit homo, sed ex omni verbo quod procedit ex ore Dei [t]. Quæ autem procedunt ab eo adorando ore, sunt præcepta eius, & quod voluntatis eius est. Scriptumque [u], Quærite Deum, & viuet anima vestra. Et cognitio Dei dicitur vita æterna: Hæc est enim, inquit CHRISTVS [x], vita æterna, vt cognoscāt te Deum verum, & quem misisti IESVM CHRISTVM. Ita à Deo duas vitæ trahimus vitas, vnam quòd simus, essentiamq; propriam habeamus: sic in eo & omnia quæ sunt viuunt, quæque sua proprietate subsistunt. alia hominis diuinior, qua is Deo fruitur, ab eo consolatur, illustratur, beatusq; tandem fit. Prima vita essentiæ, quod ad animæ substantiam pertinet, non interit, quamuis intereat homo corrupto corpore, & solutione facta corporis & animæ, & corporis in quatuor elementa ex quibus componitur. Quod ad secundam pertinet vitam, & Dei illuminationē & fruitionem, declinante anima à Deo per peccatum, ratione priuationis mori dicitur, id est, separari à Deo: quoniam qui elongant se à Deo, peribunt [y]: Et anima quæ peccauerit, ipsa morietur [z], vt proprio libro latiùs docemus, vbi agimus de immortalitate animæ. Ex quibus dicimus peccatum ad mortem, & peccatum non ad mortem cum D. Ioanne [a]. Siquidem cùm mundum & immundum, iustum & impium sint sibi contraria, & vita & mors, &

t Deut.c.8. Marc.4.
u Psal.68.
g ver.
x Ioan.c.7.
y Psal.72.
z Ezech.c. 18.
a 1.Epist. Iohan.5.d.

mors, & nemo posit duobus dominis seruire, fieri non potest vt cùm peccatum adest animæ, admisso Sathana impurissimo, Deus simul in nobis reperiatur. Nec possumus Deo viuere, nisi anteà peccato moriamur, vt ait D. Ambrosius [b]. Et nisi quis dissideat à diabolo, pacem non habebit cum CHRISTO, vt scribit D. August. [c] Recedit enim spiritus Domini ab anima illum abnegante, & eo contaminata: tumque occupatur à Sathanico spiritu. vel uti cùm Saul, recedente spiritu Domini bono, obsessus fuit à maligno [d]. Recedit autem Deus non potentia puniendi, essentia vel præsentia, quia eo modo is est semper vbique: sed gratia, quia peccatum & iniquitates diuisionem constituunt inter illum & peccatores [e]. & Deus longè est ab impijs eo modo [f]. Et quia interdum cum peccato mortali, Deo non reconciliati, ab hac vita mortali decedunt aliqui, mors illa animæ, priuatio que fruitionis gloriæ Dei, animam perpetuò sequitur. Nam vbicunque ceciderit lignum, siue ad Austrum, siue ad Aquilonem, ibi ardebit. Et quo in statu reperietur anima à corpore discedens, in eo iudicabitur. Est enim tunc tempus post mortem, supplicij vel gloriæ: hic autem quamdiu viuimus potest esse facultas resurgendi, & recõciliationis cum Deo: quo circa mors illa in mortali illo peccato decedentium, dicitur etiam æterna, quæ & mors secunda dicitur in Apocalypsi [g]. Nam prima mors dicitur dissolutio corporis, & separatio animæ, à qua transeunt quidam in vitam æternam [h]. Qui credit in me, transibit, inquit Christus, à morte in vitam: alij in mortem æternam. hique perpetuò visione & fruitione Dei priuati, cum Sathana torquendi adiudicantur. Ergo vita priuatus Adam ob peccatum, priuatus Dei familiari visione, à quo seipsum abscondit, & consequenter & scientiam, quam nactus erat à Deo, peccato obscurauit, veluti opposita nube & tenebris aciei oculorum mentis, & imagini Dei, nempe intellectu, voluntate & memoria obnubilatis. Vis adhuc de his dilucidam probationem? considera crassissimas ignorantiæ tenebras post peccatum illius, cùm latitare se putaret, tãquam si Deus omnia & vbique intueri nesciret: dein considera tempus & locum, vbi se abscondi posse putabat, nempe in meridie, in quo radij luminis fulgentissimi, etiam oculis carneis & lippis posita clarè detegebãt quælibet. Ab eo tempore imago Dei in Adamo, & in his qui posteà ex primis parentibus propagati sunt, remansit obscurata & tenebris velata: illa tamen quę ab eo indita est, remansit

b tom. 4. lib. de Ioseph. cap. 14.
c quæst. 92. in nouum Testam.
d In lib. 1. Reg. c. 18. ver. 10.
e Esaiæ c. 59. g. ver.
f Prou. c. 15.
g 4. Apoc. a. d.
h vt Iohan. Euang. c. 5.

remansit imago Dei in eo & posteris, siue fuerint ij Ethnici, siue Iudæi; quibusdam tamen minùs, alijs magis obscurata. Relicta namque etiam post peccatum & incredula anima, & per consequens imago Dei, quæ in ea est mens, ratio, & eius facultates vel potentiæ & sciendi, & intelligendi, & Deum cognoscendi. Hanc imaginē Dei, pro arbitrio libero nunc iuuante gratia expeditiore; anima vel excitat, vel sordescere patitur, vel naturalem potentiam sequendo, vel contemnendo. Nam, vt ait D. Basilius Magnus [i], Cùm condebamur hoc nobis inditum est, quòd ad imaginem Dei facti sumus: ex proposito verò nobis acquiritur, vt similes Deo reddamur. Illud verò secundùm propositum potétialiter nobis inest: effectualiter autem nos ipsos impellimus. Et nisi præueniens nos dixisset qui fecit nos Dominus, faciamus, & ad similitudinem nostram: nisi ad hoc, vt ad similitudinem Dei efficeremur, potentiam nobis largitus esset: ex nostra vtique potestate similitudinem Dei nō fuissemus adepti. Habeo igitur ex creatione illud Ad imaginem, fio autem ex proposito illud Ad similitudinem. Gratia illa, propter quam tibi coronacessit, partim tua est: si enim totum tibi dedisset opifex, quonam pacto tibi fuisset apertū regnum cœlorum? Nunc autem hoc quidem datum: illud autem imperfectum relictum est, vt postquam teipsum consumma tum teddidisti, dignus habeare qui mercedis retributionem accipias. Hæc Basilius. Laborandum igitur nobis est iu colenda & excitanda imagine & potentia, postquam à perfectione prima desciuit homo peccato: perpetuoque eius rei causa ratiocinandum. Habemus agrum fœcundum à natura & à Deo primùm datum animæ; mentē nostram omnium scientiarum capacem: hanc ab omnibus ruderibus purgare, & spinis, & alijs quæ semen suffocat, debemus, & ei negotio curam omnem adhibere, si segetes velimus produci inde & metere. Nouit id Hippocrates [k], dicens: Nostra natura seu ingenium, tanquam seges & ager est: doctorum verò præcepta dogmatave, semina sunt: disciplina autem, & scientia puerili ætate comparata, est suo tēpore semina in segetem agrumq; sationi paratum iactata fuisse: locus autem quo discitur, nutrimentum est aëris quod segeti & satis accedit: laboris verò cupiditas, est opera, tractatióve, & subactio agelli: tempus autem hæc omnia corroborat, planeque nutrit. Est namq; in anima aliquid duplex cōsideratum, anima ipsa, & vis animæ: in anima viuere, in eius vi bene viuere, vt

i *lib. Hexameron homil. 11.*

k *lib. seu fragm. de lege.*

[l] *lib.1.magnor.mora. c.4.* etiam notauit Aristot. [l] Sic anima etiam existimatur vel-uti tabula rasa, & quædam papyrus, in qua licitum sit de-scribere bona vel mala, cùm ad vtrunq; semẽ, veluti ager, vim quandam producendi exerat. Atque, vt scribit Maxi-
[m] *serm.40.* mus Tyrius [m], anima habet rerum omnium expeditissi-mum atq; ocyssimũ motum, vtpote quæ sit conglutinata ex mortali & immortali natura, & ob eam partem quam à mortalitate desumpsit, sub brutali natura censenda sit: nutrit enim, auget, mouet, sentit: ob immortalitatem ve-rò ad diuinitatem accedit, quæ scilicet cogitat, ratiocina-tur, ediscit, atq; efficitur sciens. Quatenus autem natura ipsa mortalis cum immortalitate cõcurrit, id omne dici-tur prudentia: medium videlicet quiddam existens inter scientiam & sensum. Estq; sensus animæ functio, quate-nus irrationalis: sicuti mẽs, animæ functio, sed quatenus est diuina. Harum media est prudentia, & ipsa eiusdem a-nimæ functio, sed quatenus est humana: sensus enim ex-perientiam colligit, ratione prudentia, mens verò stabili-tatem. Id igitur quod ex his omnibus harmonicè compo-situm est, scientiam voco. Sunt aliqui, qui sensualem, irra-tionalem, corporalémve partem tantùm excolunt, & cor porea tractant. Hi animales homines, qui non percipiunt quæ sunt spiritus, præsentibus tantùm & apparentib. con tenti, & curis seculi impliciti, spinis omnino referti, & pas sionibus animæ dediti: vnde anima quia sana non est, sed his affecta & morbida, neq; liberè circa rerum contẽpla-tionem vacare potest: cùm sanitas animæ sit imperturba-
[n] *hecaton-tade 2. de chari.* tio mentis, vt ait Thalassius monachus [n]. Vnde, vt idem ait [o], si velis imperare animæ, & scire, circũcide ante om-nia affectionum causas. Ideo ex antiquis etiam qui co-
[o] *hecaton. 1.* gnitionem excellentem nacti sunt, omnibus temporalib. & caducis renuntiarunt, philosophiæ vacantes, palliolo tantùm contenti, repurgabant mentes, earum rerum con temptu, & ab earum solicitudine. Biasq; tantùm sua secũ portare professus: alius dolio inclusus Alexandrum con-tempsit: alius diuitias in mare iactauit: alij omnino à vul-gari, & prophana turba procul se separarunt: quorum e-xempla & nomina tam nota sunt, vt superfluum ducam cognita passim referre. Sed & plures vsi sunt proprij cor-poris castigatione, disponentes organa, quibus anima li-beriùs absoluta à mole corporis, omentoq; terrestri, im-peraret, & fungi suis viribus posset: abstinentes à corpo-ris satietate, voluptateq; terrestri: leui cursu & quatenus naturalis necessitas patitur, hæc humi repentia prætranf-

cuntes:

euntes:& alia contemnentes, vt altiùs conſcenderent, ad creatorem mentem traducentes. Ob id abſtinuerunt alij animalibus, vt Pythagorici:plerique à vino,& ab alijs ciborum generibus: alij à venere: alij ab omni ſpecie corporea voluptatis, purgantes, vt ipſi dicebant, his modis animas, vt apud Iamblicum [p], & Porphyrium [q], & Proclum [r] ſcriptum eſt. Noſtri Chriſtiani, patreſq; præſtantiſſimi, lauacro regenerationis gratiâ à Deo imagini Dei coniungentes pœnitentia, ieiunijs, lacrymis, & orationibus animæ ſordes eluentes, intelligentiam, ſapiẽtiam, & doctrinam à Deo deprecãtur, & obtinent. Et quibuſdam modis ex his antiqui populi Iſraelitici, vt Salomon, Eliſeus, Hieremias, ſeptuaginta Seniores Moſi auxilio dati: ijs ſimiles, de quibus iam dixi, Apoſtoli, ſanctique Patres. Fuit & Hor nomine, Aegyptius abbas, qui literarum omnino rudis, cùm illi oblatus legendus libellus fuiſſet, oratione fuſa legere cœpit, vt ait Marullus [s]: quod & de ſeruo quodam triduo orante Fulgoſius tradit [t]. Sic Baſilius Epiſcopus Ephreno Syriæ ſolitario Græci ſermonis vſum impetrauit oratione à Deo [u]. Sunt his alij ſimiles, de quibus nec mirãdum eſt ſi à Deo illud impetrauerint, quod antiqui Ethnici, Deo permittente, ab alijs, indignis Dei titulo, impijs ſpiritibus ſe obtinuiſſe iactarunt: ſicut Socrates à ſuo bono Dæmone, Heſiodus à Muſis, item Thynicus, qui iiſdem afflatus hymnum abſolutiſſimum compoſuit: vt Euages paſtor diuino numine repentè Comicus factus dicitur. Omitto reliquos θεοδιδάκτους dictos, vt eum qui ſe à nympha Aegeria, nempe numen aliud, qui à Ioue leges hauſiſſe dicebant: paulò inferiùs enim de his alia ſubiungemus Deo fauente.

p *de myſter. Aegypt.*
q *lib. de abſtinentia animal.*
r *de anima & dæmone.*
s *lib. 2. c. 2.*
t *lib. 1. c. 6.*
u *Maru. li. 2. c. 2.*

Rationes adferuntur, cur non omnibus cognoſcendi eadem facultas datur: cur diuerſi non ſimilia ſciant. CAP. VI.

SEd & ex ſuperioribus reliquum ſuccedit ordine latiùs enucleandum, cur lumen illud cognitionis naturalis, illudq; ſupernaturale non communicatur æquè omnibus. Cuius ex iam examinatis vera datur ratio, quòd non omnes homines modo pari diſponunt animas, quãuis illæ eiuſdem potentiæ & imaginis ſint: & quòd alij corporalis magis, quàm ſpiritualis partis ſint ſoliciti, ideo non omnes ſimiliter & docti & ſcientes: ſicuti agri eiuſdem naturæ & continentis ſoli diuerſa cura exculti tamen, vberiores fructus vel minores, & diuerſos natura

& quantitate proferunt. Sunt enim causæ plures, quibus impediuntur animæ omnia & æqualia scire. Et imprimis illud indubiè tenendum est, omnia homines scire simul non posse, ob rerum multitudinem & varietatem, & propter memoriæ humanæ imbecillitatem imminuta vi eius peccato originali. Secundò nec plenè & perfectè de singulis vt res se habent, potissimùm cum de essentia quæritur, sciri posse, quamuis de omnibus scientiam haberi ab quam seorsum & separatim his examinatis dicimus. Tertiò nec pari modo omnes intelligere, cùm & cuilibet animæ vltra potentiam sciendi generalem, quædam insit à Deo particularis beneficij elargitio: & aliæ alijs sint excellentiores in naturalibus & donis, ad intelligendum & memorandum habiliores, acutiores ingenio, & perspicaciores intellectu. quod & in Angelis, qui spiritus sunt, inueniri constat, & notatur in sententijs Patrum [a]. Quartò corporum diuersitas, & dispositio differens diuersam sciendi constituit causam & promptitudinem. Melancholici namq; ingeniosi sunt: & magni, inquit Cicero [b], refert, quali in corpore animi locati sint. Multa enim in corpore existunt, quæ acuunt mentem, multa quæ obtundunt: idque pro organorum, & temperaturæ, & crasis corporeæ tenore, quibus anima veluti instrumentis vtitur, vel iuuatur: non minùs ac optimus faber instrumentis optimis meliùs vtitur, malè autem dispositis & non accommodis non optimè vt vult artem exprimit. Et si quis cupiat de membris aptis ad mentis functionem plura videre, legat Aristot. [c] & Galenum. [d] mihi enim non animo insidet, quæ tradunt transcribere: & sufficiat admonuisse, corpus vt instrumentum respondere debere animæ, potissimùm in partibus cerebri, in quibus functiones rationales sedem habere dicuntur: quæ liberè & absque offendiculo esse in ministerio debent, & quibus malè affectis præcluditur functionis vis, & bene dispositis maximus patet ad intellectum aditus. Quo fit vt pueri, in quibus, dominatur pars corporalis, quæ quodammodo obruit aciem animæ, veluti natura tunc laborante in formando corpore, non sint ita sapientes & ad iudicandum certi, quamuis vasa bene disposita sint: idque ob abundantiam alimenti, quod natura attrahit ad corpus vegetandum: ex quo & mentis veluti opilatio & impedimentum, membris nondum ad functionem rationis vt oportet consolidatis & defæcatis. Videmus & rusticantes & callibus laboribúsve obduratos, sanguinis crassi & cutis

a Magistr. sentent lib. 2. distinct. 32. litera. I.
b I. Tuscul. quæst.
c In physio.
d Tomo libello num anima se quatur temperamentum corporis.

cutis bouinæ, indociles ferè: sanguine autem subtili, & spiritibus agilibus plenos, dociles, interdum & morbis diuexatos, doloribusque plangendis occupatos, & corruptis vel non sanis animæ instrumentis parum ad discendum attentos, imò & memoriam priorum quæ nouerant amittere. Vt refert Valerius Maximus [e], quendam Athenis virum eruditissimum, cùm ictu lapidis vulnus capite excepisset, literarum oblitum, quibus anteà tantoperè studiosè inseruierat. Vt Messalam Coruinum proprij nominis oblitum post ægritudinem, testatur Solinus Polyhist. [f] P. Crinitus [g], Plinius [h]. Et alijs idem accidit & ob senectutè quæ indisposita crasis est: & Georgius Trapezuntius omnium literarum Græcarum & Latinarum oblitus, sicut & Franc. Barbarus, vt author Volaterran. [i] quod & contigisse ætate Ciceronis Orbilio Pupillo Beneuentano, narrat Suetonius [k]. Singulorum namque animantium functiones, proprias sequuntur potentias: instrumenta ante ipsas functiones ac bona. & in summa, singulorum animalium bonum in natiuis operibus consistit, opera autem in necessario vsu, vsus in facilitate potentiæ exercendæ, potentia in aptitudine instrumentorum, instrumenta in varietate naturæ, vt scribit Maximus Tyrius [l]. Quantò diuersitatem efficit intelligendi victus ratio: nam quanquam organa sint bene natura disposita, tamen exteriora quædam accidentia ea obtenebrant. Siquidem, vt ait Claudianus,

Luxuries prædulce malum, quæ dedita semper
Corporis arbitrijs hebetat caligine sensus.

Atq; veneris assiduus vsus interiores spiritus exhaurit, & cerebrum debilitat: redduntur q; omnes ferè post coitum animo tristiores, vt etiam notat Aristot. [m] Exeunt quippe cum semine aliæ facultates, & ita corpus debilitatur venere, vt idem Aristoteles scribit [n], & Galenus [o], venerem cerebrum lædere, & vires elidere. Cuius rationem reddit Aristot. [p] Nemo, inquit, antequam coire incipiat calescit, sed à venereo coitu id potiùs euenit. Cùm enim cerebrum frigidissimum omnium corporis partium sit, tum rei venereæ vsus magis refrigerat, cùm is caloris sinceri naturalisque secretio sit: itaq; cerebrum sentit merito prius. Quæ etenim imbecilla vitiosaque sunt, causa parua exiguoque momento immutantur. Et Plato etiam putauit semen esse vertebralis medullæ defluuium, vt notat Plutarc. [q] Sed & illam Venerem menti nocere idem Plato apertè scribit [r] his verbis: Qui fluido

e lib.1.c.8.
f lib.6.
g lib.1.c.10.
h lib.7.c.24.
i lib.2. Anthropo.
k lib.de il-lust. Grammat.
l serm.32.
m lib.probl. sectione 30. quæst.1.
n lib.1.de gener. animal.ca.18.
o Tom.3.e. perum lib.3. comment.in lib.3.Hippo. de morbis vulgarib. circa finem.
p 5 de generat.animal. ca.3.
q de placid. philos lib.5. cap.43.
r lib.32. qui Timæus inscribitur.

stupidoque circa medullam abundat semine, vtque arbor pluribus quàm conueniat fructibus grauida, nimia vbertate luxuriat, is profectò multis passim doloribus, multis item voluptatibus in libidinibus ipsis, earumque fœtibus fructibusque affectus, per omnem fermè vitam ob ingentes voluptates doloresque insanit ac furit: cumque huius animus propter corpus æger sit atque insipiens, vulgò tamen non æger, sed pro voluntate sua vt liber affectus falsò putatur. veritas autem sic habet. Et Venereorum intemperantia maxima ex parte propter generis vnius habitum, per ossium raritatem in corpore lubricum madidumque, animi infirmitas est: quocirca & Euripid. [s]

s in Troadib. actu. 2. vers. 130.

τὰ μῶρα γὰρ πάντ᾽ ἐστὶν ἀφροδίτη βροτοῖς.
καὶ τοὔνομ᾽ ὀρθῶς ἀφροσύνης ἄρχει θεᾶς.
Venus rectè est id omne quod est stultum.
Et ritè nomen illi insipientiæ inditum est.

t in Hecuba.

u li. 2. Rhetor. ad Theod. ca. 23.

Atque idem Euripides alibi [t] venerem amentiæ præfectam esse dicit, vt eius etiam testimonium citat hoc Aristoteles [u], alijque hoc probant, quorum sententias omittimus. Sufficiunt nobis exempla, quibus docemur viros insigniores, hac venere etiam scientiam, & notionem sui & rerum aliarum oblitos fuisse. Nec quisquam doctior Salomone: is tamen à venere, veluti mente circuncisus, in idoli meretricis suæ culturam fœditer lapsus est: & qui Deo vero & viuenti templum priùs construxerat, assiduitate mulierum irretitus, veneri & idolis postea ædificauit [x]. Vates Dauid pater eius electus à Domino, venere Bethsabeæ fascinatus, homicidium vnà cum adulterio admisit [y]. Num aliquis fortior Samsone? is causam suæ fortitudinis, quam antè tacuerat, ex capillorum fato pendentem, non secùs ac regnum, nisi ex capillo purpureo apud Ethnicos [z], tandem veneris veneno infectus detexit & amisit [a]. Veluti & hæc eadem Nino imperandi peritiam, sceptrumve è manibus excussit, columque & fusum & pensa substituit [b]. Hæc etiam Herculi pro claua, quàm nec famosi latrones, nec leo ferox, non hydra multicollis, nō triceps cerberus, nec alia monstra eripere potuerant, pensum & fusum digitis aptauit cùm consuetudinem Ioles sequeretur [c]? Et alij plures huiusmodi, quos lubens prætereo. Et prostant exempla quotidiana amasiorum, qui sauciati hoc dulci, vt aiunt, veneno, veluti animalia irrationalia muta, quæ secundùm Plinium & Aristot. coitus tempore maximè sæuiūt, miro

x 3. Reg. ca. 11. a. 6.
y 2. Reg. ca. 11. & 12.
z Ouid. li. 8. Metamor.
a Iudic. ca. 31. b. c. d. e.
b vt habetur apud Iustinum li. 1. historiæ, & alios.
c Vt scribit Ouid. Metamor. lib. 9.

miro modo mente vacui videntur, & ferè phanatici, proprium commodum contemnentes, prodigè omnia profundentes, à curis necessarijs honestisve actionibus vacui, vanissimi nebulones, verique proci Penelopes, nihil vltrà quàm veluti porci lutum fœtidum meretricum tractantes. Tales obuiam passim, iuuenes vere quidem, tempore quo rebus indagandis, atque literis euoluendis vacare deberent, die noctúve musicis instrumentis & mellitis cum veneno illo sermonibus, omne tempus obterentes: & quod peius, idolo venereo semper intenti, sic bibant, siue manducent, siue cubent mentem funestantes, vt nihil aliud cogitent, non sua, nec seipsos, phanatico quodam morbo cathenis ignorantiæ & turpitudinis arctè constricti. Et vt semel dictum est cum Osea [d], fornicatio, vinum, & ebrietas auferunt cor. Nec quicquam, vt ait Seneca [e], tam mortiferum ingenijs, quàm luxuria. Quia perfectio intellectualis in homine consistit in quadam abstractione in sensilibus phantasmatibus: & quo magis mens hominis fuerit libera ab his, eò citiùs intelligibilia assequetur, & omnia sensibilia in ordinem deducet. Idque docet D. Thomas [f]. Et oportet intellectum, qui optimè intelligit, videlicet rationem animæ, immixtum neque alligatum alicui rei esse, cùm natura sua immixtum esse oporteat intellectum, vt scribit Aristoteles [g]. Quæ & dicta volo de voluptatibus reliquis corporeis & brutis, quę & vim intelligendi suffocant, vel comprimunt, vt latè docet Lactantius [h], adstipulaturque Diuus Cyrillus Patriarcha Alexandrinus [i]. Voluptates & variæ affectiones, inquit, admissæ, cor & dignas cogitationes ab omnibus mentibus auferũt: blandissimæ namque dominæ sunt, vt ait Cicero [k], voluptates, quæ maiorem partem animæ à virtute detorquent. Siquidem, quæ sensualia sunt, & dulcia sunt, eaque anima tunc sequitur, impeditque consilium voluptas, vt idem Cicero ait [l], rationi inimica, ac mentis, vt ita dicam, perstringit oculos. Ideoque, vt alibi ait [m], submouenda, vt rectà sequamur. Et Philo Iudæus [n] censet, in rebus non esse duo tam contraria, quàm sunt voluptas & scientia: illamque intellectum corrumpere docet alibi [o]: omnino enim, inquit, scire oportet, quòd voluptas tanquam lasciua meretricula amatorem appetit, quærens stupri conciliatores, per quos illum ceu hamo capiat. Sunt autem huius cupidinis sequestri sensus, quos postquam inescarit, facile mentem subiugat, quæ res externas intrò admittat,

d *cap. 4. v. 5.*
e *in princ. 1. lib. declam.*
f *in 2. sect. q. 15. art. 1.*
g *lib. 3. de anima. cap. 4.*
h *lib. diuin. Instit. 6 siue lib. de vero cultu, c. 20. & 21. & sequentibus.*
i *lib. 4. cõtra Iulia. apost.*
k *2. offic.*
l *in Catone maiore.*
m *2. de finibus.*
n *tomo priore oper. lib. quod Deus sit immut.*
o *lib. de mũdi opific.*

illis internuncijs & ostentantibus singulorum formas, & ei suum affectum imprimentibus: vtque cera similes recipit per sensus imaginationes, quibus comprehendit corpora, quod per seipsam non valet. Ea itaque ratione & homines vim rationis amittunt, & contemplandi facultatem, veluti tyranno cuidam mancipati, & brutis similes facti. Nihil enim interest, vt dicebat Socrates[p], inter hominem incontinentem, atque voluptate notatum, & pecudes: sunt namque hæ voluptates sensibus quibuscunque communes, & animalibus brutis. Vnde & homines nihilo ab his, iisdem vtentes, contemnentesque veras animi ex doctrina voluptates, differre videntur, vt docet Gellius[q], & Macrobius[r]. Quin & animales illæ voluptates furiosè animas nostras perturbant, & impedimenta innumerabilia præbent, vt ait Plato[s]. Quapropter studiosi eas maximè deuitare satagent summa cura & diligentia, cùm obuia & glabra ad libidinem sit via, & facilè delabatur per voluptatem in flagitium prona mortalitas, vt scribit Diodorus Siculus[t]. Nec fieri potest, vt scribit Cicero[a], vt animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, copia, inopia quoque nonnunquam impeditus, literis operam dare possit. Sic omittendæ sunt sciendi cupidis omnes voluptates, relinquenda studia delectationis, ludus, iocus, conuiuium, sermo etiam penè omnium familiarium deserendus. Referunt historiæ authores, Cannas Hannibali Capuam fuisse. Siquidem inuictum Alpibus, & indomitum armis, Campaniæ solæ (quis crederet?) & repentes fontibus Baiæ subegerunt. Virtus namque militaris, scientiaque, atque hostium præcautio, & mentis acies, voluptatibus gustatis elanguit, vt narrat Liuius[b], L. Florus[c], Plutarchus[d], Appianus[e], Plinius iunior, Eutropius, Orosius, & Silius Italicus, Polybius, & alij, qui scripserunt de bello secundo Punico. Et ratione antiqui vt voluptatē mentis esse perturbationem docerent, Tantalum in exemplum proposuerūt: is enim cùm eius esset amantissimus, atque Iouis pollicitationi confidens, qua quicquid petijsset, consequuturus esset, petijt, vt Deorum more in voluptate omni viueret: quod quidem obtinuit; & Iupiter satisfecit ei quam promiserat pollicitationi, quia promiserat: at vt nullo appositorum frueretur, viueretque semper perturbatus, petram super eius caput casum minitantem suspendit, ob quam nihil potuit gustare ex præsentibus, vt narrat Athenæus[f]. Quanquam sciam illam fabulam

p Xenophon in libro 4. de dictis Socratis.
q lib. 19. Noctium Attic.
r lib. 2. Saturnal. c.
s lib. 10. siue in Philebo, vel de summo bono.
t in lib. 12. bibliothecæ.
a oratione pro M. Cælio.
b decade 3. lib. 3.
c lib. 2. epit. cap. 6.
d in vita Annibalis.
e in libro de bello Lybic.
f lib. 7. dipnosoph. c. 3.

bulam ad auaros ab Horatio referri: nec quicquam prohibet tamen, & ad voluptatis perturbationes & obliuionem eius, quod fieri oportet, pertrahi posse. Fuit & alius nempe Claudius Cæsar, qui, vt refert Suetonius g, cùm voluptatibus & ventri vsque ad perniciem crapulæ dedi- tus esset, in tantam mentis stupiditatem, obliuionemque profundam peruenit, vt occisa Messalina, paulò pòst q̃ triclinio decubuit, cur domina non veniret requisierit, & multos ex his, quos capite damnauerat, postero die statim & in consilium, & ad aleæ lusum admoueri iusserit. Nocent etiam, & functiones animæ impediunt crapula, ebrietas, & huiusmodi voluptatis ministri: de quibus dicetur forsan alias. Erit tamen sexto ordine causa alia, cur non omnes pariter sciant, nempe incuria & negligentia discere volentium. Nosse namque expedit, quòd sicut in agro quædam spontè etiam nō sata, & sine externa agricolæ ope & auxilio innascuntur, quædam nisi serantur & excolantur: ita in hominis sciendi potentia, quędam per se innascuntur, quędam aliunde semina expectant & cultum. Animalia quoque omnia quasdam proprias facultates ex seipsis non aliunde habent, & norunt, vt docuimus, fugiunt, nidificant, prædantur, cibos conuenientes eligunt: quędam aliundè addiscunt, vt q̃ voces humanas discant aues, q̃ dominis obaudiant, vt equi frenis dirigantur, domentur, pugnent, & similia: sic homo, vt ait Max. Tyrius h, scit aut inueniendo, aut discēdo. Et Plato i, Duobus modis cognoscimus, vel inuentione, vel ab alio discentes. Animi inuentio indigena in ipso existēs, eiusq; ex semine orta, vel potiùs in animo insita est: eaque nihil aliud, q̃ verarum opinionū excitatio, cùm animus vnum venatur ex altero, & ex quibusdam perceptis vel coniectatis, altiùs ratiocinatur, & negotiat, suscitatq; cogitatione rationes, & ex illa quippiā aliud elicit: veluti ex attritu lapidis & chalybis ignis excutitur & apparet, q̃ anteà potentia in lapide latitabat, primùm potentiam in actum impellens, posteà incrementum paulatim adijciens, productis semper addendo: non secus ac videmus terram semina paulatim educere, atque per latentia additamenta augere. Potentia enim animæ ad diuinum opus efficax est, nō per se, sed solùm illustratione diuina desuper influente, per quam & actionis diuinæ videmur esse participes, vt ait Iamblicus k. Quod docet cur nō omnes animæ opera diuina faciant, nō miraculorum opera virtutes nō profitentur, sed tantùm illæ quæ id dono à Deo

g *in eius vita, cap. 35.*

h *Serm 28.*

i *lib. qui Alcibiad. siue de nat. hom.*

k *lib. de mysler. Aegyptior.*

acceperunt. Quia anima interdũ agit vt causa instrumentalis, interdum vt principalis, interdum vt concausa cum spiritu Dei: veluti numine afflati antiquitus, extra Dei veri cognitionem oracula reddentes, velut instrumẽta tantùm, & vim ignorantes eorum quæ dicebant, cùm tamen intelligerent quæ proferrent Dei Prophetæ. Atq; principalis causa rationis anima, & ea proxima cõcausa in his, quæ voluntariè cum Dei gratia agit. Notandumq; idcircò scientiam nõ esse à natura, sed natura nos ad eam esse aptos: nam si ex natura esset, omnes pariter & omnibus seculis sciuissent. Neq; etiam scientia erit reminiscentia: quia si talis esset, vnum & certum sciretur, neq; essent tot

l lib. 2. aduersus gent. variæ rei vnius sententiæ, vt notat Arnobius [l]. In quo errauit & Plato, qui ita putabat scientiam esse reminiscentiam & recordationem vitæ superioris: neque inquit fieri vllo modo posse, vt pueris tot rerum atq; tantarum insitas & quasi consignatas notiones, quas ἐννοίας vocat, haberemus, nisi animus antequã corpus intrasset, rerum cognitione viguisset. Neq; omnia planè videre animum, cùm repentè in tam perturbatum domicilium, tamq; insuetum migranit: sed tum demum cùm se collegit, atque recreauit, cognoscere ea reminiscêdo. Id autem Plato asseruit [m], & scribit Cicero [n]: qui tamen reprobat, atq; diuersam sciendi facultatem ex potentia animæ & cultura oriri, non ex illa animarum præcedenti scientia: in qua & lapsus cum sua metempsychosi Pythagoras, quam meritò irridet Lucianus [o]. Dehinc ordo, incrementa & colligatio plurium inuentionum, obseruatione per tempora multorum, aliam scientiæ formam, veluti experientia & vsu approbatam, artes & disciplinas tradiderunt per inuentionem & experientiam, non tamẽ communem. Quo fit, vt homo doctore egeat & præceptore, labore, & diligentia: tum quia animum ad ea inuenienda capacẽ non habeat, tum etiam quòd inordinatè à se cognita, ritè non possit sine duce efferre, vel explicare. Et ita D. Ambros. [p] omnem scientiam aut ex natura, aut ex disciplina esse ait: vt ex natura suppetit equo currere, pisci natare. hoc enim, inquit, faciunt antequam discant. Ex disciplina rursus suppetit homini nare: nam nisi didicerit, scire non potest. Quod velim intelligatur de modo sciendi, qui humanis viribus & potentia naturali accedit, quique non sine labore & minutis quibusdam accessionibus, ex paruis in maiora conscendit. Non autẽ intelligenda puto de scientia, quæ à Dei virtute infunditur, quam sine labore aliquo

m in Menone.
n 1. Tuscul. quæst. 2.
o in Gallo, vel somno.
p tom. 2. lib. 5. de fide ad Grat. cap. 8.

quo mentibus humanis cōcedi à Deo simul & semel nouimus: sunt enim sine conatu dona & gratia Dei: hæcq; vbi se infuderit, regere consueuit, vt non egeat ingenio humano, sed superet recipientis ingenium. Et spiritus quidem Dei est in hominibus, sed inspiratio omnipotentis dat intelligentiam, vt dixit Ehu filius Batrachel Baxites q. Nec conatus est Matthæus, non Marcus, non Ioannes scribere Euangelium: sed diuino spiritu vbertatem dictorum rerumque omnium ministrante, sine vllo molimine cœpta compleuerunt. Non ita cæteri, qui sine Deo scribere Euangelium aggressi sunt, vt & dixit Diuus Ambrosius r. Eadem de Salomone, Adamo, reliquisque Prophetis & viris sanctis: ad quorum puritatem mentis cùm nec accedimus, tenebris peccatorum & rerum inferiorum & terrestrium impediti, egemus doctoribus maiori beneficio diuino doctrina insignitis, doctiorum inuentionibus & scriptis, quibus veluti remigibus nauis, mens videlicet nostra, portum scientiæ appellat. Hoc quippe interest inter scientiam infusam & acquisitiuam, quòd infusa, instar artis impressonæ, simul prælo paginas sententijs & clausulis implet & infigit: acquisititia autem imitatur scribētium ordinem, quo vna, posteà altera, tertia ve litera depingitur, posteà syllabas iungit, dictiones & lineas minutatim perficit. Habet tamen quælibet mens rationalis vim exerendi illas particulas intelligentiæ & scientiæ, quas colligit & coniungit in principio & ætate iuuenili difficulter, vel dignoscere incipit ad similitudinem abecedarij discipuli: posteà autem assuetus rationis notis, illarumque coniunctionibus, veluti syllabarius, promptiùs ad verba articulatè coniungenda, & ad texendas rationes ascendit, & semina rationis tandem ritè distinguit, & componit: non secus ac qui rectè loquitur de omnibus, per easdem literas ratiocinatur, & sic hic dexterè de omni re proposita disputat cum ratione, flectitque animi instructa & parata rationum elementa, pro negotiorum varietate subtiliter rationis implicitis neruis & viribus. Qui enim loquitur ex textura literaturæ alphabeti, & ex sonis quinque vocalium, tot libros variarum conceptionū implere potest. Atque Dei in homine maximum concessum beneficium tam mirabile admirari non desino, quę cæteris quibusdam veluti punctis, tantam rerū varietatē cognoscere possumus. Quod nec impossibile dici debet, postquā placuit Deo, & illud impossibile non esse comprobet experientia, vt viginti duabus

q Iob. c. 32. h

r tomo 4. in initio 1. lib. in Euangelium Lucæ.

duabus tantùm literis, imò quinq; tantū sonis, a,e,i,o,u, conceptum omnium humanorum, & rerum omnium diuinarum & humanarum cognitio exprimi possit, & ex adytis cordis secretiorum cogitationum haberi certa declaratio possit. Nec iudicare audeo, in quo magis Deum admirari & collaudare debeamus, ac cuius maiores ei habeamus gratias: an eius quòd rationis participes nos fecerit, vel quòd sermone hoc mirabili, & breui sonorum compendio rationem explicare, eaq; proximos iuuare, & suam gloriam, & omnipotentiam decantare permiserit. Vtriusque certè contemplatio Dei ineffabile beneficium nobis insinuat, & Deum perpetuò venerandum vt architectum vniuersi docet incomprehensibilem, qui facit mirabilia magna solus, cui laus & honor, gloriaq; per æterna secula.

De viris illustribus qui de omnibus disputandi artem professi sunt. CAP. VII.

GEnera igitur quædam veluti locos cōmunes, & elementa literarum & vocis in animis hominum, insita, cognita esse oportet iis, qui ratiocinari volunt & disputare optimè: egent autem præceptore, vel lōgo studio, vt possint in his operari emendatè: vt puer nutricis consuetudine, & tempore, & industria voces quas inarticulatè pronunciat natura, articulatè profert & distinguit, sensu accommodat & rebus. Atq; vt Proclus ait,[a] per ipsam scientiam euadit intellectui similis, secundum actū, cognoscibile comprehendens, quemadmodum intellectus intelligibile. Videmur enim sicut per somnium omnia nosse, eademq; per vigiliam ignorare: vtpote qui per essentiam quidem rationes habemus, & quasi cognitiones earum hinc accipimus: secundum verò actum quatenus in mediū producendæ sunt non habemus. Cæterùm qui antiquis fuerint pro nutricibus atq; præceptoribus in hac bene dicendi arte, quive præcepta in promptu de omni re respondendi tradiderint, multi numerantur, (ne quis ex nostra omnia putet prodiisse inuentione) quorum alii aliis perfectiùs fœliciusque rem excecuti sunt. Refert ex prisca & sui temporis schola aliquos Quintilia.[b] nempe Coracem, de quo & Cicero meminit [c], Tisiam Siculum, Gorgiam Leontinum æmulum Socratis, Thrasymachum Chalcedonium, Prodicum Chium: quos sequitur Protagoras Abderites, à quo Euathlus dicitur didicisse

a li. de anima & dæmo.

b lib. 3 instit. orat. c. 1

c lib. 1. de Oratore. & in Bru[t.]

dicisse artem quã edidit, quamq; protulit Hippias Eleus decem milibus denariorum: post hos Alcidamas Eleates, quem Plato Palamedem vocat, item Polycrates, qui scripsit contra Socratem orationem. Alterius etiam seculi numerat homines, qui artem benè dicedi professi sunt, nempe Theodorum Byzantium, Theodorum Gadareũ, Apollonium Molonem, Areum, Cæcilium, Dionysium Halicarnassæum, & alios huius ordinis. Qui omnes etsi artem, quam nos profitemur, adepti non sint, multùm tamen adiumento nobis fuerunt, dum præceptis artem dicendi illustrarunt: nec modum sciendi docuerunt, cùm tamen cognitum magnificè proferre scirent. Nec omnibus contigit quod Gorgiæ, Prodico, & Protagoræ: Gorgias nãq; Leontinus Empedoclis discipulus, rhetor percelebris, & eximij Isocratis præceptor, primus in conuentu poscere, qua de re quisque audire vellet, ausus est. Ideo & ob singularem eius eruditionem primùm statua illi ex solido auro in templo Apollinis Delphico apposita est, vt scribit Valer. Maximus [d], & Plato [e] & Cicero [f], qui & annotat suo tempore plures eadem factitasse. Quod & repetit alibi [g] narratque simili artificio prædicos Prodicum Chium, Thrasymachum Chalcedonium, Protagoramque Abderitam. Non caruit tamen inuidis Gorgias. nam & Plato ipse [h] & Aristoteles [i] existimarunt nescio quo genio, quæ erant illius, esse sophistica, quemadmodum & quæ ante hunc tradiderant Tisias, Thrasymachus, & Theodorus in arte dicendi excellentes. Et dicam illum nimis inuidè notatum, cùm putatent eum artem dicendi cæteris præponere artibus, quarum illi amore detinebantur: vt apertè licet iudicare ex Platone, [k] dum Protarchus accusat Gorgiam tacitè, quod artem dicendi cæteris præponeret: cùm tamen Gorgias non artem dicendi solam calleret, sed nosset & alias, quod de re quaque proposita facta responsio testatur. Atque ipse Plato [l] præstantissimum in arte dicendi, & pariter in republ. administranda eximium Gorgiam dixit: fuisseque Prodicum & ante omnes Protagoram, qui plus argenti ex arte sua, quàm quilibet artifex ex sua arte cumulassent. Et Pausanias antiquitatis diligens obseruator [m] testatur Gorgiam Leontinum, parte Carmantide natum, primum neglectam adhuc dicendi ex arte rationem excitasse, & ab hominum obliuione vindicasse, & fuisse collegam Tisiæ in legatione ad Athenienses, sed Tisia præstantiorem. Et Cicero [n] mirabilem illius artem exprimit

d li 8.c.fin.
e in Gorgia.
f lib 2. de finib. bono. in princ. & 1.de orat.
g in 3.de orat.
h in Gorgia.
i in fine lib. 1.Elench.
k lib.10.siue in Philebo, vel de summo bono.
l lib.11.qui inscribitur Hippias maior siue de pulchro.
m lib.6.vel posteriore Eliacorum.
n In oratore.

exprimit in dicendo, & rerum, ſcientiarũq; copiam ei adfuiſſe demõſtrat, dum ait eum paria paribus adiuncta, & ſimiliter definita protuliſſe: itemq; cõtrarijs contraria relata, quæ ſua ſponte, etiam ſi id non agas, caderent plerunque numeroſè, primum inueniſſe. in quibus verbis, paucis noſtra ferè ars tota concluditur. Quare & Max. Tyrius º cum apparatu tribuit Prodico elegantiam, Hippiæ vaniloquentiam, Thraſymacho violentiam, ſed Gorgiæ ſoli rhetoricen. Admirandus certè poſteris ſuis Græcis Gorgias: ſed magis inter omnes Salomon, qui diſputauit de lignis à cedro quæ eſt in Libano vſque ad hyſopum quæ egreditur de pariete, de quadrupedibus beſtijs terræ, volucribus, reptilibus, & aquatilibus. ſuperior & filijs Mol, qui & illud fecerunt, vt narrat ſacra pagina p, & Ioſephus q. Legimus etiam Indorum philoſophos Gymnoſophiſtas ſe iactaſſe omnia noſſe, & de omnibus interrogatos reſpondere ſolitos, quodque planè ſe noſſent, quod eſt ſumma totius notionis: de quibus & ita ſcribit Philoſtratus r, Erat & σεσοφισμένων τὰ πάντα ἐπιστάμενος, Suſarion omnia ſciens, vt ſcribit Libanius Baſilio Magno s. Et hi verè mirabiles viri, ſi modò vera ſint quæ de illis traduntur. Cæterùm nulla ars, ſimilia his quæ poterant operandi, tradita eſt nobis, ſaltem quod ad meam ætatem & noſtras peruenerit manus. Vnus tamen, vt puto, Dei ſpiritu illuſtris inuentus à nobis, non ex ſupradictorum ordine, ſed illis minimè inuentione inferior, qui artem quandam meditatus eſt, qua omnia poſſent diſputari & contineri. Is fuit Raymundus Lullius, qui tamen puritati ſermonis non ſtuduit, ſed qui noſtræ artis fundamenta geſſit: & in quem plures ediderunt commentaria, vt Lupetus, Lauineta, vt Henricus Cornel. Agrippa, quorum ſinguli quædam propria addiderunt. Fuerunt & alij quamplurimi, qui artem potiùs nouerunt eximiè Lullij, quàm commentarijs illuſtrauerint, quique eius vſu admirabiles ſe præſtiterunt: & quod magis admirandum, ferè impuberes hac arte freti de omnibus rebus diſſeruerunt t, & hac arte pauciſſimis menſibus in viros doctiſſimos euaſerunt. Inter quos referunt Petrum Daguinum Mediatum, & Iacobum Tanuarium, viros, vt ait Agrippa, tota Italia celebratos: quorum prior cùm anno trigeſimo ſeptimo ætatis vix prima hauſiſſet literarum elementa, ſex duntaxat menſibus huic artificio incumbens, omnibus doctiſſimis viris miraculo eſt habitus: alter autem cùm ſeptem peregiſſet luſtra, à literis penitus,

o Sermo.7.
p vt ſcribitur 3. Reg c. 4. verſ.
q lib. 8. antiq. c. 2.
r lib. 3. de vita Apollon. ca. 6.
s vt legitur in epiſtol. Baſilij Magni epiſt. 162.
t vt refert Agrippa in epiſtol. com ment. in Lullum.

penitus alienus, tantum hac arte profecit, vt ficut ex eius fcriptis apparet, nulli doctorum hominum fit poftponendus. Addit his eximios fuiffe eadem arte factos Ferdinandum Cordubam Hifpanum, Iacobum Fabrum Stapulenfem, Carolum Bouilium, Petrum & Iacobum cognomine Canterios Germanos Frifones, cum vnica forore pueros decennes, in omni difciplinæ genere differentes. Poffemus his addere Picum Mirandulanum, & Politianum: vterque enim, nefcio num per hanc artem, difputare fe poffe de omnibus pollicebatur. Sciendum tamen eft antiquos Hebræos artem fimilem inuentricem rationum, imò naturarum excogitaffe illa præftantiorem, quam concludunt Cabaliftæ per quinquaginta portas lucis, fiue intelligentiæ: quas iterum examinant per triginta duas femitas fapientiæ, vt vocant, & per tres midoth, id eft, tres proprietates, vt fuo loco docebimus. Illa namq; Hebræorum dogmata, & quæ vocant de fublimibus, nobis maximè viam ad altiora præpararunt.

Cur tantopere rerum cognitione homo delectetur. CAP. VIII.

Reddamus nunc rationes cur homini fciendi & cognofcendi cupiditas, & potentia à Deo indita fuerit: cur & facultas de omnibus inquirendi, & ratiocinandi, eaque ei foli, & non reliquis animalibus conceffa: & quare vita hæc cognofcendi auida nunquam fatietur, vt plerique iam alterum pedem in fouea tenentes adhuc difcere non quiefcant. Multiplex autem rei huius caufa reddi poteft. & prior erit ipfius hominis natura, de qua iam fusè diximus. Nam, vt ait Cicer. [a] natura fuis omnino expleri partibus vult & defiderat, atque ideo potentia corporalis ab ægritudine liberata, vel in iuuenili pueri ætate, fuis omnibus viribus, incrementis naturalibus ac corporeis vacat. Sic animi partes, quarum eft afpectus illuftrior, quæ ve quo funt illuftriores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus autem innatus in nobis cognitionis & fcientiæ amor, vt nemo dubitare poffit quin ad eam hominum natura nullo vel emolumento rapiatur. Nónne videmus vt pueri ne verberibus quidem à contemplandis rebus perquirendifque deterreantur? aut pulfi requirant, & aliquid fcire fe gaudeant? vt alijs narrare geftiant vt pompa, ludis, atque eiufmodi fpectaculis teneantur? ob eamque rem vel fitim vel famem perferant?

a *li.5. de finibus.*

ferant? Et eos qui ingenuis studijs atque artibus delectantur, nónne videmus nec valetudinis, vel rei familiaris habere rationem, omnia perpetu ipsa cognitione & scientia captos, & cum maximis curis & laboribus compensare eam quam ex discendo ceperint voluptatem? Videmus & homines omnes passim, fœminas quoque, rusticos, puerosque nouarum rerum esse cupidos, vt habeant quo perficiant sciendi auiditatem. Nónne opifices, & infimæ sortis homines, quorum in gerendis rebus nullus vsus, delectantur historia? maximeque eos videre possumus res gestas audire & legere velle, qui à spe gerendi sunt exules etiam senectute. Et cùm sciendi perfectio naturalis sit, ad eam veluti ad finem suum tendit animus, neq; quiescere potest, donec ad Dei cognitionem, vbi omnis vera cognitio & perfectio, peruenerit. Semper enim natura finẽ suũ inquirit, & prosequit, vt ait Arist.[b] Quo fit vt mens perpetuò per gradus, sed insensibilis, altiora quam priùs scrutetur, vt tamẽ se aliquid profecisse non agnoscat, donec profecerit: veluti cognoscimus segetes & plantas creuisse, crescere autem nunquam videmus. Accidit autem perfectio animi ex doctrina, natura, vsu, & exercitatione, &, vt ait Manilius[c];

b *li.1. de gener. anima. c.1.*

c *lib.1.*

Per varios vsus artem experientia fecit,
Exemplo monstrante viam.

Et Terentius[d];

d *In Adelphis. Actu 5. Scena. 4. ver. 1.*

Nunquam ita quisquã bene subducta ratione ad vitã fuit;
Quin res ætas, vsus, semper aliquid apportet noui,
Aliquid moneat, vt, illa quæ te scire credas, nescias,
Et quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies.

Augeturq; voluptas cognoscẽdi ipsa cognitione, sicuti desidia nutritur ignorantia, & ignoti nulla est libido: & qui minimorum cognitione delectatus capitur aliqua voluptate, idem veluti gradu expedito ad maiora conscendit. Et quia Dei mirabilia magna sunt opera atque sapientiæ plena, noua semper hauriendo, veluti vndam superuenienite vnda, semper noua voluptatis additione reficitur & nutritur anima: vtq; succedente nouo & maiori pabulo, ignis fit maior & flamma ardentior, sic mens magis ac magis delectatur superueniente cognitione, qua excellere cæteris iusta ratione se putat, & ardentior ad maiora conuolat, pinguiorq; robustior & viuacior scientia fit: vnde & fœlices illi, qui Deũ sciunt & norũt rerũ omniũ consummatã scientiã fœliciores qui perpetua illius contẽplatione fruũtur. Sæpe ab Aristotele, & Theophrasto,

phrasto, inquit Cicero, [e] est laudata per se rerum scientia: unde & Herillus scientiam summum bonum esse defendit, qui quanquam ad summum scientia dirigat quæ optima, in eo tamen non rectè sentit, cùm scientia possit esse sine virtute, & sciẽtia cum virtute sit sapientia: ut hanc meritò opinionem philosophorum pluribus improbarit Lactantius Firmia.[f] Et dictus attamen

Fœlix, qui potuit rerum cognoscere causas.

Et apud Ouid.[g]

Fœlices animæ, quibus hæc cognoscere primùm,
Inque domos superas scandere cura fuit.

Quare Isocrates [h] admonet, multas disciplinas multis diuitijs præstantiores: puta, siquidem quòd pecuniæ celeriter transeunt, disciplinæ verò in æterna secula durant: sapientia namq; quæ inde acquiritur, immortalis est possessio. Cecinit & Virg.[i]

Implendus sibi quisq; bonis est artibus, illæ
Sunt animi fruges, hæc rerum maxima merces:
Scire quid occulto naturæ terra coercet,
Nullum fallere opus, &c.

Adde secundò vtilitatem & fructum quem homo ex sciẽtia decerpit, tum ad tutandam salutem corporis, tum ad animæ robur. ô quot voluptates, qualésve commoditates hinc oriuntur! vt verè [k] dixerit Lucretius,

Suaue, mari magno turbantibus æquora ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem.
Non quia vexari quenquam est iucunda voluptas,
Sed quibus ipse malis careas, quia cernere suaue est.
Suaue etiam belli discrimina magna tueri.
Per campos, instructa tui sine parte pericli.
Sed nil dulcius est, bene quàm munita tenere
Edita doctrina sapientum templa serena:
Despicere vnde queas alios, passimq; videre
Errare, atq; viam palantis quærere vitæ, &c.

Vis vtilitatem scientiæ facilè dignoscere, & vt ita dicam, palpare? considera effectus, quibus egeamus; quæ res nobis sint adiumento & accommodæ: & in primis mundum vniuersum propter hominum vtilitatem creatum, & hominem propter Deum, vt scribit Cicero [l]. Vsum autem quomodo tibi parabis, nisi res cognoueris: nisi vtilitates, naturas, tempora, causas scias: nisi quæ fugienda, quæ eligenda sint, in tanta varietate didiceris. Frustra enim vel perperã esse non possunt, quæ homini destinata tantùm sunt: quæ eius gratia ex nihilo facta: quæ tanta &

l

[e] 5. de finibus.
[f] lib. 3. vel de falsa sapientia, c. 8.
[g] 1 Fasto. ver 295.
[h] In orat. sue in Panæresi ad Demonic.
[i] In Aenã, versi. 269.
[k] lib. 2. in princip.
[l] 2. de nat. Deo.

mirabili prouidentia in suo ordine perseuerant. Ad singula descende, & ex partibus consideratis vniuersa tibi consecrata videbis. nónne elemẽta nostri causa, ignis ad coquendum, vel calefaciendum, ad vrendum, ad illuminandum? aer nónne ad respirationem, & spiritus temperamentum? aqua ad potum, nauigationem, nutricationẽ, & productionem piscium? terra pro solio & nutrice alimentorum? Transi ad composita ab his, ad plantas, arbores, ex quibus fructuum alimẽta, & medicara. Considera animalia, etiam venenata, nocentia, & fera, quale inde commodũ accedit homini: vel vt suam ipse naturam metu illorum ob peccatum pauidam agnoscat, & ad Deum conuertatur: vel vt aliquod pharmacũ salubre, vt ex vipera, vel exemplum diligentiæ, vt ex formica, agnoscat. Cõsiderato rationẽ cœli, stellarum, solis & lunæ commoda in aratione, satione, in temporũ signis, in rerum productione, maturatione, collectione. Considera ipsos Angelos, qui omnes sunt, vt ait Paulus [m], administratorij spiritus, in ministerium missi eorum qui accipiunt salutem. Quid vltrà sermonem protraho? considera Deum ipsum, qui propter nos homines, & propter nostrã salutem descendit de cœlis, & filij persona carnem nostram assumpsit, verbumq; caro factum est: vt verè possimus dicere ob tantum beneficium cum Pindaro, [n]

m ad Hebræos. I.

n Nemeorũ ode 6. strophe I. ver. I.

ἓν ἀνδρῶν ἓν θεῶν γένος, ἐκ
μιᾶς δὲ πνέομεν
ματρὸς ἀμφότεροι.
διείργει δὲ πᾶσα κεκριμένα
δύναμις: ὡς τὸ μὲν οὐδὲν,
ὁ δὲ χάλκεος ἀσφαλὲς αἰὲν ἕδος
μένει οὐρανός. ἀλλά τι προσφέρομεν
ἔμπαν, ἢ μέγαν, ἤ-
τοι φύσιν, ἀθανάτοις.
καίπερ ἐφαμερίαν
οὐκ εἰδότες, οὐδὲ μετὰ
νυκτὰς, ἄμμε πότμος ἄντι-
ν' ἔγραψε δραμεῖν ποθὶ στάθμαν.

Id est,

Vnum hominum, vnum Deorum genus, ex
vna autem spiramus
matre vtrique.
sed discriminat omnia separata
vis & potentia: respectu enim generis Dei nihil nos,
immobilis autem semper sedes

est areum

est æreum cœlum. sed & in aliquo similes
sumus, vel per magnam mentem, vel
per naturam immortalibus.
quamuis ignoremus
qua die vel nocte ad vitæ nostræ summam,
quam definiuit diuina prouidentia,
nobis currendum sit.

Ideo etiã cùm vtilitati & saluti destinata fuissent à Deo homini, illum ipsum postremò Deus creauit, tanquã necessaria illi antè præmittens: more principum, qui antequam ciuitatem ingrediantur aliquam, eò iubent priùs parare quæ ad commeatum necessaria sunt, vt & docet D. Chrysostomus [s]. s *homil*.8. *in Genes. Tom*. 1.

Rursum à dignitate luminis alia ratio.

CAP. IX.

Est & tertio loco, quæ dignitatem homini adferat scientia, quemadmodum ignorantia ad eius ignominiã & dedecus facit. Hominis dignitas, inquit D. Chrysostomus [a], quòd animã acceperit, quòd artes inuenit, quòd ad imaginẽ Dei factus, quòd præsit omnibus in mũdo. Itẽ artes inuenire, quod ex scientia & notitia, & ratione, qua cũ Deo est homini societas, vt idem Cic. ait. [b] a *super Psa*. 48. *Tom*. 1. b 1. *de legibus*.

Describit & Manilius: [c] c *lib*. 4.

An quoquam genitos nisi cœlo credere fas est
Esse homines? proiecta iacent animalia cuncta
In terra, vel mersa vadis, vel aere pendent:
Omnibus vna quies, venter, sensusq́; per artus.
Et quia consilium non est, & lingua remissa,
Vnus & inspectus rerum, viresq́; loquendi,
Ingeniumq́; capax varias educit in arteis.
Hic partus. qui cuncta regit, secessit in orbem,
Et domuit terram ad fruges, animalia cepit,
Imposuitq́; viam ponto, stetit vnus in arce
Erectus capite, victorq́; ad sydera mittit
Sydereos, oculos, propiusq́; aspectat olympum,
Inquiritq́; Iouem, &c.

Et Virgilius: [d] d *in Aetna*, *versu* 120.

——Immensus labor est. sed fertilis idem.
Digna laborantis respondent præmia curis.
Non oculis solùm pecudum miranda fuere
More: nec effusis in humum graue pascere corpus:
Nosse fidem rebus, dubiasq́; exquirere causas
Sacra perurgentem, capitiq́; attollere cœlum,

Scire quot & quæ sint, cur magno talia mundo
Principia, occasus metuunt, ad secula pergunt,
Et firma æterno religata est machina mundo.
Solis scire modum, & quanto minor orbita lunæ est,
Cur illi brevior, cur isti pervolet orbis
Annuus, ille monet quæ certo sydera currant
Ordine quæ ve sua careant incondita cura. &c.

Vincimus certè hac cognitione & intelligentia genus omne mutorum, cùm reliqua nobis communia cum illis sint, vt latè demonstrat Arnobius [e]. Atque hæc propria natura hominum cognoscendi & intelligendi oritur ex vna proprietate illarum trium, quæ in anima exprimunt imaginem Dei. tres enim מידות midoth, id est, proprietates & potentias, Hebræi secretiores ponunt in homine, secundùm quas factus est ad imaginem אלהים elohim, id est, trinitatis: nempe, vt anteà diximus, memoriam, intelligentiam, voluntatem. Ex memoria singulorum, formatur intelligentia: quia memoria, est notitiam apud se habere. Intelligentia autem & notitia extendente se, & accipiente id quod verum est in ratione boni & conuenientis, statim ex memoria & intelligentia formatur appetitus, qui est voluntas. Porrò sicuti ex memoria formatur intelligentia, sic ex patre in diuinis generatur filius: & quemadmodum ex memoria & intelligentia extensis, & quasi spirantibus bonum, formatur voluntas, sic ex patre & filio, tanquam ex vno spirandi principio, spiratur bonum, quod est Spiritus sanctus. Et ita notat Galatinus [f], & diuus Bernard. [g] Et beatus Ambrosius [h], Per memoriam, inquit, patri Deo similes sumus, per intelligentiam filio: intelligentiæ enim tribuimus omne quod verum cogitando inuenimus, & quod etiam memoriæ commendamus: per voluntatem Spiritui sancto, quia ex voluntate amor dilectióq;. Et per Spiritum sanctum charitas diffusa est in cordibus nostris, vt scribit Paulus [i]. Intelligentia & notitia in hominis itaque imagine insigne maximum. Quanquam non ignorem etiam imaginem Dei in homine ad alia posse extẽdi quæ homini insunt, & in quibus homo Dei quandam profert in seipso præstantem dignitatem similitudine, quam explicant Rabini in vaitzra Rabba [k]: nempe quòd sicut anima replet & regit corpus, ita Deus mundum: & sicut anima est vna in corpore, ita Deus in mundo: & quemadmodum anima nec manducat nec bibit, sic nec Deus: & vt anima videt & non videtur, ita & Deus omnia conspicit

e lib 2. contra gentes.

f lib. 2. in Iudæos. c. 8.

g lib. medit. in prin.

h lib de dignit. humanæ conditionis ca. 2.

i ad Rom. c. 5. versi.

k super c. 4. Leuit.

cit & non videtur. Quos sequuti Catholici interpretes ferè omnes, & potissimùm D. Ambrosius [l], Similitudo, inquit, Dei in anima hominis creati ad imaginem Dei est etiam, quòd sicut Deus est vbique semper totus, omnia viuificans, mouens, & gubernans: sic anima in suo corpore vbique tota viget, viuificat illud, mouet & gubernat. Sed & D. Athanasius, [m] aliam Dei in homine imaginem commemorat esse: nempe quòd sicut Deus rex omnium est, ita & homo eorum quæ in terra sunt rex sit constitutus, & ad similitudinem Dei, id est, vt quemadmodum Deus bonus, misericors, iustus, longanimis, & talis sit homo imitatione. Ita & D. Chrysostomus [n]. Est autem differentia imaginis & similitudinis Dei. Imago namque in interiori homine, imago in æternitate. similitudo autem in moribus, vt ait Albinus quondam præceptor Caroli Magni [o]. Quòd magna itaque prudentia & scientia egeant homines ad conseruandam dignitatem hanc, & ad agendas Deo gratias, nemo ignorat: quam & Deus cum consilij quadam specie, vt ostenderet eius dignitatem & excellentiam fecit, dum dixit, Faciamus hominem ad imaginem, &c. cùm tamen reliqua creauit nudo & simplici iussu per Fiat, vt legimus in mundi Genesi [p], nulla vel adhibita diligentia: existimans hominis creationem proprium, & manibus suis adorandis solum dignum opus, vt doctè Græcus, & disertus author tradit Theophilus Theologus [q], & Iunius Episcopus Africanus [r], consilium antè auocatum Trinitatis in illo, Faciamus, inquit Deus, hominem: rursumq; alia ad opus ordinata, Accepit, inquit, Deus de puluere, insufflauit pòst. ô mysteria recondita, quæ hominis indicant dignitatem. De qua videndus D. August. [s] D. Chrysostomus [t], D. Basilius [u]. vt certè qui ignorantiam consectantur, & splendorem tantæ præstantiæ non exhibent, potiùs pecudis formam, quàm hominis ostendant. Cùm scientia sit, vt ait Maxim. Tyrius [x], flos quidam, fructusq; maturus ex animi semine: ignorantia autem, istius seminis cessatio: imò, vt ait D. Marcus [y], πάντων τῶν κακῶν προηγεῖται ἡ ἄγνοια, δευτέρα δὲ αὐτῆς ἐστὶν ἡ ἀπιστία. Et rursus, ἄγνοια ἀντιλέγειν πρὸς τὰ ὠφέλιμα παρασκευάζει καὶ θρασυνομένη αὔξει τῆς κακίας, id est, Omnium malorum dux est ignorantia: secunda post eam infidelitas. Et ignorantia causa est, cur vtilibus contradicimus, quæ si comitem habet superbiam, auget malum. Et Iesaias [z], Væ qui dicitis bonum malum, & malum bonum, ponen-

l dicto li. 2. de dign. hominis. cap.
m lib. de diuer. quæstio. quæst. 8.
n Tomo 1. homilia 8. & 21. in Genes.
o lib. quæst. 3. Genes.
p Genes. 1.
q lib. 2. contra Autolycum.
r in cōmēta. in Gen.
s Tomo 4. in fine 6. li. hexaemeron. c. 1. & lib. 22. de ciuitate Dei. c. 1.
t homilia 11. in Gen. Tomo 1.
u homilia 11. hexaemeron.
x serm. 28.
y lib περὶ νόμου πνευματικοῦ, de lege spiritali.
z cap. 5.

tes tenebras lucem, & lucem tenebras: propterea captiuus ductus est populus meus, quia nō habuit scientiam, & nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit: propterea dilatauit infernus animam suam & aperuit os suum absque vllo termino, & descenderunt populus eius, & fortes eius, & sublimes, &c. Quæ & ponuntur à Gratiano alibi [a]. Et si quis acutiùs etiam omnia consideret, facilè sine vlla rationis probatione, & sola rei demonstratione compulsus, fatebitur ingenuè, summum malorum esse ignorantiam gradum in omni vitæ genere. Nā istius malo sequimur aduersa, repellimus vtilia, obnoxia tentamus, fugimus meliora, otio, in dedecore, pædore putrescimus, dum quid prosit ad promouendum gradum ad altiora ignoramus. Et dum scientiā vtilium saltem abhorremus, hominis dignitatem nō solum à nobis abijcimus, sed etiam viliores cunctis rebus etiam inanimatis reddimur. Ea namq; singula, sibi cōuenientia norunt, & quadam sympathia iungi his omni studio tentāt, & aduersantia naturali antipatia fugiētes, veluti sciēter auersantur: neq; animalia vel plantæ alimentum aliud conueniens suæ naturæ, natura ipsa admonita depascuntur. Et Menander, [b] huiusmodi homines ignorātiæ mancipes nec viuere censebat. verba eius sunt:

τυφλὸν τι ἀνοητὸν εἶναι μοι δοκεῖ,
ὀ ζῶσιν οι τί μὴ σvνιέντες σοφὸν. id est.
Cæcum mihi videtur id esse quod non cognoscit,
Nec viuunt hi, qui vt expedit non intelligunt.

Et forsan id voluit D. Chrysostomus, cùm [c] scribit hominem eum qui se iugo ignorantiæ submiserit, deteriorē bruto esse. Nam vt idem alibi [d], dedit nobis intellectum Deus, vt ignorantiam fugemus ex mentibus, vt rectum teneamus, iustumq; rerum iudiciū, atq; ad alia huiusmodi dirigamur, & contra diuersarum impugnationum varios incursus, hoc quasi scuto vsi, ac lumine, maneamus innocui atque muniti. Atq; imminet vitium ingratitudini proximum, si concessam à Deo cognoscendi facilitatem reijciamus vt inutilem. Suo enim quisq; vitio ignorat, vt ait Tertullia. [e] Estq; morbus hic non necessitatis, sed deprauatæ ac corruptæ voluntatis, qui viam parat lubricam & omni ex parte ad mala declinantem, non minùs ac si quis cineribus incedat dolosis, in recessu ignem ardentē continentibus. Neq; vsq; adeò ignorantia sterilis est, quin nō odibilem fructum & infœlicem pariat, vt scribit Ioan. Salesberiensis [f]: & Cicero [g], ignorationem semper vitiosam

a in cano. si quis homi-nē. & cano. væ qui dici-tis. 11. q. 1.

b apud Sto-bæum.

c in homilia in Psal. 48. Tomo 1.

d Tomo 2. homil. 21. in Matth.

e Tomo 2. li. de virginib. velan.

f lib. 3. Poly crat. c. 1.

g li. 3. de fi-nibus bono. vel malo. ir ca finem.

ſam eſſe ait rebus in omnibus, & contrà ſcientiam & notitiam, virtutem. Atq; ſecundum Ariſtot. [h] omnis prauus ignorat quæ agere oportet, & à quibus eſt abſtinendum: & ob huiuſcemodi errorem, iniuſti homines maliq; omnino fiunt. His accedit Plato, qui [i] ignorantiam definit eſſe dementiam animæ quandam, quę dum ad veritatem nititur, intelligentia ipſa præuaricatur. Et duo malorum genera conſtituit, vnum quod cõmuniter improbitas nominatur, animi proculdubio morbus: aliud ignorãtiam, quæ propriè animæ eſt turpitudo, aduerſus quam alexipharmacum ſolummodo præſtat doctrina. Et idem [k] malum & ſtoliditatem dicit ignorantiam, interdum ridiculã, cùm illa eſt imbecillis: interdum terribilem & odioſam, cum illa eſt valida, ſiue ſit in bonis vel externis, ſiue animi, ſiue corporis. Et ea magis illa ignorãtia grauior, quo craſſior & nocentior eſt: veluti quando ſcientiæ, vel opinioni, vel rationi, quæ natura dominatur, animus aduerſatur, vt idem Plat. tradit [l]. Quod & Horat. [m] expreſſit:

Sed quod magis ad nos
Pertinet, & neſcire malum eſt.

Neq; exiſtimemus ignorantiæ delictum leuis eſſe ponderis, cùm quis ſcire poſſit & contemnit noſſe: tale namque eſt, vt expiatione & hoſtia egeat, cuius oblatione Deus optimus placandus ſit [n]: cui iniuria per peccatum graue irrogatur, quòd cõtemptu tanti beneficij, quo nos animi ratiocinatione & lege pectoribus noſtris inſcripta donauit, ab illo munere cognitionis & à cura ſciendi vani ſumus. Et refert etiam D. Paulus [o] in ſecundum tabernaculum templi ſemel in anno introiſſe ſolum pontificē, non ſine ſanguine quem offerret pro ſua & populi ignorantia. Dauid quoq; [p] Deum deprecabatur ne ignorantias ſuas in memoriam reuocaret. Et Salomon in oratione ſua [q], inter cætera quæ à Deo efflagitat, illud adiecit, Ne creſcant Domine ignorantiæ meæ, & multiplicentur delicta mea, & peccata mea abundent, & cadam in conſpectum aduerſariorum meorum. Ita certè opprobrio dignum ignorare, & maioris notæ exprobratio voluntariè & cum culpa ignorare. Sic enim propheta regius deſcribens iniqui malitiam inſignem teſtatur [r], Verba oris eius, inquit, iniquitas & dolus: noluit intelligere vt bene ageret. Neque his relinqui ſpem veniæ, vel eam difficulter aſſequi qui veluti voluntariè peccantes, voluntariè ignorauerunt, conſtare poteſt ex Paul [s]. εἰ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω, ſi quis ignoret, ignoretur. Patent namque viæ multæ

h li. 3. Ethic. ad Nicom. c. 1.
i lib. 15. in Sophiſt. vel de ente.
k lib. 10. ſiue in Philebo, vel de ſummo bono.
l lib. 34. ſiue dialog. 3. de legib.
m lib. 2 ſatyra 6.
n Leuit. c. 4. & Num. ca. 15. b. ver. 26. & ſeq.
o ad Hebr. c. 9. b. ver. 7.
p Pſal. 24. b.
q quæ refertur Eccl. ca. 21. d. ver. 3.
r Pſal. 35. ver. 3.
s cap. 14. circa finē prioris ad Corinthios.

discendi, & cognoscendi, quæ quidem contemptæ eximiam arguunt ignorantium culpam. Nec rectè dici potest, inquit Augustinus [t], Si nescit homo non peccat: sunt enim peccata ignorantium, quamuis minora quàm scientium. Et, si cum eodem D. Aurel. Augustino [u] loquamur, nulla ignorantia damnatione immunis est: ac per hoc inexcusabilis est omnis qui ex ea peccat, vel reatu originis, vel additamento etiam propriæ voluntatis, siue qui nouit, siue qui ignorat, siue qui iudicat, siue qui non iudicat: quia & ipsa ignorantia in eis qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est: in eis autem qui intelligere non potuerunt, pœna peccati ergo in vtrisque non est iusta excusatio, sed iusta damnatio. Et si quis tam alienus à ratione sit, vt hominis naturam ad sciendum & cognoscendum, à Deo optimo maximoq; creatam non agnoscat, audiat saltem Ethnicorum prudentum authoritatem, qui examinatis naturæ simplicis ponderibus, ignorantiam & iustitiam iuris sui nocere cuique ignoranti dixerunt, vt Paul. Iurisc. scribit [x]. Quin & facti ignorantiam si illa resupina sit, non esse ferendam voluerunt, quanquam scrupulosa eius inquisitio non exigatur. Scientia enim hoc modo æstimanda est, vt neque aut negligentia crassa, aut nimia securitas satis excusata sit, neq; delatoria curiositas exigatur, vt scribit Vlpian. [y] Atque in delictis, ignorantia etiam sanctionis vetantis commissis nuncio, vindictæ locum sibi vindicat, vt scribit Papinian. [z] Tum quòd naturaliter quisq; satis superq; moneatur de rectitudine & ratione viuendi, tum quia leges omnibus cognitæ esse debent. l. leges sacratissimæ. l. leges vt generales. C. de legibus. lib. 1.

t lib. de adult. cöiug.
u epist. 05. scripta ad Sixtū Rom. Pontif.
x in l. 1. & l. regula l. 9. Mart in l. 2. de iur. et fac ignor. l. b. 2. Pand. tit. 6. cum simil. iurib. ibi à glossa notatis.
y in l. nec supina. l. 6. eo. tit. de iur. et fac. ignor.
z in l. 1. de legib. lib. 1. Pand. tit. 3.

Scientiam nobis subministrare etiam conscientiam. CAP. X.

Gerimus etiam continuò innatum nobiscum pædagogum, qui nos ad scientiæ notitiam peruigili stimulo accendit etiā inuitos, & naturaliter: is est conscientia, quæ, vt verè aureus Chrysost. scribit, [a] incorruptus iudex, cùm aduersus hominem insurgit, clamat, accusat, & ostēdit, & quasi ante oculos scribit peccatorum magnitudinem: eamque ob rem misericors Deus principiò cùm formaret hominem, conscīetiam illi indidit, accusatricem perpetuam, quæ deciperet, deceptionem ferre posset nunquam. Et licet quis admisso peccato, perpetratoque aliquo facinore illicito, omnes homines celet,

a Tomo 1. homil. 17. in Genes.

illa tamen accusatio non latet: nam hanc intrinsecus habentes, vbicunq; sumus circunferimus, ipsa nos circuit, obturbat, laniat, flagellat, nunquam quiescit, sed & domi, & in foro, & in templis, & in mensa, & dormientes, & surgentes adoritur, rationem delictorum exigit, obque oculos proponit & delictorum grauitatem, & subsecuturam pœnam. Et rursus idem [b] loquens de exomologesi Lamech, qui occidit Caim, Misericors, inquit, Deus conscientiam eiusmodi accusatorem assistere voluit, vt nunquam soli relinquamur, sed ille nobis indesinenter congrediatur, clamet, & pœnam exigat delictorum. Hocque satis per se apparet: scortator enim vel adulter, & qui aliud tale quippiam admisit, quod omnes preter conscios latere queat, nunquam tamen sic in solitudine versatur, quin comitatus illo accusatore suspicionibus non abundet, vmbras non extrepidet, & omnibus patere non credat tum consciis, & ijs qui non sunt: perpetua in animo eius furit tempestas, reciprocantes eum agitant & contrarij fluctus, non somnus est suauis, sed terribilis & formidine plenus: non cibus probè quantumuis conditus voluptatem præbet, non amicorum colloquia, non musica, non aurum, non vxor, non liberi, nõ reliqua id genus: sed quasi carnificem circungestaret se lancinãtem vel flagellantem continuò, ita post admissum facinus obambulat nullo conscio, intolerabiles luens pœnas, iudex sui factus, & accusator. Exempla duo retulisse sufficiet principum Romanorum, qui cùm fastigium imperij orbis ferè totius tenerent, nec legibus superioris constringerentur, ob quas terreri possent, ea tamen conscientia accusatrice, legem Dei altissimi & naturæ se offendisse, sed serò cognouerunt: & qui reuocantem à malè agendo conscientiam non fuerant secuti, candem vindicantem acerrima iurisdictione, velut Furijs, Diris, & Erynnibus iam viui agitati, horribili pauore, experti sunt. Horum vnus insignis crudelitate Nero postquam Agripinam matrem interfecit, nocturno tempore tanto metu conturbabatur, vt de lecto repentè prosiliret: & interdiu eum perterrefaciebant tibicines auditi, quo in loco Agrippinæ ossa sepulta erant. Quamobrem aliò migrabat: cumque ibi idipsum accideret, perterritus aliò proficiscebatur. Et paulò pòst, morte iam illius ianuas pulsante, exorto tanto ac valido terræmotu, vt terra concussari visa, vt animæ hominum ab eo interfectorum insultare putarentur, tunc fugiens omnia perhorrescebat: si catulus paulumlum la-

[b] *eod. tom. 1. homil. 10. in Genesim.*

traret, aut caneret gallina, aut si virgultum aut ramus arboris moueretur, grauiter conturbabatur ex causis quibus quiescere non poterat, vt scribit Xiphilinus ex Dion. Cassio. c Alius Antoninus Caracalla ita conscientia criminum patratorum, & parricidij torquebatur, vt videretur agitari à patre & fratre gladijs nudis & districtis ab his gestatis, vt scribit idem Xiphilenus d. Sic & alijs impijs malorum conscientia, pœna est: bonis autem & iustis conscientia nihil sibi conscia, gloria, vt scribit D. Ambros. e Nec vllum virtuti maius theatrum, vt dicebat Cicero f: sicuti enim theatrum quæ ibi imponuntur liquidò manifestat, sic & consciẽtia, quæ & bona & mala veluti in theatro exposita, aperta manifestat. Nam, vt testatur D. Mar. Heremita g, Φυσικὴ βίβλος ἐςὶ συνείδησις· ὁ ἐμπράκτως ἀναγινώσκων αὐτὴν, λαμβάνει πεῖραν θείας ἀντιλήψεως, id est, naturalis liber est conscientia: hanc quicunque strenuè & diligenter legerit, diuini auxilij haud dubiè capiet experientiam. Addendus est huic Thalassius monachus h, Magistra, inquit, vera cõscientia est, quam si quis consultauent, absque scrupuli offendiculo permanet. Habet enim in se cognatam quodammodo quisque boni & mali cognitionem: & ideo consciẽtia dicta, quasi in nobis scientia, quæ si mala agere conemur, id malum esse cognoscens statim dissuadet, & irrationalem illam partem brutam & animalem quodammodo obiurgat & reijcit. Et Horatius a,

Hic murus aheneus esto
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Quo fit vt qui in animo insidias alijs moliũtur, qui scelus mente agitant, quìve alienum à ratione & noxium versant mente, turbulenti, inquieti, tristésve sint, & minimè colore constantes, ex duello intestino inter rationem & prauas concupiscentias, quod intra septa animæ & corporis, acriter geritur, dum inferior animalis pars rationem expellere conatur, vel dum vicissim scientia mali futuram mali perniciem & vindictam imminentem passionibus obijcit. Considerare hic licet faciem mentis inquietæ indicem in Caino. i Is enim iratus fratrem & inuidia excandescens in necem eius, cùm eam animo volueret, concidit vultu, ad quem ideo Deus, Cur iratus es? & cur côncidit facies tua? nónne si benè egeris, recipies? sin autem malè, statim in foribus peccatum tuum? Et prudens Iacob vidẽs immutatam faciem fuisse soceri sui Laban, optimè coniecit fraudem aliquam contra se illum tracta-

c *in vita Neronis.*
d *ex Dione in vita eius.*
e *lib. 1. offic. c. 12.*
f *li. 2. Tusc. quæst.*
g *lib. περὶ νόμου πνευματικοῦ, de lege spirituali.*
h *hecatontade 1. de chari.*
a *Horat. 1. epist. epist. 1.*
i *Genes. 4. ver. 5. & 6.*

tractare: & cum vxoribus suis ab eo ideo recessit. [k] Sunt & his similia exempla, & quæ experientia assidua hominum impiorum discuntur. Quia, vt scribit Plutarc. [l] conscientia facinorosa instar est vlceris in corpore, vtpotè quæ pœnitentiam relinquat lancinantem iugiter, vellentemque animam: nam cùm alias omnes tristitias tollere ratio solita sit, solùm hæc eadem pœnitentiam facit sua sponte incitabilem præ pudore, quasique mordicus impetentem sese, atque excarnificantem. Digna certè Plutarcho sententia. Inijcit namque mali scrupulum ratio hominis pædagoga, nec patitur vestigia pœnitentiæ & doloris ex malo longiùs mandari, vt ea veluti fræno in lasciuiente natura vtatur. Siquidem, vt notat Cicero [m], plura videntur adferre authoritate peccandi, nisi & virtutis & vitiorum, sine vlla diuina ratione, graue ipsius conscientiæ pondus esset: qua sublata iacerent omnia. Admirabilis itaque, vt in reliquis suis operibus, Dei bonitas, prouidentia & supersapientia, dum nobis tam fidelissimum comitem, conscientiam dico, atque inuiolabilem, incorruptum, & rerum necessariarum omniscium iudicem adiunxit: qui nusquam adulxtur, nusquam malefactis consentiat: qui errantes & dementes in rectum iter nos reducat, cogatque ad bonum eligendum. Non grauabor Sapientis verba hîc transferre, quæ aurea certè sunt [n] huiusmodi:

k vt scribitur Genes. cap. 31.

l lib. de tranquil. animi.

m lib. 3. de natur. deor.

n scripta Sap. cap. 17.

1 Magna sunt iudicia tua, Domine, & inenarrabilia verba tua: propter hoc indisciplinatæ animæ errauerunt.

2 Dum enim persuasum habent iniqui, posse dominari nationi sanctæ, vinculis tenebrarum & longæ noctis compediti, inclusi sub tectis, fugitiui perpetuæ prouidentiæ iacuerunt.

3 Et dum putant se latère in obscuris peccatis, tenebroso obliuionis velamento dispersi sunt pauentes horrendè, & cum admiratione nimia perturbati.

4 Neque enim quæ continebat illos spelunca, sine timore custodiebat: quoniam sonitus descendens perturbabat illos, & personæ tristes illis apparent.

5 Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen præbere, nec syderum limpidæ flammæ illuminare poterant illam noctem horrendam.

6 Apparebat autem illis subitaneus ignis timore plenus: & tremore quæ non videbatur faciei, æstimabāt deteriora esse quæ videbantur. Et paulò pòst [o], Frequenter enim præoccupant pessima, redarguente conscientia:

o vers. 10. & seq.

cùm

cùm ſit eñ timida nequitia, teſtimonium dat condemnationis: ſemper eñ præſumit ſæua perturbata conſcientia.

Poſſimus etiam huiuſmodi furiarum agitationẽ annotare apud Euripidem in Oreſtis perſona p, ob occiſam matrem, & iiſdem adactum ad conſilium necis Hermiones & Helenę. Videnda etiam tragœdia Electrę eiuſdem, vbi Oreſtis conſcientia agitata videtur teterrimis diris, q Aegiſthum & Clytemneſtram necaſſet. Idque ſimiliter in reliquis tragœdiis eiuſdem & Senecæ annotare facile erit. Et admiranda illa apud Plutarchum q, vbi malos perpetuò horrere oſtendit, vel ſomniorum terriculamentis agitatos, diurniſque ſpectris & oraculis & portentis ſibi ſemper conſcios ſcelerum: vt Apollodorus aliquando ſe per ſomnium à Scythis excoriari, in fruſtaque concidi, & ex lebete cor loqui ſuum conſpexit, & filias igni flagrantes. Et Hipparchus Piſiſtrati filius paulò ante obitum, Venerem ex quadam phiala faciem ſibi aſpergere vidit: Pauſaniaſque Byzantius poſt ſtupratam virginem liberam Cleonicem, & cùm terrore correptus forſan peremiſſet, phantaſmate illius aſſiduis vbique terroribus fuit perturbatus, vt Heracleam ad animarum expiationem nauigaret: fuitque tota vita carcer, cuſtos, & tortor. Siquidem conſcientia exagitati & propriam vitam execrãtur. Hinc totam mortem ſibi conſciuerunt, impatientes iudicij conſcientiæ. Sicuti enim ab initio ante ſcelus, dum illud concipiebatur, timores vndecunque ſcientia boni & mali naturalis deterret, ſic commiſſo facinore eadem eſt temeritatis vltrix, & ſuo principio finis reſpondet. Nam ſceleſti (vtar verbis Statij r,)

p *in comœdia Oreſtis.*

q *lib. de ſera numinis vindicta.*

r *lib. 3. Thebaid. v. 4.*

——inuigilant animo, ſceleriſque patrati
Supplicium exercent curæ, tunc plurima verſat
Peſſimus in dubijs augur timor.

Addit & Aulus Perſius rationem, perquã elegantem, & quæ noſtram ſciendi facultatem ex propria natura ſingulis, vt ita dicam, atomis ſuſurrat. Is enim s dum reſpondet illis, qui vindictæ animo ſibi licere pro voluntate omnia putant:

s *Satyr. 5. v. 93.*

Stat, inquit, contrà ratio, & ſecretam gannit in aurem,
Ne liceat facere id, quod quis vitiabit agendo.
Publica lex hominum naturaque continet hoc fas,
Vt teneat vetitos inſcitia debilis actus

Quod quidem etiam D. Paulus ſcripſerat t. Cùm enim gentes quæ legem non habent naturaliter ea quæ legis ſunt faciunt, eiuſmodi legem non habentes ipſi ſibi ſunt lex:

t *ad Rom. c. 2. v. 14 & 15*

lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium ipsis reddente conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium. Porrò in accusatione & defensione lis maxima, & consequenter perturbatio. Et qui huiusmodi mordentur iurgijs interius, sunt vt plerunque vultuosi, & ferè horribiles & inquieti, & per viscera mersus ignis ille & per venas meat, voratque quietis intimas medullas, feruetq; malo miserabile pectus insanum, & vultus Luna ipsa ad quæq; mutabilior fit, sed magis scelere patrato. Describit id & perpulchrè Ouidius [u], de suo crimine loquens:

Pœnitet, inquit, o si quid miserorum creditur vlli,
Pœnitet, & facto torqueor ipse meo.
Cumque sit exilium, magis est mihi culpa dolori,
Estque pati pœnam, quàm meruisse minus.
Vt mihi dî faueant, quibus est manifestior ipse,
Pœna potest demi, culpa perennis erit.
Mors faciet certè ne sim, cùm venerit, exul:
Ne non peccarim, mos quoque non faciet.
Non igitur mirum est, si mens mea turbida facta,
De niue manantis more liquescit aquæ.
Estur vt occulta vitiata putredine nauis,
Aequorei scopulos vt cauat vnda salis,
Roditur vt scabra positum rubigine ferrum,
Conditus vt tinea carpitur ore liber.
Sic mea perpetuos curarum pectora morsus,
Fine quibus nullo conficiantur, habent.
Nec priùs hi mentem stimuli, quàm vita relinquent,
Quique dolet citiùs quàm dolor ipse cadet.

[u] *libro 1 de Pont. eleg. 1. ad Brutum, v 59.*

Mirum certè quod canit Ouidius, nec pœnam impositam posse ex delinquētis animo culpæ memoriam eradere: vt inde ab effectu sit manifestum ignorantiam illam hominum boni & mali obtusam, tanti esse delicti, vt perpetua pœnitentia animum excruciet eius, qui noluit dignitatē hominis in eo agnoscere, quíve Dei beneficium ita oscitanter neglexit. Neque alius quàm ille liber conscientiæ, vt existimo, erit, qui in generali & horribili Dei iudicio palàm aperietur: quíve nostra ex ordine scelera omnibus insinuabit: cuiúsve accusatione incorruptissima, ab excusationibus, quas prætexmus peccatis, conuincemur. De iudicio em̄ extremo sic loquitur Daniel [x], Aspiciebam donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit, & vestimentum eius candidum quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda, & thronus eius flammæ ignis,

[x] *cap. 7. c. vs 9. & 10.*

gnis, & thronus eius accensus, fluuius igneus egrediebatur rapidusque à facie eius, millia millium ministrabãt ei, & decies millies centena millia assistebant ei, in iudicium sedit, & libri aperti sunt. Scripsit enim in cordibus & rationis proprietate scientiam illam Deus Opt. Max. sicut enim corpus nostrum sociam sibi vbique circumfert vmbram, veluti negotiorum nostrorũ contestem, (nunquam enim à nobis abest, sed in luce clarè nos prodit, sequens, vel præcedens) sic socia animæ cuique conscientia, quæ nusquam à nobis recedens, conscia est nostrarũ etiam interiorum cogitationum. Et ita, vt ait Iuuenal.[y]

y Satyr. in princ.

Exemplo quodcunque malo committitur, ipsi
Displicet auhori: prima est hæc vltio, quod se
Iudice nemo nocens absoluitur, improba quamuis
Gratia fallacis prætoris vicerit vrnam.

z ead. Satyr. 13. v. 191.

Et rursum[z]:

——cur tamen hos tu
Euasisse putes, quos diri conscia facti
Mens habet attonitos, & surdo verbere cædit
Occultum quatiente animo tortore flagellum?
Pœna autem vehemens, ac multò sæuior illis,
Quas & Ceditius grauis inuenit, aut Rhadamanthus,
Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Sicut contrà thesaurus pretiabilior nullus optima conscientia, neque cor habere expositum morsibus, veluti Promethei iecur, cõtinuis renatis escis in cogitationum iniquarum monte ab aquilæ corrosionibus expositum: bonum namque societatis testimonium, pax conscientiæ, & quies hominis cum ea. Et bona, inquit Salomon[a], est substantia, cui non est peccatum in conscientia, & nequissima paupertas in ore impij. Cor hominis immutat vestigium illius, siue in bona, siue in mala. Et D. Paulus[b] à conscientiæ testimonio probationem veritatis ducit, dum ait, Veritatem dico in CHRISTO IESV, nõ mentior, testimonium perhibente mihi conscientia mea in Spiritu sancto. Et D. Ioãnes[c], Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum. Et ex illa bona conscientia cognitionem haberi docet Paulus[d], dum auios à conscientia ignorantes fieri dicit. Finis præcepti, inquit, est charitas, de corde puro & conscientia bona & fide nõ ficta: à quibus quidam aberrantes conuersi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Quæ omnia cõmuni & conuenien-

a Eccle. cap. 13. d. ver. 30. & 31.
b epist. ad Rom. cap. 9. a. v. 1.
c 1. epist. c. 3. v. 21.
d epist. 1. ad Tim. cap. 1. b. v. 5. 6. 7.

te cal-

te calculo admonent, nō inutiliter nos ad sciendum animos, tanquam ad propria persequenda, excitare oportere, quando & naturaliter dignitas illa hominis seipsam intrinsecus, etiam in hominibus rudioribus tueatur, & doceat scientia cognata, vel consciētia, quæ facienda, quæ've vitanda sint. Mens enim agendarum rerum est domina, conscientia verò eorum, quæ menti videntur. Quamobrem si mens opera bona eligit facienda, conscientia applaudens virum vbique laudat. Si autem ad aliqua delicta mens prolabitur, non sinit conscientia talem hominem quanquam relictis oculis perspicere, nec expedite verba proferre: a sacris quoque, & precibus, votisq; eundem arcet, neque manus ad Deum attollere sinit, & attollentem increpat ac reijcit, sicuti leges contra rebelles fieri iubent. Multaque alia operatur, quæ scribit Philostratus [c].

Ratio alia, cur discere expediat, ducta ab eo quòd se homo nosse debeat, & aliæ.

CAP. XI.

Oportet & superioribus aliam addere rationem, quæ calcaria adhibeat ad discendum, & ad animæ per omnia excolendam aciem: nempe quòd homo seipsum cognoscere, vt ab initio delineauimus, debeat. Nā, vt ait Ausonius [a], Chilo, cui patria est Lacedæmon, noscere seipsum dixit, vbi Chiloni istud aureum tribuunt, sicut & aliqui antiquorum: quanquam Antisthenes in successionibus putet hoc præceptū, Nosce teipsum, Phæmonoës, & sibi vsurpasse Chilonem, & alij Thaleti acceptum referant [b]: sed meliùs ex Dei admonitione nobis insinuatum dixit Plato, qui Delphico attribuit oraculo [c]. Et Isocrates [d], Cicero [e], & Plutarchus [f], qui & expressiùs alicubi [g] Deum præcepisse dixit, nosce teipsum. Quod & Iuuenalis ait [h],

—è cœlo descendit γνῶθι σεαυτὸν.
Figendum & memori tractandum pectore, siue
Coniugium quæras, vel sacri in parte senatus
Esse velis, (nec enim loricam poscit Achillis
Thersites, in qua se traducebat Vlysses
Ancipitem) seu tu magno discrimine causam
Protegere affectas te consule, &c.

Et certè Deo dignum præceptum hoc: nulla enim scientia melior est ea, qua homo cognoscit seipsum, vt voluit D.Ber-

c *li.7. de vita Apoll. ca. 7.*

a *de septem sapient.*

b *vt legitur apud Diog. Laert. lib.1. de vita Philosop. in Thaletis Milesij vita.*

c *li.5. in Alcib.1. siue de nat. hom.*

d *oratio II. quæ panath. dicitur.*

e *5. de finib.*

f *in oratione consolatoria ad Apollonium.*

g *libro illo Christiano de vtilit. capienda ab inimicis.*

h *Saty. II. v. 27.*

i lib. de interio. domo. cap. 65.
k ad Q. frat. lib. 3. epist. epist. 6. siue omnium epist. epist. 22.
l Satyr. 3. v. 66.

D. Bernardus [i]. Illud autem duplici ratione iniunctum est, vna vt arrogantiam vitemus: alia vt bona nostra nouerimus, vt scribit Cicero [k]. Vtrumque Persius [l] complectitur, dum ait:

Disciteque ô miseri, & causas cognoscite rerum,
Quid sumus aut quidnam victuri gignimur, ordo
Quis datus, aut metæ quàm mollis flexus, & vnde,
Quis modus argen.o quid fas optare. quid asper
Vtile nummus habet, patriæ, charisque propinquis
Quantùm elargiri deceat, quem te Deus esse
Iussit, & humana qua parte locatus es in re.

Cùm autem homo sit mundus quidam paruus, *μικρόκοσμος* Græcis, omnia simul in sese collecta complectens, siue quę in cœlo & quę in terra sunt, is vt postremus ideò creatus, si fieri possit omnia agnoscat, quæ intra se sunt, & potiora quæ extrà, oportet. Nam homo omnis creatura est, imò & Deus, cũ & nouissimè ad perfectionē & colligationem catenæ eximiæ & admirandæ rerum, stupendo, sed nobis necessario & salutari modo Deus homo factus, in vna hypostasi Domini nostri IESV CHRISTI, dum diuinitas, filius nempe Dei, veram hominis naturam dempto peccato, anima & corpore constantem, ad mysterij consummationem assumpsit. Cæterùm in homine duo generaliter, aliarũ rerum præsunt notionibus, anima, inquam, & corpus: anima incorporalium substantiam cognoscendam suadet, dum per eam immortalitatem, intelligentias superiores, Deum ipsum & inuisibilia reliqua, in nostra illa superiori parte reuoluimus, inquirimusque, & similis essentiæ intelligentijs delectamur, dum animam nostram ex digniori quadam virtute affici sentiamus. Item in corporis consideratione, & naturaliter agnoscere cogimur solutionem, compositionem, incrementum, decrementum, morbos, motus, corruptionem, temperiem, & discrasim, & per consequens statim elementa, & elementata: & nobis ipsis cognitis, statim peruenimus ad rerum omnium contemplationem, catena nostræ constructionis examinata: dumque prima nostra elemēta inquirimus, sese nobis offert semen, ex quo prodijt corpus plantæ hominis: hinc protinus reliqua semina plantarũ in se vim producendi continere nouimus. Et dum embrionem in vtero fieri, & incremento sanguinis materni perfici audimus, statim & conijcimus, & docemur, & lapides in lapidicinis materiæ additione augmentum suscipere, & ex corporibus elementatis mixtiones

nes fieri huiusmodi. Dehinc considerandæ partum in vtero matris non per os, sed per vmbilicum & eius canalem ad iecur delatum, ex matris visceribus ali, docemur illud maximū mysterium Dei, omnes nos fuisse ante natiuitatem vnius carnis cum parentibus, & ideo iustum in nos iudicium Dei propter peccatum primæ matris, & Adami: peccante enim matre, & cibum vetitum gustante, iam nos qui in eius vtero eramus, & eius nutriti sumus venis, ab eo cibo alieni esse non possumus. Cognoscimus quoque vim quotidie vegetantem, modum vegetandi, attractionem alimenti per partes ei rei deputatas, retentionem, expulsionem, idque communi experientia, ex qua artes natæ sunt perfectiores. hinc statim docti aliud quippiam præstatius in homine ex forma, ex sermone, ex commercio, operatione, societate, prouidentia, & cautione. Idque vel nemine, & nisi natura docente, quæ etiam & mores diuersos hominum per se insinuat, cuiq; diligenter obseruanti, & ferè tot quot sunt passiones, & quot animantium omnium sunt ritus viuendi, vt Horatius nō immeritò dixerit [m], in creatione hominis, à prouidentia diuina, quam vocat Prometheum, factum, vt omni ex animante particula quædam accesserit. *m li.1.Odar. ode 10. v.13.*

Fertur, inquit, Prometheus addere principi
Limo coactus, particulam vndique
Dissectam, & insani leonis
Vim stomacho apposuisse nostro.

Et Hesiodus [n] hanc imaginem ex terra aquáque per Vulcanum, siue ignem iussu Dei factam, forma & voce & robore hominis donatam, πανδώρην, Pandoram dictam fuisse dicit, eo quòd omnium cœlitum, & deorum dono aliquo nobilitatam referat. Quocirca Rabini Cabalistæ in opere Miarcana, in arbore numerationum, siue Tiphe ret, ponunt magnum Adamum in medio Sephiroth suis medijs numerationibus, & quasi lignum vitæ in medio ideali paradiso: quia ad superiorum & inferiorum notitiam ex sua ipsius cognitione peruenire potest. Et si benè in operibus Dei philosophemur, hominem reperiemus veluti centrum rerum omnium creatarum, à quo ad circumferentias omnes pateat æqualis aditus. Animalia quippe quæ aqua teguntur, in aqua sola viuūt præcipuè, volatilia in aëre vt plurinum, quadrupedia in terra: & ea omnia, & alia singularia quædam habent elementa. At homo vtrisque fruitur, capite perpetuò cœlum conspicit, & mente extra cœlum extollitur, duobus pedibus terræ *n lib. opera & dies.*

possessionem custodit, & duabus manibus, inter vtraque elementa libratus auium more, ad quam partem placuerit, dirigit actus, & alia domat, sursum attollit, vel deprimit: oculis & cœlum, & terram, & omnia contemplatur, & in centro mundi cum ratione positus, incola nempe terræ, vt quaquaversus omnia in homine cōsentiētia noscantur, ratione pro regula data: sic habet essentiam, vt corpora alia simplicia: ꝓducit vt terra & semina, & plantas, & animalia: producit namque intra se lapides vt ossa, & animalia intrinsecus vt vermes, herbas virentes, flatus, metalla, sanguinem, lac, spiritus animales, vitales: vegetatur vt planta, vt arbor frondescit, cùm sint pedes illi manusque & digiti pro ramis, sitque homo planta inuersa, habens radices & basim in cœlo, nempe caput & comam, traducens hinc formam pyramidalem, vt corpora mundi elemētaria omnia. Nam sicut pyramidem curtam faciunt cœli cum terra, si cœlum pro basi, quia maioris spatij, & terra pro cuneo accipitur hac figura,

cœlum. sic & homo pyramidis forma, habet humeros & artus sursum in cœlo pro basi, in terra pedes pro acumine, hoc modo. Et sic in re-
aer.
terra.

liquis docere similitudinem mundi magni & hominis possumus. De quo & Deo iubente plura & latiùs docebimus particulari de homine libro, vel tractatu. Nūc sufficiat admonuisse, Deum omnium creaturarum epitomen, anacephalæosin in homine vno & vltimo omnium opere digniori posuisse, vtpotè qui eius.causa mundum creârit, ipsum vt Deum cognosceret. Quamobrem & sui notitia eximia & necessaria est homini, vt si rerum mutatione & anxietatibus miserijsq; seculi opprimatur, partem illam immortalem, & animæ suæ præstantiam considerans, ea, veluti temporis exuuias, & momentanea & fluxa, animosè contemnat, meliorem excellentioremq; vitam expectet. Et contrà si nimium sibi anima illa ob suam nobilitatem arroget, & Dei creatoris, & superioris obliuiscatur, corporeum ergastulum è tanto splendore vitæ separatum, in pulu erem & fœtidam corruptionem cito gradu currentem consideret: & si sepulchrorum cadauera fugitauerit, saltem in rebus corporalibus mutationem & corruptionem omnia immutantem consideret, & tantundem sibi imminere coniectet: & ad extremū rerum discretione, & suam à Deo sibi datam agnoscens naturam, omnia in occasionem laudis & gloriæ traducat summi

ſummi opificis, q facit mirabilia magna ſolus. Quamobrem & Rabinorum Iudæorum antiqui dixerunt, in libro cui titulus ספר חובת הלבבת ſepher chobat halenaboth, id eſt, liber peccati cordium, conſideranda eſſe, & expetenda omnia, quę creauit Deus, dignitatemq; & ſubſtantiam eorum omnium, quæ in hac vniuerſitate continentur, animaduertendam à minutiſſimis quibuſque creaturis vſque ad maximas. Et Plato cum politicis in Piræeo rem agens, circulares quaslibet diſciplinas, vt ſapiens, in republica neceſſarias dicebat. Et per conſequens & muſicam & gymnaſticam, & eius gratia vndecunque præceptores doctiſſimos requiri iubebat. Cui etiam ſubſcribit Max. Tyrius [o]. Sed & Deus verus, qui vnus eſt, p Ieſaiam maledicit ijs, qui ea non contemplantur. Sic enim is ſcribit [p]: Vę qui conſurgitis manè ad ebrietatem ſectandam, & potandum vſque ad veſperum vt vino æſtuetis: cithara & lyra, & tympanum, & tibia in conuiuijs veſtris, & opus Domini non reſpicitis, nec opera manuum eius conſideratis: propterea captiuus ductus eſt populus meus, quia non habuit ſcientiam: & quæ ſequuntur. Et ibi multa notat D. Chryſoſtomus. Addere huic nō erit alienum, ſcientiam adhuc perſuaderi ſaltem his q præſunt, vel iudiciorum clauum tenent, tum in ciuilibus, vel criminum moderandis pœnis, & rebus militaribus, eo q in his non liceat bis impunè peccare, adeſſeq; debeat conſtantia dictorum factorúmve, quę maximè inimica eſt ignorantiæ, p quam veluti qualibet tempeſtate palantes deiecti mutare ſententiam in incognitis cogimur, & dum verū quęrimus, nunc in hanc, nunc in aliam partem declinamus, Andabatarum, vt dicitur, more, in tenebris & mentis palpabili caligine cæcutientes, vt dilucidè oſtendit Plato [q]. Fouetur & ſcientiæ commendatio neceſſaria à libero arbitrio hominis, quo præditus, vt bona eligat, mala vitet: qđ ſine cognitione præcedenti boni & mali fieri nequit. Iubet & ratio in homine, quę cum voluntate non appetitu naturali, vt cętera bruta, ſed cum ſcientia velle & nolle debet. Suadet & philoſophandi omnibus inditus amor, cuius ſtudium omnino ignorantia exterminatur: nemo enim ritè de aliquo philoſophatur, qui illud prius non amet: nemo autem amat quod ignorat, vt docet Diotima fatidica mulier apud Platonem [r]. Inuitant & virtutes ad eorum notitiam, quòd his in vitæ humanæ exercitijs egeamus, nempe iuſtitia, temperantia, fortitudo, & ſimiles, quæ ignorantiam, vt vitiorum, & errorum patentem

o *Serm. 21.*

p *cap. 5 c. v. 11. 12. & 13.*

q *lib. 5. dial. 1. Alcib. ſiue de nat. hom.*

r *lib. 25. dialog. Conuiuij, vel de amore.*

abhorrent. Ad extremum & voluptas, quæ ex ſcientiæ delitijs oritur, quæ ve iam incipientem diſcere à negotijs corporis & ſeculi quodammodo ſuffuratur, & ferè ſuo applauſu ſupra hominis mentem rapit, nos ampliùs ad ſciendum pellicit: vſque adeò, vt illi qui philoſophati ritè fuerunt, pallio ſolo contenti omnia hæc caduca, quæ apud ignorantes plurimi fiunt, vilia & ſpurciſſima, collatione cum ſcientia facta, iudicauerint, & contempſerint, apud ſe & ſibi ipſis reges, & monarchæ, & læti ſemper, & liberi. Quò enim præſtantior eſt anima corpore, eò & multò magis animi contemplatio in rerum ſcientia præſtantior, & voluptas ſuauior, quàm ſit in rebus, quibus vtitur ſenſualis pars & corporalis. Et anima liberior, quæ ſua agit, & cognoſcit aliena magis, quàm ea, quæ ignorantia plena, veluti ſcalidis compedibus carnis oppreſſa, cæcam partem, nempe corpus animale, ſequi cogitur. Poſſem & alias & ferè ad faſtigium voluminis integri ſubnectere rationes, quibus ducar neceſſariò hominem quemlibet ad ſcientiam aſſequendam allici & cogi: verumtamen interpellat tempus, vt diſpoſita lectoris mente ſecretiora aggrediar.

De medijs & modis diſcendi & ſciendi præter communem & humanum ordinem.

CAP. XII.

Reliquum nunc eſt, de neceſſitate ſcientiæ ſatis ſermocinati, propiùs ſalutâtes noſtram omnium ſciendi artem, vt modum & ordinem, quibus hominis natura vtitur ad diſcendum, explicemus, priuſquam artis lineas primas ducamus. Sciendum itaque eſt, animam, quandiu vita hac corporali & temporali fruimur, aliquādo ſine corpore, ſed raro: in corpore aliquādo, & tamen ſine corporis miniſterio, & ſæpius cum corporis inſtrumentis & organis cognoſcere & diſcere. Et in ſumma diſcit anima, vel ſiue ſua induſtria, & abſque ordine mediòve humano, vel cum ordine, & opera & humana. Dixiſſem certè nunquam animam in hac præſenti vita extra corpus, vel ſine eo quicquam poſſe cognoſcere, ni me ab eo reuocaſſent in primis quæ apud D. Paulum de ſe lo-
a 2. ad Cor. epiſt. ca. 12. a. v. 2. 3. 4. quentem ſcripta comperio [a], οἶδα ἄνθρωπον ἐν χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων, εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα, ὁ θεὸς οἶδεν, ἁρπαγέντα τὸν τοιοῦτον, ἕως τρίτου οὐρανοῦ. καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, εἴτε ἐν σώματι, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ

οὐκ οἶδα, ὁ θεὸς οἶδεν, ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι id est, ſcio hominem in Chriſto ante annos quatuordecim, ſiue in corpore, neſcio, ſiue extra corpus, neſcio, Deus ſcit, raptum huiuſmo di vſq; ad tertium cœlum. Et ſcio huiuſmodi hominem, ſiue in corpore, ſiue extra corpus, neſcio, Deus ſcit, quoniam raptus eſt in paradiſum, & audiuit arcana verba, quę non licet homini loqui. Fuit in eo illud quod vocant Græci ἔκστασιν vel ἀναγωγὴν, ecſtaſim vel anagogem, cùm ſupra meditationes humanarum virium anima rapitur totis, vt dicam, neruis & viribus ad meditationem vel contemplationem, ſiue notionem Dei, vel eorum, quę à Deo altiora communicantur. Tanta namque fit in illa meditatione roboris animæ collectio, vt corpus anima deſtitutum putetur: cùm tamen verè viuat, etſi functiones eius interquieſcere putes. Et ita Philo Iudæus [b] ait immortalitatis candidatos, id eſt, iam cœlo inſcriptos, veluti Moſem, ſummo concentu & voluptate cœleſtium raptum extra corpus, & quadraginta diebus & totidem noctibus cibo caruiſſe. Item alibi [c], animam non ſolùm à corporeis ſenſibus ratiocinationibus ſophiſticis, perſuaſionibusq́ue, ſed etiam à ſeipſa verè mente contemplantem exire. Et ſunt qui dicant quòd anima corpus omnino relinquat, & per ſe vagetur: vt quidam rati ſunt Hermotimi Clazomenij animam, corpus in ſomno relinquere ſolitam, & vagantem per mundum ſpatiari, vt ſcribit Tertullianus [d]: ſit enim quædam mentis alienatio à corpore, & maior quàm in ſomno. Talis ecſtaſis Adami, cùm ab eius latere Cheua formata eſt, cumq́ue prophetauit, Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea: quapropter relinquet homo patrem ſuum, & matrem, & adhærebit vxori ſuæ. Geneſis capite 2.d. Vbi in verſu 21. quo Latini habent, immiſitq́ue Dominus Deus ſoporem in Adam, Hebræi legunt ita in bereſchit:

ויפל יהוה אלהים תרדמה על האדם ויישן Sic lege, vaiapel iahoua tardemah gnal haadam vaiiſchan, id eſt, & fecit cadere Dominus Deus tardemah, ſiue pluſquam grauiſſimum ſomnum ſuper Adam, & dormiuit תרדמה tardemah, namq; Hebreis ſignificat שינה חזקה ſcenæ hazakah, id eſt, ſomnum vel ſoporem fortem, qui ſcilicet maior eſt quàm שינה ſcenach. Sicuti & ſcenach maior eſt quàm תנומה tenumah, id eſt, quàm dormitatio. Cùm hac tardemah vel ecſtaſi Abraham didicit ſeminis & poſterorum ſuorum peregrinationem, ſeruitutem,

b *tom. priore lib. de ſomnijs.*

c *lib. leg. allegor.*

d *lib. de anima, tom. 2. Plin. & alij.*

e Genes. capite 15. c. liberationem, imperium, & benedictiones [e]. Sic enim Hebræa lectio habet in berescith, parte quæ inscribitur לך לך cap. טו, vers. 12. ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם: q sic lege, vaihi haschemesch labo, vetardemah, naphla gnal Abram, id est, & factum est cùm recederet Sol & tardemah, siue ecstasis cecidit super Abram. In Iob f cap. 4. v. 12. etiam [f] alia tradita doctrina per tardemah: sic enim ibi scribitur, ואלי דבר יגנב: ותקח אזני שמץ מנהו בשעפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים: legas, veelai dabar vegunab, vatikam ozeni scemetz menchu, bisgnipim mechezionoth laiela, binphol tardemah gnal onaocim: id est, & ad me verbum reuelatum est in modum furis: & recepit auris mea murmur ab ea in cogitationibus per visiones noctis, dum caderet tardemah super homines. Et meliùs apud eundē Iob loquitur hac de re Eliuds: g Iob. ca. 33. v. 14. כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה: בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב: אז יגלה אזן אנשים ובמוסרם יחתום: להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה: ci beachar ieddaber el vbescetaim lo iescuranah: bacholom chescon laielah beniphol tardemah gnal onascim bitnumoth gnolei miscab: az iagile oxen onascim vbemoscaram iathom: leasir Adam magnasceve geua migebar iecasse: id est, quia semel loquitur Deus, & secundò non explanat idem in somnio, visio nocte dum incidit tardemah super homines in dormitationibus (siue leui & nō profundo somno: hoc enī significat תנומה) super stratum: tunc reuelabit siue aperiet aures virorum, & instruens eos confirmat, & veluti sigillo obsirmabit eos (illud enim significat יחתום) vt auertat hominem ab opere, & superbiam viri occultet: his addere possumus quæ in contemplatione habentur & visionibus mentis, reuelationibus diuinis, quæ'ue ex incorporalibus mente tantùm comprehenduntur, in quibus quodammodo anima extra corpus rapitur, intentione scilicet mentis & diuino quodam auxilio eleuata: Existimo namque in his verum illud non esse, quod Philosophi aliqui dixerunt: h li. de som. & vigil. & lib. de Diuinat. per somnium. scilicet nihil prius esse in intellectu, quin antea fuerit in sensibus corporis: quod inde falsum apparet. Et multa nobis dormientibus à Deo manifestantur, quiescentibus sensibus & alligatis, vt ait Aristoteles [h] & Cicero [i], velut i lib. 5. de Finibus. ti visu, auditu, odoratu, gustu, tactu: idque vel intra se ratiocinante anima, & hinc (veluti ex chalybis cum lapide concussione elicitur ignis) quædam colligente, atque reuela-

reuelationibus instillatis extrorsum, multa notat de futuris vel præteritis: quæ quidem sub sensum non cadunt, cùm non sint præsentia, neq; ex coniecturis, & causis obiectus consequi possint: quanquam & interdum ex his quædam insomnia oriantur. Dicimus namq; causam insomniorum aliam esse extrinsecã, aliam intrinsecam: intrinsecam aliam naturalem, aliam animalem. Naturalis autem illa est, quæ ex dispositia materia humorum quatuor corporis, vel aliquo eorum prędominante nascitur. Sicuti in corpore cui inest abundantia sanguinis & bilis flauæ, insomnia apparent vt plerunque rubei coloris, nuptiarum, vel sponsalitiorum phantasmata. Dulces cibi videntur, rubei status, & huiusmodi, quæ etiam variari possunt propter diuersum colorem, & mixtionem diuersam illius non naturalis humoris biliosi: interdum enim bilis flaua, vt scribit [k] Galenus, tenui mista humiditate, colore pallidior, consistentia humidior, interdum ouorum vitellis similior, interdum colori porraceo, interdum colorem isatides referens: pro quorum mutatione & diuersæ exhalationum species phantasiam obsident & opprimunt. Sic etiam atra bili melancholia laborantes, quia fuliginis instar exhalant & transmittunt vapores in cerebrum, agitantur insomnijs rerum fuscarum, & tenebris, phantasmatibus horridis, vt sepulchris infirmiorum cadauerum, timorum tristium, portentorum lugubrium, fætidorum & dæmoniorum falsis spectris. Et idem Galenus [l] non tantùm in pueris, sed etiam in ætate perfectis, terribiles fieri per somnos aut imaginationes, quando multi & vitiosi humores grauant & mordent ventriculum, præsertim ipsius os. Et qui pituita onerantur vel phlegmate, concipiunt vt plurimùm insomnia aquea, vt pluuiam, fontes, mare, puteos, lacus, & quæ his continentur, vel in his versantur, vt naues, pisces, retia auantes, & alluentes, & omnia quæ colorem pituitæ referunt, vt album, calcem, caseum, lac, lixiuium, sputum, vrinam, & similia, & quæ his fiunt. Qui etiam siccæ sunt naturæ & vacuo cerebro, leuia se agere existimant, vt volare, aues capere, & huiusmodi: sicuti cõtrà infarti & repleti humoribus crassis putãt se nimio oneri imposito succumbere, vel vi, vel debilitate opprimi: & si putridi humores, vt in febri putrida, omnia turbulenta, fœtida, & immũda apparent. Et ea omnia causam trahũt naturalem ex discrasi & regurgitatione humorum, nõ ex sensibus orta natura sua, sed humoribus, de quibus Deo

k *Tomo 2. lib. de atra bile, & alibi.*

l *li. 3. Aphoris. Hippoc. apho. 24.*

iuuante latius dicemus in medicis; Quę medicos in morborum crisibus & præsagijs maximè considerare par est, vt scribit Plutarch.[m] & Hippocrates [n], & Galen.[o] & Themistius [p]. Alia est insomniorum ratio animalis, quæ ex causis externis præcedentibus sensibus attractis ortum habuit. In quiete namque impressa vigilando euoluit anima in sensibus interiùs, in quibus vel integra phantasmata rerum, vel aliqua pars est efformata: ibiq; interdum euolutione facta quorundam obliuiscitur, errore aliquando alia pro alijs inculcat. sicuti si multùm ante dormitionem disputatum auditúmve fuerit de aliqua re: si visa res quædam seriò & cum affectione, hæc statim inter insomnia sese exhibent & offerunt veluti retractanda, & ex precedenti sensuum apprehensione pendent: si falsò se exhibent, (ἐνύπνιον dicunt Græci) & vanum, & ex præcedentibus pendens insomnium, vt scribit Macrobius.[q] Et Herophilus voluit hæc somnia à natura confingi, cùm animus rerum sibi vtilium aut futurarum etiam formas effingit, vt & illa à casu, quæ confusa sunt, & imaginum occursu procreata; tunc enim ea spectamus quæ desideramus, vt scribit Galenus [r]. Vnde non immeritò à Theologis damnantur, si turpia & illecebra sint: vtpote quia iam cogitatio turpis, & assensus animæ vetitus, qui precesserit & dederit causam phantasmati, & quadam delectatione applaudente [s]. Vnde & Christus circūcidit à Christiano cogitationes prauas, impudicos aspectus, & similia, ex quibus improbantur ὀνειρωγμοὶ, vel pollutiones nocturnæ, quibus mederi scribit Nympheæ primę radicis potionem Dioscorides,[t] & Galenus [u] Causa porrò extrinseca omnino est quæ nō ducitur ex obiecto ad intellectum per sensualia, sed aliunde: ea autē rursum duplex potest esse, corporalis, vel spiritualis. Corporalis, vt plerunque est corpus cœleste. ad motum namque corporum cœlestium & humores nostri commouentur vel nimio calore, vel frigore, vel cœli cōstitutione. Et hæc causa potest esse apud Arist.[x] cur nonnulli ad columnas Herculis, vel ad Borysthenem futura præsagiunt: forsan quia ibi aer melior, & expeditiores à solicitudinibus homines & ingeniosiores, vel quòd ob situm cœli organa subtiliora habeant, vel quadam occulta intelligentia forsan gubernantur. Si credi quidem hac in parte debeat Aristoteli, vt cōtrà Amianus Marcell.[y] apud Atlanticos somnia nō videri ait. Sunt & diuersa somnia pro temporum anni qualitatibus, cùm, vt in aphorismis Hyppocratis, & apud Galenum in eius

m lib. de tuenda bona valet.
n lib de insom. & lib. de languen. som.
o Tomo 3. lib.3. cōmentar. in li. Hippo. de morb. vulg. & alibi.
p lib. de insu. c.2. et 3.
q lib.1. in som. Scip. c. 3.
r Tom.8. li. de hist. philos.
s canon. non est peccatum 6. dist. in 1. parte decre.
t lib.3, cap. 148.
u li.8. de natu. facul.
x li. de Præsent. per somnium.
y lib.15.

eius commentarijs, humores diuersi vigeant, & cõcitentur hinc passiones & affectus varij, concurruntq; in his externa cum internis ad somnia procreãda. Nam sola externa sufficere non puto ad dormientibus mouenda simulachra cum errore Lucretij, qui ait [z]. z li. 4. de re. na. ver. 34.

—quæ rerum simulachra vocamus.
Quæ quasi membranæ summo de corpore rerum
Direptæ volitant, vltrò citroq; per auras.
Atq; eadem nobis vigilantibus obuia mentes
Terrificant, atq; in somnis cùm sæpe figuras
Contuimur miras, simulachraq; luce carentum.
Quæ nos horrificè languentes sæpe sopore
Terruerunt, &c.

Sicut & paulò pòst errat, dum ait:

Dico igitur rerum effigies, tenuesq; figuras
Mittier à rebus summo de cortice earum,
Quæ quasi membrana vel cortex nominanda est,
Quòd speciem ac formam similem gerit imago
Cuiuscunq; luet de corpore fusa vagari.

Duplex certè error, vnus quòd decorticari putet res, quasi ex omni parte simul & semel corrumpantur, quod falsum natura ostendit. Et secundus, quasi simulachrum decorticatum & corporeum, per consequens quiescentibus in somno sensibus possit ingredi mentem nullo medio. Et fuisse illam Democriti sententiam, quæ & Lucretij, sicut Peripateticorum, vt motionibus quibusdam tribuerent somniorum causam, scribit Themistius [a]. Potest tamen etiam extrinseca causa dari ab alijs corporibus aliquo modo nobis dormientibus sensibus nostris insinuatis, vt si quis nimijs stragulis in lecto oppressus, æstuans & sudore debilitatus, putet se ab alijs vel domo vel hominibus opprimi: & si modicus tumultus intercipiens somnum dormientis, fulgura, tonitrua persuadet, & ita de similibus. Negotiatur namq; ex modico mens in sese tunc collecta: ex lapide montem, ex scrinio domum componẽs, diuidens, & multiplicãs. Non secùs ac vigilando, aliquo ex parte nobis cognito, mens coniecturis, ratiocinationibus & infinitis additamẽtis rem euoluit & mutat priusquam quiescat. Spiritalis autem triplex constitui potest insomniorum externa causa, Deus, Angelus, dæmon. Deus namq; per somnium multa reuelat nobis, & & ex eo multa discimus, cùm is sit omniscius, & omnium humanorum actuum etiam prouidus, & sapientissimus dispensator. Potest autem sine medio exterioris sensus

a libello de Insom. ca. 7.

b li. de Myst. Theolo. c.1. reuelate & imprimere: nam & D. Dionysius Areopag. b inter cætera quæ annotat ad suscipiendam scientiam ex diuina & infinita sapientia Dei (quam vocat, ob incomprehensibilem claritatem, diuinam caliginem, eo quòd ad illius intuitum, vt oculi acies ad solis radios, sic ingenij humani acies in illius admiratione absorbeatur) illud necessarium ducit, vt ab animis nostris omnia humana, sensualia & intellectualia abdicentur, si ad illius caliginis agnitionem peruenire velimus: veluti & Moses in montem caliginis ascensurus vt cum Deo loqueretur, se ab omni populo imò & senioribus & sacerdotibus secreuit c. Iubent & Plato & Pythagoras vt veritatem simplicissimam consequamur, multitudinem fallentis exterioris & distrahentis populi fugere: & multò magis multitudinē interioris populi quæ magis distrahit. his significantes fugiendam multitudinem primò affectuum, secundò sensuum, tertiò imaginationum, quartò opinionum inde pendentium, vt scribit Proclus d. Et Plato e ita ratiocinatur. Tunc animus, inquit, non cum veritatem cum corpore & sensibus attingit, quia tunc facilè decipitur à corpore, sed quādo cum horum nihil perturbat, nec auditus, nec visus, nec dolor, nec voluptas: sed quam maximè seipsum in se recipiens, deserit corpus, neque quicquam quoad fieri potest cum illo communicans, neque attingens ipsum, quod verè est affectat. Et ita intelligenda opinio multorum qui aliquid diuinitatis in somno esse dicebant, & ideò visa in eo occurrere prænuncia futurorum, vt scribit Themistius f. Nam tum maximè filij Dei simus potestate nobis data, cùm affectiones proprias exuimus, vt scribit Thalassius monachus g. Et Deus h, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum. Tunc enim quiescunt passiones, quæ ex philautia oriuntur, quòd somnus aliqua parte, nempe sensuum, imitatur. Porrò quia corpus in somno non distrahitur in obiectis per sensus, sed quiescit, nec in rebus mortalibus occupatur anima, si ea sit in Deum prona, tūc Deus eo tempore secretorum multorum ei reuelat arcana: videtur enim somnus esse viuendi, & non viuendi interliminium, vt non verè viuere, nec verè mori qui dormit videatur, vt scribit Aristot. i Et antiqui somnum vocarunt fratrē mortis, vt etiam Hesiodus k.

c Exod. ca. 24. d.

d li. de Anima. & dæm.

e lib. 29. in Phædone, vel de Anima.

f lib. de Diuinat. per som. cap. 1.

g li. de Charita. hecatons. 2.

h Lucæ c. 9. e. ver. 23.

i lib. 5. de generat. animal. cap. 1.

k In Theologo, versic. 1406.

ἡ δ᾽ ὕπνον μετὰ χερσὶ, κασίγνητον θανάτοιο,

Illa verò, inquit, in manibus somnum fratrem mortis, &c.

Et

Et Homerus [l] ait Iunonem ex Olympo descendisse, & peruenisse ad Lemnum ciuitatem,

ἐν ὕπνῳ ξυμβλητῳ κασιγνήτῳ θανατοιο.

Vbi obuiauit somno fratri mortis.

Et Seneca [m] vocat somnum fratrem duræ languidum mortis, veris miscentem falsa, futuri certum, & eundem pessimum authorem, & cogentem longam discere mortem. Et Pausanias [n], Veteres vnica nutrice noctis pinxisse somnum mortem & somnum, idq; tanquam fratres: quod idem alibi repetit [o]. Et Virgil. describens vestibulum inferni in quem descendit Aeneas, Ibi, inquit, &

Terribiles visu formæ, lethumq; laborq;,
Tum consanguineus lethi sopor &c.

Cicero etiam imaginem mortis somnum dixit [p]. Nec id solum rati philosophi Ethnici, sed & Christiani, vt etiā D. Chrysost. [q] nihil aliud esse somnum definierit, quàm mortem temporariam, & vnius diei interitum. Et rursum, [r] imaginē mortis & consummationis dixit. Et Christus etiam dormitionis nomen ad mortem transtulit [s]. Et in scripturis sacris sæpius dormitio pro morte ponitur [t]. Et ideo locus vbi mortui sepeliuntur dicitur cœmeterium, quasi dormitorium: eo enim nomine Cretenses vocabant domum, vbi conuiuæ hospites dormire solent, vt scribit Athenæ. [u] quia in vtrisque quiescit sensoria facultas. Vt & apud Iurisconf. & dormientis præsentia pro nihilo reputetur, vt ait Vlpia [x]. Præsentia tutoris dormientis ad authoritatis præstationem nihil prodest: & apud Paulum, Adeptio possessionis nulla censetur eius, qui dormiendo naturaliter tangit [y]. Quo fit vt anima in somno quodammodo ab opere sensorio, (non dico vitali, quia & dormiente corpore perpetuò vitali spiritu fruetur, teste pulsu, & micatione arteriarum,) ferians, liberius rerum contemplationi vacat, & disponitur ad radios diuinitatis recipiendos: purior enim in corporis quiete est anima, leuior subtiliorq;, & tunc sublimia vide: ac expedita est, vt scribit D. Chrysost. [z] Sic Strato cogitationem aliam quandam naturam in somnis habere dixit: tunc enim illam meliùs sentire credit, atque ideo magis etiam cognoscere, vt scribit Galen. [a] Nec superfluum erit his Porphyrij verba scribere ex libro *τῶν πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμῶν*, num.23. *περὶ νοῦ ἐπέκεινα νοῦ, κατὰ μὲν νόησιν πολλὰ λέγεται; θεωρεῖται δ' ἀνοησίᾳ κρεῖττον νοήσεως, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ καθεύδοντος,*

l *Iliad.14. versi.251.*
m *in trag. Hercul. furētis. act.4. in fine chorus vers.16.*
n *Eliacoru lib. prio. vel lib.5 ope.*
o *in Laconi. lib.3.*
p *1. Tuscul.*
q *Tomo 1. homil. de Dauid & Saule*
r *Tomo 3. in c.11. Apostol. homil.26.*
s *Matth.c.9. Marci ca.5. d. Ioh. 11 b.*
t *2. Regum 7. b.3. Reg 2. c. & 11. g. & 14. c. & 15. a. & 4 Reg.24. a. Iob.7. d. 12. d.14.b. Et alijs multis in locis.*
u *lib.4. Dipnosoph.c.5.*
x *in l.1. §. fin. de auth. tutor. lib.6. Pand.tit.1.*
y *in l.1. §. adipiscimur δδ de acquir. possess. li.41.π. Titul.2. & in l. nunquā in vsucapio. l.31. §. si seruus de vsucap. li.41.π.tit.3.*
z *homil.26. in ca.12. Actu. Apost.*
a *Tom.8. li. de hist. philo.*

διὰ μὲν ἐγρηγόρσεως πολλὰ λέγεται· διὰ δὲ τοῦ καθεύδειν ἡ γνῶσις καὶ ἡ κατάληψις· τῇ γὰρ ὁμοίᾳ τὸ ὅμοιον γινώσκεται, ὅτι πᾶσα γνῶσις, τοῦ γνωστοῦ ὁμοίωσις, id eſt, quod ſupra mentem eſt, per intelligentiam multa quidem dicuntur: conſiderantur autem ſine intelligentia, meliori intelligentia, ſicuti in dormiente, multa namq; per vigiliã dicuntur, ſed eorum per ſomnum intelligentia, & compræhenſio. Simile namq; ſimili cognoſci ſolet: quoniã omnis cognitio, aſſimilatio quædam eſt rei cognitæ. Hippocrat. etiam [b], Quæ, inquit, ſomniata vera eſſe credo & ſunt: etenim ſomnia non cognoſco quæ præſertim ordinem ſeruant. Et quantò eſt purior ab illecebris & ſordibus & cibis, tantò ad id alacrior eſt. Sic meliùs anima, quæ per ſe ad diuinandum prompta eſt, puriorum & ſaniorum hominum, certiùs præuidet, vt ſcribit Plato [c]. Cùm enim, vt ſcribit Philoſtratus [d], viri optimi dormitum acceſſerint, anima pura & quieta ſomnium capiunt, neque proſperis ſucceſſibus elati, nec aduerſitatibus vllis oppreſſi, ſine perturbatione per ſomnia vaticinationem, quæ apud homines diuiniſſima exiſtimatur, multò faciliùs conſpiciunt, anima vino non ſuffocata, ſed pura mundaque omnia quæ viderit, colligit faciliùs, & diſcernit. Quapropter ſomniorum interpretes, quos oniropolos appellant poëtæ, de nulla vnquam viſione anteà cõſultationib. reſpondebant, quàm viſionis horam ſciſcitati eſſent. Nam ſi matutino tempore ſomnium apparuiſſet, tunc de illo aliquid coniectati ſe poſſe arbitrabantur, quia tunc vaticinari rectè poſſet anima cùm eſſet vino ciboq; liberata. Sin verò primo ſomno aut media etiam nocte, cùm adhuc vino ſuffocata eſſet, demerſaque anima, ſomnium dicerent apparuiſſe, ſapienter quicquam dicere renuebant. Sic ferunt Amphiaraum conſultum, oracula reddidiſſe in Attica terra, nempe per ſomnia, iuſſis ſacerdotibus qui oracula ſuſciperent, integrum diem à cibo, à vino autem triduo abſtinere, vt pura expurgatáve anima oſtenſorum rationes meliùs cognoſcere poſſent. Hac ratione & eius rei gratia Pythagorei à certis cibis & leguminibus, cumque his ſitum decubitus obſeruabant, ne reſupini vel in dextrum latus iecur comprimerent, vel ſtatio ſenſuum fluitaret: adhibita temporis etiam verni expectatione, vt ſcribit Tertullian. [e] Hinc ad ſuperſtitionem nimiam traducti, putantes iis & ſimilibus allicere ad ſe nomẽ, quibus etiam alia vana, dicam & impia, & dæmonum arte adiuncta ſunt, ad ſomnium vt mentiuntur propheticum ſuſcipiendum, nempe ſuffitus, inun-

b Epiſt. quã ſcribit ad Philopœmenem de inſomnio ſuo, de Democriti curatione.
c Epiſt. 2. ad Dionyſ.
d lib. 2. de vita Apollo. c. 14.
e li. de Anima, tom. 2.

inunctiones temporum, annuli, cœlestes imagines, vel meliùs idola, chartæ consecratæ, & alia quæ vanissimus ille Agrippa persuadet [f]. Cùm tamen Iamblicus [g] probauerit, non animam sed diuinitatem ipsam, causam diuinorum operum. Et nos etiam Christiani dicimus, prophetiam donum esse Dei, non ex meritis nostris, & interdum non tam ad prophetantis vtilitatem, vel propter bene actam ab eo vitam datum, quantùm ad aliorũ commodum & doctrinam, vt & docet pluribus D. Chrysost. [h] Multis namque dicet Deus, non noui vos, etsi in eius nomine prophetauerunt, si cum prophetia bonis operibus non abundauerint. Et D. Paulus [k] nihil esse scientiã, prophetiam, vel fidem sine charitate & bonis operibus docet. Et Iudas [l] Apostolus, & propheta, & rerum altissimarum scius perijt. Prophetauit & Balaam, à fide & probitate vitæ prorsus alienus, ad ædificationem & vtilitatem crediturorum [m]. Et talis Pharao, qui in somnijs tamen futurorum præcognitionem à Deo accepit [n]. Et iniquissimus Nabuchodonosor, cui etiam quæ in nouissimo erant futura Deus reuelauit [o]. Et Abimelech, rex Gerare, nouit per somnium diuinum, Saram vxorem esse Abrahæ [p]. Atque etiam Aristoteles [q], non ex persona insomnia recipientium, somnia diuina esse colligi debere putat: quia, inquit, & bonis & malis interdum apparent. Sicut enim Deus facit oriri Solem suum super iustos, & iniustos, sic & res interdum impijs declarat sæpe ad illorum emendationem, illos territans vel castigans: vt dictũ est diuiti, qui horrea multa impleuerat, quive opipare viuere statuerat in posterum, Hac nocte repetetur anima à te, & quæ parasti cuius erunt? Sic facinorosis seruis Pharaonis reuelatum est in somnijs in carcere, mortis & absolutionis à vinculis dies, interprete Iosepho [r]. Et scribit Homer. [s] καὶ γάρ τ᾽ ὄναρ ἐκ Διός ἐστι, & somnium ex Deo, vel (vt ipse ait) ex Ioue est. Quod & refert grauis vir Plinius Secundus [t], dum scribit Suetonio Tranquillo, qui se perterritum dicebat fuisse anteà somnio. Et nec in parte videtur mihi lapsus à veritate Themistius peripateticus, qui in paraphrasi de diuinatione per somnium [u] existimauit somnia non immitti à Deo, ductus ea ratione, quam efficaciæ exploratæ dicit: quod perabsurdum est, figurationes futurarum rerum per somnia, non optimis sapientibus, sed sine vlla lege, ac ferè pessimis quibusque ac abiectissimis hominibus euenire. Quasi verò Deus, quia bonus est, & vtens suis pro libito creaturis, hinc indignitatis

f li. 3. de Occul. cacoso. quam ipse falsò inscribit Philoso.
c. 52.
g li. de Myster. Aegyptio. contra Porphyriũ.
h homil. 25. in Matt. ex c. 7. Matt. tom. 2.
k 1. Corint. c. 12.
l Marci 25.
m Num. 24.
n Gen. 40.
o Daniel. 2.
p Gen. c. 20. a. ver. 3.
q lib. de Diuinat. per somn.
r Gen. 40. c.
s Iliade 1.
t lib. 1. c. epist.
u c. 1. & c. 3.

dignitatis aliquam labem suscipiat: certè non ideo is impurus. Nam & asinam Balaam loqui fecit, & superiora exempla docent Deum vti impijs propter illorum conuersionem, vel aliorum vtilitatem: cùm & dæmonibus veluti carnificibus, vel ad probationem constantiæ bonorum vtatur. Sed non ita vt Themistius censet, D. Gregor. Papa [x], qui cùm enumerat sex species somniorum, aliquando, inquit, somnia ex ventris plenitudine vel inanitate, aliquando illusione, aliquando verò & illusione & cogitatione simul, aliquando reuelatione, aliquando cogitatione & reuelatione simul. Duo prima experimento nouimus. De hostis illusione & ea quæ inde sunt nascentia, non sunt obseruanda, admonet Ecclesiastes [y], Multos errare fecerunt somnia, & illusiones variæ. Et in Leuitic. [z] Non augurabimini, nec obseruabitis somnia. De reuelatione in somnijs Ioseph habetur Matthæi 2. De somnijs ex cogitatione & reuelatione apud Danielem cap. 2. ad Nabuchodonosor dixit Daniel: Tu Rex cogitare cœpisti in stratu tuo, quid esset futurum posthæc, & qui reuelat mysteria (audiat Themistius) ostēdit tibi, quæ ventura sunt. Tractat & de his D. Gregor. Nyssenus [a]. Sed quid plura? & somnia immittuntur quàm plurima & vera à diabolo, & plura oracula permisit Deus inter Ethnicos idololatras edi, & aliquando vera. Atque Pythonissa ex Samuele suscitato, Sauli mortem prædixit [b]. Et Pythonissa tempore D. Pauli ventriloqua: & Angelus Sathanæ sæpe, vt ait D. Paulus, se transfigurat in Angelum lucis [c]. Et cùm sit substantia incorporalis, non dubium est quin nobis dormientibus possit commouere humores, & passiones, & simulachra phantasia anteà comprehensa, & retenta, cùm illi obediat materia corporalis quoad motum localem, ex quibus formari possunt diuersa insomnia, quibusque concitabitur dormiens ad diuersas concupiscētias, veluti ad timorem vel vindictam. Cui rei illud maximum alexipharmacum noui, Dei opem ante decubitum implorare, & se totum Dei custodię & precibus cœlitum, & tutelæ Angelorum bonorum commendare. Scriptum namque est [d], Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur, &c. Non timebis tunc à timore nocturno, à sagitta volante in die, à negotio vel re ambulante in tenebris, &c. Super aspidem & basiliscum ambulabis, conculcabis leonem & draconem. Quæ certè verba, & totus ipse Psalmus noctu ante somnum precantatus, cum pia & dominica oratione,

x lib. 8 moral. c. 18.
y c. 34.
z c. 19.
a lib. 1. de creat. hom. c. 14.
b 1. Reg. c. 28. c.
c 2. Coloss. cap. 13. c.
d Psal. 90.

tione, Pater noster, & salutationis Virginis Mariæ, tantam habet aduersus potestates tenebrarum authoritatem, vt mens à peccatis libera, his pro amuleto vtens, longè Sathanæ astuta noctis molimina exterminet, & à nobis longiùs amandet. Cæterùm quia ea quæ ad causas insomniorum extraneas, & incorporales pertinent, multa & vera & falsa concurrere possunt, & quia nos scientiam eo modo aliquorum absq; sensuum ministerio haberi posse dicimus, docere nos oportet, quæ sunt illa ex quibus discere vera possumus, & quæ sunt reijcienda, & quomodo distinguantur dæmoniaca à diuinis reuelationibus. Sed imprimis nosse necessarium, somniorum alia esse omnino falsa, alia omnino vera, alia ex his mixta. Et hæc est nostra diuisio. Omnino falsa sunt vana illa spectra, & à Dæmone subministrante illusiones quæ turbati animi, quæ desiderantis, vt illius Mycilli, qui aurum somnians, verè se aurum possidere arbitrabatur apud Lucianum in dialogo de Somnio. Aliaque huiusmodi sunt ἄσημα. Quæ omnino vera sunt, ea reuelationes secretorum, & Dei admoniones puræ. Mixta autem, quæ cum inuolutionibus quibusdam habent veritatis imaginem: in quibus errari quidem in aliquibus potest, potissimùm in determinationibus particularibus euentuum in vniuersum demonstrationem. vt D. Antonius visionum verarum de futura proxima ecclesiastica Arriana persecutione, malè mundi ruinam futuram prænuntiare putabat, vt est apud Nicephorum Calist.[e] temporis enim non certitudinis euentus fuit error. Alia etiam traduntur fictis rebus inuoluta, vera tamen apud optimos coniectores: etsi antiqui duo tantùm somniorum genera ponãt, & duas portas eorum, vnam corneam qua vera immittuntur: alteram eburneam qua falsa, vt est apud Homerum[f], Lucianum[h], apud commẽtatorem Homeri[i], Virgilium[k], Macrobium[l]. Est autem in antiquorum lectione à vanis somniorum obseruationibus abstinẽdum: de quibus Artemidorus Græcè 5. libros scripsit, & Synesius episcopus. Dicimus igitur has regulas hac de re retinendas. Prima, somnia ex causa animali & præcedentibus cogitationib. vel sensibus præceptis esse vana: nam mẽs humana quod optat, dum vigilat sperans, per somnum cernit idipsum. videndusque Cælius Rhodiginus[m] hac de re. Secunda quæ per humorum dominationem suscitantur, vtilia sunt præcognitioni crasis vel discrasis humanæ naturæ, & potissimùm obseruanda à medicis. Tertia, somnia, quæ animæ apparent,

e li. 10. c. 43
f Odyss. 19.
h in Somn. dialog.
i Odyss. 2. annot 174.
k 6. Aeneid.
l in Somn. Scipio. lib. 1. cap. 3.
m lib. 27. cap. 14.

apparent, prouidentiam, vel cautionem, vel præcognitionem rationi cõsentanea, superstitione procurata, nec Dei religioni aduersantia obseruanda sunt. nihil enim prohibet quin anima quæ nobis vigilantibus quædam etiam nunquam nobis audita, vel nunquam intellecta vno impetu intelligit, eadem liberior ab actionibus corporis, noua etiam dormientibus non possit intelligere nunquam enim anima nostra quiescit, quin in seipsa non moueatur, agat, cõsideret, & meditetur siue corpus quiescat, siue vigilet. Et hac in parte laudo maximè victus honestatem & parcitatem, cùm animalis homo non sentiat ea quæ sunt spiritus, cumque terræ & putidæ exhalationes, ex copiosa supra modum ciborum ingestione, cerebrum petentes illud offendere, & organa mentis obtundere possint: in quibus probandis multus Porphyrius, alioquin impius, libris quatuor de abstinentia animatorum. Laudo hic maximè ieiunium, & eo ampliùs, quo religiosiùs & mens in Dei laudem & gloriam dirigitur. decrescentibus enim viribus corporis veluti carcere animi & hoste debilitato, fortiori armatur virtute anima. Sicut contrà, quantò corpus pingue, & cutis bene curata, tantò ampliùs languescit & profundiori carcere maceratur anima. Eo modo Daniel & socij, disciplinæ cœlestis auidi, ieiunabant, nec tamen ea superstitione, qua Pythagorei: hi enim leguminibus nutriebãtur, regio apparatu recusato [n]. Et Daniel etiam vt intellectum rerum altissimarum à Deo impetraret, trium hebdomadarum spatio ieiunauit, abstinens quidem omnino à pane, carne, & vino, sed nõ ea ratione qua impij Pythagorici [o] abstinebãt à carnibus, suæ metempsychosi vel metensomatosi inhærentes, nec ea ratione qua hæretici aliqui abstinent: sed ea tantùm causa, qua & nunc sancta mater Ecclesia, catholica, orthodoxa vbique & semper indixit ieiunia, vt maceratione carnis spiritus in Deum esset agilior, & ad contemplandum leuior. Docet id Angelus qui mysteria reuelauit Danieli, dum ille dixit, noli metuere Daniel, quia & ex die primo, quo posuisti cor tuum ad intelligendum, vt te affligeres in conspectu domini Dei tui, exaudita sunt verba tua, & ego veni propter sermones tuos. Neque mirum etiam esse debet, si ob ieiunium sanctum, in quo ieiunat anima & corpus, dum & à vitijs & delictis vna & à cibis quis abstinet, Deus tum vigilantibus, tum dormientibus per visiones multa reuelat, si animam erudiat faciliùs: faciliùs, inquam, non ratione docentis, nam is est

n *Dan.1.b. ver.12.*

o *vt legitur Dan.c.10.*

is est semper omnipotens & æqualem habet potestatem, sed faciliùs ratione nostri: ratione, inquam subiecti, cùm nos ipsos probè disponimus ad Dei beneficium suscipiendum. Neminem enim ille via ordinaria cogit, qui liberum electionis & petendi & obtinendi dedit arbitrium. Nam si quis indiget sapientia, postulandi datur libertas à Domino, qui dat omnibus affluenter, teste diuo Iacobo α. Postulet autem, nihil in fide dubitans. Postulet & purè: quia α *Iacob. 1.*

Casta placent superis, pura cum veste venire
Et manibus puris sumite fontis aquam.

vt scribit Tib. q. & vt Dido, r q *lib. 1. e-pist. 2.*

Non bene cælestes impia dextra colit. r *Ouid. epist.*

Et Salomon s: Peruersæ cogitationes separant à Deo. in maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Et Spiritus sanctus effugiet, fictum, & auferet se à cogitationibus. Ieiunium autem hoc & animam purgat, vel ad meliora iuncta oratione mirum in modum disponit, & vt scopis mūdatam domum Deo exhibet: nec mirum, iterum dico, vt qui aures habet audiat, si hoc ieiunio facilè reparetur intellectus ab ignorantia, contrario veluti antidoto peccati protoparentum, qui in ignorantiam per esum vetitæ arboris inciderunt: & quia in esca præcipiti fuit mortis sententia, ita & facilè tempore ieiunij veri, per paruam & temporalem mortis imaginem, per somnum, Deus vt plerumque nos instrui curat. Et ieiunium extra somnum cum oratione impetrat à Deo, vt nocturnis & quietis visionibus sæpius quis illuminetur vt non tam somni causam, quantùm Dei placitam in ieiunio annotes voluntatem, vel puritatis mentis dilectionem. Quòd si mens sine ieiunio talis sit, qualis per ieiunium reddi curatur, nempe pura & virilis (quæ enim voluptatibus vacat mulierosa est) non ieiunij medium Deus exigit, cùm finis, qui ex ieiunij medio oritur, iam adsit. Ad eum modum pura illa, & à Deo pro thesauri infiniti & matris custodia electa, beati Iosephi anima accepit scientiam à Deo per Angelum in somnijs t dum dictum illi, Ioseph fili Dauid noli timere accipere Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est, & cætera quæ sequuntur. Sic edoctus in somnijs u fugere Herodem, & de reditu. Et pari modo beatæ illæ tres animæ Magorum orientalium, adoratione veri Christi Dei & hominis facta, repletæ intuitu veri Dei diuinitatis radijs, responso in

s *Sap. a. ver. 3. 4. & 5.*

t *Matth. 1. d. ver. 20.*

u *c. 2. Matth.*

n

somnijs eruditæ vt aliud iter pro reditu eligerent. Sunt his alia exempla sacræ scripturæ similia, quæ quisque facilè delibare potest. Quarta autem somniorum regula hæc, somnia diuina, quæ à Deo per se vel per Angelos immissa sunt, digna obseruatione esse, imò & omnino sequenda. Et ne in lumine quis hæreat, repetat oportet ex proximè citatis in principio capitis locis sacræ scripturæ, à Deo immitti quoque insomnia, quæ sui visiones placuerit appellare. Quibus addi potest testimonium Dei [x], Audite sermones meos, dicit Dominus, si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. Quod & docet Philo Iudæus [y], & Herophilus partim à Deo summitti somnia dicit, quæ necessariò contingere indicat, vt scribit Galenus [z], & Hippocrates [a]: quę, inquit, somnia diuina sunt, quidque boni, vel mali, vel vrbibus, vel priuatis euenturum significant, fermè nunquam errant.

x Num. cap. 12. b. ver. 6.

y Tomo 2. lib. 9. quod à Deo mittantur somnia.

z Tomo 8. lib. de historia Philoso.

a lib. de Insomnijs.

b de Myster. Aegyptio.

c lib. de Anima & dæmone.

Docet & in somnijs & per visiones Sathan, vt dictum est, etiam vera aliquando, sed plerunque falsissima, & quandoque se transfigurat in Angelum lucis, vt scribit D. Paulus, & Iamblicus [b], & Proclus [c], vera insinuare potest quæ iam gesta sunt, ignota tamen nobis, item longinqua & existentia, item futura, quæ tamen ad causas certas naturales consequentem necessariò habent effectum, non quę extra causas naturales sunt: id enim solius Dei est. Eo modo & mortes principum & aliorum interdum prænunciant dæmones, quòd in rebus naturalibus propter diuturnam vitæ experientiam exercitati, ex certis adeo in moriturorum corporibus signis, etiam hominibus in re medica peritis cognitis, id coniectare possunt: nec alia ratione tempestates prædicunt, quàm & coniectores rustici, quique similia experti & astrologi: interdum etiam rerum naturas miscere periti, quędam à se dicta ipsi conficiunt & formant, quamuis noua creare datum illis non fuerit, illo solo ex non ente & nihilo ad esse producere, Deo concesso: præualent enim acuitate ingenij, malitia exquisita ad fraudes, & promptissima ad comprehendendum facilitate: vnde & δαίμονες, quasi scij vel scientes dicti sunt. Plerunque etiam illorum oracula astutè falsa edita, vel in vtramque partem ambigua, dum supra illa prædicta consuluntur. Nam præscius solus rerum ac cordium, verus & solus Deus: dęmones verò quę præmonstrare putantur, versutè indagantes prædicunt, vt scribit Athanas. [a] & nos forsan alibi plura dicemus, de An-

a lib. de Diuer. quæst. quæst. 27.

de Angelis cacodæmonibus agentes. Porrò isti cacodæmones quia spiritus, nobis dormientibus, animæ se insinuant & phantasmata concitant: non secùs ac vigilantibus iniquissimas rerum cogitationes suggerunt, & ansas malorum præbent. Cùm enim perpetuum bellum inter semen mulieris, Christianos nempe, & semen serpentis, nempe dęmonum cateruas, indictum sit, infatigabili dolo semper potestas illa tenebrarum nos adoritur, vigilantes & dormientes hostis ille vigil circuit & obseruat, si quo modo nos imparatos à Deo seiungere possit: idque multis artibus, multis phantasmatibus, occasionibúsve singulis abreptis, tentat, & perniciem nostram molitur: & quia in Deum nihil potest, insidiatur illius imagini, homini scilicet, veluti & pardalis fera, quæ, quia odit homines, exhibitam sibi hominis imaginem maximo furore discerpit, ac laniat, vt annotanit D. Basilius Magnus [b]. Quo fit vt oracula, vel insomnia, & visiones istorum dolosorum artificum semper nobis suspecta sint, etsi quandam boni in fronte vel veri præ se ferre videantur: latet enim virus semper illorum in cauda, & in rerum exitu, non minùs ac in posterioribus partibus scorpionum. Quin & ob istorum insignem fraudem & subdolum animum, etiam quæ bona somnia aliunde immittuntur, nobis suspecta sunt: nunquam enim debilis hostis aperto marte fortiorem se aggreditur, sed insidijs atque fucatis telis, & cibis sæpe melle conditis, & palato modo quodam oblito diuinitatis simulachro, gratis venenis pro cuiusque professione astutè instillatis. Sic enim & assolet ijs, qui cultu diuino maximè pollent, prophetiæ nomine tanquam illis applausurus se insinuare. Hac arte Philumenem, & priscam Helenam, pseudoprophetas hæreticorum adortus, & magicis præstigijs Simonem Sammaritem, vt scribit Irenæus [c], Abdias Babylonicus [d], D. Clemens, Augustinus, & alij. Sic & decepit Carpocratistas & Gnosticos, qui vt in suam sententiam, quam diuinam putabant, alios pellicerent, scholas magiæ introduxerunt, & assessoribus dæmonibus vtebantur ad animos in errorem fascinationibus aduocandos, vt notat Epiphanius [e]. Fuerunt & ab his alij studijs impijs decepti, alij opinione suæ sanctitatis nimium sibi placentes, per superbiam ab illis expugnati, alij etiam pij homines boni prætextu à fraudulentis illis nequissimis spiritibus decepti. Cauent enim illi omni studio, ne quod sint videantur, neve priùs cognoscantur quàm deceperint, semper

b *Sermone in aliquot scripturæ locos.*

c *lib.1.aduers.hæret. cap.20.*

d *1.Histor. Apost.*

e *Tomo 2. lib.1.contra hæret. hæres.27.*

alio habitu quàm sint verè, sese insinuantes. Vnde D. Bernardus [f], dæmonium meridianum, de quo apud Danidem [g], existimat dictum genus spirituum obstinatissimum & perditissimum, quod quia tenebrosum totum, & noctis æternæ caligine est funestatum, ad decipiendum cautè se sub luce insinuat, & in meridie, ne quis sit detegatur, operatur. Quocirca D. Ioannes [h] nos admonet, Charissimi nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint: quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum. Et sacra scriptura, quamuis somnia plura diuina celebret Patriarcharum & Prophetarum: quia tamen hinc sequuntur vt plerunque abusus, superstitio, & innumeri errores ob vanas hominum, leues, & à dæmonibus fascinatas mentes, somniorum obseruationem vetat, potissimùm Christianis & pijs hominibus. Sic enim canit Deus in Leuit. [i] Non augurabimini, non obseruabitis somnia. Non enim omnibus data est discretio spirituum, neq; omnes exercitatum habent in discernendis malis intellectum. Et sic Salomon considerauit [k]:

f serm 33. super Cant.
g in Psal. 90.
h Epist. 1. ca. 4. vers.
i cap. 19. f. vers. 26.
k Ecclesi. c. 34. a.

1 Vana spes & mendacium viro insensato, & somnia extollunt imprudentes.

2 Quasi qui apprehendit vmbram, & persequitur ventum, sic & qui attendit ad visa mendacia.

3 Secundum hoc visio somniorum: ante faciem hominis similitudo alterius hominis.

4 Ab immundo, quid mundabitur? & à mendace, quid verum dicetur?

5 Diuinatio erroris & auguria, mendacia, & insomnia, malefacientium vanitas est.

6 Et sicut parturientis, cor tuum phantasias patitur, nisi ab altissimo fuerit emissa visitatio, ne dederis in illis cor tuum.

7 Multos enim errare fecerunt somnia, & exciderunt sperantes in illis.

8 Sine mendacio consummabitur verbum legis, & sapientia in ore fidelis complanabitur.

9 Qui non est tentatus, quid scit? vir in multis expertus cogitabit multa, & qui multa didicit, enarrabit intellectū.

10 Qui non est expertus, pauca recognoscit: qui autem in multis fatuus est, multiplicat malitiam, &c.

Inexpertis igitur, & parùm doctis, somnia obseruare valde periculosum est, multiscijs autem vtrunque permissum: dummodo superstitione magica, somnia ex tacito pacto cum dæmonibus icto non accersat, vel interpretetur:

pretetur: & si inter causas & regulas superiores iudicium adhibeat. Si nouerit etiam dæmonum præstigia detegere, & inter reuelationes Dei & dæmonis discrimen annotare. Ita permissam obseruationem scribit B. Thomas [l] Archidiacono. [m] Et hæc non tantùm in his quæ per l *a.2.quæst.*
somnia accidunt, sed etiam in aliis reuelationibus obser m *in canō.*
uanda: reuelat enim plura aliis modis quàm per somnia *forte.26.*
Deus, vt infusione tacita, siue exteriore signo: velut cùm *quæst.5.*
spiritu prophetico Adam locutus, Hoc nunc os, &c. [n] Et n *Genes.2.*
Lamech de vltione futura sui, & Iacob de futuro omniũ rerum successu, & filiorum [o]. Et dum Balaam, filius o *Gen.49.*
Beor, de futuris & natiuitate Christi prædixit [p]. cùm p *Num.24.*
Saul ex agasone factus propheta, repentè immutatus q *1 Reg.c.*
fuit [q]. Rursum cùm ipse Saul & eius lictores apprehendere vellent Dauid, subitò in Naioth in Ramatha insiluisse senserunt super se spiritum Domini, & prophetarunt. *10.b.c.*
Eadem de reliquis censenda prophetis. Interdum & reuelat spiritum suum omniscium, eamque communicat quibus illi placitũ est, cum signo & medio visibili. Quod quidem medium fuit aliquando Angelus forma humana apparens, cùm Angelorum ministerio pleraque detexerit, & abdita edocuerit. Et vt non videatur absurda opinio Rabinorum secretiorum, qui in commentariis ad librum Ietzira, Rabini Abraham scribũt שהאבות רבותיהם היו מלכים רבי של אדם רזיאל: רבי של שם יופיאל. רבי של אברהם צדקיאל רבי של יצחק רפאל: דכי של וצקוב פליאל: דבי של משה מטטרון:

Id est, dicunt quòd Patrum præceptores fuerunt Angeli.

Adami		Raziel.
Semis filij Noachi		Iophiel.
Abrahami	*Præceptor*	Teadkiel.
Isahaci	*Angelus*	Raphael.
Iagnakobi		Piel.
Mosis		Mittaron.

Quibus ex sacris addi potest:

Tobiæ [r].	*Præceptor*	Raphaël.	r *Tob.c.3.*
Danielis in visione de	*vel eruditor,*	Gabriel.	*& 9.*
Antichristo [s].	*nuncius.*		s *Daniel. 8.*
Zachariæ, & beatissimæ			*9.10.*
Virginis Mariæ [t].		Gabriel.	t *Luc.1.*

Sed & alibi in plerisque scripturæ locis inuenimus Angelos, sed sine nomine, multa pluribus enuntiasse vel fa- u *Num.ca.*
cienda, vel dicenda, vel intelligenda. Sic [u] Angelus qui *32.*

apparuit Balaamo, & asinam eius gladio cohibuit, benedictiones in populum Israel dicendas præscripsit. instruxit & Angelus Domini apparens ad fontem, Agar ancillam Abrahæ, fugientem Sarai dominam, atque futura de Ismaele aperuit [a], vt per Angelos visibiles edoctus Abraham de excidio Sodomorum [b], item Loth [c]. & Gedeon de victoria Madianitarum [d]. edoctus & ab Angelo Manne, ex tribu Dan ex Sara, de natiuitate Sampsonis & victoria Philisłinorum [e]. edoctus & Cornelius centurio de his quæ oportebat illum facere [f]. Scribitur etiam Archãgelum Michaelem, fugientibus Argonautis à Colchide cum vellere aureo, ijsque latitantibus & fugatis ab Amyto circa palustria loca Constantinopolis, vbi imperabat Amytus, apparuisse viri specie, alis veluti aquilæ humeros insignitos habentem, & ad pugnam eos in Amytum excitasse, victoriam prædixisse, eamque eius consilio assecutos. Cuius beneficij memores, ei numini illis incerto phanum dicarunt illo in loco, nempe in traiecto Constantinopolis: quem, ob rei euentum & salutem consequutam, Sosthenum nominarunt. Feruntque Constantinum Magnum à bellorum victoria redeuntem, eo in loco recubuisse, & eundem virum alatum ei apparuisse, qui se Archangelum Michaëlem, qui eum in bellis conficiendis iuuasset, diceret. Qua de re ibi duo templa Deo dicauit nomine D. Michaëlis Archangeli, vt narrant Nicepho. Calistus [g], Sozomenus [h]. Refert & idem Nicephor. [i] alium Angelum habitu pastoris apparuisse Asparo ducis militiæ Theodosij iunioris pij Cæsaris, persequenti rebellem Ioannem, vnum à commentarijs suis, & copijs Asparis præijsse, & eas per lacum qui Rauennæ, quò aufugerat Ioannes, subiectus est, duxisse: vnde neminem vnquam prodijsse proditum est memoriæ: & eius industria Rauennam ex improuiso occupasse, & tyrannum cepisse. Apparent etiam nobis & vt Dei mandata explicent Angeli, alia quàm corporali hominis forma: vt cùm apparuerunt Seraphim Iesaiæ [k]. Et interdum voce Angelorum sola Deus nos docet sensibili & aurib. infuso eloquio, interdum insensibili. Exempla vtriusque, audiuit Agar tantùm Angelum de cœlo loquentem & indicantem aquã, & pueri Ismaëlis acta & mores prænuntiantem: Angelum autem nõ vidit [l]. Item Abraham cùm iussu Dei immolare filiũ vellet, audiuit Angelum loquentẽ, & eum interpellantem de cœlo, & repromissionem, benedictionesq; seminis edocentem [m]. Sic inuisibili modo

Abacuk

a Genes. 16.
b vers. 16.
c Genes. 18. & 19.
d Iudic. c. 6.
b. vers. 11.
e Iudic. c. 13.
f Act. c. 10.
g lib. 7. hist. Eccles. c. 50.
h lib. 1. hist. tripart. c. 19.
i lib. 14. histor. c. 7.
k Iesa. 6.
l Genes. ca. 21. c. ver. 21.
m Genes. c. 22. c. ver. 11. & 12.

Abacuk Propheta voce Angeli edoctus de carcere & angustia Danielis, & eò ꝑ capillum translatus ad escas deferendas [n]. Sic locutus Angelus cum Elia, vt descenderet ad Ochosiam sine timore cum quinquagenario deprecanti [o]. Sic etiam Dominus per Angelum locutus ad puerum Samuelem voce dilucida ter, prædicens Heli & filiorum necem [p]. Sine voce autē Angeli Dei annuntiant, & insinuant voluntatem Dei sæpius & in somnijs, & alio modo. Nam cùm anima nostra spiritus sit, & Angelus spiritus, ad communicanda inuicem mandata nō egent organo corporali, proportione spirituali ad id sufficiente. D. Apostolus namque Paulus duos loquendi modos esse censuit, dum scribit [q], Si linguis hominum loquar & Angelorum. Et per consequens verbi duplex erit sensus, vnus per vocem prolatus, & aërem verberans, statimque periens: & alio modo intra nos positum verbum, & nostris cognitum cordibus, quod & commune cum Angelis, cùm prius non sit propriè Angelorum, vt scribit D. Basilius [r]. Instruit etiam nos Deus extra ordinem naturæ alijs medijs, quibus ad capacitatis naturæ humanę captū, infirmitatisque nostræ capacitatem vtitur. Visiones hæ dici possunt: veluti ex visione Cherubim, & gladij flammei versatilis, Adam intellexit adytum paradisi sibi præclusum [s]. Ita locutus est Deus per visionem ad Abraham, & per visionem eduxit eum foras, vt suspiceret cœlum, & numeraret stellas, instruens, ex his eius multiplicandum valde semen [t]. Et per visionem rubi ardentis, & incombusti, admirabilia rerum abditarū secreta nouit Moses [u]. Per visiones animalium, & rotarum, prædixit multa Ezechiel [x]. Et Petrus per visionem mundorum, & immundorum, intellexit reuelationem, qua admonebatur, ne salutem gentilium operari recusaret. Et D. Paulus [y] per visionem per noctem illi factam de Macedone, qui eum deprecabatur, vt transiret in Macedoniam, & eum iuuaret, certus factus est, quòd Deus vocasset illum vt euangelizaret in Macedoniam [z]. Et Macabeus visionem suam explicans, qua Deus illi reuelauerat orationes Oniæ iam antè mortui summi sacerdotis effusas, populum spe in Deum ad victoriam contra Nicanorem armauit. Hicque modus certè docendi homines Deo familiaris olim: sic enim per ea quæ cum corpore affinitatem habere videntur, homines maiori ex parte corporeis intentos excitabat, commiscens inter illa quædam, quæ secundùm mirabilem prudentiam artificis miscentis, certam præfer-

n Daniel. 14.f
o 4. Reg. ca. 1. D. v. 15.
p 1. Reg. c. 3.
q 1. Cor. ca. 13. a.
r Serm. in Ioan. 1. c. in principio erat verbum.
s Genes. ca. 5. d. v. 24.
t Gen. 15. a.
u Exod. c. 3.
x in c. 18. 7.
y Act. c. 10. c. ver. 10. & seq.
z Act. c. 16. l. v. 9. 12. Machab. cap. 15. v. 11. & seq.

rent incertorum cognitionem. Hæque visiones non passim omnibus, vel sine discrimine reuelatæ, sed aptis & electis à Deo pijs bonisq; hominibus, qui dicti sunt prius
a 1. Reg. c. 9. Videntes, postea Prophetæ [a]. Nam & Deus ait [b], Si fue-
b. v 9. rit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei,
b Numer. c. vel per somnum loquar ad illum. Et in Psalmis [c], Locu-
12. b. v. 4. tus est Deus in visione sanctis suis. Et ideo in principio
c Psal. 88. c. Iesaias & Nahum suas prophetias vocant visiones. Sunt
v. 19. que visiones hæ compositæ ex spiritualibus & corporalibus, vt ferè omnes reuelationes D. Ioannis, & D. Hermæ, D. Pauli discipuli in tribus libris, & reuelationes S. Methodij. Quanquam & aliæ sint corporales solùm, quibus super naturam nostram à Deo instruimur, vt sunt astrologicæ obseruationes, vbi signa potestatis Dei viuentis insculpta sunt, quæ & Deum omnipotentem demonstrant, & sapientiam eius incomprehensibilem, etiam barbaris vel cæcutientibus persuadent, vt suo loco dicemus, Deo fauente. Porrò nouissimè Deus optimus maximus locutus est nobis in Filio, & per Messiam verũ IESVM CHRISTVM dominum nostrum, qui secretiora
d ad Hebr. Dei reuelauit, vt scribit D. Paulus [d]. Ardua certè & inac-
cap. 1. a cessibilia homini mysteria diuinitatis, cùm nemo nouerit Filium nisi Pater, nec Patrem nisi Filius & Spiritus sanctus, & cui voluerit Filius reuelare. Nam sicut nec hominum quisquam nouit quæ sunt in homine, nisi spiritus q.
e Ioan. 1. est in homine: ita nec quę sunt Dei, nisi spiritus ipse Dei [e].
f libro 1. de & docet latè Diuus Damascenus [f]. Quamabrem & post
orthod. fid. c. Christi doctrinam Spiritus sanctus si piè inuocetur, om-
1. & 2. nibus scire cupidis sese manifestat, & admirabilia & imperscrutabilia Philosophorum antiquorum disquisitionibus annuntiat, & edocet. Et hoc vsq; adeò tritũ est, vt probatione non indigeat. Habemus namque tam admirandos Christi vbique terrarum breui spatio decantatos Apostolos, vt qui anteà piscatores viles, & ignari, & analphabeti omnino erant, coriarij & telonarij, & huiusmodi artificiorum mechanici, post receptum Spiritum sanctum, varijs linguis, vsque ad admirationem loqui subitò visi sint, & de obscuris ac profundissimis verè disserue runt, & tenebras ab oculis hominum discutientes à spiritu veritatis edocti, præter humanum ordinem omnigena
g Act. cap. doctrina abundarunt [g]. Eaque tanta & eius efficaciæ, vt
2. a. b. vniuerso orbi leges dederint, sublatis Philosophorum, & eorum qui anteà falsò scientes habiti erant, legibus, sententijs & erroribus. Fuit enim missus Dominus noster IE-

SVS

SUS CHRISTUS eorum & noster præceptor, vt illuminaret omnem hominem [h], lux ipse mundi, & lumen ad reuelationem gentium [i]. Porrò ne quis decipiatur in Dæmonum præstigijs, qui, veluti simia homines, ita & opera Dei imitantur, admonebo obiter fraudes & artes illorum detegi posse, & imposturas eius distingui tribus modis potissimùm, vel ex principijs, vel medijs, vel à fine ad quem res persuasæ diriguntur: à principijs, si somnia, apparitiones, reuelationes, visiones vetitum habeant exordium, nempe vel ex superstitione præcedente magica vetita, ex curiositate inutili, à superbia, auaritia, concupiscentia, à corrupta lubrica voluntate: à medio, si per illicita eadem parentur, per cultus idolorum vel imaginum, per suspensiones annulorum, per impiorum dæmonum inuocationes, pactiones tacitas, vel expressas, & huiusmodi: à fine, si hæc ipsa vel ad damnum, incommodum, contumeliam, contemptũ dilectionis Dei, vel proximi tendant, si successus rerum malus, & contra legem Dei sit. Nam si bene actus dolosi diaboli ad Dei voluntatem & proximi dilectionem, velut aurum ad lapidem Lydium, examinentur & conferantur, statim deteguntur & fuci, quibus mala ab impuris spiritibus inficiuntur, & obumbrantur, & veluti ros matutinus Sole, in auras inuisibiles euanescent. Nec huiusmodi vaticinationibus, etsi veris, tantùm est deferendum, vt à bono ideo recedamus, & in Deum quippiam peccemus: quin & somniator ille cum vero somno delendus de terra est, si ex somnio id persuadere velit, & à lege Dei velit homines auertere [k]. Nam & falsò Prophetæ, inquit Dominus, vaticinantur in nomine meo: non misi eos, & non præcepi eis, neque locutus sum ad eos: visionem mendacem & diuinationem fraudulentam, & seductionem cordis sui prophetant vobis, vt scribit Hieremias [l], & plura egregia alibi [m]. Quare fraudem semper inesse immundorum spirituum actionibus tibi persuadeas: non enim mali Angeli essentia differunt à bonis, sed voluntate mala, vt boni hominis animus à malo differt, vt scribit Diuus Athanasius [n]. Et in hoc probari possunt spiritus, & discerni boni à malis. Duo enim sunt genij singulorum hominum, vnus æquitatis, alius iniquitatis: æquitatis genius, vel Angelus bonus, est lenis, verecundus, mansuetus, quietus, continuò tecum loquitur de iustitia, de prudentia, de castitate, de benignitate, de venia, de charitate, de pietate: hæc omnia cùm ascendunt in cortuum, scito quòd ge-

h *Ioan ca.1.*
i *Luc.cap.2. E. v 32.cum similibus.*
k *Deut.cap. 13.a*
l *cap.14. c. v 14. H.*
m *cap.23. e. & f.*
n *lib. de diuer. quæst. quæst.2.*

nius æquitatis tecum est: huic itaque crede, & operibus eius. Genij autem iniquitatis notæ, vt is sit amarus, iracundus, stolidus, & opera illius perniciosa, quæ euertunt filios Dei. Cùm ergo in cor tuum ascenderint hæc, intellige ab operibus eius hunc genium esse iniquitatis. Cùm iracundia apprehenderit aut amaritudo, cupiditas rerum alienarum, superbia, multiloquium, ambitio, & quæcunque his similia vitia, intellige eum esse in te. Et tunc caue ne credas illi, recedeque ab omnibus operibus illius. Et hæc me docuit Hermas Diui Pauli Apostoli discipulus [o]. Possunt etiam verè prophetica & diuina somnia & visiones discerni à dæmoniacis & Pythonicis: quia qui agente Dei voluntate sciunt, & præsciunt, intelligunt quæ dicunt, & hi verè vates: alij verò quod dicunt vidéntve non intelligunt, & hos vocauit vaticinatores Plato, teste Plotino [p]: vnde antiquitus de vatibus dæmoniacis dictum fuit, μάντις ἄριστος ὅστις εἰκάζει καλῶς, vates optimus, qui benè coniectat, apud Gregorium Magnũ [q], & Nicephorum Calist.[r] Vnde coniecturis deficientibus, quæ vanitatem dæmonum possent defendere, oraculis Pythicis & insomnijs quamplurimi delusi sunt, & miserè perierunt: vsque adeò, vt Oenomaus apud Græcos tam eloquentia quàm philosophia nobilis, oraculo Apollinis Delphici deceptus, plurima & innumera responsa illius collegerit, & refellerit, vt quædam etiam ex ipso notat Eusebius Pamphilus [s]. Quocirca rogo omnes optimos Christi asseclas, ne imposturis Sathanæ sese committant, neque in ea sint hæresi, vt plures, ô miseri istius seculi iuuenes, qui se dæmonibus obstringunt, pactisve nefandis deuouent, vt possideant spiritum, vt vocant, scientiæ, sibi familiarem. Quos ego censeo omnibus lachrymis elugendos, si quando Deus misereatur illorum, vt resipiscant ab impietate & abysso damnationis, ter certè atque quater deplorandi, qui in primis hostem dolosum, & bonarum rerum inscium & expugnatorem eligunt, derelicto Deo, qui author scientiarum & veritatis est: à quo si scientia indigemus, non minùs nobis quàm Salomoni & alijs præstãtissimis viris adueniet, si velimus. Erubescant & tandem, quæso, mancipia hæc Satbanæ, qui sibi persuadent, in suam ditionem spiritum scientiæ exorcismis & præcantationibus transtulisse, quíue eum vt illorum iussu obseruientem, & vt vera narrantem venerantur. Agnoscant, quæso, periculum in quo na uigant, agnoscant huiusmodi spiritum nequam à Sathana co-

o lib. 2. quę vocat pastorem, mandato, siue ca. 6. & 13.

p lib. de Anima & dæmone.

q inuectiua 2. cõtra Iul.

r li. 10. hist. Eccl. ca. 73.

s libro 5. de præpara. Euang. ca. 10.

na eorum principe obseruatorem propiùs iunctum, ne casses illius vllo modo effugiant, ne Deum, quē ipse, sed non impunè contempsit, cognoscant. Ecce dum putant suis vanissimis characteribus illum occludere, ille ipsorum lateri, perpetuò cathenas colligat fortiùs, & in sua iura trahit: dum pertentāt curiosè responsa de nouis adferri, & alis enuntiari, veram sui amittunt cognitionem, præcipites cæci ad ingentes tenebras voluntariè perducti. Similis namque dæmon est in astutia proditoribus & latronibus itineram, qui, vt facultates, quas persequuntur, & quibus inhiant, scrutentur, vt vires & arma que verentur in differentibus illas, nouerint, vt itinera, quibus viator onustus transiturus est detegant, se perhumaniter, vt putatur, viatoribus coniungunt, & obsequijs, imò & seruitijs incautos sibi fideiē persuadent, nihil tamen magis in animo habentes, q̃ cùm tempus illud commodum aduenerit, illos iugulare, vt prædam ex illis colligant. Si exempla adhuc melliti sathanici doli desideres, considera quibus delinimentis & voluptatibus demulceat adulteros & fornicatores, quibus auaros meditationibus pascat, & in summa quibus persuasionibus à longè petitis decipiat, & adigat volentes ad malorum luem, vt nō nisi peccato commisso & postea irridente deceptore, quis actum facilè animaduertat. Nā præsentia quæ offert, speciem quidem boni habere videntur, sed finis animæ exitiosus, atq; ipse nunquam mercator stolidus, sed lucrandi arte per iter facilè tibi exiguū quid delectabile & quamplurima promittit, vt pretiosam tuam suo ministerio deputet animam, quod dat merces & salarium tuę est damnationis. Caueant itaque, quia initiò contractus sunt voluntarij, sed posteà necessarij. Nihil certè est quod recipis vt te ipsum perdas, cùm nullam homo dare possit commutationem pro anima sua, inquit Deus [t]. Desinant ab infantium improuida permutatione, qui malo vel pyro presente cedunt aureis & pretiosis margaritis. Vigilemus quæso, ne dominos seruos nostros reddamus, ne fiamus socij furum ac latronum, & vt ait Poëta:

t *Matth. 16. & Mar. cap. 8.*

Vt iugulent homines, surgunt de nocte latrones:
Vt teipsum serues, non expergisceris?

Omittant hæc abominanda, & meminerint Deum Deum esse, id est, omniscium & omnipotētem, omnia ab eo pendere: & per consequens, si putent dæmonas quicq̃ scire & docere posse, putent & Deum illa eadem, & omnia alia, quæ non sciunt ipsi, scire & posse docere, idq; faciliùs:

cilius. dixit enim & facta sunt, mandauit & creata sunt. Petant ab illo, & accipient: consulant regē, repellant tortorem & carnificem: meminerint quòd nec bonus ille habitus Socratis cacodæmon, quicquam de salute docuerit dominum suum: nullam esse participationem lucis ad tenebras, Christi ad Belial, Christianorū cum Sathana: vetitum esse vestimentū textum lino & lana, iugum bouis & asini: neminē duobus dominis seruire posse, quin alterū oderit: periculosam esse cum inimicis vigilantibus debilis animi familiaritatem & consortium. Et ad extremum agnoscant salutem, exemplúq; ex similibus capiant, ex illa dæmonis familiari vocatione non ideo veram alicui vel decantatam & permanentem doctrinæ famam vnquā contigisse. Sunt enim dæmonum tantùm vanæ, insidiosæ animæ scientiæ & pollicitationes: & nascitur ridiculus scientibus mus, qui corrodit animam incantatoris, quiq; ad omnem ventū eam pallescere facit, qui in bonis ignorantissimam & in vita hac corporali, iam tortoribus æternis mācipat. Scio quòd vera loquor, & Deus testis, & ipsi, qui ista magica pertentant & experiuntur.

De gradibus quibus perficitur via ordinaria. CAP. XIII.

IAm expedito sermone de scientia & cognitione, cui nihil nos vel exiguum conferimus, quæ sola largitione vel Dei, vel naturæ nobis contingente: cumq; satis, vt existimo, apparuerit, nullam artem neq; studiorū opem humanorum ibi requiri. eo quòd quæ Dei solius & naturæ ab eo præordinata sunt, nostra ope non indigeant: quia etiam hæc Dei beneficia non nisi summa cum occasione & necessitate & dispensatiuè, vt ita loquar, conceduntur, ad ordinariam viam cognoscendi animum conuertimus, quæ studio & labore & industria, Dei adiutorio, sine quo nec alia possumus, paratur, & parta augetur & conseruatur. Porrò cùm scientia omnis ex cognitione oriatur, vt scribit Speusippus, Platonis discipulus [a]. Cognitio autem è medijs & instrumentis corporeis fiat, non simul, nec omnino vnico actu, nec præposterè, operæpretium est ordinem, quo notiones habentur & perficiūtur, explicare. Dicimus itaq; in sciētia & cognitione primùm tria requiri præcipuè, quod intelligitur, intellectum, & intelligentem, quod dicunt Cabalistæ esse summam decem Sephiroth, id est, omnium numerationū, vbi, vt ait Rabi Abrahā in Ietzirah, siue de creatione, est ספור ספר ספיר sopher,

[a] lib. de diffinitiuo Plat.

sopher, sepher, sophur, id est, numerãs, numerus, & numeratũ. Nã si hæc tria simul consentiant, nec ampliùs in vno eorũ quàm in alio inueniatur, nullus error, sed certa inest sciẽtia: sin minùs, tamdiu est ratiocinandũ, vt ait cõmentator arboris Sephiroth, עד השכל והמשכיל והמושכל אחד gad hascecel vehamescil vehamuscal echad, id est, donec intellectus, intelligens, & intellectum vniantur, hoc est, eadem sentiant. Nam, vt ait Porphyrius[b], πᾶσα γνῶσις τῶ γνωστῶ ὁμοίωσις ἐστί, id est, omnis cognitio est assimilatio eius quod cognoscitur. Idem erit in cognitione, quando cognoscens, cognoscibile, & cognitio vniuntur. Tres enim res sunt, duæ extremæ, altera medium quod extrema vnit. intelligens vel cognoscens est vnum extremum, & primum, nempe anima: veluti si dicamus aptitudinem & facultatem intelligendi, sicut in Sephiroh, is qui numerat. Aliud extremum est intelligibile vel cognoscibile, id est, res quæ intelligi & cognosci debet, ac si dixeris in Sephiroth numeratũ, vel quod numerari, vel cuius scire numerum expedit. Medium autem extremorum est intellectus vel cognitio, quæ tandiu negotiatur, donec animam cognoscentem vel intelligentem impleat vera apprehensione. Et sequitur aliud ex tribus his, resolutum, mens, & notitia, secundùm productionem. Anima namq; vt scribit Proclus[c], per ipsam quidem scientiam euadit intellectui similis, secundum actum ipsum cognoscibile comprehendens: abstrahit enim formas rei comprehensæ, vsque adeo vt intellectus formam & veluti eandem rem in animam transferat, non secùs ac per visum rem corporalem comprehendimus, quòd eius rei figura in oculis, veluti in speculo, perfectè appareat, perfectiùs autem in speculo animæ res sunt, eo quòd & anima, quia incorporalis substantiæ, formas, vt oculus corporalis, & speculum corporale corporales figuras, separat & abstrahit. Secundò sciendum est, cognitionem hominis via ordinaria aduenientem, à visibilibus & comprehensibilibus Dei operibus incipere, & vsque ad inuisibilia & incomprehensibilia, & per se tantùm apparentia scandere. Verùm neutrum horum hominis est, sed in medio homo suas operationes exhibet: &, vt est liber homo in sentiendo, sic partes eius & ad dubia & incerta terminanda applicantur. Et communicat quidem homo cum animalibus brutis, dehinc propriam naturam habet insignitam ratione, qua ab his differt. Tertiò in loco cum Deo etiam participat & communicat mente quæ à Deo illuminatur. Quapropter

&

[b] lib περὶ τῶν πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμῶν sent. 23.

[c] li. de Anima et dæmone.

& primùm quæ corporea sunt ordine naturæ, & animal, deinceps vt homo, dehinc vt participans cum Deo cognoscit. Sunt itaque tres hæ hierarchiæ in microcosmo hoc intellectuali, quæ à suprema illuminantur mente, veluti in cœlesti intellectuali mundo tres sunt hierarchiæ spirituum, quorum nouissimi à superioribus illuminantur & docentur, & omnes à suprema mẽte, nempe à Deo. Tres istas microcosmi hierarchias vocant Cabalistæ stationes & mutationum gradus: tres autem numero constituunt, primamq; vocant desinentem in Sekel, siue in aliqua intelligentia. Secundam desinentem in Sandalpho, vt opinor, id est, in mediam, quæ vtramq; prospicit extremitatem, & vtramq; coniungit. Tertiam desinentem in Mittarron, scilicet nuncium Dei, sic enim Angelum vocabant nuncium Dei, quem Mosis dixerunt fuisse præceptorem Cabalistæ, vt etiam scribit Franciscus Venetus [d].

d *Tomo 5. problem Sacræ scriptur. sectione 3. num. 272*

Rursum in singulis tres sunt ordines graduum, quorũ omniũ collectione fiunt nouem gradus, vnde mens perficitur, & lumen ipsum ab inferiori parte ad se trahit rerũ cognitionem. Quorum omnium accipe breuem tabulam cum proprietate singulorum graduum.

Tabula purificationis notionum, & gradus ad notionem.

Hæc nõ syllogizant, sed simpliciter apprehenduntur.

1 Res quæ est, vel esse censetur, vbi diaphanum, siue ὑποκείμενον, siue obiectum philosophis.

2 Medium, quo substantia rei colligitur, siue diaphanum, apparens, id quod se insinuat sensibus.

3 Sensus exterior, vt auditus: visus, &c. Et hic statio prima, in qua ex simplici rerum existentia, transitus fit ad cognitionem animalem: incipitq; animalis cuiusq; vis dicta scechel שכל.

Et viam discursus præparant.

4 Sensus interior, ad quem sensoria sensita transferũt, αἴσθησις Græcis.

5 Phantasia, φαντασία. Ibi fit firmatio imaginum sensu comprehensarum. Est etiam hic primus gradus agnitionum intellectualium, quæ tantùm considerationе definiuntur, siue propria imagine, corporali vе visione.

6 Existimatio, qua imagines tales esse, vel aliquid esse persuademus: vocant iudicium inferius animale, vel brutum, cùm secundùm apparentiam simpliciter ex rerum collatione iudicamus.

Hæc

Hac in statione secunda cessat animal brutum, nec vltrà progreditur, & incipit id quod hominis est.

7 Cogitatio, διάνοια, iudicium superius, qua percurruntur, & examinantur comprehensiones, & ex his formatæ opiniones. Hoc gradu fit præparatio & transitus ad rationem: ex multo namque discursu rerum, & dum nunc vna, posteà alia res euoluitur, quod conueniat inuenitur. Ex hac opinio. *Syllogizant hæc, & discursum admittunt, & argumentationes.*

8 Ratio, quæ confirmatione rationabili omnia determinat: & inde sequitur per consultationem nonus gradus. Dicebat & Plotinus lib. de fœlicitate, cap. 2. quòd iudicare de natura & ratione boni, non sensus est, sed rationis.

Hæc ratio plura ad vnum stabiliendum congruè adfert, & quæ obstare videntur separat & reijcit.

9 Gradus, nempe intellectus, consummatus & menti vnitus, quietus & immobilis ex lumine mētis per singula hominem concomitantis, ad suum finem perductus. Hic tertia statio, qua desinit homo varius, & incipit illa pars hominis nobilior, mens, quæ Deo assimilatur, intellectus aliqua in parte similitudine, & quam tantùm Deus alloquitur, cùm illi mirabilia & arcana sua citra naturæ ordinem manifestat. *νοῦς, vel mēs & intellectus amplius non syllogizant: sed discursus resolutiones tātum recipit.*

Loquitur & de his gradibus Clemens Alexandrinus [e]. Diuini & cœlestis nutrimēti monumentum, inquit, in vrna aurea. Exod. 17. cōsecrari iubebatur. Gomor, erat decima trium mensura: in nobis enim ipsis tres mensuræ tria significant iudicia: sensus quidem sensitum: eorum autem quæ dicuntur, nominum & verborum ratio: eorum autem quæ percipiuntur, intelligentia, mens. Et paulò pòst, Hæc est, vt existimo, quę ex Deo est vera & iusta mēsura, quæ metitur ea quæ veniunt in dimensionem, ea quæ hominem continet decas, quam in summa tres prædictæ significarunt mensuræ. Fuerit autem corpus & anima & quinque sensus, & vocis edendæ potestas visq; seminaria, & cogitandi seu spiritalis facultas, aut quocunque alio nomine vis vocare. Oportet autem, vt vno verbo dicam, alia omnia transcendentes, in mente sistere. Sicut certè in mundo quoque, cùm nouem partes transilierimus, primam quidē quæ est per quatuor elementa, quæ in vno loco ponuntur propter mutationem, deinde septem errantes, & nonam inerrantem, venire opor- *e lib. 2. Stromaton.*

tet ad

tet ad perfectum numerũ, qui est super deos, nempe decimam partem, & vt semel dicam, ad Dei cognitionem, post creaturam desiderando effectorem.

Propterea offerebantur Deo decimæ æphi, & hostiarum: & paschæ dies festus incipiebat à decima: quę est cuiusuis perturbationis & cuiusuis sensilis transitus. Fide ergo consistit is qui est potestate cognoscendi prædirus. hæc Clemens Alexandrinus.

De sensuali cognitione: & vnde error ex ijs quæ per sensus cognoscimus. CAP. XIV.

VT autem superiora melius intelligantur, placet latius interpretari. Primum itaq; gradum cognitionis, rem, quam obiectum dicunt, quòd ea obijciatur vt cognoscatur, desideramus. Nam antequam quale quid sit cognoscamus, necessarium est vt priùs res sit vel esse putetur, si de dubijs cognoscere aliquid velimus, vt Deo fauente docebimus in quæstionum vel disquisitionum principijs. Quamuis enim ipsum est non similiter omnibus insit, nihilominus tamen ipsum est omnibus aliquo modo inuenitur, vt ait Aristot. [f] & ipsum scibile necessariò sit oportet, vt idem Aristot. scribit [g], & Plato etiam [h] ea non scire posse negat, quæ essentiam non habent. Primus enim gradus totius naturæ, esse est, & veluti quædam ianua substantiarum omnium. Sequitur hunc gradum secundus, esse scilicet aliquomodo, & hinc differentia essentiarum fit per diaphanum. nam res per se nusquã in substantia quæ sunt videntur: sed mediante quodam lumine, vel colore, vel accidente, distinguuntur à sensibus interpositione facta alicuius inter sensus & sensibile, vt scribit Plato [i], quamuis intellectu & abstractione aliter possit contingere, nõ magis quàm elementa in sua pura substantia videri non possunt, nec per consequens ex his corpora composita, quæ ex eorũ quibus vinciuntur natura participare nemo ambigit. Vnde & arcanum illud substantiæ hominis, quo mouetur, viuit, sentit, ratiocinatur, neque sensibus corporeis exponitur, cùm neque aliarum minùs rerum inferiorum substantiæ sensibus exponantur, quæ tamen esse nemo ambigit: vnde nõ mirum si dixerim in capite præcedenti, ab incomprehensibilibus, hoc est ab essentijs inuisibilibus & minimè sensibus expositis, cognitionis ordinem per viam sensuum nos ordiri. Philosophentur enim quantum velint athei, & physici, nusquam certè alij earum substantiarum primariam

f lib.7.Metaph. cap.4.
g lib.6.Ethic.c.5.
h lib.13.in Theæteto, vel de scientia.
i lib.31.siue Dialog 6.de repub. vel de iusto.

mariam & natiuam cognitionem quàm Deo creatori tribuendam inuenient, nobis tantùm ab effectibus vsu, & exteriori, vt ita loquar, cortice insinuatam. Et ideo dicimus etiam ibi non syllogizare neq; ratiocinari mentem, effectus enim & vsus rerum apparentes, nos, velimus nolimúsve, cogunt, ita vt sensibus se exhibent, de his iudicare. Nam si reliqua indagare extra illa pergamus, intelligimus statim nostros conatus à diuina ineffabili scientia, & imperscrutabili sapientia eludi, vt & in minimis artificijs demergi cognoscamus, vt ex linea Apellem, super excellentiam. Sicuti & in exilioribus animalibus suam admirabilem & sapientiam & artem incomprehensibilem etiam in his quæ videri possunt ostendit, in tam paruis, tam nullis vim suam & inexplicabilem perfectionem exhibens. Qua enim parte quæso tot sensus, vt cum Plinio [k] loquar, collocauit in culice? Et sunt alia dictu minora, sed vbi visum in eo prætendit? vbi gustum applicauit? vbi odoratum inseruit? vbi verò truculentam illam & portione maximā vocem ingenerauit, &c. Quos teredini ad perforanda robora cum sono teste dentes affixit? Mirabilia certè sunt Dei opera, & impenetrabilia. Nec humani etiam ingenij infirmitas ad puram rerum essentiam cognoscendam deduci potest: quia consequenter, si eam perfectè cognosceret, Dei artificis ingenium suo animo complecteretur. Cæterùm fieri nequit, vt quod minus est, nempe vt homo, qui finitus, comprehendat infinitè maius, & infinitè infinitum: finiti enim ad infinitum nulla est proportio. Neque id etiam Angelis datum est nosse. Ideo velatas describuntur habere facies Spiritus illi diuini, thronum Dei perpetua veneratione adorantes, tanquam radiorum diuinitate deglutiti, & absorpti, & minimè comprehensionis illorum capaces, apud Ezechielem [l]. Scimus autem, quatenus Deus statuit scire nos oportere. Et illud adhuc scire nobis contingit actu, cùm ad sciendum adiungimus non solùm corporis, sed etiam mentis operam. Nam in sensibus quidem exterioribus nulla est scientia, sed sciendi tantùm sensibilium principium est & ianua: sensus enim hi propemodum corporales, per se supra naturalem constitutionem effectus producere nequeunt. Ideo Plato [m] sensum non esse scientiam dixit. Scientiæ autem diximus cognitionis corporeorum principium, quia sensus sunt veluti speculatores & interpretes rerum, in capite veluti in arce constituti à Deo ad vsus necessarios, vt scribit Cicero [n]: & Legibus.

k *lib.11.c.2.*

l *c.1.*

m *lib.3.in Theæteto.*

n *de Natura deor. li.2.*

o *lib.1.de*

o lib.1.de Legibus. alibi rursum [o], Ipsum, inquit, hominem eadem natura non solùm celeritate mentis ornauit, sed etiam sensus tanquam satellites attribuit ac nuncios, & rerum plurimarum obscuras & necessarias intelligentias enudauit, quasi fundamenta quædam scientiæ, figuramque corporis habilem, & aptam humano ingenio dedit. Et iterum [p] scribit tertiam philosophiæ partem, quæ erat in ratione, & disserendo posita, sic tractatã ab Academicis & Peripateticis pariter, vt quanquam à sensibus, non esset tamen iudicium veritatis in sensibus: mentem enim volebant esse rerum iudicem, & solam idoneam cui crederetur, quia sola cerneret id quod semper esset simplex & vnius modi, & tale quale esset: quã & ipsi idem appellabant. Sensus autẽ omnes hebetes & tardos esse arbitrabantur. Sed his addenda est Stoicorũ de cognitionibus per sensus sententia. Hi namq;, vt scribit Plutar. [q] constituũt notiones naturales & prænotiones. Notiones naturaliter fieri per viam sensuum. Cùm enim, inquiunt, nascitur homo, habet principalem animæ partem instar membranæ scriptoriç, in qua singulas notiones annotat, & tanquam literis mandat. Duo autem annotandi modi, quorum est vnus per sensus: illi enim quæ apprehendunt transferunt, & dicuntur notiones naturales, sine vllo artis adminiculo, sed natura factæ: ex quarum notionum eiusdem generis multiplicatione sequitur vsus & experimentum. Alius autem modus annotandi, disciplina, euraq; adhibitis: cuius notiones, prænotiones dicuntur. Philo etiã Iudæus [r] ex sensibus ianitoribus notionũ, mentem instrui scribit, dum ait, hos menti nunciare de colorum, figurarum, vocum, saporum, vaporúmve proprietatibus, & in vniuersum de corporibus eorúmve qualitatibus: & eosdẽ animæ apparitores, ad quam quicquid vident audiúntve deferunt, & si quid extrinsecus immineat noxium, præuident, præcauentq́;, ne quod improuisum & immedicabile malum dominæ obrepat. Et D. Chrysosto. [s] dum interpretatur illud, cùm oraueris, intra in cubiculum tuum, & claude ostium. Cubiculum, inquit, est cor vel intellectus interior, id est, spiritualis, sicut scriptum est [t], Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini. ostium autem est sensus carnalis exterior, per quem omnia bona vel mala ad animam intrant. Vocat & [u] quinque fratres animæ, verè quidem fratres, quia & in vno sensu interiori participant, & ab eo veluti ab vno patre pendent. Dictus is à Platone ideo sensus communis [x],

p lib.1. Academic. quæst.

q lib.4. de plac. phil. c. 11.

r Tomo 2. lib. de somnijs.

s Tomo 2. opere vt vocant imperfecto, hom. 13. In Matt. c. 6.

t Psal. 4. a

u In eod. tomo, homil. in c. 16. Luc. de diuite & Lazaro.

x in li. 13. in Theateto,

nis [x], & à Galeno [y]: & Arist. [z] vnum esse in anima indiuiduum, quod actu per sensoria & sensus diuidatur, dixit, & probauit. Et ita quæ ab interiori sensu collecta sunt, constituunt initium phantasiarum: estq; ille sensus velut radix phantasiæ, memoriæ, doloris & voluptatis, vt scribit Galenus [a]. Et necessarium certè fuit, vnum numero sensum communem omnibus externis adfuisse. Nam oportet vt quod inter sensilia distinguit, velut inter dulcia, alba, lenia, ea vnica potestate complecti simul & semel, aliter differentiā eorum quæ non nouit adferre posset. Nec pariter pluribus sensibus participantem rem describere posset, nisi vtraque nosset: veluti si dicas Dionysium album, morbidum adnauigasse. ibi enim plures sensus ad iudicandum concurrunt externi, quos vnus interior simul colligit. Videmus & eum sensum communem contraria simul nosse: quod non accidit vbi vnicus & singularis est sensus: sic in libros oculos conijcientes, simul album papyri, & nigrum literarum concipimus. Est itaque sensus ille communis veluti punctus & centrum sensuum exteriorum, ad quem circumferentiæ rectas ducunt lineas, estq; vt iudex & princeps inter consiliarios, solus sententiam, alijs referentibus ferens, vt docet latè Themistius [b], & Alexan. Aphrodiseus [c]. Et sic ritè dicuntur fieri per sensus notio & ignoratio, vt apud Hippocratem [d]. Vim autem hanc puto ex anima prodire, & aliunde, qua ex corporeis instrumentis sensorijs. qua autem in parte corporis sit & quomodo exerat, causam nobis profiteor occultā neq; hominibus apertam. non ideo tamen minùs certam & verā. Nam, sicuti idem Galenus [e] scribit, ea, in quibus nobis causa probabilis deficit, credere opus erit: alioquin & videre, & audire, & sentire omnino, & reminisci, & somnia per quietē cernere prorsus negemus, quippe cùm in singulis obstrusa causa sit, vnde existant. Vis aūt scire facilius, exteriora sine interiori nihil per se posse? propone ante oculos hominē meditantē & vigilātem, videbis eū neq; ijs quæ dicuntur obaudire, nō tactu deprehendere, eo φ animus à sensorijs retractus sit, neq; is vim illis subministret. Ideo & nos gradū exterioris & interioris sensūm nectimus: ijs enim medijs fit apprehēsio. Sed & illud annotandū est, cognitionē quæ ex sensibus pēdet, vsum quendā antè desiderare, si discrimē ex ea velimus percipere. sensus namq; eo modo quo subijcitur refert: sed an sit res eadem vel similis ei quæ alias visa illud certè non est solius sensus: nec absq; frequenti vsu &

x *vel de scientia.*
y *Tomo 1. li. 2. de Hippocra. & Plato. decre.*
z *li. de sensu & sensilib.*
a *Tomo 8. lib. 1. de Elemen.*
b *lib. 3. de Anima, ca. 7. & 8.*
c *lib. de Anima.*
d *lib. de viminis ratione.*
e *Tom. 1. li. 2. de semine.*

obseruatione & consuetudine, & visorum memoria. Si quidem, vt Galenus ait [f], res nulla quæ sensibus nostris percipi potest, exquisitè & subitò, nisi sæpius visa, cognoscitur. Argumēto sunt gemini admodum sibi similes, qui ab insuetis nequeant dignosci: ab ijs autem quibuscum habuerint consuetudinem confestim agnoscantur. Et alibi [g], Earum, inquit, rerum memoria, quæ sensibus nostris patent, assiduam requirit consuetudinem. Quam & Stoicorum etiam diximus fuisse sententiam, dum vsu memoriam sensibus expositorum haberi dicebant: tunc autem sensus in actu, repræsentatione rei, rem ipsam vel eandē, alterius nempe memoriæ adiutorio colligit. Sensus nāq; ab intellectu discernuntur. Quòd intelligere, sit rectè vel malè iudicare: sentire autem esse vel non esse tale, indicare, vt colligitur ex Arist. [h] Sensitiuum itaq; semper cum corpore: at intellectus ab eodem separabilis, & inferiora intelligit & superiora. quare & mutatur apprehensionum in vtroq; nomen. Nam quod in sensu dolor vel voluptas est, in intellectu bonum vel malum est. Quibus addere licet plures alias differentias inter vtrumq;, de quibus tradit Arist. latè, [i] qui & ibi plures antiquorum reprehendit meritò, qui sensus & intellectum eadem putarunt, cùm tamen longissimè inter illa intersit.

f Tom 1. li. 3. de anato. administ.

g eod. tomo lib. 1. de Anatom.

h 3. de Anime.

i lib. 3. de Anima, vsque ad cap. 9.

Quibus cognitis, nūc de sensuum notionibus statuenda est regula: sensui euidentia, demonstratione non indigere, quia ea per se talia sunt, & iudices sola sensoria sunt sine alia demonstratione: vt album tale est, quia hoc album, & ita nigrum illud. Et ideo ex sensibus hauriunt initia præcepta artiū, etsi sensus præcepta artibus non dent: inter hæc enim magna differentia est, vt deprehensio sensuum alia in artifice, quam in artium imperito, vt annotat Galenus in Isagogicis [k]. Veræ igitur erunt sensuum notiones, nec illæ decipiuntur, vt etiam scribit Aristo. [l] & ideo idem author Aristoteles [m] scientias particulares in singulis ponit sensibus naturā: & contrà deficiente natura vnius sensus, & deficere illius scientiā necessariò. Adfero exemplum in cæcis: hi enim scientiam distinguendi colores amiserunt: vulgò enim parœmia illa teritur, cæcum minimè iudicare de coloribus. Sic pueri recens nati, ante euolutos quadraginta dies nec tracti rident, nec vellicati plorant: nam vires sensuum in muco, humoréve glutinoso hebetantur, vt scribit Hippoc. [n] Sic dormientes nec quicquā sensibus apprehendunt extrinsecus: nam functione priuantur. Neq; tamen inscius sum, diuersas fuisse

k lib. de optima, secta ad Thrasybulū.

l 3. de Anima. cap. 3.

m li. resolutio. posterior. 1. c. 14.

n lib. de septim. par.

fuisse hac in parte sententias, & variatum à priscis philosophis in quæstione, num sensus fallaces sint. Nam falli & decipi posse sensus externos, videlicet visum, auditum, odoratum, gustum, tactum, dixerunt Heraclitus, Diocles, Empedocles: & sensum abijciebant Xenophanes Colophonius, Parmenides Eleata, Zeno Milesius, ex antiquioribus, ex nouis Stilpo, & Megaricus: verùm tantùm rationi tribuentes, nimium in rationem declinantes. Sicuti & illi turpiter lapsi, qui solis sensibus, nihil rationi & animo tribuunt: inter vtrumque namque consistit veritas. Constat namque homo vtroque, & anima & corpore: anima, vt vehiculo, & vt ministris sensibus vtatur necesse est, quandiu vitam hanc agit corpoream. Et hæc plenè disputat Eusebius Pamphili Cæsariensis o. Sensuum etiam veritatem repudiasse videtur & Plato, qui p fallax eorum esse apertè dicit iudicium. Et ideo iustè veram philosophiã suadere animæ, ne illis inhæreat, sed vt in se collecta, in seipsam sese reuocet, neque credat illis, nec vlli præterquam sibi, quatenus videlicet ipsa per se ipsam intelligat quodlibet eorum quæ sunt existens per seipsum. Addit & idem Plato alibi, q mutabiles sensus & ideo fallaces, & alio modo gustare vel sentire sanum, alio ægrotum. Adijciunt alij, facilè visum decipi, veluti dum videt in aqua remos vel inflexos vel infractos, dum iudicat de longinquo turrim, quæ quadrata est, rotundam: quòd æqualissimam porticum, angustiorem in vltima parte referat: & quod cœlum à terra ingenti spatio distantem, & mari & terræ coniungi iudicet. Videmus & stellas, solem, & lunã visus nostri iudicio sphærularũ instar, cùm tamen magnitudinẽ terræ superent. Fallimur & in alijs multis visu. Nec solùm in visu, sed & in auditu maximi innascuntur errores. Nam audientes plaustri vel alterius rei cadentis leue murmur, existimamus tonitrua per aerem conuolui & reijci, vt sæpe aliud alterius vice dictũ putamus, & aquarum in præcipitijs rapidos sonitus, vel tympana, vel aliud quippiam falsò auditu conijcimus. Quantùm etiam contactu fallamur, quis non scire se putet? Siquidem eædem planicies, pauimenta, lapides, tacta pedibus asperiora, manibus leniora creduntur. Et si quis paludem, vel alias stagnantes siue fluentes aquas ingrediatur, ingressu, alterius temperaturæ, quàm dum ibi consederit vel egredietur, censebit. Vt & in balneis, aquæ ingressu calidę, postea tepidæ iudicantur: quibus & similibus adducti, semper fallaces dixêre sensus. Stoici autem non ita absolutè, nec

o *li.14. de præpar. Euang.*
p *in Timæo li.2. & lib. 29. in Phædone.*
q *lib.13. in Theæteto.*

ſemper mendacij ſenſus arguunt. Epicurei ex diametro prioribus aduerſantur: & cùm ſenſuales omnino ſint, nunquã ex ſenſibus iudiciũ falſum ſequi arbitrantur, ſed ex animi opinione. Sic enim eorum ſectator Lucretius,[r]

r lib.4. de rer. natura ver.437.

Ne leuiter credas labefactari vndique ſenſus.

Et rurſum[s],

s ver.464.

Poſtquam pleraq; fallere ſenſus videntur.

Concluditq; hoc modo,

Cætera de genere hoc mirando, multa videmus,
Quæ violare fidem quaſi ſenſibus omnia quærunt:
Nec quicquam, quoniam pars horum maxima fallit,
Propter opinatus animi quos addimus ipſi,
Pro viſis vt ſint quæ non ſunt ſenſibus viſa

Addit rationes quòd ſenſus non decipiantur: primam ducens ab eo quòd homini id tanquam non egregium conducat, animus autem id abſcondat. Deinde aliam inculcat, vt ſi nihil his ſciatur, nec determinantem ita ſcire poſſe num id neſciatur, atq; eius verba hæc,

Nam nihil egregius, quam res ſecernere apertas
A dubijs, animus quas ab ſe protinus abdit.
Deniq; nihil ſciri ſi quis putat, id quoq; neſcit,
An ſciri poſſit, quo ſe nihil ſcire fatetur.
Hunc igitur contrà, mittam, contendere cauſam
Qui capite ipſe ſuo inſtituit veſtigia retrò.
Et tamen hoc quoq; vti concedam ſcire: an idipſum
Quæram, cùm in rebus veri nihil viderit antè,
Vnde ſciat quid ſit ſcire & neſcire viciſſim,
Notitiam veri quæ res falsive crearit:
Et dubium certo quæ res differre probarit.

Ideo & reſoluit ſtatim, & alias rationes addit idem:

Inuenies primis ab ſenſibus eſſe creatam
Notitiam veri, neq; ſenſus poſſe refelli.
Nam maiore fide debet reperier illud,
Sponte ſua veris quod poſſit vincere falſa.
Quid maiore fide porrò, quàm ſenſus haberi
Debebit? an ab ſenſu falsò ratio orta valebit?
Dicere eos contrà quæ tota à ſenſibus orta eſt?
Qui niſi ſint veri, ratio quoq; falſa ſit omnis.
An poterunt oculos aures reprendere? an aureis
Tactus? an hunc porrò tactum ſapor arguet oris?
An confutabunt nareis? oculive reuincent?
Non (vt opinor) ita eſt: nemo ſeorſum cuiq; poteſtas
Diuiſa eſt, ſua cuiq; vis eſt Et quæ ſequuntur.

In quibus in ſumma probat, non eſſe fallaces ſenſus

hoc

hoc argumento. Aut à ratione, inquit, aut à seipsis, si falsi sint, falsitatis reprehendantur necesse est. porrò à ratione reprehẽdi nequeunt: nam cùm rationis diuersitas ab his oriatur, si hi sint falsi, ergo & ratio omnis falsa erit. à seipsis minùs: nam singuli sensus diuersa & separata ministeria habent, & seorsum tactus tactum, auris auditum apprehendit, & sic reliqui. Vnde sibi non communicantes in officijs, nec se mutuò reprehendere possunt. Et paulò antè animi & opinionis, non sensuum, causam esse dicebat erroris, & ex sensibus, non in ipsis sensibus, dum scribit [t] cùm de deceptione visus loquitur: t eod. lib. 4. ver. 342.

Nec tamen hic oculos falli concedimus hilum.
Nam quocunque loco sit lux, atque vmbra, tueri
Illorum est: eadem verò sint lumina nec ne.
Vmbraque quæ fuit huc, num transeat illuc,
An potius fiat paulò quod diximus antè,
Hoc animi demum ratio discernere debet.
Nec possunt oculi naturam noscere rerum.
Proinde animi vitium hoc oculis affingere noli.

Optimè certè Lucretius, verùm non satis sufficienter: quia & causæ erroris aliunde, quàm ex animo & sensibus contingere possunt. Nam interdum vt & secundùm Lucretium & Epicureos, animus & opinionis causa erronsve est qui contingat circa sensus: non dico in sensibus, quia in his nullus error, sed circa sensus, vel circa ea quæ à sensibus percepta sunt. Quod accidit quando anima ex perceptis anteà, aliter quàm oportet negotiatur: veluti si quæ pulchra aspectu sunt, quæ verè pulchra sunt in sua natura & propria pulchritudine, alteri maiorive pulchritudini visæ vel consideratæ præferat: tunc enim animi censura labitur non sensus perceptio: nam in censura nihil agit sensus. Et hæc electio, non rerum ipsarum naturæ, errorem faciunt. Sic etiam si in concentib. quis præferat tympani sonitum, harmoniæ & cõcentui multarum bene conuenientium vocum, & cytharæ, non decipitur quidem auditus, vtrunq; namq; refert, sed animi iudiciũ, quòd vnum alteri malè præferat. Sic si dulciora quæ non sunt, & leuiora, & magis fragrantia à sensibus percepta, improbè dijudicet. Desinit namq; sensus tunc: quocirca nec illi error ille imputandus. Et ita verè dixit Plato [u], animum credere non debere sensibus, in inquisitione quiditatis rerũ scilicet, cùm intelligere vult quid per seipsum quippiam est: exeedit namq; abstractum omnẽ sensuum iurisdictionem: cùm ij corporalibus apparentib. incum- u In Phile bo.

bant, non in inuisibilibus, in quibus si quis sensibus credat, decipitur ipse, non autem per sensus, sed tribuendo sensibus quod illorum nō est, & à quibus alieni illi sunt.

Atque in his aliunde causa erroris, quàm ex ipsis sensibus annotanda, ex qua circa sensus quis fallitur: illa autem est, dum extra vim sensus anima sensuum indicio vtitur in apprehendendo: & tunc nec est sensus, sed aliud, causa falsitatis. Quæ vt apertiùs doceamus, expedit exempla iam proposita errorum sensuum refellere. idque commodiùs non fiet, quàm si iisdem exemplis vtamur: & si ostenderimus per ea non mendacium ex parte sensus, nec ex re quæ pro obiecto est, sed ex medio inter vtrumque posito oriri, dum hallucinatur circa abusum sensus animus. In aqua namque infractionis & inflexionis remorum causa est aqua, medium inter remum & visum: vtrumque autem per se extremorum perfectum & infractum, & remus extra aquā & visus. Et teneritas siue mollities & lenitas substantię, aquæ insidet, ex lumine speculum, prout icta & mota est, ita & imaginem vibrans euertit lineam recti. Pariter vt turris habitus nos eludat, interualli medium & conditio compellit in aperto: æqualitas enim circumfusi aëris, pari luce vestiens angulos, obliterat lineas, vel meliùs, quia eo vsque visus non dirigitur, ideo quia deficit sensus eò vsque non pertingens: nec ei error attribuendus, sed animo qui vult per sensum iudicare de eo loco ad quem non potest peruenire sensus, aliter idem esse, ac si cæco quis adscribat quòd bene non legat, vel videnti quòd quæ operiuntur non conspiciat nec diuinet. Sic & cecinit Lucretius [x];

x li. 4. ver. 309.

Quadratasque procul turres cùm cernimus vrbis,
Propterea fit vti videantur sæpe rotundæ,
Angulus obtusus quia longè cernitur omnis,
Siue etiam potiùs non cernitur, ac perit eius
Plaga, nec ad nostras acies illabitur ictus:
Aera per multum quia dum simulachra feruntur,
Cogit hebescere cum crebris offensibus aer.
Hinc, vbi suffugit sensum vbi angulus omnis
Fit quasi ad tornum saxorum structa rvantur:
Non tamen vt coram quæ sunt, vereque rotunda,
Sed quasi adumbratim paulùm simulata videntur.

y li. 4. theoremate 9.

Extat & regula optima apud Vitellionem [y], Quòd remotio rei visæ ab ipso visu, non est comprehensibilis à solo sensu visus, sed auxilio virtutis animæ cognoscitiuæ

z. 8. & distinctiuæ. Item aliud theorema [z], Vnumquodque visorum

visorum longitudinem habere spatij, vltra quod non videtur. Quibus annotatis facilis oritur ratio, quòd cœlum mari iungi videtur vbi visus absumitur. Sic & vniformitas porticus acuitur in fine, dum acies in occluso stipata illic tenuatur quò & extenditur. Plures & de his extraneæ causæ tradi possunt, sed eas colligere facile ex Vitellionis perspectiua. [a]. Et quod ad reliqua pertinet, causa deceptionis circa auditum in sonitu, non auditus etiam est, nec gustus in gustu, sed in gustante & audiente, quòd malè iudicet. hoc autem non sensuum est, verè namque sonos defert auditus, & gustus gustum, sed malè de his iudicatur: non tamen culpa sensuum. De reliquis sensibus idem dicendum esse existimo, vt etiam optimè Plato [b] in patientem & gustantem & sentientem, causam erroris reijcit: & si in eo non sit, sed extrinsecis medijs, neq; culpandi etiam sensus, sed causæ videntur, vt & Tertullian. examinat [c], vbi agit de sensibus.

a *lib. 4.*

b *in Theæteto.*

c *Tom. 2. li. de Anima.*

De Phantasia, cogitatione, ratione, mente.

Cap. xv.

Sed de sensibus hactenus cùm tractatum satis superq; sit, postulat præscriptus ordo, de phantasia & reliquis vsque ad mentis periodum dicamus. Sensibus igitur apprehensa, per sensum communem ad imaginationem vel phantasiam perueniunt. Nec mirum, cùm imaginandi vis, quæ phantasia nominatur, eadem sit ad numerum cum potentia sentiendi, quamuis essentia ratione've differat. Est enim postrema, per illa & ab illis, vt notat Themistius [a]. Isque alibi [b] imaginationem esse definit, motum animæ, quem sensus in actu positus creat. Phantasiam autem dici ex argumento lucis, sine qua cerni & videri non potest. quod omnino prodijt ex schola & traditione Aristot. [c] & explicat optimè Simplicius in commentarijs de Anima. [d] Hæc autem fit ex sensibus, vt si album respiciatur, illud album in imaginationem transit. Quæ enim accepta & comprehensa sensib. sunt, eorũ spectris & simulachris imaginatio excitatur. Ita fit vt quemadmodum sensile cooperatur ad sensum, ita actio sensus imaginationi respondeat. Dat exemplum Themistius [e], vt si fingamus annulum esse, qui in cera ad imam vsque partem signum imprimat, rursum ambitu aeris signatam ita ceram comprehendit, posthac & ceram & annulum remoueri, & solam impressionẽ & sigillationem in aere relinqui. hæc ad imaginationem transferes, vt sensile pro

a *lib. de insomn. c. 7.*

b *lib. 3. de anima c. 15.*

c *in lib. 3. de anima c. 3.*

d *in particul. textus Arist. 161. & 162.*

e *3. de anima, ca. 14.*

annulo ſit, vicem ceræ ſenſus obtineat, imaginatio aĕri ſuccedat. Et diſtinguit Alex. Aphrod. [f] imaginationem à memoria, quòd imaginatio ſit actus quo imaginationes fiunt, vt intellectus, quo intelligētia: memoria autem reſeruatio earum figurarum & aliarum imaginatio phantaſia dicta à ſenſuum præcipuo, à viſu in quam, quod fit mediante lumine, vt etiam tradit Cicero [g]. Chryſippus autē vocat phantaſiam, affectionem in animo factam, quæ ſui quoq; efficiens, vt apprehēſionis albi per viſum affectio, album ſubeſt: ſic ſi per tactum, vel odoratum, huiuſmodi affectio fiat: dictamq; phantaſiam à lumine, quia ſeipſam demonſtrat, vt lumen ea colluſtrat. Differre hanc à phantaſto, phantaſtico, & phantaſmate etiam inſinuat: quòd phātaſton ſit, quicquid animam ciere vel mouere poſſit: phantaſticū ſit inanis attractus ſine vllo obiecto vel phātaſto factus, vt accedit in vmbratili pugna ſe exercentibus: phantaſma autem ſit, ad quod rapimur phātaſtico & inani attractu, qualia fiunt in mente captis, & à furijs agitatis, vel furioſis. Tradit & Plutarc. [h] Atq; φαντασία eſt imaginatio vel viſio eius rei quæ eſt: phantaſma rei quæ non eſt, vt notat Suidas, ſimiliter D. Aurel. Auguſtinus [i]. Aliter, inquit, cogito patrem meum quem ſæpe vidi, aliter auum quem nunquam vidi: horum primum phātaſia eſt, alterum phātaſma. Et Heſychius φαντασία, inquit, τὸ μὴ ὂν ἀληθὲς, ἀλλὰ σχήματι, eſt phantaſia, eius quod quidem in veritate non eſt, ſed in figura. φάσμα autem, vel φάντασμα dicitur, τέρας oſtentum, monſtrum, ſignum. Et expreſſiùs Philo Iudæus [k], φαντασία τύπωσις ἐστὶν ἐν ψυχῇ, οἱονεὶ φαοστασία τις οὖσα. ἃ γὰρ εἰσήγαγεν ἑκάστη τῶν αἰσθήσεων ὥσπερ δακτύλιός τις ἢ σφραγὶς, ἐναπεμάξατο τὸν οἰκεῖον χαρακτῆρα. ἡ τὸ ἐκμαγεῖον φυλάττει παρ' ἑαυτῇ, μέχρις ἂν ἡ ἀντίπαλος τῇ μνήμῃ τύπου λεαίνουσα λήθη ἀμυδρὸν ἐργάσηται ἢ παντελῶς ἀφανίσῃ, id eſt, Phantaſia eſt effiguratio in anima, quaſi viſi ſtatio quædā exiſtens. Quæ enim introduxit quiſq; ſenſuū, veluti annulus aliquis vel ſigillum impreſſit eius ſimilem characterē, cuſtoditq; imaginem in ſe, donec obliuio contraria memoriæ, formā delens, vix conſpicuam reddit, vel omnino tollit. Addēdus D. Ioan. Damaſcen. [l] apud quē ſic ſcribitur. φανταστικόν ἐστι δύναμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς, διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργοῦσα, ἥτις λέγεται αἴσθησις. φανταστὸν δὲ καὶ αἰσθητὸν τὸ τῇ φαντασίᾳ καὶ τῇ αἰσθήσει ὑποπίπτον: ὡς ὅρασις μὲν αὐτὴ ἡ ὀπτικὴ δύναμις, ὁρατὸν δὲ τὸ ὑποπίπτον τῇ ὁράσει, λίθος τυχὸν, ἤ τι τῶν τοιούτων. φαντασία δὲ ἐστὶ πάθος τῆς ἀλόγου ψυχῆς, ὑπὸ φανταστοῦ τινὸς γινόμενον. φάντασμα δὲ πάθος διάκενον ἐν τοῖς ἀλόγοις τῆς ψυχῆς, ἀπ' οὐδενὸς φανταστοῦ γινόμενον, id eſt,

Phan-

f lib. de anima.
g 4. Acad. quæſt.
h lib. 4. de Placi. philoſoph. c. 12.
i lib. 6. de Muſica. c. 11.
k li. de Mundo.
l lib. 2. de orthod. fide ca. 17. περὶ τοῦ φανταστικοῦ, id eſt, de phātaſtico.

Phantasticum, siue vis imaginatrix, est virtus animæ rationis expertis, quæ sensuum adminiculo operatur, quæ & sensus dicitur.

Phantastou, seu imaginabile, vel sensitum, est quod phantasiæ vel sensui obijcitur: vt visus quidem ipsa vicina virtus est, visibile verò visioni obiectum, vt fortè lapis, vel aliud simile.

Phantasia, est affectio irrationalis partis animæ, quæ ab aliquo phantasto vel imaginabili ducitur.

Phantasma autem, affectio est vana in partibus irrationalis animæ, à nullo visibili, imaginabili, vel phantasto tracta.

Quæ omnia communia esse nobis cum brutis intelligas velim ex eo, quia animæ irrationalis partis hæc dixerit Damascenus. habent namque & animalia bruta sensus exteriores, & vim sentiendi, & per consequens imaginationem inde natam. Quibus enim Deus Opt. Maximusq; vitam dedit, & naturalem inclinationem ad vtilia sibi, & cõtrariorum odium: necessariò & illis facultatem existimo eundem tribuisse imaginationis, qua & quæ contraria & vtilia sunt annotarent, saltem imaginatione & phantasia. Qua in parte lubentissimè discedo à sententia philosophorum antiquorũ quorundam, qui dixerunt quibusdam animãtibus esse vim imaginationis, alijs nequaquam, quæ, inquiunt, quamuis sensibus instructa sint imaginandi & effor mãdi visa, ingenio carent: vt vermes, muscæ, & complura huius generis, quæ quanquam à sensibus mouẽtur, non tamen retinent notiones aut species eas, quas sentiendo concipiunt, sed quicquid agunt, temerè agunt, & casu feruntur, nullis regentibus visis, quippe quę in his mansitare aut scrutari non possint. Et sic sentit Themistius m, quem alij sequuntur: ego tamen minimè, nec quod ibi exprimit dum ait, Prouide sensus illorũ perquam similis ictui perceleri est, quem quis summotenus, & in transcursu impegit, vnde nec cutis adliuescat, nec vibices, attollantur, in quib. exemplaria & imagines rerum sensitarum firmiùs & stabiliùs hæsitant. Nunquam enim concedam, vermes & muscas, & similia quãuis minuta, nihil imaginari, vel etiã temerè ferri. Nam vltra Dei prouidentiã, qua omnia certum habent viuendi & agẽdi modum, etiam nos experiẽtia docet, vermes nec muscas temere ferri, vel casu: nam nec amaris, nec aquis se immergunt si præsenserint, & ad dulce semel gustatum, vel sanguinẽ, vel aliud quod preguстauerint placens cõcurrunt.

m *lib.3.de anima c.14.*

Quin

Quin & crabrones cognoſcunt, & perſequuntur qui aluearia effoderint, & regem ſuum apes norūt, & inſidiantes examinibus beſtiolas: quæ ſine imaginatione fieri nequeunt. Forſan de vermibus illud quis recipiendum putaret, eò quòd nulli generi verminum oculi videntes inſint, ſicuti nec oſtreis, talpis, & ſecundùm Nigidiū nec locuſtis, nec cicadis, nec lumbricis, vt ſcribit Plinius [n]. Meminit & Ariſtoteles de aliquibus [o]: vnde & hæc inconſultò feruntur, quia nec vbi dirigant iter nō proſpiciant. Cæterùm cùm imaginatio & phantaſia non ex ſolo viſu oriatur, ſed & ex alijs ſenſibus, qui apprehēſa intrò referunt, vbi forma & lumen quoddam & figura efficitur, idcircò, nō ideò quòd illa animalia nō videant, dicendum eſt imaginatione carere: ſic enim & cōcludere poſſemus, cæcos imaginatione & ſimulachris phantaſiæ carere: qđ falſum eſt, cùm nec ſimulachra ex lumine externo in imaginatione fiant viſibilia, ſed ex proprietate quadam indita ſenſibus interioribus. Fatebor tamen quædam animalia fortius imaginari, & phantaſia eſſe præſtantiori, & retineri in quibuſdam diutiùs imagines, in alijs euanida citò fieri ſimulachra: ſed & illud aliunde, & ex alia vi, nempe memoratiua, non imaginatiua, cùm tamen ἡ μνήμη οὐκ ἔστι φαντασιῶν σωτηρία ἀλλὰ τ μελετηθέντων προβάλλεται ἐκ νέας προβλήματα id eſt, nō eſt memoria phantaſiarum conſeruatio, ſed id quod producit cogitatorum genita nouiter, vt ſcribit Porphyrius [p]. Eſt enim tantùm phantaſtica vis ſimulachrorum magiſtra, vt ſcribit Plato [q]: qui & in duas partes & ſpecies phantaſticum diuidit, vt vnum ſit per inſtrumenta factum, alterum illius qui ſeſe inſtrumentum phantaſma efficientis exhibet. Nam vltima ſpecie ſine viſu, quoties quis figuram tuam vſurpans, corpus ſuum tuo reddit perſimile, ſeu vocem voci, imitatio iſta phantaſticè nuncupatur, & poſſunt etiam ſimulachra in imaginatione concipi, quæ non imitatione aliorum viſorum quia & non exiſtentium, in ea imaginationis parte fiunt: veluti dum architectus ex partibus, ſenſibus extrinſecus aliàs oblatis, & ex diuerſis figurarū colligationibus, domus & ædificij in ſe ſimulachrum confingit, ad cuius poſteà exemplar, materiale ædificium excitat. Idem de pictorum ideis mente comprehēſis, forſan nunquam repertis & viſis, dicendum: vt ſi chimeram, hippocentaurū, montem aureum imaginentur, vel pulchritudinis cuiuſdam ſingularem & raram delineationē. Nam & hæc imaginationi tribuit Plato [r], etſi ea phantaſmata, id eſt, ex nō apparen-

n lib. 1. nat. hiſt. cap. 37.

o lib. 1. de hiſtor. animal. cap. 9.

p li. τ̃ πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμῶν, numero ιγ. 14. id eſt, de cauſis ad intelligibilia.

q lib. 15. in Sophiſta, vel de ente.

r in Sophiſt.

apparentibus collecta, dicere fas sit. Et phantasiæ tribuit Apollon. Tyaneus apud Philostratum [s], dum vltra imitationem, phantasiam, quæ nunquam vidit, comprehendere demonstrat. Et D. Aur. Augustinus [t] tria genera visionum dicit esse, primam corporalem, secundam visionem, tertiam intellectualem: corporalem, quæ fit per corpus: spiritualem, cùm imaginem eorum, quæ vidimus, in memoria condimus: intellectualem, cùm ea quæ corporaliter vidimus, & imaginaliter in memoria retinemus. Intellectualiter discernimus, quòd illud sit corpus, illud similitudo corporis: quem intellectum bestiæ & pecora atq; volatilia nullatenus habent. Vident & ipsa per corpus, & eorum quæ videntur imaginaliter species formatur. Sic & pecora præsepia recognoscunt, & bos possessorem suũ, & aues ad nidos suos redeunt. Sed nec seipsa intelligunt quæ sint, nec illa quę oculis cernunt. Corporalis visio sine spirituali esse non potest, potest tamen sine corporali spiritalis esse. Et ideo Mercurius Trismegistus in Pimandro [u], Phantasia, inquit, solùm circa ea quæ genita sunt, versatur, in qua præter generationem nihil existit: at vnicum id ingenitum, Deus scilicet, incomprehensibile phantasiæ. Vnde & absentiam in tenebris recordamur, & in tenebris quæ vidimus imaginaliter cernimus. Intellectualis autem sine vtroque potest esse: nam p eam videntur iustitia, charitas, ipse Deus, ipsa mens hominis, quæ nullum corpus habent, neque vllam similitudinem corporis. Veruntamẽ quod pertinet ad nostrum notionum ordinem, tractatione præsenti contenti, loquitur tantùm de illis imaginationibus, quæ sensibus apprehenduntur, & gradum, phantasiam, in quam, alium à sensibus constituimus: separantur namque sensus ab imaginatione, quamuis vna vi fiant. Quòd si quis differentias inter hæc colligere velit, breuiter accipiat ex Themistio [x], & Alexandro Aphrodisæo [y]. In summa enim ostendo sensum non esse imaginationem: primò quia in somnis imaginamur, in somnis autem non sentimus neque potentia, neque actu. Secundò cæci imaginantur & confingunt colores, qui tamen neque actu, neque potentia sensu visus vident. Tertiò hallucinamur circa imaginationem, circa sensus modo quo suprà docuimus, nequaquam; error namque circa obtuitum vel tactum, ab imaginatione est. Deinceps & quartò sentire in nostra potestate non est, absente obiecto sensus: contrà imaginari sine rei præsentia corporalis possumus. Communicat autem cum sensu, quia

s lib. 6. de eius vita, ca. 9.

t in solutio. 65. quæst. Orosij q. 63.

u Serm. 5.

x 3. de Anima, cap. 11.

y lib. de Anima.

su, quia vel ex eo, vel ratione eius effugit siue verè, siue falsò: eò quòd occasione sensuum verè vel malè simulachra effingit, non tamen eadem. Illud namque in sapientia admiranda Dei obseruādum est, vt semper per media pedetentim ad altiora gradus construxerit, & superiora cum inferioribus quodam participare medio voluerit, vt fieret facilior transitus. Nam quemadmodum cum imaginatione participat sensus, ita imaginatio medium inter sensum & cogitationem, cum illa participat, vt vtraque & vera & falsa esse possit. Cæterùm dissentit ab imaginatione opinio, ꝙ opinionem consequatur assensus & fides, neque vllo pacto fieri possit, vt qui opinatur, nō credat ita planè esse vt opinatur: hinc statim annectitur persuasio, rursum persuasioni ratio, & sic opinio est quędam cum ratione assensio. Differt & imaginatio seiuncto gradu ab intellectu, ꝙ imaginatio fallatur, intellectus nunquam. Imaginatio autem fallax tunc, cùm id quod apparet ei non consentit, nec cohæret: cùm imaginatio re apparente magis hebes vel obtusior est: in vtroque namq; extremorum & nimio & insufficienti erratur, in medio cùm sit verum. Diximus autem imaginationi opinionem accedere, vt assensum: qua ratione forsan quis putaret, septimum illum gradum opinionis cum imaginatione eundem esse, cùm tamē diuersus sit ab eo, quia persuasio quidem per discursum fit cū imaginationis simulachro. Cæterùm ex illo medio aliud fit, opinio videlicet. Nam interdum pedissequa est assensio simulachro, & imaginationi, interdum nequaquam, quam per alia quæpiam accidentia fallax esse deprehenditur: veluti cum astra non moueri imaginamur, & quando in optimè adumbratis picturis, vel in speculis, eminentias & depressiones inspicimus. non enim his per imaginationes fidem abrogamus: vehementes tamen ad id persuadendum sunt. Nam & his facilè decipiuntur animalia, quæ intellectu & discursu carent: & ad eum modum homines qui brutis pares, sine discursu rationum, leniter creduut. Sic scribunt, aues delusas accurrisse ad vuas pictas ab Zeuxide, tanq̃ ad veras: item & Zeuxim ipsum delusum à Parrhasio. Etenim Parrhasius in contentionem artis vocatus, detulit linteum pictum ita veritate repræsentata, vt Zeuxis alitum iudicio tumens, flagitaret tandem reuocato linteo picturam ostendi, vt scribit Plinius[z]. Qui & alibi narrat[a], Polygnotum Thasium tabulam pinxisse, quæ erat in porticu Pompeij, in qua dubitabatur, ascendentem ne cum clypeo

z lib 35. hist. nat. cap. 10.
a ca. 9. eius libri.

clypeo depinxisset, an descendentem. Scribit & Gabrias Græcus, deceptum canem ex imagine carnis, quam ore gestabat, lepidissimis his versibus:

Φέρων ποταμοῦ πλησίον κύων κρέας,
κύψας ἑαυτὸν, ἄλλον εἰς ὕδωρ βλέπει·
χανὼν δὲ λοιπὸν τοῦ κάτω λαβεῖν κρέας
ἀπεστερεῖτο, καὶ τοῦ ὅπερ ἐκράτει. id est,
Canis cùm iuxta flumen carnes deferret,
Inclinans seipsum alium in aqua vidit.
Ore aperto inhiãs, vt acciperet carnes quæ videbãtur illi
Infrà esse, priuatus est & his quæ habebat.

Non hæc igitur quæ videntur imaginationibus nos decipiunt vehementibus, sed quando per alia visa obscu rantur, & non esse vera nobis persuademus, discursu percurrente singula, & alia suadente & demonstrante, atque ex opinione vel existimatione concepta, sequitur cogitatio: omnibus autem veluti ὑπόθεσις, siue fundamentum est imaginatio, à qua transit omne animal ad existimationem siue veram, siue falsam, & altiùs solus homo ad cogitationem: homo enim vnus inter animalia omnia vim obtinet cogitãdi, vt scribit Aristot.[b] nihil enim aliud est cogitatio, quàm motus animorum, qui in vero disqui rendo maximè versatur, vt scribit Cicero[c]. Et quando, vt ait Philo Iudæus[d], mens est excita in seipsa, aut receptis à rebus externis formis aliquibus eximiis, tunc concipit & parturit cogitationes, quas volens párere non potest, donec per linguam cæteraque instrumenta sua, vox eas excipiens, obstetricis more producat in lucem. Quare Plato[e] cogitationem & orationem idem esse censuit: nisi quòd cogitatio dicitur illa sine strepitu vocis interior collocutio, qua secum animus noster colloquitur. Id facilè quisque conijciet, si similem putet vocem lumini, quo quę in abditis cordis & mentis, velut in tenebris sunt, delitescentia deteguntur. Opinionem autem Plato tunc dicit, quando & per affirmationem & per negationem illa collocutio in anima fit silentio. Cæterùm illud obseruandum, in opinatione non esse contraria. Nam inquit idem Plato[f], nunquid alium quempiam, siue prudentem, siue insanum, ausurum existimas tecum loquendo, ex industria sibi persuadere bouē esse necessario equum, vel duo vnum esse? minimè: & si secum loqui opinari est, nemo dum vtraque dicit, opinatur, attingitque animo, proferret vnquam, opinareturq; alterum esse alterum. Sed certè minùs contrarij inhæret persuasio, cùm ex sensibus cogitationes

b *lib.1. de histor. animal. cap.1.*
c *1. offic. lib.*
d *tom. prio. 1. libr. quòd deterius potentiori insidietur.*
e *lib.15. Sophist. vel de ente.*
f *libr.13. in Theæt. vel de scientia.*

gitationes euolutæ opinionem generant: via enim ea semper per sensus, nostro ordine, ad mentem itur ab anima hominis, quæ huius capax. Persuasio enim & cogitatio, vt scribit Hippocrates g, memoria quædam commemoratióve est, quę ex rebus sensu comprehensis constat, componitúrve. Nam sensus imagine quadam clara & aperta ducitur, qui præfectus præpatiensve cogitationi mentive quæ subsunt nuntiat: quæ suscipit, sæpéq; quale, quantum, quibusque eueniat, considerat: sæpeque secum cogiãts mussitat & commemorat. Quam quidem cogitationem, persuasionémve comprobarem, si tamen ex dubitatione principium faciat, delationémve ex parentibus eadem via deducat. Nam si cogitatio persuasióve ex rebus aperte factis principium sumat, faciatve, deprehenditur & inuenitur in sensus, mentisve vi inesse, quę ab alijs singulã suscipit. Quamobrem putandum est, naturam multis varijsque rebus moueri, & cogente vi suscipi, miscerive: mens autẽ sensúsve, quemadmodum antè dicebam, ab ea hauriens, posteà ad lucem & veritatem deducit. Hactenus Hippocrates. Arbitror & ego cogitationes hominum, quæ in bonis ac eximiis rebus fiunt, item quæ pro fine sibi veritatem proponunt, similes esse ebullitionibus & iactationibus vini recentis, quibus fæx omnis, & quod alienum est, vt etiam in maris fluctibus putridum omne, foras proijciuntur, & pura & immixta ab alienis redduntur interna: vt quantò continuæ magis cogitationes, tantò existimare debeamus animas fore ab erroribus defæcatiores, & maiora scientes. Exemplo nobis sunt pueri & discentes: pueri namque non ita sagaces ac viri, nondum enim fæculentam illam vini recentis colluuiem, & inconsultum sanguinis motum depurarunt. Sic discentes, minutis cogitationibus semper cogitationis maiores motusque acriores addentes perfectiores euadunt. Et mens sensúsve, defæcati & puri, integrique animi actus sententiam esse docent: nam si exercẽantur, crescunt: sin minùs, marcessit, debilitatur, minuitur; animus, vt scribit Hippocr.h Et marcescere & deficere mentem inexercitatam, ex similibus probari potest, nempe ex aqua, quæ si nõ mouetur, contrahit situm, inutilisque est & fœtida vsibus humanis: contrà, quę mouetur, salubris & vtilis: & ignis flabello vel follibus in flammam lucidam excitatur: contrà si torpeat, fauillas contrahit, seseque in illis penitùs occulit. Cùm autem cogitatio nihil aliud sit, quàm mentis agitatio, ea necessariò

g li. de præceptis.

h in fragm. quodam lil. de mente, in fu're.

supra imaginationem & existimationem homini excolenda ei qui verè humanæ vitæ gradum velit supra bruta assequi notionum: nec in his quietem agere debet, vt ostendit etiam Lactant. Firmianus [i]. Nam quantò diutius quis cogitauerit, eo perfectiùs cognoscet: cùm enim cuiusuis sit hominis errare, nullius tamen nisi insipientis perseuerare in errore: quia posteriores cogitationes solent sapientiores esse, vt in veteri axiomate fuisse scribit Cicero [k], quod & Græci vsurpant, dum dicunt δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι. Et certè cogitationibus crebris res examinatur meliùs. Et Leuit. 11. munda animalia reputantur, quibusq; liceat edere, quæ ruminant, & quæ habent vngulam fissam: per ruminationem, frequentem cogitationis examinationem intelligendo, & per vngulam fissam, cogitationum examinatarum separationem, & lectionem à confusione, mala à bonis separantes, incerta & falsa à certis & veris. Cæterùm nec ibi vltimū gradum figit homo sapiens, quia non omnes cogitationes, quæ in nobis sunt, bonæ sunt; nec in potestate nostra cor nostrum, sed in Dei potestate qui dirigit illud: nos autem illum sequi debemus, gratia oblatum ducem optimum: aliquando quippe, & ferè semper, cogitationes nostræ repentè natæ, mentem animumque confundunt, alioque trahunt, quā tu proposueris, ad secularia reuocant, mundana inserunt, voluptates ingerunt, illecebrosa intexunt: ipsoque tempore quo mentem eleuare paramus, inserti inanibus cogitationib⁹, & terrena plerunque deijcimur, vt scribit D. Augustinus [l] & D. Ambrosius [m]. Porrò à tribus cogitationes accipimus, vt scribit Thalassius Monachus [n], nempe à memoria, sensibus, & habitudine: hinc malum vel bonum cogitationis, hinc illæ animi præstigiæ, hinc multa malitia hominum est in terra, & cunctā cogitatio cordis intenta ad malum omni tempore, vt dixit Deus [o], vel saltem, vt idem dixit alibi [p], sensus & cogitatio humani cordis, in malum prona sunt ab adolescentia sua. Quocirca sapiens [q], qui bonus est, hauriet sibi gratiam à Domino: qui autem confidit in cogitationibus suis, impiè aget: & sunt cogitationes sine intellectu [r]. Sunt autem illæ in triplici specie malæ, quasque vitare expedit, scilicet cogitationes leues, otiosas, inutiles omni rei: aliæ & violentæ & magis adhærentes, quæ ad necessitates naturæ pertinent: quasi ex eodem assumptæ limo, quo & nos facti sumus, quæ si paulò curiosiùs insederint, difficulter euelluntur. Huiusmodi cogitatio

i *libro 6. de vero cultu, cap. 16.*

k *Philip. 12. in M. Ant.*

l *lib. 2. de bono perseuer. cap. 8.*

m *lib. de fuga secu. ca. 1.*

n *hecaton. 1. de charit.*

o *Genes. 6. a. v. 5.*

p *Genes. 8. d. v. 21.*

q *Prouerb. ca. 12. a. v. 2.*

r *Sapient. 2. b. v. 5.*

nimia de cibo, potu, vestimento, & huiusmodi: quæ certè oriri dum incipiunt, clamandum nobis cum Iacobo ad Rubem [s]: Rubem primogenitus meus non crescas: ascendisti enim cubile patris tui. Nam & hæ primogeniti nomine dicuntur, eo quòd in initio vitæ nostræ in nobis pullulant, cùm cætera vitia ex processu temporis, ex malitia mundi huius, varijsque occasionibus contrahantur. Aliæ dehinc cogitationes sunt immundæ & fœtidæ, quas nec admittere quidem vlla ratione debemus, sed à longè præsentito fœtore tota virtute repellere, vt annotauit D. Bernardus [t]. Et quia mala vitanda sunt, sic & cogitationes malæ tanquam malorum radices, antequam altè radicent, in nobis circuncidendæ: quod & innuit Propheta Dauid [u], Beatus qui tenebit & allidet paruulos suos ad petram, hoc est, qui peruersas & lubricas cogitationes allidet ad Christum, qui petra est, vt & interpretatur D. Ambrosius [x]: dicitur; verè eas esse allidendas ad Christum, quia vt scribit Eusebius Pamphil. [y] per disciplinam Christi, non solùm à facinore turpi, verùm etiam à cogitationibus abstinere inhonestis, ventrem, & quæ sub ventre sunt domare docemur. Cogitationibus itaque primò est prouidendum, vt bonæ sint, malæ statim antequam pepererint extrudantur. Quare & Deus Dominus noster IESVS CHRISTVS suis præceptis eam maximè partem curare iussit, & non tantùm malè facere, sed & malè cogitare prohibuit. Nam qui malum non cogitat, consequenter, imò & multò magis a mali illatione abstinet. Huc pertinent præcepta illa, Non concupisces, Non desiderabis vxorem proximi, &, Non odio habebis inimicum, &, Ex corde exeunt cogitationes malæ, & reliqua similia. Et ita D. Basilius Magnus [z] vestales sacras admonet: Oportet, inquit, ante omnia virginem cogitationes suas puras inuiolatasque seruare: anima quippe perdurante incorrupta, corpus quoque impollutum immaculatumque seruatur: porrò si pessimis cogitationibus contaminetur anima, quantumlibet corpus incorruptum remanere videatur, non tamen munda eius censetur integritas, cùm sordibus cogitationum inquinata videtur. Erat etiam in Thebaide in finibus Hermipolis degens Abbas Apollo nomine, sanctus Eremita, qui quotidie docebat Monachos suos ornari virtutibus, & machinationes diaboli in cogitationibus in principio protinus propulsare, dicens, contrito capite serpentis mortuum fore totum corpus. Et iussit, inquit, Dominus, vt obseru-

s Genes. 49.
t de triplic. gen. cogit. nostra.
u Psal. 136. v. 9.
x libro 2 de Pœnit. c. 21.
y libro 1. de præpar. Euang. cap. 3.
z sermon. de vera virgin.

obſeruetis caput ſerpentis: id autem eſt, ne in principio admittamus malas & turpes cogitationes, prout refert Palladius Euagrij diſcipulus [a]. Porrò vt præcaueamus facilius cogitationes malas, cauſæ illarum effectrices euitandæ ſunt: ſicut in bonis aſciſcēdis, bonæ ſectādæ ſunt. Bonorum autem cogitationum cauſæ ſunt virtutes, virtutum autem præcepta: vt autem in effectum prodeant, eſt propoſitum. Malarum contrà cogitationum ſunt vitia, vitioſarum inobedientia, inobedientiæ & ex ſenſibus deceptio, vt deceptiones mentis negligentia circa ſui ſecuritatem parit, ſicuti notat Thalaſſius Monachus [b]: non enim per ſe concitantur cogitationes, ſed ex re alia occaſionem ſumentes, vel bonæ vel malæ creantur. Et, vt ſcribit D. Chryſoſtomus [c]. Quemadmodū mulieres ex congreſſione pariunt, & ſi ſint ſana quidem corpora, talia etiam ſunt quæ naſcuntur, vt quæ parentum naturam imitantur: ita etiam in cogitationibus, vt ſi cum bonis verſeris, tales ſint quoque tui fœtus: ſin autem cum malis & non attendas, magnum quoque illud damnum accipias. Remanet igitur cogitationes alio adminiculo egere, neque oportere hominem, qui verè vir eſt, illis fidere, ſed ad alium gradum prouocare, aliumque iudicem inter illas conſtituere. Hunc autem nos conſtituimus rationem diſcernentem bona à malis octauo ordine, & colligantur eo modo cogitationes rationi immediatè, ſicut cogitationes ſenſibus. Nam, inquit Epicurus, vt ſcribit Diogenes Laertius [d], & cogitationes è ſenſibus manant ſecundùm incidentiam, proportionem, ſimilitudinem, & compoſitionem, cooperante etiam aliquid ratione ipſa. Et ita docebat idem Epicurus, omnem rationem, quamuis nimium generaliter loquatur, à ſenſibus dictam eſſe, etſi contineat ampliùs ratio, nempe diſcretionem bonarum & malarum cogitationum, vt Plato optimè dixerit [e], nos debere nos ipſos cōmittere rationi, tanquam medico: ille enim morbos & diſcraſias corporis ſolet vel auertere, præuidere, vel tollere, hæc autem animi. Sic Maximus Tyrius [f], loquens de alteratione multiformi huius vitæ: At huic, inquit, præſidet ratio, quæ præſentem rem ſemper exornet, haud ſecus quàm medici ars corpori natura minimè ſtabili, quinimò ſurſum ac deorſum euacuationibus ac repletionibus verſato, ſtudium præbet indigentiæ ac ſatietatis regendæ. Rationis eximia vis eſt, &, vt cum Cicerone loquar [g], homines cùm multis alijs, tum hoc vno à beſtijs plurimùm differunt, quòd rationem habent.

a *in hiſtor. Lauſ. vel ſan ctorum Patrum hiſtor. 52.*

b *hecaton. 3. de charit.*

c *homilia in Pſal. 7. tom. 1.*

d *in eius vita lib. 10. de vit. philoſ.*

e *libr. 24. in Gorgia, vel de Rhetor.*

f *Serm. 87.*

g *2. de Finibus.*

beant à natura menti datam & acrem & vigentem, celerrimeque multa simul agitatem, &, vt ita dicam, sagacem, quę & causas rerum, & consecutiones videat, & similitudines transferat, & disiuncta coniungat, & cum præsentibus futura copulet, omnemque comprehendat vitæ statum. Et verbum λόγος, quo rationem significant Græci, apud eosdẽ tria significat: primùm cogitationis ἀὸδum, quod voce exprimitur, dehinc ipsam vocem, vel complexionem orationis, quæ est veluti cogitationũ speculum à principio ad calcem vsque faciendi, vel nõ faciendi comprehensum, non secus quàm verbum ex syllabis & literis compositum, certum quid significare demonstratur, cùm tamen nihil significent literæ vel syllabæ separatæ, vt Pla-
h *in Theæt.* to docet [h]. Postremò λόγος dicitur, quod quandam notam adfert, qua id de quo agitur ab alijs omnibus diffe-
i *libro 13. in* rat, & eius adferatur recta opinio, vt scribit Plato [i]. Atque
Theæt. siue ea ratio cùm maior sit, ideo se & per inferiores gradus
de scientia. diffundere potest, vt ex inferioribus deligat mens per rationem, veluti per manus, quæ deligi conuenit, idq; cum certa scientia nec temerè, nec casu, nec natura, sed arte rationis operãs. Et hoc homini speciale, vnum ratione vti: additque naturæ eius, vt omnes scientias adipisci possit. Nam cetera animantia singula, à natura innata secum artificia deferunt: vt norunt natura apes plasmare fingere-ve alueolos, thesauros verò quosdam, & labyrinthos formicæ fabricari, nere autem & texere araneæ: sed homo sicut corpore nudo, ita & animam artibus actu destitutam dum nascitur habet: proinde pro corporis nuditate manus, pro animæ inertia imperitiaque rationem accepit. Et sicut manus quanquam nullum sint eorum quæ particularia sunt organa, quia tamen omnia rectè manus potest recipere, est organum ante omnia organa: ita & ratio nulla quidem ex artibus est particularibus, omnes autem in seipsam recipere nata est: ob id ars ante artes fuit, vt phi-
k *Tom. 1. li.* losophatur Galenus [k]. Et Plutarchus ait, τὸ δὲ ἄνευ λογισμοῦ
1. de vsu par ποιούμενον πᾶν, ἄτεχνόν τε καὶ διεστραμμένον, id est, omne abs-
tium, cap. 3. que ratione factum, inartificiosum est, & peruersum. Ma-
& 4. ximusque Tyrius [l], Sed age, inquit, opus habeas aliquo,
l *Serm. 1.* qui te manu quodammodo in vniuersam hanc notitiam deducat, ipsam sequere rationem: hancque idem Tyrius
m *Serm. 12.* alibi rationem artem dicit [m], & simile obsequium animę ab illa ferri, ac parturientibus ab obstetricibus: vt enim hæ eruditas adhibent manus, suscipiunt fœtum, dolores mulcent, maturum partum in lucem educunt, puerperæ

discutiunt periculum, similiter ratio prægnãtem animum doloribúsve plenum obstetricatur. In quibus plurimi vel obstetricis imperitia, vel dolorum vehementia, vel etiam ignauia feminis abortum emittunt: pauci admodum rarique animi absolutè pariunt. Ex quibus si suscipitur proles, ea nimirum legitima integraque est, & patrem apertissimè testatur. Proinde animi conceptio dicitur mens, dolores sensus, partus reminiscentia: animosque omnes intellige natura concipere, sensu sustinere dolores, parere ratione. Cumq; ad hanc vsque discursus peruenit, iam incipit anima apud seipsum spatiari: hæc em̃ illi propria est ex Dei dono concessa. Vnde summis viribus eniti debemus, vt nos totos ipsius censuræ subdamus, & liberè eam in nos imperare permittamus: statim em̃ illa nos ad altiora subducet, vehiculo à mente diuina illustrato, & veluti quodam curru igneo Eliæ, in cœlestia & superiora nos transferet. Sic & Seneca [n], Si vis, inquit, tibi omnia subijcere, subijce te rationi: multos reges, si ratio te rexerit: ab illa disces, quid & quemadmodũ aggredi debeas. Sicque affatus Socrates Critonem, Ego nõ modò nunc, sed semper talis esse percupio, qui nulli quidem meorũ magis parendum esse, quàm rationi existimem, quæ consultanti mihi optima videatur, vt annotauit Theodoritus [o]. Et Plato [p], Ego, inquit, nunc tantùm hoc magnus sum duntaxat, ꝙ meipsum præsto rationi meæ obedientem. Obseruauit & illud summo ingenio Imperator Antoninus Pius, vt omniũ quę gessit in senatu, & per edicta rationem reddiderit, vt author est Iul. Capitolinus [q]. Atque Deus omnium conditor nihil non ratione prouidit, disposuit, & ordinauit, nihil non ratione tractari intelligique voluit, vt scribit Tertullianus [r], & veræ filiæ rationis scientiæ sunt & virtutes, vt scribit Philo Iudæus [s]. Et ideo si scientię non possint rationem & matrem demonstrare, statim mihi sunt suspectæ: tantò ampliùs consuetudines vulgares & sine ratione. Pars namq; est illa irrationalis mulicbris in anima, virilis autẽ ratio. Nam vt admonet Philo Iudæus [t], videtur satis manifestè docere scriptura, ꝙ consuetudines magis mulieribus q̃ viris curæ sint, & per verba Rachelis mirantis sola sensibilia: sic em̃ patrem suum alloquitur, Ne molestè feras domine: non possum tibi assurgere, quia iuxta consuetudinem mulierum mihi est. Ergo mulierum est sequi vulgares consuetudines. Certum est enim consuetudinẽ pertinere ad infirmiores effœminatióresve animas: quandoquidem vi-

n li.5 epist. & epist.37.

o li.1. de cu ratione Græ carũ affect.

p epist.2. ad Dionys.

q in eius vi ta.

r Tom.2. li. de pænit.

s lib. de Ge neratione.

t Tom.2. li. de Temulen tia.

rilis, robustæ, vereq; masculæ rationis officium est, naturam ducem sequi. Nemo est etiam q ignoret Iurisconsultos Romanorum, & aliarum gentium nomothetas, alias leges neq; iubere nec recipere, quàm rationi coniunctas, vel quæ fulciri ea possint. Et ita Paulus [u] rationem naturalem vocat, legem quandam, & secundùm eam & legitimam liberis in bonis parentũ, etiam damnatorum, lege ciuili concedendam: quodq; ratio naturalis inter omnes gentes cõstituit, Ius gentium dicitur, quasi quo iure omnes gentes vtantur, apud Iustinianum [x], & Caium [y], vtratio illa separatius gentium à iure naturali, quòd naturale ius sine ratione obseruetur, & ideo commune sit brutis, quæ rationis expertia sunt: hoc autẽ gentium, proptium humanæ sit naturæ, quæ ratione vtitur, Vlpiano teste [z], vt ratio legem commendet [a]. Et D. Hieronym. Nec putemus in verbis scripturarum esse Euangelium, sed in sensu: non in superficie, sed in medulla: non in sermonum folijs, sed in radice rationis [b]. Qua in parte nullus est, q nostram artem magnam nõ admiretur, vel potiùs Deum eius principem: cùm ea tot rationes, vt vix quis earum multitudinem non minùs quàm Solis radios ferat, doceantur, vt etiam per se vera his adhuc clariori face illuminentur. Et ideo Hebræi, præcipuè Rabbini, vocant rationem טעם tagnam, id est, gustum, saporem, velut rerum condimentum. Et forsan apud Latinos ratio dicta, quasi aliquid ratum & firmum exhibens: vt non immeritò Cicero [c] dicat, rationem esse causam quæ demonstrat verum esse id quod intendimus breui subiectione. Porrò cùm hîc prestantissima incipiat gloria hominis, nempe in optima ratione præbẽda, cauendum ne sub specie rationis quædam à ratione aliena serpant, dum minor interdum rationis effectus vtiliori, & maiori præponitur: vel, vt clariùs loquar, minor ratio maiori anteponitur: in eo namq; peccatur, & plerumque inmedicabiliter. Nam, vt scribit Euripides [d], & Theodoritus [e], ὁ δ' ἄδικος λόγος νοσῶν ἐν αὑτῷ, φαρμάκων δεῖται σοφῶν, id est, iniqua ratio existentibus morbis in ipsa, pharmacis eget bonis. Ratio enim, vt scribit Marcil. Ficinus [f], cùm inter intellectum & opinionem media sit, quoties ad inferiora se deijcit, opinionis refertur erroribus, & diuina cogitare desistit: cùm verò ad mentem sui ducem conuertitur, diuinorum cognitionem haurit, quã proprio nomine in mente sapientiam, in ratione reminiscentiam Plato nominat. Et Cicero [g], cùm adoleuit, perfectam sapiẽtiam dici ait: & hac

nihil

u in l. cũ ratio. l. 8. de bonis dam. li. 48. π. tit. 10.

x §. quod verò. de iur. natur. gent. & ciu. li. 1. Inst.

y in l. omnes popul. l. 9. de iust. & iure. libr. 1. π. tit. 1.

z in lib. 1. §. fin. de iust. & iur.

a in can. consuetudo. 1. distinct.

b refertur in can. Marcia. 1. q. 1. in decr. Grat.

c 1. ad Herennium.

d in Phœnissis.

e lib. 1. de curat. Græc. affect.

f in Epitom. Theæteti.

g 1. de Legibus.

nihil in Deo, nihil in homine melius, eamq; cum Deo hominē, si recta sit, societatem habere. Accedit D. Cyrillus Archiepiscopus, & Patriarcha Alexand. [h] Humana mens, inquit, si quieta fuerit & secum habitās, atq; phantasijs friuolis, & abominabilibus abscedere solita, acutè & perspicuè perspiciet, citraq; errorem, rerum cognitionē percipiet: quòd si perturbationibus crassior facta fuerit, nunquam diuinam pulchritudinem contuebitur, & in his quæ magis terrena sunt residebit, similis passerculis complutis madefactione à subuolando prohibitis. Omnesq; ferè Platonici dicunt, animū nostrū, quasi quoddā tetrachordum, intellectu, ratione, phantasia, ac sensibus constare: intellectum, diuinū, in quo nihil est nisi simplex ac purum ac vniforme: imaginationem & sensus, mortales partes esse, proinde mutationibus, varietatibusq; refertas. Mediam, rationē, propriam humanæ naturæ, quā habere arbitrium anceps dicunt inclinandi & ad mortalia, & ad diuina. Vnde si ratio, veluti in lyra neruus qui dicitur mese, cum diuina parte se temperauerit, admirabiles morū concentus, simplices videlicet, graues, decoros creabit: sin se cōsociauerit cū mortalibus, varios, molles, indecoros pariet. Hac in sede nos Christiani ponimus arbitrium liberū. nam & vt scribit Aristo. [i] in ratione ponunt duas partes, τὸ ἐπιστημονικὸν, καὶ τὸ λογιστικὸν, vim sciendi, & vim ratiocinādi, καὶ τὸ βουλεύεσθαι, καὶ λογίζεσθαι ταυτὸν. id est, & idem consultare & ratiocinari: esse demum in consultatione electioni locū, quodq; si electio sit studiosa, appetitum rectum esse, & rationem veram. Et illam rationem id dictare, appetitū autem persequi, & hinc mentem & veritatem sequi actiuam: quod post consultationem fit. nam ante actionem, sicut in vtramq; partem consultatio arguebat negotium declinare posse, sic & actionem posse in vtramque partem vergere demonstratur: οὐδεὶς δὲ βουλεύεται περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων ἄλλως ἔχειν, nemo enim, inquit consulit de rebus quæ aliter se habere nequeunt. Sic & Nemesius [k] ostendit re ipsa nō posse actiones aliquas alijs, quàm hominis voluntati adscribi: sicuti turpes vel iniquas actiones, quæ nec necessitati tribuuntur, eo quòd quæ illius necessitatis sunt, semper eodem modo se habent: nec fato, quia eius actiones sunt necessariæ, non contingentes: minùs Deo, quia nihil turpe, & iniustè agit: nec naturæ, quia eius opera sunt animalia, stirpes: neq; fortunæ, quia eius ratæ sunt præter expectationem hominum actiones: neque casui, quia casus est

h Tomo 2. dialogo de sancti. Trinit.

i li. 4. Ethicor. c. 1. & 2.

k lib. περὶ φύσεως ἀνθρώπου, de natu. homi. ca. 39.

euentus inanimatorum aut bestiarum, vt per consequens principium suorum operum homo. addit, ἐπεὶ μηδεμιᾶς ἐστὶν ἀρχὴ πράξεως ἄνθρωπος, περιττῶς ἔχει τὸ βουλεύεσθαι, deinde si nullius actionis homo principium est, frustra possidet vim consultandi. Sed & Epictetus dicebat nostra esse, & in nobis, opinionem, conatum, appetitum, declinationē, & nostra opera: eaq́; vt omnia quæ in nobis sunt, esse natura libera, vt scribit Arrianus [l]. Et Cebes [m] hominem in biuio positum describit virtutis & vitij: in cuiusq; potestate quam velit viam ingredi. Hæcq; eadem sentit Pythagoras per literam bicornem. Hoc & suadet voluntatis liber motus: ex motu autem animæ & voluntatis, actiones vtriusq; & corporis & animæ: vnde & necessariò concludamus oportet & ipsas actiones liberas. Fassus & id Lucretius, [n]

l *in Enchiridio Epicteti. c. 1.*
m *in pinace, vel tabula.*
n *lib. 2. de rer. natur. ver. 257.*

Vnde est hæc, inquam, fatis auulsa voluptas,
Per quam progredimur, quò ducit quæq; voluntas:
Declinamus item motus, nec tempore certo,
Nec regione loci certa, sed vbi ipsa tulit mens?
Nam dubio procul his rebus sua cuiq; voluntas
Principium dat, & hinc motus per membra rigantur

Et paulò pòst.

Vt videat initium motus à corde creari,
Ex animiq; voluntate id procedere primùm,
Inde dari porrò per totum corpus & artus.
Nec simile est, vi cùm impulsi concedimus ictu
Viribus alterius magnis, magnoq; coactu.
Nam tum materiam totius corporis omnem
Perspiciunt nobis inuitis ire, rapiq;
Donec eam refrænauit per membra voluntas.
Iámne vides igitur, quanquam vis extima multos
Pellat, & multos cogat procedere sæpe,
Præcipiterq; rapit, tamen esse in pectore nostro
Quiddam, quod contrà pugnare, obstareq; posit:
Cuius ad arbitrium quodq; copia materia.
Cogitur interdum flecti per membra, per artus,
Et congesta refrænatur, retroq; recidit.

Omitto quæ Plato, Plutar. Arist. Proclus, Iamblichus, & alij de hac libertate voluntatis dixerunt. Preterea & iurisprudentiæ Cæsareæ, & Pontificiæ authoritatem, qua constat & negotia ex volūtate tantùm libera, nō coacta, metúve impellente facta, rata tantùm esse. Item & delicta tantùm voluntaria puniri, & alia, quæ cùm de voluntate agemus, Deo iuuante explicabimus. Sufficiat in præsentiarum

tiarum rationem homini à Deo datam, vt in vtramque partem bonam & malam itinere proposito, & proposita vita & morte, quod bonum est eligat. Sic enim & Sibylla scribit, [o] αὐτὸς ὁ θεὸς προέθηκε δύο, ζωῆς θανάτου τε: καὶ γνώμην προέθηκ' ἀγαθὴν ζωὴν προελέσθαι. αὐτὸς δ' εἰς θάνατον, καὶ πῦρ αἰώνιον ἔρριψε. εἰκὼν ἐστ' ἄνθρωπος ἐμή, λόγον ὀρθὸν ἔχουσα. id est, Ipse, scilicet Deus, duas vias proposuit, vitæ & mortis: & proposuit ex scientia eligere vitam bonã, sed ipse in mortem & ignem æternum se coniecit. imago mea est homo rectam rationẽ habens. Homo quippe rationalis, inquit Irenæus [p], & per hoc similis Deo, liber in arbitrio factus & suæ potestatis, ipse sibi causa est, vt aliquando quidem frumentum, aliquando autem palea fiat. Quapropter & iustè condemnabitur, quoniam rationabilis factus, amisit veram rationem, & irrationabiliter viuens aduersatus est iustitiæ Dei, tradens se omni terreno spiritui, & omnibus seruiens voluptatibus, quemadmodum propheta ait, Homo cùm in honore esset, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Et rursum [q] nõ natura alios bonos alios malos creatos esse dicit, sed omnes cum libero arbitrio eligendi boni, & non tantùm in actibus, sed etiam in fide. Sed & beatus Cyprianus [r], Vitia affectus carnis propriè animæ sunt, quæ sentit, & mouet, & viuit: cui imputatur peccatum, quia ipsi datum est arbitrium & iudicium & scientia & potẽtia, per quæ possit improbare malum, & eligere bonũ. Et rursum idem [s], Credendi & non credendi potestas, libertasque in arbitrio posita est. Ecce, dedi ante faciem tuam, vitam & mortem, ait Dominus, bonum & malum: elige vitam, & viues. [t] Et Epiphanius [u] contra Pharisæos, qui fatum ponebant, disputans ait, Omnibus manifestum est, clarumq́; ac minimè ambiguum, quod liberum arbitrium exhibuit nobis Deus per seipsum locutus, Si volueritis & nolueritis. Quare circa hominem est bona operari, aut malas res appetere. Adde Tertullianum, [x] qui & nos & Adamum ipsum propria & libera voluntate peccare ostendit, Deiq́; bonæ voluntati & præceptis obsistere, nec diabolum voluntatem delinquendi, sed materiam subministrare. Docet & latissimè alibi [y] liberum & sui arbitrij, & suæ potestatis. Inuenio, inquit, hominem à Deo institutum, nullam imaginẽ & similitudinem Dei in eo anima ducentes, quàm eiusmodi status formam. Accedit huic D. Bernardi celebre dictum [z], Arbitrij libertas, inquit, hæc est, diuinũ quiddam præfulgens in anima tanquam gemma in auro:

o li 1. oraculo. apud Castellio. versi. p 125.
p li. 4. cõtra hæreses c. 9.
q c. 72. eius libri.
r in prologo sermo. 1. tomi.
s lib. 3. ad Quirinũ. c. 32.
t Deuteron. c. 30. d. ver. 19.
u Tomo 1. lib. 1. contra hære. hære. 16.
x lib. exhortat. ad castit. tomo 2.
y lib. 2. aduer. Marcio. & lib. de trinitate.
z sermo 81. super cant. canticorum.

ex hac namq; inest illi inter bonum & malum, necnon inter vitam & mortem, sed & nihilominus inter lucem & tenebras, & agnitio iudicij, & optio eligendi, & si quæ sint alia quæ similiter circa habitum animi sese è regione respicere videantur. Nihilominus inter ipsa censor animus dijudicat ac discernit. Is arbiter, is animæ oculus. Sicut arbiter in discernendo, ita in eligendo liber. Vnde & liberum nominatur arbitrium, quod liceat versari in his pro arbitrio voluntatis: inde homo ad promerendū potens: omne enim quod feceris bonum malúmve, quod quidem non facere liberum sit, meritò ad meritum reputatur. Consentiunt his antiqui sacri patres omnes, quorum ego alibi plusquam centum testimonia collegi: nempe Augustini, Ambrosij, Rabani, Hilarij, Hieronymi, Basilij Magni, vtriusq; Cyrilli & Hierosolymitani, & Alexandrini, Chrysostomi, Albini, & aliorū: qui multis rationibus adstruunt nobis inditum, vt possimus liberè vel ad malum declinare, vel bonū nobis gratia diuina sine nostra opera oblatum persequi: nunquam enim Deus, eo quòd nulli inuidus, suam gratiā volētibus operari benè, subtrahit, sed infinitis occasionibus nobis arripiendam exhibet. Nam & quòd possimus per liberam potestatem malas nobis subijcere cogitationes, voluntatesq;, id Deo acceptum ferendum est, sicuti & quòd simus, & quòd potiùs homines quàm bruta simus, quodque rationis capaces facti. Deus enim ab initio, vt scribitur in Eccle-

i Eccl. c.15. c. ver.14. & sequent.

siast.[i] constituit hominem, & reliquit eum in manu consilij sui. Adiecit mandata, & præcepta sua, si volueris mandata seruare, conseruabunt te. Apposui tibi ignem, & aquam: ad quod volueris porrige manum. Ante hominem vita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei, dabitur illi. Quæ verba non tantùm ad Adamum diriguntur, (in cuius persona quidam impiè & hostiliter erga hominis naturam, contendunt sublatam libertatem arbitrij ad bonum) sed ad reliquos homines: siquidem ibi loquitur generaliter author, & de præsentibus hominibus, cùm ait indefinitè, Ante hominē mors, &c. Indefinita autem propositio tantùm effert, quantùm vniuersalis: vniuersalem autem omnes continere, nemo ambigit. Deinde adijcit textus, Apposui tibi ignem & aquam: ad quod volueris porrige manum. Scribit tibi, nō Adamo, & te habere potestatem etiam bona accipiēdi indicat etiam post lapsum Adami: quod multis confirmare possem, vel verbo Dei, qui ad Cain post lapsum Adami[a] ait, Nónne si bene egeris,

a Genes. c. c.4.2. ver.7.

ris, recipies: sin autẽ malè, statim in foribus peccatũ tuum aderit: se sub te erit appetitus illius, & tu dominaberis illius? Quid est, sub te erit appetitus illius, quàm quod peccandi vel non peccandi libertas in nobis sit, & nobis subditos esse peccandi appetitus? Referta sunt sacra biblia testimonijs alijs, quibus Deus semper inculcat, Si timueritis Dominum, & voluntatem eius volueritis facere, bona terræ comedetis: si nolueritis, &c.[b] Et rursum, Quoties volui congregare vos, & noluistis[c]. Et rursum[d], Ego adsto, inquit Dominus, ad ostium, & pulso: si quis aperuerit, &c. in similibus, in quibus Deus nullos ad bona cogit potestate ordinaria, sed volũtates hominum liberas exigit & allicit, vt voluntati suæ liberè cooperantes, aliquid nostri addamus, vnde nostra obedientia & gratitudo illucescat & colligatur, mercesque adijciatur. Nam, vt inquit D. Paulus[e], Si euangelizauero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit: væ enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo. Sed & extra potestatem inditam, alius modus traditus bene agendi per gratiam nobis in baptismo inditam. Et quanquam multa sint, quę obnubilent in arbitrio libero electionem, non ideo tamen minùs est arbitrium. Et si non per se validum, vt priùs in Adamo: meliusq; dixissent qui illud negant, facilius deceptioni obnoxium, potiùs quàm sublatum. Nam ratione peccati, & à lapsu prioris parentis verum certè est quibusdam qualitatibus eum fuisse obtenebratum, & ea ratione non tale quale priùs, & ideo infirmum, cùm non acumine præualeat iudicandi: verùm eadem est substantia eius quod nunc est post peccatum, ac priùs, sed in executione electionis, infirma, & debilis vis etiam post baptismum: non secus ac in homine, qui etsi à morbo soluatur, & sanus sit & curatus, nihilominus tamen membra, quamuis functionem eandem, ac ante morbum habeant, non tamen eam vsq; adeò habent vt priùs validam. Notanda namq; sunt quatuor tempora in libero arbitrio, in quibus exequendi & operandi volũtas gradus accipit. primũ fuit tempus ante peccatum, in quo ad bonum, hominẽ nihil impediebat, ad malũ verò nihil impellebat: nõ enim habuit in illo statu homo infirmitatem ad mali declinationẽ: habuit autem adiutoriũ ad bonum agendũ, nempe legem & prohibitionem Dei, & intellectũ non obscuratum, vt tunc sine errore ratio dijudicare, & volũtas sine difficultate bonũ appetere potuerit. Aliud tempus post lapsum, & ante repara-

b *Deut.30. 31.1.Reg.12. Iesaiæ 1.cum similib.*
c *Lucæ.15.*
d. *Apoc.3.*
e *1.Cor.c.9. c.ver.16.*

reparationem gratiæ deperditæ, cuius statu hominis arbitrium premebatur, & vincebatur à concupiscentia, & infirmitatem habebat in malum, sed non adiutorium ad bonum, scilicet gratiam: ægreq; liberum arbitriũ bonum exequebatur. Tertium tempus, post reparationem gratiæ, oblatione facta domini nostri IESV CHRISTI, & applicatione eius mortis per sanctum lauacrum regenerationis: in quo quidem statu arbitrium premitur, & oppugnatur à concupiscentia, sed non expugnatur vel vincitur nisi voluntate: habens quidem illam infirmitatem in malum, sed habens adiutorium auxiliumve eximium in bonum, nempe gratiam Dei. Sic habens libertatem vt possit peccare suadente infirmitate, quæ à peccati radice nobis relicta est, & non possit peccare saltem ad mortem propter auxilium gratiæ iuuans. Adhuc tamen homo libertatem vt non possit omnino peccare non recepit: eo quòd infirmitas quæ à peccato à parente primo nobis inusta est, non planè sublata est, etsi omnis morbus per sanctum baptisma à nobis fugatus sit: cùm nec etiam plenè fruamur & integrè restitutione, qua Christus nos sufficienter natalibus restituit & ingenuitati, quam habebat protopater Adam: oportet enim corpus hoc mortale induere immortalitatem, & corruptibile incorruptionem. Quod fieri nequaquam potest ordine iustitiæ Dei, nisi prius soluerimus debitum & satisfecerimus sententiæ Dei, qua dictum, Morte morieris [f]. Et rursum, statutum est hominibus semel mori. postea namque, quia dispositi erimus ad suscipiendam plenam gratiam nobis à Christi passione & gratia quæsitam, & tunc ab infirmitate peccandi liberabimur, qua & restituti erimus meliori paradiso, quàm quo fuerit Adam priuatus: & à terra hac peregrinationis, Dei beneficio restituemur statui innocentiæ & naturæ impeccabili: & hinc gratia consummata, & bono assecuto, desinet illa infirmitas peccandi. Et per consequens omne peccatum, voluntate firmata ad bonum liberè agendum, & erit tunc æternum & sine fine. Quartum tempus status libertatis arbitrij ad bonum tantum, gratia, liberalitate, & beneficio Dei, quod velit & dignetur nobis elargiri Deus. Interim tamen quamdiu in hac mortali vita peregrinamur, eniti debemus omni studio, ne liberi arbitrij electio siue ratio intercipiatur in nobis: & ne aurum pretiosum tenebris affectionum, crapulæ, inuidiæ, odij, commodi proprij, & philautiæ caligine obscuretur: caueatur præceps iudicium. Et vt omnia

[f] Genes. 2.

vt omnia semel admoneam sufficienter, ad Deum tanquam ad polare sydus arcticum immobile dirigantur: omnia in illius voluntate, honore, & gloria veluti aurum in lapide Lydio probentur. nam quæ illi consentiunt & placent, quæ illius authoritate fulciuntur, quæ ve ad illum vt finem, veluti ad summum bonum prospiciunt, certè omnino sequenda sunt tanquam ab errore omni aliena: contraria fugienda, omittenda, & cauenda. Accedit huic rationi postremus gradus, nempe mens vel intellectus, ex defæcatione vel purificatione cogitationum & rationis nascens. Incerta hæc nobis interdum, quia rationem contingit aberrare ab optima suppositione, & similes per mores duci, cùm tamen certa mens sit, vtraque autem naturæ finis, vt scribit Aristoteles [g]. hæc mēs sicut corporearum rerum notitias per sensus colligit corporis, sic incorporearum rerum per semetipsam, vt scribit D. August. [h] hanc Deus nobiscum nasci non voluit, sed adipiscendam proposuit. Nam quemadmodum Mercurius Trimeg. scribit [i], ratiocinationem quidem vel rationem singulis hominibus Deus impertiuit, mentem verò nequaquam. Non quòd inuiderit, quibus nec vtique inuidet, (liuor quippe ab eo non prouenit) sed quoniam voluit eam in medio, tanquam certamen præmiumque animarum proponere. Et Demosthenes [k], mentem, quæ humanarum rerum moderatrix est, rectè sola philosophia erudiri & exerceri dicit: quia ab ea suscipit exercitia officij sui, quod versarur in dicendo & deliberando. Et quemadmodum gradus inferiores intellectus & mens illustrat, sic etiam & rationem: & quo magis ratio illius habet lumen, eo certior: dictumque est illam gigni in animæ solo intellectu ab Aristotele [l], quia, vt ait Epicharmus, νῦς ὁρᾷ καὶ νῦς ἀκούει, τὰ δ᾽ ἄλλα κωφὰ καὶ τυφλά, id est, mens videt, mens audit, reliqua sunt surda cæcaque, vt scribit Theodoritus [m]. Et quamuis sensus quasdam facultates peculiares habere videantur, mens tamen prodest, ornat, & denique vincit, præstat, imperat, ex sententia Plutarc. [n] Et Plato [o] mentem, & sapientiam purissima esse nomina dixit: & mentem vel esse veritatem, vel simillimam veritati. Atque Anaxagoras, teste eodem Platone [p], voluit τὸ δίκαιον, id est, iustum, esse illam mentem dominam suapte natura, nec alicui mixtam, quæ omnia exornat, & per omnia penetrat: quod & scribit Aristoteles [q]. Vocat & mentem Philo Iudæus [r] caput animæ;

g *lib. 7. Politic. c. 15.*
h *lib. 8. de Trinit. c. 3.*
i *in Pimandro, serm. 4.*
k *in oratio. amato. si quidem ea Demosthenis est.*
l *lib. 1. magno. mora. c. 1.*
m *lib. 1. de curat. Græca. affectio.*
n *li. de fortu. vel de virt. Alex.*
o *lib. 10. in Philebo, vel de summo bono.*
p *lib. 23. in Crasylo, vel de recta nomi. ratione.*
q *1. de anima, c. 2.*
r *li. de somnijs, tom. 2.*

mæ: quod Aristot. [s] explicat, dum finem putat post scientiam, neque eam perfici quin scientia præcedat. quod fit, inquit, quia iuuenes scientiam non habent, serius illis mens contingat, & in senectute mens perficiatur. Est namque animi princeps, & quod est præstantissimum & perfectius, vt Cicero annotauit [t]: & ideò, ipso eodem Cicerone teste [u], philosophi Peripatetici & Academici mentem volebant esse rerum indicem, & solam censebant idoneam cui crederetur, quia sola cerneret id quod semper esset simplex, & vnius modi, & tale quale esset: hancque illi ideam appellabant, iam antè ita à Platone appellatam. Hanc & intellectum propriè dixerunt philosophi, aut vim quæ potestatem formas suscipiendi à materia habet, vt scribit Alexander Aphrodi [a]. Itaque in hac desinit hominis facultas, estque mens summitas scalæ quæ innixa terræ est, vbi corporalium apprehensiones, & gradus ex quibus cognitio ad cœlum vsque conscendit, vel ad portam cœli quæ est mens: nam per eam cœlestia inquirimus. Cuius scalæ cognitionis typus fuit scala à Iacobo visa [b]: per cuius gradus Angeli Dei sunt ascendentes & descendentes, id est, nuntij operum Dei, & notiones. Capiti eius scalæ verè Deus innixus, ad quem cùm notio peruenerit, homo supra se diuino quodam furore rapitur. Est autem furor ille diuinus, illustratio animæ, per quam Deus animam à superis delapsam ad infera, ab inferis ad supera retrahit, idque ordine graduum. Nam lapsus animæ ab ipso rerum omnium principio, per quatuor summatim gradus efficitur, per mẽtem, rationem, opinionem, & naturam: quos concludunt, superiùs ipsum vnum, inferiùs corpus. per hæc descendit anima, per hæc & ascendit. Mens & multitudo quidem, sed stabilis & æterna: ratio, multitudo mobilis, sed finita: opinio, multitudo mobilis infinita, sed substantia punctisque vnita: natura similiter, nisi quòd per corporis puncta diffunditur. Corpus autem infinita multitudo subiecta motui, & substantia punctisque momentisque diuisa. Et ita ab illo vno, Deo nempe, descendit anima vsque ad infinita nobis numero: & rursum lumine diuino ab infinitis & minimis ad vnum rursum ascendit mentis ductu, vt explicat Marsil. Ficinus [c]. Dixerunt & aliqui diuinitate mentis commoti, ex superabundanti maiestatis fœcunditate mentem diuinam de se creasse hanc mentem, quæ νοῦς vocatur: qua patrem inspicit similitudinem

s problem. sectio. 39. quæst. 4.

t 5. de finib.

u li. 1. Aca. quæst.

a lib. de anima cap. de phantasia.

b Gen. 29.

c in argumẽto ad 10. Platonis, vel de furore poetico.

ſitudinem ſeruare authoris, animam verò de ſe creare poſteriora reſpicientem: hinc rationem & eam mentem ex ſua natura præbere, & ſenſuum & preheuſionis ſeminarium. Et ſic mentem vnam in omnibus partibus animæ, non ſecùs ac idem vnuſque vultus in pluribus ſpeculis ordine diſpoſitis, in quibus cùm omnia ſe continuis ſucceſſionibus generant per ordinem, diuerſis locis conſpicitur. Atque ſi quis obſeruet diligentiùs, cognoſcet à ſummo Deo vſque ad vltimam rerum fæcem, vnam ſe mutuis vinclis religantem & nūquam interruptam connexionem eſſe. Hæcque eſt illa catena Homerica aurea [d], de qua & ſcribit Macrobius [e]. Ea ratione forſan Cicero Dei naturam communicat & menti, ex qua omnia in corpore & anima illuſtrentur [f]. Et mentem ſubdit, in capite velut omnibus imperantem, ſenſibuſque vt miniſtris vtentem, eſſe poſitam. In hoc Ariſtoteli ſubſcribens, dum ait [g], Reſtat igitur, vt mens ſola extrinſecus accedat, eaque ſola diuina ſit: nihil enim cum ea communicat actio corporalis. Sic functiones mentis & intellectus puræ ſunt & ſine corpore: & quemadmodum ſe habent ſenſibilia ad ſenſus, ita intelligibilia ad intellectum, vt ipſe Ariſtot. annorauit alibi [h], idque cùm propriam functionem exercent. Nam aliàs illuminatione veritatis ad omnes extenditur gradus, & per illam docti ſolent ſemper altiora petere: mali verò inferorum ſpecus intimos: meditantes autem inter extremos medij ſuſque deque per ſcalam feruntur, vt ſcribit Philo Iudæus [i]. In hac nuſquam fundus: hæc, vt Deus mundi, parui mundi domina. Deus in vtroque mundo mens agitat molem & toto ſe corpore miſcet. Et mens diuina omnia regit, continet in omni parte, & nulli miſcetur, vt aliquo contineatur: ſic mens in ſuo paruo mundo vbique & nullibi mixta & comprehenſa. Quorum & aliam præſtantiſſimam proportionem Porphyrius libello inſinuat [k], dum ait, ὁ θεὸς πανταχοῦ ὅτι οὐδαμοῦ: καὶ ὁ νοῦς πανταχοῦ, ὅτι οὐδαμοῦ: καὶ ἡ ψυχὴ πανταχοῦ, ὅτι οὐδαμοῦ. ἀλλ' ὁ θεὸς μὲν πανταχοῦ, καὶ οὐδαμοῦ τῶν μετ' αὐτὸν πάντων. αὐτοῦ δὲ ἐστι μόνον ὡς ἔστι καὶ ἐθέσει. νοῦς δὲ ἐν θεῷ μὲν πανταχοῦ τε, καὶ οὐδαμοῦ τῶν μετ' αὐτόν. καὶ ψυχὴ ἐν νῷ τε καὶ θεῷ πανταχοῦ, καὶ οὐδαμοῦ ἐν σώματι: σῶμα δὲ καὶ ἐν ψυχῇ, καὶ ἐν νῷ καὶ ἐν θεῷ: καὶ ὡς πάντα τὰ ὄντα καὶ μὴ ὄντα ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ ἐν θεῷ, καὶ οὐκ αὐτὸς τὰ ὄντα καὶ οὐκ ὄντα, καὶ ἐν αὐτοῖς. εἰ μὲν γὰρ μόνον ἦ πανταχοῦ, αὐτὸς ἂν ἦν τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν: ἐπεὶ δὲ καὶ οὐδαμοῦ, τὰ πάντα γίνεται δι' αὐτοῦ

ἐν

d *Iliad. θ.*
e *lib. I. in ſomnium Scip. cap. 14.*
f *lib. I. Tuſcul. quæſt.*
g *lib. 2. de nat. anima. c. 3.*
h *3. de anima. c. 4.*
i *li. de ſomnijs.*
k *in ſcripto τῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ ἀφορμῶν. in fin.*

καὶ ἐν αὐτῷ, ὅτι πανταχοῦ ἐκεῖνος· ἕτερα δὲ αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸς οὐδαμοῦ. οὕτω καὶ νοῦς πανταχοῦ ὢν καὶ οὐδαμοῦ, αἴτιος ψυχῶν καὶ τῶν μετ᾽ αὐτὰς, καὶ οὐκ αὐτὸς ψυχὴ, οὔτε μετὰ ψυχὴν, οὐδὲ ἐν ταύταις· ὅτι οὐκ ἦν μόνον πανταχοῦ τῶν μετ᾽ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ οὐδαμοῦ. καὶ ἡ ψυχὴ οὐ σῶμα οὔτε ἐν σώματι, ἀλλ᾽ αἰτία σώματος· ὅτι πανταχοῦ οὖσα τοῦ σώματος, ἐστὶ οὐδαμοῦ. καὶ ἔστι γε ἡ πρόοδος τοῦ παντὸς, εἰς τὸ μήτε πανταχοῦ ἅμα· μήτε μηδαμοῦ εἶναι δυνάμενον, ἀλλὰ ἀνὰ μέρος ἑκατέρου μετέχον. id est, Deus vbique est, quia nullibi esse intelligitur: mens vbique, quia nullibi esse intelligitur: & anima vbique, quia & nullibi esse intelligitur. Sed Deus quidem vbique, & nullibi eorum omnium quæ sunt post ipsum: nam ipsius solum est, vt sit vt voluerit. Mens quidem in Deo vbique est, & nullibi in his quæ sunt post ipsum: & anima in mente & Deo vbique, & nullibi in corpore. corpus autem & in anima & in Deo & in mente: omnia namque cùm entia tum non entia ex Deo sunt & in Deo, & tamen ipse non est existentia, vel non existentia, nec in ipsis. Siquidem quia ipse est vbique, erit vtique omnia & in omnibus: postquam autem & nullibi est, omnia erunt per ipsum & in ipso, quia vbique ipse: diuersa autem ab ipso, quia ipse in nullo. Sic & mens vbique existens & nullibi, causa est animarum & animas sequentium, & tamen non ipsa anima, neque post animam, neque in ipsis: eo quòd non solùm sit vbique eorum quæ post ipsam, scilicet mentem, sed & nullibi. Et anima nec corpus nec in corpore, sed causa corporis, quoniam vbique in corpore existens alicubi non est. Et denique processus vniuersi in illud desinit, quòd neque vbique simul neque nullibi esse valet, sed pro parte diuersorum participat. Hactenus Porphyrius, cui ex nostra familia alia quamplurima subnectere possem: verùm ista de mente dicta sufficient pro explicatione gradus vltimi. Nam forsan de intellectu & de mente dicemus alibi quæ desiderantur à curiosis, nempe qua in parte corporis mens vel pars animæ præcipua sit, item phantasia & cogitatio: quæ nunc tractatio longè abesse ab instituto nostro videtur, nempe vbi de cognitionis gradu summo agimus. Illud tamen in summa non alienum erit annotare, quædam ex medijs inferioribus, nempe sensibus, mentem nosse: quædam etiam per se sine ijs, vt intellectualia. Vnde breuiter colligo sensum maximè ab intellectu abesse, & errasse eos qui eadem existimarunt: nisi quòd accidentaliter homini ob meliorem corporis dispositionem

positionem supra animalia aduenisse dicebant. De quibus D. Thomas [l], qui illud improbat quinque rationibus [m]. l *in 4. dist. 44. quæst. 1. art. 1.*

Primò, quia animalia certas actiones ex sensibus habeant, nullas tamen ex intellectu: ideo similia semper faciunt, vt semper eodem modo hirundo nidum. m *li. 2 contra gentil. c. 66.*

Secundò, sensus cognitio est indiuiduorum, potentia sensitiua recipiente formas indiuiduales: intellectus autem vniuersalium.

Tertiò, sensus cognitio tantùm extendit se ad corporalia, sine quibus nihil cognoscit: intellectus incorporalia cognoscit, sicut sapientiam, veritatem, relationes rerum.

Quartò, nullus sensus cognoscit seipsum nec suam operationem: visus non videt seipsum, nec videt se videre: sed hoc superioris potentiæ est, vt probatur lib. 2. de anima. Intellectus autem cognoscit seipsum & se intelligere.

Quintò, sensus corrumpitur ab excellentia sensibili: intellectus autem non corrumpitur ab intelligibili: quinimò qui intelligit maiora, potest postmodum minora intelligere. Hactenus D. Thomas. Igitur à Deo infusa vltra hanc mentem non progreditur natura humana. Verùm in hac vltima intelligentia participat cum Angelis creaturis intellectualibus, & cum ipso Deo. Vnde & mens vocata est puritas, & כתר ceter, id est, corona numerationum vel Sephiroth: sic enim Abraham in lib. Sephiroth putat per illas, ni fallor, numerationes & Sephiroth nouem perueniri ad decimam Sephiroth, id est, rerum authorem, dum scribit: עשר ספירות בלימה ולא ט׳ ולא יא׳ הבן בחכמה וחכם בינה · בחון בהם וחקור מהם והעמד דבר על בורה והשב יוצר על מכונו׃ id est, decem sunt numerationes præter quid (id est, sine re ipsa) decem & non nouem, decem & non vndecim. Intellige in sapientia, & sape in intellectu: inuestiga in eis, & proba in eis, & statue rem super puritates suas, & repone creatori locum suum. Et Rabi Isaac ben Schola in commentarijs Theilim siue Psalmorum [n], Interiorem hanc, inquit, proprietatem intelligentiæ plures dixerunt, & qui enumerarunt proprietates posuerunt tanquam principem sapientiam, & principium numeri omnis. Hæc sapientia est Deus: alij nominauerunt eam coronam, quòd singulæ proprietates coronentur ab illa, & illa à singulis: alij no- n *Super versũ Psal. 111. principium sapientiæ timor Domini.*

minauerunt eam ain אין, quòd nullus sit qui eam imaginatione apprehendere possit: est namque solo intellectu attingibilis. Et huc alludit quod dictũ est מאין יבוא meain Iabo, &c. vnde veniet auxilium meum à Domino. meain siquidem significare videtur quiddam incorporeum, abstractum, secretum, & intelligibile: & si fueris fortunatus in dictis meis, secreta montium altissimorum scies, quoniam hæc proprietas est veluti lux, qua coronãtur omnes aliæ proprietates in via lucis. Sic statuerunt certè sed abstrusè sapientes Iudæorum mekubalim siue Cabalistæ, dicti Iudæis חכמי האמת, sapientes veritatis. Et vt abstrusiora illorum communicem, ij tres numerationes supremas, in nostro schemate tres gradus vltimi, iuncto numine Dei, qui omnia souet, adnixus vt diximus est summitati scalæ, dixerunt tres luces: de quibus sic scribit, רבי האי גאון שלוש אורות: אור קדמון אור צח אור מצח צח ועם כל זה הכל אלוה אחד אין שם רבוי חלילה והם בראש הספירות, id est, tres luces sunt, lux orientalis, lux clara, lux clarificata vel purificata. Et cum omnibus his & omnium Deus vnus. nec est ibi multiplicitas: absit enim hoc. Et hæ sunt in capite Sephiroth. Scio ego quoque quosdam Rabinorum, potissimùm neotericorum, mysterium etiã trium Sephiroth postremorum retulisse ad sanctissimam vnius diuinitatis trinitatem, & ad substantiæ vnitatem: idque perquam optimè, vt cum illis & ego sentiam. Cæterùm & nobis idipsum conuenire non est ambigendum aliquo modo, qui ad imaginem & similitudinem Dei à Deo facti sumus, & in anima gerimus ipsius prototypi trinitatis similitudinem. Nam sicuti in Genes. cap. 1. super verba בראשית ברא אלהים berescisbara elohim, per אלהים elohim intelligunt tres proprietates quas vocant מדות middoth, nempe Patrem, Filium & Spiritum sanctum: sic in anima per imaginem אלהים intelligunt memoriam, intelligentiam, & volantatem, vt & authores etiam nostri. Sed & legimus in vaikra rabba. super cap. 4 Leuitic. & in midras tehilim ita: רבנן אמרי מה הנפש ממלאה את אגוף כן הקדוש ברוך הוא סובל את העולם: מה נפש יחידה בגוף כן הקדוש ברוך הוא יחיד בעולם ומה הנפש אוכלה ואינה שותה כן הקדוש ברוך הוא אבנו אוכל ואינו שותה: ומה הנפש טהורה בגוף כן הק"בה שהוא למעלה מעולם: מה הנפש רואה ואינה נראית כן הק"בה רואה ואינו נראת: אמר דוד תבא הנפש שיש בה כל המידות הללו ותהלל להקבה שיש בו כל המידות הללו, id est, magistri dixerunt. Quem-

Quemadmodum anima replet corpus, ita Deus sanctus benedictus ipse replet & sustinet mundum. Sicut anima vnica in corpore, sic sanctus benedictus ille e vnicus in mũdo. Et sicut anima non comedit nec bibit, sic nec Deus benedictus ipse non manducat nec bibit. Et sicut anima ponitur pura in corpore, sic Deus qui est ipse æternitas. Et sicut anima videt & ipsa non videtur, videt & Deus & non videtur. Dixit ergo Dauid: Accedat anima mea in qua sunt omnes proprietates, & laudabo Deum factum, benedictus ille, & vos quæ estis in anima proprietates, laudate eum. Hactenus Rabini ibi. Sed & alibi illas tres proprietates Dei & animæ latiùs explicant. Veruntamen oculis hominum subijci posse vel planè cognosci quæ & quales sunt, negarunt. Sic enim scribit Rabi Mosce ben iudath, בפרוש פרשת כי תישא ופרשא הני קוטיליאה, id est, in interpretatione capitis citissa, siue plagarum, & capitis ge kitisiah, siue vallis occisionis, הג׳ ספירות העליונות עין לא ראתה ועם זה אין שם הבדל וקיצוץ הלילה, id est, has tres numerationes supremas oculus non vidit: non tamen ideo in his est dissensio vel defectus, id enim dicere abominamur. Nolo etiam hac in parte suspendere ingenia optima lectorum, quin ex eorundem Rabinorum & Cabalistarum fontibus, illis non communicem nomina, quæ illis tribus superioribus Sephiroth, siue numerationibus imposuerunt. Illa autem habentur in libro הזהר hazzohar de illuminatione vel splendore, quem scripsit Simeon Ben iohai.

א אין סוף הראשונה בלי התחלה וראשית אב הנקראת:

ב חכמה והשניה הנקראת אצל המקבלים חכמה שבה נברא העולם: שנ משלי ג׳ יהוה בחכמה יסד ארץ ונקראת ראשית שנאמ בראשית א׳ בראשית ברא אלהים על כן תרגם יונתן בחכמת ברא יהוה, נקראת אצל הנוצרים דבר יהוה והכל אחד שהרי כתוב נדבר יהוה שמי נעשו:

ג בינה והשלישית הנקראת אצל המקבלים בינה נקראת אצל הנוצרים רוח קדוש כי היא יהב מנדעא לחכימא ככתוב ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו:

הספירה היא *scribit et hæc Ludanicus Carretus Iudæus in* ספר מראות אלהים, *id est, lib visionum diuinarum.*

Cuius tabulæ hæc explicatio.

1. Ensoph. i. nefinito & termino. Sephirâ prima, fine aliqua simulatione doloris vel infirmitatis: & principiò patet dicitur.

2. Hocma, siue sapientia. Secunda, dicta apud Cabalistas Hocma sapientia, quia in ea creatus est mundus, vt scriptum est in Prouerb.c.3. Dominus in sapientia fundauit terram. Dicitur & principium, quia scriptum est Genes.1. In principio creauit Deus cœlum & terram. Ideo id vertit Ionathas, In sapientià creauit Dominus. vocatur apud Christianos verbū Dei, quod idem est, quoniam scribitur, verbo Domini cœli facti sunt.

Trium Sephiroth superiorum Sephira.

3. Binah, id est intelligentia. Tertia, quæ à Cabalistis vocatur Binah, id est intelligentia, vocatur à Christianis Spiritus sanctus. Quoniam ipse dat scientiam cognoscentibus intelligentiam, vt scriptum est, Et factum est, simul acquieuit super eos spiritus, & prophetarunt.

His alia addere secretiora possemus, de Enieph, de Iethon, de Phta & Amon, quæ Iamblicus ponit ex schola Aegyptiorum & Chaldæorum [a]. Sed locus nos admonet vt finē huic libro imponamus, si primùm de his quæ non exigunt ratiocinationem in docendo vel cognitione, regulas quatuor annotemus ex Rabino haben Tybbon in libro qui inscribitur רוח החן, Rouach achen, siue spiritus gratiæ, & ex alijs.

a li. de Mysterijs Aegypt.

Quarum prima sensibus subiecta & supposita, alia demonstratione quàm sensuum comprehensione non egent. Nam quòd nix sit alba, gelu frigidum, ignis calidus, & similia, sensibus tantùm sufficienter cognoscuntur. Quod autem circa eorum naturam disputatur, alterius est controuersiæ, vt quare album, quare nigrum, frigidum, & illud calidum: hæc enim intellectu, non sensibus comprehenduntur.

Secunda regula, manifesta superfluè probatione onerantur, nisi alterius rei causa probētur. Exempli causa sit, non occidere, non furtum facere, non rapere, iam manifestè sine alia probatione inter homines iusta censentur, contraria iniusta. Et imperator Gordianus etiam solemnitatem probationis quæ fit in accusatione, in notorijs remittit, nec exigi statuit, & solùm controuerti num notorium

torium sit [b]. Nec in manifestis testes requiruntur [c]. Manifestum enim dicitur, quod per se apparet, & potest facilè probari: sed tamen id fieret superfluè. Nam quicquid rei adijcitur satis demonstratæ, frustra est, vt notat Vlpian. [d] Et non videtur esse celatus qui scit, nec certiorari debuit qui non ignorauit, vt idem Vlpian. tradit. [e] Quin & illud verum est, iniuria eum affici, cui negatur id quod euidentissimum est. Sic & datur actio iniuriarum in eo, qui fideiussorem negat locupletem eum, qui euidentissimè talis est, & approbatur huiusmodi, vt scribit Caius Iurisconf. [f] Si tamen illorum rationes proferantur, alterius fit causa, nempe ratione pœnæ, rationeq; circumstantiarum, quæ inueniuntur & concurrunt in commissis aduersus hæc decreta, vel alterius rei gratia. huius generis posfunt esse quæ naturalis iuris sunt.

Tertia, à maioribus tradita & recepta à nepotibus, nō egent probatione: quia ea innituntur cognitioni maiorum, apud quos summa & diligenti inquisitione iam determinata fuerunt. Et credendum potius, quam disputandum singulis: ne dū quisq; fisus proprio ingenio dúmve veritatem debilibus rationibus suffulcire tentat, in negationem veritatis turpiter prolabatur. Et hac in parte intelligentia ex facultate in actum non egreditur. Sic credebant Synagogæ Iudæi, & Ecclesiæ Christiani credūt. De fide namq; ita simpliciter credēdum est: imbecillia namque sunt hominum ingenia ad reddēdam rationem operum & præceptorum Dei. Nec potest quis prius intelligere quàm crediderit: Nisi enim credideritis, inquit Iesaias [g], non intelligetis: & Dauid [h] Credidi, propter quod locutus sum. & Dauid alibi expressius [i] אודה הבכל לב בסוף ושרים ועדה, Confitebor domino in toto corde meo, in secreto tectorum & congregatione. Et D. Cyprianus [k] scribit, sublimes materias, sublimium ingeniorum exigere tractatores, cùm nec facilè de artibus iudicet, qui artes ignorat: ideo, inquit, tā in diuinis, quàm in philosophorum doctrinis, nec tutum est, nec honestū, ineruditos sensuum ad literas illas pertinentium, prosilire ad discussionem eorum quę nesciunt, & de his sibi vsurpare magisterium, quæ ignorant. Potest itaq; facilè homo in abditarum causarum inspectionibus, & secretis naturæ errare, & decipi: quia non pet omnia à fine vsq; ad finem intellectus humanus attingit. Scribit & D. Dionysius Areopagita [l], Nullus mihi imperfectus in contemplatione veniat: etenim non solares fulgores infirmis

b in l. ea quidem l 7. de accusat. li 9. C. tit. 2.
c In canon. manifesta. & cano. de manifesta causa 2. q. 1. in decreto.
d in l. 1. §. fin. de dote præle. lib. 33. ff. tit. 4.
e in l. 1. §. fi. de act. empt. & vend. lib. 19. ff. tit. 1.
f in l. si vero pro non condemnato. l. 5. §. qui pro rei qualitate. qui satisda. cogū. li. 12. tit. 8.
g c. 1. a.
h Psal. 115.
i Psal. 118.
k In prolog. serm. posteriorum.
l li. de Eccle siast. hierar. cap. 3.

pupillis intueri non periculosum, nec his quæ supra nos sunt audere innocuum. Siquidem vera est iuxta legem hierarchia, Oziam quidem punitum, quia sacra tractauit subuertens: Chore verò, quia supra se sacris: Nadab & Abiud, quia profanè propriis abusi sunt. Sed apertiùs & rationem afferens idem præstantissimus vir scribit [m], Nulla ratione audendum est, inquit, aliquid de occulta deitate, quæ est superior quàm essentia, dicere vel cogitare, præter ea quæ nobis sacra eloquia diuinitus aperuerunt. Et sicut nec sensibus intelligibilia comprehendi spectatiuè possunt, neque factus figuratiuè simplicia & infigurata, neque per corporum figuras formales, informitas ipsa incorporeorum refugiens tactum, figuráque carens: eadem ratione ipsa superessentialis infinitas omnes essentias antecellit. Ipsa quoque vnitas, intellectus superior, omnes intellectus antecedit: ipsum denique vnum cogitatione prestatius, nullis cogitationibus potest excogitari: atq; bonum excelsius omni verbo, verbis est ineffabile. Deinceps, Si omnes, inquit, cognitiones tum entium sunt, tum etiam in entia desinunt, consequens est vt qui omni essentia superior est, sit ab omni cognitione semotus. Diuus etiam Athanasius [n] ait, non dari consequi res magnas atque difficiles, nisi fide. Et Galenus [o] scribit, etsi non Christianus, tamen testimonio antiquitatis memorabili, prohibitum in lege Mosi & Christiana de ea disputare, his verbis, quàm in Christi & Mosis scholam impingat, leges audiat nullas constitutas demonstratione, idque minimè doceat. Et rursum alibi [p] illius verba. Citiùs igitur Moysi assectæ & Christi decedant de sua disciplina, quam qui sectis sunt addicti & consecrati, medici & philosophi. Meminit & Rabbi Moyses ben Meimon in epistola de astrologia ad Iudæos Massiliæ, de tribus superioribus regulis. cuius verba Hebræa Latinè sic accipe: Inprimis igitur, mi domini, scitote hæc tria tantùm homini esse credenda, neque quicquam præterea. primùm id quod certam habet & euidentem probationem, humana sua ratione & scientia sua inuestigatam: velut ratio numerandi, geometria, & reuolutiones. Alterum id quod homo deprehendit vno quinque sensuum. nam visu quia visu hoc rubrum, illud nigrum: gustu hoc dulce, illud amarum: tactu hoc calidum, illud frigidum, & sic de reliquis sensibus. Tertium & postremum id quod acceptum à Prophetis piæ memoriæ, & à iustis. Porrò quod ad vltimum attinet, apud Hebræos

m *li. de Diuin. nominib. c. 1.*

n *lib. de Incarnatione Verbi.*

o *Tomo 4. li. 1. de different. pulsuū.*

p *lib. 3. de differentijs pulsuum.*

Hebræos liber dictus ספר כוזרי, liber cozræ, vbi de creatione traditur, in eo החמישי במאמר, id est, sermone 5. in principio, Id, inquit, quod à maioribus traditum acceptumque est, non bonum est, nisi cum bono & syncero corde coniunctum. & requiritur cognitio & traditio. facit pro vltimo Martianus Cæsar[a]. Sed de fidei simplicitate & intellectu alibi plura dicemus, Deo fauente, & do cebimus omnia aliqua præcedente fide veluti quodam principio immobili, sine alia inquisitione firmari. Interim de rebus iam perceptis, & ad intellectum vsque venientibus, nullam fieri intelligenti demonstrationem sui causa, vel probationem, teneamus: nam verum id non esset, nec intellectum, sed opinione plenum. Alterius tamen ignorantis causa, quem ad agnitionē veritatis ducimus, per rationes veluti per itinera certa, ad ipsum verum & intelligentiam trahimus.

a *l. nemo. l. 4. C. de sum. trinit. lib. 1. C. tit. 4.*

Quarta regula, subiecta priora, quibus verum vel falsum conuenit, non autem malum vel bonum, non egent ratiocinationis probatione. Huiusmodi sunt demonstrationes vniuersales & mathematicæ: sicuti illud quod duo contraria in vno eodemq; subiecto esse non possunt, verum esse per se patet, contrarium falsum. Et verum, totū maius esse sua parte: omnibus enim natura tribuit digno scendi & distinguendi facultatem. Sub hac etiam regula continentur subiecta rationi & intelligentiæ, vt propositiones scientiarum & artium demonstratiuarum. Principia namque cuiusque artis, in quantum sunt illius artis principia, indubitata & concessa sunt: & eorū principiorum vel propositionum ex duobus vel tribus indubitatis principijs accōmoda collectio habet intelligentiam possessiuam, hoc est, iam præcedentē aliunde notionem, antequam ad artem illam cuius sint principia accedat. Principia namque artis, vt ait Galenus[b], aut in sensus notis, aut in his quæ ex alijs percipiuntur, aut in his quæ præostensa fuēre, aut in manifestis intellectui consistunt. At ordo de quo iam antè dictum, viam sternit facilè ad memoriam eorum, quę dicta sæpe sunt: cùm em repetere singula per ordinē cœperis, vbi aliquid deest, statim sensus inquirit, & cùm inuenerit, seruat, aut si inuestigare nō poterit, statim à magistro requirit, vt ait D. Clemens[c]. Et mens, vt ait Cicero[d], alia visa sic arripit, vt non statim vtatur, aliqua sic recondit, ex quibus memoria oritur: & rursum paulò pòst[e] nos meminisse nisi comprehensa nō posse ait. Vnde & Plato nos reminisci, non discere, ac si

b *in Isagog. libr. de optima secta, ad Thrasyb.*

c *lib. 5. Recognitionum.*

d *lib. 4. Acad. quæst.*

e *eod. libro*

ſcientias notas ante vnionem corporis & animę haberemus: quod & refert & refellit Cicero f, & Alex. Aphrodiſæus g, quorum rationes prætermitto. Verum tamẽ eſt, eam memoriam præteritorum eſſe tantùm, non præſentium, in quibus ſentire, ſcire, vel intelligere eſt, nec futurorum, de quibus dicitur opinio vel ſpes tantùm, vt ait Ariſtoteles h. Quo fit, vt memoria circa Deum, vel ens, vel intellectum ponenda non ſit: nihil enim ei eorum accidit. Neq; tempus circa ens eſt, ſed æuum: neq; prius vel poſterius, ſed eſt ſemper vti ſe habet permanens in eodẽ, nullam admittens mutationem, vel Plotino autore i. Memoria itaque veluti ſphæra ambiens reliquos gradus cognoſcendi, conſtituenda eſt, ne perperam quæ quis didicerit effluant, & vt ea veluti anchora figantur, ne fluctibus obliuionis elidantur. Eſt enim memorię ea natura & vis, vt innuit Phrontus k, dum ait, Μνημοσύνη ἡ τοῦ συναιρεῖν τὰ γεγονότα αἰτία, memoria eſt qua colligere poſſumus ea, quæ facta ſunt. Nec aliud ea eſt quàm collectio: &, vt Plato ait l, ſenſuum & intellectus ſalus & conſeruatio; vtque Cicero m, theſaurus omnium ſtudiorum: quod & ſcribit Tertullianus n. Atq; Plutarchus o diſciplinæ quaſi quandam cellam penariam dixit, vnde traditum Mnemoſynem, id eſt, memoriam, eſſe matrem Muſarum. Quanquam nouerim Plotinum dixiſſe p, memoriam non eſſe formarum impreſſarum cuſtodiam, ſed facultatem animæ quandam, ita ſeipſam excitantem, vt & quod nõ habet habeat, quando fit egreſſio potentiæ in actum: quod & ego quoque verum puto. Sed & illam potentiam animæ prius non concepiſſe recordata, non poſſum mihi perſuadere: non enim potuit excitari quod nunquam fuit, non ſecùs quàm memoria eſſe non poteſt, niſi eorum quæ præuiſa & præcognita fuerunt: & ideo rectè poſt mentem ponitur. Sicut in intellectu nulla eſt contrariorum vel dubiorũ agitatio: ſic memoria oſtendit prorſus quod in anima non eſt agitatio, ſed quies ſtabiliſque permanſio. Quod docet Plato q, à nomine μνήμη, id eſt, memoria, tracto argumento, vt ea ſit quaſi μονή, quies, ſtatióve. Et vt apertiùs me explicem, memoria ſimilis eſt cellario, vel loco capaci, in quem inuehuntur vel merces, vel aliæ res quælibet, conſeruationis vel depoſiti gratia: & ſicut non omnia horrea, non omnia loca vbi res deponuntur, eiuſdem ſunt firmitatis, non æquè contra latronum iniurias & vim externam vallata, non circumſepta, ſic neque omnes hominum memorię æqualis ſunt roboris,

f li. 3. Tuſc. quæſt.
g Problem. 121.
h lib. de Memoria.
i libr. 3. Ennead. 1.
k lib. q θεωρίας περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως, de natura ſuorũ deorũ, cap. περὶ τῶν παραδεδομένων μύθων, de antè traditis fabulis.
l in Phile.
m 1. de Oratore.
n lib. de Anima.
o lib. de liber. educ.
p Ennead. 3. li. 6. dum agit de impoſſibilitate incorporeorũ, cap. 1.
q in Cratyl.

ris, ſed áliæ alijs ſunt firmiores & meliores: & perfluere aliquæ facilè quæ receperant patiuntur, aliæ tenaciter retinent, aliæ've externis expugnantur, vel iuuantur. Idcircò non eorum memoria eſt animalibus, quę in memoria hominum eſſe poſſunt, cùm locus ille memoriæ animalium non ſit eius qualitatis, capacitatis & ſubſtantiæ in illis, cuius eſt memoria hominis in homine. Quippe tria potiſſima in eo ſunt, memoria, conſilium, voluntas. In memoria, hominis pecudiſque confinium: nam & nidos ciconiæ & hirundines poſt annum reuiſunt, equi ſtabula repetunt, & canes dominos recognoſcũt. Sed quoniam animæ ſenſitiuæ beluarum, etſi imagines locorum naturaliter rétinent, ipſius tamẽ ſubſtantię ſuæ ſcientiam non habent, & in recordatione corporalium rerum, quas ꝑ corporis ſenſus hauſerunt, neceſſariò remanent, & ratiocinandi nõ habentes oculum, non dicam ſupra ſe aliquid, ſed ſeipſas videre nõ poſſunt, vt tractat Claud. Mamertus [r], Addit Ariſtoteles [s], poſtquam ex ſenſibus cognitionem fieri dixit, potiſſimùm ex viſu, qui nos cognoſcere quicquam facit, multaſque differentias manifeſtat, ſubiungit, Natura itaque animalia ſenſum habentia fiunt, à ſenſu verò quibuſdam eorum non innaſcitur memoria, quibuſdam verò innaſcitur: & ob hoc alia prudentia, alia diſciplinarum capaciora ſunt, q̃ illa quæ memorare non poſſunt. Diſcunt autẽ quæcunque vna cum memoria, quæcunque ſcilicet audiunt. Cætera phantaſijs & memorijs viuunt, experientia verò parùm participãt: humanum autem genus arte etiam ac ratiocinationibus. Fit autem experientia ex memoria hominibus, quæ potiùs reminiſcentia eſt, quando ſcilicet ex initio præcedente id rurſus colligit, cuius primũ vel ſcientiam, vel ſenſum hauſerit, vel id quod fuerit repetit: cuius habitum dicit reminiſcentiam, teſtatur Ariſtoteles [t]. Syllogizat reminiſcens homo, animalia autem, vt idem ait Ariſtoteles [u], qua animæ parte ſentire ſolent, eadem & recordantur. Et memoria ſe habet in homine, ſicut intellectus ſimpliciter apprehendens: reminiſcẽtia autem, ſicut intellectus diſcurrens. Et propterea ſicut in homine non ſunt duæ potentiæ diſtinctæ, intellectus & ratio, (quod pertinet, vt ego intelligo, ad ſubſtantiam animæ: in alijs namque ratione ordinis diſtinximus) ſic nec memoria & reminiſcẽtia, vt tradit Chryſoſtomus, Iauellus Canapitius [x], & Plato [y], Quoties, inquit, quę cum corpore paſſa eſt aliquando anima, eadem ſine corpore in ſeipſo reſumens ani-

r *li.1. de ſta. animæ, c.21.*
s *1. in Metaphyſ. initio.*
t *de Memoria & reminiſcentia.*
u *eod. lib. de Memoria.*
x *tract. 2. de Reminiſc. c. 1.*
y *libr. 10. in Philebo, vel de ſummo bono.*

maduertit, tũc meminisse eam asserimus: quandò autem memoriæ passa iacturam, deinde vel sensu, vel disciplina mouente eam iterum reuocat in seipsa, reminisci putatur: atque hæc iam memoriam reminiscentiamque vocamus. Sic Galenus, vel alius eius nomine [z], Memoria, inquit, est retentio conseruatioque in anima earum rerum, quas anteà obseruauimus: vel, Memoria, est præteriti cõprehensio, cuius præsens fuit ex sensu perceptum. Recordatio est, cùm præter cætera, spatio multo temporis interueniente, rursum cogitatio oritur adeò, vt quæ priùs animum mouêre, ad memoriam reuocentur. Docetq; deinceps situs & velnti loci sedes memoriæ, eius considerationem postremam esse, q̃ ea organũ suum habere, dicatur ab Auerroë, Auicẽna, Alberto M. & D. Thoma, in posteriore parte cerebri. Quod & ita oportuit fieri: nõ enim potuit constitui in parte anteriori, vbi sensus est communis, quia nimium mollis ea pars est, vt reciperet probè ita constituta. Memoria quippe, cùm sit conseruatrix, requirit durum & siccum. Quamobrem sicuti læsa anteriore parte cerebri, vel eius complexione, læditur sensus & imaginatio, & remanet cogitatio & rememoratio, & cùm medium fuerit læsum, læditur & cogitatio, sic posteriore læsa, læditur memoria: vt inde colligere liceat, memoriam ibi organum habere, vt tractat Galenus libro vno [a], & latiùs alibi [b], vbi & cognatum officium cum corde mirificè explicat habere memoriam. Ideo & nos naturæ ordinem sequuti, ad calcem graduum reijciemus, eamque summoperè in discipulis istius artis desideramus. Iuuamus autem permaximè dispositis quibusdam veluti alphabetis & tabulis rerum omnium, de quibus posteà latiùs. Oportet tamen & illos cooperatores esse, & hanc memoriæ vim adhuc sibi aliunde conseruare intrinsecus, & extrinsecus: cùm cerebri & loci illius vbi residet pars, quamplurimis mutationibus obnoxia sit, & substantia cerebri non omnibus æquè temperata, neque paris conditionis, non mentis idem acumen, non eadem promptitudo. Vt pone, inquit Plato [c], exempli causa, ceream vnam in animis nostris effigiem, in hoc maiorem, minorem in illo, in hoc purioris ceræ, sordidioris duriorisve in alio, in quibusdam molliores, in aliquibus temperatæ: in hac si quicquid eorum quæ aut videmus, aut audimus, aut ipsi excogitamus meminisse cupimus, insinuantes ipsa sensibus intelligentiisve, veluti annulis signantes exprimimus, quodque signatum fuerit meminerimus nos,

z in finitionib. medic.

a de Sympt. differ. cap. 3.
b lib. 3. de locis affectis, cap. 4.

c in Theæt. vel de scientia.

& scimus quoad figura permanet: & cùm aboletur vel inscribi nequit, obliuiscimur, atque nescimus. In primis itaque vt bene organum vt cera ad sigilli impressionem bene disponatur, operepretium est: estq; necessaria moderata siccitas, vt bene conseruetur impressa & recondita. Quamobrem quæ moderatam siccitatem impediunt, officiunt etiam memoriæ: siue ad nimiam trahant siccitatem, siue ad superfluentem humiditatem. Nec memoria his, inquit Aristoteles [d], qui multo agitatur motu ex morbo aliquo, aut ex longa ætate: vt si motus & signum in aqua fiat, quæ præcipiti cursu deferatur. Item in frigeti ætate nulla vel debilis, perinde ac in annoso ædificio, & ob duriciem ob recipiendam affectionem ineptam, nulla imago effingi potest. Et ob eam rem qui adolescunt, quique ad summam senectutem peruenerunt, memoria acri non sunt: alteri propter auctionem, alteri propter diminutionem. Qui etiam animi celeritate, & qui tardo ingenio sunt, fluxam æquè obtinent memoriam: illi enim magis hument quàm res ferat, hi magis sicci sunt: vnde alteris imagines in anima non asseruantur, alteris non adhærent. Similia ferè explanat Plato [e], dum ait, quòd mollis nimium cera, celeres quidem ad percipiendum efficiat, sed eosdem obliuiosos: dura contrà, diu memores, sed ineptos tardosque ad percipiendum. Et qui densam, obscuram, lapideamque, luteam, vel fæculentam habēt, obscura quoque simulachra continent: obscuram quoque, qui duram: profunditas enim abest. obscuram præterea qui molliorem: nam ex confusione facilè euanescunt. Vnde tales homines, vt etiam propter angustiam animæ homines, ad opinionem falsam fiunt proni. Nam cùm quid vident, aut audiunt, aut cogitant, quia singula singulis mox reddere nequeunt, tardi sunt, præuaricantúrque, aliud pro alio sæpe cogitando concipientes: & ij falsi, mentientes, ignari vocantur. hæc Plato. Paucitas itaq; dormitionis officit memoriæ, quoniam nō purgatur caput superabundāti humiditate. Officiunt & cibi vapores emittentes, legumina, caules, vinum forte, nisi moderatè sumatur. Nam & ebrij ob fumos multùm humectantes, immemores. Item nimia superueniens frigiditas, quæ nimiùm densat, & indurat, prohibetque impressionem. Sunt & his similia, quæ venari ex Medicorum libris poterit, & eorum scriptis, qui de memoria proprios ediderunt libellos. Ex parte demum ipsius memoriæ exigimus impressionem fieri, vt in cera sigillum optimè imprimi, in marmore

[d] *lib. de Memoria.*

[e] *in Theat.*

marmore profundè insculpi oportet. Nā benè insculpta sint simulachra, ea facilè non commutantur, nec in electione, distinctione & cognitione impressorum decipitur animus. Quamobrem potissima pars præstantis memoriæ, simulachra rerum memoratarum, vel notas certas intra se imprimere. Quod maximè consequimur frequenti rerum apprehensarum meditatione: alioquin vel perit vel obscuratur, fitq; contumax cùm motui nō consuescat: non secùs ac aquæ stagnantes situm contrahunt, metalla rubiginē & scoriam, ignis cineres, incultus ager inutiles herbas, lapis muscum. Et ita Plutar.[f] memoriam exercendam & consuescendam esse edocet in vtramque partem, siue natura simus memores, siue contrà obliuiosi. Naturæ siquidem abundantiam ita corroborabimus: defectum verò supplebimus. Sequendumq; hac in re cōsilium Hesiodi, dum ait:

f lib. de libe. ris educan.

Paruula ꝑ sentes supcradiecisse pusillis,
Idq; frequens peragas, magnus cumulatur aceruus.

Et quod alius:

Sumpta parùm prodest quæ mox emittitur esca,
Bos quibus est pastus, ruminat hæc eadem.

Et Seneca[g] memoriam nihil amittere, præter ea quæ sæpe non respicit, tradit. Huius iuuandæ causa sunt inuentæ literæ & scripturæ, vt dicunt Iurisconsulti[h]. Multarum etiam imaginum vmbratiles dispositiones: de quibus, etsi obscurè, tractati Cicero, arcana cuius & aliorum quæ ad nos peruenerunt, reuelare adhuc tempus non est. Sed hic figatur anchora primæ nauigationis, & gratias Deo immortali inuisibili, votaq; precum exoluamus, qui nos sua immensa bonitate, etsi tantis acceptis beneficijs ingratos, incolumes atq; inter scopulos saluos ad finem perduxit. Ipsi itaq;, qui in trinitate perfecta viuit, in æterna seculorum infinita secula omnis honor & gloria. Amen.

g lib. de Beneficijs.
h l. cōtrahi tur. de pign.
i In Rhetoricis.

F I N I S.

INDEX RERVM MEMORABILIVM, IN QVO PRIOR NVmerus caput, alter paginam, vltimus librum, *a* litera Syntaxes denotat. In Commẽtarijs autem prior numerus caput, reliqui paginam, *b* verò ipsa Commentaria significat.

A

D. Anto-

Circun-

E

F

G

Opinio

FINIS.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS,

ALTER TOMVS.

In quo omnium ſcientiarum & artium tradita eſt epitome, vnde facilius iſtius artis ſtudioſus, de omnibus propoſitis, poſſit rationes & ornamenta rariſſima proferre.

Authore, Petro Gregorio Tholozano, I. V. Doctore, & in Senatu eiuſdem Ciuitatis ampliſſimo, albo cauſidicorum inſcripto: nunc verò, Iuris Ciuilis in Academia Cadurcorum publico Profeſſore.

COLONIAE,

IMPENSIS LAZARI ZETZNERI.

cIↃ. IↃC.

OMNIPOTENTI VNIVERSO CREATORI, AC DOmino, Regum & Monarcharum omnium Imperatori, soli Deo, honor & gloria.

Vemadmodum à mari, adorãde Deus, flumina omnia occultis meatibus orta, rursum in mare citius aut ocyus properant: non tamẽ ea puritate, qua per tubulos à fonticulis prodeunt, sed vnà secum in superficie terræ per alueos præcipitata, sordes & multa alia fæculenta important ad matrem vnde orta erant: ipsa autem non ideo minus illa amplectitur, & æstibus & fluxibus crebris sordes in ripas deijcit, agnoscit & sua: sic omnia quæcunque nobis insunt bona, à tua admirabili, ineffabili, & adoranda sapientia, Deus, in nos per inuisibiles canales, gratia & liberalitate tua defluunt. Cæterum cùm in hanc sentinam nostram terrenam perueniunt, fieri non potest vt multis ignorantiæ nostræ tenebris non polluantur, & fæces turbulẽtas non subeant: redire tamen ad te dona tua qualiacunq; sint & tibi consecrari debent: alioquin enim tuæ gloriæ furtum & sacrilegium impium fiet. Quamobrem, summe Deus, quæ de manu tua accepi, lubens tibi dedico consecroq́ue, non quidem eius puritatis & præstantiæ, qua à te concessa sunt, sed multis humanæ notæ inuoluta tenebrisq́ malui namq; etiam talia exhibere potius, quàm magis sterili terræ, & obliuioni committere. Alij doctioribus doctiora exhibebunt: ego interim lac porrigam incipientibus & indoctis: illud obnixè rogans, vt si quæ iam concepta & gestientia exire apud nos, nostri vtilitate Reipub. conuenire, patiaris & iubeas tua plusquam mœcenatica ope in lucem prodire, conatusq́ue nostros & dirigere & perficere digneris.

LECTORI.

QVVM *anno præterito decreuissem Lector humanissime, tibi integras syntaxes exhibere, angustiæ temporum, & munus publicum quo fungor, Lugduno Cadurcum me reuocarunt, vt lectionibus Iuris Ciuilis debitam redderem fidem & operam. Quo factum est, vt non fuerit hactenus otium quo possem desiderio satisfacere. Proinde nunc quod sit in Dei laudem & Christianæ Reipubl. vtilitatem, absolutas profero, vt vtaris interim, & expectes cum Dei ope reliqua, quæ grauioris & maturioris sunt ætatis & professionis nostræ Iuris.*

Vale.

SYNTA-

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER VIII.

***

In quo agitur de Mundo, de Cœlo, de Astrologia.

Quid sit mundus, num animal. Et de prouidentia Dei in eo. CAP. I.

IN classe substantiarum lib. 2. Syntaxeωn proposuimus considerãdum esse cœlum post Angelos. Quamobrem vt oratio segetem metat vberrimam ex hac quoque cellula, percurram obiter quædam in hoc octauo lib. de Mundo & Cœlo, deq; eius insignioribus arcanis. Mundus itaque qui alio nomine latinis Cœlum, vt ait Plin. lib. 2. cap. 1. est ornatus & complexio vniuersi apud eundem lib. 2. cap. 8. & apud Cic. in somnio Scipio. & Græcis κόσμος, ornatus. Vel nihil aliud mundus, quàm omnium naturæ conceptio summa, cœlumq; sideribus cõformatum. Vitruuius lib. 9. Architect. cap. 4. Adstipulatur Arist. lib. de Mundo. Cleomed. in 1. circularis inspectionis. Plin. item lib. 1. cap. 1. ex sententia Pythagoræ apud Plutarc. lib. de plac. Philosoph. c. 1. Quem alij secuti, vt Plato in Timæo, & Alcinous de doctrin. Plato. cap. 13. Hunc quidam animal dixerunt, vt Plato in Timæo, & Mercurius Trismegistus in Pimandro, & D. August. lib. de Immort. & lib. 6. de Musica, cap. 14. & Stoici apud Cic. 1. de Natura Deor. Democritus autem & Epicurus, & asseclæ, qui atomos ponunt principia, mundum dixerunt inane & sine anima, sine prouidentia Dei, & temerè agere, teste Plutarc. lib. 2. de plac. Philosoph. c. 21. Et Auerroes commento 51. lib. 12. Metaphys. Laërtius etiam in 1. & 5. & Plin. ipse in 2. cap. 7. vtraque tamen opinio à

vero aliena, nam nec animal mundus est, vt latè docet & refellit Cicero 1. & 2. de Natura Deor. D. August. lib. 1. retracta. nec temerè & sine Dei prouidentia agit, vel factus est, vt docet D. Thomas super 1. sententia. distiu. 39. Et prouidentiam negantes refellit D. Ambros. lib. 1. offic. cap. 13. faterurque eandem Vergil. ecloga 8. Horat. lib. 1. Car. ode 2. & lib. 3. ode 4. fuerunt & Romæ dicata templa Dei prouidentiæ. Refellit & insaniam Arrianorum, qui cum Aphrodiseo dixerunt, prouidentiam Dei ad minima mundi non extendi, Cyrillus Alexand. lib. 5. Thesaur. aduers. hæret. c. 2. & lib. 2. contra Iulia. apostat. fidesque ea est catholica, vt omnibus Deus, qui omnia creauit, & prouideat, disponat, gubernet, & per media & immediatè, & minima vt maiora, vt ex D. Matthæo constat c. 6. & 10. Lucæ 12. Psal. 103. & 146.

De Mundi vnitate, & distinctione aliorum quorundam. CAP. II.

VNus mundus materialis & visibilis, vt docet Plato in Timæo, & Marsil. Fici. in Theol. Plato. Aristot. 1. de Cœlo, cap. 8. & 9. Pompon. Mela in princ. histor. orbis. Quia mundus est vniuersorum complexio, Plutar. lib. 1. de placidis Philosoph. c. 5. & lib. 2. cap. 2. Alij tamen mundi sed non materiales, constituuntur à Cabalistis, de quibus Reuchlinus lib. 1. de arte Cabalist. nempe præter hunc materialem dicitur alius formalis, alius informis, alius paruus mundus. Primus est sensibilis hic, & inferior, constans ex cœlis, cœlestibus, elementis, & elementatis. Secundus superior, quem dicunt Hebræi mentalem & inhabitatum ab angelis & ideis, & locum animarum, seculum beatorum. Tertius illis dicitur ensoph, infinitus, cuius forma incomprehensibilis, summa essentia & potentia, Deus ipse. Quartus, dicitur paruus mundus, *μικρόκοσμος*, id est, homo, rerum omnium creatarum epitome, qui tamen in mundo viuit nunc sensibili. Testatur & Macrob. lib. 2. in somn. Scipio. ca. 12. mundum magnum hominem, & hominem breuem mundum physicos dixisse. Cõsentit Philo Iudæus lib. 2. de Plantation. Noë. Plato in Timæo, & Alcinous de doct. Plat. cap. 10. exemplarem in mente summi opificis, & hunc materialem ad eius exemplar creatum constituit. Vnde Epicureorum explosa sententia, qui rati sunt infinitos esse mundos, authore Diog. Laert. lib. 10. in eius vita & alijs.

De ma-

De Materia mundi. CAP. III.

QVidam materiam præ cæteris, ex qua mundus con flatus sit, putarunt, eamq; ingenitam & increatam: vt Thales, aquam: Hesiodus, Oceanum: Anaximenes Mylesius aerem: Plutarc. de placidis Philosoph. lib. 1. cap. 3. Hippasus Metapontinus, & Heraclitus Ephesius, ignem: Empedocles, cum omnibus illis elementis, terrã: Anaxagoras Clazomenius, infinita principia & ὁμοιομερείαν. Quorum sententias reijcit Aristot. lib. 1. Metaph. cap. 3. Lucret. in 1. Lucretius & Epicurus, atomos: sed maiori cum errore. Alij non creatam sed genitam à Deo primam ὕλην, dicunt: quod improbat Euseb. lib. 7. præparat. Euangel. cap. 8. Atque aduersus eos qui primam præiacentem ponunt materiam, disputat Gregor. Nicenus lib. de historia sex dier. Lactant. Firmian. lib. de fals. relig. c. 9. Atque verior est sententia, primam rerum omnium materiã, ex nihilo fuisse creatam, vt docet Moses, per ea verba, in principio creauit Deus cœlum & terram, Genes. 1. c. & in ecclesiast. c. 18. Adstipulatur & Mercur. Trismeg. in Pimandro.

De Forma mundi. CAP. IV.

MVndum alij sphæricum, alij turbinatum, alij forma oui, vt ait Plutar. lib. 2. de plac. Philos. c. 2. verius tamen, vt nec rectilinus, non triangularis, angularisve, alteriusve figuræ sit quàm rotundæ, vt ait Plin. lib. 2. c. 2. Aristot. 2. de Cœlo, c. 4. Alcinous lib. de doctr. Plato. c. 10. inde & orbis dicitur, & circulares sunt eius motus.

De Authore & factore mundi. CAP. V.

QVidam à nullo factum, sed æternum mundum arbitrati sunt: quos refellit D. Ambrosius toto ferè lib. 1. 2. & 3. exameron. quia creatio eius nobis Christianis certa, ex c. 1. Genes. Ioan. ca. 1. & Sibylla 1. oracul. Credunt & Agareni, in Alcorano, azoara 1. & 56. & 67. Senec. lib. 8. epist. 66. Et mũdum ortum docet Cosdroas serm. 5. apud Rabinum Mosem, epist. ad Iudæos Massilienses. Refellit & Iacobus Milichius, in Cõment. ad c. 1. lib. 2. Plinij, quinque, quæ obijciebantur, argumenta. Adstruit & D. August. lib. quæst. veter. & nou. Testam. quæst. 28. & lib. de prædest. & grat. ca. 6. 5. Lapsi itaq; Basilidiani, qui negant mũdum hunc à Deo, sed à trecentesimo sexagesimo quinto Cœlo, tot enim esse somniarunt, arbitrãtur factum, vt D. August. tradit de hæres. hære. 4. lapsi Epicurei, qui sponte & fortuitò factum dicunt. Item ij, qui genitum à Deo, & Deum

& Deum putant, nisi intelligant de creatione, non propagatione, vt Plato in Timæo, Cicero 2. de Vniuers. falluntur & qui Angelorum dicunt opificium, de quibus D. Cyrillus Hierosolym. cathec. 11. Falsus & Zeno, & asseclæ eius, qui duo principia cum Deo, mundi posuerunt, de quib⁹ Diogenes Laertius in 7. & eius vita. Chrysippus 1. Physic. Et idcircò, quia à Deo hic mundus creatus, homo qui rationis cognitionisque capax est, se natum, vt hoc opus admiretur, authorem cognoscat, colat & veneretur, recordetur oportet, propter gloriam Dei omnia, & in vsum hominis, ipse autem vt Deum adoret, & ei inseruiat factus.

De Sphæra & mundi sectione per polos & circulos maiores & minores.

CAP. VI.

MVndi compositio & figura, à forma dicitur Sphæra, eaque solida. Quam vt periti explicent, fingunt per medium vnica linea veluti ferro & axe, transfigi, atq; in extremitatibus duabus eius axis, constituunt puncta & exitus, polos inquam, cardines & vertices immobiles: vnus, versus septentriones ab vrsa seu stellis illius, quæ ibi & in ea cœli parte, arcticus, & aquilonaris, borealis dictus. Cui alius oppositus ex diametro, dictus antarcticus: & quia versus meridiem, meridionalis, ideo polus & vertex, vt consentiunt omnes ferè sphæræ interpretes, Proclus in 1. & Cleomedes in 1. & alij. Horum polorum ratione, qui degunt in aliqua regione ex qua polus arcticus & antarcticus videri possit, ij rectam dicuntur habere sphæram.

Atqui tantùm alterum vident illorum ij obliquam habent, vel magis, vel minus, prout recedunt ab altero illorum, & accedunt ad alterum.

Sic

Sic vt alter videatur, alter occultetur, vt ait Aristotel. lib. 2. de Cœlo, cap. 2. Tractat autem plura de declinatione poli Machomet filius Gebri dictus Albategnius cap. 8. 9. & 10. lib. de Scientia stellarum, & omnes classici de sphæra agentes. At diuisio prior & generalior ad vniuersa, quę hac mole mundi continentur, fit per circulos, qui in superficie orbis veluti lineæ circulares & cingula, diuidunt mundum localiter, vel locorum distinctiones repræsentant. Horum duo genera, maiores & minores. Maiores circuli illi, qui sua delineatione totum orbem diuidunt in duas æquales partes: minores, qui diuidunt inæqualiter, & constituunt ex vno latere partem maiorem, ex alio minorem. Circuli decem: maiores sex horizontalis, meridianus, æquinoctialis zodiacus, coluri duo: horizontalis, seu finitor, terminus cœli Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 15. gyrusq; hemisphærij, circulusq; hemisphærij Alphragano: Meridianus circulus, medij cœli, medij diei, Astrologis cuspidi regalis circulus, cardo regius, principium decimi domicilij, medium cœli: Aequinoctialis, ἰσημερινὸς Græcis, circulus alti solstitij Lucano lib. 9. Zodiacus, circulus obliquus, inflexus, signifer, zoophoros. i. deferens animalia: colurus æquinoctiorum: colurus solstitiorum. Minores quatuor: arcticus: tropicus cancri, aliter circulus solstitij æstiualis, tropicus septentrionalis: tropicus capricorni, circulus solstitij hyemalis, tropicus meridionalis: Antarcticus.

De Horizontali circulo. CAP. VII.

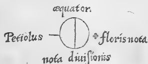

Horizon dicitur ille circulus, qui visam partem mundi exhibet, id est, id quod supra nos, & ad latera. Circulus vel medietas orbis, medietas rotunditatis, vt hic, & partem mundi, quæ non videtur, à visa æqualiter diuidit: non videtur quippe alia media

media pars infra horizontem. Estq; horizon hemisphærium superius, & visum vel diuisum. Horizontis vtilitates & officia hæc: 1. diuidit cœlum in duo hæmisphæria. 2. ostendit quæ stellæ sint perpetuę apparitionis, vel occultationis, quæ deinde oriantur & occidant: vnde descriptiones temporum Poetarum. 3. determinat quantitatē cuiuslibet diei & noctis artificialis, ostenditque causam inæqualitatis. 4. conducit ad inueniendam loci latitudinem, locorumq; distantiam. 5. docet puncta ortus & occasus stellarum, & quantum eorum ortus distet à vero & æquinoctiali ortu. Et quia interdum duos polos æqualiter ad latus habere quis potest, vt si sub æquatore, is tunc horizōta dicitur habere rectum: qui autem vnum tantùm vel arcticum, vel antarcticum videt, is & horizonta habebit obliquum, prout habitauerit vel versus septentrionem, vel austrum longiùs ab æquatore.

De Aequinoctiali circulo. CAP. VIII.

Aequinoctialis vel æquator circulus, est linea quę cingens orbem per medium diuidit consideratione, duasque partes æquales constituit, vnam versus septentriones, aliam versus meridiem: vt si tibi proponas malum apprimè rotundum, habēs petiolum seu caudam

qua nectebatur arbori ex altera parte, & ex altera autem opposita ex diametro floris notam pro polorum signo, & inter has notas diuidas æqualiter, erit illud, quod medio cœlo æquatoris nota huiusmodi, vocaturque illa diuisio, latitudinis mundi. Cùm ad eum circulum Sol peruenerit, fiunt dies noctibus æquales, peruenit eò autē, dum is ingreditur principium arietis & libræ. In principio arietis est Sol 11. nobis Martij. In initio libræ ferè 12. Septemb. secundùm alios 14. Veruntamen notandum est, secundùm illam latitudinem, ab æquatore vsque ad punctum vtriusque poli & extremum cuiusque diuisionem factam in septem partes olim, nunc 9. quas climata dicunt. Est quippe

quippe clima spatium terræ inter duos parallelos conclusum, quibus annectuntur paralleli. Paralleli sunt lineç intersecantes mundum, ab æquatore versus polos mundi. Latitudinem mundi disterminant paralleli, mensurant meridiani: longitudinem verò distinguunt meridiani, mensurant paralleli. Cùm autem omnes meridiani in polo conueniant, omnes inuicem sunt sibi æquales: sunt enim maiores circuli. Aequinoctialis secundùm Arielem Bicardum in secundam quæstionem sphærę de Sacrobosco, est regula primi motus, qui fit spatio 24. horarum, estque mensura temporis. Ostendit vbi intersecatur à zodiaci circulo obliquo, vbi æquinoctia, in principio arietis & libræ. Docet descensiones & ascẽsiones signorum zodiaci, vnde longitudo diei & noctis artificialis. Diuidit in duas partes æquales cœlum septentrionales & meridionales. Indicat declinationem stellarum & partium ab Ecliptica. Maximi vsus in geographia, & in inscribendis globo ciuitatibus & regionibus, obseruata cum eo longitudine & latitudine.

De Meridionali circulo. CAP. IX.

MEridionalis circulus ille est, qui ab vno polo ad alium vsq; polum, rectam lineã extendit, & postea eodem ordine ad suum polum peruenit: vt si lineam supra caput tuum fingas, venientem à septentrione & extensam vsq; in meridiẽ, & infrà sub terram à meridie iterum redeuntem ad septentrionem, vnde eius prius initium, vt coniũgat ibi circulum. In eam lineã cùm Sol ab oriente processerit supra horizõtem, fit meridies, infra autem horizontem, in ea linea veniens facit supra nos mediam noctem. Tot sunt meridiani, quot habitantibus regiones diuersas ab ortu in occasum, possunt zenith capitis, id est, puncta verticalia, supra caput discerni. Distinguunt autem numeros meridianorum, gradus æquatoris bini singulis: & idcircò, quia gradus æquatori 360. erunt meridiani 180. quorum primus transit per zenith fortunatarum insularum in occasu, à quo retrocedendo in ortum per binos gradus, fiunt numerationes 2.3.4.5. & sequentium meridianorum. Meridianus facit tempus meridiei & medię noctis, vt dictum: habet zenith vel punctum verticale, ex quo dehinc colliguntur intervalla parallelorum & stellarum: hic maxima stellarum & Solis altitudo, meridiana scilicet.

De Zodiaco. CAP. X.

ZOdiacus, circulus maior qui in duas partes obliquè secat æquinoctialem, ex vna parte declinans versus septentrionalem polum dimidia sui parte, vsque ad 23. gradus & ferè 92. minuta, vbi fit tropicus cancri. Ex alia versus australem, per totidem.23. gradus & 91. min. vbi tropicus Capricorni. Hic solus circulus habet cum longitudine latitudinem, cæteris tantùm habentibus delineationem: secundùm longitudinem diuiditur in 12. partes æquales, in qualibet vnum signum stellis compactum, aliqua animalis forma insignitum, vnde duodecim surgũt signa: vnumquodq; autem signum habet 30. partes quas vocant gradus, quilibet gradus 60. minuta, minutum 60. secunda, secũdum 60. tertia, tertium 60. quarta, &c. Quia paulatim singulis diebus per eas partes Sol se extollit & graditur ascendendo & descendendo approximando vel elongando à locorum regionibus, donec annum perficiens ad proprium penè locum redierit, à quo cœperat gradiri, excursis 360. partibus & gradibus, vnde fiunt anni communes 365. cum quadrante, & bissextilis 166. Alia diuisio zodiaci secundùm latitudinem est, ex communi antiquorum Astrologorum sententia in 12. gradus. Secundùm autem P. Appianum in 1. parte cosmosgraphiæ, & alios in 16. hos diuidit linea vna, in duas æquales partes, vtrinque relinquens gradus 8. hæc autem linea vocatur ecliptica, aliàs orbita solaris, via iterq; solis: nam per eam lineam incedit. & ideò solaris circulus, nunquam enim à medio zodiaci declinare dicitur Sol ad dextram vel ad sinistram. Cùm reliqui planetæ non semper mouentur sub ecliptica, sed interdum ab ea deflectant versus septentrionem, vel versus meridiem, ad maximam latitudinem sex graduum præter Martem & Venerem, qui (rarò tamen) extra hos terminos euagantur, & Venus interdum 8. gradibus ab ecliptica elongatur. Itaq; cùm declinant in septentrionalem vel meridionalem partem stellæ vel planetæ ab ecliptica, latitudinem dicuntur habere septentrionalem vel meridionalem. Ecliptica, sub hac fiunt eclipses Solis & Lunæ: est & via & mensura proprij motus planetarũ: ostendit vera loca omnium stellarum: ostendit in quo loco sit stella quælibet, teste Bachardo in quæst. ad sphæram, lib. 1. in circulo zodiaco. Porrò stella dicitur esse in signo tripliciter: Primùm, dum est sub eclyptica, & eo modo Sol solus est in signo aliquo, vel arietis, vel

tis, vel libræ, &c. Secundò, esse in signo dicitur, sub zodiaco esse significat hic signum, pyramidem quadrilateram. Et ita conuenit planetis declinantibus ab eclyptica, sub aliquo signo, in quo dicuntur esse: item & tertiò esse in signo, est referri ad aliquod signum zodiaci. Totum enim cœlum, secundùm 12. signa, diuiditur à polo vno in alium, 12. circulis facientibus angulum in polo: & quæ sunt sub angulis illius stellæ, sub signo cuius est angulus, esse dicuntur, siue errantes, siue fixæ sint.

De duobus Coluris. CAP. XI.

Coluri, sunt duo circuli in sphæra: vnus quidē transit per principia arietis & libræ: alter verò per principia cancri & capricorni, qui sese intersecant ad angulos rectos sphæralesc circa polos mundi, quos in sphæra materiali faciliùs intelliges ἀπὸ τοῦ κόλουρος, quod mutilum & imperfectum significat, quia habeant in sphæra obliqua partes aliquas, quę nunquam supra horizontem eleuantur pro varia eleuatione poli, maiores aut minores sub horizonte manentes. Horum colurorum alter dicitur solstitiorum, alter æquinoctiorum. Solstitiorum est circulus vel linea transiens per principium cancri & capricorni, transeundo notans duo puncta, vel principia, cancri scilicet & capricorni, ad quę dum Sol peruenerit, non recedit longiùs ab æquinoctiali: & ideo ab illis punctis, rursum æquinoctialem versus regreditur. Fit autem bis in anno hæc conuersio: in æstate, quando dies est longissima circa diem 13. Iunij, in festo Diui Viti: iterum & hyeme, quando dies est breuissima, quod accidit ferè circa diem 13. Decembris, in festo D. Luciæ:

Hinc Vitus & Lucia tibi dant solstitia bina.

Dies autem breuissima contigit, quando Sol oritur circa partes remotiores septentrionis. Maxima, quando ab æquinoctiali versus meridionales magis Sol elongatus est. Colurus æquinoctiorū, est magnitudo circuli transeuntis per prima puncta arietis & libræ, quæ puncta æquinoctialia dicuntur: quia cùm ad ea Sol peruenerit, dies æquantur noctibus, bis scilicet in anno, in vere & autumno, vnde vernum æquinoctium, quod fit ferè 12. Martij in festo Diui Gregorij, alterum verò autumnale, quod fit ferè 13. Septembr. triduo ante festum sancti Lamberti, vnde versus:

Lambert Gregorij dies est æquata diei.

Quamobrem coluri ostendunt quatuor principalia pun-

cta zodiaci, in quibus Solis & temporum præcipuæ immutationes: totumque cœlum in quatuor partes diuidunt. Atque colurus solstitiorum diuidit zodiacum in ascendentem scilicet & descendentem, & metitur maximam Solis ab æquinoctiali declinationem, quæ secundùm Ptolomæum 1. Almag. cap. 13. graduum 23. minutarum 51. secundarum 20. secundùm Alemeonem grad. 23. minut. 33. secundùm posteriores grad. 23. minut. 30. secundùm Purbach. grad. 23. minut. 28. Colurus porrò æquinoctiorum, zodiacum pariter diuidit in duas partes, septentrionalem & meridionalem.

De Minoribus circulis cancri & capricorni.
CAP. XII.

Circulus cancri, est in eo puncto quod notat colurus transeundo, vt diximus, constitutus & ductus versus septentrionem in 23. grad. & 30. minut. ab æquinoctiali distans: in qua parte cancri primus incipit gradus, ad quem cùm Sol peruenerit, non vltra versus septentrionem progreditur, sed conuertit se in partem æquatoris, à 23. gradu, ad quem peruenit gradatim p mensurationem circuli meridiani per 22. 21. 20. &c. vsque ad primum æquatoris gradum reuertendo. Et quia ibi, in cancro scilicet, Sol incipit regredi, ideo circulus ille dicitur tropicus cancri. In eo puncto regressus, solstitium æstiuale, & longior dies, eò quòd hic circulus in omni tractu septentrionali ita se habet, vt maior portio sit supra horizontem, minor infra, circulus Tropicus capricorni, versus meridiem ab æquatore distat etiam 23. grad. & 30. minut. per quos elongatur ab eo & declinat, nec vltra pgreditur Solis orbita in eam partem. Sed vbi attigerit primum gradum capricorni in zodiaco, (qui est in meridiano longè ab æquatore 23. grad. & 30. minut.) iterum conuertit iter ad æquatorē, regrediendo per gradualem substractionem à 23. gradib. & 30. minut. per 22. 21. 20. & sic deinceps, vsque dum ad æquatorem peruenerit. Quando Sol peruenit ad hunc circulum fit solstitium hyemale & breuior dies: eò quòd eius circuli portio minor nobis, qui elongati sumus ab æquinoctiali versus septentrionem supra horizontem, & maior infra est. Quamobrem tropici ostendunt conuersiones Solis, seu solstitia, dies longiorem & breuiorē: Solis limites intra quos & quatenus

tenus peruagetur: & separant zonam torridam à temperatis, quæ sunt extra tropicos & 23.gradum & 39.minuta ab æquatore versus vtrumque polum, existente in medio torrida & perusta.

De Circulo minore arctico & zonis.
CAP. XIII.

Circulus arcticus est ille, qui distat à polo septentrionali numeratione facta versus æquinoctialem circulum 23.gradibus, & 30.minutis. Antarcticus, qui totidem distat à polo meridionali. Sunt extremi illi duo & minores circuli: ibi sunt poli axis zodiaci. Tanta enim à polis mundi, nempe 23. graduum & 30.minut. polorum zodiaci declinatio, quanta est maxima Solis declinatio, quam diximus esse 23.grad. & 30.minut. Polares circuli, ostendunt polos zodiaci, & quantū à polis mundi distent: distinguunt zonas frigidas à temperatis: vnà cum tropicis totum primum motum in quinque partes, seu regiones, quas zonas vocant, diuidunt. Zona à cingendo dicta. Zona autem cingulum, siue plaga, est spatium cœli aut terræ inter duos minores circulares, aut inter circulum minorem & polum mundi contentum. Itaque zonæ & terrestres & cœlestes: his latitudo & longitudo. Longitudo initium sumit ab occidente, & extenditur per meridianum in occidentem, donec per circulum mediæ noctis, in occidentem redeat. Latitudinem zonarum, motus Solis in zodiaco, & poli zodiaci describuntur.

De alia mundi diuisione secundùm substantiam, per partes contentas & continentes.
CAP. XIIII.

Alia diuisio mundi est secundùm substantiam, in æetherea & elementorum corpora. Aetherea regio, decem globos continet mutuò se ambientes, intrà quos aliæ elementorum quatuor sphæræ in modo tunicarum cæpe inuolutæ, inter quas media est solida terræ, vt punctus & centrum: omnium horum ordinem & nomina oculis priùs subijcio.

Extra mundi comprehensionem est illud vbi sedes Dei & beatorum, quo dicũt quidam Empyreum cœlum supremum: posteà

Ex his æthérea regio.

10 Cœlum mouens alios. 1
9 Cœlum cryſtallinum. 2
8 Cœlum, firmamentum dictum, vbi ſtellæ fixæ. 3
7 Cœlum ſphæræ Saturni. 4
6 Cœlum ſphæræ Iouis. 5
5 Cœlum ſphæræ Martis. 6
4 Cœlum ſphæræ Solis. 7
3 Cœlum ſphæræ Veneris. 8
2 Cœlum ſphæræ Mercurij. 9
1 Cœlum ſphæræ Lunæ. 10

Cœlum proximius nobis.

Elementaris mūdi in iſtis pars.

4 Ignis. 11
3 Aer. 12
2 Aqua. 13
1 Terra. 14

De Dei ſede. CAP. XV.

DEi ſedes non in mūdo hoc creato eſt verè: quia antequā eſſet mundus creatus, ille erat, etſi is repleat ſua maieſtate, virtute, prouidentia, præſentia, totum mundum. In principio creauit Deus cœlum & terram, Geneſ.1. Opera manuum tuarum ſunt cœli, Pſal.101. d. ad Hebr.1. Dominus Deus creans cœlos, Pſal.42.a. Hic cœlos palmo ponderauit, & menſus eſt pugillo aquas, Eſaiæ cap.40. rurſum, Verbo Domini cœli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum, Pſalm.32.b. Et ſuper cœlos Deus: & cœli, & cœli cœlorum eum capere non poſſunt, 2.Paral.2. item, Excelſior cœlo Deus, Iob. 11.b. & 22.b. &, Aſcendit ſuper cœlum cœli, Pſal.67.g. At quia cœli ſubijciuntur Deo ſedes illius cœlum, & terra ſcabellum pedum eius, Eſai.c.66. Et Matt.5. Nolite iurare per cœlum, quia thronus Dei eſt, & à ſummo cœlo egreſſio eius. Pſal.18. ſic legitur, Dominus parauit in cœlo ſedem ſuam. Pſal.102.d. & Eſai.66. Cœlum ſedes mea. Hūc cœlum Dei & beatorum locum, Empyrĕum dicunt ſacræ Theologiæ Profeſſores, ἐμπύριος οὐρανὸς, quaſi ignitum, quòd puritate cæteros cœlos antecellat, vt ignis elementa. Hic certè illum primum motorem & vnum ſempiternum omnino immobilem, omnino incorporeum, virtutis infinitæ, indiuiſibilem, ſine vlla magnitudine ponunt, Vt & tradit Ariſtoteles lib.8.Phyſic.

De Cœlo primo extimo mobili, CAP. XVI.

PRimum mobile, cœlum dicitur extremum sine stellis, quod supra polos mundi, qui fixi & immobiles dicuntur, vertitur continuè, & in spatio 24. horarum, in punctum vnde incœpit rotari, reuertitur. Rotatur autem ab ortu per meridiem in occasum rediens ad orientem rursus: hoc motu, omnes aguntur & voluuntur sphæræ, quæ intra illum concluduntur, vt nauis fluens, rapit omnes & omnia quæ in ea, etsi ea in illa proprium habeant motum: hicq; motus aliarum sphærarum est motus, non illis proprius, sed per accidens, vt motus contenti moto continente. Huicq; motui cæterarum sphærarum proprij motus, ab occasu per meridiem in ortum currentes, reluctantur, Pet. Appian. in Geogr. 1. cap. 2. vide Fabr. Stapul. lib. 1. Theoriæ astron. cap. 7. 8. 9. & 10. & alios. Hoc tibi sic persuade exemplo, vt si nauis pro mobili primo posita, fingatur versus occidentem ferri, nautas autem, eosdem pro alijs orbibus accipiendo, quis dixerit in eadem naui versus orientem progredi: hæc enim fieri possunt sine impedimento diuersi motus. De motu primi cœli videndus Aristoteles 8. lib. Physic.

De Cœlo crystallino. CAP. XVII.

COelum crystallinum dicitur, seu aqueum gelatum, quod in illo nulla appareat stella, sed in modum crystalli, quod ex aqua gelu vehemētiore concreta fit, authore Plinio lib. 37. cap. 2. pellucidum & concretum apparet. Huius duo motus, accidentalis seu diurnus, & proprius. Accidentalis is, quo rapitur à primo mobili singulis diebus ab ortu in occasum, vt diximus, per meridiem & septentrionem, cuius motus poli & axis conueniunt poli & axi mundi. Alius motus & proprius, quo hoc cœlum defertur in aduersum motum, ob occidua parte contra, per sublime cœlum in occasum remeans: cuius motus poli & axis, sunt ijdem cum signiferi polis & axe, in hac reuolutione integrè conficienda, vt ad punctum redeat occidentis vnde cœpit, Aricl Bicardus in Quæst. in sphæram dicit, exigi 49000. 1. quadringentos nongentos mille annos. Alij quinquagenis annorum millibus peragi. Purbachius in Theoria octauæ sphæræ, tradit hunc motum in quibuslibet ducentis annis, per vnum gradum & 28. minuta ferè progredi. Motus proprius huius mobilis, in a-

bacis astronomicis, numerorumque ratiocinationibus, medi is apogiorum, & interuallum motus inerrantium stellarum dicitur. Et secundùm Purbachium in Theona 8.sphæræ,motus augium & stellarum fixarum.

De Firmamento 3. à supremo cœlo & 8. à terra globo. CAP. XVIII.

HOc cœlum dicitur stellarum,aliter firmamentum,in quo stellarum robur & stabilimentum στερέωμα, seu fundamentum. Moses vocat רקיע Rakiaag, id est, extensum, Genes.1. sicuti & alibi, Psal 103. Extendit Deus cœlum,sicut pellem,vocauitq; Dominus expansum,cœlos. Et fecit Dominus expansum,seu vt vulgaris habet editio, firmamētum ab eo distinxit, & fecit medium, inter aquas quę supra,id est,in crystallino cœlo: & infra,id est, super terram sunt: posuitq; Dominus , in expanso vel firmamento cœlorum luminaria illa duo magna, Solem & Lunam,& stellas, Genes.1. quo loci Moses nō videtur posuisse cœlos Solis & Lunæ, diuersos à firmamento. Nisi referamus posuisse Deum stellas in firmamento cœli tantùm. Hoc cœlum tres motus habet, vnum accidentalem & raptum,cum primo mobili conuenientem,ab ortu per meridiem & occasum, & septentrionem in ortum delatum: habet & alium secundum accidentalem,quo à supe riori sphæra proxima , nempe à cœlo crystallino præcedenti aduersatur. Tertius autem illi proprius, dictus motus accessus & recessus stellarum fixarum,vel motus titubationis , in capite arietis & libræ: qui tantùm dicitur in septem millibus annorum percurri & perfici. Tebithius tantùm duos huic motus tribuit,vnum à noua sphæra,alium proprium.

De Stellis firmamenti. CAP. XIX.

IN cœlo firmamenti sunt stellæ inerrantes , & galaxias circulus stella,vt ait Mar. Capella in astrologia,ab stando Latinis , ἀστὴρ Græcis, Hebræis כבב cocab. Sydus & ἄστρον collectio stellarum certarū est, signum dictum quoque, vt ait Macrobius.1.in Somn.Scipion. cap.14. Eustachius in Iliadem Homeri , & vers.75. fixa stella cœlo omnis, quamuis aliquando videantur decidere, vt ait Vergilius in Georg.

Sæpe etiam stellas, vento impellente, videbis,
Præcipites cœlo labi.

Quod accidit, quod nimio alimento tracti humoris, igneam

igneam vim abundantia reddunt, cum decidere creduntur: vt apud nos quoque luminibus accensis, liquore olei notamus accidere, vt ait Plin. lib. 2. cap. 8. fuit autem sententia Stoicorum, humore pasci stellas, qui sint naturæ flammeæ, quibus tamen contradicunt peripatetici vt notat Cic. 2. de natur. Deo. Stultissimum autem Seneca lib. 1. quæstion. natural. arbitratur, existimare stellas decidere aut transilire, aut aliquid ex illis auferri aut abradi. Nam, inquit, si hoc fuisset, iam defuissent. Ego Tholosæ cùm essem tamen, anno domini 1561. secundum antiquum morem numerando, vel vt nunc initur numerus anno 1562. die 3. Ianuarij sub horam 8. & 9. nocturnam, vidi stellas concurrentes duas, aduersus septem, citissimo impetu, & dehinc ex septem veluti asseres ante oculos quamplurimos subitò decidere: Cuius prodigij Reipublicæ malo, in Gallia deinceps significata nouimus, & euentus. Quod si ea stellæ non sint, vtique impressiones aereæ, sed an ante concursum ita potuerint forma stellarum fixarum, interalias consistere, non satis persuasum habeo. Signa autem, ex stellis composita sydera dicuntur, non causæ euentuum. Indicant namque stellarum conspirationes, pleraque quorum tamen illæ causæ non sunt: vt si de bellis agatur, quorum executio ad improbas liberasq; mentes reijcienda potius, quàm in astra, vt ait Damasc. lib. 2. cap. 7. De stellis simpliciter primum, postea de signis.

De numero stellarum & diuisione.

CAP. XX.

PLato in Timæo, & Alcinous de doctrina eius, numerum stellarum & animarum, parem esse somniant, & eis singulas veluti vehiculis esse impositas. Mercur. Trismeg. in Pimandro secundum numerū deorum, quas in illis habitare dicebat esse computandas, voluit Cicer. 2. de natu. Deor. inerrantium multitudinem esse dixit, atque illarum nomina ex figuris, quas illarum compositio demonstrat, decerpta esse. Albategnius lib. de scientia stellarum, differentia 51. Alphraganus lib. de rudimentis Astronomi. differentia 19. Ptolom. in Almagesto tradunt, omnium stellarum numerum esse, præter errantes 1022. hasque diuidunt in 360. septentrionales, & 316. meridionales, & 346. quæ in signis zodiaci sunt. Ratione quarum, aliæ à signis in quam illis, dignoscuntur facilius: at cabala in drach, citata in Iesaia c. 49. dicit in

cœlo inueniri stellarum 29000. miriades, & 140. id est 290000140. Rabi Kimhi, tradit à sapientibus mille nonaginta octo tantùm stellas numeratas, alias verò quas homines videre non potuerant à Deo ipso numerari, vt refert Munster. in radice כוכב cocab. At ego non tam sapientibus, quàm bene videntibus in his optius deferrem: & quia certè alij alijs acutius vident, non dubito, quin maior vel minor apud diuersos non sit numerus. Verè namque Deus solus numerat multitudinem stellarum, & earum nomina vocat Psal. 146. dixitque Deus Abrahamo Genes. cap. 15. numera stellas si potes, & Hierem. cap. 33. d. sicut numerari non possunt stellæ cœli, &c. Obseruarunt autem antiqui, insigniores & præcipuas, vt illis videbatur, vel maiores & lucidiores, atq; eas per sex gradus lucis & magnitudinis, distiaguunt in abacis seu tabulis astronomicis: ibiq; signantur primæ & maioris magnitudinis, 5. secundæ, 45. tertiæ, 208. quartæ, 454. quintæ, 217. sextæ 49. quarum 9. obscuræ, nebulæ autem 5. & rubeæ, quas proprijs nominibus exornat Albategnius lib. de scientia stellar. cap. 51. Alphraganus in proximè citata 19. differ. de quibus & dicitur longitudo, cùm in arcu zodiaci distant ab arietis initio: sicut & latitudo cùm sydus vel ad partē meridionalem vel ad septentrionalem declinat: ideo quoq; dicta latitudo stellæ, septentrionalis vel meridionalis, Oront. lib. 2. de sphæra cap. 3. & alijs. Sic stella ab stella differt in claritate, vt ait D. Paul. priore ad Corint. c. 15. & hinc puto deceptos, qui nouas stellas nasci putant, vt Hyparchus ratus apud Plinium lib. 2. c. 26. & 24. quando repentè apparuerunt illis.

De materia & forma stellarum.

CAP. XXI.

Materia, ex quibus corpora stellarum constant, secundùm magos, Chaldeosque est ignis, vt refert Diog. Laert. in princ. 1. & Cic. 2. de nat. Deo. dixit stellas figura rotundas, natura flammeas, item Plin. lib. 2. c. 4. Pluresq; aliæ opiniones de materia & forma traditæ à Philosophis, quemadmodum licet facilè nugari in rebus valde incognitis. At qui voluerit eas addiscere, consulat Plutar. lib. 2. de plac. philos. c. 13. 14. 15. Quidam, opinione magni viri, existimarūt quoq; sydera ex duro concreta, & ignē alienū pascentia, vt scribit Sene. lib. 7. natura. quæst. Cæterum physici arbitrantur stellarū ipsarū corpora, ex concretionis orbium suorum parte, qui nec ele-

menta quidem ipsi sunt, nec elemẽtale quicquam continent, non calidũ, non humidũ, non siccũ, non frigidũ, alia quadam illorum existente natura & essentia, vt scribit Iouia. Pontanus lib. 2. de reb. cœlest. cap. 8. Dicunt tamen sacræ paginæ interpretes, stellã quæ apparuit Magis Matt. c. 2. In Domini nostri Iesu Christi natiuitate, materiæ, non fuisse aliarũ, nec earundẽ viriũ, sed virtute diuina compactam, & angeli ductu etiam cõtra aliarũ naturã apparentem, in aere gradientem, nõ in firmamento fixã, cum motu principum Magorum ambulantem & quiescentem, à parte septentrionali quæ Persidis, in meridiem vbi Hierusalem, contra aliarum iter, directam, vt notat Theophylactus in cap. 2. Matth. Basilius Magnus sermo. de humana Christi generatione, Niceph. Calisthus li. 1. c. 13. Formam Aristot. lib. 2. de cæl. c. 9. & 11. stellarum, ait rotundã: quia hæc figura per se non mouetur, vt neq; stellæ. Hoc explicat Macrob. in 1. in som. Scip. cap. 14.

De stellis pro dijs habitis erronea opinio gentilium. CAP. XXII.

PVlchritudo, ordo, effectúsve stellarum, tantum fuit admirationi gentilibus, & aliquibus Hebræis, vt cùm nihil vel parùm extra illas contemplari possent excellentius, cum ignorarent à Deo vim illis inditam & naturam, & formam, & ordinem, cumq; & posse pro arbitrio illis vires immutare & augere: eo fœdissime impietatis lapsi sunt, vt animatas & deos putarent, & tanquam numina colerent. Solem adorabant Platonici vt Plato 7. de legib. ad hunc Intianus, & Iamblichus orationem composuerunt. Orienti soli, Pythagorici lyra hymnos cantabant. Plato imaginẽ summi Dei, eum ratus. Anaximander Mylesius, Praxidæ filius, stellas & astra deos putauit. Cic. in 1. de natur. deor. Sic Alcmæon Crotoniates, solem & lunam: Epicharmus quoque, omnes stellas & ventos & elementa, teste Menandro apud Stobæum in Pluti laude. Adorarunt Hebræi, obliti Dei veri, more gentilium militiam illam cœli, stellas inquam, damnati Deuter. 17. 4. Reg. cap. 17. Hierem. 19. Amos 5. Esaiæ 40. Chaldæi pariter, signa zodiaci, solem, lunam, aliaq; astra dixerunt Deos, vt ait Diod. Sicul. lib. 3. Biblioth. histor. c. 8, solem ab Aegyptijs vt Deum cultum, Philo Iudæus ait lib. 1. de monarchia. Faustus quoq; Manicheus, vt Dei splẽdorem colendum censet, contra quem D. August. & in hanc impietatem deuoluti, qui stellis fata tribuunt.

De Signis & eorum generali distinctione.
Cap. XXIII.

EX stellis ad aliquem eundem vel prope similem effe-ctum conspirantibus, vel certam figuram conspicuã vel creditam reddentibus fiunt signa quædã: quorũ alia principalia, nempe zodiaci: alia ex alia parte cœli, ex illis tamen vel per illa, facilius distincta & cognita. Ordo mirabilis in cælo vt in omnibus operibus Dei, stellis veluti literis, naturales venturos effectus describit & præsignat, ob mirabilem rerum connexionem, vt scribit Plot. lib.3. Enneadis 2.cap.7. & toto lib. inquirit, nunquid stellæ aliquid agant, vbi reprobat Astrologorum in electionibus & prædictionibus circa vitia mores, & pericula ex astris emendicatas & contortas prædictiones, Zodiaci signa duodecim, quorum characteres vsitatos in Astrologia & astronomia, naturas & proprietates, ordinemq; vide apud Schonnerum & alios. At cur hęc quę illis dantur signis, nomina fuerint imposita, docet Galeot. Martius lib. de doctr. promisc.c.35. emendare nititur Postellus in apotelesmate cœli. Horũ rursus quædam versus septentrionem ab æquatore recedunt, dextera: alia versus meridiem ab æquatore, dicta meridionalia, eaq; sinistra. In signis zodiaci septentrionalibus, animalia in illis conficta, videntur habere stellas quę caput illorum fingunt, versus septentrionem, pedes autem versus meridiem, dempto cancro, qui hinc inde pedes habet diductos, & si omnes sint versus septentrionem ab æquatore. Septentrionalia sex sunt, Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo. Meridionalia alia sex, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, Pisces. Quot stellas quodlibet signum in zodiaco vel extra habeat, & cuius sint latitudinis, longitudinis, & magnitudinis, & qua in parte cœli, docet Schonnerus in tabulis de compositione globi cælestis, ad quem te lectorremitto. Hic autem pauca horum subnectemus.

De Ariete. Cap. XXIV.

PRimum zodiaci signũ componitur stellis 13. quarum 5. sunt extra signum, in eius ventre, lucidæ dictæ Albuthon à Paul. Veneto lib. de composit. mundi c.2. melius אל בטן Albeten, venter scilicet arietis. In cornibus 2. lucidæ dictæ, Sartai id ministræ arietis Hebræis, שרתי Scarthai. Nam & dicuntur complanetæ, messarthim, vt scribit Sanctes Pagninus in expositione vocum targum, haruc

harue & midrascim. Arietis corpus continetur in signo Tauri, vsq; ad 15. gradus latitudinis citra eclipticam lineã, versus septentriones.

Arietis autem triangulus versus septentrionem, continet & aliarum stellarum signa: Deltoton primum forma Δ. In quo 4. stellæ, quarũ vna separata tropicum pertingit Cancri: Pedes Andromedæ, 4. stellarũ, quæ vltra tropicũ cancri versus septentrionem. Integrũ signum habet stellas 23. continet & Cassiopeiã constantẽ 13. stellis, sed obscuris vna excepta, quæ in eius pectore dicta Arabibus סדר Sider, id est, contabulatio, nam illa fingitur sedens: inest & Medusæ caput cum Perseo, vsq; ad Cepheum, qui propè polum eclipticæ, habens 11. stellas intra signum, extra 3. Estq; Perseus in via lactea, caput Medusæ extra. Ambo tamẽ intra circulum Cancri & polũ septentrionalem. At pars Arietis versus meridiem habet hæc signa, partem capitis certi qui habet 22. stell. & iuxta finẽ fluminis stella maioris magnitudinis, dicta Arabibus ideo אחאר כהר achar anahar, id est, post flumen: habet & Eridani fluuij maiorẽ partẽ, inter tropicũ Capricorni & polũ antarcticũ habentem 34. stellas. Brietis Phrixij fabulã Higinius explicat in Astronomico, & aliorũ signorũ, vt semel monuisse sufficiat. Sol ingreditur Arietem ferè 11. Martij: fit tempus vernum.

Characterem eius, naturam, morbos & alia vide apud Schonnerũ, & in calce istius libri. De stellis quæ in signis zodiaci & in cœlo sunt, videndus Aratus in phænomenis, eius interpres Hyparchus, & in Asterismis. Phlegma auget, ideo vtile sub hoc signo venas incidere, vesci dulcibus, abstinere a cutis, sæpe lauari.

De Tauro. CAP. XXV.

Tauri dorsum extenditur ad 15. gradum vsq; Arietis, vt diximus secundùm Ptolomeũ: quamobrẽ & quæ in triangulo septentrionali Arieti cõtulimus, huic quoque cõmunicamus. Facit aũt & per se cũ capite triangulũ aliũ Arieti vicinũ, in quo versus septentrionẽ habet dextrũ crus Persei, & pedẽ 6 stellarũ & stellã genus sinistri: dehinc Erichthoniũ seu Agitatorem, qui habet 14. stellas: ibi Capra Olenia, quæ est stella in Agitatoris sinistro humero, & aliæ duæ dictæ Hædi: estq; hoc astrũ inter circulum Cancri & polum septentrionalẽ in via lactea. Taurus cõficitur 33. stellis, quarũ vna magna in oculo: 11. extra, quæ sunt in Geminis septem in dorso, quarum sex tantùm conspicuæ

conſpicuæ inter Arietis partem vltimam & poſteriorem partem corporis Tauri. dicuntur hæ Pleiades & Vergiliç, ἀπὸ τοῦ τῶν πλεῖν, à nauigando, quod illis exorientibus, nauigia tempeſtiua ſunt: apparet autem in vere. Sic Virgilius 1. Gregor.

Nauita dum ſtellis numeros & nomina fecit,
Pleiades, Hyades, claramq; Lycaonis Arcton.

Et de illis notabilia quædam Heſiod. 2. operum. Deque harum fabulis Higinius in 2. Aſtro. Ouid. faſto. 4. Euripides, & alij. In capite Tauri ſtellæ 5. dictę hyades ἀπὸ τοῦ ὕειν, à pluendo: dum enim oriuntur, tempeſtates concitant & pluuias, neq; enim ἀπὸ τῶν ὑῶν, à ſuibus ſuculæ dicendæ, vt putauit Tiro teſte Gellio lib. 13. c. 9. Et de iſtis videndus Columella lib. 11. de re ruſtic. ca. 2. has aliqui tribuunt Geminis. Hoc ſignum Sol ingreditur exiens ab Ariete 11. April. Characterem eius & reliqua videbis apud Schonner. in Tabulis. Sanguinem hoc ſignum auget, ideo cibo molli vti vtile, oleribus, agninis carnibus, ouis, blando vino, piſcibus fluatilibus, lauari, equitare, geſtari.

De Geminis. CAP. XXVI.

Gemini compoſiti 19. ſtellis, habentq; extra ſignum alias ſeptem. In triangulo verſus meridiem, habent Hyades, cum manibus Orionis ad pedes primi Geminorum: cum ea quæ propius dicta in triangulo ſeptentrionali, habet nunc Aurigam, cum ſtella polari ſiue cauda Vrſæ, & partem Vrſæ maioris in circulo arctico. Verſus meridiem, habet in triangulo Orionem, qui habet 38. ſtellas: & Leporem qui habet 12. Secũdùm alios Procionem quoque ſeu Caniculam, quæ habet 2. ſtellas, vnam magnam dictam Algomeſſam vel Procyona, & Canem maiorem ceu ſyrium, habentem in ſignõ 18. ſtellas, & in ore magnam, extra 11. Attribuit Cancro Lucanus in 10.

Quia mixta Leonis.

Sydera ſunt Cancro rapidos qua Syrius ignes, Exerit Et de hoc quædam Heſiod. in 2. oper. In ſigno hoc perſeuerat Sol vſque ad Iunij diem 12. Sanguinem auget cum atra bile: prodeſt veſci butyro, lacte, plenis carnibus, medicinis vti, lauari frigida, lenire ventrem, ſomno indulgere. De natura eius vide Schonnerum in tabulis Iſagogicis.

De Cancro. CAP. XXVII.

Cancer, perficitur 9. ſtellis intra ſe, extra 4. quas habet ſub Leone. Huic in triangulis tribuunt aliqui quæ Geminis poſtremo loco diximus tribui. In hoc

ſigno

ſigno Aratus ponit φάτνην nubeculam ſeu præſepe. Hoc ſignum ingreditur 13. Iunij, deſinit ver, incipit æſtas: manet in eo vſque ad 14. Iulij. Abſtinendum pituitoſis, vtendum lauacris, ambulationibus, pedes frigida pelluendi. De reliquis vt Schonnerus in Iſagoge.

De Leone. CAP. XXVIII.

LEo perficitur in ſe 28. ſtellis: habet autem 8. extra. In Virgine quæ in corde eius ponitur magna dicta regulus, baſilicus, ſtella regia. hic etiam poſuit Aratus duas quas vocat ὄνους, aſinos iuxta præſepe Cancri, Triangulus eius auſtralis, continet caput Cancri, anteriorem partem Leonis, cor Leonis: & pergit ad polum ſeptentrionalem per 4. clariores ſtellas plauſtri ſeu Vrſæ maioris, perq; ſerpentis caudam, & duas claras Vrſæ minoris. Poſtell. in Apoſtelesſ. Porrò Vrſa maior quam vocat plauſtrum, Arabes dubben, habet 27. ſtellas in ſe, extra. 8. At minor Vrſa dicta & arctos & cynoſura perficitur 8. ſtellis quarum quæ in cauda eſt extrema dicitur paloris à noſtris, ab Iſmaëlitis ruccabah nauigatoria, à nautis Italis la tramontana, quæ diſtat ab ecliptica 66. gradib. à polo 2. In triangulo Geminorum, in 10. nunc gradu longitudinis eius ſigni. Triangulus Leonis meridionalis, habet anteriorem partem ſerpentis Hydræ, cum Argonauis maiori parte. Porrò ſerpens Hydra conſtat 27. ſtellis, duabus extra figuram poſitis. Argonauis 45. cuius magna, quæ in remo extremo, dicitur Arato Canopus. Die 14. Iulij. Sol relinquens Cancrum Leonem ingreditur. Auget flauam bilem, ideo abſtine plenis carnibus, dulcibus condimentis. De reliquis vt apud Schonnerum.

Virgo. CAP. XXIX.

VIrginis figura cœleſtis, deſcribitur 26. ſtellis, adſuntq́ue extra ſex, vna harum magna, quæ dicitur Sunbuleth, ſeu ſpica virginis, Hebr. שבול ſcibol, Chal. שבולא ſcibula. Arato autem προτρυγητήρ, & Proclo in ſphæra, προτρυγητής anteuindemediator, ad dextram Virginis alam conſiſtens. Huius ſigni aquilonaris pars, habet intra ſignum, poſteriorem partem Leonis & primam Virginis. Huius ſeptentrionalis triangulus cum ſolitaria ſtella, continet tres alias quæ ſunt in cauda Vrſæ maioris, cum manu Bootis qui habet 22. ſtellas in ſigno, vnam extra meridiem verſus, hoc ſignum Virginis, iungitur cum pedibus poſterioribus Leonis, tangiturq; Crater Hydræ innixus, pergitq; triangulus per Craterem & Hydræ medium

dium vsq; ad Argonauim. Crater porrò & Hydra sunt intra æquinoctialem circulum & tropicum Capricorni. Hydra constat 27. stellis in figura, habet autem extra 2. Crater siue vas figuratur 7. stell. Argonauis est intra tropicum Capricorni & polum antarcticum, habetq; 45. stellas, vt diximus. hoc signum pituitosum & frigidū, quod 13. Aug. Sol ingreditur: mouet flauam & atram bilem, vnde quartanæ graues & horrores: bonum tunc abstinere oleribus, vti siccioribus cibis, sępè vomere. Vide & tab. Schonneri.

Libra. CAP. XXX.

Libra habet in signi configuratione 8. stellas, extra 9. Pars aquilonaris, habet Virginis corpus, & nihil planè ex Libra. Triangulus autem eius partes Bootem cum aliquot stellis Serpentis. Ad meridiem est Spica Virginis. Coruus qui est intra æquinoctialem & tropicum Capricorni constans 7. stellis, & triangulus eiusdem partis transit per Hydræ caudam, Cẽtauri posteriora, & viam lacteam à nobis remotissimam. Hydra per varias partes extenditur meridionales, constans 27. stellis. Centaurus intra circulum Capricorni & polum antarcticum, habens 37. stellas, quarum vna in vno pede, alia in altero. Die 14. Septemb. Sol à Virg. in Libram transit, desinit æstas, incipit autumnus. Prodest vti acutis cibis, auiculis, & conditis potionibus. Naturæ, &c. vt Schonner.

Scorpius. CAP. XXXI.

Habet 22. stell. in signo, extra 3. eius boreali parte, chela eius vna cum Libra, triangulus septentrionalius, continet partem Serpentis, Serpentarijq́ue seu Ophiuchi, cum Corona septentrionali & Herculis parte, ad caput vsque Serpentis alterius. Hercules dicitur & angonasis vel geniculatus Arato, 30. habens stellas. Corona septentr. 8. Ambo intra Cancri circulum & polum antarcticum. Serpentarius Ophiucus vel anguitenens, perficitur 24. stellis, habetque 5. extra, Serpens alius 18. hic serpentarius à zodiaco vsque ad Cancri tropicum extenditur. Meridianus Scorpij triangulus, habet Centaurum cum sua ferè parte anteriore viam lacteam pertingente. Ille habet 37. stell. hæc autem fere 19. die 14. Octobr. Sol transit à Libra in Scorpionem, desiccantur tunc corpora, cerebrum humescit & grandiuscula ossa, conueniet igitur vti assis carnibus, vino suaui. Cætera vt Schonner.

Sagit-

Sagittarius. CAP. XXXII.

HAbet 31. stellas, hodie pars signi aquilonaris, pedes Ophiuchi vnà cum stella arcuaria. Triangulus septentrion. ipsum Ophiuchum continens vnà cum capite Viæ lacteæ, & Herculis maiori parte, per medium Serpentis ad polum borealem venit. Meridiana pars occupatur ab Scorpione, Via lactea, & à Sagitta, cum Ara constante 7. stellis, in media via trianguli meridionalis posita 12. aliquibus 18. Nouemb. transit Sol ab Scorpione in Sagittarium. Sub hoc augetur atra bilis, decrescit sanguis, vtile vesci ouis, & melle, pomis, salsis cibis, vomere, venari, non lauari, ne incidamus in immedicabiles capitis dolores à fluxibus, vnde & oculorum dolores & ophthalmiæ. Cætera vt Schonner.

Capricornus. CAP. XXXIII.

HVius signum 28. stellis constat, ab aquilone habet intra signum caput Sagittarij, & cornua Capricorni. Transit per medium Viæ lacteæ: hinc per viam lacteam pergit ad polum triangulus, continens Aquilam quæ fit 9. stellis. intra, extra 6. Sagittam, quæ 5. stellarum: Vulturem, qui & Lyra, habentem 10. stellas intra tropicum Cancri & polum. Meridianam partem signi istius, occupat Sagittarij corpus: inde triangulus per reliquum Sagittarij, & per Coronam pergit ad polum antarcticum. Corona meridionalis habet stell. 13. intra circulum Capricorni & æquinoctialem. Sol hoc signum ingreditur 12. alijs 17. Decemb. incipitq; hyems. Atram bilem & pituitam auget: conducit tum largè vinum potare, conditis melle vti, vesci perdicibus, columbis, fauis mellis. Cætera vt apud Schonner.

Aquarius. CAP. XXXIV.

COnficitur hoc signum 42. stellis, & externis 3. quarum vna in ore Piscis, quæ ideo dicitur Arabicè phom elhault, os piscis versus arcticũ, cum tergore Capricorni, & brachio Aquarij eiusq; humero & capite, signum perficitur. Triangulus septentrionalis eius, pergit ad polum per duos equos, Delphina, Viam lacteam bifurcantem & signum. Equus prior habet 4. stellas, alter siue Pegasus 20. vterq; inter æquatorem & tropicum Cancri. Cygnus, in se 17. stellas extra 2. hic in via lactea intra tropicum Cancri & polum septẽ. In parte meridiei signi, habetur cauda Capricorni, pedesq; Aquarij. Triãgulus meridionalis eius habet Delphinum meridianum, habẽtem in se

in se 11. stellas, extra autem 6. Hoc signum ingreditur Sol 11. Ianuarij, alijs 18. Augetur tunc pituita, ideo non diu ieiunandum, vino vtēdum eximio, marrubio cocto, lauandum, vomendum sæpe. Cætera vt apud Schonner.

Pisces. CAP. XXXV.

HAbet stella 34. extra se 4. Aqua cum manu Aquarij & primus piscium, occupant signum. Triangulus arcticus, cōplectitur Pegasi corpus, Viam lacteam, Cygni caudam, attingitq; Cephei manum: est & in caudis piscium quoddam vinculum, quod Aratus vocat δέσμον ὑπουραῖον, vinculum vel nodum subcaudalem. Ad partem meridiei signum habet Aquarij fluuium, caudamq; Ceti. Triangulus autem, ad polum meridionalem ferè vacuus pergit, cum cauda Ceti & aquæ cursu. Hoc Sol ingreditur 8. Februarij, alijs 15. Febr. Augetur tunc pituita cum humoribus, abstinēdum à carnibus bubulis, alijsq; humectis cibis, oleribus, præterquam ab apio. Cætera vt apud Schonnerum.

De ortu, & occasu, & motu stellarum fixarum.

CAP. XXXVI.

ORtus & occasus stellæ verus, & apparens, à Bicardo ita explicatur: verus duplex, matutinus & vespertinus. Matutinus ortus, quando vnà cum sole seu cum gradu eclipticæ quem Sol tenet, stella ascendit. Verus matutinus occasus, quando oriente sole, stella è regione occidit cum gradu, qui gradui solis oppositus est, dictus à neotericis cosmicus. Vespertinus verus ortus, quando stella in ortu solis emergit, è diuersa regione occidente sole. Occasus autem verus vespertinus, quando vnà cum gradu solis, sydus descendit, dictus à recentioribus ortus & occasus achronicus. Porrò apparens iterum duplex, matutinus & vespertinus. Ortus apparens matutinus, quando stella radijs antea tecta, ante ortum solis iterum apparere incipit: hic ortus nunc dicitur, heliacus. Contra occasus apparens matutinus est, quando sydus iamiam occasurum seu sub horizontem descensurum conspicitur, sole iam è regione orituro. Ortus apparens vespertinus est, quando sydus in crepusculo vespertino, primum supra horizontem eleuari conspicitur. Sic contra occasus vespertinus, quando stella quæ antè conspici poterat post solis occasum amplius apparere desinit. Hic nunc occasus Heliacus dicitur. At quando oriantur, & cū quo gradu signi zodiaci stellæ fixæ, dignoscere

docebunt

docebunt tabulæ per mathematicos compositæ, inter quas illæ, quas supputauit Schonnerus ad annum 1540. in Isagoge Astrologiæ iudiciariæ, cap.21. & de fabrica astrolabij proposit.12. Stophletinus, & Cyprianus Leonicus in Ephemeridibus, Vitruuius, lib.9. cap.6. Ptolom. in signification. inerrantiũ stellarum, & alij suorum temporum adhibito calculo. Scire autem expedit, secundum Albategnium, lib. de scientia stellarum, capite 51. stellas fixas dici seu inenarrabiles & immobiles, secundum longitudinem Cœli, veruntamen moueri motu deprehenso inter duos polos circuli signorum. Tradunt Schonner & Postell. stellas has anno Domini 1532. differre à situ signorum & loco longitudinis vbi erant tempore Ptolemæi, qui scripsit anno Domini 152. per 21. grad. elapso spacio 1400. annorum. Quare notant singulis 66. annis & 8. mensibus, retardari cursum stellarum fixarum vno gradu, vel vno gradu moueri ab occidente in orientem. Appianus autem in Cosmographia, cap.10. ait, per singulos annos, 8. minutis moueri. Alphraganus differen.19. per singulos 100. ann. per vnum gradum. Albategnius c.51. tantum 66. annos vni gradui tribuit.

De Circulo lacteo. CAP. XXXVII.

IN firmamẽto Cœli, vt ait Cic. in somn. Scip. & Macrob. in eum lib.1. c.4. & 9. est circulus apparens dictus Galaxias, lacteus, candidior reliquis cœli partibus, per medium cœli incipiens ab oriente ad septentrionem vsque, per Cancrum & Capricornum procedens, reuersus ad punctum primum. plura de hos Higinius in 4. lib. Astronom. Quidam dixerunt hunc esse vestigium solis, dum lapsus Phaëton, prout fabulantur Pythagorici, & Ouid. libro 2. Metamorph. cùm tamen id falsissimum appareat vel ex eo, quod ibi non sint signa zodiaci, pet quæ graditur Sol. Alij reflexionem dixerunt luminis in aëre, sicuti in speculo. quod & falsum conuincitur ex eo, quòd non sit circulus mutabilis, vt aliàs esset ad positionem luminis. Anaxagoras & Democritus arbitrati proprium esse lumen aliquorum astrorum congregatorum, quod sole adueniente tegitur, recedente eo autem sub hemisphærium, apparet. Sed & improbat hos quoque Aristoteles, ratus virtute astrorum quæ sunt in lacteo circulo, exhalationes multas eleuari, vt accidit in generatione cometæ. Quod non probarim cum magis sereno quàm nubilo appareat Cœlo, supraque regionem aëris fiat e-

iusdem tenoris & coloris, qui tamen alioquin mutaretur pro materia diuersa exhalationum: potiusque subscriberem Anaxagoræ & Democrito, prætermissis pariter nugis & fabulis quæ de lacte à Mercurio vel Hercule exsucto à Iunone, vomitu sparso feruntur, apud Hyginium, lib. 2. Astronomicon. Subnotabo autem hunc circulum à vulgo, viam diui Iacobi dici, vel viam qua itur ad S. Iacobum. Et Ouid. quoque 1. Metamorph. viam qua eatur ad superos, dixit his verbis:

Est via sublimis cœlo manifesta sereno,
Lactea nomen habet, candore notabilis ipso:
Hac iter est superis ad magni tecta tonantis
Regalemq; domum, &c.

De Stellis errantibus in genere, quæ Planetæ ideo dicuntur.

CAP. XXXVIII.

Septem ij sunt, quorum characteres & nomina huiusmodi, & ordo ex Plin. lib. 2. c. 6. ex Ptolemæi Almagesto, & Cic. in somn. Scip. & alijs.

♄ Saturnus, Phænon. Aristot. de Mundo, Plutar. lib. 2. de plac. Philosoph. cap. 15. Cic. 2. de legibus.

♃ Iupiter, Phaëton.

♂ Mars, Pyrois.

☉ Sol.

♀ Venus, Phosphorus & Lucifer mane, vesperi vesper.

☿ Mercurius, Stilbon.

☾ Luna.

Sequutus autem hunc ordinẽ sum vetustiorum, quanquam non me lateat Platonem in Timæo, secundum Solem supra Lunam posuisse, quod & Alcinous, lib. de doctrin. Plat. c. 14. Dehinc tertium luciferum à terra. Sic sentit & Aristot. lib. de Mundo. de qua re qui plura desiderat, videat primam propositionem lib. Almagest. Ptolomæi, Macrobium lib. 1. Saturnal. cap. 19. de horum natura Plin. lib. 2. natur. histor. c. 8. Ptolom. 1. lib. operis quadripartiti c. 4. Cic. de natura Deorum. Horum excepto Sole, sunt tres particulares circuli fictitij, quatuor lunæ, & tot orbes, & eccentricus, deferens, epicyclus: de quibus nihil fermè dicturi, sicuti pauca tantum de naturis & complexionibus singulorum, & quæ membra, infirmitates,

quas

quas hominum conditiones, dona, magisteria, colores, lapides, metalla, sapores, regiones contineant singuli. Nam satis superq; & breuiter, tabulis hæc colligit Schonerus in parte secunda Isagoge Astrolog. canon. 2. & Augerius Ferrerius nostras Tholosanus, medicus proprio libello. Non adijciam hic pariter, fortitudines essentiales, domus, exaltationes, triplicitates, fines, seu terminos Aegyptiacos, facies, peregrinationes, detrimenta, casus planetarum. Sunt enim peruita in singulis libris astronomicis & Ephemeridum tabulis, in quibus, & alijs proprijs tabulis, per singulos dies notantur aspectus, coniunctiones, oppositiones, veri motus & medij latitudines ascensus, descensus septentrionales & meridionales, directiones regressus, deliquia præcipuè apud Cyprianum Leouicium in ephemeridibus. Qui voluerit etiam planetarum orbes & motus latè scrutari, habet qui eum satiet Georgium Purbachium in Theorica planetarum antiqua & noua, & eius enarratorem Erasmum Osuualdum, & Philippum Imsserum in easdem theoricas. Et de motibus corporum cœlestium, proprium constituit librum Ioan. Baptista Amicus Consentinus, & Munsterus organum vranicum. Extant & fusissimæ tabulæ emendatæ luminarium atque motuum planetarum Blanchini, Prugneri, & Purbachij Basileæ per Heruagium excusæ 1553. Qui vero progressiones eorum, diurnas conuersiones, motus & naturas circa natiuitates, & alia quæ astronomi obseruant, curiosius cognoscere velit, legat Lucam Guaricum episcopum Ciuitatensem in tractatu iudicandi reuolutiones natiuitatum, & lib. 8. Traisneri operis mathematici, sed & antiquum opus Alboazenis Haly, filij Aben Ragelis de iudicijs, Albumazaren de magnis coniunctionibus.

De Saturno, CAP. XXXIX.

STella hæc, colore igneo est similis ei quæ in extremo humero Orionis, secundum Higinium, lib. 4. Astronomicon. At secundum Paul. Venetum lib. de compositione mundi, cap. 10. colore terreo, plumbeo & pallido videtur. hæc valde frigida Ptolomæo, c. 4. quadripertiti operis, ideo cogit & condensat, & desiccat propter longam à calore solis elongationem: ideò vitæ inimica, excessu frigidi vitalem animalibus depascens humorem, vt ait Iouian. Pontan. lib. 2. de reb. cœlest. c. 8. Et quia frigida & sicca, illi attribuunt r..tra bilis, flegma seu pituita,

deiectio alui, hernia & similia à Iouian. Pontan. lib.4. de rebus cœlest. cap.5.& 6. Schonner. lib.2.isagog. canon.3. Planeta est maliuolus, quia eius impressio nocet, magis tamen retrogradando, quàm procedendo directione no cet. Temperatur autem dum intrat Iouis circulum. Dicitur & planet. masculinus, diurnus, infortuna maior, melancholicus. Orientalis, addit humidum & frigidum, occidentalis, siccum: dominus Capricorn. vbi habet principale domicilium, secundarium in Aquario, regnat in Libra, perdit regnum in Ariete. adscribitur natura dies sabbati 1. hora oriente Sole, ex quibus collige sequentes planetas. Hic planeta cursum suum perficit, & peragrat orbem signorum secundum Plin. lib.2. cap. 8. spatio 32. annorum secundum Venetum de composit. mundi, cap. 4.29. annis 5. mensib. 15. dieb. secundum Vitruuium lib.9. cap.4.29. annorum 5. mensib. 10. diebus, & secundum exactum calculum 10747. dieb us, horis 16. & 24. minut. Apparet orbi singulis annis, non minus quam 30. dieb. nec amplius quàm 40. Hygin. In aeris constitutione, si solus dispositionis sit dominus, influit frigus maximum & glaciem, inspissationem nebularum & nubium, vnde obscurum, niues, ventorum flatus: hinc bestiæ hominibus obnoxiæ nascuntur, hyemalis a: 1, vnde & sequiturnaues ob maris iactationes & fluctuum, periclitaturas, aquarum inundationes, consequenter ibi iacturas, inde raras piscium capturas, fructuum detrimenta, & minutorum reptilium ob crebras pluuias ortum, vt locustarum, vermium, & similium, aliaque plura quæ quis potest inde ratiocinari à causis, de quibus & Ptolom. 2. tractatu quadripertiti operis, c.8. & Iulius Firmicus, lib.2. Matheseon. reliqua autem ex Schōneri tabulis postea percipies.

De Iouis stella. CAP. XL.

HAec corpore magna, similis Lyræ, color pulcher, clarus, lucidus & argenteus Hygin. in 4. & Venet. Complexionis temperatæ: quia mouetur inter Saturni frigiditatem, & Martis feruorem. Ptolom.1. par. Almag. c.4. humectat, sed magis calefacit: quamobrem ventos mouet ortui rerum commodos. Planeta humidus & calidus, aëreus consequenter & sanguineus, nam illa calida & humida. Et quia temperatus, ideo & quæ pacis & concordiæ, vbi quies, ei assignantur, & fortuna vt Ethnici dicebant, maior. Orientalis, addit caliditatem & humiditatem tempori: occidētalis humiditatem. Domus principalis

cipalis eius in Sagittario: secundaria in Piscibus: regnum & vires habet maiores in Cancro: deponit in Capricorno. Cursum per signa zodiaci perficit secundum Plinium & Vitruuium annis 12. secundum Venetum annis 11. menses 10. dieb. ferè 18. secundum exactum autem calculum ann. 11. dieb. 315. hor. 17. minut. 14. Secundum signorum seriem graditur singulis diebus 4. minut. & 59. secundum Fab. Stapul. lib. 1. theorici astronomici cœlest. corp. ca. 14. Hic planeta apparet non minus quàm per dies 30. nec per plures quàm 40. hic solus constitutæ cœlestis figuræ sit dominus, quia temperatus auget, sublimat homines, quia sanguinis temperati & motus temperatos ostendit futuros naturaliter & ideò quietos, securos, & reges præmiaque largienda. Et quia temperies inest, & salubritas aeris, vtilia animalia, & fructus fore: ex corruptione aeris nata, interitura demonstrat: nauigationes commodas, temperatas inundationes. Reliqua vt in Schonneri tabulis.

De Martis stella. CAP. XLI.

Eius stella, non magni corporis, figura flammæ colore rubeo aeris instar, veluti intermixto sanguine, dictus calidus siccusque, igneus, virtutis adustiuæ. Planeta masculinus, nocturnus, cholericus: Et quia depascit humiditatem radicalem, quam vocant medici vitæ, ideò eum dixerunt Ethnici, infortunæ minoris esse. Orientalis, addit caliditatem; occidentalis, siccitatem. Domum principalem habet in Scorpione, secundariam in Ariete: regnum habet in Capricorno, debilitatur in Cancro. Cursum exequitur per signa secundum Venetum, anno 1. mensib. 10. dieb. ferè. 22. secundum Plin. & Vitruuium dieb. 683. secundum exactiorem calculum diebus 686. hor. 22. moment. 25. Si autem singulorum dierum velis nosse gradationem, hæc diuide. Faber tribuit singulis diebus ad signiferi seriem 31. minut. Si solus in figuræ cœlestis constitutione dominatur, denotat ob siccitatem, detrimenta: & quia commouetur & ebulit nimio ardore sanguinis, non abs re significat bella inter eos potissimum qui eius naturam habent, hoc est, qui sunt calidi & sicci: consequenterq; quæ bella comitantur, vt prædationes, seruitutes, neces, viarum interceptiones, ægritudines ex febribus, & regum qui delicatiores sunt, mortes festinas, & iuuenibus & c. minatur. Et quia pari modo concitatur & incenditur aer, fit is calidior, & ventus

generatur calidus: hinc per peristasim resolutio corporum, sequuntur fulgura, pluuiarum raritas. & ex ventis & fulguribus, concitatio maris & fluminum, hincq; consequenter submersiones, nauium pericula & tempestates. hinc & ex calore, exsiccationes aquarum, fructuum paucitas, vel vredine, vel siccitate & ariditate, vel ex locustarum vastatione. Reliqua conijce, vel vide apud Ptolom. 2. quadriper. c. 8. & apud Schonner. in Isagoge.

De Sole. CAP. XLII.

Triplicem Solem quidam posuerunt, diuinum, angelicum, & cœlestem: in primo lumen est intellectu superius: in intellectuale supra visum: in tertio visibile lumen de quo hic. Secundus appellatur à Platonicis primi filius, tertius imago vtriusque, cius color aureus, substantiæ accommodæ vitæ. Planeta calidus & siccus, masculinus, diurnus, cholericus cum temperamento. Dicebant Ethnici fortunam esse in sextili aspectu & triangulari: infortunam autem, in oppositione, coniunctione, & quadrato lunæ. Hic semper per lineam eclipticam graditur zodiaci, non declinat neque regreditur: peculiarique suo motu circa proprium centrum eccentrici, secundum successionem signorum peragit per 59. minut. gradus vnius, & ferè 8. secunda, 17. tertia, 13. quarta, 12. quinta, & 31. sexta. Sic per annum, scilicet per 365. dies & quadrantem diei, totum percurrit zodiacum. Conuolutio autem 59. minutor. & aliarum particularum diem facit naturalem, seu ciuilem 24. horarum, in quo & nox ex altera terræ & opposita parte, quam Sol non respicit: est enim nox Plin. lib. 2. cap. 10. & physicis σκιὰ τῆς γῆς vmbra terræ, quæ in conum tum emittatur, non potest ad stellas pertingere. quare & noctu stellarum radij videntur, vtpote ad quos non perueniat vmbra terræ, estq; cœlum ἀνύχιον, sine nocte. Et dies artificialis est latio Solis super horizontem, aer illustratus à Sole. Solis autem motus verus sic à Beda, lib. de natura rerum, c. 38. notatur. Sol percurrit,

	Sig.	*gran.*	*min.*	2.	3.	4.	5.	6.	7.
In hora	0.	0.	2.	27.	50.	49.	3.	10.	4.
die	0.	0.	59.	8.	19.	37.	19.	13.	56.
anno	11.	29.	45.	39.	22.	1.	59.	45.	40.
anno & horis 6.	12.	0.	0.	26.	26.	56.	19.	34.	4.

Constituit Sol quatuor anni partes, quas Hebræi vocant

cant תקופות tekuphot, id est, reuolutiones, vt notat Rab. Aben Ezra, in cap. 12. Exodi. Addit namque Sol in signo Arietis, Tauri, & Geminorum, caliditatem & humiditatem, vnde Ver. In Cancro, Leone, Virgine, caliditatem & siccitatem, vnde Aestas. In Libra, Scorpio, & Sagittario, siccitatem & frigiditatem, vnde Autumnus. In Capricorno, Aquario, Piscibus, frigiditatem & humiditatem, vnde Hyems. Hinc fiunt temporis numerationes per annos, menses, hebdomadas, dies, quadrantes, horas.

De Anno, & ciclo Solari, & indictione.

CAP. XLIII.

Annus in sua per vestigia labitur, & ab annulo forsan, quando Sol à puncto eundem locum vnde ortur, repetit. Annus solaris dicit, p eragratis 12. signis, quibus singulis 30. gradus sunt. Serpētis ideo figura caudam circulari modo complectentis, ab Oro in Hieroglyphicis Aegyptiacis depictus. Sic annus planetæ cuiusque diuersus, prout citiùs vel tardiùs redit ad punctum vnde incipit viam & annus magnus mundi, quando vniuersa, quę cursum instituerunt, redierint ad proprium locum simul in quo erant quando creata sunt. Constat, vt dictum, conuolutio anni solaris communis, 365. diebus naturalibus, 6. horis, si bissextilis vno ampliùs addito, singulos post quatuor annos, in die diui Matthiæ, mense Martij. Dies naturalis 24. horar. & quorundam minuto. semper æqualis, continens diem & noctem, differt à die artificiali, qui incipit ab ortu Solis & occasu terminatur, vndè diuersa per consequēs horarum supputatio pro modo accessionis vel recessus Solis. Diuiduntur isti dies naturales 365. & sex horæ anni in 12. menses, qui si æqualiter diuidantur, vnusquisque habebit 30. dies, 10. horas, 29. minuta, 36. secunda. Cæterùm mensium nomina, initia, numerus dierum & anni principia, diuersæ sunt nomenclaturæ & formulæ. Romulus decem tantū in anno posuit menses. Ouid. in 1. Fastor. ibi,

Tempora digereret, cùm conditor Vrbis. &c.

Numa postea annum in 12. partes diuisit. Florus lib. 1. in Numa. Arcadum annus trimestris, Plinius lib. 7. cap. 48. Aegyptij Lunæ senio terminabant annum, vel vt Beda tomo de Tempore, lib. de Natur. rer. cap. 3. 4. mensium, quod & placet Plin. lib. 7. cap. 48. At Xenophon agens de æquiuocis temporū, tradit Aegyptios quandoque menstruo, sæpe bimestri, non rarò trimestri anno vsos, item

quadrimestri & solari. Iberos quadrimestri vt plurimum, rarissimè solari. Chaldæos in antiquitatem disciplinarum suarum menstruo. in cæteris solaris, Hebreorum annus 12. habebat coniunctiones lunares cum Sole Acarnanum 6. mens. Beda vbi supra Lauinorum 13. mensium, Beda. vide alia quædam apud Alex. ab Alex. lib. 3. Genial. capite 24. Incipiebant aunum Hebræi prisci à congressu Solis & Lunæ vicino æquinoctio vernali. Qui successerunt, & priorem morem in fastis & historijs reseruarunt, at in contractibus & Iubileo sabbatico, incipiebant annum à coniunctione Solis & Lunæ, quæ proximior anteiret vel sequeretur autumni æquinoctium. Rabin. Eleazar, Beutherus 1. Fastor. in principio. Inter Christianos, aliqui anni initium à natiuitate Domini, alij à conceptionis Domini die. Beutherus libro 2. Fastor. in Aprili. vulgaris & mos Gallorum erat, in epistolis & publicis instrumentis, annum nouum incipere à festo Paschæ. Beutherus lib. 2. Fastor. in Martio. Hebræorum Rabini à creatione mundi incipiendum volunt, sed parum sibi in eo consentiunt: Rabinus quippe Eliezer, in Sanedrin cap. 1. reschaschana vt vult creatum mundum in mense Tisti, id est Septembri, quo fructus erant maturi. Alij ex extrauagante Sanedrin putant 25. Elul, id est, Aprilis, vt scribitur in libro inscripto, Sepher lematzat mal edot, in tract. Eiomeniarum, quem vertit è regione Hebraica Munsterus. Annus communis & bissextilis, post lustrum vno die exuberans, sicut Hebræis sumitur bifariam: vnus dictus, שנה פשוטה scana pescuta, annus simplex, planus, communis. Alius שנה מגברת scana meguberet, annus habens transitum, qui transcendit vel superat communem vno mense: primus duodecim mensibus constat, hic tredecim: vt legitur in libro Hebræorum Seder gnolam. Varietas omnis quæ in via Solis & anni oritur, in bissextili calculo, ex litera dominicali, & concurrentibus, redit ad propria post 28. annos, vnde dictum Ciclus solaris, hoc spatium: cuius numerus in natiuitate Domini, erat 9. annorum, quos si addideris tempori excurso à natiuitate Domini, & subductionem postea per 28. feceris, qui superarunt sine Hoc numero, tot dabunt annos sicli. Fit & ex annis 5. Indictio, cuius numerus tempore natiuitatis Domini 3. currebat, quos si annis addideris clapsis à natiuitate, & illos per subtractionem 15. euacuaueris, tot quot superérunt postea, erunt indictionis currentis.

De Men-

De Mensibus, Hebdomadibus, Diebus, & Horis, & de Sole alta. CAP. XLIIII.

Menses solares visuales, lunaresve sunt solaris, quamdiu Sol in vno signo moratur. Lunaris est, propè post recessum Lunæ à Sole, ad Solis locum reuersio. visualis, prout in Calendarijs nostris disponitur. Et hoc modo diuersi sunt menses nationum, de quibus in Alphonsinis tabulis in fine 1. & apud Albategnium & Theod. Gazam proprio libro. Alex. ab Alex. Genial. lib. 3. cap 25. Butherum & Eberum. Et de Hebræorũ mensibus Eucherius lib. de Nom. Hebraic. interpr. cap. 6. Voluit aliquando superbiens Commodus Cæsar menses suis cognominib9 appellare, antiquis relictis, vt ait Herodianus lib. 1. Menses visuales vt plerunque habent hebdomadas 4. & tres distinctiones Latinas, Calendas, Nonas, Idus: aliæ autem Græcis distinctiones. Hebdomas 7. dies habet. Dies naturalis 24. horas: sed quomodo illæ numerentur, & vnde incipiat prima, mores varij sunt. Apud Aegyptios & Athenienses ab occasu in occasum numerantur. Persæ, Babylonij ab ortu ad ortum vsque. Vmbri, Hetrusci à 6. hoc est à 12. diei ad aliam 6. Romani à media nocte vsque ad aliam mediam. Vulgus ab oriente luce diem dicit, vsque ad tenebras tantùm: in gene. cap. 1. à vespera in vesperam. Dies diuiditur in 4. quadrãtes: quadrans 6. horas habet. Hora 4. puncta cœli continet, 15. gradus, sic 24. horæ æquatoris habent 360. gradus. Punctum decẽ momenta habet; vnum minutum horæ, habet 15. minut. gradus vnius. Momentum, vncias 12. vncia 47. atomos. Atomus, diuidi non potest. Ac de horis & diuisione diei secundùm gentium varios ritus, fusè nos tractauimus lib. 4. præludiorum optimi Iurisc. & magistratus, cap. 1. & 2. hos excusos libros habes Tholosæ, anno 1572. Ad horas cognoscendas, plura genera horologiorum humana inuenit industria, & necessitas, clepsydras, conchas, hemiciclias, & alia hydraulica. Sciotetinq; ad vmbram ex Sole & Luna captam, sunt plura quoque, vt orizontalia, quadrantes, muralia, plana, verticalia, truncalia, æquinoctialia, manualia, annularia, de quorum compositione & vsu extant libri Orontij Finei de Solaribus horologijs, & horologiographia Munsteri. De horologio autem mobili Cardanus lib. 9. de Rerum var. cap. 47.

Solis viuifica est natura, accedenteque illo ad hemisphærium nostrum propiùs & punctum verticale, omnia

oriũntur, germinant, pubescunt: recedente tabescunt. Aristoteles 2. de Generat. Calor Solis arefacit, ratione proprietatis, Macrob. 7. Saturnal. cap. 16. hic naturæ temperamentum, cœli, temporum, & siderum rector, mens, animusque mundi, lumen sideribus fœnerans, vt ait Plinius lib. 2. cap. 6. Dei eius vi, idem lib. 2. cap. 100. Eadem fermè Philo Iudæus, lib. de Mundi opificio. Hic addes tabulam Solis, quæ est apud Schonnerum.

De Venere. CAP. XLV.

HAec stella non amplius quàm 44. graduum, secundùm Venetum elongatur à Sole, & posteà ad eum redit, secundùm Higinum in 4. nõ plus quàm duobus signis subter circulum Solis locata, nec plus quàm toto mense potest videri indeficiens: apparere noctu maximè solet, & tunc Vesper: dum autem Solis ortum præcedit, Phosphorus. Existimatur frigida & humida: fœminina, nocturna, minor, fortuna à Ptolomæo in 1. quadr. tract. cap. 4. temperata matutino exortu, Iulio Firmico libro 2. Matescon: rorem infundẽs mortalibus genitalem, & animalibus, & plantis. Calefacit modicum, vt Iupiter, quia contra Solem: humectat vt Luna: ideo lucidior attrahens à terra vapores exhalatos. Sic Ptolomæus tract. 2. quadrip. op. cap. 8. eadem ei quæ Ioui tribuit, coniugia, ventos temperatos & humidos, serenitatem & pluuias aliquando plures, fluminum per consequens impletionem, abundantiam fructuum, & alia quæ horoscopi obseruant, quæ tradit Iou. Pontanus lib. 4. de Rebus cœlest. cap. 9. Si orientalis sit, addit caliditatem & humiditatem: si occidentalis, humiditatem. Domus eius principalis in Libra: Secundaria, in Cancro: regnum habet in Piscibus, perdit in Virgine. Absoluit cursum, & redit in punctum orbe peragrato, secundùm Venetum anno vno: secundùm Plin. lib. 2. ca. 8. tricenis & duodequinquagenis diebus: secundùm Vitruuium lib. 9. cap. 4. diebus 85. secundùm signorum consequẽtiam singulis diebus, quantum & Sol medio suo motu regulariter incedit.

De Mercurio. CAP. XLVI.

EIus stella, acuto lumine tota, aspectu magna, secundùm Hyginium, quæ non elongetur à Sole longiùs signo vno: secundùm Venetum, 20. gradibus, quòd & tradit Plin. lib. 2. cap. 8. Hic planeta dicitur siccus, versatilis ad proximiorẽ naturam, melancholicus cum adu-

stione.

ctione. Orientalis addit caliditatem & ſiccitatem: occidentalis ſiccitatem. Habet domum principalem in Virgine, ſecundariam in Geminis. In Virgine regnum habet, in Geminis amittit. Complet curſum in orbe ſignorum, ſecundùm Vitruuium, anno vno, cum Sole eoſdem curſus efficiens, vt ait Hyginius in 4. & modò nocte prima, modò ante Solis exortus incipit apparere, nonnunquam perpetuò, ſignis quatuor eſt cum Sole: rediens autem, cum Sole non ampliùs eſt, quàm per tertiam partem ſigni. Huius motus medius, ſecundùm conſequentiam ſignorum, ſeu in longum, quantum Solis medij motus linea regulariter incedit 59. minut. 8. ſecundis 19. tertijs, 37. quartis, 19. quintis, 13. ſextis, 56. ſeptimis. Hic ſi ſolus fuerit diſpoſitionis cœleſtis vel temporis Dominus, facilè naturis aliarum ſtellarum commiſcetur. Et quia ſiccus & verſatilis, afficit ſanguinem & mentes hominum: vnde ſequitur, vt dixerint eum ſignificare viarum interceptionem, latrocinia, deprædationes: & in mari, difficultates itineris, cum alijs infortunijs, addere morbos & ſiccas ægritudines, &c. Commouere in aëre fulgura, tonitrua, coruſcationes cœli, ventos, propter feſtinam in aëre retrogradationem. Ex ſiccitate apertiones terræ, inde ventis ibi incluſis, terræ motus conijcere licet: neque etiam conſequentia difficilis, detrimẽta animalium, & lapſum ædificiorum. In eius ortu, aquarum eſt augmentatio, in occaſu diminutio.

De Luna. CAP. XLVII.

Haec ſtella inferior eſt, & ideo poſt Solem maior, vt nobis vicinior videtur, cùm tamen omnium ſtellarum dicatur minima, vt ait Plin. lib. 2. c. 16. Solis fulgore, vt reliqua ſydera, Luna tegitur, vt & notat Plato in Cratylo: verùm & Lunæ nullus fermè proprius fulgor poteſt aſſignari: atque placuit Lunæ certum corpus eſſe, opacum ſua natura, quod per vices, pro interiecta intercapedine illuminatur à Sole, haurit͂q; lucem, vt ſpongia aquam, vt ait Iac. Milicius in cap. 9. lib. 2. Plinij. D. Auguſt. in expoſ. Pſal. 10. Beda lib. de Natur. rer. cap. 25. Alter Sol ideo, Ariſtoteles lib. 4. de Generat. animal. cap. 10. Illuminatur autem tantùm illa ſuperficies, quæ Soli aduerſa illius radium ex aduerſo recipit: vnde fit, vt in coniunctione, Luna non cematur: non enim tanta eſt vis radij, vt totum corpus lunare tranſire poſſit. Incidit autem in ſuperficiem, quæ tota eſt auerſa nobis: quemadmodum in oppoſi-

oppositione, incidit in alteram superficiem, quæ nobis obuersa est. Quando Luna crescit, Solem motu sequitur: cùm verò decrescit, eundem præcedit, & semper Luna est auersis à Sole cornibus, si crescat ortum spectantibus, si decrescat occasum. Plin. lib. 2. cap. 14. Recipit autem figurationes diuersas pro modo luminis Solis, vt describit D. Damascen. lib. 2. de orthodo. fid. cap. 7. prior Solis & Lunę coniunctio, cùm ea in parte est in qua Sol. secunda dicitur natiuitas, quando à Sole destitit partes 15. tertia exoriens quando apparet. 4. menoides, falcata, corniculataq;. bis scilicet, crescendo & decrescendo, cum partes sexaginta distat. 5. duo dicotomi, id est, duæ dimidiatæ Lunæ, cam distat per partes 90. 6. Ampyicirti quanto bis Luna globosa, quando distat partes viginti supra centum. 7. dum perfecta est, distans à Sole partes 180. Notandum autem in obseruatione lucis Lunæ, primo, Quando crescit, se vsq; ad mediã noctem ostendit tantum. secũdo, Quando decrescit, tantum mane lucet, à media tantum nocte. tertio, Si plena, per totam noctem lucet, diciturq; esse tũc in oppositione solis. quarto, Quãdo noua fit, caret splendore, & dicitur esse in coniunctione solis, tuncq; vt plerũq;, per tres noctes ab hominibus nõ conspicitur: nempe prima nocte defectus, secunda quæ est coniunctionis, nec tertia quæ est prima innouationis: sicuti etiam in plenilunio ferè eiusdem videtur status: in vltima secundi sui quadrati in propria pleni splendoris, & in prima tertij quadrati.

Lunæ planeta, per se frigidus & humidus existimatur. Lumen eius humectat corpora, aquam parit, vbi lumen Solis deficcat, deuoratq;. Hinc arbores Luna plena vel crescente excissæ, humore abundant, ineptæq; fabricæ, vt moles, ex humore carici & vermibus obnoxiæ. Sicut animalibus crescunt tunc mollia & medullæ & humores, aliaq; accidunt, quæ refert Plin. lib. 2. cap. 41. Inflatur mare, potissimum si ea sit in signis aereis quę inflant, vel aqueis quæ aquam augent. contrà, in his quæ sunt ea decrescente excissæ. Nam & humida vel concidunt vel siccantur, ideo quæ sicca desiderantur ferenda deficiẽte, vel colligenda: contra crescente, quæ humida. Macrob. lib. 7. Saturnal. cap. 16 Sydus hoc fœmineum, nocturnum, malẽficum in sextili & triangulari aspectu: in coniunctione, oppositione, & quadrato Solis aspectu, phlegmaticum: & tradunt Lunam recedentem à coniũctione Solis, vsq; in quadratum primum, addere caliditatem & humiditatem: à quadrato

drato primo vsq; in oppositionem, addere caliditatem & siccitatem: ab oppositione vsq; ad quadratū secundum, addere frigiditatem & siccitatē: à quadrato secundo, vsq; ad coniunctionem, frigiditatem, & humiditatem. Motus Lunæ per consequentiam signorum, sic concipitur à Beda lib. de natu. rer. cap. 38. vt progrediatur.

	Sig.	gr.	1.	mi.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
singul. horis		0.	0.	32.	56.	27.	33.	7.	57.	41.
quolibet die		0.	13.	10.	35.	1.	15.	11.	4.	35.
in 27. diebus & horis. 8.		12.	0.	9.	17.	14.	15.	2.	45	13.

Et hanc circumuolutionem integram Epicycli eius 12. signorum & graduum 9. &c. diuidūt Astrologi in 28. partes æquales, quas vocant mansiones, alij in 28. dies & aliquor horas, incipientes & desinentes ab apparitione Lunæ, & quia Luna ad punctum suum vnde ex coniunctione solis digreditur, interdum inuenit motum Solem à loco & progressum, vbi accensa prius & illuminata fuit per vnum signi spatium, cumq; oporteat illam consequi, ea conterit spatium in consecutione antequā cum eo congrediatur, duorum dierum, 44. minuto. trium secundorū. Quamobrem illis partibus adduntur duo dies & particulæ, & sæpius à neomenia vna, ad aliam congressum sunt 30. dies. Huius facilioris cognitionis causa, aureus inuentus à Iulio Cæsare fertur numerus spacij 19. annorū: quo expleto, omnes Lunæ peragrationes variæ, ad primū redeunt punctū, de quo videndus Ioan. de Sacrobosco lib. de anni ratione. Sed & hic annotatus in omnibus calendarijs & ephemeridibus quorumcunq;. Adijciam, quod tradunt anno Domini 1574. Lunā fuisse in prima sui mansione in 20. gradu, & 18. min. arietis, quæ est temperata, quę durauit per 12. grad. & 51. min. vt inde possis colligere per additionē semper 12. grad. & 51. min. alias eius sequētes mansiones, vt dicunt. De Lunæ natura, Plin. lib. 2. cap. 6. & 99. & 10. 1. Galeot. Nartius lib. de doct. promis. c. 30.

De capite & cauda Draconis, & de eclipsibus seu deliquijs. CAP. XLVIII.

ECcentricus & ecliptica Solis, intersecatur à concentrico circulo æquante Lunæ, versus orientem & versus occidentem, puncta autem illa & intersectiones vocantur nodi, caput & cauda draconis. caput, illa intersectio est quādo à meridie per eclipticam mouetur in septentrionem Luna: cauda, intersectio qua à septentrione

mouetur

mouetur in meridiem. Sunt autem ista puncta sibi opposita, hinc eclipses. Eclipsis Lunæ, est interpositio corporis terræ, inter Solem & Lunã per diametrũ in prędictis punctis Draconis Sole in cauda vel capite, & Luna in capite vel cauda existente: obscuratur tũc Luna, propter vmbrã terræ, quę ex diametro impedit ne radij Solis ad eam perueniant. Est autem deliquium hoc Lunæ, vel generale vel speciale: generale, quando tota Luna obscuratur, quãdo Sol in altera parte Draconis, veluti in capite præcisè, Luna in altero in cauda scilicet præcisè. Particulare, cũ pars Lunæ obscuratur, cùm illi planetæ nõ sunt præcisè in dictis punctis oppositi, sed propè: Luna namq; cũ à sole lumen habeat, ex diametro opposita ob terrã lumine destituitur. Et quãuis fiat singulis mensibus Solis & Lunæ oppositio, nõ tamen fit eclipsis: eò quòd ex diametro nõ sibi opponantur, & vmbra pyramidalis terræ nõ impediat lumẽ Solis. Eclipsis Solis, est defectus luminis Solis quoad nos, ex interpositione corporis Lunæ inter oculos nostros & Solem: & fit sub alterutro nodorũ Draconis, Sole vel Luna existentibus in altero punctorum vel propè. De defectu Solis & Lunæ, tractat Plin. lib. 2. cap. 10. & cap. 13. vbi id singulare, Solis defectum scilicet naturalem, non nisi nouissima primáve fieri Luna, quod vocant coitum. Cõposuit opus insigne de significatione & consideratione eclipsiũ, Cyprianus Leouicius inscriptũ de eclipsibus, & Copernicus. Causas deliquij Solis etiam refert Dion Cassius li. 60. hist. Rom. Hæcq; de naturali deliquio Solis dicta censeãtur. Nam eclipsis illa quæ in passione Domini nostri Iesu Christi facta fuit, præter naturam fuit, vt authorem naturæ testaretur: fuerũtq; ibi obseruata tria præter naturam eclipsiũ miracula. primũ, quod eclipsis fuit in plenilunio paschæ, cùm tamen non nisi in coniunctione naturaliter fiat. 2. quod orientalis Solis pars fuit prior obscurata, & prior restituta lumini cum contrarium in naturali cõtingat. 3. quod Luna contra proprium motum ab oriente in occidentem progressa, cum soleat ab occidente in orientem incedere, vt ait Lucian. Antioch. martyr. Atq; qui vidit de his testatur D. Dion. Areopag. epistol. 7. ad Polycarpum, & 11. ad Apolophanem. Ignorabãt porrò antiquitus & Romani aliæq; nationes, eclipsium causas, ideo Luna in deliquio, laborantem existimabant veneficijs, & ob id crepitu dissono æris, & luminibus accensis, ei se auxilium ferre arbitrabantur. Cuius & erroris fuit Pindarus & Stesichorus, vt ait Plin. lib. 2. cap. 12. Plutarch.

tarch. in vita Aemilij, Ouid. 4. Metamorph. meminit.

Aut sub candore rubenti,
Cum frustra resonant æra, auxiliaria Luna.

Et Iuuenal. de garrula loquens muliere.

Verborum tanta cadit vis,
Tot pariter pelues, vt tintinnabula dicas
Pulsari: iam nemo tubas atq; æra fatiget,
Vna laboranti poterit succurrere Lunæ.

Tradit & Liuius lib. 26.

Prognostica tempestatum ex stellis.
CAP. XLIX.

EX stellis qui prognostica nosse desiderauerit, consulat Plin. lib. 18. cap. 35. Tradit etiam Plin. lib. 18. cap. 25. digestionem siderum per dies & noctes anni, quidve operis facere oporteat pro temporum conuenientia. Notauit & Ptolom. inerrantiū stellarū significationes, quas Nicolaus Leonicus latinos fecit, & adiecit Ouid. fast.

De Cometis. CAP. L.

EXpectabat forsan lector me hic dicturum quoq; de cometis, sed non existimaui aeris impressiones, stellarum tractationi miscendas, ideo de illis suo loco alibi dicemus Deo iuuante, scilicet in elementis. Interim autem sufficiet Plinij pertractatio lib. 2. cap. 25. & Senec. lib. 7. de natur. quæst.

Qui primi stellas vel perfectius obseruarunt.
CAP. LI.

IVpiter Belus à Plin. lib. 6. p. 26. dicitur inuentor sideralis scientiæ, tamen lib. 5. cap. 12. artem siderum Phœnicibus tribuit, & cap. 12. lib. 2. refert quæ quis inuenerit in obseruatione cœlesti. Diod. Siculus lib. 3. cap. 8. bibliothec. hist. tribuit eximiam eius peritiam apud Babylonios Chaldęis sacerdotibus. Sicut & Philo Iudæ. lib. de migratione Abrahami. Iosephus 1. antiquit. tribuit inuentionem liberis Seth nepotibus Adami, & Berosus lib. 1. de temporibus ante diluuium. Noachum & alios ante eum dixi insignes astrologos. Philo Iudæ. lib. biblica. antiquit. scribit, tempore quo Tharam filia Nachor genuit Loth, incolas terræ cœpisse astra inspicere & ex his diuinare. Lucianus lib. de astrologia notat hãc Astrolog. Aethiopes primos mortalibus tradidisse, & Aegyptijs cõmunicasse imperfectam. Dehinc autem Libyes hanc aggressos,

ſos, calluiſſe & Babylonios. Aegypti * ſemper in medendi libris, ſtellarum ſcientiam prognoſticis coniunxerunt. Ptol. lib. quadrip. ope. 1. ca. 3. traditq́; Herodot. in 2. eos excogitaſſe cuius Deorum eſſet menſis diesq́;, & quo quis die genitus qualia ſortiretur quam mortem obiret qualis foret.

De Aſtrologia & Aſtronomia. CAP. LII.

COgnitio ex aſtrorum obſeruatione, & ratiocinatione nata, aſtrologia dicitur, atq; ideo ſubiectū eius ſcientiæ corpora ſunt cœleſtia: huius duæ partes, Theorica & practica. Theorica quæ & ſpeculatiua, verſatur in contēplatione quę obſeruat naturas, motus, orbes, circulos & reliqua aſtrorū accidentia, quā tractat abundè Ptolom. in almag. Practica ea eſt, quę conſiderat eadē, ſed non abſolutè, ſed quatenus res inferiores reſpiciunt, hoc eſt, quatenus explicāt vires ſuas vel influūt in res inferiores: quæ traditur à Ptolom. in opere quadrip. Alij vt Alphraga. corpus cœleſte cōſiderant trib. modis: 1. penes ſubſtantiā, ſicuti conſideratur in ſphærę tractatione: 2. penes motus; & ita conſideratur in theoricis planetarū: 3. vt vim ſuā exercent penes res inferiores, qua ratione conſiderantur in iudicijs aſtrorū. Corpora elementata patiuntur & agunt, & vias interdū ſpirituum animaliū, per elementorū motus obſidunt; aliquando inſtrumenta & organa partis rationalis impediunt, vel violant: alioquin enim nō agunt in viuendi rationem corpora cœleſtia, quę ipſa ratione & anima, ſunt minora, & ob hominis ſalutē & vſum, nō in perniciē creata, neq; vt dominantia. Falsò enim Mars furorem, Saturnus ſtuporē adducere creduntur. Nam ſi demas nimiū bilis exceſſum, vel atræ bilis copiam, neq; Martis aſpectus furibundū, aut Saturni ſtupidum vel pauidum faciet: & ſic de ſimilib. Aſtronomi iudicia colligūt ex aſtris vaniſſimè & temerariè interdum, aliquando cōmodè circa aeris diſpoſitionē & tempeſtates, fertilitates & ſterilitates anni, ex effectibus pendentibus ex cauſis, quæ fuit prima obſeruandorū ſyderū ratio. Sed ea naturę humanę preſumptio & temeritas eſt, vt ſaluberrimis orta initijs, ferè omnia verterit in nimiū. Nec opus eſt me camerinā mouere, & Pici & aliorū piorū hominū in curioſam Aſtronomiā & eius iudicia, referre cenſuras, improbationemq́; diuinationū de cogitatione quærentis, de natiuitatibus & alijs nugaciſſimis temerarijsq; diſquiſitionibus, de quibus integrū & ſatis magnum coegit opus

opus Haly. Ptolo. Ponta. Firmicus, & alij eiusdē vanitatis asseclæ, vt Iapharastrologus dictus Albumazar, qui octo edidit tract. de magnis coniunctionib. Monebo vnicè in iudicijs astrorū considerari primū orbis partes, in quibus inuenitur, vnde natæ 12. regiones, quas vocant domos Astron. vbi planetarū & stellarū locum notat & obseruant, directionē, retrogradationē, stationē, aspectus, coniunctiones, & oppositiones, prohibitionē ab aspectu: nū planeta sit vnitus Soli vel in cazimi sit, nū cōbustus, nū oppressus, nū apparens vel latens: nū in suo hayz vel similitudine, id est, nū diurnus die appareat, vel sub terrā die sit, & nocturnus noctu appareat, nū masculinus, in mascul. signo: fœmininus, in fœminino: nū obsessus, nū peregrinus, nū feralis, nū eius vis ab alio absumatur, vel donetur, vel debilitetur: nū in dignitate sua, vel regno, domicilio, & quot cōspirent ad candē naturā astra in themate cœli. De quibus in proprio 2. lib. Isago. latè Schonnet. Cyprianus.

De vsu ephemeridū. In ephemeridibus, & Mizaldus, & Orontius in explicatione quoq; ephemeridū, Ptolom. in Almag. Franc. Saizosius, Iouia. Ponta. duob. li. de reb. cœl. Cleomedes in 2. & alij. Scio tamē pertinaces quamplurimos, & vanissimos huius artis professores, pestes & perniciē ingeniorū & animarū, qui diuinatricē illā excolunt, laudāt & defendūt Astronomiā, semper discentes & nunquā ad rei veritatē peruenietes in fata illa gētilitia explosa à fide Christiana, miserè relapsos. Verùm hic nō datur locus latius spatiādi, sed vela cōtraho, precatus Deum, vt magistratuū aliquando velit animos excitare, qui istis vel silentiū vel pœnā imperēt, antequā in idololatriā fœdius Christianū nomen collabatur: Deus bone non enim propter stellas hominē, sed propter hominē stellas & reliqua ad eius vtilitatē, nec ad mali causam, creasti: sed in signa & tēpora, Genes. 1. & in lib. tuo omnes scribētur, dies formabūtur, & nemo in eis. psal. 138. neq; stellarū vis causam necessariò hominibus, scilicet animæ adijcit, sed pericula ex tēperamento corporis signat, nisi præcaueantur, nō secus ac lex ipsa demōstrat, peccatū, & pœnam peccati statuit, nisi peccatū præcaueamus: idcirco signa astra dicta. Quamobrem & fames, & pestes, & aeris motus corrupti, bella si quæ ex siccitate cerebri & sanguinis calore ingruant, caueri possunt triplici remedio. 1. precibus ad Deū fusis, vt pestis cessauit tēpore Greg. 9. Romæ supplicationibus, aliaq; alijs temporibus pericula terræ motuū, incendiorū, bellorū, &c. Deinceps 2. optimo rationis & proui-

dentiæ hominibus cõcessæ vsu.3.rerum naturaliũ premunitione,vt in peste, optimis antidotis,aeris emendatione, optima cura:in summa nõ pericula ex cœli configuratione,nõ vita,scelera, & impietates, sed ex nostra malitia & socordia,& contemptu Dei nascũtur. Itaq; nõ necessitate stellas docuit Alcinous de doct. Plat.c.11.& eximie Ptolo. lib.1.ope. quad.cap.3.tract.1.& Apollo dæmonũ oraculũ, fassus quoq; vitari posse effectus hos etiã magicos,vt autor Porphyr.& Euseb. lib.6. de præpar. Euang.cap.3. perstringit & damnat acerrimè istos genethliacos & diuinatores per astra Deus, per Esaiã cap.47. Sic ab Ecclesia catholica Priscillanistas hæreticos, quod factũ acciperẽt ab influente necessitate astri,sub quo nati essent & similes illis,vt notat D.Aug.5.de Ciuit.cap.1.Greg.in homil.de die epipha. Improbarũt hãc diuinatricẽ Astrologiã Bardassanes Syrus, Euseb.lib.6.præp. Euang.cap.6.7.8.9. Orig.super genes. D.Basil.examer.hom.6. Augu.de doctr.Christ. Interdicit inanis stellarũ diuinatio,& in electionibus obseruatio. cõsilio Mart.papæ, can. nõ liceat.26.q.5. in dec. Grat.Hiere. Cap.10.& 27. Improbat D.Paul. ad Gal.4.obseruatis dies & tẽpora &c. Meminit Suidas in verbo βλακεννέμιον fuisse tributũ stultorũ, quod Alexandriæ pendebant Astrologi,eo quòd ab stultis cõsulerentur.Probatur aũt illa ab omnibus quę terminos naturæ nõ transgreditur,& à Phil.Iudæ.lib.de mũdi opif. Quãuis nec ista quoque planè certa, ob syderum nõ plenè cognitũ locum vel motũ,vel ob celerem rotationẽ orbis,vnde & citius effectus quàm prædixerint Astrologi,vel tardius accidunt,illud prochemasim,istud epichemasim dicentes.

Sequuntur nunc tabulæ, de quibus in hoc libro superius mentio habita est, ad quas reiecimus lectorẽ, exceptæ ex isagogica astrologia, & ex instructione ephemeridum Ioannis Schonneri.

Planetarum atq; stellarum fixarũ loca figuræ cœli magistraliter inserere.ex Canone XX.instructionis Ephemeridum. CAP. LIII.

PEr præcedentẽ erige figurã duodecim domiciliorum cœli,aut per aliquẽ aliũ modũ. deinde diligẽter cõsidera, an locus planetæ ex ephemeride sumptus,sit de signis & gradibus intermedijs duarũ proximarũ cuspidũ domorũ,vel neinã si fuerit de illis, locũ eius in hanc eandem domũ tuæ figuræ impone. Sic eodẽ modo vide etiã in alijs domibus,planetã in hanc domũ intrudendo, quę scilicet

ſcilicet domus gradũ planetę cõprehendit. Si aũt planeta habuerit latitudinẽ, fueritq; prope cuſpidem alicuius domus, continget eundẽ interdũ cadere in domũ ſequentẽ, & interdũ in præcedentẽ, iuxta magnitudinem latitudinis ac partẽ eius. Sed quia res iſta laborioſa incipientibus videbitur, miſſam in præſentiarũ eam faciamus: qui verò curioſius & exactius hæc rimari voluerit, tabulas directionũ doctiſſimi M. Ioannis de mõte regio cõſulet, problemate 21. Hic etiam ſummè notandũ venit, quòd apud Aſtronomos dies æquales vſurpentur tantũ pro motuũ inquiſitione confictæ neceſſariò, & ideo omnis motus diebus æqualibus quæritur, & nõ inæqualibus. Eam etiã ob rem omnes coniunctiones, oppoſitiones, & quadraturæ ex tabulis calculatæ, ſunt æqualiũ dierũ, ſicut & eorum motus. Sed vt etiã in æqualibus fierent diebus, addita eſt eis æquatio dierũ. Nam etiam iuxta tempus hoc in æqualiũ dierum ſumitur aſcendens. Eſt enim tempus horarũ inæqualiũ dierum, ſiue naturaliũ, ſiue differentium, ſiue realiũ, quod vbiq; apud omnes in rerũ natura eſt, & numeratur. Hoc tempus aptũ minimè pro motuũ inquiſitione. Quare ſi motum cupis pro dato tempore, ſubduc æquatione dierum à tempore dato, vt fiat æqualiũ dierũ pro motuũ collectione aptũ. Quare etiã tabella Lunæ infra poſita, ſubtrahit à loco Lunæ minuta, quæ conueniũt æquationi dierum, vt locus Lunæ ad dies inæquales fiat. Quare ſi locũ Lunæ themati coniũctionis, oppoſitionis, aut quadraturæ imponere cupis, quære primo locũ Solis illius diei in tabula Lunæ ſequenti, ſignũ in fronte, gradũ aũt, vt viciniorem in latere ſiniſtro, & in angulo cõmuni offendes minuta ex lunari motu ad quod vis tẽpus ſupputato demanda, propter æquationem dierũ. Eſt etiam aliud aduertendũ in lunari motu propter diuerſitatẽ meridianorũ contingens. Nam ephemerides ad vnum certũ meridianũ ſupputatæ ſunt. Quare alia inſignia loca, quæ ſub alio atq; alio meridiano ſita ſunt, qui his laboribus æq; vti deſiderauerint, motui Lunę vt ſupra verificato, minuta in tabella inſigniũ ciuitatũ, ſub charactere, ☽ è regione ciuitatis, reperta, adimat, vel abijciat, prout literæ A vel M. iiſdem minutis fuerint adiectæ. Planetæ autem cæteri ob raritatem motus eorum, hac facienda formula non egent. *Vide Fol. 44.*

Coniunctiones & aspectus luminarium, planetarumq́, secundùm affectionem stellarum fixarum, prope quas contingunt, alios atque alios effectus inducere, ex Can. 21. instructionis Ephemeridum.

CAP. LIV.

QVod hoc in loco proponitur, Aristoteles tertio problemate, primæ particulæ, Plinius quoque 2. libro suæ naturalis historiæ, capite trigesimo nono confirmant. Pernoscenda sunt igitur stellarum fixarum vera loca, habitudinesque. Nam syderum ortus, Orionis, Arcturi, Vergiliarum, Caniculæ, flatus imbresque excitant, & serenitates, frigora, teporésve solent afferre. Neque erncantium modo syderum, vt plerique existimant, hæc vis est, sed multorum etiam adhærentium cœlo, quoties errantium accessu impulsa, aut conιectu radiorum extimulata sunt, qualiter in suculis sentimus accidere, quas Græci ob id pluuio nomine ὑάδας appellant, qualiter etiam in hominum genituris experimur, stellas fixas grandes atque admirabiles donare fœlicitates. Ad eam itaque nouam tabulam quarundam insignium stellarum fixarum anneximus, qua & ortus, occasus, atque vtriusque cœli meditationes ad oculum patebunt, pro meridiano ac poli eleuatione 49. cum dimidio. Vt exemplo,

Venter ceti oritur cum grad. 5. min. 47. ♊. quare cùm Sol fuerit in grad. 5. min. 49. ♊. oritur cum ventre ceti. Eadem etiam stella occidit cum grad. 4. min. 48. ♈ in quo grad. & min. huius signi, si Sol fuerit, eo die occidit cum tali stella, &c. Ad habendum autem coortus planetarum, qui habent latitudinem ab ecliptica, consule tabul. direct. Magistri Ioan. de Monte regio. Vide etiam angulos figuræ natiuitatis, vel alterius principij. Nam si horoscopus illius figuræ quadrat cum signo, gradu, & min. ortus alicuius stellæ ibidem positæ, scias eandem stellam directè esse sitam in gradu ascendentis, sic vide etiam de reliquis angulis.

Tabella motus Lunæ.

G.	♈	♉	♊	♋	♌	♍	♎	♏	♐	♑	♒	♓
0	4	9	10	8	6	8	13	16	15	8	2	0
2	4	9	10	8	6	8	13	16	14	8	1	0
4	5	9	10	8	6	8	13	16	14	7	1	0
6	5	9	10	8	6	9	13	16	14	7	1	1
8	5	10	10	7	6	9	14	16	13	6	1	1
10	6	10	10	7	6	9	14	16	13	6	0	1
12	6	10	10	7	6	9	14	16	13	5	0	1
14	6	10	10	7	6	10	15	16	12	5	0	1
16	7	10	10	7	6	10	15	16	12	4	0	2
18	7	10	9	6	6	10	15	16	11	4	0	2
20	7	10	9	6	7	10	15	16	11	3	0	2
22	8	10	9	6	7	11	16	16	10	3	0	3
24	8	10	9	6	7	11	16	16	10	3	0	3
26	8	10	9	6	7	12	16	15	9	2	0	3
28	8	10	8	6	7	12	16	15	9	2	0	4
30	9	10	8	6	8	13	16	15	8	2	0	3

Tabula stellarum fixarum cum ortu, occasu, ac cœli mediatione rectificata, ad annum Christi DCXL. *completum.* CAP. LV.

	Longitudo.			latitud		latit.	Magnit.	Oritur.			Occidit.			M. cœl.			Natura stellarum.
	S.	g.	m.	g.	m.			S.	g.	m.	S.	g.	m.	S.	g.	m.	
Venter ceti	♈	15	5	20	0	M	3	♊	5	47	♈	4	48	♈	23	26	♄
Cornua ♈.	♈	26	45	7	20	M	3	♈	1	53	♉	1	6	♈	23	49	♂ & ♄
Caput Algol.	♉	19	45	23	0	S	2	♑	24	2	♊	25	30	♉	11	50	♄ pa. ♀
Media Pleiadum.	♉	22	35	4	40	S	5	♉	9	19	♉	26	33	♉	21	19	☾ & ♃
Hyades.	♊	0	25	4	35	M	3	♊	9	44	♉	26	33	♊	1	24	♄ pa. ☿
Oculus ♉ *Aldeba*	♊	2	45	5	10	M	1	♊	12	47	♉	28	15	♊	3	44	♂
Pes si. Orion. Rig.	♊	9	15	31	30	M	1	♋	19	48	♉	13	59	♊	13	35	♄
Humer. sig orion.	♊	10	25	17	30	M	2	♋	5	38	♉	25	16	♊	12	46	♂ & ☿
Hircus agitator.	♊	15	15	22	30	S	1	*Non occidit.*						♊	2	6	♂ & ☿
Orionis nebulosa.	♊	17	5	18	50	M	1	♋	11	42	♉	29	27	♊	18	45	♃ pa. ♂
Humer. dex. orio.	♊	22	5	17	0	M	1	♋	13	22	♊	4	51	♊	23	3	♂ & ☿
Canis maior Al.	♋	7	45	39	10	M	1	♌	13	46	♉	25	14	♋	5	42	♃ pa. ♂
Caput ♊ *antec.*	♋	13	25	9	40	S	2	♊	28	22	♌	8	48	♋	14	27	♀
Caput ♊ *sequ.*	♋	16	45	6	15	S	2	♋	8	37	♌	1	34	♋	17	33	♂
Canis minor Al.	♋	19	15	16	10	M	1	♌	3	27	♊	25	69	♋	17	7	☿ pa. ♂
Præsepe.	♌	0	25	0	40	S	1	♋	29	49	♌	2	1	♌	0	34	☾ & ♂
Dors vrs. ante E.	♌	7	45	49	0	S	2	*Non occidit.*						♍	4	37	♂
Alphardhy (dub.	♌	20	5	20	30	M	2	♍	2	22	♋	9	42	♌	13	38	♄ & ♀
Cor ♌ *Rex.*	♌	22	35	0	10	S	1	♌	22	31	♌	22	53	♌	22	37	♂ & ♃
Dorsum ♌.	♍	4	15	13	40	S	2	♌	25	39	♎	23	14	♏	9	57	♄ & ♀
Cauda ♌.	♍	14	35	11	50	S	1	♍	8	7	♏	24	41	♍	19	43	♄ & ☿
Preuindemiatrix	♌	2	15	15	10	S	3	♍	24	36	♎	17	28	♎	8	57	♄ & ☿
Spica ♍ *Vindem.*	♎	16	45	2	0	M	1	♎	17	49	♎	10	16	♎	15	56	♀ pa ♂
Arcturus Bootis.	♎	17	5	31	30	S	1	♍	29	42	♐	27	43	♏	0	23	♂ & ♃
Luci Coron Alfe.	♏	4	45	44	30	S	2	♎	5	51	♑	23	51	♏	20	30	♀ & ♀
Alte. lanx Libra.	♏	8	5	0	40	S	2	♏	7	39	♏	9	55	♏	8	18	♃ & ☿
Frons Scorpionis	♏	26	25	1	20	S	3	♏	25	19	♏	29	31	♏	26	6	♂
Si pes Serpẽtary.	♏	25	5	17	0	S	3	♏	12	55	♐	24	34	♏	29	1	♄ pa. ♀
Cor ♏.	♐	2	45	4	0	M	2	♐	6	46	♏	22	46	♐	1	55	♂ pa ♃
Lyra.	♑	7	25	12	0	S	1	♎	18	13	♓	18	12	♑	4	5	♀ & ☿
Aquila.	♑	23	55	29	10	S	2	♐	14	23	♒	16	39	♑	19	19	♂ & ♃
Cauda ♑.	♒	16	25	2	0	M	3	♒	21	42	♒	14	47	♒	16	47	♃ & ♄
Postrema ias. Fo	♒	20	5	23	0	M	1	♉	28	21	♑	26	10	♒	29	11	♄ pa ♃
Cygnus.	♒	29	15	60	0	S	2	*Non occidit.*						♒	4	13	♀ & ☿
Crus ♒.	♓	1	45	7	30	M	3	♓	27	15	♒	27	11	♓	4	43	☿ pa. ♄
Humerus equi.	♓	16	45	19	40	S	2	♑	26	17	♓	27	3	♓	8	47	♂ & ☿

Aëris mutationem prænoscere, ex Canone XXII. *eiusdem instructionis.* CAP. LVI.

AD prænoscendum aëris mutationem, Ptolomæus artis illius monarcha, ad minutum coniunctionis luminarium figuram cœlestem erigere iubet, & iuxta naturam dominatoris aëris etiam qualitas & dispositio prænoscetur: potissimùm autem si dominator ipse hora interlunij cardinem obtinuerit. Neoterici deinde non modò ad coniunctionis minutum, sed & circa quadraturæ cuiusque, atque oppositionis minutias id fieri præcipiunt. Ad hæc Luna (elementaræ regioni vicinissima, atque contigua) haud parum cooperatur: fit enim non raro, vt pro qualitate signi & mansionis, quæ peragrat, proque natura aspectuum, quos cum Sole & planetis habet aura ipsa disponatur. Adde aspectus planetarum inter se, & ad Solem, qui ad sensum aëris alterationem inducunt, quemadmodum ex subsequenti tabula cernere dabitur. Apertionibus etiam portarum nonnulli scriptores magnam in ea re vim tribuerunt. Quantum verò authoritatis Ortus, Occasusque, ac cœli mediationes stellarum fixarum hoc loco teneant, ex Aristotele, Columella, Plinio, & cæteris plerisque viris vndecunque doctissimis, clarum est. Præterea regressiones, stationes, habitudinesque planetarum ad auges, appositaque augium in eccentricis suis, & cætera, secundùm Alkindi, & quorundam aliorum recentiorum traditionem obseruare, & animaduertere conueniet. Vt autem ea, quæ iam scripta sunt, lucida faciliaque fiant, sciendum est, dominatorem figuræ ad minutum coniunctionis, oppositionis aut quadraturæ luminarium constitutæ, siue erectæ, eum esse, qui in loco Lunæ, & ascendente, maiores fortitudines sibi vendicauerit. Apertio portarum (vt Alkabitius inquit) dicitur, quando inferior iungitur superiori, & eum hoc domus eorum fuerint oppositæ. De apertione autem magnarum valuarum Ioannes Hispalensis in hæc verba scribit: Quando Luna separatur à coniunctione alicuius planetæ, vel ab eius aspectu, & coniungitur alteri planetæ, & sunt illorum planetarum domus oppositæ, hoc est apertio magnarum valuarum, in qua contingit venire ventos & pluuias, vt est ex natura illorum planetarum. Et hæ portarum, magnarumque valuarum apertiones, per subscriptam tabellam planè omnes exponuntur. Porrò stellarum fixarum insigniorum nomina, vera loca, magnitudines, naturæque ex tabula propria præmissa patebunt. Inde etiam ortus & occasus, cœlique mediationes earundem ad poli altitudinem 49. graduum cum dimidio sese offerunt. Qui autem ad aliam poli altitudinem eadem desiderauerit, consulet problema 57. tabularum primi mobilis, vel 13 tabularum directionum doctissimi Ioannis de Monte regio.

Tabula aspectuum inter se, & ad Lunam pro aeris mutatione. CAPVT LVII.

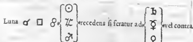
☌ ☍ □.

	☾	☿	♀	☉	♂	♃	Tempore
♄	Turb.humid. Nub.re calor. Nebul. pruin. Nubil.nix.	Vent.pluu. Vent.imber, Vent.nub. Vent.niuos.	Pluu.frig. Imbrem, pluu. Frig niuem.	Pluuia,frig. Grand.ton. Pluuia,frig. Neb.vel nix.	Pluu.turb. Tonit.gran. Pluu.turb. Re frigor. turbul.	Turb.hum. Grand.ton. & tempest. Vent.pluu. Turbul.vel nebul.	Veris. Aestatis. Autumni. Hyemis.
♃	Aeris temperiem.	Ventos magnos.	Temperiem.	Ventos, Tonit.fulm. Ventos, Re frigor.	Turb.vent. Ton.temp. Turb.vent. Re frigor.	Veris. Aestatis. Autumni. Hyemis.	
♂	Minuit frigid. & hum. In signo calid. ton. ful. in aestate.	Vent. aliquã do nubif. In aestate tonitrua.	Pluuiam, Imbrem, Pluuiam, Re frigor. & nix.	Vent. sicc. Tonit.fulm. Vent.sicc. Re frigor.	Veris. Aestatis. Autumni. Hyemis.		
☉	Alterat aerem ꝓ natura temporis ☍ in ♒ humid. in hyeme casum niuis.	Ventus aliquando cũ bum. praesertim in ventoso. In signo aquatico pluu.	Pluuiam, Ton. imbr. Pluuiam, Humid.	Veris. Aestatis. Autumni. Hyemis.			
♀	Humid.vel nubil. Re calor. Neb. turb. Turb. vel nix.	Ventos humidos, vel saltem nebul.	Veris. Aestatis. Autumni. Hyemis.				
☿	Aliquãdo ventos nub. Corpore aut aspectũ de ♍ plu.	Veris. Aestatis. Autumni. Hyemis.					

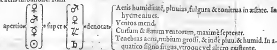
Apertiones portarum.

Apertiones valuarum magnarum.

Nam planeta, cui Luna primò iungitur, , dicitur aperire portam super illum, cui secundò iungitur, & hæc dicitur apertio valuarum magnarum. Et in illis fit magna & notabilis aeris mutatio in vento, aeris humidi, & aeris turbatione. Nam

Mercurius si aspicit planetas, quorum vnus aperit super alium, facit aeris inquietudinem & instabilitatem, & ventorum flatum.

Tabulæ duodecim signorum Zodiaci, quibus in promptu potes eorum naturales proprietates manifestare, ex Can. 1. Isagogicæ Astrologiæ Schonneri.

CAP. LVIII.

HAec eadem sequens area copiosissimè exponit. Si introitum facis cum signo ad læuam posito, quia ibidem oculariter ea sese offerunt, &c.

	Naturæ.	Membra & infirmitates.	Regiones.	Electiones.
1 Primum Zodiaci signũ Aries. character eius. ♈	Domus secũdaria ♂. Igne. calid. sicc. choler. masc. diur sept. triplic. orient. mobil. obliquũ, amarum, domest. best. quadrup. vocale, paucorum filiorum, luxur. infirm. vitiosum membrorum incissorũ, iracundum, imperans, tormosum, principiũ grossum & forte, finis macrum & debile.	Caput, faciem, oculos, aures, illorum etiam infirmitates. Pustulas, leprã, maculas rubeas, prurigines, impetigines, surditatem, balbutiem, caluitiem, paucã barbam, dolorem dentium, epilepsiam, febres ex sanguine.	Angliam, Franciam, Germaniam, Bastarniam, Syriam cauam, Britanniam.	Cum principibus & diuitibus sermonem habeas, quod citò vis fieri incipias. Minutio valet phlegmaticis.
2 Secundũ signũ Zodiaci Taurus. character eius. ♉	Domus secũdaria ♀. terrest. frig. sicc. melan. fœm. noct. sept. triplic. merum, fixum, obliq. aerum, domestic. best. quadrup. vocale, pauc. filior. luxurios. ægrum, vitios. membr. incis. ruptum, imperf. tortuos. principium grossum & forte, finis macrum & debile Honest. religiosum, & ꝓbas mulieres.	Collum, ceruicem, guttur, scrofulas, botium, & illorũ infirmitates. Choleram nigram, sed temperatam.	Parthiam, Mediam, Persidem, Ciclades, Cyprum, Asiam minorem in maritimis.	Si quid firmũ fore desideras, incipe, ædifica, loquere mulieri, lætitiæ operam des, boues eme.
3 Signum Zodiaci. character eius. ♊	Domus secũdaria ☿. Aere. calid. hum. sang. masc. diur. Sept. triplic. occid commune vel bicorpot. obliq. alatum, humanum vel ration. vocale, sterile, pulcrũ imperans, dulce, princ. macrum, debile, finis grossum & forte.	Humeros, brachia, manus, spatulas, ægritudines illorum membrorum ex sanguine.	Armeniam, Hircaniam, Margianam, Cyrenem, Marmaricam, Aegyptum interiorem.	Pueros ad literas discendas trade: à ventosis & apertione venarum caue.
4 Zodiaci signum. character eius. ♋	Domus ☽. Aqueum, frigidum, humidum, phlegmaticum, fœmi. noctur. Septen. triplic. septent. mobile, rectũ, reptile, mutum, paruũ, ægrum, multorum filiorum, vitiosum, tortuosum, imperfectum, falsum.	Pulmonẽ, tota pectoral. hepar, costas, splenem, mammillas, illarum partium infirmitates. Pustulas, lepram, vt suprà in ♈. per totum. impedimenta oculorum, tussim, phtisim, pleuresim, dominatur phlegmati falso.	Numidiam, Africam minorem, Bithyniam, Phrygiam, Colchiden.	Migrationem facito, Electuaria commodè accipias. Minutio valet Cholericis.

Naturæ.	Membra & infirmitates.	Regiones.	Electiones.	
Domus ☉. Ign. calid. ficc. Choler masc. diur. sept. tripl. orient. ruptũ. fixum, tectum, magnũ, quadrup. voeale, sterile, luxurio. forte, vitiosum, membr. incisorũ, iracund. imper. best. syluestr. callidum, principium grossum, & forte, finis macrum, debile. Honestum, religios. & probas mulieres.	Cor, stomachum, dorsum, latera, pectus, diafragma, costas, infimarum illarum partium, august. & tristi. febres ex sanguine, pustulas, apostemata, ictericiã, febres pestilentiales.	Italiam omnem, Alpes, Siciliam, Pheniciam, Chaldæam, Orcheniam.	Quod ratum esse volueris inchoa, vestimenta noua ne incide, vel induas, vomitum euites.	5 Zodiaci signum. character eius. ♌
Domus principal. ☿. Terrest. frig. sicc. Melanchol. fœm. noct. Sept. tripl. merid commune, rectum, alat. humid vocale, sterile, pulchrum, imperfectum, acrum, mag. ruptum, æqualis, ac bonę proportionis.	Ventrem, intestina, diafragma, & illorum ægritudines. Omnes infirmitates, quarum radices ex melancholia procedunt.	Mesopotamiam, Babyloniam, Partem Græciæ, Hellas dictam, Achaiam, Cretam.	Pueros literis trade, amores puellarum quære, vxorem ne ducas.	6 Zodiaci signum. character eius. ♍
Domus principal. ♀. Aereum, calid. humid. sang. masc. diur. merid. triplic. occid. morb. rectum, dulc. human. vocale, paucor. filiorum, pulch obed. tenebr. æqualis, & bonę proportionis, medietas secunda ♎ & prima ♏. via combusta ab antiquis vocatur.	Lumbos, vmbilicum, renes, femora, nates, vesicam, inferiora ventris, & ægritudines illarum partium, dissenteriam, spinæ dorsi dolores, tenebr. visus, retentionem vrinæ, egestionis, fluxum sanguinis per inferiora.	Bactrianam, Casperiam, Sericam, secundùm aliquos terrã Romanorum, & Aethiopiam.	Iter facito, venerem ne exerceas, eme, vende, minutio valet melancholicis.	7 Zodiaci signum. character eius. ♎
Domus principal. ♂. Aque. frig hum. phleg. fœm. noct. merid. tripl. Sept. fix. rect reptil. mutũ, ægr. mult fil. vitios. tortuos. turpe, medioc. pulch. fort. iracũd. fals. obed. diuersæ proport. corporis, princ. macrũ. debile, finis gross. fort.	Pudenda, testiculos, vesicam, anum, & eorum infirmitates, dominatur phlegma. falso, pustul lepr. vt in ♈, &c. Cancrum, fistulas, emorrhoides, calculũ, ab 21. in 24. gradum, oculorum impedimẽta.	Mauritaniam, Metagoniticam, Getuliam, Syriam, Comagenam, Cappadociam, secundùm aliquos Arabiam, & Corosaim.	Nihil boni prorsus incipias: quia signum est falsitatis & mendacij. Sume pharmacũ in potionibus.	8 Zodiaci signum. character eius. ♏
Domus principal. ♃. Ign. cal. sicc. choler. mascul. diur. merid. triplic. orient. commune rect. mag. hum. priore parte pulch. altera best. quadrup. dom. vocal. pauc. l. debile, amar. ingen. ... llidum, inobediens.	Coxas, nares & succedentia, femora, & illarum infirmitates. Febres ex sanguine, & pustulas, casum ab alto, à 15. in 18. grad. oculorũ impedimenta.	Hetruriam, Hispaniam, Celticam, Galliam Narbonensem, Ligunam, & Ciliciam.	Artem sagittandi exerceas, cum muliere lude, cum iure perit. sit tibi cõuersatio negot. faciend. minutio valet phlegmaticis.	9 Zodiaci signum. character eius. ♐

	Naturæ.	Membra & infirmitates.	Regiones.	Electiones.
10 Zodiaci signum. character eius. ♑	Domus princ. ♄ Terrestr. frig. sicc. Melanc. fœm. noct. merid. tripl. merid. mobil obliq. acrum domest. best. syluestr quadrup. vocale, pauc. fil luxur. ægrum, vitiof. tenebr ruptum, obed. paruum, tortuosum, mediocris puchritudinis.	Genua & illius partis ægritudines, pustul lepram, vt in ♈, &c. Scabiem, amissionem loquelæ, surditatem, caliginem oculorum, febres, fluxum sanguinis per inferiora, à 22. in 25. grad. oculorum impedimenta	Indiam, Adrianam, Gedrosjam, Illyricum, Macedoniam, Thraciam.	Sis cum senibus agrum, vineas, & hortulos cole.
11 Zodiaci signum. character eius. ♒	Domus secunda ♄ Aëre calid. humid. sanguin. mascul. diurnum, merid. tripl. occis. fixũ, obliq. rational. vocale, paucorum filiorũ, pulchrum, obed. dulce, forte, honestũ, religiof. & probas mulieres.	Tibias, & harum infirmitates, Icteritiam nigram, venarũ incisiones: à 20. in 25. gradũ, oculorum dolores.	Sauromantiam, Oxianam, Sogdianam, Arabiam desertam, & petrosam, Azaniam, Mediam, Aethiopiam.	Ciuitatum, domorum & ædificiorũ fundamenta iacito, arbores & vineas planta to. Minutio valet melancholicis.
12 Zodiaci signum. character eius. ♓	Domus secunda ♃. Aqueũ, frigid. humid. phlegmat. fœm. noct. merid. triplic. Septent. commune, obliquum, fals. alat. vitiosum, turpe, tortuosum, mutũ, multorum filiorum, luxuriosum, morbosum, reptile, paruum, ruptũ, incisorum membrorũ, mediocre, pulchrum, obediens, diuersæ corporis proportionis.	Pedes, talos, cauillas, partium harũ ægritudines, dominatur phlegmati, salso, pustul. lepram, vt in ♈, &c. Paralysim, podagram, scabiem.	Phasaniam, Garamantes, Nasamonicam, Lydiam, Ciliciam, Pamphiliam.	Retia, piscatoria exercentur, pharmacum in pillulis sume. Minutio valet cholericis.

Signa longarum ascensionum, sunt ♋, ♌, ♍, ♎, ♏, ♐, Breuium ♑, ♒, ♓, ♈, ♉, ♊.

Septem planetarum qualitates atque conditiones agnoscere, ex Can. 11. eiusdem isagogicæ astronomiæ.

CAP. XIX.

HVius vtilitatis enodationem, subscripta tabula perpulchrè explicat. Si à læua per characterem planetæ, & sub capite tui propositi introspexeris.

Natura & complexio.	Mēbra & infirmitates.	Conditiones & homines.	Dona & magisteria.	Colores.	Lapides pretiosi.	Metalla.	Sapores.	Regiones.	
Frigid. siccus, terreus, masculin. diurn⁹, infort. maior, maleficentissimus. Melancholicus.	Aurem dextr. splen, vesicā, ossa, & harū infirmitates, quartanam, omnes morbos frigidos & siccos, lepram, morpheam, elephantiā, cancerum, atram bilem, reumata, tabem, ethicam, iliacam, tenasmon, icteritiam nigram, tremorē, choleram nigrā, paralysim, ventris solutionem.	Iudæos, Mauros, agricolas, lapicidas, cemētarios, figulos, coriarios, cloacarios, & sentina hominū. Pertinaces, laboriosos, auaros, inuidos, macros, imberbes, solitarios, luctuosos, taciturnos, voraces, deceptores, thesaurarios.	Culturam terræ, artē fullonum, coriariorū opera, hæreditatum, possessionum, ædificiorū, carcerum.	Nigrum, Liuidum, Plumbeū, Puluerulentum.	Bruces, nigros lapid. obscuros.	Plumbum.	Stipticum, Acetosum.	Clima primum, Dextrum orientis, Baioariam, Saxoniam, Siriam, Romandiolā, Rauēnam, Constantiam, Ingolstadium.	Saturnus ♄
Calid. humid. aereus, Mascul. diurn⁹, fortuna maior, Sanguine⁹.	Pulmonē, costas, cartilaginē, hepar, pulsum semē, arterias autem sinistr. & infir. harum, Per pneumoniam, apoplexiam, pleurit. sanguin. morbos, ventosit. anginam, conuulsionē, cardiacam, stuporem.	Iurisperitos, episcopos, prælatos, nobiles, ꝓbos, iudices, iustos, honestos, veros, beneuolos, liberales, fideles, māsuetos, pios, verecūdos, magnanimes, religiosos.	Dignitates, officia in spiritualibus iuris prudentia & iudicū prælatura, regū principatus.	Fuscū Purpureum, Flauum, Cineritiū, Viridem.	Smaragdum, Siphirum, Amethistū.	Stannum.	Dulcem, Bonū odorem.	Clima secundum, Septētrionem, Babyloniā, Persidem, Hungariā, Hispanias, Coloniam Agrippinā.	Iupiter ♃

	Natura & complexio.	Mẽbra & infirmitates.	Conditiones & homines.	Dona & magisteria.	Colores.	Lapides pretiosi	Metalla.	Sapores.	Regiones.
Mars ♂	Calidus, siccus, igneus, mascul. noct. infort. minor, cholericus.	Acrem, si fel, renes, venas, & earum ægritudines Febres, acutas, tertianam, assid. febres, pestil. dissenteriam, apos. calida, hicteritiam, ethic vlcera, rubram bilem, causo. diabrosin, Thesmocasmũ, maniam, species sanguinei exercatus, erisipel. mentagram, pustul. carbũcul. tubercula, podagr. minaces & atroces in cute valetud. casum ab alto, antracem, morph. rubr. vulnera, periculum ex quadrup. tormẽta per vim illata, vt mors crudelis per ferrum, vel ignem, empimam, hemicraneam.	Bellicosos omnes, rixosos, contumeliosos, coniuratores, seditiosos, vinosos, prędones, lictores, quorũ magisteria in igne & ferro exercatur, medicos, chirurgicos, Turcos, iracundos, crudeles, violentos, audaces, inuercundos, proteruos, cõuitiatores rapaces.	Tyrãnidem, duces exercitus, chirurgicã, operarios igne & ferro.	Rubeũ.	Iaspidem, Hematitem.	Ferrum.	Amarum, felleu, acutum.	Clima tertium, Septẽtrionem, Sauromatas, Getulos, Longobardos, Gothos, Cracouiã, Patauium, Ferranam.
Sol. ☉	Calid', siccus, mascul. diurnus, fortuna p ✱ & △ infortun. p ☌ △ ☍ Cholericus cum temperamento.	Visum, neru. cor, dextr. lat. oculum dext, infir. illatum partiũ, ophthalm. spasm. cordiacã, syncopin, chol. rub. oris ægritud. reumata, flux. ocul. catarrh. comest. cam. in ore, frig. stoma. & hepat. fist. pustul. matric. & part. inferior.	Magnanimos, industriosos, auidos, pulchros, ambitiosos, reges, principes, potentatus, laboratores auri.	Imperium, regnũ, principatũ, prefecturam, Magistratus ciuiũ porestarẽ.	Aureũ, croceũ, subrufum, scarlerum, secundũ aliquos album.	Hyacinthum.	Aurum	Acutũ, acrum, pungitiuum, odorem bonũ, non excessiuũ.	Clima 4. Orientem.

Natur. & complexio.	Membra & infirmitates.	Conditiones & homines.	Dona & magisteria.	Colores.	Lapides pretiosi.	Metalla.	Sapores	Regiones.	
Frigidā, humidā, fœm. Nocturn. fortuna minor, phlegm. versus temperamētum.	Matricem, genitalia, mammillę, guttur, lūbos, nates, pinguedinem, sperma, hepar, gomorrheā, priapis. diabetem, passionem matr. diarrh. lienteriā, morbos stomachi & hepatis, genital. à causa frigida & humida, fistulæ, molles egestiones sangu. frig. stomach.	Māsuetos, delitiarum amatores, sociales, comptos, saltatores, misericordes, appetentes, mulierosos cātores, iuuēculas, musicos, omnia ornamenta diligentes, laboratores lapidū preciosorum.	Musicā, artem textoriam, aromatoriam exercētes.	Album, secundùm aliquos viridem.	Vnionem, Margaritas, Saphirim, Carbunculum, omnes pulchros lapides, adornatū spectantes.	Cuprum, specula omnis generis.	Vnctuosum, & pinguē, dulcē, aromaticum.	Clima 5. Austriam, Arabiam, Campaniam, Viennam, Augustam Vindel. Poloniam maiorē, Senas, Heluetios, Turegū.	Venus. ♀
Siccus, versatilis ad naturā, cui complectitur indifferens Melāncholicus cū adustione.	Memoriā, phantasiā, linguam, man. & digit. partem in fell. os, crura, cerebrum, ner. maniam, lethargi. passio, ling. omnes spec. Melancholiam, præter eā, quæ à rhoid. dicitur, opil. fellis, raucedinem, vomitū, febrem quotidianam, phthisim, epilep. russim, abūd. sputæ, omnes infirm. ex ignota siccit. prouenientes.	Ingeniosos, sagaces, vafros, proteruos, impetuosos, non rarò dolosos, inconstantes, mēdaces, supbos, scriptores arithmeticos, mathematicos, poetas, mercatores, subtilium artiū inuētores.	Mathematicam, rhetoricā, philosophiā, negotiationes, curiositatē, scribendi artem, magisterium artium, diuinatricē, nouas artes.	Celestinum & varium, griseum.	Alectoriū, omnes lapides magini magicis sculpti, & qui magicis artibus seruiunt.	Mercurium.	Variū & mixtum.	Clima 6. Aegptum, Græciam, Angliam, Flandriam, Silesiam, Parisium, Vratislauiam, Effordiā, Viennam Austriæ.	Mercurius. ☿

Natura

	Natura & complexio.	Membra & infirmitates.	Cōditiones & homines.	Dona & magister.	Colores.	Lapides ptiosi.	Metalla.	Sapores.	Regiones.
Luna ☾	Frigid. humid. fœmin. noct. a-quea benefica, p ⚹ & △ malefica p ♂ □ & ☍ phlegmatica.	Cerebrũ, ocul. si. viri, dex. mul. stomachũ, ventrem, latus sin. intestina, vesicam, membrũ generat in muliere, hepar, gust. pect. & illarum partium ægrit. catar. paralys. epilep. colicam, mēstrua, diarream, lienteriam, hydropem, apostem. phlegmat. obliquitas vultus, ægrit. ex neru. opilationibus procedentes.	Cogitaburdos, instabiles, vagabundos, timid. pusillan. futiles, susurratores, rerum nouarũ sparsores, prodigos, nunt. naut. reginas, dominas imperantes, ploeios, molitores, piscatores, omnes q in aquis aborant.	Seruitiũ, nuntiũ, studiũ histor. ambulationē, nauigationem aquarũ, opera plantationũ, seminationũ.	Albũ vindē cineritium, ceruleum, croceum.	Cristallũ.	Argentum, vitra.	Salsũ, mediocris odoris inter bonũ & malum.	Clima septimum, Flādriā, Holandiam, Zelandiam, Nũrimbergam.

Caput drac. ☊ { Maleficum, / Beneficum, } cum { malis. / bonis.

Cauda drac. ☋ { Malefica, / Bona } cum { bonis. / malis.

Aegritud.

Aegritudines planetarum in 12. signis Zodiaci, secundum membra hominis determinare, ex Canon. III. eiusdem Astrologiæ Isagogicæ.

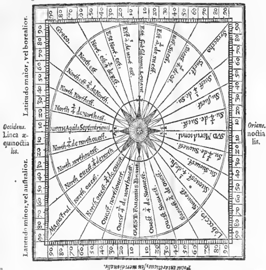
CAP. LX.

FAc introitum cum signo Zodiaci à parte sinistra, & cum charactere planetæ in capite tabulæ, & in angulo communi offertur ægritudo, &c.

	♄	♃	♂	☉	♀	☿	☾
♈	Pectus,	Ventrem,	Caput,	Femora,	Pedes,	Crura,	Caput, Genua.
♉	Ventrem,	Dorsum,	Collum,	Genua,	Caput,	Pedes,	Collum, Crura.
♊	Ventrem,	Verecunda & succes.	Pectus & succes.	Crura, Talos, Cauil.	Collum,	Caput,	Brachia, Humera, Femora.
♋	Virilia & secret.	Femora,	Pectus,	Pedes,	Brachia, Humeros,	Oculos, Guttur,	Caput, Pectus, Stomach.
♌	Verenda & succes.	Genua, Femora,	Ventrem,	Caput,	Cor,	Guttur, Humeros,	Collum, Cor, Stomach.
♍	Pedes,	Genua & succes.	Ventrem,	Collum,	Ventrem, Stomach.	Cor,	Humeros, Diafragma.
♎	Genua & succes.	Caput, Oculos,	Verenda & succes.	Humeros,	Caput,	Ventrem,	Cor, Ilia, Nates.
♏	Cauillas & succes.	Pedes,	Caput, Brachia, Femora,	Cor,	Verēda & succes.	Dorsum,	Ventrem, Verenda.
♐	Pedes,	Caput, Crura,	Manus, Pedes,	Ventrem,	Brachia, Femora,	Cor, Verenda,	Dorsum, Femora.
♑	Caput, Pedes,	Oculos, Genua,	Humeros, Crura,	Dorsum,	Cor, Femora,	Verēda & succes.	Femora, Genua.
♒	Caput, Collum,	Humeri, Pectus, Pedes,	Cor, Cauillas,	Verenda & succes.	Genua & succes.	Cor, Femora,	Verenda, Tibias.
♓	Collum, Humeros, Brachia,	Caput, Cor,	Ventrem, Cauillas,	Femora & succes.	Collum, Dorsum,	Verenda, Crura,	Femora, Pedes.

Sed hactenus de mundo in vniuersum dicta sint: sequitur nunc vt de homine dicamus, secundùm præscriptum ordinem lib.2. Syntax. cap.1. num.8. reiecta tractatione elementorum in alium gradum designatum in speculo artis in proximè citato, cap.1.num.10.

Hic typus ventorum inferendus est pag. 404. Syntax. art. mirab.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER IX.

Vbi agitur de Homine.

Homo quid. CAP. I.

VIA homo ad vniuersi orbis habitum institutus est vt ait Aristot. 1. de histor. mal. cap. 15. postquã de magno hoc mundo cœlesti diximus, de paruo, de homine videlicet, dicendum. Magnũ quippe quid est homo, respectu artificis Dei, paruum aũt quippiam ratione pulueris vnde sumptus est, vt ait D. Basil. Magnus lib. examer. homil. 11. homo epitoma omniũ rerum, ideo paruus mundus, particulam vndiq; dissectã habens, vt ait Horat. 1. carm. od. 6. Imago, & omnium superiorum donum, teste Hesiodo in 1. oper. & dier. sub nomine Pandoræ, inest illi à Deo insufflata anima immortalis quam cum Angelis participat & intelligit, vt sentiat cũ reliquis animalibus, vegetatur, & crescit vt plantæ, viuere illud cõmune cum illis habet, & esse cũ reliquis, vt ait Aristot. 1. de moribus ad Nicom. c. 7. Dicitur & mens hominis cum syderibus esse communis, prout explicat Macrob. lib. 1. in som. Scip. c. 14. Quamobrem & rectè Protagoras dicebat hominem rerum omnium esse mensuram, etsi aliter possit sententia intelligi apud Plato. in Craty. & Theæteto, homo ab humo dicitur, hoc est, à terra: non ab homine humus, vt falsò sibi persuasit Varro in 4. de ling. lat. Nam, vt ait Cic. 2. de natur. Deor. Deus homines humo excitatos, celsos, & erectos constituit, &c. & 1. Tuscula. humari homo, tegi dixit. Retinet consensus ferè omnium gentium, vt à parte, à qua quis ortum habuerit, familiæ saltem nomen ferat: coactus autem ex limo terræ homo, vt ait Horat. od. 6. lib. 1. Car. Et Hesiod. per Prometheum, scilicet prouidentiam diuinam, per Deum ipsum, vt ait Moses Genes. cap. 1. Quamobrem & nomen matris & originis retinuit, apud Hebræos quoq; dictus אדם Adam, quia terram ex qua sumptus, אדמה adama vocant, & Græci ἄνθρωποι ἐπιχθονίοι, homines terrenos, vt Homerus Iliad. α. & alibi.

Quamuis

Quamuis & alijs omnibus dicatur illis homo, vt ἀνὴρ, ἄνθρωπος, βροτὸς, φὼς, &c. homo autem est animal ratione prædıtum, constans anima & corpore conueniente sibi. Hebræi docuerunt primi, duplici natura hominem fuisse cõstitutum, cuius altera pars, cùm incorporea & immortalis sit, verus homo existit, ad imaginem & similitudinẽ Dei non fortuna & casu, sed à Deo ipso creatus, vt ab eo diuina sua maiestas laudaretur. Quod autem circumiacet sibi terrenum corpus, & opus etiam ipsius Dei est, de terra sumptum, & in terram rediens, vt scribit Euseb. Pamphil. lib. 7. de præpar. Euangel. c. 7. quod docetur in cap. 1. Gen. Porrò ad similitudinẽ Dei & imaginẽ creatus à Deo homo, prout explicat D. Ambro. tom. 4. in si. hexamer. & lib. de dignit. homi. c. 2. & in Psal. 118. sermo. 10. D. Bernard. in prin. meditatio. D. Basil. hexamer. homil. 10. D. Athan. in refutatio. contra hypocri. Meletij & Pauli Samosatensis, & quæst. 8. lib. de diuers. quæstio. Cyrill. Alexand. lib. 4. Thesauri contra hæret. c. 1. & lib. 13. cap. 3. Eusebius lib. 7. de præpar. Euang. c. 4. Quint. Septi. Tertullia. lib. 2. contra Marcionem, Rabini in vaitzra raba in Leuit. c. 4. Galat. in Iudæos lib. 2. cap. 8. Philo Iudæus lib. quod deterius potiori insidiari soleat, & li. de mũdi opific. Theophyl. Theolog. lib. 2. contra Anatolium, D. Faustus lib. 2. de gratia & liber. arbit. c. 7. Leuinius Lemnius lib. 1. de occult. naturæ mirac. c. 2. & 14. Diuinitatis participem quoq; hominem, & ideo in tractatione animalium præponendum ait, & Aristot. lib. 2. de part. animal. c. 10. Et factum esse hominẽ rationis solum participem, animal solum rationale, propriè Aristot. 1. Ethicor. c. 7. & problema. sectio 29. q. 11. Macrob. in 1. in som. Scipio. c. 14. Claudius Aelianus in prologo histor. animal. docuerunt. At constare anima & corpore simul, & ex duobus fieri hominem, probat Plutarc. lib. de virtu. mor. Philiscus cùm consolatur Cicer. exulantem apud Dionem lib. 38. histor. Roma. Macrob. lib. 1. in somn. Scip. c. 11. Cyrillus Hierosolymit. cathachesi 4. illuminato Gregor. Nazianz. orat. de pauperib. amandis, & alij. Itaq; mortuus homo, quanquam figuræ formam habeat candem, tamen homo non est nisi hominis communione, quia fungi suo officio nõ potest, vt ait Arist. lib. 1. de part. animal. cap. 1. moritur animal cùm anima discedit, hinc corpus δέμας hoc est vinculum, & σῶμα quasi σῆμα animæ sepulchrum & carcer, apud Plato. in Gorg. & Craty. docet & eadem Macrob. 2. in som. Scip. cap. 12.

Quot Species hominum.

CAP. II.

VNum genus hominum est, vnus homo à Deo primum creatus: Dehinc ex eius latere, fœmina producta, sexuq; distinctus: vna substantia humana adiutorium simile, Genes. 1. vt non mirum sit si hominis appellatio vtrunq; contineat sexum, vt Iurisconsult. norunt. Quod negauit tamen aliquis in synodo Matisconensi, donec à patribus illi ex sacra apertum est pagina; teste Greg. Turon. lib. 8. histor. Franco. c. 20. de ijs latius, si Deus velit, in nostra iuris epitome prosequemur. Sexu itaque alij masculi, alij fœminę, & tertium genus quoddam compositum, androgynum, aliudq; quartum corpus Eunuchorum qui neutrius generis sunt. Rursum Theophrastus Paracel. in philosophia magna tractat. 1. & 2. lib. de homuncul. homines diuidit in Adamicos, quales nos, & non Adamicos, qui propagationem non habent ab Adamo, quorum postremorum alios in aquis, alios in aere, alios in montibus, alios in igne degere ait: primos vocans Vndenas, seu Nymphas, qui in terra Pygmæos & Sylphas: mōtium Gnomos: morantes in igne Salamandras, quæ omnia nos in dicta Epitome interpretamur, & improba visa expungimus. & de Trytonibus, deq; monstris explicamus quædam non iniucunda. Possemus & hic distinctiones hominū propè infinitas adijcere ex secunda parte speculi artis nostræ, à bonitate, magnitudine, &c. vt alij sint meliores, mali alij, alij boni, magni, patui, macrobij çito sublati, &c. verum hæc ad compendium & Syntaxim non faciunt.

De primo ortu hominis. CAP. III.

AMbigere videtur Plato 6. de legibus de hominis principio, dum ait, Hominum generatio vel nunquam incœpit, aut inæstimabili ante nos initio cœpit. Sic reliqui qui ingenium dixerunt mundum & incorruptibilem, pari modo sine origine esse rati sunt humanū genus, & ab æterno, vt Pythagoras Samius, Archytas Tarent. Aristoteles Stagir. Xenocrates, & alij, teste Censorino, & obijcit Aristoteli Iustinus Martyr lib. de euersione falsor. eius dogmatum, dum expugnat primum de auditu naturali, quod ignorauerit primam plantam & primum animal. Ægyptij ab orbis initio. primos homines apud se creatos aiunt, cùm bonitate fœlicitateq; soli,

tum propter Nilum, qui multa generat, & suapte natura quæ genuit, facillimè nutrit. Sicut & limo terræ à Sole arefacto animalia perfecta nascuntur, vt ait Diodor. Sicul. lib. 1. cap. 2. Macrobius post longam cum Euangelo disputationem, ouumne prius fuerit, an gallina, tandem cap. 16. lib. 7. Saturn. generalem constituit regulam: in primo rerum ortu, animantes quæ solo semine generantur, opifice natura prius extitisse perfectas, at quomodo non explicat. Ouid. 1. Metamorph. cum Hesiod. in 1. oper. & dierum, & Horat. in 6. ode 1. lib. carm. tradunt, à Prometheo filio, vt diximus, Iapeti, hominem vel eius imaginem ex luto fabricatam, & igne cœlesti animatam: infulsè quidem, cum non animaduertant, hominem se dicere à filio Iapeti, & ita ab homine factum primum: debuerāt enim ostendere vnde primus homo ille Iapetus, & eius maiores. M. Cato in fragmentis de originibus refert opinionem eorum, qui dicunt elementa coeuntia, sensim in sua loca homines produxisse. At Christiana veraque est fides, hominem primum à Deo ex limo terræ vel puluere formatum, & inspiratione Dei viuificatum, Euamque ei similem ex latere eruptam in adiutorium Genes. cap. 1. Inspiratio autem Dei in faciem hominis, traditio est animæ rationalis, vt ait Albinus in quæstio. in Genes. Lapsi sunt autem Rabini Hebræorum in explicatione cap. 1. Genes. dum non nouerant sanctissimam vnius essentiæ trinitatem, dum ait Deus, faciamus hominem ad imaginem, &c. rati ad stellas & Angelos Deum loqui, eosque fuisse coadiutores formationis Adami: cum tamen sequatur, & fecit Deus hominem, vt scribit Philo Iudæus, lib. de profugis. Traditque Cyrillus Alexand. lib. 2. contra Iulian. illud faciamus, quasi consilium, hyperbolicum esse sermonem, vt rem magnam facturum se designaret. Lapsi pariter stolidissimè Seueriani hæretici, qui hominis dimidiam partem dixerunt esse diaboli, aliam dimidiam Dei, quæ infrà vmbilicum diaboli, quod tollit Epiphanius tom. 3. lib. 1. aduersus hæreses, hæresi 45.

Dicendorum de homine parasceue.

CAP. IV.

QVia diximus in cellula hominis, in speculo artis, ibi locum, & fontem rationum, & argumentorum, quæ ab inuentis ab homine sunt: in tractatu hoc de homine non separatim de corpore eius, & eius partibus, & membris dicemus, nam de his tractabitur cum de ani-

malibus, seu vita sensuali agemus: non etiam de hominis alia parte insigniori, de anima: seorsum enim de ea postea, sed de homine prout constat anima, & corpore, atque ita eius tantùm inuenta, & artes percurremus. Itaque explicabo ordine diuisionem rationalis cognitionis, quam præscripsimus libro 4. Syntaxeon, capite 5. vbi scientiam partiti sumus in speculatiuam, & practicã: speculatiuam rursum, in realem, & rationalem. Realem autem in metaphysicam, physicam, & mathematicam. Rationales speculatiuas, in grãmaticam, dialecticam, rhetoricam, poeticam, historiam. Practicã iterum, in actiuam & factiuam: & illam in politicam, ethicam, œconomicam: hanc autem factiuam in mechanicas, quæ plures sunt.

De triplici vita & contemplatiua.

CAP. V.

TRiplex modus viuendi, vnde vitæ tres species, contemplatiua, actiua, & effectiua. Contemplatiua seu speculatiua, duos gradus habet: speculatio quippe, diuinorum & scientiarum: summa vita Dei contemplatio: infima, effectiua: inter vtramque media, actiua. Contemplantur itaque qui scientijs & sapientiæ insistunt. Agunt, qui prudentiam moralesque virtutes excolunt. Efficiunt, qui aliqua arte mechanica, sibi victum comparant, de quibus Aristot. 1. Ethic. cap. 5. Proximè accedit Philo Iudæus lib. Quis rerum diuinarũ sit hæres: verum is ad Deum contemplatiuæ vitæ finem refert, & optimè. Nec incommodè, vt opinor, hæc viuendi genera, ad duo contrahemus, cum Cic. 4. epist. ad Attic. epist. 31. in πρακτικὸν βίον, καὶ θεωρητικὸν in practicum seu actiuum, & theoricum seu contemplatiuum. Contemplatiuum spirituale est, aliud circa corporalia versatur, vnde quanto spiritalia præstantiora corporalibus, & anima corpore, tanto theoritica seu speculatio, præstantior actiua vita erit: non oportet tamen arbitrari contemplatiuam omnino actione liberam: caret enim extranea actione, cæterum suam spirituale habet, vt ait Plato in Philebo, alioquin vt trunci arborum & pondus inutile terræ contemplantes nominati essent à societate hominum explodendi. Qua distinctione componitur illa celeberrima controuersia agitata apud Aristot. 7. polit. cap. 2. & 3. de præstantia potiori vitæ actiuæ & contemplatiuæ. Agunt quippe sed subiecto meliori animæ inquam contemplantes. Ideò scribit Philo Iudæ. lib. de vita contemplatiua, solitarios

illos

illos contemplatiuos Ecclesiæ catholicæ primos dictos therapeutas, id est, curatores seu medicos, quod profiterentur medicinam, ista vulgari præstantiorem, per oppida omnia. Hæc enim medicina vulgi, solis corporibus medetur: illa autem liberat animas morbis grauibus, quos inflixerunt voluptates, concupiscentiæ, dolores, timores, auaritia, & cæteræ perturbationes, vitiorumque agmina, idque Dei virtute. Sic & D. Paulus ad Philipp. 3. scribebat quidem, nostra conuersatio est in cœlis: sed tamen, quanta ipse egerit, quis non videt? dum ait se in multa pericula incidisse, ob actionem prædicationis verbi Dei. Liquetque ex Actibus Apostol. ipsum, & reliquos Apostolos peregrinationes instituisse ad curandas animas. Docet & Abdias Babylonicus, & ipsamet sacrosancta Euangelia, in quibus Deus ipse Dominus noster Iesus Christus laborauerit & certauerit vsque ad mortem. Nec in illis prætermittitur, quod ibat & ipse per ciuitates, & castella euangelizare, Matth. 13. vtque defessus in via iuxta puteum cum Samaritana constiterit. Dixitque discipulis apud D. Ioannem, cap. 15. in hoc clarificatus est Pater meus, vt fructum plurimum adferatis, & efficiamini mei discipuli, & postea, posui vos, vt eatis, & fructum adferatis, & fructus vester maneat. Noluit & otiosos stare in plateis homines, bonus paterfamilias, sed illos conduxit vt irent in vineam suam & operarentur. Matth. 20. & D. Paul. qui noluerit operari non manducet, 2. Thess. 3. laborarūt omnes quotquot viri patres, cœleste regnum promeruerunt. Non quidem omnes illa vitę actione corporali, sed spiritualia seminantes, & colentes, proque illis vigilantes. vt & Angeli apud D. Dionys. Areopag. in cœlesti hierarchia, sunt in contemplatiua vita constituti, at non otiosi: sed alij in laudibus Dei assidui & orationibus, alij in hierarchijs instruendis deputati, alij ministerio proprio hominum, & rerum omnium, prout Deo videtur, assignati. Solitarius D. Hieron. aliquando, sed non semper, & fuerunt Helias, Eliseus, & Ioan. Baptista in desertis & montanis habitantes, at nec illi otiosi, non inutiles, sed prædicationibus & in erudiendis hominibus assidui. Hanc vitam contemplatiuam omnes homines vt proprium sequi deberent: quia homo natus non est, vt hæc vilia, & fæces terræ sibi peregrinanti condat: non vt instar brutorum, & porcorum voluptatib. fœdis & spurcissimis sese volutet, sed vt Deum cognoscat, veneretur, & colat, vtque ad nutum, veluti domini, sic in talentis ab

illo datis negotiatus, cum eius mandata recedendi ab hoc hospitiolo, & carcere corporis acceperit, liber ab omni pondere isto terrestri ad eum perueniat. Turbantur certè erga plurima homines, & laborant in superfluis, & inutilibus, vel potius nociuis: cum tantùm vnum sit necessarium, vt Dominus dixit ad Martham. vnum autem illud est, Deus, & ex eius mandatis, & voluntate vitã componet, seruire Deo, quod opus vnum debet esse omniũ Christianorum, ad hunc quæcunque agunt ad illius gloriam referre, alioquin perperam & suo malo turbantur erga plurima. Hanc contemplationem in Theologia nemo non videt habere materiam. Quamobrem cùm de ea dictum sit lib. 6. Syntax. non vltra immorabimur. Sed ad alias speculatiuas scientias transgrediemur, & postea de actiuis, & factitijs agemus scientijs & artibus. Verum primum de metaphysica, quæ Aristoteles tradidit audiamus. Et quid de transcendentibus nobis magis placuit explicemus.

SYNTAXEΩN
ARTIS MIRABILIS,
LIBER X.

In quo agitur de Metaphysica.

Finis Metaphysices, Dei cognitio.

CAP. I.

METaphysices illa sunt, quę post cognitas naturales causas, animum rationis participem & intellectus, ad altiorem perducunt considerationem, vt cognoscat, quoad fieri & consequi poterit, opificem illum supremũ, vnum, & illud quod est semper, quod nunquam fuit aliud, nec futurum est quam solũ est, quodq; nihil aliud est, quàm Deus vnus, qui sine principio omnium principium, sine medio & fine omnium: Finis, à quo, per quem, & propter quem, & ad quem omnia. Sic Auicen. 1. suæ Metaphys. c. 3. scopum vltimum indagationis Metaphysices esse fatetur cognitionem Dei altissimi, & angelorum spiritaliũ. Non enim

enim poteſt anima quieſcere in naturalibus & viſibilibus, dum videt omnia mutuò colligata, niſi ad vnam primamque cauſam ſine principio conſcenderit. Et dum à concatenatione rerum viſibilium peruenit ad inuiſibilia, tunc pari ratione ab inuiſibilibus, ad inuiſibilia alia maiora & præſtantiora tranſiens, ob infirmitatem animi, & rationis, & præſtantiam diuinitatis quam perquirit, luctatur cum intelligentijs: quas ſi ordine rectè ad vnum direxerit, optatum conſequitur finem. Quandiu autem per illas rerum varietates & typos, vt in labyrintho animum exercet, tandiu in metaphyſicis angitur & torquetur: quæ difficiliora eo magis, quanto quis longius à via cognoſcendi Deum verum, aberrat. Vt mirum non ſit tot anfractus, tot ſcopulos, Ariſtotelem, & alios Ethnicos offendiſſe, totq; labores paſſos in metaphyſicis, dum lumē rationis tantum ſequerētur, nec veram de Deo haberent rationem, quibus hodie muliercula quæuis, vel ruſticus, fideli Symbolo catholico informatus iure præire poſſet. Cùm nobis via compēdiaria, & certiſſima, qui filius Dei eſt, veruſq; cum Deo Deus vnus, incognita prorſus myſteria reuelauerit, & per Spiritum ſanctum omnem docuerit veritatem. Quamobrem Chriſtiani ibi incipiunt ſcientiam & ſciendi initium, vbi Philoſophorum anchoram figebat ſuprema cognitio: olim ab elementis mundi orſi & phyſicis, hodie à Dei ſummi vera & certiſſima cognitione, quæ in epitomen, & familiarem, & neceſſariam reducta, Credo in Deum, &c.

MATERIA META-PHYSICES.

Vnum, ens, ſubſtantia, accidens, potentia, actus, neceſſarium, contingens, dependens, independens, finitum, infinitum. CAP. II.

CONſiderat autem Metaphyſica, vniuerſalia quātùm vniuerſaliter poteſt, & quantum cōſequi poteſt genera generaliſſima: vt poſſit hos rerum humanarū, & exiſtentium diſperſos riuulos, ad quaſdam origines, & fontes reducere, & poſtea illa generaliſſima ad vnum cōtrahere, & vnum illud cognoſcere. Ideo eius materia, ens vnum quod mente tantum comprehenſibile, diuiſum in alia duo, in ſubſtantiam & accidens: quæ poſtea per modos

modos essendi in abstracto, hoc est, generaliter, sine concreto indiuiduo cui hærent, considerat. In ente accidentis considerat nouem modos, quos prædicamenta dicit, quantitatem, qualitatem, relationẽ, passionem, &c. prout explicauimus lib. 1. Synt. cap. 4. & 5. & explicaturi latiùs, si Deus voluerit, proprijs commentarijs, quos paratos de his habemus. Considerat & Metaphysicus alia abstracta vniuersalia, potentiam, vt materiam: actum, vt formam: necessarium, contingens, dependens, independens, finitum in eo esse, & infinitum in esse. Considerat & potissimùm transcendentia. Quæ omnia nos in nostra methodo in Syntaxi proposuimus, cũ omnis demonstratio maximè à communibus, & postea ex proprijs pendeat. Ens itaque in vniuersali contemplatione, subiectum est metaphysices: in concreto autem & particulari ratione, pro modo concretionis, est singularium doctrinarũ. Sic Physicus tractat de ente mobili: Mathematicus de ente quanto. Hinc fit, vt Aristoteles summoperè in 1. Metaph. & alibi laboret, circa vniuersale principium rerum omnium, quod ab exordio Moses Genesis mundi, cap. 1. explicat: In principio creauit Deus cœlum & terram. Et D. Ioannes cap. 1. Euang. In principio erat Verbum, & Deus erat Verbum, omnia per ipsum facta sunt, &c.

Veritas aliud subiectum Metaphysices.
CAP. III.

SEcundo libro in veritatis speculatione Aristoteles anhelat, cùm tamen Deus ipse sit veritas, Dominus noster Iesus Christus, qui nobis veritatis lumen effulsit, plenus gratiæ & veritatis. D. Ioan. cap. 1. 5. 8. 14. 16. 17. & sine hac veritate nunquam certè finis ille Metaphysices, q̃ omnẽ humanæ naturæ superat intellectũ, nempe Deus, nobis innotuisset. Non enim potest apprehendi quod infinitum est, & increatum, à tam exigua creatura ab anima dico finita, cùm nec naturaliter minus possit continere quod maius est, vnde oportuit ens illud reuelari, & fide credi, non per causas indagare: cum infinitis gradibus, causæ rerum & res sint Deo minores. Et ita cùm ex generalioribus cognitio pendeat effectuum. Deus cùm quid supra se non habeat, & omnia sine comparatione aliqua perfectionis, infinitè illo sint inferiora, non potuit declarari perfectè per res aliquas, nec repræsentari. Nec veritatis inquisitio ad eum nostra imbecillitate pertingere, nec ex puteo. Democriti prodire veritas sine diuino ductu.
Duobus

Duobus etiam veritatem nobis intercipientibus vltrà inquisiti altitudinem, & sublimitatem, nempe consuetudine & natura ipsa. Consuetudo quippe viuendi, si leges diuinas nō sequaris, tantùm valuit, vt falsa pro veris suadeat, & aciem animi retundat. Quod enim apud nos iustum, alia in prouincia, imò in eadē paulò pòst iniustum & impium videtur: & natura hominis, animus in hoc sepulchro animę viuens, contagione corporis & erroribus sensuum, & tyrannis imaginationis simulacris, tot erroribus inuoluitur, vt maxima sui parte à suo intellectu puro deciderit. Ita crassis conspurcatus nebulis, vt diuinitatis & veritatis radios nō concipiat. Quibus mederi cupientes Metaphysici, probis argumentationibus consuetudinem emendandam esse statuerunt: naturæ autem tenebras, opinione, vt homo in singulis scientijs certitudinem tantùm conuenientem stabiliat. Sed neque Aristoteles tales docuit argumentationes, nec conuenientes illas certitudines veras esse ostendit. Sunt etenim & in argumentationibus & scientijs varia, & quidem diuersorum Philosophorum insignis authoritatis apud suos, studia & axiomata, vt postquam quisq; sua rationibus propè firmata existimauerit, statim videamus columnas rationum eorum deijci probabilioribus, vt veritatem certè nunquam cognouerint, nec ad illius vmbram peruenerint: neque suis argumentis & disputationibus potuerint vnquam verè demonstrare, quid, & vbi summum illud ens bonumq;, quies, & rerum omnium principium. Sed omnes quotquot iter ad id inquirendum pernauigare tentarunt, in ipso portu naufragium fecerunt, vel defecerunt, intercepti ab instituto cursu ab ijs, quæ speciem quidem boni habeant, sed summum non erant. Alij à voluptate, alij à virtute, alij à pulchritudine, alij à diuitijs, alij à similibus propè infinitis irretiti: donec veritas ipsa dixit, Hæc est vita æterna, vt cognoscant te Deum Patrem, & quem misisti Iesum Christum. Ioannis 17. cap. 3. ad Rom. 6.

De Quæstionibus quæ præmittunt Metaphysici. CAP. IV.

QVocirca Aristoteles, cùm quò se verteret certum nō haberet, iam inuolutus suis axiomatibus & fluctuēris, p totū lib. 3. Metaph. iactatur, nunc hac, nūc illac circa quæstiunculas occupatus, quas præcedere debere arbitrabatur, cùm tamen certum signum ignorātiæ docentis

docentis videatur in omnem lapidem impingere, & inuolutè rem pertractare: atque ludit ordinem in eo.

1. An vnius scientiæ tantùm, an multarum sit causas speculari? Hanc non resoluit Aristoteles, sed Iauellus soluit lib.3. Metaph cap.2.

2. Num solius Metaphysices, substantię principia considerare? Resoluit affirmatiuè 4. Metaph. tex.7. & 8.

3. Num vnius scientiæ simul de omnibus substantijs dicere, vel si diuersæ de diuersis? Resoluit cum distinctione in lib.4. Metaph. tex.2.

4. Num etiam Metaphysices tractare de substantijs & accidentibus, & vnius esse scientiæ? Resoluit lib.4. Metaphys. tex.4.

5. Num principia rerum sint genera, & an illa communissima: vt ens, vnum, magnum, paruum? Non resoluit, sed Iauellus soluit, cap.7. lib.3. Metaph.

6. Vtrum preter singulare sensibile detur aliquod ens magis vniuersale, quam separatum, quod sit compositum, vel materia, vel forma? Negat Aristoteles 7. libro Metaphys.

7. Vtrum omnium indiuiduorum vnius speciei, vt omnium hominum, sit vna quiditas, siue vna forma? Negat Aristoteles lib.7. Metaph. tex.20.

8. Vtrúmne omnium rerum sint eadem principia numero, vel eadem specie & diuersa numero? Resoluit cum distinctione Aristoteles 12. Metaph. tex.19. vsque 29.

9. Num eadem principia corruptibilium & incorruptibilium? Huius resolut. ex Aristotel. 12. Metaphys. tex.34. 8. Physic. tex.48. & ex 2. de Gener. tex.55.

10. Vtrum vnum & ens sit substantia rerum, vel non? Determinat partim in 4. & 10. & 12. Metaph.

11. Num numeri, & corpora, & superficies, & linea, dicant substantiam rerum sensibilium? Determinat in 3. Metaphys.

12. Num præter res singulares sensibiles, & præter magnitudines mathematicas, quæ non sunt substantia rerum sensibilium, nec principia substantialia, necessarium sit ponere formas, id est, ideas separatas? Negat Aristoteles lib.7.

13. Sintne principia rerum in actu, vel in potentia? Determinat cum distinct. lib.12. Metaph. text.30. & 31. & libro 9. text 13.

14. Et num prima rerum principia sint vniuersalia, vel singularia? Soluit lib.7. tex.46.47.48.

15. Num

15. Num præter ſubſtantias ſenſibiles ſingulares, dētur aliæ ſubſtantiæ ſeparatæ à materia, quas Platonici dicunt ideas, ſeu ſpecies, vt homo per ſe, leo per ſe. Negat ideas Ethic.2. & 2. de Phyſ.aud.tex.19. lib.de Gener.1.7.& lib.12.Metaph.

De ſpeculatione Metaphyſices circa ſubſtantiam, accidens, vnum, ſimile, æquale.

CAP. V.

A Cpoſteà ſuperatis illis obicibus, in aliam deſilijt libro 4. diſputationem, de ſubſtantia: & abundè proſequitur Metaphyſicam verſari circa ens, & circa accidentia, quę per ſe conueniunt enti circa vnum ſimile & æquale, agitque de his & de primis principijs, quæ vocat dignitates Mathematicas: & mirum in modum digladiatur pro probatione & defenſione primi principij, q̃d tamen quia Deum verum non nouerat, non tradidit.

Quid 5.lib.Metaphyſices tractet Ariſtoteles.

CAP. VI.

I Terumq; in quinto, cùm ſibi non ſatisfeciſſet explicat quid ſentiat, & quomodo diſtinguat principium, cauſam, elementum, naturam, neceſſarium, vnum, ens ſubſtantiam, idem, oppoſita, contraria, priora & poſteriora, potētiam, quantum, quale, ad aliquid, perfectum, terminum, ſecundùm quod diſpoſitionem, habitum, paſſionē, priuationem, habere, ex aliquo eſſe, partem, totum, mutilum, genus, falſum, accidens, & alia, quorum hoc accipe ſchema, quod colligit Iodochus Clichtoneus Neoportnenſis in commentarijs in Fabri Stapul. introductionem in Metaph.cap.5. Cuius prior numerus, ordinem terminorum, alter quot habeant acceptiones explicat.

Ordo.	Acceptiones.		Ordo.	Acceptiones.	
1.	Principium.	7	11.	Idem.	8
2.	Cauſa.	4	12.	Diuerſum.	8
3.	Elementum.	4	13.	Differens.	2
4.	Natura.	6	14.	Simile.	5
5.	Neceſſarium.	5	15.	Diſſimile.	5
6.	Vnum.	8	16.	Oppoſitum.	5
7.	Multa.	8	17.	Contrarium.	5
8.	Ens.	14	18.	Prius.	8
9.	Ens per accidens.	3	19.	Poſterius.	8
10.	Subſtantia.	4	20.	Poteſtas.	4

21. Poſſi-

21. Poſſibile.	4	32. Paſſio.	4
22. Impotentia.	4	33. Priuatio.	8
23. Impoſſibile.	4	34. Habere.	4
24. Quantum.	4	35. Ex quo.	6
25. Quale.	4	36. Pars.	5
26. Adaliquid.	4	37. Totum.	3
27. Perfectum.	4	38. Colobus.	7
28. Terminus.	9	39. Genus.	4
29. Secundùm quod.	5	40. Diuerſa genere.	2
30. Secundùm ſe.	5	41. Falſum.	4
31. Habitus.	4	42. Accidens.	4

Quale ens Metaphyſici. CAP. VII.

Relabitur in ſexto in ens, vt diſtinguat & doceat quale illud quod à Metaphyſico pertractatur. Nam omnes ferè ſcientiæ particulares conſiderant determinatum genus entis, principia & cauſas ſui ſubiecti: vt, Medicina, cauſas ſanitatis: Geometria, principia magnitudinis, nempe punctum principium lineæ, lineam ſuperficiei, &c. Arithmetica, principia & cauſas numeri, diuiſionem continui · Phyſica, principia & cauſas eius mobilis, nempe materiam & formam efficientē: Moralis ſcientia principia quoque ſua, cauſas & habitus, puta agens liberū arbitrium, & actus conſequutos ſimiles. Aedificatoria, principia & cauſas ædificij, puta materiam hãc vel illam, hunc finem, hanc figuram, hoc agens. Sed ita non debere conſiderari ens à Metaphyſico, vt ab illis, ſed vniuerſaliter ens per ſe, non ens verum vel accidens, hoc eſt, quatenus verè eſt in aliquo, hoc eſt, in concreto, ſic enim explico, ſed vniuerſaliter. Neque tamen vt non ens conſiderat, quia ad illud non ens, eſt ens ſalſum, vt tractat: neque vt ens in anima, hoc eſt, prout comprehẽditur abſtractè à re aliqua ab anima: quia illud ens eſt ad aliquid, non vniuerſaliter ens ſolum per ſe, quod extra animam eſt diuiſum, poſtea in ens corporeum, ſeu materiale, & incorporeum per actum & potentiam, per vnum & multa, vt tractat in lib. 7. Metaph. de Materiali potiſſimùm: & in 8. de Actu & potẽtia: in 9. de Entibus autem incorporeis: in 10. Quæ ſint autem primæ & vniuerſales cauſæ entis incorporei, in 12.

De En-

De Ente corporali & eius substantiæ diuisione: & quod formæ separatæ seu ideæ non sint. CAP. VIII.

ET idcircò in 7. dum de ente corporali agit, tractat de substantia, vt de primo ente, posteà accidentibus, & de eo quod quid est in substantia, & illam dicit per se absolutè ens accidens autem, ens secundum quid, atque substantiam priorem, natura, tempore, & cognitione. Diuiditur ibi hæc substantia sensibilis compositi, in materiam & formam, seu figuram. Docet posteà contra Platonem, singulares res sensibiles, non generari à formis separatis, quas Plato vocat ideas, vel species: sed vel ex virtute indita naturaliter rebus, per quam agunt, vel ab arte ex ratione sine intelligentia mentis artificis & ex factione, vel à casu, vel à fortuna: verùm si quæratur ab Aristotele, vnde vis naturæ, vnde casus, certè nesciret respondere, vt Christianus, in promptu, à prima causa, à Deo, qui omnia benedixit, iussitque crescere & multiplicari, Genes. cap. 1. Et à prouidentia Dei, quæ per singula, cuncta disponit, vt nec capillus sine eius voluntate de capite cadat: non passer occidatur, quamuis operetur per media, aliquando per Solem, Lunam, stellas, hominis coniunctionem, artem, &c. Tractat deinceps contra Platonem, genera maximè vniuersalia: de ente, de vno, de ideis, & non esse substantias absolutè, quòd non sint substantiæ à singularibus separatæ: quòd ideæ Platonicæ non possunt definiri, nec demonstrationem recipere, & ita vanæ.

De materia & forma in substantia composita. CAP. IX.

PRosequitur in 8. institutum de materia & forma sermonem, nempe quòd ea insint substantiæ sensibili, vt principia intrinseca constitutiua. Porrò materia per se & seorsum, non potest secundùm Philosophos demonstrari esse aliquid, quia constituunt eam in potentia, quæ per aduentum formæ fit aliquid actu. Fitque ex duobus substantia composita, vnde posteà sequitur, formam rei sensibilis nō esse totam rei essentiam, sed partem, vel partem, vt dicunt, quiditatis. Dehinc secundo, formam esse aliquid præter partes materię, alioquin actus & potentia confunderentur: aliud nempe lapides & ligna, quibus

domus constat: aliud domus forma. Tertio nullam formam esse per se vel generabilem, vel corruptibilem, sed tantùm per accidens ad generationem & corruptionem compositi. Quartò, q̄ si forma accipiatur pro tota specifica quiditate, & non pro parte, vt in homine humanitas, & in similibus rerum corruptibilium distinguentibus formis, forma non est separata à materia secundùm Aristotelem in 3. & 8. Physic. quod subuertit ideas Platonicas. Quintò, sicut omnis numerus resoluitur in vnitates, sic omnis quiditas, siue rei cuiusque definitio, resoluitur in sua stata principia, in primum genus & differentiam primam, ne in infinitum excurrens, in infinitum fiat peregrinatio. Rursum, quod ad materiam pertinet, noua dubia resoluuntur: primum ex duplici consideratione materiæ corporũ, primæ inquam & propriæ, prima quæ quatuor complectitur elementa, ignem, aërem, aquam, terram, quæ eadem est omnium materia, ex qua omnia generentur, & componantur, & in eadem resoluuntur. Cùm propria tamen omnium non sit eadem materia, sed diuersorum diuersa, vt materia flegmatis, cibus dulcis, crassus, vnctuosus: quia ea humida, & flegma humidum. Materia choleræ, amarus: quia amara sicca & cholera, & à simili simile gignitur, vel immediatè, vel mediata aliorum alteratione, vt dum ex cibo per plura media, caro gignitur. Cur autem existente vna prima materia tam diuersa generentur, accidit certè ex voluntate primi artificis Dei, qui ita statuit: sicuti ex voluntate artificis hominis plures formæ ex ligno possunt fieri, statua, cythara, lectus, &c. nascunturque varia ex præscripta forma diuersis speciebus, à quibus natura suo authori obediens non deficit. Obseruat tamen Aristotel. diuersam à generabilibus materiam, in corporibus æthereis, quæ vocat æterna, in quibus tantùm ponit materiam secundùm locum mobilem, aliquid existens actu scilicet quoddam corpus. Sicut & ait accidentia priuatiua non habere materiam quę sit ens in prima potẽtia, ex qua scilicet fiant, vt in somno & edipsi ostendit simpliciter, nec accidentia positiua, quæ aliquando sunt, aliquando non sunt, licet non generentur per se, sed p accidens: quemadmodum quantitates, qualitates, & formæ substantiales. At in metaphysica illud quoque obseruandum, in naturalibus formam coniungi materiæ, cùm ex potentia materia transit in actum p causam efficientẽ: vt dum fit ex metallo statua per artificem, q educit a ctum è potentia, id est, q facit id quod inde fieri

eo modo poterat. Sic in mathematicis, in circuli forma, superficies, quæ recipit circulum, formam accipit: vt materia potentiam habens, & in actum tunc deducta. Sic in reliquis figuris quod diuersum in intelligibilibus, & substantijs simplicibus, quæ ex seipsis sunt eos & vnum seu actus differentes in hoc à sensibilibus substantijs.

De potentia & actu, & num potentia actu prior. CAP. X.

HAnc optimo ordine Aristot. in 9. Metaph. tractat de potentia & actu: potentiæ acceptiones prosequutus, in actiuam & passiuam diuidit. Potentiæ inueniuntur in omnibus inanimatis & animatis. Inanimata quippe suas habent potentias vt principia operandi, siue agendi: qualis calor in igne: frigiditas in aqua: virtutes in lapidibus. Suas & animata, quarum aliæ sunt rationales, si de animalibus rationalibus agamus, vel irrationales, seu sensitiuæ, si de brutis, vel de partibus sensualibus quæramus. Rationales sunt, veluti artes mechanicæ factiuæ: scientiæ practicæ actiuæ, vt morales. Sunt enim hæ verè principia agendi, & operandi in alio in quantum aliud, quia ordinantur ad opus. Sic de alijs potentijs vegetabilium & sensibiliũ colligere q.s poterit propria: dummodò cum his consideret esse potentias actiuas & passiuas. Cæterùm actus cũ potentia relationem facit, & ideo actu id est, qđ nõ est in potentia, & contrà. Sequitur autẽ potentiã actus, si ea sit remota, post multas medias transmutationes: vt terra quæ in potentia remota lignum est, antequã ac actum perueniat, multa media percurrit. Sic cibus antequam caro, &c. Vnde quod fit ex aliquo ꝑ potentiam remotam, non habet nomen ex eo, non secus q̃ quod fit ex materia remota: contrà, si de potentia propin qua in actum veniat. Est autem semper actus potentia prior ratione & notitia. At passiua potentia prior & posterior esse actu potest: prior, quantum ad idem numero: posterior, quantum ad idem specie: & agit vnumquodque, in quantum est actu, vnde esse aliquid in specie actu præcedens necessarium est, à quo quod est in potentia reducatur ad actum. Quòd si de potentia actiua agamus, quia hæc & ingenita, & acquisita exercitio esse potest: ingenita vt intellectus & sensus, sensus & aliæ potentiæ animæ, est prior actu: Acquisititia autem, posteriori actu, quia frequentati actus, sunt potentię generatiui, vt cytharizando fit cytharœdus, fabricando faber: ita actus

prior potentia, vt causa prior effectu. Quòd si quædam ars præcedat vel dispositio ad cytharizandum, vel fabricandum ante edoctam artem, est ille actus imperfectus, non potentia, sed causatiuus, vel viam sternens ad potentiam: & hæc maximè in generalibus & corruptibilibus. At in sempiternis, seu æternis: omne sempiternum est actus, & non est in potentia passiua. Actus quidem, quia semper est, nec quandoque non est, aliter non esset sempiternum: potentia autem nec passiua, quia sicut illa non potest non aliter esse, sic in æternis, vel in corruptibilibus nec malum, nō peccatum, non corruptio, quod pertinet ad eorum substantiam: quamuis alia alijs sint meliora. Porrò intelligimus vnumquodque in quantum actu est, non in quantum est in potentia. Atque ideo verum & falsum, circa actum non circa potentiam constituemus: ea enim consistunt in compositis, compositione, & diuisione intellectus, ex distinctione materiæ, vel naturalis, vel contingentis, vel remotæ. Et in substantijs simplicibus, non verum & falsum, sed scientia, si ad eas cognoscendas peruenerimus: & ignorantia, si à cognitione aberrauerimus, non ideò minus tamen substantia vera.

Quid vnum, & quot modis, & quid multa, quid idem simile, æquale, diuersum, differentia, contrarium, medium. CAP. XI.

SEd quia per tam variam rerum distinctionem pergimus ad illum supremum venandum, quod vnum verè dici possit, à quo alia: idcircò alia cura Aristoteles in 10. ad vnius considerationem diffunditur, vt distinguat modos, quibus vnum dici possit. Itaque explicat vnum dici, quæ continua sunt natura, quod est vniforme, quod vnius rationis siue definitionis, & logicè vnum numero, vt ipsum singulare, vnum specie, vnum genere, vnum super ens, & vnum ens, vnum super ens, seu transcendens quidem indiuisibile, & vnum ens diuisibile. Conueniunt autem vni essentialiter, primò vt sit mensura, dehinc vt principium quantitatis discretæ, vt ab vno & numero oriatur mensura, seu quantitas continua, & per similitudinem eius, non quantitatis mensura. Opponuntur vnum & multa, quod vnum proferat non diuisum, multa diuisionem. Ad vnum conspirant, idem, simile, æquale: idem dicit vnitatem substantiæ: simile vnitatem in qualitate: æquale

quale vnitatem in quantitate. Idem dicuntur vel per accidens, vel per se. Per accidens quinque modis. 1. si insunt eidem subiecto, vt in albo musico, albedo & musica. 2. quando accidens prædicatur de subiecto. 3. vel contrà. 4. quando simplex prædicatum prædicatur de composito subiecto. 5. vel contrà. Modi idem p se, vt si conueniant in subiecto, si in natura, substantia, specie, genere. Similia autem possunt dici vel in fieri, cùm mouentur ad eandem qualitatem: quòd si ad diuersas, in patientia & alteratione, non in modis qualitatum consentientia, & propriè si conueniant. In aliqua qualitate actu, si conueniant in forma, figura, proportione æquali vel inæquali, vel gradu intentionis, remissionis, vnde ex gradu magis vel minùs similia, indeque & dissimilia per oppositionem cognosci facilè possunt. Sed & hinc diuersa dicere par est, quia non est ipsum, sed aliud: quia nec materia, nec ratio vna est: & in mathematicis, quia alterius figuræ, vt curuum, rotundum, quadratū, &c. diuersa quoque specie, forma, ratione. Sic differentia, specie, genere, materia, quę sunt sub distinctis prædicamentis. Quæcunque autem differunt, differunt in aliquo, & in aliquo conueniunt. Accedit autem ad differentiam contrariam, contraria quippe, quę sub eodem genere differūt. & est contrarietas maxima differētia eorum, quæ nihilominus necesse est vt in aliquo conueniant, quia plura sunt, nec sibi quicquam contrarium. Ita enim catena, & continua via conseruatur ad vnum, quod quærimus. Quamobrē media per consequens esse quoque expedit, quæ componantur extremis contrarijs, etsi à contradictorijs & priuatiuis media expungantur, quæ non inueniuntur in contrarijs, quæ differunt, aut per differentias specificas sub eodem genere, non secus ac materia diuiditur per diuersas formas, cùm & differentia sit forma, aut ex diuersis gradibus formæ alicuius naturæ, eadem semper retenta & numero: nec contraria sumuntur à diuersis ratione formæ genericæ, nec à diuersis dispositionibus materię particularis, sed à potentia, & in potentia, & aduersitate materiæ non particularis, sed simpliciter dictæ.

Aristotelis Anacephaleosis in 11. librum.
CAP. XII.

His omnibus excursis, libro 11. Aristoteles vtitur quadam anacephaleosi eorum, quæ iam dixerat in Physi-

cis, & superioribus metaphysicis libris de scientia, num vna sit generalis, an hæc circa principia elementorum versetur, reliquaque, quæ non oportet hoc compendio retractare.

De triplici Substantia, corruptibili, incorruptibili mobili, insensibili & æterna.

CAP. XIII.

ET repetit Aristoteles rursum libro duodecimo eadem & alia, quæ quinto libro tractauerat, quòd expediat Metaphysico, qui de ente agit vniuersali considerare præcipuè substantiam, vtpote ens per se: id est, operæpretium, eum considerare causas vniuersales substantiarum corruptibilium & incorruptibilium, & id fieri per diuisionem substantiæ in sua genera tria: nempe in substantiam corruptibilem sensibilem, vt planetarum & animalium. In substantiam incorruptibilem, mobilem tamē motu sphærico, qualis cœlum: in insensibilem & immobilem, hoc est, non manifestam sensibus. Quarum duæ priores physicam habent tractationem, secundùm propriam rationē, postrema ad metaphysices pertinet speculationem. Et in hac vltima determinanda, quia facilè lubricus, vbi non planè videmus, est locus, laborarunt Philosophorum scholæ. Plato, vt diximus, sua vniuersalia constituit abstracta, & ideas seu species mente agitatas: Pythagoras sua mathematica separata: Aristoteles autem substantias dicit esse immateriatas, intellectuales, motrices orbium, & secundùm se immobiles, neque vltrà progreditur. Docetur autem pluribus, necessarium fuisse ad finem quendam constituendum inquisitioni de essentijs rerum, inquirere aliquam substantiam immobilem, æternam, semper agentem, & mouentem, cuius substātia sit actus & immaterialis præter & vltra substantias sensibiles & corruptibiles. Et in hac parte non possumus conniuere inquisitionem primi & vniuersalis mouentis, eius quod ab alio non moueatur. Non enim solummodò quærimus mouens, nam inuenimus implexu cœlos se mutuo mouere & rapere, sed quærimus id quod mouet, & nō mouetur: hicque Deum esse fateantur, qui eò peruenerint cogitationis necesse est, à quo moueatur cœlum primum & omnia, virtute & voluntate, & lege sua, cum qua & effectus & facultas: dixit enim, Fiant, & facta sunt, mandauit & creata sunt. Atque

hæc

hæc vis, lex & voluntas Dei, & iussus, mens aliquando & anima mūdi à philosophis & poetis nominatur, & intelligentia ab aliquibus, quamuis alijs aliud intelligentia. per se illud immobile primū, ens & supra ens, per se vnū per se bonum. Sunt autē aliæ substantiæ postea mouentes re ipsa, aliæ ab eo vim habentes, incorruptibiles in regione illa ætherea, vt planetę de quibus in cœlo diximus. Sed primū mouens diuinissimū est, & diuinitas ipsa seipsum intelligens, omnipotens: & intelligere diuinū, sua ipsius incomprehensibilis substātia. Et sicut Deus intelligit seipsum, quia potentissimū quid, ita intelligit suū intelligere, intelligens omnia, quia intellectus diuinus, simplex. Incompositus, simplicissima apprehensio, sine diuisione, sine cōpositione, sine discursu sine tempore. Optimum vniuersi, & vnde omnia bona: neq; quicquam eo præstantius, non simplicius, non perfectius inueniri potest, vt non liceat nec possimus ad vlterius quid progredi, nullumq; transcendens, nullumq; ens eo antiquius vel præcipuum, dari poterit. In quo & Aristotelicæ metaphysices cognitio finem accipit tractationis. Quanquam in 13. & 14. rursum ad idearum improbationem reuertatur; & species sensibilibus conferre quippiam, cum eorum non sint substantiæ, refellat, sicut & Pythagoricorum numeros, ex quibus sensibiles substantias constare dicebant.

Ordinis tractationis huius, alia ratio.

CAP. XIV.

NOs in nostra arte entis, hanc cognitionem vniuersalem, & quæ est de Metaphysicis, alio modo & alia methodo, quam Aristot. & reliqui philosophi pertractauimus. Neq; tamē in ea quicquam omisimus, quod vel Aristot. vel Plato, Theophrast. aliiq; pertractarint, quatenus ad propositam artem facere videbantur. Et idcirco in lib. I. Syntax. tradidimus, cognoscendi formulas, methodum & gradus, quibus cognitio perducitur ad intellectum & metaphysices periodum, de cautionibus in sermocinatione obseruandis, dehinc de rerum consideratione generali, & diuisione in substantiam & accidens, de materia & forma. At in secūdo, epitomen rerum omnium vno speculo exhibuimus, per septem classes, in quibus nouenario ordine primis duabus, omnia genera exquirendi typos, quæstionis, & explicādi, diuidendi, & cōponendi per relationes omnibus communes docuimus.

In tertio de transcēdentibus, prout per se seorsum & prout in concreto sunt. In 4. de omnibus accidentibus. In 5. de substantijs. In 6. & 7. de virtutibus, & vitijs separatim vt vitam hominis & partis nobilioris officium, beneficio quodam singulari prosequeremur, & mentes ad cognoscendum, & venerandum primum vnum, & sine principio ens metaphysices, & omnium rerum finem, principiū & authorem disponeremus.

DE TRANSCENDENTIBVS.

Et cur principia tertiæ classis speculi, lib. 1. Syntax. cap. 1. transcendentia dicta sunt.

CAP. XV.

SVnt in nostra arte nouem capita, ad quæ, quæ sunt, esséve possunt, referūtur: nēpe bonitas, magnitudo, duratio, &c. potestas, cognitio, voluntas, virtus, veritas, gloria. Quamobrem nec errabimus, si ea dicamus Transcendentia principia, nam extra omnes cōcretas essentias sunt, & ipsis tamen nomina & naturas connotant & distingunt, comprehensione primum vniuersali per horum principiorū rationes, & veluti per chaos quoddam & cōfusè, paulatim autē per synonima, apertius ratione rudis cognitionis. Hæc porrò præcedere volumus, quòd ordo naturæ is sit, vt à potentia in actum tendat: vt & intellectus à potentia in actum progreditur, & quodammodo rudi Minerua in principio cognoscit, postea distinctiones determinat. Sic obiectū quodcunq; primū apprehendit vt quoddam diffinibile in confuso, priusquā penetret distinctè diffinitionem, & partes eius vt diffinientes: ipsum namq; vniuersale totum esse quoddam, cùm multa complectatur, veluti partes, & ideo veluti vnū vniuersale, sensu notius, ex vniuersalib. ad singula proficiscamur oportet, vt docet Aristot. 1. phys. c. 2. quod in verborū & rerum notione commune esse docet, exemplo puerorū, qui in primis omnes homines patres nominat, mulieres omnes matres. Sed & ego vniuersalia prius discenda existimo, quod his cognitis statim cum ijs participātia, si quæ vniuersalium naturæ accedant, cognoscet aliquis: vt solent pictores, primis delineationibus imaginum locum, mensuram, & formam rudem demonstrare, & penicillo sigillatum

latim posteà percurrere & emendare ab errore, & linearum priorum generalium ductu caput pedibus non miscent, nec in inuentione partium reliquarum facilè errant, vt norunt qui artem pingendi callent. Sciendum autem est, nos nouem transcendentia posuisse tantùm cum Lullio, qui ea vocat principia absoluta. Etsi Henric. Cornel. Agrippa in comment. ad artem breuem Lullij, addat alia tria, essentiam, perfectionem, vnitatem. Quanquam etiam antiquorum plures, quatuor tantum transcendentia, hoc est, quatuor quædam generalia supra res omnes posuerint. nempe ens, vnum, verum, bonum, vt scribit Ioan. Picus Mirandula, quibus recentiores, Auicennam sequuti, duo alia addiderunt: nempe res, aliquid, vt scribit Iauellus Canapicius tracta. 4. compen. logi. cap. 10. Et Ioan. Murmelius lib. Isagoges de decem prædicat. tit. 10. & Scotus, & Beatus Thomas. Quorum nõ sequimur sententiam, eo quòd videantur mihi duplici modo errare: primum, quod nimium cõstringant & coarctent hos fontes, vt confusio omnino dicatur illa transcendentium positio potius, quàm vniuersalis delineatio. Rursum, quòd ea ipsa, transcendentia non sint. Nam bonum, concretum quoddam bonitatis est, & verum veritatis, & vnum vnitatis, essentiq; vnitas, bonitas potius & veritas transcendentia, quàm vnum, bonum, verum. Item res, & aliquid & ens habent concretionem, nec transcendunt. Siquidem & supra ens, & supra aliquid, & supra rem aliud est, nam hæc subsunt nostris transcendentibus, vel bonitati, vel magnitudini, vel durationi, potestati, cognitioni, voluntati, virtuti, veritati, gloriæ, vel eorum oppositis, vt si ens est, ergo verum est, si non est re, ergo potentia, & ita est potestatis, quæ est ex transcendentibus: Sic de similibus dici potest. Et ita essentia Agrippæ, sub veritate & bonitate ordinanda, non seorsum. Quod autem pertinet ad alia duo addita ab eodem Agrippa, nempe ad vnitatem, & perfectionem: ea nec hic adijcimus, neque tamen esse inficiamur, sed in Deo esse dicimus, qui perfectus solus perfectioq; est: in reliquis autem nihil perfectum omni ex parte, quia non nisi vnus Deus ita dictus, quia solus perfectio, & perfectus omni ex parte, & perficiens alia, à quo singula alia, quæ sunt secundùm concessam determinationem receperunt conuenientem gradum, vt tamen rerum perfectio, perfectio propriè non dicatur, neque in abstracto, neque in concreto extra Deum, qui talis absolutè, quia absoluta potentia in Dei est

sola potentia, vt scribit Marsil. Ficinus in commentar. in conuiuium Plato. Oratio. 3. cap. 2. & omnia imperfecta verè sunt, eius comparatione. Et ideo Dauid ait, imperfectum meum viderunt oculi tui, Domine, Psal. 138. Extat & hac de re istius probatio apud Iustinian. Cæsarē in lib. 2. §. sed quia diuinæ. de veter. iur. enucl. lib. 4. C. tit. 20. Sed, inquit, quia diuinæ res perfectissimæ sunt, humani verò iuris conditio in infinitum decurrit, & nihil est in ea quod perpetuò stare possit, multas enim formas edere natura deproperat, non desperamus quædam posteà nasci posse negotia, quæ adhuc legum laqueis non sunt innodata. Idcirco res humanæ perfectæ dicuntur cum adiuncto, & cum alio verbo Finis, nempe vt perfectio sit finis constituti assecutio. Ita perfectio rerum in essentia, est optima cuiusque rei constitutio, hoc est, gradatio & ascensio ad suum limitem à Deo positum, & ad suum finem, vt & nouit Galen. lib. 7. de decret. Hippo. & Plato. cùm loquitur de definitione substantiæ. In artificialibus quoq; perfectio, dum peruenitur ad finem determinatum: sicuti domus perfecta est, cùm ædificata est, oratio perfecta, cùm suis numeris & partibus constat. Quamobrem & quippiam respectu sui perfectum, respectu alterius imperfectum potest esse, eò quòd in re non sit plena perfectio, sed limitata, vt ouum perfectum quidem est, verùm respectu animalis quod ex eo oriri debet, imperfectum quid est, vt scribit Aristot. 2. de generatio. anim. c. 1. Nam cùm finis vltimorum quidpiam sit, cùm ad eum res peruenerint, rectè eius tantum gratia, perfectæ dicuntur, vt & ad summum vitij peruenies aliquis, metaphoricè perfectus in eo vitio, vt perfectus fur, dicetur, vt docet Aristot. 5. metaphys. cap. 16. Itaq; & locus de perfectionibus disputandi, habebit propriam sedem, vbi de fine agemus in relatiuis principij. His accedit Iurisconsultorum autoritas, qui & diuersis respectibus perfectum aliquid & imperfectum idem, dicunt. Cùm enim apud illos perfectum dicatur, quod omnibus suis partibus constat, vt notat Caius in l. 1. de orig. iur. lib. 1. ff. tit. 2. ita & perfectum dixerunt, quod impletum est, & imperfectum non impletum. Sic perfecta legatio apud Vlpianum lib. 2. §. legatis. versiculo planè. de iudic. libro 5. ff. tit. 1. Item alibi, sæpe perfecta emptio, perfectus contractus. Et ita de reliquis, etsi diuersi sint fines vnius rei, interdum ratione vnius, negotium perfectum, ratione alterius imperfectum, dici potest. Veluti in donatione causa mortis, quæ quidem ratione

tione suæ formæ & solennitatis, perfecta quidem est, sed ante mortis diem eius qui donat, imperfecta dicitur, vt scribit Vlpian. in l. non videtur. lib.33. de donatio. mort. cau. lib.39. ff. tit.6. Et communiter imperfecta ætas existimatur ea, quæ impleuerit annos 25. Sunt tamen alia quæ maturiorem ætatem perfectamq; demonstrant, vt venia concessa ætatis à principe, & alia determinatio expressa. Sicut scribit Cæsar Iustinian. in l. fin. de his qui ven. æta. impetr. libro 2. C. tit.45. iuncto Vlpiano in l. ad Rempub. lib.8. de muneribus & honor. libro 50. ff. tit.4. Et variatum in alijs certis negotijs, in ætatis fine & perfectione. Nam & Iustinianus in presbyteris, perfectam desiderabat 38. annorum, in lectore 18. in diaconissis 40. vt scribitur in §. diaconissam. & §. presbyterum. de sanctissi. Episcop. in authen. collat.9. cõstit. fin. Ex quibus, authentica presbyterum, & authent. diaconissam de episcopis & cler. lib.1. C. tit.6. De similibus plura sunt exempla, sed hęc sufficiunt generaliter dicta, de prima classe principioru͂, de quibus postea particulariter.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XI.

In quo agitur de Physica.

De nomine & finitione Physices.

CAP. I.

Ræcis φύω, gigno & produco est, vel neutraliter nascor, vnde Physica: & φύσις natura, id est, natiuum seu productum, genitum, vel id quod in re nasci tale facit. Quare a principali parte geniti, natura dicitur substãtia geniti, vt annotat Galen. in Hippoc. aphorismos, aphor.2. lib.3. vocat & naturã Galen.3. de temper. vniuersam substantiã, ac ipsam temperiẽ, quæ ex ipsis elementis conflatur, sic vocat φύσιν, idem quod χρῆσιν tot. lib. περὶ φύσεως ἀνθρώπου de natur. hominum. Sed melius arbitror naturam cuiusque dici, id quod cuique rei datū est in ortu: siue id sit vis, siue temperamentū, siue ex certa tẽperamentorū cõmixtione generica, vel specifica, vel indiuidua proprietas, vel determinatio,

terminatio,à tota,vt dicunt,substantia : vt quod magnes trahat ferrum:fuccinum,festucam,&c. Atque secundum D.August. de morib. Manichæorum, quod intelligitur in suo genere aliquid esse,natura eius est. Sic dicimus rectè emendari arte naturam , vel mutari in aliquibus , non in omnibus vt in his quæ in nostra potestate non sunt,nam illam expellas furca licet vsque recurret. Quo fit,vt quia quoddam ens in vniuersum cõsideratur mobile quatuor elementorum & corporum cœlestium , quæ certas vires & substantias, & proprietates habent inditas communes & generales , & quas distribuunt elementatis compositis,& posuerunt quoque & antiqui nomen quoddam generale naturæ seorsum ab elementatis consideratum.Galen.lib.17.de vsu par.illam φύσιν vniuersi definit, esse mentem admirabili virtute præditam , quæ omnia peruadat. verum Christiani dicerent Dei omnipotentis inditam rebus vim agendi & generandi, vel essentiam concessam. Sic forsan intellexit Plin. lib.2. cap.7. Naturæ potentiam esse quod Deum vocamus : & lib.27. cap.3. Epicurus, & post eum Lucret.in 3. de rebus natur. naturam rerum, diuina mente coortam. Verùm illa vis naturæ, etsi idem quod natura, tamen Deus non est. Sequeretur quippè Deum esse in mundo vt in suo corpore animam, & animatum mundum : quod falsum , etsi vis illa à Deo sit, & impellatur.vt dum iacimus lapidem,vis quæ lapidem impellit, dum lapis mouetur , à vi manus processit , sed illa vis quæ defert lapidem separata est : nec idem est quod manus. Et in summa, opus aliud quàm artifex. Neque quicquam natura aliud est, quàm instrumentum prouidentiæ diuinæ: non enim,vbi prouidè videtur agere,ducit seipsam,sed ab ipsa prouidentia ducitur. Et Deus quidem in mundo & in omnibus, sed non vt pars,vel vt anima eius, vt diximus dum ageremus de Dei & animæ similitudine,in primis Commentarijs.Aristot.quoque,naturã à Deo distinguit, dum eam secundum Plutar.de placidis Philosoph.c.1.sic definit,Natura est principium motus atq; quietis duntaxat, in quo primogeniè inest, non etiam per accidens : Siquidem omnia,quæ quidem nec à fortuna,neq; à necessitate, nec à diuino nomine, aut huiusmodi causam habent, naturalia dicuntur, suamque ipsorum naturam habent, vtpotè quæ ante priora secula non fuerint, sed suum ortum habeant. Natura quoque fiunt,quæ causam & ordinem in seipsis habent: nam aut semper, aut plurimum sic eueniunt,vt dixit Aristot. .lib.1.

Rhetor.

Rhetor.ad Theod.cap.10. Itaque vis illa, siue natura, erit transmutationum effectrix. Galen. quoque in Isagogicis lib. de finitionibus medicis, naturam dixit ignem artificialem, qui via in generationem tendit: & ex Platone, artem diuinam, & ibi alia plura.

De diuisione Naturæ. CAP. II.

Plotinus lib.8. inscripto de animæ descensu, cap.7. duplicem constituit naturam, alteram intelligibilem, alteram sensibilem. In intelligibili, animam viuere existimat: & sensibilem in corpore hominis naturam participare. Omitto naturæ acceptiones, cùm non propriè diuidant, sed aliquid natiuum demonstrent, & principium motus: vt dum putant materiam primam in potentia ad formam recipiendam. Item formam rerum naturalium, vt animam in homine: generationis formam, vt nasci, gigni, &c. proprietatem cuiusq; rei, essentiáq; alicuius rei, & Galen.lib.2.de symptom. causa, cap.1.tom.3.naturæ nomen quoq; pro facultate, quæ animal siue voluntatis nutu, siue citra hanc, regit, intelligit. Quare & diuidit in simplicem & compositam, actiuam & passiuam: lib.1. commentar.in lib.Hippocrat.de nat.human.in prin.tom.1.

Cognitio circa rerum naturam multiplex, & de gradibus naturæ. CAP. III.

Res naturales vario modo inquiruntur: quamobrem, & variæ sunt sciendi fines in eodem naturalium rerum subiecto. Interdum naturam rerum perpendimus simpliciter & generaliter, vt ens mobile sine aliqua particulari materia vel motu, hoc est, non peruenientes ad particularem tractationem motus: & hic propriè verus physici scopus, hic & finis, prout etiam Aristot. intra hos se continet, in tractat.8.lib.Physic. Inde peruenimus ad motum quendam considerandum, scilicet localem, quem duplici genere absoluit Aristot.lib.de Cœlo, circulari, qualis est corporum cœlestium: & recto, qualis elementorum: & ita consideratur ens ibi vt in loco, vel vbi, quod in physica considerabatur in natura. Sicuti tertius gradus posteà considerationis rerum sensibilium, rationc susceptionis formæ, vnde ex motu fit alia inquisitio generationis & corruptionis, de quo in lib.de generat.& corrupt. Estq; perfectorum corporum & perfectè compositorum, inibi consideratio generalis. At quia non sem per corpora illa perfici, nec planè ex quatuor elementis

ad generandum temperatis contingit oriri, oportuit alium gradum quartum adijci cognitionis, de mixtis imperfectè: qualia sunt, pluuia, nix, grando, & reliqua, de quibus in Meteoris. Deinceps post generalem illam perfectorum considerationem, & post imperfectorum singularem pertractationē, oportuit ad genera eorum, quæ perfecta dici possunt commixtione elementorum, animum intendere: cùm tamen ea sint in quadruplici differentia, vt alia esse tantùm inanimata habeant, alia viuere, alia sentire, alia intelligere: idcirco ad inanimata simpliciter primùm peruenit cogitatio, quæ Hebræi vocant דממים domemim, silentia. Cuiusmodi ea dicunt esse, quę plurimum habeat terræ: veluti aurum, æs, lapides, & similia. quæ nisi intra gremium terræ vel supra terram contiguè, natura resideant, sicq; probatio à situ terræ in eruditis quibusq; satis terrena docet, sicut & illud. quod si totis diebus vtantur, parum vel nihil de sui quantitate amittant. De his & tractat Arist. in minoralib. Admonet & deinceps rerum naturalium ordo, quò quædam terræ annectuntur, hærentque, vltrò res contemplari alias: nempè eas quæ multum habent quidem ex terrestri pondere, sed & aliud quidpiam quod illarum rerum aliud genus constituat, illud est corpus quod dicunt Hebræi צומח tzomeach, id est, virens, nos vegetabile: cuius sunt plantæ omnes, olera, herbæ, quæ vt etiam rudibus & analphabetis doceant se quippiam cum præcedentibus participare, & vltra aliud supra silētia illa & composita simplici mixtione corpora habere: figunt radices quidem in terra, verùm supra terrā capita exerunt, & monent se habere gradum alium perfectionis, vim, inquam, seu naturam productricem, facultatem alendi, crescēdi, & simile sibi procreandi. dicta illa vis anima vegetans, altrix, qua alimentum attrahunt, retinent, suis partibus distribuunt, & assimilant. Anima autem hic simpliciter pro spiritu vitali aëreo, quo motus fit in diuersas partes alimenti, & sequitur incrementum. Sic enim & ψυχὴ Græcis, apud Plat. in Craty. & Plutarc. & נשמח neschamach apud Hebræos anima & spiritus, vel halitus dicitur, & Græcum quoque anima nomen videtur, ἄνεμος. quod ventus est, si credamus Aristot. Is enim lib. de Mundo, τὰ δὲ ἐν ἀέρι πνέοντα πνεύματα, καλοῦμεν ἀνέμους flatus qui in aere flant, vocamus anemus, scilicet ἐκ τῆς ξηρᾶς ἀναθυμιάσεως ex sicca exhalatione. Atque in plantis prædominari aëris elementum, quod terra leuius est, vt sedes & ordinatio naturalis elementorum

mentorum ostendit, non obscurum est colligere, cùm ex eo quòd in aurem similem se extollaut, tùm quòd excisa ligna, vt plerunque, demento aquæ supernatent, quæ leuior terra, ponderosior autem aere, tum etiam, quod si comburantur, cinis qui est terra, resolutis elemẽtis ligno antea contentis, non est vel vigesima pars quantitatis prioris. Succedit huic alia tractatio nobilioris gradus, quę de animato aliter corpore agit, nobiliori facultatum maiorum virtute prædito, & præstantioris compositionis, quæ ignis nobilitatem, & ita maiorem & leuiorem motum habet, animalium brutorum inquam: ista participant compositione elementorum, cum ijs quæ essentiam tantum habent: cum plantis, quod viuunt. Non tamen cum silentibus natura, perpetuò iacent: non cum plantis radicibus terram exsugunt. sed & mouentur propria naturali vi, nullo modo terræ vel aquæ affixa: ita vt præstantiora animantia videas plantis, considera quo pacto sentiunt, hoc est sensus habent, visum, auditum, tactum, odoratum, innatam aduersus nocẽtia cautionem, & ad iuuantia directionem. vide, vt plantas deuorent, vt existimes eas præstantioris causa creatas, animaduerte iumentorum, feuum, glandes & alia, porcorum, &c. & propter quod vnumquodque tale, & illud maius istis: itaque anima præstantior plantarum, quæ sensibile vltra vitale, habeat: ideo à nobiliori actione sentiẽte dicta perfectissima postea creaturarum terrestrium homo, cognitionem altiorem subijcit, qui habet elementarem in corpore mixtionem, & est planta immortalis, inuersa, contra plantarum aliarum sedem: nam capilli, instar radicũ, cœlum versus, vnde à diuinâ Dei natura pascuntur, respiciunt, membra reliqua velut rami, terram intuentur. atque huius anima, vt à flatu diuino inspirata & creata, & simul quod in est animæ plantæ & brutorum, habet & vltrà immortalem intellectum, & ratiocinationem, quibus brutis & reliquis vt inferiorib. corporibus, imperat & dominatur. Et de his omnibus Deo fauẽte dicemus, sed distinctis tractationibus. primùm autem de primis, sicuti è physicæ scientia in vniuersum naturæ speculatio consideratur.

Quid tractet Physica. CAP. IV.

Physicus tractat & considerat principia naturalia, de quibus Aristot. in 1. Physic. causas naturales, de quibus Aristot. in 2. Physic. de motu, de infinito, de quo in 3. Aristot. de loco, de vacuo, de tempore, de quibus Aristot.

Aristot. in 4. & de motus speciebus, quales alteratio augmentum,&c. de quib. in 5. de tempore mensurante motum in 6. & inquirit in 7. primum motorem in 8.

De Principijs. CAP. V.

Magna controuersia quidem de rerum principijs, quam videre licet explicatam apud Plutarc. lib. 1. de placidis Philosoph. cap. 2. & 3. Aristot. in 1. Polidor. Vergil. 1. de inuentione rerum, cap. 2. Cicero academ. quæst. 4. quam omittimus: obtinuit tamen apud Peripateticos, tria esse naturalium rerum principia, materiam, formam & priuationem. Omnia constant materia, & forma 2. Physic. Aristot. cap. 2. & initio 4. metaphys. Macrob. 1. in somn. Scipion. cap. 2. hæc in compositione prima: in resolutione vltima: Nos plura de principijs tractaumus in secunda triplicitate comparationum vel relatiuorum lib. 3. syntax. cap. 4. & latius in eorum commentarijs Deo fauente dicemus.

De Materia. CAP. VI.

Materia quasi mater, principium, quia receptaculum omnium, apud Plat. lib. 32. in Timæo, & Plutarc. 1. de plac. Philosoph. c 9. Græcis ὕλη & ὑπόϑεσις hyle & fundamentum, Hebræis חומר chomer, id est, cumulus, vel crementum, ex quo quippiam fit. & in Rabinorum commentarijs, Græca appellatione הילי hil-i à hyle. In summa id materia, ex quo aliquid fit. Nec enim quicquam physicum sine materia, vt ait Cuius Iurisconf. in l. adeo. l. 7. 6. cùm quis de acquirendo rerum dominio. lib. 41. ff. tit. 1. Aristot. 1. Physicorum, capitulo 9. materiam, inquit, dico, quod primum est vniuscuiusque subiectum, ex quo quippiam eo fit pacto, vt non per accidens insit, nam etsi corrumpatur, ad hoc vltimum sanè proficiscetur: & substantiam, materiam quoque dixit rerum, idem ibid. & 7. metaphysic. capitulo 3. & lib. 8. capitulo 1. Diuidunt in primam & secundam. Prima est principium naturale, apud Physicos: natura scilicet, quæ nata est præbere vnicuiq; transmutationi subiectum, omnium tantum passiua; nulla actione actiua, potentia & subiectum, nihil habens actus intrinseci, vt explicat Plato in Timæo, Faber Stapul. in introduct. ad Physicam. Ferunt hanc materiam rerum omnium primam, inuisibilem & informem per se, eò quòd illa sit omnium formarum seu simulacrorum receptrix: vt Plato nititur docere exēplo in Timæo, corum

eorum qui sua violentia confecturi sunt, qui humidam materiam quam odore imbuere volunt, ita præparant, vt nullum odorem proprium habeant, vtque qui imprimunt ceræ, in cera quæ ad sigilli notam præparatur, nullam prorsus propriam figuram apparete patiuntur. Sed exactissima leuigatione priùs poliunt, subscribit Aristot. 3. metaphysic. capitulo 4. Alcin. de doctrina Platonica capitulo 8. qui & sine qualitate propria eam esse vult. Primam quoque materiam inuisibilem & sine colore, probare nititur, Lucret. 6. rationibus, lib. 2. de rerum natura, incipit in eo versu:

Nullum corpus inest, materiei, &c.

& idcirco putarunt eam neque corpoream neque incorpoream per se, sed potentia corpus: quemadmodum æs est potentia statua, essentialique mutatione manere inuariatam, & si mutetur accidentaliter secundum formas vel substantiales, quas recipit, dum compositio certam dat naturam, vel accidentales quæ sine substantiarum mutatione vel alteratione accidunt. Et Galenus 1. de element. ingenerabilem dixit per omne æuum: cùm tamen Stoici rati sint, omnem materiam & ipsam esse vertibilem, mutabilem, fluxamque omnino, teste Plutarch. 1. de placidis Philosoph. capitulo 9. Si quid tamen mea censura inter tot grauissimos philosophos valeat, arbitror materiam primam immutabilem in se, etsi formas accipiat: non secus ac in secunda materia, substãtia aeris non mutatur, & si in formas diuersas mutetur: nec quicquam enim minuitur, dũ ex aliquo aliquid fit, sed semper quod vna parte interire videtur, alteri accrescit. Neque materiam primam rerum corporalium, fuisse informem satis persuasum habeo, sed existimo illam cum propria forma fuisse creatam, quæ ad alias formas esset accipiendas disposita: vt in secunda, videmus ceræ propriam materiam & formam, item & aeris, vt nihilominus tamen ad varias alias formas & figuras contrahi: Et existimo Chimeræ & monstri instar esse in naturalibus in potentia sola, materiam constituere, nisi dicamus potentiam esse ex Dei virtute, rerum creatrice. Creauit Deus materiam primam mundi visibilem & corporalem, dum Moses ait: In principio creauit Deus Cœlum & terram, terra autem erat inanis & vacua, &c. Et cùm corpora sint quæ ex materia hac fiunt, non possum nõ dicere, materiam primam esse corporalem post creationẽ, quia ante frustra de materia sermo, si quidem ex nihilo Deus mundum creauit

sine vlla materia præiacente. Neque etiam potest materia separari à corporibus, vt ait Aristot. 4. physic. cap. 7. videtur & Plato consentire in Timæo, formæ propriæ: dum ait, materiam primam, ex propria potentia nunquam discedere, suscipere semper omnia, nec vllam vnquam formam ijs sibi similem contrahere: perpendo autem ibi verba, nullam formam sibi similem. Ostendit & Heracliti dictum, qui teste Plutarch. oration. consolat. ad Apollo. dicebat, vt ex eodem luto potest quispiam animalia fingens confundere, & rursum fingere ac confundere, atque hoc vicissim incessanter facere: sic & natura ex eadem materia, iamdiu quidem nostros edidit auos, & continuò post eos nostros genuit parentes, mox nos, deinde alios ac alios circulari quodam modo producet: & hic nascendi fluuius perpetuò fluens nunquam quiescit: quod scribit Ecclesiastes, cap. 1. Quid habet amplius homo de vniuerso labore suo quo laboret sub Sole? Generatio præterit & generatio aduenit: terra autem in æternum stat. Oritur Sol & occidit, & ad locum suum reuertitur: ibique renascens, gyrat per meridiem, & flectitur ad Aquilonem: lustrans vniuersa, in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur. Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat: ad locum vnde exeunt flumina, reuertuntur, vt iterum fluant. & paulò pòst: Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est. Nihil sub Sole, &c. Neque quia materia potentiam habeat, aliaque ex ea fieri possunt, ideo solam fatebor potentiam, sicuti lignum quidem potentia lectus est, sed lignum non est in sola potentia, sed potentia est in aliqua materia, & potentia aliud. Sic existimo & intellexisse Aristot. dum ait, 9. metaphys. capit. 9. materiam potentiam esse, quia posset progredi ad speciem. & dum lib. 11. metaphys. cap. 2. ait, materia inseparabilis est à corporibus, sed hæc potentia quidem est, actu autem non est. ita forsan & Galen. sensit, dum lib. de semine scribit, in omni particula, materiæ vim opificem inesse. Et scribit Plato in Timæo, materiam à sua potentia, nunquam separari. ponitque ita materiam & suam potentiam. Cumque vniuscuiusque rei ratio, forma sit & substantia, fieri non potest quòd omnibus modis materia vacet forma: atque ita primam materiam, formam habere desendit Iohan. Grammat. lib. de Mundi æternitate contra Proclum, cap. 9. Materia secunda est quæ ex alia vlterius materia formam haben-

te, tan-

re,tanquam ex parte essentiali,componitur: vt aurum statuæ aureæ materia,quia in illud statua resoluitur. Et quia plures materiæ secundæ, sic diuersi actus & substantiæ: variaturque figura, situ, ordine, mixtura, compagine, ligamine,glutine,positione,tempore,loco,passionibus,& similibus, de quibus Aristot.8. metaphys. cap. 2. huic generaliter res ex qua aliud fit,vel fieri potest. materiam facti vel faciendi dici potest, sic materia libri papyrum, atramentum, &c. dicimus, & materia.n quoque rationis in parte rationali, sicut Aristot. lib 7. metaphys. cap.7. Erit hæc secunda, propinqua seu immediata, vel remota. Propinqua sine medio, ex quod quid proximo gradu fit: sanguinis materia propinqua. Galen.3.de temperam.statuæ aureæ, aurum. Remota, quæ non nisi medio alio quippiam facit,vt cibus materia carnis remota, quia post eam chylus & alia: materia metallorum remota, argentum viuum, & sulphur, sic de similibus. Tradidimus etiam lib.1. Syntax.cap.6. materiam quoque in sensibilem vel intelligibilem diuidi: sensibilis,sensibus comprehendi potest,visu,auditu,tactu, &c. Intellectualis mente, vt hypotheses iurisconsultorum, tractationes aliæ. Porrò si de spiritibus agamus, materia nulla est, ex qua facti sint,vel ex qua alij aliud ve fieri possint: non enim Angelus ex materia angelica factus, nec anima ex anima: & ea ratione immateriales sunt: sic etiam Porphyr. lib. de occasionibus,cap.15. ἡ ψυχὴ οὐσία ἀμεγέθης ἄυλος, ἄφθαρτος· ἐν ζωῇ παρὰ ἑαυτῆς ἐχούσῃ τὸ ζῆν καὶ κεκτημένῃ τὸ εἶναι, id est, anima essentia inextensa, immaterialis, incorruptibilis:in vita,habens à seipsa viuere atque esse similiter possidens, nec esse animas compositas ex materia spiritali vel corporali, docet D. August.7. super Genes. D. Thomas 2.contra Gentiles,cap.49. de Angelis, idem D.Ioan. Damascen 2.de Orthodoxa fide,cap.3. vbi tamen non ratione compositionis, sed ratione simplicitatis Dei,Angelos, eius comparatione, & materiales, hoc est crassos esse, & videri tradit. Sunt enim spirituales substantiæ sine mole corporea, quia creati sine præiacente materia à Deo: illudque etiam defendit Bessario Cardin. 3. contra calumniat. Plato cap.22 Et Aristot.11. metaphys. probat statui posse substantiam insensibilem, in qua nulla materia vel potentia præcedens: & Auerroes super 12. metaphys.commentario 31. & 39. vnde apparet Platonicos summo cum errore tribuisse corpora cœlestibus spiritibus: sicuti & Psellus lib. de Dæmonibus spiritus immun-

dos gladio pati & affici dixit. quod forsan verum esse, non ex propria eorum substantia, sed ob contractam immunditiam participatione rerum terrestrium, post lapsum à Cœlo. Sicuti anima ex dolore corporis quo circunducitur, afficitur: vel si concedamus propter patiendi pœnam illis ob proprium scelus impositam contingere. quod verius erit dicere, alioquin enim incorporei sunt & illi spiritus: vt docet Bicardus, lib. 4. de Trinit. cap. 25. Qui voluerit alia præclara multa de materia scire, videat Plotinum, lib. de materia, qui est 4. Ennead. 2.

De Forma. CAP. VII.

ALiud principium naturale forma quæ patet, vt mater materia rerum: cum ex compositione honim, vt matris & patris proles, & res determinata sit. Per formā materia insensibilis, vt luce aduceniente, res sensu vel intellectu distinguitur ab vniuersali confusione. Forma quippe omnis, materiæ est demonstratiua: sic Græcis forma dicta μορφὴ species vel facies rerum, aut ὄψις vis conspiciendi, quia per illam res sensibus aut oculis mentis subijcitur. Item γραμμ. id est, res visa. Et Hebræis thoar, idem quod figuratio & species, vel adiectio distinguens. dicunt & pro eodem צורת & התכונה tzorah & hatheconah, quasi dispositionem vel facturam vel stabilitum dixeris. Erit itaque forma, rerum vel materiæ distinctio: sic forma vnum, id est, vnam speciem determinans, apud Aristot. lib. 3. metaphysic. cap. 4. & physic. cap. 5. Cicero in oratore formam proprium cuiusq; vocat χαρακτῆρα. Diximus in 1. Syntax. cap. 6. formam esse & substantialem seu essentialem, & accidentalem, spiritalem, & corporalem, naturalem, artificialem. Essentialis dat essentiam rei, & ab alijs distinguit res: quæ non abest sine illius formati interitu, vtpote constans ex tota rei compositione, etsi Alexan. Aphrodisæus diuersum sentiat, à cuius tamen sententia lubens discedo cum Ioan. Fernelio, lib. 1. de abditis rerum causis, cap. 3. & 4. illa autem procedit ex quadam lege præscripta rerum speciebus à Deo, quæ cum certo temperamento sapientiæ Dei solius tantum cognito perficit, sicuti in artificialibus, certa forma rebus designata, si non accidat, res imperfectas facit: si destruatur, reddit extinctas. Sicuti latè explicamus in iuris epitome, ideò dare rei essentiam formam substantialem traditum est, & formam potius quàm materiam inspiciendam, vt ait Aristot. 1. de generat. animal. cap. fin. Accidentalis

talis forma aliundè quàm ex essentia accidit, mutabilis fine interitu rei, aliquibus forma dicta superueniens. Spiritualis forma, essentia immateriata dicitur, ideo inuariabilis: quia variatio formæ, oritur in his quæ materiam habent ex appetitibus imperfectis & vagis materiæ ad formam, vnde tot mutationes. Corporalis secundùm diuersitatem corporum, consistunt enim materia & forma, teste Galen. lib. corpor. temperatur. sequi animi mores. In homine forma corporis propria, sed inquantum homo constat ex anima & corpore, vnde forma tertia hominis rationalis, non quòd anima sit forma corporis hominis, vt sit pars similis corpori & corruptibilis, sed quod ex his duobus substantijs iunctis, oriatur forma totius compositi hominis scilicet. Neque enim omnis forma componitur ex quatuor elementis, vt falsò ratus Galen. lib. 2. comment. in aphoris. Hippoc. cap. 34. dum reprehendit Aristotelem in hoc. Est autem corporalis etiam diuersa pro modo corporum, vt alia cœlestis elementaris, &c.

De Priuatione. CAP. VIII.

Aristot. 1. Physic. cap. 9. priuationem dicit quoque principium per accidens, verum nunquam mihi placuit eius sententia, tum quod ipsemet Aristot. 2. Physic. cap. 1. formam quoque dici priuationem & naturam velit, vt non fuerit necessarium addidisse priuationem separatim principijs. Eritque potius vel finis prioris formæ, vel medium ad sequentem 2. principium arguit essentiam eius quod fit, vt ita incipiat: priuatio autem nō habet essentiam, nam nec est, quod sublatum est, non medium subsistens: & cùm priuationem per se esse subsistentiam fassus sit Aristot. 1. Physic. cap. 9. non erit ita principium neque per accidens quoque: nam priuatio si adesse dicatur, non aderit sine subiecti corruptione, nec aberit, vnde nec per accidens principium alicuius substantiæ. Dehinc tertiæ si principium priuatio sit per accidens, dabit causam principio & ita ipsa priuatio principium non erit, sed erit illa causa per priuationem, vt principium. vel si causa & illa priuatio principia duo sint, erunt plura, quàm tria principia, materia, inquam, forma, priuatio, & causa principij. Et rursus aliud principium ex causa ortum. cùm tamen ille tria admittat. Neq; quartò, priuatio dicitur respectu principiati, sed præteriti. vnde potius finis dici mereretur, quàm principium. Atque Aristot. in

poetica, principium potissimum primum dicit, quòd necessariò post aliud non est, aliter autem finem vel medii illud potius, quod non competit priuationi, quæ terminus, finis, & necessariò post alıud est, vnde principium non mihi videtur.

De Causis. CAP. IX.

CAusa est, à qua dependet effectus, prior tamen effectu & distincta essentialiter ab eodem, sine causa: cùm nihil sit, vt ait Iob 5. cap. & naturales res causas habere non dubium erit. Porrò causæ naturales per se, causæ quatuor sunt: materialis, formalis, efficiens, finalis. Sic materia & forma principia & causæ sunt, forma, cogit materiam subiectam, efficiens formam, finis efficientem, & talia sunt *συνεργοι* seu colligationes causarum, vt ita possint causæ sibi inuicem causæ esse. Causæ, & vniuersales & particulares: vniuersales, vt Deus, Sol, &c. in generatione hominis: particulares, pater, mater, &c. ijs accidere causæ aliæ possunt, dictæ per accidens, casus, fortuna, occasio, quę non producunt causas determinatas, de quibus omnib. diximus, vt & de harum causarum subdiuisionib. in 3. lib. Syntax. cap. 5. & latius Deo fauente in commentarijs in eam partem paratis, & de fine adhuc in cap. 7. eius lib. 3.

De Motu. CAP. X.

QVidam motum negarunt, quod quomodo fieret ignorarent, vt ait Galen. lib. an sanguis in arter. contineat, tom. 1. & lib. 2. de semine, c. 4. tomo 1. Alij omnia moueri existimasse sæpe testatur Plat. Aristot. autem lib. 7. Physic. c. 3. ait eorum quæ sunt, alia semper esse immobilia alia moueri semper, alia moueri & quiescere posse, idem Metaphys. lib. 4. cap. fin. Quod & verius videtur, sed quia diximus naturam esse principium motus & quietis, de motu agamus. Status quippè & species in rebus æternis, motus in temporalibus, Plotin. teste, lib. 3. Ennead. 6. cap. fin. motus interdum pro actione immanente, quæ est in ipso agente, vt in subiecto: quales sunt actiones potentiarum, vt intelligere quod est intellectu, velle, appetere, & sentire, &c. quæ motus species, non ad physici speculationem, sed ad metaphysicam, & ad tractatum pertinent de anima. Talis enim motus etiam est in Deo, qui & intelligit. Interdum motus pro actione transeunte causata ab agente, quæ recipitur in patiente: vt calefactio, ab igne recepta in qua & hic modus proprie

priè communis ad mutationem, quæ est generatio & corruptio, estque actus mobilis existentis in potentia, ad vltimum terminum, prout potest assequi, acquirendum per motum. Plato in Theæt. duas motus species constituit, alterationem videlicet motumq; localem: alterationem dicit, vt cùm quid eodem in loco permanens senescit, vel nigrum ex albo, vel ex molli durũ efficitur, aut alia quadam alteratione mutatur: Motum autem localem, quando quid locũ ex loco mutat, vel in eodem vertitur. Idem ferè Galen. lib. 9. de Decret. Hippoc. & Plato in principio, & lationem & alterationem esse duos motus simplices: auctionem & diminutionem, compositos. Tradit deinceps lib. 10. de Legib. Plato decem species motus esse, motumq; tradit in circuitum, localem transitum, condensationem, rarefactionem, augmentum, decrementum, generationem, corruptionẽ, mutationem ab alio in alium, mutationem ex se, tum in se, tum in alio factam. Galenus in Isagog. & definit. medic. ad sex species contrahit, & lib. 4. de Different. pulf. dum agit de brachij definitione, tom. 4. operum. Localis motus Democrito, tantùm in obliquum, Epicuro per lineam & inflexum. Demebat ab illis quietem Heraclitus, vt mortuis tantùm conuenientem, & dabat æternum motum, æternis: interiturum interituris, teste Plutarch. lib. 1. de Plac. Phil. c. 23. Gal. lib. 1. Meth. med. cap. 6. motum esse in summa prioris habitus mutationem, eumque vel actiuum vel passiuum, Plotin. lib. de Generib. ent. lib. 3. Ennead. 6. cap. 24. differre motus locales ait oppositione graduum, vt ascensum & descensum. discessum à reditu, vel per figuram progressionis, vt rectus à circulari differt, cui & differentia adijcitur velocitatis & tarditatis, aliæque, quę tot adhiberi possunt, quot sunt principia in classe transcendentium nostrorum, & eam sequentibus. Suntque alij motus spontanei naturæ, vt in elementis ad suas sedes & propria redeuntibus: alij voluntarij, in animalibus: alij contrà inuoluntarij coacti, de quibus Aristoteles lib. 4. Physic. cap. 8. & lib. 8. cap. 4. Sic quidam motus per se, quidam per accidens, Aristoteles 11. Metaph. cap. 10. alij itaque ab alio concitari, veluti à diuina causa cœlesti, humana aliáve externa: per se autem circularis ponitur, & continuus & perpetuus, apud Aristotelem lib. 8. Physic. cap. 1. 2. 3. etsi huic primi mouentis Dei insit. Suum & externum motum dixit ex Platone, & Cicero 2. de Natur. deor. quanquam Aristoteles ratus sit nihil moueri per se, quin ab alio moueatur, contra

sectam Platonicam, nisi dicamus, aut vi aut natura moueri, & à causa quæ intra res latet, vt agitat Macrobius libro 2. in Somn. Scip. cap. 14. videndus Aristoteles lib. 3. de Cœlo, cap. 2. Et primò mouetur per se primordia rerum, inde ea quæ paruo sunt corpora conciliatu, Lucretio de Rer. natur. In omni motu in summa considerandum, q̄d mouet, quod mouetur, tempus sub quo mouetur, locus in quo, ex quo, & ad quem mouetur, & motui omni communem esse mutationem: quanquam non omnis mutatio motus sit.

De Quiete. CAP. XI.

QVies motui opponitur, estq́ue eorum quæ moueri cùm possint, non tamen moueri contingat. Plotin. lib. 3. Ennead. 6. cap. fin. quietem in rebus temporalibus priuationē dicit quandam alicuius motus, vel motionem quandam valdè tardam. At quemadmodum motus bonum tam in corpore, quàm in anima, sic contrarium otium & quies putrefacit, vt ait Plato in Theæteto. Quies tamen vt motus, vel secundùm naturam, vel vi fieri, esseq; dicitur à Platone 3. de Cœlo, cap. 2. Aristot. quoque Phys. lib. 5. cap. 6. Absolutè, inquit, motus motui contrarius est, opponitur autem & quies: priuatio enim est. Idem 8. Phys. cap. 1. Eritq; contrariorū eadem intelligendi disciplina ex negatione motus, iuxta contrariorū leges, vt ait Aristoteles in Prædicam. cap. 4.

De Finito & infinito. CAP. XII.

INfinitum, quatuor modis pro eo quod non potest terminari, quia nō est quantum: sic punctum, vnitas, ens, incorporeum, substantiæ separatæ, Deus, dicuntur infinita. 2. Infinitum, quod licet possit terminari, tamen difficulter terminetur. 3. Infinitum, quod nō potest pertransiri propter impedimentum, vt profundum maris, & centrum terræ. 4. Infinitum, pro aliquo quanto continuo, vel discreto, quod est natum habere principium & finem, & non habet: vt linea interminata, & superficies, & numerus interminatus: & de hoc tantùm infinito loquitur Aristoteles 3. Physic. cap. 6. potissimùm secundùm Iauellum in Epitome illius, tract. de Infinito, cap. 1. quod infinitum interdum secundùm quid dicitur. Infinitum verè id, in quo extremum non contingit esse partem: quod non habet aliquid extra, dixit Aristoteles 3. Physic. cap. 6. & 1. de Generat. animal. cap. 1. Infinitum, inquit, natura

tura vitare solet, quia semper finem quærit, infinitum autem fine caret. Porrò infinitum duplex, secundùm perfectionem, & secundùm quantitatem: perfectione infinitum id, quod continet omnes perfectiones in se, quæ sunt, fuerunt, esse ve possunt: eo modo, Deus infinitum: & hoc modo datur infinitum in 12. Metaphys. Secundùm quantitatem, infinitum duplex: in actu & in potentia: actu, quando non est pars extrema: potentia, in eo quod finitum quidem actu, sed potest ex eo potentia procedi in infinitum, vel secundùm diuisionem, vel per partium adiectionem. Nec datur tamen infinitū secundùm quantitatem actu, Aristoteles lib. 11. Metaphysic. cap. 9. & lib. 3. Physic. cap. 8. Nec in sphæra, globo, vel rotundo: quia & rotundum centrum habet & incuruum, vel repetitum, vt annulus in mensura repetit iterum partes, si quis veniat ad eas semel à quibus cœperit. Potentia tamen, continuum erit diuisione infinitum, & per appositionem numerus habebit infinitum, vt ait Aristoteles libro 3. Physicorum, capite 6. Sic forsan potentiam, indefinitam materiam dixerit quis, cum Plotino libro de Materia 4. Enneadis 2. capite 15. vocat enim eam & infinitudinem, si ita loqui par sit, vt & Plato in Philebo, quam dixit natam cum termino, id est, forma à bono, ea que mixta res genuisse. Qui voluerit controuersias antiquorum de infinito cognoscere, vtque Plato duo infinita posuit, scilicet in Philebo, magnum & paruum, alij plura, videat Aristotelem lib. Physic. 3. cap. 4.

De Loco. CAP. XIII.

DE loco multa diximus lib. 5. Syntax. cap. 6. & in commentarijs latiùs interpretabimur, quamobrem non vtemur longiori de eo sermone.

De Vacuo, seu inani. CAP. XIIII.

VAcuum dicunt superficiem, vel spatium non repletum corpore locato; tamen aptum repleri. Vacuum esse & inane in rerum natura, pluribus adstruit rationibus lib. 1. de Rerum natur. Lucretius, idemque sensisse Pythagoricos, Platonicos, Xenocraticos tradit Aristoteles libro de Insecabilibus lineis, in principio, quo entia discernerentur: traditq; opiniones de vacuo libro 4. Physic. cap. 7. & 8. contrà Aristoteles in 4. tradit non dari vacuum in natura, quod sit spatium distinctum à re locata, coniunctum autem cum re vbi motus concedit esse.

Minus conceditur, vacuum in ipsis corporibus, vt in lana, spongia, cinere, & similibus: nam ibi aër replet, qui dum aliud superuenit, cedit, & sic de similibus. Plutarchus libro 1. de Placit. Philosoph. cap. 18. cùm opiniones de vacuo recenset, scribit Aristotelem dixisse, extra mundum vacuum esse, vt mundus respirare posset: quod certè ridiculum est. Mundus quippe cùm corporalis, & eius esse quoque tales respirationes necessarium esset: vnde oporteret alium extra esse mundum, vel locum corporalem, quo corpus reciperetur: vel oporteret fateri absurdum extra mundum quippiam esse, quod falsum est. Existimoque non egere respiratione mundum, cùm motus fiũt, sed dum mouetur aër, & transit res ab vno in alium locum, mutatur quoque aër, & aliud corpus succedit, ita vt alius locus non desideretur, quàm qui erat, & res mutuo sine vacuo succedant. Probabile tamen duco, posse vacuum dici quippiam nõ absolutè, sed secundùm quid, vt vacuum à vino, oleo, aqua, & similibus: sic Genesis 1. In principio creauit Deus cœlum & terram: terra autem erat inanis & vacua, scilicet ab ornatu, ab hominibus nondum habitata: quod & apertiùs paraphrasis ibi docet Hierosolymitana, dum ait, מזכניא נשא ורקניא מכל בעיר יצרו id est, & vacua erat & hominibus & iumentis.

De Tempore. CAP. XV.

De hoc diximus, quando egimus de prædicamento quando lib. 5. Syntax. cap. 8. & latiùs in Commentarijs in accidentia, quæ proximè, si Deus voluerit, citò euulganda.

De elementis, generatione, corruptione, meteoris, in sequentibus gradibus substantiæ, & in sequentibus libris Deo fauente dicetur.

SYNTA-

ΣΥΝΤΑΧΕΩΝ ARTIS MIRABILIS LIBER XII.

In quo agitur de Musica.

De Mathematicis disciplinis in genere. CAP. I.

CVM corpora naturalia superficiem habeant, & solida, longitudines & puncta: in corpore cum Physico mathematica consentit. Differt tamē consideratione & aliis, quę tradit Arist. lib. 2. Phys. ca. 2. Eligit quippe ex corpore vniuerso certam partem pertractandam, atque versatur circa lineas, angulos, numeros, aut aliquid cæterorū quantorum. Arist. 11. Metaph. c. 3. Gell. lib. 1. c. 9. Geometriam, Gnomicam, Musicam, alias item disciplinas altiores, veteres Græcos μαθήματα appellasse tradit, indeque Mathematicos: vulgus autem quos gentilitio nomine Chaldæos, dicere oportet, Mathematicos dixisse. Mathematicę scientiæ quatuor præcipuæ sunt ex consensu omnium, Astrologia, Musica, Geometria, & Arithmetica, de quibus aliqua dicemus: istæ quippe speculatiuæ sunt disciplinæ, sicut Physica, teste Aristot. lib. 6. Metaph. cap. 1. & lib. 11. cap. 6. & necessariæ ad rerum naturalium & aliarū cognitionem, vt ait Plato in Epinomide. Omittimus illas autem cognitiones, quæ vana iactitant, & absque fundamento, prohibitas, qualis Cheiromantia, Pyromantia, & similes, à verbo potiùs ματαία dictæ, id est, vana iacto, & quarum authores & assertores olim vrbe Roma pulsi fuerunt, teste Cornel. Tacito lib. 2. Annal.

De Astrologia. CAP. II.

De hac diximus in libro de Cœlo.

DE MVSICA.

Quid Musica. CAP. III.

MVsicam veteres inter disciplinas collocauerunt, eò quòd natura quærit non solùm in negotio rectè, verùm etiam in otio laudabiliter posse viuere. Aristoteles libro 8. Polyt. cap. 3. Variæ autem sunt nomi-

nis

nis musices notationes: alijs ἀπὸ τοῦ μῶσθαι, indagando, alijs à μέλω & dulcedine cantus, alijs aliter, vt notat Budæ. in commentar. ad ling. græ. Cælius Rhodig. lib. 11. cap. 10. Nobis placet vt dicamus musicam esse sonorum acutorum, grauium, & ex his mistorum conuentionem, aptam proportionem, & commixtionem. Nam, vt ait Plutarch. in vita Homeri, ἐν αὐτῇ μουσικῇ φθόγγων, ὁ μὲν ἐστι βαρὺς, ὁ δὲ ὀξὺς, id est, in ipsa musica, tonus alius acutus, alius grauis. grauis in voce, ex intimo spiritus trahitur: acutus ex superficie oris emittitur, vt ait Martianus Capella lib. 9. Ex temperamento sonorum & ictuum diuerso, oritur symphonia & harmonia, quæ est κεκερασμένη ἐκ διαφόρων ἀρχῶν, temperata ex diuersis principijs.

De Sono, subiecto Musices.

Cap. IV.

Obiectum auditus esse sonum, dicit Galenus, eumq; aeris repercussionem li. 8. de vsu par. c. 6. & Aristot. 2. de animal. c. 8. & Plutarch. in principio de musica, rursum Arist. problem. sectio. 11. q. 1. vocē audiēdi primordium ait, & ab eodē initio oriri, & ita cōmeare. Sonū habent apud Aristot. 2. animal. c. 8. alia actu, aut potentia, vel nullo modo quædā. namq; illi videntur nullū habere sonū, vt lana, spongia & similia, quæ existimo tamē habere, sed non ab auditu semper discerni. Quædā sonū habent, vt æs & alia solida, actu, dum sonāt: potentia, dum quiescunt. Sonus fit actu alicuius semper in aliquo & ad aliquid, mediante ictu qui sonū efficit ipsum. Duo corpora requiruntur itaq; saltē in sono edendo: nec solū sonum facit. Sonus porrò redditur ob aerē resistentem & percussum, qui resilit & cedit corpori, & si citius impellatur, acutius sonat: quia citò nequit aer cedere, sed propellitur: inde Echo, id est, sonitus, qui post concussionē subsultat, & in pilæ vel sphærulæ modū resilit. Cùm enim aer impellitur contra locum præruptum vel concauum, qui illum dissolui prohibuit, resultat & alio retorquetur, & refrangitur, vt ait Arist. 2. de animal. c. 8. Themistius lib. 2. de anima c. 27. & Plinius lib. 2. cap. 4. 6. Columel. lib. 8. de re rusti. cap. 5. De fabula Echo Ouidius 3. Metam. & Macrob. lib. 1. Saturnal. c. 3. Atq; ideo vibrationes sphærularum & sagittarum aerem impellentes, strident, & illum violenter scindunt: & tunc aer, vt ait Themistius, duorum vice fungitur, & corporis quod percutitur, & vice medij, in quo percussio agitur. Nec tamen me latet, quanta fuerit controuersia

trouersia inter Aristotelem, Pythagorã, & Platonem, qui incorpoream Echo putarunt, nõ enim dicunt esse aerem, sed figuram aeri inhærentẽ: Et inter Stoicos, qui vocem corporeã esse contendũt, eò quòd agat & quòd repercutiatur, auribusq; sentiatur, vt ait Plutar. lib. 4. de plac. philo. c. 20. & Gellius lib. 5. noct. attica. c. 15. ego namq; Stoicis subscribo, & Lucret. qui ait.

Tangere nec tangi, nisi corpus, nulla potest res.

Item, quòd spiritus voce emissus, & in aquam resoluitur, vt si speculo recipiatur vox, dehinc & emissus sæpe hyeme condensatur. Plures & alias rationes adfert Lucretius lib. 4. de rer. natu. ibi,

Haud igitur dubium est, quin voces, verbaq; constent
Corporeis è principijs, vt lædere possint, &c.

Veruntamen non ideo credendũ est fabulæ, quam refert lib. 2. Balthasaris dictus, del cortegiano, qua narrat in finibus Moscouiæ & Sarmatarũ seu Poloniæ, mercatores sub tempus hyemis, ad flumen Boristhenem ex vtraq; ripa conuenisse, collocutosq;, neq; mutuò se intellexisse, quòd cõgelata verba ob frigoris rigorem fuissent, vt nec in fluminis ripas peruenissent gelu intercepta: posteà autem cùm glacies solueretur, verborum sonitum auditum fuisse pro modulo solutionis. Nam nos congelari quidem vocis spiritum dicimus, sed dum soluitur murmur non edere, eò quòd non feratur aer impetu, sed soluatur spontè. Diuiditur sonus in acutum, & obtusum: acutus, veluti pungit & breui tempore sensum mouet, & velox est: obtusus tardus & longo tempore mouet, Themist. 2. de anima cap. 30. Aristot. in sæpe citato 2. de anim. cap. 8. Accidit autem diuersitas ex ictu, & diuersa percussione aeris, Marob. 2. in somn. Scip. cap. 4. Plato in Timæo. Sonorum species vox & loquela: vox differt à sonitu, quia ea tantum animalium, & eorum tantum, quæ sanguinem habent, non autem insectorum, etsi ex ijs quædam canere videntur, vt cicadæ, & alia. Siquidem id accidit illis vt canere membrana septo transuerso subdita, ad quam spiritus in eo inclusus, atteritur. Nec vocem quoque habent, quæ integuntur: neq; pisces, etsi sanguinei. Nam si qui sunt vt capri, & alij qui grunire videntur, id fit ex attritu branchiarum, non ore. Vox apud Vitruuium lib. 5. cap. 3. est spiritus fluens, ex aeris ictu, sensibilis auditui, qui mouetur circulorum rotundationibus infinitis, quales mouet iactus lapidis in aqua. Etenim vt rotationes in superficie aquæ, ex ictu lapidis; sic ex ictu vocis, rationi-

rationibus in aerem extollitur & in altitudinem vox peruenit per circuitum, quod etiam cum Vitruuio notat Seneca libro 2. natur. quæst. cap. 1. At quia non idem est vox & sermo, vt ait Galenus lib. 4. de loc. affect. cap. 7. loquela est, eorum quæ sermoni deputata sunt, quorum lingua principatum obtinet, nec parum conferunt nares, labia, dentes, & iuuant vocis instrumenta, guttur, & musculi ipsum mouentes, nerui qui à cerebro vim ipsis deferunt, de quorum anatome & speculatione multa Galen. lib. de præcognitione ad Posthumum: & de vocis affectibus & passionibus plura apud Aristot. tota sect. 11. problemat.

De Musices inuentione. CAP. V.

MVsices inuentionem refert Iosephus ad Tubal, nepotem Adami 1. antiquit. cap. 1. Geb. 5. alij ad Mercurium, vt Grego. Giraldus, de dijs gent. Syntagm. 9. in Mercur. Philostra. lib. de imagin. Mercurio illum Orpheo dedisse, hūc Amphioni. Alij Dionysio tribuunt. Eusebius lib. 2. de præpar. Euang. Quæ quisq; in Musica inuenerit tradit Plin. lib. 7. c. 36.

De diuisione Musices & de Cœlesti. CAP. VI.

MVsicam diuidunt, in Theoricam seu speculatiuam, & practicam. Theorica rursum, authore Boetio, in 1. music. c. 2. triplex: mundana, humana, instrumentis constans. Nos autem diuidimus musicam, in naturalem & artificialem: Naturalem rursum in cælestem & humanā. Artificialem postea subdiuidemus. Naturalis cœlestis musica, est quæ de harmonia totius & partiū mundi, considerat: Humana, quæ de proportionibus corporis & animæ, atq; harum inter se partium pertractat. Nam & rerum omniū motiones, & astrorum conuersiones, Pythagoras, Plato, Archytas, atq; reliqui antiqui, existimarunt nec fieri nec cōsistere posse sine musica, vt ait Plutar. in fine lib. de musica, ideo Synopside Musices statim ab initio Psellus ait, *Μουσικὴν οἱ παλαιοὶ συνέχειν εἶπον, τὸ πᾶν, οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων συμμετρίας ἄτερ καὶ ἀναλογίας ἐστίν* id est, musicam antiqui dixêre continere omnia: nihil enim rerum existentium, sine mensura & ratione est. Et Vitruuius lib. 5. architect. cap. 3. scribit architectos, naturæ vestigia prosequutos, & indagationibus vocis perfecisse theatrorum gradationes, & quæsisse per canonicam mathematicam

&

& musicam rationem, vt quæcunq; vox esset in scena, clarior & suauior ad spectatorum perueniret aures, &c. Apud Athenæum lib.14. cap.13. Pythagoras Samius, tantum nominis non aliunde consecutus in Philosophia refertur, quàm quòd vniuersi mundi machinam, ex musicis rationibus esse demonstraret.

De cœlesti Musica. CAP. VII.

COelestis est, quæ ex dispositio orbium & planetarũ ordine, concordanti motu, & occurrente in spatio definito, fit. Sicut describit Cic. in somnio Scipio. & Macrob. in eũ lib.2.c.1. Sunt in elementis motus diuersi, qui harmoniam in rerum natura demonstrant, de quibus Plato in Timæo, & in eum Marsil. Ficinus, & Chalcidius. Explicat proportiones musicales, & quomodo in motu cœlestium & elementorum sunt Boetius, & Angel. Politia. lib. panepistemon, sed melius nuperrimè Pontus Tyar pæus in solitario 2. musices.

De Musica humana. CAP. VIII.

EXistimarunt antiqui, symmetriam & proportiones hominis, respondere harmoniæ mundi maioris. proportiones illas explicauit nuperrimè insignis istius seculi pictor proprio. lib. Albertus Durerus, Agrippa in occulta philosophia. Verum in facultatibus & actionibus animæ, elementorum conuenientia in corpore, in virtutibus explorauit musices harmoniam & systemata Tyardeus in præd. lib.2. musices. Hieriphylus quoq; medicus, motus humanos & pulsus venarum, digessit in numeros musicos.

De artificiali Musica, eius diuisione, & instrumentis musicalibus, seu organis.

CAP. IX.

HAnc melodiam Plato 3. de repub. arbitratur ex tribus constare: oratione, harmonia, rhythmo. Sed omissis alijs, de artificiali harmonia agendum est hanc diuidemus in theoricã & practicã: Theorica est quæ diuersorũ sonorum proportionẽ, & toni disparẽ siue inæqualem diuisionem, ingenio & ratione, nõ aure considerat, vt ait Boet. lib.5. musices. c.1. Henricus Glareanus lib.1. Dodecachordon, c.1. hanc tractant prædicti duo authores, & Frãchinus Gaffotus, Faber Stapul. & alij. Practica dicitur, quæ modulationem ipsam habet. hãc Plato, vt refert Diog. Laer. in 3. in eius vita, in tria genera secauit, vt quæ-

vt quædam voce sola constet, vt cantus: alia voce & manu, vt quando cum organo vox coniungitur: alia manu tantum, vt dum organũ silente voce percutitur. Sed melius in instrumentalẽ, & vocalem diuidimus. Instrumentalis quæ concentum perficit, aut flatu & pulsu, aut pulsu solo. Flatu concentus redditur, per magistri flatũ & pulsum, organo: vt tubis, ductilibus tibijs, quarũ cantilenarum nomina hæc Athen. lib. 14. Dipnosop. c. 5. refert, gingras, tetracomus, epiphalus, choreus, callinicus, bellicũ, suauicomus, sicynnoturba, thyrocopicum, cuismus, moton. Quæ omnia, cum saltatione & cantilena ad tibiam canebantur. Modulatio dehinc eodem flatu & pulsu, tubis alijs, cornu, fistulis, lituo, auena. erat & eius ordinis tympanum Hieronymi, tuba Hieronymi, organũ, fistula, chorus eiusdẽ, quæ depingit Ottomarus Luscinius, lib. 1. Musurgiæ: Pulsu aũt tripliciter perficitur sonus, vel pulsu aeris, vel pulsu neruorũ, vel chordarũ intensarum, aut pulsu baculi in membrana, vt in tympano militari, & similibus aeratis corporibus: per incudes, & malleos, per cãpanarum vel nolarũ proportionẽ. per cymbala, tympana, pelues, per crotala, quæ erant circuli æreí cum multis orbiculis æreis, qui pulsati edebãt sonũ. Chordis tẽsis constant, cithara, lutus, qui testudo, chelis, guithara, chorus, morrha Vasconibus trium chordarum, viola, seu rebechum cum plectro. Sunt autem hæc organa lyræ species sicut pandura, & barbito: Plato 3. de rep. inter instrumenta polychorda numerat trigona, pactidas, & Athenæus lib. 14. c. 14. sambucam & magadin, de quibus ibi multa & cap. 15. tripoda Pythagoriæ Zacynthij quæ pede, manu, & plectro pulsabantur, chordis tensis auricalchi, virginale siue manuchordium, clauicytherium, clauichordium, seu spineta, sistrum constant. Qui voluerit plures species instrumentorum musicorũ enumeratas videre, consulat Iulium Pollucem lib. 4. onomast. c. 8. 9. 10. 11. & seq. Cœlium Rhodig. lib. 5. lectio. antiq. cap. 23. 25. 26. Ottoma. Luscinii lib. 1. Musurgię. Ioan. Rauisium Textorem in officina, c. de musica. Et de inuentione & authoribus instrumentorum musices latè Polyd. Verg. lib. 1. de inuentor. rer. cap. 15.

De vocali Musica & eius diuisione.

Cap. X.

Vocalis musica, quæ superioribus interdum iucundius iungitur, est quæ voce humana exprimitur, interdũ cum sono simplici, scilicet cũ solmisatione, vt vocant

vocant vel alio sono inarticulato, interdum eum sermone significante. hæcq; duplex, irregularis & regularis: irregularis est ex modulatione triuiali, & vulgi vocant *bonde ville*. Regularis, quæ constat certis regulis, hæc duplex, chorealis, vel figuralis. Chorealis, quæ & Gregotiana dicta, simplex. Figuralis & mensuralis alia noua, constans ratione positionis, diuersitate sonorum. Alio modo tamẽ Martianus Capella lib. 9. diuidit artificialem musicam in tria genera, ἰδικὸν, ὑπεργαστικὸν, ἐξαγγελτικὸν ἰδικὸν propriũ, quod ex similibus & perseuerantibus consonabat, sono, numero, verbis: Quæ ad melos vel sonum pertinet dicitur harmonica: quæ ad numeros, Rhythmica: quæ ad verba metrica ὑπεργαστικὸν, mutationes subtili ingenio facit, vt continuatio videatur. cuius tres partes, μελοποιΐα, λῆξις, πλοκή, de quibus vide apud Capellam. Exanteltikon genus tertium est, ac si dicas effusorium quod per aliud resonare potest, tripliciter scilicet, vel organum, vel ptopriam dulcedinem, vel per resonantiam, vt in lyris.

De voce seu phthongo in artificiali musica, & eius scala. CAP. XI.

PHthongum sonum digerunt, vnum & eundem tenentem tenorem, Phtolo. in musica, & eius intetpres Porphyrius. Bachius porrò dixit interuallorum minimũ, Aristides & Quintilian. minimum electum per se: Aristoxenus, casum vocis: suffragatur Papus, & Emanuel Briennius, musici. Psellus in Synopsi musices ait Phthongum esse, vocis indiuiduæ concinnam intentionem.

Phthongi vel voces, apud omnes veteres Grecos & latinos fuerunt 15.

1 προσλαμβανομένη. id est, assumpta vox, sonus, chorda, practicis inserius ——— *A re*
2 ὑπάτη ὑπατῶν, id est, proxima principalium ——— *B mi*
3 παρυπάτη ὑπατῶν, id est, proxima principali principalium ——— *C fa vt*
4 λιχανὸς ὑπατῶν, index principalium, ——— *D sol re*
5 ὑπάτη μεσῶν. principalis vel grauior inferior mediarũ, vel νήτη ὑπατῶν, id est, grauium altior ——— *E la mi*
6 παρυπάτη μεσῶν, proximior principali mediarũ — *F fa vt*
7 λιχανὸς μεσῶν, index mediarum ——— *G sol re vt*
8 μέση, media,
νήτη μεσῶν, mediarum altior ——— *A la mi re*
9 παραμέση, id est, proxima mediæ ——— *B fa b mi*

A

10 τρίτη διεζευγμένων, tertia diſiunctarum ——— *C ſol fa vt*
11 παρανήτη διεζευγμένων, proxima altiori diſiunctarum ——— *D la ſol re*
12 νήτη διεζευγμένων, altior diſiunctarum ——— *E la mi*
13 τρίτη ὑπερβολαίων, tertia excellentiorum vel altiorum ——— *F fa vt*
14 παρανήτη ὑπερβολαίων, proximior altiori altiorum *G ſol re*
15 νήτη ὑπερβολαίων, altior excellentiorũ *A la mi re. le haut*

Iſtæ literis ſeptem notantur voces a.b.c.d.e.f.g. quibus adiecit Boetius alias ſeptem a.b.c.d.e.f.g. ſic fuerunt 14. poſteà Guido Aretinus adiecit alias, vſq, ad viginti: infra proſlambanomenon a re, adiecit, c vt, in fine autem poſt neten hyperbolæon, adiecit bb. fa mi. cc ſol fa, dd la ſol, ee la. Gulielmus du Fay addidit ſub c vt, adhuc f a vt, graue, quorum omnium hæc figura.

Signa clauium & l.

5 Excellentes in acuto ſono
- c c ——— *la*
- d d ——— *la ſol*
- c c ——— *ſol fa*
- b b ——— *fa mi*
- a a ——— *la mi re*

7 Minutæ diuiſæ, in acutas & ſuperacutas
- g ——— *ſol re vt*
- f ——— *fa vt*
- e ——— *la mi*
- d ——— *la ſol re*
- c ——— *ſol fa vt*
- b ——— *fa mi*
- a ——— *la mi re*

Capitales

Finales 4
- g ——— *ſol re vt*
- f ——— *fa vt*
- e ——— *la mi*
- d ——— *la ſol re*

Reliquæ graues
- c ——— *ſol fa vt*
- b ——— *fa b mi*
- a ——— *la mi re*
- g ——— *ſol re vt* ——— Γ-Γ ——— *rarò*
- f ——— *fa* ——— *vtuntur.*

In hac figura, voces inferiores grauiores, ex quibus aſcenditur ad ſuperiores vſque, gradatione ſonorum perfecto-

perfectorum & imperfectorum, per quinque tetrachorda, id est, continuationem quatuor chordarum quæ faciunt diatessaron, scilicet, hypateon meson, synemmenôn, diezeugmenon, hyperbolicon vel acutarum. Ex quibus modulationum oriuntur tres compositiones, harmonica, chromatica, diatonica, vt ait Vitruuius libro 5. cap. 4. Harmonica diuersas habebat tetrachordorum dispositiones, nempe interualla, dieses binas & tonos. Porrò Diesis, est toni pars quarta, vt hemitonium dimidia pars. Chromatica seu dicas colorata, habebat hemitoniū in ordine composita: primo hemitonium, dehinc tres quartas toni, tonum & quartam toni partem. Diatonica, est quæ semitono minore, tono ac tono incedit: hicq; modus conseruatus, alij ex vsu desierunt.

De vocum expressione, figura, tactu, pausa cunctis. CAP. XII.

Voces quibus exprimerent musici sonos suos confictæ, hæ sunt 6 vt re, mi, fa, sol, la. quas Guido Aretinu enisse fertur. Quarum aliæ dulces, vt fa: duræ, la mi: mediocres, vel naturales, sol re. Ex vocibus fit systema & diastema apud Psellum. Systema, compositio constructioq; plurium vocum. Diastema, interuallum inter sonos oblatos, quod augetur pro arbitrio ascendendo & descendendo. Interualla vocum inter se modos dixerunt musici: sex autem ponunt, aliosq; ex illis deinceps componunt. Modus est quantitas temporis, quo sustinetur sonus, cui opponitur silentium seu quies, seu pausa, mensuranę hæc tactu musici, quem mensuram vocant. Disponam figuram notarum musices, nomina, tactus seu valorem eius & quietē seu silentiū seu pausas vno schemate.

nomina notæ cum notarum figura	mensura seu tactus	pausæ vel quies.
Maxima	*producit vocem per 8. tactus, in quiete respondent, notæ*	
Longa	*sustinetur vox per 4 tactus: respondet quies*	
Breuis	*sustinetur vox per 2. tactus: quies respondet*	
Semibreuis	*valet 1. tactum in quiete, tres pausæ.*	
Minima	*sustinet medium tactum: in quiete duę faciunt tactum.*	

Frequentata potissimum in instrumētis musicis.

Semiminina	4. *faciunt tactum: in quiete valet.*
Fusa	8. *faciunt tactum in quiete*
Semifusa	16 *faciunt tactum in quiete.*

Punctus quoq; additus singulis, addit mediam partem temporis supra proprium, vt ◇ .valet ◇ & ∂ sic ∂ valet ∂ & ∂.valet ∂ & ∂. Sic de similibus hæc quæ de tactu simplici dicta sunt, quam vocant tempus imperfectum, in quo ∂ ∂ faciunt tactum: non de tactu perfecto qui perfici triplici ∂ ∂ ∂ : Dicitur tripla etiam, signaturq; ita Є3.

De vnisono & tonis. CAP. XIII.

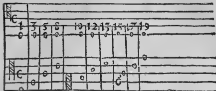
VNisonum, & solum sonum & cōcordantiam signat ex primis vnisonis, componitur modulatio: At vnisonus vt cōcordantia est, duorum in aliquo vocum vt, vt, re, re: Tonus quatuor modis dicitur, coniunctio, discordantia, intonatio, tropus, vt ait Ioan. Tinctoris in definitionibus terminorum musices. Tonus inter omnes voces sequentes fit, excepta distantia mi & fa, alioquin tonus, est ex distantia inter duas voces. Ex hoc componitur ditonus, duorum tonorum spatium, inter tres notas. vt inter vt & mi, fa & la. hemiditonus, cum interponitur hemitonium ditono: veluti à voce re, vsq; ad sol. huicque tritonus, qui tres perfectos sonos complectitur, vt mi re vt. διὰ τεσσάρων vocant quartam quæ constat quatuor vocibus & tribus interuallis, veluti, re sol mi la, mi mi: fa fa. διὰ πέντε quintam vocant, habentem quinq; voces: quatuor interualla ritibus tonis & hemitonio constantem. διὰ πασῶν, id est, per omnes literas, ab vno g. vsq; ad aliud g. sol re vt: ab vno c sol fa vt, vsq; ad aliud c. sol fa vt, dicitur octaua, ex his componuntur, disdiapente, & disdiapason.

De concordantia & discordantia. CAP. XIV.

COncordantia seu concinnitas, est acutorum grauiumq; sonorum accommoda mixtura. Concordātiæ sunt 12. vnisona, 3. 5. 8. 10. 12. 13. 15. 17. 19. 20. Discordantia est inconcinnitas sonorum, quæ aures offendit, discordantiæ 9. sunt: 2. 4. 7. 9. 11. 14. 16. 18. 21.

Exempla

Exempla concordantiarum: reliqua cacophoniam edunt.

Quædam axiomata componendarum modulationum. CAP. XV.

NVnquam duæ perfectæ concordantiæ vnius generis sese consequi debent, vt duæ octauæ, duæ quintæ, alterius tamen generis possunt, vt quinta octauam, & contra: concordantiæ tamẽ imperfectæ, eiusdem generis, seu ascendendo seu descendendo sese consequi possunt: quantum tamen fieri poterit, oportet vitare connexionem sextarum: reddunt enim cantum insuauiorem & asperũ, nisi illam octaua sequatur statim cum qua iungi debet, vel cum tertia, vel cum quinta.

2. Omnes concordantiæ vltimæ, debent conuenire in concordantia perfecta.

3. Si quis velit minimas albas, contra semibreues notas, concordantijs inserere, omnes minimæ debent esse concordantes contra semibreues: & si diuidantur minimæ in quatuor nigras contra semibreues albas, prima & tertia nigra, debent quadrare cum minima, aliæ terantur.

4. Oblata compositione modulanda, cuius eligendus sit cuique ex quatuor vel ex pluribus partibus vox & tonos. debemus ante omnia grauiorem vel inferiorem notam baseos vel bassus perpendere, num eatenus possimus vocem demittere, dehinc altiorem vocem, superioris partis quam altum vocant, metiri oportet, num eatenus vocem efferre possimus, quibus ita finibus præscriptis, inter hos, voces aliæ facilioris delectus, & ita probè omnes voces reddere audibiles & plenas, sine vocis contentione poterimus.

De Tonis tropicis. CAP. XVI.

POrrò fines cantandi & elationis vel depressionis vocis, sunt per diapason in octoduplici differentia, vocant has tonos tropicos 8. numero distinctos, vt sit primus, 2.3.4.5.6.7.8. horum quatuor authenti, 4. plagales, Authenti, qui nō descendunt vltrà finem proprium, nisi per vnam notam: ascendunt autem, supra finem 8. aut nouem notas: hi sunt ex ordine prædicto 1.3.5.7. Plagales, qui super finem suum regulariter ascendunt per quatuor aut quinque notas, seu sonos, vel voces: infra finem descendunt quatuor: & sunt hi rursum numero 4. ex superiori ordine 2.4.6.8. Primus & secundus tonus, finiuntur per re, in d la sol re: sed primus habet notam prædominantem in la, quæ est quinta altior fine: secundus autem in fa, quæ tertia altior fine. Tertius & quartus, finiuntur per mi, in e la mi: sed tertius habet notam prædominantem in fa, quæ est altior fine suo per sextam: Quartus autem in la, quæ est altior suo fine, per quartam. Quintus & sextus finiuntur ambo in fa, in f fa vt: sed quintus habet prædominantem notam altiorem suo fine per sextam, sextus autem in la per tertiam. Septimus & octauus, desinunt ambo in vt, in G sol re vt, septimus habet dominantem sol, quintam à suo fine, at octauus fa, quartam à suo fine. horum versus.

Pri. re la, Sec. re fa: Ter. mi fa. Quar quoq; mi la,
Quint. fa fa. Sext. fa la: Sept. vt sol. Oct. tenet vt fa.

De modis Musices antiquorum.
CAP. XVII.

AD superiores tropos referri possunt antiquorū græcarum cantionum modi ex Psello in musica, & Arist. in music. Plut. & Boetio, Tyardeo hoc modo,

Vt hypodorius, sit à e fa vt, vsq; ad g sol re vt.

Hypophrygius, à c fa vt, vsq; a la mi re. Hypolydius, ab f fa vt vsq; in d la sol re.

Dorius, à c sol fa vt vsque in a a la mi re. Lentus hic spondaicus, religioni pudicitiæq; accommodus, quo sæpe vtitur Sandrinus.

Phrygius, ab f fa vt vsq; in d d la sol, bellicis rebus accommodatus, tragicus, iambicus, & hujus musica distrahit ac rapit animum ac quasi extra se ponit, vt ait Aristot. Polyt. 8. c. 5. Plato 3. de Iusto.

Lydius,

Lydius, à g sol re vt, vsque ad suam octauam. hilaris ad condimentum cleric. hanc Lydiam & Ionicam harmoniã vt temulentam Plato improbat dial.3. de Republ.

Myxolydius, ab cc sol fa in suam octauam.

Hypermixolydius, à Ptolom. additus: ab f fa vt vsque ad suam octauam; qui rarò fit.

addiderant alij Ionium, Iastium, floridum, variumque, Aeolium querulum, qui tamen abierunt ab vsu. De quibus omnibus latè Boëtius & Henrichus Glareanus in dodecachordo, & Martia. Capella, & Athenæus lib. 14. Dipnoso. cap.10. Reliqua de musicæ partibus, quæstionibus, & sonis expiscanda ab Aristot. sect.19. problem. alia autem discenda ex vsu, quæ pertinent ad claues, voces, cantus, interualla, notas, ligaturas, pausas, mutationes, transpositiones, solmisationes, tactus, syncopationes, mensuram, modum, tempus, prolationem, signa, puncta additionis, perfectionis, diuisionis, alterationis: quæ ad imperfectionem colorem notarum, augmẽtationem: diminutionem, proportionem, iudicium tonorũ. & de quibus ordine tradit practica musica Hermani Finckij.

De effectibus & vi musicæ. CAP. XVII.

MVsica plerisque visa est morum esse formatrix & imitatrix, vt Aristot. lib.8. polyt. c.5. & Plat. dial.6. de legib. atque musices sonis, etiam barbarorum animos ad virtutem incendi, vel in mollitiem voluptatis resolui tradit Macrob. lib.2 in Somn. Scip. c.3. Refert Galen. lib.5. de Hippocrat. & Plato. decretis, Damonem musicum iussisse tibicinæ, quæ adolescentibus quibusdam temulentis, & insana quædam agentibus Phrygium canebat, vt mutaret modum in Dorium: eoque facto illos à temerario impetu destitisse: non enim, inquit, rationalis facultatis opiniones, dedocere ac mutare cantilenis valemus: sed affectibus obnoxia animæ pars, cum sit irrationalis, & ipsa sane motibus quibusdam irrationalibus & exhortari & sedari potest. ita enim natura comparatum est, vt irrationali ab irrationalibus, rationale à scientia & inscitia, vtilitatem & detrimentum adipiscantur. Terpander quoque seditionem musica, inter Lacedæmonios sopiuit. Thales Cretensem pestem sustulit, Plutar. in Music. vt Phœbus per eandem, pestem à Græcis diuertit apud Homerum Iliad.1. Mersus Phalangij, solummodo musici instrumenti sono curatur, teste Amato Lusitano, lib.2. in Dioscor. cap. 50. Agamemnon citharœdum cu-

stodem pudicitiæ, canētem laudes probarum mulierum, Clytemnestræ vxori reliquit, nec prius ab Aegistho decepta, quam citharœdus occisus, Athenæus lib.1.Dipnosop.c.7. Strabo lib.1. Geograph. Homerus Odiss. γ. Saul leuius se habebat ab spiritu maligno, quo arripiebatur, dum Dauid citharam pulsaret, 1. Reg. 16. Mouit Psaltes spiritum propheticum Eliseo 4. Reg.3. Spartani dimicaturi ad pugnam, concentu & anapæsti pedis modulo se incitabant, Valer.Maxim. lib.2.c.1. Et de fistularum præclaro vsu apud Lacedæmonas, narrat Gellius noct.1.c.10. & quòd musica fuerit hominibus vniuersis vtilis, Arcadibus necessaria, Cretensibus, & Lacedæmonijs, pro tuba ad bellum. Et alia plura de ea tradit Polybius lib.4. histor. Multa ad hanc rem quoq; cumulat Athenæus lib.14. Dipnosop.c.11. Meminit Aristot. problem.sect.19. qu 28. Cicer. in legibus olim pueros leges cantasse, vt facilius memoria tenerent. & 4.Tusculan. Pythagoreos mentes suas à cogitationū intentione cantu fidibusque, ad tranquillitatem reducere. Citat & Catonem lib. de originibus morem maiorum hunc epularum fuisse, vt deinceps qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. sic in Deorum puluinaribus & epulis magistratuum fidibus præcinisse. Volunt sub fabulæ inuolutione ferarum musica delinitarum & arborum syluestrium, contineri Orpheum efferatos hominum mores, in societatem ciuilem reduxisse. de quo Apollo. Rhodius lib.1. argonautic. vbi de Amphione, & apud Virgil. in bucolicis, & Statium 1.Thebaidos, & apud Horat. in poetica,

Dictus & Amphion Thebanæ conditor vrbis
Saxa mouere sono testitudinis.

Rustici etiam nunc & artifices, canendo laboris releuant tædium, infantes vagire ad nutricum cantus desinunt, & obdormiunt. Et placet feris musica, mulique tintinabulorum sonitu collis suspensorum, sarcinas leuius ferunt, equi in prælijs tubis concitantur, ceruus apud Horum Apollinem musica delectatur & turtur: delphino quoque idem tribuit Plin. lib.9. cap.8. Cantatione & musica & saltatione naturæ, velut voluptate educta prope Nasam, capitur, pastinaca piscis: authore Aeliano lib.1. de natura animal. c.39. & lib.17. cap.18.

De sal-

De saltationibus & tripudijs. CAP. XIX.

IVlius Pollux lib.4. Onomast.c.13.scribit, partem musices esse saltationem vel tripudium: ideo musices occasione, ad tripudia quæ ad eius sonum fiunt, vt pauca monceam me transfero. Tradunt ab initio poetas saltationes instituisse liberis hominibus, vt figuras tantùm, quæ essent signa eorum quæ canebantur. Quod si quis minus moderatè figuras effinxisset, atq; cùm esset in cantilenis, nihil iuxta saltationem dixisset, hic malè audiebat, fiebatq; famosus. Athenæus lib.14.cap.32. Aristot. in prin. Poetices. saltantium esse scribit, gesticulationis numerosa varietate mores, perturbationes, actionesque imitari. Hinc cum cantu, ad motiones, eas quæ fiunt in armis, exercebantur antiqui per saltationes concitatas, dictas pirrichas, & per reliquas etiam citas, quales apud Cretenses. Orcites, & Epicredia tripudia, vt non immeritò Socrates dixerit, tripudiantes maximè esse idoneos rebus bellicis. Erat & Thelesias saltatio militaris. Mulierum fuerunt tripudia, apocinum, mactrocinum. Saltationes firmiores variæ antiquis hæ: digiti, iambici, Molossica, Emmelia, cordax, Sicinnis, Persica, Phrygia, nicatismus, thracia, calabrismus, Telesias. Furiosæ habitæ, Cernoptiora, mougas, Thermaustris, loricata minerua, mundi conflagratio. Ridiculæ saltationes igdis, mectrismus apocinus, Sobas, Morphasmus, noctua & leo, farinarum effusiones, velocissima saltatio, Sicinnis dicta, quam exercebant satiri, à concutiendo nominata. Cùm pila quoque luderent, ludo Phæmudæ concinnitatem seruabant. Phæaces tamen sine pila tripudiabant. Thraces cum armis ad tibiam saltarunt, atque & altè & leuiter tripudiarunt, ensibusque vtebantur; alterque alterum percutiebat, vt omnibus is vulnerari videretur, quiq; consultò cadebat quo efficiebatur vt omnes exclamarent: Tunc victor cum armis spolians, victoriam canens abibat, vt ait Athenæus lib.1.cap.9. Hanc nostri saltationem imitantur per eam quam dicunt *Marelles & les Mathassins*. Meminit & Athenæus alterius saltationis, quam dicũt Carpæam, in qua, figura erat seminantis cum bobus, is sibi metuens pro bobus concinnè pugnat, arripiens arma ad rithmum contra latrones fingentes saltando: forsan nostri imitantur eam per saltationem, quam dicunt *les Allemandes*, vt latrocinium. Meminit Iulius Pollux, lib.4.cap.14. de alijs generibus saltationum, de morphasmo, quæ erat omni-

genum animalium imitatio: de scopia auium imitatione: de hypogipone, quæ senes cum baculis referebat, & de Tragicis Sima, Chiroealatisco, Termaustri, Cybistesi & de alijs Flauius Vopiscus in vita Aureliani scribit tales saltatiuneulas per milites compositas de Aureliano, qui plures hostium occidisset sua manu: quibus diebus festis militariter saltarent.

Mille, mille, mille, mille, mille, mille, decolauimus.
Vnus homo, mille mille, mille mille, decolauimus,
Mille, mille, mille viuat, qui mille mille occidit.

Tantum vini habet nemo, quantū fudit sanguinis. Atq; cùm idem Aurelianus esset tribunus, sextæ legionis Gallicanæ apud Maguntiacū, & ex Francis quos vicit septingentos interemisset, iterum de eo facta est hæc cantilena.

Mille, Francos mille, Sarmata semel occidimus,
Mille, mille, mille, mille, mille Persas quærimus.

De Scenicis antiquorum saltationibus.

CAP. XX.

IN scenis olim, tantum Chori, in locum quorum postea successerunt histriones: erantque tres saltationes scientiæ, Tragica, Camea, Satyrica. Tres lyricæ, Pyrrhica, Gymnopedica, Hyporchematica. Tragicæ similis, quæ Emmelia quoque: in vtraque grauitas & dignitas. Gymnopædicæ vicina quæ anapala dicebatur, quā nudi pueri saltabant concinnas quasdam lationes dissecantes: figurasque quasdam manuum facientes, vt essent spectaculum palæstræ, atq; paneratij, dum pedes cum concinnitate mouerent. Hyporchematica comicæ comparata, quę & Cordax: ioco plenæ ambæ: saltabantque mulieres & viri eam. Successit in locum Pyrrhichiæ, Dionisiaca multò leuior: cuius saltatores habent thyrsos hastarum loco. Species has saltationis tradit etiam Iulius Pollux, lib. 4. Onomast. c.14. à choris illis choreas dictas existimo & ipsas choreas choros pro tripudio & saltantium multitudine: declaraturq; prolixè ab Hesiodo in aspide Herculis. Plato lib.2. de Iusto, duas partes choreæ tribuit, vnam in voce, quæ per numeros & concentus: alteram in corporis motu, per numerum & figuram, sed quæ numerum habeat quidem communem cum motu vocis, figuram verò propriam: in prima illa parte, cantus ipse, vocis est motus. Erant horum leges, in ingressu, egressu, profectione saltationis. quorum vestigium fuisse reor in his saltationibus quas dixerūt *basses danses*, aut *danses compassées*.

Erant

Erant ſiquidem in choris, ἐισόδοι, ἐξόδοι ςροφεὶς, ἀντιςρόφας, ἐπῳδοὶ, de quibus Ariſtot. in poet. Scholiaſtes Sophoclis Demetrius Tricli. & ſcholiaſtes Ariſtoph. & Leonicerus in primam odam olympior. Pyndar. Iul. Pollux, lib. 4. c. 15. & 16. Strophæ & antiſtrophæ & epodi, nihil aliud erant, quam formulæ ſaltandi ad lyram. cùm enim occineretur ſtrophe, fiebat cõuerſio chori à dextris ad ſiniſtram: cùm antiſtrophe, à ſiniſtra in dextram: cum epodos, fiebat quies, & ad regreſſionem primam diſpoſitio, vt hæc, & alia plura notat Lilius Gregor. Giraldus 1. dialogo de poetica & poetarum hiſtoria. Duplices notat formas ex Homero Athenæus in 1. cap. 8. vnam eorum qui cibyſteres vocantur, aliam per ſphæram, vocamus in circulum. Erat ſaltatio in reſtim quemadmodum videmus fieri in iis, quas dicimus *branſles*. Sic reſtim ducere dicuntur in ſaltatione primi puerorum puellarumque chorum confectum per manus exercentes, apud Terent. in Adelphis, *Tu inter eas reſtim ductitans ſaltaris.* & Liu. lib. 27. per manus reſte data, virgines ſono vocis pulſus pedum modulantes inceſſerunt. Meminit & Athen. lib. 4. cap. 24.

Intus erant iuuenes clari, innuptæq; puellæ
Saltantes, manibusq; manus cœpere viciſſim.

De diuerſis moribus antiquorum circa Muſicam & tripudia. CAP. XXI.

QVandiu antiquitas agnouit cauſam muſices & tripudiorum, tamdiu mihi videtur ea approbaſſe & laudaſſe. Quando autem figuræ ſolæ remanſerunt & voluptas, longè à fine, ad quem & propter quem muſicam & tripudia inſtituerant, ea meritò, potiſſimum apud bene ſentientes nationes, improbata fuerunt, niſi temporibus perditis, vel ſub principibus parùm caſtè viuentibus, vel impijs. Sicuti muſica, quandiu clarorum virorum & virtutum laudes canebantur, fuit exculta, & vocis & tibiarum vſus honeſtus: vt Themiſtocles hinc fuerit habitus indoctior, quod lyram in epulis, in quibus laudes cantabantur heroum, recuſaſſet, vt ait Cicero 1. Tuſculan. & alij. At poſtquam ad mollitiem, vocis & cytharæ dulcedo incidit, vt effæminatos reddens homines, exploſa eſt: & inſtrumentorum muſicalium ſcientia potius digna viſa eſt, quæ viliſſimis hominibus, ciniflonibus, lenonibus, & decoctoribus, & meretricibus exerceretur, quàm vt à grauioribus, probis, & à matronis tractaretur: vt non poſſimus nõ dolere, quòd hodie, ſummo cum diuina-

diuinarum rerum opprobrio, mercenarios istos musicos organicos & symphoniacos in sacris comitijs & sacro-sanctis templis, diuinis & festiuis Christianorum supplicationibus & conuentibus, nescio quas turpes & obscœnas cantilenas resonare audiamus, ac si in lupanari quodam essent. Res certè animaduersione digna: quamuis enim non exprimantur cantionum profanarum verba, tamen multis, qui ea norunt, in illis conuentibus animus per sonum earum, commouetur ad turpia, & à sacris ad scelera ingenia auocantur. Ita enim paulatim licentia nimia, ex magistratuum segnitie, & prælatorum incuria ex sacris Dei & diuorum laudibus per musicam antè decantatis, permisit in eum impium morem homines decidere, etsi aduersentur diuina & œcumenica concilia. Quamobrem apud Romanos inter duo bella punica, ingenui & Senatores filij in ludum saltatorium, vt discerent saltare, commeabant, nec matronæ putabant inhonestam saltationem, vt testis Scipio Africanus Aemilianus in Oratione contra legem iudiciariam Tiberij Gracchi. Et Sallustius Semproniam reprehendit, non quòd saltare, sed optimè scierit. At posteà saltationes inter ꝓbra & histrionica habitæ, vt ait Macrob. lib. Saturn. 3. cap. 14. Scribit Xiphilinus ex Dione, in Nerone. Saltare, inquit, in orchestra & publicè, turpe olim: tamen ad id coëgit nobiliores & fœminas promiscuè Nero, atq; scholas huius rei constituit: si qui pro dirent personati, petente populo personas auferebat, ipseque in Theatrum prodijt ludendum. Dion etiam ipse lib. 59. refert, Caium Cæsarem Caligulam promiscuè admisisse mulieres & equites & senatores in orchestra saltare. Et posteà lib. 60. sustulit mulierum saltationem in orchestra Claudius, pueri tamē posteà sub eodem euocati ab Asia, qui pyrrhicam saltarent. Cicero ꝓ Murena, inter maledicta enumerat dictū fuisse Murenam saltatorem. Domitianus Imperator, censor morū factus, quæstorium virum quòd gesticulandi saltandique studio teneretur, mouit Senatu, vt ait Sueton. in Domit. cap. 7. Aemilius Probus in vita Epaminondæ, Scimus, inquit, musicam nostris moribus, scilicet Romanis, abesse à principis persona. Saltare etiam in vitijs poni, quæ omnia apud Græcos & grata & laude digna dicuntur. Fuit & tempus quo discebāt fidibus antiqui Romanorum, vt ait Cicero in Catone: sed & id posteà recessit ab vsu, sic uti & tandem degenerante musica apud Græcos, vnde pro uerbium refertur à Suida in verbo, ἀρχαῖον, ἀρχαῖον ἀείδειν ἐξίειν anti-

antiquum, id est, ineptum, & nullius pretij pulsare citharam. Idque non propter musices odium, sed abusum. In quibus enim vsus purus is fuit, ptobatus mos antiquus. Sic Salij quoq; in faliendo comprobati à Romanis, quia omnes ferè gentes in sacris & festis, quibusdam proprijs saltationibus vtebantur in cantandis diuinis laudibus, vt ait Lucian. de Salt. Meminit & de illis Liuius, Dion Halic. in 2. & alij. Eo enim modo Salij quoddam mysteriũ Martis referre se putabant, cùm Priapum adamaret, vt refert Lucianus. Saltauit & Dauid religionis enthusiasmo motus, coram Arca Dei, 2. Reg. 6. & Paralipp. 15. Fuerunt & symphoniaci & cantores semper in Ecclesia Dei, vt alibi docui, & mulieribus quoque ad Dei laudem non inhibita saltatio & cantio, vt Exodi cap. 15. Verùm nunc mores deprauatissimi, & ad malum procliues, qui vt bruta ducuntur animalibus passionibus, certè abstinere debent à tripudijs, vt à mali incentiuo. Dum enim causæ saltandi obliteratæ sunt & effectus, certè non potest sequi aliud, quàm alius effectus. Scribit & Iustinus ex Trogo, lib. 30. instrumenta luxuriæ, esse tympana & tripudia. Et Ouid. 1. de Remed. amor.

Eneruant animos citharæ, cantusque lyræque,
Et vox & neruis brachia mota suis.

Vnde & tandem exosum inter probos p̃ quàm maximè mulierũ genus saltatricum, potissimùm si illæ puellarem excessissent ætatem, vt Ammianus Marcell. de Morib. sui temporis sic conqueritur, lib. 14. Quocunque oculos flexeris, fœminas licet affatim spectare cirratas, quibus si nupsissent, per ætatem iam ter posset nixus suppetere liberorum, ad vsque tædium, pedibus pauimenta tergentes, iactari volubilibus gyris, dum exprimunt innumera simulacra, quę finxerunt fabulæ theatrales. Inter Græcos monet etiam Suidas in verbo ἀχήνσω, in saltatriculæ domum ne insilito, ne illis rebus inhiãs malo à meretricula ictus, de gloria deturberis. Repetit idem rursus in verbo ἀπαρωθῆς. Improbat & apud Lucian. in prin. de Saltat. Craton prisci seculi mulierculas, amatores inuirantes, nempe libidinosas Phædras, Parthenopas, & Rhodopas, cum pulsationibus & obscœnis cantibus, & pedum strepitu, dicens, per saltationem mutari ex viris in Lyden quanda, aut Bacchiam, omissa pristina forma: videntibusque esse exitio, non secus ac si loton vt socij Vlyssis degustassent, aut Syrenas audissent. Et proritare ad luxuriam viros, mulieres saltatrices, mihi videtur captatum exprimere nomine

mine Theocritus, dum ait, Eidyllio 1. in fine,

——αἱ δὲ χίμαιραι
οὐ μὴ σκιρτασῆτε, μὴ ὁ τράγος ὕμμιν ἀναστῇ,

id est, vos verò capellæ nolite saltare, ne fortè in vos hircus incurrat. Recordor, certè exemplo Oridum, qui cum saltantibus venatoribus & ipsi tripudiantes capiuntur, sicut & Asiones, vt ait Athen. lib. 9. cap. 14. quod & accidit istis saltatrices expectantibus. Sic deceptus stolidissimus in sua fide Herodes ab Herodiade filia saltatrice, Matth. 14. Mar. 6. vetat Ecclesiasticus cap. 9. cum saltatrice ne assiduus esto. Sed & eò peruenerunt insaniæ gesticulationes saltationum, vt empusas quasdam & monstra videre videamur, quam homines vel insanos, sicuti Alphōsus Rex Aragonum, teste Antonio Panormita in eius dictis optimè notauit saltatricem quandam, quam cum impudentius se agitantem aspexisset, expectate, inquit, mox Sibylla reddet oraculum. Sibylla enim vates, non nisi furore correpta reddebat oraculum. Neq; ex saltationibus antiquis aliqua retinetur, præter Ciclopeam turpissimā omnium saltationem, vt notat Trebel. Pollio in Galieno, Crinitus lib. 17. de Honest. discipl. cap. 3. Nocuit & Cardianis, equos saltare & tripudiare in pedes posteriores erectos in sympofijs, docuisse. Siquidem in pugnam vocati equites, cùm hostes morem equorum nouissent, tybias iusserunt modos equis consuetos cantare, quibus erecti equisessores præcipitarunt, & victoriam tripudijs hostibus pararunt, vt refert Aristot. in Repub. eorum, & Athen. lib. 12. cap. 6. Et Horat. lib. 3. Carm. ode 6. inter scelera sui temporis, ob quæ veretur immitti bellum à Deo, addit:

Motus doceri docet Ionicos
Matura virgo: Et fingitur artubus
Iam nunc, & incestos amores
De tenero meditatur vngui.

Et ode 7. eius libri Asteriem castitatis admonens, adiecit & illud,

Prima nocte domum claude, nec in vias
Sub cantu querulæ despice tibiæ,
Et te sæpe vocanti
Duram, difficilis mane.

Nec est quòd immorer, potissimùm saltationes & tripudia nunc exerceri, postquā mero animus incaluit, & venter despumat in libidinem: appendix quippe, vt ait Homerus cœnæ, cantatio, saltus & ipse. Vt verum sit illud, quod ait Athen. lib. 10. cap. 9.

Vina

Vina senem cogunt minimè saltare volentem.
quod & notat lib.4.cap.17.dum ait, apud Antiochum Regem, qui Magnus dicebatur, non amici solùm Regis in arma tripudiabãt in cœnis, sed ipse etiam Rex. Addit & Polisperchontem cùm bibisset, quamuis esset senex, nulloq; vel militari scientia, vel dignitate inferior, tripudiare solitum, & lib.10.cap.11. Non licet, inquit Ctesias, apud Indos Regi fieri ebrio, vt apud Persas, id tamen ei vno die conceditur, cùm Soli sacrificãt, quo die, vt ait Duris in 7. Rex fit ebrius, Persicoque more tripudiat: ex alijs verò nullus est ex Asia qui tripudiet hoc die, sed omnes solent abstinere. & lib.4 cap.24.

Insipiens vinum multum cecinisse coegit,
Saltare ac ridere iubet: prudentia cedit
Si quis paruerit.——

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS,

LIBER XIII.

In quo agitur de Geometria.

De necessitate Geometriæ. CAP. I.

SCRIPTVM erat in foribus Scholæ Platonis, ἀγεωμέτρητ☉ οὐδεὶς εἰσίτω, nullus ignarus Geometriæ ingrediatur: non enim huiusmodi discipulos suis arbitrabatur dignos prælectionibus. Nam 7. de Republ. scribit, Geometriam ad veritatẽ attollere animum, & ad philosophandum præparare cogitationem, & interesse ad disciplinas comparandas, maximè, attigeritne Geometriam aliquis, an non: & conducere valdè ad rem militarẽ, ad castra ponenda, regionem occupandam, colligendas vel spargendas turmas, & ad cætera machinamenta, quibus circa acies vel in obsidione vel itinere vti solent. Iustitię quoq; propriam esse Geometricam proportionem, & omnium in republ. actuum docet Marcil. Ficin. in arg. lib.3. Ennead.3. Plotoni, cap.5. quod latè prosequitur Aristotel. lib.4. Ethic. ad Eudemũ. Talem autem dicit, quando totum ad totũ comparatur, aut alterum ad alterum: non continuam proportionem vel æqualitatem numeri, quia illa proportio arithmetica. Docet & distribuit istas proportiones Aristoteles 5. Ethic. ad

ad Nicom. Atque quomodo in iustitia distributiua seruetur proportio geometrica, in commutatiua Arithmetica. Sed & propius ad rem saluti societatis humanæ conducere terræ dimensionē, postquam illa pronomina meum, tuum, suum, res distribuerunt. Nemo est qui nesciat;

Limes quippe erat positus, litem, vt discerneret, agris.

Limes aūt non nisi decempedatoris, finitoris, vel agrimensoris arte Geometrica, constitui vel conseruari, vel restitui potuit. Vnde Alphorab. apud Aegyptios ob confusos à Nili inundatione agrorū fines, necessariò natam Geometriam tradit, vt commodiùs diuideretur. Quintil. lib.1. Instit. orat. cap.18. ratus est omni ætate hāc vtilem & necessariam esse: pueris ad acuēda ingenia: alijs autē omnibus, quia ea numeros & formas docet, cōputatio autē omnibus sit necessaria, cū de his lites maxime oriantur.

De nomine & diuisione Geometriæ.

CAP. II.

Γεωμετρία. Geometria, nihil aliud est, quàm terræ mensura: versatur namq; circa puras dimensiones, sicuti Arithmetica circa puros numeros: Geometria autē dimensionibus addit pondera: Astronomia verò numeris & dimensionibus cœlestes metitur motus. Geometria habet theoricam, & praxim: Theorica, sola mentis cogitatione, quantitates, proportiones, & earum mensuras intuetur. Praxis, experimento sensibili, mensurat: in vtraq; subiectum: magnitudo vel quantitas, quam terminis & interuallis distinguit, & concludit vtraque. Gellius lib.16. cap. 18. Geometriæ partem facit ὀπτικὴν, κανονικὴν: illam ad oculos pertinere, hanc ad aures: vtramque spatijs & interuallis linearum, & ratione numerorum constare.

De magnitudine, & specie magnitudinum, & puncto, lineis. CAP. III.

Magnitudo, est vniuscuiusque rei extensio: extensiō autem vel in longum, vel in latum, vel longum, latum & profundum fit. Longitudo sola, dicitur linea, φ habet longū & latum: superficies, φ longitudinem & latitudinē habet: & profundum, dicitur corpus de cuius mensura non erat certa determinatio tempore Platonis, vt ipse ait 7. de Republ. Linea, longitudo est sine latitudine, conclusa punctis. Punctū est, cuius pars nulla est. Punctum autem vel in linea, vel extra, vel ad voluntatē datum. In linea vel extrema, vel medium lineæ æqualiter

vel

vel inæqualiter potentia determinat. Hoc punctum tamen magnitudo non est, non magnitudinis pars, sed magnitudinis omnis principium. Linea vel recta, vel curua, vel media inter has. Constat verò Geometria, ex Heronis sententia, lineis rectis, vel non rectis, quibus addit Apollonius inflexas. Has in planas & solidas, Geminus partitus. Fiunt ex eis mixtiones & superficies. Mixtiones linearum sunt variæ: æquidistantes, cùm duæ eodem modo ducuntur, quæ tamen non se contingunt, parallela dicta: intersecantes, quando in aliqua parte in superficie se secant. Perpendicularis, cùm aliqua recta super aliam subsidente ex cathero & ad perpendiculum cadit. Obliqua, cùm non ex directo cadit, sed lateraliter. Diametralis, cùm linea circulum æqualiter in duas partes diuidit, chorda dicta, si inæqualiter supra vel infra centrum. Fiunt vna linea circuli, vel eccentrici, vel concentrici.

De Figuris. CAP. IV.

Fiunt ex lineis figuræ & superficies, quando clauduntur lineę in corporibus, figuras, σχήματα Græci Geometræ appellant, vt ait Gell. in 1. cap. 20. quarum duo genera, ἐπίπεδον & στερεὸν, planum & solidum. Planum, quod latum & longum solum est, vt in area triquetra, quadrataq; figura: tales & aliæ figuræ rectæ circulares, æquales, inæquales, anguli, rectilinei, obtusi, acuti, concaui, connexi. Sunt & figuræ corporibus communes, quarum initium dicit Aristoteles 1. Magn. moral. cap. 10. triangulum, cùm tamen figura alia sit agonia, i. sine angulis, vt sphærica: sine longitudine, vt globus: cum longitudine rotunda, quæ cilindrica: cũ latitudine rotunda, vt in Trochleis. Sed de angularibus, intelligẽdus Aristot. nisi angulus ad imaginationem aliarum trahatur. Angulares figuræ, sunt triangularis quadrata, rhombus seu pendens quadrata, Rhomboides pendens longa: parallelo grauius quadrata, parte altera longior: pentagonus, exagonus, heptagonus, isopleuros, cuius tria latera angularia æqualia: isoschelos, cuius tantùm duo latera trianguli æqualia: rectus angulus media pars quadrati, ex omni latere inæqualis, scalens: Trapezus, quæ ex altera parte habet inæqualitatem. Extant libri 5. Ioan. de Regiomonte, de triangulis omnimodis, & eiusdem τετραγωνισμός, de quadratura circuli, & Nicolai Cusani, & Orontij Finæi de eadem libri. Sunt autem orbiculares figurę, pyramides ex basi lara ad punctum fastigiatæ. Illud porrò notabile in figuris, nul-

lum angulum esse mensuram, sed figurę principium esse.
Secundò, nullam solam lineam, angulum perficere: est enim omnis figura, omni quaque ex parte finita actu.
Tertiò, notabile, omnem lineam superinductam figurę, figuram illam destruere, vt ait Aristoteles Problem. sect.15. quæst.1.
Quartò, nulla simplex figura corpus est, vt docet Galenus lib.1. de Elemen. vbi & ferè de omnibus figuris meminit: & latiùs de his omnibus Euclides lib.1. & Mart. Capell. lib.6. circa finem. Archimedes Syracusanus lib.1. & 2. περὶ σφαίρας κὴ κυλίνδρε, de sphera & cylindro, & lib. de Circuli dimensione. Et Eutochius Ascalonita in comment. Archimedis in illos prædictos libros. Ioan. Vægel. Hyalpronensis in elemento geometrico. Carolus Bouillus in introductorio geometrico. Sebastianus Serlius lib.1. de Architectura. Pertinent ad figuras formæ agrorum, quas constituit quintuplicis generis Aggenus Vrbicus in commẽtarijs ad Iulium Frontinum de limitibus agrorum. Vnum, quod ex flexuosa linea continetur: alterum, quod ex flexuosa & rationabilibus: tertium, quod ex circunferentibus: quartum, quod ex circunferentibus, & rectis: quintum, quod ex rectis, quorum species sunt infinitæ ex mixtionis diuersitate. Pertinent quoque ad easdem figuras ichnographiæ, quæ fiunt in Architectura, secundùm graphicam delineationem. Item scenographia apud Vitruuium lib.1. cap.2. & alibi. & Leon. Baptist. Albert. lib.1. Rei ædific. cap.1. & 8. & lib.2. cap.1.

De corporibus, pyramidibus, & columnis.

CAP. V.

CORpora tres habent dimensiones, longitudinem, latitudinem, profundum, vt ait Aristoteles 3. Metaphys. cap.5. Corpus vel indefinitum, vel finitum est. Indefinitum, quod aliqua sui parte relinquitur: non finitus, qualis est solidus angulus, quem plani anguli claudunt, angulis ad vnum commune punctum concurrentibus. Cæterùm indefinitum corpus, est in mente indefinitum, cùm re ipsa omne corpus sit finitum. Finitum corpus est, quod ex omni quaque parte, vel vna superficie, vel pluribus terminatur, veluti sphæra solida & concaua, pyramis, columna, cubus, octocedron, dodecedron. Pyramidum duæ species, perfecta & curta: perfecta, quæ procedit ad conum, & supremum verticem: hæcque potest esse rotunda, si basis sit circulus; vel trigona, tetragona, pentago-

pentagona, exagona, &c. Curta, quæ ad conum non peruenit. Sunt & columnæ rotundæ, trigonæ, tetragonę, &c. quibus & accedere possunt pro forma varia, diuersæ bases, capitula, puluini, volutella, epistylia, coronix, zophorus, stilobata, scapi, thori, striæ, tochili, plinthi, supercilia, astragali, scamili, varicephalæ, varicæ, cymaria, forma Ionica, Corinthia, Dorica, &c. quorum diagramma & tractationē vide apud Vitruuium lib.3. & 4. & apud Leonem Baptistam Albertum lib.7. de Re ædific. cap.6 7.8.9. 15. & lib.1. cap.10.

Communia Magnitudinis omnia.

CAP. VI.

COmmunia lineis, superficiebus, corporibus, vt eorum magnitudines considerari possint secundùm contiguitatem, vel continuitatem, & consequentiam. Termini magnitudinum, punctum, linea, superficies, interualla, longitudo, latitudo, & profundum quoque in corporibus. Differentiæ interuallorum sursum deorsum: dextrum sinistrum: ante, post. Geographi sursum dicunt arcticum polum: deorsum antarcticum, orientem dextrum, occidentem sinistrum. Plin. tamē lib.2. cap.8. læuum accepit pro orientali plaga, dextrū pro occidentali: cùm a læua parte mundi cursus feratur in contrariam partem planetarū. Videndus Vitr. lib.9. c.4. At Varro de Ling. Lat. sinistram ad orientem, dextrā ad occasum, anticam ad meridiem, posticam ad septentrionem refert. Hyginius & Iul. Front. de Agror. limit. & eius Commentator Agenius Vrbicus, dextram appellarunt septentrionem, sinistram meridiem, altitudinē versus orientem. At Augures qui circumscribebant aëris regiones, dextram meridiem posuerunt, vt constat ex Liuio in 1. & Philan. in lib.9. Vitr. cap.4. Intelligere tamen debemus, non esse in cœlo dextrum vel sinistrum, nisi nostro respectu, vt ait Aristoteles lib.2. de Cœlo, cap.2.

De Instrumentis, seu medijs geometricis.

CAP. VII.

INstrumenta, quibus hæ figuræ fiunt, diriguntur, vel mensurantur corpora, norma, libella, quę nunc scadra, de qua apud Vitruuium lib.9. cap.2. cathetos, seu perpendiculum, de quo Vitruuius libro 3. cap.3. circinus, rectus, & valgius, seu intortus, de quo Ouidius libro 8.

Metamorph. dum de fato sororis Dædali filio agit. At pro interuallorum dimensione, extant Astrolabium, annuli geometrici, radius astronomicus seu baculus Iacob, pertica, & similia, ex quibus triplex conficitur mensuratio: prima, altimetria, quæ de altitudine: secunda, planimetria, de longitudine & latitudine: tertia, stereometria, secundùm longitudinem, latitudinem, & profundum. De astrolabio eius partibus, & vsu, extant infiniti ferè libri, vnde haurire poteris tibi, quæ ex vsu fient. Et inter præstantiores est author Stophlernius de Fabrica, in 1. in 2. de Vsu astrolabij, Rodolphus Battingius Frisius de Methodo vsus astrolabij, Ioannes de Roias in Comment. in Astrolabium, siue planisphærium, Iacobus Kœbelius in astrolabij declaratione. Annuli fabricati etiam sunt, quæ planæ sphæræ habeant, sicut astrolabium similitudinem, de quorum compositione & vsu, euulgarunt libellos P. Beausardis, Gemma Frisius, Ioannes Dyrander, Bonetus Hebræus, Burchardus Mythobius, Orõtius Fineus, Ioannes Regiomontanus. Porrò de radio astronomico, extat liber proprius eius nominis Gemmæ Frisij. Pertica fuit etiam apud Græcos & Romanos instrumentum mensurandi, illa erat decem pedum, vnde metator decempedator dicitur à Cicerone 3. Philippica. Apud Persas pro pertica in vsu funiculus, qui dictus schœnos, stadiorum 60. Ptolomæo 30. Hebræi חבל chebel, Psal. 77. ibi diuisit illis terram in funiculo distributionis. Vtebantur etiam Hebræi קנא kana, id est, arundine, seu calamo, pro mensuris, vt apud Ezechiel. cap. 4. & alibi.

De Gradibus mensurarum & instrumentorum, à quibus interualla terræ mensurantur. CAP. VIII.

MEnsurarum gradus & partes ex Schonnero lib. de Glob. terrest. vsu, cap. 12. sic colliguntur:

Ex granis digitus quatuor formabitur vnus,
Est quater in palmo digitus, quater in pede palmus.
Quinque pedes passum faciunt: passus quoque centum
Viginti quinque stadium dant, sed miliare,
Octo dabunt stadia, at duplatum dant tibi leucam.

Sed faciliùs ex Cosmographia P. Apiani, cap. 11. ex Georgio Agricola de Ponderibus & mensuris sic collige.

Digitus latitudine 4. granor. hordei, quatuor digiti 3. pollices faciunt. Robertus Cenalis de Vera mensura, &

Diuus

Diuus Hieronymus in Iob digitus Hebræis & sbaa.

Vncia habet 3. digit.

Transuersa manus 4. digit. Palmus minor Hebræis dicas 2. palmos.

Spithama seu palmus maior 3. palmus minor. Plinio dodrans semicubitus, Hebræis zereth atsalath.

Pes 4. min. pal.

Sequipes & cubitus 6. pal. min. Hebræis amah.

Gradus vel gressus 2. pedes.

Passus simplex 2. pedes cum dimidio, Hebręis Tzeah vel Tzeadah.

Origa vlna, amplexus seu brachiũ, est hexapeda mensura, Gall. *toise*, Hebr. chotsem.

Calamus comprehendit cubitos sex vulgares, & sex palmos.

Pertica decem pedes: calamus sanctuarij maior, pertica palmis duobus, alijs 15. pedum, ex Varrone de Re rustica 1. 10. & Colum. lib. 5. cap. 1.

Plethrum, pedum 100.

ἄρουρα, georgica mensura, ped. 50. dimidium plethri.

Clima, ped. 60.

Actus quadratus vndique, finitur pedibus 120. Latinè acuna. Hic actus duplicatur in longum, iugerum facit, quod vno die iuncti boues exarent, Plinius libro 18. capite 3. At Hebræis manesch & tzemeth, diuersa tamen pro modo prouinciarum: Iugerum Parisinum perficitur perticarum centuria & pertica 22. pedum, quadratus numerus eius 484. pedaneas habet mensuras. Iugerum Anglicanum, quod illis acre, 40. perticarum in longum, 4. in latum: pertica 16. ped. hyda autem apud illos mensura 20. continens iugera, vt notat Polydorus Vergilius lib. 9. hist. Angl.

Porca ager in latum habens triginta pedes in longum 180.

Scrupulum iugere pars minima, habens 10. pedes in longum & latum quadratum, ex cuius mensura perueniunt metatores ad vnicas & sextantes agri, donec ad iugerum peruenerint, quod habet 278. scrupula. Sunt ex diuersitate nationum alia, vt arpentum, satum, quartarium medimnum, aratiunculæ.

Mansum 20. Iugerum mensura circumscribitur, vt notat Robertus Cœnalis de vera mensuræ ratione, fol. 48. relatione facta ad Anglica. Nam dimensionem in ecclesijs, culturæ autem rusticanæ 15.

Stadium habet 125. passus.

Diaulos 2. stadia. Dolichos stadiorũ 12. passuũ 1500.
Milliare Italicum 1000. passus, 8. stadia. Milliare Germanicum 4000. passus, 32. stadia. Milliare magnum 5000. pass. Milliare Teutonicum Schonero libro de Vsu globi terrest. cap. 12. est 1760. passuum.

Leuca communis 1500. pas. Hebræis milliare cibrath.
Parasanga Persarum 30. stad. Herod. in 2. Agathio autem 2. de Bello Goth. 21. stad.

Schænos vel funiculus Aegyptiorum 60. stad. Ptolomæo 30. meminit & Herod in 2. qui tribuit milliaria 7. cũ dimidio, Iac. Zieglerus Cosmogr. terræ sanctæ 4. milliaria mediocria Germanica.

Stathmos nostri poster. tabellariorum vel veredariorum diu ersorium dicta mensura maxima apud antiquos non fuit vbique certa, 28. millia, & semiss. millia. meminit & de statiuis regijs Herod. in 2. constituũt leucas 14.

480. Stadia vni gradui circui æquinoctialis respondent, quæ reddunt milliaria 60. Italica, Germanica 15. Gallicarum leucarum 15. Hispanicarum 18. ex quibus totius mũdi facilè colligitur mensura. Nam totus orbis diuiditur: primò, in imperia: imperia, in regna: regna, in prouincias: prouinciæ in regiones: regiones in loca: loca in territoria: territoria in agros: agri, in centurias: centuriæ, in iugera: iugera, in climata: climata, in actus: actus in scrupula & perticas: pertica, in passus & cubitos: passus in pedes: pes, in palmos: palmus in vncias: vncia, in digitos: digiti in grana.

ΣΥΝΤΑΞΕΩΝ
ARTIS MIRABILIS,
LIBER XIIII.

In quo agitur de Optica.

De considerandis in optica, & quid, & de visu. CAP. I.

Optica pars Geometriæ est, quæ ad visum pertinet, & de eius mirabilibus videndi formulis & deceptionibus, rationem reddit, vt ait Gellius libro 16. cap. 18. In hac sex considerantur, visus,

visus, visibile medium videndi, visibilis species, visibilis radius, specula. Visus organa sunt oculi & nerui oprici dicti, à cerebro fluentes, qui ad oculos vsq; perueniunt, Virellio lib.3. optices Theor.20. cum à cerebri humore secreto pars purissima ad oculos rendit: sensorium quoq; frigidum & humidum, quemadmodum & cerebrum, vt ait Aristot. lib.2. de genera. animal. cap 9. Ideo lib.5. cap.1. visum aquæ tribuendum censet siccessitq; visus cùm humido caret, vt ait Hippocrat. lib. de vict. ratio. & Galenus crystallinum in oculo humorem, causam potissimam visus dicit lib. de instrum. odorar. Sic videre propriè oculorum est: vt iudicare, rationis: memoriæ, meminisse: vt notar Macrob. lib.7. saturnal. cap.5. Cæterum visus est perspectiua potestas, quæ visibilia obiecta deprehendit. Sensuum omnium hic certissimus ducitur, discernit namque eminus, quæ corporibus insunt annunrians, nempè colorum, magnitudinem, figuram, morum, positionem, interuallum, vt notat Galenus lib.16. de vsu part. corpor. human. cap.3.

Vnde oriatur visus. Cap. II.

Circa potentiā visualem, variæ opiniones: alij quippè putant oriri ex imaginibus insertis & oblatis oculorum radijs & reflexis, Democritus, Epicurus, & Lucretius libro 6. quam refellit senrentiam Macrob. lib.7. Saturnal. c.14. Hipparcus fieri visum dixit ex proiectione vtriusq; oculi ad rem visualem: veluti tactum, per manuum admotionem, Plato, per corradiationem luminε ex oculis exerto, occursanre rei visibili. In speculis, reflexionem imaginum, cum circulis & simul cum aere intermedio, transferri tradit Plurar. lib.4. de plac. philos. c. 13. & 14. Alias quoq; de videndi facultate senrentias, refert Aristot. lib. de sensu & sens. Gell. lib.5. c.16. Consentiūt autem ferè omnes, sensim visus per mediū aerem ad colоratū porrigi, reste Galeno lib.7. de Hippocr. & Plat. decret. cum visus, non sit sine colore, vt air Plato in Charmide. Zeno Citicus, videre esset ait, cum id quod inter visum subiectumq; lumen est, in coni intenditur speciem. Apollodorus aeris illam partem quæ coni speciem habet, dicir propè visum: basim verò prope id quod cernitur fieri. Laert. lib.7. de vit. Philo. in Zenone, vnde omnis visio pyramidalis est, cuius vertex in cenrro oculi: basis, in rei superficie: & omne quod videtur, sub angulo videtur, vt ait Vitellio 3. perspec. theorem.18.

De visibili obiecto, visibili specie, & medio.
CAP. III.

ARistot.2. de animal. c.7. obiectū visus, rem visibilem esse ait: videtur autem mediante lumine & colore, de quibus Theophrast. in paraph. ad 2. de anima c. 22.23.24. obiectum autem hoc, visibile est, siue videatur, siue non, dummodo aptum sit videri apud eundem Arist.2. de anima c.10. Medium, est diuisibile spatium, per quod visibilis obiecti species, ab eo ad visum defertur: etenim inter visibile & superficiem oculi, opus distantia est. visibilis species, est similitudo eius quod videtur, idipsum sensui repræsentās. visibilis radius, linea recta, quæ à centro visus digrediens, ad visibilis rei centrum, terminatur. Et hic radius primus, reliqui autem infiniti. Speculum corpus est, quod reflexam visibilis rei speciem, palam ipsi visui refert.

Deceptiones in visu vnde. CAP. IV.

DEceptiones in visu contingunt secundum Vitellio. lib.4. theor.1. vel secundùm visum, vel secūdùm virtutem animæ distinctiuam, vitantur aūt, obseruatis & interuenientibus 8. sequentibus cautionibus. 1. si visibile actu lucem participet, alias enim non videtur, vt idem Vitell. ait lib.3. Theor.1. Ex diuersa autem lucis receptione diuersi colores fiunt, vt in panno serico, in collo columbæ, pauonis, &c. 2. exigitur, vt sit distantia conueniens inter visibilem & visum Vitell. lib.3. c.4. si autem occupetur per medium appropinquationis corporis, intercluditur visus: dico conuenientem distantiam requiri, pro modo facultatis oculi: nam quæ nimium distant, etsi velocissimè currant videntur quiescere: vt in sole, luna, & syderibus alijs licet videre. & quadrata rotunda censentur. Lucre.4. de rer. nat.3. vt fiat oppositio rei visæ ad visum, Vitell.3. theor.2. & 4.4.4. sit corpus visibile alicuius quantitatis, respectu superficiei visus, vt actu videatur, Vitell. in 3. theorem.19. hoc est, vt si quædam inter hæc proportio debita. 5. vt corpus visum sit aliquo modo solidum, nam si cum diaphano vel cum medio sit similis perspicuitatis, auidè discernetur, Vitell.3. theor.14. & lib. 2. theor.4. Reddit & aliam rationem Aristotel.5. de generat. animal. c.1. atque in hoc corpore, medium animaduertendum: medium namque rubeum vitri, omnia rubra videre facit: Sic de similibus, sicuti & varius color ex humo-

humoribus pupillæ.6.exigitur ad visum certũ diaphanus aer, inter corpus visibile & oculum. nam si intemperatus, vel crepusculum, vel alio modo crassus, officit, Vitell.lib. 3.cap.13. debetq; esse lux conueniens: ne si nimia, potissimum in corporibus politis, ex reflexione acies videndi obtundetur, vt si quis Solem intentis velit intueri oculis, si autem minima, aut nulla, vmbræ subtrahent res oculis.7. in visu certo. tempus exigitur, vt visum consideremus. Nam simplici & primo intuitu, nemo potest apprimè diiudicare, nisi iterum intueatur, quod exigit tempus, Vitell. libro 3. theor.56. 57. 58. visus sana dispositio requiritur: nam propter ægritudinem oculi, deceptio accidit: vel si is malè sit dispositus, potissimum in crystallino humore, quo læso decipitur visus, Vitell. libro 3. theor.16. Sic humor citrinus in oculo, vel rubeus, talia repræsentat & arguit visa: si in pupilla humor crassus perforata appareat: si niger, plena muscis. Si ponatur digitus super angulum oculi, vel in angulo, res duplex videtur, si moueatur cum digito, res moueri videntur, eadem ratione falso Antiphon existimabat se semper ante se hominem verè videre, quod Aristotel.3. meteor. refert ad debilitatem visus, & reflexionem ad aeris videntem. Docuit & me hoc Claudius Celestinus lib. de mirab. mundi. Hinc ægritudines oculorum, visum vel debilitant vel dissipant, velut lippitudines, lachryma, inflammationes, caua vlcera: caligatio vel propter senectutem vel propter aliam imbecillitatem. Suffusio, quam Græci ὑπόχυσιν vocant, quæ se potentiæ oculi, qua cernit, opponit. Paralysis oculi, ex percussione: μυδρίασις pupilla effusa vel dilatata. His annectere poteris alias visus deceptionis causas, quas adfert Vitel. lib.4. theor.28. & sequent. quales & erunt imaginationes, & animi impressiones violentæ, & indiscreta vis visiua, vt qui cogitant & arbitrantur se mortuos videre, quia non considerant, quæ ante sunt, sed his hallucinantur. Sicuti & passiones indicia alia corrumpunt.

De Visibili. CAP. V.

Visibile omne, vel tale per se est, vel per accidens. per se duo, lux & color: Arist. 2. de animal. cap.7. addit ignẽ lib. de colorib. Per accidens, remotio, magnitudo, situs, corpus, figura, cõtinuitas, separatio vel diuisio, numerus, motus, quies, asperitas, lenitas, diaphanũ, densitas, vmbra, obscuritas, pulchritudo, deformitas, simili-

tudo, diuersitas, Vitell. in prin. 2. neque corpus vllum per se colorem sine luce habere, docet pluribus rationibus Lucret. 2. de rer. natur. incipitq; ibi:

Nullus enim color est omnino materiai
Corporibus, neq; par rebus nec deniq; dispar. &c.

Aristot. in præd. 2. de animal. c. 7. inter lucem & lumen distinguit & colorem. Lumen dicit perspicuum aliquid ac diaphanum: illud autem non per se, sed mediante colore aliorum perspicuum, vt est aer, aqua, & solidorum complura, vt vitrum, glacies, crystallum. Traditq; lumen esse actus perspicui, & colorem in lumine videri. lucem autem & in tenebris & sine lumine, vt in igne. ideo Vitell. diaphanum corpus lib. 2. definit, per quod lumini patet transitus: contra vmbrosum, per quod non patet.

De luce & coloribus. CAP. VI.

LVx in primam & secundam & minimã separatur. prima, secundam & tertiã facit: vt lux prima, quæ illuminat totam domum: secunda quæ in angulis domus est: minima quæ si sub diuidatur, non habebit actum lucis. Theoremata lucis prosequitur Ioan. Pisanus episcopus Cameracensis, in perspectiuæ lib. 1. quam emendatam protulit Paschasius Hamelius nuperrimè. Color, est motus actus perspicui, apud Aristot. apud Themistium autem 2. de anima cap. 22. & Platon. in Timæo, color est veluti flammula quædam, fulgorq; ex singulis corporibus emanans, partes habens visui ad sentiendum accommodatas. Album & nigrum, duo colores præcipui. visum disgregat album: congregat nigrum, vt ait Plato in Timæo. Ex horum commixtione secundum plus & minus, quinq; oriuntur alij colores iuxta Aristot. de coloribus si æqualiter misceatur rubedo: inter album & rubeum alij duo, vnus albo, alius rubro proximior: ille glaucus, hic puniceus. Sic inter rubeum & nigrũ, alij duo: proximior rubeo purpureus, nigro viridis. Lux apud pictores potissimum, de substantia coloris ponitur. eaq; est clara, obscura, multa, pauca. Multa & clara, albedo in puro perspicuo. Obscura & pauca, nigredo. Ideo, ratione remissionis & intensionis, lucis, alij 7. colores ab albedine ad nigredinem oriuntur: alij septem, à nigredine ad albedinem. ita in summa colorum 3. principales, albedo, rubedo, nigredo: & 14. mediæ: quorum septem per intensionem graduum ab albo ad nigrum: & septem, per remissionem à nigro ad album. Constant autem omnes,

ſubiecta materia & luce quæ ei admiſcetur, & medio. Qui plura de coloribus & picturis deſiderabit, conſulat Plinium libro 35. Cardanum libro 7. de ſubtil. & libro 13. de rer. variet. capite 67. Alciat. Antonium Tyleſium lib. de coloribus, & nos infrà de pictura agemus Deo iuuante.

De triplici videndi modo, & de directa viſione.

CAP. VII.

Viſio ob triplicem videndi modum, triplex eſt: directa reflexa, & refracta. Directa, cum viſibilis radius, rei viſæ eſt perpendicularis. quod fieri poteſt vel ſurſum, vel deorſum, vel ad latera, cum reſpectu omnium centrum ſit oculus. De quo viſu Ariſtot. quædam adfert lib.problem.ſect.11.quæſt.62. Sciendum tamen, vna viſione ſimul ſurſum deorſumq; & ad latera, inſpici nõ poſſe, quia axis vel acies viſus, ad diuerſa ſimul non dirigitur, vt docet Vitell.prin.lib.4.perſpecti.

De reflexione viſus & ſpeculorum differentia.

CAP. VIII.

Videndi modus per reflexionem alius: reflexio fit in corporibus politis arte vel natura, & hæc corpora ſpecula dicuntur. Politio corporum, eſt continuitas partium ſuperficiei politi corporis, ſine ſenſibili diuiſione, vel ſine poris. Speculorum reflexionem facientiũ plures inueniuntur ſpecies, vt alia ſint plana: alia conuexa: & triplicis generis ſphærica tria: coneaua, columnaria, pyramidalia, de quibus & eorum reflexionib. Vitell. lib.5.theorem.8. & ſequent. Cardanus ex illo libro 14. de ſubtilit. & de chalibei ſpeculi compoſitione lib.11. de rer. variet. cap.57. de alio alterius generis lib.13. de rer. variet. c.63. De experimentis omnium ſpeculorum Antonius à Porta libro 4. de miracul. rer. natural. Vitellio lib.5.6.7.8. 9. Ioan.Piſanus in 2. libro perſpect. quam emendauit Paſcaſius Hamelius. In reflexionibus omnibus à quibuſcunque ſpeculis factis, apparet quidem forma rei vt plurimum ante oculos conſpectui quaſi oppoſita, cum tamen ſecundum veritatem non opponatur: omniſq; reflexio debilitat vires & colores, quamobrem in omni reflexione latet viſum veritas lucis & coloris plus quàm in directa viſione. De ſpeculis etiam Vitellio egit libro 9. theor.44. quæ radijs ſolaribus expoſita ad communem eorundem radiorum concurſum, ignem accendere poſſunt,

sunt: inter quæ illud celeriorem videtur efficere combustionem, quod sic excauatum est, vt in eius superficiem incidentes radij solares, ad vnum certum & commune punctum refragantur. quando illud in formam sectionis recti, atque rectanguli coni, quæ parabola dicitur, fuerit excauatum. De cuius artificio Orontius Fineus librum composuit, de speculo vstorio.

De Refractione. CAP. IX.

Visio refracta fit, cùm per medium alterius diaphani fit, vt cùm per aerem fertur, visio, vel sub aquam, vel vltra vitrum: huic enim dissimile medium occurrẽs, visuales radios refrangit, & fracto radio, res apparet interrupta: atque secundum diuersitatem diaphani, fiunt diuersæ refractiones. Maioris quippe diaphani & magis lucidus aer aqua, & ignis aëre: Et aquæ quæ puriores & liquidiores commixtis & densis. Et quò magis diaphanum crassius, eò magis figura crassior, de quibus omnibus Vitellio. lib. 1. Macrob. lib. 7. Saturnal. c. 14. Ioan. Pisanus toto lib. 3. perspectiuæ.

SYNTAXEΩN
ARTIS MIRABILIS,
LIBER XV.
In quo agitur de Arithmetica, & mensuris, & ponderibus.

De Numero & numerandi notis.
CAP. I.

Græcis Arithmos, numerus Latinis est, vnde Arithmetica, ars numerandi. Soli autem homini, inter omnia animantia datum est, posse numerare, vt ait Aristot. problem. sectio. 30. quest. 5. Tradit Suidas in verbis μωρότερον Μελίτιδε, stultius Meltide. Amphistidem vt fatuum à poëtis exagitatum, quòd vltra quinque numerare nesciret. Numerus, est multitudo ex vnitatibus numerantibus aggregata. Sunt enim vnitates, in vno quoq; numero, vt ait Aristot. lib. 13. Metaphys. cap. 6. Numeratio, est summæ cuiusuis, vel numeri expressio. Expressio autem est diuersa,

pro

pro modo regionum & idiomatum, figuræq; numerorũ diuersæ. Nam interdum notis, interdum calculis multiplicatis, interdum literis, numeratum, interdum clauis. Notæ erant Arabicæ quas zifras dicimus. Sic meminit Plin. lib. 7. ante vsum literarum, per clauorum fixionem annales consulares numeratos, atque Volsinis clauos quoque indices numeri annorum fuisse, in templo Nortiæ Hetruscæ deæ. Plin. lib. 7. cap. 40. Thraciæ gentis morem esse scribit calculis colore distinctis pro experimento cuiusque diei, scilicet, num felix vel infelix contigerit dies numerare, vt in vrnam condere ac supremo die separatos dinumerare, atq; ita de quoque pronuntiare. Alludit Persius Satyr. 2.

Hunc, Macrine, diem numera meliore lapillo.

Numerorum notæ antiquorum.

CAP. II.

Indorum,	*Græcorum,*		*Hebræorũ,*	*Latinorum.*
1	α		א	I
2	β		ב	II
3	γ		ג	III
4	δ		ד	IIII, *vel* IV
5	ε		ה	V
6	ϛ		ו	VI
7	ζ		ז	VII
8	η		ח	VIII
9	ϑ		ט	IX
10	ι	Δ	י	X
11	ια	Δι	יא	XI
12	ιβ	Διι	יב	XII
13	ιγ	Διιι	יג	XIII
14	ιδ	Διιιι	יד	XIIII
15	ιε	Δπ	יה	XV
16	ιϛ	Δπι	יו	XVI
17	ιζ	Δπιι	יז	XVII
18	ιη	Δπιιι	יח	XVIII
19	ιϑ	Δπιιιι	יט	XIX
20	κ	ΔΔ	כ	XX
21	κα	ΔΔι	כא	XXI
22, &c.	κβ, *&c.*	ΔΔιι, *&c.*	כב	XXII
30	λ	ΔΔΔ	ל	XXX
31	λα	ΔΔΔι, *&c.*	לא	XXXI
40	μ	ΔΔΔΔ	מ	XL
41	μα	ΔΔΔΔι, *&c.*	מא	XLI

Indorum,	*Græcorum.*
50	ν 𐅄
51	να 𐅄 ι, &c.
60	ξ 𐅄 Δ
61	ξα 𐅄 Δι, &c.
70	ο 𐅄 ΔΔ
71	οα 𐅄 ΔΔι
80	π 𐅄 ΔΔΔ
81	πα 𐅄 ΔΔΔι
90	ϟ 𐅄 ΔΔΔΔ
91	ϟα 𐅄 ΔΔΔΔι
100	ρ Η
200	σ ΗΗ
300	τ ΗΗΗ
400	υ ΗΗΗΗ
500	φ 𐅅
600	χ 𐅅 Η
700	ψ 𐅅 ΗΗ
800	ω 𐅅 ΗΗΗ
900	ϡ. 𐅅 ΗΗΗΗ
1000 mille	α, Χ
2000 bis mille	β, ΧΧ
3000 ter mille	γ, ΧΧΧ
4000	δ, ΧΧΧΧ
5000 quinque mil.	ε, 𐅆
6000	ς, 𐅆 Χ
7000	ζ, 𐅆 ΧΧ
8000	η, 𐅆 ΧΧΧ
9000	θ, 𐅆 ΧΧΧΧ
10000 Myrias, decem millia.	ι, Μ
20000	κ, ΜΜ
30000	λ, ΜΜΜ

Hebræo-

Hebræorum,	*Latinorum.*
נ	L
נא	LI
ס	LX
סא	LXI
ע	LXX
עא	LXXI
פ	LXXX
פא	LXXXI
צ	XC
צא	XCI
ק	C
ר	CC
ש	CCC
ת	CCCC *vel* CV
ך	CCCCC *vel* IↃ
ם	CCCCCC
ן	CCCCCCC
ף	
ץ	
א̈	M *vel* CIↃ *vel* ∞
ב̈	
ג̈	
ד̈	
ה̈	XM *vel* IↃↃ
ו̈	
ז̈	
ח̈	
ט̈	
א̈א̈	XM *vel* CCIↃↃ
ב̈ב̈	
ג̈ג̈	

Indorum,	*Græcorum.*
40000	μ, MMMM
50000 quinquaginta mill.	ν, |M|
60000	ξ, |M| M
70000	ο, |M| MM
80000	π, |M| MMM
90000	ϟ, |M| MMMM
100000 centum millia.	ρ,
200000 ducenta millia.	σ,
300000	τ,
400000	υ,
500000 quingenta millia.	φ,
600000	χ,
700000	ψ,
800000	ω,
900000 noningenta mill.	ϡ
1000000 decies centena millia.	

De diuisione Numerorum. CAP. III.

NVmerus omnis, aut monadicus simplex, quem vocant digitum: aut ex monadibus compositus, vocant articulum, vel ex vtroq; compositus. Monadicus, non egreditur denarium. Sic 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. & o. zero. Decadici hi, 10. 20. 30. 40. 50. &c. addito semper, o, micron, monadicis. Compositi vel mixti, vt 12. 13. 14. 15. 16. &c. 120. 131. 142. &c. Monadicus, denarium non excedit, etiam apud exteras nationes, adfert rationes Aristot. problem. sectio. 15. q. 3. Quomodo autem per digitos & articulos, antiqui numerarent, docet Beda, lib. 1. de natura rerum, cap. 1. Numerus rursum omnis, vel secundùm Theoriam, vel secundũ Praxim consideratur: & in Theoria, vel secundum se, ad figuras geometricas non applicatus: vti si dicimus duo simpliciter: vel ad aliquid, relatione facta ad aliud, vt si consideremus 4. relatione ad 2. aut ratione figuræ. Secundùm se rursum, vt si sit par aut impar: sunt enim illa duo elementa numeri, secundum Aristot.

Hebræorum, *Latinorum.*

Multiplicant deinceps suas notas.

ↀ

CCCIↀ

ↀↀ

CCCCIↀↀ

Arist.1. Metaphys. cap.5. vnde mixtio eius qui pariter par & pariter impar. Par; in æquales diuiditur numeros: impar in inæquales, pariter par is, cuius partes in pares diuiduntur: pariter impar, contra: hinc & impariter par,

Numerus par, 2. 8. 16. 128.

Impar, 3. 5. 7. 9. 11. 13. 15. 17. 19. 21.

Pariter par, vt 8. 32. 128.

Pariter impar, vt 6: 10. 14. 22.

Impariter par, qui semper non diuiditur in pares, 12. 20. 28. 40.

Diuidunt & iterum numeros in perfectum diminutum, abundantem, cum alio æqualem vel inæqualem, maiorem, minorem, duplum, triplum, &c. Item abundantem, in superparticularem, sesquialterum, sesquiquartum, superpatientem. Cùm autem transfertur numerorum consideratio ad figuras geometricas, numeri alio modo quam notis arithmeticis exprimûtur, nempe punctis seu calculis, vel virgulis, quibus superficies suorum corporum demonstrant geometræ ex Pythagoræorum

dogmate, & tunc alio etiam modo intelliguntur. Horum autem numerorum quidam lineares dicuntur, qui habent longitudinem, cùm vnitates in vnam partem extenduntur vt . . . . . Alij plani, quibus figuratur superficies, vt : : : : & trigonus . ·. tetragonus, pentagonus, exagonus, heptagonus, & sic de reliquis figuris, quas punctis construunt. Alij solidi, quando per numeros ponunt longitudinem, latitudinem, & profunditatem, vt in figuris, quas dicunt pyramides, & cubos. Porrò numerus cubicus, fit ex bino ductu cuiuslibet numeri in se, & in sui productum: vt fit 8. à 2. & 27. à 3. de quibus omnibus videndus Boët. in Arithmet. Psellus, Iodoc. Clithoueus, Faber Stapul. Orontij, Buteonis, Forcatuli, & aliorum arithmeticæ: Euclid. 7. 8. 9. geometriæ.

De praxi Arithmetices, & notarum vel calculi ordinatione. CAP. IV.

ILlud, post notarum & figurarum cognitionem, obseruandum in dispositione & ordine illarum, minorem semper esse numerum qui ad dextram est, eo qui ad sinistram: dehinc, primum in dextra gradiendo versus sinistram significare monadem, secūdum decadem, tertium centenarium, quartum millenarium, quintum decimum millenarium, sextum centenarium millenarij, septimum myriadem. accipe typum.

sinistra,	2	5	6	7	2	3	5	*dextra.*
	myrias.	centena millen.	decima millen.	millenarij.	centenarij.	decades.	monades.	

Sic autem summa exprimitur huius numeri, duæ myriades, quingenta sexaginta septem millia, ducēta triginta quinque. Dehinc obseruandum, zero, vel omicron. o. vbicunque addatur, decem addere, per se autem nihil valere vel ponere, sed aliarum notarum valorem denario augere, vt 1. cum o. valet decem, sic, 10. & cum 2. valet sic 20. viginti. sic de 3. 4 5. &c. dicendum. Quod si duo oo. vel tres ooo. addantur monadibus, primum dextrum addit decem, secundum versus sinistrā docet notam valere centum, si tertium valere mille, si 4. decem millia, & sic consequenter

sequenter vsque ad myriadem, vt 10. valet decem: vt 100. centum: 200. ducenta: 1000. mille: 2000. duo millia, &c. In calculis, dispositio, quæ fit à dextra in sinistram in Ziphris, fit in lineam sursum: vt inferiores minoris, superiores maioris numeri sunt.

Quod si ad latus aliquis calculus adijcitur parti sinistræ, hic mediam partem eius numeri, cui adijcitur, valet.

o *myriades*
o *centenarij millenarij*
o *decanici millenarij*
o *millenarij*
o *centenarij*
quingenta o o *decades*
quinque decades o o *monades*
o
quinque medium decadis.

De Regulis communibus: Primum de Additione. CAP. V.

COmmunia vtrique modo numerandi sunt, additio, substractio, multiplicatio, partitio: de quibus dantur regulæ & praxes. Additio est duorum vel plurium numerorum, in vnam summam collectio. Regulæ additionis hæ. 1. numeri addendi perpendiculariter secundum propriam naturam subscribendi, monades monadibus, decades decadib. & postea linea claudendi, vt

1532	numeri addendi
2342	linea
3874	additio

Secunda regula, à monadibus à dextra in sinistram addito incipienda, vt in exemplo proposito, 2. & 2. sunt 4. 4. & 3. 7. &c. reliqua docent Arithmetices protriti libri.

De Substractione. CAP. VI.

SVbstractio seu subductio, est à maiori vel æquali numero subtilis ablatio. id enim quod æquatis duobus numeris superest, abstractio est: Suutque tres numeri, vt in hoc exemplo,

1572	*numerus à quo substrahitur.*
1436	*numerus qui substrahitur.*
0136	*numerus substractus seu substractio.*

Regulæ hæ. 1. maiorem numerum superiùs, minorem

inferius describi, ordinatione hac, vt supponantur monades monadibus, decades decadibus, &c. cum linea.

2. Vt si nihil supersit subscribatur o. vt in exemplo.

3. Vt si minor sit numerus inferior superiore aliquo in loco, vt in monadib. exempli, semper ex superiori proximo numero, monas vna accipiatur quæ valet 10. vel duæ si tot requirantur posteà diuidantur.

4. Cum ex numero vbi plures o. concurrunt, detrahendus est numerus alius minor, prius o. valet 10. cæteri sequentes 9. vt hoc exemplo.

5. Modus progrediendi, est à monadibus ad sinistram.

4000
542
3458

De Multiplicatione. CAP. VII.

MVltiplicare, est oblatis duobus numeris, alterum toties componere, quot sunt in reliquo vnitates, vt quater ter sunt 12: aut numerum vnum per tot quot habet vnitates, argumentare vel diducere, vt quater quater sunt 16. Pro faciliori multiplicatione, componunt omnes ferè arithmetici tabellam: alio tamen modo sic multiplica, X ponendo ad sinistram multiplicandos numeros, & ad dextram numerum qui deficit illis ad denarium implendum: deinde dextrum in se multiplica, & subscribe, dehinc subtrahe, vt videbis infrà.

multiplicandi numeri. 8 X 2 / 7 3 / 5 6

Sic autem operare, ter 2. sunt 6. subscribe 6. posteà, subtrahe ab 8. priori 3. vel ab inferiori. 7. 2. supererūt 5. subscribe itaq; illis 5. & habebis septies octo facere 56.

Disponimus & sic numeros in multiplicatione,

23 *numerus multiplicandus per 12.*
12 *numerus qui multiplicat*
46 *progreßio prima multipl per 2. cum 3. & 2.*
23 *progreßio secunda multipl. per 1. cum 3. & 2.*
276 *summa ex multiplicatione.*

Regulæ multiplicationis. Prima numerus multiplicandus prior scribendus, posteà is per quem multiplicatur, dehinc linea subijcienda.

Secunda, incipienda multiplicatio à dextra in sinistram.

Tertia, si sint plures numeri multiplicandi, vt 352. per vnum multiplicantem, vt per 3. ordine cum illo multiplicante

cante sunt prosequendi, vt ter duo sunt 6. ter 5. sunt 15. ter 3.9.sic 352

3

1056

Quarta, si plures sint multiplicantes, vnus post alium, omnes multiplicandos prosequitur numeros, subjeciendo primam quamque summam multiplicatam, sub multiplicante postea à dextra in sinistram, vt hoc exemplo docetur,

1525	*numerus multiplicandus.*
63	*multiplicans.*
4575	*prima summa ex multipl multiplicant.3.*
9150	*secunda summa ex senario.*
96075	*summa integra.*

diducitur & quodlibet totum seu as in suas partes, pars in partes & minuta: vt as in vncias, vncia in semiuncias seu 2.partes, vel in sextulas, id est 3.partes, &c. vt apud Volusium Metian. in lib. de distribut. partium, aureus in solidos, solidi in denarios, &c. sic de similib. vsque ad propè infinitas partes, sicut indicat Horat. in arte poët. dum ait.

Romani pueri, longis rationibus assem
Discunt in partes centum diducere.

Sic signa cœli in gradus, gradus in minuta, minuta in 2. &c.

De Partitione. CAP. VIII.

Partitio, est numeri in partes aliquas determinatas & certas facta distributio, & fit cùm toties minor numerus diducitur à maiore, quoties fieri potest. In hac, tres numeri considerantur: diuidendus, diuidens, & proueniens. Regula in hoc prima, quod in diuisione, à sinistra in dexteram fit progressus, à prima diuidendi numeri nota, si diuidens ingredi possit: sin minus, à secunda vel tertia, vt tamen diuidens ad vtrasque praecedentes referatur.

Secunda, si in diuiso sit aliquid relictum indiuiduum, quod euacuare non possit diuidens, id debet superscribi diuiso numero substracto euacuato, & postea relictum in minores partes multiplicandum & partiendum rursus per eundem diuidentem.

Tertia, antequam ad diuisionem primæ vel secundæ notæ perueniamus, perpendere debemus quoties diuidens numerus ingredi potest diuidendũ, & sic debet fieri

primum multiplicatio, deinde substractio à diuidendo.

Quarta, numerus prouenienst, ad latus aliorum numerorum distinctione lineari poni debet, vt in numero 136. diuidendo per 3. hoc erit exemplum,

```
                        1   1   superest diuidenda
numerus diuidendus    1   3   6       monas
numerus diuidens      3   3              numerus pro-
                                   [45   ueniens
```

Quinta, si plures sint numeri diuidentes quàm monadicus vel digitus vnus, vt 25. 34. 252. &c. procedendum per omnes, antequam productus scribatur. multiplicando & subtrahendo, quemadmodum in simplici monade dictum, vt in diuidendo numero 3560. per 125.

```
                        2
                        2 6 0   supersunt diuidenda
                      1 1 0
numerus diuidendus    3 5 6 0
numerus diuidens      1 2 5 5   [28   numerus proue-
                        1 1           niens.
```

De alijs Regulis. CAP. IX.

Est alia norma numerandi, cum datis tribus numeris, oportet quartum proportionalem inuenire, vocant regulam societatis vel trium rerū, vel quatuor proportionalium: in qua, vt se habet primus numerus ad tertium cognitum, ita se habet secundus ad quartum. vt si primus sit res certa æstimata, secundus eius pretium, tertius numerus aliarum rerum pari modo æstimandarum, ex illis consurget quartus, pretium earundem. Cuius regulæ conceptio hunc in modum fit: si 3. libræ plumbi emantur 50. aureis, quot aureis ementur 20. libræ plumbi. Disponitur autem sic, si 3. 50. 20. in quo, ad quartum habendum, oportet multiplicare postremum numerum dextrum per secundum versus sinistram, & multiplicati dehinc diuidenda per primum, & consurget quartus hoc modo,

```
multiplico per    20
                  50
                  --
                  00
                100
                ----
                1000   summa multiplicationis
```

Diuide

Diuido summam, multiplicatam 1000. per 3. sic,

1 1 1
1 0 0 0 [333
3 3 3

Et ita 20. ℔ plumbi valebunt 333. aureos: sed superest vnitas diuidenda, quam sectionibus minoribus multiplicando, posteà ad diuisionem similem reuocabis. Est & alia regula, quæ Algebræ est, quadraturæ numeri & cubi. Quadratè numerum multiplicare, est oblatum quẽnis numerum in seipsum ducere, hoc est, præsatum numerum toties in vnũ componere, quot in eo sunt vnitates: vtpotè, si multiplicauero 4. per se, consurgent 16. qui numerus erit quadratus: & 4 quadrata radix, sicut quadratum magnum in Geometria in quatuor minora quadrata, diuiditur. Cubicus numerus ille est, qui ex gemina alicuius numeri p seipsum multiplicatione, vel ex vnico in sese ductu & semel in productum numerum oritur. Radixque cubica, nihil aliud, quàm ipse numerus multiplicatus, eundem cubum efficiens numerum. Quemadmodum si multiplicauero 2 hunc in modum bis. 2. bis efficiunt 8. vel facilius bis 2. faciunt 4. & bis 4. 8. numerus 8. cubus est: & 2. eiusdem cubi cubica radix. Sed qui plura de radice quadrati & cubi & horum operatione scire desiderabit, consulat Orontium lib. 1. Arith. c. 7. & 8. Buteonem lib. 3. Arith. Algebran. Ioan. Scheubelij: Diophantem Græcum authorem.

De Vi efficaciaq́; numerorum. CAP. X.

OMnia quæ sunt, inquit Boëtius, numeris constant. Siquidem Deus omnia fecit in numero, pondere & mensura, Sapient. cap. 11. vt non mirum sit, aliquando Pythagoricos dixisse ex numeris omnia facta, vt ait Aristoteles Metaphys. 1. cap. 5. & Macrobius dixit, animam corporibus, certa numerorum ratione sociari, lib. 1. 1. in Som. Scip. cap. 13. Verùm Proclus in Timæum Platonis, Pythagoricos quatuor numerorum constituisse rationes, tradit, aliam vocalem, vt in Musica & carminibus, seu versibus; aliam naturalem, vt in rerum compositione: aliam rationalem; aliam diuinam. Quanta autem vis musicæ, iam diximus: quanta insit versibus & carminum numeris, nemo est q. ignoret ex his, quæ dicemus in poesi. Porrò quãta sit in diuinis & naturalibus, collegit Hen-

ricus Agrippa lib.2. de Occul.philos.cap.3. Semper autem antiqui maiores imparibus numeris, quàm paribus vires tribuerunt. Tum etiam sacri interpretes, vt D Hieronymus, Origenes in 7. Genes. Franc. Georg. Venetus lib. Problematon sacræ Scripturæ, sect. 2. quæst. 85. tom. 1. Cyprianus, Tertullianus & alij. Sic Plinius lib. 28 cap 2. & Galenus & Hippocrates in lib. de Dieb. decret. tradunt omnes impares numeros ad omnia vehementiores: quod in febribus ostenditur dierum obseruatione. Obseruant & in pillularum numero exhibendo Medici imparem numerum, vt efficacius agant. Quam tamen sententiam Matheus de Luthya Medicus, libello seu dialogo de Diebus decretorijs, subuertere nititur, referens vim non ad numerum, sed ad naturæ efficaciam in decretorijs diebus & alijs. Quòd numerus per se actus non sit, sitque in mathematica abstractione, & imparitas sit forma accidentalis, non substantialis ex Aristotele Metaphys. 4. comment. 5. quódve quantitas distincta numero, non sit actiua, vt ait Aristoteles in Prædicam. & Metaphys. 3. Veruntamen & dixit Vigilius, Deum numero impare gaudere, Ecloga 8. & in Ciride. Persuasum & Platoni in Timæo, & Macrobio libro 1. in Somnio Scipionis, cap. 6. & lib. 2. cap. 2. imparem numerum, marem & efficatiorem: parem, fœminam. Et Vegetius in Re milit. scribit fossarū castrensium latitudinem, esse imparitati accommodendam. Cabalistæ ex numeris nominum diuinorum mirabiles colligūt virtutes, & ex nomine Dei quadrilitero, 12. & 42. & 72. literarum, vt tradit Rabi Hatzados in Petit. 1. Gale. razeia, id est, releuationis secretorum. Et Galatinus libro tertio contra Iudæos, capite 9. Reuchlinus libro tertio de Arte Caballistica.

De Monade, & alijs quibusdam numeris.

CAP. XI.

MOnas Psello in Arithmetica, ob id quod diuidi nequeat, pacis, concordiæ, amicitiæ, & pietatis est symbolum. Et principium cuiusque, vnum est, & circa vnum. Aristoteles libro 5. Metaphys. cap. 6. multa & lib. 13. Metaphys. cap. 8. refert vnum ad Deum. & Dionysius Areopagita libro de Diuinis nominibus, cap. 4. quia Deus vnus: Deuter. 6. Exodi 20. Matth. 23. Ioan. 8. ad Galatas 3. ad Ephes. 4. 1. Timoth 2. De hac vnitate plura D. Cyprianus tract. 3. de Simplic. prælat. Monas tamen non est numerus, sed principium numeri. Binarius vtique pri-

mus

mus est numerus, de quo Macrobius in 1. in Somn. Scip. cap. 6. Lactantius libro de Opificio Dei, cap. 8. & 10. Ternarius numerorum potentissimus, trinus Deus in personis, & vnus in substantia: tres in Cœlo, &c. 1. Ioan. cap. 5. Ter orauit Dñs Iesus Christus eundem sermonem dicēs, in horto oliuarum. Ter repetunt incantationes Magi, Virgil. Eglog. 8. *Ibit terna tibi hæc*, &c. De ternario numero totum integrum libellum composuit Ausonius, quem vocauit Gryphum: sub ternario omnia contineri scribit Aristoteles 1. de Cœlo, cap. 1. Omitto persequi reliquos numeros, nam de illis fuse iam tractarunt Mart. Capella lib. 7. Boet. Agrippa lib. 2. de Occul. philos. cap. 10. Philost. de vita Apollonij, lib. 3. cap. 9. Quare hactenus de numeris dicta sint.

De Mensuris. CAP. XII.

DE mensuris etiam dicendum esse numerus nos admonet: nam in illis numerus obseruatur. Mensura apud Euclidem, est quicquid pondere, capacitate, longitudine, latitudine, altitudine, animoq; finitur. Quāobrem secundùm Georg. Agricol. lib. 1. de Mensuris, men suræ expenduntur capacitate vasculi, & est mensura liquidorum & aridorum: aut grauitate, id est, pondere: aut interuallo, vt apud Geometras. Mensuræ liquidorum vasculorum sunt, ratione diuersarum regionum variæ, & à locis etiam nominatæ, vel ab arte: vt Romanæ, Atticæ, Medicæ, georgicæ, externæ, Persicæ, Syriæ, Hebraicæ, Aegyptiæ, Arabicæ, Romanæ, vt culeus 20. amphorarū: amphora 2. vrnarum: vrna 4. congiorū: congius 6. sextariorum: sextarius 2. heminarum: hemina 2. quartarum: quartarius 2. acetabulorū: acetabulum sesquicyathi: cyathus 4. cochlearum: cochlear vel lingula, drachmarum 3. & scrupuli vnius. Aridorum Romanæ mensuræ, modius 2. semimodiorum: semimodius sextariorum 8. sextarius heminarum 2. hemina acetabulorum 4. acetabulum cyathi vnius & sesquicyathi, cyathus lingularum 4.

Atticæ vel medicæ liquidorum, metrites habens choas 12. chus sextarios 6. sextarius cotylas 2. cotyle quartarios 2. quartarius oxybapha 2. oxybaphum, sesquicyathum. cyathus conchas 2. aut chemas 5. aut mystra 4. mystrum capit chenicem 1. cheme cochlearia 2. cochlearium drachmam 1.

Aridorum Atticæ, medimnus habet chænicas 48. chænix cotylas 3. seu sesquisestarium: sextarius cotylas 2. co-

tyle, oxybapha 4. oxybaphum, sesquicyathum : cyathus cochlearia 10. cochlear drachmam.

Georgicæ mensuræ liquidorum, metretes quæ habet amphoras 2. amphora choas 4. chus cotylas 12. cotyle oxybapha 4. oxybaphus sesquicyathum : cyathus mistra 4. mystrum drachmas 4. cum dimidia.

Aridorum, medimnus habet 2. semimedimnos: semimedimnus lib. 81. tertiarius medimni, lib. 54. sextarius medimni, lib. 27. semisextarius medimni, lib. 13. & dimidiam, &c. velut in aridis.

Veterinariorum, cotyle habet oxybapha 2. oxybaphus cyathos 3. cyathus mystra 4. mystrum cochlearia 10. cochlearium, drach.

Persicæ mensuræ, 1. chana, quæ habet medimnos Atticos 45. 2. Attabo quæ capit vnum Atticum medimnum, & 3. chœnicas Atticas: sed illa etiam est alterius mensuræ. Nam si minor vel media, habet tantùm vnum medimnū: si est Aegyptia & minima, est 5. capax. At alia mensura modiorum Capitha, habet 2. chœnicas Atticas.

Mensuræ Aegyptiæ: Attaba, de qua suprà: Aporrhymæ, 11. sextariorum, œphin 4. chenicum. Inium, quæ & sextarius.

Syriæ, metreta, habet sextarios 120. collathum sextarios 25. sabitha sextarios 22. chœnix sextarios 4.

Liquidæ Hebraicæ Bath, habet amphoram Atticam, id est, 6. hinas. Hin habet 2. congios: est & log sextarius.

Aridorum mensuræ Hebraicæ, Corus habet 10. medimnos Atticos: in Prophetis dicitur homer: Lethec siue letheca, capit 5. medimnos Atticos: Epha capit medimnum Atticum, sat 4. congios vel choas: omer capit 7. sextarios Atticos, & 5. partem. Interpretes 70. reddunt gomer, Iosephus assaronem. Cab capit 4. sextarios.

Arabum mensuræ liquidorum, Dorach amphora, cõgios 8. Iohein, id est, congius, habet 6. sextarios, eius media pars Græcis dicitur ἡμίχεν, Arabes dicunt missichaus apud Serapionem. Kist deprauatum, à ξέστης, Auicennæ acsac & euis, Serapioni aben: Latinis sextarius, habet heminas 2. Corboni, id est, hemina. Rabi Hali dicit mena, Rhaze calicem: Auicennæ est media cotyla, quæ quattarios duos capit, cei hati, id est, quattarius, acerbula 2. Kasfuf Auicennæ ancefune, Andreæ Aspago hacsunesi, interpreti Serapionis acsaffe, Latinè acetabulum, capit sesquicyathum. Cuatum, vel alcuatum Razi à cyatho, interpreti Auicennæ briala, habet cochlearia 4. Falgerin, Serapioni

pioni fahaliel & cochlanarium, Latinè cochleare, habet liberam mensuralem: apud Rhasim interpres vertit rotulum.

De Ponderibus, CAP. XIII.

Pondera Romana.

Libra habet 12. vncias. Nomina, vncia 1. sextans 2. quadrans 3. triens 4. quincunx 5. semis & semilibra 6. septunx 7. bes 8. dodrās 9. dextans 10. deunx 11. as libra. Vncia continet, vel potest diuidi in 2. semiuncias, in quatuor sicilicos, vel 7. denarios, aut viginti scrupula. Libra cōtinet vncias 12. semuncias 24. Duellas 36. siliquos 48. sextulas 72. denarios sextantes 84. denarios victoriatos 168. scrupula 288.

Pondera Græcorum. Attica, Talentum minus Atticum, quod habet minas 60. mina facit drachmas 100. sic Talentum habet tantū drachmas 6000. obolos 360000. semiobolos 72000. aereola 2160000. Mina habet obolos 600. obolus aereola 6. aereolum habet minuta 7. Talentum maius est 8. minarum libr. Roman. 83. & 4. vnciarum. Mina Attica duplex, maior seu Solonis, 100. drach. minor seu vetus, 65. drachmarum.

Mina medica habet vncias 16. libra vncias 12. vncia drachmas 8. drachma scrupula 3. scrupulum obolos 2. obolus semiobolos 2. semiobolus siliquam vnam & dimidiam, grana 6. siliqua grana 4. Medici libras sic notant. ℔. mediam. S. q̄. pro quadrāte vel quarta: vnciā ℥. drach. ʒ. scrupulum, ℈. granum, gr. vel g̃. Veterionariorum pondera, Mina habet 5. vncias: libra drachmas 90. vncia drachmas 7. & dimidiam: drachma, scrupula 5. denarius, scrupula 4. scrupulum, obolos 2.

Pondera externa Aegyptia, Talentum librar. 80. mina Alexandrina, vnciarum 20. vel drachmarum 160. Mina Ptolomaica, vnciarum 18. drachmarum 144. Drachma autem obolum pendet.

Pondera Hebraica. Cicar sanctuarij, vel talentum maius, Iosepho Cnichares, minarum 100. librarum 250. Cicar congregationis, vel talentum vulgare, vel minus, minarum 50. libr. 150. Schekel stater, vel siclus drachmarum 4. vulgaris autem siclus, teste Rabi Salomone, duarum drachmarū manus, vnde Græcis mina pendit siclos 60. id est, libras 2. cum dimidia. Gerah, obolum Atticum pendit: sicli pars vicesima.

Arabica pondera medica, Manes, vel mina Romana, Serapioni

Serapioni & Auicennæ vnciarū 20. mina Alicatica & Basaria Serapioni, Alanthalita & Aegyptia, Auicennæ, vnciarum 11. Rotulus, id est libra, vnciarum 12. Sacros, id est, vncia sextarium, semiuncia Serapioni. Aureus, id est, denarius septima vnciæ pars. Darchimi & alki Serapioni, est drachma. Garme scrupulum & Keomet etiam. Onolasset est obulus. Danich, hoc est, lupinus pendit duas oboli tertias partes, Auicēnæ grana hordei 8. Kirac seu siliqua, dimidia lupini pars. Ketuf, id est, aereolum pendit grana duo. Granum Arabibus, minima pars ponderis.

Talentum Vitruuio 120. librarum est: Hesichio labrar. 100. si libram pro mina maiore Hebraica accipias: At Hebraicum minus talentū constat 125. lib. si pro libra Romana accipias.

Vtuntur & nostri medici manipulo, pugillo, quantum manus præhēdere potest. Porrò qui hæc omnia latius desiderauerit videre explicata, consulat Georgium Agricolam lib. de ponder. & mensur. & eius epitomatorem Philandrum ad finem Vitruuij, Volusium Metianum, in lib. de distributione, vocabulis & notis parium in rebus pecuniarijs, ponderibus, & mensuris. De mensuris geometricis non addemus quicquam, cùm de illis iam satis in Geometria dixerimus.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XVI.

In quo agitur de Grammatica.

De Grammatices necessitate. CAP. I.

Rammatica est bene scribendi & loquendi scientia, sine arte antea. Vt facilè sit conijcere, verum illud esse quod tradit Suet. Tranquillus de illustribus Grammat. olim nec in vsu nec in honore vllo fuisse. Semper enim à rudioribus exorsa est humana inuētio. Vt & natura paulatim perficit à lineamentis ea quæ producit exorsa: & si quod perfectum homo initio accepit, paulatim corrumpi id

pi id ipsum permisit, vt & pro inuentorum conseruatione, & inueniendorũ ratione, fuerit obseruatione opus & præceptis. Sed eò magis ad obseruationem coacta natura, quò pressit illam necessitas. Et quia in societate ciuili, nulla magis pars necessaria, quàm diligẽtia in efferendis & insinuandis mentis conceptibus, & informanda voce, quæ sine errore posset candidè voluntatem repræsentare loquentis: idcirco magnum quoddam fuit opus significantibus cancellos præscribere, & pronuntiatis errorem adimere: efficit autem id grammatica, quæ ab elementis vocis incipiens ad conuenientem dictionum coniũctionem & certam sententię significationem, per gradus animum ducit, secundum propriam cuiusque nationis mentem & vsum & idioma: vsitata, vt cognita, facilè emendando: vel vsitata & consueta, in artem reducendo. Neq; enim omnino incognita, & quæ à vulgari tunc fuissent aliena cum leges datæ sunt, oportuit vel potuerunt constitui noua. Quò fit vt pro diuersitate idiomatum, sit & grammaticæ diuersa & dissimilis: non secus ac diuersarum gentium, dissimilis consensus. Penes consensum autem & vsum, vis est & norma loquendi, vt ait Horat. in arte poet. Retinent autem illum qualemcunq; notæ & figuræ literarum, vocem perpetuam & penè immortalem reddentes, vt expressit Luca. his versib.

Phœnices primi famæ si credimus, ausi
Mensuram rudibus vocem signare figuris.

De Nomine, & quid pertractetur in Grammatica.

CAP. II.

FVit certè subtile ingenium ei, qui ad leges sermonem reuocauit, quibus veluti frenis, ne in vicinas loquendi formulas euagaretur, compescuit: vt non immeritò apud Hebræos fuerit Gramatica dicta, דקדוק dikduk, id est subtile inuentum. Cornel. quoque Nepos, in eo lib. quo distinguit literatum ab erudito, literatos seu grammaticos eos vulgò appellari scribit, qui aliquid diligenter & acutè, scienterq; possint aut dicere aut scribere, vt refert Sueton. de claris grammat. cap. 4. Porrò illa omnia, à literarum cognitione, dum natura illarum perpenditur, procedũt: vnde vt à materia grammatica dicta: Neque enim aliud est γράφω quàm scribo, nec scriptura aliundè quàm per literas, vt faber lignarius, ærarius, &c. à materia quam pertractat dicitur. Atque ex literis fiunt syllabæ: ex syllabis, dictiones: ex dictionibus, oratio: literas

teras exornat orthographia:syllabas,prosodia: dictiones probat etymologia:orationem syntaxis.

De Literis. CAP. III.

Literæ sunt signa pronunciationis : inde Hebræis Si אותיות otioth signa:alijs literæ, quasi lituræ; vel lectioni iter præbentes.sunt hæ velut elementa ex quibus cōponitur vox.Sicut canit Lucretius 2.de rer.natura,

Quin etiam passim nostris in versibus ipsis,
Multa elementa vides multa communia verbis:
Cùm tamen inter se versus,ac verba necesse est
Confiteare alia ex alijs constare elementis.

Elementa quippè sunt, quæ principia aliorum, & in quæ alia corpora diuiduntur, vel potentia vel actu, vt ait Aristot.3. de cœlo. Et Prisciano, elementa ideo literæ, quòd illæ coniunctæ vocem componant, & Tertull. libro 5. contra Marcio. apud Romanos quoque, literas elementa dici tradit. In literis quinque consideramus: figuram, nomen, prolationem, ordinem, cognationem. In figura vario modo differunt. Nam vel differunt inter se, vt a, à v: vel à seipsis, vt a paruum, à magno A: Item aliæ figuræ secundum mores nationum diuersæ, vt Gallicæ,Italicæ, Longobardæ seu Insubrum, Hispanicæ,Romanæ,Hebraicæ, Chaldaicæ,Arabicæ, Armenicæ, Tzernianæ,Sclauonicæ, Sarracenicæ, Samaritanæ, Græcæ, & similes, quarum characteres Guillel. Postellus lib. de duodecim linguis, expressit. Et Ioannes Baptista Palatin. lib.proprio inscripto, *lib. nuouo per imparare da scriuere tutte sorte de lettre.* Sunt & alij characteres à forma vario nomine dicti,vt quadrati,pendentes, dentati,curti, &c. Alij à locis & rebus quæ illis scribuntur,vel olim scriptū est,vt apud typographos Ciceroniani, &c. apud alios cancellarij, mercatorum, bullarum apostolicarum, Trapezitarum, &c. At in omnibus istis differentiæ characterum adhuc constituuntur, vt sunt literæ capitales seu maiores, quæ maximè sunt & quibus inscribunt libros vel titulos. Versales quæ incipiunt clausulas versus, vel caput quoddam faciunt nominis proprij, aut Dei: aliæ minores:aliæ finales, quæ in fine tantùm, quemadmodū typographia *a* & *y*: apud Græcos ν & ς: apud Hebræos ךהץןם. Fuerunt & signa Aegyptijs, quæ totam sententiam exprimerent, dicta Hieroglyphicæ literæ,seu sanctę, de quibus Horus Apollo volumen conscripsit: aliæ iugatæ, & coniunctæ, vt *ſp*. seu duplices, vt duo ff. duo ſſ. intitulatæ,

tulatæ, quia efferunt duas literas, vt ā ē, &c. Infractæ, vt p ꝑ q; &, &c. & in his rursum, qui incidunt vel sundunt litteras, vel taeographia scribunt, obseruant proportiones in corpore literarum, & interuallis earum, & in linearum subdistinctione, vt paria æqualia sint dictionis, literæ æquales, linea recta: hastæ illarum corpus non excedant: sint inter duas lineas interualla duo corporis litteræ: ne concurrentes hastæ literarum, sese expungant: vt spatiū inter dictiones sit saltem vnius, o. ne cōfundantur dictiones, Figuræ literarum tot sunt, quot literæ nationum. Sunt & idiomata, quæ exprimunt, Characteribus paucioribus, vel pluribus notis, mentis placita. Itaque Hebræis literæ sunt viginti duæ, Latinis totidem, Græcis 24. de alijs non loquar, quia non adsunt præ manibus characteres vel figuræ illarum. Adferam autem Hebræas, dehinc Latinas, postea Græcas: subinde Latinas & Græcas ex latere sinistro Hebraicarum, quæ exprimere videntur illas. Nomina harum sunt appellationes, vt aleph, alpha, beth, bitha, &c. in quibus hoc annotatum velim, nomenclaturam omnem, ab Hebræis & Chaldæis fluxisse, litterarum, vt ex collatione trium inferiorum linguarum liquet: monuit & id Caninius, in sua grammatica Syriaca. Et Plin. lib. 7. cap. 56. vbi de inuentione literarum agit, literas, inquit, arbitror semper Assyrias fuisse, & alij apud Syros repertas volunt, alij apud Aegyptios. Sic Eupolemus Historicus, lib. de regibus Iudææ, Mosem ait primum fuisse sapientem, & grammaticam tradidisse primum eam qualis tunc habebatur. Phœnices verò ab his possedisse scientiam, vtpote

fere similes.	*nomina.*	*prolatio.*	*Hebraica.*
A Lat. Græc.	*aleph.*	*a e i o u*	א *s.g.q.*
	beth.	*u consonans*	ב *s.d*
		β b	בּ
g in tacogra.	*gimel.*	*g*	ג *r.pa.*
Γ Græc. inuer.	*daleth.*	*dh*	ד *r.li.*
		d	דּ
H	*he*	*h*	ה *s.g q.*
f	*vaf*	*u*	ו *s.la.q.*
ζ Græcum.	*zaim.*	*z*	ז *r.d.*
	cheth.	*ch*	ח *r.g.*
T in tacogra.	*teth.*	*t*	ט *r.li.*

conterminos Iudæis. Meminit & Clemens in lib. Stromaton, & Ciryll. Alexand. libro septimo contra Iulian. apost.

apoſt. Qui voluerit ſignificationem appellationis nominum literarum Hebraicarum cognoſcere, conſulat Euſeb. Pamphil. lib. 10. de præpar. Euang. cap. 2. At in Græcis examinandis, ſuadeo, vt cautè quis ſentiat, ne labatur in hæreſim Marci cuiuſdam & Colarbaſi, qui nouam ex alphabeto Græcorum finxerunt hæreſim, de qua Septi. Tertullia lib. de præſcript. contra hæret. Prolationem etiam in margine ſequentis ſchematis coniunximus ſingulis, ordinem pariter,

Latinæ.	*Græcæ.*	*pronuntiatio.*	*nomina.*
A a	Α α	*a*	*alpha.*
B b	Β β ϐ	*v b*	*vita.*
C c	Γ γ ͵	*g*	*gamma.*
D d	Δ δ ∂	*d*	*delta.*
E e	Ε ε	*e*	*epſilon.*
F f	Ζ ζ	*z*	*zita.*
G g	Η η	*i e*	*ita.*
H h	Θ θ ϑ	*th*	*thita.*
I i	Ι ι	*i*	*iota.*
K k	Κ κ	*k*	*cappa.*
L l	Λ λ	*l*	*lambda.*
M m	Μ μ	*m*	*mi.*
N n	Ν ν	*n*	*ni.*
O o	Ξ ξ	*cs*	*xi.*
P p	Ο ο	*o*	*omicron.*
Q q	Π π ϖ	*p*	*pi.*
R r	Ρ ρ ϱ	*r*	*ro.*
S ſ s	Σ σ ς	*ſ*	*ſigma.*
T t	Τ τ ͳ	*t*	*tau.*
V v u	Υ υ	*v y*	*ypſilon.*
X x	Φ φ	*ph*	*phi.*
Y y	Χ χ	*ch*	*chi.*
Z z	Ψ ψ	*pſ*	*pſi.*
	Ω ω	*o*	*omega.*
Fere ſimiles.	*nomina.*	*prolatio.*	*Hebraica.*
ι	*iod.*	*i*	י *ſ.p.q.*
C caph. inuer.	*Caph.*	*χ ch* *k c*	כ ך *ſ.p.* כ
L	*lamed.*	*l*	ל *ſ. li.*
M. antiquum.	*mem.*	*m*	מ ם *ſ. la.*
	nun.	*n*	נ ן *ſ. li.*
σ græcũ inuerſum.	*ſamech.*	*ſ*	ס *r.d.*
	ain.	*a e i o u.*	ע *r.g.*

Π *græ.*

Π *græc.inuer.*	*pe.*	φ *ph*	פּ ח *rla*
		π *p*	פ
z	*tzade.*	*t z*	צ ץ *r.d.*
K & Q	*kof.*	*k*	ק *r pa.*
r inuersum.	*resch.*	*r*	ר *r.d.*
S	*schin.*	*ſc*	שׁ *ſ.d.*
		ſ	שׂ
	Taf.	θ *th*	ח *ſ.lin.*
		t	ת

Harum aliæ ſeruiles, aliæ radicales, gutturales, labiales, palati, linguæ, quieſcentes, dentium, prout demonſtrant literæ adiectæ poſt characteres Hebraicos. ſ. ſignificat ſeruilem: r, radicalem: g, gutturalem: la, labialem: li, linguæ: p, palati: q, quieſcens: d, dentium.

De cognatione literarum inter ſe.
CAP. IV.

COgnationem ſeu affinitatem habent literæ vel ratione figuræ, vel ratione pronuntiationis: quamobrem oportet ne errore confundantur proſpicere vel ſcribenti vel legenti vel loquenti,

In charactere affines:	ב ג ד ה ז ט ם
	ב נ ר ת ו ם ס
affines pronunciatione	ב ג ד כ פ ת
	t p c d g b
	ב ג ד כ פ ת
	th ph ch dh gh u
	τ π κ ο ι ξ ζ ψ
	θ β χ ω η κσ σδ πσ
	υ δα

De vitioſa, & emendanda literarū quarundam pronunciatione. CAP. V.

IN pronuntiando, affinitas literarum, multum habet erroris inter bene loquentes, ſi altera pro altera vſurpetur, ſicuti vulgus nationum quarundam particulare quoddam in hoc habet vitium, vt ex ſubiecta tabella docetur.

D

Pronuntiant vulgò,

Vesphali	*ω*	*pro*	*a*
Parisini	*s*	*pro*	*r, & contra.*
	an		*en, & contra.*
	am		*em.*
	ij		*i, vt tibij pro tibi.*
Vascones	*b*	*pro*	*v conso. & contra.*
Germani	*t*	*pro*	*sd.*
	p		*b, & contra.*
	me		*m, vt somenus, pro somnus.*
	ts		*s, vt tsum, pro sum.*
	tc		*c, vt fatcio pro facio*
	t		*c, vt pettus, pro pectus.*
	v		*u.*
	f		*v, vt fulnus, pro vulnus: fates, pro vates.*
Vulgus nostrũ	*c*	*pro*	*s, & contra.*
Neustrij	*ge*	*pro*	*g.*
	n		*m, vt nostrun, pro nostrum.*
Batavi	*i*	*pro*	*g.*
Nannetes & Britan.	*ll*	*pro*	*g vt llaber, pro glaber.*
Galli	*l*	*pro*	*ll*
omittunt	*g*	*vt*	*dinus, pro dignus,*
	h		*abeo, pro habeo.*
Itali	*z*	*pro*	*i.*
	an		*o.*
	v		*n.*

Vascones omittunt p, vt ise pro ipse.

Holandi	*z*	*pro*	*s*
	dz		*z, vt Medzentius, pro Mezentius, dzeugma pro zeugma.*
Parisini omittũt	*s*	*vt*	*multo ictu, pro multos ictus.*
	t		*oporte facia, pro oportet facias.*

Possem

Possem hic dialectos Græcorum subnectere, in quibus & aliæ pro aliis literis vsurpantur, & receditur permaximè ab Attica. Sed quia id vitio illis datum nõ est, sed dialecto & idiomati, silebo. Qui voluerit tamen varias illas acceptiones obseruare, legat Antesignanum in primam partem Clenardi Grammatices.

De diuisione literarum. Cap. VI.

Iam in Hebraico alphabeto, notatum est, literas Hebræorum esse, vel principales seu radicales, vel seruiles, seu addititias: item alias palati, gutturis, dentium, linguæ, labiorum. Dehinc omnes illas ferè consonantes, gutturales tamen densius sonare: ex consonantibus, alias esse tenues, quibus inest punctorum quod vocant dages: alias duplices, quibus non est dages, sed simplex est litera seu virgula superiecta notata in istis literis בגדכפת quę dicitur raphe. Pro vocalibus autem, vtuntur rabini istis. אוי Cæterum literis supposuerunt ad faciliorem soni expressionem, puncta, quæ vocant motiones: quas diuidũt in magnas & paruas,

Nomina.	*Magnæ 5.*	*Valor.*
cametz	ָ	a. *obscurum cum o mixtum*
zere	ֵ	e. *subtile*
hiric magnum	ִי	i. *longum.*
holem	וֹ	*vel punctum sup. literam* o
schurec	וּ	u.
	Minimæ.	
pathah	ַ	a *clarum*
segol	ֶ	æ *crassum*
hatephcametz	ֳ	o *breue*
hiric paruum	ִ	*punctus in qualibet litera, i. paruum*
kibuts	ֻ	*sub litera u paruum*

Motionum, aliæ mutabiles vel ob regimen, vel affixũ, vel numerũ pluralem, vel mutationem generis, & sunt 4: *cametz* ָ *zere* ֵ *holem* וֹ *hatephsegol* ֱ Reliquæ immutabiles sunt. Est & compositum *hatephsegol* ֱ sub litera, quod, e, valet. Est & sceua hoc modo, ְ sub litera e. interdum tamen est motio ministra: quæ quando legatur & de diphthongis, docent omnes grammaticæ Hebræorum. Item de officijs litterarũ & punctorum, potissimũ Quinquaborrei grãmatica in fine. Latini diuidunt literas in vocales proprias 5. a, e, i, o, u. & vnum addita y, & consonantes 16. b, c, d, f, g, l, m, n, p, q, r, s, t, x, z.

Reijciunt namq; h, quòd ſit tantũ aſpirationis nota. Harum quaſdam ſeligunt, vt minimæ per ſe vocis, ideo dictæ mutæ: omnes inquam conſonantes, exceptis, quas vocãt liquidas l,m,n,r. & duplas x, & z. atq; ex vocalibus coniunctis colligunt duorum fermè ſonorum literas diphthongos æ,œ,au,eu,ei. Græci ferè eodem modo diuidunt literas in vocales & conſonantes, ſed vocales mutabiles habent α ε.ο, & immutabiles in coniugationibus η, ι,υ,ω, Et præpoſitiuas vt α,ε,η,ο,ω: & ſubiunctiuas υ.ι Longas quoq;, vt η ω breues, vt ε,ο: & ancipites α,ι υ. Ex quib. omnibus & componũt diphthongos proprias 6. αι.αυ,ει, ευ.οι.ου & improprias 6. ᾳ,ῃ,ηυ ῳ,ωι.ωυ At cõſonantes, diuidunt in mutas 9. & 8. ſemiuocales. Mutæ: β,γ,δ,π,κ,τ,φ χ, θ. quas in tres claſſes ſubdiuidunt tenues 3. κ,π,τ: medias 3. β.γ δ. craſſas tres. φ.χ θ ſemiuocales 8. ſunt, ζ,ξ.ψ,λ,μ,ν, ρ,σ· quarum aliæ duplices 3. ζ.ξ,ψ: reliquæ ſimplices, ex quibus 4. immutabiles λ,μ,ν,ρ.

De Syllabis. CAP. VII.

COllectio literarum, ſyllaba eſt: ἀπὸ τοῦ συλλαμβάνειν. conſiderantur in ſyllaba cuiuſlibet idiomatis, 4. numerus, ſpiritus, tempus, tonus. Numerus ſaltẽ duarum literarũ, nam vna litera monogrãma, nõ ſyllaba eſt: vnde, aliud eſt numeros dictionis, aliud verba tenere. Spiritus, eſt lenior vel durior pronũciatio ſyllabæ, ideò aſper & lenis. literæ Hebræorũ ſuos ſpiritus ferũt: lenẽ habent. א,ה. &c. & grauem ut הּ. habent & raphe, ſcilicet lineam ſupra literas בגדכפת, quæ reddit aſpirarionem, quæúe intelligitur, niſi in prædictis literis בגדכפת ſit punctus in gremio, quæ dicunt dages, &c. Latini h. habent aſpirationis ſignum: Greci, notas ᾿ lenem: ῾ grauem habent quibus ſupra literas vtuntur, habent & aſpiratas natura literas, vt χ,φ,θ, neque vocalis uel ῥ in principio dictionis eſt apud eos ſine aliquo horum ſpirituũ. In medio porrò dictionis ſi duo ρρ, prius lenẽ, alterum denſum habet ſpiritũ, ſic ῤῥ, in principio ſemper dẽſum ῥ. Tẽpora tria, longũ, breue, & cõmune. longũ notãt hoc ſigno latini ‑ breue ˘. Hebræi nõ egent notis, habent enim ſuas motiones vt dixi, longas & breues. Sed & iſta ſpeculatio eſt poetices artis. Tenor accentus dicitur: acutus ita ſuprà dictionem notatus ´, grauis eius notæ `, circunflectus ˜ Græcis, Latinis ˆ. Apud Hebræos, aliæ notæ, & diſtinctio accẽtus: cõſtituũtq; accentũ triplicẽ, grammaticũ, rhetoricũ, muſicũ: grammaticũ vocãt טעם togã, i. guſtũ, quo vox reſonat e-

mincntior

minentior per arsim & thesim, rhetoricū vocant מתג meteg. retinaculū seu frenū, quo ornatè dictio pronūtiatur. Musicū dicunt נגינה neginach, harmoniā. Grāmatici nulli fermè inueniuntur in biblijs sacris, sed pro illis musici inseruiunt, potissimū si supra vel infra dictione linea est, vel alia nota. Ponitur aūt Rhetoricus מתג meteg ante accentum grammaticū per aliā lineam infra literā, ad retinendum lapsum pronūciationis. Consulendus de istis Sebastian. Munsterus in grāmatica postrema, in tractatu de accentibus Hebræorum. Commune omnibus linguis ferè, vt acutus in dictione vltima, penultima, & antepen. esse possit. Grauis tantùm vltimam, circumflexus & vltimam & penult. occupet. Raimundus Mithridates Romanus, de Tropis Hebraicis, acutū dicit duo loca habere apud eosdem: primum, supra literam dictum kadmæ קדמא cuius signum quale est graue latinis\`. secundum subtus literā, dictum Merca מירכא, cuius signū in modum acuti ´. Grauis pariter habet duo loca, supra literam in formam acuti, dictus geresch גרש: & infra literam, in formam grauis, dictum טרחא Tarcha.

De dictionibus. CAP. VIII.

Constructura syllabarū, vel syllaba si aliquid demōstrat, dictio est. quia aliquid dicit, id est, significat menti & auditui, aliquib. nomē. In dictionibus considerabimus, etymologiam, pronunciationē, syncopem, epenthesim, apocopē, synalepham, ethlipsin, apostrophē, aphæresin, prosthesin, paragogen, hyphen, diæresin, antithesin, metathesin, sistolen, ectasin. Etymologia, vel dictionem matrem alijs inde natis & formatis, demonstrat, vel eam ab alia ostendit. Reuocant omnia nomina sua Hebræi, ad suas radicales primas dictiones, quæ ferè semper tribus literis constant. Composuit in Latinis librum de Etymologia Varro, in Græcis autem fœliciter nuperrimè Henrichus Stephanus, Thesaurū veluti per radices linguę Gręcę exhibuit. Pronūciatio, docet qua parte dictionis vox habeat arsim, id est, longiorē remorā: & qua parte deflectat, & habeat thesim, docent hæc vulgati lexici Latinogallici Roberti Stephani, & alij nuper excusi, in quibus annotant dictionibus accētus. in Græcis nominibus & Hebraicis, vtiq; etiā vbiq; adiuncti, nisi in cōmentarijs Rabinorū, quibus nec pūcta vocalia adijciunt.

Syncope, ablatio de medio dictionis, vt audacter, pro audaciter.

Epenthesis, interpositio in dictione, vt induperator pro imperator, aut literæ geminatio.

Apocope, ablatio à fine: familiaris Græcis.

- Aphæresis, ademptio primæ syllabæ, vt pone metum pro depone

Brosthesis contrà, adiectio in principio dictionis, vt gnate pro nate.

Paragoge, adiectio in fine dictionis, frequens Græcis.

Apostrophos, auersio qua ostenditur vocalem vel diphthongum deesse in fine signo' hoc in spatio posito, vt ἀπ' ἐμῦ Galli interdum confodiũt apostrophen, in e, hoc modo e' vel e'.

Synalepha, quãdo ex duabus vocalibus vel diphthongis, fit coalitio, vt ex τὸ ὄνομα fit τοὔνομα, ex ὦ ἀγαθὲ ὤγαθε, vt sæpe apud Aristotelem & alios.

Ethlipsis, quando finalis syllaba dictionis in m. desinit. idq́; cum vocali qua incipit sequens dictio, eliditur cum sua vocali, vt in ventur' excidio Libye, pro venturum excidio Libyæ, &c.

Hyphe, est virgula quæ duas syllabas, siue vnius dictionis, siue duarum coniungere videtur, vt ό-π frequens in sermone Gallico & Hebraico, vt dis-ie, vel sic dis-ie, vocant Hebræi voculam hanc, מקה makef. quam ad latus scribunt, sic, vt אל-כיכזה & Niniue, in Niniue, in Niniuem. מן-העיר min ahir, ex ciuitate, &c.

Diæresis est, dum syllaba vna diuiditur, vel vocalis, vt pro inuoluere, inuoluëre, aulai pro aulæ, vt sæpe apud Lucretium.

Antithesis, literæ pro litera positio. Metathesis, transpositio literæ.

Sistole, correptio præter naturam sillabæ, vt ectasis extensio, contraria naturæ.

De Dictionum generibus quas partes vocamus orationis. CAP. IX.

DIctionum genera, ad quæ appellationes vel vocis conceptiones referantur, sunt varia secundum varium loquendi idioma. Apud Latinos, vt à notionibus incipiam, octo. totidem Græcis: 3. Hebræis tantũ. Latinorum, nomen, pronomẽ, verbum, participium, aduerbium, præpositio, interiectio, coniunctio. Græc. nomen, Pronomen, verbum, participium, aduerbium, prepositio, articulus, coniunctio. Hebræo. tantum שם scem, nomen: verbum פעל pagnal. & מלה milah dictio, sub qua comple-

complectuntur pronomina, aduerbia, coniunctiones, præpositiones, & interiectiones. Atq; etiam si rectè perpendamus omnia, neque alias præter tres principales illas partes, inueniemus: reliquæ enim ad eas pertinent: ad nomen, pronomen: ad verbum, aduerbium: & participium ad vtramque. Dehinc & reliquæ illis duabus partibus famulantur, vt pro vno accipi mereantur. Neque hic immorabor vt demonstrem, quæ ex istis partibus inflectantur, declinentur vel coniugentur: quæ sint nomina adiectiua, substantiua, quæ eorum qualitates, species, genera, figuræ, numeri, casus, tempora & modi. Hæc enim facili negotio ex grammaticis cuiusque linguæ quisque haurire potest. Neque etiam de syntaxi seu ordinatione & compositione harum partium dicemus. nemo enim est, vt opinor, hanc lecturus, qui hæc fundamenta saltem latina non prius iecerit. Et si desideret in reliquis idiomatibus grammaticam callere, incidet quoque in libros paucis verbis editos de ea, vt à me compendiosius transferri non possint: nec institutum nostrum est, alienis plumis corniculam Horatianam agere. Quæ enim scripsimus, proprio labore, ex varijs corrosa, & ordinata, nostra, post Deum, cui omnia accepta debeo, asserimus.

Quibus in rebus scriptitatum antiquitus.
CAP. X.

ANtequam mēbranis, hoc est, corio depilato & præparato, quod vocant pergamentum, & papyro ex centonibus lineis, vel bombacinis composita, vt nunc, vterentur, varia fuit materia qua scriptitatum. Scribebant namque aliquando, in palmarum folijs, deinde in quarundam arborum corticibus seu libris, posteà publica monimenta plumbeis voluminibus, mox & priuata linteis, aut ceris. Pugillarium namq; vsum, ante Troiani belli tempora legimus apud Homerum. vsi & Babylonij, papyri arboris libris: Parthi autem literas vestimentis intexebant, vt narrat Plin. lib. 13. cap. 11. & cap. 13. chartarum inuentionem & diuersitatem prosequitur. Sibyllam Cumæam folijs scripsisse docet Virg. lib. 3. Aeneid.

Fata canit, folijsq; notas, & nomina mandat.
Quæcunq; in folijs descripsit carmina virgo
Digerit in numerum, atq; antro seclusa relinquit.
Illa manent immota locis, nec ab ordine cedunt.

Adrianus imperator, libris linteis, quotidiana sua scri-

bi præceperat, qui erant in bibliotheca Vlpiani Flau. Vopiscus in Aurelian. vita. Senatusconsulta autem, quæ ad principes pertinerent, diu in libris elephantum scribebantur, quos reperit in bibliotheca eiusdem Vlpiani Vopiscus, vt ipse testatur, in vita Taciti Cæsaris. Dictys Cretensis, ex Gnoso ciuitate, qui fuit in expeditione contra Ilium, de bello Troiano sex volumina in tilias literis Phœniceis digessit, quæ iam reuersus in Cretam, præcepit moriens vt secum sepelirentur: quod factum est in arcula plumbea, in eius tumulo. postea autem anno 13. Imperij Neronis, terræ motu facto sepulchrum apparuit. & arcula aperta inuenta à pastoribus, & libri inuenti postea ad Neronem missi, teste Q. Septimio in vita Dictys. Cùm secreto scripturus esset Iulius Cæsar, & Hirtius ad Decium. Brutum ne se M. Antonio dederet, sed opem speraret, in tenuem ex plumbo ductam laminam scribebat verba quædam, chartæ instar conuolutam, & vrinatori cuidam tradiderunt deferendam ad Decium, qui recognita sic rescripsit, vt ait Dion Cassius, lib.46. histor. Eadem formula plumbeæ laminæ inscriptæ & inclusæ pani, Milesios prodidit Diognetus, vt scribit Parthenius in Eroticis, cap.9. Andriseus, lib.1. de rebus Naxicis, Theophrastus, lib. 11. περὶ τῆς κυρίας. Eo forsan pertinent tria genera occulta scribendi, Dermaticum, Hyphasmaticum, & Alleoticum, de quibus in principio polygraphiæ Trithemij, quæ, ne mysteria euulgemus, silemus. Erat & Scytale Laconica, de qua Plutarc. in vita Lysandri. Demaratus de expeditione Xerxis in Græciam, Græcos pugillaribus admonuit, Herodot. in 1. Histieus philosophus à Dario detentus, Aristagoram monuit per seruum, cuius capiti postquam eum totondit impresserat literas, Gellius, lib.17. cap.9. omitto reliqua, de disco lunæ, de speculi reuerberatione, de tædarum nocte silenti descriptione, & de alijs prosequi.

SYNTA-

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XVII.

In quo agitur de Dialectica, seu Logica.

Quid Dialectica, & eius materia, & fine, instrumento, & mediis. CAP. I.

Ιαλεκτικὴ seu Dialectica, est ars disserendi, à verbo διαλέγομαι, ratiocinor, vnde quidã Logicam dicunt. huius materia, quæstio generalis, non autem particularis: finis eius probare & disserere, hoc est, aliquid percurrere disputando. Instrumenta & media eius, definitio, diuisio, argumentatio. Definitio quid sit explicat: diuisio distinguit, nempe genere, differentia, proprio, & accidente. Genus est, quod de multis differentibus specie prædicatur in eo quod quid est, idq; duplex, generalissimũ, quod non habet supra se genus, & habet tamen sub se species, & subalternum, quod est species alterius generis, & habet sub se species. Species, est quæ subiicitur generi, & habet sub se differentia numero, in eo quod quid est: atque bifariam hec dicta, specialis & specialissima: specialis vel subalternum genus, ea quæ cùm sit species, potest esse & genus: specialissima, quæ tantùm habet sub se induidua. Proprium propriè est, quod vni & soli speciei & semper conuenit. Accidens, quod adest & abesse potest, sine subiecti corruptione: quodque separabile & inseparabile tamen dicitur. Accidentia nouem sunt, quæ cum substantia præbent dialecticæ & finitioni, decem summa disserendi capita. Quæ sunt, substanria, quantitas, relatio, actio, passio, vbi, quando, situs, habitus, qualitas, de quibus omnibus syntaxes dedimus, lib. 2. artis à cap. 7. vsque ad cap. 16. & Deo fauente latius dicturi proprio in eum librum commentario.

De diuisione Dialectices. CAP. II.

Dialectica seu Logica, duplex: Naturalis scilicet, ratiocinatio cuiusq; hominis: & artificialis, quæ constat præceptis, ingenio, & longo vsu collectis. Arti-

ficialis tres habet partes, quarum prior tractat de terminis incomplexis, altera de complexis, 3. de argumentatione. Termini incomplexi, vel secundæ vel primæ intentionis dicuntur: in primæ intentionis terminis, tractatur de prædicabilibus, de genere, specie, & differentijs. in terminis secundæ intentionis, de prædicamētis decem, substantia, & 9. accidentibus. Porrò complexi termini, complectuntur orationem & propositionem, de quibus tractat Aristot. περὶ ἑρμηνείας. Argumentatio, autem, quatuor percurrit tractatus & partes: prior tractat de argumentatione syllogistica, absoluta, & simplici, id est, non applicata alicui materiæ: de qua agit Aristot. lib. priorum. Secunda agit de syllogismo demonstratiuo, de quo in libris posteriorum. Tertia de syllogismo topico, id est, probabili, de quo in Topicis. Quarta de syllogismo fallaci vel sophistico, seu deceptione, de qua in lib. Elenchorum.

De Terminis. CAP. III.

TErminus communiter & absolutè sumptus, est pars propinqua constitutiua orationis & propositionis: dicimus partem propinquam, vt excludemus constitutionem syllabarum, ex literis, vtq; intelligamus de partibus integralibus nos agere. Terminus triplex est, alius syllogisticus, continens maiorem, minorem, & extremitatem seu conclusionem: alius topicus, qui claudit in se totam rei definitæ essentiam, qui & rei definitio dicitur. Alia & species terminorum eorum quæ constituunt propinquè orationem, & in quæ oratio resoluitur, constans oratione & propositionibus. Dehinc terminorum alij per se significatiui, cùm vltra seipsos aliquid repræsentant, veluti hi, homo, animal, lapis. Siquidem homo rationale exprimit animal sensitiuum, & motiuum: lapis durum, & simplex compositum: & sic de similibus. Alij per se nihil significant, sicuti inarticulatæ voces, sibilus, vt bif baf. & aliæ ferè syllabæ diffutæ. Rursum significantium per se, quidam per se significant naturaliter, vt homo, animal: alij ex placito seu consensu loquentium, secundum varia regionum idiomata & morem.

Terminorum significatiuorum species. CAP. IV.

TErminorum significantium species, vt alius cathegorematicus, alius syncathegorematicus sit ille semper, & seorsum, & cum alijs aliquid indicat, vt homo,

homo, lapis, &c. hic autem, per se nihil aliud quàm seipsum, at cum alijs significat, veluti cum nomine substãtiuo, aut verbo, in quantum determinat nomen aut verbũ: cuiusmodi sunt, propositiones, aduerbia, coniunctiones, deriuata, cathegoreumaticorum, alij primæ, alij secundæ intentionis. primæ intentionis, qui exprimunt rei essentiam realem, vt homo, loco: secundę, qui per media, priores referunt, vt genus, species, differentia, singulare. Significationem itaque termini habent, communem, vniuersalem, singularem, ita & communis terminus erit, qui ad plura referri, vel de pluribus dici potest, vt homo, lapis, grammaticus, & nomẽ appellatiuum, vniuersalis, qui habet generis nomen, vt animal: vel minus vniuersalis, qui ad indiuidua referri potest singula, vt homo. Singularis qui de vno solo dicitur, & indiuiduum ostendit, vt Plato. ostendit autem trifariam, vel ex proprio nomine indiuidui adiecto, vt Sẽpronius studet. vel 2. addito pronomine demonstratiuo nomini communi, vt hic, ille, iste homo vigilat. 3. per circumscriptionem rei, vt filius hominis tradetur, id est, Dominus noster Iesus Christus. Rursum termini, significant vel in concreto, vt albus, niger: vel in abstracto, sine subiecto, vt album, nigrum color, sapor, &c. In complexo, vt in dictione, in complexo, vt oratione: sine tempore, vt homo, lapis: cum tempore, præsenti, præterito, vel futuro, vt homo currit, curret, &c. Est & terminus vniuocus, quod vnicè vnum genus, vel vnam speciem significat vnica definitione: vt homo, animal rationale. Aequiuocus qui sub distinctis rationibus, & absque ordine, & immediatè, plures naturas significat, distinctas specie: vt canis, & piscem, & sidus, & quadrupes animal refert. Analogus, qui sub distinctis rationibus, vel sub vna, inæqualiter participata, plures naturas ordine quodam prioris & posterioris significat.

De Propositione. CAP. V.

Ex terminis, oratio & propositio componuntur: quare de propositione pauca dicenda. Propositio, est oratio verum vel falsum indicans: Aristoteles hanc 1. περὶ ἑρμηνείας, in cathegoricam & hypotheticam diuidit: prior significat vnica oratione & sententia, vt tu curris, ille sedet: altera duas vel plures iungit, vt multi sunt homines, sed non omnes periti. Cathegorica rursum, aut vera aut falsa, aut alicuius aut nullius quantitatis: quantitatem autem hic intellige, si sit vel vniuersalis,

vel

vel particularis, vel indefinita, vel singularis. Vniuersalis habet terminum communem cum signo vniuersali: vt omnis, nullus homo, &c. Particularis, cuius subiectum est terminus communis, additus signo particulari: vt quidam, aliquis homo, &c. Indefinita, cùm terminus communis, sine signo vniuersali est: vt homo est creatus. Singularis est cum termino discreto, vel communi: vt Dominus noster Iesus Christus est Deus homo, vel cum pronomine demonstratiuo, vt hic homo bonus est, &c.

Propositionum concurrentium distinctiones & leges. CAP. VI.

Propositiones, vel omnino separatæ, vel pendentes, seu colligatæ, vel pugnantes: & quæ pugnare videntur, mutuo collatæ, vel contrariæ, vel subcontrariæ, vel contradictoriæ, vel subalternæ sunt: harum typum sic fingunt, vt in hac pagina apparet.

Omnis homo est animal	*Contrariæ.*	Nullus homo est animal.
Subalternæ	*Contra dictoria* / *Contra dictoriæ*	*Subalternæ*
Quidam homo est animal.	*Subcontrariæ.*	Quidam homo non est animal.

Contradictoria affirmatio, requirit vt sit de eodem, & ad idem, & eodem tempore. Lex contrariarum, vt in nulla materia simul possint esse veræ, falsæ tamen possint esse in materia contingente. Lex subcontrariarum, vt in aliqua materia simul non possint esse falsæ: veræ tamen possint esse in materia contingēte. Lex contradictoriarũ vt in nulla materia possint esse simul veræ & falsæ. Lex subalternarum, vt vera vniuersalis sit, & eius subalterna vera, & non contrà.

De his

De his quæ accidunt propositionibus. CAP. VII.

Accidunt propositionibus, vt sint vel necessariæ, id est, veræ, quæ negari non possint, vel possibiles, quę possint scilicet esse veræ, vel falsæ, vel contingentes, id est, cùm id effertur, quod natura esse non poterat, sed contigit ita esse: vel impossibiles, quæ referunt, quæ neque contingere possunt, nec vera sunt. Accedit etiam propositionibus, consensus, quando consentiunt & concedunt qui disputant, vt ita res habeatur: estque propositio ea tunc ex supposito.

De Argumentandi formulis. CAP. VIII.

Tertia dialecticę pars circa argumenta versatur. Argumentum autē dicitur, id quod rei dubiæ facit fidem. Apud Aristotelem argumentorum quinque species, syllogismus, consequentia, entymema, inductiō, exemplum. Syllogismus porrò formalis, de quo libro Priorum demonstrauimus, de quo libro Poster. topicus, de quo in Topic. sophisticus vel captio, de quo in elenchis.

De Syllogismo formali. CAP. IX.

Syllogismus hic constat maiore, minore, & conclusione bona: in maiori & minori medium repetitur, id autem est terminus, qui in maiore facit propositionem primā, in minore secundam. Medium quippe nunquàm ponitur in conclusione. Quia medium, id est, per quod conclusio ex alio elicitur. Syllogismus bonus, constare debet figura & modo. Modus, est debita ordinatio propositionum, in quantitate & qualitate. Figura, est dispositio partium argumenti & constructio: vel debita ordinatio terminorum in subijciendo & prædicando. Atque hic termini dicuntur, subiectum & prædicatum: & subiectum, vt clarè loquamur, est id quod ad aliud reducitur, seu refertur, vel quod alio continetur: prædicatum, quod aliud continet, vel in quo subiectum participat, vt si dico, Petrus bonus est, Petrus erit subiectum, bonus prædicatum. Vel alio modo quod de alijs, quàm de vno dicitur, prædicatum est, eò quòd cùm dicas subiectum, semper vel speciem dicis, seu, ante te dixisse cogitare debes genus, vel aliud quod id quod dicis contineat: vt de filio si loqueris, patrem præsupponis.

De Modis syllogismi. CAP. X.

Modi breuiter duobus versibus comprehenduntur, in quibus vocales signant affirmationem & negationem in figurarum conceptione.

Asserit a, negat e. sed vniuersaliter ambæ:
Asserit i, negat o: sed particulariter ambæ.

De Figuris. CAP. XI.

Quia terminorum tripliciter variari potest ordinatio, erit & triplex figura syllogismi, quarum vnaquæque habet suos modos. Prima figura, cùm medium quod erat subiectum in maiori, est prædicatum in minori: vt omnis homo est animal (ibi homo subiectum, animal prædicatum) at Petrus est homo: ergo Petrus est animal. Estque hæc figura cæteris perfectior. In qua tamen obseruatione dignum, vt nihil sequatur ex ea, si minor sit negatiua: veluti in hoc exemplo, Omnis asinus est animal, At nullus homo est asinus. Ergo nullus homo est animal. Quia tunc concluditur falsum ex præmissis veris. Secundò in hac quoque annota, quod ex maiori existente indefinita, vel particulari, nihil sequitur: veluti si dicas, Quoddam animal est homo, At omnis homo est asinus: Ergo asinus omnis est homo. Secunda figura est, cū medium prædicatur in vtraque propositione præmissarum, scilicet in maiore & minore, & extremitates subijciuntur, veluti, Nullus lapis est animal, At omnis homo animal est: Ergo nullus homo est lapis. Tertia figura, cùm medium in vtraque præmissarum subijcitur, & non prædicatur: vt, Quoddam animal non est homo, At quoddam animal est substātia: Ergo quædam substātia nō est homo.

De Modis figurarum. CAP. XII.

Figuræ modos habent, quos complectuntur quatuor qui sequuntur versus, partim ex lib. Prior. Aristotelis collecti, partim à Theophrasto & Eudemo additi, vt notat Boëtius lib. de Syllogismo cathegorico,

Barbara, celarent, dary, ferio, baralipton,
Celantes, dabitis, frapesmo, friscesmorum,
Cæsare, camestres, festino, baroco, darapti,
Felapton, disamis, datisi brocardo, ferison.

Singuli modi continent tres syllabas, quarum prima maiorem, altera minorem, tertia conclusionem indicat: si enim sint aliæ syllabæ dictionibus adiectæ, existima ad rationem

ctionem metri pertinere. In his versibus primi, dictiones incipiunt à literis B.C.D.F. ex quibus hoc nota, aliorum versuum modos, quorum dictiones ab iisdem literis incipientes videbis, posse ad illum quatuor formarum modum reduci, cuius literam primam referunt, per quatuor species conuersionis. Ideò in cæteris modis, qui in tribus posterioribus versibus sunt, quive ad quatuor primos modos reduci possunt, adduntur quatuor literę aliæ, quę pro significatione propria modos conuersionis signant, qui his carminibus notati sunt,

Simpliciter verti vult. S. P. verò per accidens.
M. vult transponi. C. per impossibile duci.

De conuersione quoque propositionum, tradit Aristoteles lib. 1. Resolut. prior. cap. 2. & 3.

Igitur conuersionum notæ sunt s. p. m. S. significat conuersionem simplicē, quæ fit de subiecto in prædicatum: & contrà de prædicato in subiectum, manente eadem quantitate, vt in modo,

ce *Nullum animal est lapis,*
lan *At omnis homo est animal:*
tes *Ergo nullus homo est lapis.*

Quæ conclusio conuertitur simpliciter, remanente qualitate & quantitate sic,

Ergo nullus lapis est homo.

P, significat quòd ille modus reducitur per conuersionem, per accidens. Conuersio autem per accidens, & transpositio prædicati in subiectum, & subiecti in prædicatum, manente eadem qualitate, sed mutata quantitate, in qua conuertitur affirmatiua vniuersalis in particularem affirmatiuā, & vniuersalis negatiua in negatiuam particularem, vt in

Ba *Omne animal est viuens,*
ra *At omnis homo est animal:*
lip. *Ergo quoddam viuens est homo.*

Conuersio.

Ergo omnis homo est viuens.

M, demonstrat modum illum, cui inscritur, debere reduci per transpositionem præmissarum propositionum, scilicet vt maior minor fiat, & minor maior, vt in

fra *Omne animal est substantia,*
pes *At nullus lapis est animal:*
mo *Ergo quædam substantia non est lapis.*

Conuer-

Conuerſio fit in

fe *Nullum animal eſt lapis,*

ri *At quædam ſubſtantia eſt animal:*

o *Igitur quædam ſubſtantia non eſt lapis.*

C. ſignificat eum modum cui adijcitur, reduci per impoſſibile, id autem fit, cùm modus hic in alium traducitur, & fit impoſſibile, vt in

Ba *Omnis virtus eſt laudabilis,*

ro *At auaritia non eſt laudabilis:*

co. *Ergo auaritia non eſt virtus.*

reductio in

Bar *Omnis virtus eſt laudabilis,*

ba *At omnis auaritia virtus eſt:*

ra. *Ergo omnis auaritia laudabilis.*

Ad primam figuram pertinent duo primi verſus, barbara, celarēt, &c. & celantes, dabitis, &c. Ad ſecundam pertinent modi, Ceſare, cameſtres, feſtino, baroco. Ad tertiam reliqui, de quibus exempla proſtant apud quoſque dialecticos.

Obſeruanda in optimo Syllogiſmo.

CAP. XIII.

Obſerua primò, vt medium non ſit æquiuocus terminus, vel analogus. Secundò, vt neutra præmiſſarum ſcilicet maior vel minor ſit hypothetica, ſed ſit vtraque cathegorica. Tertiò, vt maior, minor, & concluſio ſint impermixtæ, nec replicentur. Quartò, termini præfati in præmiſſis, teneantur in concluſione. Quintò, non fiat argumentum ex quatuor terminis, nec expreſsè, nec implicitè. Sextò, non fiat tranſitus à ſuppoſitione ad ſuppoſitionem. Septimò, concludatur ex præmiſſis, non ab extraneis ab illis. Exigitur octauò etiam in ſyllogiſmo, bono, vt aliqua præmiſſarum ſit vniuerſalis, vel particularis affirmatiua, vel negatiua: dehinc nonò, vt ſi aliqua præmiſſarum ſit particularis, & non contrà. Decimò, quòd ſi concluſio ſit negatiua, vt aliqua præmiſſarum ſit negatiua. Nam ex puris negatiuis, vel ex puris particularibus nihil ſequitur. Medium venari poſſumus, inueniendo aliquid, in quo quod decreuiſti probare, participet.

De Syllogiſmo ex demonſtratione. CAP. XIV.

Vidas in verbo ἀποδειξις ἀπὸ ὁρισμοῦ, ſeu demonſtrationem à definitione differre docet. Nam definitio explicat

tat res, per genus & differentias. Demonstratio autem propria sit ex his, quæ per se & primùm insunt, & quæ ex causis effectus probat, τεκμηριώδης seu absoluta demonstratio dicitur: vt ex illuminatione Lunæ ostendatur eam esse globosam: vt ex igne fumus. At τεκμήριον argumentum, cùm omnino effectum causa sequitur. Et ἄλυτον σημεῖον signum irrefutabile, propriè argumentum: quòd si non omnino quid sequatur, signum quidem dicitur, sed argumentum non est. Aristoteles lib. 1. Posteriorum, capite 2. scribit, omnem doctrinam & disciplinam fieri ex præexistenti cognitione. Sic mathematicæ disciplinæ natæ ex priori cognitione, nempe ex principijs priùs sensibus cognitis, & natura apparentibus, quale punctum est, cuius pars non est: vtque quod totum maior sit sua parte: quod circulus sit figura vna linea contenta. Sic Dialecticus in syllogismo, præmittit propositiones magis notas, ex quibus minùs notas colligat. Rhetor exemplo noto & enthymemate vtitur: definitionibus Iurisconsulti: suntque horum suppositiones vel affirmatiuæ, vel negatiuæ.

Ex quibus demonstratio colligatur.

CAP. XV.

Demonstratio omnis, esse debet ex veris propositionibus, primis, immediatis, notioribus, & necessarijs, non aliundè. Propositio autem necessaria illa dicitur, quæ ita vera est, vt nunquam falsa esse possit: vt ens, non potest non esse ens. Et in hoc à contingente distinguitur, & à possibili. Porrò principij huius demonstrationis, nulla alia est demonstratio, quia illa est ipsum principium: saltem in eo ad quod assumitur, & secundùm quid. Et demonstratio est ex his, quæ sunt per se: ideò illa principia sunt Aristoteli 1. de Anima. Proinde idem Aristoteles lib. 1. Resolut. poster. cap. 6. 7. & 8. tradit, Demonstrationem esse non posse ex contingentibus, vel ab illis, quæ se aliter possunt habere, sed ex præmissis necessarijs: neque ex his quæ fiunt per accidens, quia fortuitorum non est scientia, lib. 1. Poster. cap. 23. Neque ab extraneis: nam cùm de proprijs quis loquitur, nemo modum alterius scientiæ quærit. Neque ex corruptibilibus, quia præmissio debet esse perpetua & inuariabilis: neque ex principijs communibus: quia alia est interrogatio & demonstratio, ratione diuersorum, vt alia Medici, Geometræ, Iurisconsulti: atque, vt ait Aristotel. 1. de Par-

tibus animal. cap. 1. Demonstrandi modus necessitatisq; ratio, in naturali scientia diuersa, quàm in scientijs speculatiuis. Vtimur tamen interdum generalibus, quæ & vbique pari modo se habere possunt, vt quod quid esse & non esse, possit. Neque tamen omnium potest esse demonstratio. Fieret enim in infinitum processus, vt ait Aristoteles Metaph. cap. 4. Et vt ea rursum, quæ demonstrari possunt facilè possimus assequi, egemus exercitio, vt in cæteris artibus, sicut docet Galenus lib. 9. de Decret. Hippocratis & Platonis.

De Consequentia. CAP. XVI.

EST syllogismus ex antecedente quoque & consequentia, quando ad positionem antecedentis necessariò sequitur consequentia: cuius notæ sunt, Ergo igitur, &c. Optimarum consequentiarum istæ quædam selectæ sunt. Prima, ab inferiori ad superius, cui directò subordinatur, affirmatiuè, vt, Homo est animal: Ergo & est corpus: Homo dormit: Ergo animal dormit. Secunda, ab vniuersali affirmatiua & negatiua, ad omnes suas singulares, tam collectiuè, quàm diuisiuè, bona est consequentia. Collectiuè, vt Omnis homo currit: Ergo & hic currit. Diuisiuè, Omnis homo currit: Ergo & tu curris, quia homo. Tertia, ab vniuersali negatiua, ad quamlibet singularem, semper & vniuersaliter, recepta consequētia: vt Nullus homo est asinus: Ergo nec ille, nec iste. Quarta, ex parte indefinitarū particulariū & singularium propositionum, sunt receptę consequentiæ. Itaque à particulari vel indefinita, vel à singulari ad vniuersalem non valet quidem consequētia: vt ex hac propositione, Aliquis homo albus est, consequentia nō valet: Ergo omnis homo albus est: at à particulari ad suam indefinitam, & contrà, affirmatiuè & negatiuè in omni materia, tenet consequētia, vt, Aliquis homo currit: Ergo homo currit. &, Aliquis homo rationalis: Ergo homo rationalis. Quinta, à particulari & indefinita, ad omnes suas singulares disiunctiuè sumptas, bona consequentia: vt, Homo currit: Ergo hic vel ille currit. Distinctiuæ dictiones sunt, vel, aut. Item sexta, à singularium omnium partium enumeratione, valet consequentia ad vniuersalem, vt is, ille, iste, & Hic albus est: Ergo omnes albi. Septima, sed à contrarijs quoq; immediatè, vnum negando alterum affirmatur: vt, Hoc non est rationale: Ergo irrationale. Non est nox: Ergo dies, &c. Quòd si contraria mediata sint, non vtique valet, vt

let, vt si quis dicat, Hic non est niger: Ergo est albus, consequentia non valet, quia alia media sunt, quæ neque nigra, nec alba sunt, sed vel viridia, crocea, &c. Octaua, à conuertibilibus valet consequentia, seruata quantitate conuertibilium: vt, Petrus est homo: Ergo risibilis. quia nō conuertuntur, Non est homo: Ergo nec risibilis. Nona, valet ab vno correlatiuorum ad alterum, vt dicunt, totale: vt, Pater vel mater est: Ergo filius est illis. Item decima, à definitione ad definitum. Vndecima, à descriptione ad descriptum. Duodecima, à toto copulato, ad partem copulati, in eo casu copulationis affirmatiuè, non negatiuè, vt Plato & Aristoteles dicunt: Ergo Aristoteles dicit. non autē negatiuè: vt, Plato & Aristoteles loquuntur: Ergo Plato non loquitur. Diximus in eo casu copulationis, valere tantùm consequentiam, quia in alijs extra copulationem, & in quibus non copulantur, non valet: vt, Socrates & Plato de aliquo loquuntur, non valet hæc consequentia: Ergo loquuntur de Rege Galliæ. Omitto reliqua.

De Enthymemate. CAP. XVII.

Rhetoribus ἐνθύμημα dicitur, sententia grauis & acuta, ex contrarijs rationibus collecta: vt scribit Cicero in Topicis, M. Fab. in 5. Rhod. Agricola de Inuentione, Aristoteles lib. 2. Rhetor. ad Theod. cap. 22. & 23. pro omni quoque meliori sententia animi capi potest: sed apud Dialecticos vsurpatur pro argumentatione ex verisimilibus, & signis collecta, cùm altera propositionū vel maior, vel minor deest, vt tradit Rodol. Agric. lib. 2. de Inuent. cap. 14. & Aristoteles lib. 2. Resolut. prior. cap. 27. Estque imperfecta argumentatio. Trahitur autem vel à verisimili, vel à signo, vel ab indicio.

De Inductione. CAP. XVIII.

Alia probationis & argumenti species inductio, apud Cic. 2. de Inuent. vbi & 1. de Inuent. ea dicitur enumeratio, qua pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, vna res reliqua necessariò confirmatur. Alio tamē modo ab Aristotele in 1. Topic. cap. 10. dicitur à singularibus ad vniuersalia accessio: hoc est, per enumerationem particularium, vniuersalis probatio. Fallax autem est & imperfecta, si non omnia enumerentur particularia, vel in genere omnes species non recenseantur, &c.

De Paradigmate, seu exemplo.
CAP. XIX.

EXemplum est quædam species comparationis: est enim aliquid maius, vel par, vel minus, quod ad imitandum vel fugiendum sumitur. Rodolph. Agricola libro 1. de Inuentione, capite 25. Estque exemplum quando extremum medio inesse ostenditur, per id quod est simile tertio, vt notat Aristoteles lib. 1. Priorũ, cap. 24. Sunt & exempla secundùm communem rationem, & faciliùs creduntur: interdum præter rationem communem. De primo, vt si diuites dicatur pauperibus iustiores, & exempla adferantur diuitum facilis fides: sin autem iustiores pauperes, adiunctis exemplis: præter rationem communem, fides: Aristoteles Rhet. ad Alexand. Porrò exempla exemplis facilè refelluntur, & exempla, vt præter solitum morem, fortuitoque accidisse respondemus.

De Topicis. CAP. XX.

HInc seges argumentandi amplissima, ideò breuius loci percurrendi. Loci itaque vel hærent negotio, de quo agitur, vel externi sunt. Inhærent autem vel per se, vel ratione alterius per se, vt ratione totius partis notæ, proprij. Ratione alterius, scilicet vt ratione gentis, formæ, similitudinis, differentiæ, contrarietatis, adiuncti, efficientis, effectus, comparationis antecedentium, consequentium, repugnantium. Externi autem sunt sumpti à diuinis oraculis, legibus sacris & humanis, testibus, instrumentis, vsu, sententijs, attributione, authoritate: & à nostris transcendentibus, à bonitate, magnitudine, duratione, &c. à terna triplicitate comparationum, à principio, medio, fine, &c. & ab alijs per ordinem speculi, de quo lib. 2. Synt. artis nostræ, cap. 1.

De Solutione argumentorum.
CAP. XXI.

DIssolui possunt omnia argumenta, per generales illas tres triplicitates speculi nostri, classe 2. habita ratione principij, medij, finis, differentiæ, concordantiæ, & contrarij: maioris, minoris, & æqualitatis, inter substantiam & substantiam, substantiam & accidens, & accidens & accidens. Non enim eadem omnium elementa, non principia, non media, non fines, &c. quæ posteà miscentur, vt secunda triplicitas cum prima, sic differen-

tia,

tia, concordantia, contrariantia, principia, media, fines rerum, vel principium cum fine, vel cum medio sic: & miscere poteris tertiam triplicitatem: scilicet, maius, minus, æquale, primis: maiores, minores, æquales conuenientias: media, fines, differentias, &c. videbisque si te assuefacias paululùm in his, magnam vim breui negotio enodandorum argumentorum consecutum. Et si velis vltrà vagari, habebis præ manibus primam classem speculi, vt per solutionem quæstionum, compares tibi rationes diuersitatis, vel conuenientiæ, vel æqualitates, vel contrariorum, prout toto libro 2. explicauimus. Subueniet tertia classis eius speculi, vt dixi, transcendentium: posteà quarta ab accidentibus petitis rationibus, & subindeab alijs sequentibus classibus, vt inuitum te moles probationum & impugnationum obruat. Aristoteles autem atque alij, solutiones expiscâtur ab æquiuoci distinctione, ab oppositis, vel simul, vel pòst: ab accidente, ab ipso nunc, sensibili, à termino, à genere, à distinctione, à materia, à relatiuis partibus.

Regulæ generales respondendi.

CAP. XXII.

1. Responsurus consideret sensum propositionis, vt quid concedendum, quid negandũ sit, preuideat.

2. Si contingat illum interrogari ante propositionem argumenti, de sensu suæ positionis impugnandæ, vt pro confesso aliquid ab illo per aduersarium extorqueatur, caueat sententiam proferre: siquidem soluendo poterit liberatione libera aliò sensum detorquere, quàm aduersarius prospexerit, & ita se intellexisse asserere, eluderque ictus.

3. Quantum assequi poterit, impediat conclusionem: & animaduertat, num falsum quod concludit aduersarius possit docere. Poterit autem quinque modis impediri ne concludatur. Primò, repellendo quod falsum est. Secundò, resistendo ei, qui interrogat: hoc est, vt nihil concedat, vel fateatur, donec audierit conclusionem: vel si repræhendat, in quod interrogatur. Tertiò, si dixerit vitiosè quæstionem positam. Quartò, si protrahat tempus in solutione, & aliud ex alio ducat inuoluatque, & extra campum & arenam sermonem detiuet. Quintò, si distinguat, vel reijciat maiorem.

De Sophismate & fallacia, & solutione eius.
CAP. XXIII.

Fallax argumentatio, vel σόφισμα, vel in verbis, vel in rebus latet. Vocant & Latini cauillationem, cuius natura est, vt ab euidenter veris, per breuissimas mutationes, disputatio ad ea, quæ euidenter falsa sunt, perducatur, vt ait Vlpianus I.C. l.natura cauillationis. l.177. de Verborum significatione, libro 50.ff.tit.16. Deteguntur autem doli verborum, si perpendantur amphibologica, homonyma, adiuncta seu composita, distincta, accentus falsus & verus: & orthographia, orationis forma, & punctuatio. In adiunctis illud fallax argumentum, Num sedens possit ambulare: in distinctis illud, Quinque sunt duo & tria: Ergo tria sunt quinque, & duo quinque. Cætera patent. Captio autem ex rebus, contingit septem modis.

1. Ab accidente, si illud pro proprio ponatur. vt, Socrates ambulat, Socrates albus est: Ergo album ambulat.

2. Vt si id quod quodammodo est, omninò asseratur: vt si quod in opinione est pro vero habeatur: vt quod verum non est, opinabile est: ergo est.

3. Ex reprehensionis ignoratione: vt si interroganti, Num res eadem dupla & non dupla sit, respondeamus, Non: dicet, Nónne duo vnius sunt dupla: ergo, inquiet, eadem res dupla, & non dupla est: sed definitio dicebat, vnius & einsdem, reprehensio autem, alterius.

4. A' consequentibus, cùm quid dicitur ex alio sequi, & tamen non sequitur: vt, Homo est animal: Ergo animal est homo.

5. Ex repetitione eius quod ab initio dictum est, vt cùm id quod dictum est, multis modis accipi potest: vt si probare volens hominem esse lignum, interroget, Num homo lignum sit. respondebis, Non: posteà, Num homo est ridens? respondebis, Vtique. At dicet, Homo est lignum ridens, vtrumque enim dictum est: Ergo lignum est homo.

6. Cùm id quod non est, & causa pro causa ponitur.

7. Cùm multa interrogata pro vno ponuntur.

Tractat & de captiosis interrogationibus Gellius libro 16. Noctium Atticarum, capite 2.

SYNTA-

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XVIII.

In quo agitur de arte benè & multum dicendi, seu de Rhetorica.

Quid in hac arte consequamur.

CAP. I.

Rs benè & ornatè loquendi est illa, quæ docet præcepta concinnæ elocutionis, aptè, ordinatè, & copiosè dicere de vnaquaq; re proposita. hac arte vtitur Rhetor, declamator, & orator: verùm alio & alio modo. Rhetor nãq; docendo, declamator fingendo orationũ materiã, orator veras causas agendo. Oratori philosophica ferè omnia subiecit L. Crassus. nõ consentit M. Antonius apud Ciceron. in lib. de orat. Alij tantùm organũ aliarum scientiarũ hanc rati sunt. Mihi aũt videtur perfectum non posse dici oratorem, qui ex omni genere scientiarũ quandam non hauserit cognitionem. Magnus quippè Tyrius sermo. 21. Rhetoricam definit cogitationum animi enunciationẽ.

De materia & statu causæ & generibus orationum.

CAP. II.

QVamobrem materiam generalem ex qua fiat hæc ars, putarem illam encyclopediã, quam nostro speculo artis percurrimus lib. 2. Syntax. c. 1. singularem autem & propinquã, statum causæ qua de agetur. Porrò status causę tres habere potest potissimùm fines, demonstrationem, deliberationem seu consultationem, iudiciũ: vnde conflantur tot genera causarum apud Cicer. 1. ad Heren. & totidem orationũ genera. Eritq; oratio aũt dehortatiua, aut adhortatiua. vocat suasoriam, dissuasoriã Cicero 1. Rhetor. quæ generis deliberatiui sunt: aut laudatiua vel vituperatiua, quæ generis demonstratiui: aut accusatiua vel defensiua, quæ generis iudicialis.

De obseruandis ab eo qui dicturus est.

CAP. III.

DIcturus, antequam dicat, quædam in dicendo seruare debet, vltra ea quę tradidimus lib. 1. Syntax. c. 3.

Inueniat, diſponat, pronuntiando conueniente geſtu vtatur. Inuentio continet electionem rerum, ſententiarum, & verborum. Facilis electio, ſi antea inter legendum probatos & graues authores, notabiliora ſelegerit, & in locos communes ordinauerit, ſi memoriæ tradat fideli ſpeculum noſtræ artis. Diſpoſitio inuentorum ſecundò exigitur, vel ſcriptura vel mente comprehenſa, quæ nihil aliud eſt quàm proportionata & conueniens cuiuſq; in ſuo proprio loco ordinatio, vt ait Speuſippus lib. de definition. Platon. Diſpoſitio diſtinguit & diuidit partes ſuæ orationis: partes autem vel membra orationis quinque ſunt: Exordium, narratio, propoſitio, diductio, concluſio. Exordij quod Græcis προοίμιον, officium ſecundùm Ciceron. 1. Rhetor. Quintil. in 4. c. 1. animos auditorũ conciliare, attentos reddere, dociles & beneuolos, quæ aſſequimur ſi de nouis, difficilibus, vel inuſitatis nos dicturos polliceamur, captata aliqua occaſione vel à noſtra vel alterius perſona, à præſtantia rei, à diuiſione incipientes. Sit exordium breue, à propinquo petitum. Suppeditauit tibi abundè exordiorum ſegetem 2. pars noſtri ſpeculi lib. 2. c. 1. à bonitate, magnitudine, duratione, &c. rei, vel contrarijs vel ſynonymis eorum. Exordium ſequitur narratio, id eſt rei, vel negotij propoſiti, ſeu cauſæ expoſitio: hæcq; breuitatem & facilitatem ſummoperè exigit, vt rei veritatiſq; natiuam & naturalem habeat repræſentationem. Eſt tamen cautio adhibenda, vt ſi cum aduerſario res nobis ſit, ita narratio fiat, ne in ſuas poſſit transferri partes: & tunc narrando, in quo cum aduerſario conueniamus, in quo diſſideamus, dicendum: vt in quo diſſidium eſt teratur tempus probationum artificialium, vel ea reijciamus quæ obijciuntur: vnde orationis tertia pars incipit, propoſitio ſcilicet eius quod in controuerſiã venit, vel quod eſt probandum vel refellendum. Et hac in parte locis vtimur & argumentis dialecticorum, cum continua tamen oratione, ſine argumẽtandi formula. Probamus verè vel refellimus, ſumptis probationibus, vel ex parte ſubiecti probationis, vel ex parte prædicati, vel mixtione eorum: vel reuolutione totius noſtri ſpeculi: primùm per quæſtiones, vt per vtrum, quia eſt, vel non eſt: per quid, finitione & eius partibus, per quotuplex à diuiſione: per quæſtionem de quo, à materia: & ſic de ſimilibus ſequentibus omnibus, quæ poſteà miſceri poſſunt. Ex his ſequitur cõcluſio cum breui præcedentium connumeratione, ſeu epilogo.

De vocis

De vocis compositione in oratore.

CAP. XIV.

PHilifcus Rhetor, ad imperatorē quendam illum orare intercipientem, referente Erafmo lib.8. apophteg. ait, τὸν μὲν ἄνδρα δεικνύξειν τὴν κόμην, τὸν δὲ ῥήτορα φωνήν, id eft, virum argui per comam, & rhetorem per vocem. vnde vox cum geftu, maximè exigitur in oratoris pronunciatione: vox aures, geftus, oculos continet & pafcit audientium: & voce homines, vt æra tinnitu probamus. vox ex faucibus, per aeris repercuffionem emittitur. vocem fauces tumentes ftrangulant: obtufæ, obfcurant: rafæ, exafperant: conuulfæ fractis organis fimiles reddunt. vox quantitatis & qualitatis ratione, diftinguitur: Quantitate, vt grandis, exigua. Qualitate, candida, fufca, plena, exilis, læuis, afpera, contracta, fufa, dura, flexibilis, clara, obtufa, acuta, grauis, fluxa. Bona vox oratoris illa quæ dulcis & libera, fine exprobrante & fragofo fono. vitia vocis, exclamare, vt rabulæ faciunt, infurgere, fubmittere, tranceffere. Vox neruis organorum fimilis: quò enim remiffior, hoc & grauior & planior: quò tenfior feu magis intenfa, eò tenuior & acutior. vitium in vtraque ima quippè vim non habet: fumma rumpi periclitatur. Omnis vox fit fpiritu longiore vel breuiore. Ptonuntiatio autem dilucida erit, fi tota verba exegent, cuius vitia partem deuorare, partem fine fono reliquere. Atq; dinumerandæ non funt literæ, fed pronunciandæ fine volubilitate, non fuffocatæ, non prætervires laterum & pectoris.

De vocis mutatione in dicendo.

CAP. V.

ORator, vno tenore vocis perpetuò vti non debet vel monotonia. Nam & ridetur citharœdus, chorda qui femper oberrat eadem. Vox mentis interpres eft, ideo & vox cum mentis varijs motionibus mutari debet. Itaq; in lætis erit vox fimplex, plena, & quodammodo hilaris: in ira atrox, afpera, denfa, cum refpiratione crebra: in inuidia, tenfior: in certamine, erecta totis viribus. Tunc enim vt fuis neruis intenditur. In blandiendo & fatisfaciendo & rogādo, leuis & fubmiffa: in difputationibus, teres: in motionibus, fuafionibus, pollicitationibus grauis: in metu, verecūda, cōtracta: in adhortationibus, fortis: in digreffionibus, fufa & fecuræ claritatis: in expofitione & fermonibus familiaribus, recta, inter acu-

tum & grauem sonum media. Attollitur concitatis affectibus, descendit compositis.

De notis, quæ indicant vel vocis suspensionem, vel mutationem. CAP. VI.

SEntentiam, quæ in oratione ponitur continua, vna quadam integra conclusione vocis absoluendam & proferendam, periodon vocant, cuius nota, punctum. Sed quia interdum periodi longiores sunt, quàm spiritus proferentis, ideo vox ad respirationem suspenditur: at suspensiones maiores & minores sunt antequam ad periodum perueniamus. maior, κῶλον. Colon, est membrum periodi, quod aliqua sententia cõstat, verbo finiti modi adiecto, sed quod adhuc ad perfectiorem sensum expectandum moueat periodum. Colon geminato puncto notatur sic: Minor distinctio est comma, id est, incisum, virgula, sic, vel sic ad faciliorem lectionem, modico spatio voci interiecto, distinguens partes orationis: quamobrem paulùm suspendenda vox in commate, magis in colo multò magis in periodo, & ibi respirandum si sententia varietur. Græcis hæc eadem, & notæ sunt & eiusdem figuræ, ac apud Latinos similis naturæ. Hebræi alio modo signant, habent quippè loco periodi, accentum, quem vocant soph passuk, id est, finem versus. Cuius figura, est linea directè sub litera vltimæ dictionis descendens, & duo puncta ad latus sinistrum, sic סוק פסוק: soph pasuk. Pro colo habent hoc signum ᐱ sub litera: vocant autem אתנחתא, Athnata: pro commate habent duo puncta supra scripta literæ, vocant זקף, zakeph. Mutationem vocis significant etiam aliquæ notæ, vt si admirationem velimus pronunciare, adijcimus lineam rectam puncto directam, sic, !. Si interrogationem faciendam, semicirculos puncto superponimus, ?: Græci semicirculum puncto subijciunt, sic, ;. Si submissius quid pronunciandum, duobus semicirculis includitur, sic () parenthesim vocant.

De moderatione vocis per singulas partes orationis. CAP. VII.

PRonunciatio procemij sit lenis: Narrationis, vocis aptioris, manu magis vltra subsellia prolata: in probatione, agitatior, acrior, & instantior, cum gestu orationi consentiente. Egressiones sint magis remissæ & lenes. In epilogo, vox ad concitandos iudices vel auditores,

res,producenda: ad placandos, inclinanda cum lenitate: ad commouendos ad misericordiam,fluxu vocis & flebili modo vtendum. Ex fine namq;, vt ex postrémis impressionibus magis commouentur audientes.

De gestu totius corporis. CAP. VIII.

IVssus dicere, non statim incipiat vel erumpat, vt sit ex mora aliquantula spatium cogitandi, & quia interim dicturi cura, auditurum delectat, & iudex vel alius qui iussit, seipsum interim componit. In hac tamen cunctatione, ne moræ sint indecentes, dicturus potest caput mulcere, manum intueri, infringere articulos, simulare comatum, suspiratione solicitudinem fateri, aut aliud agere, quod quemque magis decet, idq; diutius si iudex non intendit animum vel auditores, incipiat dehinc. Vultus ex affectibus mutatur, hisq; oculi, palpebræ, genæ, supercilia obtemperant. Superciliorum duo vitia, immobilitas & mobilitas nimia, optima inter illa mediocritas: contracta, tristitiam significant: diducta, hilaritatem: remissa pudorem. Nares & labra, non torquenda,non mungenda,non mordenda. Sit ceruix recta, collum nō tendatur, quia leuigatur vox: si affigatur mentum pectori, minus clara fit: nam redditur crassior presso gutture. Humeri non eleuentur vel deprimantur, quia gestus ille seruilis est. Brachiorū sit moderata proiectio, explicantibus sese in proferenda manu digiti.

De gestu conueniente manuum & digitorum. CAP. IX.

OMnes ferè gestus præcipui oratoris, ex manu pendent. Digitorum communis gestus, hic est. Medius digitus in pollicem contractus explicitis tribus principijs aptus est, cum leni ex vtraque parte motu modico, prolatus cum capite, humeris sensim ad id quò manus feratur, obseruantibus: in narrando, exertus, sed tum paulò productior: In argumentando & exprobrando, acer & instans: atque in his partibus longius & liberius exeritur. Cauendum tamen, ne in sinistrum latus tendat, néve transuerso brachio proferatur. Duo medij digiti sub pollice, habent gestum intentiorem, narrationi non accommodum. Tres contracti pollice presso, indice explicato, in exprobrando & indicando accommodi. Index spectante humerum manu, paulùm inclinatus, affirmat: versus in terram vt pronus, vrget. Verecundiæ aptissi-

aptissimus gestus, quo primis leniter in summum coeuntibus digitis, non procul ab ore & pectore, fertur ad nos manus deinde prona, aut paululum prolata, laxatur. Motus totius manus, à sinistra incipiat. Deinde deorsum, posteà sursum proijciatur, veluti in latus dexterum, & in dextra finiat. Manus cum sensu & incipiat periodum & desinat.

Vitia gestus manuum, & aliarum partium corporis. CAP. X.

Vitia manus sunt, tollere eam supra oculos, demittere eandem infra pectus, percurrere ea intra humerum sinistrum. Sinistra manus, nũquam sola gestum facit rectè: dextræ se accommodat frequenter, siue in digitos argumenta digerimus, siue auersis in sinistram palmis abominamur, vel reijcimus aduersa: siue ad latus vtrunque discedimus satisfaciendo vel supplicando. Ambabus diuersos perficimus gestus. attollimus quippe adorantes, supplicantes submittimus, medij demonstramus, inuocatione protendimus. Manus complodere, & pectus ferire, fœmininum est: pectus iactare, stultum. Cum nosmetipsos tamen alloquimur, adhortamur, miserantes, obiurgantes, vel de nobis loquimur, caua manu, & summis digitis pectus appetere, optimum gestum addit. Pes sinister non dexter debet produci ab oratore, corpore tamen recto: attamen tortuosè non est insistendum. Inclinari autem si doceas vel obscurè loquaris, versus iudicem paululùm licet. Cùm ad argumenta perueneris & locos, vestem fluentem reijcere potes, deijcere etiam si hæreat, & frontem siccare.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XIX.

In quo agitur de poetica.

De poëtica arte, quatenus in republica admittenda. CAP. I.

Metra, inquit Aristot. in Poet. partes esse numeri satis apparet: & sicuti numerus & harmonia natura insita nobis sunt, videtur & poesis naturalis, quæ posteà arte iuuatur. Constat

autem, poesim esse artem, quia suis præceptis perficitur, quanquam non ita verum omnia quæ poetæ canunt, arte cani: nam miranda canunt, sed non credenda. Et Plato in Ione, Omnes, inquit, carminum poetæ insignes, non arte sed diuino afflatu mente capti, ista præclara poemata canunt: vt Corybantes, non sana mente canunt. addit que, res leuis, volatilis atq; sacra, poeta nec canere prius potest, quàm Deo plenus & extra se positus, & à mente alienatus sit. Nam quandiu mente quis valet, neque fingere carmina, neque dare oracula quisquam potest. hæc ibi Plato. Cic. 2. de Oratore, Bonus poeta nemo sine inflammatione animorum existere potest, & sine afflatu quasi furoris. Aristot. quoque in poet. viri versatilis ingenij, vel furore perciti esse poeticam tantum, dicit. Etenim poetarum aliqui, ab ipsa natura ad poeticam benè firmati sunt, aliqui autem à mente abstrahuntur. Subindicat & Cebes apud Plat. in Phædro, vel de anima, poetarum animos magis ad fabulas, quàm ad verum sermonem animum intendere. Quod & omnes fatentur: verum aliqui, ad mysteria contorquent, alij ad partem poeseos delectantem. At semper nihilominus verum remanet vetus illud prouerbium, poetas multa mentiri, vt ait Aristot. 1. Metaphys. cap. 2. Senec. libro 1. de beneficis, sic explicat: Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia est, & cuicunque non potest nomen reddere, imponit aliud loco nominis proprij: ita poetæ non putant ad rem pertinere verum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quemq; vocari iubent, quod bellè facit ad versum. exprimit in arte Horat.—*pictoribus atq; poetis, Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas.*

Plato, lib. 10. de Republ. partem Poeseos reijcit, & à ciuitate tanquam ei noxiam explodit eam, quæ imitatrix est, id est, quæ repræsentat mores aliquorum, quales sunt Tragœdiæ & Comœdiæ: alias tamen partes admittit, ob quas poetæ vtiles putantur à Plutarc. proprio lib. de audien. poemat. Refert Maximus tamen Tyrius serm. 16. Hesiodi carmina, & aliorum quæ rapiunt animos, perinde ac tibiarum & florida harmonia, vt argumenta merarum fabularum plebiscito explodi: cui tamen ille non subscribit, ratus philosophādi semina inde peruenisse ad ipsum quoque Platonem, & alios: & in Homeri & Hesiodi carminibus, fabulæ speciem poeticen quidem spectare, at latere in his ad virtutis amorem stimulū. & serm. 21. poeticen dicit, optimam nimirum adolescentis animi nutricem, &

cem, & alumnā. & serm. 29. quid est aliud poetica, quàm philosophia tempore vetusta, consonantia metrica, argumenta fabulosa? hæcque posteà docet conuertibilia, esse philosophum, & esse poetam. Cicer. in eius laudibus multus pro Archia poeta. Cui adstipulatur Strab. lib. 1. Geograph. Antiqui, inquit, poeticam primam quandam philosophiam perhibēt, quæ ab ineunte nos ætate ad viuendi rationes adducit, quæ mores, quæ affectiones doceat, quæ res gerendas cum iucunditate præcipiat, &c. Extant & Heraclidis Pontici ἀλληγορίαι σοφώταται, καὶ ἀληθέσταται, εἰς τὰ τοῦ ὁμήρου περὶ θεῶν εἰρημένα, καὶ ἀντιῤῥήσεις τῶν κατ' αὐτοῦ βλασφημησάντων. In quibus totam poesim philosophia naturali plenam, docet & Dion. Chrisost. oratione Græca de Homer. Platonem ab eo quoq; suæ philosophiæ partem maximam hausisse docet, Aristot. & Zeno & alij. Quamobrem Græcorum ciuitates ab ipso primordio, liberos in poetica educarunt, non vtiq; nudæ voluptatis, sed castæ moderationis gratia. Extollit & poetices ibi partem, quæ verbis ad imitandam viuendi rationem incitaret.

Quid autem ego possim in horum authorum concursu adferre, num probem, improbémve poeticam explicabo. Probo quidē artem omnino, vtpote quæ in electione verborum & sententiarum, ingenia acuat & exerceat, & quæ ad optima etiam possit esse celebranda instrumentum: neque enim fuit vsquam Dei cultus, sine aliqua metrica decātatione: non apud barbaros, non apud Iudæos, non Christianos. Sunt & carmina quædam, quæ merentur perpetuò in ore esse, vt Phocylidis, Tyrtei, Theognidis, Hesiodi opera & dies, & similia, vt iudicium est Isocratis ad Nicoclem. Verum cum Platone & alijs probè sentientibus, Christianis potissimum, abominor poetas antiquos & recentes, qui nobis tragicè vel comicè, vel spectra & chimeras proponunt, aut vitiorum lenam, ex quibus etsi erudiatur lingua & sermo, inficitur certè anima, vt eo modo impios & turpes mores iuuenes combibisse appareat posteà cum succo eloquentiæ, vixque à faciendis quæ legerint, se temperare possint: & si tenera ætas dum addiscit, non sentiat quantum virus hauriat, similis illis qui oblitis melle cantharis, improuidè venena deuorant. Concinna certè multa Martialis habet, sed quàm turpia aliunde propinet, quis nòn videt? Familiariter loquitur Terentius & Plautus, at quantum noceat pueris didicisse modum scortandi, quò ibi nihil frequentius quis nescit? Omitto reliqua, quæ colloquijs pessimis

corrumpunt iuuenum mores, prospiciēt & dabunt operam si sapiunt, & ludimagistri & magistratus, ne his in posterum imbuatur & instituatur Iuuentus. Sic enim opinor, D. August. 1. confess. vinum erroris dixit poesim, & Democritus insaniam. Et, vt est apud Horat. in arte,

Dum semel est imbuta recens seruabit odorem
Testa diu.

Certè & æquè pueris ac omnibus Christianis, illud impium toties Iouem, Apollinem, Bacchum, & alia idola gentium, pro Deo resonare, deos dicere, deos inuocare, & reliquas fabulas commemorare, quas & plerunque pueri veras credunt, & sæpe cum hoc veneno inter Christianos semipagani moriuntur. D. Paulus hos notat expressè. 1. ad Timoth. cap. 4. ineptas & inanes fabulas deuita. Et rursum 2. ad Timoth. erit tempus, cùm sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros pruriētes auribus, à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. D. Hieron. in Psal. 104. ad verba illa, & dedit terra eorum ranas i penetralibus regnum ipsorum, ait in ranis poetarum carmina designari, qui à catholica regula discrepantes, regnum terrenorum corda deceptionum fabulis replent. Eadem repetit super Psal. 77. ad verba, & ranam & disperdidit eos. Et idem D. Hieron. Damasc. absit, vt de ore Christiano sonet, Iupiter omnipotens, & me hercule, me castor, & cætera magis portenta quàm numina, &c. Quod si apud Aristot. lib. 7. Politic. cap. 17. legimus, pœnam statutam his qui publicam statuam, oculis pro posuissent multitudinis, per quam libido excitaretur. quanto magis istis pœna imponenda, qui iuuentutis mentem tabulis istis spurcissimis & impijs poetarum imbuunt & suggerunt. Hoc non patitur Iuuenal. etsi poeta, dum ait, Satyra 14.

Nil, dictu fœdum, visuque hæc limina tangat.
Intra quæ puer est: procul hinc procul ite puellæ,
Lenonum & cantus pernoctantis parasiti:
Maxima debetur puero reuerentia, si quid
Turpe paras. Nec tu pueri contempseris annos,
Sed peccaturo obsistat tibi filius infans.

Extat vetus prouerbium, quæ factu turpia sunt, eadem & dictu. Sicq; præcipit Isocrates oratione 1. πρὸς δημόνικον. ἃ ποιεῖν αἰσχρὸν, ταῦτα νόμιζε μηδὲ λέγειν εἶναι καλόν Atque barbari Persæ, quæcunque non est fas apud illos facere, eadem nec dicere, vt ait Herodot. in 1. Imò obscæni poetæ & lasciui,

& lasciui, sunt peiores perniciosissimis lenonibus: lenones enim perpetuò non audent comparare, pudicitiam apertè non impugnant: at isti cōtinua lectione liberè expugnant vel corrumpunt. Cecinit vel inuitus Ouid. illud,

Eloquar inuitus, teneros ne tange poetas,
Summoueo dotes impius ipse meas.
Callimachum fugito, non est inimicus amori,
Et cum Callimacho, tu quoque Coe noces,
Ne certè Sappho meliorem fecit amicæ.
Nec rigidos mores musa Thalea dedit.
Carmina quis potuit tutò legisse Tibulli?
Vel tua, cuius opus Cynthia sola fuit?
Quis potuit lecto durus discedere Gallo?
Et mea nescio quid carmina tale sonant.

Sed hæc hactenus de poetarum censura, de qua non loquemur, sed de arte poetica, qua quis & ad bona, non secus ac gladio vti potest.

Quibus constent poemata, & de rhythmo.

CAP. LI.

OMne poema, ex syllabarum ratione & ordine, & tempore constat. Syllabarum diuisio, in primas, medias, & finales: quæ inter primam & finalem dictionis syllabam sunt, mediæ dicuntur. Et cum suis numeris quodammodo cursu continuato currere videtur metrica oratio, ideo syllabarum connexione, pedes fieri dicuntur, vt ex pedibus versus seu carmen. Quamobrem in poetica arte & metrica, tria considera, syllabarum tempora, seu quantitatem, num breuis, longa aut anceps: Secundò, pedum diuersas structuras. Tertiò, pedum commixtiones, vnde diuersitas carminum nascitur. Obseruandum tamen non fuisse adhibitam rationem quantitatis in poetica apud omnes nationes, sicuti nec perpetuò apud Hebræos, in Gallicis & Italicis metris & Germanicis, in quibus pro arte, est certus numerus syllabarum & rhythmus. Rhythmus, est conuenientia syllabarum in fine duorum versuum, quos miscent pro arbitrio præscripto. Scio tamen quosdam voluisse Gallicum idioma, legibus syllabarum latinarum constringere, verum nulla inest versibus in hoc idiomate gratia, & oporteret orthographiam Gallicam, quæ varia est, prius certis & conuenientibus legibus coercere, quàm ad temporum & quātitatis obseruationem reuocare. Rhythmum Hebræi doctiores trium literarum posteriorū versuum duorum, vel

vel plurium faciunt vocantque illud carmen שיר משובח scir messuba, id est, carmen excellens. Indoctiores, non semper easdem tres in rhythmo ponunt literas, sed aliquando quæ prolatione affinitatem habent. Quando autem rhythmus vna litera consonat, dicunt שיר עובר scir gober, id est, carmen transiens seu vulgare. Si in duabus שיר ראוי scir raui, id est, carmen elegans. Sed & isti habent in rhythmis duas sedes, in medio versus, & in fine. Primam partem versus, dicunt דלת daleth ostium: secundam סגור segor, id est, clausuram, diuisiones eorum, pfetzim, id est, distinctiones, pausas vocant. versum autem includentem vtranque partem, vocant בית bait domum. Cæterum non semper bait seu versus habet rhythmum in medio vel in pesetz, quamuis diuisionẽ habeat, sicuti in versib. Gallicis & Italicis & Germanicis, alexandrini & heroici dicti, & decanici, habent quidem pesec, sed non rhythmum nisi in fine. Habent quoque Hebræi formam aliam versus componendi, per quantitatem syllabarum, vt videbimus proximo capite.

De Syllabarum quantitate. CAP. III.

Syllabarum aliæ longæ, aliæ breues, aliæ ancipites seu communes, quæ & breues & longæ esse possunt. Græcis & Latinis longæ & breues syllabæ, cognoscuntur octo modis, paucis distinctis.

1. Positione, cum duæ consonantes literæ, vel muta cum liquida, vel duplex consonans sequuntur vocalem: quæ autem sint mutæ liquidæ & duplices, diximus in grammatica.

2. Cognoscuntur diphthongo, omnis diphthongus longa est, apud omnes, nisi sequatur vocalis apud Latinos, apud Græcos variat.

3. Præpositione: nam præpositiones, de, pro, à, ē, se, de, di, dis, & pro, nisi, paucis exceptis, quas notant omnes prosodiæ, longæ sunt, nisi sequatur vocalis.

4. Deriuatione: deriuata primitiuis consentiunt, paucis exceptis in Epogtaphia Franc. Quintiani Stoæ, cap. 12. 13. 14. & apud alios.

5. Compositione, vt composita, normam simplicium obseruent.

6. Cùm vocalis ante vocalem, quia corripitur prima, paucis exceptis.

7. Regulis: quæ dantur de dissyllabis, præteritis longis, exceptis scidi, fidi, tuli, steti, dedi: de prima corripien-

da geminati præteriti: de prima producenda supini dissyllabi: de crementis verborum & inflexionum nominum, de quibus latè Despaut. Pantaleon, & alij.

8. Exemplo, quia ita vsi antiqui sint, & dicunt aliquas natura longas vel breues syllabas, potissimum Græci & Hebræi. Græci quippe habent, vt diximus; natura longas, η. & ω. breues ε, & ο. Ancipites; α, ι, υ. Et Hebræi habent septem motiones seu vocales longas, nempe quinque motiones magnas, & pathch, & segol. de quibus in grammatica egimus. Traduntur autem regulæ particulares de primis, medijs, & finalibus ab omnibus prosodicis, apud Latinos à Fran. Quintiano, Despaut. Pantaleone, & alijs quorum capita collegit versibus Glareanus libello de syllabarum ratione, vt vocales longæ sint ante literas, quæ in his versibus ponuntur, ante alias breues,

De primis. *Mansta, delestcue, flinsdiuerim, hodogosmo, cudrunsgumft.*

De medijs. *Gau, bedec, elmetu qui, noft, dugrumnuticus adde.*

De vltimis. *A, u. i, n, c, as, es, os finales dant tibi logas.*

De quantitate syllab. apud Græcos, tractat Franc Vergara. lib. 4. Grammat. & Rhenatus Guillonius in Gnomone & alij.

De Pedum diuersa nomenclatura.

CAP. IV.

EX syllabarum quantitate diuersa, pedes diuersi componuntur. Simplices alij, alij ex illis compositi. Simplices, dissyllabi 4. trissyllabi 8. dissyllabi. pyrrichius duabus breuib. *v v*. Spondeus, duabus longis --. Iambus, breui prima & longa sic *v* -. Trochæus contrà, - *v*: Trissyllabi, dactylus prima longa, & seq. breui: - *v v*. Anapæstus, *v v* -. Tribrachys *v v v*. Molossus ---. Amphybrachys *v* - *v*. Amphymacrus, - *v* -. Bacchius *v* -- Antibrachus -- *v*. Compositi, proceleusmaticus *v v v v* ex duob. pyrrich. dispondeus ---- 2. spond. dijambus *v* - *v* - 2. iambus ditrochæus - *v* - *v*. 2. troch. Antispastus *v* -- *v* Iambo & troch. Choriambus - *v v* - troch. & iambo. Ionicus à minore *v v* -- pyrr. & spond. Ionicus à maiore -- *v v* spond. & pyrr. Pean 1. - *v v v* Troc. & Pyrr. Pean 2. *v* - *v v* iambo & pyrr. Pean 3. *v v* - *v* pyrrich. & troch. pean 4. *v v v* - pyrr. & iamb. hi pedes Latinis & Græcis communes: at Hebræi iambum habent dictum. יָתֵד Iated, clauum, fitque iated ex sceua mobili, seu hateph segol, &

vna

vna syllaba. Cùm autem aliam addunt syllabam, quam vocant תנסעה tennach, id est modum, vocant מורכבת murchebet, id est, compositum, Latinis potest dici Bacchius, postea namque per syllabas computant versus.

De distinctione & nomine carminum.

CAP. V.

Carmina nominantur variè, vel à prædominanti pede, vel à numero eorundem, vel ab inuentore, ab eo quod canitur, & instrumento cum quo canitur. A prędominanti pede, vt carmen iambicum, trochaicum, dactylicum, anapæsticum, choriambicum. A numero pedum, monometrum scilicet 2. pedum, dimetrum 4. trimetrum. 6. tetrametrum. 8. quadratum catalecticum, & acatalecticum: quæ intelligenda de iambicis, trochaicis & anapæsticis, in quibus duo pedes pro vno numerantur, non autem in hexametro & pentametro carmine. Pentametrum quod habet 5. pedes vel 4. & duas cæsuras: hexametrum quod habet 6. pedes. Ab inuentoribus, Pyndaricum, glyconicum, sapphicum, seu pentametrum & hendecasyllabum, asclepiadeum, archilochium, &c. A materia decantata, heroicum, eroticum, georgicum, olympicum, nemæum, pythium, isthmium, adonicum, elegi, næniæ, eclogæ, epinicia, &c. Iullius pollux in 1. præamb. propriè, dixit esse versus de Apolline: hymnum Dianæ: vtriusque prosodiam Bacchi, dythyrambum: Cæteris, Iulum: Linon & Litiersem fossorum & rusticorum. & lib. 3. cap. 3. hymen vel hymenæus, cantus nuptialis, aliaque addit, lib. 4. cap. 7. Ab instrumento; vt lyricum. A numero versuum, vt disticha. Apud Gallos: *dizains, ballades, sonnetz, chansz Royaux*, & alia genera, quę numeratos habent versus, & apud Italos. De generibus pedum & metrorum, ferè omnes suprà citati authores agunt, tum in Hellinica, tum in Latina lingua. At Hebræi decem & octo genera metrorum alia habent, de quibus, Gaspar Haiuonius, sacræ Theologię Professor primus scripsit Latinè, & post eum Munsterus, in fine vtriusque suæ grammatices Hebrææ. Primum est פשוט pascur, id est, carmen simplex, vbi nullum scheua: secundum compositum, ex iathed & quatuor syllabis: tertium compositum ex lathea & 4. syllabis, & olio iathed & 2. syllabis: 4. compositum ex iathed & 2. syllab. Reliqua postea composita variè ex iathed & syllaba, vel syllabis antecedentibus vel sequenti-

bus ac apud Latinos, & Græcos ex spondeis, & iambis, & trochæis fiunt versus varij.

De Systemate vario carminum.

CAP. VI.

SYstemata & complexiones carminum apud Latinos & Græcos ad tria genera reducuntur. Nam vel sunt dramatica, vel exegematica, vel mixta. δραματικὰ ποιήματα dicuntur, ab imitatione eorum quæ repræsentantur: cuius præcipuæ species, Tragœdia & Comœdia. De Tragœdia & vnde dicta, num à præmio hirci vel aliundè tractat Anton. Macinell. in Horat. lib. 2. Carm. ode 1. & Acron & Ascensius in eius artem, & Cornutus in his quæ in prologo Terentij Afri afferuntur. Tragœdiæ partes apud Aristot. 4. Prologus vsque ad ingressum chori, ab histrionibus agitur chorus: ἐπεισόδιον, exodu. Chori officiũ: supplere quicquid extra argumenta, adijcitur apud Horat. in arte, atque ita agit partes authoris, defendit officium virile, bonis fauet, regit iratos, laudat laudãda, contraria vituperat. Sunt & alia chori officia, de quibus & plura de strophe, antistrophe, & epodo, cõsule Iacobum Mycillum in fine annotationum in Euripidem, commentarium in Pindarum. Chorus tragicus differebat à comico, quòd esset 15. personarum, comicus 24. Differuntque in choris & multis alijs Comœdia & Tragœdia: quia illa de rebus popularibus: hæc de heroicis agit: illa, lætos habeat exitus, Tragœdia tristes: illa verbis communibus, hæc sublimibus vtatur. Exegematica poemata, illa quæ ex contextu authoris nulla personarum interpositione consistit. Mixta autem, quæ cum illo contextu, interdum personas loquentes inducunt, vt Homerus, & Virgil. in Aeneide.

De tributis Carminibus. CAP. VII.

TRibuuntur carminibus, scansio, cæsura, figura, permixtio. Scandere, est distinguere & percurrere per pedes carmina. Cæsura, est sectio pedis, vel post duos pedes syllabam relinquendo, vt pentemimeris, vel heptemimeris, vel trochaica. De figuris tractant grammatici aliundè. At mixtio carminum habet propria nomina, vt si constat duobus generibus hexametro, & pentametro dicitur dicolon distrophon carmen, dicolon tetrastrophon, cùm post tres eiusdem generis versus, quartum alterius modi sequitur, & ad primum fit reuersio, vt in Sap-

in Sapphico cum Adonico. Tricolon tetrastrophō, quando post trium generum quaternos versus, ad primum reuersio fit, vt in 1. lib. Oda. Horat.

Dianam teneræ dicite virgines, &c.

Concinniores dicuntur versus, in quibus adiectiuum substantiuum antecedit, & interea quædam intermiscentur, vt

Bella per Hæmatios plusquam ciuilia campos.

Item si heroicum seu hexametrum diuidatur, vel dissyllaba dictione, vel trissyllaba, & si fieri possit pentametrum sola dissyllaba.

De quibusdam effectibus Carminum.

CAP. VIII.

QVia poetæ furore aguntur & spiritu quodam concitato, & carmina alios concitare dubium non est, vt ait Aristot. in poetica: vnde vates idolorum, non prius reddebant versibus oracula, nec Sibylla nisi furore agerentur, vt constat ex Callimacho in hymno Apollinis & aliis. Quamobrem incantationes & veneficia olim, persuasum est fieri carminibus, & verbis cantione conceptis. Sic scribit Virgil. 8. eclog.

Carmine vel cælo possunt deducere Lunam.
Carminibus Circes socios mutauit Vlyßis. Et,
Frigidus in campis cantando rumpitur anguis.

Atque Horat. 2. epist.

Carmine dij superi placantur, carmine manes.

Et Ouid. in opusculis.

Carmine læsa Ceres, sterilem vanescit in herbam,
Deficiunt læsi, carmine fontis aquæ.
Illyribus glandes, cantataque vitibus vua
Decidit, & nullo poma manente fluent. &c.

Non tamen hæc omnibus carminibus vis inest, & nisi illi quæ ex impressione altissima mentis, per vocem exprimuntur. Sicuti nec omnia dicta vel audita, audientes mouent, sed quæ ex intentione animi proferuntur, & à concitato, irato, trepido, amante, &c. meritò enim, vt ait Dionys. Halicar. in prin. omnes putant orationem suam cuiusque animi esse imaginem, & habent carmina & scripta, suum quodammodo genium & vim eductam ab authore, qua viuant & operentur, vnde dicebat Psal. 57. de incantatore, quod sapienter incantent, ibi, tanquam aspidis surdæ, quæ non exaudit vocem veuefici incantantis sapienter. Itaque eruditè dum excantationes adfert

Medeæ. Ouid.Metamorph.7.illam concitatam, minacem commotam fingit, vt Apollon.Rhodius, lib.4.Argonaut. Talem & Canidiam Horat.lib.Epod.ode5.ibi,

Quid vt nouerca me intueris, aut vti
Petita ferro bellua, &c.

Et vt ait idem Horat.in arte.

Non satis est pulchra esse poemata, dulcia sunto:
Et quocunq; volent animum auditoris agunto,
Vt videntibus arrident, ita flentibus adsunt
Humani vultus: si vis me flere, dolendum est,
Primum ipsi tibi tunc tua me infortunia lædent
Telephi vel Peleu: male si mandata loqueris,
Aut dormitabo aut ridebo: tristia mœstum
Vultum verba decent: iratum plena minarum:
Ludentem lasciua: seuerum, seria dictu.
Format enim natura prius nos intus, ad omnem
Fortunarum habitum, iuuat, aut impellit ad iram:
Aut ad humanum mœrore graui deducit, & angit:
Post effert animi motus: interprete lingua.

Narrat Suidas, Tyrtæum Archimbrot filium, poetam & tibicinem, carminibus suis Lacedæmonis cum aduersus Messenios bellum gererent authorem victoriæ fuisse, eò quòd animos eorum, carminibus ad bellum incenderit, laudando eos qui in bellicis excelluerunt, vt tradit Plato 2.de legibus, & Horat.in arte,

Tyrtæusq; mares animos, in Martia bella
Versibus exacuit.

Narrant, & Archilochum, ea vi & ira in Lycambem scripsisse, vt ipse impotens ferre contumeliam, laqueo se suspenderit. Sic in eadem arte meminit Horatius,

Archilochum proprio rabies armauit iambo.

Et Ouid.in Ibin,

Postmodo si pergas, in te mihi liber iambus
Tincta Lycambeo sanguine tela dabit.

Ideo idem Horat. lib.1. epist. epist. 20. ad Mœcenatem agentia verba Archilochi dixit, hoc est ad agendum impellenda,

Parios ego primus iambos.
Ostendi Latio, numeros, animosq; secutus
Archilochi, non res, & agentia verba Lycambem.

SYNTA-

ΣΥΝΤΑΞΕΩΝ ARTIS MIRABILIS, LIBER XX.

In quo agitur de Historia.

De Historia, & quòd ea vera narratio sit. CAP. I.

Cicero libro 1. ad Herennium: Historia, inquit, est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota: in quo differt à fabularum & argumentorum fictione. Repetit eadem lib. 1. de Inuentione, dum de narratione agit, & negotiorum expositione, cuius partem historiam quoque ponit. Et rursum lib. 2. de Oratore, Historia testis temporũ, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuncia vetustatis. Pausanias quoque lib. 1. in Atticis, priscarum rerum memoriam, veram ex literarum istis monumentis, non ex choris vel Tragœdijs accipiendam dixit. Apud Græcos ἱστορία cognoscendi studium, lustratio locorum: & apud Dioscoridem in Præfatione ἐξ ἱστορίας, ex percunctatione audita dicuntur. Vnde Verrius Flaccus definiuit, historiam esse narrationem rerum gestarum, quibus interfuerit is qui narrat, apud Gellium lib. 5. cap. 18. Accedit Lucianus libro de scribenda Historia inscripto: sic enim & accipitur apud Aristotelem lib. 2. de Animalibus, τοῦτο ἐκ τῶν ἱστοριῶν καὶ ἀνατομῶν. Eo modo historia plantarum apud Theophrastum, de obseruatis p ipsum in plantis, & apud Plinium Historia naturalis, vel si quæ scribuntur author non viderit, vera saltem referre proprium erit historiæ, vt ait Strabo libro 11. Geograph. dum de Amazonibus agit. Atque in primo, tradit finem eius, dispositionis loci rei prout est, expressionem esse. Facit Polybius libro 12. Quemadmodum corpora animalium, inquit, si ossa sint exempta, totum redditur inutile: ita historia, si veritatem ademeris ei, quod reliquum est, inanis redditur narratio. Veræ itaque historiæ indicium, rem eodem modo à pluribus libro scriptam, vt ait Iosephus libro primo contra Apionem. veritatis namque amica simplicitas, vt ait Pindarus & alij.

De Historiæ speciebus. CAP. II.

AVlus Gellius libro 5. cap. 18. historiæ constituit differentias, annales, ephemerides. Annales sunt, cùm res gestæ plurium annorum, obseruato cuiusque anni ordine, deinceps componuntur. Cùm verò non per annos, sed per dies singulos res gestæ scribuntur, ea historia, ἐφημερὶς Græcis est, nobis diarium. Cicero 2. de Orat. Erat, inquit, historia scilicet Romanis, nihil aliud nisi annalium confectio: cuius rei memoriæque retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum vsque ad Publ. Mutium Pontificem Maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontifex Maximus, efferebatq; in album, & proponebat tabulam domi, vt esset potestas populo cognoscendi, ij qui etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine vllis ornamentis monumenta temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerũt. Accedit Cornelius Tacitus libro 4. dum de annalibus agit Romanorum: Ingentia, inquit, illi annales bella, expugnationes vrbium, fusos captosque Reges, aut si quando ad interna peruerterent, discordias Consulum aduersus Tribunos, agrarias frumentariasque leges, plebis & optimatum certamina, libero egressu memorabant, facit Liuius libro 6. decade 1. Cæterùm serius, nec perpetuò apud Pontifices illa potestas scribendæ Historiæ fuit, vt scribit Fl. Vopiscus in Tacito.

Historiæ vtilitates. CAP. III.

HIstoriæ vtilitates plures sunt. Plutarchus de Curiositate, vnam tradit ad faciendos malis quæ in his adferuntur curiosos, ne noua amoliãtur pertẽtare. Liuius in Procemio Historiæ, Hoc illud est præcipuum in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri, vnde tibi tuæque Reipublicæ quod immittere capias: vnde fœdum inceptu, fœdum exitu quid vites. Polybius Megalopolitanus in 1. illam tradit quoque vtilitatem, quod aliorũ periculis qui legunt, cautiores redduntur, & certè,

Fœlix quem faciunt aliena pericula cautum.

Meliùs est enim videre experta, quàm experiri mala. Et idcircò historia à Diodoro Siculo libro 1. dicitur continere doctrinam omnium periculorum expertem, ex cognitione aliarum calamitatum, vel fœlicium successuum. Sunt-

que

que, vt ait Plutarchus, historia bellaria, quòd in heroum illustriumque virorum conuiuijs, nihil secundas mensas exhilaret magis, quàm veterum exemplorum recitatio. Dionys. Alexand. Halicarnassæus in historijs, inquit, Veritatem ac prudentiæ sapientiæque principia recondita omnes credimus. Herodotus in initio se eo animo ad historiam scribendam transtulisse dicit, ne præclare gesta, iniuria temporum obliterentur: ne fama & admiratione digna facinora, in obscuro sine gloria delitescant.

De Arte scribendæ historiæ, seu de præceptis quibusdam. CAP. IV.

Leges tres potissimùm obseruare oportet volenti historiam verè contexere.

1. Vt narratio fiat prout res gesta fuit, vel est.
2. Vt chorographiam loci vbi gesta est, vel vbi est, dicat verè.
3. Vt tempus circumscribat proprium.

In veritate narranda non oportet scriptorem mouere affectus legentibus, nec orationes ad id aptas perquirere, non calamitates mortalium insectari, quod Tragœdiarum scriptores faciunt: sed dicta factaque hominum verè referre, etiam si mediocria fuerint: vt ait Polybius libro 2. Histor. Nihil falsi subtexendum, nihil fugiendum, nihil veri tacendum, sit liber ab omni perturbatione & affectu in alteramuis partem, author: nihil amore vel odio ductus scribat, laudet laudanda, contraria vituperet, idque breuiter. Immorari namque in his non Historiographi, sed Declamatoris partes sunt. Quamobrem Pausanias 1. lib. in Attic. improbat Hieronymum Cardianum Historiographum, vt familiarem nimium, ei de quo scripserat: quia, inquit, qui cum viro Principe familiariter viuit, necesse habet ad fauorem eius omnia scripta accommodare. Chorographia, seu descriptio loci multum conducit ad lucem gestorum, vt in victoria consequenda, & aciebus instructis loci opportunitas, moresque regionis: addunt quędam aliter incredibilia. Tempus quoque adiectum certum, singula distinguit, & ad memoriam, & ad cognitionem certiorem pertinet, & rerum peristases insignes. Sed & exigitur historias scribenti, vel referenti, nomina propria seu hominis, seu loci, seu temporis tenere, & adijcere.

ΣΥΝΤΑΞΕΩΝ ARTIS MIRABILIS LIBER XXI.

In quo agitur de Politica.

Tractationis ratio. CAP. I.

Postulabit ordo à nobis præstitutus, vt de iuris speciebus loqueremur post historiæ & aliarum speculatiuarum artium explicationem: cæterùm quia in nostra iuris epitome, de illis proprio loco agitur, in illis non immorabimur, ne cogamur legum & capitum citationes & authoritates hic inculcare, à quibus, quoad potuimus, semper abstinuimus. Ideò illa tractatione prætermissa ad practicas artes conuertitur calamus, quas in actiuas & factitias diuidimus: Actiuas in politieam, ethicam & œconomicam: factitias in mechanicas. De politica itaq; suo occurrente ordine agatur.

Quid Politia. CAP. II.

Politia apud Aristotel.3.Polit.cap.4. est legitima ordinatio ciuitatis, vel regni, secundùm quã alij præsunt, alij parent. Isocrates autem Orat.10.quæ Areopagiticus dicitur, est anima ciuitatis inquit, nihil aliud quàm politia, tantam vim ac potestatem habẽs, quantã in corpore quidem prudentia vel mens: ea enĩ est, quæ de omnibus consultat, bona conseruans, noxia declinans. Et quanquam à ciuitate tantũ hæc scientia Ciuilis dicatur, tamen & Reip.administrandæ cuiusuis ratio, ad hanc appellationem pertinet, & ad regni quoq; regimen. Sicque etiam Socrates apud Xenoph.lib.4. Comment.de dictis eius, dixit, πολιτείαν esse ἐπιστημὴν βασιλικὴν, & βασιλείαν politiam, scientiam esse regiam & regum. Nec mihi alio modo regni & ciuitatis administratio differre videtur, quàm q̃ in eo plures, in hac pauciores sint: vtriusq; quippe finis commune bonum, & in vtraque administratione, leges condere & exequi: vtiq; ciuitas ciuium vnitas: sic regnum regnicolarum, & ciuitatum vnitas: imò & ipse vniuersus mundus ciuitas vna, nosq; omnes cuiuscunque nationis conciues. Et Athenienses ab initio regnum, in administranda

stranda ciuitate vsurparunt, vt ait Heraclides in principio lib. Polit. Romulus à ciuitatis quoque suæ administratione, regnum exorsus apud Halicarn. Liuium & Plutarch. Deioces ab oppidorum optima administratione, ad Medorum imperium euectus, & dignus regno habitus, apud Herodotum in 1. omitto reliquos.

De Speciebus rerum publicarum.

CAP. III.

Administrationis rerum publicarum tres sunt præcipuæ species, nempe vnius, paucorũ & multorum, vt tradit Plato lib. de Regno, & dialog. de Repub. & Aristoteles 3. Polit. cap. 5. Isocr. orat. 3. ad Nicocl. Aeschines contra Timarch. & Diog. Laertius in Platone lib. 3. Platonem tradit politiam in species quinque distinxisse, vberiùs explicans tres prædictas: aliam popularem ponens, aliam quam optimates exerceant, tertiam quæ diffundatur in paucos, regiam quartam, quintam tyrannicam. Inter quas tamen optimatum & paucorum vnam speciem facere possunt. Tyrannica autem improba est, cum vi impulsi & adacti ciues ab aliquo reguntur: potest & ad vnius administrationem referri. Polyb. autem lib. 6. Epit. sex politiarum genera ab vna monarchia vt precipua administratione, per gradus minoris perfectionis, declinare sic ostendit: sex politiarum inquit genera: Monarchia, quæ natura constat. Neque tamen quælibet monarchia regnum dici debet, sed ea duntaxat, quæ voluntario subditorum consensu conceditur, & magis pro animi sententia regitur ac gubernatur, quàm timore & violentia. Ex monarchia regnum nascitur: vbi verò regnum in malum connatum, scilicet in tyrannidem mutatur, rursum ex horum destructione Aristocratia, id est, optimatum gubernatio, prouenit, quæ tamen natura quadam in oligarchiam, hoc est, paucorum administrationem transmutatur. Cùm verò multitudo iniustitiam eorum, qui præsunt, ira percita vlciscitur, nascitur Democratia, id est, populi administratio. Rursum cogente plebis contumelia & iniquitate, temporis successu, ochlocratia, id est, plebis audacia & imperium exurgit.

Quæ species administrationis melior.

CAP. IV.

De hac quæstione variæ proditæ sunt sententiæ, & sanior pars vnius administrationem magis probat, quàm

quàm plurium vel pauciorum vel populi. Et populi quidem seu democratiæ principatus, in repub. speciosum nomen habet, videturq; ex legum æqualitate non plus vni, quàm alteri tribuere: verum re ipsa comprobatur, nihil ei cum sua appellatione commune esse. At cōtrà monarchiæ nomen auditu difficile, penes vnum tamen summam esse reipub. conducibile omnium maximè est: & facilius vnus quispiam vir bonus reperitur, & si illum inuētu difficilem quis putet, necesse est fateatur, & plures inueniri, esse difficilius, vt scribit Dion. Cassius lib. 44. historiæ. Non possumus conniuere bene cessisse aliquando democratiā vt apud Athenienses, Romanos, & alios: interdum & Aristocratiam, vt & ex his mixtam, vidèmus integram conseruari Venetorum Rempubl. Quamobrem, vt quod sentio, dicam, per se vnius imperium boni viri & principis, fœlicius esse puto, at tale perpetuo non posse consistere: sicuti & in corpore humano, optimum cum ratione istam membrorū & passionum rempubl. temperaru verùm id non possumus semper assequi, vt videantur omnes rerum publicarum constitutiones morti semper fuisse obnoxias, secundum Xenophon. lib. 2. rerum Græcar. vnde Flaui. Vopisc. in Caio Cesare, fato rempubl. regi dicere ausus est, eamq; nunc ad summum euehi, nunc ad minima retrahi, quod docet exemplis mutationis Reipubl. Romanæ. Hoc pluribus se confirmasse existimauit Peucerus lib. de diuination. generibus, tribuens vitæ tantum imperijs quingentos annos, ad summum septingentos, ad quos tamen dimidiatos vix pleraq; peruenerunt. Quod tamen ego fato non tribuo, sed mutationi rerum, & dispari administrationi, vel tyrannidi. Et fateor quidem regna & imperia, suas ætates habere, & vitam, sed ex causis pluribus quàm fatalibus, vel diuidi, vel languescere, vel transferri, vel extingui. Ferè autem res omnis per quascūq; causas nascitur, per easdem contrarias, vel dissutas dissoluitur. Atq; si agamus de regno vi occupato, id vi retineri debet: at quia nullum violentum perpetuum, nec illud quoque durare potest, cum non sint solida fundamenta, vt docet Demosth. 2. olinthia. Res postquam ad summum peruenerunt gradum, cum res in eodem statu non permaneat sub hac cœli magna & continua rotatione, in deterius descendat oportet. Sic præstantissimis imperatoribus, veluti ad culmen & fastigium virtutis & perfectionis humanæ conscensis, filij nati vt plerunque semper fuère impij, & omnino dissimiles. Tales

Heli.

Heli.1.reg.cap.2.& Samueli 1.reg.cap.8.Salomoni cui cōtingit Roboam 3.reg.ca.12.&c.Marco Antonino Philosopho Cæsari, Xiphilinus in Commodo & in M.Antonino. Herodian⁹.Scipioni Africano, Q.Fabio Maximo,& alijs. Valer. Max.lib.3. cap.5. Sol, vbi supra hemisphærium ad meridionale punctum peruenit, necesse est decidat in occidentem, & homo à virili ætate in senectutem, vires remittit. Diuiduntur imperia mortuo patre per filios, & virtus minor diuisa & robur, quam quando vnita. non pares artes filijs in retinendo, nō par reuerentia subditorum in successores, ac priores, maior tributorum efflagitatio in successoribus, quàm in præmortuis, viuendi mores alij vtrisq;, hinc rebelliones, tumultus, bella, principū aliorū petita à rebellibus auxilia. Hinc vsurpationes, incursiones, populationes, & translationes imperiorū & regnorum. Tarquinium Superbum pepulit regno violata Lucretiæ pudicitia. Liuius in 1.& 2.Dion.Halic.lib.4. Sustulit eadē ratio & Romæ decemuiros. Liuius. Dion. Halic.lib. 11. Hildericus Meronei filius Galliæ rex pulsus ob libidinē: Annonius, Reuchlinus in breuiario histor.Franc.Paul. Aemil.in 1.Greg.Turon.lib.2.histor.c.12.posteà tamen regno restitutus. Sciūt omnes quare Pipinus regno successit, ex Reuchlino in d.Breuiario hist. Franc. P.Aemil. Childer.3. Gaguino. Annonio. Et ex Iustino in 1. quate Arbactus imperiū Assyriorum in Medos transtulerit. Nec omittam transferri reges & regna sæpe à Deo, ob iniustitias, ob vitia populi, ob duras eius & principum ceruices. Eccles.c.10. Daniel.2. Aggæi 2. succidit vel abstulit regna ab ijsdem quos elegerat, vel à successoribus eorum propter scelera eorundem. Vt 1.Reg.ca.15.28. & 2.Reg.3. & 3.Reg. cap.11.14.1. Paralip.cap.10.&c. Sic Deus suscitauit contra populum Gaditanum Ruben & Manassem, qui eum reliquerant & idolis seruiebat, spiritum Phulis regis Assyriorum & Theglath Phalnasaris, regis Assur, qui eos à proprijs in suam transtulerunt ditionem 1. Paralip.ca.5. Ezechiæ eadem de causa Dei permissu, regnum ademptum per Nabuchodonosorem. 4.Reg.24.& 25. Ad hæc obseruaui Deum optimum maximum & omnipotentem, dum eò mala excreuerant vt regulos quoque occuparent & subditos, aliquem semper Tyrannum barbarū suscitasse, qui excurreret imperia & regna, eaq; subiugaret & affligeret. Omittam, quę de Cyro ipse Deus loquitur Isaiæ 25. proponam tantum Alexandri Magni & Romanorum excursiones vulgatissimas, Scytharum, Gottorum, Hunnorum,

rum, Vandalorum excursiones, quo tempore abundabat iniquitas, vt Carocus rex Vandalorum, anno Domini 410. secundum Tritem. in breuiario histor. Franc. ab insulis Scanzianis seu Gotthicis egressus, per Germaniā & Saxoniæ fines, Rheno trāsmisso, Moguntiā, Vormaciam, Spirā subuertit, & Cimocelanā. Treuirorū Metensem. Dū Alaricus Vingothorū rex, aliunde Italiā subuertebat, Gallis populatis in Hispaniā transgressus: atq; dum ab istis se putarēt impetrasse regionū incolæ pacē, statim Attila rex Hunnorū, & Vualmirus rex Ostrogothorū, Ardaricus rex Gepidorū, & aliæ gentes Aquilonares in vnū conspirantes, à Pannoniæ finibus egressi, anno 453. cū infinita multitudine Gallias, & Imperiū Romanum aggressi sunt. Nec est quod de Turcis aliud subijciā exemplū, qui cum Christiani impiè & turpiter in Oriente viuerēt, & mutuis dissidijs excandescerent, imperium Dei iudicio, multis annis oriētale flagellarūt, tandēq; subegerūt & fidē Christianā sustulerūt. Dignetur aūt Deus gentis illius iugum excutere: sin minus, finibus quos habēt cōtinere. verendū enim est, ne nos pariter, qui nō meliores, sed deteriores sumus patribus nostris, nisi Deus misereatur, ob blasphemias & nostra scelera, carnificis illius flagella experiamur. Delicta quippe potissimū, contemptus religionis, prouocant iram Dei, & bella inuehūt, sic enim & cecinit Horat. lib. 3. car. ode. 6.

Quæ in optima administratione requirantur. CAP. V.

NEmo ambigit Rempub. omnē, vnū quoddā corpus conficere, & in eo principē caput esse magistratus, membra præcipua populū & plebem, subditos, imperata ab illis accipere. Atq; sicuti nec in corpore mēbra omnia habent similem functionē, similiter nec in Repub. vel ciuitate, qui ibi degunt, vt dicebat Agrippa Menenius Lanatus apud Dion. Halicar. lib. 6. Quamobrē sicut in corpore humano optima crasis & temperamentū & membri cuiusq; cōseruata functio indicat sanum illud esse: & contrà si aliquod membrum, potissimùm principalium, morbidū sit, vel munus suū non exequatur, prædicit corpus illud, vel corruptum vel proximè interiturum, eoq; celerius, quò magis à proprio temperamento discedit: sic in corpore Reipub. vt si princeps, qui caput est, ægrotet aliquo insigni vitio, vita principis aliorum censura erit, eaq; perpetua: ad hanc enim dirigimur, ad hanc conuertimus.

pertimus. Nec tam imperio (vt ait Plin. Iunio in Panegyr.) Traiani, nobis opus est, quàm exemplo, & Claudia.

———— Componitur orbis
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos, edicta valent, quàm vita regentis.
Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

De magistratibus, qui pro mente & consilio, & medijs ad regendũ sunt, eadem dicere par est. Vt itaq; salus populi contineatur, quæ suprema lex vel finis administrationis politicæ est, necessariũ est prospicere ne respubl. in proxima sibi & affinia vitia, incidat. Quemadmodũ enim, vt scribit Polib. in 6. ferrum rubigo, ligno vermiculi ac teredones adnascentes perniciem adferunt, & quanquam externa cuncta nocumenta effugiant, ab istis tamen quæ adnata sunt, absumuntur: hoc pacto & reipub. cuilibet pro natura ipsius, quędam adnascitur & adhæret peculiaris malitia: vtpotè regno, Tyrannis: Aristocratiæ, oligarchia: Democratiæ, bestialis ochlocratia, i. plebis seditio.

De officio Principis. CAP. VI.

Sit pius, Deum colat: cor enim regis in manu Dei, & reges in ipsos imperium est Iouis seu Dei, vt ait Horat. ode 4. lib. 3.

Dis te minorem quod geris imperas:
Huc exitum omnem huc principium refer.

Hoc præceptũ Isocratis orat. de regno Agapeti ad Iustinia. Nec dignus regis nomine videt, qui secundũ mãdata Dei se & sibi subditos contẽnit regere, vt ait Angelgonus in l. 4. reg. c. 14. reges bene agãt, nã vt ait Horatius in Epist. Et pueri ludẽtes rex eris aiũt, si rectè facies. Malè imperãdo inquit P. Mimertus summũ imperiũ amittit. Rex sapiẽs populi stabilimentũ sapi. 6. & rex insipiẽs, perdet populũ, Eccles. c. 10. Multiplex & multiformis debet esse princeps, alius in bello, alius in pace, alius erga hostes, alius erga subditos, vt scribit Philo Iudæus lib. de Ioseph. Addit Plutarc. formula optimi administratoris in politi. Mores vulgi benignè tractet, nec repentè eos mutet: abstineat à comessationibus & cõpotationibus, sit tardo gressu, oratione leui, vultu constãti: vna via forũ & curiã adeat, vt solebat Pericles, caueat à leuioribus etiam vitijs, quia in eum omniũ intẽti oculi: vnde minima principis vitia animaduertuntur & reprehenduntur, vt Cymoni vinum exprobrarunt Athenienses: Scipioni somnolentiã Romani, & Pompeio mollitiem, quod vnico digito se scalperet. non

oportet omnem noctem dormire reipub. consulentem. Recordetur rex & princeps omnis, duorum: primò, oportere aliquando eum reddere rationem populi sibi commissi coram Deo. Secundò eum moriturum ac subditos. Hodie rex est, & cras morietur, Eccl. cap. 10. vnus est interitus regum & subditorum & vna natiuitas, Sap. 7. Vtatur princeps optimis consultoribus, colligat omnium sententias, mente euoluat, quid satius videatur, ponderet consilia, quæ conceperit non detegat, nisi cùm oportet, & quibus oportet: vt Tiberius apud Dion. Cass. lib. 57. histor. Etenim sacramentum regis abscondere bonum est: Tob. cap. 12. Ne patiatur vulgus esse iniurium, stemeret enim viam ad rebellionem. Leges bonas & sine dubio proponat, quæstum & negotiationes iniustas exterminet: sic enim & apud exteras nationes, commeantibus apud se negotiatoribus, nomen suum honorabile & amicum reddet. Cautè agat & præmeditatè, nec multum, nec omnibus, nec semper loquatur. Hæc enim ad consilium & maiestatem, pertinent: omnes tamen audiat æquo animo: sic subditorum animos conciliabit, qui contemni interdum ægrè ferentes, contra principem praua moliuntur sæpè, etsi viles sint personæ, antequam detegantur & puniantur. Estq; conseruandi imperij facilis modus, amari à subditis: hocq; ipsum securitatem citra custodiam parit: fideles existimet, non qui eum laudent, sed qui errantem honestè admonent & corrigunt. Iratus nihil statuat: ira impedit animum ne verum cernat. Quantum fieri poterit, minus à subditis extorqueat: & recordetur populum suum pecus esse, quod quando libuerit, poterit tondere, nec ita oporteat deglubere, vt dicebat Tiberius Cæsar apud Dion. Cass. lib. 57. histor. quod boni pastoris id non est: pastor autem sit populorum, vt vocat regem Agamemnonem Homer. Iliad. 19. Malos principes faciunt, nimia licentia vsurpata, rerum copia, amici improbi, satellites detestandi, eunuchi auarissimi, aulici vel stulti vel detestabiles, & quod negari non potest rerum publicarum gerendarum ignorantia, vt ait Flau. Vopisc. in Aureliano. D. August. lib. 5. de ciuitate, cap. 24. fœlices reges fore ait, si iustè imperent, si honoribus & obsequijs non extollantur, si se esse homines meminerint: sed ad Dei maiestatem & laudem agant, si eum colant, si tardius vindicant facilè ignoscant, scilicet non ad odium, nec ad impunitatẽ iniquitatis, sed spe correctionis, si sint luxuria castigatiores, quanto possunt

ſunt eſſe liberiores, ſi imperent, ſuis cupiditatibus. Tradidimus alia & nos de inſtitutione principis lib. 2. præludio opt. Iuriſ. cap. 4.

De Magiſtratibus. CAP. VII.

Magiſtratus, eligantur viri ſapientes, timẽtes Deum, qui oderint auaritiam, Exod. cap. 18. Sint vitæ incontaminatæ, quales ſe eſſe profitebantur candidis veſtibus, qui magiſtratus petebant, authore Liuio lib. 4. deca. 2. Et qui habeant, non tantùm manus, ſed etiam oculos continentes, vt Sophocles monuit Periclem apud Ciceron. 1. de offic. Non promoueantur cum negotiatione pecuniæ. Nam, ſicuti Alexander Seuer. dicebat apud Aelium Lamprid. in eius vita, Neceſſe eſt, vt qui honorem iuris & gladij emit, vendat: & ego non patiar inquit, mercatores poteſtatum, quos ſi patiar, damnare non poſſum. Erubeſco enim punire hominem qui emit & vendit. Accidet & inde aliud damnum reip. vt qui rerum experientia valent, quíve probi, ſed pauperes ſunt, cum nec pecunias habeant ad mercandum magiſtratum, vel ſi habeant nolint laborem, quem tamẽ obedire deberent coacti, mercari, non ſint in gubernaculis reipub. Non enim qui pondus adminiſtrationis reipub. norunt, ſolicitudinẽ ambiunt magiſtratus, ſi probi ſunt pauperes: multò minùs ſi probi & diuites ſua ſorte extra aleam tantæ curæ, contenti. Quò fit vt hodie vix reperiantur, qui seriò multum in legibus pertractandis & perdiſcendis inuigilent, pauperes quidẽ inquam, quòd ſibi ad gradus dignitatum aditũ præcluſum videant: diuites autẽ quod certò ſciant, cum duabus legibus aut quatuor & aliquo capitulo iuris pontificij, ad pſitaci morem pronunciatis vt dicunt pro forma, id eſt pro fucolaruæ togatæ, ductu & auſpicio cæci Plutonis, in Orcheſtram ſenatuum & iuridicum ſe cõſcenſuros, nullo diſcrimine qualitatis, vel num ſenes ſint, vel iuuenes, quales vt plerumque nunc, qui aura ſalutationum non iuſtitiæ impelluntur: num probi vel impij, vel moriones, vel ſaltatores: de his enim inquiſitio ſummaria ad nutum conſcij expiatur, num equites, vel plebeij: ſed ſola numi probatione facta in pondere, numero, vel menſura, & materia & forma: vt non mirum ſit, ſi in tot fluctus & vortices inciderit reſpublica. Quis enim mirabitur, ſi nauis ab imperitis nauarchis ducta, in ſcopulos & pericula incidat? Quod miror vnum tantũ, eſt, cur ex quo cœpit eo modo gubernari, non fun-

ditus fuerit subuersa: Dei hoc vnicum opus est, qui semen adhuc antiquum in curijs reliquerat viuum, quod coercuit lapsus. Sed viderint ipsi nomothetæ. Prospiciāt quoque magistratus circa duo illa fundamenta reipub. circa pœnam & præmium, quibus continetur, vt ait Solon apud Cicero. lib. epist. ad Brutum 15. epist. Vlpian. lib. 1. de iustit. & iur. Sunt & alia præcepta de magistratuum disciplina antiquorum, de quibus latè tractauimus in præludijs opt. Iurif. & magistratus lib. 2. cap. 5. 6. 7. 8.

De subditorum officio. CAP. VIII.

QVi priuati sunt à reipub. administratione, nō ditiores, sed celebriores discedunt. Non assistant nec patrocinentur malis: Regem honorent, magistratibus obsequantur, & alia obseruent quæ tradit Isocrat. 3. orat. ad Nicoclem. Sunt celeberrima verba Tragœdiæ quæ Rhesus apud Eurip. πείθε βασιλεῖ, parendum regi: iubet & id D. Paul. ad Titum, cap. 3. D. Petrus 1. cap. 2. Cedendū est iræ regis, violenta quippè res est ira regum, cui si incommodè resistas, grauiores excitat tumultus. Equi feroces quemadmodum & tonitrua, non vi sed popysmate reguntur: & naturæ non pugnant aduersus tempestatem, sed vel quietè vel obliquis cursibus vtentes, expectāt cœlum commodius: multis modis medetur tempus his quę nulla vi possis emendare. Res humanæ semper quidem fluctuant: sed quoties incidit insignis vel fatalium rerum mutatio multi periclitantur qui nō cedunt turbini. Oportet hic imitari morem Siciliæ Afranicæ potissimùm in Anaria insula, quam incolæ Isclam vocant, seruatum, vbi insulani regem quamuis hostem transeuntem, applausu, tubis, tibijs & simili gratulatione venerantur, vt ait Anton. Panormita. lib. 2. de dict. & fact. Alphon. cap. 6. Referam sententiam præclarissimam Iulij Cæsaris: is enim ad milites tumultuantes, orationem habens, ait apud Dion. Cass. lib. 41. histor. Rom. Ego sanè neque aliàs rectum esse arbitror, vt qui magistratum gerit, subditis sit inferior: neque salutare quicquam agi posse censeo, vbi ij quibus iniunctum est vt dicto sint audientes, imperare ipsi velint: intelligitis enim quàm probè sit futura ornata illa domus, in qua natu minoribus, ætate grandiores despectui sunt: aut ludus literarius, vbi discipuli magistros contemnant. Quæ spes sanitatis ægrotis, si non per omnia medicis obtemperāt? quā tuta nauigatio, si nautæ gubernatoris iussu nō pareant? Ita natura duas res casq; necessarias

cessarias comparauit, in humano genere, vt alij cum imperio essent, alij subijcerentur. Nihilq; est quod absque his esset, ne minimo quidem spatio perdurare possent. Et hæc eadem explicat Lucan.5. Pharsal. Et Dion. Halicar. lib.1. histor. sempiterna lege naturæ tradit esse receptum, inferiores parere præstantioribus, nec molestè ideo homines ferre debere, quòd sciant se subditos. Vocat autem scriptura sacra rebelles, filios Belial, excutientes iugum, sine iugo, Deuter.13. Iudic.19. & alibi. Neque si rex impius est, ad populum pertinet eius castigatio: siquidem vt plerumq; causa cui boni principes & boni administratores reip. tollantur & substrahantur & dentur mali, peccata populi sunt. Sic enim Deus prouocatus malis, dixit, dabo vobis regem in furore meo. Oseæ cap.13.

De politicis magistratibus. CAP. IX.

MAgistratus omnes quidem ciuitati in qua sunt, prospicere decet, & ideo omnes ea ratione politici dici possent: verum, cura ciuitatis speciali quadam solicitudine, semper ad proprium aliquem magistratum vel plures, prout ciuitas maior minórve fuit. Sic fuerunt Romæ & alibi præfecti vrbi, tribuni plebis, ædiles, agoranomi, astynomi, magistratus municipales, duumviri, præfecti vigilum, nocturni magistratus, & similes id genus, de quibus in iuris epitome Deo fauente. Illis, finis propositus, conseruare ciuitatem, ciues, splendorem ædificiorum, venalibus pretiũ statuere legitimum, monopolia prohibere, punire delicta, incendia præcauere, & curare, blasphemias in Deum & crimina, & mores ciuiũ corruptos emendare, fraudes negotiatorum inhibere: annonę prouidere, sanitati prospicere, & ideo cloacas immundas, sterquilinia, porcos, aliaq; insalubria in vrbe non pati: & reliqua id genus agere, quæ hodie in Gallia pro modulo iurisdictionis, à rege vel consuetudine concessa, explicant consules, scabini, iurati, capitolini, & alij municipales magistratus, & decuriones. In summa ad ciuiles mores informandos, ea considerent quæ tradit Plautus in persa.

Perfidia & peculatus ex vrbe, & auaritia, si exulent.
Quarta inuidia, quinta ambitio, sexta obtrectatio,
Septimum periurium, octaua indulgentia,
Nona, iniuria, decimum, quod pessimum aggressu, scelus.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XXII.

In quo agitur de Ethica.

De nomine Ethicæ, & morum bonorum fine. CAP. I.

VOD Græci vocant ἦθος vel ἔθος, vix Latinè reddi poteſt, vt notauit Quintil.lib.6.c.3. ἦθος, inquit, cuius nomine, vt ego quidem ſentio, caret ſermo Romanus, mores appellantur, atq; inde ea pars philoſophiæ quæ moralis eſt dicta: ſed ipſam rei naturam ſpectanti mihi, non tam mores ſignificari videntur, quàm morũ quędam proprietas: nam ipſi quidem omnes habitus mentis continentur. Et poſtea mites & compoſitos, ἤθη vocatos voluiſſe antiquos, vt concitatos πάθη. Hinc Ethica diſciplina ſeu moralis nihil aliud præſtare id autem eximiũ eſt) quàm morum compoſitionem poteſt: hincq; benè agere diſcimus, & vitam viro dignam, vnde & virtutes morales, atque olim fœlicitas hominis in benè agendo conſtituta, vt ſcribit Ariſtot.lib.7.polit.c.3. Quod tamen, nos qui Chriſtiani ſumus, non fatemur. Siquidem concedimus & dicimus virtutes ad fœlicitatem eſſe iter certiſſimum, quibus bene agere docemur, verùm non ibi fœlicitatem, nec in noſtris puris actionibus, vel meritis: ſed per eas virtutes & bona opera, ſi ſequamur mandata Dei, fœlicitatem à Deo ipſo ſolo ſperamus. Et virtutes Dei arbitramur exercitus, quibus duce Deo, quis vitia proſequitur, vt ait Philo Iudæus lib. de agricultura. Ita ſingulæ virtutes tantum velut viæ ad vitam æternã, nõ autem illæ vita æterna & fœlicitas, vt ait Greg. Nazianz. lib. de pauper. amand.

De differentia generali virtutis moralis & intellectualis. CAP. II.

CAeterum hic animaduertendum eſt, animi duas eſſe potiſſimũ partes, vt ſcribit Franc. Philelphus lib. 7. epiſt. Marco filio: altera eſt nobis cum Deo cõmunis,

nis, qua ratiocinamur & intelligimus: altera communis est nobis cũ pecudibus, qua appetimus & afficimur. Tradit & Arist. lib. 1. Ethic. c. 13. & 2. Ethic. ad Nicomac. c. 1. Indevirtutum duæ species, intellectualium seu rationaliũ, & moralium. Per intellectualem seu rationalem, ratione inquirimus quid nos aut sequi aut fugere oporteat, estq; hæc virtus in consultando posita. Cicer. 4. Academic. quæst. & breuissimè, hæc virtus recta ratio dici potest, cui contrarium vitium, &, vt ipse Cicero ait, vitiositas. Et quia viri efficacia in illa parte rationis viris viget, virtus quoque à viro dicta non immeritò videtur eidem Cicero. li. 2. quæstion. Tuscul. & apud Platon. dial. 4. de iusto, robur animæ, contrariũ morbum turpitudinem & imbecillitatem. Moralis autem virtus, circa qualitates est animæ appetitiuæ: in ea enim mores sunt. Mores siquidem secundum Plutarch. lib. de virtute morum, sunt qualitates animi ratione vacantis: virtus tamen moribus mixta non est, sed mores regit, & frenum illis imponit, ab omni materia semota. Intellectuales virtutes, sapientia, scientia, prudentia, & quæ ad illas referuntur. Morales, liberalitas, temperantia, iustitia, fortitudo, & quæ etiam ad illas referuntur. De quibus suo loco dum de virtutibus, Deo iuuante, & vitijs seorsum agemus, & alio loco in virtutem, cum commentaria Deo fauente in Transcendentia nostra parata, publicauerimus.

Vnde virtutes morales comparentur.

CAP. III.

INtellectualis virtus, ex doctrina: moralis ex vsu oritur, nulla autem natura nobis inest, aliter, æq; boni essent, cum nihil contra naturam fieri nasciq; possit, ipsa natura. Aristot. 2. Ethic. c. Quocirca, si quis à teneris annis assuescat benè agere, magnum habet in virtute momentum: & contrà in malum consuetudo, vitiorum fit maximè sectatrix: & ita chorus in Iphigenia in Aulide, Actu. 2. apud Euripidem exprimit:

τροφαὶ δ' αἱ παιδευόμεναι
μέγα φέρουσ' ἐς ἀρετάν, id est,

Casta verò & recta educatio magnum habet momentum ad virtutem. & Plato dialogo 4. de repub. educatio inquit eruditioq; bona seruata, ingenia quoq; bona efficit. & dialogo 1. de legib. caput disciplinæ, rectam educationem dicimus. Sic Ouid. 3. de arte,

Sed nimius labor est, sapienter iactibus vti:

Maius ouum mores compulisse suos.

Et Plautus in Trinummo,

Mores mal. q ast herba irrigua succreuerunt vberrimè.

Docuit exemplo Lycurgus, quod refert Plutarch. lib. de liber. educ. Is enim, dum Lacedemonas, ad parandam virtutem ingens momentum consuetudinem docere vellet, atque disciplinam, doctrinam, & vitæ institutionem, duos catulos produxit in medium, iisdem ortos parentibus, quos diuerso modo nutrierat, & leporem & ollam eis apposuit: quorum alter in leporem, alter in ollam erupit impetu, docens consuetudine alterum gulosum, alterum venatorem euasisse. Idcirco summopere curandum est cum quibus consuescamus, vt tales sint, quales nos esse velimus. Nam hæc consuetudo, siue in malum siue in bonum, transfundit mores, & transit in alteram naturam, vt tradit idem Plutarch. lib. de tuenda bona valetud. monet & sacer Ecclesiastes cap. 37. cum viro sancto assiduus esto. Et Dauid Psal 17. Cum sancto sanctus eris: cum peruerso, peruerteris: Et Paul. 1. Corinth. cap. 15. corrumpunt bonos mores colloquia praua. Idem docet Euripides in Andromache. Cic. 1 de legibus. Sunt & versus notissimi, citati ab Aristot. Plutarch. & Xenophonte in dictis Socratis, à quibus rogatus Socrates, quid deceret olere senes respondit probitatem: deinde interrogatus vbi hoc vnguentum venderetur, versus hos protulit Theognidis.

ἐσθλῶν μὲν ἀπ' ἐσθλὰ μαθήσεαι, ἢν δὲ κακοῖσι
συμμίσγης, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον. id est,
Si bonis quidem bona disces: sin autem malis
Imm. sceris, te perdes & quam habes mentem.

Charondas etiam Thuriis lege præscripsit vt ciues sui à malorum familiaritate & consuetudine prohiberentur: actionemq; prauæ consuetudinis inuenit, & grauis eius delicti reis imposita multa, licentiam coercuit, vt author Diod. Siculus lib. 12. biblior. Prima itaq; lex post Dei opem imploratam, ea in bonis obtinendis moribus, vitiosos vitare, cum bonis congredi. Altera studia quæ bonos reddunt, sequi. Tertia, turpia factu, dictu quoq; arbitrari. 4. honestatem præferre vtilitati. 5. bona à Deo largita in vsus, non abusus conuertere. 6. Alteri non facere, quod nolimus nobis fieri. 7. ne quid nimis, aliasq; virtutes morales sequi, vitia fugere.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XXIII.

In quo agitur de œconomia.

Quid Oeconomia. CAP. I.

QVI domi suæ benè præsunt, primum nacti sunt gradum, & præludium ad ciuilem & politicam administrationem: vt eõtrà, indignus ille qui suæ domui nescit præesse 1. ad Tim. 3. Istæ enim administrationes tantum multitudine dissimiles: in reliquis ferè pares visæ Socrati apud Xenophon. lib. 3. de dict. & fact. Socrat. & Plat. lib. ciuili. Dicitur hæc priuata administratio familiæ, œconomia, ita descripta: Oeconomia, eo disciplina, ad gubernationem probam rei familiaris & domesticæ pertinens apud Aristot. & Xenophon. in œconomicis: & Platonem, in œconom. vel de Philosoph. οἶκος Græcis, non tantùm pro ædificio & domo, sed & pro substantia, id est, οὐσία & pro familia accipitur: inde οἰκονόμος, qui rem familiarem dispensat, paterfamilias: & οἰκονομία, familiaris rei cura & administratio propriè, quãuis aliquando ad rerum publ. & regnorum administrationem transferatur appellatio: vt apud Aristot. 3. politic. c. 11. ὥσπερ γὰρ ἡ οἰκονομικὴ scilicet ἐπιστήμη, βασιλεία τῆς οἰκίας ἐστιν, οὕτως ἡ βασιλεία, πόλεως, καὶ ἔθνους ἑνὸς ἢ πλειόνων οἰκονομία. Sic οἰκονομία τοῦ θεοῦ. dispensatio seu prouidẽtia Dei est. Et apud Architectos οἰκονομία, distributio partium, vt ait Vitruuius, lib. 1. ca. 2. & apud alios, pro dispositione aliorum legitima, metaphoricè tamen vt apud Cicer. 1. de orat. ad Attic. lib. 6. epist. 1. apud Quintil. lib. 3. c. 3. & lib. 1. c. 8. Sed nos de propria agemus appellatione prætermittentes alias, quas ponit Aristot. princ. œconom. vt alterius tractationis, nempe satrapicam, Regiam, præfectoriam & ciuilem.

De partitione œconomiæ priuatæ.

CAP. II.

ARistot. 3. politic. οἰκονομία, inquit ἕτερον ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς τοῦ μὲν γὰρ, κτᾶσθαι, τῆς δὲ φυλάττεσθαι ἔργον ἐστί. œco-

nomia, inquit, altera viri, altera mulieris: viri quidem est acquirere, mulieris autem conseruare opus. sed latius domesticæ disciplinæ partes sunt quatuor, prior circa coniugem, 2. paterna, 3. domestica, 4. acquisitiua. De singulis pauca.

De vxoria œconomia. CAP. III.

Prior cura & disciplina domestica, circa coniugem est: quia ea socia, diuinæ & humanæ domus, vt tradunt Iurisconsulti, adiutorium homini simile, Genesis 1. Alterum corpus & idem. Cui adhærere etiam relicto patre, iussum, Genes. 1. & 3. Esdr. 4. Mart. 19. ad Ephes. 5. Est animal certè valdè imperfectum mulier, vt exacta disciplina egeat, si nolis molestijs infinitis inuolui: si enim percutis, subsultat: si stringis, vt anguis manu elabitur: si premis, pungit: si indulgeas, superbè imperat & contemnit. Mulieres vt ait Terent. in Hecy. sunt fermè vt pueri, leui, sententium & rursum:

Censen' te posse vllam reperire mulierem, quæ careat culpa?

Et Plautus in Pœnulo,

Apagesis negotium in muliere quantum vna est: si verò duæ. Sat, scio, maximo vni populo quod lubet plus satis dare potes, &c. Et iterum:

Negotij sibi qui volet parare, nauem & mulierẽ hæc duo sibi Comparato. nam nullæ magis res duæ negotij habent.

Operari virorum & opes congerere: absumi autem plerunque sumptibus mulierum, scribit Xenophon in œconom. ea, inquit, debet rei familiaris curam suscipere, quàm si probè gesserit, omnia fortunata: sin autem male, infoelicia. Et Prouerb. cap. 14. Sapiens mulier ædificat domum suam: insipiens etiam extructam manibus suis destruet. Quærenda igitur primum proba vxor nubere volentibus: dehinc, illa regenda. Plat. 3. de legibus, virum 35. annorum esse desiderat, mulierem adultam: vt prolem robustam comparent, secundum Xenophon. lib. de repub. Lacedom. Probam duci si inueniatur oportet, rara certè auis in terris. mulierem enim fortem quis inueniet? &c. Prouerb. 31. sin minus, eam quæ minus cæteris erit imprudens: atque ea qualiscunque, à Domino expectanda & quodcunque os tibi contigerit, illud rodendum, vt est in Prouerb. Hebræorum in sententijs ben syræ, sententia 3. cuius verba hæc, גרמא דפגול בהולקך גרדוה, garma denaphil behelek ad gardeih, id est, os quod tibi forte vel in partem contigit, rodito. quæ verba explicat

ibi

ibi מירוש pirusc, seu expositio, non debet quis curare, si non duxerit vxorem nobili genere: quia ita sibi desuper concessum est: nec ideo repudiare etiam si peior esset vxore Achab Iezabelt, vel vxore Korak, quia propter eam non reus fit iudicio. Quatuor quippe, inquit, sunt hominum genera, quæ non veniunt in iudicium. Nempe qui extrema laborant paupertate qui patiuntur colicam passionem, & cui est mala vxor, nec repudiat eam. Hæc ibi commentarius Hebræus. Diuitiæ & domus à parentibus, vxor autem à domino, Prouerb. 19. In nobis autem situm, oculis néve digitis eligamus, quæ reprobat Plutar. lib. de liber. educ. in forma per oculos deceptio: digitis, dos perstringit mentem: vtroque autem modo quis libertatem à se abdicat. Viri leges in gubernatione mulieris sunt. Prima meminerit, vxorem suam sibi sociam à Deo datam, vt non vilius vt ancillam habeat, non magnificentius vt dominam: siquidem ex latere non capite facta. Secunda, seruet vterque tori fidem. Tertia, sit vxori & liberis bene viuendi exemplum. Quarta, nunquam metum incutiat vxori, sine verecundia & aliqua reuerentia, peccata modica ignoscendo: nam pati sine verecundia, ad meretrices pertinet: & metus cum odio, Tyrannum potius in domo, quàm maritum facit. Quinta, ea præsens vir faciat & dicat, quæ eodem absente vxorem moneant, multò sibi commodiorem virum præsentem absente. Sexta, tria semper abscondat ab vxore maritus, Thesaurum vel eius finem: veneris postremę impotentiam: consilia terum non domesticarum: causæ in promptu cuilibet sunt. Alias leges quoque his verbis addit Cato de re Rustica, cap. 43. Vxor te metuat facito ne sit nimium luxuriosa, vicinis atque mulieribus quàm minimum vtatur, néve ad eas domum abeat, néve recipiat. Ad cœnam ne quò eat, ne ambulatrix fiet: rem diuinam ne faciat, néve mandet qui pro ea faciat iniussu domini, &c. Plutarchus quoque in præceptis connubialibus, iubet ne vxor sit dissimilis religionis cum marito, neve peregrina sacra recipiat faciatque.

De legibus vxoris erga domesticos.

CAP. IV.

Probæ matrisfamiliâs leges ab Aristot. quædam adferuntur, in 1. œconom. ca. 4. & 2. œconom. c. 1. 2. & 3.

1. Mulier omnibus quæ intus sunt, dominetur: excepto scilicet marito.

2. Nullum permittat domũ ingredi sine precepto viri.
3. Non pandat secreta domus. (tur.
4. Sũptu, vestitu, & apparatu muneri cõueniente vta-
5. Filios, filiasq; potissimum, instituat, nec vagari permittat, longiúsve à latere suo discedere: verba omnia impudica & cantiones illis prohibeat, nec præcinat.
6. Reipublicæ negotijs ne se immisceat.
7. Nunquam sit otiosa ab opere, nec digiti à colo, aut penso telâve sint: néve otiosam patiatur ancillarum filiarumq; cohortem: id enim ad augendam rem familiarem pertinet, & animum ab adulterijs, & venereis retrahit, quæ sese otiosis insinuant facilè.
8. Non sit litigiosa cum domesticis, vel vicinis, non curiosa, non maledica, non peruicax marito, non vino, gulæ, dedita, non sordida: non nimium compta: pulchrũ enim tunc cæteris spectaculum, miserum marito est.
9. Mulier suum arbitrium omnino exuere debet, vt marito obtemperet: sitque maritus pro corde, oculis, & lingua: rideat ridenti: & compatiatur tristi: non adulatoris modò vel cameleontis, sed vt socia & dimidiatum corpus eius, & cum eo vnius spiritus.

De dominica œconomia. CAP. V.

Dominica pars œconomiæ, domino & seruo constat. Serui sunt vel natura, vel lege: natura, qui vili animo vitiorum mancipia & cupiditatum, & qui seruili sunt ingenio, cuiusmodi homines liberi mercede seruientes: ita & domini natura, qui præstant animo. Lege serui, qui vel captiuitate vel venundatione, propria voluntate consentiente, facti tales sunt, vel quia ex seruis nati sunt: Domini quoque lege, qui eos emerunt, & patrem matrémve eorum iure possident, vel qui imperant, vt ait Aristot. 1. polit. ca. 5. qui ratione familiæ & imperium esse, ratione subditorum aliorum, gubernationem tradit. Leges dominicas quasdam in seruos, tradit Aristot. 1. œconom. cap. 5. ne superbos vel abiectos esse sinat: opificibus cibum abundè, paulum autem vini tribuat. Tria quæ debet præstet, cibum, opus, castigationem: panis & disciplina, & opus seruo. Eccles. c. 33. castigatio temperata sit, verbo & facto. Caueat, ne plures sint præter necessitatem eiusdem officij: se enim mutuò præpediunt, & segnius operantur, dum alter alteri fidit: & si neuter fecerit opus, alter reijcit in alterum culpam. Sic qui vnum famulum habet, integrum habet: qui duos, dimidiatum: qui tres, nullum.

lum. Conuenit quoque domino & bono patrifamilias, sibi subditos beneuolos habere, bonos pręmijs continere, malos pœna bonos reddere: sic vtrosque auxiliares & custodes rerum suarum reddet. Nunquam patiatur esse otiosos, ornet satis eleganter pro modo officij: caueant ab insolentia, contemnetur enim ab stultitia: cuitet tamē crudelitatem, quæ tyrannicæ potestatis est signum. In onerib. imponendis & iniuriando, recordetur seruū quoq; vel famulum, esse hominem, & Christianum anima ornatum, & rationis capacem, seruum sensatum diligendum, Ecclesi. c. 7. docet & Senec. lib. 2. quemadmodum dādum sit beneficium: Nutriat & curet ægrotos, pariter ac sanos: nam alioquin famulitio indigni sunt: sicut & olim domini seruos ęgrotos domo extrudentes, ex lege Claudiani, sanati liberi erant, vt ait Dion. Cass. lib. 60. hist. Rom. Leges autem seruorum & famulorum hæ sunt: subditi sint dominis & obedientes, ad Coloss. 3. ad Ephes. 4. sint illis rostrum suillum, id est, non sint fastidio si palati, sed quouis cibo contenti. Habeant aures asininas, id est, patulas non ægrè ferentes iras domini, si quid loquatur sorte durius. sit dextra explanata, id est, non furentur, sintq; fideles: habeant pedes ceruinos, id est, celeriter exequantur mandata, & ad obediendum aduolent, nec semper expectent domini manum.

De paterna in liberos œconomia. CAP. VI.

PAterna hæc œconomia, constat ex patre & filijs. Pater filios exemplo & opere, & aliorum disciplina, si ipse incapax sit, vel non potuerit satis facere, instituat. Plut. de lib. educan. Castiget errata nec conniueat: qui enim parcit virgæ, odit filium suum: qui autem diligit, instanter erudit. Prouerb. 13. rursum Eccles. 30. Qui diligit filium suum, assiduat illi flagella, &c. Alia etiam lex literis aureis scribenda, quia verissima & quotidiano euentu approbata, Ecclesi. c. 33. Filio, mulieri, fratri, & amico, ne des potestatem super te in vita tua: & ne dederis alij possessionem tuam, ne fortè pœniteat te, ne fortè deprecceris loco quo ipsi te deprecari deberēt. Melius est enim vt filij tui te rogent, quàm te respicere in manus filiorum tuorum. Filiæ tibi sunt, custodi corpus illarū, & ne ostendas hilarem faciem tuam illis nec filijs. Tradē in matrimonium filiam tuam & grande opus feceris, homini sensatō da illam. Ecclesi. cap. 7. Sunt & aliæ leges circa filiam Eccl. c. 26. Alia lex D. Paul. ad Ephes. 6. ad Col. 3. Patres, nolite prouo-

prouocare ad iracundiam filios vestros, ne illi fiant pusil. lanimes. In summa patris in filios regium debet esse imperium, non tyrannicum, quale erat inter Persas, qui filijs vt seruis vtebantur, vt ait Aristoteles 8. Ethic. cap. 8. Potissima eruditionis filiorum pars & fundamentum, vt patres dent operam filios probè institui, puro & sine hæresi in religione catholica, & in cultu & timore Dei, vt Tobias exemplo est. Tunc enim iuueni timenti Deum, omnia ex voto succedent, & patri, qui vicarius Dei est, qui pater omnium est: tunc tales in senecta patres experientur in senecta quales sibi anteà formauerint. Filiorū autem leges erga parentes, vt omnino obediant, non succensant, sed iras & maledicta, vt pro eorū emendatione prolata, & bono animo ferant, vt dicebat Socrates apud Xenophontem lib. 2. de dict. & fact. Socratis. Senectutem & canitiem patris suspiciāt, honestè, patienter reuereantur, & obseruent: rependentes quoad poterunt, beneficia suscepta. Non enim patres cùm filij paruuli essent & infantes irascebantur, dum desipiebant iuueniliter & stolidè loquebantur, vel agebant, vt repuerascentibus quoque patribus, ipsi filij restituere non grauentur, & ἀντιπελαργεῖν, seu eorum & malè moratum patrem venerentur & obseruēt. Non enim Deus & natura bonos vel malos coniunxit, sed patres fecit. Sed de his hactenus, & breuiter dicta sufficient: etenim in Iurisprudentiæ epitome latè pertractamus quę ad leges vxorias, dominicas, & parentum, & liberorum pertinent, dum post nuptias de horum agimus potestate.

De Oeconomia acquisititia. CAP. VII.

IN omnibus non progredi, regredi est: quamobrem citò in paupertatem, vel insignem diminutionem labuntur patrimonia, vbi acquirendi nullus est modus. Modi porrò sunt plures per diuersas scientias & artes mechanicas oblati, quamobrem & illa pars reijcitur tractanda in sequentem librum, vbi de artibus factitijs & mechanicis agitur: iam enim de artibus alijs liberalibus & mathematicis dictum, ex quibus qui viuendi & acquirendi rationem instituere sibi potest. Plato in Sophista, vel de ente, acquisitionis duas dicit esse species: vnam inter volentes, quæ est commutatio, dono, emptione, mercede. Alterā mancipatione, vel opere, vel sermone facta. Mancipatio duplex, alia quæ apertè capit: alia quæ venando secundùm diuersitatem animalium, quadrupedum, repti-

lium, aquatilium, volatilium. De lucris Iuriſconſultorum & Medicorum dicitur,

Dat Galenus opes & ſanctia Iuſtiniana,
Ex alijs paleas, ex iſtis collige grana.

Sunt cognita ſtipendia, quàm maximè fuerint viris literatis indulta, tum docentibus, tum Magiſtratibus, tum Profeſſoribus, & benè de Republ. meritis, vt non opus ſit me in illis immorari, quantum rei familiari commodi ex probis ſtudijs accedere poſſit. Nec enim magnum eſt, vt qui ſpiritualia ſeminant & colunt, temporalia metant. Prodigus ſapiẽs nullum gratis erudiuit, ſed habebat ſemper in ore Epicharmi illud, Manus manum lauat: dans aliquid, aliquid accipe, vt ait Xenocrates lib. de Morte.

ΣΥΝΤΑΞΕΩΝ
ARTIS MIRABILIS
LIBER XXIV.

In quo agitur de Factiuis artibus, & Mechanicis.

Quare Artes factiuæ. CAP. I.

Bominandæ neceſſitatis, amariſſimę leges, & truculentiſſima imperia, gentes non intellectu tantùm, ſed etiam auditu grauia pati coëgerunt, vt ait Val. Max. lib. 7. cap. 6. hinc commerciorum in longinquas regiones per tot pericula peregrinatio, per tot maris & orbis diſcrimina: cui acceſſit habẽdi libido, à neceſſario victu, facto in auaritiam gradu. vnde numi & cibi extorquendi cauſa tot artes, & tam variæ factiuæ, vt ait Perſius in princ. *Quis.*

Picasque docuit noſtra verba conari?
Magiſter artis ingeniȝque largitor.
Venter, negatas artifex ſequi voces.
Quòd ſi doloſi ſpes refulſerit nummi,
Coruos Poetas, & poetridas picas,
Cantare credas pegaſeium melos.

Sine arte vix quis viuere ſaltem honeſtè vel aliō poteſt. Vnde Theſpienſes, quibus turpe erat artem diſcere, vel agriculturæ operam dare, pauperes erant, vt plurimùm, Thebanis multa debebãt, vt tradit Heraclides in Politijs & eorum Republ. Ars vna omnibus communis apud aliquas

quas nationes, agricultura apud Vtopienses insulanos extra quam adhuc vnusquisque propriam eligit, prout est habilis, vt tradit Th. Morus lib. 2. Vtuop. Apud Phœnices Tyrios multitudo commorabatur artificum omnium, vt ait Diod. Sicul. lib. 17. Biblith. in anno 4. Alex. Iuuat artes & auget hominis industria, quæ nunquam quiescit, quin quicquam vel pulchri, vel quod ex vsu sit, non excogitet, quin inuentis non addat, multaque perficiat: nulla quippe est disciplina vel ars, quæ singulari fuerit simul consummata ingenio, vt ait Columella lib. 1. cap. 5. de Re rustica, fueruntque artium principia exigua, teste Aristotele libro 1. Elench. nec statim ad consummationem producta. At earum inuentio ex seminibus hominibus inditis, & eductæ artes paulatim in actum vel disquisitione, vel fortuitò, prout necessitas, vel vtilitas, vel voluptas sese obtulit & suasit.

De Mechanicis. CAP. II.

Μηχανὴν Græci, machinationem, excogitationem solertem dixerunt: illud autem idem est quod multum pertingere & ascendere, compositū ex μηκος, id est, longe & multum, & ἄνειν, id est, ascendere, pertingere, & penetrare secundùm Platonē in Cratylo. μηχανικὸς, mechanicus, est, opifex eorum, quæ simul ingenio & manu perficiuntur: vnde non quælibet artificia protrita & vulgaria, mechanica dicta sunt propriè, sed ea tantū, quæ ingenio succurrunt difficultatibus contingentibus præter naturam, & subueniant vtilitati, vt ait Aristotel. in princ. quæst. mechan. vnde Hieronymus & Papus numerant inter mechanicas manganariam, per quam pondera immania minima vi tolluntur in altum: item mechanopœiticen, p quam facilè aqua anthlijs extrahitur, & quæ instrumenta bellis accommoda facit, veluti arietes, testudines, turres ambulatorias, helepoles, sambucas, exostras, tellenones, & similia: quæve hydraulica per se sonantia facit ventorum flatu organa, pilas sponte saltantes, lucernas mirabiles, & similia neruis, funibus, æquilibris, & reliqua pneumatica, adhibita ratione numerorū, naturæ, syderum & aliorum: verùm mechanicæ arti multum prosunt artes aliæ, vt æraria, ædificatoria, materiaria, pictoria, &c.

De La-

De Lanificio. CAP. III.

LAnificij nomine continetur omne studium & opus, quod circa lanam, vel ex lana fit: parum autem interesse arbitror scire quis hanc artem inuexerit, num vt Ouidius 1. de Arte, Pallas, ibi, *Quid facit Aeacide*, &c. Tribuendáne Atheniensibus, vt Iustinus in 2. & alij alijs. De his enim & de lanarum differentijs, & inuentione fulloniæ artis & contextus, Plinius tradit lib. 8. cap. 48. & lib. 7. cap. 56. Polyd. Vergil. libro 3. cap. 6. vide & Lilium Gregorium syntagm. 11. de Historia Deor. Magna vtilitas opificij huius, & negotiationis splendidum lucrum: quamobrem & olim maxima fuit controuersia inter Brugenses & Franconates de lanificio faciundo, anno Domini 1407. de qua videndus Meyerus lib. 15. Histor. Flandricę.

De Diuisione lanificij. CAP. IV.

PLato libro ciuili in duas partes lanificij diuidit artem, in discretoriam & concretoriam. Discretoria est, carminatio: carminatio in longum latumque protractio, seu ductio: inde tamen penso fuso retorto, vel vt nunc, rota. Concretoria, texturæ opus habet, implicatione staminis & subtegminis. Textrina ars, quæ subtegmen & stamen implicat, dicunt Galli stamen, *l'ordissement*: fila autē subtegminis licia dicuntur, inde pluribus licijs texta lana, & diuersis polymita dicta, & prætexta, si nobilis sit: sin autem ignobilis, prætexta linea, Gallis *droguet*: apud nos *turetaine*, Hebræis prohibita, Exodi cap. 22. Alexandriæ dicit inuentum pluribus texere licijs. Plin. lib. 8. cap. 48. At instrumentum quo stamen & subtegmen iunguntur, apud nostros Tholosates dicitur *la pigne*, Latinis radius, Græcis κερκὶς τελείου: addetur trama qua fila transferuntur, & spata, ad condensandam texturā, antiqui quoque duos lapides stamina dependentes habebant, dictos Agnythen & Lean, apud Iul. Polluc. lib. 7. cap. 10. vbi & de antio, id regula textorum, & viuerra meminit.

De prisca Ouium solicitudine ob lanam, & de alijs. CAP. V.

QVæstum hunc, vellera ouium præbere nemo est qui ambigat, vt non immeritò dicere possimus, hunc prouentum fabulosum illud fuisse vellus aureum Colchicum: multi namque hoc vellere pascuntur, & repentè ferè ditantur: neque vbi lanificium exercetur, vix

conspicies

conspicies ociosum, vel mendicãtem validum, ni insigniter improbus & deses sit: tantam enim exigit curam & tam variam, vt nullus cuiuscunque ætatis vel sexus, vir aut mulier sit, qui non possit operam suam ei præstare. vt desinam mirari, cur antiquis patrimonium omne à pecudibus, peculium & pecuniam dixerint, vt ait Plinius libro 33. capite 3. & libro 18. capite 3. Iurisconsult. ll. 5. 88. 97. 178. 222. de verborum signific. libro 50. ff. Erat enim in pecudibus potissimùm patrimonium, tanquam in rebus naturæ humanæ omni ex parte necessarijs. Nam carne & lacte illi pascebantur, & lana vel pellibus illi vestiebantur. Et Deus ipse primis parentibus fecit vestes pelliceas, Genesis 3. neque vllum aliud fuit animal, cuius similitudine se magis voluerit Deus Dominus noster Iesus Christus hominibus rudibus declarare, quàm arietis & ouis: legimus enim de eo, tanquam ouis ad occisionem ductus, non aperiens os suum, nec coram tondente, nec coram lanione: & Agnus Dei qui tollit peccata mundi, D. Ioannes cap. 3. Agnus occisus ab origine mundi, Apocal. cap. 13. Cuius mysterium in illis primis tunicis pelliceis, quibus induit priores parentes erat: nam in Genesi mundi, capite 3. sic scribitur, ויעש יהוה אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם, sic lege, vaiagnas iehoua, elohim leadam vleitho contenot gnor, vaialbicem, id est, & fecit Dominus Deus Adamo, & vxori eius, vestes corij, vel cutis, id est, pelliceas, & si alij legant honoris, וילבשם & induit eos: quæ literæ, si inuertantur, faciunt ישו לבם isu libam, id est, Iesus in corde eorum, vt annotauit etiam Fr. Venetus, lib. 1. Probl. sect. 1. probl. 59. Quare & forsan sancti Patres, ob mysterium & vtilitatem se Pastores ouium dicebant, & erant Genes. 4. & 46. 29. 30. Exod. 3. Pastores & Reges alij fuêre, qui vel armentis patrimonium auxerunt, vt Mesa Rex Moab, 3. 4. Reg. 3. vel ipsimet nutriebãt. Sic referunt Apollinem nutrisse pecora & pastorem, vt Phornutus ait libro περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως, Ouid. Metam. 2. Horat. lib. 1. car. ode 10. Erat pastor Alexander Priami Regis filius, vt scribit Homerus & Lucianus in dialog. Helenæ, & reliqui Poetæ similis argumenti belli Troiani. Quamobrem & Philo Iud. lib. 1. de Vita Mosis, tradit pastoralem artem esse præludium ad regnum, id est, ad gubernationem hominum, ad regimen gregis mansuetissimi. Quemadmodum bellicosa ingenia præexercent se in venationibus. Plato quoque in libro Ciuili, olim quoq; dæmones seu fœlices animas fuisse pastores animalium:

&

& sunt, inquit, hodie, quorum natura diuinior est, pastores brutorum.

De Lana, seu vellere ouium. CAP. VI.

Vellus ouium, multitudo pilorū est, quia oues meatus habent tenuiores, & ideò pili eorum quoque tenuiores, vt ait Aristoteles libro 5. de Generatione animalium, capite 3. Ouibus expilatis, mollior pilus subnascitur, fiuntque duriores quò prolixiores pili, vt idem author ait, Problem. sect. 10. quæst. 24. & 25. Sic quadrupedum villi lanæque prolixius adueniente senectute augentur, verùm rarescunt, fiuntque pauciores, eodem authore, libro 4. de Historia animalium, capite 11. molle vellus erat in agro Mutinensi. Strabo in 5. hirtum in Liguria & Mediolano: mediocre Patauium. Lana, est vel succida, vel elota: succida, plura habet salutis remedia, apud Plinium libro 29. capite 2. Elota, quæ à fæcibus & pinguedine lauatur. Hispania habet & Pollentia oues, præcipuè nigri velleris: fuluas Tarentum lanas: albas Apulia.

De progressu lanificij vsque ad pannum. CAP. VII.

Primùm detonsa lana succida, lauatur, dehinc siccatur, carminatur: dehinc tingitur, seu coloribus inficitur, vel helxine, apud Plinium libr. 22. capite 17. vel enchusa Plin. lib. 10. cap. 20. & aliis. Tincta, iterum lauatur & siccatur, & carminatur rudîter, posteà suauiori pectine, addito oleo: dehinc penso admota trahitur, tenditur, netur, vel deducitur vel colo & fuso, vel rota fit filum, vel stamen, politum, tenue, planum. Texitur, pannusq; fit ex tramæ iniectione, perductione, & traductione: dum texitur, feritur, premitur, & condensatur subtegmen, spathæ ictibus, interim pendentibus ad latus lapidibus intertexendum pannum, concluduntur per ora fimbriæ, ex quadam fili crassioris lanæ specie, quem vocant Madric Vascones. Pannus dehinc vt corpulentior euadat, apud Lutetianos defertur, vt olim in aliis nationibus, ad fullones, qui pedibus conculcāt, & terunt, & reuoluunt: apud nos autē & reliquos Tectosages, & Aquitanos ferè malleis in molendinis fullonum more tunditur. Additur tunc sapo Lutetiæ, apud alios butyrum: vel pinguedo, vt apud Lemouices, dum pannos vulgares faciunt. A fullone & malleis dehinc exsiccatus pannus, ad concinnatorem (quem vocant Apparatorem) defertur, qui ei à pertica

pendenti pilum extrahit & explicat carduo, crebris pectinationibus leuiter polliendo, pro carduo quoque, sed rudiori opificio, in istis concitationibus pilorum vtuntur pectine carminatoria. Ex officina concinnatoris postmodum ad tonsorem transfertur, qui æquat & deprimit pilum panni, ideò dicunt eũ *batssare* nostri, quòd æquando lanuginem eam deprimat. Ab hoc iterum ad apparatorem redit, qui volsella (vocant *pincettes*) palearum festucas inhærẽtes detrahit punctim. Postmodum ad baiulos, seu præfectos operi lanificij defertur, qui si pannum probè nouerint consumatum, sigillo ciuitatis vbi pannus fuit factus, consignant.

Ex pannorum pertractione quod species hominum viuant. CAP. VIII.

Viuunt & splendidè vltra opifices pannorum, ex pannorum quæstu mercatores, dehinc sartores, sarcinatrices, calligarum opifices: qui cum solis forficibus, acu & filo ingenio vestimenta corpori præparant: quemadmodum & qui lectorum hodie ornamenta consuunt, quibus subministrat acicularis, qui sutoribus vt pellionibus & pingentibus acu operam cum aliquo viuendi ingenio, labore proprio subseruit, & opem fert. Viuunt quoque ex lanificio hoc pilearij, qui pilea, galeros, petasos, infulas, tiaras, diademata, & similia contexunt, vel lana indurata formant. Item tapetiarij, qui tapetibus ex varijs coloribus effigies texendo, vel acu pingendo, varias imponunt eis formas, quique lodices & puluinaria, & similia exornant. In summa, opifices multi viuunt ex lana, vtilitas ex ea maxima, maximus lanæ vsus humano generi, vt vtrumque probatur & constat ex togis, tunicis, palliolis, stragulis, amphirapis, sagis, chlamydibus, prætextis, stolis, capitijs, zonis, mitris, plagulis, penulis, tegumentis, tapetibus, & alijs, quæ instemi vel inijci solent, & in coactis vestimẽtis, quæ hodie *feultre* vocamus.

Multæ fraudes in pannis committuntur à mercatoribus: nam interdum trochlea extenduntur, vt plurium sint vlnarum, & premuntur, vt appareant melioris lanæ, alij alios pro alijs veneunt, colore fictitio aspergũt. Sunt & mangones vestium detritarum, & veterum, qui illas interpollant, fucant desquammant, & ij quæstum, sed improbè, ex lana & pannis adaugent.

De Telæ opificio. CAP. IX.

EX lino & canabe herbis, maximum quoque capitur lucrum & vtilitas, vnde casses, retia, funes, tela: ex telis, vela & vestes parantur, vt latè docet Plin. per singula libro 19. in princ. & cap. 1. & 9. necessitatis vestitus inuentum voluit Vitruuius lib. 10. cap. 1. Fiunt & ceruicalia, culcitræ, quarum gloriam maiorem tribuit in dicto cap. 1. Plin. Cadurcis, vnde & Cadurci culcitræ dictæ, & in Cadurcis lanificinas artes vigere quoque dixit Strabo lib. 4. Geogr. Labor in linificio ingens certè antequam tela facta sit: siquidè herba euulsa à semine purgatur, in aquam mergitur pondere aliquo, & maceratur: ab alijs sub dio exponitur: & dum membrana laxior sufficientis macerationis indicium, inuertitur posteà siccatur, arida saxo & instrumento proprio tunditur, nempe stupario malleo. Cortici proximum, stupa est: hæc pectitur à lino hamis ferreis, ex quibus cortices decidunt & stupa: colo & fuso trahitur: à fuso in cruciatum baculum ducitur, postea in rhombũ seu girgillum, vnde glomus dicitur, hinc ad textorem defertur, qui post stamina & subtamina texit. Eadem in canabe cogita obseruanda.

De opificio, ex aliarum plantarum pilis, & de vellere animalium aliorum, vel opera. CAP. X.

EAdem quæ dicta sunt de lino, & de bysso dicta putat byssum enim lini speciem apud Indos & Aegyptios tradit Iul. Pollux lib. 7. cap. 17. sola densitate excepta. Eadem & de bombycis textura, quæ à bombycibus vermiculis ducitur veluti ab araneis, apud Seretes & alios, vt ait eodem loco Pollux, quorum telas redordiri, rursúsque texere, docuit in Co mulier Pamphila Latoi filia: quomodo autem texantur, pareutur, carminẽtur horum lanificia, quę vocantur Gallis *soyes*, docet Plinius libro 11. cap. 22. & 23. Aristoteles libro 5. de Histor. animal. cap. 19. Tamen obseruandum, vermiculos, qui tale operantur, pensum inter se differre: nã apud Seretes sir, vel bombyx, vt putant, seticum, quod nobis *soye* producunt: at bombyces alij in Cô insula, videntur speciem telæ proferre, quę ita lucida est, vt vestitus ea potius nudus videatur. Vocamus hanc *du crespe*, ni fallor. Sed de istis abundè Baysius de re vestiaria, vbi & de holoserica contextura, & de sub-

tegmine tantùm ſerico, deque auro textili attalico, & ſimilibus, ad quem te remitto. Fiunt & ex pilis caprarum texturæ: ſic enim canit lib. 3. Georg. Virgil.

Nec minus interea barbas incanaque menta
Cyniphij tondent hirci, ſetasque comantes
Vſum in caſtrorum & miſeris velamina nautis.

Meminit & M. Terentius Varro, lib. 2. de Re ruſtic. cap. 11. ex villis hircorum & caprarum fieri cilicia, quæ hodie Gallicè nomen retinent *cilice*, ad vſum nauticum & veſtitum, ad bellica tormenta, ſicut & Vegetius tradit, & ad fabrilia vaſa, fiuntque & his nunc ſecernicula. Dicta autem contendit Varro cilicia, à Cilicia Phrygię, vbi primum inuentum prodiit.

Refert Strabo lib. 15. Geographiæ, in India lanigeratum arborum florem nucleum habere, quo detracto reliquum vt lana carminetur.

ΣΥΝΤΑΞΕΩΝ ARTIS MIRABILIS,

LIBER XXV.

Vbi agitur de Militia.

De nomine Militiæ. CAP. I.

NON ſatis conſtat vnde hoc nomen militis declinauit: alij namque à duritia, alij à multitudine, alij à malo, alij per contrarium à mollitie, alij à mille trahũt. Quamobrem in eo perſcrutando non immorabimur, númve à militia miles, an potius à milite militia: conſtat enim id de quo agitur.

De Diuiſione militiæ. CAP. II.

Militia alia inermis, alia armata eſt: inermis dicitur palatina, aduocatorum, apparitorum, literaria, eccleſiaſtica, ſeu cœleſtis armata, quæ armis vtitur. De armata hîc tantùm agitur.

De Militiæ arte. CAP. III.

INter acquiſititias artes, militia erat: hac namque & Romani & aliæ nationes, regna ſibi, oppida, ciuitates & prouincias compararunt, diuitias & gloriam. Hanc neceſſariam ciuitati Ariſtot. ratus eſt, 4. Polit. cap. 4. vanum

namque, imò noxium & molestum ferere & arare, si sata non defendantur, vt ait Xenoph. in Oecon. Tradit & Plutarchus in vita Galbæ, Iphycratem Atheniensem dixisse, stipendiarium militem cupidum esse debere voluptatum & diuitiarum, vt dum cupit hæc acquirere, versutius & ardentius periculis se obijciat. Sine arte olim militiam fuisse ait Aristot. lib. 4. Polit. cap. 13. neq; armis ab initio, sed fustibus, fundis, & pugnis, vnde pugna, decertatum, sicq; Herodotus in 4. & Lucretius,

Arma antiqua manus, vngues, dentesque fuerunt.

Tradunt autẽ armasse se primùm Martem, & Vulcanum arma fabricasse, Diod. Sicul. in 6. Virgil. in princ. Aeneid. & alij mythologi: verùm & hęc parui momenti est nosse. Successit tandem ars, & electio militis atq; disciplina Romana miles hoc ordine tantùm fieri cœpit, vt euocaretur, deligeretur, additus diceretur, describeretur, adhortatione ducis quid faciendum ei esset, moneretur, sacramento adigeretur, & Principi tandem recenseretur. Cæterùm vt aliquantum sibi curiosi satisfaciant, legant Polydorum Vergil. lib. 2. de Inuent. rer. cap. 11. & 12.

De Diuisione militiæ armatæ, & partibus eius.

CAP. IV.

Militia, alia terrestris, alia naualis: alia in terra, hæc in fluminibus, vel mari geritur: vtraq; constat viris, armis, disciplina. Viri aut duces, aut milites, & alij imperant, alij obediunt, alij horum causa sunt. Principales personæ in militia Magister equitum olim post Dictatorem maior Romæ in bello sub Regibus dictus Tribunus celerum: tempore Imperatorum, primùm idem qđ Præfectus prætorio: dehinc crescente Imperio, in prouinciales Prætores diuisum officiũ. Sunt itaq; maiores Præfecti Prætorio, Proconsules, Prætores, Consulares, Legati, Correctores, Duces, Tribuni, Senatores, Procuratores, Quæstores, Præfecti frumẽti & annonæ. Milites, vel equites, vel pedites, vel illis administri: equites in multiplici differentia: legitimi quinquadraginta haberent in censu, ducennarij, celites antiquorum trossuli, legionarij, alares prætoriani. Augustales, centuriati, turmati, auxiliares, supernumerarij, promoti, tertiati, sine frenis, cum frenis: cataphractarij, clibanarij, seu scutiarij, nũc balistarij, iaculatores, hippotoxotę, velites, cursatores, discursatores, pabulatores, essedarij, vastai, extraordinarij, gyneciarij, armigeri. De quib. omnibus Vuol. Laz. li. 6. Com. Reip. c. 4.

horum, leuis armaturæ velites expediti sine ocreis, sine lorica, clypeo graui cũ sagittis, lapidibus, hastis, iaculis: alij contrà. Pedites quoq; erant leuis armaturæ: ferentarij, sagittarij, fundatores ante exercitũ hostes prouocantes. Administri horum, medici, chirurgi, mercatores, caupones, lixæ, calones, speculatores, itinerum ductores, famuli agazones, meretrices vt plurimũ: & vxores Germanis & Persis. tubicines, lituicines & præcones, quorũ munus & silentium in certaminibus pronuntiare, & sacrificijs, fœdera annunciare, inducias indicere, certatores designare, vt ait Iul. Pollux lib.4.c.12. Nomina porrò gentralia militaris exercitus erunt, vt milites in metatione dicantur castrorum, tesserarij, alij angariati, parangariati, q vigilias, stationes, gestationes, in vsum belli obibant, alij commentarienses, centuriati siue phrygiones, & polymitarij bini in qualibet centuria, beneficiarij, ordinarij, extraordinarij, voluntarij, consistoriani, cornicines, tubicines, classici, buccinatores, æneatores. In militia legionarij, vexillarij, classiarij, subsidiarij, præsidiarij, scholares. Horum gradus, antesignani, postsignani, lorarij, triarij, inter ordinarios seu ordinatos. Polybius in 6. ait Romanos ex conuocatis omnibus in vnum militibus, deligere in pilanos minimos ætate, & tenuis formæ: adultiores, in hastatos: ætate & robore valentes, in principes: natu maximos, in triarios. Minimorum arma, gladius, pilum, parma rotunda, tripedalis hastati, ferre armaturam debebant: armaturam autem primum clypeus, ensis anceps, mucro, veruta, cassis ænea, crurum tegmen ocrea. Legiones ex istis omnibus perficiebantur, quæ aut ordinariæ, aut extraordinariæ erant: ordinariæ perfectè directæ expeditæ, & quadratæ, constantes 6000. peditibus, & 730. equitibus: extraordinariæ seu imperfectæ, 5000. peditum & 400. equitum erant, vnde duæ gemellæ processerunt, altera 4000. pedit. & 3000. equitum, altera 4000. pedit. & 200. equi Legiones, distinctæ apud Romanos, vel à nominibus prouinciarum, ad quas mittebãtur, vt Macedoniæ, Ponticæ, Galliæ, &c. vel à tempore, antiquitate scilicet, vt veteranæ: vel à loco, vt prætorianæ: vel à personis, quibus conflabãtur, vt libertinæ, seruorũ, vernaculæ, domesticæ, gentiles, coloniares, agrestes, vrbanę, palatinæ, comitatenses: vel ab insignibus illarum, & ab imaginibus suorum vexillorum, vt alaudæ, mineruiæ, martiæ, Iouiæ, Herculeæ solenses, cornutæ, laureatæ, siue prætexatæ, & augustæ: vel à ducibus illarum, vt Tyberiana, Traiana, Flauia,

Flauia, Cōſtātiaca, &c. & ſi vnius nominis plures eſſent, addito numero dicebantur prima, ſecunda, tertia, quarta, &c. In legione peditæ ſunt in cohortes diſtributi, equites in turmas: cohors certa quædam militum diſtinctio. Inter cohortes præſtantiſſimæ habitæ, prætoriæ, vrbanæ, millenariæ, veteranæ, illis ipſis copiæ ſeu multitudines militum latius patent, nam illæ ſunt quidem legionariæ, ſed vltra & auxiliares & voluntariæ, centenariæ: & inclinante imperio cohortes tyronum libertinorū tumultuariæ, euocatæ, repentinæ, auxiliares, ſtipendiariæ, ex prouincijs dictæ: vt Germanorum, Timbrorum, Sicambrorum, &c. vel à munere illis iniuncto, vt ſtationariæ, ſpeculatoriæ protectorum, ſtipatorum. Turma ex triginta duobus equitibus conſtabat, quaſi terdena dicta: interdum maior, ex 300. ea quæ ſingulis cohortibus adijciebatur, & dicebatur legionaria: At à forma, ſi in ouis formam, oualis & ab alijs formis, vt & homœoſtomus ſiue laterculū. Tertiaca, quę accedebat poſt acies laſſas, eas redintegrās. Ex ijs decuriati equites, ſi decem globus equitum, in excurſionibus: cumulus equitum ſi in formam pyramidis. Turmis præfecti erant, dicti capitularij cingebant cohortes, equites ex aliqua parte vexilli, alæ modo, vnde ea turma ala dicta, Macedonibus agema, vel dextra vel ſiniſtra vel trecenaria, ſubſidiaria, reducta, quadrata, amphiſtomus, rhombus, & Macedonib. ſacra: Equitū hodie alij, alterius nominis ſunt ſocietatis cuiuſdā particularis, quales equites torquati ſancti Michaelis, ex ſocietate regis Galliæ, alij velleris aurei à Philippo Burgundione duce introducti 10. Ianuar. 1429. vt latè tractat Meierus lib. 16. annal. Flād. alij Rhodiēſes, Theutonici, Templariorū, &c.

De armis militaribus. CAP. V.

ARma ab armis, id eſt humeris, ex quibus pendent, à Feſto dicuntur, à Varrone ab arcendo hoſte, quod magis placet: arcemus autem inuadendo, & propellendo. Armatura Romanæ Reipubl. varia eſt, alia ad protegendum corpus, alia ad feriendum vel defendendum: Ad tegumentum pertinent corporis, Thorax, coriaceus, bubulus, ſcammatus ferro, à Cilicibus cilicius dictus: pectorale vocant plaſtre, ſubarmale, lorica, caſſis, capitis tegumentum ſilus apud Valturin. lib. 1. cap. 3. habens naſum ſeu roſtrum ſummum ſurſum Galea criſtata iuxta conum: Buccula hodiè, *la bauiere de la ſalade*, Et ad tegendum vtrinque omne corpus, clypeus, par-

ma, pelta, scutum lunatum, clypeocentrus in libro vtriusque imperij, in rebus bellicis: vmbones, scutum cætra, paruus clypeus Hispanicus, ancile forsan rondelle, sarissa ænea tegumentum hominum ad obsidionem eatium ciuitatis, testudines, cochleæ, currus recti, turres ligneæ, loricæ. Ad pugnam pertinent, quibus pungitur, feritur, iacitur, hastæ, gladij, iacula. Hastilia diuersi sunt generis, quædam iaciuntur, quædam perpetuo tenentur & feriunt, quędam iaciuntur & retrahuntur. Iaciuntur veruta, plumbatæ, tribolatæ, plumbatæ mamillatę, eq̃uestre pilū, pedestreve, spicula phalarica, hasta breuis, qua ignis ligatur, & ea iactata machinis subijcitur, cuius generis breuiores tamen iacula sunt, malleoli concaui. Quæ tenentur nec iaciuntur, hasta gallica, velitaris λογχη, lancea vel gesa, sudes nostris: Romphæa, quæ Thraica hasta, nostris pigne: furcæ, framea hasta, vel gladius longus rotundus, interdum in hostes proiectus, graues hastæ conti, perches longues sans fer: hami croc̃z, possunt & annumerari clauæ, olim frequentis vsus, masses d armes: fustes nunc paulx, baculi: hastæ iactiles, quarum quæ retrahi possunt, dicuntur tragulę, hastilia Hispanorū: est & Catheia apud Valturinum lib. 10. c. 4. eius generis. Equorum tegumenta, ephippia chalybea vel ferrea, & phaleræ quas vocant Bardes, capitalia quæ vocant caparassons. Gladius à clade Plinio mutata g in c litera. Gladiorum variæ formæ & nomina: machæra Græcis, sica Latinis à secando, Gallis coutelas, & secespita etiā ensis alius, harpe, falcatus & incuruus gladius quod erat vtrinq; armatus currodrepanus, vt patet ex figura eius in imperio vtriusque orbis. & apud Vegetium, Parazonium, gladius qui pendet zona vt à clauibus clunadium, quia ibi pendet lingula, gladius venatorius pertusane: pugio, vn poignard, à pungendo. Dolones sunt flagella, intra quorū virgas gladij, à dolo ita dicti: dolones quoq; dici possunt enses longi & rotundi, nūc dicti Stocs, vt innuit Valturinus lib. 10. c. 4. gopides, cultri recurui. Sunt & dolabræ, secures, acinacis, Persicus gladius, Curtio in 6. de gest. Alexan. Cæterum ensis, mucro, spatha, pro eodem: etsi mucro alias sit summitas. Bipennis, vtrinq; scindens: vtebantur quoque scalpris, ad occidendos Elephantes, ictibus inter collum & caput adactis: erant & Danicæ, coignees longues, acutæ & scindentes: item & falces. Sūt & cuspides pieux Gallis. Arma quæ percutiunt eminus & iaciuntur sunt, cestis fundarum lapides, aclides, claui genus, apud Virgil. 7. Aeneid.

Aeneid. Cestrophendo, sagitta missilis spicula, sagittæ maiores cum ferro triangulari: sparus, telum recuruum minimum, rusticorum. Rumex simile iaculum proximo, sed quod capitatum, quodq; Gallis massue: erat & soliferreum omnino ferreum: arcus balistæ, scorpiones, nunc arbalestes, quibus & tela, sagittas spiculatas & alias, & lapides mittimus fundæ, quibus proijciebant lapides & glandes, id est, plombees. Substernebantur & itineribus ad prohibendum equitatum vel transitum vadi fluminis, taleæ, hamis ferreis transfixæ, stipites teretes, præacuti & præusti, lilia dicta murices, seu calcatrapes & similia. In murorum porrò expugnatione, instrumentis alijs fortioribus & armis visi catapultis, balistis, trifacibus, vestibus, tollonibus, scalis, sambucis, pontibus, bombardis, cuniculis, arietibus, scorpionibus: addit Vuespergensis abbas in chronico, in secunda Mediolanensium obsidione, mangos & cattos: adde & musculos ad deijciendos & suffodiendos muros. At defendunt vineæ, valli, plutei, loricæ ex cratibus, fosse, stipites ex truncis arborū, storiæ nunc, gabions, cerui, pinnæ, aggeres, furcæ ferreæ ad deijciendos muris conscendentes hostes. In portis cataractæ, portes coolices, treillisses, herses, pontes pensiles, ijq; varij, & tractiles. Contra impetum bombardarum & machinarum ignearum in muris, vel ponè muros, aggeres obijciuntur terræ, fimi, maximè culcitrarum lanæ: & deiectis muris, sanssarij, grauisq; armaturę milites, sclopetarij dolia terra impleta, succedunt.

De signis militaribus. CAP. VI.

Signa in exercitu triplicia, vocalia, semiuocalia, muta. Vocalia sunt, verba vel nomina, quibus vtuntur qui circuunt excubias noctu, vt internoscantur, vel in prælio milites, dicimus, mot du guet. Semiuocalia sunt classicum, receptus. Muta sunt, vexilla: veluti dracones, aquilæ flammulæ, manipuli, &c. Item tesseræ atq; in distantibus locis, ignis accensus & lucernæ. Nam belli præsertim tempore, qui oceanum accolūt, in vicinis tumulis lucernas pilis affixas locant, ac vbi ex hostis aduentu maior illustriorq; res accidit, subitò lucernas accedūt, clamoreq; per agros & regiones significant: hinc alij deinceps excipiunt, proximisq; eodem modo signum edunt, atq; sic celeriter ad omnes vicos & vrbes fama perfertur, & agrestes, ciuesq; aduersus hostem se armant. Polydor. Virgil. lib. 25. histor. Anglic. Scribit Liuius in 1. cum filius Tarqui-

nius mandasset Romę patri quid de Gabijs facturus esset, respondisse patrem non voce, sed signo: patemamq; nuncio, quia dubiæ fidei videbatur, nihil voce respondit, sed veluti deliberabundus in hortum ædium transit sequente nuncio, ibiq; inambulans, summa papauerum capita bacolo decussit & interrogando expectandoq; nuncium defessum, redijsse, & quæ vidisset narrasse: non latuisse autem filium consilium datum de præcipuis Gabinorum detruncandis. Signa muta militantia, pro nutu insignia habebant sculpta vel picta, qualia animalia, imagines, circuli. Congregationis autem signa, literaria: cohortium, aquilæ: equitum, dracones. Apud signa, erat azylum sacrum: ibi depositio fiebat partis dimidiæ rerum à militibus comparatarum, quæ omnibus debebarur, vt alacres velut pro rebus suis, saltem signa tutarentur: ibi quoq; decem folles vel marsupia, in quæ contribuebat tota legio, sepulturæ causa.

Vestimenta quædam castrensia.

CAP. VII.

PAludamentum, chlamis, sagum, macrochæra, paragauda, campestre, lacerna, penula, ocreæ, perones, cingulum, baltheus.

De castrorum dispositione.

CAP. VIII.

IN castris, vallum, lorica duplex: in interiori erant castrorum munitiones, fossa, vestibulum, portæ, vna prætoria, versus castra hostilia, vbi prætorium: quæstoria alia à dextris, exercitui hostili opposita: quintiana alia & decumana. In castris tabernacula & tentoria distincta, sed ducum erant insigniora, vel tapetibus, vel sculptuns, picturis, tensionibus, pellibus, &c. In medio seu vmbilico, signorum receptaculum, vbi tentoria erant ducum. Erat in castris prætorium, vbi præcipuus militiæ degebat. Quæstorium vbi quæstoris tabernaculum, & pecunia rationalis: ibi & subadiuuæ, actuarij, chartularij, exceptores. Erat & forum venale in medio castrorum, sine tentorijs. Erat & templum castrorum, de quo & Herodian. in 5. meminit: semper enim omnes nationes, aliquod numen in bellorum discriminibus adorarunt, & cultum aliquem reliquijs religionis obseruarunt.

Munera

Munera quæ erant in castris.

CAP. IX.

PRæfectus castrorum, Quæstor castrorum, metatores, metatici, episcopi, stratores, magistrani, armaturarum præfecti, tribuni, rectores, magister & præfectus vehiculorum, præfectus sarcinalium iumentorum, præpositi bastagiarũ, officinatores, fabricenses armorum, lignatores, pabulatores, frumentatores, aquatores: machinarij machinarũ, scilicet obsidionalium, scorpionũ, onagrorum, arietum, heleopoleos. Erant vigiles & custodes prætorij, quæstorij, valli, portarum. Tribuni militaris officium, sacramento militari suas cohortes adigere, illis iura reddere, exercere tyrones suos, suam cohortẽ in aciem educere, & statuere certo loco, vigilias & stationes curare, missionem suis dare, & sacramento soluere: carcerum custodiã habere, mitti à principibus cum suis ad aliquos capiendos, exequi alias à principe impositas legationes, destinatos morti à principe occidere, dare symbolum vel tesseram militarem militibus suis, legatos extraneos in castra venientes ad principem deducere, in exequijs, & funere principis & imperatoris cineres ad tumulum deferre, vigilias circuire.

De instructa acie. CAP. X.

EX militibus equites maximè vsui sunt in planis, & vndequaque patentibus locis: pedites, in præruptis, montanis, & syluestribus, & custodia ciuitatum, oppidorum, & castellorum. Conueniunt autem interdum cùm prælium conferendum est, & instruendæ acies, quarum ordines varij sunt & nomina, & formæ ex regionum varia obseruatione, & pro locorũ in quibus pugnandum est commoditate vel incõmoditate. Habet vt plerunque exercitus tunc, ordines, principia, & globos militares, acies duas antesignanorum & postsignanorũ: ibi semper duces primi meliores: qui secundi, vltimi & postites: illi vt probè ducant, isti à tergo vt cõtineant milites in ordine. Constitutio totius multitudinis, phalanx, dicitur vel acies, cuius in seriem instructio, longitudo est. Prima pars vocatur facies, frons, os, iugum: posterior, latitudo: duarum partiũ quæ in fronte aciei, altera dicitur dextrum, altera sinistrũ cornu, inter has & cauda. Ibi post milites grauis armaturæ, pedites, statim velites ordinãtur: post velites equites grauis armaturæ: variantur tamen interdum,

fine.

si necessitas exigat. Fortissimus omnium, est in dextro cornu: illi virtute secundus, in sinistro: tertius in medio aciei, si per cornua acies ita distinguatur. Siquidem alio modo comu disponitur: ideo, aliud cornu dicitur extremum, abruptum, circundans, & acies alterius formæ esse potest, scilicet formæ cunei, forficis, rostri equini, serræ, testitudinis: vel acies quadrata, orbiculata, directa, exe-cta, explicata, extensa, extenuata, obuersa, auersa, statraria, detracta loco, curuata, duplicata, attenuata, densata, constipata, oblonga, triangularis, linearis, comprehensa, arrecta, deducta, duplicis frontis, duplaris, antistomos, peristomos, inflexa, implexa, incurua: & ita iuga & series variant eius. Turbanturq; hæ formæ quoque inter præliandum, pro occasione instantis vel fugientis, vel decedentis hostis, non secus ac in duello: quamobrem fiunt in ea declinationes, mutationes ordinum grauis armaturæ & velitum & equitum, prout hosti obsistendum: sic oportet duces sæpe iubere declinare milites, vel hastam versus, id est, ad dexteram, vel in clypeum, id est, læuam. Et mutatur sæpe frons in tergum, & contra: Quod si condensata sit acies, & viritim fieri mutatio nō possit, fit conuersio, & tota acies simul se vertit, vt in naui fit: fiunt & ita variæ euolutiones, vt Laconica, Macedonica, Chorica, vel Persica. Interdum enim mutant locum: interdum tantum versa facie in tergum, tenent eundem locum: & interdum ordines mutant. Et quemadmodum sunt variæ aciei in istis facies, sic & signorum variæ nomenclaturæ: vt alia prima, secunda, postrema: in exercitu laurea, ta, fixa, non fixa, euulsa, elata, promota, illata, ablata, conuersa collata, recepta, expedita, turbata, infrequentia.

De acie iter agente. Cap. XI.

AVt exercitus aliò pergit inter inimicos, vel pugnare expectat. In vtroque primùm Deo litet & sacra peragat, vt ait in Hipparcho Xenoph. Si iter agat, deligat itinera suis copijs aptiora, optimos & fidos & peritos itinerum duces, semper ante præmittat, antesignanos, expeditos exploratores, qui præuideant num insidię lateant. Dux, non omnibus, quando, quò, & quà profecturus sit, explicet: sed insinuet secretò vel per se vel per præconem, centurionibus & decurionibus: recordetur in syluis & præruptis, pedites, equites sperare posse: in planitie, pedites ab equitibus superari. Si vicini hostes, poterit vti strategemate, vel eos allicere, si cautè ita ambu-

let,

let, vt pauciores sui videantur quàm sint, quod fiet si con stipati incedant, si ex equitibus pauci hastas tollant. Videbuntur autem plures esse, si vt palantes eant, si se diffundant, si hastas tollant omnes: & noctu plures videbuntur sclopetarij, si restes in pergulas incensas ordine inserant, & ita vnus quilibet instar multorum.

De exercitu pugnaturo. CAP. XII.

VBicunque exercitus sit, summopere vigilię & exploratores requiruntur, ne improuidè ab hostibus circumueniatur. Ordinaturus aciem, vt monet Veget. lib.3.cap.14. obseruat Solem, puluerem, ventum: Sol ante eripit visum, puluis oculos implet, ventus contrarius tua inflectit & deprimit tela, hostium adiuuat: nocet etiam pulueri pyrio ventus, & pluuia. Antequam in hostes milites dux educat orationē ad illos habeat, de morte contemnenda, de proximio & honore victoriæ, de officio in rempubl. de principis bonitate, de iusta causa belli, de hostium iniuria, imbecillitate, timore, diuitijs conquirendis. Non prius pugnent milites, quàm signum à duce acceperint. Signum hoc vel vocale, vel semiuocale, vel mutum vt diximus. Mutum fuit in pugna Macedonum & Achæorum, Illyrijs certaminis inchoandi, cum primùm ex locis quæ circa olympum montem erant, ostensum linteum prospicerent. Megalopolitanis quoq; atque equitibus signum ineundi prælij erat, cum primum à rege purpuream vestem erectam conspexissent, Polyb.2.histor.

De exercitu classico & armamentis eius.

CAP. XIII.

CLassis nautica vel in mari vel fluminibus ad tuendos limites, vel ad expugnandos hostes: vel in statione, vel hyematione. In classe nauali, viri necessarij, Præfectus seu Prætor, Trierarchi, Centuriones, Classiarij, Limenophylaces, dicetarci, id est, solo victu contenti, naues custodientes, vrinatores, scrutatores, vtrarij, ductores, triremium, remiges, socij nauales, decuriones remigum, vectores, detorsores, & qui erant in collegio fabrorum, dendrophori, centonarij, dolabrarij, scalarij. Instrumenta & armamenta nauium, anchoræ, antemnæ, vela, remulcus, hasta hamata ad trahendas naues, harpagones, scalæ, manicæ ferreæ, trullæ ferreæ, pontes, sublicæ, cataractæ, lupus naualis, falx naualis, tellanæ, bipennis naualis, securis ad rumpendos rudentes & funes secreto nauium

nauium hostilium, sartagines, quibus ignis continebatur: alueoli, & rutra: quibus & alia arma addi possunt terrestrium militum, cùm ad manus venitur, vel iaculis pugnatur. Vtuntur autem potissimum nauales concertationes ignium artificialium ope & dolis, oleo incendiario, stupa, sulphure, bitumine, ardentibus sagittis seu ignitis additis, resina, pice, cera, pinguedine, nitro, camphora, & alijs ignis fomentis. Naues autem nauali bello deseruientes, prætoriæ vbi princeps: rostratæ, tectę & non tectæ: longæ cum suis discriminibus, scilicet biremes, triremes, quadriremes, &c. Liburnæ, celoces, actuariæ, cursoriæ speculatoriæ, tabellariæ, onerariæ, frumentariæ, piscatoriæ, synedriæ, schediæ, sublicię, epibates, myoparones. In pugna nauali instructa, rostratæ fortioresque naues opponuntur, aduersarius cingitur, vētus obseruatur ne contrarius: pellitur hostis alto mari ad litus, ne motus sit celeritas: vtuntur assere vice arietis, trabe scilicet vtrinque ferrata ad similitudinem antemnæ pendentis in malo nauis: vtuntur & falcibus longissimis contis præfixis, quibus aduersariorum nauium funes colatorios, & suspensoria antemnarum perfringunt: Bipennibus quoque, quibus dum immodico ardore pugnatur, interim nautæ, tacitè aduersariorum nauium gubernacula scindunt, & inutiles naues reddunt, sicut & dolosè interim vrinatores sub aquis perforant easdem.

De cura & disciplina militari.

CAP. XIV.

QVatuor exercitui maximè necessaria, commeatus, bona valetudo, scientia rei militaris, obedientia. Xenoph. lib. 1. Cyripæd. Commeatus respicit curam alimentorum, vt eorum gratia sint armēta, greges boum, arietum, panis, & similia, & in tuto impedimenta & sarcinæ sint militares. Sanitas optimis medicis, & chirurgis conseruatur & habetur, & ex electione salubrium locorum in castris metandis. Scientia, exercitio & disciplina comparatur: obedientia legibus retinetur.

De ducis optimi disciplina. CAP. V.

DVx bonus, debet potissimum esse optimus miles, peritus in omnibus, potissimum in mathematicis disciplinis, saltem arithmetices: vt acies disponere possit, vt ait Plat. lib. 7. de republ. sine ordine & disciplina quoq; inutilis peditatus apud Aristot. 4. polit. cap. 13. maximè

ximè ad regionum interstitia. Requiritur & in eo geometria, cosmographia, astrologia, ad magnitudinem dierum & noctium, solstitiaque internoscenda, & eclipses quæ aliquando inscios exercitus perdiderunt & tenuerunt, vtque possit temporum qualitates, pluuias, serenitatem, lunæ splendorem vel silentium eligere, quantum appareat eius lux, scire. Polyb. in epit.lib.9. in duce seu imperatore primum requirit, vt silentium seruet eorum quæ facturus est, consultet cum quibus oportet. 2. teneat diurna & nocturna itinera, terrestria & marina. 3. opportunitatem temporis ex circunstantijs cognoscat. 4. modos exequendi faciliores non contemnat: adde vt noscat hostis ingenium, arma, indolem, modum pugnandi eius. Dehinc nihil in bello contemnendum, non fidendum vnquam: Diffidentia vrbes conseruat, confidentia perdidit. Fortunæ quoque plurimum tribuerunt in bellis antiqui ethnici, vt Aemilius Probus in Thrasybulo, Cæsar lib.3. de bello Gallico, Isocrates in Archidamo, Aeschines oratio, παραπρεσβ. Nos Deo, & diligentiæ, & prudentiæ. Prætor militaris operam non ludet, sed ei erit maximo commodo, si iubeat turbarum similes per omnes turmas esse voces, si ictus quoque tympanorum pares interpedites, ne confusio oriatur: si enim omnes in acie æquè ordinem & discrimen vocum intelligant, consensu vnà pugnabunt, vna mouebuntur & desistent, vt in remigando remiges obseruant, voces gubernatoris.

De disciplina & exercitijs militaribus.

CAP. XVI.

Militem ita censet educandum Plat. 2. & 3. de republ. vt canem, qui sit erga domesticos mitis, in extraneos ferox & atrox, illi gymnastica & musica arte vtendum, vt musica efferatos animos temperet: gymnastica exercitatione, corroboret corpus: cursui exerceatur, vt in saliendo alacrior, & in alijs agilis: vt robur sibi acciat, consuescat vibrationi manuali lapidum, iaculorum, ferri, luctæ. Sic armorum pondera facilius feret, & acrius feriet: assuescat ferendis dorso maximis ponderibus, vt discat dum opus erit longius iter protrahere, commeatum secum deferre: natare quoque discat. Hoc enim illi maximè ex vsu erit: discat arma quibus vtatur pertractare, palæstramq; & gladiatoriam & hastariam artem: commodum quoque exercitium, assuescere ferre arma quib. vti debet, scopetarij, balistarij, & funditores, discant ad vocem

vocem ducis vel manipularij, omnes se in proprios ordines digerere, discant scopum securè pertingere, discant & voces tubarum & tympani ictus, & seruare ordines. Polyænus, lib. 3. stratage. ait quòd Iphicrates suos milites exercebat, falsa consilia excogitans, falsas insidias, falsas proditiones, falsa ad hostes transfugia, falsas hostium irruptiones, falsos terrores panicos: vt semper aliquando si quid tale accideret, parati essent, nec vllo pacto permouerentur. Nunquam sinebat eos otiari aut cessare: sed etiam si bellum non esset, iubebat eos aliquid fodere, aut fossas ducere, aut arbores cædere, aut castra mouere, aut vasa colligere & transferre, tanquam in otio homines studere rebus nouis ferè velint. Disciplina & leges militares præcipuæ sunt, quæ ad tria capita iuris referuntur, honestè viuere, alterum non lædere sine iussu ducis præcipui, ius suum cuiq; conseruare, & potissimum regi cui fidem suam obstringunt & ducib. ab eo propositis, quibus omnino obedire debet. Siquidem præcipuam partem militiæ in obediendo Plato ponebat, vt ait Plutarch. in vita Galbæ: alioquin nocerent sibijpsis milites, diuersitate consiliorum, vt scribit Lactant. de falsa relig. cap. 3. atque hoc nominatim de obediendo, sacramento annexum militari, tradit Polyb. lib. 6 histor. sicut & alia quoq; iurabant sacramento militari milites, quæ latius explicantur in sacramenti formula, quam exigebat à suis militibus Carolus 5. Imperat. Maximil. in eius politia apud Iustin. Goblerium Guarinum, in cap. 5. & 6. politiæ, quæ ibi videto, de quibus etiam forsan, si Deus voluerit, in Epitome nostra iuris, dum agemus de re militari explicabimus, ne syntaxes vltra quàm par sit, in commentaria conuertamus. Atque interim de legibus militaribus quibusdam, legendus Guill. Bellaius eques torquatus, lib. 3. *des instructions de la guerre*, cap. 3. De quibusdam alijs Aureliani imperatoris, apud Flauium Vopiscum in eius vita. Sunt & aliæ latius apud Iustinian. in libello de legibus militaribus Græcè scripto.

De muneribus militum strenuorum.

CAP. XVII.

FVerunt militibus datæ coronæ castrenses, ciuicæ, murales, obsidionales, ouales, nauales, aureæ, de quibus videndus Plin. lib. 2. cap. 3. & lib. 16. cap. 4. Aulus Gellius lib. 5. cap. 5. Flauius Blondus de Roma triumph. lib. 6. Volaterr. lib. 26. philolor. Polyd. Vergil. lib. 2. de inuent.

ger-

ger.cap.17. Volphangus Lazius, lib.9.commentariorum Reipubl.Roman.c.19.Claudian. in panegyr. Olibrij. Demosthen.passim contra Ctesiphontem & de corona. donabantur cornibus argenteis,vnde cornicularij dicti:torque, vnde torquati: rude seu baculo, vnde rudarij: baltheo,monozonij dicti:immunitate,veterani.

De Triumphis. CAP. XVIII.

TRiumphasse primùm traditur Dionysius,Liber pater dictus, Diodor. in 5. & 6. Plin. lib.7. cap.56. Triumphus duplex olim,magnus,& oualis: magnus fiebat ingrediente ciuitatem victore, hostibus profligatis vi & manu, perlatis nominibus & simulachris vrbium & castellorum subactorum; concomitante præda & captiuis, designante senatu,cum magno sacrificio. Ouationis autem cum tantùm lætitia publica excipiebatur qui vicerat hostes, sine sanguine. De vtroque Plutarch. latè in vita Marcell.videndus & Plinius, lib.5.cap.5 Liuius, lib.1. decad.4. Magnus quoque & posteà decretus victoribus sine sanguine,à senatu P.Cornelio, & M.Bebio. coss. Liuius, lib. 10. decad.4. Lata dehinc & lex triumphalis, vt non triumpharet nisi qui quinq; millia hostium vna acie cecidisset: huic accessit firma alia lex. M.Catonis, & Læl: Marij, de quibus Valer.Max.lib.2. cap.3. de prima quoq; Paul.Orosius,lib.5.cap.2. Triumphatum & posteà ob ciues seruatos, coronaq; triumphalis primum laurea; dehinc aurea illis data,vnde aurum coronarium. Gell.lib.5. cap.6. Dionys. Halycarn.in 3. Porrò ordinem & modum triumphantium describit Alex. ab Alex. lib.6. genial.dierum, cap.6. Cæsaris triumphum, vnde alios colligere licet,depingit Dion Cassius,lib.43.&37. Alia plura Polyd. Vergil.lib.2.de inuentor.rer.cap.16.

De pœnis militaribus. CAP. XIX.

POenæ militares,maiores & minores erant: maiores, vt decumatio, vicesimatio militum. Cùm plures enim deliquissent, propriam pœnam militarem esse, per subsortitionem in paucas animaduertere, tradit Cic. pro Aul. Cluentio; quod non porrigendum ad vrbicas castigationes docet. Erat & securis percussio,surreptio ad crucem & ad palum,hodie inter hastas transitio,scopetatio, expositio delinquente pro scopo militum ictibus, manuum & olim abscissio, fustigatio vsque ad interitum, è rupibus præcipitatio,membrorum in partes distractio, vt

in Metio Suffetio, capitis detruncatio, & similes pro modo delictorum pœnæ. Minores & his leuiores, exauthoratio, cinguli ademptio, admonitio per singulares, mutatio ordinis aut tentorij, ab hybernis exclusio, cibum stando capere, hastæ, equi, tunicæ ademptio, distinctio, seu exauthoratio, stando ante prætorium, cespitem ferre.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS

LIBER XXVI.

In quo agitur de Nauigatione.

De Nauigandi inuentione. CAP. I.

NAVIGARE nihil aliud est, quàm nauem agere, id est, arte nauem regere, inter aquarum fluctus. Materia circa quam versatur ars, est aqua & nauis: forma aut modus nauigandi, præcepta continet bene ducendi & conseruandi naues, scilicet benè & sine periculo nauigãdi. Non enim à nauigio nauta vel gubernator dicitur, sed ab ipsa arte gubernandi, vt ait Plat. 1. de republ. Quæ quidem ex obseruatione & complurium iactura & damno, tandem à rudibus initijs, ad artem peruenit. Nam vt ait Max. Tyrius serm. 40. nauticæ artis inuentio hunc progressum habuit & initium. Homines, qui nũquam viderant nauem, externa commercia adamante, vtilitatis, interdum necessitatis stimulis acti, cùm circumscriptos se crederent à mari, nantem viderunt auem ex aere delapsam: viderũt præterea ponderosum aliquod corpus leniter super aquas deferri, aut arborem quam fluuius traxisset. Fortè etiam aut aliquis, vt fert casus, cum mergeretur inuitus, ac cogeretur membra iactare, eorum artificio enatauit, aut etiam libens ludensq; nationem ipsam tentauit: hos singulos casus peritia colligens, atque horum collectione qui nauigationem meditatus, primum ineptum aliquod atq; informe vehiculum construxit, è materia leui, vt est ratium forma, ex colligatis permultis lignis rudib. compactum. Paulò post sensus a daucta ratiocinatione procedens ac sapientior effectus, vehiculum cauum inuenit, quo dimpelleretur à remis, velisq; suspensum ferretur à ventis,

ventis, temone ad rectitudinem cursus regeretur, atque huic vitam & salutem suam commisit gubernatoris scientiæ duntaxat confisus. Impulit animum ad nauigandum & nauigationem instituendam viuendi & habēdi libido: ad cautionem autem, periculorum quotidiana exempla. Prior causa curiositatis plena est, altera potuit & necessitatis & vtilitatis & commerciorum occasio, vt quibus egeremus cum ijs quibus abundamus permutatio fieret. Sine commercijs enim, vix potest esse vel subsistere ciuitas, vel respublica, vt ait Plat. lib. 2. de repub. Albert. lib. 5. de re ædificat. cap. 12. Sic vt ait Horat. 1. epist. epist. 1.

Impiger extremos currit mercator ad Indos
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

Et ita inter spem lucri & metum periculi, nauis agitur. Quod exprimit idem Horat. lib. 1. carm. od. 1.

Luctantem Icareis fluctibus Africum
Mercator metuens, otium & oppidi
Laudat rura sui, mox reficit rates
Quassas, indocilis pauperiem pati.

Quamobrem qui nauigant, vt dicebat Bias, nec inter viuos, nec inter mortuos annumerandi sunt, tanquam dubiæ vitæ, vt refert Xenocrates Platon. lib. de morte. Nā spes quidem, viuendi quandam vmbram conseruat, at metus proximior morti est vita ipsa: quanta enim est, vt dicebat Anacharsis, spissitudo tabularum nauis, tantum distat solummodo à morte, qui ibi est, nempe quatuor digitorum gradu. Et Horat. rursum, ode 3. lib. 1. videtur hos, vt desperatæ salutis, notare, dum ait:

Illi robur & æs triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem,
Primus nec timuit præcipitem Africum
Decertantem Aquilonibus:
Nec tristes Hyadas, nec rabiem Noti,
Maior tollere seu ponere vult freta:
Quem mortis timuit gradum, &c.

Plin. quoque, lib. 19. in proœmio summam dixit audaciam nauigationem, & iniuriam humanæ naturæ, quā peruenire nulla execratio sufficiat contra inuētorem, cui non fuerit satis hominem in terra mori, nisi periret & insepultus. Nauium sic primarius vsus est, vt te tuaq; transuehant: Proximus vt bello subministrent opem: tertius vt voluptatis illecebras communicent, quartus citius mori possis, vel de vitæ salute desperate lubentius.

De Aqua nauigabili. CAP. II.

NOn omnes aquæ nauigijs idoneæ sunt, aliæ propterea quòd nimium rapido impetu ferantur, quo naues in scopulos inuitæ ferrentur: aliæ, quæ vorticibus plenæ, turbine deglutiūt nauigio, in abyssum quandam omnia conuoluentes & deturbantes: aliæ, quia palustres sunt, vsque adeo, vt herbis implexis & arenulis, limosisq; aggeribus, & palis & tumulis, retia transeuntibus nauibus obijciant: innabiles item illæ quæ non nisi solius hominis pondus nauigio ferant, vt in Aethiopia circa capita Nili fluminis contingere tradit Senec. 6. natur. quæstio. Nec fluminum limpidorum vndæ, tum quia tenues, tum etiam quia non profundos habeant alueos, patiuntur onerari sese ponderibus magnarum nauium, quemadmodum marinæ quæ crassæ & densæ, onera maiora perferunt. Neque etiam aquæ quæ per se sunt nauigabiles, omni tempore tutam præbent nauigationem. Nam quædam flumina quidā sinus & tractus, certis quibusdam proprijs tempestatibus infestantur & statis temporibus sæuiunt, vt tunc naues sine ingenti periculo non admittant. Sic Veget. lib. 4. de re milit. cap. 39. Ex die, inquit, tertio iduum Nouembris, vsque ad diem sextum iduum Martij, maria clauduntur: Nam lux minima, noxq; prolixa, nubium densitas, aëris obscuritas, ventorum, imbrium, vel niuium geminata sæuitia, non solum classes à pelago, sed etiam cometantes à terrestri itinere deturbant, &c. Refert Damianus Goës, eques Lusitanus, lib. de moribus, fide & religione Aethiopum, portum esse quem dicunt Aquicum, sub dictione preciosi Iohannis, quem dicunt presbyterum Iohannem, qui agitetur cum plaga illa tota, ventorum valdè graui tempestate per sex menses ex vno Cœli climate, illis ipsis per alios sex menses ex aduerso spirantibus, miro naturæ arcano. Gelantur & flumina, quo tempore non patet in illa aditus nauibus, quinimo si delegante glacie intercipiantur, arietantibus frustris vi ponderis impacti naues quatiuntur, soluunturq; & alliduntur. Est & mare concretum aliquando, vt ea parte qua nauigatur à Nerigo in Thulem insulam. Plin. lib. 4. cap. 16.

De Periculis nauigationum. CAP. III.

QVi nauigant mare enarrant eius pericula, Eccles. cap. 4. Et qui descendunt mare in nauibus, & faciunt operationes aquis multis, ipsi viderunt opera Domini,

Domini,& mirabilia quæ facit in profundo,&c. Psal.106. Contingunt autem pericula vel voluntate diuina, vel ratione loci, vel repentina causa vel vi cœli, vel imperitia naucleri. Voluntate Dei, veluti vt constans est opinio, si cum impijs nauigatio sit. Videtur enim mare, quod quotidie quisquilias & sordes à se ad litus pellit, quo dammodo & impiorum impatiens, vomitionibus illis mouere impietatem hominum nauigantium, vt temerariam, displicere Deo. Ideò & Lucret. lib.2. de rer. natur. naufragia iactari in litus credit, quòd nulla sit conciliatio homini cum tam terribili motu, atque vt videantur & iudicium mortalibus edant infidi maris insidias, viresq́ue, dolumq́ue, vt vitare velint: nec vllo tempore credant, subdola cum ridet pallidi pellatia ponti. Deus quoque maris potestati dominatur, & motus eius mitigat, ponit & tollit pro nutu, & cõturbat, & feruere facit fundum eius, velut ollam. Iob 41. Psal.64.& 88. Isaiæ 51. Ierem.31. Aggæi 2. Matth.4. Lucæ 8. Legimus celebre exemplum Ionæ c.2. Ion. dum ob eius contumaciam & fugam, cùm relicta iniuncta Niniuitarum prædicatione, nauigaret in Tharsim, periclitatam totam nauim sublatis in Cœlum vndis, & commotis vndequaque procellis, quæ non quieuerunt, donec peccatore detecto, is à naui tãquam malum, proiectus in mare fuit. Innuit & Xenophon, lib.8. Cyripæ.nõ esse nauigandum cum impijs: dum ait, At Cyrus suorum pietatem sibi conducere arbitrabatur: quippè qui putaret, quemadmodum qui nauigationem eligunt, cum pijs potius eligere solent, quàm cum his hominibus qui impiè viderentur perpetrasse. Sic barbari Melitenses, postquam ad eos naufragus D. Paulus appulit, vt viderunt viperam pendentem de manu eius, ad inuicem dicebant, vtiq; homicida est homo, quem, hîc cum euaserit de mari, vltio non sinit viuere. Et ille quidem excutiens bestiam in ignẽ nihil mali passus est, Actuum Apostol.c.28. Quod certè obseruandum esset, si electio nauigantium bonorum & malorum offerretur: at cum rara sit auis nauta bonus, nisi quando instat tempestas, si quidem, vt Plato in Phædro, in nauibus educati illiberales & mali: si necessitas impellat, non valde timenda in vrgentibus malorum societas si boni simus, vt enim mali iram Dei cõcitant, sic & vnus bonus potest esse pluribus causa salutis, iram Dei placando. Ratione autem loci offeruntur plura pericula, quæ peritus gubernator satagit deuitare, vt cautes, silices, montes, arenæ, scyllę, charybdes, sunt vertigines quę

repanda trahunt & absorbent mari quieto nauigia subitò, cuius rei videbis rationẽ apud Aristot. problem. sect. 23. qu. 5. Alia pericula pleraque numerat Pollux lib. 1. c. 9. quæ dam Rauisius Textor in officina c. de periculis maris. Repẽtina pericula, prester, ecnephias, typhon seu turbo, venti repentini & validi, Plin. lib. c. 8. Item quando echeneis pisciculus nauem remoratur, dictus ideo remora: reddit enim immobilem, vt allidi possit fluctibus: de cuius pisciculi vi Plin. lib. 9. c. 25. & lib. 32. c. 1. Arist. lib. 2. de histor. animal. c. 14. Cardan. lib. 7. de rer. variet. c. 37. Belonus de piscibus. Occurrunt & interdum subuertunt nauigia balenæ: & in glaciali mari circa Islandiam insulam, animalia ex Physatorum genere aquas fistula quasi tuba supra se eiaculantia, nisi terreantur bombardis & tubis, vel illis illudatur dolijs vacuis in mare missis. Vi cœli ventorum impetus emergunt, tempestates, maris sæuitia, si in scopulos feratur nauis. Ex imperitia, si ignoret nauta locorum itinera, pericula marium, naturam, æstus, & alia quæ artis sunt. Si nimium oneret nauem quæ ideo submergatur, si oneretur nec velis sustineatur nauis. Ex segnitia, si rima, obducta casu vel tempestate, admittens aquam, citò non occurrant nautæ stupa, xylo, seu cotto, alijsque tomentis. Nauis vetusta dignoscitur stridore, pice, lignisque cariosis, si aquæ non exhauriantur immissæ. In summa pericula sunt aut ipsa ex naui, aut extrinsecus importabuntur. Extrinseca sunt, vndarum vis, ventorum moles, scopuli, syrtisque incursus. Quæ omnia rerum maritimarum & locorum, ventorumque cognitione & peritia satis maturè vitabuntur. Innata vitia facient, aut lineamenta, aut materia, quibus & prouidendum est. Leo Baptista Albertus, lib. 5. cap. 12.

De Nauibus. CAP. IV.

NAuigatur ratibus & nauibus. In initio tantum ratibus, id est connexis trabibus, vt dixi iam ex Maximo Tyrio, & docet Plin. lib. 7. c. 56. vbi de inuentione longæ nauis, biremis, triremis, quadriremis, quinqueremis & sex ordinũ, & decem, & duodecim, quindecim, triginta, quinquaginta. De oneraria, cymba, celoci, cercure. Et de inuentione velorum, mali, antemnæ, de tectis longis, de rostratis, anchora, bidente, harpagone, manu & alijs adminiculis Nauium materia ligna vt plerumque sed deformationis alterius quàm ratibus conueniat. Fuerunt & olim naues ex corio constructæ & ex ligno, vt Plin.

vt Plin. refert lib. 4. cap. 16. Britános vitilibus nauigijs corio circunsutis, nauigare ad insulam Mictim, sed dierum nauigatione distantem, in qua candidum plumbum prouenit. Repetit lib. 7. cap. 56. vbi addit & in Nilo fieri ex papyro scilicet arbore, scirpo, & arundine. Herodotus quoque in 1. tradit, nauigia eorum qui per flumen commeant Babylonem, esse orbiculata & coriacea, quę pecuarij Armenij, qui supra Assyrios incolunt, ex cæsis salicibus faciunt, instruuntque pellibus, nudo illarum extrinsecus posito in modum solii: neque puppe discreta, neque prora acuminata, sed in speciem clypei magis orbiculata. Materia expetita nauigijs diuersa, sed maximè abies: quare & illa veluti maria fugiens videtur, montes altos incolere, vt ait Plinius libro 16. cap. 10. in Aegypto & Syria Reges abietis inopia, cedro feruntur vsi, Plinius lib. 16. cap. 40. verùm circa Nilum, spino arbore ad naues vsos, docet Herodotus libro 2. vbi de more & arte nauigandi eorum. In Tylo insula comites Alexandri Magni prodiderunt, arbores esse, ex quibus naues fierent, quæ ducentis annis, etsi mergerentur, durant & incorruptæ. Plinius libro 17. capite 41. At si credamus Plinio libro 9. capite 10. in insulis circa mare rubrum in India nauigatur cymbis, ex singulis testudinum superficiebus. Asseres lignei, clauis compinguntur, pice, resina, & cera, ne commissuræ admittant aquam. Cæterùm nauis aliquando vnius arboris corpore constat excauato: vt in Germania, prædones singulis arboribus cauatis nauigant. Plinius libro 16. capite 40. Leo Baptista Albertus libro 5. de Re ædific. capite 12. nauium fabricandarum rationem & lineamenta à piscibus, architectos antiquos sumpsisse tradit, vt quòd in pisce dorsum sit, in naui sit carina: quòd illi caput, huic proratum & pro cauda temon: & pro remis braucæ & aliculæ. Refert & Plinius libro 9. capite 29. inter præcipua miracula esse, quòd piscis qui vocatur Nantilos, ab alijs Pompilos, supinus in summa æquorum peruenit, ita se paulatim subrigens, vt emissa omni per fistulam aqua, velut exoneratus sentina, facilè nauiget, postea prima duo brachia retorquens, membranam inter illa miræ tenuitatis extendit. Qua velificante in aura cæteris subremigans brachijs, media cauda vt guberna culo, se regit: ita vadit alto libumicarum ludens imagine: & si quid pauoris interueniat, hausta se mergens aqua.

De Nauium distinctionibus. CAP. V.

IVlius Pollux lib. 1. Onomastici, cap. 9. varias adfert nauium species & nomina. Marcellus I.C. lib. 49. ff. tit. de captiuis, & de postliminio, & de reuersis ab hostibus, l. 2. naues diuidit in longas & onerarias, propter belli vsum paratas, piscatorias, actuarias. Leo Baptista libro 5. de Re ædific. cap. 12. in duo diuidit genera: in onerarias, & fugaces: & ibi de ratione componendarum nauium longarum & onerariarum, & in libro proprio eiusdem, qui Nauis inscribitur. Phocenses primi longis nauibus vsi feruntur apud Herodotum in 1. verùm ad Iasonem refert Philostophanus apud Plin. in 7. Diod. Sicul. in 5. Sed & alij inuentores aliarum feruntur, quod non magni interest præscire. Longæ naues egent remis, vel pluribus, vel paucioribus: horum diuersi ordines, inde biremes, liburnicæ erant, triremes, quinqueremes, &c. Inter maxima nauigia Ptolomæi Philadelphi, Athenæus lib. 5. cap. 5. memorat & triginti remes, & cap. 6. meminit de quadraginta remi naue Philopatris, longitudinis 280. cubitorũ, altitudinis 40. cum 4. gubernaculis, triginta cubitorum, cum duabus prioris, & duabus pupibus, &c. Meminit & de thalamago fluuiali nauigio, cuius longitudo dimidij stadij latitudo triginta cubitis amplior, altitudo ferè 50. cubitorum. & cap. 7. describit nauem Hieronis. Istæque erant tectæ, vel constratæ, & militares rostratę turritæ, &c. Onerariæ naues Polybio in 1. φορτηγοὶ Appianus 5. de Bellis ciuilibus, vocat ὁλκάδας & σκευοφόρους, item γαυλοὺς Iulius Cæsar graues, nempe quòd oneribus ferẽdis idoneę sint, sine remis tot nominibus ferè distinctæ, quot sunt earum diuersa onera: ita quæ frumenta gerunt, frumentarię, σιτηγοί: nauis vini, vinearia: Venetijs aquaria. Sunt itaque lignariæ, arenariæ, literariæ, farinariæ, carbonarię, fenariæ, aliæque id genus ab eo dictę, quod ferunt. Piscatoriæ naues erunt, quæ capiendorum piscium causa parantur, tales nauicellæ, cymba, lenunculi piscatorij, Marcellino libro 14. & 16. Cęsari Comment. libro 2. vbi & pro scaphis nauium. Actuariæ ideò dictæ, quòd remis agerentur: non tamen ideò inter longas numerantur. Erant & vectoriæ, grauiaque nauigia, exercitoria ad onera inhabilia, fluminibus traijciendis conuenientia, non mari idonea, vt longæ naues. Erant hæ ἐπιβατίδες erant acatia, leuia nauigia, quæ vix viginti quinque recipiant vectores. Inter fluuiales naues, lembus qui non plus, quàm

sexdecim

ſexdecim remis agitur. Erant & maiores lembi ad vſum belli non inutiles. Huius generis quoque exploratoriæ naues, catacoſpia celetes, vel celoces naues vno remige motæ. Referimus huc κελιάδα, nauiculam paruam, talis enim eſt κελιάς Fluuiales quoque erant monoxylæ, ſeu vnius ligni excauati, lintres, ſcapha, ſeu nunc batelet, bac. rates, ſchedia. Sunt nauium & genera dicta κοντωτά, quod contis propellerẽtur, Diodoro Siculo libro 17. Nauigiolum duorum ſcalmorum: Veneti gondulam dicunt. Alia nauium nomina, quæ ad ſuperiores pertinent ſpecies, refert Gellius libro 10. capite 25. præter ea quæ retulimus, coruitas, caudicas, hippagines, cercuros, oxias, remunculos, proſumias, vel geſeretas, oriales, cattas, pontones, mićturias, medias, phaſelos, parones, myoparones, capulica, mare placidas, cidara, ratarias, alia quoque nauigiorum genera explicat Ioan. Rauiſius Textor in Offic. cap. de Nauig. diuerſ. generib.

Nauium partes. CAP. VI.

SCalmus, circa quem alligantur remi: hypoſcalmos ſcalmi baſis, litera ſeu pleuræ nauis, dextrũ ſiniſtrumque nauis. Iulius Pollux. Carina ſeu τρόπις, fundamentum & nauis alueus δρύοχοι, Venetis *el colomba*. Carina quò latior erit, eò ponderum erit tolerantior. Carina extenuata & reducta, velocior. Sed niſi indideris plurimum ſaburræ vacillabit: ampla, aptior vadoſis: gracilis, alto mari ſecurior. Coſta nauis, dicitur nobis *les courbes*. Sentina, vbi congregãtur aquæ Fori, ſeu ἐδώλια, tabulata, quibus circa nauem feruntur nautæ. Puppis pars poſterior nauis, quam Græci dicunt πρύμναν, vbi ſedet qui clauum tenet, qui regit & inhibet remiges: in ea parte ponebant λαμπτῆρας, lumina, vocant nunc, phanon. Qui huic parti imperabat, Iulio Polluci gubernator. Prora oppoſita puppi, anterior nauis pars: prora & latera celſa, aduerſus impetentes fluctus peruicacia: ſed ventis validioribus peruincuntur. Qui ibi imperabat πρωρέτης Iulio Polluci & Xenophonti πρωρεύς, & qui ſociis naualibus imperat κελεύστης: qui lateri, τοιχαρχος, qui foro ἐσχαρεῦς, Croſtolia, extremæ nauis partes: quæ facilè euellebantur, dum collibitum eſſet. Antennæ, κεραία, antennarum extremæ partes cornua, quibus vela ſuſpenſa. Malus Græcis ἱστός, cuius partes ex Macrobio in 5. Saturnal. Is inferiorem eius mali partem, pternam dicit, mediam τράχηλον, ſummam verò charcheſium, inde malit vtrumque

latus cornua. Est & in malo corbis. Sunt aliquibus nauibus & duo & tres mali, vel autem magnitudine malis respondent. Artemon veium malis maius, vulgò quoque artimon. Minus velum, dolo, Græcis δολων. Velum à tergo existens, quod ἐπίδρομος: pars vili quæ pendens in naues alligatur, & relaxatur quando oportet, dicitur pes, Græcis πούς. Transtra in naui sedilia, vbi sedebant remiges, ἐπωτίς, pars proræ, quæ vtrinque stat ad latus rostri. Erat & in liburnica θρανός, vnde θρανῖται. ζυγός vnde ζυγῖται remiges: Talamus in altera parte nauis. Pertinent ad naues deinceps calos, rudentes, seu funes, quibus vela suspenduntur ora, prymnensia, parasemon, signum vel insignia alicuius Dei, vel turres, rostrum, simplex vel tridens in prora: clauus, gubernacula, anchoræ.

De Instrumentis nauticis. CAP. VII.

INstrumenta nautica enumerat Iulius Pollux lib. 10. capite 30. & sunt veluti remi, conti, remiges, anchora, vrinatores, rudentes, rostra, pali, tonsillæ, turres, pontes, aliaque armamenta.

De Præceptis optimè nauigandi generaliter. CAP. VIII.

PRimùm, nauclerus cognoscat marium locorumque, quæ nauigare decreuit, diuersitatem, eorumque itinera, & situs ex quadrato nautico. Secundò, nouerit tempestatum præcognitionem. Tertiò, ventorum discrimina. Quartò, nouerit Solis & Lunæ varios cursus, & aspectus, & quarundam stellarum ortus & occasus.

De marium natura & itineribus. CAP. IX.

DE marium distinctione, & reciprocatione & æstu diximus in libro de Element. cap. 38. Quamobrem nec plura addam, præterquam consulendum esse nautis libellum Petri Graciæ Ferrandi, qui composuit librum vulgari sermone Gallico impressum Pictauij per Ioannem Marnefolim, *le grand routier pilotage & anchrage de mer*. In quo itinera, interstitia, portus, pericula, cautes, arenas, æstus & recessus separatim tractat maris, fluminum, portuum, Alemaniæ, Galliæ, Britaniæ, Angliæ, Hispaniæ, & à quibus quisque nauclerus cauere debeat, & vbi diligentius sibi prospiciendum sit. Opem ferent,

in

in aliis cognitio geographiæ, ex tabulis Ptolomæi, ex libris Dionysij de situ orbis, Strabonis, Pomponij Melæ, Pij pontif. Max. Solini, & aliorum. iuuabit & potissimùm globus Orontij Finei, Petierij, & chatta dicta nautica, itinerarium Antonini Videndus & Pet. de Medino lib. 3. de arte nauigandi, vbi & ventos explicat chartæ marinæ, vsumq; eius, modum eligendi & annotandi loca à quibus subducenda nauis nauclero, & in quæ ire decreuit, itineris intercapedinem, & alia necessaria.

De pyxide nautica seu versoria.

CAP. X.

PRæcipuum quod obseruant nautæ, versoria est, ad quam nauigationem instituunt, ac longa maris spatia, locorumq; situm ac distantiam dimetiuntur, quãtumq; viæ peractum, quantúmve peragendum, vt explicat Leuinius Lemnius lib. 3. de occul. rer. mirac. cap. 4. huius versoriæ, hæc sit descriptio. primum est pixidula benè æquata, & excauata. Subest huic pyxidulæ, rotula quædam versatilis papyracea, plana circinnatæ rotunditatis, tenui ac bipartito ferramẽto suffulta, in cuius centro seu medio, turricula ænea acuminata (nam ferrum rei effectum eo loco impediret) affixa est, quæ stilo aut cuspidi acutissimæ insidet, eoq; hinc inde in æquilibrio voluitur. atque vbi conquiescit pars ea quæ lilij imagine inscripta est, & in qua ferramentum magnete confricatum desinit, stabiliter Septentrioni obuoluitur, polumq; arcticum spectat, quocunque etiam contorto clauo nauis impellitur: producuntur autem in huius rotulæ circulo à centro ad circumferentiam æquali distantia duæ ac triginta lineæ, quæ & ventos & cœli cardines designant, terræq; ac maris spatia portubus distincta commonstrant, si ad gradus ad quos terminant recurras, prout in figura quadrati nautici cap. 25. libri nostri de elementis videbis: atque numeratis reuolutisque clepsydris, aut vt nunc vsus est defluente arena, clepsammis, quantum itineris emensum est, & quid emetiendum, quantoq; interuallo à loco quo properant absint, exactissimè dinumerant ac metiuntur. Quod regit, in hoc vtilissimo instrumento quadratóue nautico, aeus est seu lingula tacta à magnete, qui eam dirigit ad polum arcticum, tantæ subtilitatis & industriæ, vt summa cura sit ibi adhibenda, ne fallamur ob errorem eius. Error autem circa

verso-

versoriam sex modis accidere potest, & totidem emendari potest. Docet Petrus de Medino in 6. lib. art. nauigatoriæ cap. 1. In summa prospiciendum vt index cynosuræ, vel lingula, sit satis adfricata magneti, ne virtus difflata sit, cui vitio lapidis magnetis admotio remedium adfert, ideoq; magnetem nauita deferre secum debet optimum, Secundò cauendum ne mucro vel hastula lingulam deferens tortuosa sit, aciésve obtusa, sed recta & optimè quadrato consentiens. Item ne pyxis admittat aerem, rimisve scateat, ne exhaletur vis magnetis, addendumne allio cæpisve proximetur, hæc enim magnetis vim cohibent, vt ait Ptolom. lib. 1. operis quadripartiti, cap. 4.

De nauium gubernaculo.

CAP. XI.

GVbernaculum paruũ, in extremo nauis seu inpuppi, tantas habet vires, vt ab exiguo temone tanta nauigij agatur moles: cuius rationem adfert Aristoteles in quæstio. mechani. q. 5. atq; quæst. 6. & de remorū vi, & cur palmulæ remotum nauem ita impellunt, & cur remiges qui in medio sunt, eam mouent maximè.

De tempestatum præcognitione & sedatione.

CAP. XII.

LAudat Typhin percelebrem Argo nauis nauclerum Apollonius Rhodius lib. 1. Argonautic. quod prænosceret tempestates maris & itinera, hoc modo:

Τῖφυς δ' Ἀγνιάδης, Σιφαεα κάλλιπε δῆμον
Θεσπιέων, ἐσθλὸς μὲν ὀρινόμενον προδαῆναι
Κῦμ' ἁλὸς εὐρείης ἐσθλὸς δ' ἀνέμοιο θυέλλας
Καὶ πλόον ἠελίῳ τε καὶ ἀστέρι τεκμήρασθαι.

Id est, Tiphys autem Agniades, Siphæum reliquit populum Thespiensium, egregius quidem turbatum prouidere fluctum maris lati, adeoq; venti procellas simul nauigationem à Sole & astris coniectare. Pluuiarum quædam præsagia, & tempestatum, ex nubibus dum ageremus de aere in lib. de elementis tradidimus: item & terræ motus Aratum in Phænomenis, Virgiliũ in Georgicis, & Pliniũ. Præsagiunt itẽ maris sæuitiã, echini. Plinius lib. 9. c. 30. pluuias, tẽpestates aere sereno stellæ scintillãtes, & si illarum lumen subitò obnubiletur, & arcus duplices cœli potissimum à meridie apparentes: nam si ab occidente, præsagiunt tonitrua cum leui pluuia: si ab oriente, fere-

nam

dum tempus. Luna recta quarto die magnam tempestatem indicat mari: si coronam circa se habeat, serenitatem: in plenilunio pura, serenum: rutila, ventos: nigra, imbres: in quinta luna, cornua obtusa pluuiam: erecta, ventos: Septentrionale cornu acuminatum, ex ea parte ventum præsagiunt, &c. vt apud Plin. lib. 18. cap. 35. Mare turbatum tranquillari putant oleo. Plin. lib. 2. cap. 103. Narrat idem lib. 37. cap. 10. Chelonitidem gemmam, quę fit aureis guttis, cum scarabeo deiectam in aquam feruentem, tempestates auertere, & alia quæ glossopetra dicitur, ventos comprimi. Item tempestates abigi, muliere vel menstruosa, vel sine menstruis connudata, Plin. lib. 28. cap. 7. Si quãdo tempestas existit, imperiti nauigationum iubent ad terram cursum dirigere: at gubernator quàm longissimè in altum refugit. Nam in alto nauem perijsse cognitu rarissimum est. verùm iuxta littora quæ sub promontorijs sunt, naufragia cernuntur. Dion Prusæus Sophista lib. περὶ τ ἀπιστίας.

De ventorum obseruatione. CAP. XIII.

DE ventorum diuersitate & naturis, diximus etiam lib. de elementis à capite 24. vsque ad cap. 32. Contra ventorum impetum, vela deprimuntur: quia quantò antemna sublimior fuerit ab hypomochlio qui sedes mali est, celerius feruntur nauigia, secundum Arist. in quæstion. mechanic. q. 6. vt periculum immineat concitatis ventis, ne præceps feratur nauis in scopulos, vel subuertatur à ventis: aliter enim ars nautæ nihil contra hanc vim cœlestem, vt explicat Plutarch. de tranquill. anim.

De obseruandis in Sole, Luna, stellis, & Cœlo. CAP. XIV.

HAec nauta scire quoq;, si peritus in arte esse velit nauigatoria, vbi sit linea æquinoctialis, Solis declinationes ab æquinoctiali, meridiani altitudines & gradus, circulum zodiaci, horizontem, tropicos cancri & capricorni, polum arcticum seu septentrionalem, polum antarcticum seu meridionalem, longitudinem & latitudinem cœli & terræ, parallelos, hemisphæriũ, zenith, centrũ, quæ omnia explicata inuenies in lib. nostro de cœlo & mundo, vt de Lunæ coniũctione cum Sole, oppositione, quadratis, triãgulis, & de cœlo, & aureo numero. Debet etiam præcipuè Septentriones vrsæ, id est, stellas septem quę in polo arctico, cognoscere. Circa enim polum antarcti-

antarcticum, illæ intra 24. horas mouentur, inter has illa quæ proximior polo est, ex qua cum alijs duabus quæ in capite vrsæ sunt, colligunt nautæ & poli & horizontis altitudinem, & horam noctis: prout praxis perpulchra eius est apud Petrum Garciam in lib. qui, *le pilotage*, dicitur, & apud Petr. de Medino lib.5. de arte nauigat.c.4.5.6. debet cognoscere & alias stellas quæ pluuias suo ortu, & sæuitiam hyemis indicãt, hyadas & arcturum & similes apud Aratum in Phænomenis.

De legibus nauticis. CAP. XV.

DE illis non addam cum in iutis tractatione latè de illis dicturi, si Deus voluerit, sumus.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XXVII.

In quo agitur de agricultura.

De agricultura origine & honore. CAP. I.

PRIMVM opus, cui homo addictus fuit post peccatum, terræ cultura fuit. Genes.3. vt qui noluisset cœlo potiri, terram in pœnam tribulos, & spinas producentem, excoleret, vt vesceretur pane suo in sudore vultus sui. vnde agricola semper vt sibi consulat, in suis laborat: aliena non appetit, lucrum magis quàm honores sequitur, teste Aristot.7.Polit.c.4.Isq; tradit lib.1.Polit.c.5. hanc speciem acquisitionis videri à natura datam, nos à Deo impositã diximus & creatã, Eccles.c.7. Sic Plato in epinomide hanc in œconomia retinet, laudatq; maximè Xenophon in Oeconom. Cicero quoq; 1.Offic. atq; in Cato. nihil vberius homineq; libero dignius, agricultura dixit, iustissima acquisitio Arist.1. œcono. cap.1. vt à matre omnium magna & volente petitis alimentis & quæsitis, non ab inuitis vt per bellum: nec a nolente, vt per cauponariam & mercatoriam. Neque enim alia intentio agricolæ videtur quàm alimentorum quæ satis sint à terra accipiendi, vt notat

vt notat Plato in Eutyphrone & Eutydemo. vt non mirum, si plures præstantiorum ad agriculturam, veluti ad portum tranquillitatis, semotum ab omni ambitione & cupiditate, sese receperint, vt Genes.4. Esau, Genes.25. Adam, Zacharias, & alij, Zachar.cap.13. Plinius lib.18.cap. 3. vbertatis priscæ causam reddens ait, tunc manibus ipsorum imperatorum colebantur agri, vt fas est credere, gaudente terra vomere laureato, & triumphali aratore: siue illi eadem cura semina tractabant, qua bella: eademque diligentia arua disponebant, qua castra: siue honestis manibus omnia lætius proueniunt, quoniam & curiosius fiunt. Sic 1. Regum lib.cap.11. Saul rex sequebatur boues veniens de agro. Dixit agricolam Deum patrem Deus filius, Ioan.cap.15. Erat & Ozias rex victorijs celeberrimus, agriculturæ deditus, 2. Paralip. cap.26. Antiquis in summa, agrum malè colere, censorium probrum erat: atque, vt refert Cato, quem virum, bonum colonum dixissent, amplissimè cum laudasse existimabant: hinc & locupletes decebant, loci, hoc est, agri plenos, teste Plinio in prædicto lib.18.cap.3.

Quòd agricultura sit ars, quid & eius principia.

CAP. II.

Plato in Epinomide, artem non putat humanam agriculturam, sed eam sine arte, ab initio beneficio Dei fuisse aggressos homines: Xenophon autem in Oeconomic. artem artium vocat, omniumq; nutricem. Dixit & artem Philo quoq; Iudæus lib. quod deterius potio. insidie. & M. Varro lib.1. de re rustic. cap.3. Non modò, inquit, agricultura est ars, sed etiam necessaria ac magna: eaq; est scientia, quæ docet quæ sint in quoquo agro serenda, facienda, quæq; terra perpetuò maximos reddat fructus. Eius principia sunt eadem quæ mundi, secundùm Ennium, aqua, terra, aer, Sol, vt idem Varro lib.1.cap.4.

Præcepta istius artis. CAP. III.

Præcepta agriculturæ hæc erunt: benè colere, agri, aeris, aquæ, terræ, & industriæ habere rationem. Pallad.1. de re rust. adiungat prudentiam rei facultatem impendendi, voluntatem agendi. Columella 1. de re rust. cap.1. vt cognoscat agri vel loci qualitatem, quò idonea illi committat, ne impensam & operam aliter ludet: num ad villam, stabula, sationem, vineas idoneus: num calidus, frigidus, tepidus. Segetes meliores campestres vineæ collinæ, syluæ montanæ. Quædam pinguem glebã,

quædam

quædam macrã, quædam vliginosam, alia alterius generis solum desiderant. Modus in ædificando, ne fundus villam quærat, neque villa fundum. Plin. lib. 18. cap. 6. non est vertendum, sed arandum: vnumquodq; opus rusticũ suo tempore faciendum, singula suo tempore præparentur, ferantur, colligantur: huicq; parti maximo erit iuuamento Paladij opus, quo distingũtur, quæ singulis mensibus facienda sunt, item Vergilij Georgic. lib. 1. vbi,

Quid faciat lætas segetes, quæ sydera seruet
Agricola, vt facilem terram proscindat aratris,
Semina quo iacienda modo, cultusq; locorum
Edocuit.

Et in 2. de vitibus, & oleis, & alijs arboribus. In 3. de animalibus rei rusticæ idoneis. & in 4. de apibus. De pecuaria etiam relatè Varro, lib. 2. de re rustica.

De agri cognitione CAP. IV.

TErra agri, in triplici differentia: macra, pinguis, communis, Varro 1. cap. 9. apud Pallad. lib. 1. cap. 5. fœcunda vel infœcunda. Fœcundæ notæ, gleba putris, ferè nigra, rara, glutinosa: infœcundę signa, alba, nuda, gleba: macer, sabulosa, sine admixtione terreni, creta sola, arenę scalentes, ieiuna glarea aurosi pulueris, macies lapidosa, gustu salsa & amara, vliginosa, tophus arenosus, vallis nimium opaca & solida. Frumentosæ terræ notæ, quando nascitur ibi ebulum, prunus syluestris, rubus, bulbus minutus, trifolium, herba pratẽsis, quercus, syluestris pyrus, malusq;. Plin. lib. 18. cap. 6.

De tribus generibus instrumentorum agriculturæ necessarijs. CAP. V.

INstrumenta rei rusticæ, vocalia, semiuocalia, muta: vocalia, operarij, qui laborem ferre possint: Semiuocalia boues aratorij, non trimis minores viribus magnis: latæ frontis, amplis cornibus; & si fieri possit nigris, naribus simis, lato pectore, latis coxendicibus: sunt & asini & equi ad arandum, vbi leuior terra, vel ad fumum & onus gerendum: oues stercorandi causa. Canes noctu vigiles, die clausi & dormire assueti. Muta instrumenta, corbulæ, corbes, dolia, fiscinæ, tribula: funes, tegetes: aratrum, quod constat stiua, ligno in qua concauitas ansa, ἐχέτλη cui stiua infigitur; furca cui iugum aptatur, vomere, id est, ferro quod scindit terram, cuius summitas nymphæ furca, incurua pars, cui subtenditur clauis & dentale, histoboo, id est, ligno quod ad boues peruenit, cuius apex

apex circa iugum κορώνη lorolato iugum continente, quo vtuntur cum in iugi foramen palum aut paxillum immittunt. Dehinc, sunt crates stercorariæ, clitellæ, sarcula, bidens, tridens, securis, palæ, rastrum, rastella, bipalia, pastina, ligones, falses, torcular, culei, ventilabrum seu vannũ, occa, malleus, mortarium, pistillum, storea, cophiniq; corbes, & similia quæ villicum oportet habere certo suo loco quæq; ruri disposita. Sunt & plaustra, constantia axibus, rostis, scalis, quibus tabulata, dehinc vtrinq; prominentibus alis, siue palis fixis.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XXVIII.

In quo agitur de Medicina.

Medicina quid, & morbus. CAP. I.

MEDICINA à medio dicta est: medium autem est, inter excessum & defectũ. vnde apud Hippocratem dicitur deficientis adiectio, & ablatio superantis. atque in summa ea est, ad temperamentũ deducens extrema excedentia, vel medium illud conseruās. Sic duo scopi medicinæ, curare & sanitatem tueri Galeno de sectis, & Aristot. lib. de iuuētu. & senectut. nec opus valētibus medico, Matth. 9. Marc. 2. Luc. 5. hoc dum agit, ad morbum respicit, vel vt illum iugulet & arceat omnino, vel vt leniat aut iter ei intercipiat. Morbus, est contra propriam cuiusque naturam medij & temperamenti salubris, accidens, quod functionem naturalem prohibet. Ferè morbus à morte, quòd is sit monitor futuræ aliquando mortis & interitus, cùm videmus corpus hoc obnoxium tot corruptionibus & alterationibus. Max. Tyrio etiam, sermo. 23. Morbus nihil aliud est, quàm dissolutio quædam ac perturbatio fœderis, existens in corpore: sicut & sanitas est consentientis bene corporis consummatio quædam.

De distinctione medicinæ, & medicorum.

CAP. II.

QVia medicatio & hominum & animalium est aliorum, sic in medicina & medici distinguntur, vt aliqui propriè ratione nobilioris subiecti medici dicantur, nempe qui subiectum habent hominem: alij autem qui curant animalia alia, veterinarij, & veterinaria medicina, quæ propriè de iumentis & mulis & alijs maioribus animalibus ad vehenda onera idoneis: quam & ad pecora extendit Colum. lib. 7. cap. 3. & nos etiam ad alia animantia, vt ad canes, aues, &c. Cæterum in corpore humano, cùm anima insit, morbi seu vitia in anima sicut in corpore, esse dicuntur, interdum in sola anima, interdum in corpore solo, interdum in vtroque ex compassione. Proinde medici quidam animæ, quidam corporis, quidam vtriusque partis erant: diuersiq; istis modi curandi, sicut obiectum diuersum. Spiritales spiritualibus pharmacis, vt plerunque & verbis, medentur animæ vitijs & passionibus: corporum medici, corporalibus; vtriusque partis vtrisq;.

De medicina purè spirituali, & eius speciebus.

CAP. III.

MEdicina spiritualis, est quæ animi morbos emendat, cùm illa obsessa vitijs, nôn potest fungi naturali sua proprietate, nempè rationali, vel est quæ conseruat animam ne vitijs aut delictis, quæ morbi sunt, inficiatur. Huius medici sunt plures. in primis Deus optimus maximus, Pater, Filius, & Spiritus sanct. Diuinâ medicinâ exhibuit Deus dominus noster IESVS CHRISTVS. Sunt & legislatores seu nomothetæ: atq; præceptores seu philosophi, & admonitores, & consolatores medici. De medico illo summo, non est quod multis agam: nam nomen ipsum, IESVS, nihil aliud est, quàm salus: quia ipse saluum fecit populum suum à peccatis, Matth. 1. Esai. 12. 17. 43. 62. Daniel. 6. Mich. cap. 7. Zachar. 9. Luc. 2. Ioan. 3. 1. Timot. 4. & 1. Ioan. 4. &c. Et Domini est salus Psal. 3. Esai. 49. Hier. 3. Atque finis fidei nostræ, hæc salus animarum nostrarum. 1. Petri 1. virtus nobis salutis, egressa ab illo torrente Dei, & ab aquis sacramentalibus & arboris fructu, qui in salutem omnium nationum, per agnum & Dominum crucifixum omnibus datus est, iuxta prophetiam Ezech. cap. 47. explicatam, cap. 22. Apocal.

cal. vnde D. August. contra 5. hæreses. Fusus est sanguis medici, & factus est medicamentum frenetici. Sic Clemens Alexand. lib. 1. pædagogiæ, cap. 2 Est pædagogus, inquit, noster verbum, scilicet filius Dei, qui præter naturales animæ affectiones, curat per admonitiones. Morborum enim corporis auxilium propriè vocatur medicina: quæ docetur, humana sapientia: verbū autem paternum, solus est humanarum ægritudinum, Peonius medicus, & sanctus ægrotæ animæ incantator. Omitto referre reliqua quibus à sanctis patribus Deus dominus noster IESVS CHRISTVS, medicus dicitur. Satis enim constat, ipsum languores nostros tulisse, Esaiæ 33. & peccata multorum, Esai. cap. 25. Sicut per vnius hominis primi peccatum, mors, & morbi, & vt ait Horat. 1. car. od. 3.

Post ignem æthereâ domo
Subductum, macies, & noua febrium
Turris incubuit cohors:
Semotiq; priùs tarda necessitas.
Lethi, corripuit gradum.

Ita per vnū hominem & verum Deū, vitâ, & à morbis animæ & corporis curatio & salus, vt docet D. Paulus ad Rom. 5. & 8. Et virtus peccati, gratia Dei, 2. Coloss. 15. Atque per eius meritum, per sacrosancta mysteria & sacramenta, veluti per medicinas, morbi ex peccatis contracti; ipsa scilicet peccata, remittuntur nobis reuelatis peccatorum vlceribus, & confessis, Matth. 3. & 26. Lucæ 7. & 24. Ioan. 1. ad Hebr. 1. & 10. Iacob. 5. & 1. Ioan. epistol. 2. Apocal. 1. &c. Huius sacrosanctæ medicinę mysteria dispensant presbyteri & aliæ ecclesiasticæ personæ; prout cuique ordini tributum est: qui vt periti medici, pro modo vulneris, morbi & peccati detecti medicinam applicant. Itaq; aliquādo vt in corporali medicina mordicat & incidit remedium, timore & contritione: aliquando resoluit, per lacrymas & admissi pœnitentiam: interdum macerat, ieiunijs, vigilijs, & similibus: aliquando iubet euomere & uacuare per confessionem, restitutionem, satisfactionem, &c. aliquando impinguat, clementia, dulcedine, benignitate, consolatione: aliquando abstergit & corrodit, correctione, & afflictione. Atq; quod valdè timendum est, aliquando inefficax est & impotens medicina, non ratione suipsius, siquidem meritum passionis Christi per se efficax est; non ad redemptionem quidem tantum istius mundi vniuersi, sed & ad aliorum infinitorum salutem, si plures essent: verum inefficacia ex parte ægro-

ti & peccantis est. Cuiusmodi morbi sunt, animæ desperatio, præsumptio, obstinatio, & similia, vt rectè de his Hieremias dixerit, cap. 46. Frustrà multiplicabis medicamina, sanitas non erit tibi. Et D. Ioan. 1. epist. c. 5. est peccatum ad mortem, non pro illo dico vt roget quis. Verum vt ait Ouid. 1. Metamorph. Tunc

Cuncta prius tentanda sed immedicabile vulnus
Ense recidendum est, ne pars syncera trahatur.

Quamobrem & incorrigibiles excõmunicationis postremo mucrone feriuntur, ne alios inficiant tabe. Neque tamen quia omnes ægri non conualescunt, idcirco nulla medicina est, Cic. 2. de natur. Deo.

De Medicis alijs pathematum & morum.

CAP. IV.

Omnes perturbationes animi graues sunt, concitantes eum, dimouentesq; ab ingenio sanitateq; pristina, vt ait Philo Iudæus, lib. de Decalog. Et Phallaris grauissimas ægritudines animi dixit, vt non nisi morte curari possent. Sic enim scribit Archiboo epist. 1. σωμάτων ἀῤῥωστίαν θεραπεύει τέχνη. ψυχῆς δὲ νόσον ἰατρὸς ἰᾶται θάνατος. id est, corporis ægritudinem curat ars: aut animæ morbũ, medicum mors curat. Cęterum non omnes eadem senserunt, sed mederi morbis animæ philosophia probarunt. Atq; ideo medicinæ soror dicitur philosophia à Q. Sept. Tertull. lib. de anima, in princ. à præceptoribus itaque & ipsa philosophia, animi puerorum & hominum curantur à vitijs, quæ impediunt rationis & veri hominis functiones, veluti, vt Horatianis versibus loquar, lib. 1. Epistol.

Feruet auaritia, miseraq; cupidine pectus.
Sunt verba & voces, quibus hunc lenire dolorem
Possis, & magnam morbi deponere partem.
Laudis amore tumes? sunt certa piacula, quæ te,
Ter purè lecto poterunt recreare libello.
Inuidus, iracundus, iners, vinosus, amator:
Nemo adeo ferus est, vt non mitescere possit,
Si modò culturæ patientem præbeat aurem.

Plato in Phædro medendi artis atq; dicendi, eandem ferè esse rationem tradit, & animæ per rationes, legitimasq; institutiones, persuasionẽ affatim virtutemq; adhiberi, Cic. 3. Tusculan. Philosophiæ remedium aduersus vitia, medicinæ facit simile, dicitq; vitia ægritudinem. Sic Philip. 2. vt quidam, inquit, morbo aliquo & sensus stupore suauitatem cibi non sentiunt, sic libidinosi, fascinorosi,

rosi, auari, veræ laudis gustum non sentiunt. Max. Tyrius sermo.12. epulas dixit sermonum saniorum, earumq; salubritatem, à quibus Socrates, Plato, Xenophon, Aeschines sanitatem acceperunt: timere animum hominis, inuidere, dolere, & aliis multis affectionibus vrgeri, vt necesse sit recurrere ad animi medicum quem Deum præcipuũ ponit. & serm.28. in hac vita, animum multis morbis ex ingurgitatione terrenorum affici docet. Et Aeschylus in Promet. vincto scribit, quod λόγοι dicuntur ἰατροὶ ὀργῆς νοσούσης, Morbi iracundiæ, sermones medici. Menander quoque λύπης ἰατρός ἐστιν ἀνθρώποις λόγος, id est, ægræ medela mentis, est oratio. Et Clem. Alex. lib.1. Pædag. c.2. Medicina, vt ait Democritus, medetur morbis corporis: sapiẽtia autem liberat animam à perturbationibus.

De Legislatoribus. CAP. V.

CIc. Philip.8. & in Vatinium, à medicina arguit ad administrationem Reip. vt sicut illa, membra putrida aliis nocentia tollit, ne aliis noceat sanis: sic & mali tollendi sint, si rempub. saluam esse velimus. Et respub. certè omnis, & ciuitas, instar corporis humani est, sicut docuit populũ Agrippa Menenius apud Dionys. Halicar. lib.6. Magnus quoq; Tyrius, sermone philosophico 37. docet animi morbos, difficulter à lege sanari, quod per eos ad legis contemptũ perueniatur: quamobrem legib. Deũ suppetias ferre, & ideò illũ animũ, odiosè repellere.

De medicina corporis humani, num ars: & de tribus gradibus eius, & medicorum. CAP. VI.

MEdicina cuiuscunq; ordinis sit, siue præseruatrix, siue conseruatrix, siue restauratrix sanitatis, duplici modo inuenta experientia & ratione. Galen. in 1. aphorism. Experientia tamẽ præcipuum principium, vt idẽ ait in introductorio cap.2. additæ sunt posteà propositiones ex philosophia, & aliud ex alio ratiocinatione erutum, factaq; ars præceptis ex obseruationibus composita, cum legitima rationis inquisitione. Sicq; ars dicta ab Hippocrate, in prin. dier. decreto. de natura homin. & alibi à Galen. lib. de arte medici. ab Auerroe in 1. eius lib. cõtento. & lib.1. collectan. & 2. collect. cap.3. Disputat & Cardan. lib.1. contradict.5. medicor. tract.5. contradict.5. & Aurel. Cornel. Celsus in prologo medicinæ. Et quia non statim, ars cuiuscunque generis sit, perfecta fuit, neq;

omnes quamuis eiusdem artis, perfectè eadem teneant: idcirco & artificij eiusdem contingit semper diuersos esse gradus artificum, & inter illos quandam esse differentiam. Quamobrem & in medicina tres gradus constituemus cognitionis: in primo & inferiore ponemus scilicet quos vocant empeiricos, qui ab experientia ad similia curanda ducuntur, citra morbi & causæ eius notitiã, nec medicaminis quod iuuat ratiocinationem habentes, similibus similia conferentes, ex particularibus experimẽtis, regulam constituunt curationis generalem. Meminit de his Celsus in prologo. Galen. lib. 7. & 13. meden. Ex quibus nati videtur dogmatici seu methodici dicti, quos in secundo gradu ponimus, ex effectibus regulas constituentes generales, non ab experimentis singularibus, vt empeirici, sed ex communi indicatione principij. In tertio gradu autem ponimus perfectos medicos, nempe rationales seu logicos, qui quidem nec experimenta, nec methodum contemnunt, imò valdè amplectuntur, sed ea ad rationem & causas vnde procedant tradunt: & ex causis & ratiocinatione & experientia aliorum, ad aliorum morborum cognitionem & curam perueniunt. Et de illis pauca dicamus.

Quæ debeat præscire optimus medicus.

CAP. VII.

QVia vbi desinit physicus, ibi medicus incipit: coniunctio physices & medicinæ erit necessaria. Proinde medicus antequam ad subiectam sibi materiã, corpus & temperamentum scilicet hominis, veniat, cogitur præscire cum physico elementa esse quatuor, ex quibus omnia perfecta corpora, quale hominis, componuntur: ignem calidum & siccum, aerem humidum & calidum, duo leuia: aquam humidam & frigidam, terram frigidam & siccam, alia duo grauia. Dehinc ex illis fieri quatuor qualitates tangibiles, calidum quod eiusdem naturæ congregat, & diuersæ segregat: frigidum, quod dissimilia congregat: humidum & siccum. Tertiò, hinc progreditur ad mixtionem eorum, vnde temperamentum qualitatum fit in aliqua specie, vel in toto eius corpore, vel in aliqua parte, & hinc facilè ad temperatum descendet si compositio lædatur, si soluatur, si corpus vel pars vel membrum calidius, siccius, humidius, frigidius solito, vel præter naturam compositi: tunc enim quandam in elementis cognoscit seditionem: quæ si non componatur

aut

aut refrenetur, conijcit adfore corporis detrimentum, vel magnum vel minus, prout à pace & concordia & ab impoſita temperati lege receſſerint, & ex prædominanti & diſſidente qualitate, iam præuidet vtcunque cauſam diſſidij. adijcit poſteà conſiderationem quatuor humorum, qui in corpore humano ſunt, quiq; niſi ex prædictorum elementorum qualitatibus dignoſci poſſent · nam bilis flaua, igni, calida & humida, ſanguis aeri reſpondet: pituita aquæ: atra bilis terræ. Quos poſteà conſiderat vt naturales & non naturales, per ſe & per accidens, & alios ſimiles excrementorum loco foras extra corpus mittendos: quales pituita narium, aquoſa, mucoſa, vitrea, gypſea, vrinã, ſudores, deiectiones, excrementa cutis. Deinceps conſiderat per partes corpus, & per membra facultates, actiones, ſpiritus. Atque ita ſuo ſubiecto corporis cognito, transfert cogitationem ad ea quæ hoc corpus conſeruare ſanum, quæ vel lædere poſſunt extrinſecus, & aliundè, quàm ex harmonia & diſſidentia intrinſeca: conſiderat itaque aerem ambiẽtem cibum, potum, quietem, ſomnum, vigiliam, repletionem, inanitionem, animi affectus: quæ nos in quinque contraximus morborum cauſas: nam eadem conſiderantur & pro ſanitate confirmanda, & pro morborum cauſis dignoſcendis. Quartò poſtquam hæc nouit generaliter peruenit ad rem propius, nempe ad indiuiduum conſiderandum, in quo obſeruat morbum cuiuſmodi ſit, cauſas & ſymptomata. Et ita 5. ratiocinatur apud ſe, ex præteritorum cognitione, præſentium inſpectione, futurorumque præſagio quid ſibi de hoc morbo vel corpore præſenti conſeruando, videatur: hic criſes, & dies decretorios obſeruat, ſi curabilem ægritudinem videat: poſtremo loco, à ratiocinatione ad factum venit & incipit opem adferre: vel ex victus præſcriptione ſeu dicta, vel pharmacis, vel manu ipſa: in dieta, habet miniſtros eo quos: in pharmacis, ſeplaſiarios, herbarios pharmacopolas: in manu, chirurgos: ſi mortem inſerat, veſpillones. Mallem ego expertis credere, quàm bene ratiocinantibus. Neque ſatis laudare poſſum inſtitutum Babyloniorum, qui nullos habebant profeſſione medicos, ſed ſuos ægrotos in forum efferebãt, vt viri qui eos adirent conſilium darent, hortarenturque ad ea, quæ ipſi faciendo effugiſſent ſimilem morbum, aut alium noſſent effugiſſe: nec fas erat, quenquam ægrotum ſilentio præterire: vt ait Herod. in 1. Strab. in 16. Atq; eundem morem ſeruatum in Hiſpania apud Baſteianos, & apud

Aegyptios, idem Strab. tradit, lib. 3. quamuis posteà Aegyptijs singulorum morborum facti fuerint singuli medici, teste Herod. in 2. Refert autem Suidas, dum de Ezechia agit, olim fuisse in vestibulo tépli Salomonis librum remediorum cuiusuis morbi, incissum, quem reuulsit Ezechias rex Hierosolymorũ, quòd populus neglecto Deo, nec inuocato, sanationem malorum ab eo peteret.

Partes corporis humani, & morbi earum, & primùm de capite. CAP. VIII.

PRima & nobilior pars corporis humani caput est: in eo exteriores & interiores partes: exteriores,

Frons quæ sola hominis est, vt facies, de quibus Aristot. 1. de histor. animal. capp. 8. 9. 10. 11.

Cranium cutis, cuius morbi furfures fissurę acrocores. De capite luxato Celsus, lib. 8. c. 12. Sunt & morbi in capite, turbercula, ganglia, melicerides, atheromata, steatoma, de quorum cura Celsus, lib. 7. cap. 6. & de caluariæ & maxillarum curatione, lib. 8. c. 4. & 7. porrigo seu squamulæ capitis, de quibus Celsus, lib. 6. c. 2.

Synciput,

Tempora,

Vertex,

Occiput,

Ceruix & eius tendones, collum enim & ceruicem, capitis partes dicit Aristot. 4. de partib. animal. c. 10.

Pili, quorum morbi alopecia, ex vitio cutis, casus capillorum, caluicium, de quorum cura Celsus, lib. 6. c. 1. 2. 3. 4.

Inreriores capitis partes,

Cerebrum, habens & nates, vermem, infundibulum. Sine vena & sanguine, frigidum & humidum. Aristot. de historia animal. cap. 16. & Galen. lib. 8. de vsu part. c. 10. & 11. & sequ.

Menińx pia mater χοροειδὴς, velum vniuersi cerebri.

Menińx crassa, velans piam,

Pericranion, membrana caluariam contegens.

Rete mirabile.

Morbi ex cerebro, soda, frigida & calida, dolor capitis, vsque ad tempora, vide Galen. 3. de locis affect. c. 9. & lib. 2. de compositione pharm. secundum locos, vocatq; cephalalgiam & cephal eam: accidit & hemicrania, scotomia, seu vertigo, vigilia nimia, quæ tendit ad phrenesim: phrenesis, quæ mentis læsio, vide Galen 5. interiorum c. 4. lethargia, epilepsia, apoplexia, paralysis, spasmus: stupor,

por, de quibus Galen. 5. de accidentib. cap. 2. & de tortura Auicen. 2. par. tertij c. de tortura. Melancholia sanguinea. Mania, diminutio memoriæ: in qua pulchræ sunt quæstiones, num cerebrum apostema recipiat, apud Rasim. 1. commentar. apud Serapionem in Breuiario c. 1. Cõciliatorem different. 161. Galen. in Therapeutica c. de apostemate capitis, de phlegmone & herisipela. Sunt & capitis defluxiones, catarrhus, vnde decidente in stomachum fluxione, nausea, tussis: si in pulmonem, raucedo cum tussi: si in guttur coriza: si in colatorium, brancus, de quibus Auicen. in 5. parte tertij, in principio c. de catarrho. De morbis his & cura Galen. proprijs lib. Hippocrat. lib. de passionib. interioribus, Iason Pratensis, Ziriz eus medicus, volumine proprio de cerebri morbis, Anton. Guaynerius Papiẽsis, in sua practica, Mesue partit. 1. sectiõn. primæ, de cura morbor. Valescus de Tharanta, lib. 1. pract. medicinæ, quæ Philonium dicitur, Almansor in nono, & commentarij eiusdem Marci Gattinariæ, Ioannis Matthæi de Gradibus, Ioan. Arculani. Qui & de sequentibus morbis, ne repetere citationes oporteat, tractant. de quibusdam & Celsus lib. 3. cap. penult. & fin. & de tribus insaniæ generibus, lib. 3. cap. 18.

De Oculo. CAP. IX.

IN facie, oculus: in oculo, album, iris: intra pupilla palpebris tegitur: palpebræ iuxta frontem habent supercilia. Fimbriant palpebras tharsi, hos cilia. Iuxta nasum, anguli duo oculorum, hirci, & alij iuxta tempora: sunt oculis tunicæ: anteriores, coniunctiua, cornea, vuea, aranea, posteriores, sclirotica, secundina, retina, humores inter has tunicas, vitreus, crystallinus, albugineus. De quibus tunicis & humoribus, latè Matthæus de Gradibus, in nonum Almansoris, cap. 15. Hippocr. lib. de locis in homine ponit tunicas tres: Galenus in medico 4. Sed in 10. de vsu partium, septem & enumerat, cap. 2. in loi de. Oculorum morbi, ophthalmia, lippitudo, dolores, vulnera, vlcera, scabies, vngula, lacrymæ, apostema fistulosum in angulo oculi, pupillæ dilatio, noctis noctilopa, cùm post Solis occasum non vident: debilitas visus, casus palpebrarum, hordeolum seu chrithe: in pupillis palpebrarum, pediculi: chalasia, enchantis, tuberculum, ancyloblepharos, ægylopa, fistula, pili irritantes oculum, logophthalmos, ectropion, staphyloma, claui oculorum: suffusio, paralysis, caligatio, pustulæ, carbunculi, scabrities. De

morbis oculorum & medicamine vltra prædictos authores crassicos, in Rasim ad Almansorem, Celsus lib.6.c.6. & sequent. Galen.toto lib.4. de composit.medic. secundum locos. Celsus lib.6.cap.7.& seq. Quintus Serenus in medicina. Extat & liber eximius Galeni, de oculis, tom.6. vbi & de artificio eorum, morbis, & cura.

De Auribus, & earum morbis & cura.
CAP. X.

AVres à temporibus, habent extra alas, est postyster, semicirculus, conchula, cauum auris: foramen auditorium, in medio conchulæ: morbi harum, dolor, bother, apostema, sonitus, tinnitus, tonitru, debilitas auditus, vlcera, vermes, ingressio alicuius in aurem, parotides. De aurium & narium morbis Galen. libro 3. de compos. secundum locos. Celsus lib.8.cap.6. & lib.6.c.7. & 16. Qu. Serenus.

De Naso, & morbis eius. CAP. XI.

NAsus habet nares, pinnulas seu alas, interseptum quod eas discriminat. Morbi, fætor narium, fluxus sanguinis, debilitas vel permutatio odoratus, apostemata, vulnera, polypus, sternutamentum, de quibus proximè citati authores. Et Celsus lib.6.c.8.

De Ore. CAP. XII.

OS habet labia extra: intra, linguam, palatum, gingiuas, dentes. Morbi, distorsio, scissura labiorum, dolor, agitatio, tremor, commotio, corrosio, congelatio, perforatio, vermes, coloris corruptio, generatio dentium, apostemata, vulnera, & vlcera gingiuarum, tonsillæ, inflammationes, aphthæ, parodontides, tubercula, apostemata & vlcera linguæ, mollificatio, spasmus eiusdem, alcola, vel prauæ pustulę oris, fætor, dolor eiusdem, cancer, vua. De dentium morbis Galen.lib.8.de compos. secund.locos. Celsus lib.6.cap.9.10.11.12.13. De morbis oris Galen.lib.6.de compos.medic.secundum locos.

De Gutture & collo. CAP. XIII.

EOrum partes sunt, tonsillæ circa radices linguæ: epiglottis qua tegitur aspera & reseratur arteria: vua seu gurgulio: columella in extremitate palati super fauces pendens: hyoideum os, forma A. ex radice linguæ fauces, seu φάρυγξ, seu fistula spiritualis, & arteria postrema.

ma. Trachea arteria seu canna pulmonis, cuius caput λάρυγξ οἰσόφαγος, meatus quo cibus in stomachum descendit, Aphris meri: iugulum. Aegritudines horum, strangulatio, apostema: vuæ ægritudines, apostema duarum amygdalarum, schinatia gutturis, raucedo vocis. De quibus Auicen. 9. parte tertij. Galen. 4. Interio. c. 3. de iuguli curatione, Celsus lib. 8. c. 8. de vua, lib. 7. cap. 14. de ceruicis & faucium morbis, lib. 4. c. 3. & 4.

De Facie. CAP. XIV.

FAcies, superiores partes frõtis, nasi, oris, maxillarum, aurium, menti complectitur. Morbi illius varij, tumores in cute, & fiscosi, & in mento vua, impetigo, furunculi, quæ & in alijs corporis in cute partib. oriri possunt. De his Galen. lib. 5. de compos. secundum locos.

De Cutis morbis. CAP. XV.

CArbunculus, carcinoma, thereoma, sacer ignis, chironeum vlcus, seruma, furunculus, phyma, phygethlon, fistulæ, melicera, verrucæ, acrocordones, clauus, thymia, mirmecia, genera pustularum, vt exanthemata, liuida, pallida, nigra, phlyctena, epinctides: scabiei species, serpens, cum sanie, cum pruritu, scabies agria: quatuor species impetiginis, scabiosa, bullulata, reuiuiscens, squammulata, nigra: item papulæ: vitiliginis quoq; species, alphos seu alba, mela seu vmbrosa, & leuca albida. De quorum cura Celsus, lib. 5. cap. fin. dehinc vari, lenticulæ, ephelides, de quorum cura Celsus, lib. 6. cap. 5.

Thoracis partes externæ. CAP. XVI.

PArtes externæ thoracis sunt humeri, claviculæ, iuguli, costæ, latus, pectus, dimidium eius pectoris, os sterno: subrus, abdomen, hypochondria, seu subcartilagia illa: sub lateribus inania vmbilicus, sumen, pubes. Intra thoracem, mediastinum, membrana pectus discriminans, regio costarum, latera, pulmo seu ventilabrum, tracheæ arteriæ coniuncta particula: cor seu καρδία in medio pectore: capsula cordis, seu περικάρδιον: septum transuersum, diaphragma seu membrana dura, spiritualia membra à nutritiuis diuidens. Pulmonis morbi, asthma, tussis sicca & humida: fluxus sanguinis, pleiresis, ex phlegmate putrefacto contra extremitates costarum terminatarum in pectore: phthisis. Cordis morbi, debilitas, pulsus, tremor, syncopis, de quibus Francisc. Pedemontius in primum Mesuæ.

De Ven-

De Ventre. CAP. XVII.

Partes eius, ventriculus, vbi continētur & concoquuntur cibi, siue stomachus: hostiolum eius ad intestina, piloron: hepar, in dextro latere: fel, sacculus bilis conceauo hepatis annexus: splen, à sinistris ventriculo adhærens, sanguinis sentina: omentum, seu epiploon, & Aphris zirbus, pingue inuoluens intestina & ventriculum: mesenterion, glandulosa caro, intestina vinciens & dorso connectens. Intestina sub ventriculo seu stomaho, hoc ordine sunt, primùm à ventriculo emphysis, 2. ieiuniū, 3. tenue, 4. cæcum, 5. colon, 6. rectum ad anum descendens vnico contextu, sequitur peritonæum, pellicula ventrem vniuersum inuoluens, Arabibus sipahch: dehinc renes in vtroque latere lumbis adhærentes: vesica sacculus vrinam excernens, per medium vreticarum venarum à renibus in vesicam permeantium. P. Aponus commentator Mesuæ, membrorum nutritionis morbos ait, dolorem, stomachi indigestionem, quæ est mater communis omnium ægritudinum, vomitum exuberantia in quantitate vel qualitate cibi: singultum, vel ab stomacho ex nimio flegmate, vel ab hepate, ex morbo vesicæ & renum: sitim, appetitus deiectionem, appetitum caninum, seu insatiabilem, opilationem hepatis, opilationem splenis: hydropisim, seu aquam intercutem ex indigestione sanguinis ab hepate: dolorem ventris. De quibus morbis & de cura corū, videndus Pedemontanus in Mesuē 3. part. sect. 1. Rasis lib. 9. & eius commentarij. Celsus de stomachi affect. Galenus lib. 8. de Composit. medic. secund. loc. & de splene lib. 9. & ibi de colicis, iliacis, dysenteriein, lienteriis, &c. Intestinorum morbi, iliaca, colica, vermes, ascarides, lumbrici, de quibus Hieronymus Gabuncinus lib. de lumbricis aluum occupantibus, & Aristoteles de Vermibus his lib. 5. de Nat. animal. cap. 9.

De Pudendis. CAP. XVIII.

Coles, eius partes, glans, præputium, sutura, taurus, testes, & quod eos cōtinet scrotū: sinus in mulierū pudendis, pilosa pars: vulua, alæ quæ sinum ambiunt, colliculum, seu νυμφὴ caruncula inter alas, anus, annulus seu fibula, qua fęces eijciuntur. Morbi pudēdorum mulierum, exitus matricis, fluxus & retentio menstruorum, regadiæ, seu scissura matricis: apostemata, cancri, præfocatio matricis, mola. Exterius, herniarum species

cies rupturæ inguinorum, ramex, priapismus, glandulæ, de quibus Celsus lib.7.& 6.in fine. De morbis pudendorum, vrinæ, sedis, natium, Galenus libro 10. de Composit. secund. loc.

Dorsi partes. CAP. XIX.

SCapulæ, spina, lumbi, extat liber Galeni, & de rerum dignotione & medicatione tomo 6. operum.

Manuum partes. CAP. XX.

BRachium, cubitus, brachiale, metacarpum, summa manus, vola, hypothenar, pecten, palma: digiti, pollex, index, medius, medicus, minimus. Sunt his chiragræ, articulares morbi, inflationes, tubera, & similia cuti accidentia.

Partes coxarum, crurum & pedum.
CAP. XXI.

COxis, vtraque sacri ossis parte ischios, coxarũ compago, σφαιρώμα‌τα, ossium coxarum conuexitates, nates carnosæ in coxis: posteà femora, à coxis: crura à coxis, ad extremas partes genua, vbi femora committuntur cruribus, poplites genibus opponuntur. Tibia, in anteriori parte crea, in posteriori sura: talus, postrema tibiæ pars: pes sub talo, cuius partes, calx, tarsos, pedion, seu planities, concauum subplanitiæ: planta qua solum contingimus, pecten post concauum assurgens iuxta digitos. digiti, in manib' chiragræ, in coxis ischiades: in pedibus, potissimùm in calcaneo & planta pedis, podagra: in articulis arthetica, serpigo & reliqui morbi, de quibus Vitalis de Furno lib. de Diuers. remed. c.188. & 137. & alibi. Potest & in his, sicut in alijs partibus osseis, luxatio esse & fractio, de quibus Celsus lib. fin. Galen. in Chirurgicis.

De alijs partibus. CAP. XXII.

OMitto hic recensere alias quodammodo partes, neruos, musculos, venas, arterias, spiritus, quæ omnia Medico cognita esse debent: de quibus alibi dum de animalibus.

De Morborum causis. CAP. XXIII.

PRobus Medicus, qui ex arte curat, maximum fecerit, si possit consequi morborũ causas & origines, vt eò restituat naturam, quam læsam videt, vnde recessit, & remedia conuenientia adferat. Itaq; mihi videntur quinque causæ morborum in summa esse: 1. Dei voluntas: 2. ani-

2. animus. 3. aër. 4. alimenta. 5. motus. Nec sum ignarus alio modo Medicos tradere sex causas alterare corpus nostrum extrinsecus, apud Galen. in Isagôg. & lib. de Salubribus, & comment. 2. in Hippocr. de Humana natura: eas tamen & ad has contraxi, & alias addidi. Diuinitùs & supernaturali causa, ob peccata & scelera hominū à Deo in vindictam immittūtur morbi, quorum ignorantur à Medicis sæpius cura & causa medica. Qui delinquit in conspectu eius qui fecit eum, incidet in manus Medici. Eccles. cap. 38. Et Dominus noster IESVS Christus in Euangelio D. Ioan. cap. 5. Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne peius tibi contingat. Misit Dominus vlcera & vesicas turgentes in Aegyptios contumaces, Exod. cap. 9. & 1. Reg. 5. percussit Dominus Philistheos detinentes arcam fœderis, in secretiore parte natium. & Herodem phtiriasi, cùm non daret gloriam Deo, Act. 12. Immisit Deus pestem ob peccatum Dauid, quod numerasset populum, 2. Reg. 24. Sic dextera Hieroboam subitò exaruit, quòd Dei Prophetam iussisset apprehendi, 3. Reg. 13. Lepra Naami adhæsit Giezi, ob eius peccatum & posteris eius, 4. Reg. 5. Oziæ Regi statim orta lepra in fronte, quòd sibi vsurpasset officium Sacerdotis in adolendo incenso, 2. Paralipp. cap. 26. & Maria soror Mosis apparuit è vestigio leprosa, ob murmurationem in Mosen, Num. 21. vnde factus mutus & paralyticus Heliodorus expolians Templum sanctum, 2. Machab. cap. 3. quàm à Deo? ab eodem & squamæ oculis D. Pauli, Act. cap. 9. & cœcitas Elimæ magi, Act. 13. hinc mutus Zacharias, cap. 1. Lucæ. Mittuntur & ægritudines in probationem piorum ad exemplum aliorum: sicuti percussus Iob plaga magna, vt testa raderet saniem, Iob cap. 2. Tobias cœcus factus, cap. 2. Tob. Datus stimulus carnis D. Paulo qui illum colaphizaret, 2. Corinth. cap. 12. Sed hoc confessi sunt principes medicinæ à Deo (vocabant ipsi deos) immitti morbos, nec ab alijs q̃ ab iisdem petenda auxilia, vt Hippocr. lib. de Insomn. lib. de Probitate honestatéve, Celsus in prologo suæ medicinæ, & Homerus de Peste in 1. Iliad. Quamobrem & medicinam à Deo pendere & salutis potestatem, vt quando illi libuerit, possit conferre, nemo ambiget. Sicut ex prædictis sacris exemplis, Maria soror Mosis, Hieroboam, Heliodorus, Paulus, Zacharias conuersi ad Dominum, sanati sunt, & Tobias, & Iob, & Ezechias, 4. Reg. 20. cap. & Esaiæ 38. D. Iacobus hunc modum medicinæ orationem ad Deum dicit, vt oratio fidei sanet infirmum, Epist. ca. 5.

Exhibun-

Exhibuitque sufficiens Deus Dominus documentum, cùm nobiscum conuersatus, tot ægros sanauit, mortuos susci tauit, & incurabiles morbos verbo solo curauit, vt passim in libris Euangelij legitur: sicut & dedit potestatem curandi omnes infirmitates Apostolis, fidelibusq; Christianis in nomine suo, Matth.10. Marc.3. & 16. Act.5. & 28. Lucæ 10.

Immitti morbos permissiuè à Deo per Angelos malos, & de cura eorum, & cautione Christiana, & incantationibus.

CAP. XXIV.

MOrbos quoque immitti posse à dæmonibus, nemo ambigit ex Dei permissione, vel iussu: sunt enim satellites & carnifices vindictæ iustæ Dei, vt Psal.77. Misit Deus, inquit, in eos irã indignationis suæ, indignationem, & iram, & tribulationem, immissiones per angelos malos: & angeli mali Iob affligebant; colaphizabant D.Paulum, diuexabãt lunaticos, & furiosum, quos curauit Deus, Matth.4. & 8. Luc.4. & 11. Refert & D.Luc. cap.13. liberatam ab infirmitatis spiritu per Deum, quã Satanas retinuisset ligatam illa infirmitate 18. annos. Omitto quomodo turbare possit spiritus nequã crasim corporis, suggerere imaginationi tristitiam, vel passiones, ex quibus corpus immutatur: omitto excantationes, veneficia, maleficia, de quibus in magia, & similia: exploratum enim puto, nisi Deo quis se commiserit, semper insidias quemlibet dæmonũ experiri, vtpotè hostium humanæ naturæ: Non tamen ad eorundem dæmonũ opem recurrendum, nec maleficijs maleficia soluenda: siquidem hoc esset maiorem potestatem dæmonibus in se tribuere, & viam ad maiora audenda illis sternere: sed succidenda causa morbi, nempe peccatum, & recurrendum ad Deum optimum maximum, vt reconciliati illius misericordiæ ipse potestatem, quam Sathanæ dedit, reuocet, & eum longiùs religet: non secus ac Asmodæum, quem post fusam, & exauditam orationem Saræ vxoris Tobiæ iunioris, religauit in deserto per Angelum Raphaëlem, Tobiæ cap.3. & 8. Sicut & legionem dæmonum à dæmonico expulsam, in porcos relegauit, Matth.8. Marci 5. Lucæ 8. prohibet Deus huiusmodi magorum superstitiones, characteres, & consultationes diuinorum, Leuitici capite 18. & 19. & 20. & Deuteron. capite 18. grauiterq; iratus

tus refertur apud Ochosiam, quòd misisset consultum Beelzebub idolum Accaron, num de infirmitate sua conualescere posset, & ideo mortuum. Sunt remedia ecclesiastica, quæ aduersus dæmonum imposturas, Dei auxilio pollent, & dæmones fugant, multaq; magis eorum opera dissoluunt: Sunt exorcistæ, de quibus in personis ecclesiasticis Deo fauente in compendio iuris dicemus: prodest sola inuocatio nominis IESV CHRISTI, quam dæmones, vt victoris recordationem timent, teste Iustino, in 1. Triphon. & Apoll. 1. Orig. 1. contra Cels. Tertull. in apolog. cap. 37. lib. de anima. lib. de specta. lib. de idolo. vanit. & alibi, Lactan. lib. 2. cap. 6. lib. 4. cap. 27. & alibi. Athanas. lib. de incarnat. verb. & alibi. Est & signum crucis impositum amuletum contra dæmones, vt ait Cyprian. lib. de passio. Dom. D. Martial. epist. ad Bunlig. cap. 8. D. Athan. lib. de diuers. quæstion. q. 15. & 16. vbi ratio, & alia apud. D. August. in sermo. 1. in vigil. pentecost. Extat integra homilia D. Chrysost. in 1. tomo. De vi signi crucis in exercitu & malorum, & morborum, Origen. lib. 6. in epist. ad Roman. Et rursum Origen. lib. 3. in Iob scribit primam ecclesiam aduersam venena, feras, bestias, monstra, & cætera pericula hac crucis armatura vsos, expresse D. Athanasius lib. de humanitate verbi ca. 5. & contra magica & dæmones, & morbos signi crucis impressionem, mirificam vim habere, tradit: ita illo vsus Gregorius Neocesariensis, vt scriptum in eius vita: ita D. Antonius, teste Athanasio: Hilario teste Hieron. Iosephus confessor, teste Epiphanio lib. 1. tom. 2. hæres. 30. Marcellus Appamiensis, teste Theodori. lib. 5. cap. 2. vterque Macharius teste Palladio. Omitto Donatum in Epiro episcopum, qui draconem ingentem, signo crucis ei opposito in aere, occidit, vt narrat Nicephor. lib. 12. capite 45. Sozomenes lib. 9. capite 46. Mater quoque Macrinæ sororis Basilij, tumores pectoris in ea, hoc signo dispulit: vt testis Gregorius Nissenus, in vita Macrinæ. Prætereo reliqua singularia exempla, redeo ad consensum omnium piorum patrum, fugare crucis signum dæmones, & morbos, & actiones illorum & veneficia: testisq; erit D. Cyrillus Hierosol. archiepiscopus catech. 4. & 13. & 15. atque D. Ambros. sermo. 55. tomo 3. Crucem similem dixit malo nauis, cui se alligari iussit Vlysses, ne syrenes in illum aliquid molirentur, quæ illiciebant nautas cum magno vitæ periculo ad se declinare. Crucis quoque mysterium, expressum in serpente Mosaico, &c.

co æneo & in eius ligno, in quem aspicientes, curabantur à morbis & ictibus venenatis, Numer. 21. & Ioan. cap. 3. Quamobrem Tertullianus grauissimus author, libro de Coron. milit. iisdem verbis sic ait, Ad omnẽ progressum ex consuetudine Ecclesiæ atque promotum ad omnem aditum, exitum, vestitum, & calceatum, a dlauacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quæcunque nos conuersatio exercet, frontem crucis signaculo terimus. Sunt alia cum istis remedia Christiana, vt aqua lustralis, de cuius in dæmones vi, Epiphanius Hæres. 30. tom. 1. lib. 2. Niceph. Calist. lib. 12. cap. 27. & lib. 9. Tripart. histor. cap. 34. Sanctissima Eucharistia cum digna præparatione recepta, quæ authorem totius salutis exhibet. Tunc enim cùm fortior armatus spolia cepit hostis, & ligauit inimicum, in pace sunt omnia, Matth. cap. 12. Mar. 3. Obijciebãt & morbis exorcistæ, verba quædam sacra, vt symbolum fidei & similia, quæ superstitione posteà & obseruationibus cœlestibus, & characteristicis, & inuocationibus inanibus polluta sunt, & ita damnata, exceptis quæ sancta retinet ecclesiastica disciplina: refertq; huiusmodi quasdam adiurationes seriò, Nicolaus Myrepsus Alexand. Medicus, vt in sectione de antidotis, antidot. 405. & alibi. Ammianus quoque Marcell. lib. 16. Historię Romanę tradit, Medicinæ authoritatem permittere anilia incantamenta: & Pindarus in Pythijs, ode 3. stroph. 3. inter tres species medicinæ & curę adhibitę per Chironem morbis, incantationem annumerat, dum ait,

τὺς μὲν μαλακαῖς
ἐπαοιδαῖς ἀμφέπων,
τὺς δὲ προσανέα πενόντας,
ἢ γύοις περιάπτων πάντοθεν
φάρμακα. τὺς δὲ τομαῖς ἔστασεν ὀρθὺς, id est,

quosdam mollibus incantationibus tractans, quosdam verò linia bibentes, aut membris circumponens vndique pharmaca, quosdam autem sectionibus stare fecit rectos.

De Morbis à causa animi, & adhuc de excantatione. CAP. XXV.

Extat inter Galleni libros, etsi illius non sit, de incantatione & alius proprius, an anima sequat. temper. corpor. vbi asseritur corporis complexionem, animi sequi virtutem, quæ si fuerit temperata & corporis fore perfectam: & ideo ex animi intentione, intentiones quo-

que iuuare: quia id sperat animus qualiscunque fit excantatio. Prostant quotidiana exempla, ex timore, tristitia, lætitia, stupore mentis, corporis colorem immutari, Galenus & immutari humores corporis tradit in lib. Hippocratis de Humoribus. Plerique præ gaudio mortui sunt, vt Sophocles & Dionysius Tyran. Siciliæ. Plinius lib. 7. ca. 37. Diagoras Rhodius, Cic. 1. Tuscul. Gell. libro 3. Marcus Iuuennius Thalna Consul, Valer. lib. 9. cap. 12. tit. de Morte non vulg. & alij. In lætitia quippe fit motus, non quidem validus in corpore, nec feruidus, resoluitur tamen spiritu, & dissipatur animalis facultatis robur. In mœrore autem spiritus coarctantur: vt in iracundia, sese foras impellunt, incendunt, & consumunt. Mœrore quoque laborantes sine colore, vt qui amant, refrigerentur, & rigore concutiuntur. Iracundia febrem generat, & spiritus intenduntur, qui totum corpus inflammant: spiritus tristis exsiccat ossa, Prouerb. cap. 17. Inuidi timent & tabescunt. Sed nec in his immorabor: sunt enim in ea re conuenientes Medici, inter causas alterantes corpus, esse affectus animi, Galenus in Isagog. in lib. de Salubr. lib. 5. de Decret. Hippocr. & Plat. Hippocrates libro de Insomnijs. Reddit rationem Galenus 1. de Tuen. sanit. ὑγιεία, inquit, seu sanitas, non solius corporis, sed viuentis est, vnde & animum respicit, & mali mores illam offendunt: atque ideò is edidit librum de Animi peccatorũ notitia, & medela. Hinc quibusdam persuasum est, verba posse lenire effectus animi, & incantationibus morbos posse sopiri & corporis, quòd animus mutatur & impressione. Sic tradit Strabo lib. 15. Geograph. referri in India incantatores, qui medicari crederentur, & solam eam apud illos esse medicinam. Dixit Homerus, profluuium sanguinis vulnerato femore, Vlyssem inhibuisse carmine. Theophrastus ischiadicos sanari: Cato prodidit, luxatis membris carmen auxiliari: M. Varro podagris: Plinius lib. 28. cap. 2. vbi disputat, an sit in medendo verbis aliqua vis: Serenus Hemitritidi.

De Aere, tertia causa morborum.

CAP. XXVI.

AEr ambiens, si vel impurus sit, vel temperamento nostro aduersarius, morbos generat. Hic namque omnes qualitates recipit, & mixtiones delatas retinet, demum vel ambitu suo partes corporis immutat, vel in nostra euentatione interiorum, seu respiratione interiores

res partes suis qualitatibus participes facit. Sic cùm calidus nimium,soluit,laxat,dissoluitq; spiritus. Quamobrē stomachi vim depopulatur, attrahens calorem similem: hincque sequitur virtutis deiectio, & concoctionis impedimentum, à centro ad circumferentiam vi pertracta, qđ docent sudores, & vrinæ minutio: hinc tot morbi. Sed & calor naturalis, cùm præter naturam ignescit & ascenditur in corpore, generat febres, vel simplices, vel compositas. Siquidem cùm accenditur in spiritibus, fit simplex ephemeris, id est, vnius diei vel plurium, quæ febres habēt inducias, & intermittuntur, quia extra venas humor consistit, atque à corde est remotior: si in vasis, synochus, vel non putrida, vel putrida inflammato sanguine, quia ad hepar peruenit, si in partibus solidis peruenit. Hectica vel marasmus, ex quibus interdum composita peior, vt continua cum continuis, intermittēs cum continua, tertiana cum tertiana, tertiana cum quotidiana, &c. Hinc anticipantes febres accessionē cùm humor augetur, retardantes cùm minuitur: instabiles, errabundæ, cùm ex vna specie in alteram transeunt: intermittentes, &c. vt apud Galenum de Different. febr. lib.2.cap.2. & de Crisi lib.2.cap.7. Quòd si frigidior aer mortificat imbecilla corpora, fluxiones excitat, & neruos lædit, & tracheiam arteriam. Si humidior, corpus humectat, cutem lenit, ad putria sternit. Siccior denigrat, exsiccat, & incinerat. Quòd si impurus, infecto corde gignit morbos pestilentes, vomitus prouocat, iuncturas laxat, spiritus deijcit, vt notat Paulus Aegineta libro 1. capite 49. Auicenna libro 11. Galenus 1. de Tuend bon. valetud. Hinc tempora anni, quia diuersa sunt, & aer diuersas capit impressiones qualitatū, proprios morbos habent, vt tradit Galenus & Hippocrates in Aphorismo 3. Auicenna in 11. Hæc eadem ad aeris commotiones, ad ventos scilicet, transferre facilè est, qui ex Auicenna primo, Fen. prima, prout regionis vnde fiant imitantur naturam, & morbos gignunt, vt septentrionales frigidi & sicci, neruorum dolores, horripilationes, pleuritim, peripneumoniam, &c. Meridionales calidi & humidi, somnum, febres putridas, &c. Sic de orientalibus calidis & siccis: occidentalibus frigidis & humidis conijce, & de locis earundem regionum. At que sint ea, quæ hæc recipiunt, & vnde morbi subrepant, Hippocrates lib. de Passionibus, siue de Morbis quę extra, (quem Galenus Polubio adscribit) dixit esse bilem, & pituitam, quæ corpori morbos præbent: cùm nimis in corpore

siccescunt, humescunt, calescunt, frigescuntque: quod his aduenit, cibo, potu, labore, vulnere, odore, dictu, visu, calore, frigore, venere.

De Causis ab alimentis. CAP. XXVII.

Alimenta non omnia omnibus temperamentis conuenientia sunt, propter diuersos corporis humores vel abundantes, vel deficientes. Impura corpora quantò magis nutrias, tantò magis lædes: putrescit enim alimentum, ac corrumpitur, vitiosis humoribus admixtum, vt ait Hippocrates lib. 2. aphoris. 10. Item vel propter quantitatem, vel qualitatem ciborum, nimiam repletionem, vel defectum, seu exinanitionem. De potu eadem dicenda. Nec perpetuò facultates animalis corporis respōdent, nec patiuntur semper ciborum confectionem, vel in sanguificationem, & nutricationē peruenire: interdum rationali nimiū cogitationib. intenta, vt in studiosis accidit, quæ deuorāt omnes spiritus: nō vitalis animosa semper in corde disposita, nec conueniens calor, non naturalis nutritia idonea in suis partibus & functionibus, nempe in attractrice, alteratrice, retentrice, expultrice. Huc pertinent libri de Aliment. facult. Galeni & 5. de Tuend. san. & de Simplic. medic. facult. ad has causas referri possunt alimentorum lædentes excrementorum retentiones, vel quantitate, vel qualitate, vt scribit Galen. lib. 1. de Opt. nostri corp. constit.

De Causa morborum à motu, & quiete, & somno, & vigilia, & continui solutione. CAP. XXVIII.

Vt motus temperati & conuenientes, vnde exercitatio, sanitatem tuentur, secundùm Galen. 2. de Sanit. tuend. de Renum medic. & 1. & 2. Aphoris. siue à nobis ipsis, siue ab alijs, siue à medicamentis, siue ex passionibus animæ, siue ex extrinsecis fiant. Sic illi qui excedūt, nocent pro diuersitate excessus: vt ira, perturbatio, pudor: intra & extra, exercitatio acuta attenuat: lenta, crassum reddit: multa, siccat: mediocritas, ob eſum præstat corpus, Galenus 2. & 5. de Sanit. tuend. Excedens facit biliosum, febres, phrenesim, erisipelas, &c. Subsistens intra modum, pituitosum, iocinoris, viscerum obstructiones, epilepsiam, apoplexiam, fluxiones. Neque omnibus eadem conueniens exercitatio, sed alia pueros, alia iuuenes.

nes, alia senes, alia rusticos, alia literatos, alia athletas decet. Exercitationis quies videtur aduersa, quæ desides pituitososq; facit, si nimia, sed & species quietis, somnus, motus, vigilia. In somno quiescunt animales actiones. At vt ex somno oportuno plura ad sanitatẽ conueniunt, sic ex importuno, plures morborum species, vt pituita, corporis infrigidatio, caloris innati extinctio, memoriæ destructio, nausea, malus corporis habitus. Paul. Aegin. lib.1. Auicen.3.1. Galen. de Vict. rat. in morb. acut. probabur noctumus, non à cibo: reprobatur, inanitis, repletis, post exercitationem, vacuationem, balneum, à cibo, meridianus inquietur: vt vigilia, quæ intentio animæ mota in omnes corporis partes, si temperata, bona est, excedens, morbos gignit acutos, delirium, maciem, adurit humores, cerebri temperaturam corrumpit, & concoctricem vim reddit imbecillem. Spiritus resoluit, caput vaporibus replet, bilem & febrem accendit ex perpetuo motu, &c. Galen. lib. Medic. finit. & lib.12. Meth. meden. lib.3. de Sanit. tuen. lib.2. & 3. Aphoris. Anicen.3.1. & Galen. lib. 2. de Differ. febr. Ad motum referre possum extrinsecè vnitatis solutionem, vulnus, vlcera, fracturas, luxationes, confusiones, rupturas, & id genus similia.

De Symptomatibus. CAP. XXIX.

SYmptoma est affectus proprius, sequens morbũ proprium, non aliter q̃ vmbra corpus: illud autem, secundùm Gal. de Sympt. differ. cap. 2.3.4.5. quando apparet lædi functiones sensibiles, aliquo ex quinque sensibus, vt visu, auditu, &c. debilitato, aut deprauato, aut abolito, aut dolente: sic de motu corporis abolito in parte, vel resolutione neruorum vel musculorum, vel debilitato, stupore: vel deprauato, conuulsione, id est, retractione musculorum, tremore, horrore, rigore, sternutatione, tussi, pandiculatione, oscitatione, &c. vel debilitatis, abolitis, deprauatis cogitatione, imaginatione, memoria, pulsu, attractione, retentione, alteratione, expulsione, excremẽtis, sudore, vomitu, vrina, stercore, mensibus, goorrhæa, quorum causas inquirit & rationes optimus Medicus, vt eis subuenire possit.

De Signis triplicibus, & signis temperamenti & morbi. CAP. XXX.

HAbebit curam signorum temperamenti corporis, morbi & sanitatis, vel maioris morbi Medicus: vt ait Gal. lib. de Arte med. c.1. & in c.10.11. & sequenti-

bus, docet signa temperamēti capitis, cerebri, oculorum, & aliarum partium principalium, vocatque signa salubria. At signa insalubria, scilicet morborum, docet Galenus lib. 1. de Loc. affect. cap. 6. & considerat num pars afficiatur ex affectu proprio, vel per consensum: & cap. 1. & 5. lib. 1. de Loc. affect. dat signa ægrotantium internarum partium ab actionibus læsis, animalibus sensibilibus, motoris, à principibus, à vitalibus, ab excrementis, & in his contentis: ab accidentibus cuique parti affectæ proprijs. Eadem Hippocrates aphoris. 2. lib. 1. Aphoris. Signa autem cuiuscunque ægritudinis propria collegit diligentissimè & ordinatè Ioan. Iac. Vuetzer, Syntaxeōn medices parte 4. quæ σημειωτικὴ dicitur: quamobrem & tam benè ab illo concinnata non retractabo. Adsunt & libri Hippocratis, Prorhet. & in eos commentaria Galeni doctissima, & vberrima, de Signis salubribus & malis ægritudinum. Deteguntur & morbi, vt plerunque, per pulsus, vrinæ inspectionem, in pulsu obseruant naturalem cordis, inquā, arteriarumq; motū, natiui caloris moderatorem, ex diastole & systole constantem, qui motibus contrarijs, refert cordis & arteriarum, & corporis dispositionem, in quo & obseruant habitum corporis, ætatem, animi affectus, somnium, vigilias, anni tempora, sexum, exercitium, otium: quantitatem, num longus, latus, altus, humilis, magnus, paruus, mediocris, frequens, rarus: qualitatē, num celer, tardus, mediocris, validus, imbecillis, mollis, durus: ordinem, num æqualis in vno pulsu, vel pluribus pulsationibus, num inæqualis in vno pulsu, scilicet an in vna arteria diuersus initio, medio, fine: an intercidens, recurrens, seu bis feriens: num serratus, vibrans, conuulsiuus, vndosus, vermiculans, formicās, de quibus Galen. lib. de Differ. pulsf. & alij. In vrina autem, seu excremento secundæ concoctionis, totam vrinā excretam semel inspiciunt, frigidam in vitio sine colore, habita ratione temperaturæ, ætatis, sexus, affectionum, passionum, exercitij, temporis, somni, vigiliarū, regionis, temporis, anni: & in ea considerant, substantiam crassam, tenuem, turbidam: quantitatem, paucam, multam: qualitatem, coloris, odoris: & contenta in extima superficie, num spuma, pinguedo, circulus: quæ in media, quæ in infima sunt, & in sedimento, de quibus & iudicijs vrinarum extant libri accurati in fasciculo medicinæ P. de Montagna: sed longè vberior de vrinis apud Galenum, tomo quarto. Adijciam tamen signa morborum vniuersalium: in morbo, principium, augmentum,

gmentum, ſtatum & declinationem conſiderari principij ſignum, cruditatem eſſe: augmenti, anticipationem acceſſionis, longiorem acceſſionem, ſymptomata vehementiora, intermiſſionis & declinationis tempus breuius. Porrò ſtatus morbi quæritur vel præſentis vel futuri temporis: ſtatus præſentis ſigna, acceſſio nõ anticipans nec retardans, ſed æqualis: acceſſio neque longior neq; breuior, ſed æqualis: morbus & ſymptomata neque vehementiora, neque mitiora: intermiſſionis ac declinationis tempus æquale: Signa futuri ſtatus ſumuntur, ab accidentibus extrinſecis & intrinſecis: ab intrinſecis vel à morbi natura, vt ſit tertiana vel eryſipelas, quæ citius ad ſtatum perueniunt: ſi quotidiana vel œdema, &c. quæ tardius, vel ab incrementis circuituum: quæ ſi magna manifeſtum eſt morbi augmentum, ſi parua, longius diſtare morbi ſtatum: vel à temperatura ægrotantis, ſi frigidior, ſiccior, calidior, humidior: vel à mox apparentibus, ſiue ab vrinis ſiue ſputis, ſiue excrementis alui coctis vel crudis. Ab extrinſecis futuris ſtatus quoque colligitur ab ætate, anni tempore, regione, conſtitutione aeris, victus ratione. Porrò declinationis morbi ſigna, acceſſio tardior, longitudo acceſſionis breuior, morbus & ſymptomata mitiora & ſimpliciora, intermiſſionis ac declinationis tempus longius.

De ſignis prognoſticis in mutatione morbi, vitæ, & mortis, ſeu de criſibus.

CAP. XXXI.

CRiſis Latinis iudicium, dicitur ſubita ac repentina, potiſſimùm in morbis acutis mutatio, qua infirmus vel ad mortẽ deducitur. Galen. aphoriſ. 2. com. 13. vel vt ait Hippocr. 1. epidim. ſit inclinatio ad melius vel peius. Dico potiſſimùm in morbis acutis: quia in chronicis ſeu diuturnis morbis, criſis rarò reperta eſt, ſed paulatim fit reſolutio: in acutis verò ſemper. vnde dicemus cuiuslibet morbi interitũ, eſſe vel reſolutiuo, vel critico motu aeuti, à ſanguine ferè, & flaua bili, longi à pituita & atra bile: acuti, phrenitis, febris ardens ſeu cauſos, ſynanche, pleuritis, peripneumonia, cardiacus, regius morbus, cholera, voluulus, cholicus dolor, apoplexia, tetanus, epiſthotonus, emproſthotonus, Galen. in introduct. ſeu medico. Verùm acutorum, quidam ſimpliciter acuti, qui in 14. diebus iudicantur, alij acuti eum decidentia, qui in 40. diebus. Hippocrat. lib. 2. aphoriſ. aphoriſ. 23. & ibi

Galen. & Hippoc. in prognostic. vbi violentia morbi maior, ibi necesse est vel citò prosterni vires corporis & mori, vel excitatos malos humores propelli & vinci morbum, & ita citas fieri, & à centro trahi malis ad circumferentias excretiones & iudicia vel crises breuioris temporis. In temporibus, si principium morbus præterierit, aliaque tempora vsq; ad declinationem vel vehementia fuerint, acutus erit morbus: contrà verò chronicus. Crisim excretiones quædam, subsequũtur, vt sudores, fluxio sanguinis à naribus vel ab alijs partibus, alui, & vrinarum profluuia, vomitiones, cum quibus & malum propellitur & corporis exituræ. Sed & ante hæc & præcedere solent indicia mala, vt dum æger difficulter trahit spiritum, delirat, caliginem vel splendorem sibi ante oculos versari putat, vel lacrymatur, vel rubent oculi, aut tempora aut totum caput, aut ceruix dolore afficiuntur, aut rigor adest, aut dolet stomachus, inferiusque labrum tremit, vt scribit Blasius Hollerius lib.2. Theoricæ medic. c.1. sed latius Galen.1. de crisibus 1.aphorisf.cap.12. & 3. de morbis vulgaribus vbi illa signa ad malum tendere tradit: ad bonum autem, mente constare, facilem habere anhelitum, facilè tolerare morbum, pulsuum bonitatem, decubitum decentem, faciem sanis simillimã, corporis totius æqualitatem, & similia quæ tradit quoque Hippocrat. in prognosticis. Duplex crisis in medicina, perfecta & imperfecta: siue crisis expulsionis & permutationis. in diebus quietis & teporis, hora crisis perfecta nunquam, sed in exacerbationum diebus, fortiorumque paroxysmorum, semper conditiones bonæ crisis, hæ: Prima vt sit completa. 2. certa. 3. salua. 4. manifesta. 5. iudicata. 6. ad benignum mutata. Crisis melior noctium quàm dierum: quia virtus nocte vnita & in quiete, quæ die fuerat disgregata, & mouet humores fortius Luna noctu. Critici dies sumunt principium à primo die notabilis læsionis, vel ab ægritudinis puncto, à quo 24. horæ faciunt vnum diem. At de numero dierum diffident aliquantulum medici: quæ in diebus paribus iudicantur, sunt discreta apta conuersioni: quæ verò imparibus contrà. Initium morbi est insultus primus, huic cognitioni obseruatio horarum diei, & naturæ humorum, opem fert perpulchram. Pituita ab hora noctis tertia, hoc est, à nona post meridiem. vsq; ad tertiam post mediam noctem, viget: & phlegma stomacho innatat, somnumq; conciliat: à tertia aũt hora noctis, vsque ad nonam antemeridianam, concoquitur sanguis,

guis, atque ab hepate elaboratur: vnde mens exorto Sole alacrior, sani & ægri erectiores, ob suauem effluxum, gratumq; sanguinis habitum. Deinde ab hora 9. antemeridiana, vsque ad horam tertiam pomeridianam, bilis flaua suas vices obit, quo tempore naturæ vis secernit à sanguine choleram, eamq; ad fellis folliculum dirigit: vnde tunc temporis facilis ad cholerã & iram homo: at ab hora tertia, vsque ad nonam ante medium noctis bilis atra seu succus melancholicus, clauum in corpore regit: quo temporis curriculo, vt ait Soranus, hepar defæcatur, eluiturq; à sordido excremento, idq; natura spleni destinat: vnde tunc mens hominis obnubilatur, & ex atra densaq; fuligine, animus mœrore contrahitur. Quibus notatis, obserua quatuor quadrantes fieri 24. horarum diei, & singulis humoribus distribui sex horas, in quibus singulis senarijs nota principium incipiens, medium pro robore, & finẽ pro declinatione, cognosces insultus primos morbi, adnotatis naturis morborum, atque videbis plerunque morbos ex humoribus, si illi nuper mixti sint, incipere, & incrementum habere & intermitti cum tempore sui humoris: sic febres continentes & quæ ex sanguine ortum habent, manè hora tertia ingruunt: tertianæ, sub meridiem hora 12. quartanæ, hora tertia pomeridiana: quotidianæ ex phlegmate, circa primas noctis excubias. Quòd si humores redundent, aut inter se connexi, implicatiq; sint, vt fieri solet, non seruant legitimum suum tempus, sed sunt insultus acriores & productiores & diuturniores. In criticis itaque diebus à principio morbi, augmentum est dies tertius: siquidem expleto duarum & septuaginta horarum curriculo, id est, tertio die, humores sisti contigit, mouerique desinunt: quòd Luna eo temporis spatio, vnum zodiaci signum peregerit, cuius vi humorũ decursus in corporibus perficitur. Quamobrem quarta dies erit critica, indicatiua septimi: quamuis aliquando, sed rarò, ipsa sit critica, vt apud Auicen. Synochus dicitur quarto die terminatus, vnde critica sed rarò. Crisis 7. diei fortior erit crisi diei 14. vt autem intelligantur dierum & temporum morbi indices & decretorij, datur hæc tabella.

Dies

Indices decretorij,	indices decretorij,	indices decretorij.			
4	7	11	14	17	20
34	27	31	34	37	40
24	27	31	34	37	40
44	47	51	54	57	60
64	67	71	74	77	80
84	87	91	94	97	100

Hebdomadæ tres diebus 20. constitutæ

Indices 1. decret.	indices 2. decret.	indices 3. decret.
4. 8.	4. 3.	3. 3.

Qui plura desiderauerit consulat Galeni libros, de diebus decretorijs, & de crisibus, & prognostica Hippocrat.

De Practica medices & diæta.

CAP. XXXII.

SVperioribus precognitis, medicus ad curationem venit & auxilia, quibus vel conseruet, vel restituat sanitatem, & morbum expugnet. itaq; consugit, vel ad victus rationem, vel ad pharmaca, vel ad opem manuum chirurgi. In victu ciborum considerat qualitatem, vel aduersariam morbo, vel conuenientem sanitati: item quantitatem, pro modo virium robustarum & imbecillium, & morbi, & temporum, principij, augmenti, status, & declinationis eiusdem, ætatis, & anni partium: interdum tollit, dum oportet morborum naturā concoquere, vt ait Auicen. in 4. primi. Interdum minuit quantitatem, qualitatem vel vtramq;: interdum æquat, auget. Succum & naturam considerat cibi & potus, ex quibus animalibus, plantis, & alijs generibus escarum.

De medicamentis. CAP. XXXIII.

PHarmaca & medicamenta medicus adhibet, simplicia, composita, quæ naturam alterare ac mutare possint, quia frigida, humida, calida, sicca in 1. 2. 3. vel 4. gradu, vel ex illis composita: & horum quædam indurant, quædam emolliunt, quæ relaxant, quæ rarefaciunt, obturant, condensant, aperiunt, claudunt, adurunt, repellunt, attrahunt, purgant, vel mediatè, vel immediatè, per se, per accidens, à tota substantia: ex qualitate, vel pura vel correcta, & emendata per alia. In promptu sunt libri de simplic. medicament. facultatibus, nempe Galeni, Dioscoridis, Aeginetæ, Mesues, & aliorum, qui de plantis, & aliorum simplicium medicamentorum & compositorum

ſitorum loquuntur facultatibus. Habent autem medicamentorũ propinationes ſuam methodum, doſim & cautiones: doſes, per grana, ſcrupulos, drachmas, vncias, libras, pugillos, manipulos, cochlearia & alia pondera & menſuras, de quibus Galen. lib. de method. meden. & de ponderibus. Obſeruant, per quas vias immittãtur in corpus, num per palatum, vterum, anum, nates, oculos, &c. Ante pharmaci exhibitionem, nauſeam prohibent aceto roſaceo, aqua roſacea, apio, cotoneo, menta, myrto, pyrethro, manſo, vt ſtupeat os: poculi illitione dulci, &c. vomitum arcent, extremis partibus corporis fibulis alligatis, aſtringentia dantes, poſt potum medicinæ, vt mala, meſpila, ſorbas, &c. & poſt pharmacum pulticulam hordei dant, inhibent cibum ſtatim, nidorem & odorem medicinæ hordeacea aqua pota ſubmouent: dolorem ex ea, aqua calida pota, leuant: inhibent ſomnum, niſi fluxum ſiſtere velint.

De Chirurgia. CAP. XXXIV.

MEdicos Homerus in Iliad. 1. appellat Machaonem & Podalyrium, qui potius erant chirurgi: nam & illi proprijs manibus ſanabant. Hippocrat. in officinam medici, medicamentorum nullam fecit mentionem, dum inſtitueret eum qui manu medetur: vnde prorſus medicinæ pars hæc ab alia ſeparata. Verſatur autem in diuiſione & in compoſitione cõtinui, in ſuperflui ſublatione, in vulnerum & vlcerum curatione. Diuiſiones continui, ſimplex inciſio, præciſio, hypoſpachiſmus, quando inciſio fit nouacula tribus lineis, vt in fronte cùm oculi fluunt: periſcytiſmus, cùm per tranſuerſales lineas fit ſectio, vt in ſyncipite & collis particula nigricante, quæ præputium dicitur: angeologia vaſis latentibus à tempore ad tempus in profundum diuiſis: exciſio, aduſtio, limatio, ſectio per ſerram. Compoſitio diuiſi fit, infractorum oſſium coniunctione, ligatura, luxatorum repoſitione, inteſtinorum procidentium collocatione, vuluæ quoque & inteſtini in abdomine, inciſis auribus, labijs, naribus applicandis & ſuendis. Sunt & alia quæ ad chirurgum & manus medelam pertinent, enumerata in introductorio Galeni ſeu medico, cùm de chirurgia agit. At ad chirurgiam requirit lib. de officina medi. Hippocrat. vt ſit ægrotans, agens, miniſtri, machinamenta, lumen, vbi, quomodo, quando, corpus, inſtrumenta, tempus, modus, locus. Inſtrumenta chirurgorum

gorum plura sunt, vt spathomela, scapellũ, specillum, forfex, rasorium, cucdium, acus, mele, & alia quæ apud Pollucem, lib. 4. Onomast. c. 25. fistula, cathetera, cauteria. Marianus Sanctibarolitanus, lib. de lapide renum & lib. de lapide in vesica, ad morbum illum necessaria depingit instrumenta, rostrum, acuatum vel terlynum, syringam, tentatiuam, itinerarium, nouaculam, exploratorium, ductores duos, apericns, forcipem, duos lateres, verriculum seu buctonem, absterhens, cochlear: exiguo & fascias. Fasciæ autem quæ distant inter se, materia, habitu, longitudine, structura parari debent, lenes, tenues, molles, mundæ, latæ, sine suturis, sine eminentijs, valentes ne rumpantur: nec minima artis pars, probè ligare facias: variæ enim sunt pro diuersitate membrorum formæ ligãdi, vt laquei varij quib. vtuntur, epangylotus, auriculæ, chiastus, strangularis hyperbatus. Sunt & alia vincula per funes, lora, &c. Organa: & sunt aut machinamenta, tractoria, erecta, constantia, vasi, cruribus transuersarijs, cubitis, axibus, regulis, testudinibus, opicibus, cuneis, lunatis lignis, orbiculis, trochleis, fosissis, operculis, vertebris, fibulis, radicibus, vncis, catenis, forficibus, sedilibus, priapiscis, cochlea, cuneolis, chimiscis columbarijs, ergata. Galen. de machinamentis in reponendis articulis, scamnum Hippocratis dicit sufficere: meminit de polyspasto machinamento, orbiculis multis constante, & de Fabri & Andreæ organo, est & glossocomon, ad crus comminutum restituendum, & Milei plinthium. Scripsit Hippocr. libros de vlceribus, de fistulis, de vulneribus capitis, quos commẽtarijs illustrauit Vidus Vidius Florentinus. Scripsit & de fracturis, de articulis & de officina medici, in quos lib. amplissima edidit Galenus commentaria. Scripsit & Galenus de fascijs, quibus alligant chirurgi. Et Oribasius de laqueis & machinamentis, quibus in suos ægrotos commodè vti debent chirurgi. Extant de re chirurgica, protriti in tonstrinis Alanfrancius, & alij, vt non opus sit in hic mẽ operam ludere.

De Pharmacopolis & seplasiarijs.

CAP. XXXV.

PHarmacopolæ seu apothecarij, & qui plantas colligunt & pharmaca seruant & vendunt, administri sunt medicorum quoque. Hi medicamenta colligunt, reseruant, præparant, corrigunt, terunt, infundunt, miscent: hi colligunt medicamenta, ex lapidibus, mineralibus, ex plantis,

plantis, radicibus, ex mucillaginibus, corticibus, seminibus, medullis, ex animalibus cuiuscunque generis, suis temporibus: seruant autem in apothecis, conuenientibus vasis & cellulis, & pixidibus debito loco. Eaq; præparant, adustione, & ablutione, cōbustione, putrefactione, collatione, distillatione, succi expressione, decoctione, mixtione aliorum, torrefactione, assatione, desiccatione, dealbatione, liquefactione, despumatione. Præparationem & correctionem medicamentorum docet Mesue. Debet autem valdè peritus in simplicium medicamentorum cognitione esse pharmacopola, & cuius sint gustus & saporis, num amara, dulcia, acetosa, pontica, insipida, saporis alicuius: si in virib. dignoscendis polleat optimum: cui opem ferent Galen. lib. de simpl. medicam. facultat. de simplicib. Auicenna, Serapio Bulcasij seruitor, de historia plantarum libri Dioscoridis, Amati Lusitani, Ruellij, Matheoli, Fuchsij, Leoniceni, & aliorum similium. sic non incidet in errores quos dicūt, vt quid pro quo, hoc est, vt speciem alienam pro alia subijciat, in miscendo, debet ponderum præscripta & simplicium adiectiones obseruare, & in ea miscendi arte præsciat, quòd electuarium sit electum ex varijs: opiatæ ab opio, condita præparata: lohoc, syrupus inspissatus ad modum electuarij: confectio, quæ lambendo deglutienda: iulep, clarificata potio: syrupus, liquor potabilis ex succis vel seminibus vel herbis cum melle & saccaro, &c. qui coctus dicitur dum inter digitos viscosus, vel si coaguletur super marmore: vt sapa vinum est coctum ad spissitudinem ex musto: rob, succus inspissatus ad modum mellis: trochiscus, aggregatio specierum in modum rotulæ cum aliquo liquore: pilula à rotunditate in modum pilæ. Emplastrum respectu vnguenti dura confectio, sine oleis: vnguentum, mollis confectio cum oleo vel adipe & cera & alijs: vnctio, omnibus liquidior, cum oleis sine cera vel cum ea modica: cataplasma ex succo & herbis solùm. Epithema, de succis vnctio solùm: saccellus, vel sacculus, cum in sacco medicina ponitur: fumigatio vel suffitus, fumo recepto. De quorum omnium commixtione & operatione, tractat Mesue in 2. parte, & sequentibus, Nicolaus, & Platearius & Ioannes de S. Amando, in antidotarijs, liber seruitoris: extat & liber apothecis protritum, Dispensatium dictum, quem Ioannes du Boys pharmacopola Parisiensis, nuperrimè scholijs illustrauit, libro inscripto In methodum miscendorum. Ad mediastinos

hos

hos medicos, referendos Iatraleiptas, id est, reunctores, qui vnctionibus vtuntur, vnde professio Iatraleiptica, à Prodico inuenta, apud Plin. lib. 29. cap. 1.

De Coquo. CAP. XXXVI.

Remedia vera morborum pauperrimus quisque cœnat: nam si ex horto petatur aut herba, aut frutex quæratur, nulla artium vilior fiet medicina: & naturæ placuit vulgò esse remedia parata quæ parata facilia, & sine impendio, ex quibus viuimus: malitia autem hominum simplicium compositiones & externorum medicamentorum inuentiones inuenit, vt ait Plin. lib. 24. ca. 1. sicuti & voluptatis ministros coquos, quos tamen aliquantum necessarios ducunt & medici. Nam sicut pædotriba est gymnastæ minister, ita & medici coquus, vt ait Galen. de sanit. tuend. Et Athenæus lib. 7. gymnosophi. cap. 14. bonus coquus, inquit, bonus debet esse medicus, vt noscat ciborum vires: geometra quoque, vt disponat bene suis partibus cœnam: & plura de coquis, lib. 9. cap. 5. & 8. Platina lib. 1. de honesta disciplina exigit coquum longa arte & experientia doctum, patientem laboris, sine squalore & spurcitia, qui noscat carnium, pisciũ, olerumq; vim & naturã: vt quid assum, frictum, elixumve fieri debeat: gustu valeat, ne salita nimis vel fatua apponat: ne sit gulosus, edax, ne domini cibos intercipiat: ad domini palatum respiciat. nam, vt ait Martialis, lib. 14. epigram. 220.

Non satis est ars sola coquo, seruire palato:
Namque coquus domini debet habere gulam.

Et certè sanis & valentibus, sicuti nec de medico cura est, neque illi condimentis & apparatu vel delectu ciborum egent: meliusque vt sit illis optimum condimentum & pro coquo fames & labor, & necessitas: sic ægris & malè se habentibus, & medicus & ciborum distinctio exigitur: alijs enim fricta, alijs assa, alijs elixa nocent, alijs salita, alijs pisces, alijs alij cibi vel prosunt vel officiunt. Sic de malè coctis, de crudis, de oleribus dicendum. & quosdam nausea vexat, quosdam cruditas stomachi, quosdã orexis, quosdam defectio appetitus, quibus omnibus instar medici coquus erit. Is enim sua opera consulet accendendo, inflammando, purgando, scindendo, lixando, fingendo, assando, abstergendo, torrendo, macerando, distillando, cribrando, pinsendo, condiendo, saliendo, & alio modo aromatibus temperando, olla, patina, cultro, veru,

veru, toryna, cochleari, lebete, clibano, fornace, & similibus instrumentis, de quibus apud Iulium Pollucem, lib. 6 Onomast. cap. 11. potissimùm si norit ab idibus Februarij vsque ad 8. idus Maii, quo tempore sanguis augetur, bonis & temperatis cibis vtendum, addendum potioni, diminuendum cibum, vtendum carne & oleribus, paulatim ad assa ab elixis transeundum: dehinc ab 8. iduum Maij vsque ad 8. id. Augusti, quo tempore cholera viget, vtendum frigidis & humidis, carne assa, potione dilutissima: & ab 8. id. August. vsque ad 8. id. Nouembris, quo tempore dominatur melancholia, vtendum acidis, acribus: deinceps ab 8. id. Nouemb. vsque ad 8. Februar. quo tempore pituita dominatur vtendum abundatiori cibo, carnibus elixis, oleribus modicè. Prodest & coquum qui disponit epulas, nosse quæ duræ, quæ facilioris concoctionis, quæ boni malive succi, qui fructus horarij, qui potius in mensa præponendi cibi, qui in finem & pro bellarijs reseruādi: & sic maximam opem sanitati adferet: alioquin autem, si tantum ad voluptatem & proritandam gastrimargiam & edacitatem, vel ad fastum, vt solet, coquus adhibeatur, velut instrumentum decoctionis patrimonij, administrum Veneris, inuerecundiæ, & perniciem corporis cum ferculorum varietate & condimentis, vt portas inferni abominor, cœnasque eorum & dominos dignos cruce opinor, vt prodigos & decoctores iudico, & pauperum fures, qui vna cœna tot epulas perdāt, quæ fame pereuntes possent abundè reficere, & pecunias ad euehenda gulæ proritamenta perdant, quæ aliter pluribus sufficerent: quare hic leges censorias reuiuiscere exoptē, vt M. Scauri consulatu latam, quæ glires cœnis & conchylia & ex alio orbe conuectas aues ademit: vt ait Plin. lib. 8. cap. 56. & lib. 36. cap. 1. Et eam per quam erat & in antiquis cœnarum interdictis à C. Fannio consule statutum ne quid volucrum poneretur præter vnam gallinam, quę non esset altilis, teste Plin. lib. 10. c. 50. & eas quibus cœnis interdicta abdomina, glandia, testiculi, vuluæ, syncipita verrina, quæ ganeæ in quinquaginta ferè sapores, vt sunt carnes conuertebant, vt ait Plin. lib. 8. cap. 51. Vellem & legem obseruari Romuli, ne propter pretij summam magnam, quis maiores sed minores emeret pisces, quam idem Plin. refert, lib. 32. cap. 2. vt ait Adrianus Cæsar diligentia iudicum, sumptus conuiuij constituit, vt ait Spartianus in eius vita. Sed de coquo hactenus. De arte coquinaria scripsit Platina, lib. de honesta volupt.

De veterinaria medicina. CAP. XXXVII.

SVb hac comprehendimus, vt monui, non tantùm ea quæ pertinent ad curanda animalia quæ vehendis rebus inseruiunt, veluti adiumenta, equos, mulos pertinentia, sed & per similitudinem remediorum & morborum, ea quæ armentalia sunt, & pecoris, & canum, & auium, & aliorum animalium: hæc enim omnia in vsum hominum quoque à Deo concessa sunt, & idcirco cura indigent & solicitudine. Extant τῶν ἱππιατρικῶν, id est, de equorum morbis, Græci libri duo, vbi veterinaria absoluta de morbis & eorum cura. agitur quippe ibi, in primo de febre equi, de malide, de peste, de pulmone, & de corrupto, & eius morbis, de hordeatione, de sanguinis missione, de oculorum morbis, de admissura & perferendo ventre, de parotidibus, vlceribus, tonsillis, angina, strumis, de ceruicis morbis, maxillarum, cardiaco, de nephritide, cum equus posteriore parte tractim progreditur, & vacillans inter incedendũ parietes ambit: de dolore ventris, iocinoris vrinæ, de eius suppressione, stillicidio: opisthotono, rigore neruorum, intestinis, aqua intercute, sanguiuis profusionibus, obstructionibus, tormitibus, inflammatione iliorum, genuum defluxionibus, fusarginosis, tuberculis vngularum, podagra, pilorum marcore, de liquido stercore laborantibus, serpentibus, vlceribus rigore pilorum. Et in 2. tractatur de vlcerato ore, de fatigatis, distentis, spiritu & agitatione vexatis, de æstuatione à via, de rupta arteria, de combustis à calce, de fame cruciatis, de strigoribus & extenuatis, de scabie, de vulneribus cauium locorum, de deuolutis in foueas, de cohibendis calcitratibus, de fractis, de cholera humida & sicca, de carcinomate, abscessu, furuunculis, marisca, fico, verrucis pedum, neruorum vulneribus, de ictis à serpentibus & scorpionibus & alijs venenatis, de hirudinibus de prouenientibus ex gallina veniente ad præsepia, brasica cum freno depasta, seu aconito, cicuta vel crucis. De pediculosis animalibus, de cruditate, oppletione, castratione, fractione, furore, de fluxionibus à capite, pedum mollitie, sideratione, lesis strigili, de topaccis, callis, de proterentibus cornua ambulando: tractatur etiam de armentitijs pecoribus, quomodo alui directionem molire oporteat, & de inedia laborantibus, de exercitijs equorum, domitura, cornus incremento, de rimis seu ragadibus, de glacie ambustis, de fistulis, & diuersis malagmatum

lagmatum speciebus. De equorum morbis, & Virgil. lib. 3. Georg. ibi,

Labitur infœlix studiorum atq; immemor herbæ, &c.

Non omiserunt rusticæ rei authores curam aliorum animalium tradere. De ouium cura, Columella lib. 8. cap. 2. 3. 4. 5. & 7. Et Virgil. lib. 3. Georg. De capratum cura, Varro de re Rustica, lib. 2. cap. 2. & de alijs animalib. rusticis, sequentibus. De cura apum & morbis, Virgil. 4. Georg. & alij rei rusticæ authores. Prodita remedia de auibus potissimùm de his, quibus advenationem vtimur, contra pennas vel ruptas vel dissipatas, contra earum sitim, cruditates, & alias ægritudines, & de canum morbis & remedijs. Estque liber editus ab authore, qui vulgari Gallica lingua scripsit, Gulielmo Tardit, *de l'art de Faulconnerie & desduict de la Chasse*, & à Iacobo Phouilloux, *lib. de la Venerie*.

Quare animalibus medicina conueniat.

CAP. XXXVIII.

Nec mirum videatur, si & animalibus medicinæ attribuãtur, cum ferè pars maior medicinæ & remediorum, ab eorum cura ortum habuerit, vt docuit Plin. lib. 8. cap. 27. Monstrauit Ibis Aegyptia auis vomendi modum. Cerui dictamnum pro extrahendis sagittis, docuit & per cancrorum pastum contra morsus venenatos auxilium, vt & apri iisdem contra ederam esam vtuntur: chelidoniam visui salubrem, hirundines, testudo cunilæ contra serpentis vsum: mustella, contra venena rutam: ciconia origani vim: anguis fœniculum exuuias relinquens, & marathrum contra defectum visus: draco contra vernam nauseam, Siluestrem lactucam: panthera contra venenum aconitum, pardalianchem: elephas, chameleonte deuorato, oleastrum: vrsi contra mandragoras deuoratas, formicas: palumbes, graculi, metulæ, perdices, contra annuum fastidium, lauri folium: contra eundem, columbæ, turtures, gallinacei, elxinem: anates, anseres, & aliæ aquaticæ sideritem: grues iuncum palustrem: corui contra virus chameleontis, laurum. Refert quoque Basilius Magnus homil. 9. exameron, vrsam sauciam vulnetibus, verbasco sibi mederi: testitudinem contra venenum viperæ morsus, origano pasto: vulpes laricis lactima vulnera sibi medicari: anguem fœniculo lippitudinem tollere.

***

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XXIX.

In quo agitur de Venatione.

De vtilitate & causis Venationis. CAP. I.

VNT plura adiaphora, quibus quis vti vel abuti potest, quorum ex numero maximè videtur esse venatio: ea quippe si licitè exerceatur, venatio artificium vel officium est & exercitium vtile & honestum: si illicitè, summæ lenitatis & maleficij erit. Iullius Pollux Commodo imperatori scribens lib. 5. Onomast. in principio, vt studiosus sit venationis admonet, quòd hoc studium sit heroicum, conferens ad corporis animique bonam constitutionem sicque militaris audaciæ specimen: quæ exercitatione efficiat robustum, celerem, laboriosum, idcirco valdè celebre apud Persas, vt scribit Xenophon lib. 1. Cyripæd. & Athenæ. lib. 1. dipnosoph. cap. 20. vtuntur, inquit, apud Homerum venationibus iuuenes, ad bellica pericula deuitanda, & omnibus indagationibus, quibus robustiores sanioresque efficiantur. Manet namque, vt ait Horat. ode. lib. 1. carm. sub Ioue frigido venator, teneræ coniugis immemor, &c. Præludium ad militiam dicit quoque Philo Iudæus venationem lib. de vita Mosis. multa de iisdem & Xenophon lib. de venation. Cicer. pariter illud exercitium lib. 2. de natura Deorum, putat ad similitudinem disciplinæ militaris pertinere: verùm propius attigit, & dum ad victum facere subiecit. Iam verò, inquit, immanes feras & belluas nanciscimur venando, vt & vescamur his, & vt exerceamur in venando ad similitudinem disciplinæ bellicæ, & vtamur domitis & condocefactis, vt elephantis, multaque ex eorum corporibus remedia morbis & vulneribus eligamus, &c. Arbitror autem ego primam causam venationis ferarum fuisse, vt ab earum iniurijs se expedirent homines: deinde victum: neque enim animalibus ab initio seculi victitatum fuit, vt plures fereque omnes probant, sed glandibus & terræ frugibus tantùm:

tantùm: quin & erant domestica semper animalia, armentalia, & pecora, quibus sine venatione vti potuissent, si voluissent in cibum hominis, vt ait Genesis cap. 4. Postmodum opinor illud quod primum necessitate fiebat, tràsijsse in voluptatem, gula ad electionem ciborum proritante, vel animo in sæuitiam ab humanitate degenerante, vt à ferarum morte quotidiana, in homines quoq; sæuire ausi fuerint postmodum: non secus ac initium bellorum Romani in vrbe faciebant à gladiatorum crudelissimis spectaculis, vt ait Iulianus Capitolinus. Sic Nembroth ille primus, vt fertur à Iosepho & alijs, tyrannus, robustus erat venator, Genesis 10. multas enim nouerit insidiarum oportet species venator, qui feras persequitur, quibus animus semel imbutus, vix ab insidijs proximorum se potest temperare, vt non immeritò fuerit rusticis, regijs constitutionibus Gallicis venationis vsus interdictus, qui deinceps nequirent ob syluestrem naturam à consuetudine venandi feras continere, quin ad venationem hominum & latrocinia transirent, vel saltem cultum agrorum relinquerent, & persequendo lepusculo, tempus culturæ destinatum contererent. Refert & Gaguinus lib. 10. in Ludouico 11. Ludouicum 11. initio regni, omnem propè venationis consuetudinem prohibuisse, ita vt esset piaculum aues aut canes alere, cassibus vti, insidiari feris animalibus, nisi quoad ipse permitteret. Inhibuerunt & sacri canones venationem clericis & antistitibus. Non conijciam hunc in locum, tumultuosam & inquietam venatorum vitam, iniurias quas irrogant agrorum & syluarum dominis, vinearum fructibus, satis & nouellis plantis, non temporis iacturam, qua nulla maior: non hominum, canum & auium aucupantium, & venantium expensas, quæ sæpe dominos deuorant, vt Actæon ita præda suis canibus dicatur fuisse, hoc est omnē illius substantiam illis fuisse consumptam. Omittam & abusum perquam maximum, vt mulieres etiam nunc in venationem pergant: velit Deus ne illa ars illis velamentum sit turpitudinis & prostratæ castitatis, vt fuit Didoni & Aeneæ, teste Virgil. lib. 4. Aeneid.

Venatum Aeneas vnaq; miserrima Dido
In nemus ire parant, &c.

Et Daphnæ, & Leucippo apud Parthenium in Erotic. cap. 15. Diodorum Elactem in elegijs, & Philarch. lib. 15. Agathoni & Rheso apud eundem Parthe. Erotic. cap. 36. Transeo pericula mortis quibus se objiciunt, vel quæ in-

quirunt venatores pertinaces, vt venandi studio vsque ad insaniam Adrianum detineri & ad vitæ periculum vsque, vt ait Dion in Adrian. quare Boristheni equo quo vtebatur vtplurimùm mortuo, sepulchrum fecisse & columnam & epigrāma, meminit Aelius Spartian. Possem hic plurimos recensere mortuos vel acriter vulneratos à feris, vel excussos equis, vel occursionibus arborum, vel fame, vel temporum tempestatibus enecatos, quos classici describunt authores, & Ioan. Salesberiensis in Polycratico lib.1. cap.4. Nolim tamen quis mihi succenseat, veluti prohibenti omnino venationem: non enim prohibendam censeo temperatam & necessariam: nam & aliquando M. Antoninus Philosophus imperator, etsi studiosus, à grauioribus Reipub. curis animum remittens in venationem pergebat, vt scribit Iulius Capitolinus in eius vita, interdum piscando se oblectabat. Venabatur & piscabatur nonnunquam Alexan. Seuerus, alioquin Reipubl. intentus, teste Lampridio in eius vita. valdeque necessarij sunt qui animalia fera, nocentia capiant & exterminent. Sic enim Orion ob prædam magnam captam ferarum, Helicen insulam securam reddidit, antea incultam, vt author Parthenius in Eroticis. Sic cantic. 2. cap. vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas, &c. Sic de apris, ceruis, leonibus, & similibus dicendum, quos expedit à satis & frugibus abigi & capi: minus quoque reijcio venationem ferarum & animalium, quæ victui necessaria vel conducentia sunt, cùm Deus animalia omnia in victum homini concesserit, Genes. 9. Probo etiam valdè eam otiosis, ne nihil agentes malè agere discant. Dummodò sine iniuria & damno alterius fiat, & leges seruentur. Plat. lib. 7. de Legib. dum præscribit, venatorem nocturnum, retibus & canibus suis fidentem, nemo vspiam sinat venari. Auceps per incultos agros montesq; vagari permittatur. A cultis locis, sacrisq; incultis, à quocunque pellatur. Piscator nec in portubus, nec sacris fluuijs, paludibus, stagnisque venetur: in alijs liceat, dummodo succorum non vtatur permixtione.

Quid, & quotuplex venatio. CAP. II.

VEnationem Varro, in 4. de lingua Latina ab aduentu vel euentu dicit ait, quòd non certa præda est: multi quippe venantur, sed non omnes prędam consequi eunt. Græci à feris ipsis venationem dicunt θήρευμα vel θηρεύειν, vt venatio sit ferarum vel animalium inda-

indagatio vel persequutio. Plato in sophista capturam, venationem esse animalium dixit, ego quoque venationem dici capturam fateor: at non perpetuò in venatione esse capturam. Quamobrem cùm genera diuersa sint animalium, saltem tria, quorum cibo vtimur, nempe quadrupedia, alia volatilia, alia natantia vel aquatica: ideò tot species venationis constituemus, nempe venationem, aucupium, & piscationem: non enim loquemur de venatione cicadarum, quæ puerorum, de qua Theocrit. sic ait: εἰδυλλίῳ primo, αὐτὰρ ὅγ' ἀνθερίκεσσι καλὰν πλέκει ἀκριδοθήραν σχοίνῳ ἐφαρμόσδων, id est, sed ille, scilicet puer, ex culmis pulchram cicadis capiẽdis decipulam iunco concinnans, &c. neque etiam loquemur de specie venatoria quam Plato in Sophista, & 7. de legibus dixit animalium mansuetorum scilicet, & omittimus prædatoriam hominum, & tyrãnidem, dum homines in seruitutem rediguntur, captiuitatem militarem: priuatam persuasionem: amatorum venationem: captiones hominum per gratiam, per voluptatis illecebras, adulationem: pyratica, latrocinia & alia quæ venationes hominum dicit. quæ certè veræ sunt inescationes, vt verbo Terentiano vtar, dum ait, abi nescis inescare homines. Omittemus etiam venationem illam ferarum, quæ à damnatis in ludum venatorium, intra cancellos & continentes parietes fiebat, & ad quam rei tantùm criminum damnabantur: vt ait Vlpian. in l. aut damnum l. 8. de pœn. lib. 48. ff. tit. 19. In omni autem venatione, consideramus in summa, animalia ipsa, loca vbi capienda, personas quæ venantur, & instrumenta, vt media ad capturam.

De Venatione animalium quadrupedum.

CAP. III.

IN hac feræ maiores & minores sunt distinguendæ: maiores trimali cerui, apri, leones, pardi, lynces, panthæræ, vrsi: minores, vulpes, taxi, cuniculi, lepores: in his omnibus, personæ quæ venatur officium est, vt ait Plato in Lache, explorando disquirere, sagaciter insequi, neque ignauè desistere. &, vt ait Iulius Pollux lib. 5. cap. 1. vestigia animalium, siue signa terræ impressa, considerare, recta, directa, confusa, abscondita, velocia, acuta: per syluas, saltus, lucos, montes, antra, dumeta, lustra, paludes, inculta, campestria, agros & sata, cubilia, &c. quæ persequitur per capita quæ sequuntur. De vestigijs etiam & quod

hyeme multum lepores procedant, parum æstate, tractat etiam Xenophon de venatione. Venator quoq; optimus ferarum, annos conijcit ex vestigio & excrementis: in cervis, ex attritu contra arbores facto: ex voce. Capiuntur animalia magna, tendiculis, laqueis validis, machinis, fossis, leui calamo, copertis, seu foueis, canibus validis, quibus milas vel collare acuminatum pro armatura imponitur, lora & fasciæ: cassibus, retibus, iaculis, venabulis, lanceis, hastis dentalibus, & leones aconito veneno. Venantur Indi simias, calceis, speculis & vnctionibus: nam illæ imitari cupientes venantium factum, qui se speculo appararunt, vngētes oculos melle, & calceos inducentes: illæ calceis, laqueo, vel vnguētis irretiuntur, vt ait Diodor. Sicul. lib. 17. Biblioth. in anno 9. Alexand. eadem imitatione capiuntur otides, vt scribit Athenæus lib. 9. c. 14. in canibus, in robore, in odoratu, in leuitate est electio facienda pro ferarum diuersitate & modo venandi. Dum vestigijs inhærendum, maximè odoratu valere debent, quo aliquando destituuntur si enim gelu sit, torpent naribus canes, nisi dies & Sol resoluat. Deletque vestigia leporum ros multus, australis imber: retinet septentrionalis: in plenilunio vestigia incertissima, quod Luna extenuet halitum. Perturbantur etiam vestigia, si vulpes anteà pertransierit, florum quoque odores in vere ante flores certa æstate, exilia, quia terra feruens abolet quicquid est halitus, cuius rei rationem tradit Theophrastus lib. 6. de causis plantar. ca. 29. vnde vera venatio leporis à medio Septembri vsque ad medium Aprilem. Ex agris subduci debent in lepores canes cursores, indagatores secus lenem venti auram: nam si ventus acer & validus, dissipatur odoratus, quod & in venatione coturnicum & perdicum seruatur. Omitto reliqua, quæ latius quis videre poterit apud citatos authores, & apud Iacobum Phouilloux qui ex illis nuperrimè Gallicè edidit librum de Venatione.

De Aucupio. CAP. IV.

Aucupium, dicitur auium venatio, vel per aues aliorum animalium, vt leporum. Capiuntur aues retibus, reticulis, tendiculis, laqueis, plagis, vt ait Aristophan. in auibus, decipulis, pergulis, visco, & bubone, volatu auium prædatoriarum, canibus, iaculis, & quolibet telo mescatione, cantu fistulæ, vt in musicæ effectibus diximus. Prædatoriarum vel rapacium auium plures

res sunt species, quarum tibi nomina Gallica ex Bellone libro 2. de Auibus, capite 14. & sequentibus recensebo, à quo vel melius à Plinio & Aristotele libris de Historia animalium naturas hauries: Ossifragus, *Voultour:* Gyapetus, *vn Busard:* Buteo seu triorchis, *le Sacre:* Aesalo, *Lanter:* Circus, *le Fau-perdrieux:* Stellaris, *l'Autour:* Accipiter palumbarius, *le Faucon:* Pernes Subuteo, *le Hobreau:* Percus aut Spiza, *l'Esperuier:* Phrinolochos, *le Goiran:* Leues, *l'Esmerillon:* Chalcis, *Bondree.* Sunt & aliæ, quarum insigne, rostrum incuruum est.

De Piscatione. CAP. V.

Quando animantia aquatilia venamur, piscari dicimus: eã Plato in Sophista, vel de ente, in duo membra diducit: aut enim retinaculis, inquit, aut percutiendo piscamur: retinacula, retia, nassa, laquei, verriculum, & noctu ad lumen, & interdiu. At percussionem pertinere putat hamos, quibus ore capiuntur pisces, trahente virga & calamo subsidente subere. Nero piscatus est rete aurato, purpura, coccoque funibus nexis, vt ait Suetonius in Nerone, capite 30. Anguillæ turbata priùs aqua, à piscatoribus capiuntur: quia illæ purissima aqua delectantur, nam turbida suffocantur: habent enim branchias tenues, quæ facilè turbida aqua obturantur, ideò aqua turbata ex fundo emerguntur, vt ait Atheneus libro 7. cap. 17. Manu cancri ex foueis educuntur, & lumine & concussione aquæ, in modum tonitrui, sub cuius tempus ab abditis cuniculis exeunt. Forsan hæc venatio inutilis erit Pythagoreis, qui nunquam pisces gustabant, cùm alia animalia mediocriter attingerent, vt ait Athenæus libro 7. cap. 25. Item in Syria, olim in ciuitate Ascalone: vbi adorabant idolum quoddam suæ deæ Dercetæ semipiscis, & pisces pro dijs habebant, vt ait Diodorus Siculus libro 3. cap. 16. hanc vocat Gatidem, & erroris adfert causam Athenæus lib. 8. cap. 6. Atque etiam Aegyptijs Sacerdotibus nefas olim de piscibus gustare, vt ait Herodotus lib. 2. Sed non particularibus, vel regionibus, sed vtilitati omnium publicæ hæc scripta sint.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS,

LIBER XXX.

Vbi agitur de Artibus fabrilibus.

De Fabrilium artium genere.

CAP. I.

FAbrilis artis species variæ sunt, cùm hoc nomen sit generale ad omnes qui operantur in materia aliqua dura, seu lapidea, lignaria, ferraria, aurea, argentea, & ad similes pertineat, à quibus fabri cum additione materię, in qua operantur, dicuntur.

De Architectura. CAP. II.

QVi ædificant domos, & faciunt statuas Fabri dicuntur à Vitruuio lib. 2. de Archit. cap. 1. Atque inter fabrilia in artem transit prestantem secundùm Vitruuium in 1. cap. 1. Architectura ars, in quam, bene ædificandi, sub cuius vexillo symbolum dant fabri lignarij, petrarij, fabricatores & cementarij, & opificij designatores, ædium compositores cum symmetria & proportione. Vitruuius lib. 3. Nam hanc artem ratiocinatione & fabrica constare voluit. Et Leo Baptista in Procem. de Re ædific. fabricam vsus manus exequitur, ratiocinatio demonstrat proportiones, & qui cognoscit materiam qua vtitur, architectus quodammodo est, vt ait Aristot. 2. Physic. cap. 2. Et cuius præscripto faber ædificat, architectus & minister quoque. Aristot. 1. Magn. moral. cap. fin. differre tamē possunt, q architectus intelligit quæ facit: faber tamen solus non intelligit semper quæ agit, 1. Metaph. cap. 1. Ita Plato intelligendus est, dum in lib. Ciuili, vel de regno ait, architectum nullum, manuū ministerio vti, sed vtentibus præsidere, id est, vt architectura sit magis speculationis, q̃ ministerij. Sic in Clitiphone Plato, ab architectura, inquit, duo fiunt: ædificium videlicet, & architectura: illud quidem opus, hæc autem doctrina. Constat autē ea, vt idem ait cap. 3. lib. 1. ædificatione gnomonica, obseruatione, & machinatione. Aedificatio duplex publici & priuati operis. Publici operis est vel causa defensionis, vel causa religionis,

gionis, vel causa opportunitatis. Defensio habet muros, turres, propugnacula, aggeres, portas & alia, de quibus Alb. Duret. lib. edidit, & Vitru. in 5. Religionis ædificationes, ædes sacræ, templa, &c. de quibus ædificandis Vitru. lib. 3. & Baptista lib. 6. & 7. & Sebast. Serlio lib. 5. de Archit. Oportunitatis sunt, vt portus, fora, porticus, balnea, theatra, inambulationes, & similia, in quibus & habetur ratio firmitatis, vt ad solidum vsque, quod vocant, baume, fiat fundamentorum depressio & materiæ sine auaritia bonę electio. Item vtilitatis, simul ventorum, regionum, & Solis: sed & ex vsu locorum, & venustate depromitur consideratio, quæ Vitruuius lib. 6. 7. & 8. absoluit. Et hæc quoque in priuatis consideranda ædificandis: nam & domus quælibet ex Philosophorum sententia, minima est ciuitas: ibi atrium, xystus, cœnaculum, porticus & huiusmodi in apta regione situque, habita ratione firmitatis, vtilitatis, honestatis, dignitatis, amœnitatis, temporis hyberni & æstiui, ædificabuntur. Necessitas primùm videatur ad quem vsum ædificatur: deinde sequatur commoditas: posteà si possit voluptas. Ibi fenestræ, scalæ, spatia, putei, cloacæ, præurnia, focigula, &c. probè disponantur.

De Partibus architecturæ. CAP. III.

IN summa, architecturæ partes sex erunt: ordinatio, dispositio, eurythmia, symmetria, decor, distributio. Ordinatio, est summaria comprehensio eorum quæ facienda sunt dispositio, apta faciendorum in partes distinctio, idea operis & figuratio: quæ triplex, ichnographia, leuis scilicet in solo operis effiguratio: vocant, *le plan*. Galli: orthographia, erecta frontis operisque; imago, adumbrata maioribus partibus, *modelle imparfaicte* Gallis: Scænographia, omnium laterum & partium, in figura constructio, est quod dicunt, *modelle esleuée*, interdum lignea, interdum pictura adumbrata. Erythmia est, operis venusta species. Symmetria, partium inter se conuenientia, & proportio conueniens. Decor, operis emendatus aspectus. Distributio, est copiarum locique commoda dispensatio, habita ratione facultatum ædificantis, materiæ, quæ inueniri potest, rei ædificande: aliter enim vrbana, aliter rustica ædificantur: aliter diuitum, aliter pauperum ædes: aliter parietes firmiores qui duas vel plures contignationes ferre debent, quàm qui vnam. illi enim vel diplintbij, id est, duorum laterum, vel triplinthij esse debent: istos sesquipedales esse sufficit: aliter ædificatur paries reticu-

latus, aliter imbricatus, aliter testaceus, aliter cratitius, aliter formaceus, aliter clatricius, aliter isodomus, & pseudisodomus, &c. de quibus Vitru. lib. 2. Archar. cap. 8. & ibi Philander, Plinius lib. 36. cap. 22. & lib. 35. cap. 14.

De Gnomonices parte. CAP. IV.

GNomonicæ architecturæ pars versatur in geometriç principijs, & mensuris, quibus architectus arcas possit complecti mente, & metiri per lineas, & figuras quadratas, trigonas, & similes, de quibus in Geometria dictum est. Tractat & de rationibus vmbrarum per stilum horologiorum: & idcircò annexam habet Astrologiæ ea in parte cognitionem, de qua iam proprio libro diximus. Explicat autem hanc gnomonicę partem Vitruuius lib. 9. Archit.

De Machinatione. CAP. V.

DE machinatione quædam etiam tractauimus initio mechanicarum: hic tamen machinatio ad fabrilem ferè linguariam operam pertinet, vel ad aliam potiùs quàm cæmentariam, quã explicat Vitruuius lib. 10. in qua agitur de arrectariorum vel transuersariorum dispositione, clatratione, reticulatione, de quib. & Vitru. lib. 7. cap. 3. in fin. & lib. 2. cap. 8. in fin. Machina porrò est continens ex materia coniunctio, maximas ad ooerũ motus habeos vires. Machioatio autem quę arte mouetur circulorum rotundationibus, triplex genus: scansorium, pneumaticon seu spirituale, cũ spiritus expressionibus impulsus, & plagæ voces; organicè exprimuntur: tractorium cùm onera machinis trahuntur, aut in altũ ducuntur. Inter machinationes quotidianas numerantur rotæ, folles fabrorum, rhedæ, cisia, tomi, succulæ, prælа, vectes. Tractoriæ machinationes ædificationis templorũ constant tribus tignis, trochlea, orbiculis duobus, axib⁹, succulis, forficibus: accedunt machina, trispastos, colosicotera, artemon, tollones. Inter machinas ad hauriendam aquã, tympanum, folles, cochlea, ctesibica, hydraulicaq; alia organa. Sunt & aliæ figendis palis vel sublicijs pronis vel directis, & lapidibus accommodæ fistucæ maiores & minores. Sunt & ad molendum rotæ & tympana. Ad præsidia, scorpiones, catapultæ, balistæ. Ad expugnationem continendam machinæ, aries, turres ambulatoriæ, testudines arietariæ, epibathra, seu ascendens machina, coruus demolitor, vel grus, sambucha, exostrum, criodoce,

vel

vel arietaria trabs, testudines, oryges ad fodiendum idoneæ, capreoli, plutei, pinnæ, & ex illis contabulata, aliaq; id genus, de quibus in re militari iam dictum.

De Fabris ministris Architecti.

CAP. VI.

MInistri architecti & cæmentarij, sunt & qui ex lapicidinis exerunt lapides, marmora, quique scindunt & poliunt, & columnis, figuris, imaginibus distinguunt, pauimentis, ædificijs, tectis inserunt, ad libellam normam & perpendiculum: & qui pinsant, fingunt, formant & decoquunt lateres, ex terra, affines figulis, qui ex terra quoque vasa ad rotam componunt & fingunt. Adsunt eisdem architectis fabri lignarij, qui trabes ruderāt, poliunt, dolant, disponunt, & contabulant: scalas componunt, vel recti itineris, vel cochlides. Fenestras, ianuas, cancellos, asseres, reticulatas vel spicatas colligationes, vt terra commixta fœno repleantur, parant. Subseruiunt etiam fabri ferrarij, qui clauos, virgas ferreas, pessulos, clathra, vectes, serras, claues suggerunt, cancellos, aliaque instrumenta contribuunt fabris alijs, vt malleos pinalicolósve, dolabras, secures, scalpra, trullas, rutabula ferrea, ferras, cultros, ascias, forcipes, terebras, terebella, & similia. Et quia ornantur ædes simulachris & imaginibus, statuis diuersarum materiarum, diuersorúmque fabrorum, de picturâ, de statuaria arte & plastica & alijs agendum erit, & de imaginum opificibus.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS,

LIBER XXXI.

In quo agitur de Pictura.

De Picturæ exercitio. CAP. I.

AD venustatem operum & ædificiorum pertinent, sicut tectoria opera & incrustationes, inductiones, vel calcis & arenæ, vel gypsi, vel marmoris, ita & picturæ, de quibus Vitruuius libro 7. Eruntque picturæ interdum megalographiæ & magnarum impensarum, aliquando rhyparo-

rhyparographiæ vilium. Cæterum picturæ ars non tantùm ad fabros vel architectos & sedentarios opifices pertinet, sed & ad voluptatem animi, & virorum præstantiorum quorundam, aliquando laudabile exercitium: vt Fabio nobilissimo homini datum est laudi, quòd pingeret, vt ait Cicer. 1. Tusculan. Et Adrianus genere Apher Imper. pinxit venustissimè, atq; etiam effigies è cera & creta formauit, vt ait Dion in Adriano. M. quoq; Antoninus philosophus dictus Aurelius, operam pingendo sub magistro Diogeneto dedit, teste Iulio Capit. in eius vita.

Quid Pictura, & quibus vtatur.

CAP. II.

Pictura secundùm eundem Vitruu. lib. 1. cap. 5. fit imago eius quod est, seu potest esse, vt hominis, nauis, &c. certis corporũ finibus figurata similitudine. Explicat Horat. initio epist. ad Pisones, seu de Arte poet. ibi, *Pictoribus atq; poetis, Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas, &c.* Plato in Phædro, picturæ opera tanquam viuentia extant: si quid verò rogaueris, verecundè admodũ silent. Pictura vtitur optica ratiocinatione, manu, & coloribus: in optica considerat, quomodo quæ longius distant, minora videntur, & quę supra caput picti, quæ infrà minora: incurua, quæ supra distantia eleuata, quæ infra oculũ & quadrata quomodo visum decipiant: considerat vmbras, lucem, radios, vt diximus in optica: à Geometria habet regulam, circinum, lineas, & id genus, & proportiones: vt in pingendis quibusq; symmetriam conseruet, veluti in homine, quantũ os à naso, oculus ab oculo, & reliqua membra inter se differre & cõuenire debeant. Scripsit de proportionibus hominũ, & de illa symmetria corporis humani, proprium volumen Albert. Durerus pictor Germanus insignis, Vitru. lib. 3. cap. 1. Pompon. Gauricus lib. de sculptura. Dimensiones autem in reliquis animalibus sex constituunt, quibus suapte natura distingui possunt: summum, infimum, antè, ponè, dextrum, sinistrum, infima & suprema pars. Idemq; & locum habet in stirpibus, vt tradit Arist. lib. de com. anim. gressu.

De progressu picturæ. CAP. III.

Aristot. lib. 2. de genera. animal. cap. 3. de generatione loquens, naturæ opificia cum pictura confert: omnia delineamentis, inquit, primum describuntur, deinde colores recipiunt, & mollitiem, & duritiem, quasi pictoris officio fungatur natura cùm condit & creat. Pictor

ctor enim vbi primum lineas deſcripſerit animantium, mox vario illinit colore ac perficit. hæc Ariſtot. Pictoris itaq; eſt, leui linearum ductione, primum opus cõficere, ſed antea adhuc graphydis conceptione quaſdam rudiores ducit notas, antequam ad lineamenta veniat, vel animo lineas ducendo conceptas, ſequitur: atq; Plin.lib.35. cap.3.tradit, picturam primum inuentam, hominis vmbra circumducta: deinde vmbram fuiſſe coloribus inductam, & poſtmodum lineatam ſine coloribus. Accedit his ars, eùm ſolidam picturam videri volunt, circa prominentias in tabula: vmbris enim & lineis, & comminutis angulis, eas monſtrare laborant: vmbris quomodo fiat, docet Plin.lib.36.cap.11. Omnes inquit, qui volunt eminentias videri candicantia faciunt, coloremq; condiunt nigro. Magna prorſus ars in æquo extantia oſtendere, & in confracto ſolida omnia. Meminit & Plato lib.10. de Rep. Sunt de vmbris nonnulla ſcripta à Leone Baptiſta lib. de pictura. Sunt & caragrapha, quæ inuenta feruntur à Cimone Cleonæo, id eſt, obliquæ imagines, & variæ formationes vultus, reſpicientium, ſuſpicientiúmve & deſpicientium. Accedunt diſtinctiones membrorum, articulorum, venarum prolationes, in veſte rugæ, & ſinus, & in hominis & animalium corporibus, potiſſimum in cute, ſitus, rugæ, cauitates, magnitudines, lituræ, formæ, & alia innumera minuta, quæ artificem commendant, addita ſucceſſu temporis & incremento artis, vt mobilior ſit, & longè lateq; differat tunc hæc opera ab innentione prima eorum, qui monochromata pinxiſſent. nam nunc pictores vt ſplendidiora & illuſtriora reddant opera, addũt ideò propinquo vmbroſa quædam & obſcura, vt ſcribit quoq; Plutarch. de diſcrimine adulatoris & amici. Atque cæruleum mare, flumina pallida, lacum candidum, non ineptè pingunt, vt tradit Ariſtot. problem. ſectio 23.q.6.

De diuiſione picturæ. CAP. IV.

Pictura vtuntur hodie empeirici, irregulari formula, oculo, & pro nutu, ſine regula & circino, quò fit propè infinitos errores in illorũ proportionibus irrumpere. Sunt tamen in ea hæreſi, vt illis vtendũ non ſit, quod potius ex ignorantia, quàm ab arte perſuaſum eſt, vt ſi quid in pictura valeant, potius ex imitatione & longo vſu quàm ab arte nouerint. At qui picturæ præſtantia, non lucro delectantur ſordido, circini & regulæ vtuntur legibus, quibus ſymmetria ſeruãda æquatur, quamq; ſernare expedit,

expedit, vt olim postquàm inuenta sint à Parrhasio Ephesio teste Plin. lib. 35. ca. 10. Alia aũt quæ encaustica dicitur notat quoque Plinius lib. 25. cap. 11. encausto, pingendi olim duo fuisse genera, cera, & in ebore cestro, id est, viticulo: tertiumq; accessisse resolutis igni ceris penicillo vtendi: ideo inter instrumenta pictoris Martia. Iurisconf. lib. 33. ff. tit. 7. de fundo instructo lib. 17. pictoris instrumento &c. annumerat ceras, colores, penicillos, cauteria, conchas.

De quibusdam præceptis pingendi alijs.
CAP. V.

QVi fingunt, cælant, aut pingunt, debent primùm mente formam rei cuius similitudinem referre volunt, concipere, & sibi primum typum effingere: inde delineare subtilius. Secundò qui voluerit quæ longius videntur describere, commodè id fecerit, vel per fenestram domus, vel per aliud instrumentũ quod fenestræ apertionis habeat similitudinẽ, in qua certas habebit dimensiones notatas, & certã oculi notam, ad quam à delineatione ad aspectũ reuolutus, semper æquali intuitu redeat, ne declinet pictura à primo obtuitu. Idipsum fieri potest obiecto speculo, ad cuius inspectionem repræsentata cõmodius pinguntur, obseruatis, vt dixi, notis altitudinis, & notis cancellorũ speculi, vt fenestrarũ: imò poterit ad speculum suam quoq; imaginẽ in tabula pingere, vel penicillo, vel stilo, ceu cestro, sicut fecit Lala Cyzicena authore Plinio lib. 35. cap. 11. Tertiò in flexuris & obliquationibus, seu retractionibus membrorum, leges Dureri lib. 4. de symmetria partium seruanda: primum vt sciamus flexum dici sex modis: nempe curuatum, versum, implexum, directum, contortum, dimotum. Secundò memores flecti corpora, per spinam dorsi, & à ceruice vsque ad coxam intrà & extrà: digitos, per articulos: brachium, iunctura, manus quoque & cubitos: directio extenuat, & graciliora membra reddit, contorsio inspissat. Quartò qui faciem totam pingit, vel cælat, vel obliquam & flexam, partium inuicem ex vtroque nasi latere repræsentare cogitur proportionem, pro modo flexionis & gestus faciei, quod in dimidia tam laboriosum non est. Quintò, vt solida referas, obserua quatuor. Primò formam rei ex radijs oculorum sumptam. Secundò, vmbram eius ex radijs lucis qua verberatur. Tertiò colorem qui alius non debet esse, quàm eius corporis, quando est sub

ea luce & situ collocatum. Alius enim eiusdem rei videtur color sub Sole, quam sub linea: alius natantis, sub aqua, alia alterius loci: aer comminus spectatus, nullum nobis certum ostendit colorem: eminus, vbi densior, cæruleus videtur. si in aquam densetur aer, eminus candidissimus. Quartò situm congruum tabellæ aduerte depictę, ad depicti rationem, cuius vertex in directo tuorum oculorum sit ponendus. In coloribus locandis cauendum, ne candido multum in picturis vtaris. Est enim velut illarum venenum, nam splendore suo alijs adimit venustatem, grauitatem, vmbras veras. Est obseruanda prima, secunda, tertia lux, & lumen rerum. Poterit & pictor ad speculum opus conferre & probare: detegit enim errata facilè. Vernice poterit lucem picturis & coloribus præbere, qui fit puluisculo gummi iuniperi, & aloe, cum oleo nucum iuglandium, aut lini.

Alia præcepta pingendi ratione diuersæ materiæ. CAP. VI.

Pinguntur muri, chartæ, tabulæ, lintea. In omnibus illud obseruandum, vt superficies cui pictura plana inducenda est, sit optimè à rimis & commissuris liberata: idcirco oblinūt parietes, primò gypso, vel argilla cum penecillatione rudiori calcis & glutinis. Tabulas autem colorum fragmentis: lintea vel cum creta alba, vel glutino, vel diluta farina. Charta autem si papyracea, qua solent pictores, qui ad viuum exprimunt vultum imagines prototypum delineare, vel graphidem exprimere, primum perfricatur creta è pastillis leniter trita mormore: in membranis non ea obseruatio, quia naturæ politæ sunt. Pingitur autem coloribus corporatis, vt diximus, & dilutis, dilutis vtimur ad modum scripturæ, vel cum penna aut penicillo. Corporati autem colores vel miscentur glutini in parietibus depingendis, & linteis & tabulatis quoq;, sed pictura ea ditior & præstantior est, cuius colores oleo imbuuntur vel gummi, postquam marmore valdè triti & collisi sunt, vt vix tactum effugiant. Componūtur & ex coloribus vel simplicibus vel mixtis, veluti styli, cetacei longiusculi, quib. pictores ichnographias vultuū pennę modo in papyro describūt prius, vt dixi, charta creta alba illita, & leniter cū xylo seu gossippio confricata. Describunt quoq; maiores lineas, lapide nigro fabrili, vel creta rubea, interdū & plūbo, quorū maculas, plombi inquam, panis mica fricatas, aliorū autē xylo demunt, postquam

quam lineamēta iusta, inducta alijs coloribus sunt. Condensant autem & cylindruli formula, rotant stylos illos colorū, pictores, alij glutine piscīū, alij cum gummi Arabico: alij cū lacte ficus arboris: alij, & illi vt arbitror, dulcius cū sero lactis: cū hoc enim molliores sunt styli quos vocāt coroyons: alij enim duriores & qui chartā incidāt. At obseruandum in istis stylia misceri colores, & ita hos teserre colores ex cerusa vel creta cum allijs mixta, & in omnibus antequam cogantur & rotentur in modū pennæ vel styli, optimè colores conteri & misceri supra marmoreum lapidem.

De Coloribus. CAP. VII.

MEmorant præstantes pictores ex solis quatuor coloribus diuina sua opera perfecisse, albis, melino, silaceis seu ianthino, Attico: ex rubris, sinopide pōtica: ex nigris, attramento. Cæterum colorum, alij natiui sunt seu minerales, vt loquuntur pictores: alij ex alijs rebus tractationibus aut mixtionibus, seu temperamentis compositi, Vitruuius lib.7.cap.7. de mineralibus. Plin.lib. 35.cap.6. Dioscorid.lib.5. adijciam hic verba Græca, Latina, & Gallica.

Natiui colores, sinopis, vel rubrica, sinopis, Græcis μίλτος, iocinoris colore, inde *couleur de synople.* De hac Plin.lib.35.cap.6. Diosc.lib.5.c.61. Strabo lib.12. ὤχρα Græcis, Latinis & Gallis, terra rubea est, qua pictores & farcinatores vtuntur pro signandis pannorum incisionibus, inquit Amatus in Diosc.lib.5.enarrat.98. vbi tamen falsus est in colore. Nam illius proprius natiuus color, luteus est, dilutus aureus, *iaune*, Gallis: sed cum vritur fit rubra, restincta autem aceto, purpurea, fitq; rubrica fabrilis ex ochra, non ochra ex rubrica Theophrasto lib. de lapid Et Dioscor. lib.5.cap.62. Cùm autem luteo ochræ colore sileni esse arbitrantur, vt plurimum alij ad purpureum colorem referunt, quod explicat Philand. in Vitruu. cap.7. lib.7. & diuersas species enumerat Plin.lib.33. c.fin. Creta viridis, Venetis terra viridis. Melinum seu Melia, colores lutei oui, Latinis giluus, de quo Plin.lib.35.cap.6. & 7. & Theophrast. Gellius lib.13.cap.fin. Auripigmentum, ἀρσενικὸν Græcis, *orpin*, Gallis, de quo Plin.lib.33.cap.4. Diosc. in 5.cap.71. aurei coloris est, & est coctum arsenicum. Est arsenicum chryſtallinū fossile dictū *realgar*. Est & sandaracha Græcorum, arsenicū rubeum, dictum Gallis *masticot*, & *arsenic rouge*. Hispanicè *fezes de oro*, Germanis *reuschgeel*.

reuschgeel. Minium vocasse Græcos μίλτον, tradit Plin.lib. 33.cap.7. minium officinarũ, esse Galeni & Diosc. sandicem ait Philand.in lib.9. Vitru.c.3. Sandix cerussa vsta est, Gallicè nomen retinet *du mini*. Cinnabrium, est & fossile & artificiale, Gallis *vermillon,cinabre:* & Hispan. & Italic. *minio*. Aliud cinabrium Latinè cinnabaris, officinis, sanguis draconis, *sang de dragon:* qui rubei, sed non vt prius cinnabrium, intensi coloris, Germanicè *blutfarb*. De istis cinnabaris speciebus tractat Amatus in 5. Diosc. enarrat. 69. Sunt etiam diuersæ species cretæ, nigra, alba, candicans, crocea, &c.

De alijs coloribus non mineralibus, simplicibus & compositis. CAP. VIII.

Laccam habent pictores vinaceam & rubicundiorem, aliqui concauium dixerunt sed falsò, vt docet Amatus Lusitan.lib.1. in Diosc. enarrat.23. vbi duplicem laccam demonstrat: vnam quæ est formicarum alatarum stercus, velut cera fanagago est apum, ab Indorum regno Penu delata. Alterã laccam artificialem dicit, quæ ex fæce brasilij virsinij dicti, & cocco resultat, quo pictores pro conficiendo colore rubro obscuro, maximè vtuntur. Firmat Constantinus in additionibus ad Amatũ in Diosc.comment.li.5. enarrat.51.in fine. Cerussa, Græcis ψιμμύθιον, Hispan. *aluayalde*, Italic. *biacca*, Gallicè *ceruse*, Germanicè *bleyweiß*. Est albi coloris, quæ vbique paratur ex lamina plumbea, & aceto, de cuius opificio, Plin. lib.34. c.fin. Vitruu.7.12. Diosc.lib.5. cap.53. Color viridis æris, Latinè æruca. Diosc.ἰὸς, Plinio ærugo, Gallis *verdet*, parandi modum ex laminis æreis cum vinaceis, docet Plin.lib.24.c.11.Vitru.lib.7.c.12. Carda.5. de subtilit. Atramentum pictorium & tectorium seu librarium, *du noir*, tripliciter fit apud Vitru. lib.7.c.10. Plin. lib.35. c.6. Diosc. lib.5. c.fin. fit primùm ex fuligine exustionis resinæ & picis. Intra officinas quæ excipiunt, adulteratur fornacium & balnearum fuligine, adhibito glutine. dicunt & fieri ex vini optimi fæce exsiccata, & excocta, fit & ex carbonibus sarmentorum, & schidijs tedarum pistorũ. Fit etiam ex collectione fumi per operculum olei nucũ, posteà fuligini addita aqua glutinata. Deinde & alius color atrior, si comburas in olla ossa seu nucleos persicorum, aut cortices iuglandium, & carbones teras marmore cum aqua glutinata, aut si glastum seu *floree*, aqua eadem dissoluas. Glastum herbam, postquam trita, siccata, & in

pulnerem redacta est, vocant *floree*, Isatidis succus dicitur, & Indicus lapis quem dissoluunt vrina lanarum potissimùm infectores. Amatus in lib. 5. Dioscor. enarrat. 67. & in lib. 2. enarrat. 182. & ibi constant. in additionibus. Lazuli lapis Gręcis κυανὸς λίθος, vel azulũ, nostris *azur* Cyanei cærulei vel cœlestis coloris est, cuius olim tria fuisse genera scribit Plin. lib. 33. ca. fin. & Theophil. lib. de lapid. Aegyptium meliorem, Scythicum: Cyprium accesserunt posteà puteolanum & Hispaniense. Et factitij etiam nunc multæ sunt species. Fit & viridis color ex lazulo alurgus, *vret d'azur*, quod & adiecta vrina fiet citius dicto. Ostrum dicitur, *pourpre*, estq; purpurarum seu conchyliorum vel muricum cruor. de quatuor differentijs eius, pro regionis varietate, Vitru. lib. 7. cap. 13. Plin. lib. 9. cap. 36. & 38. & lib. 21. cap. 8. Iul. Pollux. lib. 4. cap. 1. Eo cruore trito in mortario, pictores inficiunt cretam argentariam, quæ nitorem argenteum reddit, vt ait Plin. lib. 35. cap. 6. & cap. 17. & lib. 17. cap. 8. inficiuntur & lanæ. Coccinum est, quod nostri, scarlatam vocant, Itali granum & chermesinũ, vt notat Hermo. Barba. c. de saxifrag. & cocco baphica. Est autem κόκκος βαφική granum infectorium, herba Gallicè, *graine, vermillon, ou escharlatte*, Hispan. & Italic. *grana da tingere*, Arabicè *charmen & chermes*, de qua Plin. lib. 9. cap. 41. & lib. 22. cap. 2. Dioscor. lib 4. cap. 48. Coccineas tamen esse arbores in nouo orbe Hispaniola, & apud Caannibales autropophagos, quas Hispani dicũt Brasilium, Itali verzinum. Dixit P. Martyr lib. 4. & lib. 9. decad. 1. & lib. 10. decad. 3. de rebus Oceani: & orbe nouo. Rubia tinctorum, dicitur Græcis ἐρυθρόδανον, Gallicè *garance*, de qua Plin. lib. 19. cap. 3. & lib. 24. cap. 11. Dioscor. lib. 3. cap. 60. ex radice autem color colligitur, qui cum creta cretria, vel setinusia, id est, candida mixtus in corpore excipitnr, vt cæteri liquidi colores. Brasilij lignum rasum & decoctũ, colorem rubeũ, quam rosetam dicunt constituit. Si lacti fuliginem camini misceas, fit rubeus color. Quò tenuius teres marmore minium, eò plus habebis: aurantij malilorem, dicunt, *orangeat*. Inter colores qui obscurant luteum, est fuligo, vnde color *de tané*: si ocræ iunxeris, erit obscurior, *tané obscur*, Cæruleus quem dicimus, *couleur perse*, cum glasto seu *floree*, & creta alba, vel calce viua mixtis, & simul tritis marmore, redditur: posteà si penicillo vti velis, misce vt in cæteris vel gluten, vel gummi, vel oleum. Si velis colorem carnis imitari, vocamus *incarnat*, tere laccam rotundam marmore, & misce cretam albam

vel

vel cerusam, pro modulo repræsentandi coloris, vel loco laccæ, adde rosetam. Reddes colorem splendidum, si laceam aut sanguinem draconis prius madefacias aqua vitæ, seu *ardente*, postea teras & misceas cum cerussa. Roseta fit, si sumas cretæ albæ diu & benè tritæ, libras duas, vnam autem brasilij, & quadrantem aluminis, ita vt prius bulliant simul alumen & brasiliũ cum lixiuio, donec alumen fundatur, posteà autem addatur creta, & inde siccari permittes. Fit ex fructu nigro ligustri, baccæ effigie, nato ex ceruina spina (secundum Amatum Lusitanum in Dioscorid. enarrat. 109. quam existimat Thamni speciem Ruellius libro 1. de stirpibus capitulo 124.) perfectissimus viridis color, vocant Galli neprum & burgam spinam, Itali melam vel ceruinam, Hispani aluarem. vocant etiam hunc colorem librarij seu bibliopolæ *vert de vescie*, quia sic eum temperant vt grana seu prædictum fructum capiant, & relinquant in vase per septem, aut octo dies, cui aquam aluminatam iniiciunt, sex libris granorum addentes vnam aluminis, & excoquunt bullitione ad consummationem ferè mediæ partis aquæ, hancq; posteà infrigidatam capiunt & colant, vel exprimunt linteo, & intra vesicam porci posteà condunt, & exponunt Soli vel fumo siccandam.

Colorum quorundam affinitas.

CAP. IX.

Albus color, niu eus vt niuis recentis, candidus vt calcis recentis, vbi splendor, lacteus sine splendore, aqueus albus valdè dilutus, vt & feri: cæruleus candido dilutus, vt aeris color vocamus *pers*, argentinus, plumbeus à similitudine plumbi, albo nigricante cum splendore. liuidus illi similis, sed cum splendet: cinereus, vt cineris est: & nigricans albus nobis *clair brun*, fit iniecta cerusa nigro. Viridis, varius, primùm vt in pratis antequam floreant: smaragdinus, vt gemmis eius nominis: color viridis ad satietatem ex chrysocolla vel ærugine: prasinus, porri folijs similis, non ita intensus: citreus, qualis in corticee mali medici, ex viridi & paleari mixtus. Varius & rubeus primum vt sanguis, purpureus clarior rubeo. Flammeus, splendidior purpureo, vt flamma, ferrugineus, ferro similis æruginem contrahenti. Roseus albus cum rubore mixtus, nos *incarnat*. Puniceus roseo pallidior vinosus, accinis vuæ similis: glaucus, præter virorem flauum quoque conti-

net. Luteus, *iaune*, vt luteus oui: viuacior, croceus: splendidior, & rubicundior, aureus, ab auro splendens: palearis aureus, non splendens, vt tritici palea: flauus qualis præmaturis aristis: æneus, *voux*, vnde ænobarbi *barbes rousses* fuluus, coloris castaneæ vel leonis, sed castaneus obscurior fuluo, balius scilicet color quem badium dicunt, *bay*: Gallicè, rusticis apud nos *fauuel*. spadix Græcis idem quod rutilus cū luteo, *rougissant*: qui autem aureus pallet vt aurum, antequā colorem excoquat, giluus dicitur, inde Gallis, *gris*. quasi chryseus. Niger, luridus ut in serpentis dorso: pullus obscurior ferrugineo cum aliquo rubore: Plautus vocat morulū, nos more obscur. prannius niger est, sed splendidus: rauus, niger, cum fuluo colore: vt raua lupa. niger cum candore, fuscus est, vocamus *brun* qualis color Maurorum. Sunt alij colorēs ab animalium colore nominati, pantherinus, camelinus, pardalis, &c.

De sociandorum colorum arte, quam vocant adumbrationem. CAP. X.

Regula generalis est, splendidos colores splendidis esse sociandos, id est, adumbrandos: obscuris autem & obscuros, adumbratio, itaque azuri, fit aqua cæruli Flandriæ, id est, *de pers de Flandres*. Adumbratio cinabrij, seu *vermillon*, est ex acca trochiscata vel rotunda, aut aqua brasili cocti sine alumine cum aqua glutinata. Adumbratio auri pigmenti, seu *orpin*, est varium colorem inducere, dicunt *couleur changeante* quod fit aut cum cinnabari, aut roseta, aut lapide lazuli seu *azur*, aut vt plerunque cum fuligine camini, vocant *vistre*, Ad cerussæ adumbrationem quilibet alius color commodus, excepto auripigmento, quod eam reddit atram. Adumbratio sandarachæ Græcorum, seu nobis *maßicot*, fit cum fuligine in aqua glutinata dissoluta. Adumbratio rosetæ, est aqua bresilij: eminentias autem recipit, vocant *releuement*, cum sandaracha Græcorum seu *misticot*, aut auripigmento, quæ reddat colorem variantem seu incertum. Obscurum autem adumbratur cum fructu cruine spinæ, seu, vt diximus, *vert de vessie*, aut fulligine. Adumbratio coloris carnis, vocant *incarnat* est cerussa mixta cum modico cinnabari, & duplici eius partis crette seu ochre luteæ, *d'ocre iaune* adumbratur ochra cum fuligine trita & dissoluta aqua.

De

De coloribus dilutis ad scribendum.

CAP. XI.

VT pares colorem roseum, Rec. viridis succi solani seu solatri hortensis, vocant Galli, *morelle*, aceti gummati parũ, coque & tere & scribe. idẽ præstat succus granorum burgæ spinæ, seu negrapum cum alumine. Color smaragdi pulcherrimus, recipe viride æris parũ lythargyrij incorpora cũ vrina pueri, scribe. Cinnabaris ad scribendũ, accipe cinnabarim tere supra marmor cum aqua, sicca, & postea cum volueris operari, dissolue cum albumine oui, quod fuerit multa agitatione liquidum, vel addito ficus lacte: citius enim dissoluitur, & gummi instar est, & vtere. Viridis color sic fit: accipe viride æris, tere optimè, posteà infundatur in optimum acetum, vbi resideat per duos aut tres dies, acetũ postea inde extrahe, & illud super aliud viride æris benè vt suprà tritũ infunde, inibi per alios duos dies moras trahat, deinde extrahe liquidum relicta fæce viridis æris, & in ampullam repone, & inijce modicum croci, & vtere. Auro & argento scribere vt possis, accipe bracteas auri vel argenti, tere supra marmor cum sale, posteà pone in aqua lucida & nitida in vase vel cratere vitreo, postquam sal fusum erit & aurum subsidebit fundo, cape & dissolue cum aqua gummata, scribe: monco tamen literam subnigram futuram, verum siccatam, si dente canis aut apri poliatur, pulchrã fore. Atramentum promptuarium, sic conficitur: cape gallarum optimarum, solidarum scilicet & crispArum vncias 3. tere, infundantur in libram & semissem aquæ pluuiæ, in vase vitreo madescant simul per 2. dies: inde addantur chalcanti bene splendentis, & tenuissimè puluerisati vnciæ duæ, & misceantur ligno ficus: relinquantur in Sole duobus alijs diebus, adde deinceps lachrymæ arabicæ in puluerem redactæ, & corticorum malorum punicorum in frusta singulorum vnciam vnam: post vnum demum diem coquantur, ita tamen vt leuiter tantum ferueant igne lento, colo & in vase plumbeo aut vitreo recondito. In atramento fluxio ex aqua est, corpulentia à lachryma, nigredo à chalcantho, quam iuuat galla, splendor à cortice vel ab alumine.

De baphicis infectoribus pannorum.

CAP. XII.

DE baphis plura habeo dicere, sed quia tinctoriæ vbique obuiam sunt & patent, omittam, dum monuero eos dilutis coloribus vti maximè calce, alumine, bresilio, rubia, gallis, chalcantho, vrina, aceto, lixiuio, temperatis: eadem de coriarijs, qui coria & pelles tingunt, cogita: permulta floribus, corticibus, lignis, inficiũtur. multa quoq; terra, spuma, atramento, animalium sanie, vino, fumo, lixiuio, mari etiam & fulua, luto ipso, herbaceo & calloso, nucum in glandium cortice, cum rhu, erythro gal, dicto sumach. officinis, calycibus grandium apud Italos.

De imbuenda cera coloribus, ad subtilia opera quædam peragenda. CAP. XIII.

SOlent qui fingunt miras imagines, & eas phialis vel ampullis angusti orificij immittunt & implantant cum forcipulis vel alijs instrumentis, calente vase & solo intra ad recipiendas imagunculas idoneo. cera operari quam vocant, vulgò gommisse. Quam ita temperare par est, vt colorem habeat & ductilis reddatur, nõ friabilis. Quamobrem ductilem faciunt, & dulcem, vt dicunt, addendo & miscendo paululũ terebinthinæ abietis. Colorant aũt additis coloribus: vt si velis albam ceram, cum cerussa trita marmore addito paululum terebinthinæ misceto: si luteã, albam vel nouã ceram capiũt & miscent probè, cum bene trito in marmore auripigmento, addita quoq; terebinthina. Si viridem, misce ceram albam cum viridi æris, trito, & terebint. Si coloris aurei (vocant orangeat) misce cum minio (vocant mini) trito, & terebint. Si nigram, misce eandem cum cinnabri trito & terebint. si incarnatam vt dicunt, misce cum lacca rotunda & cerussa tritis cum terebint. Sic de similibus coloribus, quos tritos miscebis cum cera alba & terebinthina.

De sculptoribus seu anaglyptis & cælatoribus.

CAP. XIV.

PIcturæ partem sine coloribus, exercent anaglyptæ & cælatores, & prius lineamentis in buxo vel ære, vel alia materia ductis, illa graphio vel stylo vel viriculo, vel celte exarant: in buxo potissimùm & alia materia lignea & vnionum seu lapidũ: at in alia materia ærea, vel

ferrea, prius vernice illinunt laminas liquida & tenaci, vel ex cera noua cum cerussa & mastice temperata, vel alio modo, cum pice & oleis, cui postmodum graphio vel stylo imprimunt figuras, quas aqua forti replent & excauant, aut sine vernice viriculo vtuntur. Inter sculpturam & cælaturam, hoc interest quod cælare est, cauam facere imaginem, vt in sigillis, ex quorum impressione posteà surgit prominens imago: at sculpere, est statuas imitari, & prominentes imagines reddere. Anaglyptica hæc opera, dicuntur, *œuures de relief*.

De Statuarijs. CAP. XV.

Statuæ, cum ex præscriptis iam symmetria & præceptis alijs constet, non habent propriam considerationem, sed pro modo materiæ ex quibus fient, distinguentur, vt sequitur.

De Plastica. CAP. XVI.

Plastices est, ex terra, ex argilacea terra fingere similitudines, vel ex gypso, cera, sulphure, vel simili materia. Praxiteles plasticen dicebat matrem sculpturæ, cælaturæque. De hac Plin. lib. 35. c. 12. Pictura solis coloribus constat, attamen alia quàm plastices ars illa efficit, vmbrarum demonstrans affectum, vt ait Philostrat. lib. 1. de Iconibus. Plastes faciunt interdum statuas solidas, interdum concauas. Ars certè perpulchra, in formandis imaginibus per fusionem metallorum, vel aliorum liquidorum, quæ posteà indurantur. Fiunt autem pro minoribus, arculæ quædam & cancelli, quibus pulueres tenuissimi vel smiridis, tripolis, pumicis, lapillorum, antiquorum laterum, sepiæ testium, hircij combustis ossibus, ferri rubigine, cineris sarmentorum, cineris lixiuij domestici, arenæ ex cerniculo post trituram elaboratam extractæ subijcientur. Posteà typus imitandus seu proplasticè, vocant Galli, *Le moule*, includitur & premitur: subinde eo extracto, infunditur per notatos canales vel spiramenta in vacuum illud typi conclusi, materia quæ referat prototypi imaginem. Interdum cera, maiorum imaginum formatur typus, postea vngitur pinguedine, & illinitur terra argilacea, vel glutine vel papyro trita, vel gypso, vel alijs rebus similibus quæ indurescunt, quibus insiccatis igni exponitur typus, ita inuolutus, & cera ab igne per spiramenta euacuatur, & per eadem posteà intra typi vacuum materia infunditur, quæ ceræ & eius typi formam refert,

excisa incrustatione Et de hac arte perpulchrè docet Pyrotechnia Vanochij Biringucci Senens. lib. 8. apud quem reliqua si te hæc delectant, videbis. Tractat etiam de typis formandis bombardarum, & campanarum, de fundendisque metalli illis idoneis, & de formatione earum, lib. 6. & 7. quæ hic non repeto.

De Aurificibus & arte eorum.

CAP. XVII.

Omissis fabris illis, qui in mineris glebas metallicas inquirunt, purgant, & excoquant, qui miscent æs, qui chalybem perficiunt, de quibus Vanochius in 1. ad alia progredior. Ex 9. itaque lib. Vanochij, cap. 4. vbi ars aurificum tractatur, circa auri & argenti opera formanda, in artificibus exigitur, vt nouerint aurum & argentum distinguere, probare, cælare, & sculpere, fundere, formare, concoquere, ductile reddere, ferruminare, tingere, encaustum ponere, seu *esmailler*. Probatur argentum & aurum lapide lydio, igne, cineratione, fusione, &c. Fusio in vasculo fit, quod crucibulum vocant, quia profundius quàm latius in fornaculo ope folliũ: funditur autem citius aurum & argentum, si superponatur vitrum tritum, vel cera, vel sal halcali, aut quatuor frustula sublimati triti addito vehementi igne. Formant per proiectionem fusionis in puluere, de quibus in plastice dictum, posteà malleolo accudunt, vel viriculo prosequuntur, & poliunt & distinguunt. Quòd si aurum crudum sit, & friabile, ductile reddunt per cineritium, id est, *par la Coupelle, ou Cendree*, vel fundendo cum sale citri, aut tartaro, aut vitro trito, aut halkali: ferruminatio, siue *souldure*, dulcior debet recompaginanda esse auri & argenti optimi: ferruminatio facilè fit, per viride æris & chrysocolla quæ artificibus Gallis borrax, Hispanis & Arabibus attincar. Alia difficilior est quæ componitur æquali pondere argenti boni & æris, & quarta parte cupri contriti, cum paululo chrysocollæ. Tingitur aurum pallidum, vel colorem accipit, si vngatur dissolutione viridi æris, salis ammoniaci facta cum vrina aut aceto: posteà enim supra prunas ignis positum splendet, & in vrinam immersum fricatur vt color inspiciatur. Argentum, aurum inauratum, etsi velis aurum, item lauatur cum aqua bulliente cum sulphure trito vel tingitur aurum, fumo cornuum arietis, vel aqua decoctionis eorundem. Encaustum siue *esmail*, imponitur facilè spatella. Encausta autem diuersorum

sorum colorum facta parantur, quę dum imponuntur æ-ro vel argento, oportet prius quæ non vis encausto inurere, xyito desiccare. Quod si velis inaurare, & argenti colorem inducere, non aureis & argenteis, duplex via: altera, accipe bracteas vel folia auri vel argenti, inunge argento viuo, postea operi impone, & igni obijce, euanescit mercurius, & hæret bractea rei. Altera, cape aurum purum cum mercurio, & extende cum virgula cupri, supra opus, tunc ignis resoluet in fumum mercurium: & si aurum sit, pingitur vrina: si argentum impositum æri aut cupro, proijcitur in oleum.

De Fabris monetarijs. CAP. XVIII.

QVi huic opificio monetæ vacant, primum aurum vel argentum vel aliam materiam quam vocant, carath *ligne remede*, ad eam mixtionem reducant quam princeps statuit, fundant, dehinc in virgas extendant per tabulata ferrea prius inuncta cum stercore bouino dissoluto cum forti lixiuio pannorum lineorum, sapone communi, seuo antiquo, aut pinguedine dilatent, inde scindant in quadratulas partes iuxta pondus aut paulò amplius excudendæ monetæ. Recoquant in patinis, dent percussoribus: adsint custodes, qui pondus iustum exigant, rotundent, colorent, inalbent tartare, sale, alumine.

De Fabris æris, & æris cypiri, vel cupri. CAP. XIX.

AEris fabri, & imagines & vasa quoque conficiunt & conflãt: sed labore maximo qui ex ære Cyprio quia eius æris Cyprij materia, ægrè ductilis, & tamẽ malleationibus crebris extendi debeat, intus & extrà. Durius tractatur æs quod vocant latonem, tornationibus tamen politur. Iuuantur horum fusiones, si dum fundi desideras, adijcias vel stannum, vel arcinicum vel sublimantum, aut alia vnctuosa, vt oleum commune, aut pinguedinem. Ferruminatio æris Cyprij, est composita argento impuro, siue *argent bas*, cupro vsto, mixta chrysocolla seu borace. Sæpe etiam est lanno & plumbo, cum pice Græca mixtis. Inducunt autem vasa Cypria intra pellicula stannea, ne cuprum prauum odorem contentis & decoctis suggerat, cum eadem ferruminatione, ebullita prius cum aceto & parum salis, & quarta parte plumbi, & aliquantulum pulueris picis Græcæ. Ferruminatio æris, vel

N 5

latoni fit duabus vncijs ſtanni puri, & vna plumbi ſimul fuſis & mixtis. Si velis æs ferruminare, prius ſcalpe, vel lima frica locum ferruminandum: calefac latonem loco, ei poſteà inijce puluerem thuris & reſinæ, poſteà ferro candido ex prædicta ferruminatione impone, & conſolidabitur: ne autem ferruminatio aliud quam ferruminandum locum occupet, vicina inunge aqua, in qua creta ſit diſſoluta & ferruminatio ibi nulla inhærebit.

De Fabriferrarijs. CAP. XX.

Molliunt ferrarij artifices ignibus ferrum, & malleorum ictibus incude extendunt, crebriſque immerſionibus obdurant. Cum chalibe iungunt, bullicionibus: inde inſtrumenta & vtilia & nocentia parant, ruderant, perficiunt, & poliunt. Colores aut ferro dant, album ſeu argenteum luteum, ſeu aureum lazuli, quem vocant violaceum, *violet*, & cineritium. Vtuntur ad id ſapone, vngue bouis, vitro trito, ſale communi diſſolutis aceto: dum ferrum candens eſt reſtringuunt, ſplendorem ei addunt per decoctionem vel extinctionem factam in aqua compoſita ex viridi æris, tartaro & ſale communi, & vino albo, cuius decoctione bene politum antea ferrum, ad cypri æris redigunt ſimilitudinem. Quod & ſi aureum velint, inungunt mercurio, in quo diſſoluitur aurum, poſteà igne mercurium fugere cogunt. Emolliunt ferrum vnguibus equorum, item ſi bulliat cum corticibus oui aut pulueris calcis viuæ, & mollius adhuc fiet, ſi vnctum cum oleo amygdalarum amararum inuoluant cera immixta cum aſſa fætida, & deinde ſuperimponant inuolucrum ex terra argilacea compoſita cum vitro trito, & feruori ignis committant, in fornace, per integram noctem, & quouſq; ignis eius extinguatur. Durant cum extinctione in ſucco raphani: addit Orontius in propoſitione 11. de ſpeculo vſtorio, ſucco raphani lumbricos terræ, expreſſis ſuccis poſteà per pannum, in quos extinctum ſæpe chalybem, & ferrum & lapides ſcindere vt plumbum, ait. Sculpunt autem aqua forti, ex ſale ammoniaco, ſublimato mercurio, viridi æris, & pauculo gallæ nucis, cum aceto compoſita, qua mixtura impletur locus ſtylo exaratus poſt eraſam vernicem, vt dixi. Fit vernix, qua illinitur ferrum ab aliquibus pice, oleo lini, thuris modico, concoctis & inſpiſſatis. Fiunt ex chalybe ſpecula, diuerſæ ſectionis & parabolæ, quæ poſtea poliunt.

De a

De alijs fabris metallarijs & lignarijs.
CAP. XII.

SVnt ex metallis innumeri ferè alij artifices, ſtanni, plumbi, & auri, & argenti, & ligni. aliqui enim inde vaſa, alij organa componunt, alij tornant, alij bracteas ex ſtanno tenuant, & penicillo colore aureo inducunt, vel argenteo, vel etiam vitrum in ſpeculum obſcurant bracteolis impoſitis, vel ſtibio & ſtanno confuſo & limato conflant: alij fila ex auro & ære trahunt, vnde chordę inſtrumentorum fiunt: alij filum auro inueſtiunt, quod poſtea intexitur: alij mercurio, à rebus inauratis aurum extorquent & ebibunt, quem tamen deinde mercurium in coriacea erumena quod acceperat, euomere cogunt, & igne exſufflant. atque tantum valuit habendi vel viuendi cupido, vt nihil intentatum reliquerit, ex quo victum vel quæſtum comparari poſſe arbitraretur.

De Fabris vel opificibus vitri.
CAP. XXII.

VItri inuentio & opificium apud Plinium eſt lib. 36. cap. 29. apud Cardanum lib. 5. de ſubtilit. in fin. & lib. 10. de rerum varietate, cap. 52 apud Vanoccium, lib. 2. pyrotechniæ, cap. 14. Amatum in 4. Dioſcorid. 54. enarrat. Et quomodo ex vitro adulterentur gemmæ, & ex cryſtallo, tractat Ioan. Baptiſta à Porta lib. 4. magiæ natur. cap. 16. & 17. Aliiq; plures ex vitro prodierunt artifices, vt qui ſpecula apparant, qui ſpecilla ſummo vſui & vtilitati viſus poliunt, qui vſtoria ſpecula tornant, qui catenulas & anulos ex vitreis virgulis torquent. Quibus accedunt ij, qui cryſtallum fundunt, & eximia opera in vſum, & voluptatum hominum communicant.

SYNTA-

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XXXII.

In quo agitur de Anima rationali.

De Distinctione animæ. CAP. I.

OMne animal ab anima dictum videtur, vt animatum: dixerunt & in plantis animam vegetabilem: & sicuti triplicem vitam constituunt, plantæ animalium, & hominis, ita & tot distinctiones animæ: verùm plantæ impropriè anima dicitur, minùs propriè de brutis: propriè autem anima est rationalis. Sicut & animal propriè homo, præcedens omnia animalia animæ immortalitate, & corporis præstantia, vt ait Galen.lib.17.de Vsu part.cap.2. intelligentia, scientia, ratione, & animo à cæteris distinctum, vt notat Galen.Orat.ad art. & in Finit.medi. vt notat doctè Bessario lib.2. in Calumniat.Plat. cap.7. hocque modo absolutè animas dixit immortales Plato in Timæo, eas scilicet quæ hominum sunt. Stoici quoque animam plantæ naturam dixerunt, hominis immortalem: animalium autem, aëre & alimento egentem, vt scribit Galen. lib.1. de Morb.vulgat.

Quid anima brutorum. CAP. II.

ANima dicitur in brutis, id quod animat corpus ad viuendum, sentiendum, vel viuificandum, vt ait D. August. de Eccles. dogm. cap.2. Ioan. Damasc. lib. de Decret. & placit. & primis institut. sic anima pro vita, vt Genes. 1. Producat terra omnem animam viuentem, &c. Exodi 4. Mortui sunt qui quærebãt animã Mosis: & Matt. cap.2. Quid autem sit brutorum anima, docet Simplicius in Procemio in libros Aristotelis, esse facultatem illorum & formam. Verùm hoc dixisse non satisfacit ijs, qui res intelligere satagunt. Quocirca finitio Aristot. adhuc dissidij maioris causa fuit, dum dixit hanc animam esse ἐντελέχειαν, corporis physici organici habentis vitam, potentiam, 2. de Anima, cap.1. Entelechiæ illi motio, perfectio formæ animalis: atque vt pupilla & visus oculus est, sic anima & corpus in animante, sed gubernat anima, obe-

dit

dit corpus. Longa autem de hac ἐντελεχείᾳ controuersia inter Plutarchum, Ciceronem, Budæum, Lud. Viuem, quam agitat Melanchthon 1. de Anima, & Themistius in 3. Physic. Aristot. nos interim ἐντελέχειαν continuam agitationem explicamus, quam ex voluntate & verbo Dei inditam credimus: dixit enim, Et facta sunt, mandauit verbis conceptis vt fierent bruta in animam viuentem & mouentem, & ita facta sunt, Genes. cap. 1. Forsan non longè aberrauit à vero Aristoteles, dum ait hanc animam esse substantiam corporis animalis, lib. 2. de Gener. anim. cap. 4. Rursum substantiam & formã animam, & actum corporis viuẽtis, ratione eius corpus est, lib. 2. de Anima, cap. 4. atque ita animal sua natura indita, viuit & mouetur ex tota substantia, vt alimenta leuia secundùm Aristotelem lib. 8. Phys. & 4. de Cœlo, sursum mouẽtur, & grauia deorsum, idq; à principio intrinseco, & propria forma. Neque mea sententia alia dari potest huius ratio, q̃ voluntatis & legis præscriptæ Dei, quæ ordinem rebus & naturis constituit, vt ait etiam Philo Iud. lib. de Mundi opific. Galen. item ratus est, animam (vt opinantur animalem) esse vel temperamẽtum actiuarum qualitatum, aut quod ex ipso temperamẽto permutatur, lib. 3. de Loc. affect. cap. 6. Quę tamen finitio potiùs ad plantarum vitam, quàm animalium pertinere videtur. Nam de ijs, quæ sanguine constant, lib. 2. de Sympt. caus. non ausus est animam finire, sed dixit eam vti, veluti instrumentis, calore & sanguine, vel in his esse: quod neque verum perpetuò, vt in insectis, quæ sanguine carent, & tamen viuunt: nisi quid dicamus in istis loco sanguinis. Sic verum erit quoque, sanguinem esse vehiculum animæ, & animam esse in sanguine, vt dicitur Leuit. 17. sed sanguis tamen anima non est, & corrupto sanguine corrumpitur quidem corpus animale, vt ait Aristoteles lib. 3. de Histor. anim. cap. 19. Sed non animal ideo minus animal, etsi qualitatis quædam aliæ ex sanguine sint, ex calore qui à corde ortum trahit, vt ait Galenus lib. 1. de Temperam. hinc quæ sanguine multo abundant benè calido, viuaciora sunt & iracundiora cæteris animalibus, vt ait Plinius lib. 11. cap. 38. Nam animositas a calore, vt metus à refrigeratione sanguinis, vt ait Aristoteles lib. Problem. sect. 10. quæst. 59. At non hoc ex sanguine, sed vi animati. Nam quandiu corpus animatur, sanguis animatur, & feruet, & qui plus viui sanguinis habet, plus viuere dicuntur Aristoteli libro 3. de Historia animalium, capite 19. & de Generatione animalium, capite 10.

Verùm

Verùm si refrigeratur nimium, etsi sanguis adsit, tamen non vita adest animalis: exemplo morientium, qui quia calore destituuntur, isque per meatus & oculos exit, oculos sursum attollunt qua parte exit calor: cùm autem per somnum calor inter se colligit deorsum, & deorsum oculos conuertunt, vt idem Aristoteles ait Problem.sect. 32. quæst.1. quin & ad vitam animalem retinendam vltra sanguinem & calorem est respiratio necessaria & inspiratio, quæ innatum calorem conseruant, vt ait Galenus libro de Caus. respirat. & Aristot.lib.de respirat. Exemplo autem est, quòd animalia morientia exspirant, nec amplius respirēt. Quamobrem etsi sanguis dicatur materia corporum animalium, vt ait Aristoteles libro 3. de Generatione animalium, & alibi sæpe, tamen nec sanguinem, neque quippiam aliud nobis cognitum constat esse animam, sed certam mortalem ex tota substantia animati compositionē & naturam à Dei lege constitutam.

Quid Anima rationalis. CAP. III.

Diuus Augustinus libro de Spiritu & anima, cap.8. Anima, inquit, est substantia rationalis, intellectualis à Deo facta, spiritalis non ex Dei natura, sed potiùs creatura, ex nihilo facta, in bonum malumque conuertibilis. Et aliam finitionem adfert libro de Cognitione veræ vitæ, cap.5. refert & libro de Spiritu & anima, cap.6. finitionem Philosophorum, qui animam dixerunt omnium rerum similitudinem. Anima itaque est ille homo interior: hæc cùm viuificat corpus, anima est, cùm vult, animus: dum recolit, memoria: dum iudicat, ratio: dum spirat & contemplatur, spiritus: dum sentit, sensus: vnde & sententia nomen accepit. D. Augustinus libro de Spiritu & anima, cap.54. Tertullianus quoq; libro de Anima, probat mentem seu animum, quem Græci vocant νοῦν, idem esse cum anima, & νοῦν esse suggestum animæ insitū, natiuum & proprium, quo agit, sapit ex semetipsa, & se communicat in semetipsa, &c. Max. Tyrius Serm. 1. animam duobus instrumentis vti ad intelligendum, mente & sensu. Gregorius Nicenus in disputatione de anima & resurrectione, cum sorore Macrina: Anima, inquit, est essentia facta, essentia per se viuens, intellectualis, corporeis sensum instrumentis viuendi, atque ea quæ cadunt sub sensus percipiendi, facultatem ac vim per sese suggerens ac immittens, quandiu earum rerum natura capax esse videatur.

Quid Spiritalis anima. CAP. IV.

ANima rationalis nec corpus est, nec ex corporibus constat, sed est spiritus & incorporalis. Sic Eusebius lib. 6. de Præpar. euang. cap. 5. incorporalem esse animam docet pluribus Claud. Mamertus lib. 1. de Stat. animæ, cap. 4. Plotinus lib. 7. Ennead. 4. cap. 2. & 6. D. August. lib. 1 de Origine animæ, ad Hieronymum, cap. 3. Quamobrem falsa, & à Christiana sententia aliena assertio Philosophorum, quorum alij ex igne factam dicunt, vt Hipparchus & Heraclitus, vt & Phornutus libro περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως, in Ioue. Alij ex aqua, vt Hippon & Tales, Aristoteles 1. de Anima, cap. 2. alij ex sanguine, vt Empedocles & Critias: alij ex quinta essentia, vt Critolaus & Peripatetici: alij spiritum scilicet ventum, vt Stoici. Plotinus lib. 7. Ennead. 4. cap. 4. alij ex atomis, vt Epicurus & Lucretius: alij crasim & temperaturam cuiuscunque animalis, vt quidam Medici: alij aërem: alij excellentius quid, vt Timæus apud Platonem in Timæo. Pythagoras & Xenocrates, numerum seipsum mouentē. Clearchus harmoniam quatuor elemētorum: Anaximenes, Anaximander, & Archelaus, aerium quid: alij alia quædam, vt tradit Theodoretus lib. 5. cont. infidel. Aristoteles 1. de Anima, cap. 2. Cicero 4. Academ. quæst. Greg. Nicenus lib. 2. de Philos. de Anima, cap. 1. Videtur quoq; errasse in hoc Tertullianus libro de Anima: quia nulla materia corporali vel mixtione constaat animæ, sed in sua propria substantia spiritali creatæ, quanquam comparatione simplicitatis spiritualis Dei, omnia composita & materiata videatur, vt diximus in Angelis & materia.

A solo Deo animam creatam cum corpore. CAP. V.

ANima non nascitur, sed fit, vt ait Tertullianus libro de Testim. anim. sibi contrarius postea. Plato innatam & infectam animam esse voluit: nos autem innatam & factam docemus ex initij coustitutione, quòd ex Dei flatu facta sit, Tertullianus libro de Anima, vbi de eius substantia agit. Verùm facta est à solo Deo, & ex nihilo. D. Augustinus epist. 7. de Origine animæ ad Hieronymum. D. Thomas 2. aduers. gent. cap. 88. Leo I. epist. 71. vel 91 in tom. 2. Consil. Irenæus 2. contra hæreticos, cap. 63. & 65. Greg. Nazianzenus in Apologet. Lactantius lib. de Opificio Dei, cap. 19. non tamē ex substantia Dei. Non

enim

enim sunt conuulsiones Dei, vel eius particulæ animæ, vt putat Plato in Timæo, Macrobius libro 1. in Somnio Scipionis, cap. 22. Arianus Stoicus, & Merc. Trismegistus. Et ita decretum in Concilio Braccarensi I. cap. 5. Epiphanius lib. 1. cōtra hæreses, cap. 2. lib. 2. cap. 27. probat. & D. Chrysostomus homil. 13. in Genes. vt contra hæreticos diuersum sentientes docet Irenæus libro 1. aduersus hæreses, cap. 24. Consilium Braccar. I. cap. 5. Leo I. epist. 91. cap. 5. Quamobrem alienū à veritate, ab angelis fuisse animas factas, sicuti falsò putabant Luciferiani. Augustinus lib. de Hæresib. 81. sicut & Auicenna ex igne, aere & angelis, vt à causis efficientibus authore Philastro, quem Seleucus & Hermias hæretici sequuti, D. Augustinus de Hæresib. ad quod vult Deum hær. 59. falsum quoque à propagatione parentum animam traduci per generationem, vt quidam tradunt, sicuti in ea sententia palpat & nutat Aristoteles lib. 2. de Generat. animal. cap. 1. Galenus, Tertullianus de Anima, quem refellit Augustinus lib. de Hæres. ad quod vult Deum, hæres. 86. cuius erroris & Apollinaris Alexandr. vt refert Gregorius Nissenus libro 2. de Anima, cap. 6. & in Hist. tripart. lib 5. cap. 44. D. Hieronymus tomo 7. in cap. 12. Ecclesiast. Porrò animæ separatim creatæ à Deo num ab initio mundi, vel ab æterno simul, vt quidam omnes falsò creatas putant, & alibi custoditas, donec immittantur in corpora, vt putarunt Plato in Epinomide, & lib. 10. de Legib. Macrobius, teste Cælio Rhodigino lib. 10. cap. 16. Et Origenes, contra quem disputat D. Thomas lib. 2. contra Gentiles, cap. 83. & 84. D. Chrysostomus tract. in 2. cap. Genes. D. Augustinus de Eccles. dogmat. cap. 14. Non enim anima creata ante corpus, sed simul à Deo creatur, & corpori infunditur, vt ait Leo I. epistola 71. & 91. tom. 2. Concil. Greg. Nazianzenus Orat. 30. Greg. Nissenus lib. de Creat. homil. cap. 29. Vt facessat longè falsa opinio illorum, qui rati in corpora missas animas pro earum castigatione: inde animam dicentes ψυχὴν frigidam, vt corporis consortio frigescentem, & corpus δέμας quasi vinculum, & σῶμα quasi σῆμα sepulcrum animæ, apud Platonem in Cratylo. Quæ sententia & fuit Origenis, vt ait Epiphanius epist. missa ad Ioan. Hierosol. & Theophilus Alexandr. lib. 1. Oper. pasch. in volumine Antidot. hæres. D. Augustinus lib. 10. de Ciuit. Dei, cap. 23. & de Origine animæ libro 1. cap. 19. D. Hieronymus epist. ad Pammachium, tom. 2. & epist. Marcellino Anapsychiæ & tom. 9. in cap. 1. ad Ephesios. Refert Nicephorus lib. 27.

Hector.

Histor.cap.27.& 28. hãc hæresim Origenis damnatam synodo 5.Constantinopoli, tempore Iustiniani.Hinc & tollitur error Pythagoræorum, qui metemphychosim posuerunt, & animas ex corporibus in alia corpora transmigrantes, non tantùm hominum, sed & brutorum, de qua meminit Max.Tyrius serm.28.Diog.Laert.in Pythag. lib.8. Ouid.lib.15.Metam.ibi:

Morte carent animæ, semperque priore relicta
Sede, nouis domibus viuunt habitantque receptæ.

Quam sententiam irridet meritò Lucian.in Gallo. Hunc porrò errorem sentit Iamblichus, ab Aegyptijs in Græcos & Pythagoram manasse. Idipsum etiam Herodotus, atque euolutionem quandam annorum Plato, circa hanc peregrinationem animarum ad expiationem scelerum adiungit. Homerus tamen contrà, non reuerti animam semel separatam voluit, Iliad.9. dum ait:

ἀνδρὸς δὲ ψυχὴ πάλιν ἐλθεῖν οὔτε λῃϊστὴ,
οὔθ' ἑλετὴ, ἐπεὶ ἄρκεν ἀμείψεται ἕρκος ὀδόντων. id est,
Anima autem hominis rursum trahi nequit, neque est prædabilis,
Neque trahibilis, postquam pertransierit septa dentium.

Atque plures sententias de origine animæ refert D. Augustinus epistola 157. Eugubinus libro 9. de Perenni philosoph.

De Animarum nobilitate. CAP. VI.

MAgna animarum dignitas, quæ ab ortu hominis cuiuslibet, habet suum angelum custodem, Matt. 18.angeli illorum, &c. vnde mira creationis humanæ exprimitur solẽnitas Genes.1.ibi, Faciamus hominem &c. Et insufflauit, &c. Nec tamen ignorandum, pulchritudinem eius deturpatam per peccatum prioris hominis Adami, vnde & corpora nostra laboribus addicta sunt, & anima morti, quæ est priuatio cœlestis gloriæ: Genes. cap.3. quod ex parte intellectum ab Ethnicis, præbuit ansam errandi, vt dum Carneas, Euxitus, & Pythagoras dixerunt, huic corpori vitæq; nostræ animas fuisse castigationis gratia alligatas, vt ait Athenæ. lib.4. dipnosoph.c. 18. & Cic.1. Tusculan. hoc etiam sensisse videtur Plinius 10.cap.63. dum ait, homini tantum primi coitus esse pœnitentiam, augurium, scilicet vitæ à pœnitenda origine: ideo forsan & Cic.in somnio Scip. diuersoriũ animæ corpus dixit, & hospitiũ, non habitaculũ, & ibi latè Macrob. lib.in som.Scipio.c.7.ex Plotini & Plat.sententia. Quam-

obrem & poſt lapſum illũ primi parẽtis, anima omnis ſcie quæ impoſuerat antea omnibus rebus conuenientia nomina, tenebris ignorantiæ repleta eſt: verum reſtituta eſt ſuo candori gratia Dei, & redempta à ſeruitute cui erat addicta per Domini noſtri Ieſu Chriſti pretioſiſſimum proprium ſanguinem, non corruptibilibus, vel auro, quia de immortali anima redimenda agebatur, & ob quam pretium eximium ſoluendum erat, quod in aere & bonis humanæ puræ naturæ non erat, nec creaturæ cuiuſuis, & niſi in ſolius Dei poteſtate: quò factum, vt expedierit vnũ verum hominem mori pro toto populo, qui tamen etiam verus Deus eſſet, ſed immortalis & impaſſibilis in quantum Deus, qualis fuit Dominus noſter Ieſus Chriſtus, qui nobis, ſi velimus, dedit poteſtatem filios Dei fieri, Ioan. 1. per eius ſanctiſſimæ & efficaciſſimæ ſolutionis & redemptionis applicationem, per baptiſmum, & alia ſacramenta. In parte intelligentiæ animæ, ſunt notitiæ animales, actiones, habitus. Naturales notitiæ quæ de natura ſunt, vt phyſica, & quæ ex natura contingunt, mathematicæ. Actionum intellectus gradus plures, vt ſimplicium agnitio, connectio, diuiſio, iudicium, ratiocinatio, conſenſus: habitus eſt promptitudo quædam accommoda, qua ex actionibus intellectus diſcernunt & perſpiciunt.

Animam vnam cuique & propriam.

CAP. VII.

ANima rationalis & intellectualis, vnum non eſt omnibus numero, nec communis, nec vna omnibus hominibus: ſed cuilibet homini in indiuiduo propria eſt, & ſingularis: quum tamẽ aliqui contrarium auſi fuerint affirmare, ſed falsò. Aduerſus quos Albert. Mag. diſputat, libro de vnita. intell. & D. Thomas lib. 2. contra gentes cap. 73. Neq; etiam plures animas, ſed vnam tantùm quilibet habet, vt docet D. Auguſt. lib. de eccleſ. dogmat. cap. 15. D. Anſelmus. 2. de fide, cap. 13. in 8. ſynodo generali, actio. 10. cap. 11. Vnde lapſi qui aſſerunt triplicem in homine animam, vegetatiuam, ſenſitiuam, rationalem, quemadmodum Manichæi, quibus obſiſtit D. Auguſt. lib. 10. ſuper Geneſ. ad lit. cap. 14. In quo & Didymus, Scotus, Paulus Venetus & alij errarunt, ignorantes vel obliti, animam rationalem has omnes facultates corpori diſtribuere. Eſt enim ſecundum ſe & ſuam ſubſtantiam, corporis forma informans materiam: quæ ſententia eſt concilij Viennenſis, ex quo deſumpta clem. 1. de ſum. na

summa trinit. in clemen. & concil. Lateran. 10. sessio n. 8. quamuis Plato reclamet, dum tantum vult animam assistere materiæ, vt nautam naui, & Philopon lib. 2. de anima cap. 1. & Gregor. Nicæus 2. de anima cap. 2. post cuius tamen seculum, contrarium decretum est.

De sede animæ in corpore. CAP. VIII.

Mihi breuiter probatur, animam totam esse in toto corpore, & totam in qualibet eius parte, vt ait D. August. lib. de cognit. veræ vitæ cap. 33. verùm, alicubi maiores effectus exhibere & actiones, vel ob voluntatem, quæ eò robur mittit, vt ob instrumenta accommoda actioni. Philo Iudæus lib. allegoriar. legis, rationalem facultatem eius seu partem, vt ipse loquitur, ponit in capite, irascibilem in corde, concupiscibilem in inguinibus. Christiani principatum animę ponunt in corde, vnde bonæ & malæ cognitiones: Heraclitus, in extrinsecâ agitatione: Moschion, per totum corpus: Plato in capite: Xenocrates in vertice: Hippocrates in cerebro: sicut & Aben Ezras in comment. ad 2. cap. Genes. Hierophilus circa cerebri fundamentum: Strato & Erasistratus, in membranulis: Strato physicus, in superciliorum meditulio: Epicuri & Aegyptij, in tota lorica pectoris: Item Orpheus & Empedocles, Tertull. lib. de anima.

De statu animæ post mortem. CAP. IX.

Anima rationalis non corrumpitur corrupto corpore, anima animaliū aliorum contrà, D. August. de ecclesia. dogmat. c. 16 & 17. & 18. quamobrem cùm immortalis sit extra corpus & sine corpore mortali, proprijs suis vtitur functionibus, sicuti & in corpore quiescentibus organis eius, ipsa eadem intelligit: vt ait Mohemmius lib. de anima cap. 18. vnde & Aristot. fassus est, propriam quandam esse intelligentiæ & rationi naturam, quæ non sit immixta corpori alicui lib. 3. de anima cap. 4. & Senec. lib. 7. epist. cap it. 58. animam hominis sine corporis instrumentis, optimè vires suas exercere docet. Visi sunt homines oculis insipientium mori, ipsi sunt in pace, Sap. 3. Ibunt boni in vitam æternam, mali in ignem æternum, Matth. 25. Ioan. 5. Arabum vt & Sadducæorum contraria erat tamen, sed falsa opinio apud Matth 22. Marci 12. Lucæ 20. Actor. 23. & 24. Hic locus postulat, vt de immortalitate diceretur animæ verum quia tres verè

diligentes habemus ea de re libros paratos ad manum, ad illos remittam lectores, si Deus eos voluerit prodire in lucem: in quorum primo probamus immortalitatem ab omnium authorum & nationum consensu, vltra sacras literas: in secundo per rationes idipsum confirmamus: in tertio argumenta quæcunq; inuenta fuerunt in eam immortalitatem, refellimus. Porrò de statu harum post mortem, Proclus in cõmentario in Alcibiadem primum Platonis, sicut in cœlo omnes bonæ sunt animę, ita & in tartaro omnes esse improbas, tradit. Repræhendit autem D. August. lib. de hæres. ad quod vult Deum, hæres. 86. Tertullianum, quod dixerit animas hominum pessimas in dæmones verti: quæ etiam fuit sententia Hesiodi in operibus.

Sexus nullus animæ. CAP. X.

ANimarum per sexum nulla distinctio: quia spiritus, nec angeli hoc modo distinguuntur, Matth. 19. membra enim corporis hoc discrimen faciunt, Cyrillus Hierosolym. catech. 2. Illuminat. D. August. lib. 1. de orig. anim. cap. 18. Ideò contrarium ratus Apelles hæreticus, persuasus à sua Philomela errauit, quē reijcit Tertull. lib. de anima.

De loco animæ post mortem, sententiæ gentilium. CAP. XI.

PLato, & alij antiquorum, animarũ philosophorum & bonorum solutarum à corpore locum dixerunt esse aerem. Stoici sub Lunam: improborum autem ad inferos reijciunt, Cic. in som. Scip. & ibi Macrob. Tertull. tamen in lib. de anima, sequestrari apud inferos animas ait, vsq; in diem domini, aliaq; ridicula inibi refert. Hesiod. in 1. op. & dierũ, animos hominũ post mortem aliquorum, euasisse in deos tutelares, alios in tartara missos, alios in aera. Et Diog. Laer. lib. 8. in Pythagor. totum aera plenum animis vult, vide Lactant. lib. 2. c. 15. Cœl. Rhodig. li. 1. c. 23. & 24. & seq. Homer. in Odissea 10. in prin. tradit, Mercuriũ stridentes animas procorum Penelopes deduxisse apud Oceani fluxus, & albam petrã, apud Solis ianuas in herbosum pratum vbi habitabãt animæ, simulacra laborantium. Apud inferos bonarum & malarum animarum locum. Sibylla duplicis viæ esse tradit libro 6. Aeneid. apud Virgil.

Hic locus est, inquit, partes vbi se via findit in ambas.
Dextera quæ Ditis magni sub mœnia tendit.

Hac

Hac iter Elysium nobis: at Læua, malorum
Exercet pœnas & ad impia tartara mittit.

Et paulò post describit tartari & malorū carceres, pœnas Phlegethonteas, turrim æneam, Erebi amnes, & Rhadamanthi durissima regna: qui

Castigat auditq; dolos subigitq; fateri
Quæ quis apud superos (scilicet in vita) *furto lætatus inani,*
Distulit in seram commissa piacula mortem.

Eadē rectè describit Lucian. dialogo de luctu, latius Plutarch. orat. Ad Apollonium. Atq; quomodo bonorū animæ, locis amœnis, malorum pœnis detineantur, post vitam hanc, Plato 10. de rep. & in Gorgia. Theodoret. lib. 10. contra in fid. Xenocr. Plato lib. de morte. Aristoph. in Nebulis, dum de descensu ad inferos Eurip. agit. Mercur. Trismest. in Asclepio, mortuorū animas ait rapi à dæmone, & examinari: si malæ reperiantur & maculatæ, desuper ad ima deturbari & tradi procellis turbinibusq; aeris, ignis, & aquæ sæpe discordantibus, vt inter cœlū & terrā mundanis fluctibus, in diuersa semp sempiternis pœnis agitatæ rapiantur: vt in hoc obsit animę æternitas, quod sit immortali sententia æternoq; supplicio subiugata. Existimarunt, inquit Macrob. Satur. 1. c. 10. antiqui animas à Ioue dari, & eidem reddi. Meminit Saxo Grammat. in suæ Daniæ præfatione, & Olaus Gottus, in partium septentr. descriptione, & P. Appian. in abaco orbis, in regno Noruegiæ in Islandiæ insula, montem Hecla esse, cuius flamma nec stupam lucernarum adurit neque aqua extinguitur: inde lapides maiore quam machinarum bellicarum impetu, proijci, & inibi hiatum maximū terræ, cuius fundum nec lynceus oculus posset assequi: ibi mortuorum simulachra videri, dicentium se ad montem Hecla pergere: ibi miserum & in glacie maris eiulatum exaudiri, vt non immeritò vulgus videatur ibi inferorum descensum esse, opinari. Et Gaspar Peucerus in comment. de diuinat. gener. dum agit de magia, tradit hanc opinionem vulgi, ex antiqua obseruatione natam, cum prælia committuntur alibi, in quacunq; orbis parte, aut cædes fiunt cruentæ, ibi commoueantur horrendi circumquaque tumultus, clamores excitantur & eiulatus. Homerus profundiorem locum inferis ipsis sub terra, pro claustris animarum posuit: inferos, locum sese purgantium animarum, inferiorem autem earum, de quarum salute desperatum est, ponens, dum ita 8. Iliad. vers. 13. inducit Iouem minan-

tem flagra cuiq; ex deiculis, si opem ferrent Troianis, & dicentem se plagis vnumquenq; eorum affecturum.

ἤ μιν ἑλὼν ῥίψω ἐς τάρταρον ἠερόεντα,
τῆλε μάλ', ἧχι βάθιστον ὑπὸ χθονός ἐστι βάραθρον·
ἔνθα σιδήρειαί τε πύλαι καὶ χάλκεος οὐδός,
τόσσον ἔνερθ' ἀΐδεω, ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης id est,
Aut ipsum rapiens, proyciam in tartarum obscurum
Procul valde, vbi profundissimum sub terra est barathrum:
Vbi ferreaq; portæ & æreum pauimentum.
Tantum sub inferni quantum cælum est à terra

Sed & catholicis theologis ex sacrosancta fide sunt, quæ repetere oporteat.

De tribus locis quibus detinentur animæ ex veritate Christiana, primumq; de paradiso.

CAP. XII.

D. Augustin. in enchiridio ad Laurentiũ cap.109. tempus quod inter hominis mortem & vltimam resurrectionem interpositũ est, animas abditis receptaculis continet, sicut vnaquæque digna est vel requie, vel ærumna, pro eo quod sortita est in carne dum viueret. D. Hieronym. tomo.2. epistol. contra Vigilantium, meminit locorum quibus detineri possunt animæ, sinus Abrahæ, loci refrigerij, subter aram Dei, vt virgines cum Deo, & sequantur agnum quocunq; ierit, Apocal.14. in orbeque toto possunt esse, non inclusæ, sicut & dæmones vbique vagantur. Paradisus est voce sua locus voluptatis, hortus varijs consitus & cultus, quam tamẽ dictionem Græcam non esse, sed barbaram dixit Iulius Pollux libro 9. Onomast. cap. οὐδὲ παράδεισοι inquit, βαρβαρικὸν εἶναι δοκεῖ τὸ ὄνομα. verùm hoc nomine & in hac significatione vtuntur Xenophon in Oeconomicis, Plutarch. in Sympos.4. & in Artoxerxe: pro vinarijs amœnibus feris conclusis accipi Græcis, docet Gellius lib 2. cap.19. hinc amœnus ille locus versus Orientem, in quem translatus fuit à Deo homo creatus, hortus voluptatis dictus fuit, seu paradisus, à quo ob peccatum rursus extrusus est, nec patuit regressus, Cherubino cum flammeo gladio constituto in otio ianitore vigilantissimo, Genes.1. hunc adhuc quidam in terra esse autumãt, alij diluuij aquis deletum, alij aliter sentiunt, quorum sententias proprio libro Augusti.

Eugubin. colligit de paradiso, ad quem te remitto. verum futurum speramus meliorē illo paradiso terrestri, scilicet æternam beatitudinem, quæ habet vltimum & supremū fœlicitatis gradum in visione & cōtemplatione Dei, ideò vocatur paradisus, & regnum cœlorū regnū patris Dei: ibi beatis præparata meliora, quæ oculus nunquam vidit, quæ auris non audiuit, quæ in cor hominis non ascenderunt 1. Corinth. 2. quę autem sit illa gloria & in quibus consistat, explicat latè liber finalis retributionis, in postrema parte. Non autem hic decipiatur Christianus, Agarenorum seu Turcarum paradiso, cuius voluptatem Mahomet corruptibilem & animalem constituit, in opiparis & lautis cibis, in ambrosia & nectare, fictitijs ethnicorum, in concubitu impudico & oblectatione pretiosarum mulierum & similibus, quæ fæcem istius sæculi retinent, non veram & insatiabilem & continuatam voluptatem, quam consequemur, si Deus dignetur nos illius beatitudinis participes facere: ibi enim in se solo, Deus, qui voluptas diuina, & animi & corporis perpetua est fœlicitas, notam certam constituit indubitabilem voluptatum, cum sæculi voluptates imperfectas cognoscamus, quòd in illis satietas sit & posteà fastidium: vnde & ridicula sententia eorum, qui χιλιασαὶ dicti sunt, qui post resurrectionem mortuorum per mille annos Christi regnum in hac terrena habitatione producendum dixerint, non satis mysteria sacra scrutati, vt tradit Nicephor. Cal. lib. 3. histor. Ecclesi. 20. Eusebius Pamphil. lib. 2. histor. cap. 22. D. Hieron. in cap. 36. Ezechielis: quamuis aliqui insignes viri hanc fuerint sequuti sententiam, vt Tertull. lib. 3. aduersus Marcionem, Lactant. Victorinus, Seuerus, ex Græcis Irenæus, Apollinarius, Papias Hieropolitanus D. Ioan. apostoli auditor. Impium & Cherinti dogma, ex quo prodijt error Mahometicus: quo putabat regnum Christi terrenum futurum, vt ait Nicephor. Callisth. lib. 6. cap. 22. cùm tamen ipse dixerit, regnum meum non est ex hoc mundo.

De Inferno. CAP. XIII.

INfernum dicimus scelerum carcerem perpetuum, inferiorem locum, sicuti & Tertullian. lib. de anima, vbi de receptu agit sic scribit. Plato inferos velut gremiū terræ describit in Phædro, quo omnes labes immundialiū sordiū confluēdo, & ibidē desidēdo, exhalent, & quasi cœno immunditiarū suarum crassiorē haustū & priuatum illic

aerem stipent nobis inferi: non nuda cauositas, nec subdiualis aliqua mundi sentina creduntur, sed infossa terræ & in alto vastitas, & in ipsis visceribus eius abstrusa profunditas, &c. Cruciatum ignis æternum ibi paratum esse malis, docent scripturæ: primùm quidem dæmonibus, & postea illis qui eis adhærent, Matthæi 15. & 25. vbi & fletus & stridor dentium Matthæi 18. Ex quo accidit, cruciatu ignis pœna grauior & gehennæ, gloriæ æternæ amissio, vt ait D Chrysost. homil. 24. in Matthæū in libro ערובין erubine עושין פסין ossim passim, dixit Rabi Iehossua, esse septem nomina gehennę inferni in sacra pagina, quæ pœnas exprimunt. שול scol, infernus, psal. 15. ibi quia non relinques, &c. אבדין abadon, perditio, Psalm. 88. בור שחת bor scacha, puteus seu lacus corruptionis, Psal. 56. בור שאון bor sceon, puteus tumultus vel mugitus, Psal. 40. vbi & טיט היון tit haiauen, lutū fæcis. צל מות zel mauet, vmbra mortis, Psalm. 160. ארץ תחתית erez techtit. terra concussionis dicitur & gehenna, tartarus, orcus, auernus, ade. De meditatione pœnarum inferni vide Maphæum Vegium libro 7. de perseueran. cap. 2. Esaias inter pœnas eius, ponit vermen semper rodentem, ignem inextinguibilem cap. 66. & cap. 14. tineam, putredinem, & vermes, & cap. 32. ignem deuorantem. Sunt & querelæ, & luctus, pœnæ damnatorum, Sapient. 5. ibi, dicent intra se pœnitentiam agentes, &c. Et Lucæ 23. Apocal. 6. Reliquas pœnas corporales & spirituales inferni non referam cùm eas latè persequatur P. Regiualdeti, in opere inscripto Speculum finalis retributionis.

De Purgatorio. CAP. XIV.

Purgari & alio seculo credidisse Ethnicos animas docuimus ex gentilium libris, potissimùm ex Virgil. in 6. & Plutarch. de sera num. vind. Platone in 10. de repub. Cicer. in som. Scipio. supra. cap. 9. Et quidem sunt animæ, quæ dum ex hoc corpore discedunt, non planè satisfecerunt suo officio, quas, nec misericordiæ Dei sine pœna aliqua & castigatione admittere inter sacra cōsortia placet, nec tamen iustitia æternum damnare non vult: idcirco locum quendam illis assignari par est, causa sordium eluendarum in merito Christi: illum autem dicimus esse vbicunq; Deo placuerit præfigere pœnarum luitionem: ideò pro huiusmodi oratur & salute earum, non autem pro fœlicibus: qui quod desiderent amplius non habent, nisi vt corpore resurrecto plenè gaudeant: nec pro æter-

num damnatis, quippè in inferno nulla est redemptio. Itaq; maledicti in ignem æternum iubetur eant, ad differentiam temporalis ignis & expiatiui. Matth.25. Sic 1. Corinth.4. saluus quis dicitur, quasi per ignem. & Iob. cap. 14. quis mihi hoc tribuat vt in inferno protegas me, & constituas mihi tempus in quo recorderis mei? Et sunt peccata, quæ nec in hoc nec in alio remittuntur seculo, Matth.12. proinde quædam esse demonstrantur quæ in alio remitti possunt, vt etiam apud D. Mattheũ cap 15. non exibit è carcere donec nouissimum quadrantẽ exsolueris: & in primitiua ecclesia baptizabantur pro mortuis baptismo pœnitentiæ vt prodessent mortuis, D. Paul.1. Corinth.15. Ea ratione orandum esse pro mortuis, sanctè statuit Ecclesia catholica, iuxta Machabæorum de resurrectiõ. spe sententiam, 2.Machab. cap.12. Sic statuit D. Dionys. Areopag. de eccles. hierar. Tertullian. de coron. milit. Hieronym. in Ieremiam cap.17. D.August. de verb. apostol. c.33. & lib. confessio. c.fin. De cura pro mortuis haben.cap.4.in enchirid.c.1.& 4.& c.110.lib.3.in Genesim cap.20.& 16. sermo de verbis apostol. & tractat.94. in Ioannem. D.Ambros.ad Faustinum, & orat. pro fratre suo, & lib.de excessu frat.& 2.orat.funebri Theodosij. Cypria. epistol.6.Ioan.Damascen.sermone de oratione pro mortuis.D.Athanasius lib.quæst. diuersarum quæst.30. explicans illud 1.Corinth.3.5. c.cuius opus exustum fuerit, &c. de igne purgatorij loquitur, saluus fiet, inquit, per ignẽ, hoc est, saluus & integer manebit in igne, nec videbit mortem, sed opus eius solummodo comburetur & confundetur, ipse in æternum permanebit pœnas luens, nec vnquam tamen penitus interibit. Latè Eusebius lib.12. præparat. Euang.cap.3. Albinus Caroli Magni præceptor in Psalm.1. septem pœnitentialium, verba, inquit, domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me: per iram æternam impiorum pœnam significant: per furorem ignem purgatorium. Repetit & in Psalmum 3. septem pœnitent. Tertullian. quoque lib. de trinitate. Locus est,inquit,quo piorum animæ impiorumq; ducuntur, futuri iudicij præiudicia sentientes, &c. Omittit reliqua,cùm Iohan. Ekius librum integrum ediderit, de purgatorio optimo ordine dispositum, & aduersarijs & hostibus fidei,satisfaciens. Dicebant & Ethnici,qui immortalitatem animæ credebant,mortuos non tantùm amandos,sed etiam iuuandos,vt ait Plutarch. orat.consolat.ad Apollonium: hincq; tot sacrificia & litationes, inferiæ

manibus, de quibus Deo fauente in primo libro de immortalitate animæ.

De Limbo. CAP. XV.

Limbus est extremum cuiusq; rei: vnde limbus, locus quidam animarum dicitur. Nam dicut sancti patres, inter paradisum & infernorum locum, quendam locum fuisse vicinum inferno, sed sine pœna, vbi patres ante aduentum Christi erant custoditi, expectantes aduentum Domini nostri Iesu Christi, & redemptionem dixit sinum Abrahæ Deus Lucæ 16. Ad illum locum, referuntur illa Psalm.23. attollite portas principes vestras, &c. & Psalm.106. contriuit portas ferreas, & vectes ferreos confregit, &c. & Psalm.39. expectans expectaui Dominum, & eduxit me de lacu miseriæ & de luto fæcis, &c. Et Zachar. c.9. tu quoq; in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos tuos de lacu, &c. Plura ad hanc sententiam abundè colligit, Finus Hadrianus lib.7. flagelli Iudæor. ca.3. Hunc limbum, locum esse quo detineantur animæ paruulorum descendentium sine baptismo, rati sunt ferè omnes theologi, paucis exceptis, qui eas æternis supplicijs adiudicant, cùm tamen in hoc limbo nullæ pœnæ aliæ præter priuationem visionis Dei. Hanc quæstionem autem disputat eruditè Catharinus Politus, lib. de statu futuro puëror. Et quamuis durius loquatur de hoc D. August. lib. de fide ad Petrum, tamen scribens ad Renanam, medium illis pueris locum assignauit inter gehennam & regnum cœlorum: Et ad Iulia. vitam eorum mediam dixit, & lib.3. de liber. arbi. c.3.

De Anastasi & coniunctione animarum cum suis corporibus. CAP. XVI.

Magnum & admirabile hominum piorum solamen, resurrectio & retributio mercedis beatitudinis, post hanc miseram vitæ decertationem. Nam vt ait D. Paulus 1. ad Corinth. c.15. si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Siquidem reliqui qui futuram vitam non sperant & qui cum Epicuro dicunt, Edamus & bibamus, post mortem nulla voluptas, fœliciores essent, concupiscis potiti, vt animalia, illecebris carnis saturati: cùm Christiani & qui resurrectionem sperant, corpus illud, purum imma-

immaculatumq́; quoad fieri poteſt, ab illis ſpurcitijs & à peccatis conſeruent, emundentque inquinatum, vt ſiſtant illud iudicio vltimo, & conuitijs illis orbis generalibus, in quibus quilibet prout geſſit in corpore, ſeu bonum ſeu malum, recipit, vt ſcribitur 2. Corinth. 4. Reſeruant in id tempus viri qui Dei iuſſis obtemperant, retributionem mercedis, ſicut & Tobias ſenior docuit, cùm proximi & cognati eum irriderent: exprobrantes cæcitatem: Vbi eſt ſpes tua pro qua eleemoſynas & ſepulturas faciebas? Tobias verò increpat eos dicens, Nolite ita loqui, quoniam filij ſanctorum ſumus, & vitam illam expectamus, quam Deus daturus eſt his qui nunquam fidem mutant ab eo Tob. 2. laborant pij in hac veluti ephemeride vita, in laboribus, ſudoribus multis, anguſtiati, afflicti, &c. vt æternam vitam beatorũ conſequantur, habent animæ ſuæ curam, non pro hac exigenda vita ſolùm, in qua peregrinamur à Domino, ſed vt in patria loco fœlici & æterno recipiantur à Deo, hæcq́; vita potior vniuerſi orbis lucro. Quid enim prodeſt homini, ſi vniuerſum mundum lucretur, animæ autem ſuæ detrimentum patiatur? aut quam commutationem dabit homo pro anima ſua? Matthæi 16. Marci 8. Mallem ego certè computreſcere in ſtercore & iucunditate porcina, & cũ peccatoribus maioribus (ſum etenim & ralis) dies in bonis ducere & lætari, frenumq́; laxare cupiditatibus, quàm vel ſtudere vel laboribus inſeruire, ſi me non recrearet ſpes & fides iſtis exercitijs Deo placere, & mandata eius quatenus illius miſericordia indulget, ſeruare, retributionem non qualem merear æternam (peccator enim ſum vt cæteri, nihilq́; præter pœnas & flagella meritus,) ſed qualem promiſit illis qui ei deſeruiunt qua poſſunt pietate & obſequio, & qui ad illum pia menre conuertuntur. Conuenit itaque Dei iuſtitiæ pios ad recipiendam promiſſam mercedem, cum corpore, cum quo benè operati ſunt, & quod Deo in cultum exhibuerunt, reſurgere: malos quoque, ad recipiendas pœnas in corpore & anima, in quibus impia egerunt, minimè vel non ſufficienter in hoc ſeculo punitos. Sic enim nos monet ſententia parabolæ diuitis, qui viuebat delicatiſſimè & quotidie epulabatur ſplendidè, & Lazari, qui in hoc ſeculo cum varijs conflictabatur vlceribus & paupertate: Fili, inquit Abraham ad diuitem, Lucæ 16. recordare quia recepiſti bona in vita tua, & Lazarus ſimiliter mala: nunc autem hic cõſolatur, tu verò cruciaris. Docet & Iob

cap. 21.

cap.21. vt difficile non sit inde colligere resurrectionem, esse corporis proprij & animæ iteratam coniunctionem: nam iudicio illud expedit adesse corpus, quo vt instrumento, in bonum vel malum vsa est anima: aliter aliud pro alio plecteretur, vel remunetaretur: proinde neq; sola anima resurget, neque solum corpus sine anima: siquidem non illa solum, nec illud solùm, sed homo peccauit vel benè operatus est, qui anima & corpore constat: neque propriè anima sola resurgere à morte corruptionis substantiæ dici potest: quia anima immortalis substantia est, & ita non moritur: vt ita improba & hæretica remaneat Marcionis sententia, qua animas tantum resurrectu ras, non corpora, dicebat: quam improbat Epiphanius tomo 3. lib.1. contra hæres.hæres.42. tandiu autem resurrectio suspensa vniuersalis, quandiu omnes prædestinati credituri ad salutem compleantur, vt ait D. Ambros. super cap.3. epist. prioris ad Timoth. tomo 4. Neque quicquam mors est hæc, quàm dormitio: vnde resurrectio, est suscitatio, mortuosque obdormisse, occurrit tibi passim in sacra pagina 2.Reg.7. 3.Reg.2. & 11. &14. Daniel. 12. 1.Corinth.12. & alibi. Nec est quòd valde inhæream probationibus ad docēdam resurrectionem corporum, cùm nec, vt opinor, Sadducæi hodie sint, qui eam negabant. Sicuti & Simoniani, vt ait August. lib. de hæres. ad Quod vult Deum, hæres. 1. vt & Saturninus & Basilides, & Valentinus, teste Tertullian. de præscript. aduers. hæres. eiusdem carnis resurrectionem negarunt. Vel si sint aut illis similes, legent comprobantem eandem Cyrillum Hierosol. Catech.4. illuminatorum & 14. & 18. Theophylum Theolog. lib. 1. contra Autolicum calumniatorem religion. Christian. Athenagoram Atheniensem, lib. περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, D. Ambros. tomo 3. orat. de resurrect. Tertull. lib. de resurrect. carnis: & concilium apostolicum apud D. Clementem lib. constitut. apostolic. cap.8. Epiphan. contra hæres. lib.1. tomo 1. hæres 9. Irenæum lib.2. contra hæres. c.52. Arnobium lib.8. contra gent. Legent & summa capita sacræ paginæ, quibus apertissimè docetur, primum quomodo mortui quidam suscitati reuixerunt, Matth. 11. Filius Sunamitidis suscitatus ab Elisæo 4.Reg.4. filia viduæ ab Helia. 3.Reg.17. mortuus suscitatus proiectus in sepulturam Elisæi 4. Reg. 13. Suscitauit Dominus noster IESVS CHRISTVS Lazarum Ioan.11. & filium viduæ & alios Lucæ 6. Matth.9. D. Paulus Euthycum, Actuum 20. & sic de alijs pluribus, vt D. Petrus

Tabi-

Tabitham, Actuum 9. &c. Secundò sunt textus expressi & prophetiæ eandem resurrectionem tradentes, Ezechiel. cap. 37. hæc dicit dominus ossibus aridis, Ecce ego induco in vos spiritum vitæ, & dabo neruos, &c. Esaiæ ca. 26. viuent mortui tui, &c. Daniel. cap. 12. Ibi multi de his qui dormierunt in puluere terræ euigilabunt, alij in vitam æternam, alij in opprobrium, vt videant semper, &c. Iob quoque cap. 14. & cap. 17. omitto reliqua. Quia & hanc ex professo quoque D. Paulus tractat. 1. Corint. 15. Et veniet hora, inquit Dominus Iesus, & nunc est, in qua qui in monumentis sunt audient vocem filij Dei, &c. Ioan. 5. Facit Apocal. c. 20. in fine. Suggerunt & eandem quotidianæ rerum resurrectiones & reparationes, quæ quia hominum gratia sunt, & multo magis hominem resurrecturum insinuant: nec ferè aliquod genus rerum est, quod non exhibeat huius argumentum. Occidit Sol singulis diebus, & dies posteà reuiuiscit: nox & imago mortis est, quæ posteà illustratur. Luna menstruis incrementis restituitur splendori, quem amittit. Arbores & plantæ, brumali tempore, vt siccæ & emortuæ comas remittunt, posteà verno reuiuiscunt, & folia recipiunt & cutem & medullas pariunt. Inter secta muscæ suffocatæ aqua sæpe post resurgunt. Serpentum quędam genera, vt Cyril. Hierosol. ait, cathec. 18. hyeme immobilia sunt, vere autem surgunt. Orus Apollo in hieroglyphicis, ex phœnice mortuo, viuum restitui docet, apud Aegypt. Semen seminatum putrescit & interit, & nisi mortuum fuerit, non potest reuiuiscere, Ioan. 12. Semina ex plantis surgunt, & rursum in plantas seminata resurgunt. Ex puluere quoque terræ semen primum hominum Genes. 1. & in puluerem reuertuntur Iob. 10. vt non mirum sit, si ex puluere ijdem resurgant. Et sicut per vnum hominem mors, nonne per Iesum Christum, qui redemit & saluum fecit quod perierat, vita & resurrectio? Ideò sicuti in Adamo omnes mortui, quia ipse mortuus: ita & in Christo resurrectio mortuorum, quia & ipse propria virtute reuixit, & in ipso omnes viuificabimur. Si Christus enim resurrexit, & nos quoque: nam si non resurrexisset varia esset fides nostra, vt ait D. Paulus, 1. Corint. 15. Sed & fœlicior anastasis fatione: nam seminatur corpus in corruptione, resurget in incorruptione, in plenitudinem ætatis 30. ann. vt ait Magis. senten. lib. 2. distin. 30. litera o. Erecti, non rotunda figura vel orbiculari, sicuti putabat Origenes, cuius sententia condemnata in synodo 5. Constantinop. vt ait Niceph.

teph. Calist. lib 17.c.18. Imò secundùm Tertull. lib. de resurrect. carnis, homines perfectis membris resurgent, nō cæci, non claudi, neque manco vel vitiato corpore. Sed & Ethnici quidam prudentiores crediderunt reuicturos homines iuxta magorum sententiam immortalesque futuros, vt scribit Theopom. lib. 8. Philippic. & Eudemius Rhodius, vt Diogenes ait Laert. in princ. lib. 1. de vita Philosoph. Arnob lib. 2. contra gentes, pro parte resurrectionem credidisse Platonem in Politico tradit: item & Pythagoram per suam metempsychosim, idem lib. 8. ad vers. gent. Aperte autem de vltimo iudicio faciendo per Deū, & de resurrectione Sibylla loquitur, lib. 2. oracul. Sibyll, incipitque ibi,

αὐ τε ὁ παντοκράτωρ θνῆιν ὁ [illegible] ἔσται, &c.

Credidit resurrectionem Seneca lib. 5. epist. epist. 36. Et Democritus, quem ideo, sed impiè, irridet atheos Plin. lib. 7. cap. 55. Is enim Plin. & immortalitatem animæ negauit lib. 2 cap 7. & Deum in d. cap 55. Eandem quoque adstruit Plato in Ero reuiuiscente, in 11. de repub. Nonne & Plutarc. de sera num. vind. in Soleo, nonne & reliqui in alterna via Pollucis & Castoris, in tot etiam animabus, quas dicunt reuixisse & tractas & liberatas ab inferis? Sic Philostrat. lib. 4. narrat, Apollonium Tyaneum filiam suscitasse mortuam, sicuti & alias Herculem. Sed & Mahumetistæ fatentur in Alcorano, azoara 29. & 56.

De vltimo & magno Dei iudicio animarum & corporum. CAP. XVII.

AVdient igitur mortui, qui in monumentis sunt vocem filij Dei: tunc procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ: qui verò mala, in resurrectionem iudicij, id est, ad condemnationem pœnæ æternæ Ios 5. Matth. 75. Marc 13. Secundùm opera cuiusque iudicium, vt docet quoque Cyrillus Hierosol. Catechc. illuminat. Sic Basil. Magn. in Psal 48. in die iudicij, inquit, vltimi nemo alius accusator sistetur, quàm propria facta, quæ gesta sunt forma & circunstantia, fornicatio, furtum, luxuria. &c. Hocque cap. 14. Apocalyp. probatur & Daniel. 7. Hic dies, domini dicitur, quia iudicabit omnis generis homines, ad conterendos peccatores, dies crudelis, indignationis, furoris, terribilis, Isaiæ 13. Sophon. 1. Quando autem venturus sit, nemo scit, quia repentè veniet, sicut fur nocte. Signa tamen relicta sunt quæ præcedent

dent in ſtellis, in Cœlo, in mari, in preſſura gentium, in prodigijs Antichriſti, &c. Matth. 24. 2. Theſſal. 2. Malach. 4. Apocal. 11. Et Deus noſter manifeſtè veniet, & non ſilebit: ignis in conſpectu eius exardeſcet, & in conſpectu eius tempeſtas valida: aduocabit terram deſurſum, & terram diſcernere populum ſuum, Pſal. 49. & de ſeparatione bonorum & malorum, Matth. 23. Congregandos autem vniuerſos ad id generale iudicium, dicit Ioel, cap. 3. in valle Ioſaphat. Atque de indicio animarum vniuerſali, Plato videtur aliqua ſenſiſſe, dum ait in Phædone, omnes animas hinc migrantes, à dæmonibus curam illarum ſubeuntibus, in locum quendam duci vbi oporteat omnes vna collectos iudicari: ac deinceps ad inferos proficiſci, iiſdem ducibus quibus mandatum eſt, vt hinc decedentes ad illa loca traducant. Explicat latius Sibylla lib. 1. oracul. his verſibus:

—— πλήσατε γαῖαν ἅπασαν
αὐξόμενοι, πληθυνόμενοι, τὰ δίκαια νέμοντες
ἀλλήλοις, γονεῦς γενεῶν, ἄχρις εἰς κρίσιν ἥξει
πᾶν γένος ἀνθρώπων, ἐπεὶ κρίσις ἔσσεται ἅπασιν,
ὡς ἔφατ' ἀμβροσίη φωνὴ id eſt,

Implete terram (ſcilicet qui cum Noacho eſtis egreſſi arcam) omnem, augeamini, impleamini iuſta ſtatuentes inuicem generationibus generationū, donec in iudicium veniat omne genus hominum. poſtquam iudicium erit omnibus, vt loquutus eſt, ſcilicet Deus, diuina voce. Et lib. oracul. εἰς κρίσιν ἥξει. κρίνων εὐσεβέων καὶ δυσσεβέων βίον ἀνδρῶν. id eſt, In iudicium veniet Deus iudicaturus vitam piorum & impiorum hominum. ſed & reliqua omitto, iacioque hic anchoram, ne ſi vlterius feratur nauis, incidam in vaſtum pelagus, quod ſulcatur quotidie à peritiſſimis eccleſiaſticis viris, quibus prouincia hæc ſingulis annis tractationis aduentus vtriuſque domini, exequenda eſt: quibus etiam hæc & cætera omnia, quæ iam dicta ſunt, ſuntque dicenda ad fidei dogma pertinentia, corrigenda, ſi opus ſit, ſubijcio: vtpote qui decreuerim omnino ſanæ & catholicæ religioni per omnia & in omnibus adſtipulari.

SYNTA-

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XXXIII.

In quo agitur de animalibus seu de vita sensuali.

Quid Animal. CAP. I.

POSTQVAM loquuti sumus de anima rationali, intellectuali, & immortali, & quia ad inferiores descendimus iam gradus animæ, scilicet animæ mortalis, quæ animalium est, inseparabilis à vita eorum, de animalibus & corporibus animatis ordine tractandum est: neque repetemus tamen, quæ in superiore libro dicta sunt de ea. Omne itaque animale corpus, habet tria: essentiam: vitam plantæ, qua crescit & vegetatur: & animalem vitam, qua mouetur. Sic Aristot. 1. de plantis more virtutes omnes quę in plantis sunt, in animalibus reperiri & multas insuper alias, quæ tamen in plantis non reperiuntur: quia opus animalis nobilius, distinctumque à plantis, quòd sensibus ornetur, non autem plantæ: vt idem author tradit lib. de iuuentute & senectute: indeq; dixit animalia animam habere sensualem, lib. 2. de generat. animal. cap. 3. Proinde animal est, quod constat anima sensuali & corpore, lib. 1. de part. animal. cap. 1. & 2. de generat. animal. cap. 4. Macrobius in somnium Scipionis cap. 11. in idemque recipit, quod Galen. lib. an animal sit id quod in vtero est, dixit, animam esse substantiam animæ participem, sensitiuã, quodq; genere de omnibus, quæ sub ipso sunt simpliciter dicitur, & lib. 1. de mot. de muscul. assumptione sensus & motus voluntarij, animal à nõ animali dissidere: eadem lib. 2. de method. medic.

De Animalium diuisione. CAP. II.

ARistoteles, lib. 1. de histor. animal. cap. 1. & Galen. lib. 17. de vsu part. cap. 2. distinguunt animalia per mores, per vitas, per actiones. Quæ obseruauit Plin. in libris 8. 9. 10. 11. Et Aelian. in lib. 17. de animalibus. Et Plutarch.

tarch. libro an bruta ratione vtantur. Nos autem diuidemus animalia in gradientia, repentia, & volantia. Gradientium alia sunt bipeda, alia quadrupeda, alia multipeda. Bipeda, vt homo: & hic præstantissimum omnium animalium, & verè solum dictum, ob perfectam formam, animal, vt ait Galen. de vsu part. cap. 2. Pronaq; cum spectent animantia cætera terram, Os homini sublime dedit, scilicet Deus, cœlumq; videre Iussit, & erectos ad sydera tollere vultus, Ouid. 1. Metamorph. eadem Cic. 1. de leg. & rursum 1. de Nat. deorum. Vincit forma hominis omnium animantium figuras. Et iterum, de vniuersitate dixit, vnum animal inter omnia spectabile, atque præstat cæteris ratione & sermone, Cic. 1. de legibus Aristot. de part. animal. 5. cap. 7. Tradit & Plin. Solum animalium bipedum hominem, gignere animal, lib. 10. cap. 63. Rursumque idem Plin. lib. 15. cap. 26. ventri hominis nata esse omnia ait. Cic. quoque 2. de Nat. deorum. Terra, inquit, animalium causa gignit, animantes autem hominum, equum vehendi causa, bouem arandi, canes custodiendi & venandi: homo autem mundum contemplandi & aliorum hominum causa, vt 1. & 2. Offic. ait. Quadrupedia equus, bos, & similia. Multipeda, vt insecta, quæ carent sanguine, vt musca, aranei, &c. hæc enim insecta, quia carēt sanguine, multum frigida sunt: ideo tardiora & egentia pluribus pedibus, vt ait Aristot. 4. de part. animal. c. 6. Sicuti & ea quæ propter sui corporis longitudinem frigent, vt iulis vermibus accidit, qui plures pedes habent, nempe quadraginta quatuor, habent & cancri, & erucæ, & alia plures. Sed non omnia animalia tot habent numero, nisi quæ sunt eiusdem speciei. Notabile autem hoc in omnibus gressilibus, pares à Deo datos singulis pedes, nunquam impares: cum enim ob necessitatem subiectionis corporis, dati fuerint pedes animalibus, & non possit animal prosilire, nisi aliqua sui corporis parte consistat, totidem mouetur, quot quiescit, & contrà: vt in bipedibus, vnus pes mouetur, alius quiescit: in quadrupedibus, duo, &c. Aristot. lib. problem. sect. 10. q. 28. & 32. repentia animalia sunt, quæ corporis contractione, & extensione incuruantur & mouentur anterius: horum quædam se ore trahunt, vt vermes, quædam costarum vi, vt serpentia, quædam pedibus reptant, vt lacertæ. Sub appellatione reptilium, possunt quoque contineri pisces, qui contractione quadam corporis vi pinnularum & caudæ, natant & reptant. Sic Genes. 1. producant aquæ reptile, habens

vitam. Hæc tamen animalia, facilioris intellectus causa, natantia dixit Aristot.lib.1. de part.animal. cap.1. Volantia animalia sunt, quæ alas habent: eas autem vel pennatas, vt aues, vel sine pennis, vt vespertiliones, muscæ, & id genus similia: volant pennis aut cute, quę habent sanguinem: membranis verò fictis, quæ sanguine carent, vt insecta. At habentium alas, quædam plures habent quàm duas, sicut ephemerum animal, quod vno tantum die viuit, quatuor alas habet, & totidem pedes, & volucre & animal quadrupes, Aristot.1. de histor.animal.cap.5. plures quàm duæ etiam papilionibus & apibus, Plin.lib.11.c.28. & locustis. Verùm rursum volantium, alia cum pedibus, vt aues, muscæ, &c. alia sine pedibus, vt angues circa Aethiopiam, teste Aristot.lib.1. de histor.animal.cap.5. Cardanus etiam lib.10. de subtil. scribit, in Indico mari nuperrimè detecto & sulcato in Hispaniola, inueniri pisces volantes & alatos, alas habentes circa branchas æquè ac pisces longas, quę quandiu hument, piscē sustinent: dum siccantur, decidunt. Meminit etiam Plin. de auib. apodibus lib.10. cap.39. quæ alio nomine dicuntur Cypseles, quæ toto mari cernuntur, quibus quies nulla nisi in nido, sed aut pendent, aut iacent, nunquam autem ambulant. Cardan. item lib. de subtilit. quandam speciem auis quā vocant manucodiatam in solo aere dicit habitare.

Animalium aliæ minus generales distinctiones.

CAP. III.

ALijs etiam modis animalia distinguuntur: vt quædam exanguia, quædam sanguinem habentia: alia perfecta, alia imperfecta & annulata, quę insecta dicuntur, quorum corpora incisuris præcinguntur, aut parte tantum prona aut supina, quæ omnia potissimum sanguine carent. Aristot. lib. de respirat. de insectis tractat tantum Aristot.lib.4. de histor.animal.cap.7. & 4. de part. animal cap.6. & Plin.lib.11. Insectis porrò nihil ferè, exceptis admodum paucis, intus inest, præter rectum intestinum ab ore ad exitum protensum, in aliquibus verò plicatum. Aristot. d.cap.7.lib.4.histor.animal. Plin.lib.11. cap.4. Insecta, apes, fuci, crabrones, vespæ, bombyx, quę primùm eruca, deinde bombylius, ex quo necydalius, & deinde in mensibus sex, bombyx, ex quo sericum, vt Plin. notat lib.11.cap.22. Aristot.5. de natur.animal.cap.19. Insecta & coa, aranei, scorpiones, stelliones, cicadæ, scarabæi, locustæ, formicæ, hirudines, tineæ, culices, canthari-

des,

des, pyrausta, &c. Possunt quoque animalium differentiæ connotari ex partibus, mollitie, cartilagine, pede: sicut in piscibus obseruat Plin. lib. 11. cap. 37. Item quòd alia fera, alia domestica, alia media inter placida feraque; alia quæ imperata faciunt discuntque vt carduelis, psitacus, coruus, pica, vituli marini, elephantes, leones: & alia quæ nihil discant; vt mures & hirundines: alia astuta, vt cancri, Plin. lib. 9. cap. 31. Pinna, pinnophilax, torpedo, rana piscaria, rhombus, pastinaca, scolopendra, vulpes marina, Plin. lib. 9. cap. 41. & 42. draco, Plin. lib. 8. cap. 12. Delphinus lib. 8. cap. 25. hiæna crocuta, manticora, fibri, Plin. lib. 8. cap. 30. & alia similia. Alia stolidissima, vt struthiocamelus, Plin. lib. 10. cap. 1. vt & stultissima animalium lanata, Plin. lib. 8. cap. 49. &c.

De Animalium ortu & origine.

CAP. IV.

ANimalia, vel ex creatione, vel generatione animali seu seminali, vel ex corruptione, vel vnius speciei in aliam transmutatione fiunt. Creatio animalia perfecta edidit per verbum Dei, & fuerunt prima animalia sine semine, & primæ plantæ ita per Deum factæ: alioquin in infinitum originem generantium oporteret exquirere. Genes. 1. Macrob. lib. vlt. Saturn. cap. fin. Iustinus Martyr. in euersione fals. dogm. Aristot. Fuit autem lex creationi seu productioni primæ dicta, vt haberent semen in semetipsis omnia: itaque Theophrastus lib. 1. de caus. plantar. cap. 1. tradit, quædam ex semine; quædam sponte: & animalia quædam ex coitu venereo, & ex terra posse procreari: sicuti etiam Diodor. Sicul. lib. 1. Biblioth. cap. 1. Addit Theophrast. 3. de causis, cap. 27. quòd natura vbique animal gignit, modò calor cum humiditate, ratione aliqua coëat. Et iterum lib 4. de caus. plant. cap. 3. in animalibus vis generandi exolescit, enimuerò in his generandi principium est, quod tanquam quis semen dixerit. Aristot. quoque lib. Problem. sectio. 10. quæst. 64. quædam sponte naturæ; quædam ex coitu tantum prouenire: ait rursum 3. de generat. animal. cap. 11. generantur, inquit, in terra humoreque animalia & plantæ: quoniam humor in terra; spiritus in humore, calor animalis in vniuerso inest; ita vt quodammodo plena sint animæ omnia. Sic humoribus concalescentibus fit veluti bulla spumosa, & generatur anima. Rursum 5. de histor. animal. cap. 1. commune inter animalia & stirpes esse dixit, quòd

alia femine, alia sponte naturæ oriantur: & quæ sponte, vel ex humo, vel stirpe putrescente nasci.

De Animalibus quæ ex semine nascuntur.
CAP. V.

Animalia quæ ex semine nascuntur, vel sunt ex viuiparis, vel ex ouis, vel ex vermibus, vt notat Claud. Aelian. lib.2. histor. animal. cap.52. viuos fœtus animalia pariunt, homo, & ea quæ pilis integuntur: & ex marinis, delphinos: verùm viuiparorum alia perfecta, alia imperfecta animalia pariunt. Solipedes & bisulcæ animantes perfectum, multifidæ complures, imperfectum: quia solipedes & bisulcæ singulos pariunt, ideo catulos pariunt, vt vulpes, vrsa, leæna: & aliæ nonnullæ & omnes ferè cæcos, sola autem inter multiparas, sus parit perfectos, vt ait Aristot. 4. de generat. animal. cap.6. Alia porrò animalia oua gignunt, ex quibus mox edunt animalia, vt aues, serpentes (excepta vipera) lacertæ, testudines, pisces, qui imperfecta tamen educunt oua. At exanguia & insecta vermiculum pariunt, vt notat Aristot. lib.2. de generat. animal. cap.1.

De Animalibus ex corruptione vel putrefactione editis. CAP. VI.

QVia omnia putrefactioni obnoxia sunt, & corruptio vnius, est generationis alterius principium: idcirco nihil ferè in rerum natura sub hoc sublunari habitaculo, quod aliquod animal ex putrefactione sui non edat. Ex putrefactione itaque & limo, ex stirpibus, animalibus, viuis & mortuis nascuntur.

De natis ex putrefactione limi, & terræ & imbrium, & ariditate. CAP. VII.

EX limo & materia putrescente, ferè generari videntur, purpuræ buccinæ, & omne genus animalium testaceorum: materia autem illa ex illis decidit verno tempore quæ vocatur fanago, quia exuuiæ illæ, in modum faui apum est, teste Aristot. 5. de histor. animal. ca.15. Refert Plin. lib.9. cap.51. ranas semestris vita resolui in limum, nullo cernente: Et rursum, vernis aquis renasci. Et Aelian. 2. de animal. cap. 56. tradit, in Thebaide mures & ranas semiperfectas nasci, & paulatim perfici: quod & firmat Orus Apollo in literis hieroglyphicis, & Diodor. in 1. cap.1. Nascitur & mugilus ex limo: apua quoq; spuma maris

maris incalescente cum admistus est imber, Aristot. lib. 6. de histor. animal. cap. 15. Murices purpuræ salinario lentore. Generantur ex imbre & terra in ligno arido, cossi, tabani, & id genus: & arascente humore, culices. Adde ex Plin. lib. 17. cap. 41. teredines terrestres, tinea, thripas, cerastem, qui cùm tantum corroserit, vt circumagat se alium generat. In vestibus tinea, alia in humido in cauernis volucria. Plin. lib. 11. cap. 33. puluis in lanis & veste tineas generat, quæ & in chartis cum natura arescit. nascitur & in ligno candidum animal dictum accarus, item & xylophteros: nascitur & in ceris, Aristot. 5. de histor. animal cap. 32. Generantur in niue vermiculi in medio rutuli, hirti cum pilis grandiores, torpescentesque, Plin. lib. 11. cap. 35. Bombyces in Co insula nascuntur terra halitu animante florem decussum imbribus, terebinthi, fraxini & quercus, Plin. lib. 11. cap. 23. Pulices, minima quadam putredine gignuntur, sedemq; sui ortus obtinent sordes aridas, Aristot. 5. de histor. animal. cap. 31. ex pilis equinis vermes, ex pilis mulieris serpentes. Muscili ones vino, vermes cœno, vere pectines, limaces, hirudines enascuntur, eo demq; tempore euanescunt.

De Animalibus quæ innascuntur stirpibus & plantis. CAP. VIII.

NVlla ferè planta est, quæ non aliquod animal ex se gignat: gignunt & potissimum semina, ob alimenti cœlique intemperiem, cùm plus minusque alimenti præbetur, aut immodicè siccum, humidúmve est, vel etiam cùm non tempestiuè humescit. Sic vermes cicerij, pisoq; cicerulæ innascuntur, & erucæ, cùm siceribus non resiccatis, interim dies feruidi accesserunt. Quippe, vbiq; natura animal gignit, modò calor cum humiditate ratione aliqua coeat: humiditas seu materia, subiacet calori ad excoctionem conficiendam. sic flatibus austrinis, stirpes putrescunt & in radicibus generant vermes. Theophrast. de caus. plant. 3. c. 27. vermiculantur quoque ex siti arbores. In vitibus vermes ipes nominati, in austro potissimum generantur: carpę in oleis: populatq; ingentem farris aceruum Gurgulio, tritico & hordeo infestissimum animal, Virgil. 1. Georg. & Theophr. de caus. plant. 4. c. 16. ex pinu & pinea nascuntur pyriocampæ, erucæ virulentissimæ. Fabæ generant vermiculum mindain dictum. Sic aliæ plantæ & fruges, suos hostes ex se natos gerunt, animalia, quæ tamen anonyma cum sint, vermium appella-

tione continentur, vel muſcarum vt illę nigræ quæ ex abſynthio naſcuntur, dum ſemen mittit. Immunes tamen ab hac peſte Hieron. Cardan. lib. 7. de rer. variet. cap 28. exiſtimat, bugloſſum ſeu borraginem, & ſaluiam, & alias benè natas plantas.

De Animalibus, ex aliorum animalium viuorum corruptione natis. CAP. IX.

ANimalibus viuentibus inſunt animalia ex putrefactione nata, extra in cute, & intra corpus. Ex humore qui per ſumma corporis animaliū exiſtit, naſcuntur cimices: item pediculi, humidis & corruptis vaporibus intercutantes reſudantibus generantur, & ideo color illorum imitatur colorem humoris, quo generantur: qui ex ſanguineo, rubei: qui ex phlegmatico molles, albi: ex cholerico, veloces, acuti, longi, citrini: ex melancholico, cinerei, ſubnigri, macilenti, tardi: & ſi multitudo adſit pediculorum, ſignū generalis corruptionis, vt morpheæ, lepræ, &c. Eſtq; inde morbus, qui phthiriaſis Græcis, pedicularis, quo interiiſſe ferunt Acaſtum Peliæ filium, Alcmeonem, Pherecydem, Caliſthenē, Olynthum, Mutium iuriſconſultum, Syllam dictatorem apud Plutarc. in vita Syllæ, Democritum teſte Reuchlino 1. de verb. mirifi Herodem regem, Actuum 11. Theodoricum Vualdalorum regem, poſt ſuſceptam hæreſim Arrianorum, & alios plures. Atque omnia ferè animantia, pediculis ſui generis infeſtantur: potiſſimùm aues, phaſiani, & reliquę omnes, quibus penna caule conſtat: item animalia, quibus pili, dempto aſino, qui & à pediculo & à ricino exemptus eſt. Canes autem ricino agitantur, quorum curam docet Varro 2. de re Ruſtic. cap. 9. Boues & ricinum & pediculum habent: oues & capræ, redinos, pediculis autem vacant. Canibus proprius ricinus in auribus, cynoraiſta dictus. Sunt & piſcibus, veluti tunnis ſub pinna, aſilus oritur. Ariſtot. 5. de hiſtor. animal. c. 21. Plin. lib. 11. cap. 33. & 34. alia apud Bonifacium Simonetam Cornu abbatem lib. 4. epiſt. 8. vide. Intra corpus, animalia naſcuntur, vt in inteſtinis vermes, dicti Grecis Elmynthes, id eſt, teretes lumbrici: ſunt etiam tineæ, lati vermes. Plin. quoque ponit lumbricos ventris, lib. 26. cap. 8. & lib. 28. cap 14. Sunt & aſcarides vermes qui rectò adhærent inteſtino, & qui ima ſede procreantur hæmorrhoides. De lumbricorum differentia videndus Ariſtot. lib. 5 de hiſtor. animal. c 19. Hippocr. 3. aphoriſm. aphoriſ. 26. Celſus lib. 4. c. 17. Auicen. 16.

parte 3. tract.5.cap.2.& c.26.Paul.Aeginet.lib.4.c.57.&58. Aetius lib.9. c.40. Hier.Gabucinus Fauensis lib.de Lumbric.aluum occupant. Galen.in Medico. Refert Leuinus Lemnius lib.2.de Occul.rer.nat.mir. cap.40. obseruatum fuisse sua memoria, dissecto alicuius mulieris corpore, bestiolas quasdam nō absimiles muribus, soricibusq́; exemptas, quas natura ex sordido aliquo excremēto, quo alimenta erant imbuta, produxisse videtur: atque posse generari in stomacho bestiolas, si excrementa, vel oua, vel seminale recrementum rubetarum & bufonum edantur, vt fit aliquoties non repurgatis ab ijs sordibus oleribus, vel dum à veneficis propinantur impijssimis.

De Animalibus quæ ex alijs animalibus mortuis nascuntur, vel generantur.

CAP. X.

Generantur ex mortuis animalibus alia, veluti ex iuuenci corpore exanimato, apes, vt describit modum Virgil.lib.4.Georg.incipiens ibi,

Tū vitulus, bima curuās iam cornua fronte, Quæritis, &c. Constantinus quoque lib.15.de Agricult.c.2. Plin.lib.11.c.20.Ex ventre bubulo & equinis carnibus, nascūtur vespę & crabrones: ex asininis scarabei & locustæ: ex anatis elixatura sub dio exposita bufones. Lancinius lib.1. Collect. Chymic.cap.9. & Plutarc.in vita Cleomedis, tradunt, inquit, ex bobus apes, ex equis fucos, ex asinis crabrones, generari: ita & humana corpora, præsertim medullas humoremq́; ex eis profluentem serpentes producere, quod & firmat Plin.lib.10.cap.66. Meminit & Aristoteles lib.5. de Histor.anim.cap.20. vespas, quas dicūt ichneumones, araneos, quos dicunt phalangia, occidere, atque eos in aliquod foramen ponere, ibique illis incubare, & sic vespas alias producere.

De Animalibus quæ transmutantur in aliam speciem. CAP. XI.

Animalia etiam permutant speciem, & ita nasci & generari noua, videntur. Sic vermiculus limacis, detractus à cortice expirat, & transit in erucā immobilem, quam vocat Aristoteles χρύσαλιν. Theod. Gaza vertit aureliam. Quidam ex ea aliquid pennarum oriri aiunt. Caprificus primum suis pomis generat vermiculos, qui rupta cute posteà generant culices ficarios. Plinius lib.11. cap.22. Aristoteles 5. de Hist.anim.cap.19. Cantharides ex

vermiculis ficuum, pyri, peuces, cynacanthæ & rosæ. Plinius lib. 11. cap. 35. Ex phalangi s araneis, bruci, locustæ, cicadæ: papiliones ex erucis, erucæ ex virentibus folijs. Scarabæi tauri, gignuntur ex vermibus, qui in lignis aridis nascuntur: Ex erucis pilosis sed paruis nicendulæ, quæ deinde fiunt pennigera animalia, cirri. Scarabęi, virides, dicti galeruchæ, fiunt ex vermibus fimo bouis vel equi generaris: muscæ ex vermiculis, de quibus & alijs, Aristot. lib. 5. histor. animal. c. 19.

Nullum esse locum qui non habeat aliquod animal. CAP. XII.

VIx aliquis in orbe locus reperitur, qui non habeat animal, neque elementum, in quo quoque non sint. Sub terra viuunt talpæ, vermes, serpentes, & alia quædam: & intra saxa serpentes conclusi inueniuntur & pisces viui in Paphlagonia, vt scribit Plin. lib. 9. cap. 7. & c. 57. Aristot. 1. de histor. animal. c. 1. Alia in terra animalia quadrupedia, bipedia, & homines, &c. de quibus Plinius lib. 8. alia partim in terra, partim subtus terram degentia: vt quæ foueas habent, serpentes, vulpes, vrsi, cuniculi, &c. Alia in igne, vt in fornacibus calcis in Cypro, teste Aristot. 5. de histor. animal. cap. 19. illud quod pyrigonon dicitur, quod in igne generetur, apud Aelianum lib. 2. de animal. cap. 2. & Plinium lib. 8. cap. 36. Alia in aqua, vt pisces: de quibus Rondeletius, Bellonus, Oppianus, Paulus Iouius, & alij libros integros composuerūt, & Plin. lib. 9. quædam etiam amphibia, quæ partim in aqua, partim in terra viuunt, vt lutra, castorium, de quo Galenus libro 11. simplic. medicā. Dioscorid. lib. 2. cap. 26. Aristot. lib. 8. de histor. animal. cap. 4. Plin. lib. 8. cap. 30. connumerare illis licet vitulum marinum, satyrium, & satyrionem. Alia volantia in aere, quia vt potissimum in eo viuunt. De quibus Plinius lib. 11. & Bellonus libros de auibus edidit, & alia inuisibilia in aere animalia defendit Philo Iudæus libro de somn. Tradit & Diodor. Sicul. lib. 4. cap. 4 in ea Libya quæ circa Syrtes est, quieto à ventis tempore quandoque in aere diuersorum animantium formas apparere, quarum quædam quiescunt, quædam mouentur: aliquando fugiunt, aliquando insequuntur, cuius rei physici rationem dicunt aeris tranquillitatem, in qua simulachra retinentur animalium nullo vel debili spirante aere: vt in nubibus æstiuo tempore, aliquando diuersas animantium species licet videre, formā illis

illis

illis aere, quem leues & tenues auræ quandoque mouent, præbente: at dicunt illas quæ paulum moto aere in terram impulsæ, formam tamen quam sumpserint, cadere, eique, in quem forte inciderint, hætere.

De animalibus quibusdam partim plantis.

CAP. XIII.

REfert Surius lib. Commentar. in orbe gestarum suo tempore, nō longè à Tartaris Cazanensibus, in quadam insula, à grauissimis viris narrari, semen quoddam inueniri, non absimile melonum semini, paulò tamen maius & rotundius, ex quo in tertam condito, quiddam agno simillimum enascatur quinque palmorum altitudine, habens caput, aures, oculos, cæteraq; omnia in formam agni recentet editi, pilum etiam subtilissimum, quo permulti illis in locis ad capitum tegmina vtuntur: carnem tamen nullam, sed sanguinem habere, at carnis loco materiam carni cancrorum similem: vngulas non carneas, sed pilis vestitas in cornu similitudinē: radicem huius esse in vmbilico, tandiuq; viuere, quandiu illi herbæ vicinæ sunt ad pastum. Inter ζωόφυτα quoque, id est, quæ plantæ & animalia sunt, quę immobilia terræ affixa vt planræ sunt, at sensum vt animalia habent, est spongia, quæ ad saxa, quibus hæret, contrahitur & dilatatur. Sunt huiusmodi spinnæ & vrticæ marinæ, sentientes tamen, vt vlantæ in mari affixæ, & restis quasi ligneis circumdatæ, vt scribit Nemesius lib. de Natura hominis, cap. I.

De Corpore animalium, & eius diuisione.

CAP. XIV.

COrporis nomen trifariam accipitur: interdum non solùm animatum, sed & inanimatum, idq; generaliter complectitur omne quod tribus constat dimēsionibus, latitudine, longitudine, & profunditate: & tunc in prædicamento est quantitatis. Secundò, corpus in prędicamento substantiæ, pro eo quod materia & aliqua fot ma constat, sumitur: & ita corpus animale potest vsurpari pro corpore cuiusque animalis separati ab anima, veluti pro eo, quod sua materia & forma speciali constat: videlicet vt asini, equi, & similium. Tertiò, volunt accipi corpus pto parte vna compositi, cùm accedit forma integralis & generica: & sic corpus est materia animæ sensualis, materia disposita organicis suis instrumētis. Quāobtem ex his constat, corpus esse aut organicum, aut nō

organicum: organicum est, quod habet diuersa instrumenta & varias partes ad varia explicanda opera rei conuenientia: & ad eum modum, omnia omnium animantium sunt organica corpora, vt notat Galen.lib.17.de Vsu part.corp.hum.cap.2. Quid autem sit nō organicum corpus, contraria significatione licet explicare, quod caret partibus & instrumentis, ad diuersas operationes, quale lapidis, terræ, metalli, & similium corpus.

De partibus corporis animalis similaribus & dissimilaribus. CAP. XV.

IN vniuersum corpus animale diuiditur in partes similares, vel dissimilares, vt ait Aristot.1.de Hist.anim.cap.1.Galen.lib.8.de Hippo. & Plat.decret. Similares partes sunt, quæ iterum in sibi similes partes diuidi possunt, vt caro diuisa, diuidi dicitur in carnes, seu carneas partes: item similares, quæ habēt alias partes in corpore eiusdem substantiæ sibi similes. Cuiusmodi sunt nerui ex triplici coniugatione, siue ex cerebro, dorsiq; medulla ortum ducant, dicti voluntarij, vel alterius generis sint, item musculi, tendones, ligamentales ex musculis ducentes originem, vt ait Galen.princ.de Ossibus, cutis quæ neruis & arterijs referta est, apud Gal.lib.an sanguis in arter.cont. & lib.3.de Alimen.cap.4. item cartilago, quæ quamuis in multis dissideat ab ossium natura, tamē in multis conuenit, prout docet Aristot.lib.3.de Histor.anim.cap.8. Sunt quoque eius generis venæ & arteriæ, quarum illæ deferunt sanguinem, istæ spiritum nutriunt animalem, & calorem naturalem, vt tradit Galen.lib.1.de Vsu part.cap.16.& breuiter etiam similares partes caro, os, pili, ligamen, sanguis, spiritus, tunicæ, adeps, medulla, partes ὁμοιομερῆ Galeno dictæ: quæ quidem non eodem modo, nec forsan omnes omnibus animalibus adsunt, excepto homine, q. animal perfectum, alia autem imperfecta ab eo. De quibus omnibus partibus Galen.lib.3.de Differ.morb.lib.de inequali temperie, cap.2. Auicenna 1.part.1.doctr.4. Dissimiles res partes vel instrumentariæ sunt, quæ ex simplicibus similaribúsve constant, quæ si secantur, in dissimiles sibi non similes diuiduntur partes: nam facies eadem in facies non diuiditur: nec manus vna in manus alias. Dicuntur quoque hę partes compositæ, secundæ, dissimilares, diuersi generis: cuiusmodi sunt, caput, oculi, aures, manus, &c. potissimùm cor, iecur, cerebrum, pulmo, Gal. lib.8.de Placit.Hippocr.& Plat.

De Car-

De Carne animalium, & illi adiacentibus.

CAP. XVI.

CAro omnibus sanguineis, inter cutem & ossa, cùm animal extenuatur & gracilescit, aboletur & in venas fibrasque transit: vertitur autem in pinguedinem, quoties pabuli copia suppetit, Aristoteles libro 3. de Histor. animal. cap. 16. & lib. 4. cap. 4. ostrea & conchas & crustata, intus habere carnem dixit, exceptis echinis, quibus nullam esse dicit carnem: partim autē carne constare purpuras, buxinas, cochleas, terrestres limaces & cocalia & reliqua turbinata. Caro hominum omnium mollissima, ideo valet maximè omnium animalium sensu tactus. Aristoteles lib. 2. de Part. animal. cap. 16. Caro à sanguine alitur, vt quidam contendunt, argumento quòd ea icta sanguinem mittat. Carnis vna species est quidem, sed secundùm sanguinis mixtionem & exsiccationem diuersas figuras accipit, ac fibras contrahit. Atque natura ex seminis syncerissima parte, carnem sensorium corporum conficit, alias in excrementa, ossa, neruos, pilos, vngues, vngulas, & reliqua id genus conijcit. Aristot. li. 2 de Gener. animal. cap. 4. vbi tractat de generatione omnium partium animalium. De carnis, sanguinis, ossium, membranæ, cartilaginis, temperamentis, Aristoteles 2. de Part. animal. cap. 1. & 2. Galen. lib. 3. de Partib. art. medic. cap. 3. Cardanus libro 1. Contradic. medic. tract. 6. contradict. 5. Tunicæ his adduntur sanguineorum vasorum, venarum & arteriarum exanguis & frigidę naturæ, habentes fibras & membranas.

De Ossibus quædam. CAP. XVII.

OSsium distinctiones in principio libri Galeni de Ossibus: horū alia caua, medulosa: alia nequaquam, sed solida. Componuntur ossa naturaliter in corpore animali, vel per articulum: aut coniunguntur p symphysim. Articulus dicitur extremum, quod immittitur in alteram partem ossis. Articulatio diuersa, nam vel diarthrosis, dearticulatio scilicet ossium, quorum motio euidens: vel synarthrosis coarticulatio, quæ obscurum habet motū. Diathroseos triplex species rursum, enarthrosis, cùm os quod excipit cauum est admodum, & quod ingreditur longum: arthrodia, cùm cauum leuiter & in superficie capitulum depressum habet: gynglynos, cū ossa sese inuicem mutuo ingressu iungunt. Os cauum, quod recipit

recipit aliud, dicitur acetabulum, quod ingreditur, cotyle & vertebra. Synarthroseos quoque triplex species, sutura, gomphosis, harmonia. Sutura, coniunctio ossium in modum suturæ, id est in modum denticulatæ ferræ. Gomphosis, cùm ad instar claui, os ossi adiungitur, vt dentium more. Harmonia, est ossium structura per lineam simplicem, vt est in maxillis, & nonnullis capitis ossibus. Symphysis porrò, est cùm ossa sibi inuicem adnascuntur, vel aliorum interuentu, vel mediante cartilagine, & hæc dicta synchondrosis: vel neruis, quæ dicta syneurosis, vel carne, & dicta syssarcosis. Gal. lib. in procem. de ossibus. In capite hominis, ossium partes septem, vna syncipitis, duæ verticis, duæ temporum, vna occipitis, vna palati. suturarum quinque, de quibus Gal. lib. 8. & 9. & 11. de vsu part. In auditus organo, duo ossicula Vesalio, lib. 1. cap. 8. Sunt in auribus alia lapidosa, mamillare, & iugale: in naribus cartilago, os, sutura: at maxilla inferior vno tantum osse, constat homini. Vesalius lib. 1. cap. 10. Dentes 32. octo anteriores incisorij, quatuor canini, viginti molares. Thoracis ossa anterius, clauiculæ, claues, iugula, os pectoris, sternon, Vesal. lib. 1. cap. 19. Posterioris autem partis ossa, colli 7. spina dorsi 24. vertebris seu spondilijs constat. in spina hac colli prior est pars: pro secunda, metaphrenum, habens vertebras 12. postrema renum & lumborum, ὀσφὺς, quæ pars habet quinque vertebras. Sunt costæ in quolibet latere 12. Græcis πλευραὶ, variè dispositæ: Sunt enim nothæ quinque, quæ non attingunt pectus vtriusq;, Vesal. lib. 1. cap. 9. Sunt & scapulæ ossa, ceruicis, acetabulum, os sacrum ex tribus ossibus in fine spinæ: posteà coccygis, os caudæ quod tribus constituitur ossibus, vel vt Vesal. lib. 1. c. 18. 5. quodq; ferunt prominere Anglis quibusdam. In brachio, os humeri seu adiutorium, cubitus, radius: in manu rasceta, seu carpos cõstat 7. ossibus: post brachiale seu palma ex 4. & dactyli seu digiti, constantes ossiculis & internodijs. In cruribus, ossa anchæ 2. superiores partes ilia: pectinis ossa, cum acetabulo, ossis femorũ: femur, os coxæ, rotula seu patella: tibia, canna maior: sura, os minus quod genu non tangit, vt aliud malleoli: in pede talus, os nauiculare, calcis vnum: rasceta pedis seu tarsos, habens 4. ossa: planta ex ossibus 5. Digiti 5. cũ internodijs. Os nullum in corde hominis, rarò in animalibus, tamẽ in aliquibus, vt in corde bubuli aliquãdo, vt ait Arist. lib. 5. de generat. animal. c. 7. in corde equi Plinius. lib. 11. cap. 37. & in corde

corde corui. In ventre autem nulli Aristot.lib.3. de histor. anim.cap.7.Plura de ossibus apud Hippocratem,libro de locis in homine, & de ossiũ natura, & Galen. de ossibus, Aristot.lib.3. de histor.animal.c.7. Et hæc de ossibus dicta sint præcipui animalis, nempe hominis: parum enim de alijs curandũ, ne tempus in solo sterili conteramus. Tamen si quis anatomẽ voluerit ossium auium videre, consulat Bellonum, qui eam explicat lib.1. de nat.auium c.12. vbi eam depingit & confert cum ossibus humani corporis,notatq; differentias.

De Neruis pauca. CAP. XVIII.

NErui in corpore animali, motus sentiendiq; instrumẽta sunt, à cerebro & spinali medulla, vt dicimus, orta.Et Gal.lib.7. decret. Hippoc. & Plato. tradit, & Cic.2.de nat.Deor.Sic rupti vulnere nerui,Deficiunt,motumq; negãt viresq; volanti,Ouid.12.Metamorph.Et Galen.lib.8.methodi medendi ca.10. anima ratiocinatrix,inquit, in cerebro domicilium habet, ea volũtarijs actionibus vnà cum sensibus præsidet: vtitur & hæc particulis quibusdam seu canalibus, nempe ipsis neruis: sensum motumq; per hos in totum animal transmittens. Et lib. de neruot. dissection. circa finem, tradit esse vnum neruũ qui carodibus adhæret arterijs, qui si laqueo intercipiatur, statim mutum animal reddat. Porro nerui in triplici differentia sunt: qui enim oriũtur ex cerebro & dorsi medulla,voluntarij dicuntur: qui ex musculis,tendones,qui ex ossibus,ligamenta. Galen. in prolog. lib. de ossibus in finitio. med. Hippoc.lib. de locis in hom. ait corpus totũ neruorũ plenum esse in homine, excepto vultu & capite, vbi nulli,sed tantum fibræ neruis similes,aitq; neruos siccos & cauos ossibus cohærentes, maioremq; partem ab illis pasci, & aliquatenus à carne.placuit tamen Aristoteli lib.3.histor.animal.c.5. neruorũ originẽ in corde esse, & c. 4. docet fibras inter neruos & venas, habere naturã quãdam. Medici ponunt coniugationes neruorum à cerebro descendentium septem, de quibus Galen. lib.7.8.9.16. de vsurpat. & lib. de neruor. dissect. Vesal.lib.2. anatomes ca. 4.6.7.8.9.Ex vertebris ceruicis, prossiliunt alia septẽ paria. De quibus Vesal. lib.4.c.13. A' vertebris lumborum paria quinq;,Vesal.lib.4.c.15. Brachium, cubitum, radium, extremam manum & digitos mouent nerui sex, de quibus Vesal.lib.4.c.14. In femur, tibiam, pedem, & eius digitos quatuor nerui excurrunt, de quibus Vesal.lib.4.c.17. Sex

paria

paria à sacro osse exiliunt hominis in femur, clunes, abdomen, musculos, anum, vterum, & vesicam, ceruicem, pedem, dorsum, &c. de quibus Vessal. lib. 4. c. 16. vbi addit ex coccyge hominis nullum neruum oriri, & tamen in canibus & simijs caudatis, ex huiusmodi osse, numerosa neruorum paria, prosiliant. Replentur nerui à frigidis & glutinosis humoribus, ex quibus etiam nutriutur, vnde conuulsionem patiuntur: item & ex siccitate, vnde malum penè insanabile, vt ait Galen. lib. 2. in aphoris. 26. Hippoc. Offenditur & neruosa substantia nimio vino, & coitu, crapula, desidia. Galen. in lib. 6. aphoris. Hippoc. c. 28. nimia euacuatione, idem lib. 5. aphor. aphoris. 70. frigore durantur, vt penè conuulsi. Galen. in 6. aphor. aphor. 54. Nocet valde abscissio, quia neruus abscissus non coalescit, Galen. in lib. 7. aphoris. Hipp. aphor. 28. Ex neruis ad arterias & venas, noxij humores ducuntur, & econtra, Galen. in lib. 6. Hippoc. aphor. aphor. 26. Partes neruosę communicant cum hepate, ideo si patiatur, singultus sequitur, Galen. in lib. 5. aphoris. Hippoc. aphor. 58.

De venis quadam, & de arterijs.

CAP. XII.

Sanguinis riui, quibus irrigatur corpus, venis continētur, sicut arteriæ sunt spiritus semitæ. Plin lib. 11. c. 37. in venis plus sanguinis, minus spiritus. Gell. lib 18. cap. 19. venæ explorantur, ratione sanguinis mittendi: at arteriæ motu & pulsu suo habitum & modum febrium demonstrant. Non enim pulsat vena, sed arteria quæ ei adiacet vel subiacet, nisi in dorso, in quo magna arteria, quæ tracheia dicta est, posita est supra venam: quanquam pro arteria vsurpetur nomen, & venæ, vt apud Celsum lib. 2. cap. 6. & apud Ouid. lib. 10. Metamorph. Saliunt tentatæ pollice venę. Galen. in finitio. medic. Vena, inquit, est vas sanguinis, & sanguini contemperati spiritus natiui, neruosa, humida, & calida, sensum obtinens. Arteria vas sanguinis, paucioris puriorisq; & contemperati sanguini spiritus genuini copiosioris ac tenuioris, magis sentiens, quàm vena, pulsandi motu prædita. Hæc spiritum vitalem suppeditat, excipit & purum aerem dum contrahitur: dum attollitur, fumosa excernit ac fuliginosa, & cor ac naturæ calorem refrigerat. Quare autem non habent pulsum venæ, scribit Galen. lib. 6. de placit. Hippoc. & Platonis, quia originem non habent à corde, vt arteria, sed à iecinore. Vasa omnia pulsantia, dicuntur arteriæ lib. 7. de ana-

de anatom. adminiſt. Galeno. Notandum autem vnamquamq; arteriam, eſſe venæ conuenientē, quam quodāmodo ex ſua ſpiritus attractione refrigerat, vt ait Ariſtot. lib. de ſpirit. Nam oſculo quodam ſibi inuicem communicant, vt ait Galen. lib. de vſu pulſuum. arteriæ porrò circumiacentem aerem per poros trahunt: eoq; corrupto inficiunt etiam ſanguinem vicinum, & morbos generant, Galen. lib. 1. de different. feb. cap. 2. Vna tantum vena quæ caua dicitur & magna; ex gibbo iecoris exorta. Inde in vtramq; animalis partem tàm ſuperiorem quàm inferiorem rectà protenditur: latiſſima tamen ea eſt pars, quæ infra iecur: minus lata quæ per venas ſuperius ſpargitur ac cordi applicatur: inde & aliæ venulæ, vt riuuli à fonte progrediuntur. Galen. lib. 6. de placit. Hippoc. & Plato. & commentar. 2. in Hippocrat. de human. natur. de venis & arterijs, Hippocrat. de oſſium natura & libello de corde, & de locis in homine, Ariſtot lib. 3. de hiſtor. animal. ca. 3. & 4. Vena porta, habet vnam aliam breuē, cuius tres capillaturæ, ad σκφυσιν, ad pancreonem, & pylorum pergūt. Sunt & ex illa aliæ ſex inſignioris amplitudinis, variæ, apud Galenum de vena. diſſect. & 4. de vſu part. cap. 13. & lib. 6. de anato. adminiſtr. de vena caua deſcendente, in iecinoris gibbo exorta, & de alijs quæ ex illa deriuantur, Galen. lib. de vena. diſſec. c. 8. Veſſalius lib. 3. cap. 9. de Vena caua aſcendente, ex cōnexo hepatis orta, & de riuulis ab illa ortis, idem Galen. eod. lib. c. 2. 3. 4. 5. 6. 7. Veſſal. lib. 3. cap. 7. & 8. Et idem de venis caluariam ingredientibus lib. 3. cap. 14. De arterijs quæ oriuntur in ſiniſtro cordis ventriculo, & vitalem ſpiritum toti corpori ſubminiſtrāt, Galen. lib. de diſſect. arter. cap. 9. & de vſu part. lib. 6. & 16. Veſſalius lib. 3. cap. 12. & 13. de Diuerſitate ſanguinis animalium, Plin. lib. 11. cap. 38. & 39. Extat & libellus nuperrimè editus per Martinum Rullandum de phlebotomia, morbiſq; per eam curandis, vbi & de venis, & de ſanguinis miſſione per ſeriem literarum agitur. Extat & de pulſibus ex arterijs dignoſcendis, ſingulare opus inſcriptum Sphigmica ars, editum à Ioſepho Struthio. Ex vena & arteria, duo etiam vaſa compoſita inueniuntur: prius quod vena arterialis dicitur, eò quòd illud vas arteriali non venali ſit corpore conſtatum, & ſanguinem vt vena deferat, & hæc vena eſt ex elatiori ſede dextri cordis ventriculi, in pulmones numeroſiſſima ramorum ſerie digeſta, ſanguinemque in eo cordis ventriculo elaboratum, pulmonibus ſubminiſtrat. Alterum dicitur, arteria venalis, eò quòd

quòd aerem veluti spiritum ex pulmonibus in sinistrum cordis ventriculum deferat, & tamen nō arteriali, sed venali corpore vas conflatum, vt docet Vesal. lib.3.c.15.

De Spiritibus. CAP. XX.

EX sanguinis parte tenuissima, subtilis aerea & tenuissima & dilucida substantia oritur, quæ spiritus dicitur: duplex secundum Galenum de placit. Hipp. & Plato. & lib. 12. de method. meden. & de facultatibus nostrum corpus dispensantibus, nempe animalis & vitalis. Secundum Arabes, triplex: addunt enim illis naturalem. Naturalis, fit in hepate ex puriore sanguine, cui nullus humorum commiscetur, qui ab hepate per venas non pulsantes in totū mittitur corpus: hic perficit virtutem naturalem & format actiones. Vitalis, in corde generatur, ex inspiratione & sanguinis vapore, hincq; per arterias ad omnia corporis membra mittitur, vitalem consortans, & custodiens virtutem: Animalis porrò spiritus, in ventriculis cerebri gignitur, & per neruos ad omne corpus mittitur, preb ens mouendi sentiendiq; facultatem. Generatur autem ex vitali, qui dum per arterias sursum eleuatus est in cerebro, intra reticularem plexum, veluti per cornutæ cuiusdam valde implexæ labyrinthum, perfectius concoquitur & elaboratur, & clarus in illa inuolutione efficitur, deinde ex reticulari plexu surgens, primum ad duos priores cerebri ventriculos, ac demùm ad vltimum in puppi existentem, defertur.

De Facultatibus animalium.

CAP. XXI.

AFfines spiritibus sunt facultates quas dicunt animales triplices, animalem, vitalem, naturalem. Animalis in homine gubernatiua rationalisq; dicitur, habens in cerebro domiciliū, & imaginatiua memoratiua quoq; . in alijs simpliciter animalis, quæ sensum & motum quoque per canales neruorū, in corpus vniuersum distribuit. Vitalis, in animalibus ex corde fontem insiti caloris naturalis, in arterias distribuit. Naturalis, nutricationi destinata virtus, plantis & animalibus communis, perficit suum munus quatuor gradibus: primò attrahit alimentum, & potentia hæc ideo dicitur attractrix: posteà attractrix attractum alterat, id est, alterum facit, vt succum eius reddat similem parti quam nutrire instituit. Quod vt faciat, ope aliarum duarum vtitur potentiarum,

scilicet retentricis, & expultricis: retinendo concoquit, & ibi secernit quod suo operi est inutile, illudq; foras expellit, vijs à natura constitutis, per vesicam; vrinam, per intestina, fæces, & sic similia per alia organa.

De Musculis. CAP. XXII.

MVsculus, est neruosum corpus, cui permixta etiam caro, ad partium corporis motum procreatum. Distinguitur autem à pinguedine; quæ est affusio alimenti, circa membranas maximè cõ crescens, & sensu carens, vt dicitur in finitio. medic. in Isagog. Galeni. Musculi constant; fibris neruorum, vt moueantur, suntq; venis & arterijs, quibus consperguntur, illis ad alimenti distributionem, his ad natiui caloris custodiam. Plures autem sunt musculi qui diuisi & inuoluti singuli tenui tunicula; quæ eos secernit ad inuicem: & vnicuique musculorum ita inuolutorum tres partes, origo, medium, exitus. Origo seu caput, neruosum est: medium, carne, neruis; & arterijs extuberat: extremum in tendonem, confusis neruorum & vinculorum fibris, desinit. Musculorum actio est tensio, contractio, extensio, laxatio. quod explicat Galen. i. de mo. muscul. De numero musculorum dissident medici, sicut de ossium numero. Frontis vnum, palpebrarum superiorum duo, oculorum septem, narium proprij duo; labiorum 4. maxillarum ad claudendum duo; & ad aperiendum duo; ad molendũ duo. De quibus Vesalius lib. 2. Galen. 9. 10. 11. de vsu part. Musculi linguę euidentes 9. Vesal. lib. 2. c. 19. Musculi hyoidis ossis proprij 8. non proprij 4. laryngis, & alij linguæ. de quibus Galen. lib. 7. & 13. de vsu part. Vesal. lib. 2. c. 17. Laryngis musculi 20. quorũ 12. proprij, alij communes. Galen. lib. 7. de vsu part. c. 11. & 12. Vesal. lib. 2. cap. 11. & 21. Scapularum 7. de quibus Galen. lib. 13. de vsu part. cap. fin. Vesal. lib. 2. cap. 20. Musculi brachium mouẽtes vndecim, de quibus Galen. lib. 13. cap. fin. Vesal. lib. 2. cap. 13. Vlnæ interiores 7. exteriores 9. extremæ manus 7. præter paruos qui intra ossa metacarpij, parte subiacent, de quibus lib. 1. de anato. administr. & 1. & 2. de vsu part. Gal. Musculi thoracis complures, de quibus Vesal. lib. 2. cap. 35. Dorsales 15. de quibus Vesal. lib. 2. cap. 38. Epigastri recti duo, transuersi duo, obliqui 4. Galen. 5. de vsu part. cap. 14. & 15. Vesal. 2. c. 13. & 31. Musculi sedis 3. Galen. lib. 5. de vsu part. cap. 14. Vesal. 2. cap. 31. vesicæ vnus, Galenus libro quinto de vsu partium, cap. 16. Vesal. 2. cap. 50. testium bini singulis, Vesal. lib. 2. c. 32.

Pudendi musculi 4. Gal. lib. 5. de vsu part. c. 3. Musculi ischij seu coxendicis 5. maiores, & totidem minores illi oppositi, de quibus Galen. lib. 15. de vsu part. cap. fin. femoris 10. Galen. lib. 2. de vsu part. cap. 16. Tibiæ 9. Vesal. lib. 2. cap. 59. Pedis & digitorum 22. Vesalius lib. 2. de cap. 60.

Generaliter indicantur authores, qui de partibus corporis animalium tractant.

CAP. XXIII.

DE omnibus partibus hominis tractat Hippocrates lib. de ossium natura, Galenus lib. 9. de decret. Hippoc. & Plato. & de ossibus ad tyrones, item de dissectione venarū, & lib. 9. de anatomicis administr. & lib. 17. de vsu part. corp. hum. & lib. 9. de anatom. administrat. in Isagog. in introductorio seu medico, & de finitionibus medic. in anatomia parua, de anatom. oculorū, de compagine membror. Vesal. lib. de anatom. Plato in Timæo, Alanfrãcus chirurgicus 1. tractat. chirurg. 1. doctrina Theophilus Protospatharius lib. 5. de corporis humani fabrica, Aur. Cornel. Celsus lib. 4. medicin. cap. 1. & lib. 8. c. 1. de diuersitate animalium per singula membra, Plin. lib. 11. c. 37. latius Aristot. lib. 2. 3. 4. de partib. anim. Communes omnibus ferè generibus animalium partes, gula, venter, intestinum: at sanguinea quasdam partes interiores & exteriores habent, quas nō habent exanguia, quæ nec habent viscera, vt ait Arist. lib. 4. de histor. anim. cap. 3.

De Capite. CAP. XXIV.

ALiquas nobiliores animalis partes leuiter attingemus, reliquas, ad indicatos authores reijcientes. De capite itaque delibabimus pauca. pars hæc sacra in homine est nobilissima, ideoq; sternutanti assurgimus, & adoramus eam partem, vt notat Aristot. Problem. sect. 33. q. 9. Plin. illud innuisse videtur, dum ait cur sternutamentis salutamur? quod etiam Tyberium Cæsarem tristissimum vt constat hominum, in vehiculo exegisse tradunt, & aliqui nomine quoque consalutare religiosum putant. Caput, secundum post cor generatur, sed vltimum perficitur, ob maximè humidum cerebrum, Aristot. 2. de generat. c. 4. Et quia oppositum est cordi calido, oportuit illud esse humidissimū, idcirco omnibus animalibus quibus cor est, caput sit, necessarium fuit, Aristot. 4. de part. animal. c. 10. Attamen asserunt quidam deesse animalibus quibusdam caput, sicut Plin. lib. 5. cap. 8. in India meminit Blemyis

Blemyis capita abesse, oculis pectori affixis. Ostrearũ generi nulla capita, nec spõgijs, nec alijs ferè, quibus ex sensibus solus tactus est. Tradit quoq; Plin. lib. 11. cap. 37. quibusdam animalibus indiscretum caput, vt cancris, Plin. lib. 11. cap. 37. Aristot. 4. de histor. animal. cap. 3. & 4. de part. animal. c. 10. Ob cerebrum humidum, ponderosum est caput: quò fit vt pueri propter cerebri magnitudinem non portent caput; nec erigant collum, donec calore cordis mediantibus arterijs à suo pondere alleuietur, vt tradit Arist. 2. gener. animal. cap. 4. Substantia cerebri subtilis ingeniosum habet: crassi, tardum: formarũ facilis susceptio, memorem: calida, mobilem: frigida, stabilem: humidior, stultum. Caput autem valde rotundum notat mobilem: acuminatum & pinneatum inuerecundum: paruum, insensatum: optimæ formæ, prope rotundum, sed cuius anterior pars latior, posteriore modum mallei, &c. optimũ; vt apud physiognomos tractatur.

De Pilis & quæ horum loco animalibus sint:

CAP. XXV.

Quia cerebrum omnium partium humidissimum, idcirco citius & magis in capite generantur capilli, vt ait Aristot. 2. de histor. animal. cap. 1. & 2. de part. animal. cap. 14. Porrò pili nascuntur ex quadam materia fuliginosa, terrea, sicq; Galen. 2. de temperam. humore tamen cutis, quæ inquam cutis, nihil aliud est, quàm resiccatio carnis, pascuntur. Huiusmodi humor copiosus à cerebro transmittitur per cõmissuras: qui si multus & pinguis sit, pilos nutrit & protẽdit: sin siccus, crispat, Aristot. 5. de generat. animal. cap. 3. & sic de similibus, de quibus Galen. in arte medica, cap. 13. 14. 15. 16. Pili nascuntur hominibus parte ea qua cutis pellisve superior rarissima est, quemadmodum in barba, in mento, in pectine nascuntur superioribus, cùm pellicula superior tarefit, & satis habeat humoris ad pilum nutriendum, ut ait Hippocr. de pueri natura. Cur autem nec fœminis nec spadonibus nascantur, & quibus ex causis defluant, & nutriantur & canescat videndus Aristot. 3. de histor. animal. cap. 10. Galen. 2. de temperam. & in medico. Quæ loco pilorũ sint in animalibus, & de pilis Aristot. 5. de generat. animal. cap. 3. Nam animalium quædam habent cutem sine pilo vel lana, vt vermes terrestres: quædam corium cum pilo, vt equus: quædam lanam, vt oues: quædam lanam cum pilo, vt asinus: quædam habent pilum & capillum, vt homo: quæ-

dam setas & pilum, vt porcus: quædam spinas, vt ericius & porcus spinosus: quædam pennas, vt aues: quædam squamas, vt pisces. quædam pellem, vt anguillæ.

De Ore. CAP. XXVI.

SIcut omnia quæ viuunt egent alimento, sic & instrumento quo illud attrahant: illud autem os, quod est omnibus animalibus commune, loco cuius radices plantis: verùm illud variè distinguitur, specie, proportione, situ, excessu, vt notat Aristot. lib. 1. de histor. animal. c. 2. & plura lib. 2. c. 1. & seq. Quædam habent os rostratum, vt aues: aliæ fissum, vt canes, pisces: quædam cum promuscide, vt elephas, pulex. Aues, nec labia nec dentes habent, paucis exceptis, nec nares, nec aures, nec cilia, quāuis pro illis quædam habeant, & odorentur, & audiant, vt notat idem Aristot. 2. de histor. animal. c. 12. in ore continentur dentes: concameratio superior dicta palatum, in cuius extrema parte adhæret gurgulio seu vua. de dentiū differentijs & ordinibus Aristot. 3. de part. anim. cap. 1. Galen. lib. 11. de vsu part. c. 8.

De Lingua. CAP. XXVII.

IN ore quoque lingua, caro quædam spongiæ instar & mollis: vnde fit vt ebrij lingua cùm plus hausit humoris, expeditè loqui nequeat, Aristot. problem. sectio. 3. q. 30. hæc lingua, cùm super pulmonem sit posita, & diuersitatem humorum ob naturam spongiosam concipiat, febrium diuersitatem indicat, vt idem tradit Arist. problem. sectio. 34. q. 4. atque linguæ euadunt concolores humoribus, vt tradit in Hippocr. librum de morb. vulgaribus Galen. comment. 5. Signa porrò morborū ex inspectione linguæ, tradit Hippocr. lib. de prænotionibus: & lib. 6. epidemio. & in princ. de dieb. decreto. & 7. lib. aphoris. idcirco lingua viridis, biliosos, nigra melancholicos indicat: lingua humida ventriculū vel cerebrum quod in ventriculū distillat, Galen. in lib. aphoris. 6. in aphoris. 32. Tradit Galen. in definitio. medicis, & in medico, linguā esse venosam, subpinguem, carnosam, saporū gustatricem, adiutricem in deglutiendo alimento. Duo in ea neruorū genera: alios illi molles, gustandi sensum præbentes: alios duros, ex quibus motus arbitrarius. Et quòd illa moueat sapores, docet Arist. 4. de part. anima. c. 8. Plut. de placit. philos. c. 18. Radici linguæ adhæret Epiglottis, lingula, quæ arteriam cùm deglutimus claudit, ne quid in eam firmi & solidi incidat, & eius rei quoque gratia, creatæ ad radicem linguæ

linguæ quatuor tonsillæ. Lingua aliquibus animalibus bifida, vt serpentibus & lacertis, secundùm Aristot.2. de part.animal.cap.fin. & 2.de histor. animal. cap.17. Imperfecta piscibus, & incerta & ossea, Aristot.lib.4.de partibus animal.cap.8.

De Collo, Cap. XXVIII.

CApiti iungitur humeris, collo: per hunc procedit fistula, quæ à faucibus vsq; ad pulmonem protenditur, quæ dicitur τραχεῖα arteria, & βρόγχος: caput huius arteriæ λαρυγξ, id est guttur tribus cartilaginibus constans. Collum secundùm Aristot.lib.4.de part.anima. cap.10.factum est, vt gulam & arteriam protegat. Collum secundùm crurum longitudinē auibus est longū, vt possint alimenta decerpere. Aristot.4. de part. animal.cap.12. Collum animaliū, vertebris constat & flexibile est, excepto leone & lupo, quibus osse perpetuo riget. Arist.4. de part. anim. c.10. Guttur spiritus trahendi causa datum est, proinde animalia quæ non habent manifestam respirationem, vel vt alij dicunt, quæ non egent respiratione, vt pisces, carent collo & gutture, & consequenter pulmone. De quibus Aristot.lib.3.de part.animal.cap.3.Galen.lib.8. de vsu partium, in prin.

De Thorace & eius partibus.
Cap. XXIX.

SVperiores partes thoracis, furculæ, iugula, claiculæ, de quibus & sequentibus, Galen.8.de anatom. administrat. Inferiores septum transuersum, diaphragma, quod est cartilagineum, vt ait Plato in Timæo. Costæ 24. retrò animalibus omnibus costatis vtrinq; 12. septem superiores longiores ad partem anteriorem tendentes, ad partem quæ illas excipit, nempe pectus: harum sexdecim propriè costæ, aliæ nothæ, Galen.lib.8. de anatom. administr. Aristot. de histor. animal.1. cap.13. Costæ serpentibus singulis tricenæ, Aristot.2. de histor. animal. cap.fin. Plin.lib.11.cap.37. Mammæ vtrinque, in media ferè thoracis regione, apex illarum papilla. At de mammis, pectore, thorace animalium, & differentijs eorum, Aristot. 4.de part. animal. c.10. Galen.lib.6. de vsu partium, cap.1. & seq. & lib.3. c.6. Plin.lib.11.c.39.40. & 41. Dorsum pone thoracem est, & spinam habens 24. vertebris in tres partes diuisas: nam in collo 7. in dorso 12. in lumbis 5. post thoracem etiam scapulæ, quæ in acetabulo, collo iungū-

tur, vnde humeri promine: de quibus Galen. lib. 13. de vsu par. ossa humerorum scapulæ dicuntur, quibus annexa dependent brachia & manus, Aristot. 3. de hist. anim. cap. 7. Quod à summo humero ducitur, brachium dicitur in osse adiutorij, at crures anteriores animalibus quadrupedibus: sequit cubitus, membrũ inter superiora & carpũ.

De Manu. CAP. XXX.

MAnus propriæ homini, quæ ei sunt vice pedum anteriorum, vt ait Aristot. 4. de part. animal. cap. 10. vbi & de digitis. Has imitari videntur animalia ea, quæ quinq; digitos habent, vt simiæ, mures. De manus & digitorũ anatome, & partibus, Galen. 1. & 2. lib. de vsu part. corp. human. in Isagog. in medico, & lib. 2. de motu muscul. manus, carpo iungitur brachio, sequitur vola pars interior manus caua, posteà digiti: superior pollex, duabus iuncturis constans, vt fortior: post hunc, index, posteà medius seu infamis, postea medicus seu anularis, postremus minimus seu auricularis. Spacium inter pollicem & indicem, thenar: oppositum illi sub imo digito hypothenar: monticulus digiti sthetos, suprema digitorum pars acinus. Articuli inferiores digitorũ procondyli: medij condyli: superiores, metacondyli.

De penetralibus thoracis, corde, iecinore, vesica fellis, & felle. CAP. XXXI.

EST intra thoracem, membrana costas cingens: ex hac duæ oriuntur dictæ intersepientes, intercipientes scilicet vtrinque medium thoracem: & est pericardion, quod veluti vagina cor operit. Cor in medio thoracis, duas auriculas habens, mediam & sinistram: ad dextrum & læuum transmittitur sanguis per duo vasa: dextrum, ex iecinore sanguinem defert, & per cauam venam vtrinq; sanguinem distribuit, & per venam arteriosam in pulmonem. In sinistro cordis ventriculo arteria venosa ex pulmone aerem cordi defert, de quibus omnibus doctè Plato in Timæo. Cor & iecur, omnibus animalibus ferè adijciuntur vt necessaria: alterum propter caloris originem, alterum cibi coquendi gratia, Aristot. 3. de part. animal. cap. 12. Cor in medio thoracis est, sed in sinistram tendere videtur quòd inde recipiat spirituum receptaculum, vt tradit Galen. lib. 7. de anatom. administrat. Cor tanquam initium & fundamentum vitæ, & radix Galen. 5. de interio. cap. 1. Auicenna 1. par. 1. doctr. 5. & 2. parte tertij

cap.1. de anatome cordis, & de viribus cordis cap.1. Plin. lib.11. cap.37. vbi tradit cor primum viuere, vltimum mori, palpitare ac moueri ac alterum animal: & apud Aegyptios obseruatũ, quibus mos est cadauera asseruare medicata, augeri per singulos annos in homine cor, ad binas drachmas ponderis, ad quinquagesimum annum accedere: ab eo posteà detrahi tantundem, & ideò non viuere hominem vltra centesimum annum, defectu cordis: hæc Plinius, vbi alia plura de corde subiungit præclara. Cor carne dura constat, villis & arterijs, cum duobus ventriculis manifestis, & vno medio, non manifesto. Sinister habet ærarium & capsam spiritus, in dextro residet sanguis. Huic tria illi attribuuntur, palpitatio, pulsus, respiratio, Aristot. 1. de respirat. Sed hæc hactenus de corde. Reliqua videnda apud Galen. lib. de forma fœtus, Hippocr. lib. de corde. Iecur, est membrum generans sanguinem, vt ait Auicen. 14. parte tertij c.1. Caro rubea, id est, sanguis congelatus in calore remissiore. Iecur, vt diximus, est venarum principium, in dextra hypochondriorum parte, habet 5. fibras, venam maiorem cauam; canali exiguo, in pendulam sibi vesicam bilem deriuat, quæ dicitur kystis fellis, vesica fellis, de qua Galen in 4. & 5. de vsu part. Ita iecori fel adiunctum, veluti quoddam excrementum, & alui intestinorumque sedimen: ferunt autem quosdam homines felle carere, delphinum & vitulum marinum, damam, equum, asinum, ceruum, partim etiam mures, & camelos & alia animalia, Aristot. de part. animal. c.2. de iecinore plura & felle Galen. lib.4. de vsu part. cap.12. Plin. lib.11. cap.37. & 38.

De Pulmone, vmbilico, abdomine, peritonæo, omento, intestinis, vrinarijs vasis, &c.

CAP. XXXII.

PVlmo quatuor fibris, quæ Græcis dicuntur λόβοι, circundatur, duabus in dexteram, duabus in sinistram tendentibus, & vna ex his veluti sobole quinta, in dextra thoracis parte exigua: inanis hic totus & sanguine plenus, à quo ad cor patent meatus perpetui, vt ait Aristot. 1. de part. animal. c.17. Galen. autem vocat spiritus humani promptuarium, lib.6. de vsu part. c 2. Nam respectu cordis, pulmo est vt follis concauus, spongiosus, cor refrigerans per inspirationem & respirationem aëris, vt ait Aristot. lib. de diuturnit. & breuit. vitæ, & lib. de spirat.

In continuo itaq; motu, in attrahendo & emittendo spirationem, cordis versatur flabellum, vt ait Vitalis de Furno lib. de diuers. medicin. aduersus diuersos morbos, cap. 258. Addit autem Galen. quintum globum pulmoni, lib. 6. de vsu part. cap. 3. Quæ sanguine carent, vel satis suo natiuo spiritu, vel extrinsecus refrigerantur, pulmone carent: vt pisces, qui tamen pulmonis loco habent branchas, excepta balena & delphino, quæ respirant, cùm omnia quæ respirant, habeant pulmonem, Aristot. 4. de part. animal. cap. 7. Plinius lib. 9. cap. 7. & lib. 11. cap. 3. Et quæ sine pulmone sunt, voce carent, Galen. lib. 2. de vsu part. c. 2. & 9. Vmbilicus in ventre, quasi fœtus radix: nam inde in vtero matris, homo quandiu ibi est, haurit alimentum. Aristot. 2. de generat. animal. c. 4. trahitque inde spiritum, Hippocrat lib de puer. natur. In ventre abdomen, in aliquibus animalibus delitescit & crescit, Aristot. de part. animal. 4. cap. 12. huius musculi octo, post abdomen peritonæum, membrana pertenuis seu siphac. Deinde omentum, barbaris zirbus, rete. Postea intestina sex, tria crassa, tria tenuia. De quibus Galen. in medic. & 4. de vsu part & alibi. Vnum tamen esse continuatū in ventre scias intestinum ab stomacho vel ventriculo, vsq; in anum seu secessum perueniens: verùm illud ipsum æqualis non est latitudinis, quamobrem ob sex latitudinis differētias per suas implicationes, intestinum in sex nomina distinguitur: qua parte enim ventriculo annectitur, & ibi concocta recipit, duodenum dicitur à duodecim digitorum longitudine, cuius orificium veluti infundibulum terminatur & nectitur stomacho, ideo dicitur pylorum seu ianitor: post hoc duodenum: succedit aliud dictum ieiunum, eò quòd in eo nō retinetur materia, & ferè apparet vacuum perpetuò: succedit tertium, tenue dictum, lōgum, inuolutum multis circulis, accedit monoculum seu cæcum, colon, ilion: rectum postremum, qui porrigitur vsq; ad podicē: sic per intestina ordine fit excrementi concoctio quædam, & deinceps transmissio & excretio: quibusdam animalibus, rectum sibi æquale, quo egerunt per aluum excrementum. Quibusdā autem parte ea qua iungitur ventri, laxius est, qua desinit arctius: vnde fit, vt quę eiusmodi habent, vehementi nixu egerant excrementa, vt canes, Aristot. lib. 3. de part. animal. c. 14. Neq; viscera omnibus animalibus similia, vt idem Aristot. eod lib 3 docet, c. 12. & lib. 4. c. 1. Sunt & animalibus vrinarij meatus, qui à renib. vrinam à sanguine secretā deferunt: vesica tamen carent,
quæ

quæ non habēt pulmones, & quæ parum viuunt, vt insecta, pisces, squamata, aut corticata, excepta testitudine, Aristot.3. de part animal.c.8.Plin.lib.11.cap.37. item aues, quia superfluitas humidi transit in vngues, pēnas & squamas. Vrinaria fistula, penis pars, glās, cuticula, cuius præputium est cuticula, item mulieribus vulua. Desuper sunt ibi iuxta vasa seminaria testes, scrotum, mamillares processus, cornua semicirculi, in mulieribus & hymen seu nympha, aut septum virginale, &c. Extat Galeni liber de vuluæ sectione, loquitur & de superioribus & Aristot.1. de histor.animal.cap.13.& 14. Galen.lib.14. de vsu part. in prin. & lib 15. c.4 & de vuluarum diuersitate in animalibus videndus Aristot. lib.1. de generat. animal. c.7. & 8. Plin.lib.11.cap.37. De pedibus ac cruribus Aristot.1. de histor.animal.cap.15.

De Sensu & diuisione eius. CAP. XXXIII.

EX compositione animata prodeunt duæ facultates vitales, sensus & motus: sensus duplex, exterior & interior. Exterior est potentia recepticia specierum obiectarum sine materia, id est, spiritaliter & iu intentione: vt visus est receptio formarum spiritualiter, Arist.lib.2. de animal.c 12, veluti, inquit, cum cera sigilli impressionē recipit eandem, quam habet sigillum, nec tamen eadem est cum sigillo. Sensus, inquit Damascen.2. de orthod.fid. ca.18. est vis animæ, materialium rerum apprehensiua, id est, cognoscitiua. Et secundùm Galen. in finitio. medic. sensus est affectus animæ per corpus, nūcius rei quæ mouere idonea est, hinc sensoria & sensibilia. Refert eadem Plutar.lib.4. de placit.philosoph.c.8. Sensus exteriores 5. visus, auditus, gustus, odoratus, tactus, Galen. in finitio. medic. & Damasc.vbi sup. Gell.lib.7.c.6. Totidem sensoria, oculus, auris, lingua, nares, corpus totum: quæ vt organa sunt & recipiūt sensibile, quibus corruptis corrumpitur sensus, qui his adhæret. Sensoria omnia, duplicem & geminam habent sedem, eò quòd geminæ hominis partes, dextræ & sinistræ, & animalium quoque. Habent & geminos neruos, excepto tactu, qui diffusus est per totum corpus, vt ait Aristot.2. de part.animal.cap.10. & alij proxime citati authores. Galen. lib.16. de vsu part. cap.3. visus instrumentum lucidum est: aereum auditus: vaporosum olfactus: gustatus humidum: terreum tactus. Sensus interiores quatuor sunt, sensus communis, phātasia, cogitatio, memoria, de quibus omnib. ordine dicēdum.

De Visu. Cap. XXXIV.

Visus instrumẽtum lucidum est oculus, qui organum visus cum neruis opticis à cerebro pendentibus & ad oculos productis: sic à cerebri humore secreta pars purissima, ad oculos peruenit: & sensorium frigidũ & humidum, vt cerebrum est. Aristot. 2. de generat. c. 9. & 5. de generat. animal. c. 1. visum aquæ tribuendum censet, sicceſſitque visus, cùm humido caret, Hippocr. de victus rat. & Galen. crystallinum in oculo humorem causam potissimam visus dicit lib. de instrum. odora. Plato in Alcibiad. 1. oculi virtutem tradit, in visu & acie pupillæ, in qua quis seipsum inspicit non secus ac in ipso speculo. in Timæo autem, plura de præstantia & fabrica oculorum, & quòd sint radiorum igneorum cœlestium participes. Ferunt oculos postremos perfici, ante cæteras partes emori, quòd inde ad cerebrum mouendi videndique principium resiliat ac retrahatur. Dexter sinistro obtusior: hos læsum caput, & visum afficit vt ex ebrijs, deliris & febricitantibus, constat. Sanguineis fortis visus: biliosis acutus: spiritus habentibus crassos incertus: at humidus & modicus, nec propinqua, nec remotiora videre potest. spiritus tenuis, exilis, tenebrosus, qualis seniculis exhaustis, ac morbo extenuatis, debilem visum facit, aut propè nullum: dissipatur namque, vnde conspicillis aggregatio radiorum medetur: officiunt visui, si pupillam à sua sede dimoueri contingat, si dilatari, contrahi, contorqueri, imminui, vulnerari, contundi, inflammari: deficit visus, & caligant oculi, humorum defectu, ariditate, spiritus visorij inedia, mœrore animi, fletu, lassitudine, senio, immodico concubitu, intempestiua lucubratione, allio, cępe, porris. Iuuant & restituunt & instaurant, vina dulcia, vuæ passæ, amygdalæ dulces, pistacea, castaneæ tostæ, elixæ, rapæ, passerculi, miliariæ, frigili, fœniculi semen, folia, & radix, euphragia, euphorbium, stœchas, interdum chelidonia, & ruta, viridia fouent aspectu. De visu alia quoque plura diximus in optica, quæ consultò omittimus.

De quibusdam visus effectibus. Cap. XXXV.

Nulla ex parte maiora animi indicia animalium, potissimum hominis, quàm ex oculis, moderationis, clementiæ, misericordiæ, odij, amoris, tristitiæ, lætitiæ: hinc contuitus multiformes, truces, torui, flagrantes, graues,

graues, transuersi, limi, submissi, blãdi, & in summa, profectò in oculis animus inhabitat, hos cum osculamur animum ipsum videmus attingere. Plin.lib.11.cap.37. Mulieres mensium tempore, cucumeres, peponesque tactu visuque inficiunt, vt siccentur: eboris & speculi nitor, ex visu illarum maculas contrahit: sanguis enim illis ebullit melancholicus, vnde vapores orti sursum elati, per oculos prolabuntur, & adstantibus venenum expirant, nocentque: sic anus quæ putridos habent spiritus, intuitu tenera corpora & fascinant, vt Virgilius:

Nescio quis teneros oculos mihi fascinat agnos.

Qui amant, & crebro visu rei amatæ, virus ebibunt, & venenum mutui amoris transfundunt, & hauriunt, concurrente intensa imaginatione. Sic Eutelida, in aquæ reflexionibus, & Nereus ex forma propria, se fascinarunt sui ipsius amore iuxta fontem Nili qui Nigris dicitur. Ferunt feram quæ appellatur Catoblepas, modicam alioquin, cæteris membris inertem, necare eos qui oculos eius viderint: eademq; Basilisci serpentis est vis, Plin.lib.8. c.21. Lippitudinis etiam contagio serpit, & videndo accedit. Sic Ouid.

Dum spectant oculi læsos, læduntur & ipsi,
Multaq; corporibus transitione nocent.

Et Iuuenal. Satyr.2.

Sic pecudes, armenta, boues, grex totus in agris.
Vnius scabie cadit, & porrigine fœda:
Vuaq; conspecta liuorem ducit ab vua.

Referunt lupos visos, & oris halitu virulento in oculos transpirato, raucedinem inducere. In summa,

Segnius irritant animos demissa per aures,
Quàm quæ sunt oculis subdita fidelibus.

De Auditu. CAP. XXXVI.

Secundus sensus, auditus est, qui percipit sonum auribus, per spiritum infusum, Galen. in finitio. medic. Et auditus, inquit Plato in Minoe est, qui per aures sonos declarat. Organum, aures, foris patulæ, intus flexuosæ & tortuosæ, vt per amphractus huiusmodi, paulatim sonos recipiat, ne magnitudo soni sensum lædat. Meatus aurium aëri patentes ex corde, tendunt & desinunt in venulas cerebro adiunctas, secundum Aristot. lib.2. de generat. animal. cap. Damascen. lib.2. orthodox. fid. cap.18. atque Galen. lib. 11. de vsu part. cap. 12. docetque à probatione animalium, qui aures arrigunt cùm melius sonum

num desiderant concipere, & meatus ita dirigunt. Plura idem Galenus lib. 8. de Vsu part. vbi & oppositum foramini esse os petrosum tradit, & amphractus constitutos, ne aer directè receptus, refrigeraret cerebrum, néve inde surditas accedat. Et rursum in osse petroso esse meatū auditus docet, libro de Ossibus ad Tyron. cap. 1. cuius meatus via si obturetur, fit surditas: potissimùm si subeat materia biliosa. Hippocr. 4. Aphoris. aphor. 26. & ibi Galenus: exemplo potest inseruire etiam, quod aëris ingressione, & inflatione venarum, restringatur auditus, & hebescat oscitatione. Dum enim oscitamus, audiendi facultas tollitur: spiritus enim, vt in eos, ita in aures irrumpens, membranam expellit ac prohibet, quominus sonus ingrediatur. Aristoteles lib. Problem. sect. 32. quæst. 13. sic meliùs audimus, cùm spiritum retinemus. Quia per respirationem, & cùm reddimus spiritum, sanguis ascendit, & obstruit meatus: cùm retinemus, attrahimus, & externus aer recipitur: idem Aristoteles Problem. sect. 11. q. 41. Item quòd respiratio nonnihil mouet strepitus, eadem sect. q. 48. proinde meliùs & audimus noctu quàm interdiu, quia noctu omnia ferè sileant: vel, vt ait Anaxagoras, quòd aer interdiu stridet, à Sole concalefactus, vt scribit Aristoteles eadem sect. q. 33. Medium auditus, aqua in piscibus: aer in aliis. Galenus libro 7. de Decret. Hippocr. & Plat. Empedocles auditū fieri allisu spirituū in clauiculatam aurium partem introrsus annexam, quam tintinabuli vicem præbere dixit. Alcmeon ait nos audire inani intestinaque aurium parte, & hoc esse quod spiritu irrumpente personet: omnia namque vacua sonitum edere solere. Alij alia sentiunt, apud Plutarch. lib. 4. de Placit. philosph. cap. 16. Galenus autem aures & sonum recipere & edere aliquem, dixit libro 11. de Vsu partium, cap. 12. quod certè quis facilè probabit, si manus volam, vel aliud cauum auribus admoueat. Zeno audire nos ait, cùm is qui inter loquentem & audientem est aer, verberatur orbiculariter, deinde agitatus auribus influit. Diogenes Laertius in Zenone, libro 8. Sic & Plato in Timæo. Omnino igitur, inquit, vocem ponamus pulsationem quandam ab aere, per aures cerebrumque & sanguinem, vsque ad animam penetrantem: natam quoque ex ea motionem incipientem à capite, & in sedem iecoris desinentem, auditum vocemus. Notio verò prouenit velox, acuta: tarda autem, grauis. Et hæc hactenus de auditu & sono: plura enim alia in Musica diximus.

De Olfactu. CAP. XXXVII.

Olfactus, est alius sensus: scilicet potentia, qua anima sentit odores. Aristoteles naturam odoris calorem quendam esse voluit: & odoratum omne calidum, sect. 12. q. 4. Et lib. de Sensu & sensibili, humidam siccitatem, quò fit vt in aere & in aqua sit, quia & calor sursum fertur, vt idem scribit Problem. sect. 13. qu. 5. Quamobrem, inquit, res malè olidæ dum calent, grauius olent: quia natura odoris, vapor quidã & delatio est, quæ duo calore consistunt. In Isagog. Galeni in Finit. medic. Absoluitur spiritu in naribus contento vliginoso, & magis halituoso, per quem olfactilium fiunt apprehensiones. Et Hippocrates libro de Carnibus, Cerebrum, inquit, cùm sit humidum, odorandi facultatem tribuit: odorem enim rerum siccarum, spiritu & aere per gurgulionem, qui & ipse siccus est, ad sese trahit, & ad cauas nariũ partes aduocat, quem nulla caro, nullum os impedit, sed quædam cartilago tenera, & spongiosa percutitur. Obiectũ igitur odoratus, odor, medium aer: piscibus, aqua, cùm apertione meatuum, vt explicat Themistius lib. 2. de Anima, Aristoteles 2. de Anima, cap. 9. & ibi Simplicius odoratũ aerem esse dixit. Et Galenus 7. de Placit. Hippocr & Plat. Plinius libro 9. cap. 7. vbi & de odoratu piscium. Odores autẽ totidem esse quot sapores, eadem ex causa contendit Aristoteles libro de Sensu & sensibili, acres, suaues, austeros, acerbos, pingues, putridosq; ex proportione amari respondere: nõ tamen in eodem ṽnquam sunt odor & sapor: quin & diuerso modo feriunt sensus, vt ait Plinius lib. 15. cap. 27. sed tamen nomina odorum à similitudine saporum sumuntur: ita acutus qui citò mouet, grauis qui tardiùs & facilè satiat efficitque fastidium, contrà acutus: est & odor aromaticus salsus, amarus, acetosus, vnctuosus, stipticus, pinguis, dulcis siue suauis, fœtidus, & ita differunt. Odores, inquit Plato in Timæo, madefactione, putredine, liquefactione, vel euaporatione quorundam gignuntur: cùm enim aqua in aerẽ, vel in aquam aer transit, in medio eorum odores fiunt, omnisq; odor aut fumus est, aut caligo. Sed horum id quod mutatur ex aere in aquã caligo, quod verò ex aqua in aerem, fumus: huic accedit, vt aquæ odores tenuiores sint, aeris crassiores. Fiunt autem suaueolentia odorũ, gratus secundùm Damascenum lib. 2. Orthod. fid. cap. 18. cùm humida quæ in corporibus fiunt exactè concoquuntur, vt medio modo, me-

do, media fiat dispositio: at cùm secundùm partem, & non secundùm totum concoquuntur & digeruntur, gratis odor adnascitur. Notabile autem id est, tria elementa pura per se sine odore esse: aquam, aerem, ignem, teste Plinio libro 15. capite 27. impressiones autem odorum suscipere. Organum olfactus est cerebro adiunctum proximè, supra nasum in iunctura frontis & nasi, vbi sunt duæ carunculæ cauæ & porosæ ex substantia cerebri ortæ, que hauriunt odores, eosque transmittunt ad anteriores cerebri ventriculos, Ioan. Mohemus de Anima, cap. 8. Aristoteles Problem. sect. 13. q. 5. & de Sensu & sensibili, Gal. lib. 8. de Vsu part. corp. hum. cap. 6. Alcmæon quoq; principatum odoratus tribuit cerebro, Plutar. lib. 4. de Placit. Philosoph. cap. 17. veruntamen illud non est vnica causa, vt Gal. 1. de Sympt. caus. Melanchthon de Anima. Odoratus auium etiam in rostro est, Aristot. 2. de Hist. anim. c. 12. obturatis itaque meatibus narium, necesse est sensum olfactus euanescere, Galen. lib. 6. de Decret. Hippoc. & Plat. Odoriferis propriè homo oblectatur, si credamus Aristoteli lib. de Sensu & sensibili. Ideò Cic. 2. de Nat. deor. colligit omnia odorifera, hominum causa creata: siue quòd in eis solis magis delectetur: habet tamè homo hebetiorem odoratum animalibus, quæ naturaliter odorantur, quia habet cerebrum magis frigidum, in quo odores dissipantur, Aristot. 2. de Anima, cap. 9. Canes valdè odoratu valent: item equi, qui ad vestigia luporum terrentur, eaq; præsentiunt. Cæterùm de odoribus plantisve odoratis, Plinius toto libro 12. de Vnguentis, libro 13. cap. 1. & 2. de instrumento quoque odoratus, Galenus proprium librum edidit.

De Gustu. CAP. XXXIIX.

GVstus, est sensus, qui in lingua vel palato percipit sapores, Aristoteles libro 3. Ethic. cap. 10. Nam eius rei gratia, datam esse homini linguam dixit lib. 3. de Anima, cap. fin. & idem libro de Memoria, traditnullum esse animal, quod gustus sensu aut tactus careat; cùm tamè alio aliqua careant: refert & Gellius libro 7. cap. 6. Organum eius, est pellicula sub lingua, sub carne porosa, seu spongiosa, quæ est in linguæ superficie, eademque pellicula & in palato subtensa est, orta à neruis per palatum demissis, ad linguæ radices, quæ & gustum & tactum linguæ suppeditat, & postea sensum principi cerebro denunciat, vt ait D. Damascenus lib. 2. de Orthod. fid. cap. 18. Alcmæon

mæon etiam humore & tepore & mollitie linguæ internosci sapores ait. Diogenes propter fungositatem, vt loqui ita liceat & mollitiem linguæ, & commissas ei parti venas, Plutarchus libro 4. de Placit. Philos cap. 18. Sic Plato in Timæo, tenduntur, inquit, à lingua venæ ad cordis sedem, saporis nuntiæ, in quas si qua ita inciderint, vt humidam carnis mollitiem penetrent, sapores generãt, &c. Sensorium etiam gustus in corde esse, dixit absolutè Aristoteles libro de Sensu & sensibili. At Galen. lib. de Instrumento odorat. & venas in linguam & palatum defluere illius rei gratia, ait, meminitque de pellicula, sicut & in 4. de Loc. affectis, cap. 2. obiectum gustus, sapor, qualitas in succo, in quo humiditas vincit siccitatem terrestrem, calore vtaque digerente. Sic Græci chymum, gustum & saporem, & succum dixerunt, Aristoteles 2. de Anima, cap. 10. sic in Finitionib. medic. Isag. Galeni dicitur, gustum in spiritu humidiore linguæ esse.

De Tactu. Cap. XXXIX.

Sequitur recto ordine tactus gustum, quia & ille tactus quodammodo est, Arist. 2. part. animal. cap. 17. lib. de Sensu & sensilibus, & 2. de Anima, capite 10. & neruos gustus, gustandi & sentiendi vim habere dixit Galenus libro 4. de Loc. affect. cap. 2. Neque fieri posse, vt sine tactu sit animal, demonstrat Aristotel. lib. 3. de Anima, cap. 3. & libro de Somno & vigilia, omnia animalia gustu & tactu prædita esse ait, nisi quæ inchoata tantùm & imperfecta sunt. Tactu namque fiunt omnes in animali ferè voluptates & venereæ. Ea ratione Philoxenus Ericius postulabat collum sibi longius, quàm gruis fieri, nempe quòd tactu illo interno delectabatur gulæ, Aristoteles 3. Ethic. cap. 10. communis itaque hic alijs animalibus, quibus alij sensus etiam desint, vt ostreis, terrestribus vermibus, Gellius lib. 19. noct. Attic. cap. 2. Plin. lib. 10. ca. 71. Porrò tactus, est potentia percipiendi potẽtias tactiles, ideò Aristoteles dicit tactum, id quod potentia tale est, & qđ patitur: nam in tactu passio quædam est, 2. de Anima, capite 11. vbi & obiectum tactus dicuntur qualitates primæ, frigidum, humidum, calidum, & siccum: item secundæ, asperum, læue, lubricum, molle, durum, glabrum, graue, lene, densum, rarum. Galenus quoque vocat istas qualitates tangibiles libro 1. de Natur. facult. cap. 6. & seorsum de omnibus lib. 3. de Vsu pulsuum. Organum tactus pellicula neruosa, intexta, & dispersa, sicut rete quoddam

sub

sub extrema cute per totum corpus, ex cerebro tanquam à radice orta, Galen.lib. de Instrum.o dor. Aristoteles autem in corde organum ponit, vnde & neruos deriuare opinatur. Medium tactus, caro vel cutis quædam, quæ tamen sensorium existimatur ab Alex. Aphrodisæo in Aristotelem, quem Themistius lib.2. de Anima, cap 39. & 40. reprehendit; atque non carnem; sed vim quandam interiorem, sentiendi facultatem dicit: veruntamen nos, cum carne tactum sentire Aristotelem adducimus, lib.1. de Historia animal. cap.4. vbi tactum in parte similari corporis consistere, vt in carne, ait. Item de Partib animal 2. cap.1: Et quia pellicula neruea non spargitur per ossa, pilos, vngues, cornua, & similia, ideò ibi, nec tactus sensus: At de tangibili, datur regula à Lucretio,

Tangere enim tangi, nisi corpus nulla potest res.

Adstipulatur Aristoteles 1. de Gener. & interit. cap. 6. atq; sedem tactu, corpulenta dicit, 2. de Partib. animal. cap.8. & 2. de Generat. animal. capite 4. corpus esse vel corporis animalium.

De his quæ communia sunt sensibus exterioribus. CAP. XI.

COmmunia sensibus exterioribus plura sunt, vel omnibus, vel quibusdam: vt primùm origo, vt ea ex cerebro omnibus ducatur, ex quo sensoria, quæ referunt ad cerebrum sensum, Galenus 1. de Sympt. causis, cap.8. Sensus, inquit Cic. 2. de Nat. deor. interpretes ac nuncij rerum, in capite tanquam in arce, mirificè ad vsus necessarios & facti & collati sunt. Et 1. de Legibus, tanquam satellites & nuncios facit. A' nonnullis tamen sensus ad cerebrum, ab alijs ad cor referuntur, vt ab Aristotele lib. de Iuuent. & senect. & Galeno libro 1. de Nat. facult. cap.37. Rursum Aristoteles lib. de Sensu & vigilia, refert initium sensus & motus ad cor, vnde & spiritus in animatis sanguineis; vt in exanguibus in eo quod eis loco cordis est: sensoria autem ad cerebrum, vt etiam latè docet libro 2. de Partib. anim. cap. 10. vbi neque exanguibus adstruit esse sensoria distributa, sed per totū corpus, vel per aliquam partem diffusa, eadem lib. de Sensu & sensib. Et quamuis cerebrum sensu careat, tamen sensus gubernat, eoq; laborante laborant, vt Macrobius docet libro 7. Saturn. cap.7. Communia tactus & visus sunt, secundùm Damascenum in 2. de Orthod. fid. capite 18. asperum, leue, siccum, humidum, sursum, deorsum, lo-

tus & magnitudo: item aliqui numeri, vt duo & tria, sed magis visus, quàm tactus. Commune item omnium, sine materia res sensibiles percipere: deinde sensibile quodque à suo obiecto pati, item exuperantias sensibilium omnibus sensibus officere, Aristoteles 2. de Anima, cap. 12. Commune etiam in homine, vt omnis sensus à mente oriatur, tanquam à fonte, Cicero 4. Academ.

De Sensibus interioribus. CAP. XLI.

SEnsus interiores quidam duos, vt Plato in Timęo, tantùm constituunt: sensum scilicet communẽ, seu phantasiam, & memoriam: item & Aristoteles 2. de Anima. At subtiliùs philosophati constituunt quoque æstimatiuam: nos autem acutiùs rem considerantes, sensum communem, phantasiam, æstimationem, cogitationẽ, rationem, intellectum, memoriam, distinximus libro 1. Syntaxeω̃n, capite 2. & explicauimus libro Commentariorum in Prolegomena Syntax. cap. 15. ideò nec hîc plura adjiciemus. Sensus communis is est, qui exteriorum imagines comprehendit præsentes & absentes, & dijudicat obiecta, distinguit sensuũ differentias, organum eius anterior pars cerebri, qua parte plus habet humiditatis, vt faciliùs possit species concipere, quemadmodum scribit Auicenna libro 6. Natur. capite de Sensibus interioribus. Melanchthon libro de Anima, sensum communem interiorem, dixit potentiam organicam, intra cranium, ad cognitionem & dijudicationem exteriorũ determinatam. Foxius libro 5. de Naturali philosophia, vim dixit, quę sensus connectit exteriores. Idem Plato in Theæteto, & Galenus 7. de Placit. Hippocr. & Plat. sed de sensibus hactenus, nunc de motu animali.

De Motu, qui est ex facultatibus animalis, & de motu intrinseco. CAP. XLII.

ALia facultatis animalis pars in motu consistit, qua per se & cum appetitu aguntur & agitantur animalia. Motus autem dicitur, actus ipsius mobilis, ratione cuius mobile est, Aristoteles 8. Physic. capite 1. huius species sunt progrediendi vis ab vno in alium locum, totiusque corporis mouendi, & facultas vocis edendæ, & respirandi, Nemesius libro de Natura hominis, capite 16. Quibus verbis apparet, mouendi duplicem esse vim, externam & internam: externa, motus est in loco: interna,

in spiritu & pulsu. Hæc potentia animalis duplex est rursum, quæ paret rationi, & quæ non parere nata est. Rationi paret, ira & cupiditas: instrumentum cupiditatis, iecur: iræ, cor. Dicuntur autem rationi obedire, quia ita nata sunt, vt obediant, & ad eius nutum moueantur. Rationis expers pars, in qua nutriendi, procreandi, & pulsuum vis inest: quorum duo prima naturalia, hoc vitale est. Motus intrinsecus animalis & appetitus dicitur: quia mouet sensu animal. Hic secundùm Aristotelem 1. Magn. moral. cap. 13. triplex in homine: primus sensitiuus, qui in irascibilem & concupiscibilem subdiuiditur: ita duo appetitus fiunt. In concupiscibili, secundùm beatum Thomam 1. secundæ part. quæst. 23. artic. 4. sunt sex species, nempe amor, odium, desiderium, fuga non desiderati, delectatio, tristitia. Est autē persecutio & fuga in appetitu, idem quod affirmatio & negatio in mente, Aristoteles 6. Ethicorum, capite 2. At in irascibili quinque sunt alia, spes, desperatio, timor, audacia, ira. Tertius appetitus intellectualis dictus, est voluntas non affixa alicui organo corporeo: hicque appetitus proprius cum ratione homini, alij cum belluis communes, Aristoteles 1. Magn. moral. cap. 18. Multa de appetitu & voluntate in Transcendentibus nostris diximus, libro 4. Syntax. capite 6. & latius in Commentarijs in illa dicemus, Deo fauente: itaque breuiter admonebo intelligētiam esse partem virtutis in homine, per quam ea perspicit quæ sunt, vt ait Cicero 2. de Iuuent. hæc diuinum quoddam est & immune à passione, vt ait Aristoteles 1. de Anima, capite 4. & Metaphys. libro 12. capite 7. Et Cicero de Vniuersit. proprium hominis intelligere dixit, nempe actu vel potentia: hæcq; præstat cæteris animalibus, Cicero 2. de Finibus, Galen. Orat. ad artes, hæc regit etiam reliquas actiones, vel regere debet cum ratione.

De Motu extrinseco. CAP. XLIII.

MOtiua potestas extrinseca duplex est in animali: Prima, dilatatiua & constrictiua, communis animalibus imperfectis, vt ostreis & conchylijs, quæ licèt non moueantur, nec discedant, à loco tamen aliquando se dilatant, vt capiant cibum conuenientem, maioremque locum occupant, dum se constringunt minorem. Alia facultas motiua in perfectis animalibus: vt dum se progrediendo mouent, nando, volando, reptando, ambulando: quæ tamen aliter in homine, aliter in bruto. Organi

gani loco isti facultati adsunt musculi, secundùm Medicos, secundùm Aristotelem iuncturæ & nerui à corde & cerebro expansi, & dispersi per singula corporis membra per artus & articulos cohærentes, deriuati quoque per articulos eorum membrorum. At intrinsecus, spiritus vitalis neruos impellit, isti autem mouent musculos & chordas: chordæ trahunt membra. Spiritus vitalis est corporeus fumus valde subtilis, ab humore & vapore subtili ex corde ortus. Musculus, vt diximus, caro composita & mixta neruo, chorda & carne pura. Chordæ nerui duriores, quasi ossei a collo ad calcaneũ vsq; per membra mobilia extensa. Nerui duplices, sensitiui qui à parte anteriore cerebri, motiui qui à posteriori oriuntur. Pulsus quoque motus quidam animalis peculiaris: & vt vehemente calore in humidum agente, necesse est partes, quæ in flatum resoluuntur, ob versationem bullas excitare: ita pulsum quoque fieri in animali corpore, par est; Aristot. lib. de Spiritu. De his latè Galenus lib. de Vsu pulsuum, & de pulsibus.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS,

LIBER XXXIV.

In quo agitur de Plantis, seu vita vegetatiua.

De Vita plantæ. CAP. I.

POSTQVAM Deus rerum omnium creator & opifex, iussit palantem aquam per omnes mundi regiones in vnum locum secedere, & apparuit terra arida, iussit quoque terræ, ne esset sterilis, producere herbam virentem, lignum pomiferum, & faciens fructum, & plantas quæ haberent semen in semetipsis, quod & factum est, vt in Genesi mundi, cap. 1. hinc prima stirpium, quam ignorasse Aristotelem Iustinus Martyr in euersione falsorũ dogmatum eius, demonstrat. In stirpibus itaque viuendi & producendi datus est gradus, vltra enim essentiam & compositionem habent quod viuant sua vita vegetabili, animali tamen & rationali inferiore: nec tamen potuerunt viuere, priùs quàm essent, vnde participant cum elementis si-

lentibus, in essentia: sed & præterea in vi vegetabili adeptæ sunt tres facultates, alendi, crescendi, & simile procreandi: vis alendi, ostendit incrementum & decrementum corporum, quæ idcircò egent alimento, vt ait Aristoteles 3. de Anima, capite 12. Continetur autem & in eo facultas attrahendi, retinendi, consequendi, & superfluum reijciendi, vt ait Galen. 2. de Sympt. caus. Plato in Timæo, dixit plantas esse quasi animal quoddam aliud. Idem Anaxagoras & Empedocles, & qui eas sentire, moueri, & dolere, & voluptate affici dixerunt, imò & mentem eis & cognitionem tribuerunt, quòd meritò expugnat & refellit Aristoteles libro 1. de Plantis. Nam etsi stirpes viuant, tamen eas animas esse vel sentire negat. Neque etiam Plato, qui similes animalibus dixit, vnquã animalia, sed inanimatas dixit, vt defendit Galen. tomo 1. in fragmento de Substantia naturalium facultatum. Et Theophrastus lib. 1. de Historia plantarum, cap. 1. quanquam in plerisque similes animalibus dicat plantas, apertè nihilominus profitetur, mores & actiones, quales animalium generi, minimè sortiri. Similia autem inter hæc notat Galenus lib. 6. de Placit. Hippoc. & Plat. & lib. de Fœt. format. & libro de Semine. Atque ad similitudinem sexus animalium, & aliquæ plantæ sunt, quibus distinctio fit maris & fœminæ: non quòd sexum habeant, sed quia quædam habent folia asperiora, alia minora, strictiora: quod maioris virtutis & priùs pullulet mas, quàm fœmina, &c. vt ait Arist. circa fin. 1. lib. de Plant. alioquin enim plantæ vtriusque sexus in sese potentiam habent, vt ait idem Aristoteles lib. 3. de Gener. animal. cap. 11.

De Distinctione generali stirpium.

CAP. II.

Stirpium vel plantarum generalis diuisio, in arbores, frutices, herbas. Arbor, est planta ramosa, surculosa, cum caudice simplici, quæ altiùs è terra surgit, quales pyrus, cerasus, vitis, &c. Frutex est planta ramosa assurgẽs caudice multiplici à radice, quales arundo, hedera, &c. Herba, est planta, quæ foliata, sine caudice quidem, sed cum caule crescit, semen caule ferens, aut surculis, vt plantago, vrtica, &c. His annumerare possumus olus, quod tamen est herba esui quotidiano hominum subseruiens. Et hanc distinctionem probat Theophrastus lib. 1. de Histor. plant. cap. 5. vbi addit aliam speciem, scilicet suffruticem, quæ est id q᷈ ab radice, caudice multiplici, ramosumq;

se at-

se attollit, vt rubus, paliurus. Probat quoq; Ruellius lib. 1. de Nat. stirp. cap. 1. Sebast. Foxius lib. 4. de Plat. & Arist. consensu, cap. 1. At Amatus Lusitanus in primum Dioscoridis librum, in principio, latiùs, demonstrationis facilioris gratia diuidit stirpes in arbores, frutices, herbas, spinas, virgulta, quorum aliqua explicauimus: spinas quisque nouit, virgulta autem sunt, quę virga tantùm sursum tendunt, nec frondent caudice.

Necessaria generationi & conseruationi plantarum. CAP. III.

INitium quoddam alimenti plantarum, terra est Aristoteli 1. de Plantis: ideoque plantarum mater. Initium & naturale aliud generationis Sol, velut pater, quod & scripsit Anaxagoras ad Lechinium, atque propriè plantæ terræ incolæ, quibus affixæ sunt, Aristoteles 3. de Gener. animal. cap. 11. Cæterùm ad plantam educẽdam, quatuor concurrunt: semen determinatum, locus conueniens, aqua moderata, aer consimilis, 1. de Plant. Aristot. semen est generationis plantarum omnium principium, secundùm Theophr. 1. de Caus. plant. cap. 1. Aristot. probl. sect. 20. quæst. 11. Mar. Varron. lib. 1. de Re rustic. cap. 40. Macrobium lib. fin. Saturn. cap. final. Si quid autem sine semine oriatur, vt ea quæ spontè proueniunt, id fit aut alimenti profluuio, aut putredine, aut potius immutatione quadam naturali: cùm omnia naturâ creata sint, quæ haberent semen in semetipsis ad conseruationem speciei, Genesis 1. Theophrastus quoque accedit in proximo citato cap. 1. lib. 2. de Caus. plant. & cap. 8. lapsi & in istis plures, qui quia non cognouerunt vbi semẽ planta conseruaret, & in qua parte vel quomodo spargeretur, dixerunt sine semine plantas quasdam spontè nasci: habent namque plantæ quædam semen, non planè conspectum, veluti aliæ lanuginem, aliæ florem, vt thymus: aliæ colligunt scutulatum semen, aliæ rotundum, aliæ lingulis vt glastum, aliæ inter folia, vt laurus Alexandrina, aliæ in vmbellis, aliȩ in capitibus, aliæ in folliculo, vt in raphano, sinapi, rapo, &c. aliæque alijs modis proferunt, prout explicat Ruellius 1. de Natura stirpium, cap. 11. vbi tamen aliquas enumerat, quæ semen non habere creduntur, vt dictamnum, phyllitim, onosma, filicem vtramque, adianthum, splenium, hemionitim. Explicat hoc egregiè D. Basilius libro Hexameron, homil. 5. Cur, inquit, omnia quæ nascuntur ex terra, semen efficere scriptura dicit? vbi non

arundinem, non gramen, non mentham, nō nasturcium, non crocum, non denique alia complura genera plantarum, semen efficere constet? Ad quæ dicemus, complura nascentium è terra vim seminum in ipsa propagine & radicibus obtinere: quemadmodum arundo, post annuum incrementum ex radicibus, quandam appendicem elicit, seminis rationem ad ortum futurum obtinentem: idem & innumera alia faciunt, quæ per imum vagantia, in ipsis radicibus suam sobolem habent. quare verissimum esse, singulis stirpibus aut semen inesse, aut quandam vim propagandi, perinde ac semen. Atque id est, quod in Genesi mundi dicitur, cap. 1. Iuxta genus suum semen habere virentem. Neque quia semina nobis non apparent: ideò plantæ sine semine dicendæ sunt: quædam enim semina sunt nobis obscura, cætera agricolarum industria observata, vt ait Varro libro 1. de Re rustica, cap. 40. Et plantarum sponte nascentium. Theophr. lib. 3. Histor. plant. cap. 2. reddere rationem videtur, vt non sponte veniant, sed delatis seminibus, aut à vento, aut ab aquarum inundationibus: sæpe etiam aues, animaliaque alia, quę illis vescuntur, alibi transferunt, & nondum excocto vtero, è ventriculo egerunt, indeque plantæ similes nascuntur, quæ ignorantibus causam, spontè natæ videntur. Forsan & natura ad eum modum materiam excoquit & disponit, vt ad generationem seminalem accedat, & paria educat, eis quæ semine fiunt. Sic Aristagoras inscius causæ arborum spontè nascentium, ratus est aerem semina omnium habere, quibus vnà cum aqua delatis, omnia gigni asseuerauit.

De alia propagatione plantarum, quàm ex semine. CAP. IV.

NOn inficias eo tamen, alijs quoque modis, quàm ex semine, plantas enasci, veluti ex auulsione & transplantatione, vel ex farculo, vt tradit Ruellius lib. 1. de Nat. stirp. cap. 12. item propagatione, vt in vineis triplici modo: vel cùm palmes sulco cōmittitur, vel cùm substernitur, & sub terram in plures palos deducitur, vel cū scinditur, & alibi transplantatur: vt notat Colum. lib. de Arbor. cap. 7. Nascuntur ex insitione. Insitionis autem quinque sunt genera: vnum sub cortice, quod videlicet resecta inter librum & materiem arbore, recipit semina: alterum in trunco, quod resecta & fissa arbore recipit insertos surculos, quæ duo genera verni sunt temporis.

Tertium

Tertium fit emplastro, quod ipsas gemmas cum exiguo cortice, in partem sui delibratam recipit, quod est æstatis. De quibus Colum. lib. de arboribus cap. 36. & lib. 5. de re rust. c. 10. & de re rustic. 5. cap. 10. & Cato lib. de re rust. cap. 41. & Adam Leonicenus lib. de arborib. & de insitio. vitis. Theophr. 1. de caus. plan. c. 6. Quartum genus insitionis, Gallica terebra vsque ad medullā in arbore perforata, & plaga interius inclinata & mundata omni scobe, vitem vel ramum succidum seu humidum immittendo, duabus gemmis exterius relictis & musco seu argilla, diligenter loco operto. Quintum genus Palladij est, ramo salicis brachij magnitudine perforato, & planta persici omnibus ramis spoliata, immissa, & salicis ramo infosso. De insitionibus plura Ruell. 1. de natur. stirp. cap. 19. Constant. Cæsar. lib. 10. de agricult. cap. 75. & 76. 77. & lib. 4. cap. 12. Pallad. lib. de insitionib. Transplantatione porrò fœlicius, vtplurimum proueniunt plantæ, dum in solum illis commodum & proprium, traducuntur: adiuuat enim eas loci conuenientia, vt per totum librum de arboribus per singulas, docet Columel. Quædam enim colles, aliæ iuga montium, aliæ syluas amant, aliæ culta, aliæ calida, aliæ frigida, quò fit vt transplantatæ, si nanciscantur locum improprium, alterentur vel pereant: si proprium, lætiores sint, vt docet Theophrast. lib. 3. de hist. plant. cap. 1. 3. 4. 5. & seq. & de caus. plant. lib. 1. cap. 6. & 7. & lib. 4. c. 14. Constant. lib. 2. de agricult. cap. 10. & 11.

De partibus plantarum. CAP. V.

Plantarum partium, aliæ principales seu primariæ, aliæ secundariæ, aliæ nouissimæ: primariæ, radix, caudex, caulis, rami, surculi, folia, fructus. Secundariæ, cortex, lignum, matrix seu medulla. Nouissimæ, humor, liquor, lacryma, Aristot. 1. de plant. Theophrast. 1. de histor. plantar. c. 2. 3. 4. Radix, media est inter plantam & alimentū, & vitæ causa, quæ nascitur ex semine, vt plerunque. Hac hauriunt alimentum à terra, estq; arboribus, quod est os in animalibus, teste Aristot. 4. de part. animal. cap. 10. & de iuuentute, Galen. lib. 2. de alimento. facultat. ex sententia Mnesitæi, à medulla veluti per siphonem, quem diabetrem vocant mechanici, trahitur succus & in omnes partes transmittitur, postquā ibi veluti in vtero, facta fuerit humorum decoctio: remittitur inde in folia & fructus, quo etiam deficiente humore, decidunt, partesq; se-

nescunt. Radice idcirco læsa vel affecta, tota arbor afficitur. Quippe quòd ibi tota arboris substantia, quam caudex vt œconomus dispensat, ad quam & hyeme, dum calor naturalis frigora metuit, velut ad matrem confugit. Radix autem suscipit & conseruat, sub terram defossa, tunc calida nempe per antiperistasim, & intra viscera cõclusum à frigore calorem retinet, vt vere ineunte, rursum omnibus partibus remittit. Radix, ab humore terræ, actione cœlestis caloris, generatur: quæ si longa & recta figura acuta, significat in illa esse materiam aquosam, aeream, subtilem, calorem fortem. Radix autem dura & sicca, ostendit materiam crassam & terrestrem, humore vi caloris fortius coagulato. Si rotundæ figuræ, denotat materiam mediocrem, fortem calorem, æqualiter ex omni parte trahentem. At quæ est hinc inde diffusa, demonstrat materiam viscosam, cum calore debili. Porrò arbor quæ magnas habet & magis in longum propagatas radices, diuturnior est; quæ parum radicat contrà: quæ & in foliorum diuersitate obseruāt aliqui. Caudex est truncus arboris, in alijs caulis & hasta, id quod supra terram effertur. Rami, à caudice & caule fissi multipliciter spargguntur, veluti brachia. Verùm hîc reminisci oportet, quaslibet plantas, non omnes has habere partes simul, neq; radicem, neq; caudicem, neq; germen, neq; folium, neq; fructum: sic à fungis & tuberibus, hæc omnia abesse videntur, quæ tamē inter plantas annumerantur à Theophrast. lib. de hist. planta. cap. 2. Aristot. 1. de plantis, Dioscor. lib. 4. cap. 83. & lib. 6. cap. 23. De fungis & Galen. lib. 2. de facult. aliment. cap. 69. & lib. de artenuante victu, c. 9. & Dioscor. lib. 2. cap. 175. Tubera radices rotundas, sine folijs & sine caule dixit.

Arborum partes ferè omnes.

CAP. VI.

RVellius lib. 1. de natur. stirp. c. 2. partium arboris nomina sic explicat.

1. Thyrsi, rami sunt in virgulæ modum erecti.
2. Stolones, virgæ iuxta radices, cùm alimentum nimium redundans reflectitur in crure ra dicibus vicino.
3. Surculus, qui ex ramis simplex aut indiuiduus nascitur.
4. Neruus, continuum, non fissile.
5. Cortex, pars extima ad tegendum, vnde tunica, cuius interior pars liber.

6. Venæ

6. Venæ neruo similes, sed maiores.
7. Caro vtrinq; omnibus dimensionibus diuidi potest, vt terra: sub est cortici.
8. Medulla, cor, matrix, pro eodem, quod carne & humore constat.
9. Proximus succis adeps, qui ob colorem vocatur Alburnum: pars inquam ligni facilè putrescens, & teredinibus obnoxia.
10. Folia, ex humore & carne.
11. Pediculus vel petiolus, id quo fructus vel folium pendet.
12. Fructus, id quod carne & semine compactum est.
13. Ex flore grauidatio, & fructus, flos Aristoteli 2. de plantis ex subtili materia tantum fit, cùm digestio incipit: quamobrem fructum in plantis præcedit. humor ascendens, & alteratus in folia transit: fructus autem fiunt ex humorum coagulatione & concoctione à Sole: ideo si nimium attrahatur humoris, nec fecunda à prima matricis fieri digestio possit, tardatur maturatio: & ex copiosi humoris appositione, præcedunt folia fructus. Accedere & arboribus possunt, quæ proximè herbis tribuuntur.

Herbarum partes. CAP. VII.

1. 14. Coma, cum folliatum est cacumen.
2. 15. Caput si magnum cacumen sit, vt capitatæ alliorum radices: hincq; herbarum multa fastigia, radices bulborum, nuclæi spicæ.
3. 16. Alæ, caui inter caules & ramulos amphractus.
4. 17. Sinus, angulus, in quo coierunt amphractus.
5. 18. Genicula, cùm in nodos & articulos intumescũt, alio modo oculi.
6. 19. Latera, cùm ex lateribus, herbę producũt caules.
7. 20. Capillamenta, oblongæ partes: quæ si crispentur, cirri.
8. 21. Fibræ, extremitates.
9. 22. Vertebræ, cùm nodi pixidis in modum coeunt.
10. 23. Cacumen, vertex fastigium, cyma, id quod maximo interuallo distat à radice. Summa etiam ficus, crades. Summa oleæ, thali.
11. 24. Crus quod proximum sit pedi.
12. 25. Flos, habet calycem, id est, folliculum, ex quo flos erumpit.
13. 26. Quæ in medio florum erumpunt sunt stamina, apices.

14. 27. Flos lanosus ex seminibus desluēs pappus, qualis in carduis, senecione, soncho.

15. 28. In flore rosarum iuxta folia, dicuntur vngues.

16. 29. Quæ subtus rosas sunt spinæ, spicula: vt in castaneis echinus.

Frumentorum partes. CAP. VIII.

Culmus seu calamus, pes spicæ.

2. Spica, ab spe fructus: quæ non habet aristam, dicta spica mutila.

3. Gramen, quod intus solidum est.

4. Gluma, folliculus grani à glubendo.

5. Arista, id quod ex gluma eminet, athet in hordeo propriè.

6. Vagina, vbi sublatet herba, seges cùm in articulum exierit.

7. Frit, summum cacumen spicæ.

8. Vrnū, quod in vltima parte, ad fundū stramenti est.

9. Stramentum, pars quæ terræ hæret.

10. Palea, quod excusso frumento relinquitur, quasi palàm posita.

11. Acus, purgamentum frumenti, de his & Varro lib.1. de re rust. cap.48.

Vitis partes. CAP. IX.

Vitis, ab inuitando ad vina: aliter parilena, à pariendo. Varro 1. de re rust. cap.31.

2. Sarmenta, prælongæ virgulæ.

3. Palmites, quasi in modum digitorum palmæ missi.

4. Pampini, ramusculorum comæ.

5. Flagellum, tenuior vltima vitis pars.

6. Focaneus, palmes qui nascitur inter duo brachia, gallicè, *arageon.*

7. Duramenta viticulæ, gal. *reserues*, Pallad. in Februar. tit.12. plura apud Plin. lib.17. c.21.

8. Capreolus, colliculus intortus est, & cincinnus.

9. Gemma, à qua oriens vua se ostendit.

10. Malleolus, palmes nouellus, innatus prioris anni flagello.

11. Suffraginem vocant propaginem.

12. Vua ex acinis compacta est.

13. Scopus, ramosus id vnde pendent acini.

14. Acini, constant folliculo vinaceis mixto.

15. Folliculum, patet.

16. Vina-

16. Vinaci. grana acinorum: inter acinos numerantur, grana vuæ, & hederæ qui & corymbi, sambuci, mali punici ebuli.

Aliæ partes stirpibus communes.
CAP. X.

Mvcro, acumen in quod pars aliqua desinit, vt siliquarum & spinarum extrema.

2. Turbo, rotatio in modū pyri, vel pyramidis.

3. Puluinus, quod inter sulcos parum eminet.

4. Tori, prominentes partium calli, in pulparum modum collecti, inde torosæ radices.

5. Striæ, partes vt femora prominentes.

6. Crenæ, incisuræ in extremis oris, qualis est crena in sagitta quæ neruo arcus imponitur.

7. Laciniæ, partes extremæ, decoris causa incisæ, quales flexuræ in folijs.

De Vegetatione. CAP. XI.

Arbores vel plantæ, aut sursum aut deorsum, aut æqualiter crescunt. Earum quæ sursum crescunt, cur ita accidat illis causa est natura propria, quæ in meditulio trahit, apparat calorem, & componit aerem, qui iter raritatis est ipsius. Earum autem quæ deorsum crescunt, meatus coguntur: cùm enim digesta materia fuerit, inspissatur materia aquæ, in qua plantæ medulla est, indeq; subtile sursum procedit, & humor conuertitur ad partes quæ deorsum sunt. At plantæ quæ media inter has est humor, attenuatur, quia temperiei natura digestioni vicina est, & ideo sursum & deorsum materia dirigitur, vt ait Aristot. 2. de plant. & hæc omnia à quatuor elementorum varia accidunt quoque temperie. Nam, vt ait Claudius Mamer. lib. 1. de stat. animæ cap. 2. aspice in hanc arboris vitam, omnium elementorum semina conuenisse. Sigillatim est illi terra in crassitudine, aqua in humore, aer in progressione, ignis in germine: viuit iterum ita, transacto scilicet frigore brumali, per conuersionem cœli recursu syderum, calor superueniens, aerem sibi & loco & natura proximū, prius afficit, qui quoniam tanto gradu igni cedit, quanto ipse aquis eminet, per radices arborum vel quodpiam germinum, de terræ intimis aquas attrahit, eò quòd ignis elementum omnia naturaliter rapiens, tepefactum aerem ad se cogit, perque arboris medullam, sicut ille haurit aerem, sic aer aquam, sic aqua terram:

terram: sicut & nos, per fistulas aquas haurimus. Theophrast. alimentum præstare plantis dixit aerem, 3. de caus. plant. c. 18. & ita a cris mutationem, multum afficere plantas, lib. 2. de histor. plant. cap. 3. & de caus. plant. lib. 2. ca. 4. & 9. Sunt enim & compositæ ex quatuor elementorum qualitatibus, vt ait Galen. lib. 1. commentar. in Hippocr. lib. de humana natur. idcirco & illis sustinentur & altrantur, & contrarijs intereunt. Verum aliquæ magis in vna potius quàm altera elementali qualitate præualent. Quamobrem secūdum propriam naturam, semina quæque cùm in terram mittuntur, trahunt quod ipsis naturali propinquitate magis coniunctum est, vt ait Hippocr. lib. de humana natura.

De Coloribus stirpium. CAP. XII.

ARistot. 2. de plant. notat omnibus plantis communẽ esse viriditatem: & quemadmodum albedo est intus illis communis, sic foris viriditas. Et Cicer. de senect. terra semen tepefactum complexu suo diffundit, & elicit ex eo herbescentem viriditatem. Viriditas quippe fit, ex humoris breui digestione calore facta, & idcirco eodem Aristot. tradit, tādiu ibi viriditatem durare illam, quandiu humor inibi est, qui de genere terræ est, eoque sublato nigrescere: vt apparet inquit, in corticibus quæ humore sublato denigrantur. Inter plantas perpetuò virentes, annumerantur abies, pinastrum, picea agrestis, buxus, taxus, terebinthus, iuniperus, acrifolium, laurus, super, portulaca, & aliæ apud Theophrast. lib. 3. de histor. plant. cap. 4. Rationem porrò viridis coloris, adfert Bartol. Anglicus lib. 19. de colorib. Color viridis, inquit, generatur actione calidi, in materia mediocri vergente ad dominium seu excessum humidi. Et viriditas secundum A. icen. est signum crudi humoris & indigesti. Adueniente itaq; vere tepido, prouocatur humor ad exteriora: hyeme repercutitur: æstate autem ideo pallent remanente sicco & terreno, quòd cum fit frigore, glaucum redditur, quia medium est inter nigrum & viride mixtione terrena. Quamobrem nunquam flores virides sunt, propter subtilitatem materiæ, in qua si prædominarentur fuerint partes aqueę cum igneis, erit color glaueus, vel pallidus, vel citrinus, pro diuersitate mixtionis: si verò præualeant partes igneæ cum aereis, erit color roseus: sin autem aqueæ cum terrestribus, erit color violaceus. Quod si æquè præualere possent partes igneæ cum terrestribus, & posset

posset color etiam fieri viridis vel niger: sed quia talem commixtionem, subtilitas & rarefactio materiæ florum non recipit, nec flores etiam fiunt virides.

De cognitione temperamenti & qualitatum stirpium. CAP. XIII.

DIgnotio qualitatum & naturæ plantarum, valde est medicis commendata, & omnibus qui victu conueniente vti desiderant: nos in summa de illa quædam perstringemus. Cognoscitur itaque gradus & complexio stirpium, vel per primas qualitates, vt per frigiditatem, caliditatem, humiditatem, siccitatem: vel per secundas, veluti per sensus, per tactum, & saporem, addere possumus odorem & colorem, quanquam istis duobus postremis medici fidem non adhibeant.

De primarum qualitatum notione. CAP. XIV.

MEdici in censendis qualitatibus primis plantarum, nempe frigido, humido, calido, sicco, quatuor gradus constituunt: primum, secundum, tertium, quartum. Primus, in quo calor, humor, frigiditas, siccitas, vix sensu percipi possunt: Secundus, in quo istæ qualitates fortius percipiuntur: Tertius, in quo manifestius & efficacius: Quartus, in quo mirabilem illæ vim exerunt. Ex illis ordinibus annotabis à medicis res dici siccas, frigidas, vel humidas, vel calidas in 1.2.3.4. gradu, vel in 1. frigidas, in 2. calidas, &c. commiscendo hos gradus: sic pro modo appatentiæ commixtionum qualitatum, & tales res frigidæ, humidæ, siccæ, calidæ dicuntur, non vt apud Philosophos, sed ratione effectus, vt ait Galen. lib. 3. de simplic. aliment. facult. Caliditatis existentis in re, signa & complexiones docent, calefactio, subtiliatio, rarefactio, maturatio, digestio, apertio viarum corporis, & similia. Et si superfluat caliditas in 3. gradu, mordicatio, desiccatio, & similia. Si in vltimo gradu, adest acuitas, inflammatio, attractio, superflua consumptio, & opera rubrificationis (parcant Ciceroniani) & cauterizationis. Frigidæ complexionis effectus indiciaque, infrigidatio, inspissatio, indigestio, compactio, & similia: quod si superfluat, coarctio, & opilatio: si vltimetur, congelatio, & mortificatio. Humiditatis signa, humectatio, lubrificatio, lentificatio, conglutinatio: si superfluat, opilatio, ventositas: si

ſiras: ſi vltimetur, nauſea, & ſimilia. Siccam naturam, vt medicinæ, hæc ſequuntur: deſiccatio, areſactio, attenuatio, & ſimilia propter conſumptionem humidi.

De dignotione qualitatum per tactum.

CAP. XV.

MOlle, rei obedientiam ſignificat, quod facilè corrigitur, paſſibile, alterabile. Durum contrà, de quibus Galen. lib. 5. ſimplic. medic. ca. 4. & 5. Aſperum ſiccius: leue, humidius.

De dignotione earundem per guſtum ſeu ſapores.

CAP. XVI.

SApores præcipui, 8. acutus ſeu acris, amarus, ſalſus, vnctuoſus, dulcis, ſtypticus ſeu auſterus, inſipidus, acetoſus. Sapores indagantur, vel ad miſtionem determinandam, vel vt ex illis cognoſcamus tempetamentum rerum, ſeu in alimenta, ſeu ad medicamenta, quæ Meſue partim conſiderat & tractat in canonibus medicinæ, abſolutè Galen. lib. de ſimplic. medic. facultat. potiſſimùm lib. 4. à c. 28. vſq; in finem, & 5. c. 25. & commentar. 1. in lib. Hippocr. de humana nat. Auerroes de cognit. medicam. per ſapores, Ioan. filius Serapio. 2. ſerm lib. 1 Hippocr. lib. de priſca medic. circa finem, Ariſtot lib. 2. de anima cap. 1. Theophr. lib. 6. de cauſ. plant. c. 4. Plato in Timæo, Barthol. Anglicus toto 19. lib. At de ſingulis pauca.

Acris ſapor, habet igneum quiddam calidiſſimũ, ideò attrahit à longinquo, agit vehementer & citò, aperit, cruſtam efficit, calefacit, diſcutit, diuidit, extenuat, excoriat, farctu liberat, incidit, mordet, reſoluit, perrumpit, perpurgat, ſeparat, ſitim excitat, vrit, vlcerat. Vt igneæ eſſentiæ & ſiccę & tenuis, ſcammonium, euphorbium, mezereon: minoris autem acrimoniæ, ob humidum & aqueum, allium, cæpa, porrum, &c.

Amarus, habet terreſtre, ſubtile & calidum, ideo abſtergit, agit, arrahit, aperit orificia venarum, calefacit, ſed non vehementer conſumit, conturbat, extenuat, excitat ſitim & hæmorrhagiam, fluere facit ſanguinem, liquat, mordet, incidit, nullũ animal nutrit ſolus, tergit, tenuat. Generatur amarum aut ex vſtione partium terreſtrium ſubtilium, cum res dulces fiunt amaræ, vt mel cùm antiquum eſt, vtque fructus dulces fiunt poſteà amari, vt iam amygdala fit raucida: aut generatur ex forti congelatione, quæ fit à frigido. Sicut oppium amarum valde & frigidum,

gidum, & fructus antequam maturescant.

Salsus sapor, habet terrestre, calidum non igneū, quod eadem præstat, quod amarum, sed imbecillius: ideoq; abstergit, aperit, exasperat, conturbat, constringit, cōtrahit, condiendo seruat, expurgat, radendo liquat, mordicat, mundificat, pungit intestina ad expulsionem, siccat, sitim mouet, tergit, tenuat, ad vomitum impellit, subuertit ventriculum. Salsum generatur, quando cùm rei amaræ siccæ, permiscetur aquosum, sicut quādo calx aut cinis quæ amara sunt sapore, permiscentur aqua. Nam amaritudo, minor per eam euadit, & remittitur acre, & adustio, & salsum generatur: sicut contingit aquæ maris, in qua magis abundant partes terrestres adustæ. Vnctuosus seu oleaginosus, vel pinguis sapor, habet aqueū & aereum, quare agit tardè & imbecilliter. Acris, amari & salsi actionem reprimit, humectat, laxat, lenit, lubricat, mollit, nauseam mouet, opilat, ventositates generat.

Dulcis sapor, habet calidum sed nondum vrens, temperatum humido, & sicco: ideò coquit, flatus generat, laxat, lauat, lenit, obstruit hepar & lienem: quia citò ab his rapitur, Galen. lib. 15. method. Hippocr. 3. de morb. acut. de vino dulci rarefacit quoque: salsi, acris, amari, acetosi actionem reprimit.

Stipticus seu austerus, habet terrestre congelatum, crassum, & frigidum: ideò adstringit, coadunat, contrahit, constringit, cogit spiritus, humores & partes: consolidat, densat, incrassat, inspissat, refrigerat, repellit, siccat, reprimitq; omnes superiores sapores. Insipidus habet absque insigni qualitate frigidum & aqueum, proceditq; ex imperfecta decoctione: ideo cogit, contrahit, congelat, constringit, calorem extinguit, densat, flatus generat, extinguit, lubricat, inspissat, obstupefacit, obstruit, opilat, sed hæc omnia debiliter & tardè.

Acetosus seu acidus sapor, habet frigidum tenuium partium, substantiæ aquosæ indigestæ: ideò mordicat propter substantiæ frigiditatem, abstergit, aperit, attenuat, exasperat, acre obtundit, densat, diuidit, dulci & insipido vim addit, extinguit calorem, farctu liberat, incidit, perpurgat, refrigerat, repercutit: verùm differt acetosus ab acido, quia acidus sapor, frigidus & humidus, qualis in agresta & acetosa herba est. At acetosus, qui est in aceto, habet præter aqueam substātiam, etiam igneam ob putredinem, teste Galen. lib. 4. de facultat. simplic. medicam. c. 2. & 6.

Cæte-

Cæterum si quis desideret plantas & fructus sigillatim distinctas cognoscere per gradus, frigidi, humidi, calidi, sicci, consulat eos qui herbarum & plãtarum contexunt historiam, sed breuius inueniet apud Leonard. Fuchsium lib. 1. de composit. simplic. medicam. cap. 5. Ioan. de Rupe scissa lib. 1. quintæ essentiæ. Raymundum Lullium lib. de secret. natur. vel de quinta essentia.

De quibusdam quæ plantis accidunt.

CAP. XVII.

ACcidit & plantis senectus & interitus, & morbi ex nimio humore vel resiccatione eius, & nimia infrigidatione intrinsecus & extrinsecus adueniente. Si à trunco, à radicibus, & à terræ alimento separatur, arescit, Aristot. 1. de plant. Citò senescunt, quæ non agunt profundas radices: quæq; citò proueniunt, vt ficus, persica, & huiusmodi. Inter morbos stirpium, scabies, radicatio, syderatio, vermiculatio, ærugo, & alia, de quib. Theo phr. lib. 5. de caus. plant. c. 9. & 10. Plin. lib. 17. c. 24. 26. & 28. Degenerant quoq; interdum, dum à propria virtute deficiunt, vt non sufficiant ad propriam speciem producendam, & proinde ad alterius affinis plantę generationem, ne otiosa natura sit descendunt: vel si superabundet vis, in aliud quoq; transeunt. sic quercus ab imo excisa, degenerat in genistam, vel aliam querci speciem quam vocãt tremulam. Vetustate degenerat raphanum in brassicam, & brassica in rapam, vt notat M. Varro lib. 1. de re Rustic. cap. 40. Frumentum si in loco humido & frigido seratur, transit tertio anno in siliginem: Galamentum in menthã: Triticum in hordeum: lolium in triticum: quorum rationem adfert Theophr. lib. 4. de caus. plant. c. 6. Et in summa inopia alimenti in inferiores species maiores transeunt: abundantia contra, in superiores, fitq; immutatio plerun que ex putrefactione seminis, vel herbæ, vel resolutione secundum plus & minus. Diximus etiam ex plantis quædam transire in animalia, cùm de animalib. tractauimus, cap. 8. ideò non repetemus, sed manum huic libro imponemus postremam, si monuerimus plantarum latiorem & particularem historiam, naturam, situm, & vim, poni & tractari ex professo à Dioscor. libris, in primis à Theoph. de cauf. & histor. plantar. per Matheolũ, Fuchsium, Amatum Lusitanũ, Adamum Leonice. Ioan. Belonum, Ioan. Monhemum pro ijs lib. de plant. Galen. lib. 2. de alim. facult. Plin. lib. 12. vsque ad 18.

SYNTA-

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS,

LIBER XXXV.

In quo agitur de elementari Cœli parte.

Quid elementum, & de materia & ordine elementorum. CAP. I.

CVM dictum sit de superiorib. partibus Cœli & orbis, nunc de elementari agemus parte. Et quidem Hebræorum rabini, vt author rabi Abben Tibbon in physica Hebræa, cap. 7. rati sunt, omnium elemētorum vnam & eandem fuisse materiam, quæ sortita sit quatuor formas, quarum vnaquæque, ab ea quæ sibi est proxima differt. Galen. 1. de Element. vocat qualitates elementares. Porrò elementum, id dicitur, in quod cætera corpora diuiduntur, secundum Aristot. lib. 3. de Cœlo, cap. 3. Et Galen. lib. 1. de Element. & 8. de decret. Plato vocat minimā partem rei quæ constituitur, id est, indiuisibilem: idem Aristot. 5. Metaph. & Auicen. Atque elementum primum in compositione & vltimum in resolutione corporum est, secundùm Hippocr. lib. de Natura hum. subscribunt alij, quíve dicunt elementum quasi alimentum, quòd cuncta alat & gignat, vel à dictione Græca ὕλη hyle, quæ materia rerum est, ex qua aliquid fit, vnde declinatum videtur elementum. Prima pars materiæ huius elemētaris, vicinior & succedens regioni lunę vel ætheri, quia ei ea iungitur, ignis est apud Aristot. lib. 1. Meteor. cap. 3. Non quidem re vera aut actu vrens ignis, sed calidissima & siccissima pars aeris, vtpotè suprema & vicinior corporibus cœlestibus, quorum motu perpetuo & velocissimo, calor concitatur: motus namque calorem gignit & auget, vt ex corporum exercitijs & agitatione per se, & demonstratione constat, dum celeriter mouentur, docetq; Aristot. problem. sect. 5. quæst. 34. vbi tamen & nimia agitatione, sed alia ratione quàm motus, vires deijci ait. Et motu molarum, citò, si desit quod teratur in molendinis, excitatur ignis, vtque ait Ouid. 1. Metamorph.

—— Cum balearica plumbum
Funda iacit, volat, ac mox incandescit eundo.
Et quos non habuit sub nubibus inuenit ignes.

Eius ignis qualitates, propriè dicuntur calor & siccitas, quæ formam propriam comitantur. Secunda pars priorem consequēs, aliam formam adepta est, & per eam elementum aeris factum participans, & coniuncta priori, calore: & quia inferior, quiaue & elongatur à motu sphærarum, recipit humidum quoque: & est aer calidus & humidus, veluti spiritus hominis: vnde ab ἄω spiro, quidam declinant, vel quòd ibi venti agitentur, vocatur & aliquando cœlum hic aer, à verbo χοῖλον cauum. Habet aer tres regiones, supremam, mediam, infimam terræ vicinam, vt ait Senec. lib. 2. natur. quæst. Rabbi Abben Tibbon in Physica Hebræa, cap. 7. & alij. Suprema calida censetur & rara ob motuum vicinitatē, qui vnà rapiunt mouentq́; eundem aerem. Media frigere & horrere omnium testimonio comprobatur, quia priuatur reflexione radiotum Solis, qui à terra vbi maximè refracti geminantur & resiliunt. Infima, ob illam solarium radiorum refractionem, nunc calet, nunc friget, nunc tepet, variosq́; primarum qualitatum gradus excipit, pro diuersis anni & cœli constitutionibus, & solarium radiorum proiectionibus. Mizal. lib. 1. cometogr. cap. 2. & 13. Tertia pars elementaris materiæ, formā aqueam sortita est, ex qua ortum elementum aqua, quam geminæ comitātur qualitates, frigus & humor: huius sedes supra superficiē terræ & infrà. Quarta pars, centrum omnium, formam terrenam nacta est, quamobrem factum elementum terra: cuius qualitates frigus & siccitas. Hæc & plura Basil. lib. hexam. homil. 4. Terram valde frigidam & per cōsequens siccam non valde difficile conijcere, quod à motu sphærarum longius absit, ipsaq́; quiescat immobilis. Qui de qualitatibus elementorum voluerit latius speculari, consulat Arist. li. 2. de generat. & corrupt. cap. 3. & 2. de part. animal. cap. 2. Hippocr. lib. de Natura hum. Macrob. 7. Saturn. cap. 5. Galen. lib. 1. & 2. de element. Hæc elementa Græcis στοιχεῖα dicta sunt ratione suppositionis & ordinis. Ab Hebræis autem ארבע יסודות arbag iesudoth, id est, quatuor fundamenta, vt notat Rabbi Tibbon in lib. tonah. achen, cap. 7.

De numero Elementorum. CAP. II.

Quatuor tantùm sunt elementa, nec plura nec pauciora, vt communis omnium fuit sententia, nempe

hæc, ignis, aer, aqua, terra. Aristot. lib. 2. de part. animal. cap. 1. & 4. de Cœlo, cap. 5. Vbi id probat rationibus, & 2. de generat. & corrupt. cap. 1. 3. 4. Ibiq; notat hæc quæ videntur huius nominis, non esse elementa pura, sed elementata. Tot posuit Philo Iudæus lib. qui rerum diuinar. hæres, & alibi. Et Plutarch. lib. 1. de placitis Philosoph. cap. 3. Plin. lib. 2. cap. 5. Cic. 1. Tusculan. Plura elementa posuit Anaxagoras vt ossis osseum: carnis, carneum: &c. quæ reijcit Aristot. 3. de Cœlo, cap. 3. Atque Lucretius lib. 1. de rerum natur. hanc homoiomeriam, sex rationibus improbat. Et Manes hæreticus quinque comminiscitur, ventum, lucem, aquam, ignem, materiam. Improbat autem Epiphanius lib. 2. contra hæres. tomo 2. hæres. 66. Tria tantùm elementa posuerunt Drusianus & Massaria, atque Hieronymus Cardanus lib. 1. de subtilit. cap. 2. & 10. de rerum variet. cap. 49. ex numero quaterno ignem expungentes, eo quòd, inquit, ignis sit inuisibilis caliditas, substantiæ summa consumptrix, vt in ligno & ferro apparere ait. Secundò, quòd ignis nihil generet. Tertiò quòd quantò altius in aerem extollimur, tantò frigidior inueniatur. Quæ certè leuiores igne & magis steriles igne rationes: nam si ideo quòd non videatur ignis elementum, nec eius regio sit, nulla prorsus esse differemus alia elementa, nam ea quæ videntur elementa non sunt, sed elementata. Neque quòd non remaneat in ferro ignis, & ita sit accidens non est concludendum. Nam & ex aqua pellitur & frigidum, & ex aere aliquo humidum, non ideò tamen minus vtrunque habet substantiam. Falsumque est, ignem non generare: & quia consumit interdum, ideo non esse aptum generationi. Si quidem in primis nec alia elementa simplicia, per se seorsum & separata, per se quicquam generant, nisi cum alijs, quibus bene temperatis substantiam explent, vt ait Aristot. lib. de spirit. Si autem excesserint etiam consumitur compositum, vt non mirum, si ignis cum prædominatur, grassetur in corpora: nam & idem in alijs obseruari potest, animo enim humore vel frigiditate, corpora quoque dissoluuntur, & putrescunt recedente ignis calore naturali: & aqua quis præfocatur, & terra sepultus moritur, & aere infecto tollitur: verùm non id ex natura elementi, sed ex excessu elementari vel alteratione. Neque omnino ignis sterlis etiam hic elementatus, nam in Cypro insula, in fornacibus ærarijs nascũtur & viuunt bestiolæ quædam, sicut in niue aliæ, quarũ illæ frigore, istæ calore intereunt,

teste Aristot.lib.5.histor.animal.cap.19. Meminit de Pyrigono alio animali ex igne procreato Aelian lib.2.de natur. animal. cap.2. Quod autem Cardanus ad frigiditatem prouocet aeris, dum ait eum frigidiorē si altius quis conscendat, id nihil concludit, si animaduertamus aeris tres regiones esse, & diuersarum qualitatum, vt iam annotauimus. Sed & ita esse debere naturæ concatenatio admonet: si quidem oportuit post impetum illum sphærarum, quod sequebatur concauum lunæ particeps esse calidi, ne sistatim frigidum sequeretur, omnino contraria qualitas solueret vinculum rerum: sicuti posteà descendendo à luna ad ima, symbolizant sibi mutuò elementa & vincuntur: ignis & aer, in calido: aer & aqua, in humido: aqua & terra, in frigido: sicuti ignis cum superiore motu, in sicco. Et sunt illa, velut media, quibus trāsitus fit superiorum in inferiora, & inferiorum in superiora ascensus: fit & contrariarum qualitatum colligatio, sine qua corruptio secundum Aristot. 4. de generat. animal.cap.fin. ignis extinctus in aerem resoluitur, aer in aquam, aqua dum residet in terram: neque aliud dari potest mutationis gradus, vt non plura vel pauciora, quàm quatuor elementa constitui debeant. Et vt me ab onere aliorum eximam semel, dico cum Chrysost. Iauello tractat.1. in 2. de generat. elementum Physicum duo requirere, vt sit corpus simplex non resolubile in alia priora: secundo, quòd sit corpus ex quo alia componantur.

De Elementorum fortiori natura veluti sexu.

CAP. III.

AEgyptij vnumquodque quatuor elementorum, in duo diuidunt, in marem scilicet & fœminam. Aerem marem iudicant, ea parte qua ventus est: fœminam, qua nebulosus & iners. Aquam virilem mare vocant: muliebrem, omnem aliam: ignem masculum qua parte ardet, flammam fœminam qua lucet, & est innoxius tactu: terram duriorem, saxa, cautesq́ue, marem: tractabilem autem fœminam, Seneca lib.3. nat. quæst. Cicero rursum, ex quatuor elementis duo habere mouendi vim, & efficiendi, scilicet aerem & ignem tradit: reliqua, excipiendi & quasi patiendi, aquam nempe & terram & quintum corpus ex quo essent astra: & ita certè necessarium fuisse videtur, ad compositionem & mixtionem corporum.

De igne

De Igne & calore naturali. CAP. IV.

IGnis, calor magnus est cum siccitate iunctus: principium rerum, secundum Hippassium Metapontinum, & Heraclitum Ephesiū, Aristot. 1. Metaphys cap 3. In combinatione qualitatum ignis, præcipua illi calor, minus præcipua siccitas. Caliditatis duæ virtutes, vna calefacit, altera, qua ea quæ sunt eiusdem naturæ congregat, & quæ diuersæ naturæ disiungat. Sic diuerso modo calor colliquat æs & aurum, emollit ceram, siccat lutum, nempe pro diuersitate naturæ rerum seu materiæ, Aristot. 2. de part. animal. cap. 2 Commune tamen calori cum frigore indurare, sed modo diuerso: calor enim indurat, calorem existentem per se euaporans: frigus autem per accidens, vnà enim cum calore frigus abstrahitur, neq; vllus humor sine calore est: quamobrem calor maior minorem absumit per symbolum. At eum calidum frigori exponitur, tunc frigus repercutit & reprimit & obsidet calorem, & exeundi viam intercipit: sicuti in aqua calida apparet, quæ citius in Sole, quàm in vmbra infrigidatur, vt ait Arist. problem. sect. 24. q. 13. Sic subterranea, scrobes, putei, hyeme quàm æstate magis tepent, propter antiperistasim frigidi. Itaq; frigus, non modò indurat, sed desiccat quoque, cùm tamen calor laxet & rariora faciat. Hinc natu grandioribus animalibus, duriores & pili & pennæ, & squamæ redduntur, cutes namq; duriores & crassiores euadunt senescente ætate: desiccatur enim, atq; ipsa senectus vt nomen indicat, terrena est, quoniã sine calore est, & cum calore humor defluit, Arist. lib. 5. de generat. anim. cap. 3. Et caloris innati substantia humida est, Galen. in 1. Aphoris. Hippocr. Aphoris. 14. & comment. 2. in lib. Hippocr. de hum. nat. senectusque humore deleto inducitur: humor quippe nutrit calorem natiuum, non tamen quilibet humor, sed lenis & copiosus: veluti lucerna extinguitur, deficiente oleo, quo lumen souetur, Aristot. problem. sect. 3. quæst. 5. Vtitur & eadem lucernę similitudine Galen. lib. 1. in Aphoris Hippocr. Aphoris. 13. & 14. & lib. Aphoris. 7. Aphoris. 7. Calor itaq; & in animalibus causa esse videtur vitæ: etenim per illum concoquitur cibus, & proinde quæ cibo sunt inutilia, habent plus excrementi, Arist. 3. de part. anim. cap. 9. & 4. cap. 9. Cic etiam lib. 2. de nat. Deor. calore viuere cuncta ait, quo refrigerato & extingui corpus. Ita ignem habere vim vitalem in omni re quæ viuit, & generationis esse principium tradit Galen.

Vocant quoq; Hippocrat & Galen. calorem illum naturalem, naturam nostram aphoris. 5. aphoris. 2. & lib. 4. aphoris. 37. & lib. 1. aphoris. 15. Ex hoc calore, causa cur animalia mouere se possint, sicut & tremor ex frigiditate quæ corpora debilia reddit. Arist. problem. sect. 3. c. 25. & lib. de spiritu. Posuit autem in nobis & animalibus hunc calorem in sanguine Galen. lib. 2. aphoris. aphoris. 1. & aphoris. 6. aphoris. 12. procedentem tamē ex corde, vt idem ait lib. de vsu pulsu. quia inde vitę initium, vel in excordibus, ex eo quod pro corde est. Quare quemadmodum ignis visibilis extinguitur multis modis, sic & in corporę nostro ignis vel calor, marcore senectutis, vel defectu pabuli, vel alia illata vi extinguitur, vt & contraria qualitate, infrigidatione cordis, extraneo calore nimio cum naturali mixto, vt in ebrijs accidit, qui nimia vini caliditate imbuti deficiunt, teste Arist. problem. sect. 3. q. 5.

Quod ignis in omni mixtione corporali sit.

CAP. V.

GAspar Contarenus lib. 3. de Element. docet commixtionem corporum fieri ex virtute caloris. Sic D. Dionys. Areopag. lib. de Cœlesti hierarc. c. 15. ignem sensibilem tradit esse in omnibus, & per omnia clarè venire & remoueri omnibus, simul lucidum & simul quasi occultum, &c. Vnde à proprietatibus eius inquit, & Theosophi cœlestes essentias igne conformant, significantes deiforme illatum, vt Ezechiel c. 1. & 10. Deus præcedebat populum suum in columna ignis Exod. cap. 13. Et species glorię eius quasi ignis, Exod. 24. numer. 9. Dictus & Deus ignis consumens, Deuter. 4. Hebræ. cap. 13. oculi eius tanquam flamma ignis, Apocal. 1. Et se Deus lucem mundi dicit & Solem iustitiæ Christus Deus noster. Et Spiritus sanctus per dispertitas linguas, quasi ignis, descendit in discipulos Domini, Act. 2. vnde & ipse iussit seruari ignē perpetuum, in tabernaculo suo Leuit. 6. Quod imitari voluerunt ethnici in Vestarū societate. Docuit enim Tythea vxor Noachi puellas sempiternū sacrum ignem inextinctum seruare, si credamus Beroso lib. 3. quem morem sequuti Romani qui per virgines, ignē perpetuū conseruabant vt tradit Ouid. lib. 6. Fastor. Persæ quoque, Aegyptij, Delphiq;, vt ex Diodor. Procop. lib. 2. belli Persici & alijs authoribus apparet, de quib. Lilius Gregor. Giraldus de Dijs gentiū, syntag. 4. neq; ignem in cœlo esse, quispiam negarit, si credat ignem de cœlo descendisse. 3. Reg. 18. & 4. Reg.

4.Reg.1. Et Plinius lib.2. à sidere cœlesti ignis expuitur, inquit, Fit trib. modis ignis, motu, propagatione, coitione. Motu spherarum & corporũ cœlestium, & attritione lapidum, ex quib. calor exiens siccus, aerem obuium accēdit, & in scintillas reducit: itē fricatione. Propagatione, dum fomenta igni adduntur, & dum lumē alij humido accensibili, communicatur. Coitione, sicuti dum in speculis concauis, folaribus vnitis & concurrentibus radijs, excipitur, vnde & in cœlo esse ignem constat: item & ex calore Solis, & eius splendore. Est intra saxa quoque: nam & excutitur à ferro ictu chalybis. Est in terra, quia ex ea effossa fumat: in aquis, quia & fontes & puteos calefacit: in maris ꝓfundo, quia excitat tempestates: in animalibus, vt docuimus: in aere, quē semper feruere videmus. Et apparent plerunque fatui, vt vocant, ignes, circa patibula, cæmiteria, coquinas, ædes sacras, alia vliginosa & viscida loca, in quibus fæculentus, putris, igneus, crassus, & oleaginosus multus transpirare consueuit halitus, vt Misal. lib.1. Comeogr. cap.3. Innuit & Manilius in Astro.

Nunquam futilibus excandutt ignibus aer.

Et Phurnutus in lib. de Theoria, περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως, dixit ignem extinctum transisse in aerem à principio, & à mundi constitutione, vt aer deficiens transit in aquam: & rursum, omnia conflagratura, vt ad principium vnde orta sunt, redeant. Quod & docet Macrob. lib.2. in Som. Scip. cap.10. Sic etiam mundum conflagraturum nos Christiani existimamus, ad delendas maculas conceptas ex vitijs & maledictionibus hominum, & ob alias causas, quas Theologi tractant, de hoc & Iesaiæ cap.66. Iohel. cap.2. Amos 7. Abac.2. 2.Pet. cap.3. & Iudæ cap.1. Cyrill. Hierosl. catech.15. illuminat. Seneca Nat. quæst. Sibylla in Oraculis, Lactantius. Et Machomistæ etiam, credunt post vltimam resurrectionem omnia igne probanda, & pios & malos: verùm malos perpetuo igni cruciandos tradendos: eripiendos autem pios, in Alcorano azoara 29. sicut & pij credunt impios igne æterno cruciandos, Matt.3.13. 18.25. Luc.3. 1. Cor.13.

De Distinctione ignium, de flamma, carbone, & cineribus. CAP. IV.

Annotandum tamen est, ignem alium esse vrentem, feruorem nempe & caloris excessum vt loquar cum Aristotele 1. Meteor. cuius calor non est is, qui continetur in animalibus, neque enim inde originem ducit,

vt ait idem 2. de Partib. animal. Nam ille ignis nullum animal generat. Alius ignis, naturalis, viuificus, in concauo Lunæ contentus, secundùm Hieronymum Montuum Medicum, lib. 1. de Medica theoresi, cap. 5. Sic ignis calor innatus, & extraneus. Ab extranea seu aliena, non ab insita caliditate res putrescit, innata caliditas concoquit, aliena corrumpit: in putrefactione autem tria concurrunt potissimùm. Primùm, vt quod putrescit sit calidum & humidum. Secundum, quòd prohibeatur illius transpiratio, in immobili situ: siquidem motus naturalis impedit corruptionē. Tertium, quòd id quod ambit, sit calidum & humidum. Et hinc fit humorum conculcatio, hinc febres sanguine putrescente, Galen. lib. 2. Artis curatiuę, capite 4. & 2. de Differ. febr. cap. 9. & lib. de Aequali intemp. cap. 7. De putrefactione quoque Aristotel. lib. 4. Meteor. cap. 1. & 2. Regio elementi ignis, in duas diuiditur partes, quarum superior calore & siccitate inferiorem superat. Ignis ardens, tripliciter distinguitur, in luce, flamma, & carbonibus. In luce, est veluti in sua sphæra & regione: at in flamma, est ignea materia in substantia aerea accensa: substantia enim ea, quia vicina est igni, facilè accenditur: nihilque aliud est flamma, quàm aer accensus, & vt ait Aristoteles, spiritus ipsi feruo, lib. 1. Meteor. cap. 4. & lib. 2. cap. 2. Sic Galenus 4. Simpl. medic. Aer accensus, inquit, fit flamma: terra accensa pruna seu carbo, idem lib. 1. de Simplic. medic. facult. cap. 16. & 24. valdè autem actiuus in carbonibus ignis, vt in parte terrestri, vt eodem Galenus & Plato in Timęo. Ex hoc igne fumus & cinis oriuntur. Fumus est vapor ex partibus humidioribus & subtilioribus materiæ vi caloris resolutis. Aristoteles libro 2. Meteor. cap. 9. & de Partib. animal. 2. cap. 2. vocat fumum exhalationem, & subiectum ignis, vt carbonem. Differt tamē fumus à vapore, quia vapor est genus, & potest esse sine igne vrente: fumus autem ab igne tantùm, vt notat Aristoteles Probl. sect. 12. q. 10. At terrestris materiæ igne resolutæ, cinis est à cadendo dictus, vt ait Isidorus, partium tenuium, remanētibus in ijs fomitibus quibusdam igneis in partibus terreis, vt scribit Galen. lib. 4. de Simpl. medic. facult. cap. 3. & libro 8. vbi & notat cineres tephran dici, eamq́; partem igneam amitti, maceratis in aqua cineribus, & solam terram remanere, varios fortioresq́ue cineres, secundùm materiæ, ex qua fiunt, diuersitatem & qualitatem: nam quæ adustæ sunt naturæ, per se aliquid habent caliditatis, vt calx, & sedimenta animalium, Aristoteles

ſtoteles 2. de Partib. animal. cap. 2. Cinis quoque omnis habet ſemper aliquid ſicci, & ideò tantam aquæ copiam in ſe recipit, quanta ipſe eſt. Tunc enim partes igneæ, quę inſunt, recedunt, & condenſantur in terram, Ariſtot. Probl. ſect. 25. quæſt. 8.

De Gradibus caloris ignis. CAP. VII.

SEmper ignis calidus eſt, verũ alius alio calidior inuenitur: proinde Chymici & qui diſtillationibus dant operam, gradatione ignem ſubijciunt & diſtinguunt, vt notat Philipp. Vlſtadius lib. de Secret. nat. cap. 1. Primus gradus tepidus, qualis aquæ tepidæ, in quam immiſſum membrum lædi non poſſit: ignis balnei mariæ, tepiditas: vnde barbarè à mari dictum balneum maris vocant. Secundus, calidus eſt, ita tamen, vt ſufferri poſſit ab aliquo membro citra læſionem: vocant ignem cinerum. Tertius, calidus, quo membrum immiſſum lædi poſſit, proximum ebullitioni: vocant ignem ardentem, ignem arenæ. Quartus, vehementem habet calorem, qui loco arenæ habet ſcobem ferri. Augeri etiam quinque modis calorem ignis notat Hieron. Card. lib. 2. de Subtil. primùm natura. 2. materia, vt in ferro ardentior, q̃ ſtipulis. 3. motu, vt in fulmine. 4. magnitudine, vel duratione temporis, reſpirationis impedimento, ſic exiguo foco ollula valdè concoquit, apparet & in præfurnijs vitreariorum, & fornacibus, vt dicunt, reuerberationis. 5. cùm cogitur ignis, vt ex carbonarijs & calcis fornacibus cōſtat. Fiunt & incſcationes, & fomenta ignium, quæ & citiùs ignem concipiunt, & robuſtiùs ignem impellunt: vt ex puluere pyrio apparet, quo moles magnæ globorum, impetu & vi maxima à machinis bellicis impelluntur: qui fit commixtis tribus partibus ſalſnitri, duabus ſalignei carbonis, tribus ſulphuris, pro magnis machinis: at pro paruis, vt colubris, vel arcubuſijs, vel ſclopetis: ſalſnitri ſunt partes decem, carbonis autem arboris nucis auellanæ, ſeu iuglandis ſine nodis, vel ſalicis & ſulphuris, pars vna ſingulorum, quæ benè malleis ligneis piſtillis tunduntur, cum leui madefactione fontanæ aquæ, ne ignem concipiant tundendo, perpurgato priùs ſale nitro à terreſtribus partibus, quod dicunt affinationē barbarè, & deinde in grana mixtione rotundata & ſiccata. Sunt & alia ignium artificia & compoſitiones, quibus militaris vtebatur olim ars: de quibus videndus Veget. & Vanoc. Birung lib. vlt. Pyrotechniæ, Ant. à Porta lib. 2. Magiæ naturalis, cap. 10.

De Aere & eius affectibus erga viuentia, & alteratione. CAP. VIII.

POst ignem aer, cuius vna regio illi proxima ab eo igne afficitur, vltima autem à frigidis elementis, cum quibus commercium habet, vt ait Caspar Contarenus 2. de Element. Aer, secundùm Galen. lib. 4. de Simpl. medic. facult. cap. 2. solus tenuiorum est facultatum, crassiorum terra, mediocrium aqua: ideò aer humidior, mollior & fluxior aqua, Aristoteles Problem. sect. 22. quæst. 10. & tale quoque oportebat esse elementum, quod nos vndequaque circundat, cùm propter respirationem, quã trahimus, edendo & bibendo, & alia agendo perpetuò, vt notat Nemesius 1. cap. de Nat. hom. Tum etiam vt ille permutaretur in nubem, rorem, pluuiam, niuem, & alia necessaria vtilitati humanæ, vt ait Cicero 2. de Nat. deor. Lædit & idcircò nos aer facilè, alteratus extrinsecus, & iuuat nos refrigerando, vel accendendo, Galen. 1. de Sanit. tuend. attractus enim infectus, in viscera commeans, ea inficit, iuuat purus, defæcatus, incorruptus: putrescit autem maximè iuxta palust. iam sicca, nõ in quantum elementum est, sed ratione vaporum putrium sursum eleuatorum: cum locis frigidis, frigidus: cum calidis, calidus, Aristoteles Probl. sect. 14. cap. 7. & 9. Extant & de hac tractatione commẽtaria Galeni in 1. lib. Hippoc. Epidem. & lib. 9. Meth. item lib. 3. Aphoris. Hipp. aphor. 10. & præd. 1. item Hippoc. lib. de Aere & aqua, & lib. de Humana natura. Alteratur quoque aeris nobis vicina regio, Solis & Lunæ motu, Aristoteles 4. de Gener. animal. cap. fin. Sic hyeme frigidus, æstate calidus, alio tempore interdum temperatus. Idemq; colligere licet ex aliarum stellarum ortu & occasu potissimùm errantium: item ratione situs locorum, vt in orientali plaga, calidus & siccus: in occidentali, frigidus & humidus: in meridionali, calidus & humidus: septentrionali, frigidus & siccus: in cacuminibus montium, frigidus: in vallibus, calidus vel humidus, ibique & quietus. Boreas namque alta quatit: in cadauerosis & maritimis insalubris & fœtidus.

Quomodo exploranda salubritas, & qualitas aeris. CAP. IX.

SAlubritatem aeris explorabant antiqui ex inspectione iecinorum animalium, quæ eo loco habitarent, si sana essent, Vitru. lib. 1. de Archit. cap. 4. Palladius lib. 1. tit. 3.

tit. 3. de Re ruft. confiderat ex bono colore habitantium, fi capitis firma fynceritas, fi inoffenfum lumẽ oculorum, fi purus auditus, fauces commeatum liquidæ vocis exercent. Cardanus autem lib. 1. de Rerum varietate, cap. 8. fic iubet probare, Spongiam bene ficcam ac mundam fub dio per noctem fereno cœlo ponito, manè fi ficcam inueneris, talis aer: fi humidã, nimbofus: fi molliter vdam humidus, ac roridus. Item fi panem recentem expofueris eodem modo nocti, à corrupto aere fitum contrahit: à ficco ficceffit: ab humido in fuo ftatu manet. Varro libro 1. de Re ruftica, cap. 2. falubriorem partem feptentrionalem aeris iudicat.

Num Aere folo quid viuere poßit.

CAP. X.

DVm diximus eligendum purum aerem, & refpiratione & infpiratione illum nos ducere, non ideò quis velim opinetur, aerem effe nobis alimentum, fed ad fanitatem conducere, cor & cerebrum eo refoueri, & fine eo vitam non effe. Neque enim ex aere folo alimentum nutritioni accommodum animali accidit: nec ex vento, vel ex aere, quid viuere poteft, vt ait Ariftoteles Probl. fect. 1. quæft. 13. Videntur tamen exempla huic fententiæ refragari, & autoritas quorundam virorum: veluti Theophrafti libro de Cauf. plant. cap. 8. Aer, inquit, alere poffe putatur. Olympiodorus quoque narrat Ariftotelis hiftoriam, qui dicebat fe vidiffe hominẽ, qui folo aere nutriebatur & Sole: vt fcribit Marfil. Ficinus arg. in Phæd. Plat. Refert & Plin. lib. 8. Nat. hift. cap. 33. chamæleontem folum animalium, nec potu nec cibo ali, nec alio quàm aeris alimento: quod tamen nõ fcribit Ariftoteles lib. 2. de Hift. anim. cap. 11. vnde ad verbum Plinius totum caput tranftulit. Ferunt cicadas rore tantùm vefci, qui aeris concreti fpecies eft: fic enim Theocritus εἰδυλλίῳ 3.

μὴ πρῶκας σιτίζεαι ὥσπερ ὁ τέττιξ.

Nunquid hæc rore victitat, ficut cicada. Et Virg. 3. Eclog.

Dumque thymo pafcentur apes dum rore cicadæ.

Meminit & Plinius libro 11. capite 26. dum ait fine ore illas viuere, pro quo habeant aculeatum linguis fimile, in pectore, quo rorem lambunt, de cætero in ventrem nihil eft, excitatæq; cùm fubuolant, humorem reddunt, quod folum argumentum eft eafdem rore ali. Teftatur edito proprio eius rei libellulo Gerardus Bucolidianus Phyficus Cæfareus teftis oculatus, fe obferuaffe puellam

fub

sub commissa sibi custodia, quæ sine cibo & potu vitam transigerit, prope Spiram ciuitatem imperialem, in villa dicta Roed, anno domini 1539. nomine Margaretam, patre Scifrid Vueis natam, & matre Barbara nominata. Eamq; à festo D. Michaelis ventris dolore correptam anno prædicto 1530. vsque ad annum 1540. nihil cibi sumpsisse, postea nec per tres annos cibo, potu, excremẽtisve vsam. Narrat Vrspergensis Abbas in chronico, tempore Lotharij 5. Imperatoris, in territorio Tullensi, iuxta villam Conuernacum puellam duodenam post assumptam sacram communionem die paschatis, vsque in tertium annum sine cibo & potu ieiunasse, nempe ab anno 822. vsque ad annum 825. circa initium Nouembris, quo cœpit more aliarum manducare. Idem Romæ contigisse, & se vidisse in presbytero quodam Gallo, qui Iacobus dicebatur, asserit Poggius Florentin. tempore Eugenij papæ. In quibus omnibus vix est, vt non persuaderi videatur nobis, aerem ad nutricationem cõferre. Nec est Christianorum quisquam, qui ignoret populum Hebraicum quadraginta annis manna victitasse in deserto ea de cœlo descendente, & roris instar incalescente sole euanescente, Exod.16. Sed & 40. diebus & totidẽ noctibus, ieiunauit Moses, quandiu in monte cum Deo fuit, Exod.24. & 34. Deuter.9. & 10. Helias in fortitudine cibi, ambulauit & ieiunauit 40. diebus & tot noctibus 3. Reg.19. Totidem & ieiunauit Dominus noster IESVS CHRISTVS Matth.4. Marci 1. Cæterum hæc exempla mihi persuadere non possum, vt id ex alimento aeris solius qui inspiratione ducitur, processerit: nam aliæ sunt quædam causæ, quæ suadeant hominem sine alimento aliquo extrinsecus immisso, nutriri posse per aliquod tempus, vel diuinæ vel naturales: Diuinæ, sicuti dum Moyses cum Deo esset qui vera vita est, & cum in fortitudine cibi prius præbiti per angelum ambulauit Helias, & cùm dominus noster ieiunauit, & cùm manna nutriti sunt filij Israel. Deus enim qui legem dedit & vim nutriendi rebus quæ nos nutriunt, & alijs quæ non nutriunt eadem potestate concedere eandem vim potest. & qui potest creaturam à putrefactione integrã præseruare, potest & partem illam necessariam alendi succidere vt tunc non necessariam: sicuti & post resurrectionem, postquam corpus hoc mortale induerit immortalitatem, ea quæ ad reparationem mortalium & decedentium corporum pertinent non erunt necessaria, non esca ista corruptibilis non vestitus,

ſitus, non nuptiæ, Matth. c. 19. Non eſurient neque ſitient amplius, Iſaiæ 49. Ierem. 31. Apocal. 7. Ioan. 6 alia ibi eſca diuinitatis admiratio & gloria, & vitæ lignum, Apócal. 2. & de qua loquitur cap. 22. Lucæ: nec ex ſolo pane viuit homo, ſed de omni verbo quod procedit ab ore Dei, Deu teron. 6. Et alia ratione naturali, fieri poſſet vt ſine cibo quis vel vno, vel tribus vel viginti annis, viuat: ſi quis ita clauſos habeat poros cutis, vt ferè nihil per illos reſoluatur, calorq; ſit modicus comparatione facta ad membra modica & denſata, ita quòd illa non reſoluit: ſit tamen ille idem ſufficiens & fortis circa neruos & venas ad generationem ſpirituum, per quos ſtat vita: humores quoque ſint ita diſpoſiti in vijs & inſtrumentis, quò d illum nō ſuffocent vel extinguant: & ſic de alijs concurrentibus & requiſitis ad vitæ continuationem. Nam calor cordis paulatim attrahit quantum ſatis eſt ad vitam. Sicuti apparet in animalibus quæ hyeme latent ſine cibo & dorniunt in cauernis. Adeſſe & intus poſſunt copioſi humores proportionati, calor autem paucus, viæ itineris ſtrictæ. Nec plus mirandum, quod homo diu poſſit ieiunare, quàm quod oportet toties in die manducare. Conſuetudo enim manducādi & egerendi, & naturam quodammodo componit, & vias & inteſtina dilatat, & capaciora & famelica facit vt magis inania. Adſtipulatur & Claudius Cæleſtinus libello de mirabil. mundi cap. 4. Sic quædam animalia & pecudes, tantum quarto die bibunt. Et homini non vtiq; ante ſeptimum lethalis inedia. Duraſſe & vltra vndecimum pleroſque certum eſt, inquit Plin. lib. 11. cap. 54. Refert & Xiphilinus ex Dione in Seuero, cibum parare Britannos ad omnia, cuius ſi cœperint quanta eſt vnius fabæ magnitudo, minimè aut eſurire aut ſitire ſolent. Cuius cibi ope, aliqui hypocritæ, ſub ſpecie ſanctitatis, olim populis impoſuerūt, ſicuti narrat Iouia. Pontan. lib. 2 de ſerm. cap. 16. & Anton. Panorm. lib. 2. de geſtis & dict. Alphon. c. 9 fuiſſe tempore Alphonſi regis quendam Antoninum Picentem, ordinis eremitarum, nobilitatum quòd per quadraginta dies & noctes ieiunare ferebatur: qui Italiam, Siciliam, & Hiſpanias compleuerat nomine ſanctitatis & abſtinentiæ, pluribus in locis à cuſtodibus cella incluſus & obſeruatus ſi ederet vel biberet, vt angelos ipſos viſitare opinarentur: verùm internus illi fuiſſe candelas craſſiores fiſtolatas, & in fiſtulis cannarū incluſam tacitè farinam, infartam cōtritis Phaſianorum ac caponum carnibus, ſaccharo & aromatibus conditis, geſtatas, &

tas, & cingulum fistulatum plenum nectare, quod Hippocraticum vocant, quibus epulis clanculum vescebatur · eumq; tandem digna morte extinctum hæreticum, & maledicum in Deum & virginem Mariam, vermiculis absumptum. Aeneas Syluí. lib. 2. in commentar. Antonini Panorm. cap. 9. addit aliud exemplum quod accidit similis imposturæ sub Nicolao 5. summo Pontific. Romæ. vbi eius author dicitur captus, virgis cæsus, & in exilium actus. Et ibidem, Iacob. Spiegellius, alicuius etiam mulieris similis imposturæ vindictam narrat sui temporis, apud Augustam claram Alemaniæ ciuitatem. Neque credere oportet chamæleontem vel cicadas aere & rore tantum pasci seu viuere: nam aerem quidem trahunt, sed aer non est fomentum vitæ, nec ros. Sed dicas cum Arist. lib. 4. de part. animal. cap. 5. Quod calidum est, cibum & desiderat & concoquit citò: Contrà quod frigidum est, cibo carere facilè patitur, sed maximè omnium cicadarum genus ieiunum: satis enim est his alimento, humor qui in corpore est. Sicut animalibus Ponticis, quæ non diutius, quàm diem vnum viuere possunt, nempe quod tandiu humore quod secum attulerunt ex ortu & natiuitate interius pascantur. Quod de chamæleonte referre possumus, vt tandiu viuat, quandiu interior quædam substantia, modicè dispensata, superest ad vitam fouendam. Sicut & arbores quasdam excisas videmus adhuc germinare extra terram, & hominum cadauera & pilos & vngues extendere, quia adhuc illius materiæ, & humor in corpore remanet, & percurrit, & homo ieiunus manet, quandiu intra corpus habet quod dispensetur per naturam membris, ne deficiant. Sed & Plinius lib. 11. cap. 26. in principio tradit, chamæleones rore viuere, non autem solo aere, sic scribens: chamæleonum Stelliones quodammodo naturam habent, rore tantum viuentes, præterea q; araneis similis cicadis vita. Habet autem ros quippiam crassioris substantiæ, quàm aer, vtpote aqueum & terrei aliquantum, quibus vt cibo & potu substantia similis ali possit, vt ex manna Arabum constat. Sic non mirum valde quod refert Plin. 7. cap. 2. de Astomorum gente, cui nullus cibus, nullásve potus: sed tantũ radicũ florumq; varijs odoribus & halitu viuit & syluestrium malorũ. Refert idem Strabo lib. 15. additq; etiam, viuere odore, seu nidore carnium assarum.

De materia generaliter exhalationum, in quibus impreßiones in aeris regionibus seu partibus generantur. CAP. XI.

DVæ sunt species halituum, qui vi solis sursum in aere eleuãtur ex terra, vt ait Aristot. vel quisquis alius sit, qui edidit lib. de mundo. & lib. 2. meteor. c. 4. & Plin. lib. 2. c. 42. humida scilicet, & sicca: humida, est ex potentia aquæ, propriè vapor: sicca ex potentia ignis, propriè exhalatio. Viæ namq; atq; meatus in terra sunt, per quos, radijs solis intrantibus, si humiditas ibi superfluat, vapores educuntur, si autem siccitas, exhalationes. Humidus halitus, roscidæ spirationis plenus, & ab aqueis corporibus, vi cœli ad mediam vsq; regionem aeris & infra exhaustus, stimulante illius natura pedetentim perlatus. Hic vapor halitui animalium, & fumãti substantiæ ex feruenti aqua, similimus. Halitus autem siccus, ater, in fumi corpus è terra conformatus ignis familiare pabulum sustinens, dictus exhalatio vel fumus; Mizaldo, 1. cometogra. cap. 3. fit omnis exhalatio per rarefactionem & extenuationem. Et aer quamuis natura sua rarum sit corpus, densatur tamen exhalationibus.

De Nube & nebula. CAP. XII.

EX vapore humido sursum eleuato, fiunt nubes, aggregationes scilicet vaporum, in medio aeris interstitio & non in superiore, vt docet Aristot. 1. meteor. ca. 3. Anaximãder ait nubes quidẽ fieri crassescente quàm maximè aere, vel potius eo coacto imbres exprimi: niuẽ autem cum aqua labendo glaciatur: grandinẽ cum quid madido spiritui obducitur. Metrodorus aquoso vaporis subductu cõcrescere nubes: Epicurus ab expirationibus: Plutarch. lib. 3. de plac. philos. c. 4. sed & Plinius lib. 2. cap. 42. nubes in sublime liquore scilicet humido gigni, aut ex aere coacto in liquorem. Et eodem lib. cap. 23. meminit Possidon. tradidisse, non minus quadraginta stadiorum à terra altitudinẽ esse, in qua nubila ac venti, nubesq; prouenient, inde puri liquidumq; & imperturbatæ lucis aerem. stadium porrò 25. passuum est, id est, pedum 625. Senec. lib. 1. natur. quæst. nec aquam inquit, habent nubes, sed materiam futuræ aquæ. Aristot. tamen lib. 1. meteor. c. 9. sic scribit, aspiratio ex aquæ mutatione est vapor: ex aeris in aquã scilicet mutatione, nubes. Auster ventus nubes colligit, aquilo dispellit, Aristot. probl. sect. 63. q. 18.

Nubes cùm egregiè densa est, nigra existimatur: quia ad ea quæ visibilia sunt, nulla lux solis defertur: quod enim ambiens est visibile, quod non videtur reddit obscurum, vt ait Arist. lib. de coloribus, & Plin. lib. 2. c. 61. varietatem colorum figurarumq; in nubibus cerni tradit, prout admixtus ignis superat aut vincitur. Aristot. caliginem imbrium ait esse excrementum cõcretionis nebulæ in aquã, qua de causa trãquilli cœli dat signum magis, quã aquarum, eoq; etiam magis, quod caligo est tanquam nebula sterilis, 1. Meteor. c. 9. Species quoq; nubis nebula: verum distinguitur hoc modo apud Aristot. lib. de mundo. Nebula vaporosus quidam halitus est, vnde nulla mittatur aqua: quæ, inquam nebula, crassior aere, sed nube rarior, concrescit, vel è raritate quæ nubi initium dat, vel è reliqua eius parte, cui aduersa statuitur serenitas, quæ quidẽ nihil aliud est quàm aer, nebulæ & nubis expers. Plin. lib. 2. cap. 60. nec æstate nec maximo frigore nebulas existere tradit.

Præsagia ex Nubibus & nebulis.

CAP. XIII.

PLin lib. 18. c. 35. sic prognostica ex nubibus tradit, nubes cũ sereno cœlo feruntur, à quacunq; parte id fiet, expectentur venti: si eodẽ loco globabuntur, appropinquante sole discutientur. Et hoc si ab aquilone fiat, ventos: si ab austro, imbres portendent. Sole occidente, si ex vtraq; parte eius cœlum petũt tempestatem significabunt: vehementius atræ ab oriente, in noctem aquam minantur: ab occidente in posterum diem. Si nubes vt vellera lanæ spargentur multæ ab oriente, aquam in triduum præsagient. Cùm in cacuminibus montium nubes concident, hyemabit: si cacumina pura fient, disserenabit. Nube grauida candicãte, quod vocant tempestatem albã, grando imminebit Cœlo quamuis sereno, nubecula quamuis parua, ventũ procellosum dabit. Nubes nigra cũ rubedine viridante, metuenda tempestas significatur, quæ sociabitur multo aeris & procellarum & tonitruorũ & fulgurũ conflictu: nube aũt dum tonat subalbida, leniter verẽda. Nebulæ è cœlo descendentes, aut cœlo cadentes, aut in vallibus sedentes serenitatem promittunt.

De Pluuia. CAP. XIV.

EX densitate nubis & attractione vaporum, generantur pluuia, grando, & nix Pluuia est aggregatio multorum vaporum, ex frigido & humido: inde guttæ,

cùm in minutissimas partes humor resoluitur, imberq́ue gignitur ex compressu nubis amplioris. fit autem hac serie: primum vi caloris solis, vapor densus, grauis & crassus eleuatur, vtq; ad infimam mediæ regionis, aeris partem frigidam: ibi quia calor eleuans illum reliquit, condensatur vapor ob frigiditatem in aquam & in guttas resoluitur: exemplo liquet, si quis animaduertat distillationis artificialis ordinem: in vase namq; sursum vel ex olla vapor mittitur, qui collectus operculo vbi adhæret, frigidum sentiens, in aquam guttatim resoluitur. Sicut etiam si quis aduersus speculum vel marmor respiret, vel hyeme obseruat respirationem nostram, inuenta frigiditate aeris in aquam glomerari: vbi autem vapor resoluitur in aquam, necesse est in terrā iterum decidere, & reuerti, vt ad proprium centrum & locum, Aristot.lib.meteor.1.cap. 9. Et quia vapores impuri eleuantur interdum, & ventorum impetu oua, excrementa ranarum, vermium, & pili & alia sursum, vna feruntur, ideo nonnunquā pluuia cernitur rufa, cruenta, cuius causam dicunt terrestre siccum, vapori admixtum, vna eleuatū: interdum & vermes, decidunt & ranæ, & pili & similia, quæ calore & vi aeris ex seminibus in aerē eleuatis, excluduntur & decidunt. Refert Plin.lib.2.cap.56. aliquando pluisse lacte, sanguine, carne, ferro, lana, lateribus coctis, quę tamen ad concoctionem diuersam vel cruditatem vaporis, vnde gignūtur referenda sunt. Liuius lib.3. decad.1. scribit P. Volumnio & Seruio Sulpitio conf. inter alia prodigia & carne pluisse, quā in vrbem ingens numerus auium intrà volitando rapuisse fertur & quod intercidit, ita iacuisse per aliquot dies, vt nihil odor mutaret.

De Rore. CAP. XV.

ARistot.1.meteor. cap.11. pluuiam & rorem idem esse, sed differre vt maius & minus, ait: quia pluuia ex vapore nimio refrigeratoq; conficitur, ros ad paucitatem pertinet. Et cap.10. roris formatio, inquit, fit in cœli temperie & locis clementioribus, cùm vapor in aquam cogitur, nec tepor eiusmodi est, vt id quod in sublime elatum est, exsiccet. Et libro de Mūdo: Ros est humor è sudo serenoq; cœlo, qui concretione sua tenui deferatur. Plin. lib.18.cap.29. Neq; in nube, neq; in flatu, cadere rores ait. Et lib.2.cap.60. rores neq; gelu, neq; ardoribus, neq; ventis, nec nisi serena nocte existere.

T

Pluuiæ futuræ præsagia. CAP. XVI.

VErgiliarum occasus, si nubilus sit, pluuiosam hyemem denuntiat: si serenus contra, Plinius lib.18. capit.25. Purus oriens atq; non feruens, serenum diem nuntiat: at hybernam pallidus grandinem. Sic & occidit pridie serenus & oritur, tanto certior fides serenitatis. Concauus oriens pluuias prædicit &c. quæ iocundissimè prosequitur Plinius lib.18.cap.35. Sunt & alia quæ Missaldus in ephemeridibus aeris absolutè recenset, quæ non suppillabo.

De Manna. CAP. XVII.

GEnus quoddam roris manna dicitur, à quibusdam mel roris, & mel aereum; hæc dicitur in India nasci, & lapidibus atq; plantis adhærere, eorumq; naturam imbibere quibus inhæreat. Manna ad similitudinem escæ, qua Deus pauit populum per 40. annos in deserto. dicitur Græcis & Latinis Manna triplex. Primò manna Græcorum, puluerem significat vel micas thuris apud Dioscor. lib.1. cap.84: apud Galen.13. methodi medendi, eaq; in omnibus adstringentibus medicamentis vtitur Paulus Aetius, & Oribasius, Trallianus, Hippocrates. Secundò, Arabum manna, ros melleus erat cōdensatus, super arbores, vt dixi, inuentus, qua delicatiorum & ditiorū ventres molliunt, de qua Galen. lib.3. facul. alimen. lib.11. cap.12. Mela in Indiæ descriptione, Crinitus lib.25. de honest. discipl. cap.7. Tertiò, manna illo patrum in deserto data: eratq; man quasi semen coriandri, Exod.16. numer. 11. Deuter.8. Psal.77. Faciunt Hebræis mannæ nomē sacræ literæ neutri generis, Latini fœminini.

De Niue & pruina. CAP. XVIII.

CVm vapor extollitur in paulò frigidiorem aeris partem, quàm ea sit vbi condensatur in pluuiam, dumúe vapor ille quoddam magis aereum & pingue continet, induratus in niuem descendit hyeme, non æstate, in qua calet infima regio aeris: Sic accidit, in vallibus interdū pluere, in montibus ningere. Aristot. lib. de mundo, Nix, inquit, oritur per niuium coactarum percussum, quæ quidem à mutatione in aquam facta, eliduntur: spumosam albamq; niuis naturam elisus facit: gelatum aūt, inclusi humoris qui nondum effluxerit, aut raruerit, frigus inducit: eadem nix, si vehemens & conserta decidat, niphetos dicitur. Accedit Plin. lib.17. cap.2. dum ait, vtile

esse arboribus frugibusq; niues diutius sedere, quòd animam terræ exhalatione euanescentem includant, comprimant retroq; agant in vires frugum ac radices: & liquorum sensim præbeant purum præterea, leuissimumque, quando nix cœlestium aquarum anima fit: tellusq; illo humore fermentescit & effœta fiat. Et Arist. meteor. lib.1.cap.11.Niuem & pruinam idem esse. verùm distingui multitudine ait: cùm nubes gelascit, nix est: cum vapor, pruina. Pruina namque, vt idem ait eodem lib. cap.10.toties conficitur, quoties vapor ante gelatur, quàm denuo in aquam coeat. Et lib. de mundo, pruina ros concretus: & rori pruina ros dimidia parte congelatus. Plin. lib.2. cap.59. ait, Grandinem conglaciato imbre gigni, & niuem eodem humore mollius coacto, pruinam autem ex rore gelido, per hyemes niues cadere, non grandines.

De Grandine. CAP. XIX.

GRandinum ortus vere potissimum & autumno constat, mox temporibus prouentuum fructus, rarius hyeme & cùm minus frigoris incessit. Aristot.lib.1. meteor.cap.12.abundè de grandine disputat eam esse gelu, & locis clementioribus gigni, vt in frigidioribus niues, & per antiperistasim cogelari cum calore aeris, dum euehitur vapor in altum aerem: non tamen ibi conglaciari, sed cogi in aquam, at decidentes guttas per calidum aeris locum, ita per antiperistasim à circunstante calido aere, congelari & infrigidari subitò, non secus ac æstate frigidiores sunt foueæ & specus terræ, & per eandem antiperistasim hyeme calidiores: improbatq; Anaxagoræ sententiam, qui arbitrabatur grandinem condensari, cùm frigidum aërem nubes subierit. Seneca quoque lib.4.natural. quæst.reiecta sententia Anaxagoræ sequitur Aristot. & grandinem suspensam glaciem dixit non procul à terra: sicut nix in pruina pendens congelatio, & inibi plura de rotundatione grandinis & tepore: refertq; χαλαζοφύλακας, id est grandinum Inspectores, quosdam olim inepte constituros, qui obseruarent venientes grādines ex colore nubium vt tunc monitus quilibet pro agro suo agnum sacrificarent pro depellendis illis. Sicut & carminibus credebant auerti posse quæ extarent, teste Plin.lib.17.cap.fin.& lib.28.cap.2.& lib. 37.cap.9.item connudata muliere menstruata lib.28.cap.7.

De exhalationibus fumidis seu siccis.

CAP. XX.

EXhalationum siccarũ tres species : prima admodum oleaginosa, calida sic satis & sicca, in infima aeris regione tentoria sua figens, quæ latitat per hyemis & autumni finem, posteà exeritur vi ignis & crepitu interdum, & sono per angustos meatus incenditur: hinc apparent & fiunt imagines, spectra ignea, pro materiæ qualitate & quantitate, modulo, connexione, loco, motu. Ferunt signũ serenitatis a ercæ futuræ esse, dum consumuntur illis ignibus exhalationes: proinde bono sunt inter tempestates animo nautæ, & proximè sedādas iri augurantur, cùm gemelli ignes videntur circa naues saltantes, quos vocant Pollucem & Castorem: non ita tamen sperant, si vnicum tantum ignem conspiciant malo hærentē quem vocant Helenam: nempe quòd tunc nota sit non posse celeriter consumi exhalationes illas, quibus tempestatum animatur sæuitia, sed durabiliores futuras. Meminit Plin. de his ignibus lib.2.c.37. veruntamen rationem non adfert, qualem iam exhibuimus, sed illam inter abdita & abstrusa naturæ miracula reponit conseruatam. Narrat tamen & ex capitibus militum & lanceis, ignes prodire, se talia in castris vidisse, vt narrat etiam Virgilius ex capite Ascanij ignem emicuisse. Et Dion. Cassius lib.48. ex capite Saluidieni posteà senatoris & consulis flammam cùm gregem pasceret vir ignobilis & obscurus. Quæ omnia prodigij instar sunt causam ignorantibus, quæ tamen naturalis est: id enim procedit ex continua fumida exhalatione, quæ in castris vel nauibus à militibus & hominibus eleuantur, quæ incenditur impressione facta in aere, vt explicat latius P. Castrabolus in 2. meteoron. & P. de Medimna lib.2. de arte nauigandi, cap. 8. hinc causa quoq; cur appareāt ignes ambulones, quos vocant fatuos, potissimum circa cadauerosa, patibula, cæmiteria, coquinas, ædes sacras, vbi sepulturę, & alia loca vliginosa ac viscida, in quibus fæculentus, putris, igneus, crassus, & oleagineus transpirat halitus, qui facilè ignescit. Mizaldus lib.1. cometog. cap.4. Apparent autem noctu potissimum, quòd exhalatio sit calida & sicca, aer autem sit frigidus & crassus, quæ duo tantisper occurrunt & ventilantur, donec ab agitatione flamma excitetur.

De ignibus in aere apparentibus, & de Tonitruo. CAP. XII.

SEcunda species exhalationis, calida & sicca supra aliam est, & ad secundam vsque aeris regionem ascendit, non autem prætergreditur in qua collectis viribus: congeminata agitatione accenditur, & meteoron gignit, quod à recentioribus dicitur subdescendens: deijcitur namque à frigidiore & humidiore aere, & cogitur descendere: hinc creantur vagæ stellæ, stipulæ ardentes, si materia habeat longitudinem & latitudinem: flammæ quoque si maiorem longitudinem habeant quæ despuunt terris scintillas, capras sallientes, dracones volantes, circumstantibus duobus nubibus, & cætera id genus, de quibus Aristot. lib. 1. meteor. cap. 4. & Basilius Magnus in Psal. 28. Hinc etiam tonitrua, nempe ex calida & sicca exhalatione, quæ sursum rapitur calore solis vsque ad mediam regionem aeris, ibiq; impingit & incurrit in nubem humidam, vel vnà eleuata est cum vapore humido, vt ait Aristot. 2. meteor. cap. 9. à quo compressa & circundata erumpit tandem: erumpit autem nonnunquam, interea dum accenditur in nube, quod accidit, quando vtraque est rara, nempe nubes, & exhalatio: nonnunquam postquam incensa fuerit, & tunc impellit quidem nubem faciens sonitum, sed extinguitur antequam egressa est: aliquando ante inflammationem erumpit, & fit dum acuta est & penetrat nubem priusquam ita coacta & agitata fuerit à nube vt accendi potuerit, & egressa nubem accenditur, & magnos ventos concitat: interdum ex nube egreditur inflammatus ignis, & in aliam nubem aquosam deuectus, ibi extinguitur, & murmur fit, quale si ferrum ignitum in aquam inijcias. Sicque tonitru est ignis extinctio. Plura Aristot. libro 2. meteor. capitulo 9. Plinius autem libro 2. capit. 43. ait, si in nube luctetur flatus aut vapor, tonitrua edi, si erumpat ardens, fulmina: si longiore tractu nitatur, fulgetra: his findi nubem, illis perrumpi, & esse tonitrua impactorum ignium plagas, ideoque protinus coruscare igneas nubium rimas. Posse & repulsu syderum, depressum, qui à terra meauerit, spiritum nube cohibitum tonare, natura strangulante sonitum, dum rixetur edito fragore, cum erumpat, vt in membrana spiritu intenta. Posse & attritu, dum in præceps feratur, illum quisquis est, spiritum accendi. Posse & conflictu nubium elidi, vt duorum la-

pidum, scintillantibus fulgetris, Aristot. lib. de mundo, & Senec. in 2. natural. quæst. Tonitrum dicunt spiritum nubibus incidentem, qui cum per obstantia luctatur, ignem fuga accendit. Idem & Galen. lib. 4. commentar. lib. Hippocrat. de morb. vulgar. Anaximander à flatu fieri dixit, & ex ruptione crassæ nubis: sonitum ex distractione: confulgentiam propter nigricantiam nubis. Idem Metrodorus. Stoici nubium collisionem tonitru dicunt. Fulgur accessionem ex earum attritu: fulmē vegetiorem effulgentiam, vt turbinem languidorum, Plutatcho teste lib. 3. de plac. philof. cap. 3.

De Fulgure & fulmine. CAP. XXII.

FVlgur imbecillior quidam ignis: nubes enim mediocriter collisæ, fulgurationem faciunt: si maiore impetu, fulmina: Senec. lib. 1. natural. quæstio. Atq; lib. 2. tradit, fulgurationem esse fulmen nō vsq; ad terram perlatum: idipsum & sentit Aristot. lib. de mundo. In magno fulmine, generatur lapis ex exhalatione valde terrestri & densa, quæ cùm inuehitur in nubem humidam, eiusmodi massam & mixturam facit, non secus quàm cùm farinæ aqua miscetur, quæ deinde massa posteà celeriter decoquitur induraturq; in lapidem, vt argilla in laterem, de quibus deq; fulmine Ecnephiæ & Typhone Arist. 3. Meteor. cap. 1. & sequent. Pontanus in Meteoris, Seneca in quæstion. natural. Albertus magnus & alij, Plinius lib. 2. cap. 49. & 50. Videtur autem potius fulgur, quàm audiatur tonitru, quanquam prius fiat tonitru quàm fulgur: quia, vt inquit Albert. Magn. in obiectis visus potior auditu: tradit & Plin. lib. 2. cap. 54. ictumq; & sonitum congruere, ita modulante natura: sed sonitum ptofecti esse fulminis, non illati: etiamnum spiritum ocyorem fulmine, ideo quanti prius omne & afflari, quam percuti: nec quenquam tangi qui prior viderit fulmē, aut tonitru audierit. Suidas in verbo κεραυνός, Fulmen, inquit, est ardor vehemens magno impetu cadens in terram, nubibus inter se attritis aut ruptis: vel vortex igniti aeris, violenter delatus. Cæterum fulmen non occidit, sed adurit. At fulmina quædam sunt καταιβάται dicta, à descendendo: quædam ψολόεντες ardentia, quæ tactu perdunt: quædam ἀργῆτες candida raptim crumpentia. Fulminum quoque differentias alias tradit Plin. lib. 2. c. 51.

De

De Præsagijs & effectibus Tonitrui & Fulgurationis. CAP. XXIII.

TEmpestatum origo, nihil aliud est quàm spirituum apparentia: & præcedens fulgur aut coruscatio, præsentia eorum est, à qua quidem cognosci potest vtrũ illæ tempestates cùm vel sine periculo transituræ sint. Idque ad hunc modum intelligendum, videlicet vt peregrinus aliquis in domum alterius non intrat, nisi loquatur: sic spiritus illi nobis non apparent, nisi priùs loquantur, quippè tonitru loquela est eorum, quæ mox sequuntur: ideo post vnumquodque fulgetrum nec boni quicquam præsagit, eò quòd celerius transit & fugit: idem & in fulgure. Theophrast. Paracelſ lib. de Occulta Philosop. c.10. proinde Ceada Meruorum in Britannia seu Anglia Episcopus, cùm tonitrua, coruscationes aerem & terram terrerent, solicitus erat valde de ira Dei orationibus placanda, teste Beda in 4. lib. histor. Anglor. c.3. Qui cùm interrogaretur, cur id persuasum haberet, respondebat, non legistis, quia intonuit de cœlo Dominus, & altissimus dedit vocem suam: misit sagittas suas & dissipauit eos: fulgura multiplicauit & conturbauit eos? Psal.17. Minatur tunc dominus, sed pœnitentiæ tempus dat, cùm non percutit. Extendit Moses virgam in cœlum, & dedit Dominus tonitrua, grãdinem ac discurrentia fulmina super terra Aegypto, excepto loco Gessen, vbi erant filij Israel quo impulsus pertinax Pharao confessus est se peccasse, dominum iustum, se autem & populum suum impios, Exod.9. Psal.104. Explicat autem Dauid Psal. 77. immissiones has procellarum, Deum fecisse per angelos malos, veluti iustitiæ suæ administros implacabiles. Nam & ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum faciunt verbum eius Psal. 148. & Deuteron. c.32. si acuero vt fulgur gladium meum & arripuerit iudicium manus mea reddam vltionem inimicis meis, &c. & Exod.c.19. lex data est in monte, cum tonitruo & fulgure discurrente. Et Apocal.c.4. fulgura procedebãt de throno Dei. Sic etiam & pro nutu, fulgura, & procellas, & tonitrua dissipat, & in pluuiam voluntariam & fertilem conuertit, Psal. 106. & 134. Ierem.10. & 51. Ezech.13. Marc.4. & Luc.8. Refert Iulius Capitolinus in Galieno, tonitruum auditum sub Galieno Cæsare, terra mugiente, non Ioue, id est, aere tonante, quo motu multæ fabricæ deuoratæ sunt cum habitatoribus, multi terrore mortui, quod quidem malum tri-

ſtius Aſiæ ciuitatibus fuit. Mota Roma & Libya, & hiatus terræ pluribus in locis fuerunt, mareq; multas vrbes occupauit. Apud Xenophontem, lib.4. de dict. Socrat. Socrates inter inuiſibiles Dei miniſtros, cōnumerat fulmina & ventos, vt non mirum ſit quod Ammian. Marcellin. tradit lib.17. quod in Thagetis Thuſci libris legitur, Veiouis fulminemox tangendos adeò hebetari, vt nec tonitruum, nec maiores poſſint audire fragores. Scribit queq; Plin. lib.2. cap.52. Thuſcorum literis cautum, Deos mittere fulmina, & cap.53. extare annalium memoriam, ſacris & precationibus quibuſdam vel cogi fulmina, vel impetrari: hocque ſactitatum à Volſcis, à Numa ſæpius quodque imitatum parum ritè Tullum Hoſtilium fulmine ictum periſſe, vt ideò coniectare liceat credidiſſe eos à numine, qui placari & precibus poſſet, immitti.

De Cometis. CAP. XXIV.

TErtia halituum fumoſorum ſpecies ſicca exactè eſt, & leuis admodum, nonnihilq; oleaginoſa hæc à ſolis & ſtellarum radijs, ſicut longis manibus ac quodam ductorio fune tam celeriter rapitur, ac penetrat aeris frigidam regionem via tritiſſima, donec perueneritad ſupremam, vbi facilè inceditur, longè lateq; pro modo, qualitate, & quantitate congeſtorum, micatque & luceſcit. Nam & flamma Ariſtot. lib.1. Meteor. nihil aliud eſt, quàm ſicci ſpiritus ardor: hinc phaſmata & cometę, chaſmata cœli, faces, lampades, trabes, bolides, coronæ, clypei ardentes, diſcurſus ſtellarum, & alia oſtenta cœli, de quibus Plin. lib.2. c.26.27.28.29.34.35.36. Vitus Amerbachius cap.35. in Meteor. Iouian. Pontan. Mizal.1. cometogra. c.6. Seneca copioſè lib.7. Natur. quæſt. Plut. lib.3. de placitis Philoſoph. c.2. Aequaliter accenſa impreſſio, cometa propriè: ſi extenſa in longum, pogonia. Et quia illa materia cometarum non aſcendit ſponte vel vi propria, ſed attracta ab aliqua ſtella, idcirco neceſſe eſt vt alicui ſtellæ ſubijciatur: proinde & cometæ mutant calorem, earumque ſtellarum à quibus pertrahuntur, ſubeunt, variaque nomina, prout notat & explicat Ariſtot. lib.1. Meteor. c.6. Quamobrem & ſortiuntur quoque vires & prærogatiuas earum ſtellarum, ſub quibus ardent, vt aperit Manil. lib.1. Aſtronom. Iouian. Pontan. in Meteoris. Et in ſumma ſigna ſunt æſtus, vredinis, quia multitudo aſpirationem calidarum ſurſum feriatim aſcēdit: vbi conſumitur aerq; repletur, humiditas depellitur, fontes exhaurit,

terra multis exhalationibus sursum missis exsurgitur, vnde infœcunda, nec imbribus commodis irrigua, quare & infœcunda euadit: hinc penuria, pestis nuntia, morbi acuti venenati. Humores enim cùm sanguine aduruntur ex circumiacente aere torrido, qui per venas & poros in corpora labitur, temperaturam exsiccat, bilem incendit, nec eo anno solùm, sed & per annum sequentem, hinc bella quoq; quia bilis incandescit, & principum, qui delicatioris temperamenti sunt interitus, si elongetur cometa à Sole 11. signis: tunc enim dicunt prænunciari regis cuiusdam vel magni interitum in regno eo, in cuius cardine affulserit, Ptolom. aphoris. 100. Ludouicus de regijs in astrologicis aphoris. 137. & 98. Et eò magis si moueatur cometa ab vno signo in aliud, vel si plures appareant eo anno, & eo amplius si aliquem regiæ natiuitatis locum teneant, vt latè de his omnibus Mizal. 2. cometogra. cap. 2. 3. 4. In quibus & obseruare vnà iubet horam, qua apparere crinita incipit, locum, signum, stellam, atque eleuandam cum his cœli constitutionem & domos, &c. quę pulchra cognitu sunt apud eundem Mizaldum, lib. 2. cap. 7. Mutationes quoque præsagitas Reipub. per cometas notat Plin. lib. 2. c. 25. ante dissidium triumuiratus Octauij, M. Antonij & Lepidi cometam visum, & criniram stellam, & faces multas in cœlo, notat Dion Cassius lib. 45. histor. Et Cic. 2. de Natura Deorum. Sibylla quoque lib. 8. oraculorum postquam descripsit futura sub finem seculi mala hominibus præuentura, addit signa illorum, nempe stellas casuras in mare: & postea,

πολλὰ μὲν ἑξῆς ἄστρα, καὶ ἀκτινόεντα κομήτην
αὐτόπται, καλέουσι τὸν ἀστέρα, σῆμα (alias *σῆμα*) *πόνοιο*
πολλοῦ ἐρχομένου πολέμου, καὶ δηιότητος, id est:

Sydera multa deinceps & radiantem videbunt cometam quem vocant homines signum laboris, magnique venturi belli, & vastationis, & Lucan. in 1.

Igno . obscuræ viderunt sydera noctes,
Ardentemq; polum flammis, cœloq; volantes
Obliquas per inane faces, crinemq; timendi
Syderis, & terris minitantem regna cometem.

Extat opusculum in quo digeruntur apparitiones cometarum & effectus post cometographiam Mizaldi, exceptum à Paulo Ebero Kiringensi. Obseruant autem caudam pro indicio regionis, in quam dirigitur, vbi effectus expectetur. Est & inundationis quoq; cometes signum, & ingentium pluuiarum: dum halituosus illi multus spi-

ritus diu tractus in cometæ corpus, condensatur in pluuiam, secundum signa cum quibus habet affinitatem, extincto cometa, sed de his hactenus.

De Ventis. CAP. XXV.

QVanquam aer proprio motu moueatur, vt mare, ab oriente in occidentalem partem, & reflectatur, vt æstus ipse maris, alioquin enim computresceret: & quamuis nunquam sit sine leui aura, tamen aliundè com moueri validius potest. Itaq; cognoscenda alia est species terrestris exhalationis, sicca & calida, non tamen oleaginosa, nec incensui peruia, vnde fiant venti. Nam ea subtilitate sua, ascendit vsq; ad vltimam nobis proximiorem aeris regionem donec veniat ad mediam, vbi infrigidatur externus, & densatur & demittitur, ideoque & flat, vt ait Algazel & Aristot. de mundo. & 2. Meteor. cap. 4. & fin. Placuit tamen Stoicis teste Cicer. 2. de diuinat. & pro Cluen. & Plutarc. lib. 5. de placitis Philosoph. c. 7. ventos esse anhelitus terræ, qui frigidi sunt, cum fluere cœperint. Aliqui tamen, vt refert Aristot. 1. Meteor. cap. 13. putarunt aerem motu percitum ac fluentem, esse vētum: eundemque concretum & coactum, nubem & aquam haberi, vt eiusdem naturæ participes sint aqua & flatus. Sitq; ipse ventus agitatio aeris & motus: quod etiam sentit D. August. lib. de quantitate animæ. Atque id probant à motu facto per flabellum, quo sentitur vētus, seu flatus. verum & aerem quoque ab ijs spirationibus agitari non est dubium, dum trahuntur vel commouentur vi cœlesti. Sicq; Vitruuius lib. 1. c. 6. scribit: Ventus, inquit, est aeris fluens vnda, cum incerta motus redundātia. Nascitur enim cùm feruor offendit humorem, & impetus feruoris exprimit vim spiritus flantis. Id autem verum esse ex æolopylis licet perspicere: fiunt enim æolopylæ æreæ, cauæ: hæ habens punctum (seu os) angustissimum, quo aquæ infunduntur, collocanturque ad ignem, & antequ in calescāt non habent vllum spiritum, simul autem ac feruere cœperint, efficiunt ad ignem vehementem flatum. Et in aerem sursum halitus eleuatus frigore repellitur, & sic mutuo concursu in aere fiunt flatus. Porrò quantumuis calida sit prima exhalatio, tamen ab ambiente aere qui frigidus est, refrigeratur plus aut minus: plus, quò plus halitus à terra extollitur: minus, si repat, adhibita temporis anni ratione: vt hyeme frigidiores, cò quòd talis aer Aristot. problem. sect. 26. quæst. 50. & plura ad hane rem in sequen-

ſequentibus qq.51.52.53.& alijs. Sunt & planetæ mouentes exhalationes, qui quodammodo illis ventis impartiuntur vim. Sic Iupiter mouet ſeptẽtrionales flatus: Sol, orientales: Mars, meridionales: Luna, occidentales. Sic de ſignis referunt, vt Aries, Leo, Sagittarius, quæ orientalia ſunt, moueant orientales: Taurus, Virgo, Capricornus meridionalia, meridionales: Gemini, Libra, Aquarius, occidentalia, occidentales: Cancer, Scorpius, & Piſces, ſeptẽtrionalia, ſeptẽtrion. Atq; & Ptolom.lib.1.quadripart.oper.cap.4.tradit ventorum, qui res orin faciunt, planetam, Iouem, & vẽtorum generatorem Mercurium: non autem ſequimur Lucret. qui 1. de rer.natur. ſic ſcribit,

Sunt igitur venti nimirum corpora cæca
Quæ mare, quæ terras, quæ deniq; nubila Cœli
Vertunt, ac ſubitò vexantia turbine raptant.

Plin vtranq; priorum ſententiam probat, lib.2.cap.43. Simili modo, inquit, ventos vel potius flatus poſſet ex arido, ſiccoq; halitu terræ gigni, non negauerim poſſe & fieri aquis aera ſpirantibus, qui neque in nebulam denſetur, neque craſſeſcat in nubes: poſſe & ſolis impulſu agi: quoniam ventus non aliter intelligatur, quam fluctus aeris: pluribusq; etiam modis. Namque & è fluminibus ac niuibus, & è mari videmus & quidem tranquillo, & alios quos vocant altanos è terra conſurgere, qui quidem cùm è mari redeunt Tropęi vocantur: ſi pergunt apogæi: & cap.41. eiuſdem 2. ſine fine generant ventos iam quidã etiam ſpecus, qualis in Dalmatia ora, cui loco nomẽ Sena in rupe Cyrenaica: & cap.38. aerem, ventorum regnum eſſe tradit, vſque tamen 40. ſtadia altitudinis à terra, nam altius conſcendere idem ſcribit cap.2.3. lib. eiuſdem 2. Notat etiam Senec. lib.5. natur. quæſt. terrarum & aquarum euaporationes eſſe cauſam ventorum.

De Ventorum ſectione. CAP. XXVI.

VEntus omnis circulariter & in orbem circum terram vertitur, non autem rectà à terra ſurſum, vel à ſuperiore parte deorſum, vt ait Albert. Magn. lib. vento. ca.12. impellitur autem eam in partem à qua trahitur: vel ſi retro frigus habeat reluctans & reijciens nunc maiori, nunc minori impetu, pro modulo materiæ, quæ è terra interdum multa, aliquando exigua & diuerſo tenore ſpirat vel calidior eſt. Interdum tamen concurrentibus ex diuerſa & oppoſita parte venris, ventus in turbinem agitur, dum in oppoſitione luctatur, & à fortiore regredi cogitur,

cogitur, quod valde periculosum nautis: circa quoque re montes ventus reflectitur, & repercutitur, & dum concurrit cum alio, & maris vndę vario marte confligantur, vndæque concutiuntur, extolluntur, & dum dimittunt se, naufragium parant. Facilis autem ventorum concursus præuisio, si contra viam venti propè terram flantis, viderimus in altiori aere nubes deferri, vel deijci: tunc enim eum qui sursum dominatur, breui cum humiliori in terra concursurum ei, qui imperaturum designatur. Siquidem ex 32. regionibus orbis, possunt concurrere venti: totidem enim ponuntur à nautis, quia in totidem partes orbis terræ diuiditur. Scio tamen Homerum tantùm posuisse quatuor, alios octo, alios plures, verùm annotatum est ab ijs, quib⁹ maximè vsui sunt, 32. nempe à nautis, quorum adferam typum, quæ pyxidi & chartæ nauigationis inserunt, sumptum ex prima parte Geographiæ P. Appiani, cap. 15. & ex 3. lib. Artis nauigatoriæ P. de Medimna, capite 5. Et hæc est figura ventorum eorum, qui hodie certa obseruatione cogniti sunt. Si quis autem antiquorum velit videre de ventis diuisiones & sententias, legat Plinium lib. 2. cap. 47. 48. 49. Vittruuium lib. 1. Architecturæ, cap. 6. Gellium libro 2. cap. 22. Senecam lib. 5 qu. nat. Aristotelem lib. 2. cap. 4. & 6. Vegetium de Remilitari 4. cap. 38. Hieron. Cardanum libro 2. Contradict. medic. tract. 1. contradict. 16. Stophler. de Fabrica Astrol. propos. 10. & de vsu astrolabij, propos. 44. Mizaldum in libro Speculi aeris.

Hîc debet inseri Ventorum typus.

Orientalium Ventorum quædam obseruationes. CAP. XXVII.

Subsolanus siccus, citra æquinoctium autumni flans, & ab ea parte vnde in æquinoctio Sol oritur sine damno, vt solaribus radijs defæcatus. Vulturnus, vt vultur impetu delatus, seu Eurus congerit nubes, & in austrum sæpe conuertitur, principio siccus finiens in humido. Hellespontus, aut cæcias, ad se nubes trahit, humidus: sani omnes, dicuntur calidi & sicci. Veniunt quidem in postremo noctis & principio diei, ab aere qui iam temperatus est propter Solem. At in fine diei & noctis & principio, erunt & humidiores, & crassiores.

Occidenta-

Occidentalium obseruationes.
CAP. XXIIX.

ZEphirus niues liquefacit circa æquinoctium veris flans, quo tempore redeunt ad nos hirundiues: vnde & Fauonius Lyps seu Africus, tempestatum author: sed magis Caurus seu argestis, qui siccus initio, humidus dum desinit: omnes saniores, dum occidit Sol, ab eius radijs purgati. Frigidi & humidi, verùm in fine noctis & principio diei venient ab aere à Sole nondum calefacto, quamobrem & crassiores & spissiores erunt. At in fine diei & principio noctis minus spissi, & crassi minus.

Meridionalium obseruatio. CAP. XXIX.

AVster, pestilens & impetus validi, vt & reliqui meridionales, eò quòd per mare à meridionali calore transferantur, à quo fuggunt transeundo vapores quàm plures: & proinde, vt plerunque pluuias effundūt vberiores: inde tempestates & procellæ, si diutiùs perseueret auster: hic robustior oriente & occidente Sole, meridie quietior, saltem in æstate. calidi & humidi omnes, debilitant corpora, opplent cerebrum, visum obtenebrant, mouent longiori tractu humores, catarrhos: humores quippe agitant, & ad exteriora propellunt, subducunt aluum, vel molliunt, deijciunt appetitum, dum poros cutis aperiunt, & naturalem calorem difflant febres, putridas generant.

Septentrionalium obseruationes.
CAP. XXX.

VEnti hi frigidi & sicci, vt plerunq; prænuntij niuium, grandinis, aut gelu. Horum Boreas seu arctos præcipuus, congelat, grandinosus & salubris. Aquilo ningit & Circius. Hi contrahendo autem retinent calorem naturalem in animalibus, augentque superfluorum consumptionem & robur. Boreas noctu ortus, non viuit vltra tertiam diem, noctu debilior, interdiu fortior. Si sequitur meridionalem ventum, fit præparatio tempestatibus: si diutiùs sæuiant septentrionales venti, gignūt tusses, dysurias, tremores, dolores laterum & pectoris, &c. constringunt. Cætera vide apud Plinium lib. 2. cap. 47. In summa, vrinam prouocant, corroborant, indurant, prohibent, poros claudunt, concoctionem augent, ventres stringunt, aerem pestilentem sanant. Et præter hæc ab his

sæpius causantur neruorũ dolores, horripilationes, tuſſes, coſtarũ ægritudines, pleuris, peripneumonia. Quod ſi præceſſerit auſter, fient ſanguinis profluuia, pectoris ægritudines, tuſſis, pleuritis, peripneumonia quoque.

Ventis communia. CAP. XXXI.

COmmunes ventis, vt poſſint generari exhalatione calida, & non ſolùm à terra, ſed à fluminibus, mari, niue: fumi namque & inde. Quidam à materia affini pluuiæ, & illi in pluuiam conuertuntur. Orti quidam ex materia illi contraria, vnde aerem ſerenant. Omnes ferè circa terram non alta regione aeris vagantur. In magno æſtu, diſſipante Sole vapores, nec magno frigore concluſis ſpirationibus ſub terram: vix venti. Exigua pluuia impetum magnum venti conſumit: & contrà, exiguus ventus magnam pluuiam pellit: contraria namque ſubſtantia fiunt, & tunc contrarium incipit dominari: atque aqua lenis obturat canales terræ ſpirantes, etſi aliquando modica pluuia ſuggerat terræ ſiccæ fumorũ ingentem materiam. Aſcendente Sole ſupra horizontem, inſlantur magis venti: at oriente, diſſipantur radijs: ꝙ ſi non diſſipentur, tunc durabiliores erunt, veluti materia exiſtente contumaciore. Mutantur venti pro diuerſitate materiæ ſuccedẽtis, & ratione originis, venti flantes poſt quartum diem coniunctionis Lunæ & Solis, ſolent perſeuerare per totam lunationem. Conſopiuntur venti, vt plerunque, aut media nocte ob frigus eius, aut meridie, quia diſſipantur calore. Venti ab ea parte maximè expectandi, qua nubes repelluntur, diſcuſſæ adaperuere cœlum. Hæc ferè Plin. lib. 2. cap. 47. vbi & illud mirabile addit, Omnium, inquit, ſi libeat obſeruare minimos ambitus, redire per eaſdem vices quadriennio exacto. Eudoxus putat, nõ ventorum modò, verùm & reliquarum tempeſtatum magnã ex parte, & eſt principium luſtri eius ſemper intercalari anno, caniculæ ortu.

De repentinis flatibus. CAP. XXXII.

EXhalante terra coorti venti, rurſumq; deiecti, obducta nubium cute, interdum vagi, ruentes torrentium modo fluunt, tonitrua & fulmina edunt, quòd latè ſiccam ruperint nubem: maiori pondere & incurſu procellam gignunt, quæ ecnephias Græcis: ſi ſine fulmine, vorticem reddunt, vocantq; typhonem, id eſt, vibrantem ecnephias. Quòd ſi ſimul rupit exarſitque, fulmen eſt: ſi

latius

latiùs quàm vt ignis, velut flamma dilatetur, prester fit, & caligo nauigantibus belluæ similis nube dira. Et columna, cùm spissatur humor, & se sustinet, ac in modum fistulæ aquam trahit, de quibus Plinius lib.2.cap.48.& 49. Aristoteles lib.3.Meteor.cap.1.

De Terræ motu. CAP. XXXIII.

TRes de terræ motu sententias, variasq; refert Aristoteles 2.Meteor. cap.7. aliorum & aliæ, quas recenset Seneca libro 6.Natural.quæst. Est & illa aliquorum, sed parum recepta, terram verti circa ignem, de qua Plutarchus lib.3. de Placit.Philosoph.cap 15. Et Cleomedes in 1.Circul.inspect. Nos in summa, dicemus terræ motum fieri à ventis, seu vaporibus siccis intra terram inclusis, & calore Solis calefactis, atque impulsis, quibus quatitur & mouetur, dum exitum quærunt. Quod confirmat per decem signa Aristoteles lib.2.Meteororum, capite 8. accidit autem potiùs vere & autumno, quàm hyeme & æstate, vnde, inquit Plinius libro 2.cap.80. Galliæ & Aegyptus minimè quatiuntur, quoniam hic æstatis causa obstat, illic hyemis. Fiunt & in Solis Lunæque defectu, quoniam tempestates tunc sopiuntur, præcipuè cùm sequitur imbre æstus, imbrésve æstum. Et noctu potius quàm interdiu, & si interdiu, maximè meridie, quo magis tranquillus aer & Sol intus pellit vapores. Sic ventus in solo vel fundo maris, vel in ipso mari inclusus, mare concutit, & fluctus extollit. Hic motus alius ab illo, quo terræ quædam sunt innatantes aquis, vel insulæ tremunt in ingressu, vel fluctuant, vel temis aut ventis impelluntur: sicut in Gabiensi agro prope Romam, in agro Cecubo & Rheatino in lacu Vadimonis, in Calamina Lydię, in Nymphæo, in Tarquinensi lacu, & alibi, teste Plinio libro 2.capite 94. & 95. Nam motus terræ succurrit intrinsecus, & mugit, quærens spiraculum, donec sibi illum ruperit, antè sopitis omnibus ventis in interioribus terræ contentis, intra venas & cauernas: nec aliud in terra tremor, quàm in nube tonitruum, vt ait Plinius libro 2.capite 79. & 80. Atque Aristoteles lib.2.de Plantis, terræ motum in locis arenosis non fieri tradit, eò quòd aer ibi sensum liberè egreditur: sed in densis ac duris, qualia sunt aquarum loca & montium, quòd aqua sit solida, & lapides quoque: aeris autem calidi natura sit propria, ascendere, cuius partes cùm coaluerint, inualuerintque, impellunt locum, vnde mox vapor violenter erumpit. Spongiosæ &

& fungosæ, & specubus intra plenæ, & vt sæpe, æstu magno procissæ & hiautes terræ, concipicutes multum spiritum & ventum, posteà subita pluuia, coopertæ & coniunctæ & induratæ, spiritu intra recepto agitantur, & proprio quod perpetuo edunt: vt fertur ab Aristotele libro 2. Meteor. cap. 8 accidere in Hellesponto, Achaia, Sicilia, Euboea. Hinc hiatus terræ, prostratio vrbium & oppidorum, depressio & deuoratio montium, sed non vno modo: nam Aristoteles species terræ motuum nominat septem, libro de Mundo: Seneca in 6. Natur. quæst. tres, & Plinius lib. 2. capite 82. Primæ speciei sunt terræ motus, dicti ἐπικλίνται, quando terræ concutiuntur mucronatis angulis, Seneca dixit nauigij more tunc terras natare. Secundæ βράσται, cùm sursum deorsúmve ad rectos angulos terra agitatur, vt feruens aqua, succussionem dixit Seneca. Tertiæ, χασματίαι, cùm recedit terra per contractionẽ. Quartæ, ῥῆκται quando ruptione contrahitur. Quintæ, ὦσται cùm tantùm propellitur terra. Sextæ, παλματίαι, cùm repercutitur & propellitur, vibrationem dixit Seneca. Septimę, μυκηταὶ, quando vnà mugitus editur.

Motus terræ futuri prænuntia & effectus.

CAP. XXXIV.

Signa terrę motus futuri sunt, aut astronomica, aut naturalia: ex astrologia mali aspectus errantium syderum Iouis & Martis, in aliquo signorum terrestrium Tauro, Virgine, Capricorno. Physica autem signa, subitò intumescens fluctu, sine flatu, caligo Solis, magnum frigus, tranquillitas aeris, tenuis & in longum porrecta nubes, turbata aqua in puteis & fontibus cum odoris tædio, crepantia ædificia, & eorum quæ ponuntur in nauibus crepitus, sedentes aues pauidæ, Plinius libro 2. capite 80. Post austros ventos, noxij præcipuè terræ motus, Plinius libro 2. capite 47. Seneca libro 6. Natural. quæst. tradit, post magnos terrarum motus pestilentiam fieri: multa enim mortifera in alto latent: & aer ipse qui vel terrarum culpa & pigritia, & æterna nocte torpescit, grauis haurientibus est, vel corruptus æternorũ ignium vitio. Cùm est longo situ emissus, parum habet liquidum, quod maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiritum adfert noua genera morborũ. Et aer corruptus dum emergit, latè vitia sua spargit, &c. Nec simplex malum terræ motus est, nec in ipso tantùm motu periculum est, sed par aut maius futurorum ostentum: nunquam enim

Roma

Roma tremuit, vt non futuri euentus alicuius id prænun tium esset, Plinius libro 2. capite 84. Gellius quoque refert libro 2. Noctium, capite 28. ita metu antiquos terræ motu perculsos, vt ferias eius rei gratia edicto imperarēt, sed Dei nomen cui seruari ferias oporteret dicere quieuisse: non enim illis constare poterat, quis esset ille qui ita terras concuteret. Nec physicis rationibus adscribebant, tantam terræ motus vim, interim tamen piaculo erat, ferias illas polluisse litationibus destinatas. Semper enim aliquod imminens maximum malum ex terræ motu experti sunt, vtpotè Deo aliquid parante in excidium hominum peccatorum, & tamen præmonente. Lætatur enim Deus in operibus suis, qui respicit terram, & facit eam tremere: qui tangit montes & fumigant, Psal. 103. & rursum Psalmo 75. Tu terribilis es, ô Deus, & quis resistet tibi? extunc ira tua, de cœlo auditum fecisti iudicium tuum, terra tremuit & quieuit, cùm exurgeret in iudicium Deus. Vt non mirum sit, si ob scelus Iudæorum, quod posteà seuerè vindicatum est, terræ motus magnus factus fuerit, dum Dominus noster IESVS Christus in cruce pro salute humani generis expirauit, anno 18. Tyberij Cæsaris priuigni Augusti, Matth. 27. quem terræ motum vniuersalem p orbem fuisse reor, de quo & videtur loquutus Plinius libro 2. cap. 84. his verbis: Maximus terræ, memoria mortalium extitit motus, Tyberij Cæsaris principatu, duodetim vrbibus Asiæ vna nocte prostratis. Nicephorus autem adijcit & nominat quatuordecim, libro 1. de Ecclesi. historia, cap. 17. hincque non omnino alienum erit à vero dicere, aram tūc ab Atheniensibus Deo ignoto dicatam, de qua Actuum 17. Secundùm morem Ethnicorum, qui Deum tacebant in ferijs ob terræ motum indictis, vt ex Gellio annotauimus. Fuit & alius magnus sub Theodosio iuniore Cæsare, per totum orbem, qui per sex menses durauit: quo tempore experti sunt Christiani vim diuini numinis in quatiendo & temperando orbe. Siquidem Constantinopoli supplicationibus & letanijs vacatum à populo: accidit autem vt puer in aerem raperetur extra visum, qui ibi audiuit Angelos cantantes, Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis miserere nobis: iterumque in terram relapsus verborum memor, eadem docuit, à quo & hoc ipsum Proclus Episcopus Constantinopolitanus, intellexit faciendum, quare iniunxit populo cantari, & statim terræ motus conquieuit, & puer eorum verborum ministerium exequutus, vita defunctus est, vt

idem Nicephorus Cal. refert libro 14. Historię Ecclesiasticæ, capite 46. & libro 14. capite 51. Scribit quoque & libro 13. capite 3. Antiochię sub Iustino Cæsare fuisse terræ motum magnum, qui vbique bonam ciuitatis partem diruit. Et post triginta menses alium grauiorem sub Euphemio Episcopo, quo tempore per oraculum diuinum religioso cuidam viro reuelatum fuit, vt nomen Dei prę foribus scriberetur, sic, Christus nobiscum. State. Quo facto, statim terræ motus repulsus est, dictaq; ab eo tempore Antiochia Theopolis, hoc est, Dei ciuitas. Subijciam imperij diuini aliud exemplum, ex eodem Nicephoro libro 17. capite 13. Cùm terræ motus alius magnus sub Iustiniano Cæsare esset, quo Berytus, Biblus, Tripolis, & aliæ vrbes cladem ingentem receperunt. Simeones quidam sanctus solitariam vitam agens, vir præcognoscens proximum, in ciuitatem venit, & loro statuas aliquas tetigit, dicens, State vos, breui namque saltare debetis, obseruatumque eas, quas non tetigisset, corruisse terræ motu, alias stetisse.

De alijs impressionibus aeris ad Solis Lunamq; relatis, corona, iride, parhelijs.

CAP. XXXV.

APparent interdum in aere coronæ, area, gemini interdum & terni Soles, virgæ: quorum omnium in genere causa esse potest, reflexio radiorum Solis, ac interdum Lunæ, itemq; aliorum syderum insigniorum, rarius tamen: idque ratione caliginosi aeris immixti vapori, vel exhalationi, vnde corpora illa efficiantur, non secus ac specula colorem tantùm sideris circa quod sunt referentia. Si dissipentur radij, nec multum densa sit nubes, sed debilis, generatur in ea corona, quæ dicitur halon. Fitque halon seu circulus circa Solem, Lunam, aut aliquam stellam, ex vapore humido nondum conuerso in nubem, sed illuminato per radios alicuius astri, potissimùm in autumno & vere, rarò aut nunquam in hyeme aut æstate. Et frequentius circa Lunam, & noctu scilicet vespere vt plerumque & sub auroram, quàm media nocte, & potius quàm circa Solem, & astra alia, quæ dissipāt vapores. Generatur & iris in nube a quosa diuersæ rationis, è regione opposita Soli vel Lunæ, in quam refranguntur radij eorum, scilicet Solis & Lunę, tuncque apparent diuersi coloris, cuius distinctio habetur ex opaca.

Quantò

Quantò enim longiùs procedit radius luminosus, tantò debilior fit, minusque habet luminosæ claritatis, proinde magis ad nigredinem & obscuritatem vergit. Itaque radius primus fortior, punices coloris: debilior factus in viridem vertitur colorem, qui magis tendit in obscuritatem quàm puniceus: ac rursum factus debilior, conuertitur in purpureum, qui amplius quàm viridis ad obscuritatem accedit. Quod de iride Solis intelligi par est: nam iris Lunæ non est multicolor, sed alba tota, quoniam lumen visum tempore tenebrarum apparet candidum & intensæ albedinis, acceditque frigiditas noctis, quæ densat nubem, & debilitas radiorum Lunæ, qui sicuti Solis non penetrant nubem, sed extenduntur in superficiem: apparetque ideò vt semicirculus lacteus, intermedijs lineis subnigricantibus, vt tradit Albertus Magnus libro 3. tract. 4. cap. 22. Eaq; fit iris dum Luna iuxta plenilunium est, & vocatur iris arcus ille cœlestis in nubibus cœli, fœderis signum, quo viso Deus suæ elemētiæ recordari pollicitus, Genes. c. 9. Dicitur & Iunonis arcus, & Thaumantis, id est, admirationis filia: Hesiodo dæmonis, id est, diuinæ intelligentiæ arcus. Quòd nubes sit densa, bene regularis, æqua & vniformis, nec opposita Soli vt est in iride, sed ad latus eius propinqua, quęve proximè verti debeat in pluuiam, Sol aliam figuram sui ibi exprimit per refractionem radiorum, fiuntq; duo, vt videtur, Soles, vel tres, non secus quàm repræsentatur figura in speculo, vel ære bene terso & polito, non translucido: dicunturque istæ figuræ parhelij. Fiunt & virgæ quando nubes opposita Soli non æquè densæ sunt vbique, & radij intrò feruntur, & ita per perspicuum nubis vt per foramen panni nigri per aerem virgarum more radij illi, quia alij nō videntur, extenduntur: item varij coloris conspicui pro modo densitatis nubis, quæ admittit radios, non secus ac radij, qui per vitrum coloratum transeunt, vitri colores referre videntur. Quas omnes impressiones dum accidunt, trahit in portentum ac miraculum Plinius lib. 2. cap. 28 29. 30. 31. 32. Naturalibus tamen adscribit rationibus Aristoteles in 3. Meteor. in cap. 2. & 3. de Halone cap. 4. & 5. de Iride in cap. 6. de Virgis & parhelijs, de omnibus tractat & Tutelmanus lib. 6. Rer. natural. cap. 12. & 13. & 14. Chrysost. Iauellus lib. 7. Meteor. Sebast. Foxius, Morzilius lib. 3. de Natur. philosoph. cap. 3. Caspar Contarenus libro 2. de Elementis, Alb. Magnus lib. 3. tract. 4. cap. 3. 4. & seq. Algazel in sua Physica. Latè & doctissimè de Iride Vitellio li-

bro 10. περὶ ὀπτικῆς, theor. 65. Alex. Piccolomineus lib. de Iride, Alex. Aphrodis. in 3. lib. Meteor. Aristot. Si halo seu corona condensatur in nigredinem, indicat pluuias futuras: si ex vna parte tantū rumpatur, ventum ex illa. Quòd si circulus paulatim in albedinē euanescit, serenitatem. Iris Lunæ significat longam tempestatem, & auram instabilem, quia rarò apparet, nisi cùm magna materia humoris, qui est ex vento existente inter australem & occidentalem plagā, & cùm Luna fuerit valdè meridionalis. Iris Solis signat non futurum diluuium: nam nubes rorida, quæ recipit radios solares, non esset peruia, si esset valdè humida. Et Genes. cap. 19. Si tempore sereno iris seu arcus Solis appareat, signum mutationis constitutionis aeris in pluuias: at si tempore pluuiæ appareat, serenum pollicetur. Plin. vt monui, lib. 2. cap. 30. circulos Solis repentinos inter prodigia annumerat, malorum prænuntia, & pariter Solis multiplicationem. Sicut & Iulius Obsequēs lib. de Prodig. quibus quoq; etiam sæpe & fulgura & cometas, & terræ motus annumerat.

De Aqua, & maris salsedinis causa.

CAP. XXXVI.

Aristoteles lib. 4 Physic. cap. 5. scribit aeris materiam aquam esse, aerem formam, & aquam potentia aerem. Aqua frigida & humida dicitur Gal lib. de Ptisana, tomo 2. proinde refrigerat potio eius, contraria ex diametro igni, vt idem ait lib. 1. de Simpl. med. facult. cap. 15. ita quę aqua constant, magna ex parte frigida sunt, nisi extraneum contineant calorem, veluti lixiuium, lotium, vinum, Aristoteles lib. 4. Meteor. cap. 11. ideoq; aquæ meliores & salubriores putantur animalibus, & plantis, quę frigidiores, vt naturæ suæ compotes à Theophr. lib. 2. de Caus. plant. cap. 83. habet namque aqua præcipuam qualitatem, frigiditatem, minus præcipuam humiditatem: vt aer, præcipuam humiditatem, minus pręcipuam caliditatem: & terra præcipuam siccitatem, minus præcipuam frigiditatem: vt ignis præcipuè excellit in calore, minus in siccitate. Fuerunt qui rati sunt rerum principium aquam esse, vt Themistocles, quem refellit Aristot. lib 4. Metaph. cap. 3. & si principium naturæ sit ex humidis. Quare & pari argumento lapsi illi insulsiùs, qui animam aquam putatunt, quòd semen sit humidum, cùm tamen nec semen sit anima, nec illa in eo sit, Aristoteles 1. de Anima, cap. 4. Quidam omnium aquarum elementum mare dicunt, qđ Aristote-

Aristoteles aquam dulcem ratus naturâ, lib.2. de Plantis. Nam quòd mare salsum sit, id per accidens est ex radijs & calore Solis. Et salsum quidem est, ex mixtione partis terrestris adustæ, quæ potiùs aquam inficit, quàm cum ea misceri videatur, vt tradit Gaspar Contarenus lib. 2. de Element. ita Plin. lib.2. cap.10.3. liquorem aquæ siccari ardore Solis, quem vocari sidus masculinum ait, quamobrem & inferior maris vnda, minus salsa summa, quam Solis ardor exercet assiduè, & cõcoquit, leuissimam partem detrahendo, quod docet Aristoteles Probl. sect 24. q.3. latè Alb. Magnus lib.2. Meteor. cap.15. Hippocr. lib. de Capitis vulneribus. Natura etiam aquæ elementaris, insipida omnino est, & terra leuior, aere ponderosior, itaque facilè omnium saporum capax, vt ait Aristoteles de Sensu & sensilib. Plinius quoque lib.15. cap.27. ait nullum in aquis sentiri succum, nullumve saporem, quòd si sentiatur, omnino vitium esse. Atque tria præcipuè elementa, ignem, aerem, aquã, per se sine odore, succo & sapore esse. Concipiunt autem aquæ saporem & colorem, dum transeũt permeatus, per quos, vt per canales erumpunt, & præterlabuntur. Sic vt notat Palladius de Re rustica in Augusto: Creta tenues, nec optimi saporis aquas, dabit: sabulum, solutus locus, exiles, insuaues, limosas spatio altiore submersas: nigra terra humores, & stillicidia non magna, ex hibernis niuibus. Et idem lib.1. de Rusti. tract.4. Salubrem locum demonstrat, si nõ à lacunis, & à paludibus, vel metallis originem sumat, si odoris perspicui, si sapore & odore non vitiata. Si nullus insideat limus, si frigus tepore suo mulceat, & æstatis incendia tempore suo moderetur. Ex istis enim referunt secum vel salubritatem, vel insalubritatem, non ex propria natura. Iuuant & hæc cœli aspectus, in quos defluunt: nempe, vt teste Constantino Cæsare lib. 2. de Agricult. vt aquæ quæ ad oriente fluant, & quę ex præruptis vel altis montibus agitatæ decidunt, quæ've per arenosa loca præterlabuntur, nitidiores sint, meliores & salubriores. Sunt & alia varia aquarum salubrium argumenta, apud Vitruuium lib.8. de Architectura, cap.5. & apud Vitalem Cardinalem libro de Diuersis remedijs ad diuersos morbos, cap.2. oportet autem maximè loca, per quorum specus & causas pertransit aqua perspicere, ex quibus cõtrahat noxia vel innoxia, & alias qualitates. Constans enim est opinio apud D. Basilium libro Hexameron, homilia 4. & ex Genesi cap. 1. & Eccles. cap.1. ex mari omnia flumina deriuari, & eò recurrere. Ex-

plorare etiam docet aquæ salubritatem Amaldus de Villa noua, in libellulo de Regimine sanitatis castra sequentium, vt pannus lineus mundus demergatur in aquam, & sine expressione aquæ suspendatur siccandus. Nam si siccus & complicatus, maculas referat, proculdubiò intoxicata & pestifera erit aqua: si sine maculis, minimè.

Signa quibus dignosci potest, num aqua subsit terræ alicubi. CAP. XXXVII.

Deteguntur aquæ pluribus modis, quos colligere licet ex Vitruuio lib. 8. Architect. cap. 1. Palladio lib. 9. cap. 8 Plinio lib. 31. cap. 3. Constantino libro 2. de Re rustica, cap. 4. & 5. Singulari tamen modo explorare quis potest, num latices subsint aquarum, procumbendo in dentes, & in regionem illam terræ aciem oculorum dirigendo, tuncque anno annotando partem qua viderint humores se concrispantes in aera surgere: ibi enim si fodiatur inueniet. In creta tenuis inest, sed non alta aquæ copia: in sabulo tenuis: in inferioribus locis inuenta limosa: in terra nigra stillæ & sudores exiles inueniuntur, ex hybernis tempestatibus collectæ, quæ optimi saporis: vt quæ in sabulo, arena, calculo. Secundo, plantæ quædã connatæ subindicant aquam sub esse eo loci, vt salix erratica, alnus, vitex, arundo, hedera, plantago, iuncus, aliæque herbæ palustres, & quæ aquosa amant & palustria loca, quas recenset Ruell. lib. 1. de Nat. stirp. cap. 13. Modus quoque alius aquas indagandi, vt circa occasum Solis fodiatur terra, quam explorare desideras, ibiq; circiter occasum ponatur scaphium inuersum aut plumbeum, aut æreum, aut peluis intrinsecus inunctus oleo, inuersus, & obruatur fossura, vel frondibus operiatur: si enim postridie in vase infosso stillæ reperiantur, iudicium est subesse aquas: sin minus, contrà.

De Miraculis aquarum. CAP. XXXIIX.

Vires & naturam & miracula aquarum, proprium exigerent tractatum, sed quia alij latè hanc pertractarunt segetem, remittam lectorem ad eosdem: nempe ad Plinium libro 31. cap. 1. 2. & 3. & lib. 2. cap. 106. Vitruuium lib. 8. cap. 1. 2. 3. 4. Ouidium lib. 15. Metamorph. Senecam lib. 3. Natural. quæst. Iouian. Pontanum lib. Meteor. cap. 34. & seq. Iulium Solinum Polyhistorem cap. 10. & 11. & 32. Leonem Baptistam, Albertum Florentinum lib. 10. de Re ædific. cap. 2.

De differentijs aquarum, & marium distinctione & reciprocatione & motus.

CAP. XXXIX.

QValitates variæ aquis tribuuntur, sic calidæ, frigidę, dulces, acidæ, amaræ, purissimæ, limosæ, viscosæ, vnctuosæ, piceæ, salsæ, venenosæ, sulphureę, aluminosæ &c. vt apud Leo. Baptistam de re ędificat. lib. 10. cap. 2 Meminit & Strabo lib. 17. geograph. Dehinc ratione situs, aliæ supra firmamentum, aliæ subtus sunt, & in terra & intra terram. Quæ supra firmamentum seu sidereum cœlum, faciũt crystallinum cœlum Genes. 1. quanquam & quidam falso arbitrentur ibi eas esse aquas quę ex aere per imbres & plunias ad nos decidunt. Quod tamen repugnat ei quod scriptum est Psal. 103. Qui extendis cœlũ sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius, & quod Psal. 148. aquæ quæ super cœlos sunt, laudent nomen Domini. Et ita secutus veram hanc sententiam D. August. super Genesim intelligit aquas super firmamentum esse, alias quam quæ nubibus continentur, infra firmamentum. Et D. Damascenus lib. 2. orthod. fid. cap. 6. vnde & ab Hebræis cœli dicuntur שמים, quod inibi sint aquæ, supra terram aquæ sunt, flumina & maria. Nam cùm in Genesi mundi, aquæ essent super vniuersam faciem terræ, iussit Deus illas congregari in vnum locum, & mare congregationem vocauit aquarum, Genes. 1. & terram aridam quæ tamen per riuulos & veluti venas fluminibus & fontibus irrigatur. Dixerunt tamen aliqui, mare esse æternum terræ sudorem, Plinius lib. 2. cap. 103. nempe quando ex sole incaluit terra, ideo mare salsum, quia sudor salsus, Aristot. lib. 2. Meteor. c. 1. & seq. vbi & disputant quare mare à fluminibus maius non reddatur, & cap. 3. de salsedinis opinionibus. Maris Oceani motus duplex, vnus perpetuus ab oriente in occidentem: quo fit, vt citius naues eo itinere in occidentem perferantur. Alter, est æstus quotidianus. Fluit enim & refluit quotidiè in aliquibus locis, vt in Belgica, quæ nunc Flandria: in Anglia seu Britannia, & alibi, & septies in die & nocte, in Eubœa, teste Plin. lib. 2. c. 100. quod & accidere dicit Aristot. de mundo in Helice & Bura. Mare illud liberum & terram ambiens oceanum dicunt vel à cito & commoto cursu, vel à cianeo colore. Ex hoc profluit ex occasu magnum aliud mediterraneum, vergens in meridiem, deinde septentrionem versus, alueum ducens per medium

terræ, quo labitur vsque in orientem, Asiam, & Europam disterminans, cuiq; vicina Hispania, prouincia Narbonensis, indeq; plures sinus seu maiores recessus faciens, alluens etiam Venetos. Atque in hoc mediterraneo quoque, duplices motus: siquidem & æstus concitantur singulis sex horis, sed debilius quàm in Oceano. Est & alius motus eius, quo fertur vel in septentrionem, vel occidentem: quorum motuum duæ causæ apud Albert. Magn. 2. meteorol. tract. 3. cap. 6. æstus inquam, lunæ vis: alterius autem motus, locorum decliuitas vel altitudo. Seneca quoque æstum maximum sub ipsius lunæ solisq; coitum dixit, subnectit alias plures rationes, cùm astrologicas, tum physicas, & ab experientia Gaspar Contarenus lib. 3. de element. & P. de Medimno ex vsu explicat luculēter lib. 7. artis nauigatoriæ cap. 5. & Plutarch. lib. 3. de plac. philos. cap. 17. Appellatur itaq; mare diuersis nominibus, pro diuersitate locorum per quæ perfluit, vt Aegeum, Hellespontum, Abydum, Bosphorum, Caspium, Byzantium, &c. de quibus consulendus Strabo, Mela, Ptolom. Dionysius de situ orbis, Damascen. lib. 2. Basilius in suo hexamer. Thomas 1. parte quæ. 69, Albert. Magn. lib. 2. Meteor. tractat. 3. cap. 2. Intra terram, vt in corpore hominis venæ, sic & aquæ etiam riuuli: nam & ex illa scatent non secus ac per poros infiniti fontes, & si eam infoderis velut ad vulnus sanguis, & ad mammas lac, aqua concurrit. Atque Strabo lib. 17. geograph. aquam sphæricam, vt terram, putat, & sub terra occultari, nisi quatenus vtilis hominibus est, & multum aquæ in terram conuerti, & vicissim multum terræ in aquam.

De fontium origine, & eruptionibus aquarum ex terra, tribusq; regionibus terræ.
CAP. XI.

QVamuis sint aquæ immixtæ terris, tamen non apud omnes constat omnino, quomodo generentur: atque idcirco duę traduntur ea de re opiniones, quas refert Chrysostomus Iauellus lib. 4. epitomes meteorolog. tract. 4. cap. 1. Arbitratur Aristotel. lib. 1. Meteoron c. fin. & Iouian. Pontan. in meteor. c. 37, aquas gigni in terræ media regione, ex aere condensato. Ponunt enim in terra tres regiones, primam hanc qua ambulamus, superficiem, & in qua aqua fluit: vltimam centrum terræ, pun-
ctum

ctum mundi, circa quam nihil generatur, quoniam plantarum virtus, & vis solis eò non pertingit: mediam inter has, eam qua generantur mineralia, vbi sunt plures concauitates, antra & venæ in proportione, sicut in corpore animali: & cum natura abhorreat vacuum, vt ait Aristot. 4. physic. tradunt huiusmodi caua loca repleri aere ingrediente per meatus & poros occultos, vbi ex frigiditate terræ, condensatur & conuertitur in aquam, deinde alium aerem subinde ingredi & condensari: veluti in marmore, aer circunfusus, dum frigora sentit paulatim sese cogit, mox defluit humor, ille quidem sicco ducente ex marmore guttas, vt ait Pontanus. Alij ex imbribus decidentibus colligi aquas intra terram, & posteà remitti putant, vt Seneca. Nos ex priori & altera causa accidere posse arbitramur: item & ex cuniculis vt tractu maris, vnde aquas per vniuersum quoque disp ensari orbem putamus per canales subterraneos. Quo fit etiam, vt pro ratione terrarū per quarum vterum labuntur, & concipiant diuersos sapores, odores, & qualitates, sintque calidi fontes, ob tractus per sulphurata, alij noxij, ob mineralia transmissa: frigidæ & aliæ aquæ niuium, quæ strumas ideò generant, quòd vaporosæ & phlegmaticæ, & in gutture condensantur. Graues aliæ & non liquidæ, quæ ex mixtione vnctuosi & terrestris partis, & impuro componuntur, vt ex bitumine in lacu Asphalto in Palæstina, de quo mira Gal. lib. 4. de faculr. simplic. medicam. cap. 19. & 1. cap. 2. & 3. Brocardus Monachus lib. descriptio. terræ sanctę, Ioseph. 1. & 9. de antiquit. & 5. de bello Iudai. Amatus lib. 1. in Dioscorid. enarrat. 85.

De alio, quàm ex terra, aquarum ortu, & de distillatione. CAP. XLI.

Ortus aquarū superiores, naturales sunt: at ars alijs modis ex rebus aquas exprimere nouit, nempe per calorem, & distillationē, per humidi superiniectionem, per concoctionem, per expressionem ex qua oleum propriè & succus. Calore educitur aqua, vel per ignem, vel per solem, vel per putredinem. ignis arte paratur, vel flamma, vel carbonibus incensis, vel scoria læuigata metalli, ferri, æris, vel arena, vel mediantibus aquis feruentibus, vel vapore earum. Solis radijs flores potissimum expositi, tepescunt, humoremque refudant. Distillatio, & humoris tenuioris è succo extractio, vi caloris. hæc fit per humoris ascensum, vbi vapores sursum elati,

in capitello seu opertorio vasis distillatorij condensati, in guttas decidunt in marginem eiusdem capitelli, ex qua per tubulum foras mittuntur: hoc ordine vt primum vi caloris humidum tenuetur in vaporem, vapor postmodum frigido condensetur, & tandem condensatio in lachrymas fundatur. Putrefactio, digestio est & primus gradus caloris apud Philippum Vlstadium, lib. 1. de secret. natur. c. 3. altior in distillatione, cuius vi à re ipsa composita quatuor elementa possunt separari: nam in distillatione, primum lenius, tenuius, & calidius ascendit, nempe ignis: secundo loco posteà aer: tertio aqua: terra autem in fundo vasis distillatorij in fæcibus residet: vt in distillatione aceti poteris conijcere. Ascendunt & ex crassis & terrestribus distillatis & ex liquidis, quæ partes alias quàm aquosas maximè habeant: alia etiam quæ condensari possint destillata, vt accidit lachrymis, succis, gūmis, resinis, melli. In quibus quod est aquosum, primo loco ascendit: quod aereum, secūdo: quod igneum, tertio: terræ autem partes fundo subsidēt, & si maior sit ignis, aduruntur. Aliter autem in metallicis, nam eæ partes in vaporem resolutæ, alembico adhærent, colore in album mutato, vt apparet in argento viuo, arsenico, salnitro, & similibus. Reliqua omittam, quæ quis poterit colligere pertinentia ad distillationes, & sublimationes, & expressiones & concoctiones ex thesauro Euonymi, ex Philippo Vlstadio de secret. natur. Ioan. de Rupe Scissa in lib. quintæ essent. Gebero Arabe in lib. qui summa perfectionis, cap. 1. 4. 39. 41. 50. Hieronym. Cardan. lib. 10. de rer. variet. c. 50. &c.

De Frigido. CAP. XLII.

QVia propriam aquæ qualitatem diximus frigidam, pauca de frigido dicamus. Sciendum itaque, frigidum & calidum, vel esse potentia vel actu tale: itē per se, & per accidens. item etiam humidū & siccum. vtq; calidum actu dicitur, id quod vritur, veluti carbo ignitus: potentia autem, illud quod inflammari potest. Sic frigidum actu, carbo igne priuatus, frigidus & cinis, potentia calidus. Sic gelu humore concreto dicitur siccum actu, & per accidens, cum tamen potentia & per se, sit humidum, idem de omni humore concreto. Contrà, terra & cinis & huiusmodi mixta humori, humida actu & per accidens redduntur, quanquam per se & potētia sicca sint. Aristot. lib. 2. de part. animal. cap. 1. & 3. ibi etiam, frigus dicitur habere

habere vim cogendi, indurandi, & exficcandi: cùm enim calor educitur, vna etiam humor euaporatur, Aristot 5. de generat. animal. cap. 3. Quid autem frigiditas sit, aptius explicat Vitalis de Fumo Cardinalis libro remedior. ad diuer. corpor. morb. c. 195. vt sit qualitas constrictiua, & ingrossatiua: quia dum per actionem frigiditatis, partes vicinis partibus cohærent, magis vniuntur, fortioresque ad agendum efficiuntur: quia virtus vnita, maior seipsa dispersa. Est autem & frigiditatis, colligere & condensare homogenea, & heterogenea: cùm tamen calor colligat tantum homogenea. Frigidi facultates Hippocrat. tradit lib. 6. de morb. vulgar. & in eum Galen. comment. 3. vt frigidum venas frangat, si valde frigidum tussim faciat, vt crystallum & gelu & nix: contorquet, vt phærta, & gongrones, id est, tumores, facit scilicet phærras longos, & gongrones rotundos, estque causa duritiei, de quibus & alijs Galen. de liquidorũ vsu, & in aphor. Hippocrat. Est etiam in hominibus causa appetitus, proinde & frigidioris naturæ homines laborant fame canina. Galen. in 2. lib. aphor. hippoc. aphor. 25. causa item sterilitatis, idem in 5. aphoris. Hippoc. aphor. 62. 63.

DE TERRA.

Quod ea sit sicca. CAP. XLIII.

TErra quod teratur quotidie pedibus & cultura, dicta videtur, vt territorium. Frigida & sicca est, Hippocrat. lib. de carnibus sed præcipuè sicca. Sic Aristot. lib. 4. Meteorol. cap 4. Elementorum, inquit, maximè terra dicitur siccitatis esse, aqua humoris, ideo circumscripta corpora genita & corruptibilia, absque aqua & terra non sunt, nam & terra sine aqua puluis est, Vital. Cardin. lib. remedio. diuers. cap. 2. Dicitur & Genesi cap. 1. arida. Est & terræ genus, quod præbet carbonum vicem, ardetque: idque non per se nec alia ratione, quàm quòd bituminosa sit, sicut Zelandiæ, lacus & paludes quas incolæ patria lingua vocant, moer, ex quibus fodiuntur glebæ bituminosæ, quæ accensæ vt naphta ardent. Tales apud Brabantes eruuntur etiam quas vocant Tharf, maritimi autem Darri. Leuinius Lemnius lib. 1. 1. de occult. natur. mirac. cap. 17. Ideò Aristot. lib 2. de generat. & corrupt. cap. 2. scribit. squamma, cortice penna tegi, esse signa naturæ siccæ atque terrenæ: & frigida sicciora q; parere ouum

sed

sed imperfectum & crusta duriuscula opertum, propter naturam terrenam sui generis.

Terræ distinctio. CAP. XLIV.

GAlenus lib.9. de simplic. medicam. facult. terram duplicitér accipi scribit, primum & communiter, prout est humectata, quæ iniecta aqua statim soluitur, & fit lutum: alio modo, prout accipitur à Philosophis, pro quarto elemento: corpus namque extremè siccum & frigidum philosophi terram nuncupant: & secundum hos nullum corporum compositum terra censetur elementaris: aiunt tamen quædam plurimum habere terræ, vtputa adamantem & saxa, & quanto corpore fuerint duriore, tanto magis dicunt terrea, contra quam faciant agricolæ. Quamobrem habita ratione physicorum extra elementarem, terræ tria genera, vnum lapidum, secundum metallorum, tertium terræ quæ colitur. Et in summa, ex rebus quæ crassiora sunt, terrea erunt in omnibus, vt nuclei oliuarum, acini vuarum, putamina nucum, & similia fructuum: in animalibus, ossa, cornua, dentes: in plantis duriores partes, in aliis testacea omnia. Verùm tamen non omnino hęc terrea sunt, vt ex terra elementari impermixta: nam & mixta concretáve sunt cum calore & humore, participantque ex aerea substantia, secundum plus & minus: sed quia terræ portio in illis exuberat, vt ait Galen. 1. de element. Plato in Phædo. neque simplex vel elementaris terra, in orbe vniuerso demonstrari posset. Retinet tamen hęc terra quam colimus, per se nomen & qualitatem elementi terræ per se, vt non immerito Hippocrat. lib. de humoribus eam ventri comparauerit animalium. Nam vt venter plenus alit & calefacit, cum autem vacuus est, frigefacit: sic terra fimo satiata, satis caloris subministrat, plantis: cùm verò sine eo est, illa & frigida & sicca est. Attamen quæ naturæ siccioris sunt, diutumiora & firmiora sunt, quia putredo quædam mors est. Aristot. problem. sect. 14. quæst. 9. Columella lib. 2. de re Rustica cap. 2. diuidit terræ solum in campestre, collinum, montanum, campum, non exquisita exigit nec perlibrata planitie, sed exigue prona, collem clementem & molliter assurgentem. A magnitudine autem quis diuidere potest in montes, valles, colles, rupes, vertices, iuga, cacumina, fauces, conualles, campos, agros. Deinde in terras, incisas, continuas, insulas, peninsulas, isthmum, chersonesum, &c. item in publicas, priuatas, academiam, prætoriam,

toriam, &c. in imperia, regna, prouincias, regiones, territoria, vrbes, oppida, villas, arua pascua, syluas, sata, saltus, virgulta, spineta, &c. diuiditur & per climata, parallelos cœli, zonas, situsque, quæ explicantur à geographis proprijs & petitis libris.

De magnitudine orbis terræ.

CAP. XLV.

TErra vt punctum & centrum totius mundi est, immobile, Aristot. 2. de Cœlo, cap. 14. & in princ. de Mundo. nullius enim fermè magnitudinis est ad orbem vniuersum comparata. Aristot. lib. 1. Meteor. cap. fin. quale germen in ouo, punctum in circulo, vt punctum sphærica, quæ latius probata legi possunt apud Ptolom. lib. 1. Mathemat. construct. vsque ad cap. 7. Cleomedem lib. 1. circularis contemplat. Alphagranum lib. de rudimentis astronomicis differentia 4. & 5. Orontium, Ioan. de Sacro Bosco, & alios de sphæra authores, Schonnerum in opusculo geographiæ cap. 1. & 2. Dionysium Alexand. de situ orbis, & ibi Eustachium Thessalonicensem, Plin. lib 2. cap. 66. & 71. Cicer. 1. Tusculan. & 2. de natura Deor. & in Somn. Scipion. & ibi Macrob. Docent autem rotundam argumentis ductis ab ortu & occasu stellarum, ab obseruatione eclipsium & vmbrarum quæ non æquè omnibus contingunt: à nauigantium aspectu, qui in medium eleuati conspiciuntur, & non æquè perferri. Neque à sententia sphericæ formæ nos remoratur, quòd in terra montes quidam sint excelsiores planitie, qui conicam vel præruptam & sinuatam faciem & superficiem terræ suadere videntur: nam inde globo, nullum incrementum, non secus quàm in globo materiali, pilum vel aranearum inuolucrum, vel arenæ superiacentes impedire non possunt rotunditatem eius, vt docet Theon Alexandr. in scholijs ad lib. Ptolemæi de Mathemat. constructione. Totius terræ ambitum facta ad circulos sphæræ cœlestis 360. graduum est. Cuilibet autem gradui attribuuntur in terra milliaria sexaginta Italica, aut quindecim Alemanica cõmunia, aut duodecim Sueuica. Quamobrem peripheria terræ erit, inito ad 360. gradus calculo,

Milliariorum Italicorum 216000.

Germanorum 5400. Sueuorum 4320.

Diameter autem terræ habebit milliariorum Italicorum 6782. & 8. vndecimas.

Alema-

Alemanorum 1718. & 2. vndecimas.
Sueuorum 1396. & 6. vndecimas.

Secundum calculum P. Appiani in 1. part. Cosmograp. cap. 13. Plin. tamen lib 2. histor. cap. 109. ex sententia antiquorum, & ex epistola Dionysodori nomine, ad superos scripta, qua peruenisse à sepulchro ad infimam terram narrabatur, ex eoque esse stadiorum 42000. dixit terræ circuitum habita ratione eius diametri, 255000. stadiorum, quæ si per singula 8. stadia resoluantur in milliaria reddunt peripheriam 31875. milliaria Italica. Ego tamen hoc fabulam totum arbitror.

De terræ immobilitate. CAP. XLVI.

TErram immobilem esse, recepta est vt sanior opinio, cœlum autem circum illam moueri. Quanquam fuerint qui in ea fuerunt hæresi, qui eam verti & cœlum immobile remanere rati fuerunt, vt apud Plutarc. de vtroque lib. 3. de placitis Philosoph. cap. 13. Cicero 4. Academ. quæst. Cleomed. 1. circula. inspectio. Putauit moueri in axibus mundi circa solem Nicetas Syracusius, apud Cic. in 4. Academ. & in Lucullo, sicut apud Plutarc. vbi sup. Philolaus Pythagoreus, Heraclides Ponticus, Ecphantes Pythagoreus. Author eius sententiæ Cleanthes Samius, teste Plutarc. lib. de forma quæ visitur in orbe lunæ. Suspicantur huius sententiæ & Platonem in Timæo fuisse. Meminit & Themistius in comment. ad 2. lib. Aristot. de Cœlo. Videndus hac de re Sextus Victorius, lib. 22. variar. lection. c. 3.

De terræ vtilitate. CAP. XLVII.

TErra, veluti quoddam animal perfectũ videtur, nam ad similitudinem corporis animati, habet pro ossibus lapides, pro venis & arterijs, cauernas & meatus, intrà riuulos sanguinis, vinum quod producit, fontes & flumina: pro corde & pulmone, illa nobilissima nutriens metalla auri & argenti, & alios vniones: extra pro pilis, exerens herbas & plantas: pro excrementis quædam inutilia habēs. Terra, propter eximia quæ inde producit Deus, beneficia, cognomētum accepit materiæ venerationis, vt cœlum dictum sedes Dei. Hæc nos nascentes excipit, natos alit, senesq; sustinet, nouissimeq; complexa gremio, iam à reliqua natura abdicatos, tum maximè vt mater nos operit, vt ait Plin. lib. 2. cap. 63. vbi & plures eius laudes congerit, quòd mitis, quòd medicas her-

bas ferat, &c. Matrem etiam omnium vocat Cicer. pro Aulo Cluent. & ita Orpheo in hymno terræ dicta μεγάλη μήτηρ θεῶν ἠδὲ τῶν θνητῶν ἀνθρώπων: sic alij appellarũt etiam, vt Seruius lib.10. Aeneid. Varro de ling. Latin qui & Opẽ ab ope nominat. Lucretius, Pindarus, atque Aristot.1. de generat.cap.2. hanc matrem omnium, vt solem, patrem, dicit, veluti Assyriorum & Babyloniorum philosophi, Pythagorici, & Academici dixerunt terræ & cœli esse συζυγίαν: quod cœlum agat, & terra patiatur. Quod coniugium ligatur & fouetur per solis, & lunæ, & stellarum omnium radios, accedente motu, & luminum permixtione: ideo terram quoque mundi aluum nominant Ptolomæus initio quadrip. oper. Mizal. lib.1. Cometograp. cap. fin. Et Anacharsis Scytha epist. vlt. ad Crœsum scribens, ait terram fuisse κλῆμα θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων τὸ πάλαι, possessionem communem dijs & hominibus antiquitus, & Sibylla lib.3. Sibyllinorum oraculorum: πᾶσι γὰρ οὐρανίοις κοινὴν ἐπελέσατο γαῖαν. Id est, omnibus cœlestis communem fabricauit terram.

De aliarum rerum elementis. CAP. XLVIII.

ET hæc hactenus de elemẽtis mundi, & corporearum rerum & principijs dictum sit: breuiter nunc, vt ars nostra quæ generalis est omnium, habeat & hic argumentandi & ratiocinandi spatiosam & latiorẽ sedem, repetere memoria oportet, elementa cuiusque rei, principium esse in eo, in quo constituitur primum & res compositio vel ortus. Et vt verbis Aristot. vtar, Metaphys. lib.5. cap.3: elementum dicitur, ex quo componitur primo in existenti indiuisibili specie, in aliam speciem: vt vocis elementa, ex quibus componitur vox, & in quæ vltima diuiditur: illa verò non amplius in alias voces ab ipsa specie diuersas. Sed & si diuidantur, particulæ tamen eiusdem speciei sunt: vt aquæ particula, aqua: sed non syllaba, &c. Sic elementa Grammaticæ, quis literas dixerit: Medicæ isagogica prælibata: Geometriæ regulas & præsupposita prima, punctum, lineam, superficiem, circulum, &c. Dialectices & Rhetorices præcepta prima: de quibus singulis, proprijs suis locis diximus. Pari modo elementa cupidinis ea, ex quibus nobis generatur & efficitur cupido. Et ferè elementa sunt veluti materia ex qua aliquid efficitur, & in quam res facta, resolui potest, & qua sublata res tollitur, vt subductis tecta columnis. quod liquet ex Horat. ode 24. lib.3. Carminum.

Vel nos in mare proximum
Gemmas & lapides, aurum & inutile,
Summi materiam mali,
Mittamus: scelerum si bene pœnitet,
Eradenda cupidinis.
Praui sunt elementa: Et teneræ nimis
Mentes, asperioribus
Formandæ studijs.

Et figurarum, inquit Aristot. lib. 3. Metaphys. c. 3. ca dicimus elementa, quarum demonstrationes, in aliarum, aut plurium, aut omnium demonstrationibus, insunt.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XXXVI.

In quo agitur de elementatis, & simpliciter essentiam habentibus.

De mixtione elementorum, & de differentia mixtionis generationis, & alterationis, & aliorum, CAP. I.

Ex quatuor elementorum simplicium mixtione, res omnes corporales componũtur, corpusq; accipiunt & essentiam, vt ait Theophr. lib. de caus. plantar. cap. 19. nec tamen dico existẽtiam, quam Albategnius, de scientia stellarum cap. 50. existimat ad solis, lunæ, & stellarum reuolutionẽ pertinere, vt alterationem, non ad elementa, quæ essendi non existendi causam, dent. In essentia fit materia, ex qua postea tot admirabiles rerum species in orbe perficiuntur, adiectis multiplicibus formis & figuris. Est itaque mixtio naturalis, quædam concretio ex quatuor elementorum qualitatibus commodè paratis, conflata: siue, vt ait Aristot. miscibilium alteratorum copulatio, teste Sebastiano Foxio lib. 2. de natur. philosoph. c. 8. Arist. lib. 1. de generat. cap. fin. vbi differt à generatione mixtio: quia materia cum sua forma non miscetur, vt ignis ardet in ligno, illud consumit, & ligno non miscetur, sed ignis generatur, illud autem lignum consumitur. Differt quo-

que mixtio ab alteratione, quia passio subiecto non miscetur in alteratione, vt albedo corpori, figura ceræ, tumor figuræ, disciplina animæ. Simul & ab augmentatione, in qua corrumpi prius opottet cibum, simileq; aucto generari. Et vniuersaliter, passiones & habitus rebus misceri impossibile est: ne magna paruis iuxta posita, miscibilia sunt. Nominatim autem illud in mixtione adiectum est, ex qualitatibus elemētorum eam fieri, eò quòd elementa non transmutentur vel commisceantur, quia simplicissima, sed contribuunt suas qualitates & facultates, si credamus Galen. lib. 1. de Element. & lib. 7. method. meden. & 1. de temperam. Hippocr. de natura humana, & in fragmento de naturalibus facultatibus, Vitruuio lib. 1. de architect. cap. 4. Et si contrariæ hac in parte & diuersæ sint opiniones. Nam vetustissimi dixerunt, mixtionem fieri alteratione elementorum: Democritus, Anaxagorasque, oppositione: Plato autem, inter se ait elementa esse vertibilia, dempta terra teste Plutarch. 1. de placitis Philosoph cap. 30. Docet autem Aristot. lib. 2. de generat. & corrupt. capitulo 7. & 8. modo quo misceantur elementa, scilicet, primò vt opus sit sibi mutuo ea appropinquare, aerem, terram, aquam, ignem, aliter non agere adinuicem. Secundò, quòd sint adæquata, non ratione molis, sed virtutis, id est, vt omnino vnum altero potentius non sit, vel omnino non dominetur: siquidem potentius quod esset tunc in qualitate, reliqua consumeret, vt multus ignis, aquæ cyathum consumit: plurimum aquæ ignem extinguit, & sic de similibus. Idcircò adæquata, & admota inuicem alterantur certo modo, & miscentur, & qualitates actiuæ & passiuæ remittuntur, quibus remissis conflatur mixtum. Neque enim qualitates & corrumpunt inuicem, sed remittuntur. Sic gradus & modi adæquationis & remissionis, constituunt gradus temperaturæ, vel temperamenti corporum, secundum quod plus vel minus, ex quatuor qualitatibus aliqua vel præualet vel remittitur, quarum illa quæ pollet in temperamento quatuor qualitatibus composito, dat nomen eidem, vt notat Galen. lib. 1. de Temperam. & Hippocrat. de Natura humana, vt in temperamento melancholici, dominatur siccitas: in cholerico, maior caliditas, & sic de similibus. Et generaliter excellunt quadrupedia, calore: humiditate, stirpes: frigiditate, pisces: siccitate, lapides. Omitto errores recensere philosophorum, qui alia rerum principia quàm quatuor elementorum posuerunt: de quibus

iam dictum in lib. de Mundo à nobis: sequor hîc physicos, qui ita nobis per manus ab initio reliquerunt & probarunt. In mixtione autem hac, partes ignis, cogere & congregare dicuntur homogenea, seque habet, is vt agens & forma, cætera vt materia & patiens: aer postea sui humiditate temperat ignem, interdum imminuit. Nam quorundam generatio, digestio, & concretio fit per modum cuiusdam assationis à calore sicco: interdum per modum elixationis cuiusdam à calore humido: qua ratione etiam ad materiam & formam aer quoque pertinet. Terra & aqua pro materia, nam terra retinet corpora perfecta ne defluant, ac terræ partes mutuò sibi adhærere nequeunt, minusque forma sine aqua. Quare & aqua ligat terram cum aere. Cùm coagulatione in rebus op .s sit semper, siue dura seu mollia corpora sunt: dura dicimus quæ tactui non cedunt, mollia contra. De hac au.em coagulatione, multa Aristot. lib. 4. Meteor. cap. 5. & seq. scripta reliquit, quæ apud eum legere quilibet poterit: inueniet quoque temperamentum & commixtionem seu coagulationem elementorum; dici naturam apud Hippocrat. libro secundo aphorism. aphorism 34. & ibi Galen.

De mixtorum diuisione. CAP. II.

Mixta aut imperfectè composita sunt, aut perfectè: imperfecta mixta duorum modorum, nempe vel congerie elementorum informi, vt cùm duo metalla igne misceantur, & vnum euanescit relicto & communicato in alio suo colore: alio modo, imperfectione meteorica, quę non ex omnibus elementis, sed ex aliquibus singularibus participat, vt sunt impressiones igneæ, stellæ cadentes, bolides, &c. Aqueæ, vt pluuia, nix, grando, &c. aereę, venti, terræ motus, &c. De quibus typum habes lib. 1. Syntaxeon nostrarum capitulo 4. & explicationem lib. de Elementis. Mixta autem perfecta corpora sunt, quæ ex quatuor omnibus elementis, aliqua ex parte constant, vt docet Gaspar Contarenus tertio de elementis. Mixtorum horum perfectorum quatuor classes & genera: primum genus, inanimatorum, quales lapides, metalla, & media inter hæc. Secundum, vegetabilium, quales arbores, plantæ. Tertium, sensibilium, qualia animalia. Quartum rationalium, qualis est homo. Primum genus habet essentiam ex commixtione tantum determinatam: secundum habet essentiam & vitam vegetabilem,

bilem:tertium commixtionis essentiam, & vegetabilem, & vltra vitam sensitiuam : quartum, habet esse, viuere, & sentire, & vltra intelligere seu ratiocinari. De his omnibus proprijs libris tractauimus, præterquam de primo genere, secūdum ordinem naturæ, postremo autem perfectione minori, quod superest explicandum. Et de quo nunc agemus, de lapidibus inquam, & metallis, & ita de rudioribus & minoribus operibus naturæ, quæ esse per commixtionem habent & in quibus prima rudimenta maiorum hærent.

De lapidibus, quomodo & vbi generentur.

CAP. III.

Lapides habent simplicem essentiam, & sunt ex genere eorum quæ Rabbi Abben Tybbon cap. 1. roachachem, vocat silentia & sine anima. De his Albertus Magn. lib. 1. de rebus metallicis cap. 1. Sciendum inquit, est, lapidis materiam esse, aut speciem cuiusdam terræ, aut speciem quandam aquæ: vincit enim in lapidibus alterum hōrum elementorum, quod ex eo docetur, quod ferè omnium lapidum genus mergatur sub aqua, quæ tamen materia terræ abundat, vt ait Aristot lib. de Cœlo. Si enim in lapidibus dominarentur superiora elementa, supernatarent, vt gelu & glacies. Atque ferè semper lapides fiunt ex terra in aquis, vel defectu humoris. Ita lapidescere terram videmus calore, & frigore quoque, quod nimio gelu absumit humorem & indurat. Aristot. problemat. sectione 24. quæst. 11. refert & sectione 23. quæst. 30. discipulos Heracliti dixisse, lapides quoq; creari, ex dulci aqua siccata concretaque: item terram, vt lapides. Et quamuis nonnulli lapides ex coactis oriantur humoribus, vt notat Aristot. lib. 4. Meteor. cap. 7. Tamen maior pars eorum, terrena est: proinde montes lapidescunt: quod, cùm ab aqua dulci procul absint, & non habeant quod eos à solis ardore continuò tegat: siccat enim Sol dulcis humiditatis partes, remanetque quod de genere terræ est, Aristot. 2. de plant. Inueniuntur nihilominus aliqui caui qui sint & inanes, qui ideo multum contineant aeris, & plus quam terræ, quia cauitas maioris spatij quam corpus terræ: quò fit, vt aquis supernatent, vtpote aere potiore, cuius locus est supra aquam, qui & corpus cui dominatur, facit aquæ innatare, velut aere ad centrum suum & locum properante. Huius generis est pumex, & similes illi lapides apud Aristot. 2. de

plant. pumex quippe ex ſpumæ maris denſitate cauernoſus concretus, vnde & nomen habere videtur, naturamque ſortitus eſt frigidam vt in vas feruens miſſus, feruorem demoliatur, Iſidorus lib. 16. cap. 3. his accedunt quæ refert & Dionyſ. Alexandr. lib. de ſitu orbis, in anguſtiſſimo Boſphori maris, illud admirabile conſpici, quaſdam petras per medios fluctus errare, atque intra ſe, cum murmure coniungi copularive. Quanquam aliquando & pumex ſpongioſus, latebroſus, ſeu fiſtuloſus, etiam enomatur exuſtus lapis, ex profundiſſimis cauernis ardentibus, veluti in Aethna & monte Veſeuo, de quo late Galenus lib. 9. de ſimplic. medicam facult. Vitruuius lib. 2. capitulo 6 Theophraſt. libro 9. de hiſtor. Plantar. Plinius lib 36. capitulo 21. Quo autem naturæ ordine, in aquis generentur lapides, docet Ariſtoteles vbi ſup. ſecundo de plantis in aqua maris, & forti vndarum colliſione, fieri primum ſpumam, quæ mox coaguletur in modum lactis non valde ab vnctuoſo diſſimilis, quam demum congregant arenæ colliſæ, & deſiccat maris ſiccitas cum multa ſalſedine: partesque arenæ coguntur, & tempore procedente lapides fiunt. Idipſum ſentit & Plato in Timæo. Veruntamen obſeruandum eſt, non omnes terras poſſe in lapides conuerti, veluti arenam ſolam, quæ vſque adeo arida eſt, id eſt, ſicca & frigida, vt non poſſit in lapidem & lutum tranſire: lapidabiles autem ſunt terræ vnctuoſæ, tenaces, & glutinoſæ, vt argilla & ſimiles. Iſidorus libro 16. etymolog. capitulo 1. & 4. Porrò lapides qui perſpicui non ſunt, fiunt ex terra craſſiore, quorum ſubſtantia ex humido tenaci perfuſa. Pellucidi autem ex aqua potiſſimum conſiſtunt, cui ſubtilis terrea nec obſcura materies permixta eſt, vt in cryſtallo. Et quia materia lapidum & lapillorum, interdum inuenitur in aliquibus partibus animalium, & tunc quoque & in illis lapides generantur, vt in piſcibus, & quibus eſt magnum caput, vt in coracino, capitone, vmbrina, perca, rana, ſolea, buglosſo, quia habent caput frigidum vtpote magnum, & conſequenter cogunt humorem, diuerſa tamē ratione quam in alijs animalibus generentur: nam in auibus, quadrupedibus, & hominibus ob calorem in renibus generantur. Quamobrem lapilli piſcium, omnes candidi, molles, ſplendidi: aqueum enim omue candidum aeri immixtum candidum reddit ac ſplendidum niuis in modum, quod tamen non dureſcit, quia non attenuatur, deficiente calore, teſte Cardan. libro 9. de rerum variet. cap. 37.

In ve-

In vesica lupi inuentum syritem lapillum tradit Plinius lib. 11. capitulo 37. Crescunt etiam & inueniuntur in corde bubulo & ceruino. Congelantur & in lapides quædam, vt salis, & cum calore, & alio modo, vt in mineralibus apparebit, vt in alumine, sale harmoniaco, &c. generatur & in aere lapis, vt ignis, vt diximus in Meteoris. In lithospermo quoque herba, quam aliqui ægonychon, alij diospyron vocant, lapilli nascuntur in cacuminibus candore & rotunditate margaritarum, magnitudine ciceris, duritia verò lapidea: & qua parte pediculis adhærent, cauernulas habent, intusque semen, de quo multa Plinius lib. 27. & cap. 11. Et in arboribus, in corpore vel ramis, ante receptos inuentos lapides tradit idem Plinius libro 16. capitulo 39.

Diuisio lapidum. CAP. IV.

Leo Baptista Albertus libro 3. de re ædificatoria, capitulo 4. lapidum inquit, alij rediuiui & fortes, & succosi, quales sunt silex, marmora, & eiusmodi, quibus innatum est, vt sint graues & sonori: alij exhausti, leues, surdi, quales sunt tophinei, & sabulosi: Cardanus libro 7. de subtilitate, lapides in quinque genera diuidit, in gemmas, marmora, cotes, silices, saxa. Gemma lapis est nitidus, qui limam non sentit, natura rarus & paruus. Marmor, lapis nitidus sed magnus, limam sentiens. Marmor à verbo forsan μαρμαίρω, futuro μαρμαίρω, quod est λάμπω splendeo, vnde & ὄμματα μαρμαίρω, oculi splendidi. Silex, lapis qui squammis constat, ex quo ignis excutitur, putatque Isidorus libro Etymolog. 16. capitulo 3. ab ignis excutione ideo dici, ego potius à siliquis seu squammis, quibus ignis occultatur. Cos, est lapis ille qui granulis similibus arenæ compaginatur, cos dicta ab acuendo, quòd ad incidendum acuat ferrum. Cotes tamen quædam, vt acuant, oleo inungi desiderant, quæ reddunt aciem leuem, qualem nouaculæ: aliæ aqua aciem reddunt acerrimam. De cotibus Plinius potissimùm libro 36. cap. 22. Ex genere cotium, est lydius lapis, quo probantur metalla, quem inueniri tantum in flumine Tmolo contendit Theophrastus, & Plinius lib. 33. cap. 8. Referas ad eas quoque lapides granulatos, molles, quibus fiunt frontispicia laris, qui igne excoquuntur & indurescunt amplius. Saxum, dicitur terra omnis valde durata, lapis non lucens: cuius species, saxum eminens, ideo dictum scopulus ab speculando: saxum caua-

tum vel dentatum, rupes, in mari saxa, cautes, eò quòd ab his cauendum sit. Lapicidinæ saxa subministrant: quarum aliæ, molles, vt Pallienses, Fidenates, albanæ: varijq; coloris. ex his saxa extracta, in opere ædificatorio facilè tractantur. Aliæ lapidicinæ duræ. aliæque generis alterius, vt apud Vitruuium lib. c. 7. Meminit Iulius Solinus Polyhistor. de specie cautis, qui catochites dicitur, ex Corsica effossus, qui impositas manus detinet, habēs aliquid glutino & gummi tenuius.

De Gemmis. CAP. V.

GEmmæ, aut veræ sunt, aut similes veris, aut fictitiæ. Veræ gemmæ sunt, quæ limam non sentiunt, & eximiè nitent, raræque sunt vt diximus, & paruæ, vt adamas candidus. Similes illis, quæ non ita nitidæ, & sentiunt limam, tamen raræ quoque sunt, vt margaritæ, coralli, turchesiæ, carbunculi, chrysolithus, topazius, lapis cyaneus, smaragdus, crystallus, &c. Fictitiæ sunt, quæ artificio mentiuntur veras, confictæ crystallo, vitro, tartaro, albuminibus ouorum, sale & coloribus, vt ostendit Antonius à Porta lib. 4. Magiæ naturalis, cap. 17. & 18. Veruntamen à factitijs veræ distinguntur tactu, visu, luna, substantia: tactu seu pondere, si grauiores vitro, & frigidiores: visu, quia splendor verarum, nitidior, constantior, magis oculos implens, nec lumine lucernæ, vt vitrum, hebetatur: lima quia vix vel exiguè ea atteruntur: substantia, quia leuior & viuacior magis. Admittunt tamen veræ aliquando vitia, itèm illæ quæ similes veris, in colore & corpore. Coloris vitia sunt, fumus, nubecula, vmbra: fumus obscurior, nubecula candidior, vmbra tenuior. Corporis vitia scabrities, capillus, sal, punctum, scobes, plumbago, ferrugo, rubigo, vomica, apud Plin. lib. 37. c. penult. & fin. quæ explicat Hieron. Cardan. lib. 7. de subtilit. quo libro quoq; de singulis gēmis agit, deq; viribus illarum. De quibus etiam tractat Isidorus, lib. 16. etymolog. cap. 4. 6. & 7. Plin. toto 37. Albert. Magn. lib. de virtut. herbarum & lapidum, & 2. de rebus metallicis, Orphæus proprio libro, de lapillis, Leuinus Lemnius, lib. 2. de Occultis natur. miracul. cap. 30. Galen. lib. 8. simplic. medicam. Dioscor. lib. 5. Et Franciscus Rueus doctor medicus, duos libros edidit de gemmis aliquot, præsertim de illis, quarum meminit D. Ioan. in sua Apocalypsi, & Marbodeus Gallus Cenomanensis lib. de gemmarum lapidumque formis, naturis, ac viribus, cui accesserunt scholia erudita

Alardi Aenstelredami, & Pictorij Villingensis: extat & alius liber de Virtutibus lapidum, per Ioan. de Mandeuille è Latino in Gallicum sermonē conuersus, & de lapidum pretiosorum coloribus. Iul. Solinus cap. 36. tradit etiam. Porrò ignorandum non est, virtutes gemmarum aliquos dixisse pendere ab elementis, vt lapides ipsos, quod tuetur Alexander Peripateticus. Dicent alij cum Fernelio de Abditis rerum causis, à tota substantia Platonici ab ideis, à quibus pendent: Hermes & Indorū Philosophi, ab stellis & imaginibus cœlorum: Auicenna autem & eius asseclæ tati sunt, in omnibus naturis quædam aliquando inesse prodigia ex imaginatione superiorum motorum, ac si in his esset imaginatio. At Albertus Magnus reiectis horum sentētijs, procedere ex propria indita natura cuique putat, veluti & singulis animalibus & plantis, propria quædam data sunt, lib 2. de Reb. metal. tract. 1. cap. 1. 2. 3. 4. quod ego probo, existimās Deum vnamquamque creaturam propria aliqua insigni dote in indiuiduo & in specie insigniuisse, vt mirabilia sua, & potestatem infinitam incredulis notam faceret.

De Marmore. CAP. VI.

MArmor, vt omnium lapidum magnorum solidior, pulchrior, & fortior: ita marmor frigidum maximè & solidum: atque olim quoque inter lapidem & marmor posita differētia, vt apud Homerum scribentem, Paridis os fuisse saxo marmoreo percussum, vt meminit Plinius libro 36. capite 6. Marmoris diuersa nomina, vel à colore, à loco, læuore & pollitie: à colore, vt Ophites, maculosum instar serpentis, cuius candidum molle, nigrum, durum: Purpurites, distinctum intermediantibus punctis purpureis: Bazanites, ferrei coloris: Corallinum in Asia coralli colore: Tephria, quod est cinericij coloris. Est & viride Lacedæmonum. A loco, vnde sumitur, Parium, candidum, à Pario insula, Sienticum, Numidicum, Naxium: Proconnesium celebrat Vitruuius libro 2. cap. 8. A læuore, & munditie, lapis Alabastrites, quem Dioscorides dictum fuisse putat Onychem, libro 5. capite 153. ἀλαβαςρίτης, inquit, λίθος ὁ καλούμενος ὄνυξ, &c. Sic ἀλάβαςρος ab α priuatiua particula, & λαμβάνω, vel λαβὴ ansa, quòd careat ansa, vt ob læuorem capi nequeat. De alabastrite quoque Plinius lib. 36. cap. 8. De diuersis generibus marmorum Plinius lib. 36. cap. 7. Isidorus lib. 16. Etymolog. cap. 15. Cardanus lib. 7. de Subtil. Leo Baptista Al-

bertus lib.6.de Re ædificat.cap.10. Magis splendent marmora dum poliuntur. Nam & specularia redduntur, cum smirillo potissimùm & tripolea.

De Magnete. CAP. VII.

INter saxa numeratur Magnes, qui aliter lapis Herculeus & sideritis. Magnes dictus à patria Magnesia, seu Magnete, vnde effoditur; sic enim Lucretius in 6. Magnetus duo sunt genera apud Albertum Magnum libro 2. Metall. tract. 3. cap. 6. Alterum, quod ferrum seu chalybem tactum ad Boream dirigit in pixide nautica, vel in horologijs solaribus: aliud quod ad austrum trahit, vterque ferrugineus, vt explicat Claudianus,

—Lapis est cognomine Magnes,
Decolor, obscurus, vilis.— Et posteà,
Sed noua si nigri videas miracula saxi.
Tunc superat pulchros cultus, & quicquid Eois
Indi littoribus rubra scrutantur in alga.

Meminit Cardanus 7. de Subtil. de gemina specie carnei magnetis, quarum vna carnem trahat, alia quę intinctam aciem aeus, sine dolore & sanguine cuti innocuam punctionem faciat: Magnæ huius lapidis certè vires, vt quidam arbitrati fuerint vitam inesse, atque summoperè laborarint in reddenda ratione virium eius. Dixerunt & aliqui, rationem esse cur illitum ferrum versus septentrionem trahat, quòd ea ex parte effossus sit, estque hæc opinio Fracastorij Veronensis libro de Abditis causis: quæ tamen non est satis constans, quia & effoditur alibi, vt in Hispania, & Ilua insula, quę inter Cyrinum seu Corsicam est, vt ait Cardan. lib.7. de Subtil. nihilominus tamen ferrum eo illitum non ad fodinam, sed in septentrionis polum dirigitur. Quare alij ad proprietatem referunt occultam, qua & alij valent, ignorata ratione naturali: velut hac vi agaricū pituitam à corpore extrahi, rhabarbarum & scammoneum flauam bilem purgat: epithymum, senam, polipodium, humorem melancholicum. Et succinum, gagates, adamas, lapides, festucas, & paleas trahūt, vt scribit Leuinius Lemnius lib.3. de Occult. natur. mirac. cap.4. Plato in Ione, diuinæ virtuti mouenti tribuit, dum ait, Diuina vis est, quæ te mouet, sicut in lapide quem magnetem Euripides nominauit. Existimarem ego vtique, hoc quidem accidere quadam propria qualitate & natura, qua ad stellas boreales dirigitur ferrum, vi communicata participata stellarū polarium: non secus quàm aliquæ

aliquæ plantæ affinitate quadam naturæ, sequuntur Solis & Lunæ cursus, & ad illos obuertuntur: sicuti lupinũ, perpetuò cum Sole vertitur, & horas ita notat agricolis, etiam nubilo tempore, teste Plinio libro 18. cap. 14. & cap. 26. quodque præstat cichorium, & aliæ plantæ. Et æquinoctia dum fiunt, ostendit Cynocephalus, tunc tantùm duodecies interdiu & toties noctu vrinam faciens, vt author Orus Apollo de Liter. hyerogl. Sunt & aliæ sympathiæ, sicut & antipathiæ cũ cœlestibus corporibus, quas videre poteris apud Myzaldum ea de re proprio libro. At si quis plura de magnetis speciebus & natura cognoscere desiderauerit, legat Plinium lib. 37. cap. 16. 26. & lib. 34. cap. 14. & libro 20. cap. 7. Ciceronem de Diuinat. 1. Lucianum libro de Iconibus, Lucretium lib. 6. Alex. Aphrodisæum in Problemat. Nicandrum in Alexiphar. D. Augustinum lib. 21. de Ciuitate Dei, Beroaldum in Annotat. in Galenum, Dioscoridem lib. 5. cap. 168. Orpheum de Gemmis, Theophrastum libro de Lapidibus. Extat & libellus de natura magnetis & eius effectibus, autore Ioan. Taisnerio Hannonio editus, impressus Coloniæ apud Birkmannum. Amittit vires magnes, & ferrum repudiat, allio illitus: restituuntur autem ei vires, si sanguine hirci polluatur, vt ait Ruellius lib. 1. de Nat. stirp. cap. 22. Contrariæ naturæ magnetis est, lapidis Theamidis vis, quæ à se ferrum abigit, lapis in Aethiopia natus, authore Plinio lib. 36. cap. 16. Dissidet quoque in tantum Adamas cum magnete, vt iuxtà positus, nō patiatur à magnete ferrum abstrahi, aut si apprehēderit retrahat, propter quandam surdam & obscuram rerum antipathiam, Plin. lib. 37. cap. 4.

Num lapides viuant & crescant.

CAP. IIX.

CArdanus viuere quæ de elementis miscentur existimauit, & ideò lapides quoque, quia illud illis conuenit, lib. 7. de Subtilit. Item quod & lapides, morbos, senectutem & mortem patiantur. Nam senio confectus magnes, non trahit ferrum, debilitaturq́; pedore & squalore, vt animal, ideoque & crescere lapides excisos, quia viuant. Leo Baptista Albertus libro 2. de Re ædific. cap. 9. Quid illud, inquit, quod in marmoreis lapidicinis compertũ habent, marmora excrescere? & paulò pòst in Gallia in agro Corneliano, tradit in peralta torrentis ripa, lapides concipi, & parturiri. At Aristoteles libro 1. Magnor. moral. capite 3. nec viuere, nec ali lapides melius do

cuit. Si enim lapides crescant, illud fit additione nouæ materiæ consimilis: quòd si in lapicidinis renasci quis putet, fallitur: nam non renascuntur abscissi, sed abscissis superioribus terræ induratæ glebis, terra quæ suberat, lapidescit & induratur. Sic Leo Baptista lib. 2. de Re ædific. cap. 9. quoque innuit, dum ait, Romæ per hæc tempora inuenta sub tellure fistulosi lapidis Tyburtini minutalia, vnum in solidum lapidem, temporis, terræque, vt ita loquar, fomento concreuisse. Docet & apertiùs lib. 3. cap. 7. dum in lapidibus venas esse tradit, prout materia super infusa est, & incrustationes accesserunt. Et si viui dicantur lapides aliquando, id metaphoricè, non verè à vi illorum, vt viuos lapides ex pyrirarum genere, qui ignem excutiendum continent, apud Plin. lib. 36. cap. 19. Senescunt autem & vitia concipiunt, sed id accidit extrinseca causa, non autem quòd vita illis deficiat, sed quòd materia illorum vel dissoluatur, vel corrumpatur: sic mors etiam saxis nominibusque venit, id est, dissolutio compositi, & abolitio. Neque ad rem pertinet, quod Theophrastus & Mutianus credunt aliquos lapides párere, vt refert Plin. lib. 36. cap. 18. Nam neque id credo, sed arbitror intra illos posse condensari partem lapidis, & sic crescere, & ita intra vnum lapidem alium gigni, id est, diuidi, nempe partibus intrà separatis, vt dum semina intra cortices vel siliquas arescunt, & separantur humore delapso, sed hoc non generatio, sed diuisio est. Sic quod posset obijci, qd' aliqui lapides sint corrodentes & absumentes corpora, vt refert Plinius lib. 36. cap. 17. non arguit eos viuere, sed vi elementi resoluere.

SYNTAXEΩN
ARTIS MIRABILIS,
LIBER XXXVII.
In quo agitur de Metallis.

De Metalli nomine. CAP. I.

NTER ea quæ è gremio terræ effodiuntur, sunt metalla, dicta à μεταλλᾶν, fodio, Hesychio: vel, vt alijs placet, μετὰ τὰ ἄλλα ἐρευνᾶσθαι, ab eo quòd vnū iuxta aliud inueniatur, quia genera etiam metallorū, quodammodo mutuo hæ-

tuo hærent, & proximè inueniantur, vt ſcribit Plinius libro 33. capite 6.

De Generatione metallorum. CAP. II.

DE generatione metallorum diuerſæ fuerunt opiniones. Ariſtoteles namque lib. 3. Meteor. cap. fin. duo exhalationum genera ſub terra ponit, ſimilia his ex quibus diximus generari meteora: nempe exhalationem vnam aridam, ex qua lapides generentur, & res duræ. Aliam humectam, ex qua fiant metalla, caq; quæ funduntur. Has autem iungi terræ craſſæ & viſcoſæ, particularis quibuſdam, quæ illo humore, ſeu exhalatione conglutinatæ, indurataeq; frigore, vel metalla, vel lapides faciunt, prout maior vel minor fuerit interni humoris copia. Subſcribit Theophr. lib. de Lapidib. Peripatetici & Academici omnes, & Ian. Lancinus lib. 1. Chemic. art. cap. 12. Plato quoq; in Timeo, ex humore craſſo metalla fieri putat, vo catque metalla, aquas fuſiles, ex quibus aurum reliquaq; metalla generari tradit. Vnde & ratio ſuggeritur, cur metalla nitida ſint: nempe q́ ex nitido, puro, ac ſolido humido, in quo lux colligitur, vt in ſpeculis, vt notat Card. lib. 6. de Subtil. At Chemiſtæ aliqui, & ferè omnes, aliam tradiderunt metallorum generationem, dicuntq; materiam propinquam omnium metallorum eſſe argẽtum viuum & ſulphur: ſulphure agente & cogente, & argento viuo patiente. Ita & Auicenua quoque ſentit, in Phyſicis & in Chemia, & in Epiſtola quam ſcribit ad Hazon Philoſophum: probatur & in libro qui Correctio fatuorum inſcribitur, & apud Gebrum, Lulium, Lancinium paſſim in Chemicis. Sulphur exiſtimant pinguedinem terræ, in mineris eius generatam, per temperatam decoctionem inſpiſſatam, & induratam, argentum viuum. Interdum tamen dicunt, idem eſſe ſulphur & argentũ viuum, re & nomine, vt in collectaneis Chemicis aperit Ianus Lancinius cap. 51. lib. 1. Conſtituunt etiam duas ſpecies ſulphuris, liquabilis & illiquabilis: & ita metalla liquabilia, liquabilis ſulphuris fermentum & ſpeciem habere, vt aurum, argentum, &c. Sin autem ſint illiquabilia, vt marcheſita, magneſia, antimonium, &c. habere ſulphur illiquabile, Lancinius libro 1. Collect. capite 12. Quam tamen opinionem Chemicorum reijcit Georg. Agricola libro de re Metallica, & Gaſpar Contarenus lib. 3. de Natur. Philoſ. capite 6. Alb. Magnus lib. 3. de Reb. metall. tract. 1. cap. 2. propriam materiam metallorum & liquabilium, conſtare tradit

ex quodam vnctuoso aqueo incorporato, quod vocat liquidum humidum, cuius opinio accedit sententiæ prius relatæ Aristotelis: nam & is lib. 5. metaphys. scribit omnium liquabilium materiam esse vnam, nempe aquam, illamq; vnctuosam intrinsecè, non extrinsecè, talem quæ olei, proinde non cremabilem: ideoq; lapis, vt metallum, non liquatur, quia nõ habet humidum vnctuosum vbiq; protegens, sed aqueum, quod igne difflatur.

Metallorum distinctio. CAP. III.

METallorum quædam sunt naturalia, eaq; septem, aurum, argentum, electrum, seu aurichalcum naturale, stannum, plumbum, ferrum. Dicitur & argentum viuum, quod & hydrargyrion & argentum album: quædam arte mixta, chalybs, cyprium æs, aurichalcum fictitium, vt stannum mixtum. Horum puriora, quæ minus habent terrenæ concretionis, vt aurum, argentum: impuriora, plus vt æs, ferrum, &c. Quæ plus terræ habent, difficilius funduntur: quæ minus, facilius: & quò terrea, eò magis rubiginem contrahunt. Humidiora, vt aurum, argentum, plumbum, siccioribus grauiora & maioris ponderis sunt, vt ferro, ære.

De auro & argento. CAP. IV.

AVrum, vt ferunt, generatur ex sulphure subtili & rubeo, & ex viuo argento subtili & albo, sulphuris tamen amplius habet, cum pura concoctione elementorum, vnde nec rubiginem contrahit, defæcata omni ex parte vnctuositate. Argentum quoq; ex vtroq; fit, sed habet plus argenti viui, aerei atq; humiditatis. De mineris vtriusque latè Vanoccius Biringuccius libro 1. pyrotechniæ, cap. 1. & 2. Calisthenes existimabat vt chemistæ quoq; vnam formam esse metallorum, nempe aurum, ad quam, cùm decoctio mineralis non posset peruenire generatio fieret aliorum metallorum pro modo virtutis, vel argenti, plumbi, stanni, &c. Albert. Magnus lib. 3. de metall. tract. 1. c. 7. Quamobrem chemici summoperè laborarunt, & adhuc laborant, in obtinenda & comparanda illa vltima perfectione, qua transmutare satagunt alia metalla impura in aurum, cuius rei extant pleraque volumina, nempe testamẽtum & codicilli Lullij, Ioan. Lancinij Chemica collectanea, praxis Ioan. Anglici diaconi, Ortulani opus, Ioan. Chrysippi de arte metallica, Morieni Romani de transfiguratione metallorum, Thomæ de metallis, Albert. Magn. lib. 2. & 3. de metallis, Augustin. Panthei

Panthei Veneti liber de arte & transmutatione metallorum: item voarchadumia eiusdem. Extat & Auicennæ de tinctura metallorum, item compendium animæ transmutationis Lullij, item scala philosophorum. Item alius liber opus mulierum: alius ludus puerorum, alius Lullij compendiũ de tincturis, alius tributus Aristoteli de practica lapidis philosophici, alius Hebri vel Gebri, alius Hermetis, alius dictus Correctio fatuorum, alius de lapide philosophico, alius clangor buccinæ, alius sententia semitæ, item Arnaldi de villa noua libri, Rosarius philosophorum, alius lumen nouum, alius epistola super alchemia ad regem Neapolitanum: item alius Roberti Vallensis de antiquitate & veritate artis chemicæ. Qui omnes certè miranda canunt, sed non credenda, &c.

In quibus inueniatur aurum & argentum.

Cap. V.

SCrutantur, vt habeant aurum, omnia auari homines, vt non mirum si aurum palleat veluti metu tot hominum, qui ei insidiantur & concludant, persequuntur cum Pindaro ode 1. Olympic. dicentes,

ἄριστον μὲν ὕδωρ, ὁ δὲ
χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ
ἅτε διαπρέπει νυ-
κτὶ μεγάνορος ἔξοχα πλούτου. id est,

Optima quidem est aqua, at
aurum velut ardens ignis noctu,
excellit superbè inter superbas diuitias.

Digni tamen, qui insigniantur ob illum singularem auri amorem vanum, singularibus verbis & titulis, auriti Midæ, quem ferunt ob auri votum & corruptum iudicium, asininas aures nactum esse, vt ait Ouid. lib. 11. Metamorph. cupiditas enim hæc, cum sit vanissima habendi ea quæ per se nihil vitæ proficiunt, nisi commercij commutandi causa, non potest esse non asinina, nempe congerere & asseruare præter modum, quæ tibi nec alicui custodita prosunt, nihilq; turpius quàm imaginariam sibi in futurum fingere necessitatem. Neque non possum præclarum iudicium Atheniensium mirari, qui in Arthmium zelitem, ita sententiam tulerunt, teste Demosthene orat. 3. contra Philippum: Arthmius Pythonactis filius zelites, ignominiosus esto, & hostis populi Atheniensium & sociorum, ipse & genus, quòd aurum è Media in Peloponnesum vexit. Omitto reliqua de abusu auri

auri & pecuniarum, de cæco Plutone, de sacra fame auri, de impijs actibus natis ex illo referre, pertractanda à rhetoribus. Redeo ad rem, perquiri, & inueniri aurum & colligi, ex ramentis fluminum quæ arenas habent quasdam intermittas aureas, vt in Pado Italiæ, Tago Hispaniæ, Hebro Thraciæ, Pactolo Asiæ, Gange Indiæ, Physon vocat Moses Genesi 3. quem dici Gangem testatur Strabo lib. 15. De istis fluminibus hæc refert Plinius lib. 33. cap. 4. In Ozo fluuio Bactrianorum quoque in Pæonia nascitur. Aristot. lib. de mirab. auscultat. Secundò aurum effoditur in scrobibus, aut ruina montium. Tertiò, cuniculis actis per profunda montium caua. Quartò, in India ferunt apud Scythas à formicis & gryphibus erui, Plinius lib. 33. cap. 4. & lib. 7. cap. 2. Lucian. in Gallo. Dicunt quoque Ophiusam insulam anteà Pelagiam dictitatam, aureo quondam imbri perfusam, teste Ammia. Marcell. lib. 17. Postremo vereor affirmare quod plerique iactitant, quod tamen nunquam consequuti sunt; vt opinor, ex chemica operatione aurum & argentum perfici ex alijs imperfectis metallis, & ad id detorqueri posset, quod Esdræ 4. cap. 8. dicitur, paruum puluerem vnde aurum fit. Et aureum ramum, de quo Virgil. in 6. Aeneid. & eclog. 6. Hesperidum aurea mala, & apud Ouid. 10. Metamorph. Hesiod. in Theogon. quas fabulas trahunt Hesichius, & Suidas ad chemiam, vt alij vellus aureum. Inuenitur & argentum in argenti fodinis. sed & Plinius lib. 26. cap. 27. tradit, quòd ignis accipit arenas, ex quibus alibi vitrum, alibi argentum, alibi minium, alibi plumbi genera, alibi pigmenta, alibi medicamenta fundit, igne lapides in æs fundi, ignéq; ferrum gigni.

De Aurichalco. CAP. VI.

AVrichalcum, vel vt alijs placet ὀρείχαλκον, duplicis est speciei: vel naturale, quod in montibus exeritur, vel factitium, quod parte quinta auri constat, alijs electrum: colorem enim eius imitatur, Plinius libro 33. capite quarto, vocant Galli latonem. Veruntamen Vannocius libro primo Pyrotechniæ, capite octauo, fossitium & naturale reperiri negat, sed ex ære quod vocamus cuprum, & *æram*. componi, tinctura adiuncta: tingi autem cum lapide calaminari, fusione æris cum eo facta, & vitri puluere iuncto, & percolato ære. Humecta constat natura aurichalcum, sed terrena & impura, tamen maiori calore decocta quàm sit æris. Ideo purius & nitidius

æris;

æro, & durius propter maiorem decoctionem.

De Aere. Cap. VII.

AEs nobis simpliciter dicitur, *Cuyure*, item æs cypriū, fossile ex fornacibus & minetijs æris oritur, & cadmia, quam dicūt Tuthiam communem, & pompholigem, vnde & ea materia æris esse dicitur, vt & flos æris. De quibus Amatus in Dioscoridis librum quintum enarratione 43. Isidorus Etymolog. lib.16. cap.19. Plin. lib.34. cap.9. & 10. Vannocius lib.1. Pyrotechniæ, cap.3. Aes, vt ait Isidor. rubiginem celerius contrahit nisi vngatur oleo: seruatur autem optimè in pice liquida. Hoc sonorum est, ideo tubis inseruit.

De plumbo, & stanno, cerussa, sandaracha. Cap. VIII.

PLumbi quatuor constituuntur genera, primum album dicitur, quod stannum aliter. Secundum, nigrum plumbum vulgare. Tertium, Bisemutum, medium inter album & vulgare. Quartum genus ex stibio fit quod vulgò antimonium, quod est lapis inuentus in argentifodinis. Plinius lib.33. cap.6. multa lib.34. cap.16.17.18. Stannum stridorem quendam retinet. Miscetur & stanno interdum plumbum nigrum ad octauā partem, quod stannum à Mediolanensibus dicitur Peltrū. Plumbum album & nigrum inuenisse primum Midam dicitur ab Higinio in fabulis cap. 274. Plinius Midacritum vocat lib. 7. cap. 56. vbi & de inuentoribus aliorum metallorum. Plumbū fit ex humore crasso, impuro, mal eq; decocto, ideoque molle, nigrum, graue, & densum admodum est: & in locis frigidis & humidis nascitur plerumque. De minerijs plumbi & stanni, apud Vanoccium lib.1. Pyrotechniæ cap.4. & 5. Ex plumbo & aceto, fit cerussa, vt ait Galen. lib.9. de simplic. medicam. facult. Plin. lib.34. cap. fin. Vitruuius lib.7. c.12. Hæc adusta, in sandaracham adulterinā transit, quę & dicitur sandix Syrium, Aetius lib.2. Plin. lib. 35. cap.6. Ama. Lusitan. in Dioscor. lib.5. Enarrat.63. Meminit Plin. lib.33. cap.66. de vena plumbi, quam galenam dici autumat, quæ iuxta argenti venas, reperitur.

De ferro, & chalibe. Cap. IX.

FErrum, metallum leuius superioribus, porosum, nigrum, inæquale, quoniam in eo humor inæqualis est, & abundat maior copia siccitatis. Accedit huic formę

chalybs,

chalybs, id est, ferrum densius, propter maiorem humiditatem, magisq; decoctam, Sebastian. Foxius lib. 3. de natur. philosoph. cap. 6. de differentijs ferri & illius liquamine & induratione, Plin. lib. 34. cap. 14. & 15. De minera ferri, Vanoccius lib. 1. pyrotech cap. 6. & de arte miscendi chalybis cap. 7. Tradit & Aristot. lib. de auscultat. mirabilibus chalybem etiam ex sabulo quodam generari.

De argento viuo & chemicis metallorum nomenclaturis. Cap. X.

Argentum viuum, species metalli dicitur, ob continuum suum motum & Græcis ὑδράργυρος, aquarum argentum: à chemicis dicitur Mercurius: sicut aurũ, Sol: argentum, Luna plumbũ, Saturnus: Iupiter, stannum: cuprum, Venus: Mars, ferrum. Argentum viuũ, ex substantia terrea & aquea indigesta est, multumq; aeris immixtũ habet: Quò fit vt mobile ita sit, & igne in auras euolet, & defluat in fumum & resoluatur. De hoc latè disputat Albert. Magn. lib. 4. de reb. metallic. tract. 1. cap. 1. Plin. lib. 33. cap. 6. Inuenitur autem argentum viuum naturale & fossitium, & artificiale seu factitium, vt monet Amatus Lusitanus in 5. Dioscond. enarrat. 70.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS,

LIBER XXXVIII.

In quo agitur de participantibus naturæ lapidum & metallorum.

De alijs corporibus mixtis simplicibus & sine vita existentibus, vt de vitro, & nitro primum. Cap. I.

Ertivm quoddam genus fossilium, inter lapides & metalla compositorum corporeum simplicium, est eorum quæ tantæ nõ sunt siccitatis aut caloris vt lapidescant omnino, nec tanti humoris, vt formam metalli capere possint: cuius generis sunt vitrum, nitrum, alumen, bitumen, sulphur, sales, & atramenta seu tincturæ chemicorum. Vitrum

trum fit ex arenis, conchis vel fossilibus, vel ex cineribus nitri vel silicis, Plin lib.36. cap.26. Nitrum vulgò salitor, herba dicta kali, vnde salkali vel halkali, ex qua cineres fiunt. Hancq; herbam Amat. Lusitan.in 3. Dioscor. enarrat.153. putat esse vnam speciem anthylis, quam nasci in lacubus maritimis tradit, & in Gallia & Italia dictam salicornium. Et in lib.4. enarrat.54. etiam eius speciem quā vocant Tragon, suspicatur, quā vitrum fiat & sapo: eamq; ab Hispanis, vulgò vocari Sodam Batriliam. Est tamen aliud nitrum fossile, Dioscor.lib.5.cap.90. nobis nitrum, salpetre. Meminit & de aphronitro seu de spuma nitri, Plin.lib.31.cap.10. Galen.lib.9.simplic.medicam.facult.

De Alumine. CAP. II.

Aluminis tres sunt species, scissile, rotundum, liquidum, de quibus Galen.lib.9.simplic. medicam.Plin. lib.36.cap.19. Dioscor.lib 5.cap.123. Amatus, sex adfert species, alumen roche, plumæ, fæcis vini, catiui, scaliolæ, zuccharinum, de quibus tractat lib.5. in Dioscorid. enarrat.83. Paulus Aegineta lib. de apparatu medic. addēdus Plin.lib.35.cap.15

De Bitumine. CAP. III.

Bitumen, est gleba quædam siue terræ, seu maris vel paludis. melius Iudaicum, gignitur & in Phœnice, Babilone, Zacyntho, Sidone. Liquidum etiam est Ciliciæ, quod adulteratur pice: videndus de his Galenus lib. 4. de facult. simplic. medicam. Paul. Aegin. in appar. medicament. Dioscor. lib.1. cap.100.101.102. vbi de pissasphato, naphtha, colamine, bituminibus, & alibi limum, alibi terram esse ait. Bitumen, sulphureum, vt & Plin.lib.35. cap. 15. vbi de naphtha & alijs, & alibi.

De Sulphure. CAP. IV.

Sulphur, essentiæ est tenuis, & temperamenti calidi, vt ait Galenus lib.9. de facultat. simplic. medicam. Quatuor genera sulphuris ponit Plin. lib.35. cap.15. vnum viuum, quod Græcis ἄπυρον: Secundum dictum gleba fullonum, officinis tantum familiare: Tertium egula dictum ad suffiendas lanas pertinēs: Quartum ad ellychnia tantum conficienda seu ad sulphurata, videatur Aegynet. de appar. medicam. Dioscor. lib.5. cap.124. Hoc ardent interdum montes, vt Vesuuius, Aethna, Puteolanus, & alij.

De Salibus. CAP. V.

SAlis plura etiam genera, nam alij sunt marini, victui hominum familiares, vt aliqui fontani & fossiles: sunt tamen vt plurimum fossiles, minerales & metallici, vt sal gemmæ, qui est lapis grauis, lucidus, densus: item sal harmoniacus, vt ex Cyrenaica regione, sub arenis latens, sal alcali, de quo supra in vitro: spuma salis seu halinitrũ, de quibus videndus Amatus Lusitanus in Dioscor. lib. 5. enarrat. 90. 91. Galen lib. 11. simplic. medicam. Dioscor. lib. 5. c. 126. Plin. lib. 35. cap. 7.

De Atramentis. CAP. VI.

DIcuntur atramenta, quædam substantiæ fossiles lapidescentes vtcunque ex terra, & aqua: hæc primùm sunt liquida, postea coagulata. Atramenti quinque genera præcipua; primum album, quod Arabes dicunt kadidis: secundum rubeum, Arabibus assuric: tertium citrinum quoddam, Arabibus alkofol: quartum aliquod viride, quod Arabibus alcacantum, alijs vitriolum: quintum aliquod fuscum, habens aliquid liuidi seu pallidi aurei. De quibus Albertus Magnus lib. 5. de rebus metall. tract. 1. cap. 2. Rhasis de atramentis, Ianus Lancinius lib. 5. collectaneor. chemicarum cap. 1.

De tribus spiritibus mineralibus, & alijs medijs. CAP. VII.

CHemistæ vocant tres spiritus, minerales, argentum viuum, sulphur, & arsenicum: sunt alia cum ijs media, vt minium, chrysocolla vel attincar, aut auripigmentum, ochra, chalchites, Armenius lapis, Cyaneus seu lazuli, & alia, de quibus Dioscorides in 5. & sui enarratores Matheolus, Manardus, Amatus, Fuchsius, Constantinus, & alij.

SYNTA-

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XXXIX.

In quo agitur de virtutibus.

Quid tractandum sit in hoc & sequenti libro, & de affinitate virtutum & vitiorum.

CAPVT I.

IAM lib. 4. syntax. cap. 7. tractauimus satis abũdè in genere, de virtutibus & distinctione vel diuisione earum: habetq; caputillud de virtute, in commentarijs nostris transcendentiũ, dilucidam explicationem. Quædam etiam in ethicis generalia de moribus: de virtute animali, in animalibus: de vegetabili, in plantis: de cœlesti in libris de mundo: & de elementari, dum de meteoris percurrimus: vt nunc tantum supereſſe videatur singularis quædam explicatio virtutum & vitiorum, classis penultimæ speculi artis positi lib. 2. syntax. cap. 1. Quamobrem hic libellus de virtutibus separatim aget, postea autẽ postremo libro vltimam vitiorum & virtutum oppositarum explicationem, eo ordine, quo singula in prædicto speculo fuêre proposita, vt memoria tenacior sit, Deo iuuante, absoluemus: virtutibus virtutes proximas, & vitia vitijs connectentes, vitiaq; cum proprijs virtutibus comparabimus, vt elucescant & facilius distinguantur iuxta se contraria posita. Virtutes quippe omnes, quodam iure familiaritatis & sanguinis, sunt sibi hærentes, vt vix, qui vnam habuerit, alias non consequatur, vt notat Cicero 2. offic. & 2. Tusculanar. & 5. de finibus. Platoq; in Protagora, vbi vnam tantùm dixit virtutem, iustitiam nempe, cæteras continentem, & Aristoteles & Galenus late libro septimo de decret. Hippocrat. & Plato. vti etiam vitia se mutuò consequuntur, & abyssus abyssum inuocat: & semper in peius vitium ruit. Quare perpulchrè Plutarch. libro de different. inter odium & inuidiam, scripsit, vitia multitudini hamorum similia esse, quæ si cum pendentibus ex ipsis affectibus, huc atque

illuc moueantur, pluribus inter se nodis atque implicationibus connectuntur: ipsa verò, quemadmodum in ægritudinibus accidit, alia ob aliorum dolorum dolorem cruciantur: proinde, vt idem libro de sera numin. vindic. vbi vitium vnum, ibi plura. Sunt etiam vitia virtutibus proxima, & quæ sæpe pro virtutibus habentur: vt contra sunt virtutes, quæ proximis sibi vitijs solent valde lædi ob quandam similitudinem. Quò fit, vt vulgus, qui non nouit virtutis & vitij distinctiones, pro animi sui passionibus, vt vitium, virtutem calumnietur. Nam humilem, dicit abiectum: erectum, superbum: valde iustum, irridendum: doctum, inflatum: seuerum, crudelem: indulgentem, facilem: simplicem, brutum & stultum: acrem, callidum: diligentem & pium, superstitiosum: remissum, negligentem: solertem, cupidum: parcum sobriumque, auarum, quietum, ignauum vecordemq́; : abstemium, morbo aliquo infectum & tenacem: comedentem, edacem: ieiunantem, vanum: liberalem, prodigum, & contra: verecundum, rusticum: in quibus splendor virtutibus adimitur, vt ait Sidonius Apollinaris libro septimo epistolarum, epistola nona. Detrahebant Paulo anachoritæ, inuidi, & Hilarioni, illum solitudinis calumniati, huic obijcientes frequentiam: vt qui semper latuit non fuisse, qui semper visus est, vilis existimetur, teste D. Hieron. in vita Hilarion. tomo primo oper. Sic Pharisæis, D. Ioannis heremus non placuit, nec ieiunium: nec domini saluatoris, turbæ socijq́;, & cibi placuêre, Matth. capitulo vndecimo, hæc tamen sunt incerta vulgi vestigia, bestiæ multorum capitum, atque iusti ac tenacis propositi vir, odit profanum vulgus, arcet, contemnitq́; iudicium illius. Cui nunc tamen præcepta virtutum tantum perstringemus, vt si fieri possit, resipiscat & mores corrigat, memores eius quod tradit Ouidius lib. 1. de remed. amoris.

Et mala sunt vicina bonis, errore sub illo,
Pro vitio virtus crimina sæpe tulit.

Nam quod pertinet ad corruptos mores quibus nunc viuitur, certè dicam quod Hesiodus in Ergis lib. 1.

νυῦ δ' ἐγὼ μητ' αὐτὸς ἐν ἀνθρώποισι δίκαιος
εἴην, μήτ' ἐμὸς ὑὸς, ἐπὶ κακὸν ἄνδρα δίκαιον
ἔμμεναι; εἰ μείζωγε δίκην ἀδικώτερος ἕξει. Id est,
Ego porrò nec ipse nunc inter homines iustus
Esse velim, neq; meus filius, quando malum est,
Iustum esse: siquidem plus iuris habebit, iniustior.

De

De Iustitia. Cap. II.

ZEno apud Diogen. Laertium, lib.7. in Zenone, primas dixit virtutes, iustitiam, prudentiam, fortitudinem, temperantiam. Et iustitiam, scientiam eorum quæ fugienda eligendáve sunt, quæq; sunt media. Hæc Aristot. lib. de virtutibus. virtus animi, quâ tribuitur quod cuiq; par est tribui. Quam finitionē varijs exornat honoris titulis Orphæus in hymnis duobus iustitiæ, & Philo Iudæus lib.2. de vita Mosis. & libro primo legis allegoriarum & alibi. Cicero 1. officior. nosq; latè de ea in primo libro præludiorum optimi Iurisconsulti. Et in summa hæc bonos patresfamilias, homines ciuiles, principatu dignos, vtiles sibi & suis facit: verè regia virtus, sine qua nec vllus bonus, vt dixisse Socratem refert Xenophon libro quarto de dictis & factis eius, hæc leges ferentibus adsuit, proinde qui hanc habet, perinde ac Solon, ac Draco leges feret, vt Gymnosophistæ, sapientes Indorum docuerunt Apollonium Tyaneum, auctore Philostrat. lib.6. de vita eius capitulo vndecimo. Iustitia murus arduus, quem non obliquis doli vis ingreditur hominū genus, secundum Maxim. Tyrium sermo 2. omnia iustitiæ cedunt publica, & priuata, illa temperantur: ideo in Pythijs à Pindaro ode 8. quies iustitiæ dicitur filia, quæ habet claues consiliorum & bellorum excellentissimas, vrbium conseruatrix: ista sine aduersario, quia iudicis officio fungitur, vt scribit Philo Iudæus 1. allegoria. Leges & Demosthen. oratio. 1. contra Aristogito. per hanc eius administri magistratus, bonos à malis discernunt, malosque puniunt intrepidè, Plato in amatoribus, & 9. de legibus. Hæc itaque speculatrix vitiorum, & castigarrix inuicta, vtpotè tribus suffulta comitibus, sanctitate, veritate, & fide, vt ait Aristot. lib. de virtut. Præstat & vel eo maximè cæteris virtutibus, quòd aliæ à nobis possessæ, nostræ potissimum consulant vtilitati, illa tamen & nostræ & aliorum omnium, teste Aristotel. lib.5. ethicor. cap.1. distribuit enim quæ cuiusque sunt: quod & tradit Isocrates oration. de pace. Addit & commodè Suidas, in verbo ἀρετὴ, iustitiæ comites, æquabilitatem, & gratiam. hæc in voluntate posita & in re ipsa, constans & perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi Iustiniano, vt explicamus in præludijs Iurisconſ. c.1. ita propria, vt voluntaris erit hominis virtus, & si re ipsa, quædam æqualitas aliquæúe partes iustitiæ, in animalibus brutis esse vi-

deantur, vt cùm Delphini inter se partiuntur venationis piscium partes, & maiorem relinquunt ei qui capturæ causa fuit, teste Aeliano lib. 2. de animalibus cap. 8. Sicut & quædam refert de Leonis iustitia, idem lib. 5. c. 39. Quæ tamen & alia similia verè iustitiam non exhibent, cùm instinctu naturæ fiant à brutis & sine voluntate, & pleraq; in illis inueniantur, quæ à regulis iustitiæ omnino declinent: vt optimè Hesiodus dixerit,

τὸν γὰρ ἀνθρώποισιν νομον διέταξε κρονίων,
ἰχθύσι μὲν, καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς
ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς.
ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἣ πολλὸν ἀρίστη γίνεται. id est,
Namq; hanc hominibus legem disposuit Saturnius,
Piscibus quidem & feris, & auibus volucribus,
Se mutuò vt deuorent: quando quidem iustitia carent:
Hominibus autem dedit iustitiam, quæ multò optima.

Quibus docet errare Aelianum, dum brutis iustitiæ exercitium tribuit in proximè citatis locis, & lib. 6. de natur. animal. ca. 50. Pari modo qui inter latrones & improbos constituunt. Non enim obedientia ad prædandum vel distribuendum aliena, iustitia mihi est, sed iniustitia. Versatur quippe iustitia circa societatem vitæ, communitatem, concordiam, amicitiam, similitudinem morum: circa pietatem in Deum, patriam, parentes, liberos, patres, amicos, affines, vxorem, maritum, hospites: in beneficio dando & retribuendo, in disceptationibus iudiciorum, actionibus & defensionibus, in conseruatione iuris cuiusque, & similibus quæ ad belluas non porriguntur, non ad latrones qui proximis insidiantur, qui fœdera societatis humanæ perfringunt.

De Diuisione iustitiæ. CAP. III.

Prior diuisio iustitiæ, vt alia sit vniuersalis, alia particularis: vniuersalis, maioribus, & legibus eorum obsequi primaque iustitia, qua Deo proxima, qua diuinis: tertia, qua patriæ parentibusq;. postrema, qua vitæ functis debitum cuique suum officium tribuimus, vt notat Aristot. libello περὶ ἀρετῶν. In iustitia Dei qui maiorum sumus, debetur obsequium, cultus, adoratio, vt & nouerunt Ethnici, Pythagoras in aureis versibus, Theognis in gnomis, Seneca lib. 4. de virtutib. in iustitia. Et melius nostri, Augustinus lib. de natura & gratia contra Pelagianos cap. 13. & alij omnes. Propter eius authoritatem & magistratibus debemus quoque obedientiam,
D. Paul.

D. Paul. ad Roman. 13. propter ordinem in hierarchia hac terrestri constituunt à Deo: nec enim potestas nisi à Deo, Sapien. 6. similque lex naturæ statuit inferiores parere superioribus, Dionys. Halicarn. lib. 2. Antiquit. Roman. Quid autem debeamus Deo, principibus, magistratibus, maioribus, senioribus, parentibus, liberis, & alijs personis, cùm ecclesiasticis, tùm alijs: quidve illi vicissim alijs debeant, tractauimus abundè lib. 1. præludior. optimi Iurisc. per plura capita, nec hic repetemus, neque ea quæ ad iustitiam vniuersalem pertinent. Sed de particulari pauca subiungemus, quæ particularia vniuscuiusque in diuiduo negotia, considerat: cuius duæ feruntur species, commutatiua, & distributiua. Commutatiua est æqualitas in rerum commutatione per contractus quibus vtimur, pro medijs, ad reducendam communicationem ad æqualitatem, vel mediante pretio, seu numi æstimatione, vel sine pretio in excessu vel defectu proportionem Arithmeticam adhibendo. Distributiua, est quæ reddit cuique quod suum est, vel in dando debito, vel in imponenda pœna: in quib. non æqualitas inspicitur arithmetica, sed geometrica, prout cuique dignum est concedi, & si olim aliquando, pœna talionis arithmeticam videretur habere, dum dens pro dente, oculus pro oculo, puniebatur, &c. In hac geometrica distributione iustitiæ, inspicit iudex gradus delictorum, nec tantùm factum, sed & delinquentium qualitates, causas, voluntatem, ætatem, & reliquas alias peristases, quas in criminibus puniendis in nostra iuris epitome quærendas dicemus, Deo fauente. Sic in honoribus & administrationibus distribuendis, ætas, habitus, eruditio, experientia, & alia id genus geometricè considerantur, non arithmeticè. Quæ latius explicat Melanchthon in Compendio Philosoph. moral. Quæ & de iniustitia, negando, dicta existimare oportet.

De alia diuisione iustitiæ & iniustitiæ.

CAP. IV.

IVstitia in scripturis sacris, duplex est: vna Mosaica, alia Christiana, illa externa, hæc interna quoq;: illa carnis, hæc spiritus: vna politica seu ciuilis, humana: altera diuina, cœlestis, & spiritualis: vna pharisaica, altera vera: vna vetus, altera nouailla præcipit, & nihil implet: hæc omnia implet, quia D. nostrum Iesum Christum habet, qui est legis implementum, vt scribit Barthol. Vuesthemerus, in phrasibus sacræ scripturæ, in verbo iustitia.

De Iniustitia. CAP. V.

QVid iniustitia sit, ex superioribus per negationem apparet; esse inquam vitium animæ, quo amplius quàm par sit in quacunque re, quis habere vel pollere, seu excellere velit, Aristot. πλεονεξίαν. Comites iniustitiæ, calumnia, iactantia, simulatio, calliditas, dolus, fraus, malignitas. Iustitiæ duo extrema vitiosa: in excessu velle nimium haberi iustum; sic enim Ecclesiastes monet c.7. noli esse multum iustus, & Eccles. c.19. est iustus qui se nimium submittit multa humilitate. Sicuti nimia religio, hoc est non limitata cancellis rationis, transit in superstitionem, de qua posteà. In defectu autem, dum quod iustum est, non fit, vbi via spatiosa quam multi sequuntur, tritaq; perditorum & stultorum infinita multitudine.

De Prudentia. CAP. VI.

MOnet Deus, vt simus prudentes sicut serpentes, & simplices vt columbæ, Matth. 10. Proponit, &c. 25. exemplum imitandum virginum prudentum: item Lucæ 12. fidelem & prudentem dispensatorem, præcipit & D. Paulus ad Titum 2. vt simus prudentes. Quæ omnia, omnes virtutes nobis proponunt sub nomine prudentiæ, quia nulla virtutum prudentia vacat, si credamus Cicer. 5. Tuscul. Atque vt ait Hierocles in commentarijs ad carmina Pythagorica, illud iustum est, quod perfecta prudentia circumscribit. Et vt D. August. libro 83. quæst. quæst. 31. Prudentia est rerum bonarum, malarum, & neutrarum scientia, firmatque lib. 19. de Ciuitate Dei, c.4. Etenim prudentia quæ est in animæ rationabili parte, quæ opinatiua dicitur vel æstimatiua, sine arte & sola sua vi, consulere potest quæ sibi & alijs bona sunt & mala, vt colligitur ex disputatione Aristot. lib. 6. Ethicor. c.5. & libello, de virtutib. Et per illam consentiente Cicer. 3. Rhetoric. ad Herenn. possumus habere delectum bonorum & malorum, in quibus illa versatur. Sic in corde prudentis requiescit sapientia, & ipse quoque erudiet indoctos, Prouer. c.14 ita illa eadem bona, aut adipiscitur, aut tuetur, aut adauget, aut vtitur illis sapienter, vt notat Plutar. orat. consolat. ad Apollo. docetq; quid sequendum, quidve fugiendum in omni vita. D. August. sermo de prudentia ad eremitas, ad prudentiæ munus pertinet authore Macrob. in Somn. Scipion. lib. 1. cap. 8. ad rationis normam, quæ cogitat, quæ ve agit, reducere, & humanis actibus prouidere. Quare assident ei ratio, intellectus, circumspe-

cumspectio, prouidentia, docilitas, cautio, sicut & Cicero 2. de Inuent. partes alias prudentiæ dicit, prouidētiam, memoriam, intelligentiam ad humanorum actuum vtilitatem. Neque enim, vt scribit Philo Iudæus, lib. 1. legis allegoria. prudentia est, solum verbis sapere, sed opere spectatum esse, actionibus ad virtutem compositis. Propriè autem virtus hæc est eius qui præsidet, non eius qui subest, sententia Aristot. 3. Politic. cap. 3. proinde apud Platonem in Alcibiade 2. vel de voto prouidens dicitur sufficiens consultor sibi & patriæ, imprudens contrà. Et in Lyside vel de amicitia, prudentibus res commendandas censet & ducatum aliorum. Neq; quippiam efficacius etiam ad habendos obedientes milites Cyrus ex consilio vt apud Xenophon. libr 1. Cyripæd. dicebat esse, quàm vt dux prudentior esse videatur. Et Eccles. c. 10. ciuitates inhabitabuntur per sensus prudentum. Et firmissimū propugnaculum ciuitatis apud Philonem lib. de sacrificio Abelis, cogitationes amicæ prudentiæ: ideo, inquit ad Nicoclem in Euagora orat. 4. Isocrates, vos qui dominamini, pluris facere oportet prudentiam. Prouidentiam & prudentiam idem esse plurimi sentiunt, nisi quòd prouidentia generalis, prudentia specialis: cùm tamen & prouidentia sit de singularibus, de quibus nos latè in commentarijs Transcendētium, cùm explicauimus synopsim lib. 4. Syntax. c. 5. vbi agitur de prudentia & prouidentia, & de diuisionibus eius. Hanc virtutem ex siccitate hominis parari Galen. ait, veluti ex humiditate dementiam lib. quod mores animi sequantur temperamentum corporis, melius tamen, quanquam & conferat aliquid ea dispositio corporis, respondit Plato dialog. 26. in Phædro vel de pulchro prudentissimum efficere diuinam philosophiam scilicet vt ait Macrob. lib. 1. in Somn. Scipio. c. 8. mundum ipsum & quæ mundo insunt, despicere, omnemq; animæ cogitationem in sola diuina dirigere: eam quoque perficit tempus & longa experientia, obseruatioque euentuum, cum legitima ratiocinatione dicit doctrinam & vsum Marsil. Ficinus in argumento in Menone Platonis: vim quoque addit à natura illi Cic. 1. de legib. & Iob 12. in multo tempore prudētia, in tempore inquam considerato & obseruato; alioquin, vt ait Isocrates in Archidamo orat. 14. quantum ad prudentiam pertinet, non multitudine annorū, sed ingenio & cura distamus. Quocirca in prudentia, vt ait Cic. 1. Offic. hæc concurrere debent, amor veri, meditatio animi, perspicacitas eiusdem,

inuestigatio veri, vel diligentia inquirendi, cum cogitatione, memoria, deliberatione, delectu bonorum studio, & scientia: quibus monemur, vt nisi ea omnia consequamur, nostræ sententiæ ne fidamus, sed prudentes alios consulamus: quo referendum quod scribitur Prouerb.3. ne innitamur prudentiæ nostræ: & ad Roman. 12. nolite fieri prudentes apud vosmetipsos: & Eccles.9. cum sapientibus & prudentibus tractandum esse consilium: paucorum enim sapientiam & iudicium, potius, quàm plurium insipientium vereri oportet, vt ait Plato in conuiuio. Cùm tamen plerique philautia hallucinati, sibi nimium sapere videantur, quales tumidi philosophi, qui dicentes se sapientes stulti facti sunt, & euanuerunt in cogitationibus suis, vt ait D. Paulus ad Roman. 1. Inter ea quæ prudentiæ sunt, videtur Aelianus lib.2. de natura animal. cap.1. sagacitatem naturalem referre animalium, quæ sibi quodammodo in futurum prospiciunt, instinctu tamen naturali, quodq; se muniant contra pericula, & in apibus lib.6.c.11 Cæterum vt iam in iustitia præmonui, hanc reijcio à numero virtutis, cùm nulla insit illis voluntatis ratio quæ fundamentum virtutum est.

De Imprudentia. CAP. VII.

Contrarium prudentiæ vitium est imprudẽtia, quod est rationalis partis malè & improuidè viuendi causa, Aristot. ἀφροσύνη. Cui inest motus animi inconsideratus, affectuum inescatio, imperitia, dementia, obliuio euentuum, philautia, delectus malus & præceps, stultitia, temeraria actio, &c. eius excessus in temerè præsumendo & vltrà quàm fas prouidendo: defectus autem in non perspiciendo. Affinis huic vitio, prudentia falsa, quæ verè prudentia non est, & tamen esse videtur: veluti prudentia huius mundi, mors est & imprudentia apud Deum, ad Roman.8. dum quis prætermissis diuinis, inferiora appetit dum voluptatibus se polluit, &c. vt ait D.August. lib.83. quæstionum quæst. 65. Sic villicus iniquitatis, prudenter hac cautione humanarum rerum, dicitur se gessisse in subuertendis rationibus domini sui apud D. Lucam, cap.16. & prudentiores filij huius seculi filijs lucis, id est, diligentiores in procurandis rebus humanis, quàm filij lucis sint in tractandis rebus diuinis, eod. cap. 16. Luc. Ita diuersis respectibus quis prudens, id est prouidens suis negotijs, & imprudens dicitur. Verùm is qui in malis solers & diligens est, si de virtute agamus,

mus, imprudens est, quia salutem suam stultè prætermittit, nec curam sui verè habet, quātumuis inani impiorum opinione prudens videatur.

De Fortitudine & magnanimitate.

CAP. VIII.

Hic de virtute fortitudinis agimus, non de robore athletico, quod vocat etiam Plin. fortitudinē, dum artubus validis, firmioribus musculis, & membris, quis præualet, cuiusque exempla refert libro 7. cap. 20. & 28. Talis Sampson, Hercules, Herilus, Virgil. 8. Aeneid Milo Crotoniates, Gellius lib. 15 cap. 16. Cælius lib. 5. cap. 21. Titormus Busequa, Cælius lib. 11. cap. 69. Cacus, Ouid. 1. fasto. Monychus Centaurus, Lucan. 6. Pharsal. Ouid. in Ibin, Cleomedes Astypaleus, Plutarc. in vit. Romul. Crinitus lib. 15. cap. 3. fortitudo itaque vt virtus, est quam vocat Senec. lib. 4. de virtutibus, magnanimitatem, in ea animæ parte quæ facilè incitatur terroribus, ob quam quis non concitatur per illa quæ mortem minantur: & in summa nec aliud est, quàm in difficilibus & arduis seruare alacritatem, ad subeunda pericula, & animis abundare: magis præclarè mori quàm turpiter viuere, seruarique cupere. Hanc comitantur constantia, & grauitas (teste Suida in verbo ἀνδρεία) atq; animositas, generositas, fiducia, sedulitas, & tolerantia. Cicer. quoque 2. Tusculan. quæst. lib. 3. rhetor. ad Herenn. & 2. de inuent. addunt alios comites, magnitudinem animi, grauitatem, patiētiam, humanarū rerum despicientiam, perseuerātiam. Verùm inter patientiam & fortitudinem animi, idem Cicer. in partition. orator. interesse scribit, quòd venientibus malis obstet fortitudo, at patientia adesse ostēdat, quia qui tolerat persert. Cui subscribit D. August. lib. 83. quæst. 31. & lib. de liber. arbit. cap. 13. Aristot. 3. Ethicor. c 6. fortitudinem ponit circa terribilia, sed non circa quælibet, veluti in perferenda infamia, paupertate, morbo, aut in maris periculis: sed circa periculum bellorum: verùm alij latius, ad mortis quemlibet contemptum, virtutis & boni causa extēdunt. Sic constans ille animus in Dei fide martyrum, fortitudine plenus dicitur, qualis S. Stephani Act. 6. Et apud gentiles inuictus animus in tormentis, vt fortitudo celebratur Socratis in pædore carceris, in haustu cicutæ: Miltiadis, in vinculis: Themistoclis, Rutilij, Metelli, in exilio: Reguli, in tormentis: & aliorum, in aliorum terribilium magnifico contemptu. Atque Plato in Protagora, absolutè dixit

fortes

fortes esse circa metuenda: & Cicero Rhetor.3. fortitudinem dixit esse rerum magnarum appetitionem, & rerum humilium contemptum, laborum cum vtilitatis ratione perpessionē. Item 3. de Finib. Fortitudinē in laboribus periculisq; cerni: & D. Ambr. lib.1. de Offic. fortē in contemptu periculorū, & vltrà in constātia aduersus vitia constituit, in extraneorum quoque contemptu & corporeorum, inque virtutum audaci persecutione. D. Hieronymus in Ioël em, fortis viri etiam esse ait, nec aduersis frangi, nec prosperis subleuari, sed in vtroque moderatum esse. Multa alia de fortitudine, Seneca libro 14. epistol.91. & libro 2. epistol.37. vbi de duplici magnanimitate, quæ extra bellorum pericula, fortitudinem adstruunt. Cæterùm nec tolerātiam omnium, animi fortis esse, quisquam sibi debet persuadere. Sed eam tantùm quæ prudētiæ est, vt monet Plato in Lache & Cratylo, quod à notatione nominis euincit quoque: nam fortitudo, ἀνδρεία, Græcis dicta est, quasi virilis, quia ἀνὴρ vir dicitur: vel ab ἀῤῥόη, sine fluxu, quod non defluat. Estq; fortitudo medium inter temeritatem & timiditatem, vt ait Plutarc. lib. de Virt. morum. Quamobrem illa quæ non est prudentiæ, temeritatis esse videtur, illa & infœlicium hominum periculis se exponere, vt vitam contemnentes, cùm tamen propter virtutem mortem vitæ præponere fortitudinis sit. Propriumq; fortitudinis est, nihil nisi turpia timere, vt ait Macrobius lib.1. in Somn. Scip. cap.10. Vitium itaque aduersum magnanimitati, vel fortitudini, reprehensibilis vitæ conscientia erit, vt scribit Seneca 4. de Virtutib. & Cicero 1. Offic. tradit, fortitudinem rectè ab Stoicis dictam, virtutem propugnantem pro æquitate. Nam ea animi elatio, quæ in contemnēdis periculis, si iustitia vacat, quæ ve pugnat, nō pro societate communi, sed pro suis commodis, in vitio est, non virtutis, potiusque immanitatis. Rursumque 4. Tuscul. varijs adductis finitionibus, docet fortitudinem esse tolerantiam cum obtemperatione summę legis, non in ira vel furore sitam: siquidem ea iram moderatur ratione. Et Galen. lib.7 de Placit. Hippocr. & Platcius virtutis sedem constituit ea in parte animæ, quæ irascibilis dicitur, Philo autem Iudæus lib.1. Allegor. legis, in pectore.

De Diuisione fortitudinis. CAP. IX.

ARistoteles lib.3. Ethic. ad Eudemum, quinque species fortitudinis facit, in quibus eadem quis sustinet, sed non

non ob easdem causas: quarum illa perpetuò retinenda pro vera virtute est, quæ cum ratione sustinet & metuit quæ ratio metuenda suadet, quo fortis differt ab audace, qui metuenda non metuit, & omnia temerè aggreditur, & suscipit: & à timido, qui omnia metuit & formidat: in medio quorum est fortitudo, vt ait D. Augustinus epist. 29. ad Hieronymum. Prima porrò species fortitudinis Aristoteli est ciuilis à verecundia orta. Secunda, militaris, vt auxilia horribilium cognoscantur, ex peritia nata. Tertia, ab ignorãtia horribilium, qualis est puerorum. Quarta, ab spe, vt qui vino inebriati sibi persuadent, quia vinum spem addit. Quinta, est ex affectuum impotentia, ex concitatis animis, quomodo feræ sunt fortes, & de hac fortitudine loquitur Aelianus lib. 4. cap. 1. de Nat. animalium, dum laudat fortitudinem perdicum pugnantium præsentibus vxoribus. & libro 5. capite 11. de Fortitudine apum in defendendis aluearibus, & libro 6. capite 1. dum ait bestias seipsas ad fortitudinem exercere sine magistro, exemplo apri, leonis, tauri, elephantis. Verùm sola magnanimitas & fortitudo illa est, quæ rationem habet coniunctam, aliter illaudabilis & peruicacia: quamobrem fortitudini socianda est mansuetudo, quæ iram moderatur, ne impetu, vt bellua, feratur, vt ait Aristoteles libro 1. Magnor. moral. cap. 23. neque enim efferati animi fortes sunt, Aristoteles lib. 8. Politic. cap. 4. D. Augustinus adhuc inter fortitudinem Ethnicorum & Christianorum differentiam adhibet, libro de Vera innocentia, capite 25. nempe quòd fortitudinem gentium mundana cupiditas fecerit: fortitudinem autem Christianorum, Dei charitas, quæ est diffusa in cordibus nostris. Diuidam & fortitudinem rursum, pro rerum quibus adhibetur distinctione, in corporis & animi. Corporis, in armis, musculis, neruis, robore, consistit, & similibus. Animi autem fortitudo vel priuata & domestica: vel ciuilis, vel bellica, vel togata: bellica apparet in sustinendis & repellendis periculis, inuadendo aut defendendo: togata seu philosophica, in studio virtutum perficiendo, in libertate dicendi, fiducia consilij: in contemptu honoris, imperij, diuitiarum, doloris, exilij, egestatis, minarum, pœnarum, &c. in moderatione animi, in abstinentia potissimùm libidinis, luxuriæ, voluptatisque, in grauitate, liberalitate, & similibus virtutibus. Cætera patent.

De Ti-

De Timiditate & alijs vitijs fortitudinis repugnantibus CAP. X.

FOrtitudini in exceſſu repugnat amentia, audacia, immodeſtia, elatio, arrogantia: cupiditas bonorum, pecuniæ, & principatus, ſuperbia, inhumanitas, pertinacia, confidentia, factio, ſeditio, crudelitas, improbè dicta, mordacitas, detractio, auſteritas. In defectu autem, vitia in fortitudine, deſperatio, ſtupor, puſillanimitas, mollities, diffidentia, ſtudium ſui, ignauia, timor & metus ſine ratione laborum, mortis, periculorum, exilij, offenſionũ, repulſæ, moleſtiæ, inopiæ, infamiæ.

De Temperantia & continentia. CAP. XI.

TEmperantia, virtus eſt concupiſcibilis partis, p̃ quam à malarũ rerum appetitibus reddimur alieni, prout lex iubet, Ariſtoteles libello de Virtutib. & 1. Rhetor. ad Theod. cap. 9. Priuatorum hæc & maxima ciuitatum & quietis virtus, Iſocrates Orat. 13. de Pace, & 3. ad Nicoclem. Verſatur autem circa voluptates & dolores, non omnes quidem, & minus circa dolores: inter hæc enim medioeritas, vt explicat lib. 2. Ethic. cap. 7. & lib. 1. Magn. moral. cap. 22. Circa voluptates itaque potiſſimum corporis, & quæ conſiſtunt in guſtu & tactu, non quę animę ſunt. Ariſtoteles Problem. ſect. 29. quæſt 2. & in 3. Ethic. ad Eudemum, & 3. Ethic. ad Nicomachum, cap. 10. Comitantur temperantiam, ornatus & modeſtia, teſte Suida. Et Plato dialog. 3. de Republica, ei attribuit obedientiam magiſtratuum, quod ad ſubditos pertinet: quantum autem ad Principes, vt à venereorum, epulatum, compotationumque vſu, continentes ſint. Et in Charmide, ſeu de temperantia illius eſſe dicit, omnia quietè agere, quietè & ambulare & loqui: item pudorem & reliqua omnia quę in menſura conſiſtunt. Qua ratione certè & virtutum omnium fit et aggregatio temperantia, nõ propria virtus. Eadem ferè ſentit Seneca libro de Virtutib. dum eam nomine continentiæ explicat. Ad Ciceronem lib. 1. de Finib. bonor. & malor. tradit, temperantiam mouere nos in rebus aut expetendis, aut fugiendis, vt rationẽ ſequamur, nec ſatis eſſe iudicare quid ſequendum ſit, ſed ibi ſtare oportere. Zenò autem continentiam ſeu temperantiam affectionem dixit inſuperabilem rectæ rationis, ſiue habitum voluptatibus inuictum. Et D. Auguſtinus libro 83:

Quæſtio-

Quæstionum, quæst. 31. moderatam dixit dominationem rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animæ. Et 1. de Libero arbitrio, cap. 13. dicit esse cohibitionem animi ab his, quæ turpitet appetuntur. Mactob. quoque lib. 1. in Somn. Scip. temperantiæ tribuit, nihil appetere pœnitendum, in nullo legem moderationis excedere, iugo rationis cupiditatẽ domare, quæ mutuata sunt ex libro 4. Xenophontis de Dictis & factis Socratis. Huc pertinet præceptũ, Non concupisces, &c. Exod. 20. Deut. 5. 7. & Ecclef. 25. quo prohibetur furtum, adulterium, luxuria, & cupiditas alienorum omnis, & reuocantur homines ad temperãtiam, id est, ad virtutes. Nam sicut omnis virtus in mediocritate consistit, à defectu & excessu aliena: ita temperare se à malis, nihil aliud est, q̃ in mediocritate illa consistere: vt contrà, concupiscentiæ nomine, quæ cancellos rationis & mediocritatis transcendit, omne vitium continetur, fomes & fomentum omnium malorum. Ita & radicem eorum, dixit D Paulus 1. ad Tim. 6. & Isidorus lib. 2. de Summo bono, cap. 41. Nam ex concupiscentia & cupiditate incenditur animus ad habendum vel faciendum quod nõ licet: & dum passiones illas conceperit, generat peccatum: peccatum autem consummatum mortem parit, Iacob. 1. cui morbo obuiam it temperantia, per continentiam: continens namque temperans est, vt ait Aristoteles lib. 2. Magn. motal. cap. 6. vbi & fusè singula prosequitur. Sic Cicero 2. de Inuentione, continentiam describit esse, per quam cupiditas, consilij gubernatione regitur: siquidem si alio modo quàm per rationem cupiditas cohibeatur, temperantiæ virtus vel continentiæ non est: veluti, si vi vel aliter compescatur, vt in eunuchis temperantia venereorum rectè nõ nominatur, vt ait Philostratus lib. 1. de Vita Apol. Tyanei, cap. 21. Sunt quippe virtutes ex voluntate metiendæ, & hæc potissimùm, cùm non coinquinetur corpus, nisi de consensu animæ. Quò fit, vt non possim probare sententiam hic etiam Aeliani, qui libro 5. de Nat. animal. cap. 11. temperantiam communicat brutis, nempe apibus, eò quòd illæ feruntur odisse eos, qui vnguentis delibuti sunt, & qui tecenter à venere veniunt. Dumque dicit temperatissimum in victu capitonem piscem, lib 1. cap. 3. Et laudat lib. 2. cap. 26. aquilæ temperantiam, quòd sitim patiatur, nec se puluere volutet, vt cæteræ aues. Dumque scribit lib. 5. cap. 16. de muscis quæ in pysatide, eas quando festum celebratur Olympiorum, voluntariè abesse, & abstinere se à carnibus

nibus sacrificij, discedereque vltra Alphenum fluuium, nec redire nisi peracto sacrificio. Nam hæc & similia non rationis, non voluntatis sunt: vt virtutis nomen habere mereantur, non magis quàm si quis videat Oetes à culicibus immunes, Meliuntium vineas à campis: possunt enim hæc esse physica, & odio naturali aliquarum rerum vt serpentes ex ædibus odore pelluntur rutæ: formicæ ex latebris, sulphuris, & origani suffitu: Mustella odore vestæ felis. Refert & Ioannes Baptista Albertus libro 10. de Re ædificat. capite 15. quòd dens caninus, vnà cum cauda pedibusve in aula sepultus, (vt fertur) muscarum molestias abigat.

De Diuisione temperantiæ. CAP. XII.

ERgo in summa, colligamus ad temperantiam modestiam seu decorum, pertinere quædam generaliter, quædam specialiter. Generaliter temperantia virtutes omnes continet, vt iustitiam, fortitudinem, prudentiam, &c. habetque in iustitia temperamentum circa personas, circa res & actiones, & iudicia, in bono & æquo, in pœnis imponendis, in numerandis bonis, in continendis populis, legibusque decernendis, magistratuumque dignitate conseruanda: in prudentia, consiliorum directionem, taciturnitatem, oportunam grauitatem, &c. in fortitudine, patientiam: & sic de alijs. At particulariter, temperantia moderatur appetitus, perturbationes animi, constantiam retinet & castitatem, modestiam, pudicitiam, impetus teuerētiam, tranquillitatem, concordiam, pacem, ordinem, ornatum, cultumq; mundum, & gestum corporis & orationis decorum, studiaque licita.

De Intemperantia. CAP. XIII.

INcontinentię & intemperantię, contraria superioribus insunt. Atque breuiter, qui contra rationem aliquid agit, quive cupit, incontinens est, Aristoteles Problem. sect. 28. quæst 3. ideo qui venere & cibis immodicè vtuntur, incontinentes vocantur, eadem sectione, 28. quæst. perpetuumque bellum temperantiæ cum voluptate irregulari & libidinibus, vt ait Philo Iudæus libro de Opificio Dei, & Cicero 3. Offic. in fine. Familiares, pedissequæ turpissimæ & impiæ huius intemperantiæ sunt, ingurgitationes, vomitiones, lues, morbique infiniti, de quibus Arist. lib. Probl. sect. 28. q. 1. Lasciuia, petulātia, garrulitas, immunditia, ebrietas, fraudes, discordia: rusticitas in motibus,

nibus, gestu, motu, incessu, statu, sessione, ore, risu, sermone, &c. In animis, imprudentia, mollities, ignauia, fraudes, iniuriæ, bruti appetitus, inobedientia, vitia, immodestia, impudicitia, & reliqua quæ repugnant his, quæ erant ex famulitio temperantiæ. Ad intemperantiam Aristoteles libro de Virtutibus refert, sequi voluptates noxias, facetos, dicaces, vrbanos, versutos in verbis & rebus: & comites, perturbationem, impudentiam, confusionem, incuriam, negligentiam, dissolutionem, & incontinentiæ comites, mollitiem quoque & pœnitentiam.

Distinctio virtutum principalium, quas cardinales dicunt, & theologicarum.

CAP. XIV.

QVatuor superiores virtutes dicuntur cardinales, quod circa illas vt circa cardines ostium, reliquæ voluantur: vel, vt mihi placet, quòd illæ perniæ & ianitrices sint ad maiores, de quibus dicemus, nempe ad fidem, spem, & charitatem. Quæ diuinæ sunt & theologicæ per priores ad proximum actus diriguntur, & ad humanæ societatis conseruationem, per habitus acquisitos ex frequenti vsu: at istæ Theologales actus mouent ad opera, rationibus sumptis à iure diuino, per infusionem & donum Dei concessę, directiuę actuum in Deum, in quibus habitus generat actus. Nec virtutes priores per se, sine alijs sufficiunt Christiano ad salutem consequendam æternam. Sicque Proclus Episcopus Constantinopolitanus, epistola ad Presbyteros Archimandriras per Armeniam, insinuat, dum ait, Omnis Christianus, qui non est diues fide, spe, & charitate, id quod dicitur, non est: Sed etsi videatur suum corpusculum castigare, & liber esse passionibus, in mortalem tantùm virtutem iste proficiens, nequaquam coronam victoriæ consequitur, vtpotè qui nō se ad illum per cognitionem diuinitatis extenderit, qui coronas tribuit ijs, qui fortiter per virtutes luctantur. Et D. Ambr. tom. 4. in Psal. 1. Virtutes sine fide folia sunt, videntur virere, sed prodesse non possunt: agitantur vitio, quia non habent fundamentum.

De Fide in genere quid. CAP. XV.

SPeusippus lib. de Definit. Plat. Fidem dicit esse rectam præsumptionem, quòd sic res se habeat. Ciceroni in Partitionibus, Fides est firma opinio. Et fides, inquit

Simplicius, in Comment. in lib. 2. Aristotelis de Anima, part. 6. approbationem & consensum sequitur. Nam antea diiudicauit, quàm cognitum fuit verum esse, atque ita assensa est: id enim ipsa est fides. Cicero 1. Offic. Fundamentum iustitiæ est fides, id est, dictorum conuentorumque constantia & veritas: ex quo credamus quod fiat quod dictum est, appellatam fidem. Et rursum lib. 16. Famil. epistol. Tyroni scripta omnium 406. Tu musis nostris para, vt operam reddas, nostra ad dictam diem fient: docui enim te fides ἔτυμον quod haberet. Significantius fides erit persuasio, quòd credimus seu putamus, tale esse, fuisse, vel futurum: ita πίστις Græcis fides, à verbo πείθομαι persuadeor, & tertia persona præteriti πέπεισται persuasus est, vnde mutata diphthōgo ει, in ι fit πίστις, persuasio. Sic apud Hebræos אמונה amunah, fides, à radice אמן, probabile fuit, inde אמן amen, quasi האמן verũ fiat, vel קיים kium firmum sit. In fide est ignoratio causæ, tamen effectus cognoscitur, vt in plerisque rebus humanis. Et religiosa quidem est fides, vbi etiam est naturalis inscitia: aliter enim esset scientia, vt ait D. Hylarius lib. 12. de Trinitate. Conuenit D. Pauli finitio ad Hebræos, cap. 11. Fides, est sperandarum rerum substantia, argumentum non apparentium. Sic vbi ratiocinatio desinit, incipit fides, vt ait Paulus Orosius lib. 6. cap. 1.

De Diuisione fidei, & quòd innumera penè negotia ex fide, & quod credamus, pendeant.

CAP. XVI.

FIdes cùm sit eorum quæ non apparent, & quæ futura esse certò existimamus, pro modo eorũ quæ cadunt in credulitatem, distinguitur: quamobrem alia est fides humana, hoc est, de rebus humanis, & cùm humanis fidimus: alia fides diuina, quando certò credimus, & esse putamus & futura diuina, quę non cognoscimus apertè, sed effectus videmus. Ita ferè nihil est in hoc seculo, qđ partim nobis non innotescat ex fide: potissimùm si amplectamur quod Democritus tradidit, veritatē in puteo esse demersam, vt percurrimus in Commentarijs prolegomena syntaxeon. Quin nec corpora ipsa esse, sineratione alia, quàm per fidem adhibitā sensibus credimus, vt notat Lucret. 1. de Rer. nat.

Corpus enim per se communis dedicat esse
Sensus, cui nisi prima fides fundata valebit.

Et

Et in vniuersum, omnibus horis credit vita humana, inquit Plinius libro 28. cap. 2. Seminat agricola ea fide impulsus, quòd credat venturos imbres, & Solis calorem: contrahuntur matrimonia in fide prolis futuræ: traduntpræceptoribus discipuli, quòd putēt in eos eruditionem transfundi posse: imperij insignia sumuntur, dum credimus populos obtemperaturos: fide nautæ ligno se committunt fragili pelago: fide quod scriptum in annalibus inuenitur, credimus fuisse. Sunt his similia, quæ bellissimè prosequitur Eusebius Pamphilus libro 1. de Prepar. Euangel. cap. 3. Fide omnes obligationes ferè contrahuntur, vnde creditores dicti, quibus debetur ab ijs qui fidem suam obstrinxerūt, vt in Epitome iuris ostendimus, dum de contractibus agimus: & fide res suas, negotia, imò se, filios, & vxores homines alijs concredunt & committunt. Et cùm de futuris, de occultis cordium cogitationibus non liceat homini iudicare, verbis & promissionibus nos exponimus. Quo factum est, vt cùm maximè ea fide in societate humana opus sit, nec aliter commodè viuere possimus, fides quoque publico consensu exsoluenda sit ab hominibus, & contra eos qui credentes fidei alterius decepissent, pœna varia constituta. Proindeq; fides tanq̃ numen eximium olim cultū, & templum accepit apud Ethnicos, à Numa Pompilio primum iuxta Iouem in Capitolio, vt author Dion. Halicar. lib. 2. & Cicero lib. 3. Offic. Plutarch. in Numa. Pœnæ in fœdifragos quàm plures: & ad deuinciendam adhuc fidem amplius, aliud addita, vt iuramentum apud Ciceronem in fine lib. 3. Offic. & ex iure ciuili & gentium formulæ contrahendi, stipulationes, fideiussiones, de quibus apud Iurisconsultos fusè tractatur, habitumq; graue fidem fallere. Committimus nos autem fidei, vel credimus aliquid: aut ratione authoritatis, & exploratę integritatis in alijs aut similib⁹, aut multorū testimonio inducti, aut verisimili, aut legis remedio ad reposcēdam fidem suffulti, aut necessitate compulsi, quia alia via nō possumus res pertingere.

De Inconstantia fidei rerum humanarum.

CAP. XVII.

MVlta certè possunt animum inducere, vt pollicitum speremus, vel factum fuisse, vel futurū credamus. Cæterùm si à communiter accidentibus, & quotidianis exemplis, naturaque inconstantiæ humanæ velimus res perpendere, vix aut nunquam fidem inter hæc

caduca habendam vel dandam esse cognoscemus. vsque adeò enim fides hæc fragilis est & incerta, subdola & inconstans, vt Dion Prusieus pulcherrimè ostendit libello proprio περὶ τ' ἀπιστίας id est, nulli rei esse fidendum: sicut Epicharmus quoq; dicebat, νᾶφε, καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν, sobrius esto, & memento nulli fidere. Et Virgilius 4. Aeneid. *Nusquam tuta fides*. Et Dauid Psal. 145. Nolite cõfidere in Principibus, in filijs hominum, in quibus non est salus. Et Ieremiæ cap. 17. Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit carnẽ brachium suum, & à Domino recedit cor eius. Quid enim est firmum in hoc seculo, in quo anchoram figere, vt immobilem possimus & fidere, vbi omnia variationibus & corruptionibus sunt obnoxia? amicisne aut consanguineis fidemus? at illos videmus quotidianis litibus sese diuexare, insidiari mutuò, fraudare, à quibus nõ caueatur occidi, vel intercipi potius quam ab extraneis, à quibus caueatur. Qui amici sunt hodie leuiori causa hostes fiunt seueriores, vt quidam dixerit ita diligendum, vt simus aliquando obscuri. Quemadmodum quando mare placidum est, vt quilibet tutò etiam pauidissimus se ei committere, tamen nauta sapiens expertus pericula, non omnino ei fidit, sed naues anchoris, funibus, clauis, & alijs necessarijs saluti nauigantium instruit, vt aduersus concitatum, & incumbentibus posteà ventis resistere valeat tempestatibus. Medea salutem pro liberis suis sæpe Deos rogauit, postà cruentè occidit: sunt tot parricidarum, tot proditorum exempla passim cognita, quæ nos mouere possint nec esse omnino fidendum hominibus, non proximis, non amicis: vt leue sit obijcere fidem celebratam Orestis & Pyladis, Thesei & Pyrithoi, Achillis & Patrocli: tria scilicet amicorum paria reperta per tot annos & secula, in quibus inuenias Solem sæpius defecisse. Quamobrem cùm hæc percurrit Polynices apud Euripidem, in Phænissis Act. 2. ait.

εὖ πρᾶσσε, τὰ φίλων δ' οὐδὲν, ἤν τις δυστυχῇ. id est,

Fœlix vt sis, vel vt bene rem geras precare, nihil amici sunt, si quis afflictus sit. Et vt Horat. lib. 1. Ode 35.

—Diffugiunt cadis
Cum fæce siccatis amici,
Ferre iugum pariter dolosi.

Et Silius Italicus lib. 11.

Stat nulla diu mortalibus vsquam
Fortuna titubante fides.

Infidi iuuenes, infidæ mulieres, vt ideò cum vtrisque contrahere

contrahere lex inhibeat. Seruis nemo minùs fidit, vulgus mutabile: leges fraudibus, dolis, ambitione, diuitijs, misericordia vmbratili, delationibus intercipiuntur, corrumpuntur, tolluntur. Iuramentum quandiu non datur soluendi occasio, seruatur: at si quis vtiliorem videat successum, & numen & pacta contemnit, vt nihil hodie iuramentum aliud sit, quam simulatio, inescatio, & velum, quo facilius in laqueos insidi incidat quis, alioquin nō decipiendus. Nec est quod ad hospitalem fidem prouocemus: nunc enim nulli magis insidi & proditores, quàm hospites, Lycaon hospites iugulabat: Alexander Paris hospitio à Menelao susceptus, Helenam eius vxorem rapuit. Minus etiam comensalibus fides, ij enim interdum, vt anates ad mortem inescantur & nutriuntur. Ad pollicita & contractus si venias, pollicitis diues quilibet esse potest: si instes, lis vita longior, vita morte acerbior instat, si debeas, vrgeberis: si repetas, amicos inimicos habes: si speres, in fide decipieris. Sic Theognis optime, πίστει χρήματ' ὄλεσα, ἀπιστίῃ δ' ἐσάωσα id est, fidem habendo pecunias amisi: diffidendo seruaui. Si à relatis, historia ethnica iamdudum pro salute animæ rationem subducas de fide, quid videbis infidelius ipsa hominum infidelitate? quot magni nominis viros intueberis in paganismo, fide, vel infidelitate maiorum deceptos? ideoq; Reges, puros & impios homines, vitia, virtutes, meretrices, dæmones, ligna simplicia, æs, argentum, & reliqua idola venerati sunt vt numina? Quot videbis pugnantes sententias in narranda historia? quot adulationes, quot prætermissiones, quot errores? vt certè nihil sit horum aliud fides, quā opinio aliena à veritate, vel ipsissima falsitas credulitate exornata. Quamobrem in hac humana fide nihil præter nomen & inanem spem inuenire poterimus, non autem virtutem quam quærimus. Ideò de ipsa seorsum agemus. Antea tamen ne irrepat error in tractatione, acceptiones verbi fidei insigniores præfabimur.

De nominis fidei acceptione. CAP. XVIII.

Fides duodecim modis accipitur: primùm, pro sacramento baptismi, vnde fideles, quia fidem susceperunt, vt habetur in Toletano concilio, relato in canone de Iudæis, 45. dist. in decreto Gratiani. Secundò, pro castitate in matrimonio seruāda, quia eius ibi fides data sit, sic dicitur prima desponsationis fides, apud Isidorum libro 9. Etymolog. capite 7. quod translatum à Gratiano

in canone coniuges.27.quæst.2. Tertiò, pro cautione & securitate, quæ hosti etiam seruanda, de qua agitur in conuentionibus, can. noli. 23.quæst.1. hinc fides pactionis & consensus, in c.1. de sponsalibus. Quartò, pro conscientia, vt ad Romanos capite 14. Omne quod non est ex fide, peccatum est, id est, quod fit contra fidem, id est, inquit glossa, interlinearis, contra conscientiam. Quintò, pro credulitate non visorum: eoque refertur quod dicimus, Non habere fidem ibi meritum, vbi humana ratio præbet experimentum. Inde fidem facere, est probare, vt Genes. 39. vxor Putipharis, in argumentum fidei, retentum pallium ostendit, hincque tituli de fide instrumento. Sextò, pro cognitione, quæ habebitur in gloria æterna, seu patria æterna, pro fide formata, vt vsurpatur ad Romanos capite 1. Iustitia, inquit, Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, hoc est, secundùm glossam, ex fide informi procedendo ad fidem formatam. Fides informis ibi est sine charitate: fides autem formata cum charitate, per quam fidei formatus habitus, fit actus meritorius, talisque formata fides viuificat, & iustificat perfectè: sicuti dicitur Abacuch cap.2. Iustus ex fide viuit, id est, viuit æterna vita, quæ est merces fidei. Septimò, pro æquitate actionum, sic contractus & iudicia bonæ fidei. Octauò, pro fidelitate & fiducia, vel spe quam quis in alio habet, vt Prouerb. 2. Virum fidelem quis inueniet, pro auxilio, vt recipere in fidem, id est, tutelam, Genes. 44. Nonò, pro simplicitate, vt fidelis innocens sit: inde homo bonę fidei, nō nocens, non malitiosus, can. innocens. 22.q.4. Decimò, pro eo quod contrarium dolo est, pro legalitate, c. bona fides, de deposito. Vndecimò, pro symbolo & articulis fidei Christianæ: ita fides dicitur catholica, ꝓ eo quod firmatur & nititur authoritate diuina, & pro eo quod creditur à Christiano. Porrò Symbolum fidei concipitur quinque modis, eiusdem tamen substantiæ: primum itaque Symbolum, quod fuit traditum ab Apostolis, incipit, Credo in Deum Patrem omnipotentem, &c. vbi est simplex fidei confessio. Secundum est Nicenum, compositum anno Domini 328. in Synodo Nicena latiùs contra Græcos, qui non credebant Spiritum Sanctum, c. penulr. & fin. de consecrat. dist. 5. c. 1. de summa Trinit. in 6. decret. Et contra Arrianos, qui negabant Patri Filium esse consubstantialem & coæternum, diuersas in trinitate substantias impiè ponentes, can. quidam. vers. Arriani. 21. quæst. 1. Quod Symbolum habetur in can. canones. 15. distinct. lib. 1. de Histor.

histor.tripart.c.& toto 2.lib. Ruffin.lib.1.cap.6.Niceph.or. lib.8.c.13. Tertium Symbolum à D. Athanasio compositum, quicunque vult saluus esse,&c.contra hæreticos Arrianos & Sabellianos, de quibus in d-canon. quidam vers. Sabellianus 24. q.3. Quartum est, quod composuit Constantinopolitana Synodus 2. contra Macedonij errorem coacta can.canones.vers. secunda.16.dist. quod B. Hilarius Pictauiensis Episcopus, refert in lib. de Symbolis, de hac Synodo lib.9. histor. tripart. cap. 12. & 13. Theodoret. lib.5. histor.c.9. Isidor. tomo 1. concil. Quintũ posuit glossa super rub. de summa trinit. & fid. cathol. in 5.& in c.firmiter.eod.tit.in Gregor.decretal.ex consilio generali Lateranẽsi sub Innocentio 3.habito, anno 1300. Duodecimò, fides accipitur pro virtute Theologica, de qua dicendum.

De Fidei Theologicæ virtute.

CAP. XIX.

QVia actus fidei præcedit spem, quæ etiam ipsam sequitur, non tempore, non causa, sed quia actus fidei præcedit actum spei, vt notant sancti patres lib. 3. sacra. sententia. distinct.23. litera h, & i. Ideo de illa primum dicemus, quàm de spe, veluti de fundamento nobiliori omnium bonorum & virtutũ, dempta vna charitate, quæ causa est fidei, & sine qua nihil proficiunt reliquæ virtutes, prout explicat D.Paul.1.Corinth.13. Fides, inquit D.Augustin.de vera innocentia, est credere quod non vides, veritas quod credidisti: & ad Catechumenos, fides est quæ oculis cordis videt quod credit, & credendo intelligit. Quare à patribus in sententijs, & D. Augustino in Enchiridio dicitur virtus, qua creduntur quæ non videntur ad religionem pertinentia, quod probat etiam D. Paulus ad Hebræos cap.11. fides est sperandarum rerum substantia, argumentum vel ostensio non apparentium: substantia porrò hîc subsistentia est, in qua firmè & sine dubio ita putamus: nam in Hebræo idiomate, pro substantia est עקר gnikar, id est, radix & fundamentum. Non enim in fide videmus verè, sed persuasum habemus, & fide intelligimus, & fides in eo quo creditur, non in eo quod creditur: aliud namq; est quod creditur, aliud fides qua creditur, vt ait D.Augustin. lib.13. de trinit.cap.2. Sic Plato lib.24. in Gorgia, duas species persuasionis facit: vnam, quæ absque scientia præstat fidem: alteram, quæ scientiam, cuius distinctionis ignorantia & confu-

sio, fuit ansa erroris ethnicis, qui fidem, vt Deam, coluerunt, cùm potius nos eum cui credimus, colamus. Substantia itaque hæc & fundamentum fidei, Deus solus, vt ait D. Augustin. in Enchæridio. D. Paul. ad Colossens. 2. Et miror Aristotel. gentilem huic cognitioni vicinum, aberrasse in diuinitate. Is enim problem. sect. 30. q. 5. ait nos credere hominibus, quòd homo solus Deum veneretur & colat. Et D. Augustin. sermon. 22. fides, inquit, ab eo quod sit dicta dicitur, quasi fit, des, quasi Deo fides in ratione quidẽ, sed magis innititur authoritati, quia perdit meritum, si quærat experimentum, vt ait Gregor. & nisi credideritis nõ intelligemus, Esaiæ cap. 6. Accedentemq; ad Deum credere prius oportet, ad Hebræos 11. at si credideris, videbis gloriam Dei, Ioan. 11. Rursum si potes credere, omnia perficientur tibi, Marci 9. In fide inquit Tertull. lib. de præscript con. hæretic. nihil scire, omnia scire est. Et D. Basilius in Psal. 115. fidem, vnum Dei verborum decem esse oportet. fidem, inquam, non demonstrationem. Ita, fides supra omnem rationem scientiarum disciplinarúmve animam ad confessum trahit. Fides denique, non geometricis aut necessarijs vtitur probationibus, sed Spiritus sancti operationibus animus imbuitur. Fidei principia indemonstrabilia. Sic & Theologiæ mysterium, ex fide minimè rationibus probata, ædificium quærit. Et principium sanæ orationis fides in loquentis corde vehementer roborata: ideo credidi propter quod loquutus sum, inquit Dauid. Et hæc latius explicat Clemens Alexandr. libro 2. Stromaton, qui & vltra addit ideo dictum fuisse à Domino Matthæi 23. ne dixeritis vobis magistrum super terram. Fidemque scienria præstantiorem docet, & filias fidei, simplicitatem, scientiam innocentiam, honestatem, dilectionem, atque multo magis sine ratione Deo credendum, quàm Pythagoræ, cuius discipuli pro ratione habebant, ipse dixit. Porrò de misterijs & capitibus fidei, cognitio esse debet integra ex symbolo: at ea intelligimus, quia credimus: credimus & aliquando per causas alias, quàm rerum earum, quas credimus, vt per miracula, credimus diuinitatem & omnipotentiam Dei, sicut D. Thomas Apostolus, videndo Dei domini nostri Iesu Christi humanitatem post resurrectionem eius, diuinitatem credidit, quia vidisti, inquit Deus, Thoma, credidisti, &c. Ioan. cap. 20. Sic Dominus ad discipulos dicebat, hæc facta sunt, vt credatis, &c. D. Ioan. cap. 6. Dedit autem & firmauit authoritatem

tatem huic sanctæ fidei, dominus noster Iesus Christus propria prædicatione miraculis multis, morte propria, & proprio sanguine, resurrectione, & similibus ineffabilibus signis, & prodigijs per apostolos & ecclesiam sibi desponsatam factis: relinquens in sinu & potestate ecclesiæ Catholicæ fidei rectorem & interpretem spiritum sanctum, neque ipse quoque ab ea recessit, seipsum quotidie sacris liturgijs exhibens, vtpote qui nobiscum futurum se semper vsque ad consummationem seculi pollicitus est. Hanc traditionibus per manus in thesauris reliquit ecclesiæ, prædicatam primùm à se & ab apostolis & discipulis, deinde scriptam sacris ex parte Euangelijs, & alijs documentis, partim per manus in ecclesiæ œconomica sanctaq; dispensatione custoditâ, vnde D. Cyrillus Hierosolymitan. archiepisc. catech. 5. illuminat. fidem obserua à sola ecclesia traditam, & omni scriptura munitam. Et D. Paul. 2. Thessalon. 2. itaque fratres, state & tenete traditiones, quas didicistis, seu per epistolam, seu per sermonem. Latè Q. Septim. Tertull. lib. de præscript. cont. hæret. Basil. Magnus in Asceticis sermone de fide. Fides, inquit, est assensus indubitatus ad ea quæ audiuntur, in certa veritatis persuasione, quæ prædicantur per Dei gratiam. Quæ verba de acquisititia fide intelligenda sunt, quæ est ex auditu. Sic enim Damascenus lib. 4. de orthod. fid. c. 11. duplicem fidem constituit vnam quæ ex auditu verbi Dei fit & ex dilectione sacrarum scripturarum, de qua D. Paul. cap. 10. quomodo credent ei quem non audierunt? quomodo audient, nisi prædicatorem habeant? quomodo prædicabunt, nisi mittantur? fides igitur ex auditu, auditus autem per verbum Dei. Et hæc est acquisititia, hoc est, quæ volentibus aduenit, & non respuentibus: alia autem ponit eorum, quæ sperantur substantiam, quæ est infusum donum Dei in baptismo. Sicut & illa quæ miraculorum est effectrix.

De operibus & actibus fidei.

CAP. XX.

CVm nomen nostrum dedimus in susceptione fidei, militiæ cœlesti, cum credimus, mulra iurauimus, electioneq; obsequij seruitij Dei & salutis æternæ, abrenunciauimus sathanæ & eius operibus, & mundi corruptionibus, atque ideò per totam vitam contendere debemus, vt fidem soluamus, & pollicitis stemus, strenuè depugnemus, ne milites otiosi & imbelles incidamus in

laqueos insidiásve hostis, néve in seruitutem rapiamus, alioquin fides nostra, erit veluti mortua: mortuum enim dicitur quod viuentis actus non agit, nec functiones suas exerit. Sic D. Iacob. c. 2. dicebat, quòd fides sine operibus mortua est. Quamobrem in fide, operari debemus, & cum fide opera coniungere. Nam neque opera sine fide, vel extra fidem facta ad vitam, pro qua contendimus, prosunt æternam: sed quod non est ex fide, peccatum est, vt ait. D. Paul. ad Roma. 6. Etenim opera per se nostra, minimè merentur tantum æternæ vitæ præmium, neque fides sine operante, in his qui operari possunt, & debent, vel sine mandatorum obseruatione. Oportet enim fidem operibus, veluti lampadis ignem, oleo nutriri: quemadmodum docuit dominus per parabolam virginum prudentum, quæ sumpserunt oleum secum, & fatuarum quæ non sumpserant, & exclusæ sunt: vt explicat Cyrillus Hierosf. Episcop. catech. 25. illuminat. In fide quippe duplex actus, interior & exterior, corde creditur ad iustitiam, & ore fit confessio ad salutem, ad Roman. 10. corde fiunt interiores actus. Sic credere, in religione catholica, tripliciter accipi potest, quod D. Paulus exprimit dicens, credere Deum in Deo, & in Deum. Credere Deum, est firmiter putare esse Deum, & hoc modo dæmones credunt & contremiscunt, Iacob. 2. Credere Deo, est fidem habere illis quę Deus dixit vel reuelauit: scilicet existimare ea vera esse, quæ à Deo dicta sunt. Credere in Deum, est credendo Deum amare ita D. Ioan. cap. 20. hæc scripta sunt, vt credentes vitam habeatis. D. Augustin. lib. de prædestinat. sancto. Exteriora fidei, sunt confessiones eiusdem, vt obseruatio mandatorum festorum, cultus diuinus, & reliqua id genus: totus enim homo anima & corpore constans redemptus à Deo est, totusque illius mancipio debet esse addictus, & anima & corpore, interius & exterius fidei sinceritatem ostendere & profiteri, nec animæ nec corporis labores ob tuitionem fidei datæ ei cui deseruit, refugere: non mortem ipsam, ne deterior ethnicis in fide sua videatur, qui potius maluerunt mori, quàm fidem principibus suis datam frangere, principibus vtique mortalibus, qui nec mortis imperium vt Deus, pro quo viriliter nobis decertandum est, haberent: Sic inuicta, in discrimine mortis Saguntho rum laudatur in Romanos, in quos iurassent, fides, vt omnes historiographi summi laudibus extollunt, potissimum Silius Italicus libro 2. de bello Punico, Strabo libro 13. T. Liuius libro 1.

decad. Meminit & de fide Aquileiensium erga eosdem Romanos Iulius Capitolinus in Maximino. Sic etiam fide diuina corroborati iam olim Christiani, ob Dei cui deseruimus beneficia & amorem, & spem æternæ vitæ, per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, & adepti sunt repromissiones. Pluraque alia mirabilia peregerunt, quæ percurrit D. Paul. ad Hebræos cap. 11. Hac in fide fortes, nec ei iurarent, alij secti, alij distenti, verbera, vincula, carceres, mortem experti, & cum possent redemptionem ab ijs suscipere infidelitate, noluerunt, vt meliorem inuenirent resurrectionem. Quinimo ibant ita fideles gaudentes, quòd digni habiti essent pro tam singulari Dei altissimi optimique & maximi omnipotentis nomine, pati, actuum capit. 5. Tunc enim dilectionem, charitatem, & fidem quam spoponderant, re ipsa præstabant, constanti intrepido martyrio testimonio doctrinæ & diuinitatis, pro cuius defensione & veritate fidem dederant. Vnde meritò Christiani dicti erant fideles, vt sæpe legis in actis Apostol. potissim. cap. 10. Gaudet Deus quoque hac firma fide, illamq; adiuuat & producit semper in melius, nec vires nostras, sed voluntatem considerat, eamq; corroborat & recipit, vt cum Acontio apud Ouidium in epistolis dicamus,

Non boue mactato cœlestia numina gaudent,
Sed quæ præstanda est & sine teste fide.

Fides Deum placat, peccatū purgat, mentem illuminat, fides saluam facit animam, cæcos illuminat, catechumenos baptizat, fideles iustificat, pœnitentes reparat, tutos augmentat, martyres coronat, virgines & viduas in pudore conseruat, clericos ordinat, sacerdotes constituit, homines cum angelis sursum locat, D. August. de verb. domini, & larius D. Chrysost. tomo 1. de fide Abrahami & sacrificio Isaaci.

De Infidelitate. CAP. XXI.

Contraria superioribus ratione, quæ ad vitium fidei oppositum pertinent, colligere possumus, quædam & præcipua quoque iudicauimus lib. 6. Syntax. c. 6. in 1. præcepto, vbi & de contrarijs spei & charitati, vt pro sequentibus monuisse semel sufficiat. In excessu & defectu hic erratur: excessum facit superstitio, defectum hæresis. Superstitio, grauissimus morbus est, & nebulis prodigiosis abundans, quales sunt, δεισιδαιμονίαι, inanes metus, terriculamenta nocturna, diffidentia, vanæ de numine opiniones

niones, & similia quæ grauiter explicat Plutarch. libello περὶ δαιμονίας. Sed de hac latius infrà, vbi de pietate agemus. Infidelitas quædam est reniti fidei non susceptæ vel incognitæ, vt apud Turcas. Est item reniti fidei partim cognitæ, qualis Iudæorum. 3. reniti susceptæ & manifestatæ, qualis Christianorum impiorum, qui vel titubant in fide, vel hæresim susceperunt, & eiurare decreuerunt, & qui perfectè hæretici sunt, vel relinquunt omnino fidem, & qui blasphemi sunt.

De spe generaliter. CAP. XXII.

SPes & metus, futurorum sunt: vt gaudium & dolor seu fiducia præsentiū: & tam bonæ quàm malæ spes, etsi quod ad sperantem pertinet, bonæ omnes videantur. Spes ideo est spectatio boni, secundum Speusippum lib. de definit. Platon. Cuius est sententiæ & Clemens Alexandr. lib. 2. stromatum. Et secundum Aristot. lib. Rhetoric. ad Theodectem cap. 5. spes est imaginatio rerum salutarium, quod propè adsint, eum terribilia vel non sint vel longè absint. Sunt autem, inquit, in quibus confidendum est & pericula cùm longè absunt, & secunda cùm propè adsunt. Ita Cic. 5. Tusculan. quæst. dixit cum Speusippo expectationem boni, vt metum contra expectationem mali. Quanquam & sperare dolores & mala interdum Vergilius, Plato, & alij dixerint, cùm Latini, tùm Græci sermonis authores. Verùm propriè Spes, vt erat in Prouerbio, impellit, vt ait Plutarc. de tuend. bona valet. at metus retrahit. Et in spe iucunda omnia esse dixit Aristot. lib. 1. Rhetor. ad Eudemum c. 11. & problem. sect. 30. qu. 6. vnde potius bona & iucunda quàm dolores dicimus. Subscribit Philo Iudæus lib. de Abrahamo. Huiusmodi spe, vita nostra plena quandiu subsistimus, vt scribit Euripides in Troade actu 3. vbi Hecuba sic ait:

> ὀ ταὐτὸν ὦ παῖ, τὸ βλέπειν, τῷ κατθανεῖν;
> τὸ μὲν γὰρ οὐδὲν. τῷ δ' ἔνεισιν ἐλπίδες: id est,
> *Non idem, ô filia, lucem tueri, & efflasse animam,*
> *Illud enim planè nihil, huic autem insunt spes.*

Et hæc vna sola beneficio Dei remansit, inter tot mala, quibus affligimur hominibus à Deo elargita, post peccatum mulieris primæ, vt poeticè exprimit Hesiodus in ergis, dum ait de Pandora,

> Ἀλλὰ γυνὴ χέρεσσι πίθου μέγα πῶμ' ἀφελοῦσα,
> ἐσκέδασ', ἀνθρώποισι δ' ἐμήσατο κήδεα λυγρά.
> μούνη δ' αὐτόθι ἐλπὶς ἀρρήκτοισι δόμοισι

ἔνδον

ἔνδον ἔμιμνε πίθου ὑπὸ χείλεσι, οὐδὲ θύραζε
ἐξέπτη, &c. id est,

Sed mulier manibus, vasis magnum operculum dimouens
Dispersit, hominibus autem machinata est curas graues.
Sola verò illic spes infracta in pyxide
Intus mansit doli sublabris, neque foris
Euolauit.

Quamobrem solamen & anchora miserorum, sola est spes. Sic vt ait Iocade apud Euripid. in Phœnissis act. 2.

Αἱ δ' ἐλπίδες βόσκουσι φυγάδας ὡς λόγος.

Spes alunt exules, vt est prouerbium. Dicebat Theognis quoque,

ἐλπὶς ἐν ἀνθρώποις μούνη θεὸς ἐσθλὴ ἔνεστι, id est:
Spes inter homines sola numen bonum est.

Vocat tamen Heraclides Ponticus lib. allegoriarum ἐς τὰ τοῦ Ὁμήρου περὶ θεῶν εἰρημένα, dum agit de explicatione certaminum Herculis, volucres ventosam spem, quæ vitam hominum subinde nutrit. Pindarus autem, ἐλπίδες dicit τῶν ἐγρηγορότων ἐνύπνια, id est, spes, vigilantium somnia, quod refert Basilius Magn. ad Gregorium Theologum epist. 19. laudo, inquit, eum qui spes, vigilantium somnia dixit. Quocirca omnibus & omni ætati, ista communis est: sed maximè iuuentus spe plena est: Senectus autem, parum sperare potest, vt ait Aristot. problem. sect. 30. qu. 1. Sperat tamen, & hoc habet solamen, vt ait Plato dialog. 1. de Iusto. Neque vna sola alicui spes sed multiplex: non enim nauim vna anchora, vt aiebat Epictetus, neque vitam vna spe, muniri oportet. Atque eadem spes ad omnem rem & negotium flectitur, sicque Ouid. 1. de ponto exprimit,

Hæc dea, cum fugerent sceleratas numina terras,
In dijs inuisa sola remansit humo.
Hæc facit vt viuat fossor quoque compede vinctus,
Liberaq; à ferro crura futura putet.
Hæc facit vt videat cum terras vndiq; nullas
Naufragus, in medijs brachia iactet aquis.
Sæpe aliquem solers medicorum cura relinquit,
Nec spes huic vena deficiente cadit.
Carcere dicuntur clausi sperare salutem,
Atque aliquis pendens in cruce vota facit.

Rursum Tibullus 2.

Iam mala finissem letho, sed credula vitam
Spes fouet, & melius, cras fore semper ait.
Spes alit agricolas, spes sulcis credit aratris,

Semina,

Semina, quæ magno fænore reddat ager.
Hæc laqueo volucres, hæc captat arundine pisces,
Cum tenues hamos abdidit arte cibus.
Spes etiam valida solatur compede vinctum,
Crura sonant ferro, sed canit inter opus.

Dixit in summa Origenes lib. 4. aduersus Celsum, & D. August. lib. 15. de Ciuit. Dei, cap. 18. hac homines viuere, vnde templa, olim spei consecrata à Collatino Romano, & alijs, vt ait Cicero 2. de legib. Liuius lib. 1. & 4. decad. 3. Cæterum istæ spes omnes virtutis ex numero non sunt, quinimo aliquæ valde in aduersam declinant partem: quia secundùm animorum passiones & affectus, sunt & bonæ & malæ, vt docet Plato lib. 1. de repub. vel de iusto, paulò post principium. Lubricæque sunt spes mortalium & incertæ. & sicut in boni electione plures errant, certè & in spe pari modo falluntur, dum quæ bona non sunt, vt bona sperant, vaneque sperant quæ alio modo contingunt. Sic Plautus in Bacchidibus, actu 1. scena 2. vers. 37.

Sperat animus, quò eueniat, dijs in manus est.

Sic multa contingunt mala & bona præter spem, Deo volente, vt ait Chorus, in fine Tragœdiæ quæ Medea apud Euripid. his verbis:

πολλῶν ταμίας Ζεὺς ἐν Ὀλύμπῳ,
πολλὰ δ' ἀέλπτως κραίνουσι θεοί,
καὶ τὰ δοκηθέντ' οὐκ ἐτελέσθη.
τῶν δ' ἀδοκήτων πόρον εὗρε θεός, id est:
Multarum rerum dispensator Iupiter in Olympo,
Multaq; præter spem perficiunt dij,
Et quæ futura putabantur non sunt perfecta:
Insperatis autem & inopinatis, exitum inuenit Deus.

Hinc inanes, vanæ, fatuæ, nociuæ, arduæ spes, & contra diuinas & salubres admonitiones: alij enim sperant, hoc est, confidunt & refugium sibi ponunt in diuitijs: alij in robore: alij in dignitatibus, & huius seculi caducis & decipientibus rebus, quorum vacua spes & labores sine fructu, Sap. cap. 3. alij ponunt sibi baculum arũdineum diuitias, parentes, proximos, magnates, reliquaque similia, quæ citius nos fallunt quam iuuare possint, interim auxilium certum, potens, & paratum Dei prætermittentes.

De

De Spe, prout est virtus Theologica.

CAP. XXIII.

SPes prout virtus est Theologica, diffinitur à Ioanne Viguerio, in institutionibus Theolog. ca.11. ex auctoritate sanctorum Patrum, & D.Thomæ 2.2. quæst.17. vt sit certa spectatio futuræ beatitudinis, ex gratia & meritis prouenies, quantum ad ipsam rem speratam: quia quod pertinet ad habitum non prouenit ex meritis, sicut nec fides: Dei enim donum est supernaturale, à Deo nullis præcedentibus meritis gratuito datum, sicut & fides ne quis glorietur. Quod autem ad habitum pertinet, spes est virtus theologa, a Deo in voluntate infusa, qua homo inclinatur & disponitur, ad expectandam omni certitudine futuram beatitudinem, mediante auxilio gratiæ Dei, qui dabit vt possint fieri opera meritoria ad illam consequendam. Fundamentum istius spei, non in vanis illis paganorum voluptatibus, sed in Deo & quæ eius sunt. Sic D. August. in Psal. 72. spem Christianorum in fœlicitate fuisse positam scribit, idem & 15. de Ciuit. Dei, c.18. Sic firmitas fidei, & spei robur, viget apud nos: & inter labentis seculi ruinas erecta mens. Atque D. Chrysost. tomo 1. super Psal. 10. magnæ, inquit, sunt vires spei in dominum: præsidium quod non vinci, murus qui non expugnari, auxilium quod non potest superari: portus tranquillus, turris quæ nequit pati, arma insuperabilia: vires inuictæ, & quæ in rebus difficilimis & expeditissimis exitum inueniunt. Per eam inermes, armatos, & mulieres, viros superarunt: puerique, iis qui in bellicis exercitati erant superiores fuerunt facilè. Fides, inquit D. August. in Deo assentiri facit: spes in Deo confidere: charitas, Deum amare, latius tamen patet fides spe: nam non omne quod credimus speramus, siquidem credimus inferorum pœnas esse, & tamen non eas speramus, vt docet idem D. August. Enchirid. ad Laurent. c.8.

De vitio contra spem. CAP. XXIV.

COntra spem peccatur per excessum præsumptionis, & defectum desperationis. Præsumptio hic temeraria est expectatio beatitudinis, absque gratia & meritis, dum sibi quis arrogat soli gloriam, vt lucifer, & abutitur Dei bonitate, putatque sine pœnitentia, & dum ducit in spurcitia dies suos, æternum regnum sibi deberi, D. August. tract. 33. in Ioan. Desperatio, dum quis diffidit

se saluandum iri, vel posse à Deo saluari, vt dum Cain dicebat, 4. Genes. maius peccatum meum, quàm vt veniam merear: & hæc insanabilis fractura & pessima plaga, Ierem. 3. Cùm tamen dicat Deus per Ezech. c. 18. quacunque hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatum eius nõ recordabor. Et rursum Matth. 9. misericordiam volo non sacrificium, nec veni vocare iustos sed peccatores, & vbi superabundauit delictum, superabundauit & gratia, ad Roman. 5. & minores sumus miserationibus Dei cunctis, vt dictum cap. 32. Genes. miseretur namque omnium. Sapien. 11. facit & quod Ouid. tradit de Ponto 1. libro despe agens, ad Græcinum scribens:

Me quoque conantem gladio finire dolorem
Arguit, iniecta continuitq́; manu.
Quid facis? lacrymis opus est, non sanguine, dixit:
Sæpe per has flecti principis ira solet.
Quamuis est igitur meritis indebita nostris:
Magna tamen spes est bonitate Dei.

Et rursum 1. de Ponto.

Sæpe leuant pœnas, ereptaq́; lumina reddunt,
Cum bene peccati pœnituisse vident.

Nam vt Seneca in Thyeste,

Quem pœnitet peccasse, penè est innocens.

De Charitate in genere, & de gradibus eius, seu distinctione. CAP. XXV.

NOmen hoc charitatis à Græco χάρις, quod est gratia, venustas, lepos, elegantia, amicitia, seu beneuolentia, beneficium: hic tamen pro beneuolentia & amicitia & beneficio. Plato ad Dionys. Syracusanum, scribens: Memento, inquit, necessariam esse ad res gerendas, hominum beneuolentiam: austeritas namq; amicorum solitudinem parit. Cùm enim cognatio inter homines omnes vna sit, vnaque hominum species, quæ ciuili vita & sociali constet, nihil magis decens hac hominum mutua charitate & beneuolentia fuit. Sicuti apud Cicer. de amicitia, ea charitas quæ est inter natos & parentes, quæ dirimi nisi detestabili scelere non potest. Probat autem id maximè hominibus conuenire gratiam seu charitatem, quia conueniat illis plurimum amicitia: amicitia quippe aut pares semper recipit aut facit, vt scribit Arnobius lib. 8. contra gentes. homines autem substantia pares: nec dicat aliquis, inquit Epictetus apud Arium in eius Enchiri-

dio cap.59. ſe meliorem & ditiorē, quia multa poſſideat: non poteſt enim dicere ego ditior ſum, quia ipſe poſſeſſio non eſt, neque ſi loquatur, oratio. Deniq; cœleſti ſumus omnes ſemine oriundi, vt ait Lucret. lib.2. de rerum natur. Commune noſtrum genus, & ex vna matre ſpiramus omnes, vt ait Pindarus, & Eua dicta prima mulier, quia mater omnium viuentium Geneſ.1. & 3. Amicitia porrò, gratiam efficit ſeu beneficij largitionem, vt ait Ariſtot. Rhetor. ad Theo. c.2. Sed eò magis quò arctior & firmior eſt amicitia: triplex namque apud Ariſt. ea, lib.7. Ethic. ad Eudemum: naturalis, ſocialis, communicatiua. Naturalis vt fratrum, patris, & filiorum. Propinqua ſocialis eſt, in qua ſinguli dignitate participant: amicorum communicatiua, quæ omnia etiam latè explicat lib.8. ethic. ad Nicomac. ferè per totum librum, & Plato in conuiuio, Cicer. in Lælio. Charitatis itaque erunt & gradus, & altera alia maior dicetur, ſicuti & colligitur ex cap. 15. D. Ioan. ibi, charitatem maiorem nemo habet, &c. & Lucæ 12. cui minus dimittitur, minus diligit. Refert & Theodor. lib.12. de curation. Græcar. affection. Hyppodamum Pythagoricum dixiſſe quod amicitiarum, ἃ μὲν ἐξ ἐπιστάμας θεῶν, ἃ δὲ ἐκ παροχᾶς ἀνθρώπων, ἃ δ᾽ ἐξ ἡδονᾶς ζώων, Id eſt, alia gignitur ex ſcientia & cognitione Deorum, alia hominum donatione, alia ex voluptate animalium, vbi tamen reprehendit quòd ſit præbitio amicitia, cùm ea ſit, inquit fructus amicitiæ, quanquam mihi non improbè præbitio & fructus & gratia ſit. Nam vt eſt in veteri prouerbio, χάρις χάριν τίκτει. gratia gratiam parit. Fingebāt enim non ſine ſymbolo naturæ charitatis antiqui, tres charites ſorores, Aeglen, Euphroſynin, Thaliam, quarum vna beneficium porrigat, altera accipiat, tertia reddat: in chorum ideo conſertas, vt in orbem in ſe redire ſignificarent beneficia: nudas, vt ſine fuco. De quibus Seneca 1. de benefic. D. Clemēs lib.10. recognition. Heſiod. in Theogonia. Ad quod Hypodamus ad voluptatem animalium amicitiam referat, videtur innuere dilectionem quandam naturalem rerum, quæ quando ratione regitur, & optimè congruere hominibus videtur: vt quando inter coniuges, prolis cauſa dilectio eſt, quando autem vetitis amplexibus coniunguntur, certè etſi amor hoc ab Ouidio de arte & alijs dicatur, potius tamen ſuo nomine veto, luxuria & intemperies, & ſpurcitia dici debet.

Aa

De Charitate, vt virtus Theologica est.

CAP. XXVI.

CHaritas, quod pertinet ad habitum, est virtus Theologica, à solo Deo in voluntatem hominis infusa, gratia gratum facienti connexa, per quam homo inclinatur ad diligendum Deum super omnia, & proximum propter Deum. D. Thomas 2.2. quæst. 23. Dicitur à Deo infusa charitas, non quòd illa infusa charitas sit ipse spiritus sanctus, mentem inhabitans & mouens, vt censerat magister Sententiarum, lib. 1. distinct. 17. In quo illum reliqui sancti Patres non sequuntur, vt notat Ioan. Viguerius in institution. Theologiæ cap. 12. Spiritus sanctus enim in cordibus nostris diffunditur quoad effectus, sic docet D. Paul. ad Roman. 5. Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Ad eum quoque modum D. Ioann. in epist. 1. cap. 4. intelligendus, dicens: Deus charitas est, id est, charitas increata, qua diligit nos dilectione æterna, ex qua nostra oritur creata, qua eum diligimus, per eam dicebat Dominus apud D. Ioan. in Euang. cap. 15. iam non dicam vos seruos, sed amicos. Quamobrem hæc præstantissima virtus est charitas, quę nunquam excidit, & vsque in Cœlum, vbi vera & increata charitas nos comitatur, & sine qua aliæ non proficiunt, 1. Corint. 13. vbi abundè de laudibus charitatis. & fructus spiritus, charitas, ad Galat. 5. hæc operit multitudinem peccatorum, Prouer. 10. & 1. Petri 4. Hæcque finis legis est, dilectio Dei & proximi, & finis præcepti charitas, 1. Timoth. 1.

De Ordine & gradibus dilectionis.

CAP. XXVII.

ORdo dilectionis est, vt primum diligamus Deum super omnia ex toto corde, mente, anima, totisque viribus, Deuter. 6. & 10. Iosuæ 23. Matth. 22. Marci 12. Lucæ 10. Imò & plus quàm animam nostram, id est, vitam nostram hanc aliter digni illo non sumus, Luc. 14. Act. 20. Secundò post Deum, super omnia, homo salutem suæ animæ diligere debet: reipsa enim vnusquisque sibi est charissimus, vt scribit Cic. 2. de finibus, constatque naturaliter omnes sibi, vt in Andria Terentius, melius malle, quàm alteri, & vt Plaut. in Trinumo, tunica etiam propior pallio est, & dicitur Eccles. cap. 30. miserere animæ tuæ placens Deo. Loquor autem hîc de iusto amore,

vt saluti animæ suæ omnia proponant: nullam enim condignam commutationem pro anima sua acciperet, Matthæi 16. Neque enim sermo mihi de nimia illa & irregulari dilectione, quia plus æquo nos ipsos diligimus, nos ipsos palpamus, blandientes, nimium cutem curamus & ventrem, molles, superflui, & inanes in iis, quibus proximum iuuare possemus, si nobis ipsa subtraheremus legitimè: eo enim modo philautia decepti. Potiùs verè nos odimus, quàm diligamus: diligendo enim præter modum nos ipsos, perdimus, non secus ac Orus Apollo in literis hieroglyp. narrat. simias fœtus magis dilectos præ nimio amore, suffocare amplexibus: vt verum sit, quod ea ratione Deus dixit, qui voluerit animam suam saluam facere, perdet eam, qui autem perdere voluerit, in vitam æternam custodiet eam, Marci 3. & Lucæ 9. & Matth. 16. Sic charitas non quærit ea quæ sua sunt, nihilq; agit perperam, 1. Corinth. 13. hinc tertius gradus fit dilectionis, vt præponamus animam proximi, hoc est, eius salutem, nostro corpori, si ea ratione saluare & lucrari Deo eam possumus. Nam tunc cum salute proximi, nobis meritum erga Deum paramus maius & coronam, reddentes animas Deo. Hincque pro salute humani generis exemplar omnium perfectissimum virtutum dominus noster Iesus Christus corpus suum & vitam propriam, pro salute animarum nostrarum fudit, propter nos homines & propter nostram salutem descendit de Cœlis, homo factus, crucifixus, passus, mortuus & sepultus est, factus obediens vsque ad mortem crucis, ad Philipp. cap. 2. Sic enim Deus dilexit mundum, vt Filium suum primogenitum daret, &c. D. Ioan. 1. epist. cap. 3. Et bonus Pastor animam suam dat pro ouibus suis, D. Ioan. Euang. cap. 10. Sic D. Paul. 2. Corint. 12. Ego autem libentissimè impendam, & superimpendar pro animabus vestris, licet plus vos diligens, minus diligar. D. Ioan. epist. 1. cap. 3. in hoc cognouimus charitatem Dei: quoniam ille animam pro nobis posuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere. Quartus dilectionis gradus diligere plus vitam & corpus proprium quàm proximi. Quintus, vt præponamus corpus & animam proximi, omnibus rebus externis nostris. Nam malus est qui sua de causa agit omnia, & probus non propter bona eiusmodi sui ratione, nisi dum honestas postulauerit, & commoda iucunda aliis cedit, vt notat Aristot. lib. 2. magnor. moral. cap. 13. & 14. Est vbi quis amicum magis se diligat, estque vbi sese maximè

In ipso enim commodo magis amicum: at vbi honestum & bonum, ipse maximè sese diligit. Hinc præceptum illud, diliges proximum tuum sicut teipsum, Matthæi 22. Marc.12. Lucæ 11. ad Galat.5. Iacob. qui diligit proximum, legem impleuit ad Rom.13. Et Deus iterum, hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, D.Ioan. Euang.ca.13. Dilectio autem proximi cuiusque est, scilicet hominis, quia is est proximus etiam impius, ratione potissimum naturæ, & propter Deum, non ratione delicti vel culpæ, quæ repugnat præcepto Dei: Eo enim modo, odimus iure culpam & peccatum, sic & delinquentes odimus peruicaces: ita & dicebat Dauid Psalm. 118. In matutino, interficiebã omnes peccatores terræ, & rursum Psal.8. Perfecto odio oderam illos, scilicet operantes iniquitatem. Et hac in parte, perfectio Christianismi versatur, dum etiam inimicos suos diligit tanquam proximos: & benefacit non tantùm amicis, sed etiam inimicis: si bene dicat & oret pro persequentibus ipsum, Matth. 5. Vbi explicatur cap.19. Leuit. & Exodi 23. & 25. Prouerbio. Sic debemus vincere in bono malum, non vinci à malo, ad Roman.cap.12. Nec quia proximus nos odio prosequendo peccat, ideo nos odisse eum debemus, & similiter delinquere, maiusque meritum ob Deum inimicos diligere. Qua etiam dilectione animum inimici possumus ad resipiscentiam reuocare, & ita lucrari animam eius, quam talione iracundiæ, in maius odium precipitem daremus. Neque eo solo ipsi delinqueremus, omnis enim qui diligit fratrem suum, homicida est, D.Ioan.1.epist.cap.3. Sed & maioris peccati proximi authores essemus, igni ligna suggerentes & fomenta indignationis, vnde magis eos diligere expedit, memores etiam quod dominus noster Iesus Christus pro nobis passus & mortuus est, cum inimici eius essemus, &c. Iustum pro iniustis ad Roman. capitulo 5. quodque impleuit ipse, mandauit faciendum nobis, diligite inimicos vestros, Matthæi 5. Lucæ 6. Et rectè etiam Plato, Dialog.1. de iusto, prosequitur & ostendit, iusti hominis non esse quenquam lædere vel odisse, sed omnibus benefacere, & amicis & inimicis, bonis & malis. Sic Epaminundas Thebanus vir gentilis iustus habitus suorum ciuium iniurias æquo animo tulit, quòd se patriæ suæ irasci nefas esse diceret, vt ait Aemilius Probus in eius vita. Et Phocion præstantissimus æquissimusque imperator Atheniensium ex calumnia Diræti proditionis insimulatus, cum ad supplicium duceretur, & aliquis

quis eum rogaret, ecquid filio Phocio nunciari vellet, respondit, volo, dicas ei meis verbis, ne huius iniuriæ quæ mihi fit ab Atheniensibus, meminisse velit, vt refert Diodorus Sicul.lib.18. Sic Pompon.Atticus, nullus quidem iniuria alijs intulit, illatas autem malebat obliuisci, quàm vlcisci, Cornel. Nepos, Probus in eius vita. Conuenire viro ciuili, in re honesta & iusta inimicis etiam opem ferre, tradit Plutarch. in politicis. Melius dominus in cruce pro inimicis. Pater ignosce illis, qui me crucifigunt, quia nesciunt quid faciunt, Lucæ 23. & ad Hebræos cap.5. Et D.Stephanus, domine ne statuas illis hoc peccatum, Actuum 7. Et ita beati pacifici, quia filij Dei vocabuntur, Matth.5. & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum, 2.Corinth.13. Pax namque cum Deo & proximo ex hac dilectione: cæterum non tantùm diligere oportet verbo, sed reipsa, & in veritate, vt monet D.Ioan.epist.1. cap.3. Et idcirco pedissequæ dilectionis, opera sunt misericordiæ, eleemosynæ, actus exteriores, & ea quæ prosint animæ vel corpori, vel vtrisque proximi, vt solari pusillanimes, corrigere errantes, visitare infirmos, pascere famelicos, potare sitibundos, vestire nudos, & similia id genus. Nam, vt ait Clemens Alexan.lib.2. stromat.charitas est cõsensio eorum quæ sunt in ratione, & vita & moribus: aut, vt paucis dicam, vitæ societas, vel amicitiæ, vel beneuolentiæ extensio, cum recta ratione ad vsum amicorum ac familiarium, qui ἑταῖροι vocantur. (Dicitur autem ἑταῖρος quasi ἕτερος ἐγὼ, id est, alter ego) quia etiam eos fratres vocamus, qui sunt eodem verbo regenerati. Adhæret autem charitati & hospitalitas, quæ est artificiũ amicitię, circa vsum hospitum: hospites autem sunt, quorum sunt externa quæ sunt mundana. Mundanos enim dico eos qui in terram sperant, & concupiscentias carnales exaudimus: versabitur ergo hospitalitas, in eo quod est vtile hospitibus: hospites etiam sunt, qui etiam dicuntur ἐπίξενοι. ἐπίξενοι autem sunt amici: amici autẽ sunt fratres, fratres amici, inquit Homer. hæc Clemens.

De odio, inimicitia, & alijs quæ pugnant cum charitate. CAP. XXVIII.

De illis quæ aduersantur charitati, epitomen dedimus libro 6.Syntax.c.6.in primo præcepto. Odium porrò & misericordia potissimum opponuntur in defectu: in excessu irrationalis, & nimius, & illegitimus amor, zelotypia; odium, non bona alicui velle, vel impar-

tiri alicui mala, fastidire, & mala desiderare ei. Cicero 4. dium 4. Tusculan. iram dixit inueteraram: Aristot. autem, particulam tantùm quandam odij iram existimandam esse dixit: & esse interdum iram efficaciorem, quàm odiū: quia perturbatio illa non vtitur ratione, lib. 5. Politic. c. 10. Odium aut Dei, aut proximi est: Dei, quale illorum qui ex professo ei repugnarunt, vel eius voluntati, sicut fecit Pharao & Iulianus apostata. Tyranni, qui Christianos ad mortem poscebant, & Iudæi, qui blasphemi in Dominum nostrum Iesum Christum, Deum verum, quotidianis conuitijs eum impetunt. Et hoc odium peius infidelitate. Odium proximi est, subtrahere illi debita, & mala inferre, & molestum se ei præbere. Odium bonum est peccati, vt diximus, sed malum odire proximum in quantum proximus: inimicitia odij fons, cuius effectus est detractio, ira, calumnia, verùm differunt, vt notat Aristot. lib. 2. Rhetor. ad Theod. c. 4. quòd ira, ex ijs est quæ ad seipsum pertinent. Inimicitia verò etiam sine ipsis: nam si talem esse suspicabimur, odium. Præterea, ira semper in singulos, vt Socratem, Calliam: Odium verò ingenerat. Adhęc ira dolorem inferre cupit: odium verò affligere potius: nam qui irascitur, cognosci vult, hic verò non curat. Dolet qui irascitur, qui odit non dolet: & ille multis modis miserebitur: hic nullo pacto. Nam ille inuicem dolere ipsum vult cui irascitur: hic verò, non esse quem odit. hæc Aristot. Oderunt potissimum homines alios, quòd sibi illos præponi aliqua in re videant vel arbitrentur: quod imperfectionis & præsumptionis eius qui odit maximū est testimonium, sicuti & ob virtutem plerique perosi: vt oderat Perdicam Alexander, quod esset bellicosus: Lysimachum, quod belli peritus: Seleucum quod magni animi: offendebat quoq; eum Attali imperatoria dignitas, & Ptolomæi prosperitas, vt narrat Aelian. lib. 12. de varia histor. Apud Atheniens. ei qui ostracismo seu iudicio testatum populi erat iudicatus, fugiendū erat, non vt damnato, sed velut Reipub. molestiori magis ob virtutis æmulationem, quàm virtutis vituperium, vt ait Iulius Pollux, lib. 8. onomast. c 4. Sicut & Aristidi, qui ob probitatem morum Iusti nomen datum, contigit teste Aemilio Probo in Alcibiad. Herodoto in Vrania, Plutarc. in Arist. Diod. Sicul lib. 11. & expressè Cic. 5. Tusculan. nonne, inquit, Aristides patria pulsus est, quod præter modum iustus esset? de Cimone & alijs, eadem referuntur. Is qui vt oportet, iucundus est, amicus dicitur: & ea mediocritas amici-

amicitia: is autem qui exuperat, si nullius rei gratia, placidus: sin sui emolumenti causa adulator est appellandus. at is q deficit, & in cunctis est inuieundus. Arist. lib. 2. Ethic. ad Nicom. cap. 7. Qui excedũt in charitate sunt, qui nimio detinentur amore, & ita valdè & præter modũ anxij de re amata, in zelotypiam incidunt. De cuius expiatione Leuit. cap. 5. Refert Plin. lib. 25. cap. 7. Nympham zelotypia erga Herculem mortuam. Excedunt & illi, qui impotentes & ebrij amoris, ei modum non adhibent, vt Philostratus lib. 1. de Imaginib. in Ariadne. Et qui non amanda, vel eo quo non licet amore, diligunt: vt Tyro amauit aquam: & Metes quoque Ionicus, qui venereas lachrymas in aquam fundebat, vt author idem Philostratus lib. 2. de Imaginib. in Melete. Et Pontius legatus Caij Cæsaris (quem suspicor esse impium Pilatum præsidem Hierosolymorum, qui impiè damnauit Dominum nostrum IESVM Christum) libidine accensus fuit Lanuuij picturarum Atalantæ & Helenæ, quæ pictæ nudæ erant, easq; tollere conatus est, si natura tectorij permisisset, vt scribit Plinius lib. 35. cap. 3. Sic Pygmalion Cilicis filius, in eburneam statuam exarsit, teste Ouidio lib. 13. Metamor. & apud Aelianum lib. 9. de Var. histor. cap. 37. adolescens Atheniensis summo loco natus, statuam Bonæ fortunæ ad Prytaneum stantem deperibat, & sæpe in complexus eius se insinuans, oscula dabat: atque inde raptus in furorem, œstroque pereitus propter cupiditatem, in Senatum veniebat, & enixè rogabat, vt sibi eam liceret emere, at cùm nihil proficeret, multis regijs sertis imagine coronata, oblato sacrificio, ipsaque vestitu pretioso exornata, sibi mortem cum lachrymis consciuit. Refert & Xerxem amore platani detentum, & alios alia ridicula re. In hunc ordinem referendæ illæ, quæ post maritorum charorumque obitum, amoris violentia mortem sibi consciuerunt temerè, vt Panthea Persa, post mortem Abradatis mariti. Et Euadne post mortem Capanei, vt author Philostr. lib. 2. Iconum in Pantea & Euadne.

De Legum obseruatione & contemptu.

CAP. XXIX.

Leges obseruare nihil aliud est, quàm virtutes sequi, vitia fugere & persequi. Nam priùs cupiditates natæ sunt quàm leges, quæ his modum fecère, vt ait L. Valerius apud Liuium lib. 4. decad. 4. Et qui legem præesse volunt, videntur iubere, & Deum præesse, & leges: qui

autem hominem iubet præesse, adiungit & bestiam: libido quippe talis est, atque obliquè viros agit etiam optimos, vt ait Aristoteles lib.3.Politic.cap.12. Quia lex nihil aliud est, quàm recta & à numine Deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibēs contraria, apud Ciceronem Philipp.11. Leges, siue diuinæ, siue humanæ, nobis datæ sunt pro regula, pro linea, & pro iudice, vt ait Theodoretus de Curat. Græcar. affect. in virtute actiua. Et quemadmodum Demosthenes aiebat epistola 3. ad Senatum de Lycurgi legibus, Omnes leges propter æquitatem & salutem bonorum & hominum frugi feruntur: leges generales, leges omnibus impositæ. Quamobrem & ab omnibus obseruari par est: cùm sui causa, quod ex illis viuendi cum virtute, certum habeant demonstratum & indicatum iter, & à periculis moueātur. tum etiam propter authoritatem Legislatoris, & potestatis eius, quia non est potestas, nisi à Deo, D. Paulus ad Rom.3. & omnis anima potestatibus sublimioribus debet esse subdita. Hinc concordia & pax ciuium & societas continetur.

——τὸ γάρ τοι συνέχον ἀνθρώπων πόλεις
τοῦτ᾽ ἔστι, ὅταν τις τοὺς νόμους σώζῃ καλῶς.

vt ait Aethra apud Euripidem in Supplicibus, actu 1. idem est, idipsum contubernia hominū continet, quando quis tuetur leges probè. Leges namque sponte obedientes, præmijs vt bonos prosequuntur, peruicaces autem magistratuum ministerio etiam inuitos cogunt, & puniunt: proinde magistratus qui custodes tantū legum sunt, neq; contra legem facere possunt, vt plenè pertractabimus, si Deus voluerit, dum de sententijs iudicum in epitome no stra iuris agemus. Innuit & D. Paulus Act. cap.23. dum dixit ad Pontificem: Tu sedes secundùm leges iudicans, & contra leges iubes me percuti: percutiet te Deus paries dealbate. alioquin, vt dicebat Plato libro 4. de Legibus, interitum paratum illi ciuitati video, in qua non lex magistratibus, sed legi magistratus præsunt. Neq; etiam magistratus positi sunt, vt leges iudicent, sed vt secundùm eas ipsi tuti reddantur. Neq; si impiæ aliquando videantur aliquibus forsan, quia odio, vel amore, vel metu, vel muneribus ipsi in contrarias legi partes claudicent, tamen illis censura correctoria non permittitur, sed postulandum est, vt ait Demosth.2. Olynth. vt eas leges abrogent illi ipsi, qui eas tulerunt, eademque maturitate qua inductæ sunt priùs emendentur, quàm contemnantur. In quo & laudabile Thuriorum institutum, vt qui legis abrogationem

rogationem petere, cum laqueo in publicum prodiret, quique si non persuaderet, laqueo ipso suspenderetur, vt scribūt Diodorus Siculus lib. 12. & Demosthenes contra Timocratem: soli summi Principes cùm omnia videantur habere à subditis sibi data, vnum præcipuum habent nemini alij concessum, vt legibus soluti sint, vt ait Dion Cassius libro 53. firmantq; iuris ciuilis leges eandem sententiam. Oportet enim esse vnum aliquem, qui pro occurrentibus Reipublicè morbis, liberè mederi posset & statuere, cum ratione tamen: aliter nequaquam. Nam vt dixerunt Cæsares Theodos. & Valent. digna vox est maiestate regnantis, legibus alligatum se principem profiteri. adeò de authoritate iuris nostra pendet authoritas: & re vera maius imperio est, summittere legibus principatū, vt scribitur in Codice Iustiniani, tit. de Legib. 4. lib. 1. Quę vera potissimùm dum de diuinis agitur, in quibus immutare quippiam à Principibus seculi non licet, vtpotè ipsis quoque Deo Regi Regum subditis, cuiusque vt maioris, soluere iura non possunt: & cùm Deo potius, quàm hominibus, si contraria statuerunt, oportet obedire. Sed hæc sufficiant, de legum obseruatione in præsentia, cùm latiùs hæc pars, Deo fauente, in iure & legibus examinanda sit. Dicemus tamen hic in summa, per hanc obseruationem legum, omnia quæ à virtutibus procedunt, conseruari, vt iustitiam, prudentiam, fortitudinem, temperantiam, spem, fidem, charitatem, & illis conuenientia: & hinc sequi consortia hominum, & societates firmas, res cuique tutas, & dignitatum splendorem, mentorum distinctionem, delictorum emendationem, & similia. Et contra ex contemptu legum, omnia aliter succedere, vt non opus sit vlterius in his immorari, neque de contemptu legum agere.

De Pietate seu religione. CAP. XXX.

Consentiunt omnes, pietatem esse debitum cultum erga Deum, patriam, parentes, & eos qui parentum loco sunt, quales sunt præceptores, nutrices baptizantes, instruentes. Sic Cicero in Somnio Scipionis, ponit in parentibus & propinquis, & patria. & 3. Offic. Ciuitati expedit, pios habere ciues in parētes. Verùm propriè pietas, pro Dei cultu accipi solet, pro religione, quæ Græcis εὐσέβεια, de qua primùm loquamur. Et Mercurius Trismegistus in Pimandro εὐσέβειαν, seu pietatem tradit esse γνῶσιν τοῦ θεοῦ, cognitionem Dei, quam finitionem pro-

bat Lactantius libro 2. de Orig. error. cap. 15. Religionem quoque esse rectam de diuinis mentem dixit Arnobius 7. contra Gentes. De hac Cicero pro Domo sua, nec est ulla erga Deos pietas, nisi honesta de numine eorum, ac mente opinio, cùm nihil expeti ab ijs quod sit iniustum, ac inhonestum arbitrere. Pietas, inquit D. Bernard. Serm. 35. lib. serm. paru. est cultus Dei, qui in tribus consistit, fide, spe, & charitate, quæ sunt inuisibilia: his tribus carent impij, qui Deum non colunt, & quorum consilium est visibilia inuisibilibus, terrestria cœlestibus præferre. Philo etiam Iudæus libro Quod deterius potiori insid. definit pietatem esse obsequium erga Deū, & ministerium: Dei autem cultu nō quod Deus eo iuuetur, nullius enim ipse indigus est, sed quo nos eo iuuemur, vnde idem libro de migratione Abrahæ ait, Hoc glutine pietatis, naturam mortalem immortali iungi & vniri. Et Cicero 1. de Natura Deorum, hanc fundamentum existimat societatis humanæ, & cum eius contemptu simul cum ea labi omnem fidem & iustitiam. Item pro Plancio, fundamentum omnium virtutum. Plinius quoque lib. 14. cap. 19. vitam nostram religione constare dixit. Pietatem sequitur sanctitas, quæ est eius quod Dei est agnitio: sequitur & retributio, & religio sanctitatem, quæ est religatio indissolubilis cum Deo ipso, vt docet Plato in Eutyphrone. Pietatis modus in duobus consistit, in piorum dogmatum certitudine, & in bonis operibus: ita vt neque dogmata sine bonis operibus accepta sint Deo, neq; absque pijs dogmatibus opera perfecta suscipiat Deus, vt tradit Cyrillus Hierosol. catech. 4.

De Superstitione & impietate in Deum.

CAP. XXXI.

Opponuntur pietati quæ est erga Deum, seu religioni duo infandissima vitia, nempe superstitio in excessu, & impietas in defectu. Superstitio dicitur timor Dei inanis, cùm id timetur quod timeri nō oportet: item abuti Dei cultu in illis quæ Deo improbata sunt. Nam, vt ait Cicero 2. de Nat. deor. cultus Dei est sanctissimus, optimus, atque plenissimus pietatis, vt eum semper pura, incorrupta, & integra mente & voce veneremur. Non enim Philosophi solùm, sed etiam maiores nostri superstitionem à religione separauerunt. Nam qui totos dies precabantur & immolabant, vt sibi sui liberi superstites essent, superstitiosi primùm sunt appellati, quod

nomen

nomen posteà patuit latiùs. Qui autem omnia quæ ad cultum Dei diligẽter retractarent & relegerent, dicti sunt religiosi, &c. eadem refert D. Augustinus lib. 4. de Ciuit. Dei, cap. 39. & lib. 2. de Diuinat. idem Cicero ideò tollendam esse omnem suadet superstitionem, retinendam autem religionem. Ita Epictetus teste Ario in eius Enchirid. cap. 36. libare & sacrificare vnumquemque, inquit, secundùm patrios mores decet, absque lasciuia, absque negligentia, non parcè, non supra facultatem. Superstitiosas quoque voco hic obseruationes illas magicas, de quib⁹ passim apud Plinium, quibus sub specie cuiusdam numinis panicos terrores persuadebant, vel alia mirabilia pollicebãtur: voco & superstitiones paganorum, religiones impias, sicut & D. Paulus, dum Actuum 17. ait, Viri Athenienses, quasi per omnia superstitiosos vos video, &c. superstitionem D. Paulus ad Coloss. cap. 2. dicit habere speciem sapientię in præsumpta humilitate Angelorum, &c. item illam sabbathorum obseruationem, eiusmodi quo vtebantur neoterici Iudæi, vt non ignem accendere, non parare escas, non curari in sabbatho vellent, melius species hypocrisis, quos reprehendit Dominus Matthæi 12. Marci 3. Lucæ 6. & 13. Hi enim, vt Deus detegit, erant colantes culicem, camelum autem deglutientes, Matth. 23. id est, de minimis conscientia superstitiosi, in grauioribus non vtique religiosi. At superstitio non est cum timore, tremore, honestate, ritu ordinato ceremoniarum, Deo cultum exhibere, mysteria per symbola præbere, quemadmodum docet Ecclesia catholica, columna veritatis, & D. Dionys. Areopag. lib. de Eccles. hierar. & Conrad. Brunus in 6. libris de Ceremonijs. Impietas est malè sentire de Deo, vel Deum negare, vel non timere, cuius fuerunt Diagoras, Protagoras, & alij Athei, teste Cicerone 1. de Natura deorum. Consentiunt & hæretici in fide dubij, de quibus plura alibi.

De Pietate in patriam. CAP. XXXII.

POst Deum patriæ pietas debetur, virtusque maxima eam & consilio & re iuuare. Et generosi, inquit Plutarchus in Politic. animi est, exclamare, amo liberos: sed magis patriam. Nullus quippe casus est pro dignitate patriæ non ferendus, vt scribit Cicero Philipp. 13. Offic. 1. Tusculanar. 5. Aulus Fuluius, Fuluium filium ad Catilinæ patriæ inimici castra euntem, in itinere deprehensum necari iussit, vt ait Sallustius in bello Catiln. Brutus Consul

consul filios proprios qui tyrannum Tarquinium Superbum reducere tentauerant, securi verberatos afficiiussit, patriæ potius quàm proprij sanguinis causam agens, vt author Dionys. Halic. in 5. & Liu. in 1. Alijq; plures, patres, aut filios suos quòd patriam oppugnare comperti & iudicati sunt, necari iusserunt, Valer. Maxim. lib. 5. cap. 7. & Plato 5. de republic. scribit, Patriam maiori studio colendam ciuibus esse, quàm patrem à liberis. Nam vt Lucianus tradit in encomio patriæ, si quis iustum habet honorem patri, quemadmodum & lex & natura imperat, ille quoque patriæ conuenientem honorem præcipuum habiturus est: siquidem ipse etiam pater peculians est patriæ possessio, ac patris pater, tum omnes qui ex illis numerosa retrò serie generis domestici prognati sunt. Maluit Themistocles, hausto tauri lethali sanguine mortem oppetere, quàm contra patriam Græciam, alioquin tanto viro ingratissimam, bellum inferre, teste Plutarch. in eius vita, & Valer. Maxim. libro 5. cap. 17. Leonidas, contra Xerxem Persarum regem pro patria se deuouit, Herodot. lib. 7. vt pro suis Romanis duo Decij pater contra Latinos, filius contra Vmbros, vt memorant Cicer. 1. de diuination. & in parad. & Liu. in 10. ab vrbe. Omitto Codrum de quo Valer. vbi supr. Meminit Euripides in Phœniss. cùm responsum fuisset oraculo Tyresiæ vatis, Thebanos Argiuos superaturos, si Menœceus Creontis filius Marti victima fieret, Menœceum seipsum interemisse. Omitto referre quot pericula Zopyrus pro patria sponte subierit, quæ narrat Iustin. lib. 1. Herodot. in 3. Plutarch. in apophtheg.

Nec dubia est Ithaci prudentia, sed tamen optat
Fumum de patrijs p sse videre focis.
Vt ait Ouid. 1. de Ponto.

Ferturque immortalitatem recusasse, vt iterum videret patriam suam, quanquam in aspertimis saxis, tanquam nidulum affixam: sicuti tradit Homerus in Odissea 1. Cicero 2. de legibus & de orator. Et mirum refert Aelian. libro 1. cap. 1. de natur. animal. Heronios aues in Diomedea insula, ad barbaros nauigantes nunquam accedere, sed ad Græcos tantùm, quòd ex eorum genere in aues mutati dicerentur, ibi, socij Diomedis. Quò factum est, vt proditores patriæ, summæ execrationi semper deuoti sint, supra alios proditores. Sic Aurelian. Imperat. cum Thyanam ciuitatem obsedisset, eamq; proditione Heraclamonis patriæ eius, cœpisset, eum patriæ prodito-

proditorem victor sapiens interemit: neq; enim, inquit, mihi fidem seruare potuisset, qui patriæ suæ non pepercit, vt narrat Flauius Vopiscus in Aureliano. Iussit militibus Achilles, Pisidicem Methymnæam filiam regis, quæ ciuitatem patriam suam & parentes ei prodiderat, lapidibus obrui, Parthenius in Erotin. capit. 21. Tarpeia quoq; suæ patriæ proditrix, à victoribus, meritò interfecta. Liuius 1. ab vrbe, Ouid. 1. fastor. & 14. Metamorph. & Plutar. in vita Romul. Valer. Maxim. lib. 9. cap. fin. Idemq; de proditore factum à Brenno ad vrbem Ephesum, Plutarch. lib. paralel. paral. 30.

De Pietate in parentes. CAP. XXXIII.

POst patriam, parentibus & proximis pietas debita, cultus, & reuerentia. His enim primùm nos natura conciliat, vt ait Cicero de respons. arusp. vt pro his mori, si opus sit, iura diuina & humana videantur suadere, & ratio etiam potestatis: quod repetit pro Sexto Roscio. Ideo & necessaria multò magis vitæ debemus, vt latè tradidimus de horum debito in libro 2. præludior. opt. Iurisconſ. capit. 40. Docet & Cyrill. Hierosolym. catechef. 7. Docent & animalia, inter quæ glires & ciconiæ parentes alunt, Plin. lib. 10. cap. 23. & Merops aues eodẽ lib. Plin. cap. 133. & Orus Apollo in Hieroglyph. Extat & præceptum honorandos esse parentes Exod. 20. Ecclef. 8. Matth. 15. & 19. Marci 10. ad Coloss. 3. ad Ephes. 6.

De pietate erga præceptores. CAP. XXXIV.

DE his etiam quæ debentur præceptoribus, diximus abundè in prælud. opt. Iurisconſ. lib. 2. cap. 41. & cap. seq. de his quæ debemus pauperibus & mortuis. Pietas quippe præceptoribus non secus ac ijs qui nos genuerunt corpore, debetur: ingenerant enim quodammodo in nobis intellectum & disciplinam, vt ij quoque qui ministerium sacramentis præbent, qui instruunt nos in religione, & similes.

SYNTA-

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER XL.

In quo agitur de vitijs.

Methodi Ratio. CAP. I.

OCcurrebant præter virtutes proximè superiori libro enumeratas, aliæ quædam, quæ possent seorsum propria tractatione similiq; ordine donari: verùm vt stylum maiori gratia donemus, vtq; per notiora vitia incedamus, mutaui formulam, vt quemadmodum in superioribus vitia ex oppositione virtutum explicatarum apparuerût, nunc ex vitiorum insigniorum nomenclatura, contrario argumento virtutes illis oppositæ intelligantur.

De Superbia. CAP. II.

SVperbia, est elatio animi contra rationis modulum, quando quis se magnis rebus dignum & honorandû arbitratur, cum tamen longè hinc absit, vnde superbi, insolentes ab Arist. dicuntur, lib. 1. magni moral. cap. 26. hæc maximè inuenitur, in rebus publicis ferè omnibus, quæ pace fruuntur & otio, & apud illos qui rebus abundant. Nam bellum quos opprimit, cogit esse & humiles, temperatos, prouidos, & iustos: at secundæ res, & otium cum pace petulantes reddit, vt ait Aristot. lib. 7. polit. cap. 15. Et Moses impugnatus, dilatatus, recalcitrauit, Deuter. 32. quò fit, vt ex hominum superbia, tot mala prodeant, veluti ex equo quodam Troiano, eaq; fomentem præbeat tot varijs successibus humanis. Pacis quippe optimus status, diuitias & rerum copiam suggerit: copia autem, otium & superbiam generat, & ex optima matre pessimæ nascuntur filię: deinde superbia concitat seditiones & dissidia, ex quibus bellû infœlix, ex quo nihil aliud quàm miseriarum omnium turba, quæ superbiam illam conterunt, dum ei fomenta subtrahunt diuitiarum, & eo vsque ceruicibus minantur, donec paupertas insignis orta sit, deuorataq; sint omnes superborum diuitię, & opes & subsi-

& subsidia. Tunc enim paulatim belli sæuitia remittitur impetus, & tyrannidem: non secus quàm ignis, deficiente ligni pabulo, extinguitur. Hincq; cineres reliqui & paupertas & superbiendi sublata ansa ad pacem venitur, eamq; tandiu iterum circulatione homines conseruant quandiu abundantia & otium deficiant, in quæ relapsi & in mala pristina reuoluuntur. Comitantur superbiam satellites pessimi, præsumptio, pertinacia, hypocrisis, ostentatio, iactantia, aliorum cōtemptus, inobedientia, ambitio, curiositas. Ideo ex illa oriuntur peiora, hæreses, schismata, seditiones, iurgia, rixæ, bella, litigia, detractiones, animositates, elationes, vanitas, inquietudo, mendaciū, periurium, D. August. ad Ianuar. epist. 121. dicamq; in summa cum Ecclesiaste, initium omnis peccati est superbia, & odibilis Deo & hominibus, Eccles. 10. Signa superborum, ex Innocentio in sermone beatiss. virginis Mariæ, hæc sunt, quod tales non seruant mandata, sed iudicant, obiurgant, contradicunt, murmurant, irrident simplices, sunt pertinaces, mordaces in loquendo, fastidiosi in audiendo, præsumptuosi in docendo, onerosi amicis, impetiosi subditis, ingrati beneficijs, inflati obsequijs: quibus ceruix inflexibilis, facies resupina, oculi sublimes & vagi, nares spirantes iniurias, subsannantes, collum erectum, risus incontinens, vultus gestuosus, addit Tertull. lib. de verecundia, præsumptio inuerecundiæ portio est, inflat petitorem, despicit datorem. Plin. lib. 11. cap. 37. sedem superbiæ, in supercilijs ponit: supercilia, inquit, homini, & pariter & alternè mobilia: & in ijs pars animi, negamus, annuimus: Hæc maximè indicant fastum. Superbia alicubi conceptaculum, sed hic sedem habet, in corde nascitur, huc subit, hic pendet. Superbia nascitur ex sui ignorantia: sic qui se putat aliquid esse cùm nihil sit, seipsum seducit, ad Galat. 6. ideo quia cæca est, facile possessori parat interitum. Proinde ob hanc de cœlo deiectus Lucifer, Isaiæ 14. Ezech. 28. qui rex super omnes filios superbiæ, Iob. 41. per hanc pulsi ab horto illo voluptatis seu paradiso primi parentes quos superbos ille hostis superbia confecit, dicens, eritis sicut Dij, Genes. 3. Ob hanc Deus vnius labij sermonem diuisit, & confugit, Genes. 11. absorbuit terra viuos Dathan, Chore & Abyron, & corū socios, Numero 16. Nabuchodonosor cum feris terræ, per septem annos iudicio Dei fœnum, vt bos, comedit, Daniel. 4. Hæc Goliam perdidit, 1. Reg. 17. Amano laqueum parauit, Hester. 7. Nicanorem & Antiochum sustulit, 2.

lit, 2. Machab.15. Detestatur Salomon oculos sublimes, & inter septem res, quas valde odit Deus, illa est, Eccle. cap.19. & in summa si ascenderit (vt ait Iob cap.20.) vsq; ad cœlum superbia, & caput eius nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur. Quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam, Iacob.4. quod expressit Antigone in Phœnissis apud Euripidem, actuū 1. dum ait,

ἰὼ νεμεσις, καὶ διὸς βαρύβρομοι βρονταὶ
κεραύνιόν τε πῦρ αἰθαλόεν,
σύ τοι μεγαλαγορίαν ὑπεράνορα
κοιμίζεις. Id est,
Io Nemesis, atq; Iouis horrisona tonitrua
Et fulmineus ignis, ardensq;,
Qui immodicam insolentiam
Comprimis

Herodes sibi gloriam datam superbè vsurpans computruit pediculis exesus, Act.12. Deus quoque domos superborum demolitur, Prouerb 15. & radices superbarum gentium arefecit, Eccles.10. Dispersitq; superbos mente cordis sui, & exaltauit humiles, Lucæ 1. & oculos superborum humiliabit, Psalm.17. quia superbis resistit, Iacob. 4. & 1. Petr.5. & dies domini in omnem superbum, Isaiæ 2. Nec illi vnquam superborum, sed humilium placuit oratio, Iudith 9. & Luc 18. Docuit idcirco discipulos Dominus non superbire, non dominari, sed humiliari & subijci, doctrina & exemplo, D. Ioan cap 15. semetipsum humilians vsq; ad mortem, ad Philip.2. Atq; nos qui eius filij & discipuli sumus, rogare Deum debemus, ne veniat nobis pes superbiæ, vt David Psalm.35. Et amplecti & sectari superbiæ aduersariam virtutem, humilitatem, humiliter & modestè de nobis sentientes, nos ipsosq; cognoscere. Quantò maior es, humilia temetipsum, ait sapiens Eccles.3. & rursum capit.7. Humilia valde spiritum tuum, vt & D. Petrus 1. cap.5. iubet. Humiliamini sub potenti manu Dei. Quia qui se humiliat exaltabitur, & qui se exaltat humiliabitur, Lucæ cap.14. & 18. Cuius exemplum insigne literis consignatum in Dauide humiliato coram arca Dei, & Michol vxore superba, sterilitate ideo punita 2. Reg 6. & 1. Paralip. cap.15. Superbia demergit in tartarum vsq;, humilitas autem ad cœlum vsq; extollit, vt ait Cassiodor. in Psal.118. & D. Gregor. lib.35. moral. cap.22. dixit signum euidentissimum damnationis, esse superbiam.

Antido-

Antidotum superbiæ. CAP. III.

SVmma totius antidoti est, seipsum, vt dixi, nosse, & humiliari, nec altè, sed modestè de se sentire, seipsum metiri verè: inueniemus enim, si nos & nostra perpendamus, vsque adeò vilem & imperfectam, & miseram viuendi rationem, vt proculdubio sine affectu iudicantes, alas & tumorem remittamus. Referam perpulchra Rabini Akabię filij Mahalalielis verba, quę in libro פורקי אבות pirke abot, id est in capitulis patrum, scribuntur cap.3.
הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה: דע מאין
באת ולאן את ההולך ולפני מי אתה עסיד לתן דין והשבין:
מאין באת מטיפה סרוחה: ולאן את הולך למקום עפר רמה
ותולעה: ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך
מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא lege, hastacel bescelosca debarim, veæn atha ba lidei gabarach: dag meæn batha, εlean atha holechi, εliphnei mi atha gatidlitehn din, vechescebon: Meain batha, mitipa serεchah: εlean atha holech, limekom gaphar rimah, vetholega: veliphnei mi atha gathid lithen din vehescebon, liphnei melec malchei hamelachim hakadosc barεcε, id est, considera tres res & nō venies in manus transgressionis. Cognosce vnde veneris, & quò tandem sis abiturus, coram quo etiam oportebit te tandem iudicium & rationem dare. Vnde venisti? ex guttula sordida. Quò tandem abis? ad locum pulueris & vermium. Et coram quo futurum est vt rationem reddas? coram rege regum omnium, qui scilicet est sanctus & benedictus. Et ibi Rabi Maimon considerationem ortus nostri causam esse humilitatis ait. Naturam considera quæso, dum morbo hoc tumescis, generaliter hominis, cuius conceptio culpa, nasci pœna, labor vita, necessitas mori, post hominem vermis, post vermem fœtor & horror. Cum enim morietur homo, hereditabit serpentes, bestias & vermes, Eccles.10. Iob.21. & 13. Isaiæ 31. Talis regum & imperatorum, doctorum, stultorum, virorum & mulierum, senum & iuuenum natura & præstantia, nec si cœmiteria contempleris & ossa perseputchra mortuorum perquiras, aliquam constituere poteris nobilem differentiam. quæ igitur homini causa superbiendi, cuius corpus in tam fœtidum cadauer, feris & serpentibus exosum, resoluitur? Quod si putas superbiam & elationem animæ non corpori proficere, reuolue quæso à sepulchris ad animarum carceres, mētis ocu-

los, audies earum eiulationes horribiles in desperatione querulas, Sapient.5.ibi. Quid profuit nobis superbia, & diuitiarum iactantia? &c. Quod si in teipso non hæreas, sed externis bonis intumescas, quid videbis quæso teipso stultius, qui alienis non tui glorieris, moturus aliquando risum, vt cornicula Horatiana, furtiuis nudata coloribus: cum ea omnia in hoc seculo relicturus sis, & nudus in puluerem reuersurus. Et quid habes, quod non acceperis? si acceperis, quare gloriaris quasi non acceperis? vt D. Paul.1. ad Corinth.4. monet. Et vt dicebat in Menam Libertum Horat. epo. ode 4.

Licet superbus ambules pecunia,
Fortuna non mutat genus.
Vidésne sacra mentiente te viam
Cum bis ter vlnarum toga.
Vt ora vertat huc, & huc euntium
Liberrima indignatio?

Si doctrina extolleris, ea tibi in iudicium æternæ mortis erit, sciens voluntatem domini, & non faciens, Lucæ 12. Neque potest te præterire, alium te esse posse doctiorem, conscientia propria motus quòd plura ignoras, de pluribus dubites, multa quotidie ab ijs quos indoctos censes, discas. Quin si multa te scire profitearis, quid es oblitus, omnia velle scire, vanitatem esse & occupationem pessimam à Deo datam filijs hominum? & quod in multa sapientia multa sit indignatio, vt ait Ecclesiastes cap.1. Sed & falleris, plura te scire putans, cum teipsum non noueris. Si de sanctitate, & religione te extollis, eo ipso in religionē committis, in qua putātes esse se sapientes stulti facti sunt, ad Roman.1. Et sapientia huius mundi est stultitia apud Deum 1. Corinth.3. Si te præferas alijs, iuuentute, pulchritudine, bona valetudine, stultus omnino es, qui non videas nec sentias, tempus illa omnia proximè immutaturum, adesse morbos, insidiari venustati turpitudinem, vitam comitari tacitam mortem. Si de virtute gloriare, iam virtutem eo ipso enecas & pellis. Si de genitorum nobilitate, per superbiam iam ab illis degeneras, qui non vanitate illa leui, sed actibus nobilitati sunt, nec illa tua, sed illorū est laus, tuum autem opprobrium quod non imiteris eos, qui domestica tibi præbuerunt exempla. Si, quod abundas, quod conuiueris splendidè, quòd multa possideas superbis, & in hoc tristandum esset, non gloriandum, quòd de multis sit reddituras rationem Deo, quòd ea inutiliter, voluptuosè, præter &

ter & contra virtutem, & vsum consumpseris. Si autem quòd bene cantes, choreis fruaris, ad rhythmum benè saltes, in hoc erubescere quoque deberes non gloriari, quòd tempus bonis operibus dandum teras tam molliter & peruersè, quod omnino amens factus sis dum in morbo delectaris, & vbi lugenda tibi tam perdita vita sit, in ea glorieris: sic impius gloriatur cum malefecerit. quæ ad ludendi astrum quoque velim referas ad histrionicos concinnos motus, voluptates, & similia vana, venationem, aucupia, famulatum: &, si magnificas ædes quibus habites obijcias pro fastu, arces munitas, palatia, vestium ornatum, stolidissimum te iudico omnium, qui ex Inanimatis, cùm animæ rationalis sis particeps diuinitatis, gloriam aucuperis, miserumq; qui domum dominum honorare, non dominum domum arbitreris, quiq; ita sis inscius, vt tuam domū quinq; pedum sepulchri futuram non cogites, & arces munitas non consideres tuę improbitatis esse testes, dum aliter non credas te esse tutum. Si de magistraribus gradu dignitatis, prudentia, imperio, regno, vel alia administratione tibi commissa, inflatus obambules: quid posses quæso miserius teipso cogitare, vt qui tibi nō sapias, aliorū curam suscepisse, pro illis reddi turus rationem: audi quod dictum est Sapient. 6. Præbete aures vos qui continetis multitudinem, & placetis vobis in turbis nationū, quoniam à Domino data est potestas vobis, & virtus ab altissimo q interrogabit opera vestra, & cogitationes scrutabitur: quoniam cum essetis ministri regni illius, non rectè iudicastis, nec custodistis legē iustitiæ, neq; secūdum legem Dei ambulastis. Horrendè & citò apparebit vobis, quoniam durissimum iudicium fiet, in ijs qui præsunt. Et vt tandem concludam, si quid boni sit in nobis, si quid rarum videatur, metuere debemus, ne id superbia ipsa amittamus, nosq; & illa perdamus, Qui enim stat, videat ne cadat. 1. Corinth. 10. Quò enim altiores esse nobis videmur, tantò perniciosior imminet lapsus: &, vt dixit Horatius carmin. 2. ode 10.

Sæpius ventis agitatur ingens
Pinus, & celsæ grauiore casu
Decidunt turres, feriuntq; summos
Fulmina montes.
Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem bene præparatum
Pectus: informes hyemes reducit
Iupiter idem.

Submouet, &c. Et posteà,
Rebus angustis animosus atque
Fortis appare: sapienter idem
Contrahes vento nimium secundo
Turgida vela.

Et vno verbo cum Pindaro concludemus ode 11. Nemeor. epo. 1.

εἰ δέ τις ὄλβον ἔχων
μορφᾷ παραμεύσεται ἄλλων,
ἔν τ' ἀέθλοισιν ἀρι-
στεύων ἐπέδειξεν βίαν,
θνατὰ μεμνάσθω περιστέλλων μέλη,
καὶ τελευτὰν ἁπάντων γᾶν ἐπιεσσόμενος. id est,

Sed si quis opes possidens forma anteibit alios, & in certaminibus primas obtinens partes, specimen ediderit roboris: meminerit se mortalia circunferre membra, & postremam omnium terram sibi futurum esse amiculum. Quod paucis dicitur Ecclesiast. cap. 7. memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis.

De Auaritia, & quid. CAP. IV.

AVaritia, est vitium animæ, per quod vndequaque sine ratione habere cupimus, & citra rationem habitum retinemus. Primam partem huius definitionis probat Aristot. libello de virtutibus, altera prioris appendix & consequentia est, Auaritiam, vocant ea ratione, φιλαργυρίαν Theologi, inordinatum habendi amorem, vt D. Thomas. 1. 2. qu. 84. articul 1. & 2. 2. qu. 118. artic. 1. & in comment. aureo super 1. epist. ad Timoth. Itaque auaritia duo habet, quæ pessima sint, promptitudinem nimiam accipiendi, & defectum maximum dandi, Aristot. lib. 4. Ethic. ad Nicoma. c. 3. quæ si ad medium reuocare potes, constitues virtutem, liberalitatē. Nam deficiendo, auarus nō impendit vbi oportet, nec quantū nec quando decet, & ita liberalitatem suffocat ea parte: veluti ex excessu largiendi, aliunde eandem prodigus eneruat, qui vbi nō decet, & plura quàm deceat, & vbi nō deceat, expēdit. Arist. 1. lib. mag. moral. ca. 24. Lucret. lib. 3. de rer. nat. auaritiā dixit, cæcam bonorum cupidinem, quæ cogit homines miseros, transcēdere fines. Certè verè cæca, quia habet oculos fascinatos, qui satis nunquam sibi esse putent, nec vident: vnde multorum vitam agunt plura habentes nihil expendentes: ij enim aurum, pretiosissimum onus dorso gestantes, semper fœnum comedūt. Nec auaritiam quotidie

tidie confluentes diuitiæ sistunt, sicut neq; ardentē ignem iniecta materia. Etenim radix auaritiæ opinio, non satis vnquam futurū, eaq; est causa cur non satis habeat, teste Zenone apud Diog. Laert. in eius vita lib. 7. Sic. & Cic. lib. 4. Tusculan. Cum est eō cupita pecunia, nec adhibita continuò ratio quasi medicina quædam Socratica quæ sanaret eam cupiditatem, permanat in venas, & inhæret visceribus illud malū, existitq; morbus & ægrotatio quę euelli inueterata nō possunt, eiq; morbo nomen est auaritia. Canit & Iuuenal. Satyr. 14.

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit:
Et minus hanc optat, qui non habet.
Diues est, qui nihil cupit, sed semper pauper est auarus.
Quid mihi diuitiæ (inquit Corn. Gallus) *quarū si dempseris vsum,*
Quamuis largus opum semper egenus ero.

Horatius auaritiam hydropisi comparat rectissimè lib. 2. ode 2.

Crescit indulgens sibi dirus hydrops,
Nec sitim pellit, nisi causa morbi
Fugerit venis, & aquosus aluo
Corpore languor.

Et Ecclesiast. cap. auarus non implebitur pecunia, & Ecclesi. cap. 14. Luxuriæ inquit P. Mimereus desunt multa, & auaritiæ omnia: inde & dictus auarus, quasi auidus æris vno e detracto à Gellio libro 10. capit. quinto. Et vt aiebat Antiphon, auari vitam non viuunt, sed magno studio separant ceu quandam vitam magnam victuri, & interim illos tempus deserit, ita ille auarissimus Hermocrates moriens in testamento, seipsum rerum suarum scripsit hæredem, teste Lucillio: tanta enim ei cura erat suorum nummorum, quemadmodum & alius insigniter auarus apud Athenæ. libro 4. dipnosoph, cap. 18. morti proximus, ne nummos suos alijs relinqueret, multos aureos deglutiuit, vt secum deferret, atque alios omnes in sago consuisse refert, & imperasse indutum se sepeliri. Stultissimi hominum & impiissimi, qui nec morientes, cùm tunc vti non possint, velint homines superstites beneficijs & bonis frui. Neque quicquam certè est, quod non audeat mali, qui se semel habendi cupiditatibus dedit. Sicque proponit honestis lucrum, & parentibus, liberis, & vxori: hincque tot proditores & lenones, fures & latrones, imo proprij pudoris & honestatis contemptus: vt effœminatos ideo auaritiam reddere dicant, Sallustius

in Catil. & Gell. lib. 3. c. 1. Interdumq; eo sceleris quidam peruenêre, vt cùm lucri spe propriam vitam commutauerint: quemadmodum narrat Valer. Max. lib. 7. cap. 6. in Casilini obsidione, inter trecentos Prænestinos vnum fuisse, qui in fame murem captum ducentis denarijs maluit vendere, quàm ipse leniendæ famis causa consumere, & ita mortuus est. Et sæpè fame se confici, vt parcant pecunijs patiuntur auari, quorum hæredes profusissimè sese oblectant posteà. Quibus fidem facit Tantali fabula, qui sitiebat inter aquas: de qua & similibus luculēter Lucian. in Gallo, & Horat. lib. 1. sermo. Satyr. 1. Neque etiam tantum corpus, quinimo & animam venalem quoque huiusmodi habent. Et qui volunt diuites fieri, incidunt in varias tentationes & laqueos diaboli. 1. ad Timoth. 6. Exosa auaritia Deo, cuius vitio bona ad vsum hominum data, inutilia concluduntur. Exosa naturæ, quæ ideo subtrahit sua ab hominibus beneficia, dum auarè videt ab hominibus ea dispensari, vt mirabilia duo exempla refert Athenæ libro 3. dipnos. c. 1. oderunt & domestici auarum: quia & ipse conturbat domum suam, qui sectatur auaritiam, prouerb. 15. non enim vti patitur eos necessarijs. Odit & huiusmodi vniuersa vicinia, populus omnis, pauperes omnes, vtpote quibus iniuriam irroget, illis necessaria retinendo, non dicam vt sæpe accidit, rapiendo, extorquendo. Lerna enim auaritia malorum est, quæ vallatur impijs satellitibus, periurijs, fraudibus, dolis, furtis, vsuris, rapinis, impietate, simonia, crudelitate, immisericordia, & alijs similibus, quæ enumerat Iuuenal. Satyr. 6. & 4. Et D. Chrysostomus libro 3. contra impugnantes vitam monasticam, alia eius mala refert & Plinius lib. 14. in procem. In summa, nulli placet auarus, nulli bonus, cum nec talis sit sibi ipsi, perpetuo morbo agitatus; pallidus metu, omnes enim esse suspicatur fures sibique ob aurum insidiari: nunquam quiescit, semper sollicitus, vsuras perpetuo reuoluit, vt scribit D. Ambros. Tomo 4. in 1. Psalm. Lucian. in Gallo. Cæterum auaritiæ tres species Aristot. libello de virtut. turpis quæstus, tenacitas & illiberalitas: triceps inferorum Cerberus. Turpis quæstus, vndequaque ditescere suadet oblatrans quod Iuuenal. Satyr 14.

Vnde habeas quærit nemo, sed oportet habere.
Hoc monstrant vetulæ pueris quærentibus assem,
Hoc discunt omnes, alpha & beata puellæ.

Tenacitas, est quæ sumptibus parcit honestis & necessarijs:

cessanjs: illiberalitas, minutatim & malè expendit, sordideq; colligit, vt sordida mercatura.

Antidotum auaritiæ. CAP. V.

AVaritiæ præcipuum remedium est, causam morbi pellere, nempe cupiditatem habendi, spernereq; lucrum & pecunias: quo nihil facilius si animum adijcias. Primò, quia res quæ cogitur auaritia, quæ ve desideratur, fæx terræ est, vilis natura, immunda, ærugini obnoxia. Secundò, si consideres vsum quare inuenta pecunia, nempe vt vtilia nobis quibus egemus comparemus, ad emendum panem & alia. Quamobrem si defodiatur, nullus eius vsus & inutile metallum, vt ait Horat. lib. 2. odar. ode 2. & dummodo quib. egemus habeamus, quid interest nostra plures thesauros inutiles relinquere, quibus non fruamur mortui nec viui? nihil enim hunc in mundum intulimus, & proculdubio nihil inde auferemus, quibus viuamus & tegamur, contenti simus 1. Timoth. 6. quia, vt Horat. lib. 1. epist. epist. 12 ad Iccium,

Pauper enim non est, cui rerum suppetit vsus,
Si ventri bene, si lateri est, pedibusq; tuis nil
Diuitiæ poterunt regales addere maius.

Quod si quis in casus futuros se recondere caufetur, recondat extra auaritiam & ad certos proposq; fines sufficienter, non ad animi cupiditatem: & recordetur, volatilia cœli nec serere, nec metere, tamen pasci & vestiri à Dei prouidentia, sciatque, quod Deo maior de nobis est cura, quàm volatilium & brutorum: quodque nos vsque adeò prouidentia nostra illa quantumuis curiosa, qua quærimus excusationem in peccatis, simus impotentes vel adijcere cubitū staturæ nostræ sine Deo. is autem nobis necessaria largietur: quia pater est & omnipotens, si petierimus, Matth. 6. Tertiò, considerare debemus bona quæ habemus, concedi non vt dominis, in his quę superfluunt, sed vt Dei dispensatoribus, & procuratoribus, & aliquando de his reddēdam esse rationem, & cum eo cui plus datum maiorem subeundum calculum, & si sibi retinuerit inutiliter furti esse damnandum, Matth. c. 18. & 25. imo vt reum homicidij. Scriptum est enim frange fame morienti panem tuum: si non pauisti illum, necasti, Isaiæ c. 58. Adhæc quid tuum dicere poteris, quæso, vt tibi conserues, cùm domini sit terra & plenitudo eius, nosq; nudi in hunc mūdum venerimus, simusq; hinc nudi in terram reuersuri? Deinde cōsidera, non diuitias esse quæ homini

dignitatem concilient, saltem inter bonos & graues. Et perpende setio, quando quis ita diues factus est per vetitas artes, & quando auarus est, quibus expositus sit contumelijs contrà ad viros, aduerte pauperes sed probos, qua in opinione viuant. Et sat scio, si morbus iccur non antea occupauerit, te malle cum sapiente paupere, quàm cum diuite impio sapere. Melius est enim aurum habentibus imperare, quàm aurum habentes alijs subijci. Quia qui non multa habet, inuidiæ obnoxius nõ est, vt respondit Fabius Maximus Samnitib. apud Cic. 1. Offic. fuerunt plures honoratiores, pauperes tamen sed probi, Epaminondas Thebanorum dux, Aristides, Lysander, vt narrat Aemilius Prob. & Plutar. in vit. eorum, item Phocion, Fabricius, Cunus, Valerius Publicola, & alij eximij duces apud Q. Curtium lib. 4. de gest. Alex. Sunt & pauperes, Iouis hospites dicti apud Homer. Odyss. 4. Dicit Deus pauperes suos, Quod vni, inquit, ex minimis meis fecistis, &c. Matth. 25. Itq; idem impossibile esse dicit ita diuitem intrare regnum Dei, ac camelum pes foramen acus, Mar. 10. Matth. 19. Terribilis est parabola diuitis, Luc. 16. illaq; sententia timenda, non potestis seruire Deo & mammonæ, Matth. 6. Postremo miserias & solicitudines diuitum considera, quot curis distrahantur, quanto metu ne iuguleutur, ne expolientur, nec calumniam patiantur, quæ describit Lucian. in Timone. & vbi sunt diuitiæ multæ, ibi multi qui comedât eas, vt ait Eccles. cap. 5. Contrà considera vitam pauperis probi, lætam, iucundam, tutam, & vt ait Horat. epist. 18. ad Lolium, lib. 1. epist.

Stultitia patiuntur opes tibi paruula res est.
Arcta decet sanum comitem toga.

Et si huius rei velis elaboratum exemplar videre, lege epistol. 7. ad Mœcenatem scriptam per Horat. lib. 1. epist. De Vulteio. adde Iuuenal. Satyr. 10.

Pauca licet portes argenti vascula puri,
Nocte iter ingressus gladium contumq; timebis,
Et motæ ad lunam trepidabis arundinis vmbram.
Cantabit vacuus coram latrone viator.

De Luxuria & libidine. CAP. XVI.

Pascitur libido conuiuijs, nutritur delitijs, vino accenditur, ebrietate inflammatur, vt scribit D. Ambros. lib. 1. de pœnit. c. 14. & in vino est luxuria, ad Ephes. 5. atq; vt ait Virgil. in Epigramm.

Sine Cerere & Baccho friget Venus.

Et do-

Et docuerunt filiæ Loth, quæ cùm putarent subuersis septem ciuitatibus, genus hominum vniuersum præter se & patrem suisse sublatum, inebriarunt patrem, vt concumberent cum illo, Genes.19. vino natura est hausto accendendi calore viscera intus, foris infuso refrigerandi, inquit Plin. 14. c.5. animusq; mero æstuans facilè despumat in libidinem. Libido porrò familiaris inimica, cum virtus eius sit in lumbis eius, & fortitudo eius in vmbilico ventris eius, vt ait Iob c.40. Ideo iure quis dixerit, filiam gulæ, intemperantię, & ebrietatis esse luxuriam: veluti & luxuries in plantis est, quando vbertate alimenti plus iusto herbarũ, frondiúmve copiam mittunt ἐξυβρίζειν vocant Græci: sicq; Virgil, vsurpauit Georg.1.

Luxuriem segetum tenera depascit in herba.

Et Columel.3. Cacumina virgarum ne luxurientur, demutilato. Et Ouid.1.epist. de agro.

Luxuriat Phrygio sanguine pinguis humus.

Quamobrem & luxuria quoque, pro luxu & omni superfluitate, quam Græci dicunt ἀσωτίαν, accipi poterit: siue ea sit rerum venerearum, siue in mollitie, siue vestium sumptuoso excessu, aut conuiuandi splendidiore & rariore apparatu: plerunque tamen accipitur pro inordinato appetitu, & pro affectibus qui citra rationem sunt actuum venereorum. Dico inordinatum appetitum, quia is qui naturalis est, rationis legibus coercitus, ad prolis propagationem legitima coniunctione & consensu suffultus, improbus non est, 1. Corint.7. At aliæ omnes species coniunctionis illicitæ, & improbatæ omnes scortationes & commixtiones sexuum, maximè contra naturalem vsum quæ mortis pœnam habent ad Roman.1. Adduximus autem mœchiæ & scortationis species, & leges diuinas quæ illas prohibent, lib.9. Syntax. c.6. in 6. & fin. decalog. præcepto: quocirca non repetam. Grauissimum tantum hoc virium dicam, quod amicitiarum verarũ fœdera polluit, dum adulterijs, alterius vxores concupit, tentat, solicitat, peruidet. vnde incertitudines liberorum, hæreditatum & bonorum in alienos translatio, bella sæpissimè. Et bellum inter Naxios & Milesios ob Neæræ Hipsicreontis Milesij vxorem, apud Theophr. lib. περὶ τοὺς καιροὺς & apud Partheniuni in Erotic. c.18. inter Græcos & Troianos ob Helenam, & alios ob easdem. Nec est quod referam priuatas neces ob meretrices: quotidianæ enim sunt. Neque quot domus splendoris maximi, contumelia scorti infames fuerunt, vt Claudij Cæsaris ob vxorem

Messalinam, apud Dionem Cassium, lib. 60. Octauij Cæsar. ob Iuliam filiam, apud eund. Dion. lib. 55. &c. Sciunt eius farinæ quoque homines, neque id obseruatu difficile est, nutrientem scortum, perdere substantiam, Prouerb. 29. & 5. & 23. venter enim implendus est, choreæ & tripudia instituenda, vestes splendidæ emendæ: hæc autē loculos exhauriūt, & citò: semper aliquid amicę aut scorto dandum est, insatiabilis namque.

Non missura cutem nisi plena cruoris hirudo.

Adest tibi istius simulachrum vnum prodigus, Luc. 15. Adde, quòd omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus suū peccat. 1. Corinth. 6. Corpus enim polluitur, exhauritur, fœtidum, olidū, hircinum redditur, exsugitur, exsiccatur. Imo & vxorios nimium plusq; quàm par sit rei venereæ deditos conspicies, colore geluo, buxco, exangui, plumbeo, membris articulisque fractis & eneruatis. Venus enim venustatē depopulatur, ait Leuin. Lemnius lib. 3. de Occult. rer. miracul. cap. 2. sequuntur podagræ, sciaticæ, iliacæ passiones, stomachi dolores, vertigines capitis seu scotomiæ, elephantiasis, scabies Gallica seu Neapolitana & alia eius generis: breuiatur vita, deficit intellectus, obnubilatur mens, auferunt cor fornicatio & ebrietas, Oseæ 4. & vt Claudian.

Luxuries prædulce malum, quæ dedita semper
Corporis arbitrijs hebetat caligine sensum.

Exempla prostant in Samsone, qui cùm fortissimus & prudentissimus fuisset virorum, vim suam perdidit meretriculæ impudicitia, Iudic. 16. habes Salomonem sapientissimum à mulieribus stolidissimum redditum, vt Deum verum relinqueret, 3. Reg. 13. & alibi. Nouit hoc Cyrus & pro pœna seuerissima quæ rebellibus debetur, luxuriosam vitam imposuit Lydijs: ijs enim cum secundò rebellassent, teste Iustino ex Trogo in 1. victis, arma, & equi adempti sunt, iussique cauponias, & lenocinia exercere. Et sic gens industria quondam potens, & manu strenua, effœminata mollitie luxuriaque virtutem pristinam perdidit: & quos ante Cyrum inuictos bella præstiterant, in luxuriam lapsos, otium ac desidia superauit. Habes notam inustam imperio Romano, ob luxuriam & spurcitiam Commodi Antonini apud Herodian. & Lamprid. in eius vita. Considera palatium conspurcatum à Carnio Cæsare meretricibus, & lenonibus apud Flauium Vopisc. & Fuluium Asperia. in eius vita. Quantumq; dedecoris & pudoris

pudoris attulit maiestati Romanæ C. Caligula, qui in au la & palatio quoque lupanaria prostibula matronarum fecit, apud Dion. Cassium, lib. 59. Me deficeret tempus, si clades ex luxuria coortas & scelerata facta, vellem recensere, & forsan cùm de delictorum in iure agemus pœnis, latius, si Deus voluerit. In summa nunc cum Seneca in Octau. Tragœdia sufficiat dixisse,

Totum per orbem maximum est exortum malum
Luxuria pestis blanda

Quò fit, vt primi concubitus semper pœniteat, & ita adolescentuli cum primò concumbere incipiunt, quibus cum fuerint congressi eas reperacta, odio habent. quod mutatio summa extiterit, sequentis tristitiæ memores, eamq; fugiunt tanquam fontem ad quam se applicauerunt. Arist. lib. problem. sect 4. q. 10. Sic legimus 2. Reg. 13. Amnomen filium Dauidis, deperisse valdè speciosam sororem suam Thamar, cuius cùm potitus fuisset, eam statim habuisse valdè exosam: vt ibi dicatur maius fuisse odium quo eam oderat, amore quo antea eam dilexerat.

De Castitate in genere, & de coniugali castitate. CAP. VII.

Virtus luxuriæ opposita, castitas est, de qua disputante D. Paulo Act. 24. & de iustitia & iudicio futuro, Fœlix præses contremuit cum vxore. Ita Tibul. lib. 1. epist. 2. eam opposuit veneri.

Vos quoq; abesse procul iubeo, discedat ab aris,
Cui tulit hesterna gaudia nocte venus.
Casta placent superis. pura cum veste venite,
Et manibus puris sumite fontis aquam.

Castitatis porrò triplex virtus, coniugalis, viduitatis, & virginitatis, vt ait D. Ambros. lib. de viduis. Horat. lib. 3. Carmin. ode 24. castitatem coniugalem explicat, his verbis, de vxoribus loquens:

Dos est magna parentium
Virtus, & metuens alterius viri
Certo fœdere castitas.

D. Chrysostom. tom. 1. oper. homil. 1. in Psal. 50. tria sunt hæc, inquit, virginitas, nuptiæ, fornicatio: nuptiæ mediæ, fornicatio deorsum, vt virginitas sursum: virginitas namque coronam habet, nuptiæ laudem mediocrē, fornicatio pœnam atq; iudicium. Vxoris nomen dignitatis est non voluptatis, vt dicebat Aelius Verus Cesar apud Spartian. in eius vita. Celebratur ab Hom. castitas Penelopes absente

abſente marito. Refert caſtitatem vxoriam Aethnei piſcis Aelianus lib.1.cap.13. vt is tam caſtus ſit, vt cum patri ſuo, veluti cum coniuge iunctus, nullam aliam contingat.

De Viduarum caſtitate. CAP. VIII.

Viduas ad ſeruandam continentiam, & caſtitatem, & abſtinere à venere, monet primùm Cornicum exemplum. Hæ enim mortuo marito viro, nouem hominum ætates viduæ perſeuerant, vt air Plutarch.lib. Quòd ratio brutis inſit. Narrat & Athenæus lib.9.cap.16. omnes ſpecies columbarum, vinagophagos, palumbos, turtures, mares fœminas vſque ad mortem non deſerere, nec fœminas mares: & vbi viduus alrer relinquitur, viuere ſine alterius coniugio, hocque coruos, monedulas, & cornices quoque facere. Hanc caſtitatem pluribus rationibus ſuadet Tertull.lib.1.ad Vxores, admonetque mulieres ſui officij nomen viduę: vidua quippe dicta, quaſi valde à viro diuiſa, quia iduare lingua Hetruſca diuidere eſt, vnde idus dies, quæ diuidit menſem, Macrob.lib.1.Sarur. cap.15. Norar Iul.Pollux lib.3.cap.3. Dictum eſt Iudith inter laudes eius, Confortatum eſt cor tuum, quòd caſtitatem amaueris, Iudith capite 15.& 16. & alia de altera vidua laus, Luc.1. quæ miniſtrabar Domino. Dico non nuptis & viduis, inquit D.Paulus, melius eſſe ſi ſic permanſerint, 1.Cor.7. Atque hæ quæ verè viduæ ſunt, duplici dignæ honore ſunt, quarum qualitates deſcribit D.Paulus 1.ad Tim.5. Vidua quæ non conſeruaret caſtitatem, lege Dei mortis rea erat, vt colligitur ex cap.38.Geneſ.

De Virginum caſtitate. CAP. IX.

Virginum caſtitas, eſt viro non iungi, nec corpore, nec mente, potiſſimùm illarum quę ſe Deo deuouerunt. Eunuchi enim ſunt, qui ſe caſtrau erunt propter verbum Dei, Matth.18. Caſtitas hæc perfectior ſuperioribus, quia illæ viris vel miſcentur, vel aliâs miſcuerunt ſe, hæc à viro omnino aliena, Deo gratior: virgines hæ fructum faciunt centeſimum, coniugatorum ordo trigeſimum, viduarum ſexageſimum, Matth.13. Angelica perfectio virginalis caſtitas, quia in cœlo neque nubent, neque nuptui dabuntur: ſed erunt tanquã Angeli Dei, Luc. 20. Finem accipit aliquando voluptas matrimonij, at voluptas puritatis & virginitatis perpetua: nuptiæ terram implent, virginitas Paradiſum apud Iſaiam cap.56. Hæc dicit Dominus eunuchis, qui cuſtodierũt ſabbatha mea,
&

& qui elegerũt quæ ego volui, & tenuerunt fœdus meũ, dabo eis in domo mea & in muris meis locum, & nomen melius à filijs & filiabus, nomen sempiternum dabo illis. Virginitatis dignitas æqualis Angelis, inquit Cyrillus Hierosol. catech. 6.15. & 12 gloriaq; angelica & præcipua corona, & donum Dei ex electione nostra. Castitatis & virginitatis cogitatio, Spiritus sancti est doctrina. idem catech. 16. Magnum quippiam virginitas est, & præclarum, quæ hominẽ Deo simillimũ reddit: Diuinum quiddam & præcipuum immaculatæ animæ insigne, virginitas, ait Basilius Magn. de vera virginit. Et D. Martian. epistola ad Tholosates, cap. 9. legitimum connubium à Deo institutum dixit ab initio mundi, in multiplicatione generis humani: deinde viduitatẽ in præmium constitui. Tertium autem & excellentem gradum honestatis in virginitate demonstrasse nobis perfectum, & per omnia similem angelicæ dignitati: ideò, inquit, prædico vobis, ꝙ quicunque viduitatis gradum elegerint, non fraudabuntur munere claritatis Dei: qui verò in sublimitate excelsiori permanserint, virgines esse eligentes, centuplicatam in perpetua benedictione gloriam consequentur. Multa de virginitatis huius gloria, vt de templo Dei loquitur D. Ambros. tom. 3. lib. 10. Epistol. epist. 82. Hanc castitatem vt melius conseruarent Hebrææ, inclusæ remanebant, & inuisæ, 2. Machab. 7. Et ipsa natura virginitas diligitur atq; virgines puellæ quandiu tales, magis placent pluribus, quæ si polluantur, statim displicent, vt describit perpulcrè Catullus in Carmine nuptiali,

Vt flor in septis secretus nascitur hortis,
Ignotus pecori, nulli contusus aratro,
Quem mulcent auræ, firmat Sol, educat imber,
Multi illum pueri, multæ optauere puellæ:
Idem, cum tenui captus defloruit vngui,
Nulli illum pueri, nullæ optauere puellæ.
Sic virgo dum intacta manet, tum chara suis, sed
Cùm castum amisit polluto corpore florem,
Nec pueris iucunda manet, nec chara puellis.

Quibus repræhenduntur tacitè & virgines, & parentes earum, putantes ex hominum frequentia & iuuenũ consuetudine chariores virgines iri, cùm cõtrarium accidat: neque etiam honestum sit mulieribus iuuenum interesse consortijs, vt explicat Euripides in Electra, actu 2.

——γυναιξὶ τοι
Τὴν χᾶρ μετ' ἀνδρῶν ἰσάναι νεανιῶν. id est,

Turpe

Turpe est mulieri stare cum iuuenibus: virginitatem namq; sæpius tunc animo corruperunt, priùs quàm corpore deliquerint. D. Cyprianus lib. I. Epistol. epist. II. virginum & masculorū periculosam cohabitationem quoque censet: potest enim corrumpi virgo, inquit, ex alia corporis parte, quæ non spectatur, & quæ manus obstetricum & oculos fallat. Ea ratione includuntur virgines Deo deuotæ asceterijs, neque à viris conspici debere, & sacrilegum esse aliter fieri, docet Tertullianus lib. de Virginitate votiua. Et multis D. Basilius lib. de Vera virginit. Plura apud Tertullianum lib. de Veland. virgin. vbi ideò velari sacras virgines rectè docet, omnemq; publicationem virginis bonæ esse, stupri passionem. Virgines etiam cum hominibus habitare prohibet, vt periculosum, Cyprianus lib. I. Epistol. epist. II.

Antidotum luxuriæ pro conseruanda virginitate.

CAP. X.

PRimum antidotū est, si velis immunditiam vitare, vt Præceptorum Dei memor sis quæ eam prohibent: & recorderis transgressoribus damnationem æternam imminere & excludi à cœtu Dei: Sic foris canes impudici, molles, Apocal. 22. & si senectam item & mortem tibi imminere perpetuò agnoscas. Nam vt ait Iuuenalis,

Dum bibimus, dum serta, vnguenta, puellas
Poscimus, obrepit non intellecta senectus.

Vitentur causæ & radices luxuriæ, colloquium, visus muliebris, oscula, tactus, lasciuus sermo, & scriptura impudica, potus cibusq; nimius, otia, &c. Incentiuum quippe libidinis ingluuies ciborum & vini, & inde colluuies enascitur, quibus obuiam itur ieiunijs, vigilijs & orationibus: in repletione venus, quæ fame scentibus amara, vt vt ait Athenæus lib. 6. cap. 7. Deinde otio adde negotium, etenim otiosi valde eo morbo diuexantur, Ouidius de Remedio amoris,

Otia si tollas, periere cupidinis arcus,
Contemptæque iacent, & sine luce faces.
Quæritur Aegisthus quare sit factus adulter;
In promptu causa est, desidiosus erat.

Lucianus hoc perpulcrè describit in Dialogis, dum inducit Venerem, filium obiurgantem Cupidinem, quòd Palladem non vulnerasset: is autem se tuetur, quòd nunquam inuenerit otiosam, sed literis dantem semper operam. Hoc & Hieronymus ad Rusticum Monachum tra-

dit. Consentit Horat. lib. 1. Epistol. epist. 2. —— & ni

Posces ante diem librum cum lumine si non
Intendes animum studijs, & rebus honestis:
Inuidia vel amore vigil torquebere. ——

Solenne erat Athenis virginibus, ne otiosæ essent, peplum Mineruæ contexere, & in quo fortia & præclara heroum facta exprimerent, ac Palladi dicarent, vt scribit Euripidis interpres in Hecuba, Aristophanes in Equitib. & interpres huius in Auibus,

Eneruant animos citharæ cantusque lyræque,
Et vox & nerui brachia mota suis.

Quare & ea pudico & virginitatis amanti vitanda. Sed & vitandi quidam cibi, qui natura semen generant, & venerem concitant, vt refert Athen. lib. 1. Dipnosoph. cap. 12. qualia ventosa, vt mollia omnia, polypus piscis, sepiæ, apuæ, membrades, sardæ, Athen. lib. 8. cap. 9. & Ouidius de Remedio amoris,

Nec minus erucas aptum est vitare salaces,
Et quicquid Veneri corpora nostra parat.
Vtilius sumes acuentes lumina rutas,
Et quicquid veneri corpora nostra negat.

Vitandum vinum, vt Propertius ad Cynthiam,

Vino sæpe suum nescit amica virum.

Reprimunt autem venerem lactucę, vnde & fingit ideò Callimachus Venerem abscondisse Adonin in lactuca, vt latè Athen. lib. 2. cap. 32. & idem lib. 7. cap. 36. Si trigla, inquit, piscis vina in vino suffocetur, atq; hoc vir quispiam biberit, non posteà rei venereæ indulgere poterit, velut Terpsides narrat in rebus venereis. Poculum etiā ex nympha planta coitum post duodecim dies genituramq; adimit, Plin. lib. 25. cap. 7. item viticis stratio, Plin. lib. 24. ca. 9. Sunt his alia similia. Tradunt Origenem Adamātium excogitasse, vt sibi ipsi in corpore neruum, veluti quidam dicunt, exscinderet, ne à voluptate vexaretur, & ne in moribus corporis combureretur: alij verò hoc negant factū, sed excogitasse pharmacum quoddam, quod partibus illis supponeret, vt eas resiccaret, vt author Epiphan. lib. 2. contra hæres. tom. 1. hæres. 64. Non debet etiam ipsa liberior letitia in virginibus esse, vt ait D. Ambr. exhortatione ad virgines; Sit sobria virgo à lasciuia, quia & ea calx pernicies. In virgine debet esse comes virtutum pudor, sine quo non potest salua esse virginitas. D. Ambros. 2. de Virginitate, Alitur autem & defenditur pudor hic, interno puro animo, qui excludat omnem primam turpitudinis occurren-

occurrentem cogitationem, allidendo paruulos suos ad petram Christum: semel enim datus locus morosæ turpique cogitationi, efficit vt integra maiora subrepant. Similis namq; dæmon serpenti dicitur: is autem vbi caput semel in locum ingesserit, facilè totum corpus trahit. Exterius autē pudor, modestis & pudicis continetur ornatibus, quos describit D. Athan. lib. de Virginit. vt indumentum non sit pretiosum, nō coloratum, sed fuscum, vel album sine fimbrijs, &c. vt inibi. Extat & de istis præclarus D. Cypriani tract. 2. de Habitu virgin. & iussum Apostoli 1. Pet. 3. & Isai. c. 3. & Ezech. 27. vitandi impudici sermones,

Corrumpunt enim *bonos mores colloquia praua.*

1. ad Corinth. 15. Verba expugnāt animum, animus autem succumbens corpori citò fræna laxat. Cùm tamē de omni verbo otioso nobis reddenda sit ratio, Matth. 12. Cum sancto quoque sanctus eris, cum peruerso peruerteris, Psal. 17. Qui cum sapientibus gradietur sapiens erit, amicus stultorum similis efficietur, Prouerb. 13. cap. Et Iuuenalis Satyra 3.

Et dabit in plures, sicut grex totus in agris
Vnius scabie cadit, & porrigine porci,
Vuaque conspecta liuorem ducit ab vua.

Possunt astutia & bono dolo & salutari virgines, quæ mentem habent incorruptam, libidines irruentium vitare, vt Gaila & Papa, pudicissimæ virgines, filiæ Gisulphi ducis Foriliuiensis: quæ cùm ab Auaribus diriperetur Forliuium, cauentes ne ab illis constuprarentur, crudorum pullorum carnes, sibi inter mamillas sub fascia posuerūt, quæ ex calore putrefactæ odorem fœtidum exhalabant: cumque vellent Auares eas contingere, non sustinentes fœtorem, putantesque illas natura fœtere, procul ab eis recedebant, dicentes, omnes Longobardas fœtidas esse, & ita castæ seruatæ sunt, vt author Paulus Diaconus lib. 4. de Gestis Longobardorum, cap. 12. Narrāt Valerius Maximus libro 4. capite 5. antiquis temporibus in Ethruria, Spurinam adolescentem pulchritudinis eximiæ, virginitatis amātem, cùm specie mira complurium fœminarum illustrium solicitaret animos, ideoque se viris ac parentibus illarum se suspectum esse sentiret, oris decorem vulneribus confudisse, deformitatemque sanctitatis suæ fidem, quàm formam irritamentum alienæ libidinis esse maluisse.

De Virginitate & castitate conseruata apud Ethnicos in sacris. CAP. XI.

STrabo libro 15. Geographiæ scribit, Brachmanes Indię Philosophos, frugaliter viuere, super toris ac pellibus cubare, & ab animalibus ac venere abstinere per 37. annos. Et quanquam in cœlibes pœnæ dicantur censoriæ constitutæ à Romanis, quæ postea sublatæ sunt, illæ tamen eos qui perpetuam virginitatem vouissent non tenebant, quod & expresse apparet ex Legibus ijsdem firmatis ab Octauiano Cæsare, anno Vrbis conditæ 762. quibus etiam ijs, quæ perpetuam virginitatem seruarent, eadem quę matrimonijs præmia concessit, Dion. Cassius libro 56. animos namque censoribus, potius ad coercendam libidinē vagam intra matrimonium respexit, quàm ad tollendam purā & illibatam virginitatem. Siquidem & illis Vestales erant summo in honore constitutæ virgines, sacris seruientes, Dionys. Halicarn. lib. 2. Gellius libro 1. cap. 12. Ouid. 6. Fastor. Lucret. 2. de Rer. nat. vers. 603. D. August. lib. 4. de Ciuit. Dei, cap. 19. Fenestella de Sacerd. cap. 6. Pomponius Lætus, & alij, refert Xiphilinus in Auito, Auitum siue Pseudoantonium seu Sardanapalum Cęsarem repudiata vxore sua Paula, quòd maculam habebat in corpore, sicuti dicebat, Aquiliam Seueram Vestalem duxisse contra ius fasque, eamq; habuisse cum probro & dedecore, cùm esset virgo Vestalis: idque sese fecisse ausum esse dicebat, vt ex ipso Pontifice, ipsaque Sacerdote Vestali, diuini filij nascerentur, in quibus oportuerat illud cæsum verberibus in foro, conijci in carcerem, ac morte mulctari, &c. Apud Insulanos Vtopienses paganos, teste Tho. Moro lib. 2. de eorū Republ. sunt cœlibes, qui non venere modò in totum abstinent, sed etiam carnibus, dicti illorum nomine Batrescæ, qui religionis causa id faciunt. Refert Plinius libro 24. capite 9. Matrona in Thesmophorijs Atheniensium castitatem custodisse, & ideò folia sibi cuiusdam salicis substrauisse, quam dicunt agnon vel lygon Græci. In Sabotia Arabiæ, familia certa est hominum, quibus incidere tantùm licet thuriferas sacras arbores, sacros vocari ob id illos, nec vllo congressu fœminarum funerumque, cùm incidant eas arbores aut metant pollui, atque ita religione merces augeri, tradit Plin. lib. 12. cap. 14.

De Virginitate conseruata in veri Dei cultu.

CAP. XIII.

Despondi, inquit D. Paulus, vos vni viro, virginem castam, 2. Corinth. 11. Iubetque ad Tit. 2. vt doceat esse virgines & adolescentulas castas, prudentes & sobrias. Virginitas, ob sui puritatem corporis & mentis, cuilibet etiam infideli, spectabilis est & venerāda: verùm inter Christianos venerabilior, dum ea seruatur. Vt verò Deo cultus castius, & maiori munditia & puritate exhibeatur. Epiphanius lib. 3. contra hæres. tom 2 in fin. dixit virginitatem semper prædicatam fuisse in Ecclesia, vtque fundamentum & crepidinem seruari & exerceri à multis. Et D. Hieronymus ad Marcellam, in omnibus Ecclesiæ ornamentis, virginum chorum splendere. Sequuntur enim Agnum virgines, quocunque ierit, Apocal. cap. 14. Fuit Agnus ipse virgo Dominus noster IESVS Christus fuit D. Ioannes ei charissimus, & D. Ioan. Baptista In antiqua lege Elias, Elisæus, qui mirificè Deo grati fuerunt. Refert Plin. lib. 5. cap. 17. Iudææ finibus esse gentem Essenorum, sine vlla fœmina omni venere abdicatam sine pecunia, sociam palmarum: quibus fœcunda aliorum vitæ pœnitentia, vbi conuenarum turba in diem renasceretur, largè frequentantibus, quos vita fessos, ad mores eorum fortunæ fluctus agitaret. D. Ignatius ad Tharsens. epist. 7. Apostolorum ferè contemporaneus, de illis meminit. Eas quę in virginitate sunt, inquit, honorare, sicut sacras Christi: viduas pudicas vt sacrarium Dei veneremini. Dicebat enim Tertullianus lib. de V eland. virgin. virginitatem gratia constare, continentiam verò virtute, vt intelligamus Dei hoc esse singulare donum, vt perseueretur in electione propositi. Deus autem nunquam gratiam suam petentibus denegat: bona enim ipse vult, & potens est facere quæ velit. Sed nō possum, inquis, me à fornicatione continere. hoc pusillanimitatis est & negligētiæ tuæ, qui Dei præcepta contemnere mauis, quàm facere, vt ait D. Chrysostomus tom. 1. homil. 1. in Psalm. 50. votum virginitatis virginem seruare debere; docetur in constitutionibus apostolicis apud D. Clementem lib. 4. Constit. apost. constit. 51. cap 14. & Cyprianum lib. 1 Epistol. epist. 11. Verùm obseruandum est, quòd virginitas citra controuersiam accipit coronam solùm illa, quæ est propositi, non quæ necessitatis. Nam virgines innumeræ, corporeque impollutæ decesserunt ex hac vita. Multæ filiæ gentium abominabilium

minabilium & impiarum, tempus nuptiarum expectantes raptæ sunt, idem de iuuenibus, quibus tamen ante tribunal Christi coronæ non sunt datæ, & quibus aufert fructum necessitas: neque enim Deus acceptum fert, quod fit ex necessitate, sed quod ex proposito rectè fit, vt tradit D. Chrysostomus tom.1. in Psalm.95. Hanc virginitatem, quæ semel erant Deo deuotæ optimæ virgines, vt illibatam conseruarent, martyrio defenderunt, vt Potamiena virgo speciosissima apud Niceph. Calist. libro 5. capite 7. Et filiæ duæ Antiochenæ, de quibus idem libro 7. cap.12. Refert & de alia cap.13. vbi & de quodam viro solitario, mira. vt tunc verum fuerit prædictum Psalm.44. Adducentur Regi virgines, &c. bibentes vinum quod germinat virgines, vt apud Zachar. 9. Si nubat quidem virgo ante votum, non peccat, sed melius est si sic permaneat, vt liberius Domino obsequatur, inquit Diuus Paulus 1. Corinth.7.

De Virginitate sanctissimæ matris Domini nostri Iesu Christi. CAP. XIII.

VIrgo, quæ prior ausa est profiteri & vouere perpetuam virginitatem, Beatissima Maria fuit, quæ continuo ministerio in templo Dei deseruiebat, proinde ab Archangelo Gabriele salutata nuntio incarnationis diuinæ naturæ, cogitabat mirum in modum qualis esset ab Angelo pulcherrimo iuuene facta salutatio, & audacter respōdit, Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? quanquam desponsata fuisset beato Ioseph, Luc.1. Hilarisque tandem facta, quando de modo conceptionis certior fuit, vt sine virginitatis detrimento futura esset & mater & virgo simul, ex Spiritus S. obumbratione, respondit, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundùm verbum tuum. Mirabile mysterium, quod naturam supergreditur, vtpote quia author & Dominus naturæ, opus aliud supra humanam naturam, nempe redemptionem, & veluti renouationem vniuersi facturus erat: illud mirabile, Ecce virgo concipiet & pariet, Isaię cap.7. virgo concepit, hoc certè commune non est, quia virgo antequàm cōcipiat virgo esse definit, fractis virginitatis claustris: mirabilius & illud, vt virgo pepererit, tamen quàm verissimum & hoc sic prædictum, in illa porta orientali, Ezechiel.cap.44. Atque ita conueniebat omnium restitutioni: primus quippe homo de terra pura non contaminata, quæ hominem adhuc non generat, nec postea ge-

nuit, factus est, sine generatione humana : lapsus homo, restitui debebat per purum & incontaminatū hominem, qui ex terra virginali, quæ nunquam alium peperisset, nec posteà paritura esset, neq; ad modum communis generationis genitus esset. Dicit & diuina & admirāda vox cap.1. in Euangelio D. Ioannis, Deus erat Verbum, & Verbum erat in principio apud Deum, & Verbū caro factum est. ô admirabilis virginitas materna, ô mater integerrima virgo, ô castissima omnium virginum & coniugum, & viduarum, omnium exemplar perfectissimum, titulo hoc supra omnes mulieres donata, vt virgo & mater simul & semel, sine læsione pudoris sis, vt ait Cyprian. lib. de Cardinal. virtutib. Imitentur, vt ait D. Ambros. lib. de Virginit. beatissimam virginem Mariam virgines, qua nulla castior, quæ corde humilis, verbis grauis, loquēdi parcior, legendi studiosior, & cætera quæ sequuntur. Explicat idem D. Ambros. 1. lib. de Instit. virgin. cap. 7. 8. 10. 14. & lib. 10. Epistol. epist. 81. Ezechielis verba, & virginitatis mirabilia, dicens. de virginitate virginis Mariæ dicitur Ezechiel. 44. porta hec clausa erit, & non aperietur, quoniam Dominus Deus Israel transibit per eam: eritque clausa, quoniam Dux hic sedebit in ea, vt manducet panem in conspectu Domini: secundùm viam portæ intrabit, & secundùm viam eius exibit. Quæ est hæc porta nisi Maria, ideo clausa, quia virgo per quam Christus intrauit in hūc mundum, & virginitatis claustrum non soluit, mansit intemeratum septum pudoris. Nemo transibit per eam portam, id est, nemo hominum: porta namque etiam ventris dicitur, Iob. 3. ibi, quia non concludit portus ventris matris meæ: porta ad orientem respiciebat, quoniam verum lumen effudit Solem iustitiæ, Christum Deum nostrum, D. Ioan. cap. 10. hæc virga, quæ floruit de radice Iesse, Numer. 17. Hæc ortus conclusus, Cantic. 4. hic mons ille apud Danielem excisus sine manibus, Daniel. 2. &c. Prout latè explicat Irenæus lib. 3. aduersus hæreses, à cap. 24. vsque ad 34. Ex hac Dominus noster IESVS Christus tanquam homo filius sine patre, vt filius Dei sine matre. Testatur Basilius Magnus libro 1. de Humana Christi generatione ad se peruenisse historiam Zachariæ, in qua scriptum erat, Zachariam Beatam Mariam post Domini conceptionem inter virgines constituisse, & ideo occisum à Iudæis inter templum & altare: à populo namque accusatus erat, quòd rem prodigiosam inauditamq; prædicaret, virginem scilicet parientem citra virginitatis corruptionem.

mptionem. Hæc mira etiam prænuntiauerat Sibylla lib. 8. Oraculorum,

οὐρανόθεν δὲ μολὼν, βροτέην ἐνεδύσατο μορφήν.
πρῶτα μὲν οὖν Γαβριὴλ. σθεναρὸν δέμας ἁγνὸν ἐδείχθη,
δεύτερα καὶ κούρην αὐτὴν ἄγγελος ἔννεπε φωνῇ,
δέξαι ἀχράντοισι θεὸν σοῖς παρθένε κόλποις, &c.
E cælo descendens mortalem induit formam.
Primùm quidem Gabriel robustũ corpus castũ ostendit,
Postea ipsam virginem Angelus loquutus est, voce,
Suscipe immaculato tuo Deum virgo gremio, &c.

Quæ ibi latè de incarnatione verbi & virginitate adferuntur. Adferam verba D. Ignatij, epistola 1. ad D. Ioannem Apostolum scribentis, qui titulos eius refert, proferri & credi virginem Deiparam, in persecutionibus hilarem, in penurijs & indigentijs non querulam, iniuriantibus gratam, miseris & afflictis condolentem & subuenientem, contra vitia enitentem, religionis & pœnitentiæ magistram, humilibus deuotam, deuotis humilem, ab omnibus magnificatam, naturæ angelicæ sociam, cœleste, inquit, si fas sit ita loqui, prodigium & sacratissimum monstrum: & epistola 2. plura vbi & verum Deum & hominem peperisse ait, vt etiam Θεοτόκος dicatur à Græcis sanctis Patribus.

Parenæsis ad Virginitatem & castitatem.
CAP. XIIII.

PRæmia victorum eò præstantiora sunt, quo acriora prælia præcesserunt, & triumphus ex robustioris & fortioris hostis victoria, præclarior. Virginibus & castis prelium & colluctatio perpetua, aduersus sæuissimos & domesticos validissimosque hostes, aduersus carnem propriam, & aduersus mundi rectores, & tenebrarum harum, vt ait D. Paulus ad Ephes. 6. quibus si quis succubuerit, seruus erit, vtque vile mancipium subijcietur, & æterno præmio & gloria priuabitur, nec coronabitur, nisi qui legitimè certauerit, 2. ad Timoth. 2. Ter rogauit D. Paulus Dominum, vt illum ab spiritu Sathanę, qui eum colaphizabat, liberaret: sed responsum accepit omnium nomine, sufficere ei gratiam Dei, & virtutẽ in infirmitate perfici, 2. Corinth. 12. Non esset victoria, si non esset certamẽ, & nulla corona si nulla victoria. Iussum quidem hominibus, dum mundus multiplicandus esset, & in seminandis cultoribus, vt crescerent & multiplicarentur, & replerent

terram, Genes. 1. At nunc satis repleta terra, conuenit & repleri cœlum, & sicuti portauimus imaginem terrestris aliquando hominis, ita feramus & nunc cœlestis, 1. Cor. 15. Primus etiam homo de terra terrestris, secundus de cœlo cœlestis, eod. Pugnate viriliter virgines, & spes vos foueat, pro sponso recusato mortali, desponsatum immortalem Deum: ille forsan morosus, pauper, rigidus, stultus, prodigus, adulter, impius contigisset: hic omnino pius, bonus & misericors, diues in omnibus, & omnipotens & fidelis. Atq; id lucro adijcite, quòd sitis extra maledictionem Dei fœminæ indictam, Genes. 3. in dolore paries, &c. Habetis socios angelos incorruptos. Nolite dehinc agi de prolis solicitudine, cùm nec vix capiat tantam multitudinem iam natam orbis circuitus, eamq; ita perditam videatis, vt verè existimare possitis, vos ad ea peruenisse tempora, in quibus beatæ steriles, quæ non pepererunt, Lucæ 23. ad Galatas 4. Nec etiam certum vobis, num nuptæ sobolem procreare valeatis: videtis enim quàm plures nuptas steriles: videtis habentes prolem illam detestari, quia impia, rebellis, hæretica, inobediens, Deo obluctans. Considerate Deum dixisse de Iuda damnato, Bonum illi erat si natus non fuisset homo ille, Matthæi capite 26. audite & chorum, actu tertio in Medea apud Euripid. ac de re sapienter disputatem. Aio quicunque mortalium vxoriæ rei expertes, non genuerant liberos, fœlicitate anteire eos qui progenuere sobolem. Orbi enim & filijs carentes, eò quòd ignorent, iucundumne sit, an molestum habere prolem, à multis agunt securi laboribus: eos autem quibus est liberorum propago, video dispungi curis omni tempore: primùm quidem, quo pacto educent eos probè: deinde, vt abunde illis vitæ necessaria relinquant. præterea incertum pro bonis'ne an improbis istas exorbeant molestias: vnum verò omnium vltimum dicam mortalibus malum, quod interdum boni frugique liberi, adulti præmoriuntur summo cum patrum dolore. Quòd si ad remedium nuptias quæratis, remedium vobis Deus erit. Perpendite voluptatem illam potius esse in opinione radicatam: quàm si circuncidatis, euanescet. Fugite causas luxuriæ, illecebras, delitias, & ea quæ stimulos & ignes submittunt. Voluptas leue gaudium est, quodque parit tristitiam. Considerate quid alijs acciderit, ab his quæ nobis aliquando suggeruntur, quot dolores, quot molestias genuerint. Et ne vos cogitationum turba diuexet, & distrahat, scitote eas esse nebulas,

nebulas, quæ non possunt diutiùs permanere, si animæ mens illas exsufflauerint: erunt tamen aliquæ discursantes perpetuò, sed non eædem: non secus ac mare sine fluctibus non est, & cœlum nunquam sine nubibus. Proponite vobis, voluptates huius seculi neque synceras esse, neque veras, nec durare, adeptioneque illarum citò satietatem & fastidium sequi: ita illas, si se vobis offerant aduenientes vt iam recedentes, fastidite. Recordemini eius quod dictum sit de pijs & bonis, Flebitis vos, mundus autem gaudebit, sed tristitia vestra conuertetur in gaudium, D. Ioan. cap. 16. Et rursum, Væ vobis qui ridetis nunc, Lucæ 6. Quid autem potius & melius ad horam gaudere, an per annum? item, num satius per totum vitæ tempus, quàm per annum? sed quantò melius in æternum, quam per hoc ephemerum tempus vitæ nostræ mortali constitutum? locus istius vitæ non est locus habitationis nostræ, sed futuram inquirimus ciuitatem, & peregrinamus à Domino: momentaneum est quod delectat, æternum quod cruciat. Non est hic ludendum, non voluptatibus vacandum, sed eundum est. Quis enim non ridet meritò vt stultissimum viatorem, qui dum proficiscitur necessario, ludendo pecuniam & viaticum in hospitio consumit, atque sibi abeundum esse, obliuiscitur? Monet & Dauid, Euntes, inquit, ibant & flebant, mittentes semina sua, venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos, Psalmo 125. Lætati in his, quæ dicta sunt, quod in domum Domini ibimus, Psal mo 121. Occurrunt in via hostes, qui intercipiant iter: vigilandum, abstinendum ab ijs quæ nocere possunt: sicuti omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet, &c. 1. Corinth. 6. Vos que viri qui in acie sub castitatis vexillo & virginitatis pugnatis, si repetatis mulierum spurcitiem, si earum naturam seriò teneatis, gaudebitis potius, quòd tantis careatis malis. Mulier speciosa & pulchra, templum est super cloacam ædificatum (inquit Socrates apud Diogenem) insatiabile animal, continua sollicitudo, indesinens pugna, quotidianum damnum, bonorum impedimentum, viri naufragium, adulterij vas, pondus grauissimum, æstus maris, calumniarum chaos, Pandora Epimethei, thesaurus malorum: si pulchram ducas vxorem, periculum ne communis fiat: si turpem, habes pœnam assiduam: pulchra facilè adamatur, turpis facilè concupiscit: molestum custodire quod omnes cupiunt: molestissimum possidere quod nemo habere di-

gnetur: quanquam non valentibus abstinere honorabile connubium sit, & torus immaculatus, ad Hebr. 13. sacramentum à Deo institutum & probatū, & laudanda vxor bona, si benè morata, si pulchra, casta, honestis've parentibus, si tu quoq; diues es: at tibi est expectandum aliud quoddam seculum, in quo hæc videas concurrere: in hoc enim rarò vel nunquam auditum. Neque putes benè vxoratis esse, quia non conquerantur omnes: nam quod incorrigibile, indissolubiléve est, melius est pati: & ignoras qua parte calceus pulcher & nouus, pedem alterius premat. Sed ne maiora retegam, & ne moueam Camarinam, mala bene condita non vltrà perseqaar. Sed satius esse mulieribus abstinere duco, & voluptate illegitima, leuissimaque quàm perpetuò cruciari. Nam vt Horatius monet, lib. 1. epist. 2.

Sperne voluptates, nocet empta dolore voluptas.

De Inuidia. CAP. XV.

Inuidia est tristitia de bonis alteri contingentibus, præsentibus, preteritis, vel futuris, & gaudium de aduersis, vt contrà, misericordia, est tristitia de malis alienis. Io. Damasc. lib. 2. de Orthod. fid. cap. 12. D. Thom. 22. q. 36. art. 1. Aristot. lib. 2. Rhet. cap. 9. & 10. & Plato in Philebo, vel de Summo bono. Cic. 3. Tuscul. Speusippus lib. de Definitionib. Platon. Gregor. Nicenus lib. de Virtut. animæ, cap. 12. Basil. Magn. lib. de Inuidia, Pindarus ode 1. Pyth. stro. 5. Affinis itaq; huic, ἐπιχαιρεκακία. quæ est voluptas ex alterius malis, vt notat Plutarch. lib. de Curiosit. & vt ait Horat. lib. 1. Epistol. epist. 2.

Inuidus alterius rebus macrescit opimis.

Duæ autem æmulationis species: vna bona, quæ vicinus in ope vicini prospiciens ad simile excitatur, vt Themistocles dicebat in Politicis. Plutarchus sibi Miltiadis trophæos, somnum adimere, hæcque bona: altera perniciosa, quæ inuidia est, vt tradit Hesiodus in 1. oper. Morbus hic latè patet & serpit in hominū penè omnium medullas, sæuiens latenter, vt maledicta & crimina aliorum perlubēter audiant, laudantibus autem ipsi grauiter succenseant, vt notat Demosthenes Oratione de Corona. Sic morem ingenij humani, vt dixit Dictys Cretensis libro 2. Belli Troiani, quod imbecillum aduersus dolores animi, & inuidiæ plenum, anteiri se à meliore haud facilè patitur: vnde solet maximè inter eiusdem artis & opificij vel professionis homines oriri, dum in eo quis præstare con-

re contendit, quo alius præstantior. Sic natura comparatum videtur, inquit Plutarc. in politicis, vt inter eos æmulatio contentiosa non innascatur, qui diuersa virtute, diuersis viribus non eodem studij genere operam rei cuipiam dant, ac eam disparibus quidem artibus, verùm pari diligentia voluntateque curant. Eo modo Rachel sorori inuidit parienti, cum esset ipsa infœcunda, Genes. 30. Et vir qui festinat ditari, alijs inuidet, Prouerb. 28. figulus figulo, & architectus architecto. Quamobrem inuidia testis est locupletissimus, in eo cui inest deterius quippiam esse, vel abesse id quod in eo est cui inuidet, vt certè qui magno animo sunt, qui præstantes, qui superiores, nunquam alijs inuideant inferioribus, & malint potius inuidiam pati quàm inuidere. Quod & Astaphiū ancilla apud Plautum in Truculento, Actu 4. scen. 2. expressit inquiens:

Mauelim mihi inimicos inuidere, quàm me inimicis meis.
Nam inuidere, alij benè esse, tibi malè esse, miserum est.
Qui inuident egent: illi quibus inuidetur, rem habent.

Et Pindarus, Ode 8. Nemeorum Strophe 2.

ὄψον δὲ λόγοι φθονεροῖς.
ἅπτεται δ᾽ ἐσλῶν αἰεὶ,
χειρόνεσσι δ᾽ οὐκ ἐρίζει id est:
Obsonium autem inuidis sermones sunt:
Semper autem tangit inuidia præstantes,
Non autem contendit cum deterioribus.

Erat antiquitus ideo tritum prouerbium, pro vita misera & vili, ἄζηλος βίος, vita sine inuidia, vt ait Suidas, in verbo ἄζηλος. Et Socrates apud Aelian. lib. 2. de var. histor. cap. 36. senex interrogatus ægrotus, quomodo se haberet, respondit ipse, rectè vtroque modo: nam si fuero superstes, plures æmulatores habebo, si vitam excessero, plures laudatores. Finitur namque inuidia morte, nec vix aliter, vt ostendit Horat. epist. 1. lib. 2.

Duram, inquit, qui contudit hydram
Notáq; fatali portenta labore subegit,
Comperit, inuidiam supremo fine domari.

Atque sola egregia facinora, & virtus, inuidiam concitare solent, vt ait Polyb. in 1. Vell. Patercul. posteriore volumine historiæ, D. Hieronym. ad Demetriadem. Sicut necesse est, iter agentibus perpetuo comitetur vmbra. Nec est dubium, inquit Chromatius episcop. declam. de octo beatitudinibus quod bono facto semper est comes inuidia. Quamobrem Themistocles adolescens, cum

vellet indicare se adhuc nullum præclarum gessisse facinus, dicebat se nullum inuidum habere, vt meminit Plutarc.lib.de different.inter odium & inuidiam. Ita & Ciceroni 4.ad Heren. comes semper virtutis inuidia. Idipsum Pindar.olympio.ode 6 antistroph.4. Et ideo idem Cicer. pro L.Cornelio, seculi quandam huius labem esse dicit, virtuti inuidere. Sic Ecclesi.c.4. omnes labores hominum vsque animaduerti patere inuidiæ. Cæca enim inuidia est, nec quicquam aliud scit quàm detrectare virtutes, corrumpere honores, ac præmia eorum, vt ait Liuius, lib. 8. decad 4 ita grauissima pestis inuidia, virtutis aduersaria, vt ait Philo Iudæus, lib. de special. legib. c. contra mœchos. Atque hac nota differt inuidia ab odio : quia aliquando odimus aliquos meritò ob vitia, at nũquam inuidetur nisi laude dignis.

Macerat inuidia, ante oculos illum esse potentem,
Illum spectari claro qui incedit honore,
Ipsi se in tenebris volui cænoq; queruntur. Lucret.in 6.

Et hoc aliud bonum adfert bonis inuidia lacessitis, vt ab inuitis inimicis, vitia sua audiant, & moneantur qua parte se debeant emendare. Eaque antea forsan ignoti, apparent laude digni, dum qui maledica audiunt, inquirunt & cognoscere desiderant, vtque ferrum attritu à rubigine, splendent. Et D.Chrysost. homil.1. in Psal.50.tomo 1. Inuidia, inquit, ignis inextinguibilis est: etenim sicut tinea comedit vestimentum, sic & inuidia eum qui zelatur, consumit, eum autem cui inuidet, clariorem reddit. Nam & Ioseph hoc est à fratribus passus, Genes. 37. Et illi quidem qui inuidiæ facibus vtebantur, de libertate in seruitutem adducti sunt, cui autem inuisum est, rex constitutus est. Proinde ea ex parte non est nocens inuidia cui inuidetur, si ea simplex sit: at, quia impatiens secundarum rerum alterius, veritate non potest nocere, ad calumnias conuersa timenda est, dum sæuiens nititur nocere. Neque enim tunc residet in propria animi tristitia, sed alium lædere, & gradu falsò deijcere pertentat: itaq; minima quæque vitiola obseruat laudati, vel iuuenilia emendata repetit, vt possit gloriam eius obnubilare: vel si nulla sint, fingit. Obiectum Pompeio, quod genuino more, caput digito vno scalperet: Insimulatus Cymon, Miltiades & Aemilian. Scipio, vt somnolẽtus teste Ammian. Marcell. lib. 17. Plutarc. in Polit. Scelestissima hoc modo calumniarum artifex, vt dum non potest æqualis esse inuidus, præstantiores vel opprimat, vel tollere calumnijs,

& aperta vi velit, vt Agrippina vxor secunda Claudij Cæsaris, inuidia in matronas elata, plures occidi fecit, Dion Cassius, lib. 60. histor. Roman. Palamedes dux optimus, ob inuidiam virtutis, à versipelle Vlysse & Diomede in puteo lapidibus obrutus, Dictys Creten. lib. 2. de bello Troian. In Miltiade, erat cùm summa humanitas, tùm summa comitas, vt nemo tam humilis esset, cui ad eum aditus non pateret. Magna authoritas apud omnes ciuitates: nobile nomen, laus rei militaris maxima: hæc tamen respiciens populus Atheniensis, qui scilicet Democratiam fouebat, maluit eum innoxium plecti, quàm se diutius in timore esse, Aemil. Probus in Miltiade, Valer. Max. lib. 5. tit. de ingratis. Idem accidit Alcibiadi, vt idem Probus testis. Addit & in Chabria commune vitium hoc esse in magnis ciuitatibus, vt inuidia gloriæ comes sit, & libenter de ijs detrahant quos emergere videant altius: neque æquo animo pauperes alienā opulentem intueantur fortunam. Sic impij Scribæ & Pharisæi per inuidiam in mortem Dominum nostrum Iesum Christum tradiderunt, Marth. 27. & Marc. 15. Et Saul voluit lancea confodere Dauid 1. Reg. 18. Cain occidit Abelem, c. 4. Genes. Esau Iacob insidiabatur, Genes. cap. 27. Nero putans se bonum poetam, Lucano, quòd arte poetica clarus erat, interdixit carmen facere, Xiphil. ex Dion. in Nero. Cato optimus orator, optimus imperator, optimus simul senator, plurimorum odio laborauit, & quater quadragies causam dixit, nec quenquam legimus sæpius postulatum & semper absolutum, Plin. lib. 7. cap. 27. Inuidentes fratres Iosepho, per inuidiam illum vendiderunt, de qua pater dixit, fera pessima deuorauit Ioseph, Genes. 37. Calumniæ, inuidiæ, pestilentes sunt valdè, quæ illam sequuntur, vt describit optimè Lucian. in dialog. Διαβολῆς seu calumniæ, & Ouid. lib. 2. Metamorph. ibi,

Pallor in ore sedet, macies in corpore toto, &c.

Idcirco & hanc inuidiam Græci quoque dixerunt, Momum, quem idololatræ Deum dicebant maledicentiæ, conuitij, & reprehensionis: quemq; Hesiod. in Theogonia dicit natum ex nocte, vnà cum morte & somno, & insomnijs & ærumnis. Hic etiam describitur in 4. epigram. Græcorum: meminit de eo & Lucian. in Hermotimo & côuiuio Deorum, vbi nec eum potuisse silere à reprehensione Deorum tradit, nempe reprehendendo eos, & Vulcanum, quòd homini fenestrata pectora non fecissent, vt cogitationes eorum paterent: reprehendisse & Veneris crepidas

crepidas, & perpulchra sandalia. Accedit & comitatur eandem detractio. Et in summa omnium malorum catena, nam per inuidiam diaboli mors intrauit in orbem, Sapien.2. Vt meritò inuidorum consortium omnino vitandum sit: omnia enim more serpentum, etiam florida & salubria in virus conuertunt, in peiusq; interpretantur. Monet & sapiens Prouerb. c.23. cum inuido nec comedas. Et vt ait Basil. Magn. sermone de inuidia, canes educatione mansuescunt, boues obsequio fiunt tractabiles, inuidi officijs aggrestiores euadunt. Sed & maximum hoc esse scelus demonstrat, quòd ex malitia inuidia proficiscatur, & non vt in cæteris peccatis, hic inuidus lætetur, sed tristetur & diuexetur ab alieno, & viuus torqueatur à furijs. Quod ex carmin. Menandri, Latinis factis, sic exprimitur,

Adolescens, non mihi intelligere videris, quòd
A suo quæque vitio putrefiant,
Et omnis corruptionis causa veniunt intrinsecus.
Vt ferrugo, si consideres ferrum:
Si vestes, tineæ: teredo, si lignum spectes.
At pessimum malorum inuidia,
Tabidum facit, faciet & fecit hominem.
Propter animæ prauas cogitationes,
Nam inuidus sibi semper hostis existit:
Spontaneis enim semper tenetur molestiis.

Itaque Ouid. 2. lib. Metamorph. fab. 12. sic verè describit inuidi formam & corpus,

Surgit humo pigrè semesarumq; relinquit
Corpora serpentum, passuq; incedit inerti.
Pallor in ore sedet, macies in corpore toto:
Nunquam recta acies: liuent rubigine dentes:
Pectora felle virent, lingua est suffusa veneno,
Risus abest, nisi quem visi mouere dolores,
Nec fruitur somno vigilantibus excita curis.
Sed videt ingratos, intabescitq; videndo
Successus hominum: carpitq; & carpitur vna:
Suppliciumq; suum est.

Optimè inuidorum naturam percurrit D. Chrysost. tomo 2. homil. 42. in Matth. similesq; eos dicit canibus concitatis & infestis dæmonib. ac furijs, & scarabæis, qui vt illi alieno stercore, ita & isti aduersa aliorum fortuna nutriuntur. dicit & communes humano generi hostes, peiores animantibus. Sic inuidiæ partus sunt tristitia de bonis alterius, lætitia de malis, detractio, discordia, murmuratio, odium & noxæ vel damni illatio.

Antidota

Antidota contra inuidiæ labem. CAP. XVI.

QVia itaque maximum hoc vitium est, eò magis studendum emendationi: & extremis morbis extrema remedia adhibenda. Et cùm probra omnia fugiẽda sint, tum verò hoc maximè omnium inuidiæ. Quare inquit Demosthen. in Leptinem: quia inuidia omnino prauitati naturæ tribuitur, nec vlla causa est, ob quam veniam inuidus mereatur. & ita extra diuinum chorum sita est, vt ait Plato teste Philone Iudæo, lib. quòd omnis probus liber sit. Quocirca monet in primis D. Iacob. c. 4. nolite detrahere alterutrum, & Psal. 100. detrahentem secretò proximo suo, hunc persequebar. Cõsidera ergo si hac afficiaris, te legi Dei obsistere. Deinceps si te Dei timor nõ moueat, miserere tuijpsius, aduerte tibi potius nocere inuidiã, quàm alteri: te enim in ea excrucias, quam alius ridet & de ea celebrior gaudet te ita tristari. Isocr. in Euagora, & Q. Curt. lib. 8. de gestis Alexandri dicunt cum Menandro, inuidum sibi ipsi inimicum, cum spontaneis teneatur molestijs, & Virgil. in Epigram.

Liuor tabificum malis venenum &c.

Et Rabi Eliazar, in pirke abot, seu capitulis patrum, c. 4. Inuidia, inquit, & concupiscentia, & amor gloriæ, educunt hominem à vita. Ita inuidi sua ipsorum noxa, puniuntur, vt ait Pindar. Pythio. ode 11. antistroph. 4. ipsaq; inuidia suis telis conficitur, vt à tineis suis lignum. Aliud remedium inuidiæ, si nihil rerum humanarum magnum existimemus, non gloriam, non opes, non rerum magnitudinem, non reliqua: sic enim nullos his pollentes æmulabimur, D. Basil. sermon. de inuid. si humilia, non alta sapiamus: si proximum dilexerimus, vt dictum. Item aliud cogitãdum, dona spiritus sancti à Deo diuisa, prout vult 1. Corint. 12. neque vas aduersus figulum, posse vel debere insurgere, quare sic eum fecerit potius, quàm alterius formæ, Isaiæ cap. 45. Habet enim potestatem faciendi ex eadem massa vasa in contumeliam & in honorem, Rom. c. 9. nostraq; sors, in manu Dei, sicut lutum in manu figuli, Ecclesiast. cap. 33. Tu itaque nec alij inuideas, sed vt sis melior, contende vt talis euadas, vt Themistocles imitabatur Miltiadem. Si eo non possis contendere, interim sine inuidia Spartam, quam nactus es, hanc orna. Et vt Hebræus dicit Ben Syræ, in sente moral, cap. 3. גרמא דנפיל כהילקה גרדיה, garma denaphil beholekad gardeiah, id est, os quod tibi in partem seu sortem contigit, ipsum rodito.

dito. Non enim tibi videri debet Deus iniustus, quia tuus oculus nequam est: tolle quod tuum, sine liberalitatem Deum exercere, Matth. 20. in hoc mundo corpus vnum facimus, & vt in hoc corpore nostro singulorum, non omnia membra idem officium habent, nec dignitatem, non tamen ignobilia: sic & inter homines, diuersa hominum officia, quæ misceri non debent, ad Roman. 12. Neq; ideo viliora membra seditionem mouere debent aduersus meliora, vt docuit hoc exemplo corporis humani, Agrippa Menenius populum Romanum rebellãtem in Senatum, apud Dionys. Halicarn. in 6. Si de malo alterius lætitia subrepat, cogita tantundem tibi impendere. At vt possis alios tibi inuidos vitare, cautione opus est, ne noceant, ne segnis iners' [illegible] alio te transferas, vrit enim præsens virtus fulgore suo: sic viri clari extra ciuitatem Atheniensium vixerũt, vt Iphicrates in Thracia, Conon in Cypro, Timothæus in Lesbo, Chares in Gigeo, Chabrias in Aegypto, Aemil. Probus in Chabria. Et Dominus noster ad vitandam inuidiam sæpe se subtrahebat turbę Iudæorum, & secedebat in montes. Sic vitauit Iacob inuidiam Esau, Genes. cap. 27. Sic docet & D. Ambros. tom. 4. lib. 2. de Iacob, vel de vita beata, cap. 5: melius esse inuidia exorta, declinare eam, & sine lite abire, quàm habitare cum iurgio. Putabant aliqui, & subitum ad honores statum non patere inuidiæ: nam nec ignis concipit fumum, nec gloria inuidiam gignit, si repentè vtrunque ac celeriter emicuerit, vt ait Plutarc. in Polit. Dixitq; ideo in Syllam Pompeius, plures esse qui Solem orientem potius, quàm occidentem adorarent. Aliud remedium, ob virtutem omnia constanti animo pati, & laudi sibi ducere etiam pro ea mori. Nam vt ait Horat. lib. 3. Carm. ode 2.

Virtus repulsæ nescia sordidæ,
Intaminatis fulget honoribus:
Nec sumit aut ponit secures
Arbitrio popularis auræ.
Virtus recludens immeritis mori
Cœlum, negata tentat ire via,
Cœtusq; vulgares, & vdam
Spernit humum, fugiente penna.
Est & fideli tuta silentio
Merces.

Et ode 3. eius libri:

Iustum & tenacem propositi virum,
Non ciuium ardor praua iubentium,

Non

Non vultus instantis tyranni,
Mente quatit solida: neque Auster
Dux inquieti turbidus Adriæ,
Nec fulminantis magna Iouis manus:
Si fractus illabatur orbis,
Impauidum ferient ruinæ.

Aliud remedium non esse cum inuidis agendum, vt antè diximus. Fieri enim nequit, vt hoc modo implicemur, nisi familiaritate iuncti fuerimus: nec inuidet ignotus, sed familiaris & notus, D. Basil. Magn. serm. de inuidia. Aliud quoque remedium esse posset, si semper honestum est, inuidis qui sibi aliquid esse videntur cōcedere, & præsentes laudare: est enim solertia, & bonus dolus, quo illi facilè capiuntur, & laudati maledicere definunt: eadem enim cæcitate, qua alios sibi præcellere non vident, & verè quoque se præferri alijs sibi persuadent, euaduntq; ea præsumptione inter bene videntes, ridiculi tamen innoxij. Sic enim & latrantes canes, lapidibus iactis immorantur, vel aliquo osse iacto, à latratu coercentur.

De Beneficentia. CAP. XVII.

Beneficentia virtus communis est, tùm ad medelam inuidi, tùm etiam ad fortitudinē & præstantiam eius cui inuidetur. Pendet enim ex charitate, per quam omnibus bona cupimus, & inimicis quoq; beneficia conferimus. Nec quicquam præstantius est beneficentia & bonitate, inquit Cicer. 2. de nat. deor. Quare si hanc possit concipere inuidus, tantū abest vt inuideat habenti aliquid præstantius, quinimo ei congratulabitur, & vt augeatur Dei in eo donum, vtq; perseueret precabitur. Congaudent enim boni amicis, & benefici etiam habentibus vel largiuntur, vel largiendi animum, si opus sit, habent. Beneficium quippe non in eo quod fit aut datur, sed in dantis, vel accipientis consistit animo, vt ait Seneca 1. de Benef. Atq; qui habet inimicum inuidum, si ei beneficus sit, iam impleuit illam summam virtutem Christianam, vt diligat inimicum, de qua diximus, dum de charitate egimus, non reddens malum pro malo, sed bonū pro malo, iuxta Apost. 1. Thessal. 5. 1. Pet. 3. sed cùm iam in charitate quæ hic conueniunt, dicta sint plura non addam.

De Gulæ vitio. CAP. XVIII.

Epiglottidis fistulam interiorem, Plin. lib. 11. c. 37. appellat Gulam, per quam cibus atque potus denotatur: quæ

quæ tendit ad ſtomachum, inde ad ventrem, carne & nervo conſtans, proxima exteriori fiſtulæ, quæ arteria eſt, ex cartilagine & carne: vnde per translationem gula accipitur pro voracitate, & nimio & delicatiore ciborum appetitu proq; nimio & lautiori potu & ebrietate. Hoc vitio duo alia concluduntur, nempe gaſtrimargia & opſophagia. Gaſtrimargia, eſt intemperantia ad cibum ſumēdum, cùm dulcedo ciborum vtilitati præponitur. Opſophagia autem eſt, nullum in obſoniorum vſu modum tenere. Victus namq; vel viuendi modus legitimus, duos fines habet, ſalutem & robur, ſiue firmitatem corporis. Peccatur idcirco contra viuendi modum, in quantitate cibi, ſi quis plus quàm ſit neceſſe accipiat: quando in edendo quis ſe ſtinauerit, ſi ſuauiora dulcioraq; eſculenta ſaniorib. præponantur: ſi quis eadem quę ſibi, conuiuantibus non appoſuerit: quando præter tempus dapes apponimus, cùm ſcilicet aliud agendũ eſſet: quo omiſſo gulę indulgemus, vt notat Steph. Niger in opere ex Muſonio ſumpto de nimia obſoniorum appetentia. Legimus ſupplicio æterno damnatum immiſericordem illum diuitem, qui quotidie epulabatur ſplendidè, Luc. 16. Ex numero eorum qui ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferos deſcendunt, Iob 21. Huc pertinet etiam vetita, aut tempore prohibitionis comedere, prohibita deſiderare, quo acriter & ſeuerè vindicauit Deus in populo Iſraelitico, cùm manna viueret, ipſe autem faſtidiret illum cibum, & deſideraret carnes, piſces, cucumeres, pepones, porros, cepas, & allia, & panes, in ſaturitate, Num. c. 11. & Exod. 16. Vitium hoc certè maximum, turpitudinis & ſpurcitiei incentiuũ, morborum fermentum, & cauſa, patrimoniorum conſumptio. D. Baſil. lib. de renunciat. Vitæ huius multos, inquit, morbis occupatos, ad ſanitatem redire vidi, vnum verò ex illis qui clam edunt vel guloſi ſunt, non vidi: ſed qui huiuſmodi ſunt, mundanis illecebris corrumpuntur, & diabolo mollitie ſeruientes, vt vitium gulæ tegant, malis ſe multis inuoluunt. Si ventrem domueris, paradiſum inhabitabis: ſin minus à morte conſumeris. Et in Pſal. 29. Ne cor tuum delitijs tradas. Quid vegetum validumque ſtudes reddere, quod paulò poſt eſt interiturum? Quid te ſaginas & carnibus grauas? an ignoras quanto pinguius tibi corpus, tanto grauiorem animæ tuæ carcerem conſtituis? &c. egeſtatem eſſe etiam proximam helluonibus docetur Prouerb. cap. 21. qui diligit epulas in egeſtate erit: qui amat vinum & pinguia, non ditabitur. Poſſem hic

referre

referre monstra naturæ & opprobria potius hominum, quàm homines, qui voracitatis & bibacitatis prodigiosi fuerunt exempli perniciosissimi, veluti Philoxenum, Apicium, Melantium, Pithillum voracem, Aristoxenum Cyreneum, Telephum Voraginem, Dorionem, Callimedon tem cum filio, Diogenem Cynicum, Hypperidem Rhetorem, Philetærum, Calliam, Aristotelem philosophum, Melanthium tragicum, Aristippum Socraticum, Charinnum, Theagenem athletam, Herodotum tibicinem, Cantibarim Persam. sed de illis & alijs Athen. te commodius monebit, lib.1. dipnos. cap.3. & lib.8. ca.6. lib.9. cap.9. & 11. lib.10. cap.1. Possem ingentis edacitatis, bibacitatis Phagonem subijcere, quo delectabatur Aurelianus Cæsar, sed de eo narrabit Flau. Vopisc. in Aurel. vt de Clodio Albino Iulius Capitolinus in eius vita. Nec merentur certè nomen isti opsophagiæ dediti helluones, nihil nisi pondus iners & fruges consumere nati. Miseriæ alioquin, & morborum sentinæ, & vasa spurcitiei, meritò etiam in eo pœna, in quo peccant, puniri: sequuntur enim illos ructum acuti, nocturni vomitus, vt scribit Lucian. dialogo de mercede conductis, & vt Iuuen. Satyr.1.

Hinc subitæ mortes atq; intestata senectus.
It noua, nec tristis per cunctas fabula cœnas.
Ducitur iratis plaudendum funus amicis.

Nascuntur & phthisis, podagræ, pulmonum exulcerationes, aquæ intercutes, Lucian. in Gallo. Refert Dion Cassius, lib.57. histor. quod M. Gabio, qui omnes homines luxuria victus superaret, cùm inijsset rationem, vt sciret quantum prodegisset iam, quantumq; restaret, cumq; adhuc tantum superesse centies sestertium reperisset, magno mœrore fuisset correptus, quasi sibi fame pereũdum esset, seipsum interemit. Fuerunt autem alij, non ita voraces quidem, sed in cibis nimium curiosi, delicati, exquisiti, & prodigi non prioribus meliores, quorum cateruam aliquam, colligit Tertullian. tomo 2. oper. lib. de pallio. Vadius, inquit, Pollio, seruos murenis inuadendos obiectabat, quas his delectatus edebat, vt de seruorum suorum corporibus ipse gustaret. Præcidam gulam qua Hortensius orator, primus pauonem cibi causa, poruit occidere: qua Aufidius Lurco, primus sagina corpora vitiauit, & coactis alimentis in adulterum prouexit saporem: qua Asinius Celer, vnius muli piscis obsonium V I. M. ijs id est, sex sextertio. milli. detuli: qua Aesopus histrio ex auibus eiusdem pretiositatis, vt canoris & loquacibus

quibuscunque centum millium patinam confiscauit: qua filius eius post tale pulpamentum, potuit aliquid sumptuosius esurire. Margarita namq; vel ipso nomine pretiosa dehausit, credo, ne mendicus patre cœnasset. Taceo Nerones, & Apicios & Rufos. Dabo cathartieum impuritati Scauri, & aleæ Curij, & vinolentiæ Antonij. Meminit & de ijsdem Plin. de Pollion. lib. 9. cap. 83. De Hortensio, lib. 10. cap. 20. & ibid. de Aufidio & alijs. De Celere & Macrob. & Iuuenal. Satyr. 4. ibi:

Mulum sex millibus emit. &c.

De Aesopo quoque, Plin. lib. 10. cap. 50. & lib. 35. cap. 12. & de eius filio, lib. 9. c. 35. Aduersus istius gulæ illecebras & voluptates, leges tum diuinæ tum humanæ insurgunt, vt ad frugalitatem, sobrietatem, & temperantiam reducerent, tot leges abstinentiæ & ieiuniorum. A Romanis sumptuariæ leges latæ quæ modum viuendi imponerẽt: de quibus Alexander ab Alex. lib. 3. genial. dier. cap. 11. & ne fraus legibus fieret, cautum vt publicè pransitaretur apud Romanos, & apud Spartiatas à Lycurgo, teste Xenophon. lib. de repub. Lacedæm. Orchia lege conuiuarum numerus Romanis scriptus, teste Macrobio, lib. 3. Saturn. cap. 17. Et Iasecensibus non licebat in contrahendis nuptijs plures ad conuiuium vocare quàm decem viros, & totidem fœminas: nec nuptiarum solennitatem vltra biduum producere, vt ait Heraclid. in eorum politia. Lege censoria Roman. interdicta cœnis suum abdomina, glandia, testiculi, vuluæ, Plin. lib. 8. cap. 52. Prohibitique in cibum mures, glires eadem lege quam M. Scaurus renouauit in suo consulatu, Plin. lib. 8. cap. 57. & apud eundem lib 10. cap. 50. fertur lata lex in C. Fannij consulatu, ne quid volucrum apponeretur præter vnam gallinam, quæ non esset altilis: prorogata deinde lege Didia & Fannia, per totam Italiam, hasque Iulius Cæsar exercuit, dispositis etiam circa macellum custodibus, qui obsonia contra vetitum retinerent & deferrent ad se, submissis quocunque lictoribus ac militibus, qui si qua custodes fefellissent, ex triclinio iam apposita auferrẽt. Fuerunt & aliæ istis similes leges, de quibus Gellius, lib. 2. Noctium, cap. 28. & lib. 14. cap. 16. Atque Athenæus, lib. 6. cap. 8. refert temperatos fuisse Romanos priscos, tum in vestitu & victu & frugalitate, vt etiam prohiberetur lege illis, obsonium pluns duabus drachmis cum dimidio.

Di

De Ebrietate. CAP. XIX.

GVlæ vitium, in ebrietate etiam consistit quæ mentem mutat, furorem gignit, multos interimit, euomitiones coaceruat volutationes in cœno turpes, nudos, ridiculos, miserandos, viniperdos facit, secretorum effusores, pallidos, genis pedentibus, oculis vlceratos, manibus tremulos, inquietos, obliuiosos, & alterius peioris conditionis quàm bruta sint homines, vt refert Plin. lib. 14. cap. 22. Hanc D. Basilius in sermon. de die Paschę sic describit: Ebrietas, est rationis interitus, fortitudinis pernicies, senectus immatura, mors momentanea. Luxuriosa, inquit sapiens, Prouerb. 20. res est vinum, & furor: ideo nolite dare vinum regibus, sed ijs qui amaro sunt animo, Prouerb. 30. Sic Androcydes sapientia clarus ad Alexand. Magnum scripsit, intemperantiam eius cohibens, vinum potaturus rex, memento te bibere sanguinem terræ. Nihilque perniciosius vino, voluptatibus est, si modus absit: sicuti prorsus iure dici possit, nihil vtilius aliud corporis viribus, modicè sumpto, vt Plin. scribit lib. 14. cap. 5. Parcè enim sumptum lætificat & stomachum inualidum firmat, Psalm. 103. Eccles. cap. 40. 1. Timoth. 4. Proinde Alphonsus rex Hispaniæ omnino abstinuit à vino, quod diceret, id Alexandri Magni gloriæ maximè obfuisse, teste Anton. Panorm. lib. 2. de dict. & fact. Alphon. cap. 7. Monet & Paul. ad Ephes. 5. Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. Athenæus quoque, lib 10. c. 15. malorum omnium grauiorum vnum esse metropolum dixit, per quod ebrietas emanat & insania, debacchationesque fiunt ab ijs, qui ita immodicè bibunt, & Aristot. connumerat ebrietatem, inter insaniæ species problem. sect. 30. quæst. 13. Plenè Senec. lib. 12. epist. epist. 84. Ammian. quoq; Marcell. lib. 15. histor. Catonianam illam dixit fuisse sententiam, ebrietatem furoris esse voluntariam speciem. Et Plato dialog. 9. de repub. virum ebtium, gerere tyrannicum dixit animum. Et dialog. 6. de legib. Qui vino refertus est tam animæ, quàm corporis rabie concitatus, quouis & trahit & trahitur. Quo factum vt plerique ebrij seipsos, peiores amentibus, interemerunt, vel incauti ab alijs interempti fuerunt, vt eadem sect. 31. quæst. 1. ait Aristot. vt Cleomedes Lacedæmon. cultro se ebrius cæcidit. Et Eumenes, Athenæus libro 10. cap. 12. & 16. Iugulatus ob temulentiam Hyparinus Dionys. Tyranni filius, Athenæus eod. libro 10. capite 12. & Holo-

phernes, Iudith cap. 12. Athenæus lib. 4. dipnoſ. cap. 24.

Inſipiens vinum multum cecmiſſe coegit,
Saltare ac ridere iubet: prudentia cedit
Si quis paruerit dixiſſéq; plurima cogit,
Quæ præſtat tacuiſſe.

Boetius de diſciplina ſcholaſt. capite 2. vinum modicè ſumptum videtur intellectui conferre acumen, non modicè bibitum, rationem perturbat, intellectū hebet, ignorantiam producit. Vetabat lex diuina, Numer. cap. 6. ne qui conſecraret domino, vinum vel quod inebriare poſſet, biberet: nève qui ingreſſuri eſſent Dei tabernaculum Sacerdotes, ne morerentur, Numer. 10. & Ezechiel, ca. 44. Erat lex apud Locros verſus zephyrum, vt ſi quis merum abſque imperio medici bibiſſet, idque medicamenti gratia, capite damnaretur. Maſſilienſibus quoque & Romanis fœminis interdictus vini vſus, Athenæus lib. 10. cap. 9. Valerius Maximus, lib 2. cap. 1. Dionyſ. Halicarn. in 2. & Plato lib. 2. de legibus in fine ſtatuit, adimendum eſſe vinum mulieribus, iudicibus, & magiſtratibus, dum gerunt magiſtratum, atque aliјs & militiæ & domi, qui rebus ſerijs vacant. Minos lege iuſſit, non eſſe compotandum vſque ad ebrietatem, Plato in Minoe. Monet dominus, Lucæ 21. videte ne fortè grauentur corpora veſtra in vino & crapula: vbi immodicū potum vini prohibet ex quo crapula oritur. Eſt enim Græcis κραιπάλη, ἡ ἐξ οἴνου βλάβη τῆς κεφαλῆς ex vino dolor capitis, παρὰ τοῦ τὸ κάρα πάλλειν hoc eſt, quòd caput concutiat, & vertiginem faciat ob exhalationes. Sic enim interpretatur Galen. in comment. ad lib. 5. aphoriſm. Hippocr. aphoriſm. 5. Sic Eccleſiaſt. ca. 37. propter crapulam multi perierunt. Temulenti quippe facile officij ſibi commiſſi obliuiſcūtur, inhabiles ideo negotijs gerendis, vt notat Xenophon in œconomico. Siquidem, vbi mens à vino corrupta fuerit, idem illi accidit quod curribus qui aurigatores ſuos deijciunt: etenim illi ſi à recto tramite aberrent, inordinatè feruntur, anima verò plurimum vacillat corrupto intellectu, vt ſcribit orat. 1. ſeu in parenæſi Iſocrat. Refert Ariſt. lib. 2. politic. cap. 10. Pitach. legiſlatoris legem in ebrios, vt ſi quem pulſauerint, maiori pœna damnentur, quàm ſi ſobrij fuiſſent.

Antidotum edacitatis, & crapulæ.

CAP. XX.

PRo ſingulari antidoto, ieiunio & abſtinentia crapulæ & voracitati ſunt. Si quis non ſe Epicuri de grege por-

cum

cum esse consideret, sed Christianum, quem sobrium castumque esse oportet, natum non ad edendum, & bibendum, sed qui vt viuat tantùm edere debeat. Si consideret turpitudinem ebriorum: si damna ex ebrietate & voracitate meditetur, quæ supra posuimus. Recordetur & quomodo ebrium nullius facti etiam turpis pudeat, exemplo Noe, cap. 9. Genes. Et Loth 19. Genes. Quomodo cogat secreta fateri tacenda.

De Ira. CAP. XXI.

IRa, est apparentis vltionis appetitus cum dolore, propter apparentem immeritò contemptum, vel in se vel in sua. Aristot. lib. 2. Rhetor. ad Theod. cap. 2. Ioan. Damascen. lib. 2. de Orthod fid. cap. 14. Speusippus lib. de definit. Platon. Verùm annotandum est, iram perpetuo vitium non esse, etenim pars irascibilis concitari potest ex his quę ratio & phantasia proponit, vt ait Marsil. Ficin. comment. in Memnonem Platonis. Tunc tantum vitium, cùm citra rationem phantasijs concitatur: alioquin & irasci oportet interdum, cum ratione, pro quibus, & cum quibus, & quãdo, & quatenus oportet: ibiq; potius mansuetudo, quàm vitium, vt scribit Aristot. lib. 1. magn. Moral. c. 23. Sic & contingit sapientem virum irasci apud Homerum, & Platonem in Philebo. Sic dicitur concitatus ad iracũdiam Deus, Deuter. 32. Plura & loca sacræ paginæ de ira Dei, vt Exod. cap. 15. 32. Numer. ca. 16. & 25. & alibi ira tamen vt vitium, in Deum non cadit, inquit Arnobius 1. contra gẽtes, quæ nihil aliud, quàm insanire, quàm furere, quàm in vltionis libidinem ferri, & in alterius doloris cruentam mentis alienationẽ deferri. ita & audi, Psalmo 4. Irascimini, nolite peccare: & ad Ephes. 4. Hanc Græci dicunt θυμὸν. animi vim quæ rationi paret, turpitudinemq; exosam habet, quam Basil. Magn. orat. περὶ ὀργῆς, dixit σύμμαχον λόγῳ κατὰ τῆς ἁμαρτίας. & νεῦρον εἶναι τῆς ψυχῆς. id est sociam, additam rationi aduersus peccatum, & neruum virtutis. Sic Dionysius in Bachijs, Act. 3. apud Euripid. ait:

σοφοῦ γὰρ ἀνδρὸς ἀσκεῖν σώφρον' εὐοργησίαν. id est:
Etenim sapientis viri est. moderatas iras suscipere.

Tunc ergo ira vitium, quando extra rationis leges irascimur. pro quo, & quando, & cum quibus non debemus. Per se autem ira nascitur natura ex efferuescẽtia sanguinis, & euaporatione fellis circa cor vbi fit concitatio, cui si consensus mẽtis & appetitus accedat vindictæ, vi-

tium erit: eoq; modo ira & furor execrabilia sunt, & vir peccator continebit illa, c. 27. Ecclesiast. Iubetque D. Paulus 1. Timot. 2. leuare ad Deum puras manus sine ira & disceptatione, & Prouerb. 22. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum homine furioso, ne fortè discas semitas eius, & sumas scandalum animæ tuæ. Quia, vt scribitur Prouerb. 20. Vir iracundas suscitat rixas. Erit & ira eò iniquior, quò diuturnior, tunc quippe in malitiam transit & pertinaciam, vt scribitur Genes. 49. de ira & sæuitia aliquantum dissimulata Simeonis & Leui, maledictus furor eorum, quia pertinax. Lubrica quippe est via in odium ab ira, vt ait D. August. epist. 149. & ira mortalium debet esse mortalis, vt scripsit Phallaris, Tyrannus quamuis Ethorineo epistol. 45. & Lactant. de ira Dei, cap. 21. malum enim est cùm vincit rationem & consilium ira, sicut Medea docet apud Euripidem in Medea, actu 3. dicens:

θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων,
ὅσπερ μεγίστων αἴτιος κακῶν βροτοῖς, id est:
Ira autem præponderat meis consilijs,
Quæ maximorum malorum causa est mortalibus.

Atque ira nisi compescatur, transit in furorem: sic enim dicebat Apollonius, τῆς ὀξυθυμίας, τὸ ἄνθος μανίαν, maniam seu insaniam, florem iracundiæ vrgentis. Et ita etiam Horat. innuit, lib. 1. epistol.

Ira furor breuis est, animum rege, qui nisi paret
Imperat: hunc frenis, hunc tu compesce catena,

Nascuntur quoque ex ira, impatientia animi, maledictiones, blasphemiæ, opprobria, calumniæ, iniuriæ, vltiones, rixæ, minæ, seditiones.

Ira truces inimicitias generat, & funebre bellum.

Et ex prorogata ira & simultas, vt ait Ouidius 1. de art. amand.

Sed nunquam dederis spatiosum tempus in iram
Sæpe simultates ira morata facit.

Antidotum iræ. CAP. XXII.

Seneca lib. 3. de ira ad medelam & pharmacum iræ, tria esse animaduertenda tradit: Primum, non irasci: Secundum, se continere ab ira: Tertium, iræ mederi. At vt non irascamur, reminisci debemus præceptorum Dei, quæ illam prohibent, vt diximus, adimuntque vindictam singulis, si lædantur, & prouocandum esse ad magistratus, qui iuris publici habent executionem, statuunt. Scriptum

ptum namque, Non vos vindicantes chariſſimi, ſed datæ locum iræ. Et rurſum Deus, Mihi vindictam. 12. Roman. Ezech. 9. Deuteron. 32. Monemur à Deo, dimittendas eſſe iniurias, ſi velimus ab ipſo nobis dimitti, Matth. 6. Idcirco Deus, omnibus animalibus arma naturalia conceſſit, canibus, lupis, apris dentes, equis calces, tauris & arietibus cornua, & alia alijs, homini autem nulla natura, niſi rationem dedit, qua ſe defendat & repellat iniurias, vt ait Xenoph. 2. Cyripæd. Sed & turpitudo, quæ ex ira aduenit, ab ea non debet reuocare. Nam, vt ait D. Baſil. in ſerm. in aliquot ſcripturæ locos: ſcriptura tibi dicit, vir iracundus turpis eſt. Quomodo turpis eſt? Quia decorem & quaſi humanam figuram amittit, feræ ſpeciem indutus. Conſidera parumper iratum, furor debacchatur, immutantur oculi, qui turbidi ſanguineique fiunt, cor accenditur, ſanguis commouetur. Hunc videas vt aprum dentes acuentem, loqui ſæpe incipientem, ac verba imperfecta relinquentem, multa quoque in corde non apparentia volutantem: nec parentum, nec liberorum rationem habet, nullis demum, vt libidini ſuæ ſatisfaciat, parcit. Et Lucret. lib. 3. de rerum natura,

Eſt etiam calor animo, quem ſumit in ira
Cum feruescit, & ex oculis micat acrius ardor.

Et poſteà,

Sed calidi plus eſt illis, quibus acria corda,
Iracundiaq; mens facile efferueſcit in ira:
Quo genere in primis res eſt violenta leonum.

Turpis & geſtus iratorum, mordentium labia, qualem deſcribit Homer. Odyſſ. 1. in Procis iratis in Telemachum. Perſius ſic etiam exprimit Satyr. 3.

Nunc face ſuppoſita ferueſcit ſanguis, & ira
Scintillant oculi, dicíſq; faciſq; quod ipſe
Non ſani eſſe hominis, non ſanus iuret Oreſtes.

Et Ouid. lib. 3. de Arte amand.

Ora tument ira, nigreſcunt ſanguine venæ,
Lumina Gorgoneo ſæuius angue micant.

Remedium etiam iracundis molles ſermones, ſicut indicat Aeſchylus in Prometheo ligato, apud quem ſic loquitur Oceanus.

οὔκουν προμηθεῦ τοῦτο γινώσκεις. ὅτι
ὀργῆς νοσούσης εἰσὶν ἰατροὶ λόγοι.
Πρόμ. ἐάν τις ἐν καιρῷ μαλθάσσῃ κέαρ
καὶ μὴ σφριγῶντα θυμὸν ἰσχναίνῃ βίᾳ. id eſt:

Nunquid, Prometeu, noſti, quòd iracūdiæ commotæ,

fermones funt medici. Promet. Imo fi quis in tempore molliuerit animum, & non glifcentem impetu, reprimat. Indulgendum & aliquatenus iracundis, non fecus ac furentibus, & cedendum pro tempore, donec ebrietatem animi decoxerint, & fluctus calorq; fanguinis conquieuerint: tunc enim illis eft cum ratione loquendum, in ira pauca vel prorfus nihil:

Impedit enim ira animum ne poßit cernere verum.

Et expers confilij furor, dolorem virtutem putat, quantumq; meditatur ira tãtum promittit audacia, vt ait Paul. Orofius, lib. 2. c. 16. Hic procul amandare oportet fententias ethnicorum Chriftianis, quib. iniuriarum fuadent vltionem: vel intelligẽdæ funt, de vltione quæ per authoritatem publicam fiunt, & zelo correctionis & emendationis, non appetitu vindictæ. Sic audio Arift. Ethic. 4. c. 3. dū ait perferre iniurias & fuos negligere, feruile effe: & quæ fequuntur. Ita audio Seueri vocem apud Herodia. in 3. dicentem vt author iniuriæ fis iniuftus videare: ita fi non vlcifcare acceptas iniurias, ignauus. Et pari modo quod dicebat Vefpaf. Cæfar apud Suet. in Vefpaf. cap. 9. de iurgio fenatoris equitifq; Romani. Non oportere maledici fenatoribus, remaledici ciuile fafq; effe: aliter, fi iniurijs iniurias ita proeaciter vlcifcaris, certè tu quoq; iniurias profers & facis. Peius autem eft iniuriam facere, quàm pati: illud enim cum vitio eft, atq; vituperatur: fed pati, fine vitio & iniuftitia eft, vt idem Arift. fæffus lib. 5. c. fin. Itaque fi quicquam inde peccauerint quib. irafceris, vade & recounciliare illis, vt iubet Deus, Matth. 5. Quod fi iniuftè irafceris bonis, certè miferrima eft tua conditio, dignum dilectione ira profequi. Quod fi impijs irafceris priuatus, illorum improbitati tuam irafcendo adijcis: fiue vindiceent quib. datus eft gladius, vel ab impio impietas vltionē accipiat, Reg. 24. Si maiori, cedendum: potentioribus pares effe non poffunt. Si tu minorem iniuriantem audis, contemnere debes. Nam vt ait Martial. lib. 12. epigr. epigr. 62.

In tauros Libyci ruunt leones,
Non funt papilionibus molesti.

D. Greg. lib. 5. moral. c. 32. modos quoq; duos præfcribit, quibus cohiberi ab iracundia poffit animus: prior, vt mens antequam quicquam agere incipiat, folicita fit præcogitare contumelias omnes, quibus impeti poteft, & ad aduerfa fe præparet opprobria, exemplo redēptoris fui: fic cautius, præuifa tela excipiet. Secundus, vt cùm aliorum exceffus confpicimus, noftra quibus in alios exceffimus,

cessimus, delecta cogitemus, & mantieam, quam in tergum reiecimus rerum nostrarum, ante oculos constituamus. Et in summa, citius fecerimus, & lætius vixerimus, obliuiscendo iniurias, quam si eas reuocauerimus ad animum. Modicè enim cognitio iniuriæ nos afficit, si consideremus temporis diuturnitatem, quàm vindictæ conquirendæ & exequendæ gratia terreremus anxij: vt non possim nō laudare legem illam Atheniensium post occisos Tyrannos à Thrasibulo, quæ ἀμνηστίας. id est, obliuionis præteritarum iniuriarum vltrò citroque illatarum, vt scribit. Æmil.Probus in Thrasib. Aeschines contra Ctesiphontem περὶ παραπρεσβ. Dion.lib.44.in concione Ciceronis. Isocrat.orat. περὶ τοῦ ζεύγους. Plutarch.in Polit. Valer. lib 4.cap.1. Iustinus ex Trogo lib.5. Perturbant, inquit Epictetus, apud Arium in Enchiridio eius, cap.8. non res ipsę, sed rerum opiniones. & cap.24. Inuictus esse poteris, si in nullum certamen descendas, quod vt vincas in te nō est. & in cap.44. Si quis ad te deferat, ille de te malè dixit: ne excusa quę dicātur, sed responde: ignorat ille & alia quæ mihi adsunt mala, alioquin non sola hæc diceret. & cap. 57. Loquere, inquit, aduersus quemuis conuiciantem, ipsi est sic visum: arbitratur enim is suum officium facere aut dicere, & esse nō potest, vt is quod tibi videtur, sequatur. Et in summa, vt idem præclarè dixit, capite 22. Memento actorem te esse fabulæ, quamcunque is velit, qui docet: si breuem breuis, si longum longæ. Si Medicum te velit agere, ingeniosè age, si claudum, si principem, si priuatum: ad te enim pertinet datam tibi personam bene agere: eligere ad alium. Ita & concludit quoq; Euripides in fine Phœnissarum,

ἀτὰρ τί ταῦτα θρηνῶ, καὶ μάτην ὀδύρομαι,
τὰς γὰρ ἐκ θεῶν ἀνάγκας θνητὸν ὄντα δεῖ φέρειν. id est,
Sed quid ista lamentor & frustrà deploro?
Mortali enim ferendum est quicquid immittit Deus.

De Patientia. CAP. XXIII.

Antidotum præcipuū etiam iræ est, patientia. Sic cohibere motus ita animi, & mala vincere, nec irasci: id quidem durum, sed patientia vincendum, eo modo viam malis infinitis intercipies ab initio, & stultitiā illam leuē mentis prohibebis, ne in perniciem desinat. Nam, vt ait Hermas D. Pauli discipulus, ex stultitia nascitur amaritudo: ex amaritudine iracūdia: ex iracundia furor: furor autem operatur peccatum magnum & insanabile. Siqui-

dem, vt ait Tertul.lib.1.contra Marc. Vltio est fructus iræ, ira debitum offensæ, offensa comes frustratæ voluntatis. Porrò Chrysippus dicebat, patientiam esse habitum, eligenti rationi obtemperātem, apud Plut.lib.de Virt.mor. Cic.autem 2.de Inuent.honestatis ac vtilitatis causa, rerū arduarum ac difficilium diuturnam ac voluntariam perpessionem: ideo teste Plut.lib.de Tranquil.animi, patientia vitā optimā suauissimamq́; efficit: quia faciat ea, quæ nobis extraria & aduētitia impendent, accommodata, & conuenientia, ingenti vi animi ferēdo: virtuosa certè passio, quæ non potest esse sine agente, hincq́; à fortitudine differt, vt ait Plato in Thæer. & vt Manilius 4.Astronom.

Sors est sua cuique ferenda.

Cuiusuis doloris est remedium patientia.

Et Prouerb.19. Doctrina viri per patientiam cognoscitur: & iterum Lucæ 21. In patientia vestra, possidebitis animas vestras. Annumeratur & inter fructus spiritus patientia, ad Galat.4. *——Patientia corpus*
Instruit vt nulli cupiat cessisse labori:
Temperies, vt casta petas. prudentia, ne quid
Inconsultus agas. constantia, facilè ne quid
Infirmumq́ue geras.——

Claud.Panegyr.2. in laudibus Stilliconis, vers.76. Patientiam & continentiam excolebant Brachmanes Indorum Philosophi, referunturq́; duorum taxillarum Indorum eius scholæ exempla ab Strab.lib.15.Geogr. qui cūm ad Alex.Magni cœnam accederent, assistentes cœnarūt, & patientiam docuerūt: posteà in locum quendam proximum secedentes, senior supinus & Solem & imbres tolerauit, iam enim pluebat vere incipiente: iunior verò in altero pede stans, lignum tricubitale ambabus manibus sublatum sustentauit, pede autem iam defesso, nisum in alterum immutauit, atq; ita quotidie perseuerabant. Verùm hæc ad tolerantiam maximè & patientiam corporis pertinent, sicuti & quod nudi incederent, quódve Gymnosophistæ Philosophi etiam Indiæ, ab oriente in occasum perstarent, Solem intuentes immobilibus oculis, & feruentibus arenis toto die insisterent, vt ait Plin.lib.7.c. 2. & si animi quædam adessent patientis perspicua argumenta. Nos autem hanc patientiam ad omnes animi & corporis passiones temperandas, pertinere dicimus: ad iniurias tolerandas, opprobria, irrisiones, & quæ aliundè acciderint ferenda, quæ solent animos iracundos commouere, & in vindictam armare, vel tormentorum metu

commoue-

commouere. Qualis patientia apud Plin.lib.7.cap.23. & lib.34.cap.7. Leænæ meretricis, quæ torta non indicauit Harmonium & Aristogitonẽ Tyrannicidas: qualis & Anaxarchi, qui simili de causa cùm torqueretur, præerosam dentibus linguam vnaque spem iudicij in Tyranni os expuit. Patientia itaque medebitur omnibus iracundia dignis, & si non opprimat, vel tollat omnino, saltem leuius reddet onus, vt ait Horat.lib.1. Carm.

Durum, sed leu us fit patientia
Quicquid corrigere est nefas

Et proficiunt in melius boni iniurijs afflicti etiam iniustè, & castigationes amplectuntur: flagellantur namq; boni, vel ad vtilitatem, vt probentur, sicut Iob & Tobias, vel ad augendum meritum, vt Martyres. Mali autem vt à malo reuocentur. Ideò in omnibus, omnia à Deo toleranda, patientia.

De Acedia, seu pigritia, & ignauia.

CAP. XXIV.

Quatuor tristitiæ ferũtur genera, à Ioan. Damasc.lib. 2. de Orthod.fid. c.14. acedia, inuidia, molestia, misericordia. Est itaq; acedia, tristitia quæ vocis defectionem inducit: contemptus & negligentia quædam agendi bona, cùm frigescit anima in laboribus & bonis operationibus. Aristot.lib. de Virtut.ignauiam dicit esse vitium animosæ partis, per quod periculis & maximè mortis consternimur: cùm quis melius dicit quomodocunq; seruari, q̃ pulcrè mortem oppetere. Sic Prouerb.cap.18. Pigrum deijciet timor. Detestatur pigritiam scriptura sacra, Prouerb.6. vt animi labem pessimam, ibi, Vade ad formicam piger, &c. & Eccles.cap.22. Neq; em̃ ignauia, etiam si fortunata sit, vituperatione caret, vt ait Plutar.in vita Pauli Aemilij. Otium quippe hoc inutile, extra philosophiæ necessitatem, etsi tranquillum videatur. vt ignauia rectè mors appelletur à Seneca, lib.7. Epistol. epist.56. oportet enim negotiosam esse vitam quoq; otiosam, cùm otij & negotij sit reddenda ratio, ex sententia etiam Cic.pro P. Sestio. Alioquin vt ait Horat.lib.1. Epistol. epist.2.

Nos numerus sumus, & fruges consumere nati,
Sponsi Penelopes, nebulones, Alcinoique.

Nocet sibi, & alijs pariter, piger. sibi quidem, quia obuenit illi quasi vir armatus, egestas, Prouerb.6. vult & nõ vult piger: anima autem laborantium impinguabitur, Prouer.13. Et desideria occidunt pigrum, noluerunt enim quicquam

quicquam manus eius operari, Prouerb.21. ſiquidem teſte Heſiodo in Operib.1.

λιμὸς γάρ τοι πάμπαν ἀεργῷ σύμφορος ἀνδρί.

Fames ſemper comes eſt non laboranti viro. & rurſum, *κακοθυμοσύνη θνητοῖς κακίστη. Ignauia hominibus peſſima.* Nam ſi quis ignauiter & in otio viuat, neceſſarium eſt vt malis agitetur voluptatibus, vel cogitationib9 peſſimis: ſic multam malitiam docuiſſe dicitur homines otioſitas, Eccleſiaſt.cap.33. Alijs autem & noxius piger, cùm exemplo pernicioſo, tum etiam quia qui eis fidunt, vel aliqua committunt, decipiuntur. Fiuntq; illis quaſi acetum dentibus, & fumus oculis, Prouer.10. Similes deinceps fucis, qui aluearia apum ſeu laborantium conſumunt, cùm ipſi nihil contribuant, vel conferant, vt ait Plato dial.10.de Legib. poſt Heſiod.lib.1.Oper. Proinde comites ignauiæ etiam ſunt, mollities, effœminatio, torpor, vitæ nimium ſtudium: ſubeſtq; timiditas, & contentiones, detrectatio, Ariſtot. de Virtutib. Et Plutar. in princ. lib. de Tranquil. animi, medicamētum corporis noxium, dicit ſegnitiem & inertiam: ꝙ inferat torporē, mollitiem, ſocordiam: amicorum, neceſſariorū, patriæq; deſertricem: idcirco & huiuſmodi homines, legibus, rebus & poſſeſſionibus rerū ſuarum priuantur p vſucapionis ius, vt illis indigni, & peſtes rerum, quandiu incultas eas & ſteriles retinent, quæ alijs poſſunt eſſe vſui. Nam vt ait Horat.1.Serm.ſatyr.3.

Neglectis vrenda filix, innaſcitur agris.

Solonq; Legiſlator in mandatis Areopagitis reliquit, vt de deſidioſis & inertibus ſupplicium ſumerent: vtq; artificio omnes alicui vacarent: neq; filius cogeretur alere patrem, à quo artificium aliquod nō didiciſſet, teſte Plut. in vita Solon. Romani quoq; eū qui indiligenter fundum ſuum araſſet, vel paſſus fuiſſet ſordeſcere, vel vineam haberet derelictui, infamiæ nota puniebāt, Gell.lib.4.Noct. cap.13. Comprehenditur & hoc vitio, non tantùm nihil agere, ſed negligenter & oſcitanter negotia & officia pertractare: vel cum triſtitia, vt inuito animo labores ſubire, lentè & dormitanter, ac ſi mandragoram bibiſſent, ſicuti ait Demoſth 4. Philipp. Fugit namque hæc ardua, faſtidit virtutis labores, ideò eos omittit, vel perfunctoriè pficit, tepideque & moroſè protrahit diem operis, mentes vagas reddit, puſillanimes, ſordidos in otio, loquaces, detractores, curioſos. Sunt tamen qui valdè laborant & inuigilant, ſed non pro virtutis actionibus: ideò illas ſegniter exequitur, & pigri, & inertes pro ſua ſalute ſunt,

quantum-

quantumuis prudẽtes negotiatores, subtiles vsurarij: sic,
Vt iugulent homines, surgunt de nocte latrones.

Vt decipiant aliquem plerique, omnem mouent (vt dicunt) lapidem: alij vt virginem & coniugem polluant alterius, maximos suscipiunt labores: & in summa, non dormiunt impij, nisi cùm malefecerint. Sed hic labor in malo, semper autem in bono inertia, vnde & eo detinentur hi quoque vitio, peccant & grauius, quòd norint in rebus seculi labores obire, pro salute autem propria, & virtute nullos vel minimos & nisi coacti obeant. Vt meritò dicamus inertiũ tres esse species: vnam, eorũ qui in nullo laborent, vt sues in otio conditi: alteram, eorum qui nihil boni agant, sed perditissimè vt viuant, laborant. Tertiam, eorum qui in malis strenui sunt, inque rebus seculi, & pro salute animæ valdè sunt tepidi & segnes.

Antidota Acediæ. CAP. XXV.

Morbo inertiæ succurritur in primis, dum recordabimur conditionis nostræ, quæ addicta labori est, vt in sudore vultus vescamur pane nostro, Genes. 3. & Prouerb. 13. Panem otiosum non comedes.

πᾶς δ' ὀδυνηρὸς βίος ἀνθρώπων
κ' οὐκ ἔστι πόνων ἀνάπαυσις. Euripid. in Hippol. act. 1.
Aerumosa est omnis vita hominum,
Nec est laborum vlla requies.

Et Iob 5. Homo nascitur ad laborem. & Psalm. 127. Labores manuum tuarum, quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit. Laborandum in hoc seculo, vt in alio quiescamus. Et πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν τ' ἀγαθ' οἱ θεοί, id est, omnia labore & sudore hic vendũt boni Dei, vt ait Epicharmus apud Xenoph. de dict. Socr. & pro maximis præmijs, maxima oportet subire certamina, vt Octauius dicebat ad milites lib. 50. apud Dionys. Cassium. Dum tempus habemus, operemur bonum: veniet enim nox, scilicet mortis, in qua nemo operari poterit. D. Ioan. Euangel. cap. 9. Datum vnicuique talentum, saltem vnum est, nec est aliquis qui beneficium aliquod à Deo acceperit, in quo operari debeat: negotiemur in eo, vt cum vsuris possimus, rationem reddituri, eam Domino offerre, ne audiamus grauem illam reprehensionem D. Marth. 25. Serue male & piger, &c. Atque quemadmodum D. Paulus ait 2. ad Thess. 3. Si quis noluerit operari, non manducet. & Pindarus Pithiorum ode 5. epod. 2.

πόνων δ' οὔτις ἀπόκληρός ἐστιν

οὐπεύοιλα, id est, laborum nemo exors est, neq; erit. Fugienda, inquit D. Bernard. otiositas mater nugarum, nouerca virtutum. Inter seculares nugæ, nugæ sunt: inter sacerdotes blasphemiæ. Et Nilus Episcopus & martyr in Gnomis, matrem vitiorum segnitiem ait, quę enim possides auferre solet: quę verò non possides, ne ea consequaris, prohibet.

De Diligentia. CAP. XXVI.

Diligentia est cura, studium, & solicitudo eorum, quę ad animum pertinent, quia ea quæ diligimus, vnde diligens, ea studiosè & solerter agamus. Quamobrem diligẽtia laborem habet iucundum, & ex parte illum leuat: ꝙ non multum nobis laborare videamur, in eo qđ diligimus. Talis strenuitas quæ est ad res gerendas promptitudo, εὐδεργασία, vnde strenui milites & magistri pecorum apud Colum. lib. 8. Et apud Cic. ad Q. fratrem strenuè ædificare, id est, diligenter.

De Fraude, dolo, calumnia. CAP. XXVII.

De fraude, dolo, & calũnia latè dicemus, Deo fauẽte, in iuris epitome. Quare quædam tantũ breuiter, vt satisfaciam ordini constituto, delibabo. Fraus & dolus, habent affinitatẽ cum calumnia, in animo circumueniendi, Cic. 1. Offic. vi aut fraude iniuria fit: Fraus quasi vulpeculæ, vis leonis videtur, vtcunque ab homine alienissimum, sed fraus odio digna maiore. Fraudare itaque, erit rẽ alterius astutè interuertere vel intercipere, & fraus deceptio & circunuentio. Aristot. lib. 5. Polit. cap. 4. Fraudem in persuasione nocente, vel à principio quando falsa est & decipiens, vel quando posteà talis esse incipit, ponit. Et lib. 1. Hist. anim. cap. 15. in versutia, dum ait, Quibus pars interior plantæ non caua, sed ita planiuscula est, vt solum toto attingat vestigio, ij versuti sunt, & fraudulenti. Sic simulator dicitur ore decipere amicũ suum, Prouerb. 11. Dolus latiùs patet, & est omnis calliditas, fallacia, machinatio, ad circunueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita, vt ait Cic. 3. Offic. & apud I.C. ex mente Labeonis, Vlpian. in l. 1. §. dolum. tit. de dolo. lib. 4. ff. tit. 3. Dicitur bonus dolus aliquando, pro solertia qua decipitur hostis, & circunuenitur per stratagemata, vel alio modo. Sic D. Paul. 2. Cor. cap. 12. dixit se Corinthios dolo cœpisse. Et bonus dolus sæpe simulatio pro salute sua est, nõ secus ac sepiæ in piscatu, vt se conseruent, emittunt atramentũ, turbato loco in quo sunt, vel lateãt, teste Suida

in verbo ἐπαλλάσσειν, & Plin.lib.9.ca.29.vbi de polypis idem refert, quodq́; imitentur saxi cui adhærent colorem. Dolus, cũ aliud fit, aliud simulatur: dolosus, vir duplici corde: vnde Deus liberè de Nathanaële, qui liberè quæ sentiebat, proferebat, verè hic Israëlita, in quo dolus non est, D.Ioan.cap.1. Et Pedius I.C. dicebat, Dolo malo aliquid fit, quoties circumscribendi alterius causa aliud agitur, aliud agi simulatur, apud Vlp.in l.7. §.dolo malo. de pact. lib.2.ff. tit.4.& in §.sed si fraudandi eiusdem. l.7.ait, inesse dolo fraudem. Fit autẽ dolus & fraus, & re, consilio, aut vtroque modo: quæ Deo fauente distinguemus latiùs in iure, vbi tractabimus, reipsa solùm fraudem & dolum, sine consilio in deceptione vix puniri. Iubent autem leges omnes diuinæ, dolum malum abesse & puniri, Psal.5.72. 54.Eccles.10. 1.Pet.2.Prouer.11.Malac.1. Puniebant ciuiles leges olim dolos in tutela tantùm commissos: & lege lectoria, dolos in adolescentes, iudicia in maiores. Quamobrem vitium hoc fugiendũ est, homini potissimũ Christiano, cui mandatum est, 1.Thes.4. in negotio ne circumueniat fratrem suum. Et ista plerunque pertinent ad circumuentionem ob bona externa. At calumnia famam impetit, maximè eorum contra quos fit, vel caput & vitam: vnde calumniari est, falsa crimina intendere, vt & latiùs, dum de criminibus agetur, si Deus velit, extantq́ue tit. de calumniat. & si calumniæ & dolus malus insit, verùm qui ob malitiam, in aliud nomen peius degeneret, prohibetur hoc vitium Leuitici cap. 19. Non facies calumniam fratri tuo. Et Isaiæ 54. Recede procul à calumnia. & Luc.3. Neque calumniam faciatis. Dirum namque & impijssimum vitium hoc, quo multi innocenter opprimuntur, Prouerb.28. Trux communis & multorum malorum causa, vt ait Aristoteles in Rhet.ad Alexandr. dum agit de exordijs, vt non immeritò Dauid Psal.118.ad Deum, Etsi Rex, clamet, redime me à calumnijs hominum. Calumnia, Ioseph iustus in carcerem detrusus, Genes.cap.39. Susanna oblata supplicio, Daniel.cap.12. Consistit autem in falsa delictorum accusatione. Quanquam & hodie nouus calumniæ modus inuentus sit, non vituperando, sed laudando, famę ac commodis hominum insidiari. Quod vitium in aulis principum ortum vsque adeò inoleuit, vt ea loca, tanquam proprias sedes, videatur elegisse, vt ait Polybius in fine lib.1. Mendacium perplexum, & dolo plenum est, vt ait Suidas in verbo ἀδολεσχ.

Antidota ad fraudes, dolos, & calumnias expurgandas. CAP. XXVIII.

SAnior medicina & regula esse non potest illa naturali, qua statuitur, alteri ne feceris, quod tibi fieri nolis: hac certè fraudes omnes & doli & calumniæ impijssima nobis erunt: si recordemur quoque, instare fraudantibus & calumniantibus pœnas fæuissimas, vt saltem timore pœnæ facere desinamus, quę ob virtutem contemnimus. Recordentur fraudulenti sæpe dolosos dolis decipi: sicuti contigit Lysandro Lacedæmoniorum duci, q erat versutissimus, multiplex, & subdolus, vt ait Aemilius Probus in eius vita, & M. Cic. 1. Offic. quiq; solebat dicere, Vbi leonina pellis non sufficeret, ibi vulpinam esse assuendam: idemque iubebat pueros taxillis, homines verò iureiurando fallere, vt narrat Plutarch. in Lysand. Tandem tamen, vt ait Aemil. imprudens ipse fuit accusator sui apud Ephoros, deceptus solertia Pharnabazi Satrapæ regij. Is em Pharnabazus, cùm Lysander præfectus classi Lacedæm. in bello multa quidem crudeliter auareque fecisset, deque ijs rebus suspicaretur ad suos fuisse perlatum, cumque petijsset à Pharnabazo, vt ad Ephoros sibi testimonium daret, quanta sanctitate bellum gessisset, sociosque tractasset, Is inquam, Pharnabazus, liberaliter pollicitus multis verbis librum grauem conscripsit, in quo summis efferret eum laudibus, quem cùm legisset, probassetque, alterum pari magnitudine vt discerni non posset, signatum subiecit, in quo accuratissimè eius auaritiam perfidiamq; accusaret, quem detulit ad Ephoros Lysander. Sed & simulatores & callidi prouocant iram Dei, Iob 36. Scriptum & Eccles. cap. 2. Væ duplici corde. Idem & Iacobi 1.

De Bona fide. CAP. XXIX.

DE bona fide quædam diximus, in fidei acceptionibus, estque hæc contraria fraudi, & dolo, & calumniæ: cùm quis purè & simpliciter, vereque facit sine deceptione aliqua, vel proximi circumuentione: Ita corde syncero & sine fraude, vir simplex dicitur, Genes. cap. 20. Iob 1. Simplex & rectus, Prouerb. 2. & 3. id est, sine dolo. Ita intellige si oculus tuus fuerit simplex, & totum corpus erit, Matth. 6. & cap. 10. Estote simplices sicut columbæ.

De Impudentia. CAP. XXX.

IMpudentia est inuerecundia, ἀναισχυντία, id quod non habet verecundiam, sine pudore. Qui in nulla re verecundatur, impudens est, & deficit à medio verecundiæ: sicuti exuperatis, qui in vniuersis verecundatur, qui pauidus dicitur, vt ait Aristot. lib. 2. Ethicor. c. 7. & rursum lib. 1. magnor. moral. c. 30. Impudens est qui vbiq; & in omnes loquitur, & omnia vtcunque euenerint. Docet id Cic. his verbis, vitiū esse: (ad Herenniū) qui verecundiæ semel fines transierit suæ, verè & gnauiter oportet esse impudentem. Id quod est sine pudore, quod temerariū; impudicū est: itaq; hoc vitiū latè patet, dū qui nō erubescit vbi oporret. Meretriciū hoc propriè vitium dicitur à Ierem. c. 3. Facta, inquit, est tibi frons meretricis; & noluisti erubescere: Explicat & idem propheta, impudentiā esse nullo pudore affici ob delicta facta, dum cap. 6. & 8. ait; Confusi sunt; quia abominationē fecerunt, quin potius non sunt confusi & nescierunt erubescere, in quo actum esse de salute illorum insinuat: eò quòd excusso pudore, sine conscientia, cuius index pudor est, ad omne nephas quis audendū se demittit. Nam vt ait Plautus in Bachid. Ego perisse illū dico, qui quidem perit pudor. Et Silius in 1.

Tunc pudor accendit mentem, nec conjcia fallit
Virtus pressa loco.

Et rursum Plaut. in Pseud.

Periere mores, ius, decus, pietas, fides,
Et qui redire nescit cùm perit pudor.

Impudicos detestatur Deus, & regno cœlorum eijcit; Apocalypſ. & ad Ephes. 4. Impudentiam comitem esse intemperantiæ dixit Aristot. libell. de virtutib.

De Verecundia. CAP. XXXI.

VErecundia, inquit Aristot. lib. 2. Ethic. cap. 7. virtus nō quidem est, sed mediocritas circa affectus: quæ laudetur tamen, habeatq; duo extrema, in exuperantiā pauidum; in omnibus verentem: in deficientiā, & nullo verentem impudentem. Et rursum mag. Moral. lib. 1. cap. 30. verecundia est, inter impudentiam & stuporem medietas, in actionibus, colloquijsq; constituta, verecundusq; non in omnibus, vt attonitus, trepidabit, verum aget loqueturq;, vbi, & quæ, & quando expediat: neque tamen cuncta & omnino agit dicitq;, vt impudens facit. Et lib. 2. Rhetor. ad Theod. c. 6. Sit igitur, inquit, verecun-

dia dolor quidam atque perturbatio ex malis, aut præsentibus, aut præteritis, aut futuris, quæ infamiam inferant. Inuerecundia autem, contemptus quidam eorum, aut impassibilitas. Si ergo verecundia est, necesse est in his malis erubescere, quæ vel ipsis vel ijs qui sibi curæ sunt, dedecori esse videntur: qualia sunt quæ à vitio proficiscuntur, vt scutum amittere in bello, aut fugere, quoniam ex metu: negare depositum, quoniam ex iniustitia: commisceri quibus non oportet, vel vbi non oportet, vel quando non oportet, quoniam ex libidine, & sic de similibus quæ subijcit. Verecundia ergo metus iustæ reprehensionis est, ingenuitatis & modestiæ signum quare affine virtutibus ponitur verecundari, nō autem pudere: quia pudor, est animi sibi malè conscij ob scelus aliquod perpetratum: sic pudet à malis: piget autem, cùm pœnitentia factorum afficimur. Et pudere est, in his quæ turpiter fiunt: pigere, in his quæ cum damno & malo. Pudere ad dedecus secundùm Donatum, pigere ad dolorem refertur, etsi quædam horum aliquando promiscuè vsurpentur. Sic in bonis erubescendum non est, sed constanter & intrepidè res sacrēda aut dicēda, vt D. Paul. ad Rom. c.1. Non enim erubesco Euangelium, & Lucæ 9. Qui me erubuerit & negauerit coram hominibus, negabo & eum coram patre meo. Ante peccatum primi parentes nudi, nec erubescebant, post peccatum statim erubuerunt, Genes.2. & 3. & nunc mulieres quoque pudicæ, erubescunt si nudæ videātur, cuius pudicitiæ insigne celebratur exemplum Lysidicis, quam ferunt apud Græcos eius fuisse pudicitiæ, vt ne tum quidem cum lauaretur, solita fuerit subuculam exuere. Ferunt item aliam Philoterem, cum in labium balnei descenderet, quantum corporis aquæ immergeret, tantum ab inferiori parte sensim detegere assuetā, subucula paulatim ad superiora subducta, tumq; aquis tota emergeret, eadem ratione superiora corporis amictu tegere, vt scribit Theodoretus episcopus Cyrenensis lib.12. de curat. Græca. affect. Graue scelus existimatum est Chami, verenda patris sui detecta non operuisse sed inspexisse, Genes. c.9. iniuriam sibi maximam irrogatam duxit vxor Candaulis regis Lydorum, quòd eam nudatam ostendisset Gygi sodali suo, vt ideo mortem illi molita fuerit, teste Iustino ex Trogo libro 1. & Herodot. in 1. Qui & addit apud Lydos & barbaros cæteros quoq; magno probro esse, etiam virum conspici nudum. Et mulier quæ temerè verenda hominis cum quo rixatur ap-

prehende-

prehenderit, manu ea mutilari debet, lege Dei, Deuter. cap 25. Commendatur mulieribus maximè verecundia, 1. Timoth 2. vtpote quia illa sit custos pudicitiæ. Refert Dion Cassius lib.58 hist. Roman. Romanos, morti adiudicasse viros quosdam, quòd obuiam facti fuissent nudi Liuiæ matri Tyberij Cæsaris, ni illa eos eripuisset supplicio, dicens, pudicis mulieribus hos nihil ab statuis differre. Plato lib.5. de legib. liberis inquit, non auri, sed pudoris multum oportet relinquere. Putamus autem verbis, impudentiam iuuenum castigando, id nos imperaturos: & sapiens legislator, senioribus præcipiet, vt sint coram iunioribus verecundi, ac summopere caueant, ne quis iuuenum eos aut videat, aut audiat agẽtes turpe aliquid aut loquẽtes Nam vbi senes impudentes sunt, ibi necesse est iuuenes esse impudentissimos. Terentius in Adelphis,

Pudore & liberalitate liberos,
Retinere esse credo, quàm metu.

Nam certè verecundiæ affectus non ad quamuis ætatem, sed ad iuuenilem maximè accommodatur. Censemus enim eos, qui eius ętatis sunt, verecundos esse oportere: vt cùm non sine perturbatione viuant, multumquè ob hoc peccent, à verecundia prohibeantur delinquere: & laudamus talem iuuenem, cùm tamen senem quod verecundus sit non laudemus: Nihil enim eorum eum agere debere censemus, pro quibus emergere verecundia solet: Neque enim verecundia homini probo competit: quippe cum pro rebus improbis fiat, Arist. lib.4. Ethic. ad Nicomac. cap.9. veruntamen in omnibus quibus accidit semper natura, iuuenes & robustissimos quosque, vitij sui admonet: vnde & quidam tunc maximè timendi sunt, cum erubuerint, quia omnem verecũdiam effuderint. Et hæc & plura alia de verecundia Seneca lib.1. epist. epist.11. additq; magnam partem peccatorum tolli, si veluti teste verecundia viuamus, & qui sic vereri potest, tandem fieri verendum. Et videtur monere natura mulieres ad pudorem, quando virorũ cadauera supina fluitare, fœminarũ prona faciat submersa, veluti pudori defunctarũ parcente natura, Plin. lib.7. cap.17. Pudoris sedes in genis, sed malis infra oculos in homine: ibi enim maximè ostenditur pudor, Plinius lib.11. cap.27. Aristot. problem. sect.31. quæst.3. ait homines iratos, maximè erubescere oculis: pudefactos auribus, quia oculi eorum quos puduit refrigerantur, nec respicere valent quos pudor tenet: & timor quoque, refrigeratio eiusdem loci sit: calor autem in par-

tem transeat aduersam, quæ posterior est. Iratis porrò præsidium in eam partem tanquam violatam transmittitur. Tamen sectio.11.quæst.32. latius quàm in aures verecundiam se diffundere dixit. Trepidantibus autem calor, inquit, loca petit superiora, vt etiam pudore affectis effert idem sese ad faciem. Veruntamen in oculis verecundia dicitur, quia verecundia est imaginatio de ignominia sui gratia, cum facimus vel fieri videmus quę alios turpia & iniqua opinari putamus, vt veraces senes: quare verecundantur quæ oculis cernuntur, quæ in propatulo fiũt, vnde in oculis pudor. Qui autem errant, & persuadent sibi contraria, non verecundantur, Aristot.lib.2.Rhetor.ad Theodect. cap.6.

FINIS.

INDEX

INDEX LIBRORVM CAPITVM TOMI II.

Syntaxeωn.

Liber VIII.

LIB. XIII.

LIB. XIV.

LIB. XV.

LIB. XVI.

LIB. XXVIII.

LIB. XXXIX.

LIB. XL.

INDEX RERVM INSIGNIVM, ET VERBORVM ISTIVS operis, cuius prior numerus significat librum, secundus caput, tertius paginam.

A

auaritia

com-

Ebrietas

E

de Fors

I

Gg 4

mundus,

numero-

de Resur-

V

FINIS.

Vign. per Voas
his obras
1640

nec Pa-
dulare